BIBLIOTHEEK KITLV
0239 5687

DE INDISCHE GIDS.

De Indische Gids.

Tevens nieuwe serie van het

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: J. E. DE MEYIER.

DRIEENDERTIGSTE JAARGANG.

II.

AMSTERDAM. J. H. DE BUSSY. — 1911.

KONINKLIJK INSTITUUT voor TAAL-, LAND- & VOLKENKUNDE van NEDERLANDSCH-INDIË.

INHOUD VAN DEN DRIEENDERTIGSTEN JAARGANG, TWEEDE DEEL.

Pag.

Invloed der bosschen op klimaat en waterverdeeling; door H. ten Oever. 861

Java's weerbaarheid is Java's behoud; door Rn. Ms. Noto Soeroto. . . . 895

De uitkomsten van het welvaartonderzoek op Java. VIIA. Irrigatie. (*Slot*). 906

Varia:

Officieele onkunde in Duitschland betreffende onze koloniale geschiedenis. 932
Overeenkomsten met Inl. Vorsten in den O.-I. Archipel (Bima, enz.) 935

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 940

Kentering in de grondhuurpolitiek der suikerfabrikanten. — De Freiburger Molukken-expeditie. — Centraal-instelling voor het Inl. credietwezen. — De Inlandsche Rechtsschool. — Een interview met een Javaan. — Arbeidstoestanden in Japan. — Het Koloniaal Instituut en samenwerking. — De Engelschen in Egypte. — De mislukte expeditie in Assam. — Een Greshoff-gedenkteeken. — Prijsvraag van het Kol. Museum te Haarlem. — Maleische benamingen voor nieuwe vindingen. — Fransch Indo-China. — De Inlandsche en Chineesche Pers. — De reorganisatie der Protestantsche Kerk in N.-I. — Receptiegelden, tafelgelden, enz. — De beste koloniale politiek. — Slavernij in den Congo en elders. — Opiumregie in de Straits. — Machtsverhoudingen in Oost-Azië. — De drang naar ontwikkeling onder cijfers. — Het gele gevaar in Suriname. — Riouw onder rechtstreeksch bestuur. — De pest op Java. — De tweede jaarmarkt-tentoonstelling te Kota-Radja. — Over den grond van Java. — De toestand in Atjeh. — Grondhuurprijzen bij de Suikerindustrie. — P. van Dijk, c. i. m. † — Te kort aan ambtenaren. — Studiereizen naar Indië. — Het Panamakanaal. — De landbouwkolonie Djelat nabij Tjiamies. — De Ned.-Ind. Spoorweg Mij. in 1910. — Samensmelting der Ind. bestuurscorpsen. — De Chineezenmoord in Mexico. — Het herstel van het Ned. gezag in de Molukken. — De Treubmaatschappij. — De reorganisatie der politierechtspraak. — Het eerste algemeene Rassencongres.

Koloniale Literatuur:

Pariboga, Salawe dongeng-dongeng Soenda. — Vijf en twintig Soendasche sprookjes, verzameld door C. M. Pleyte. Batavia, Landsdrukkerij 1911; door J. H. 973
Mr. F. C. Hekmeyer. Formulierboek voor de Inlandsche Rechtspleging op Java en Madoera. Batavia. G. Kolff & Co. 1910; door Mr. A. v. Gennep 974
Nederland en de Islâm, door Dr. C. Snouck Hurgronje. N. V. Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. Brill, Leiden 1911 976
De Financieele zelfstandigheid van de locale zelfbesturen in Nederl.-Indië, proefschrift van L. A. de Waal. — Leiden, S. G. v. Doesburgh. 1911. 979
C. Spat. Maleische taal. Overzicht van de grammatica. Breda. Kon. Mil. Academie. 1911; door Dr. A. A. Fokker, ... 981
Rient van Santen. Moments de Bonheur. Poèmes en prose. Bruxelles 26—28 Rue des Minimes 1911. Édition de „La Belgique" artistique et littéraire 984
Platen-Atlas voor de Vaderlandsche Geschiedenis door Dr. A. J. van der Meulen en M. ten Bouwhuys, Groningen, J. B. Wolters. 1911. 986

Pag:

Wetenschap en Industrie.

Het internationaal telegraafkabelnet in verband met Nederl. Oost-Indië. 987
Al en niet gesubsidieerde lijnen der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij. 992
Het Suez-Kanaal in 1910. 993

Schetsen uit Atjeh; door H. T. Damsté. 996

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. 1008

Over het Javaansch als studievak en als examenvak; door Mr. G. J. Grashuis. 1013

Een bijdrage tot de beteekenis van ons tropisch boschbezit; door H. J. Kerbert. 1032

De Verjaring der Schuldvorderingen op den Lande volgens de Comptabiliteitswet. (Ind. Stbl. 1895 Nos. 225); door J. H. A. van de Water. 1047

Ambtenaren van het Openbaar Ministerie bij het Residentiegerecht, door H. F. N. Taylor Kraay 1064

Nog eens: de voorgenomen Bestuurs-reorganisatie in Nederlandsch-Indië; door R. Boele. 1069

Uit de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie in de tweede helft der 18e eeuw; door N. Mac Leod. (De Gouverneur-Generaal Mossel). V. Malabaar, enz. 1072

Varia:

Mardi Kenjo. 1081
Nota over de volkslectuur; door J. H. 1083
Dr. Willem ten Rhyne (1617—1700). 1084
Nog iets over de Salida-mijn. 1090
Geregelde stoomvaartdiensten in Nederlandsch-Indië; door J. E. de M.. 1092

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen. 1098

Over koeliequaesties. — De Gajoeweg. — De bevoegdheid van locale raden. — Bananen-cultuur. — De nevenbedrijven en overige middelen van bestaan van den Javaan. — Internationale rubbertentoonstelling te Londen. — Bolaang-Mongondou. — Invoer van rijst op Java. — Koeliewerving op Java. — Immigratie in Zuid-Afrika niet gewenscht. — Pestbestrijding en bedevaart. — Bevooroordeeld optreden tegen den Islam. — De Corantijn-expeditie. — De Centrale spoorweg in Duitsch Oost-Afrika. — Officieele cijfers omtrent de pest in het Malangsche. — De Prins Hendrik School. — Vooruitgang of achteruitgang. — Hollandsche monumenten in Britsch-Indië. — Een ontslagquaestie. — De Java-Siam-lijn. — De heer J. P. Jannette Walen. — Erfpacht op de Buitenbezittingen. — Java-suiker in Australië. — Huwelijken van Mohammedanen in Nederland. — De pestbestrijding. — Rattenverdelging en andere maatregelen. — De spoorweg van Biskra naar Toegoert. — Al of niet opheffing van Afdeeling B. — De komende bestuursorganisatie. — Waarnemingen in Indië. — De salversaan-brigade in de West. — De Selenka-expeditie. — De plaatsing van het Koloniaal Instituut te Amsterdam. — Agadir. — De Atjehkroniek der *Nieuwe Courant*.

Koloniale Literatuur:

Javaansche wetten, verordeningen, regelingen, besluiten, bevelschriften en andere bepalingen op agrarisch gebied geldig in Jogjakarta; verzameld, vertaald en van aanteekeningen voorzien door J. D. Hunger. Jogjakarta, firma H. Buning. 1910—1911, door J. R. Couperus. 1127

Pag.

Door duisternis tot licht. Gedachten over en voor het Javaansche volk van wijlen Raden Adjeng Kartini. Semarang, Soerabaja, 's Gravenhage, G. C. T. van Dorp & Co., 1911; door H. B. 1131

Baessler-Archiv. Redigiert von P. Ehrenreich. Band I Heft 3. Beiheft I. Leipzig und Berlin, B. G. Teubner, 1910 en 1911. 1133

Wetenschap en Industrie:

Het muntverslag met betrekking tot Ned.-Indië. 1136

Cutch. 1138

Malaria-muggen en azollen. 1139

De spoorweg Cheribon-Kroja. 1141

Twee Bataviasche couranten; door S. Kalff. 1145

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. 1153

Over het Javaansch als studievak en als examenvak; door Mr. G. J. Grashuis. (*Slot.*) 1157

De Magistraatsrechtspraak in het ressort van den Raad van Justitie te Padang; door Mr. G. N. Bouma 1178

Moet de concessie der Billiton Maatschappij verlengd worden?. 1192

Een en ander over Desa-Dokters, door Dr. H. S. Pruys 1200

Uit de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie in de tweede helft der 18e eeuw; door N. Mac Leod. (De Gouverneur-Generaal Mossel). VI. Bengalen, enz: 1206

Emigratie van Britsch-Indiërs naar de Engelsche Koloniën. 1223

Varia:

De Talauer-eilanden. 1236

De aanstaande Durbar te Delhi 1242

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschriften en Dagbladartikelen 1244

De N.-I. Postspaarbank in 1910. — Een enquête in Tunis noodig. — Spaar- en beleenbanken voor Inlanders op de Buitenbezittingen. — Het Museum voor Taal-, Land- en Volkenkunde in Rotterdam. — De bestuursacademie. — Kwijtschelding van een pachtschat. — Lord Kitchener in Egypte. — Sterke drank aan inboorlingen in Zuid-Nigerië. — De zouthandel in Tomboektoe. — De toekomst der Inlandsche rechtskundigen. — De Islam in Rusland. — China en Indië. — De Protestantsche zending in China. — Het goudvraagstuk in Suriname. — Waar bestaat in Ned.-Indië nog slavernij? — Een plaatselijke raad voor Malang. — De locale raden-conferentie te Bandoeng. — Koeliewerving op Java. — De mislukte landbouwkolonie Tjibogo. — Emigratie van Soendaneezen naar Benkoelen. — Het Britsch-Japansch verdrag. — Een spoorweg in Kameroen. — De kroning van den Koning van Siam. — Verwikkelingen op Timor. — De Internationale Rubbertentoonstelling. — De Australische vloot. — 4 Augustus 1811. — Luit. ter zee A. E. Rambaldo. † — Het Algemeen Rassencongres. — Havenwerken te Belawan en in de Aroebaai. — Het budget van Sumatra's Oostkust. — De Chineezen in Indië. — Wetsontwerp voor den spoorweg in Zuid-Sumatra. — Verbinding Java-Sumatra. — Onderwijs, ook voor meisjes, in Atjeh. — Beweging in Suriname. — De Djeloetoeng-concessies.

Koloniale Literatuur:

H. Russier et H. Brenier. L'Indochine française. Librairie Armand Colin. — Paris. 1275

Onteigening in de Nederlandsche Koloniën. Proefschrift van M. de Muinck. Groningen, P. Noordhoff 1911 1278

Pag.

Wetenschap en Industrie:

Karakter en Degeneratie 1280
Inlandsche Anthropometrie 1283
De Post-, Telegraaf- en Telefoondienst in N.-I. in 1909 1284

Twee Bataviasche Couranten; door S. Kalff. (*Slot*) 1288

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; W. C. M . . . 1297

Het Inlandervraagstuk in Nederlandsch-Indië van economisch standpunt beschouwd; door J. Tideman. 1301

De opleiding van juristen voor den rechterlijken dienst in Nederlandsch-Indië; door Mr. I. A. Nederburgh 1336

Voorbereiding eener reorganisatie van het bestuurswezen in N.-I.; door J. E. de Meyier.. 1355

Emigratie van Britsch-Indiërs naar de Engelsche Koloniën. (*Slot.*) . . . 1364

Varia:

Het onvoltooide Boeddha-beeld van den Boro-Boedoer 1376
Het inlandsch rechtsleven op Java; door Mr. A. van Gennep 1378

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1382

Een officiersbond. — Betrouwbaarheid van officieele verslagen over het boschwezen. — Het zout in Tapanoeli. — Nieuwe politiek op Timor. — De grondhuur door suikerfabrieken op Java. — Een eerste Chineesche credietbank. — Het vezelcongres te Soerabaja. — Japansche spionnen. — Nederland en Venezuela. — De ontdekking van „Onze West". — Tochten naar de Apo-Kajan op Borneo. — Djeloetoeng-concessies. — Russisch-Duitsche overeenkomst betreffende Noord-Perzië. — Verpondingsbelasting van ondernemingen op Deli. — Koloniale landbouwtentoonstelling te Deventer in 1912. — Een teer punt in onze inboorlingenpolitiek. — De agrarische hervorming in de Vorstenlanden. — De Pamanoekan- en Tjiassemlanden. — Staatskoffie. — De Chineezen in Indië. — Aankap in eigen beheer. — Gegoten koperwerk van Java en Sumatra. — De Sumatra Staatsspoorweg en de Ombilinmijnen in 1910. — De consulaire overeenkomst met China. — Zondagsrust op de kebons. — De nieuwe residentie-gerechten. — Kleverigheid van rubber. — Handel in halfblanke slavinnen. — Een baai ontdekt op Java's zuidkust. — De Java-Australië-lijn. — Verslagen omtrent de Buitenbezittingen. — Java in de weegschaal. — Beschavingstoestanden in Algiers. — Een onvaderlandslievende daad. — Overstrooming en hongersnood in China. — Sterftestatistiek. — Een gewichtige beginselquaestie. — Rectificatie betreffende de Bestuursacademie.

Koloniale Literatuur:

De Ingenieur in Nederlandsch-Indië. Uitgave van het Informatiebureau van de Ver. Oost en West 1409
Nogmaals „Irrigatie en Landbouw op Java"; door den Oud-Hoofdingenieur J. Nuhout van der Veen. 1411
Raadgever voor hen, die de fotografie beoefenen. Naar L. David door P. J. G. Nell. 1416
Bulletin van het Koloniaal Museum. No. 48 Jaarverslag 1910. J. H. de Bussy, Amsterdam 1416

Wetenschap en Industrie:

Eenige grepen uit het verslag der Javasche Bank over het 83ste boekjaar 1418
Zijdeteelt op Sumatra. 1424

Uit het Indisch Journaal van den Generaal von Gagern; door J. H. . . 1427

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; W. C. M. . . . 1437

Pag.

Overheerschers en overheerschten in Nederlandsch-Indië; door F. W. A. L. de Nijs 1441

De veiligheid van personen en goederen op Java en de noodzakelijkheid eener systematische Politiereorganisatie; door J. C. Lamster 1462

De welvaart in Indië; door Boeka 1501

Varia:

Reorganisatie der Strafrechtspleging in de Belgische Congo. 1515
De toebereidselen voor den Durbar te Delhi 1516
De Reorganisatie van het Bestuurswezen in Nederlandsch-Indië. 1518
Het welslagen van Coöperatieve Credietvereenigingen in Britsch-Indië 1521
Het Rhijnsche Zendinggenootschap op Sumatra. 1522

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1523

Kwijtschelding van voorschotten voor de bacovencultuur. — Uitvoerrecht op benzine. — De voorgestelde Bestuursreorganisatie. — De adviescommissie in zake ambtenaarsopleiding. — De Inlandsche en de Chineesche Pers. — Een protest van de Semarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij. — Wetgevende kracht voor Nederl.-Indië. — Het boschwezen in de Buitenbezittingen. — Onze Marine in Indië. — De Reorganisatie in de Vorstenlanden. — Belasting betalen op Midden-Celebes. — Inlandsche Vereenigingen. — Onderwijs aan inlandsche meisjes. — Het Hindoevraagstuk in Britsch-Indië. — Emigratie naar Sumatra. — Jonge-vrouwen-scholen in Ned.-Indië. — Looderts-voorkomen in Zuid-Lombok. — Een publicatie van het Departement van Landbouw. — Verbod van rijstuitvoer. — Gesubsidiëerde inlandsche scholen. — Verdeelingsverdrag op het gebied der zending. — Het Blinden-Instituut te Bandoeng. — De Wees- en Boedelkamers in 1910. — Ontwaking in Suriname. — De toekomst van Suriname. — De balata-industrie — Aanteekeningen op de Indische Begrooting voor 1912. — De oorlog om Tripoli. — De opstand in Se-tsjoean. — Verslag van den Gouv. Pandhuisdienst over 1910. — Sir Robert Hart. † — Noodlottige gebeurtenissen in Atjeh. — Ernstig ongeluk op de Hertog Hendrik. — Tegengang van opium-gebruik. — Het Openbaar-ministerie bij residentiegerechten. — Bevolkingsachteruitgang op Nieuw-Guinea. — De zending Collette-Leur. — Dienstpostzegels.

Koloniale Literatuur:

De Rietsuikerindustrie in de verschillende landen van productie; door H. C. Prinsen Geerligs. 1557

Wetenschap en Industrie:

Eenige grepen uit het verslag der Javasche Bank over het 88ste boekjaar. (*Slot*). . 1560
Debiet van Djatihout en Staatsaankap. 1566

Ontfermt u hunner! door Ph. Delord; vertaald door Mevr. N. van Kol. 1567

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; W. C. M. . . . 1581

De plannen tot desorganisatie van het Bestuur in Ned.-Indië; door Mr. A. van Gennep 1585

Aanteekeningen over de vroegere inlandsche goudindustrie in de Lebong-streek; door P. Hövig (*met kaartje*). 1598

Indische Bureaucratie; door Batavus 1608

De „Landrentebelastingwerkzaamheden in 1908/09 en in 1910", door F. P. Sollewijn Gelpke en N. M. C. Verwey Mejan; overzicht door J. C. Lamster. 1614

Pag.

Varia:

Het Javaansche Dessahoofd 1629

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1637

Inlandsche verplegers. — Verband tusschen taalstudie en ethnologie. — Het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. — De bedevaart naar Mekka 1910/1911. — Vezelcongres te Soerabaja. — De rechtspersoonlijkheid van Nederl.-Indië. — Landbouwfanatisme. — Spoorwegpolitiek op haar smalst. — Twee afdeelingen ter inlichting over den Handel. — Het grensgeschil op Timor. — Emigratie van Javanen naar de Buitenbezittingen. — Sneller recht in onze Oost. — Irrigatiewerken in de residentie Menado. — Candidaat-Indische Ambtenaren in Indië. — Civielgezaghebbers. — De Surinaamsche begrooting. — Officierenverloop bij den Topographischen dienst. — Vorstenlandsche toestanden. — Dessaverkiezingen. — De Diamantindustrie te Martapoera. — Afdeelingsraden voor bepaalde gebiedsdeelen. — Het aftreden van Dr. H. F. Roll. — Tractementsverhooging bij de rechterlijke macht. — De Fransch-Duitsche onderhandelingen over Marokko en Fransch Congo. — Het aftreden van Staatssecretaris von Lindenquist. — De werving voor het Indische leger. — De positie van den genaturaliseerden Inlander. — Rietbranden op Java. — Onze opiumpolitiek. — Mr. N. P. van den Berg. — Wijziging der koelie-ordonnanties. — Het recht van reclame der Ind. Officieren. — Belangstelling in de publieke zaak. — De pestbestrijding in het Malangsche. — De opiumconferentie. — West-Australië en onze handel. — Militieplicht van Indische jongelui. — Een triumf voor Minister Colijn. — De omwenteling in China. — Het gezonde binnenland van Atjeh. — Een Javanen-kolonie te Sampoli in Deli. — De zelfbesturen buiten Java en Madoera. — Nog meer gemaatregel.

Koloniale Literatuur:

Mededeelingen van het Bureau voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen. Afl. 1. 1911. N. V. Electrische Drukkerij „Luctor et Emergo" 's Hage. 1671

Handboek ten dienste van de Suikercultuur en de Rietsuiker-fabricage op Java. Derde Deel, door H. C. Prinsen Geerligs. 2o Druk 1911; door J. C. Boot. 1673

Baesler-Archiv. Band I. Heft 2 en 6. Leipzig-Berlin, 1911; door Dr. H. H. Juynboll . . 1675

Pariboga Salawe dongeng-dongeng Soenda, door C. M. Pleyte Batavia, Landsdrukkerij 1911 1678

Het Inlandsch Reglement, door Mr. D. Rutgers. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1911; door Mr. A. van Gennep 1679

Wetenschap en Industrie:

Het wetenschappelijk Internationalisme 1682

De Gevolgen der Opening van het Panamakanaal 1685

De Toovenaar; door Ed. Kühr. 1694

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indie; door W. C. M. . 1705

Jaarregister 1911 1711

Verbetering:

Bl. 772 regel 11 v. b. staat „minder", lees: „r u i m e r", bl. 773 r. 6 v. b. staat „noch", lees: „t o c h", bl. 801 eerste regel staat „Djoetoeng-zaken, lees: „Djeloetoeng-zaken".

Bl. 936 r. 16 v. o. staat „Niederländе", lees „N i e d e r l a n d e".

Invloed der bosschen op klimaat en waterverdeeling. [1]

DOOR

H. TEN OEVER

Houtvester.

"A Government or public body, assuming the direction of a newly established Colony ought always to make the preservation of forests a first consideration."

SCHOMBURGK.

INLEIDING.

Aanleiding tot het schrijven van deze bijdrage vormt het artikel van den heer H. van Kol, verschenen in de Juni-afl. der *Indische Gids* van 1910 onder den titel „Het Vraagstuk van het Water in Tripolitanië, het Land der Woestijn". Op blz. 736 t/m. 739 wordt sub. IV*a* gehandeld over „Het nut der bosschen".

De heer van Kol schrijft aldaar op blz. 737: „Tal van onderzoekingen in de tropen zijn alsnog noodig", en „Met beschouwingen, cijfers en proeven in het vochtige en koude Europa, met veel langzamer plantengroei en andere boomsoorten, kan niet worden volstaan".

Schrijver herinnert verder op dezelfde blz. aan het geschrevene op blz. 85 e. v. van zijn werk „Naar de Antillen en Venezuela", benevens aan zijn artikel in de *Indische Gids* van September 1906 (getiteld „Over de bevloeiïng in droge streken door het bewaren van regenwater") in § 14 van welk artikel (blz. 1331 t/m. 1334) evenzoo de nuttige invloed der bosschen op regenval en waterverdeeling wordt betwijfeld, althans vrij gering wordt aangeslagen.

Teneinde een oordeel te kunnen vellen over de meeningen en voorstellen van den heer van Kol in deze, is een nadere beschouwing van de beschikbare gegevens noodig.

Ondervolgend zal daarom in het kort successievelijk worden nagegaan:

1. De meening van den heer van Kol terzake van den invloed der bosschen op het klimaat, met name den regenval en de waterverdeeling.
2. Hetgeen bekend is over dien invloed.
3. In hoeverre een nader onderzoek betreffende den invloed der bosschen op den regenval en de waterverdeeling op Java noodig is en hoe dit onderzoek moet worden ingericht.

[1] Daar in de *Indische Gids* geen bijdragen in de zoogenaamde vereenvoudigde spelling worden opgenomen, is het ondervolgend artikel door schrijver in de spelling De Vries en te Winkel gesteld.

1. *Meeningen van den heer van Kol terzake van den invloed der bosschen op den regenval en de waterverdeeling.*

De heer van Kol heeft zijn meening terzake in het kort uiteengezet in de bovengenoemde twee *Indische Gids*-artikelen. [1])

In dat van Juni 1910 wordt gewezen op gevallen waarin bronnen opdroogden en de grondwaterstand daalde na herbossching, terwijl ook wordt gewezen op rijkelijk vloeiende bronnen in bergstreken zonder bosch.

De heer van Kol stelt daarna de volgende vragen:

1. Hoeveel water gaat door de uitzweeting der boombladeren verloren, water dat zij aan den bodem onttrekken?
2. Welk verschil bestaat er tusschen den regenval boven het bosch op zijn bodem en in zijn onmiddellijke nabijheid?
3. Hoe groot is het waterverbruik van verschillende boomsoorten?
4. Hoe is de toestand van het grondwater in het bosch, op nabij gelegen bouwgrond, dan wel op woest terrein?
5. Welken invloed had herwouding op de bronnen? Is het juist, dat zij de bronnen aan de oppervlakte doet verdrogen, doch daarentegen van de dieper liggende het debiet versterkt?

De conclusie van den heer van Kol is, „niet dat elke reboisatie uit den booze is, wel dat men door deze kwestie niet behoorlijk te onderzoeken, zich schuldig maakt aan roekeloos plichtverzuim". Ten slotte wijst de heer van Kol op de talrijke bronnen in zuidelijk-Tripolitanië, waar het zoo goed als nooit regent, en stelt hij de vraag:

6. Vanwaar komt dat water? Waarom vloeien de bronnen in deze streken sterker eenigen tijd vóórdat de eerste winterregens vallen?

In het *Indische Gids*-artikel van September 1906, laat de heer van Kol zich vrij sceptisch uit over den invloed der bosschen op regenval en waterverdeeling.

Hij ontkent niet de voordeelen die zij schenken, doch waarschuwt tegen overschatting.

Verder is volgens hem herwouding niet het universeele redmiddel, waardoor droogte zou genezen en de overstroomingen zouden verdwijnen. „De invloed daarvan blijft beperkt tot bepaalde zônen, topografisch en geologisch geschikt voor den boschgroei, die eerst na lange jaren een noemenswaardigen invloed zal doen gevoelen" schrijft de heer van Kol letterlijk.

Voorts blijkt, dat schrijver zijn meeningen voornamelijk grondvest op het werk van Hornberger: „Grundrisz der Meteorologie", in welk werk de invloed der bosschen op klimaat en waterverdeeling wordt behandeld op blz. 192 t/m. 210.

Waar de heer van Kol zijn oordeel blijkbaar grondt op dit eene

[1]) Het werk: „Naar de Antillen en Venezuela" is in de Buitenzorgsche bibliotheken niet aanwezig en kon dus niet worden geraadpleegd.

werk, is het noodig ook de meening van andere schrijvers op dit gebied na te gaan.

Wij komen dus tot:

2. *Wat is bekend over den invloed der bosschen op klimaat (met name op den regenval).*

De aard van dit artikel laat niet toe de verschillende onderzoekingen op dit gebied in extenso mede te deelen.

In het kort worden zij hieronder vermeld.

a. Invloed der bosschen op het klimaat, met name op den regenval.

In het bekende werk van Hann „Handbuch der Klimatologie", 1897, wordt op blz. 193 t/m. 198 over dezen invloed gesproken.

Hann verklaart, dat uitgestrekte bosschen ongetwijfeld een invloed op het klimaat uitoefenen.

De temperatuursextremen worden door het bosch verminderd, zoodat uitgestrekte bosschen een soortgelijke werking, hoewel in geringere mate, als zeeën op de kuststreken, uitoefenen. Bosschen verlagen de luchttemperatuur in den zomer en verhoogen de relatieve vochtigheid der lucht, zoowel door beschaduwing van den bodem als door sterkere uitstraling en transpiratie door de groote gezamenlijke bladoppervlakte.

Een en ander leidt tot vermeerdering van nevel- en wolkenvorming boven het bosch, terwijl ook vermeerdering van den neerslag, *met name in de tropen*, zeer waarschijnlijk moet worden geacht.

Onderzoekingen van Blanford in Eng.-Indië en van Hettner in Zuid-Amerika (Cordilleras) hebben zulk een vermeerdering aangetoond.

Ook in hoogere breedten hebben de bosschen zeer waarschijnlijk een invloed, althans op de menigvuldigheid van de regens.

Hann wijst er op, dat men vroeger den invloed der bosschen op den regenval veelal heeft overschat en als reactie daarop vervolgens geheel heeft geloochend. De waarheid ligt vermoedelijk in het midden.

De bosschen oefenen zeer zeker ook invloed uit zoowel op de kracht als op de uitdrogende werking der winden en maken daardoor het klimaat milder.

Woeikof behandelt in zijn werk „Die Klimate der Erde" (1887) den invloed der bosschen op het klimaat meer uitvoerig op blz. 270 t/m. 295, Dl. I.

Hij komt op grond van talrijke cijfers tot soortgelijke gevolgtrekkingen als Hann. De bosschen hebben volgens hem een aanmerkelijken invloed op het klimaat, daar zij de temperatuuruitersten verminderen en het waterdampgehalte der lucht verhoogen. De invloed der bosschen op de luchttemperatuur in de zomermaanden [1]) blijkt uit de volgende opgave.

---

[1]) In dit artikel worden zooveel mogelijk gegevens verstrekt, geldende voor de Europeesche *zomer*maanden. Daardoor ontgaat men het verwijt, dat de cijfers voor Indië geen waarde hebben.

	Mei—Juli.		Aug.—Oct.	
	t. max.	t. min.	t. max.	t. min.
Midden-Italië	— 4.1	÷ 1.6	— 3.6	÷ 1.1
Oost-Frankrijk	— 3.2	÷ 1.2	— 2.6	÷ 1.3
Elzas (bergen)	— 2.5	÷ 1.9	— 1.9	÷ 2.4
Beieren	— 2.2	÷ 1.1	— 3.2	÷ 1.6
Oost-Pruisen	— 1.4	÷ 0.5	— 1.6	÷ 0.2

waarin:
t. max. = het verschil der maximum temperatuur.
t. min. = „ „ „ minimum „
(÷ als de boschlucht warmer
— „ „ „ kouder is dan de lucht buiten het bosch).

Hieruit blijkt duidelijk, dat in het bosch de hoogste luchttemperatuur aanmerkelijk lager, de laagste temperatuur hooger is dan daarbuiten, waardoor de temperatuurafwisseling geringer is in het bosch.

Tevens blijken de verschillen, in het algemeen, toe te nemen bij Zuidelijker breedte, hetgeen er op wijst, dat in de tropen die verschillen wellicht nog grooter zullen zijn.

Het verschil in vochtigheidstoestand der lucht, voor het gematigd klimaat in den zomer, blijkt uit de volgende cijfers:

	Relatieve vochtigheid der lucht in %.			
	Mei—Juli		Aug.—Oct.	
	Buiten het bosch.	In het bosch.	Buiten het bosch.	In het bosch.
Elzas (bergen) . . .	68	75	78	84
Beieren	70	80	78	85
Oost-Pruisen	64	68	76	81

Voorts schrijft hij aan uitgestrekte boschgebieden als gevolg van de genoemde verschillen een aanmerkelijken invloed op den regenval toe, zoowel op hoogere als op lagere breedten. Ook deze stelling wordt met duidelijke cijfers, met name naar waarnemingen bij Nancy en in Eng.-Indië toegelicht.

O. a. wordt de groote regenval bij Tjilatjap door Woeikof aan den invloed van het groote boschgebied nabij die plaats toegeschreven. Hij wijst verder nog op het feit, dat in vochtige tropische klimaten in het bosch meermalen nevelvorming en condensatie van waterdamp wordt waargenomen, zonder dat het bepaald regent. Men ziet dan het water druppelsgewijs van de bladeren vallen.

In het kort moge nog worden vermeld, dat Hornberger in het, reeds door den heer van Kol aangehaalde werk: „Grundrisz der Meteorologie und Klimatologie" op bl. 192 t/m 209 de invloed van bosschen op het klimaat behandelt en daarbij evenals Hann en Woeikof verklaart, dat bosschen een aanmerkelijken invloed op luchttemperatuur en vochtigheidstoestand der lucht uitoefenen. De invloed op den

regenval wordt niet zeer hoog aangeslagen. Bepaalde vermeerdering van den regenval door invloed van een boschgebied wordt niet erkend, echter wel een gunstige invloed op een meer regelmatige verdeeling van den regenval.

Echter valt op te merken, dat Hornberger geen enkel cijfer betreffende den regenval publiceert en geen waarnemingen vermeldt, zoodat men hier blijkbaar vrijwel met een eenigszins subjektieve meening te doen heeft.

Zooals boven reeds werd vermeld waarschuwt H. echter zelf zoowel tegen *onder-* als tegen *over*schatting van den invloed der bosschen op den regenval.

Ten slotte moge vermeld worden hetgeen G. Hüffel in *Oeconomie forestière* (1904) op bl. 45 t/m. 81 van Dl. I, over deze kwestie mededeelt.

Uitvoerig worden hier de gegevens van verschillende waarnemingen behandeld, onder publicatie van een uitgebreid cijfermateriaal. De conclusie is, evenals in bovengenoemde werken: een aanmerkelijke invloed van boschgebieden op de klimaatsfactoren; en *ook een op den regenval.*

Ten aanzien van de factoren temperatuur van lucht en grond, en vochtigheidstoestand van de lucht zijn de conclusies van dezen schrijver niet anders dan die van de boven reeds genoemde auteurs.

Het bosch veroorzaakt een lagere zomertemperatuur van lucht en grond en verhoogt den relatieven vochtigheidstoestand van de lucht.

Hieruit volgt theoretisch reeds een invloed van boschgebieden ten gunste van damp- en wolkenvorming, alsmede van den regenval. Deze laatste invloed is in dit werk zeer uitvoerig behandeld en daar hier de laatstbekende gegevens worden verstrekt, mogen ze in het kort worden weergegeven:

Van 1867 t/m. 1899 werd de regen gemeten op drie stations nabij Nancy n.l. te

a. Cinq-Tranchée's in het bosch de Haye groot ± 7000 H.A.
b. Belle-fontaine aan den rand van voornoemd bosch.
c. Amance in het open veld ± 4 K.M. van *b.*
a. ligt 380 M., *b.* 240 M. en *c.* 380 M. boven zee.

Het terrein is een plateau en vertoont dus geen onregelmatigheden, welke den regenval plaatselijk zouden kunnen beïnvloeden.

Station *a* is gekozen op een open plek van enkele H.A.'s oppervlakte, gelegen in het midden van het bosch de Haye.

De regenmeters werden zeer zorgvuldig geconstrueerd en opgesteld.

Vanaf 1884 werd het station *c* van Amance verplaatst naar Bouzule op 4 K.M. van Amance en 225 M. hoogte boven zee.

Het resultaat van een 33-jarige waarneming was, dat gemiddeld jaarlijks een regenhoeveelheid viel te:

a.	van 848.7 m.M.	}	of in verhouding	{	100
b.	„ 796.8 „	}		{	93.9
c.	„ 650.6 „	}		{	76.7

Nadere waarnemingen bewezen verder, dat dit resultaat onafhankelijk is van de windrichting.

Voorts werd geconstateerd, dat in *regenachtige* jaren de invloed van het bosch op de vermeerdering van den regenval het sterkste was.

Treffender nog is de waargenomen invloed van de herbosschingen op de Lüneburgerheide ten opzichte van den regenval.

Bij Lintzel op de Lüneburgerheide begon men in 1877 een uitgestrekt terrein te bebosschen; in 1891 waren 7000 à 7500 H.A. bosch aangelegd.

Uit regenwaarnemingen bleek, dat de verhouding tusschen de hoeveelheid regen gevallen te Lintzel en in de naburige plaatsen Bremen en Gardelegen als volgt was veranderd:

te Lintzel in	1882	64.5 %	96.3 %	van de hoeveelheid regen gevallen te Gardeleben.
„ „ „	1883	68.7 „	101.1 „	
„ „ „	1884	77.8 „	106.7 „	
„ „ „	1885	83.9 „	114.2 „	
„ „ „	1888	106.8 „	120.1 „	
„ „ „	1890	101.6 „	120.1 „	
		van de hoeveelheid regen gevallen te Bremen.		

Deze cijfers wijzen duidelijk op een geleidelijke vermeerdering van de regenhoeveelheid, gepaard gaande met toeneming van de boschoppervlakte. De verhouding van bosch- en niet-boschvlakte was bij Lintzel:

	vóór de bebossching.		ná de bebossching.	
Bouwvelden en weiden. . .	12 %	van de totaalvlakte.	10 %	van de totaalvlakte.
Heide.	85 „		10 „	
Bosch.	3 „		80 „	

Deze cijfers toonen afdoende aan hoe de bebouwingstoestand in 13 jaren tijds was veranderd.

Ten slotte geeft Hüffel de eerst gepubliceerde cijfers van de nieuwere Pruisische waarnemingen, verricht op 122 stations, welke zijn verdeeld in 4 categorieën, te weten.

1e categorie in het midden van groote boschcomplexen op daarin gelegen open plekken.

2e categorie vlak bij de buitengrens dier boschcomplexen.

3e „ buiten het bosch op 100—200 M. van de grens.

4e „ op 1000—1500 M. afstand van de boschcomplexen.

Het resulaat van een 2-jarige waarneming was:

Groepen van waarnemingen.	Gemiddelde hoogte boven zee der stations.	Waarnemingstations			
		1e categorie	2e categorie	3e categorie	4e categorie
1	70	532	541	511	528
2	180	653	622	595	590
3	60	572	554	538	515
4	150	592	562	564	570
	Gemiddeld	587	570	552	551

Hoewel de tijdsduur nog te kort is geweest om een gemiddelde te

verkrijgen, onafhankelijk van toevallige onregelmatigheden in den regenval, toonen deze cijfers toch reeds aan, dat het resultaat der Pruisische waarnemingen in hoofdzaak gelijk is aan die te Nancy verkregen, al zijn de verschillen voorloopig niet zoo groot.

Ten overvloede moge worden opgemerkt, dat deze waarnemingen met de uiterste nauwkeurigheid zijn verricht.

Dit dient nadrukkelijk te worden gestipuleerd, omdat zij, die den invloed der bosschen op de vermeerdering van den regenval ontkennen, gewoonlijk aanvoeren, dat de proeven, welke zulk een vermeerdering aantoonen, niets bewijzen. Het is toch volgens hen niet zeker, dat daarbij voldoende op den invloed der terreingesteldheid en het hoogteverschil is gelet, terwijl het verschil ten gunste der bosschen voornamelijk zou te danken zijn aan de geringere kracht van den wind in een boschgebied. Daardoor zou de regen in een boschgebied meer vertikaal neervallen, terwijl in het open veld de regendroppels meer in schuine richting vallen. Als gevolg daarvan zou een regenmeter in het bosch à priori meer regen opvangen dan een daar *buiten*.

Op deze bronnen van fouten is bij de Pruisische waarnemingen echter gelet. Overigens blijkt het argument van de windsterkte op zichzelf reeds geen steek te houden, daar de stations aan den boschrand, zoowel bij de Fransche als bij de Duitsche waarnemingen, belangrijk minder regenval aanwijzen dan die in het midden der boschcomplexen. Daar de wind reeds aan den rand der bosschen wordt gebroken, zouden de regenmeters aldaar evenveel of weinig minder regenval moeten aanwijzen als die op open plekken midden in de boschcomplexen, wanneer de windsterkte hier *de* factor was.

Ten overvloede moge nog worden gewezen op de zeer talrijke gegevens, op dit gebied verstrekt door Endres in „Handbuch der Forstpolitik", 1905, blz. 171 t/m 180.

Als slotsom is uit de bovengenoemde gegevens de conclusie te trekken, dat boschgebieden van eenigen omvang plaatselijk een duidelijk merkbaren invloed op de vermeerdering van den regenval uitoefenen.

Oefenen boschgebieden mede zulk een invloed uit op den regenval in de geheele landstreek, waarvan zij deel uitmaken?

Op deze vraag moet men voorloopig het antwoord schuldig blijven. Daaromtrent zijn geen voldoend nauwkeurige waarnemingen bekend.

Vooral Endres staat in bovengenoemd werk de meening voor, dat de invloed der bosschen op de vermeerdering van den regenval slechts plaatselijk is. Volgens hem wordt het meerdere regenwater, dat boven boschgebieden valt, weer gecompenseerd door minder regen buiten tot bosch. Dit wordt echter niet door cijfers bewezen.

In verband hiermede moge er op worden gewezen, dat men in den laatsten tijd in Noord-Amerika dezen algemeenen invloed der bosschen heeft ontkend.

Onlangs nog werd door Willis L. Moore in een rapport getiteld: "The influence of forests on climate and on floods" dezen invloed formeel geloochend.

Bij nadere beschouwing echter blijkt Moore's conclusie op de waarnemingen aan een zeer gering aantal stations te berusten, terwijl men bij nauwkeurige vergelijking zijner gegevens evenveel recht heeft op verscheidene punten tot een tegengestelde meening te komen, dan de schrijver. De hoofdfout van Moore is verder; dat hij twee op elkaar volgende tijdsperioden met elkander vergelijkt en zich dus niet onafhankelijk heeft gemaakt van toevallige en vaste algemeene klimaatschommelingen. In verband hiermede moge worden verwezen naar de October-afl. van het tijdschrift *Tectona*, waarin een meer uitvoerige bespreking van Moore's boekje verscheen.

Overigens kan de invloed der bosschen, zooals vanzelf spreekt, nooit zoodanig zijn, dat zij a. h. w. het klimaat van geheele werelddeelen kuhnen wijzigen. De hoofdmassa waterdamp in de lucht is afkomstig van zeegebieden, het waterdampgehalte der zeewinden hangt in hooge mate van de temperatuur der golfstroomingen af, welke de kust bestrijken, alsmede van de luchttemperatuur. De neerslag wordt voorts in *hoofdzaak* bepaald door de terreinformatie. Per slot van rekening is dan ook de boschvegetatie zelf gebonden aan het hoofdklimaat eener streek en aan een à priori vaststaande minimumhoeveelheid regen. Wanneer echter door een boschgebied *meer* waterdamp kan worden neergeslagen dan zonder dat bosch het geval zou zijn, wanneer dus het aanwezige waterdampgehalte der lucht meer benut wordt dan indien het bosch ontbrak, dan is dit reeds van groot belang, vooral in de tropen en subtropen waar zooveel van irrigatie afhangt. Vooral ook zal deze invloed van zeer veel gewicht zijn overal waar men met een minimum van regenval te maken heeft. Door rooiïng van het bosch kan dit minimum dalen beneden het minste bedrag, dat de vegetatie in die gebieden noodig heeft. Van droog kunnen dan die betrokken streken tot woestijnen worden. Omgekeerd kan men dan door herbossching een zekere hoeveelheid terrein op de grensgebieden der woestijnen winnen.

Hier moge dus reeds worden opgemerkt dat het bewijs van een aanmerkelijken *lokalen* invloed op de hoeveelheid regen b. v. voor een eiland als Java van het grootste belang moet worden geacht. Hier toch handelt het zich om een betrekkelijk gering gebied ten opzichte der omringende zeeën, hetgeen nog meer uitkomt door den langgerekten vorm van Java, waardoor de overland afstanden, ten opzichte van het omringende zeegebied, slechts gering zijn.

Wanneer op een eiland als Java door een lokalen invloed der bosschen op vermeerdering van den regenval, een grooter deel van den waterdamp, aanwezig in den overstrijkenden zeewind, wordt vastge-

houden in den vorm van regenneerslag, is dit reeds van groot gewicht.

Dit punt leidt vanzelf tot de vraag: wat is bekend van den invloed op den regenval door boschgebieden op eilanden, welke in omstandigheden als Java verkeeren?

In de eerste plaats kan worden gewezen op de mededeeling van Endres in „Handbuch der Forstpolitik" 1905, bl. 177. Aldaar worden de resultaten van waarnemingen in Zweden weergegeven, welke van 1880—1894 met bizondere nauwkeurigheid werden verricht door het meteorologisch Centraalinstituut onder leiding van Hamberg. Onder meer bleek hieruit, dat de regenhoeveelheid in het bosch veel hooger kan zijn dan daarbuiten:

a. wanneer de waarnemingsstations op een eiland of in de nabijheid van de kust zijn gelegen.

b. als die stations op bergkammen liggen.

Dit komt dus hier op neer, dat op een eiland als Java, dat overal aan zeeïnvloeden blootstaat en tevens zeer hoog opstijgende bergtoppen bezit, een boschgebied, met name op de bergen, van invloed *moet* zijn op den regenval.

Boven werd reeds aangestipt, dat Woeikof heeft gewezen op den grooten regenval te Tjilatjap en deze toeschreef aan het uitgestrekte boschgebied bij genoemde plaats.

Tegen deze verklaring van Woeikof is wel aangevoerd, dat ook op andere plaatsen langs Java'sch Zuidkust zeer veel regen valt, zonder dat een boschgebied in de nabijheid ligt. Als voorbeeld dient dan Patjitan, waar de regenval per jaar 2510 m.M. bedraagt (tegen te Tjilatjap 3740 m.M.)

Neemt men nu in aanmerking, dat Patjitan veel Oostelijker ligt dan Tjilatjap en in een geheel boschlooze streek is gelegen, dan zou dit tot de conclusie kunnen leiden, dat de meerdere regenval te Tjilatjap uitsluitend aan de meer Westelijke ligging van die plaats moet worden toegeschreven.

Echter blijkt uit Dl. VII*b* van het M. W. O. „Regenval op Java", 1908, dat een aantal regenstations van Java'sch Zuidkust, vrij dicht bij Tjilatjap gelegen, veel minder regenval vertoonen dan laatstgenoemde plaats.

Genoemd kunnen worden (van West naar Oost).

No.	232	Widarapajoeng	2580 m.M.
„	254	Karanganjar	2910 „
„	256	Petanahen	2860 „
„	264	Ambal	2660 „
„	273	Wawar	2520 „

Vooral het station Widarapajoeng is in deze interessant, omdat het

evenals Tjilatjap in het uitgestrekt vlaktegebied van Zuid-Banjoemas ligt en dus lokale storingen door de terreinformatie zijn uitgesloten.

De grootere regenhoeveelheden op de stations Karanganjar en Petanahan zijn zeker gedeeltelijk te verklaren uit de nabijheid van het Karangbolonggebergte.

Naar het Oosten toe neemt, de regenval verder geleidelijk af. Dat hij te Patjitan toch nog 2510 M. bedraagt, moet dan ook zeer waarschijnlijk worden toegeschreven aan het feit, dat vlak achter die plaats het gebergte steil omhoog rijst.

De regenval zal daardoor op laatstbedoelde plaats sterk worden beïnvloed en mag men aannemen, dat hij bij gelijksoortige terreinformatie als te Tjilatjap wordt aangetroffen, aanmerkelijk minder zou zijn dan thans het geval is.

Beschouwen wij thans den regenval op het station Parigi, Westelijk van Tjilatjap, aan de Zuidkust gelegen, en dat een jaarlijkschen regenval van 3800 mM. heeft, dus ongeveer evenveel als Tjilatjap. Parigi ligt eveneens vrijwel in een vlaktegebied, hoewel dichter bij den voet der bergen dan Tjilatjap, doch dragen deze laatste slechts weinig bosch, terwijl ook de vlakte niet bewoud is.

Wanneer men de bovengegeven cijfers onderling vergelijkt, zou Tjilatjap normaliter genomen een regenval moeten hebben ongeveer tusschen die van Parigi en Widarapajoeng in, daar het ongeveer in het midden tusschen beide plaatsen ligt en de overige omstandigheden niet veel verschillen. Echter blijkt de regenval te Tjilatjap veel hooger dan het gemiddelde, ja zelfs bijna gelijk aan die van Parigi.

Men komt in verband hiermede tot de conclusie, dat de meening van Woeikof, dat in deze het uitgestrekte boschgebied nabij Tjilatjap zijn invloed doet gelden, veel waarschijnlijks heeft.

Met den invloed der bosschen op den regenval in tropische gebieden hebben zich nog vele anderen beziggehouden, echter zijn slechts weinig positieve gegevens verstrekt.

Fromberg wees er in zijn werkje „Over den invloed door vermindering of uitroeiïng van houtbosschen, uitgeoefend op het klimaat", reeds in 1855 op. Echter geeft hij geen regen-*cijfers* en bewijst dus weinig.

Blanford [1]) constateerde in een uitgestrekt gebied van Eng.-Indië, waar door tegengaan van roofbouw de bebosschingsgraad sterk was toegenomen, voor de periode 1876 t/m 1885 een vermeerdering van den regenval van 12 pCt. tegenover de periode 1867/1875. Tezelfdertijd was in het gebied, grenzende aan het voorbedoelde en waar de boschtoestand niet was veranderd in beide perioden de regenval nagenoeg gelijk gebleven. Dat de verschillen in eerstgenoemd gebied voor de 2 perioden het gevolg zouden zijn geweest van algemeen werkende klimaatschom-

[1]) Zie J. van Dam in *Tijdschrift der Ned. Heide Mij.* Jrg. 1890.

melingen, welke met den bebosschinggraad niets hadden uit te staan, mag in deze dus niet worden aangenomen.

Evenzoo wijzen deze waarnemingen er op, dat men niet voetstoots de meening behoeft aan te nemen van hen, die verklaren, dat de regenvermeerdering in een boschgebied slechts plaats vindt, ten koste van den regenval buiten dat gebied.

Laatstbedoelde meening werd o. a. besproken door Ribbentrop in „Forestry in British India" (bl. 41 e. v.) en leidde hem tot de volgende geestige vergelijking:

„Een goed beboscht gebied kan het beste worden vergeleken met een grondbezitter, welke zijn inkomsten verteert binnen het gebied van zijn landerijen en ten bate van zijn omgeving, terwijl kale gebieden gelijken op absenteïsten, welke hun inkomsten in het Buitenland verteren".

En inderdaad, de regen die op een boschgebied valt, komt in de eerste plaats aan dat gebied zelf ten goede, doch bovendien is het bosch zelf wederom een oorzaak van regenvorming door het verlagen van de luchttemperatuur en het vochtiger maken van de lucht.

Voor de talrijke gevallen, pleitende voor een gunstigen invloed der bosschen in het tropische Eng.-Indië moge naar voornoemd werk worden verwezen.

Voorts kan in verband met deze kwestie gewezen worden op het onderzoek naar den invloed der ontwouding op Mauritius, ingesteld door A. Walter, van wiens rapport een uitstekend referaat voorkomt in de *Indische Gids* van Juni 1909 onder den titel: „Ontwouding en regenval op Mauritius" (bl. 751 e. v.).

Slechts valt het te betreuren, dat Walter vergelijkingen moest trekken tusschen 2 op elkaar volgende tijdsperioden en zich dus niet onafhankelijk kon maken van toevallige verschillen tusschen die periodes, dan wel van eventueele algemeene klimaatschommelingen.

Walter voert allereerst een nieuwe factor aan, waardoor bosschen en met name bergbosschen de neiging tot regenval moeten vermeerderen. N.l. dat de lucht boven een boschgebied door de verhooging van het waterdampgehalte reeds à priori een sterkere neiging tot opstijging heeft dan die buiten het boschgebied.

De spanning van waterdamp toch is aanmerkelijk geringer dan die van lucht (s.g. waterdamp = 0,6235 tegen dat van lucht = 1). Als gevolg hiervan zal toevoeging van waterdamp aan droge lucht op twee wijzen als beweegkracht werken:

1e. door uitzetting, daar volgens de wet van Dalton de spanning van een mengsel van gassen gelijk is aan de som der spanningen van beide gassen en dus i. c. de spanning van een mengsel van lucht en waterdamp des te geringer wordt naarmate het waterdampgehalte toeneemt.

2e. Door de neiging tot opstijging, welke de lichtere waterdamp reeds op zich zelf bezit.

Door deze beide factoren moet een boschgebied aanmerkelijk de opstijgende beweging ondersteunen van de luchtstroomingen, welke op eilanden overdag door den zeewind tegen de berghellingen worden opgestuwd.

En als gevolg daarvan zal de vergrootende invloed, welke het boschgebied door verlaging van luchttemperatuur en vermeerdering van het waterdampgehalte, reeds op den regenval uitoefent, nog aanmerkelijk worden versterkt. Met name is dit met de namiddagregens op windstille dagen het geval.

De algemeene uitkomsten van Walter's onderzoek zijn:

1. Bosschen vermeerderen de waarschijnlijkheid, dat het op kalme dagen in den namiddag regent.

2. Het is à priori waarschijnlijk, dat door uitdamping het gehalte aan waterdamp boven de bosschen overdag vergroot wordt.

3. De uitwerking der bosschen op de namiddagregens op kalme dagen is waarschijnlijk plaatselijk.

4. De afwezigheid van bosschen zal in geringe mate den totalen neerslag aan de windzijde en langs de toppen der bergketens verminderen, als de helling voldoende geleidelijk is.

5. Bosschen schijnen geen invloed te hebben op den neerslag uit normale passaatwinden of in de laaggelegen districten.

6. De aanwezigheid van bosschen voorkomt geen droogteperioden, daar een *algemeene* vermindering van regenval vermoedelijk is toe te schrijven aan oorzaken, die gelijktijdig invloed hebben op den neerslag over uitgestrekte gedeelten van den aardbol.

7. De toeneming der gemiddelde dagelijksche temperatuur van de lucht in de bovenlanden veroorzaakt door de ontwouding moet minstens 0,7° C. hebben bedragen (bedoeld wordt hier het verschil der gemiddelde temperatuur, de afwijkingen der maximum temperaturen van de lucht *in* en *buiten* het bosch worden niet vermeld).

Hieruit zou volgen, dat voor een eiland als Java met talrijke geleidelijk uit zee oprijzende kegelbergen de invloed van bosschen, gelegen op de hellingen dier bergen, zeer merkbaar moet zijn, met name in tijden, waarop de Moessonwinden zich weinig doen gelden en in hoofdzaak de zee- en landwinden hun invloed uitoefenen.

Deze invloed zal zich vooral doen gelden door een vermeerdering van het aantal regendagen, waarbij de totale hoeveelheid regen weinig behoeft te vermeerderen.

Zoo vond Walter, dat in het Z. O. district van Mauritius, door de ontwouding het aantal regendagen met minstens 30 per jaar is verminderd.

Zulk een vermindering is zeer belangrijk, vooral in een tropisch land. Van een regenval van b.v. 250 m.M., verdeeld over 40 à 50

dagen zal veel meer aan den bodem ten goede komen, dan wanneer diezelfde hoeveelheid regen in 10 à 20 dagen valt, nog afgezien van het feit, dat op heldere dagen de verdamping en uitdroging zooveel sterker is dan op bewolkte regendagen.

In verband hiermede moge worden gewezen op de mededeelingen van Mathieu [1]) dat de Kaap-Verdische eilanden en Madeira, thans bijna geheel kaal, te lijden hebben onder groote droogten, welke er onbekend waren toen er nog bosschen bestonden.

Voorts vermeldt Schomburgk [2]), dat het aantal regendagen per jaar in de delta van Egypte van 6 tot 40 per jaar is toegenomen na de herbeplanting op groote schaal met boomgewassen (olijfboomen enz.) tijdens de regeering van Mehemet Ali.

Hetzelfde verschijnsel als op Mauritius en de Kaap Verdische eilanden waargenomen (afname van het jaarlijksche *aantal* regendagen); meende van Breda de Haan [3]) in 1898 voor Deli op te merken op grond van de regenwaarnemingen over 1875 t/m 1896 te Medan Poetri.

Wanneer men de regenwaarnemingen van 1896 t/m 1909 [4]) voegt bij die, door van Breda de Haan gepubliceerd, dan wordt diens vermoeden alleszins bevestigd.

Onderstaande tabel geeft de regenwaarnemingen te Medan Poetri van 1875 t/m 1909, gerangschikt volgens 6 vijfjarige en 1 vierjarige perioden.

Periode.	Totale regenval in mM.	Totaal aantal regendagen.	Aantal m.M regen. (gemiddeld per jaar.)	Aantal regendagen. (gemiddeld per jaar.)	Aantal m.M. regen per regendag.		Aantal regendagen per 1000 m.M. regenval.
1876—1880. . .	11.638	899	2.327	180	12	94	77
1881—1885. . .	9.926	838	1.985	168	11	85	85
1886—1890. . .	9.863	795	1.973	159	12	41	80½
1891—1895. . .	10.100	724	2.020	145	14	—	72
1896—1900. . .	9.808	659	1.962	132	14	88	67
1901—1905. . .	9.704	689	1.941	138	14	08	71
1906—1909. . .	8.606	570	2.152	143	15	10	66

Wat den totalen regenval per periode en per jaar betreft, is het beter uit deze cijfers geen gevolgtrekkingen te maken, daar zij betrekking hebben op achtereenvolgende tijdsperiodes. Men is dus, zooals boven

---

[1]) Mathieu in *l'Algérie agricole* 1887 No. 153.

[2]) Dr R. Schomburgk in „Papers read before the phil. Soc. etc." bl. 1 t/m 7; Adelaide 1873.

[3]) Dr. van Breda de Haan. Regenval en reboisatie in Deli bl. 8.

[4]) Volgens: Regenwaarnemingen in Ned.-Indië, bewerkt en uitgegeven door het Kon. Magn. en Meteor. Observatorium te Batavia.

reeds werd opgemerkt, bij het vergelijken der totalen niet onafhankelijk van toevallige storingen of klimaatschommelingen.

Bij het beoordeelen van bovenstaande gegevens mag men echter wèl de verhouding tusschen totalen regenval en aantal regendagen vergelijken. Uit zulk een vergelijking blijkt, dat het aantal m.M. regenval per regendag vanaf 1881 een vrijwel voortdurende neiging tot stijgen vertoonde.

Dezelfde hoeveelheid regen viel in de latere perioden over een gemiddeld kleiner aantal dagen verdeeld dan in de vroegere. Het nuttig effect van den regenval is daardoor ongetwijfeld verminderd.

Duidelijk ook blijkt de neiging tot vermindering van het jaarlijksch aantal regendagen, wanneer men berekent hoeveel regendagen gemiddeld per 1000 m.M. regenval benoodigd waren.

Men mag dan ook ons inziens concludeeren, dat in Deli de ontwouding vrijwel parallel is gegaan met vermindering van het jaarlijksch aantal regendagen.

Aan het slot van deze beschouwing moet nog worden gewezen op het gemis aan juiste waarnemingen betreffende den invloed van boschgebieden op de wolkenvorming. Geen enkele der genoemde schrijvers geeft hieromtrent cijfers. Toch mag dit punt van groot belang geacht worden niet alleen met het oog op den te verwachten regenval, maar ook omdat meerdere of mindere wolkenvorming op zichzelf reeds een aanmerkelijken invloed op de vegetatie van een landstreek, met name in de tropen, moet uitoefenen (verschil in bestraling, verdamping, luchttemperatuur).

b. Invloed der bosschen op de waterverdeeling

Voornamelijk komen hierbij de volgende factoren in aanmerking.

a. Hoeveel van het regenwater komt in een bosch blijvend aan den bodem ten goede?

b. Welken invloed hebben bosschen op het debiet van bronnen en rivieren.

Alvorens tot een nadere behandeling dezer punten over te gaan kan worden opgemerkt, dat de vraag van den heer van Kol: „hoe groot is het waterverbruik van verschillende boomsoorten?" voorloopig niet kan worden beantwoord. Voor tropische gebieden, waar het oorspronkelijk bosch en met name het bergbosch, als regel is samengesteld uit een menging van een zeer groot aantal boomsoorten, verliest deze vraag overigens haar beteekenis. Wel zou men hierin kunnen vragen: welke boschsoort (gemengd, zuiver loofverliezend, altijd groen enz.) verbruikt het meeste water?

De hoeveelheid regenwater, welke in een bosch aan den bodem ten goede komt, vergeleken met een kaal terrein, laat zich als volgt bepalen.

In de eerste plaats wordt een deel van het neervallende regenwater door de boomkronen vastgehouden.

Ebermayer[1]) geeft op, dat aldus in een loofhoutbosch ± 20 % van den jaarlijkschen regenval den bodem niet bereikt; in een naaldhoutbosch stijgt deze hoeveelheid zelfs tot 30 à 40 %, naar gelang van de dichtheid van het kroondek.

Dit verschil hangt eensdeels samen met het feit, dat loofhout in den winter kaal staat, echter ook daarmede, dat naaldboomen door hun talrijke dichtopeenstaande naalden een veel dichter dek vormen dan het loofhout.

Voor de tropen, waar althans de bergbosschen altijd groen zijn en overigens de loofverliezende bosschen bijna den geheelen jaarlijkschen regenval ontvangen in den regentijd, dus wanneer ze in blad staan, zou men geneigd zijn de hoeveelheid regen door het kroondak vastgehouden ongeveer op het gemiddelde van beide bovengenoemde cijfers aan te nemen. Echter wees Ebermayer er reeds op, dat bij zwakke buien een veel grooter gedeelte van den regenval door de boomkronen wordt tegengehouden dan bij zware.

In de tropen overheerschen de zware buien, waardoor het gedeelte van den regenval, door de boomkronen vastgehouden veel minder zal zijn dan in het gematigd klimaat.

Tegenover dit verlies aan vastgehouden water staat het feit, dat bij een normalen poreusen boschgrond het regenwater veel gemakkelijker in den grond dringt in het bosch dan daar buiten.

Onder normalen boschgrond wordt hier verstaan een grond zooals ze ontstaat wanneer men den bladafval en verdere plantenresten rustig laat verteren, zoodat zich een humuslaag kan vormen.

Bovendien belemmert de strooisellaag in het bosch de directe verdamping uit den ondergrond, terwijl ook door de lagere luchttemperatuur onder de boomkronen, deze verdamping geringer is dan in het open veld.

Hornberger[2]) vermeldt hieromtrent het volgende:

Vergeleken met de hoeveelheid water, welke op open terrein van een wateroppervlak verdampt, bedraagt de hoeveelheid verdampt water van een gelijke oppervlakte in:

Beukenbosch	40.4 %
Sparren „	45.3 „
Dennen „	41.8 „
Cultuurvlakte	90.3 „

De invloed van de strooisellaag blijkt uit de waarnemingen van

---

Eb. Einflusz der Wälder auf die Bodenfeuchtigkeit etc. bl. 14.
Hb. Grundriss etc. bl. 200.

Ebermayer, volgens welke in een 5-jarige periode het bosch verdampten uit een met water verzadigden grond:

zonder strooiseldek. . . . . 47 %
met „ . . . . . 22 „

van de hoeveelheid, welke in het open veld uit een eveneens verzadigden grond verdampte.

Anderzijds verdampt een aanzienlijke hoeveelheid water uit den ondergrond door de boombladeren (transpiratie), waartegenover de gewassen buiten het bosch als regel het benoodigde water in hoofdzaak uit de bovenste grondlagen betrekken.

Overigens zal het vrije veld in zake waterdoorlaat naar den ondergrond een zeer verschillende werking uitoefenen al naar den aard der begroeiing. Met gras of onkruid begroeide gronden zullen inzake waterdoorlaat naar den ondergrond nadeeliger werken dan bouwgronden, welke geregeld worden omgewerkt.

Neemt men alles te zamen in aanmerking, dan blijft volgens Ebermayer voor het bosch, in vergelijking met het vrije veld, een deficit bestaan, voor zoover de watertoevoer naar den ondergrondbetreft.

Bij bovenstaande vergelijking is aangenomen, dat men met vlak terrein te doen heeft. Dat aldaar in het algemeen de boschgrond minder water tot den ondergrond toelaat dan het vrije veld wordt bewezen door den grondwaterstand.

Zoowel in Rusland als in Frankrijk en Eng.-Indië is aangetoond, dat op vlak terrein de grondwaterstand in het bosch lager is dan daar buiten. [1])

Geheel anders echter is de werking van het bosch op hellend terrein. Aldaar komt als voornaamste factor in aanmerking de wijze waarop de grondbedekking de wegvloeiing van het regenwater langs de aardoppervlakte tegengaat. Hier doet zich de sterk absorbeerende werking der strooisel- en humuslaag van den boschgrond gelden, terwijl bovendien de stammen en struiken een mechanische hindernis voor het afvloeiende regenwater vormen.

Volgens Ebermayer kan 1 M³. luchtdroog loofboschstrooisel van 200 tot 250 gewichtsprocenten water absorbeeren.

Calas vond, dat zulk strooisel 8 à 9 maal zijn gewicht aan water absorbeert, dus nog aanzienlijk meer dan Ebermayer.

Henry [2]) wijst er op, dat diens cijfers meer waarde hebben dan die van Ebermayer, daar Calas de strooisellaag in de natuurlijke ligging en toestand liet, terwijl Ebermayer daar niet op had gelet.

Neemt men de cijfers van Calas aan, dan volgt hieruit, dat een normale laag loofhoutstrooisel, na vooraf luchtdroog te zijn gemaakt,

---

[1]) Zie hierover nader o.a. in Eb. Einflusz. etc. bl. 28 en 29.
[2]). Henry. „Les Sols forestiers", bl. 58.

een hoeveelheid water kan vasthouden, welke gelijk staat met een regenval van ruim 100 m.M.

De Cézanne [1]) berekende zelfs de hoeveelheid water, welk een normale boschgrond in de Alpen vasthoudt op 199 % van zijn gewicht, zoodat een 10 cM. dikke, luchtdroge laag van dien grond een regenval van 240 mM. zou kunnen vasthouden.

Hieruit volgt onmiddellijk, welk een invloed boschbedekking uitoefent op berghellingen, welke invloed blijkbaar stijgt met de hoogte boven zee.

Waar op het vrije veld het regenwater voor een groot deel onbenut langs de oppervlakte wegstroomt, zuigt de poreuze boschgrond een aanzienlijke hoeveelheid regenwater als een spons op en laat het naar den ondergrond afvloeien.

Deze opzuigende werking van den boschgrond zal op Java vooral nuttig werken bij het begin van den West-Moesson. De grond is dan droog, terwijl de kenteringbuien gewoonlijk zeer zwaar zijn.

De bedoelde werking wordt nog versterkt, door de mechanische doorlatendheid van humeuzen boschgrond. Zoowel door imbibitie als door filtratie vloeien aldus aanzienlijke hoeveelheden water af naar den ondergrond, welke zonder boschbedekking langs de oppervlakte zouden zijn afgestroomd.

De mechanische weerstand, welke het boomgewas en vooral de struikondergroei van een bosch, tegen afvloeien van het water bieden, versterken zooals boven reeds werd opgemerkt bovengenoemde werking van het bosch. Evenzoo de tot in den ondergrond doordringende kanalen, welke gevormd worden door talrijke vergane wortels en door de werking der vele insecten en lagere dieren, welke in den boschgrond huizen.

Deze werking van het bosch, welke gelijk staat met die van een waterreservoir, kan als bewezen worden aangenomen. Zij is des te sterker, naarmate het terrein meer helt en naarmate de minerale ondergrond stijver is.

Op Java's bergen waar men gewoonlijk met een kleiachtigen bodem te doen heeft, zal het verschil in wegvloeiïng van het regenwater binnen en buiten het bosch nog vergroot worden.

Daar voorts in de tropen de humusvorming in het bosch met de hoogte boven zee stijgt (door de lagere temperatuur) zal juist op de hooger gelegen, steilere berggedeelten de werking van het bosch ten opzichte van het vasthouden van het regenwater het sterkst zijn.

Waar aldus theoretisch vaststaat, dat boschgrond op hellend bergterrein een aanmerkelijke hoeveelheid regenwater kan behouden voor den ondergrond, moet zulks zijn aan te toonen:

a. door regelmatiger debiet der rivieren;

b. door vermeerdering van capaciteit der bronnen.

---

[1]). Zie Mathieu in *l'Algérie agricole* 15/7 1887 No 153.

Omtrent beide punten zijn, voor zoover bekend, op Java geen nauwkeurige waarnemingen verricht, doch wel kunnen terzake verschillende opmerkingen en gegevens worden medegedeeld.

Bij *a.* Wanneer wordt gesproken van een regelmatiger debiet der rivieren, worden hiermede op Java feitelijk twee verschijnselen bedoeld, n.l.:

1. geringer verschil tusschen hoogsten en laagsten waterstand;
2. vergrooting van het Oost-Moesson (minimum) debiet.

Het eerste punt is vooral van belang met het oog op het bandjirgevaar, het tweede ten opzichte van de al of niet mogelijkheid van bevloeiïng der bouwvelden in den Oost-Moesson.

Nu is het een op Java, men mag wel zeggen, algemeen waargenomen feit, dat ontwouding het bandjirgevaar vergroot.

In verband met de vroeger zelden voorkomende overstroomingen te Batavia, wees reeds in 1878 de Hoofd-Ingenieur Schram er op, dat herbossching van de ontwoude gronden in het Preanger-grensgebergte *het* middel was om het bandjirgevaar voor Batavia te verminderen.[1])

Men heeft in die plaats het water der Tjiliwong over een groot aantal grachten en leidingen moeten verdeelen om het bandjirgevaar te temperen.

Te Solo en Semarang was de aanleg van bandjirkanalen noodig om het gevaar der steeds sterker optredende overstroomingen te keeren.

Berucht zijn wegens hun bandjirs de rivieren Pépé en Opak, welke resp. door Solo en Djokja stroomen en beide van ontwoude bergen komen.

Te Semarang wordt het bandjirgevaar nog merkbaar getemperd door den nog redelijk beboschten Oengaran.

Dat in deze streken van Midden-Java de ontwouding nog niet van zoo heel lang geleden dateert, blijkt uit de mededeelingen van Junghuhn.

In 1785 beklom Van Boekholt den Merbaboe aan de Noordzijde en moest met het kompas een weg zoeken door het dichte oerbosch. In 1836 besteeg Junghuhn den berg en zag slechts alang-alang velden.

De Soembing, evenals de Sindoro heeft het oorspronkelijk boschdek boven 4500 voet bijna geheel verloren, terwijl het hoogstbewoonde dorpje Kadjepit op 3876 voet ligt.

Op grooter hoogte echter vond men vroeger dorpen, doch gebrek aan water maakte die grootere hoogten na de algeheele ontwouding onbewoonbaar.

Bekend zijn ook de geweldige bandjirs, welke de voormalige residentie Bagelen na de sterke ontwouding van het Noordelijk grensgebergte hebben geteisterd en welke de naaste aanleiding vormden tot de herbosschingen op groote schaal in genoemd gewest.

---

[1]) Cordes: Het boschgebied op Java's bergen en zijn belang voor de irrigatie; *Indische Gids*, Juli 1888 bl. 941.

Ook kan gewezen worden op het toenemen in hevigheid van de bandjirs in de Madioenrivier na de bijna algeheele ontwouding van het Patjitan'sche Zuidergebergte en de sterke ontwoudingen op den Lawoe en Willis.

Nog in den laatsten tijd leidden de verontrustende verschijnselen in het Pemali-stroomgebied tot het onderzoek der Pemali-commissie. Deze kwam o. m. tot de conclusie, dat de talrijke ontginningen van boschgrond in het bovenstroomgebied der genoemde rivier, zeer schadelijk ten opzichte van het waterdebiet hadden gewerkt.

Interessant in deze is ook een mededeeling van den houtvester Altona, betreffende de rivieren Ello en Progo (residentie Kedoe). De Ello (Oost-Kedoe) onderscheidt zich terzake van het bandjirgevaar gunstig van de Progo.

Daar het stroomgebied van de Ello slechts 42 K.M². bedraagt, tegen dat van de Progo 83 K.M². en de schommelingen in den waterstand in een stroomgebied toenemen, naarmate de grootte van het stroomgebied afneemt, zou men, alle overige omstandigheden gelijk aangenomen, juist hebben mogen verwachten, dat de Progo en niet de Ello het meeste bandjirgevaar zou opleveren. Echter is het stroomgebied der Ello veel sterker beboscht dan dat der Progo.

In het Ello-gebied is ook sterk gereboiseerd en verklaren bestuursambtenaren, zoowel als bevolking, dat in dit gebied de bandjirs sedert de herbossching tot stand kwam, zoowel in talrijkheid als in hevigheid zijn verminderd.

Boven zijn enkele gevallen opgesomd; zij zouden nog met vele andere kunnen worden vermeerderd.

Ongetwijfeld zouden uit de debietcijfers, voor vele stroomgebieden op Java, verzameld door den Dienst der Irrigatie, conclusies zijn te trekken, betreffende den invloed van ontwoudingen of herbosschingen.

Ook wat het zoogenaamde Oost-Moessondebiet der rivieren betreft, zal genoemde diensttak de noodige inlichtingen kunnen verstrekken naar aanleiding van de zeer vele debietopnamen, welke door haar sinds jaren worden verricht van die rivieren, welke op Java voor bevloeiïngsdoeleinden in aanmerking komen en ten deele reeds dienen.

Het is hier de plaats om op de groote beteekenis van deze kwestie speciaal voor Java, te wijzen.

Waar hier de landbouw op bevloeide velden de hoofdbron van welvaart kan worden genoemd, is het uit den aard der zaak van het grootste gewicht, dat een zoo groot mogelijke oppervlakte dezer velden het geheele jaar door kan bevloeid worden.

In dit opzicht is de kwestie van het meer of minder geregelde waterdebiet der rivieren op Java van veel meer beteekenis dan in de gematigde streken van Europa en Amerika.

En vooral is het van belang, dat in den Oost-Moesson, den drogen

tijd, het dóórvloeien der bronnen en de toevoer van water in het rivierbed uit den ondergrond, zoolang mogelijk, liefst tot het weder invallen van de nieuwe regens, kan aanhouden.

Te meer is dit het geval omdat op Java de meeste rivieren in een belangrijk deel van hun stroomgebieden het karakter van bergstroomen dragen.

De wegvloeiïng van het water heeft daardoor toch reeds in ieder geval sneller plaats dan in gebieden waar de algemeene terreinverheffing geleidelijker geschiedt.

Op Java's bergen ontbreken voorts gletschers en eeuwige sneeuwvelden, als altijddurende waterbron ook in droge tijden. Waar ten slotte de hooge temperatuur leidt tot aanzienlijk verlies door verdamping, moet op Java alles, wat kan leiden tot vasthouden van het regenwater, gevallen in den West-Moesson, van het grootste belang voor versterking van het Oost-Moessondebiet der rivieren worden geacht.

Boven zagen wij reeds, dat de bergbosschen in hooge mate deze eigenschap bezitten, zoodat het feitelijk reeds à priori vaststaat, dat op Java ontwouding der bergen het Oost-Moessondebiet der rivieren moet doen verminderen.

Talrijk zijn dan ook inderdaad de klachten in deze.

Boven wezen we reeds op den nadeeligen invloed der ontwouding in het boven Pemali-stroomgebied.

Ook betreffende het Brantas-stroomgebied zijn in de laatste jaren talrijke klachten voorgebracht over vermindering van het Oost-Moessondebiet, vooral naar aanleiding van ontwoudingen in Zuid-Kediri en het Malangsche.

Overigens verkeert het Brantas-stroomgebied nog onder gunstige omstandigheden, wat bewouding betreft, vergeleken met het nog grootere stroomgebied van de Solorivier.

De laatste ontvangt haar water in hoofdzaak van de vrijwel kale vulkanen Lawoe, Merapi, Merbaboe en West Willis en het eveneens ontwoude Zuidergebergte van Madioen en Soerakarta.

De bergen, waarvan de Brantas in hoofdzaak haar water ontvangt zijn de, nog vrij goed beboschte Semeroe, Kawi en Keloet, terwijl ook het Kediri'sche en Malangsche Zuidergebergte nog redelijk beboscht zijn, in vergelijking met dat van Madioen en Soerakarta.

Hoewel nu het Solorivier-stroomgebied grooter is dan dat van de Brantas, is toch het minimumdebiet van eerstgenoemde rivier $\pm$ 4 maal geringer dan dat van de Brantas.

Hoewel men niet zonder meer 2 stroomgebieden mag vergelijken, zonder nauwkeurig bekend te zijn met ligging, grondgesteldheid, terreinhelling, algemeene klimaatsfaktoren enz., is toch voornoemd verschil dezer twee, dicht bij elkaar gelegen stroomgebieden zoo aanzienlijk, dat men er van zelf toekomt in deze aan den bebosschingsgraad een merkbaren invloed toe te kennen.

Te meer omdat, zooals gezegd, het minimumdebiet van de Brantasrivier in de laatste jaren vermindert, welke vermindering gelijken tred hield met ontwoudingen in de brongebieden.

Als een typisch voorbeeld van vermindering van het minimumdebiet der rivieren geldt vooral de Madioensche Afdeeling Patjitan. Deze werd in den loop der 19e eeuw nagenoeg geheel ontwoud ten behoeve der koffiecultuur, terwijl de daarop volgende roof-landbouw van de bevolking het proces voltooide.

Deze Afdeeling moge hier worden genoemd, omdat nog onlangs in een, aan de Ind. Regeering uitgebracht rapport betreffende den ongunstigen oeconomischen toestand der bevolking in deze Afdeeling, door den samensteller van het rapport, den Ingenieur de Groot, de algeheele ontwouding een van de voorname oorzaken van den treurigen toestand op landbouwgebied wordt genoemd.

In verband met de bovenbehandelde kwestie van het geregelder vloeien der rivieren in meer beboschte streken (met name bergstreken) moet nog met een enkel woord worden gewezen op het feit, dat in ontwoude streken af- en uitspoelingen van den grond veel sterker plaats vinden dan in streken, welke nog met bosch zijn bedekt.

Tengevolge daarvan voeren in ontwoude streken de rivieren veel meer slib, zand en steenen mede wanneer zij, ten gevolge van hevige regens in het gebergte, in korten tijd groote watermassa's moeten afvoeren. Tengevolge van dit alles en in verband met het vergroote overstroomingsgevaar, heeft men in ontwoude bergstreken veel meer gevaar van aardstortingen en vernielingen van het stroombed en de stroomoevers te duchten, terwijl in den benedenloop de aangrenzende bouwvelden in sterker mate gevaar loopen met onvruchtbaar grondmateriaal te worden bedekt. Tevens vermindert de bevaarbaarheid der rivieren tengevolge van het bezinken van de grootere hoeveelheden zand en steenen en de daaruit volgende verbreeding en verondieping van het stroombed.

De in deze in Europa, vooral in Frankrijk, waargenomen feiten, mogen als bekend worden verondersteld.

Zij leidden daar tot de Wet van 28 Juli 1860 aangevuld door die van 1882 op de bewouding van bergstreken en heeft men daarna het vastleggen van bergstroomen, door middel van herbossching op groote schaal toegepast.

Als een typisch voorbeeld mag in deze het volgende geval vermeld worden.

In 1866 ontstond na ontwouding in het onbegroeid terrein van het gebied der Pique, een der grootste affluenten van de Garonne, de bergstroom Laou des Bas, die al spoedig de aangrenzende terreinen verwoestte en groote schade deed aan de benedenstrooms gelegen bebouwde velden. Door den aanleg van barrages, bekleedingen van

steen en klei en het bezoden en bewouden van 83 H. A. is deze bergstroom onschadelijk geworden; afvoer van vaste stoffen heeft niet meer plaats en het waterdebiet is regelmatiger geworden.

In Europa hecht men aan deze eigenschap der bergbosschen: vastlegging van den bodem, zelfs meer gewicht dan aan de watervasthoudende kracht.

„Het eenige zekere criterium van het hydrologische nut der bosschen, is dus het zich verzetten tegen grondafspoeling en ravijnvorming" verklaart Surell in zijn bekend werk: „Torrents des hautes Alpes."

Hoewel op Java de rivieren door hun meerendeels sterk verval slechts in beperkte mate voor scheepvaart in aanmerking komen, is toch ook hieromtrent een schadelijke invloed van ontwouding niet te ontkennen.

Evenmin dat het overdekken van bouwvelden aan den voet der bergen met onvruchtbaar zand en steenmateriaal wel degelijk is te duchten, zij het dan ook, dat op Java de aard van het meerendeels jong vulkanische gesteente der hoogere bergstreken in verband met de snellere grondverweering, maakt, dat zelfs bij aardstortingen en aardschuivingen de rivieren niet in die mate onvruchtbaar grondmateriaal zullen meevoeren als in de Europeesche bergstreken.

Dezelfde ervaringen als bovengeschetst heeft men ook in Eng.-Indië opgedaan. Eardley-Wilmot[1]) vermeldt dienaangaande talrijke voorbeelden.

Bij *b*. Terzake van de vermindering van de capaciteit der bronnen in Java's bergen, na plaatsgevonden ontwoudingen, zijn talrijke feiten bekend, evenzoo betreffende vermeerdering van die capaciteit na herbossching.

Deze kwestie staat overigens in nauw verband met de geschetste vermindering van het Oost-Moesson minimum-debiet der rivieren.

Wanneer de bronnen minder vloeien, moet als gevolg het debiet der rivieren verminderen.

Dat de bergbosschen een gunstigen invloed op het debiet der bronnen moeten hebben, is overigens reeds volgens theoretische overwegingen zoo goed als zeker.

Wat toch is de geschiedenis van het neergevallen regenwater? Deze laat zich volgens de heldere uiteenzetting van Ham in diens bekende „Nota nopens de o. g. b. te brengen wildhoutbosschen in de Residentie Besoeki" (Dl. I, Hoofdstuk II, blz. 153 e.v.) in de volgende punten samenvatten:

a. Een deel verdampt gedurende den val òf op den grond, òf tijdens, òf kort na de bui, nog voordat de grond bereikt is dan wel, voordat het

---

[1]) S. Eardley-Wilmot: „Notes on the influence of forests on the storage and regulation of the water supply."

in den bodem kon doordringen. N.l. dat gedeelte, hetwelk aan boomen en struiken blijft hangen, op den grond de bodembedekking bevochtigt of in plassen blijft staan.

b. Een ander deel stroomt dadelijk of na eenigen tijd langs de bodemoppervlakte afwaarts.

c. Het overige wordt door den bodem en zijn direkte bekleeding en bedekking opgenomen en kan:

1. in de bovenste bodemlagen blijven (gewone bodembevochtiging);

2. wegzakken naar diepere lagen en dus het grondwater aanvullen, tot een min of meer ondoorlatende laag is bereikt, waarlangs het afwaarts stroomt:

A. Naar zeer diepe lagen om niet meer te voorschijn te komen;

B. Om in bronnen aan den dag te komen.

3. een deel der bodembevochtiging (zie sub *2*) wordt door wisselwerking van bodem- en dampkringslucht en ook door onmiddellijke verdamping aan de oppervlakte weer in gasvormigen toestand gebracht.

Een ander gedeelte wordt door plantenwortels opgenomen en door de bladeren weder uitgeademd.

Een en ander gaat gepaard met een capillaire opstijging van een gedeelte van het grondwater.

4. Een deel van het bodem- en grondwater wordt in den grond scheikundig gebonden.

d. het direkt langs de bodemoppervlakte afstroomende en het, in bronnen aan den dag tredende water vereenigt zich in beken en rivieren en vloeit ten slotte af naar meren en zeeën. Een gedeelte zal echter onderweg weer verdampen, hetzij van de oppervlakte der waterloopen zelf, hetzij doordat het verspreid wordt over bevloeide velden. In het laatste geval zal bovendien een gedeelte nog in den grond dringen.

Beschouwt men deze punten in verband met den tevoren reeds geschetsten invloed der bosschen, dan is het duidelijk, dat zij het afstroomen, bedoeld sub *b* tegengaan, evenals het verdampen sub *c 3*.

Daarentegen bevorderen zij het indringen, bedoeld sub *c* 2. Bovendien zullen zij het verdampen aan de oppervlakte der waterloopen, voordat deze de te bevloeien velden hebben bereikt, tegengaan (zie sub *d*).

Weliswaar wordt het vasthouden en verdampen van een deel van het regenwater in den val door boschbedekking bevorderd, maar zooals wij zagen is bij de sterke tropische regens deze faktor van veel minder belang dan de belemmering der oppervlakte-afstrooming en het bevorderen van de indringing in den bodem.

Op Java is dan ook het afnemen van het debiet der bergbronnen na ontwouding en ook het toenemen van dat debiet na herbosschingen zeer vaak waargenomen.

In de eerste plaats kan worden gewezen op de talrijke voorbeelden

genoemd door Cordes [1]), welke op den Goenoeng Tjerimai, Goenoeng Slamet, Goenoeng Prahoe en Goenoeng Oengaran het opdrogen of afnemen van vele bronnen waarnam, nadat op genoemde bergen ontwouding op groote schaal had plaats gevonden.

Het volgende typische voorbeeld verdient in het bijzonder vermeld te worden:

„2 belangrijke bronnen bij de desa Kesroek, welke vroeger 2 rijstoogsten per jaar op de nabij liggende sawah's mogelijk maakten, droogden geheel op na ontwouding".

Zeer belangrijke gegevens bevat ook een recent, boven reeds aangestipt rapport van den Houtvester Altona [2]) over de kunstmatige en spontane reboisaties in de residentie Kedoe.

Hij verklaart: „Bijna overal waar de herbewouding reeds sedert een 10 tal of meer jaren ter hand is genomen, is plaatselijk toename van het debiet (n.l. der bronnen) te constateeren".

Wij citeeren voorts:

„Junghuhn vond in 1836 de hoogste bron op den Merbaboe op 5441′ gelegen, op den Soembing op nog geen 4000′. Ook de Inspecteur Cordes kon in 1880 nog constateeren, dat de bronnen op den Merbaboe niet hooger gingen dan 1700 M., op den Soembing nauwelijks 4000′ haalden. Thans (n.b. na de reboisatiemaatregelen) ligt op eerstgenoemden berg de hoogste bron op 10000′, nabij den krater en verscheidene op 6000′ à 7000′, terwijl op den Soembing op 5000′ nog flinke bronnen zijn.

Bronnen, welke vroeger het geheele jaar door vloeiden, toonden na de reboisatie vermeerdering van debiet. Bronnen, welke vroeger in den Oost-Moesson droog werden, bezitten thans ook in dat jaargetijde nog water. Waterloopen, welke eertijds slechts gedurende enkele dagen na een regenbui water bevatten, stroomen nu veel eerder en behouden langer hun water. Waar men ook komt op de reeds flink gereboiseerde bergen Andong, Telomojo en Merbaboe, bijna elk stroompje vertoont toename van debiet en laat ik daarom na ze hier allen op te sommen enz. . . Maar ook hier (op den Soembing) zijn duidelijke voorbeelden te geven. De bron, welke de dessa Boetoeh van water voorziet, heeft thans beslist meer water dan vroeger. In de dessa Ngarengan bestond van oudsher één bron, welke steeds vrij krachtig vloeide. Thans zijn er drie bronnen, terwijl uit het feit, dat de oudste in debiet niet achterdoch vooruit ging blijkt, dat de waterhoeveelheid in het algemeen is toegenomen en de oude bron niet b.v. van haar water aan de nieuwere afstond. In de cultuur 1897 vormen zich aan den benedenrand thans 3 bronnen, welke er voorheen nooit geweest zijn."

En ten slotte:

---

[1]) C. Boschgebied enz. t. a. p. bl. 938/39.

[2]) Opgenomen in *Tectona*, Dl. IV, afl. 1.

„Toen eens in verband met den door een Controleur van Binnenlandsch Bestuur uitgesproken twijfel omtrent het nut van ravijnbeplantingen door mij met eenige bestuursambtenaren een nauwkeurig onderzoek werd ingesteld in het onderdistrict Pakis (Oost-Kedoe), bleek, dat van de uitbreiding met 390 bahoe's sawah in de laatste 5 jaar, er 140 te stellen waren op rekening van de toename van water in de sedert 1897 door ravijnbeplanting beschermde kali's Sat en Sendojo."

Betreffende de afneming in capaciteit van bronnen na ontwouding vermeldt genoemde houtvester het volgende geval:

„Nabij de dessa Kemoening werden in April 1897 door boschontginning 4 flinke bronnen, welke de naburige sawah's van bevloeiingswater voorzagen, bijna geheel van het omringende houtgewas ontbloot. Reeds in December d. a. v. (regentijd dus) waren er drie geheel droog, de vierd bijna."

Meergenoemde houtvester besluit aldus:

„Men leide echter uit het bovenstaande niet af, dat alle reeds bestaande bronnen, welke zich op bergen bevinden, waar sedert minstens 10 jaren gecultiveerd wordt, in debiet zouden zijn toegenomen. Er zijn er ook vele, waarbij dat niet valt te constateeren. Maar aangezien nu deze laatste bronnen òf liggen beneden reeds bestaan hebbend oerbosch (Andong en Telomojo) òf beneden kale vlakten, dan wel slechts smalle cultuurgordels (Soembing); andere bronnen, waarvan het waterdebiet wèl toenam, daarentegen beneden breede geslaagde cultuurbosschen, vaak geholpen in hun gunstigen invloed door natuurlijke reboisatie, zoo is het duidelijk, dat niet een vermeerderde regenval de oorzaak van de toename kan zijn, maar deze aan de bebosschingen moet worden toegeschreven. In het eerste geval toch zouden *alle* bronnen zonder uitzondering die toename moeten vertoonen."

Vooral de laatstvermelde waarneming is van bijzonder groot belang, omdat twijfelaars aan het nut der reboisatie steeds gereed staan met het argument der „toevallige omstandigheden" of „misschien abnormale regenval", als men hun op de toeneming van het debiet der bronnen na herbossching wijst.

Het nut der bergbosschen, met name op de groote centrale vulkanenreeks van Java met haar hoogopstijgende toppen, wordt op Java overigens door de Inlandsche bevolking overal diep gevoeld. Slechts *dat* gedeelte, hetwelk belang heeft bij ontginningen, al. roofbouw in het gebergte is van andere meening. Overigens dringen Ingenieurs en Bestuursambtenaren unaniem op herbossching van kale bergen en op bescherming van de bestaande aan.

Ook verzet op Java de Inlandsche bevolking zich als regel tegen de uitgifte van bergboschgronden in erfpacht, wanneer in of nabij de betreffende bosschen bronnen ontspringen, welker water voor bevloeiings- of andere doeleinden wordt benut.

Gewezen mag voorts worden op het feit, dat zoowel op Sumatra's Westkust (Afdeeling Padang-Pandjang) als op Bali de bevolking uit *zichzelf* regels heeft gesteld om het ontginnen der bergbosschen boven een zekere grenslijn tegen te gaan.

Of de bergbosschen zoowel het debiet der oppervlakkige, dichtbij gelegen bronnen als dat der dieper liggende vermeerderen, is, voor zoover bekend, op Java nog niet nauwkeurig onderzocht.

De voorbeelden, bovengenoemd, wijzen er echter m. i. op, dat in ieder geval van opdrogen of verminderen in debiet der nabijgelegen bronnen, tengevolge van herbossching, geen sprake is.

Boven werden uitsluitend voorbeelden genoemd, betrekking hebbend op vulkaanbergen van Java.

Deze zijn overigens als waterreservoirs voor de bevloeide velden van dit eiland, van het meeste belang, zoowel door hun regelmatige opstijging tot groote hoogte als door het gelijkmatig verloop hunner gesteentelagen, welke er toe moet leiden, dat weinig grondwater zoomin voor de hoog- als voor de laaggelegen bronnen verloren gaat.

Anders is het met de tertiaire heuvels en bergen van Java, waarvan de vorming veel onregelmatiger is en de ligging der gesteentelagen vaak zóódanig, dat het regenwater aan de eene zijde van den berg in den grond kan dringen en aan de andere zijde als bronwater te voorschijn te komen. Bovendien maken de talrijke kloven, holten en verwerpingen der lagen het waarschijnlijk, dat in deze tertiaire gebergten veel grondwater in den ondergrond wegvloeit en voor bronvorming verloren gaat.

Aan den anderen kant vloeit het water in de onderaardsche holten meermalen naar een punt aan de aardoppervlakte, waar dan, in verband met het feit, dat vaak meerdere holten met elkander in verbinding staan, dikwijls een zeer sterke en constante bron kan ontspringen.

Zulke bronnen omvatten dan het water van een uitgestrekt gebied afkomstig. Juist de fontaine Vaucluse door van Kol aangehaald wordt door Hüffel als voorbeeld van zulk een bron opgegeven.[1]).

De grondgesteldheid van deze tertiaire heuvels en bergen is overigens meestal zoodanig, dat ontwouding aldaar nog schadelijker moet werken dan op de vulkanische terreinen. Wij wijzen slechts op de mergelheuvels, waarvan de bovengrond na ontblooting, bij elke eenigszins zware regenbui dadelijk dichtslibt, waardoor dus indringen van het regenwater in den grond vrijwel onmogelijk is.

Wanneer op deze terreinen dan ook de aandacht gevestigd wordt, geschiedt dit slechts omdat de onregelmatige vorming het mogelijk

---

[1]) Zie H. „Oeconomie forestière." I blz. 87.

maakt, dat in concrete gevallen het nut der bosschen wellicht niet steeds zoo duidelijk zal zijn aan te toonen als op de vulkaanhellingen.

Overigen is de boven reeds genoemde afdeeling Patjitan een voorbeeld, dat ook in het tertiaire gebergte de nadeelige gevolgen van ontwouding op het waterdebiet van bronnen en rivieren, merkbaar werd gevoeld.

3. In hoeverre is een nader onderzoek betreffende den invloed der bosschen op den regenval en de waterverdeeling op Java noodig en hoe moet dit onderzoek worden ingericht?

Alvorens deze vraag op zichzelf te beantwoorden, is het noodig antwoord te geven op de vragen van den heer van Kol.

Achtereenvolgens krijgen wij dus:

Vragen.	Antwoorden:
1. Hoeveel water gaat door de uitzweeting der boombladeren verloren, water dat zij aan den bodem onttrekken?	1. Deze hoeveelheid is zeer zeker aanzienlijk en is grooter dan die, welke akkergewassen gebruiken. Uit proefneming is gebleken, dat b.v. een klaverveld per jaar een hoeveelheid water verbruikt, gelijkstaande met 140 m.M. regenval; een beukenbosch daarentegen idem met 218 m.M. [1]). Voor Java, waar, althans in de bergen, de vegetatieperiode het geheele jaar duurt, zullen deze verbruikscijfers, zoowel voor landbouwgewassen als voor het bosch, moeten worden verhoogd. Daarentegen zal de verhouding van het verbruikte water tot den totalen jaarlijkschen regenval in de tropen gunstiger zijn, doordat de laatste veel hooger is dan in gematigde klimaten (zie omtrent het waterverlies in en buiten het bosch ook boven, blz. 875—6).
2. Welk verschil bestaat er tusschen den regenval boven het bosch, op zijn bodem en in zijn onmiddellijke nabijheid.	2. Van den regenval wordt, zooals wij zagen, in een bosch in gematigd klimaat ± 30 % door de boomkronen vastgehouden. Het is echter zeer waarschijnlijk, dat bij de zooveel sterkere buien in de tropen dit procent aldaar geringer is.

[1]) Ebermayer: Einflusz der Wälder etc. blz. 26 en 27.

Boven het bosch valt volgens talrijke onderzoekers meer regen dan daarbuiten. Deze meerdere hoeveelheid bedraagt volgens de opgaven van verschillende waarnemers $6^1/_2$–25 % van den regenval buiten het bosch.

Het verschil schijnt met de hoogte boven zee toe te nemen en voor eilanden en streken nabij de kust gelegen grooter te worden.

Het is zoo goed als zeker, dat bosschen, vooral in bergstreken en in windstille gebieden een merkbaren invloed hebben op de *verdeeling* van den regenval in dien zin, dat aldaar eenzelfde hoeveelheid regen over een grooter aantal regendagen wordt verdeeld, dan in kale gebieden.

3. Hoe groot is het waterverbruik der verschillende boomsoorten?

3. Sub 1 werd reeds vermeld hoe groot het verlies door transpiratie (uitzweeting) ongeveer is.

In gematigde klimaten maakt men inzake het waterverbruik een groot verschil tusschen naald- en loofhout, welk verschil in de tropen kan wegvallen.

Daarentegen zal men op Java verschil moeten maken tusschen loofverliezende en altijdgroene boomsoorten, althans in de vlakte.

De bergbosschen zijn op Java zoo goed als immer altijdgroen en bestaan als regel uit zulk een heterogene vermenging van honderden houtsoorten, dat de vraag: welke boomsoort verbruikt het meeste water? voor die bosschen haar beteekenis verliest.

4. Hoe is de toestand van het grondwater in het bosch, op nabij gelegen bouwgrond, dan wel op woest terrein?

4. Op vlak terrein is waargenomen, dat de stand van het grondwater in het bosch als regel lager is dan daarbuiten.

Op hellende terreinen echter toont de stand van het grondwater geen nadeelig verschil voor het boschgebied. [1]).

5. Welken invloed had herbewouding op de bronnen? Is het juist dat zij

5. Bij de herbosschingen op de bergen van Java is een sterke vermeerdering van het debiet der bronnen waargenomen en

[1]) Zie hierover ook: Ebermayer en Hartman: „Untersuchungen über den Einflusz des Waldes auf den Grundwasserstand etc."

de bronnen aan de oppervlakte doen verdrogen, doch daarentegen van de dieper liggende het debiet versterken?

6. Vanwaar komt het water van bronnen in de zoo goed als regenlooze gebieden van Zuid-Tripolitanië?

Waarom vloeien de bronnen in deze streken sterker eenigen tijd voordat de eerste winterregens vallen?

wel van de bronnen in de onmiddellijke nabijheid der aanplantingen.

Versterking van het debiet der dieper liggende bronnen is eveneens zeer waarschijnlijk, vooral ook door het bewezen feit van een regelmatiger Oost-Moesson (minimum)-debiet der rivieren met beboschte of herboschte stroomgebieden.

6. Op het eerste gedeelte kan moeilijk een definitief antwoord worden gegeven. Echter mag men bij het waarnemen van bronnen, nooit uitsluitend letten op het gebied zelf, waar zij voorkomen.

Het bronwater kan van zeer ver verwijderde streken afkomstig zijn, waar *wel* voldoende regen valt en vanwaar het langs langzaam dalende terreinglooiingen kan afdalen naar regenarme gebieden. Als voorbeeld moge worden aangehaald, dat b.v. water uit een deel van het Maasbekken wordt teruggevonden nabij Parijs (door kleuring geconstateerd) [1].

Wat betreft de vermeerdering van het debiet der bronnen vóórdat de winterregens invallen, ook dit kan samenhangen met het feit, dat in het verwijderde oorspronggebied de regens reeds tevoren zijn begonnen.

Verder kan in deze gewezen worden op de theorie van König, [2] volgens welke onder gunstige omstandigheden waterdamp direkt uit de atmosfeer in den bodem kan condenseeren.

Waar kort voor het invallen van de regens de dampkrings- en dus ook de bodemlucht min of meer van waterdamp verzadigd zullen zijn, zou de bedoelde condensatie, indien de theorie van König juist is, alsdan in sterker mate moeten plaats vinden dan in den eigenlijken drogen tijd.

Voor Java, waar regenlooze gebieden

---

[1]) Hüffel: Oeconomie Forestière I. blz. 88.

[2]) F. König: Die Verteilung des Wassers über, auf und in der Erde etc. 119 e. v.

niet voorkomen en het bronwater in hoofdzaak afkomstig is van nabijgelegen bergen met sterken regenval, is deze kwestie overigens van geen belang.

Uit de bovengegeven antwoorden blijkt dus, dat de volgende punten speciaal voor Java een nader onderzoek wenschelijk maken:

1. In welke mate beïnvloedt op Java een boschgebied de verschillende klimaatsfactoren en met name de hoeveelheid en de verdeeling van den regenval, alles vergeleken met aangrenzende kale of met andere gewassen begroeide terreinen.

2. In welke mate verbruiken de verschillende boschtypen op Java het grondwater voor hun groei en welk gedeelte van den regenval gaat door vasthouding en verdamping vóór het bereiken van den bodem verloren. Hoe valt de vergelijking in deze met kale terreinen en met andere gewassen begroeide terreinen uit?

3. Is ook op Java de stand van het grondwater in boschgebieden in de vlakte lager dan in het veld?

4. Welke invloeden hebben boschgebieden op bronnen, met name op de verder afgelegene, vergeleken met ontwoude of op andere wijze begroeide terreinen?

5. Welken invloed moet men aan boschgebieden toekennen op het waterdebiet van rivieren, met name op de vermeerdering van het minimumdebiet en de vermeerdering van het hoogwatergevaar?

Hoewel de gunstige invloed der bosschen op sommige punten, met name op het debiet der bronnen en rivieren feitelijk aan geen twijfel onderhevig is, moet toch een nauwkeurig onderzoek betreffende alle bovengenoemde punten wenschelijk worden geacht.

Het is toch noodig dat deze gunstige invloeden in goed controleerbare cijfers worden vastgelegd, welke te allen tijde kunnen worden geraadpleegd en elken twijfel onmogelijk maken.

Wat in het bijzonder punt *1* betreft zal het van belang zijn mede na te gaan in hoeverre de invloed, welke boschgebieden op temperatuur, vochtigheidstoestand der lucht, bewolking en kracht van den wind uitoefenen, inwerkt op de cultures, gedreven nabij die gebieden.

Voor bladproduceerende cultures als tabak en thee zal een meerdere of mindere mate van uitdrogende kracht van den wind zeer zeker van invloed zijn.

Bij vrucht-, bast., of caoutchouc-produceerende cultures is de meerdere of minder sterke zonbestraling ongetwijfeld van belang.

Al deze punten echter hangen met een meerderen of minderen invloed der bosschen op voornoemde klimaatsfactoren ten nauwste samen.

Afgezien van den regenval, welke uit voorbedoelde klimaatsfactoren resulteert, is dus een nauwkeurig onderzoek van den invloed der

eventueele wijzigingen dier factoren op zichzelf reeds van groot gewicht.

Ten slotte kunnen nog de volgende aanduidingen worden verstrekt voor het eventueel in te stellen onderzoek.

De onderzoekingen zullen het beste resultaat opleveren, indien zij worden uitgevoerd na voorafgaand overleg tusschen:

a. Het Departement van Landbouw, Afdeeling Boschwezen.

b. Het Magnetisch-Meteorologisch-Observatorium.

c. Het Departement der Burgerlijke Openbare Werken, Afdeeling E (Technische zaken, betrekking hebbende op bevloeiïng en waterafvoer).

Dit overleg zal moeten leiden tot een algemeen werkplan, hetwelk dan verder vooral in hoofdzaak met behulp van de ambtenaren van het Boschwezen en van die der Irrigatie zal kunnen worden uitgevoerd.

Bij de opstelling van dit werkplan zal op de volgende gezichtspunten moeten worden gelet.

In de eerste plaats zullen de onderzoekingen gesplitst moeten worden naar de hoofdboschtypen, welke men op Java kan onderscheiden, dat zijn dus in hoofdzaak:

a. naar de boschgesteldheid:

loofverliezende . . . . . } bosschen
altijdgroene. . . . . }

b. naar de terreingesteldheid:

vlakte en heuvel- . . . . . } bosschen.
berg-. . . . . }

Voorts zal steeds nauwkeurig gelet moeten worden op de volkomen onderlinge vergelijkbaarheid der proefnemingen. In verband hiermede gelden de volgende beginselen.

1. De proefnemingen en waarnemingen, welke ter onderlinge vergelijking dienen, moeten *tezelfdertijd* worden genomen.

Wanneer men b.v. den regenval of het waterdebiet van rivieren gedurende verschillende tijdsperiodes vergelijkt, is men niet onafhankelijk van eventueele toevallige verschillen tusschen die periodes. Vooral bij den regenval, en als gevolg daarvan den waterafvoer, zijn zulke toevallige verschillen te vreezen.

Afgezien hiervan zou men dan ook nog rekening moeten houden met de waarschijnlijk bestaande periodieke algemeene schommelingen in het klimaat, zooals deze door meerdere onderzoekers worden aangenomen. In het bijzonder mag hierbij gewezen worden op de theorie van Brückner betreffende de periodieke klimaatschommelingen. [1])

Hierbij valt rekening te houden met eventueele grond- en klimaat-

---

[1]) Zie Hann: Handbuch der Klimatologie Dl. I blz. 397 e. v.

verschillen. De eerste zal men gewoonlijk zonder veel moeite in hoofdzaak kunnen ontgaan.

Lastiger zal het zijn voor de vergelijking terreinen te vinden, welke onder geheel dezelfde klimaatsomstandigheden verkeeren.

Zooals Ham [1]) heeft aangetoond, heeft men op Java een klimaatverschil niet alleen tusschen het Oost- en het Westdeel van dit eiland, doch ook tusschen het Noord- en het Zuidgedeelte. Hierbij komen nog de klimaatsveranderingen volgens het hoogteverschil, welke zich vooral uitspreken in den regenval.

Voegt men hierbij de lokale klimaatsverschillen tengevolge van de terreingesteldheid en de expositie (N. O. Z. of W. hellingen) dan is het duidelijk, dat de keuze der onderling te vergelijken terreinen met veel zorg zal moeten geschieden.

Vooral wat het nagaan van den invloed der bosschen op den regenval betreft, zal men de te vergelijken gebieden niet ver van elkaar mogen kiezen, in verband met het op Java vaak plaatselijk karakter van de zwaardere buien.

Speciaal ten opzichte van de te vergelijken stroomgebieden zal men behalve met de voornoemde punten nog moeten rekening houden met:

3. De oppervlakte-verhouding en de verdeeling over hoogte-gordels van de te vergelijken stroomgebieden en den hellingsgraad dier gordels.

Het is reeds meermalen gebleken, dat debietverschillen tusschen twee rivieren, welke men aan verschil in begroeiïngstoestand meende te moeten toeschrijven, in werkelijkheid op verschillen in oppervlakte of de verdeeling dier oppervlakte over de hoogte-gordels moesten worden toegeschreven. Gewezen kan b. v. worden op de vergelijking der debieten van de stroomgebieden der Pekalen- en de Rondoninggorivier in Besoeki, welker verschillen door Ham [2]) vrijwel geheel konden worden teruggebracht tot verschillen in de verdeeling dier twee gebieden over de verschillende hoogte-gordels en daarmee samenhangende verschillen in opgevangen regen.

Daar de debietschommelingen in een rivier als regel toenemen met het afnemen van de oppervlakte van het stroomgebied en bovendien de regenval in dat gebied zeer nauw verband houdt met de terreinverheffingen, moeten de genoemde 2 factoren van overwegend belang worden geacht.

Terzake van de debietscapaciteit van twee stroomgebieden zal men overigens met vrucht gebruik kunnen maken van de door Ham [2]) opgestelde methode van berekening van den afvoer eener rivier in M^3.

---

[1]) Ham: De instandhouding en uitbreiding der klimaatbosschen enz. *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië* 1895, Dl. I blz. 355/356.

[2]) Ham: Nota Besoeki I, blz. 231/266.

per millioen m.M. regenval, welke methode op volkomen logische grondslagen berust.

Dat de gemiddelde hellingsgraad der hoogte-gordels, welke tot een stroomgebied behooren, mede in beschouwing moet worden genomen is duidelijk, na hetgeen te voren over den invloed der bosschen op de waterafvloeiïng op *hellend* terrein werd opgemerkt.

Ten slotte zal nog gelet moeten worden op:

4. Den aard der begroeiïng van de terreinen buiten het bosch.

Dat het een groot verschil maakt of men in deze te maken heeft met gras-, alang-alang- of glagahvelden, dan wel met thee-, koffie-, kina- of rubbertuinen of bouwvelden van de Inlandsche bevolking, behoeft geen betoog.

Speciaal moet echter worden gewezen op een eigenaardigheid van het Indische landschap, n. l. de zoogenaamde dessaboschjes. Reeds Junghuhn wees er op, dat men op Java beter doet van dessaboschjes dan van dessa's te spreken, in verband met de zeer dichte begroeiïng der erven van de bebouwde dessakommen met vruchtboomen van diverse soorten, bamboe enz. In sommige gedeelten van Java nu is het terrein zoo dicht met die dessaboschjes bedekt, dat men minstens evenveel oppervlakte dessabosch als bouwland heeft. Dat men in zulke gevallen zeer voorzichtig moet zijn met het trekken van eventueele vergelijkingen tusschen bosch aan de eene en niet-bosch aan de andere zijde, spreekt vanzelf.

Aan het eind van deze beschouwing gekomen mag het noodig geacht worden er op te wijzen, dat bij het eventueel in te stellen onderzoek tevens een antwoord op de volgende vraag zou kunnen worden gezocht:

„Welke hoogtegrens is voor de in stand te houden bergboschreserven de meest gewenschte?"

Het mag bekend geacht worden, dat tegenwoordig in beginsel bij het reserveeren van boschgebieden feitelijk nog steeds geldt Bijblad 4060 van 1884.

Volgens bedoeld Bijblad gelden de volgende algemeene regels bij het vormen van een wildhout boschreserve:

A. Uit een klimatologisch oogpunt in verband met irrigatie:

1. in bergrijke streken behoud van het bosch boven:
   a. West-Java 5000′ (± 1600 M.)
   b. Oost-Java 4000′ (± 1300 „)
2. in de minder bergrijke streken het behoud van de bosschen op de toppen van heuvels en laaggebergte.
3. Behoud van het bosch op 25 R.R. (± 100 M.) rondom bronnen en meren.

B. In het belang van de houtvoorziening.

1. behoud der bosschen in geïsoleerde streken, waar moeilijk djatihout is heen te voeren.

2. het aanhouden van die bosschen, welke veel goed hout opleveren, waarvoor een voldoende afzet bestaat

De beginselen sub *A* echter zijn geheel willekeurig aangenomen. Zooals blijkt uit de mededeelingen van Cordes [1]) heeft men i. d. t. n.l. als hoogtegrens voor de boschreserve aangenomen die waarop de koffie nog kan groeien.

In welk verband dit staat met de rol, welke men aan de bosschen op klimatologisch gebied meende te moeten toekennen is niet duidelijk.

Fromberg [2]) raadde in 1855 aan de benedengrens der bergboschreserve te nemen op:

± 4500′ voor West-Java.

± 2500′—4000′ voor Oost-Java.

Ook deze cijfers werden blijkens de motiveering vrijwel willekeurig vastgesteld.

Wanneer men in aanmerking neemt, waarop reeds door Ham [3]) werd gewezen, dat op Java:

1e. in den hoogtegordel van 700—1700 M. boven zee de meeste regen valt;

2e. in dezen gordel het terrein gewoonlijk sterker geaccidenteerd is dan in de hooger en de lager gelegen streken.

3e. in meergenoemden gordel en nog lager een groot gedeelte der bergbronnen ontspringen, dan rijst de vraag of men in 1884 terwille van de koffiecultuur de benedengrens der bergboschreserve niet veel te hoog heeft getrokken.

Met name ter bescherming der hydrologische belangen zal een lager trekken van de bergboschreservegrenzen in vele gevallen waarschijnlijk wenschelijk blijken.

Ten slotte mag er op worden gewezen dat de bovengenoemde eventueel te verrichten onderzoekingen zeer zeker het beste zouden kunnen worden toevertrouwd aan het eerlang op te richten Boschbouwproefstation. In afwachting van die oprichting zou echter het werkplan voor die onderzoekingen reeds kunnen worden opgemaakt en zouden de waarnemingsplaatsen en te observeeren terreinen kunnen worden uitgezocht.

---

[1]) Het boschgebied op Java's bergen blz. 951/952.

[2]) Dr. Fromberg „Over den invloed enz. blz. 64).

[3]) Ham. De Instandhouding enz. *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië* 1895, Dl. I, blz. 336.

Java's weerbaarheid is Java's behoud.

DOOR

Rn Ms NOTO SOEROTO.

I.

„Een kolonie verdedigd door hare bezitters, de overheerschers, geholpen door hare inboorlingen, de overheerschten". Ziedaar, in het kort samengevat, een betoog, hetwelk men in het breede kan voeren, zonder, naar het schijnt althans, tot een goed einde te kunnen komen. Men zal immers stuiten op een reeks van bedenkingen en bezwaren, welke men één voor één zal moeten overwinnen, wil men het beoogde doel voor het minst benaderen. Die taak zal des te moeilijker zijn, naarmate die tegenwerpingen kunnen gerekend worden voort te spruiten uit een feitencategorie, door de ervaring van leven op leven als één groote waarheid opgedaan. Daar is immers deze stelling: „twee wezens, waarvan het eene krachtens het recht van den sterkste beslag heeft gelegd op het individueel bestaan van het andere, zullen nooit te eeniger tijd een harmonisch geheel kunnen vormen". Het ééne te willen vaststellen van de honderd gevallen, waarvan in negen en negentig deze regel geldt, is het bewijs van een paradox willen leveren, hetwelk maar niet zoo grif zal worden erkend. En natuurlijk. Die moeilijkheid zal te duidelijker in het oog vallen, als wij ons rekenschap schap geven van het algemeen-menschelijke in deze stelling. Zij onderstelt immers het aanwezig zijn van, nu ja, niet de hoogste der menschelijke eigenschappen, maar daaròm juist niet de minst geldende en minst krachtige, waarmee geen rekening behoeft gehouden te worden. Hier is immers sprake van, eenerzijds, eigenbaat en heerschzucht met eigendunk als gevolg daarvan, anderzijds, aangedaan onrecht, knechtschap en gevoelde minderwaardigachting met al den aankleve van dien. Wanneer ook hier de tijd zijn vernietigende werking al zou hebben laten gelden, wanneer ook al de daadwerkelijke strijd uit tegenovergestelde drijfveeren zou zijn uitgespeeld — de opponenten van hoogere orde als ras, godsdienst en cultuur nog daargelaten —, dan toch blijft nog de wrijving der meeningen omtrent het al of niet gewenschte, omtrent het al of niet mogelijke zelfs, van de verbroedering en het gecoaliseerd optreden der beide partijen tegen een macht van buiten uit, nawerken gelijk de kamp in de lucht van de geesten der gesneuvelden in den Hunnenslag.

Binnen den gezichtskring van boven omschreven standpunt valt ook

het denkbeeld om Java door Nederlanders met de hulp der Javanen te laten verdedigen. Al dadelijk treft dat denkbeeld het verwijt van immoraliteit [1]). Ofschoon reeds hiertegen voldoende tegenargumenten zijn te berde gebracht [2]) en ook door mij in de *Amsterdammer* van 14 Nov. 1909 het onverdiende van dat verwijt is aangetoond geworden, meen ik toch nog eens te mogen spreken over de onjuistheid van de tegen ons ingebrachte beschuldiging. Hierbij mag voorzeker niet onbetuigd gelaten worden, dat de grondidee van het verwijt, n.l. dat het immoreel is om *overheerschten* ten behoeve van het *overheerschend gezag* te doen strijden, inderdaad tot ons binnenste heeft gesproken, en nog eens zij erkend, dat zij voortgevloeid is uit een hoog zedelijk bewustzijn. Doch in welk een hoog ethisch moment ook een denkbeeld zijn oorsprong moge vinden, wanneer dit in zijn consequenties niet even zedelijk-goed kan blijven, dan heeft het van den aanvang af reeds een kiem van zelfveroordeeling in zich. Omgekeerd kan een daad, die haar oorsprong in een onzedelijk idee vindt, door bijkomende omstandigheden een utiliteitsbeginsel in zich opnemen, zóódanig, dat de voortzetting van die daad zedelijk gerechtvaardigd of zelfs noodzakelijk kan wezen. En niet alleen zijn deze overwegingen, welke aanstonds nader ontwikkeld zullen worden, redenen om het z.g. immoreele van het hier te verdedigen denkbeeld nog eens te weerleggen, doch ook hierom: omdat het ons aangewrevene als wapen zou kunnen gebruikt worden door extreme geesten onder de Javanen tot het voeren van een rampspoedige oppositie; en vooral als beletsel van het samengaan, ook in de gezindheden, behoort het te worden bestreden met alle middelen, welke ons ten dienste staan.

Er is in dit bijzondere twistpunt deze lichtzijde te bespeuren, dat de strijd niet loopt over beginselen, dat de oneenigheid niet tot het fundament reikt. De beide overzijden zijn gegaan uit een en hetzelfde uitgangspunt, met name het belang van het overheerschte ras, doch verschillen slechts met elkaar van zienswijze met betrekking tot de uitwerking en de gevolgtrekking. Gene heeft de zaak slechts a. h. w. op korten afstand bekeken, terwijl door dezen een standpunt wordt ingenomen, van waaruit de toestand in zijn vorigen en verderen voortgang kan nagegaan worden. Het getuigt buiten kijf van groote rondborstigheid te bekennen: „het uitgangspunt van de koloniale verhouding is niet goed, dus zou het immoreel wezen de Javanen voor onze zaak te laten opdraaien, hen de gevolgen te laten dragen van het avontuur, waarop wij om zeer stoffelijke belangen zijn uitgegaan". Evenwel, hier is immers de quaestie niet, hoe men zich zoo gauw en

[1]) *Amsterdammer*, 5 Sept. 1909.

[2]) F. C. Hering. *Ind. Gids*, Maart 1910, pag. 297 en J. C. A. Bannink. *Amsterdammer*, 10 Oct. 1909.

zoo eervol mogelijk kan retireeren van een bedenkelijken stap, wanneer men plotseling het verantwoordelijke en het gevaarvolle van dien stap gewaar wordt. Hier is geen sprake van, indien men voor het verwijt van immoraliteit schootvrij wil zijn, de gedragslijn, welke vicieus in haar begin is, al of niet verder te volgen, alsof die verkeerde handeling pas onlangs ware begonnen. Maar hier is de zaak: de boot, waar men vrijwillig is ingestapt en welke door den stroom wordt meegevoerd, nu de rotsen te doen omzeilen om haar naar veilige haven te sturen.

Wij moeten de zaak opnemen, zooals zij daar eenmaal ligt. Daar is een overheerschend en een overheerscht volk. Deze toestand heeft eeuwen reeds geduurd en wij hebben dien dus als een historische nalatenschap te aanvaarden. En dan leert ons deze historisch geworden toestand, dat men op den éénmaal ingeslagen weg geen stap achterwaarts kan doen en dat men, door afscheiding te willen, waar juist een gezamenlijk handelen noodig en noodzakelijk is, dien toestand niet in het minst kan verbeteren. Het zedelijk bewustzijn en het gezond verstand zeggen ons verder, dat uit die, in haar oorsprong onrechtvaardige, verhouding een groot en schoon doel kan geboren worden; door menschenliefde en tactvol beleid kan uit een kwaden deugniet nochtans een eerzaam burger geboren worden.

Er komt een tijd, dat het overheerschte volk kwalijk langer de ondergeschikte positie kan verduren. Het gaat vooruit, wordt mondig en zal beschouwing op voet van gelijkwaardigheid verlangen, nog in het midden gelaten, of het zelf algeheele opname door en in het domineerende element wenscht dan wel slechts opvoering van eigen nationale persoonlijkheid tot hoogere ontwikkeling; het wil, wat meer zegt, zich nog verder ontwikkelen om, onbewust misschien vooralsnog, van lieverlede medezeggenschap te erlangen in de bestiering zijner eigen zaken, in de behartiging der gemeenschappelijke, dus ook zijner eigen belangen. Het streven van den ondergeschikte ter verkrijging van een stem in het kapittel, naar gelijkwaardigheid, zal stuiten, min of meer op het superioriteitsgevoel van den meerdere. De behulpzame hand, hoe ernstig en welgemeend door de lijdelijke partij toegestoken, zelfs ook bij de verdediging van de gemeenschappelijke zaak, wordt slechts na lange aarzeling en twijfelend aangenomen, zij op zijn minst de nog vage omlijning van dat streven naar medewerkzaamheid de reden van deze aarzeling. Ziedaar alweer de stelling van daar straks, gestoken, als het ware, in een meer concreten vorm. Doch bij dat aarzelen mag men niet blijven. Er dient gehandeld te worden, daar de ontwaking van het volksbewustzijn op geenerlei wijze is te keeren. Vroeg of laat zal dat streven zich in duidelijker lijnen formuleeren; en of die lijnen zich zullen bewegen in de gewenschte richting, n.l. in die van samenwerking, wederzijdsch begrijpen en wederzijdsche waardeering, hangt voor een deel af van het verstandelijk bewustzijn der

geregeerden, grootendeels ook van het inzicht en den goeden wil der regeerders.

Samenvattend kunnen we het weefsel van vraagstukken van koloniaal-politieken aard en op het gebied van Indië's defensie, hetwelk ik in de voorgaande regelen heb pogen te schetsen, aldus formuleeren:

De bestendiging en opvoering naar idealer toestand van de verhouding tusschen Nederland en Indië is voor beide noodzakelijk. Zij hangt samen met het verdedigingsvraagstuk, zoolang het „vrede op aarde" nog in de lucht hangt, of zelfs, zoolang wij in een tijdsorde, waarin het *si vis pacem, para exercitum internationalem* zijn beslag krijgt [1], nog niet leven. Op het stuk van de defensie is het probleem terug te brengen tot de quaestie: hoe het Javaansche volk weerbaar [2] te maken, weerbaar in dien zin genomen, dat de Inlanders tegenover den vreemdeling zich met de Nederlanders solidair voelen.

II.

Nagenoeg allen, die over het verdedigingsvraagstuk van Indië hun gedachten hebben laten gaan, zoeken de oplossing in de boven aangestipte solidariteit van de inheemsche bevolking met de Nederlanders. Aan de wenschelijkheid om de Inlanders militair weerbaar te maken is echter wel eens getwijfeld. „Kunnen we staat maken op de trouw van den Javaan? Zal hij zijn wapenen niet tegen ons richten, of in het gunstigste geval, zal hij ons niet den rug toekeeren, als het er op aankomt den vreemdeling met vereende krachten te weren? Indien de Javaan zich vrijelijk mocht uitspreken over de zegeningen der ethische politiek zou men een andere meening hooren dan verzekeringen van dankbaarheid en verknochtheid!" Zóó spreekt het geweten.

Ons antwoord hierop is, dat Indië moge gespaard blijven voor de geboorte eener partij van ontevredenen, die in den trant van den Britsch-Indiër Krishnavarma meeningen verkondigen als „dat de zaak der nationalisten, die vast besloten zijn tot elken prijs het knellende juk der vreemde heerschappij af te schudden, veel sterker is dan die

---

[1] Roeping van Holland, door Prof. C. v. Vollenhoven. *Gids*, Nov. 1910, pag. 191. Het is denkbaar, dat bij den voortgang der menschelijke beschaving — in een onpeilbare toekomst — de taak van dien *exercitus internationalis*, „die wereldstrijdmacht als rechtsbeschermer" uitgedijd zal zijn tot die van een wereld-„politie" in den waren zin des woords. D. w. z. dat zij bij een hoogloopende ruzie tusschen twee of meer staten tusschenbeide treedt, ook al zijn partijen niet vooraf met elkaar overeengekomen hun geschil te onderwerpen aan de uitspraak van den internationalen rechter. Zij zou alzoo hebben te waken tegen inbreuken op de rechten van een koloniale mogendheid door een staat-„geweldenaar". (N. S.)

[2] Het is van-zelf-sprekend, dat wij de technische oplossing van het vraagstuk nopens de militaire weerbaarheid der Javanen aan deskundigen en bevoegden moeten overlaten.

van George Washington, die zijn landgenooten opwekte de wapenen tegen Engeland op te nemen".

Laat ons eens het betoog afluisteren, waarmee een „weldenkende" Javaan, in onze verbeelding, een landgenoot met „nationalistische" neigingen tracht te overtuigen, dat binnen een nog onafzienbare tijdruimte Indië en Nederland in beider belang met elkaar moeten samengaan en dat het de plicht van Nederlander en Javaan is samen te werken om de koloniale verhouding tot een idealen toestand te brengen.

„Gij wilt", zoo hooren wij onzen Javaan ongeveer zeggen, „nu reeds afscheiding van de Nederlanders en vergeet, dat ons volk nog in de verste verte niet bekwaam is zichzelf te regeeren; gij verliest uit het oog, dat wij daartoe eigenlijk nooit in staat zijn geweest. Uwe grieven, zegt gij, komen alle voort uit het feit, dat, ofschoon „de ethische koers" in de banier der koloniale staatkunde staat geschreven, ofschoon het onrecht in het beginsel is beseft, niettemin dat ethische karakter tot dusverre nog maar zeer weinig, of erger, in 't geheel niet is uitgekomen. „Waar zijn de tastbare zegeningen van die opgehemelde ethische politiek; wat is er gedaan voor de nooden van ons volk? Wat is er van mijn landgenooten geworden, die blijken hebben gegeven in ontwikkeling niet bij Europeanen achter te staan? In hoeverre is men ons tegemoet getreden in ons streven naar vooruitgang? In hoeverre blijkt uit zijn optreden in maatschappij en samenleving, dat men ons als mènschen beschouwt, gelijkwaardig aan alle andere?" vraagt gij. Ik wil al uwe vragen met wedervragen beantwoorden, en indien gij hierop redelijke antwoorden kunt geven, dan verklaar ik me geheel en al vóór uwe gevoelens. Kunt gij ontkennen, dat Indië zich nu verheugt in zegeningen, welke het Nederlandsche bestuur heeft getracht: de spoorwegen, de waterwerken, het post- en telegraphiewezen, de rechtsorde, de openbare veiligheid, kortom: de invoering der materiëele beschaving, waarvan wij nu de goede vruchten plukken? Zoudt gij, wanneer gij een plaats aan de regeeringstafel innaamt en mede de volle verantwoordelijkheid droegt, te allen tijde en dadelijk gereed zijn om aan de wenschen van lieden, zooals gij zijt, te voldoen? Zoudt gij ervoor durven instaan, dat, indien *Si dadap, si waroe*[1]), hoe dan ook, werden ontwikkeld en op voet van gelijkheid met de boven hen staanden beschouwd, die lieden voldoend sterke beenen zouden hebben om de weelde te kunnen dragen? Denkt u voor een oogenblik in de plaats van den Nederlander. Het was niet voor niet, dat hij deze landen in bezit heeft genomen. Daarom moet gij het appreciëeren, dat hij die zienswijze van lieverlede laat varen en nu doende is om het onrecht te herstellen door maatregelen te treffen teneinde het materieel en geestelijk peil van

[1]) Een Javaansche uitdrukking voor „Jan, Piet of Klaas."

ons volk te verhoogen, maar alles is niet het werk van een oogenblik. En bovendien, de Hollander denkt lang na, voordat hij iets doet!

Ik geef wel toe, dat in het een en ander veel meer had kunnen gedaan worden, maar een onherstelbare breuk mag, gewild of niet gewild, het gevolg daarvan niet zijn. Gij moet wel in het oog houden, dat niet nagelaten zal worden door meer daden en feiten het volk van den ethischen geest te doordringen. De Nederlanders zelf zijn ervan overtuigd, dat alleen door daden van genegenheid en van waardeering voor het goede de droom van een „Grooter Nederland" éénmaal verwezenlijkt kan worden. Want, nuchter zijnde van alle bedwelmende nationaliteitsgevoel en zelfoverschatting, zal Nederland moeten inzien, dat er een tijd zal komen, waarin het zwaartepunt van de Nederlandsche staatkunde in Indië zal vallen. De weg naar dezen toestand is nog onafzienbaar ver, maar bij een natuurlijken, geleidelijken gang van zaken zal die toestand komen, wanneer alsdan het verschil tusschen Nederlanders en Javanen slechts bestaat in ethnologischen zin, niet met betrekking tot den staat. Nederlandsch-Indië moet *Nederlandsch-Indië* blijven; het is een noodzakelijkheid èn voor Nederland èn voor Indië, want aan beide dringt zich de vraag op: „wat zullen wij zijn zonder elkander?" Het is niet noodig u de beteekenis van het koloniaal bezit voor Nederland te schetsen. Gij, behoorende tot een partij, welke *India irredenta* tot leus voert, zult ze wel beter en welsprekender kunnen betoogen dan ik. Maar stelt u eens Indië voor zonder Nederland, overgegeven aan ons kindsch geworden volk! De dagen van één machtig en groot Mâdjâpaït zijn nu lang voorbij; het monster van onwetendheid en tweedracht zal zijn kop opsteken en heel Indië met zijn adem van onderlinge twisten, burgeroorlogen en opstanden verpesten; en als het allerwegen zijn gif heeft uitgespuwd, dan zal het, als machtelooze prooi, het jammerlijk lot ondergaan van in stukken te worden gereten door andere op buit beluste staten. Gesteld dan, dat Indië onder een anderen meester kwam, dan toch zou allicht waar kunnen blijken het oude spreekwoord, dat verandering nog niet altijd verbetering is.

Gij zult mij toch wel toegeven, dat het hart van iederen Inlander van afschuw en angst zal ineenkrimpen, als hij verneemt de gruwelen, welke over en weer werden gepleegd bij de uitstooting van Korea uit de rij der vrije staten. Laten we denken aan de eerste tijden der blanke heerschappij! Hebben wij den moed het lijdenslot van elk koloniaal bezit van voren af aan te ondergaan, opnieuw al het leed en de ellende te dragen, waarmee elke lotswisseling van Indië gepaard ging en zal moeten gaan?

Behalve dat het van nationaal-maatschappelijk belang is, is het uit een algemeen zedelijk oogpunt ook een plicht van Nederland en Indië

om tot het einde toe met elkander samen te gaan. Laat mij dit op de volgende wijze mogen illustreeren. Zie, gesteld dat een Europeesche opvoeder, een uitstekend mensch en met niet geringe bekwaamheden overigens, uit een weinig eigen belang — niet waar? weinigen zijn er onder de menschen, die in hun leven nooit een zwak oogenblik hebben gekend — wist te bewerken, dat een Javaansch kind van zeer rijke ouders onder zijn leiding werd gesteld. Het kind, dat intusschen jongeling is geworden, komt op de een of andere manier tot de ontdekking, dat de opvoeder zijn ouders „bewerkt" had, waardoor hij onder vreemd toezicht was gekomen, en dat die meester in de eerste jaren van zijn opleiding niet altijd stipt de plichten van een paedagoog heeft betracht, terwijl deze in dien tusschentijd al maar door zijn aanzienlijk honorarium heeft ontvangen. De jongeling weet wel, dat de opvoeder daarna onberispelijk zijn taak vervult. Maar wij kunnen ons voorstellen, dat het op een goeden dag tot een verklaring komt tusschen opvoeder en belanghebbenden van den pupil terzake van het gepleegde verzuim. Het zou niet goed zijn, als dan de voogd zeide: „Nu stuur ik mijn pupil maar naar huis, want wat ik in het begin verzuimd heb, is niet meer goed te maken. Bovendien weet hij nu, dat ik hem niet geheel belangloos onder mijn dak heb gebracht, ofschoon er daarna een verandering ten goede is gekomen in de opvatting van mijn taak. Het spijt me wel zeer, dat het zoo moet gaan, vooral nu hij zoover is gevorderd in zijn studies"", of dat de leerling het op huisvredebreuk aanstuurt. Neen, dan lijkt me verstandiger, dat ze bij elkaar blijven, alles, wat gepasseerd is, vergeten. Beiden hebben immers een tijdlang van elkander veel opgestoken, de meester in materiëel, de leerling in geestelijk opzicht; reden te meer, nu zij beiden een hoogere opvatting van hun verhouding huldigen. Nu moeten zij elkander zóó trachten te verstaan, dat zij, wanneer de jongeling volrijp man zal zijn geworden, elkanders bondgenooten in den levensstrijd worden. Gij wilt daarin niet een voorschrift van de zedelijkheid zien? Welnu dan: de redelijkheid schrijft die verbintenis voor, in zooverre zekerheid te verkiezen is boven onzekerheid en minnelijke schikking boven twist.

Zoo gebeurt het in het individueele leven, dat een toestand wordt geboren, welke in zijn oorsprong niet zedelijk goed is, doch dat de zedelijkheid toch weder de bestendiging en de verbetering van dien toestand eischt. Weliswaar kan in het bovengestelde geval van den opvoeder en zijn pupil geen macht ingrijpend optreden, niettemin eerbiedigt het individueel geweten het zedelijkheidsvoorschrift, of — zoo ge wilt — doet het nuchter verstand steeds een beroep op de logica. De oorsprong van de verhouding tusschen Nederland en Indië is foutief, evenals, trouwens, elke heerschappij van de eene natie over de andere, uit een algemeen zedelijk standpunt beschouwd, niet te rechtvaardigen is.

Maar die oorsprong kan in ons geval geen beslissing tengevolge hebben op den tegenwoordigen toestand. Zoolang er menschen op de wereld zijn, zullen nog altijd menschelijke daden plaats vinden. Kan men een minder goede daad weder ongedaan maken door hetgeen verkeerd begonnen is te laten varen, in steê van alles weer goed te maken door het met betere behandeling en betere behartiging tot een goed einde te brengen?

Ook het vicieuse uit een algemeen ethisch standpunt, is, uit een practisch standpunt beschouwd, soms goed en zelfs wenschelijk en verdedigbaar. Het toekomstig lot der individuen en groepen van individuen ligt voor een groot deel in hun eigen hand. Het verlies van vrijheid en zelfstandigheid is slechts een loon naar werken. Een groote geschiedkundige waarheid ligt besloten in het simpele spreekwoord: twee honden vechten om een been, een derde loopt er mee heen. En hier komen wij tot de grootste fout, het grootste gebrek van ons volk. Indien de Javanen steeds ééndrachtig waren geweest; indien de verschillende Inlandsche staten en rijkjes een levendig besef hadden gehad van een algemeen nationaal belang; indien Indië niet, om zoo te zeggen, de hand aan zichzelf had geslagen, dan zou de Oost-Indische Compagnie, die immers oorspronkelijk slechts een handelslichaam was, zich nooit de heerschappij over den Archipel hebben weten te verwerven. Maar heeft niet Indië een rustiger tijd gekend, waarin zich de kiemen tot hoogere welvaart en geluk konden ontwikkelen, dan sedert de vestiging van Neêrlands gezag? Het „„verdeel en heersch"" is een machtig wapen in handen van heerschzuchtigen. Indien ge niet bevolen wilt worden, weest dan niet verdeeld en twistziek. Indien ge echter elkander dood slaat en elkanders belangen verwaarloost en vernietigt, dan is het maar beter, in het belang van u zelven, dat een ander over u heerscht. Ik ben huiverig u nog meer schoolwijsheid op te disschen. Maar wilt gij één voorbeeld? Waren de landen om de Middellandsche zee steeds het beeld geweest van verwoesting en ellende, de slagvelden van Grieken onderling, van Grieken en Perzen, van Carthagers en Iberiërs, welnu, het *Imperium Romanum* heeft aan die landen vier eeuwen van rust en orde en welvaart geschonken".

Zoo, ten naastenbij, zal de redeneering van onzen welmeenenden Javaan, die van zeker idealisme niet vrij te pleiten is, luiden. En hiermee heb ik getracht in vage omtrekken de sfeer aan te geven, waarin de gedachte van het Javaansche volk zich moet bewegen, wanneer er sprake zal zijn van solidariteit van Inlanders en Nederlanders.

III.

De vraagt dringt zich onwillekeurig aan ons op, wannéér een dergelijke denkwijze, als hierboven is geschetst, van de Javanen *en masse* kan

verwacht worden. Het kan niet missen of wij moeten het beslissende en bepalende antwoord, op deze vraag schuldig blijven. Immers, ook hier komt het gevolg pas nà, hoogstens schier gelijktijdig met de oorzaak. En deze laatste zal in dit verband noodwendig den vorm moeten aannemen van een reëel-onbaatzuchtige politiek, welke zuiver en recht moet afgaan op haar doel: het geestelijk en stoffelijk welzijn van Indie's bevolking. Van geluk mogen wij spreken, dat die tijd, waarin „een bloeiend en gelukkig Insulinde, een dochterstaat van Nederland" het wachtwoord zal zijn, naar de teekenen te oordeelen in aantocht is; getuige de meer dan ooit aan het licht gekomen ijver van hoogstaande Nederlanders om Indië in zijn streven naar „hoogerop" de behulpzame hand aan te bieden of om het de wegen aan te geven naar den heilstaat van bloei, welvaart, orde en krachtig leven op velerlei gebied. Het ligt buiten het bestek van dit opstel om de genomen en nog te nemen maatregelen ter bereiking van het grootsche doel der ethische koloniale staatkunde op het gebied van onderwijs, bestuursbemoeienis, economisch en sociaal leven in beschouwing te nemen. Genoeg zij het even aan te stippen, dat de tijd, waarin de scherpe afscheiding tusschen „overheerschers" en „overheerschten" — het grootste beletsel voor de verwezenlijking van alle mogelijke ideëen, opgebouwd op de loyaliteit van den Javaan als Nederlandsche onderdaan — voor goed weggevaagd is, pas zal aanbreken, wanneer in Indië tusschen Nederlander en Inlander een geest van vriendschap en genegenheid, van verdraagzaamheid in geloofszaken, van wederzijdsche belangstelling en waardeering heerscht; wanneer Nederland en Indië twee staten vormen, ieder met zijn eigen persoonlijkheid, doch zóó door draden van innerlijk begrijpen en samengaan aan elkaar gevlochten, dat zij, van buiten uit althans, één staat uitmaken. Alsdan zal ook die „weldenkende" Javaan geen witte raaf meer zijn.

Keeren wij nog even naar het uitgangspunt van onze beschouwingen terug en laat ons de bezwaren, tegen het denkbeeld van weerbaarmaking van het Javaansche volk geopperd, ons nog eens voor oogen stellen.

Ten eerste.

„Men behoeft nog niet te denken aan onbetrouwbaarheid of trouweloosheid, om toch te twijfelen of, in geval van oorlog, onder alle omstandigheden, op de duurzame trouw van een Javaansche militie te rekenen zou zijn. Overheerschers zijn nu eenmaal niet bemind bij het overheerschte volk, zelfs al toonen zij de belangen er van te willen behartigen en een ethische koloniale politiek te willen volgen. Nu zijn er ongetwijfeld Javanen, die inzien, dat wij — in aanmerking nemende dat men geen koloniën houdt „pour des prunes" en dat het eigenbelang daarbij natuurlijk ook een rol speelt — onder de koloniale mogendheden lang geen slecht figuur maken en dat een ruil, zelfs met een Engelsch régime, niet in het voordeel van den Javaan zou zijn. Maar de Javanen,

die dat kunnen inzien, vormen slechts een kleine fractie van het Javaansche volk. De ontwikkelden zullen natuurlijk er niet inloopen door de verlokkingen van den buitenlandschen vijand, die natuurlijk alles zal doen om de Inlandsche bevolking van de Nederlanders te vervreemden, maar *daarvoor is een peil van kennis en ontwikkeling noodig, dat de overgroote meerderheid der Javanen nog lang niet heeft bereikt* [1]). Van de groote massa is men niet zeker, kan men nog niet verwachten, dat zij goed en bloed zullen opofferen om ons te helpen den buitenlandschen vijand weerstand te bieden." [2]).

Ten tweede.

„De innerlijke waarde van een Javaansch leger zal in een eventueelen oorlog met een buitenlandschen vijand van hoogst twijfelachtig gehalte blijken. Hier ontbreekt de grootste prikkel in den strijd: *de geestdrift voor een zuiver nationale zaak.* En het zal niet doenlijk zijn om althans Java met medewerking van een Javaansch volksleger vast te houden; wij kunnen niet op de trouw der Inlanders rekenen, omdat wij gedurende de 300-jarige overheersching het er niet naar gemaakt hebben om aanspraak te kunnen maken op hun sympathie of dankbaarheid".

En nu ten derde een korte, maar veelzeggende opmerking.

„Wij zijn er van overtuigd, dat hij [de ethische koers] door het brengen van meerdere ontwikkeling onder de inlandsche bevolking zal leiden tot meer besef van eigenwaarde, waarvan de zucht tot zelfstandigheid noodwendig het gevolg zal zijn; de inlandsche bevolking zal langzamerhand aan onze voogdij ontgroeien en is eenmaal een diep nationaal bewustzijn ontstaan, dan zal het vraagstuk der verdediging van Java met behulp van Javanen door hen zelven wel in dien zin worden opgelost, dat medewerking onzerzijds kan worden ontbeerd.... *Het komt ons voor, dat tegen den tijd, dat een weerbaar Javaansch volk voor de verdediging van den geboortegrond tegen een buitenlandschen vijand iets zal gaan voelen, onze taak als koloniale mogendheid op dat eiland vrij wel zal zijn afgeloopen* [3])."

Nog kunnen wij aan deze bedenkingen toevoegen het dikwijls gehoorde bezwaar, dat het, zoo niet een hersenschimmig, dan toch zeker een weinig bemoedigend werk zal zijn om de Javanen militair weerbaar te maken. Men zoekt nu de onoverkomelijke hinderpalen te vinden in zekere eigenaardigheden van het Javaansche karakter. Dit bezwaar zullen wij stilzwijgend voorbij gaan, omdat een ieder toch wel er van overtuigd is, dat *het Javaansche volk in zijn geheel* — toegegeven dat het geen volk van „helden" is, waarom men zoo gaarne de Japanners in de hoogte steekt — toch zeker een leger van eenige gevechtswaarde

[1]) Cursiveering van mij.

[2]) Zie o. a. *Ind. Gids*, Nov. 1910, pag. 1531.

[3]) R. ten Seldam. *Wetensch. Jaarbericht der Vereenig. ter Beoef. der Krijgswetenschap.* Jaarg. 1909, pag. 47 en 58. Cursiveering van mij.

zal kunnen op de been brengen, vooral wanneer de factoren aanwezig zijn, welke het goede element in het leger beter tot zijn recht zullen doen komen. Waarom zouden juist in een oorlog tegen een buitenlandschen vijand de Javanen niets kunnen praesteeren en tegen een inlandschen, ja, soms tegen eigen landgenooten wèl iets?

Wat de derde opmerking betreft, zij ontlokt ons deze hartgrondige vraag. Daar het éénmaal, volgens het oordeel der hoogststaande mannen, dien kant uit moet, dat er in Indië een autonome staat moet komen, wèl met Nederland verbonden, maar die ook eigen kracht moet bezitten om zich, desnoods met hulp, tegen vreemden als heer in eigen huis weten te handhaven, waarom ons dit dan niet eer gegund dan op weinig eervolle wijze zijn bezittingen te verliezen en ons een allesbehalve benijdenswaardig, niet verdiend, lot te bereiden?

Het antwoord op de twee eerste bedenkingen leidt ons tevens tot de slotsom van deze beschouwingen.

Wanneer het éénmaal zoover zal zijn gekomen, dat er werkelijk sprake is van samenwerking van en oprechte genegenheid tusschen Nederlanders en Javanen in het algemeen; dat er een gevoel van gemeenschappelijk belang en gemeenschappelijk gevaar bestaat; dat „Java's weerbaarheid is Java's behoud" een volksovertuiging is, dan behoeft Nederland niet langer te aarzelen in de krijgskundige opvoeding van het Javaansche volk de vervulling van een grootsche taak te zien. Het volksgemoed moet echter doordrongen zijn van het besef, dat de handhaving van Neerlands gezag, het behoud van Indië, waarvoor de Javaan militair opgeleid wordt, een nationale zaak is. Dat moet geschieden op school, in de samenleving, in de groote maatschappij, in het bestuur en wel door onderwijs, door den omgang, door samenwerking, door regeeringsfeiten, in het kort: door daden van hartelijke toewijding. Dàn is ook de staat van zaken, waarin het Javaansche volk zijn denken richt langs de gedachtenlijnen van dien, nu nog fictieven, Javaan, daar; dàn is er geen vrees voor ontrouw, lauwheid of onwetendheid aangaande de beteekenis van Indië's defensie; dàn is er ook geestdrift voor een nationaal levensbelang.

Het spreekt wel van zelf, dat het denkbeeld van de weerbaarmaking der Javanen onder velen, niet het minst onder de betrokkenen zelf, nu nog baan moet breken. Wie echter goedmoedig genoeg is om, nog in een tijd van scepticisme, alvast koers te zetten naar den toestand, waarin voor het min-sympathieke begrip van „overheersching" geen ruimte meer is, op gevaar af van voor „idealist" te worden uitgemaakt en beklaagd, moge zedelijken steun vinden in het denkbeeld, dat uit duizenden wellicht hij alleen een richting volgt, welke op den duur zal blijken de juiste te zijn.

's Gravenhage, December 1910.

De uitkomsten van het welvaartonderzoek op Java.

VIIa.

IRRIGATIE. [1])

V. Aardrijkskundige schets. (*Slot*).

X. Irrigatie-afdeeling Solo.

Deze beslaat nagenoeg de geheele residentie Madioen en een deel der gewesten Rembang en Soerabaja. Zij grenst in het Noorden aan de Javazee; oostwaarts aan straat Madoera en de afdeeling Brantas, zuidwaarts aan den Indischen Oceaan, westwaarts aan de residentie Soerakarta en aan IX. Het noordelijk aan de Java-zee grenzende en daarop afwaterend gedeelte is van het stroomgebied der Solo-rivier gescheiden door de kruinlijn van een heuvelrij. Behalve deze en de hoofdwaterscheiding heeft men nog eenige vrij verheven ruggen tusschen de zijrivieren, zoodat het terrein in zeer verschillende richtingen helt. De algemeene helling van de Solo-vallei is van west naar oost; dat van de Madioen-rivier van zuid naar noord. Geheel Madioen is min of meer als hoog- of heuvelland aan te merken. Eigenlijk *laagland* vindt men alleen in smalle strooken aan de noord- en zuidkust, waarvan de breedste in het noordwesten; echter heeft het vlakke land tusschen de waterscheidingen voor een groot deel weinig verheffing.

De Lawoe en de Willis zijn vulkanen. Hun uitwerpselen, vereenigd met de verweeringsproducten van hunne hellingen en die van het breccie-gebergte in Ponorogo hebben het dal, dat hen scheidde, meer en meer opgehoogd met colluvium en zoo de geheele vlakte van Madioen gevormd. Noordelijk daarvan loopt van W. naar O. een doorgaande mergelrug. Tusschen deze en de bovengenoemde heuvelrij loopt de Solorivier, die ter hoogte van Ngawi door dien mergelrug heen geschuurd is; deze rivier heeft met haar slib den geheelen zee-inham, die oorspronkelijk de beide ruggen scheidde, opgevuld en in eene naar het O. hellende vlakte veranderd. Thans is deze rivier door verder uitschuren weer diep onder het omliggende land komen te liggen.

Ten gevolge van de koffiecultuur is het Madioensche hoogland belangrijk *ontwoud*. In het van west naar oost gerekend breede noordelijk gedeelte liggen de grootste *djatibosschen* van Java.

De gemiddelde *regenval* is ruim 1800 m.M. met de uitersten van 3724 m.M. te Kagok (op de noordwestelijke uitlooper. van den Willis) en 1133 m.M. te Kragan aan de noordkust.

De voornaamste rivier, de *Solo*, bezit hier een stroomgebied ter oppervlakte van pl.m. 10.000 K.M^2., waarvan pl.m. 3437 K.M^2. tot dat der Madioen-rivier behoort. Door de vele kronkelingen is hare lengte 291 K.M. van Ngawi tot zee.

Het debiet van de Solo in het Madioensche is afgenomen door bergontwouding en in den oost- zoowel als in den westmoesson gering. Het gemiddelde debiet van deze rivier in het Rembangsche en in het Soerabajasche is voor de bevloeiing in den westmoesson meer dan voldoende, in den drogen tijd echter te gering. Het maximum bandjir-debiet neemt

[1]) Zie de Juni-afl. bl. 774.

— ook in den natten tijd — stroomafwaarts af. Overstroomingen veroorzaken zelden schade, behalve in de beruchte Bengawandjero-streek. De vooral in vroeger jaren zoo groote ellende onder de bevolking aldaar — in de laatste jaren is haar toestand door den aanleg van eenige werken vooruitgegaan — is evenwel niet alleen aan overstroomingen van de Solorivier te wijten, doch ook aan den slechten afvoer bij zware regens van de in Lamongan ontspringende zijriviertjes.

Bevaarbaar en vlotbaar is alleen de Solo-rivier, doch het is er, als op de meeste rivieren op Java, tegenwoordig met de prauwvaart treurig gesteld, daar deze door de mededinging der spoorwegen verloopen is. *Vischrijk* zijn de rivieren in deze streken niet.

De *slibafvoer* van de Solo boven Ngawi en van de Madioenrivier wordt normaal genoemd, met vermelding dat de vruchtbaarheid der gronden, waarop het bezinkt, daardoor bevorderd wordt.

Lager af voert de Solo ontzaggelijk veel slib mede, waarvan het gehalte niet onderzocht is. Het slib van de zijrivier, de Kening, werd aanvankelijk schadelijk voor den landbouw geacht, doch onderzoekingen door het Dept. van Landbouw hebben de onjuistheid hiervan aangetoond.

Meren van beteekenis voor de bevloeiing zijn Telogo Pasir en T. Woeroeng (op den Lawoe), terwijl *moerassen* van beteekenis alleen in Oost-Rembang en in het Soerabajasche voorkomen. Voorts zijn er veel *wadoeks* voor drink- en badwater.

De bevolking is met geringe uitzondering Javaansch; het dichtst in de dalen der hoofdrivier en van die van Madioen. De landbouw wordt grootendeels gedreven op van regen afhankelijke velden. De cultuur van tabak wordt op belangrijke schaal gedreven, vooral in het Blora'sche en in Bodjonegoro. Riviervischvangst heeft men vooral in de Bengawandjero-streek, terwijl op de kusten van Rembang en Soerabaja veel vischvijvers en zeevischvangst voorkomt.

De Europeesche en Chineesche landbouwindustrieelen cultiveeren suiker (in het gebergte plantriet), koffie, padi en hier en daar tweede gewassen, terwijl zij tevens veel houtaankapperceelen in handen hebben.

Behalve de technische bevloeiing uit de Kening, vindt men in deze irrigatie-afdeelingen niet anders dan Inlandsche bevloeiingen. Op die wijze worden pl.m. 15000 bouw in het op de Java-zee afwaterend gebied bevloeid, waarvan een deel in de bestuursafdeeling Rembang vroeger tot de Sĕrang-afdeeling behoorde. Binnen het gebied dat op den Indischen Oceaan afwatert, zijn slechts weinig Inlandsche bevloeiingen, het terrein is te geaccidenteerd en waar vlak, als bij Patjitan, vaak overstroomd. Anders is het binnen het stroomgebied van de Solo, waar groote uitgestrektheden bevloeid worden en in de gebrekkige wijze, waarop dit geschiedt reeds veel verbetering is gebracht en nog gebracht zal worden.

In het bovengebied binnen de sectie Madioen zijn de bevloeiingsgebieden zeer groot in verhouding tot de geringe debieten der affluenten; zoo is dat van de Kali Tinil pl.m. 9000 bouw, terwijl het gemiddeld westmoessondebiet van die rivier slechts 1.63 M^3. per sec. is.

In Madioen zouden een aantal aftappingen voor kleine gebieden te vereenigen zijn en kunnen technische verbeteringen aangebracht worden aan de bevloeiing van pl.m. 20.570 bouws. Men is in die richting werkzaam en heeft o. a. verbeterd: de bevloeiingen uit de Gandong (pl.m. 2700 bouws), de Tjatoer (1575 b.), de genoemde Tinilbevloeiing, die uit Poerwodadi (pl.m. 6200 b.) en uit de Bringin Ngoenoet en de bronnen Goranggarèng (gezamenlijk pl.m. 3400 b.).

Tot verbetering der bevloeiing uit de Asin is een ontwerp in overweging met prise d'eau te Boloe voor 13800 bouws. Nog wordt genoemd eene bevloeiing van pl.m. 2700 bouw uit de zijrivier Kĕtonggo van de Madioenrivier, een gedeeltelijk inlandsch werk.

De reeds genoemde technische bevloeiing uit de Kĕning en Nglĕrip, te zamen van 8400 bouw, heeft een periode doorgemaakt dat geklaagd werd over achteruitgang van het beschot. Na 1904 zijn verbeteringen aangebracht en er wordt gepleit voor het houden van proefsnitten om den gunstigen invloed der bevloeiing aan te toonen.

Nog wordt melding gemaakt van het plan van den Ingenieur W. Elenbaas om in de Kerdjo, Tjawah en Gandong vergaarkommen aan te leggen, waardoor in den oostmoesson pl.m. 27000 bouw in de Bengawandjero met padi beplant zouden kunnen worden en pl.m. 6000 bouw buiten die streek in den westmoesson, welk plan wegens de hooge kosten ter zijde is gelegd. Het leidingstelsel, daarvoor noodig, zou geheel passen in het kanalennet der geschorste Solo-valleiwerken. Ten slotte wordt aan dit plan zelve herinnerd, doch deze bijzonderheden worden kortheidshalve voorbij gegaan.

Alleen zij vermeld dat op bl. 181 van het Overzicht eene aanteekening van den heer J. Homan van der Heide voorkomt, waarin deze op grond van algemeene beschouwingen nog steeds de voortzetting dezer werken bepleit, doch dat de bewerker zoo onpartijdig is geweest op bl. 244 eveneens op te nemen, hetgeen de ondergeteekende schreef in de *Indische Gids* van Juni 1910 (bl. 822), waarin tegenover zulke algemeenheden nog eens de gevaren worden overgesteld, welke dit werk, ongeacht de geldquaestie, aankleven en die alleen voldoende zijn om van de uitvoering af te zien.

XI. Irrigatie-afdeeling Brantas.

Deze elfde, reeds sedert lang (bij *St.bl.* 1901 no. 79) ingestelde, irrigatieafdeeling beslaat de geheele residentie Kediri, het zuidelijk deel van Soerabaja en dat gedeelte van Pasoeroean, dat ligt bewesten de lijn Smeroe-Bromo, en verder nog kleine hoeken van het oosten van Madioen en het zuidoosten van Rembang.

Zij grenst ten noorden aan X en aan Straat Madoera, in het oosten is de grens de waterscheiding die van uit zee naar de Bromo opklimt, dan over het Tenggergebergte en den Smeroe gaat, en van daar afdaalt naar den Indischen Oceaan; daarachter liggen de na te noemen afdeelingen XII en XIII, terwijl die Oceaan de zuidergrens en X ook de westergrens vormt.

Er is in deze irrigatie-afdeeling eene groote verscheidenheid van hellingen. Voorname bergtoppen zijn de Welirang, Pĕnanggoenan, Ardjoeno, Andjasmoro, Kĕloet, Kawi en Boetak.

Eene waterscheiding, voornaam omdat zij het Brantas-gebied bepaalt, gaat over de oostelijke uitloopers van den Ardjoeno en de westelijke van het Tenggergebergte, elkaar ontmoetend op de grenzen der bestuursafdeelingen Pasoeroean en Bangil eener- en Malang anderzijds.

Het *laagland* ligt aan den benedenloop der Brantas en aan de kust der bestuursafdeelingen Pasoeroean en Bangil.

Op den Pandan heeft men wildhoutbosch, en elders op de bergen tamelijk veel djati, vooral langs de noordgrens. De herbossching is hier op verschillende plaatsen ter hand genomen.

De gemiddelde *regenval* (uit pl.m. 160 vrij regelmatig verspreide stations berekend) bedraagt 2130 m.M. per jaar, met een minimum van 1242 m.M. te Pasoeroean (berekend over 27 jaar) en een maximum te Soembĕrrĕdjo

(op de Z.-O. helling van den Willis) met 5681 m.M. (Er zou daar zelfs 9101 m.M. zijn waargenomen, zie ook *Ind. Gids* 1909 I bl. 401).

De belangrijkste rivier, de Brantas, is na de Solo tevens de grootste van Java met boven Mlirip (of Lengkong) een stroomgebied van 9648 K.M^2., waarvan de zijrivier Widas 1388 K.M^2. heeft, dat van de Lĕsti, Wĕlang en Badar, respectievelijk 682, 441 en 347 K.M^2. Het eigen stroomgebied van de Porrong beneden Mlirip beslaat 797 K.M^2. en dat van de Soerabajarivier 553 K.M^2. Het *debiet* is ongeregeld, bandjirs zijn niet zeldzaam, al is in deze irrigatie-afdeeling reeds veel gedaan voor beteren waterafvoer, ook door bedijking der rivieren. De rivieren, die in den Indischen Oceaan uitloopen, hebben tengevolge van den aard van het terrein, waardoor zij stroomen, een nog onregelmatiger afvoer.

Van af Ngoenoet, halverwege Teloengagoeng en Blitar, is de Brantas zeewaarts bevaarbaar. Door de vele aftappingen is die bevaarbaarheid echter zeer wisselvallig. Dat de prauwvaart te en beneden Mlirip nog van veel beteekenis is, ofschoon nog slechts enkele suikerfabrieken te water afvoeren, werd in de samentrekking betreffende Soerabaja aangetoond. De Widas is over 8 K.M. bevaarbaar en met de overige rivieren is dit niet of slechts bij de monding het geval.

De *vischrijkdom* van de Brantas is sedert de Kĕloet-uitbarstingen van 1901 achteruitgegaan, door het vele zand dat afgevoerd werd en de visschen van schuilplaatsen beroofde.

Omtrent het *slibgehalte* van de Brantas wordt verwezen naar gegevens, door den Ingenieur J. Homan van der Heide gepubliceerd in het *Archief voor de Java-Suikerindustrie* 1899 en 1904.

Bekende *meren* zijn dat van Grati (het diepste van Java), voor de irrigatie van vrij veel belang en het kratermeer van den Kĕloet, bekend door de uitbarstingen; er is thans eene afwatering aangebracht.

De bekendste moerassen zijn de rawa Bĕning en de rawa Gĕsingan in het Kedirische. Voorts heeft men moerassige gronden op verschillende plaatsen. *Wadoeks* vindt men tot een beperkt aantal in Noord-Kediri en Zuid-Soerabaja.

Zuid-Soerabaja is, op de residentie Kĕdoe na, de dichtst bevolkte streek van Java. Grootendeels treft men in deze irrigatie-afdeeling Javanen aan, doch op de hoofdplaats Soerabaja en in een deel van Pasoeroean heeft men veel Madoereezen en eene gemengde bevolking. In den boven-Tĕnggĕr onderscheiden zich de Tĕnggĕreezen van de Javanen door een bijzonder dialect, en een eigen godsdienst, zeden en gewoonten.

Belangrijk is nog steeds de *immigratie* aan de nog woeste zuidkust, zoowel in Blitar als in Malang, door het in exploitatie brengen van erfpachtsperceelen. In laatstbedoelde streek vestigen zich ook Inlandsche Christengemeenten. Blijkens in een noot opgenomen meer recente mededeelingen over immigratie in Blitar, Toeloengagoeng en Malang komen vele werkzoekenden uit Midden-Java.

Onder de bestaansmiddelen worden aan de noordkust zeevischvangst, teelt van zeevisch in tambaks en riviervischvangst genoemd. Op haar gronden verbouwt de bevolking padi, djagoeng, cassave, kĕdĕlé, indigo, katjang, tabak, uien, lombok, djarak, kapas, kapok, tèrong, suikerriet, thee (in het Kedirische suiker, ook voor uitvoer), aardappelen, kool en andere Europeesche groenten; in het gebergte koffie. Uit den Wĕlirang wint de inlander verder wat zwavel.

Er zijn veel suikerondernemingen; het gebied gevormd door Zuid-Soerabaja, Noord-Pasoeroean en Noord-Kediri is de suikerstreek bij uitnemend-

heid van Java. Ook koffie wordt er door particulieren geplant, doch deze heeft haar besten tijd gehad. Voorts telt deze irrig.-afd. eenige houtaankap-ondernemingen.

De geregeld *bevloeide sawahs* beslaan er een oppervlak van pl.m. 388.000 bouws, voor den wateraanvoer waarvan men nog grootendeels afhankelijk is van inlandsche werken, slechts hier en daar technisch verbeterd. Binnen het stroomgebied van de hoofdrivier kan gewezen worden op een viertal gebieden, waarvan de bevloeiing slechts ten deele noemenswaard technisch verbeterd is.

1e. de bevloeiing uit de *Mangètan-* en *Porrong*-kanalen in de delta van Sidoardjo, die zich uitstrekt over pl.m. 47000 bouws. Hierbij wordt medegedeeld dat er plannen in wording zijn tot verbetering van den wateraan- en afvoer in die delta, waardoor vooral de suikercultuur ten zeerste gebaat zal worden en dat de fabrikanten zullen bijdragen in de voorloopig op *f*1.560.000 geraamde kosten van uitvoering.

2e. de bevloeiing uit de Brantas binnen het z.g. *Toerigebied*, tot eene uitgestrektheid van pl.m. 4400 bouw.

3e. de bevloeiing uit de leiding *Padi* van pl.m. 7000 bouw; en

4e. die uit de *Ngares-Kankoeng*-leiding van pl.m. 3700 bouws omvattend.

Hoogerop in het gewest Kĕdiri vindt de tot in details verbeterde bevloeiingen der *Djoerangdandang* van pl.m. 1200 bouws en die van *Trètès* van pl.m. 800 bouws.

Belangrijker zijn de technische bevloeiingen binnen het gebied van de Brantas, n.l.:

De *Molèkbevloeiing* van pl.m. 6580 bouws gelegen in de afd. Malang. In 1891 werd een voorstel gedaan om de reeds sedert 1830 bestaande bevloeiing te verbeteren. In 1897 kwam het voorontwerp gereed, waarbij tevens eene groote uitbreiding van het bevloeiingsgebied werd voorgesteld; de uitvoering volgde spoedig tot een bedrag van *f*602.000, neerkomende op *f*91.40 per bouw bevloeide sawah [1]).

Het bevloeiingsoppervlak van de *Kedoengkandang-leiding* kan gesteld worden op pl.m. 6700 bouw. Zij tapt af uit de Amprong en voedt de Mĕri met overtollig water uit die rivier. Het werk zou in 1909 geheel voltooid zijn.

De *Waroedjajèng-Kertosono-werken* in de residentie Kediri beoogen de bevloeiing van pl.m. 25.000 bouws. De hoofdleiding tapt uit de Brantas, zonder dat deze daarvoor wordt opgedamd. Ook dit werk is grootendeels voltooid.

Binnen het stroomgebied van de Brantas is nog een belangrijk technisch bevloeiingswerk te vermelden, n.l. de *Pategoean-werken*, aangelegd ter bevloeiing van pl.m. 9000 bouws in de afd. Blitar. Het water daarvoor wordt onttrokken aan de Patĕgoean-, Djogonalan en Kedoeng-Larang-rivieren. De in 1890 opgeleverde werken hebben *f*98.875 gekost.

In het laatst van 1890 kwam mede gereed een ontwerp voor de z.g. *Tanggoel-bevloeiing*, die in het volgende jaar voor *f*74899 werd voltooid.

XII. Irrigatie-afdeeling Pekalèn-Sampejan.

Bij *Staatsblad* 1907 no. 111 werd deze irrigatie-afdeeling ingesteld, verdeeld in twee secties. Hierbij is tevens voorloopig ondergebracht de bevloeiing in Banjoewangi, zoomede uit de Mĕndjanjan en Lotjari, zijrivieren van de in Loemadjang stroomende Bondojoedo. Wanneer de thans onder-

---

[1]) Voor verdere bijzonderheden en afbeelding van de syphon door de Metrovallei kan verwezen worden naar bl. 328 e. v. van het Verslag B. O. W. over 1908.

handen groote werken in Loemadjang en Djember gereed zullen zijn, ligt het in de bedoeling bezuiden de hoofdwaterscheiding van Loemadjang, Djember en Banjoewangi een nieuwe irrigatie-afdeeling te vormen, onder den naam van Bondojoedo-Bedadoeng.

Er wordt vervolgens eene beschrijving gegeven van het gedeelte *benoorden* de hoofdwaterscheiding, dus zooals de irr.-afd. in de toekomst zal zijn. Zij grenst dan in het Noorden aan Straat Madoera, in het Oosten aan de Bali-zee, in het Zuiden aan de bedoelde hoofdwaterscheiding, die begint langs een oostelijken uitlooper van het Idjèn-Raoen-complex tot op dezen grooten krater, welks zuidelijken rand zij volgt om af te dalen naar het hoogste terrein der vlakte van Bondowoso, den Ijang op te stijgen, dan langs den verbindingsrug naar den Lamongan te gaan en den Tĕnggĕr te beklimmen tot de westgrens, waar de irr.-afd. grenst aan XI, terwijl bezuiden de hoofdwaterscheiding de irr.-afdeeling Bondojoedo-Bĕdadoeng zal komen.

De algemeene *helling* is naar het noorden, behoudens sterke nevenhellingen naar het oosten en westen.

Behalve de reeds genoemde gebergten zijn nog te vermelden de noordelijke uitlooper van den Ijang tusschen de afdeelingen Kraksaän en Besoeki, de Ringgit en het Baloeran-gebergte.

De zeekust van west naar oost volgende, treft men achtereenvolgens in het *laagland* aan: de vlakten van Probolinggo en Kraksaän; die van Bĕsoeki, een vlakte met zandige kust, aan drie kanten door bergen omgeven, en die van Sitoebondo-Panaroekan.

Behalve de Ringgit-vulkaan, die ouder is en van afwijkend gesteente (evenals de Moeria), is deze geheele irrigatie-afdeeling een product van vulkanische werking van het Tĕnggĕr-complex, het Ijang- en het Idjĕngebergte. De uitloopers dezer vulkanen reiken tot bijna aan zee; slechts smal is de door colluvium gevormde vlakte. Alleen de vlakte van Sitoebondo is in zee uitgebouwd door de Sampean-rivier, die te voren het meer van Bondowoso had drooggelegd door opvulling met colluvium van de bergen, voornamelijk van den Raoen, afkomstig. Langs den buitenrand der tong van Sitoebondo zet zich nu voortdurend zee-alluvium af.

In het noorden liggen op het Tĕnggĕr-gebergte nog groote wouden van casuarinen, doch in het oosten zijn de bosschen grootendeels gekapt. En hoewel ook de hoogere Ijang-hellingen zwaar, altijd groen bosch dragen, wordt toch de klacht vernomen dat het aanwezige bosch niet in verhouding staat tot de streek, die door van den Ijang afkomstige beken van water voorzien moet worden.

Dit kleine irrigatie-gebied telt 35 regenstations, die een gemiddelden jaarlijkschen *regenval* van 1940 m.M. aangeven. Het regendebiet is in het middenwestelijk gedeelte het grootst, neemt naar de kust af en bereikt zijn minimum te Asĕmbagoes (beoosten Sitoebondo) van 855 m.M. (uit 11 waarnemingsjaren), de kleinste gemiddelde regenval van Java.

De voornaamste rivieren zijn de Pĕkalèn, de Sampĕjan en de Banjoepoetih.

Omtrent de *debieten* zijn nog weinig waarnemingen gedaan. In het algemeen schijnen deze geringer dan van die rivieren, welke ten zuiden der hoofdwaterscheiding stroomen. Van enkele, in het Kraksaänsche, is gebleken dat sommige zoowel in den oost- als westmoesson een voldoende debiet hebben, andere in een van die beide moessons of in beide onvoldoend. In het noorden en in Banjoewangi zou het debiet door ontwouding verminderd zijn.

De rivieren zijn slechts in geringe mate *bevaarbaar, niet vischrijk,* terwijl het *slibgehalte* niet groot schijnt te zijn.

De meest bekende *meren,* n.l. die van Pakis en Klakah zijn voor de irrigatie van eenig belang, terwijl eenige in het bovenstroomgebied van de Pĕkalèn, wanneer het westmoessondebiet te kort schiet, in de behoefte aan water voorzien.

Moerassen vertoonen zich aan de kust bij Kraksaän. Wadoeks zijn er niet. In Bondowoso en Panaroekan bevloeit men de tabaksvelden wel eens op kleine schaal uit putten.

De *bevolking* bestaat grootendeels uit Madoereezen; alleen de vlakten zijn goed bevolkt. Behalve rijst en andere voedingsgewassen wordt er veel maïs geteeld. In de vlakte van Bĕsoeki is de *klappercultuur* van belang. In het hoogland van Bondowoso is de gedwongen *koffiecultuur* nog van beteekenis.

Lang de kust van Straat Madoera wordt vrij veel werk van *zeevischvangst* gemaakt, doch niet van riviervischvangst. In Probolinggo en Kraksaän heeft men tusschen de rhizoporen zeevischvijvers.

In de bestuursafdeelingen van de noordkust vindt men vele belangrijke suikerondernemingen. Op de erfpachtsperceelen in het gebergte wordt hoofdzakelijk koffie en rubber geplant.

Omtrent de *bevloeiingen* binnen deze irrigatie-afdeeling kan opgemerkt worden dat ze nagenoeg geheel Inlandsch zijn, hier en daar slechts in de hoofdpunten verbeterd. Twee voorname technische bevloeiingen treft men er aan. De *Pekalèn-bevloeiing* van pl.m. 9600 bouws werd ontworpen en kwam tot stand door den Ingenieur A. G. Lamminga. Er blijkt nog sprake van het aanleggen van een reservoir in het bovenstroomgebied of van het benutten van het meer Sĕgaran daarvoor.

De *Sampéjan-bevloeiing* omvat thans ruim 13500 bouw en is voor geen uitbreiding meer vatbaar. De geschiedenis dateert al van het jaar 1820. De dam, die toen 1½ paal beneden Sitoebondo lag, werd in 1832 volgens een project van den Ingenieur van Thiel tot bij deze afdeelingshoofdplaats verplaatst en deed dienst tot 1850. De verdere geschiedenis wordt in het overzicht in korte trekken vermeld, doch het wil ons voorkomen dat in het *Verslag der B O. W.* over 1895 bl. 295 die geschiedenis beter is verteld. Later heeft men gearbeid aan de verbetering der waterverdeeling. In 1907 bedroeg in het Sampéjangebied de grootste rietaanplant 3454 bouws. De beschikbare hoeveelheid water is in den westmoesson ruim voldoende; vele gronden binnen de erven gelegen zouden ook met padi beplant kunnen worden, doch bleven onbeplant ten gevolge van gebrek aan bevolking.

XIII. Irrigatie-afdeeling Bondojoedo-Bŏdadoeng.

Deze irrigatie-afdeeling gelegen bezuiden de sub XII beschreven hoofdwaterscheiding bestaat in hoofdzaak uit het grootste (oostelijke) gedeelte der bestuursafdeeling Loemadjang en verder uit de afdeelingen Djĕmbĕr en Banjoewangi. Zij *grenst* in het noorden aan XII, in het oosten aan Straat Bali, in het zuiden aan den Indischen Oceaan en in het westen aan XI.

De algemeene *terreinhelling* is van noord naar zuid, echter veroorzaken plaatselijke nevenhellingen afwijkingen hiervan door gebergten veroorzaakt. In Zuidoost-Djĕmbĕr en Zuidwest-Banjoewangi heeft men het *gebergte,* door Prof. Veth „Bĕtiri" gedoopt en den verbindingsweg daarvan met het Idjĕn-Raoen-complex, alsmede het heuvelplateau van het schiereiland Balambangan.

De zuidelijke hellingen van de Ijang zijn buitengewoon zwaar bewoud, doch op den gladden, grijzen zandkegel van den Smeroe eindigen de *bosschen* reeds op 2700 M. Het Bětiri-gebergte is zeer voldoende van bosch voorzien.

De *vlakten* langs den Indischen Oceaan en Straat Bali zijn die van Djěmbĕr-Loemadjang, waar nog uitgestrekte wouden groeien en van Zuid-Banjoewangi. Overblijfselen van meren, leidingen en oudheden wijzen er op dat de streek waar nu die bosschen groeien in vroegere tijden bewoond is geweest.

De groote vulkanen zijn dezelfde van de vorige irrigatie-afdeeling. De groote vlakte langs de Z.-kust werd wat haar O. deel betreft, gevormd uit hetgeen de rivieren van den Raoen afvoerden, in het midden meer door Ijang-producten en in het Westen door colluvium van den Sméroe. Langs de kust vindt men zee-alluvium afgewisseld door duinrijen. W. en O. van deze vlakte vindt men oudere brecciegebergten; Noesa Baroeng, een paar bergen bij Poegĕr en het schiereiland Blambangan zijn kalksteen. De Raoen heeft ook naar het Z.O. een stuk zee opgevuld met colluvium, thans de vlakte van Kradènan (van Gradjagan tot Banjoewangi) geheeten.

Daar de 35 regenstations bijna alle in de hoogere bergstreken en zuidwaarts op de laagvlakte slechts enkele worden aangetroffen, is de gemiddelde jaarlijksche *regenval* van 2824 m.M. geen betrouwbaar cijfer.

De grootste der beide hoofdrivieren is de Bondojoedo met 1600 K.M². stroomgebied, gevoed uit het Tenggersche gebergte en door haar zijrivier, de Djatiroto, ook van de Ijang-hellingen. In haar benedenloop volgt zij over 10 K.M. de zeekust, waarvan zij door een duinstreek gescheiden is. Enkele andere Djěmbĕrsche rivieren vertoonen hetzelfde verschijnsel, veroorzaakt door de heerschende zeestroomen.

De tweede hoofdrivier is de Bedadoeng, die haar water ontvangt van den Raoen en Ijang. Haar stroomgebied is 1100 K.M². Verder worden nog genoemd de Moedjoer en Sat, zoogenaamde bĕsoeks of zandrivieren, die van den Smeroe afkomen (door Dr. Mohr „efflata-stroomen" genoemd). Zij zijn voor irrigatie ongeschikt.

De Baroe, die in Banjoewangi zuidwaarts afwatert, heeft pl.m. 700 K.M². stroomgebied; dat van de in Straat Bali uitmondende Sĕtail is niet bekend.

Meren treft men niet noemenswaard aan; van de *moerassen* dienen vermeld die van Banjoewangi aan de monding van de Sĕtail, aan de Gradjagan-baai en de mondingen van de beide hoofdrivieren.

De *bevolking* bestaat grootendeels uit Madoereezen. Dank zij voornamelijk de sedert het midden der vorige eeuw gedreven tabakscultuur is van deze zuidelijke afdeelingen noordelijk Djěmbĕr het sterkst bevolkt. De rest is hoewel nog dun gezaaid, door Javanen ingenomen. De nog oud-Javaansche bevolking van Banjoewangi onderscheidt zich van de overige bevolking van Java o. m. door den zeer eigenaardigen aanleg harer dorpen, bestaande uit regelmatig naast elkander in rijen gebouwde, niet door erven maar alleen door straten gescheiden huizen, zonder boomen of pleinen.

De openstelling van den spoorweg tot Banjoewangi (1903) had de opening van het zuiden tot gevolg. Buitengewoon snel ontwikkelde een belangrijk deel van Zuid-Banjoewangi zich door groote immigratie, vooral zuidwaarts van de spoorbaan langs de Kalibaroe, waar het zacht zeewaarts glooiende terrein daartoe uitmuntend gelegenheid biedt. Blijkens een noot van den bewerker is de immigratie sedert echter weer afgenomen. Blijvend was zij hoofdzakelijk slechts waar bevloeide of bevloeibare gronden de volkplanters aan de streek bonden.

In de baaien der zuidkust wordt veel gedaan aan de inzameling van

schildpadeieren; hierbij heerscht veel orde en regelmaat en eene beurtregeling van geheel vrijwillig karakter. De *zeevischvangst* gaat in den laatsten tijd in Banjoewangi vooruit.

In Loemadjang en Banjoewangi wordt de *suikercultuur* gedreven; in eerstgenoemde afdeeling in Djĕmbĕr zijn de welbekende groote *tabakslanden*. In Banjoewangi oefent men op de *erfpachtsperceelen* behalve de koffie- ook de klappercultuur uit, van welk gewas ook aanzienlijke aanplantingen in handen van inlanders zijn. Banjoewangi is dan ook reeds een van de belangrijkste kopra-havens.

Binnen deze irrigatie-afdeeling heeft men tot heden geen technische, doch slechts inlandsche *bevloeiingen*. Echter zijn voorontwerpen gereed voor eene bevloeiing van pl.m. 70.000 bouw in de vlakte Z.O. Loemadjang en Z.W. Djĕmbĕr, waarvan een onderdeel, de bevloeiing uit de Bedadoeng, sedert geautoriseerd en aangevangen is.

Binnen het stroomgebied van de Bondojoedo zal ter bevloeiing afgetapt worden uit de hoofdrivier zelf, uit haar zijrivier, de Djatiroto en uit de affluent daarvan, de Tanggoel. Voor de *bevloeiing uit de Djatiroto* zijn de werken sedert medio 1907 in uitvoering op kosten van de Handelsvereeniging Amsterdam, die voorloopig al het beschikbare water voor besproeiing der riettuinen, gelegen op haar erfpachtsperceelen Banjoepoetih mag benutten, totdat de plannen gereed zijn voor de bevloeiing der gouvernementsgronden uit dezelfde rivier. Dan eerst zal door het gouvernement worden bijgedragen in de kosten der hoofdwerken.

Binnen het stroomgebied van de Bĕdadoeng zal afgetapt worden uit de Pĕtoeng, die met het oog op de onderhanden genomen Bĕdadoeng-werken beneden den postweg naar deze rivier verlegd zal worden. Bovenstrooms van de prise d'eau voor de Bedadoeng-bevloeiing tapt de zoogenaamde *Kotok-leiding* af, gegraven door de landbouwmaatschappij Oud-Djĕmbĕr voor de bevloeiing van hare perceelen, echter profiteeren nog pl.m. 2000 bouw sawahs der bevolking van dit werk.

XIV. Irrigatie-gebied Madoera.

De residentie Madoera omvat een aantal eilanden, waarvan uit een bevloeiingsoogpunt alleen het hoofdeiland en Kangean beteekenis hebben. Slechts van eerstbedoeld eiland wordt hier verder gesproken.

Er is nog geen irrigatie-afdeeling van gemaakt en daartoe bestaat ook geen voornemen. De hoeveelheid water, die er te verdeelen valt, is te gering om daarvoor afzonderlijk personeel aan te stellen.

De *vorm* is langgerekt van oost naar west, op het breedste gedeelte meet het niet meer dan 40 K.M. De algemeene *helling* is noordwaarts (de smalste helft) en zuidwaarts gescheiden door een centrale kam. De hoogste top van het heuvelland, de Tamboekoe, is 470 M. hoog.

Beteekenende *vlakten* zijn die van Bangkalan, Sampang, Paměkassan en Soeměnĕp, alle in de zuidelijke breedste helft, behalve de eerste, die ook in de noordelijke helft reikt.

In het hoogste deel vindt men mergelheuvels, het overige heuvelland is kalkformatie. Rivieralluvium vertoont zich alleen in de gemelde vier vlakten en in een smalle strook langs de noord- en oostkust. Aansluitende daaraan vindt men hier en daar wat zee-alluvium.

Het eiland is bijna *geheel kaal* gekapt; aan herwouding zijn groote bezwaren verbonden wegens het erfelijk individueel bezit.

Uit slechts drie regenstations wordt besloten tot een gemiddelden jaarlijkschen regenval van 1740 m.M., de kleinste van alle irrigatie-afdeelingen.

Rivieren zijn alleen van eenige beteekenis in de zuidelijke breede helft, n.l. de Baléga, Panjiboeran, Sampang en Samiran, waarvan de stroomgebieden respectievelijk 132, 266, 355 en 298 K.M². moeten beslaan. Voorts heeft men de Saronggi of Djěpoen aan de kust der Soeměněp-vlakte, waarvan het stroomgebied grooter dan 300 K.M². wordt geschat.

Het *debiet* is in den Oostmoesson gering, soms nihil. Sommige riviertjes bereiken zelfs in den Westmoesson de zee niet, maar verliezen zich in de kustvlakte.

De Sampang is door hoog oploopen van den vloed tot voorbij de plaats van dien naam met kleine schoeners bevaarbaar, doch overigens is dit alleen voor prauwen met de monding der Saronggi het geval.

Alle rivieren op Madoera zijn *vischarm*, behalve de Baléga.

Uit de geaardheid van den bodem vloeit voort dat zij nagenoeg geen *slib* afvoeren. *Meren* en *wadoeks* zoekt men er te vergeefs; daarentegen zijn er in de vlakten veel moerassen.

De *Madoereezen* onderscheiden zich in uiterlijk, aard, zeden en gewoonten zeer van de Javanen, en ijverig als zij zijn, genieten zij, ondanks de onvruchtbaarheid van hun land een betrekkelijke welvaart. Behalve als landbouwer en veefokker voorziet de Madoerees in zijn levensbehoeften door zeevischvangst, door prauwvaart en door uit te zwermen naar Oost-Java om, overal waar handen te kort komen, loonarbeid te verrichten.

Madoera is van landbouwondernemingen ontbloot; een verzoek om er een suikeronderneming op te richten is afgewezen met het oog op den bevloeiingstoestand. Het is daarentegen het land van den *zout-aanmaak*.

De bevloeiing wordt voortdurend verbeterd; een ingenieur is belast met de opneming en het ontwerpen van irrigatiewerken. (Blijkens het verslag B. O. W. 1908 bl. 350 waren toen reeds ruim 2 ton aan de Samiran-werken besteed).

VI. Bevloeiingen en Bevloeiingswerken.

Zwakke zijden der z.g. inlandsche bevloeiing.

Voor Inlandsche bevloeiing wordt doorgaans van kleine rivieren of zijrivieren gebruik gemaakt. Brengt dit al mede dat vele, wel kleinere, maar daarom niet minder bedreigde hoofdwerken dienen te worden gebouwd, dikwijls wordt nog het aantal hiervan ongewenscht vermeerderd en maakt iedere dessa haar eigen aftapping uit eenzelfde rivier. In den regentijd hebben die uit tijdelijke materialen samengestelde hoofdwerken veel te lijden evenals de aanvoerleiding, waarvan de mond aan de rivierzijde niet afgesloten is, zoodat de bandjirs er binnen kunnen dringen. Als de dam bezwijkt en bodem en zijwanden te veel uitschuren, verplaatst men de aftapping en graaft een nieuwe verbinding met de oude leiding, gedurende welken tijd de bevloeiing onderbroken is. Van scheiding tusschen aan- en afvoer is nooit sprake; zoodat de aanvoerleiding dikwijls geweldig uitschuurt en de benedenloop van de rivier daarentegen verzandt. Door een en ander ontstaat een verwilderde waterstaatkundige toestand, die dikwijls niet of slechts ten koste van enorme sommen gelds te verbeteren is.

Voordeelen van technische bevloeiing.

Hier gaan aan het opmaken van het plan der bevloeiing binnen een bepaald gebied de noodige opnemingen, grondonderzoekingen en debietbepalingen vooraf. Is de beschikbare hoeveelheid water bekend, dan gaat men de te irrigeeren oppervlakte na en bepaalt de gunstigste plaats van aftapping uit den hoofdstroom en zoo noodig, ook uit de grootste zijtakken. Wil men niet van beweegbare, bij snelle bandjirs gevaarlijke, stuwinrich-

tingen gebruik maken, dan ligt het aftappingspunt in den regel op vrij grooten afstand van het hoogste punt van het te bevloeien terrein. Die afstand is afhankelijk van het verschil in verhang tusschen den bodem der rivier en de te graven aanvoerleiding met de toe te laten hoogte van opstuwing, opdat het afvoeren van groote watermassa's in den westmoesson niet hinderlijk belemmerd worde en voorts van de aanlegkosten en kansen van slagen. Het hoofdwerk, steeds van permanenten aard, bestaat uit een stuwdam met overlaat en stortbak. Aan de zijde, waar de inlaatsluis tot afsluiting van den leidingmond gebouwd wordt, is een deel van den stuwdam vervangen door een spuisluis om grind en zand, die anders in de inlaatsluis zouden binnendringen, weg te spuien. Ook het in de leiding bezonken slib wordt daaruit af en toe weggespoeld door het aanbrengen van spuigelegenheden in deze, liefst ter plaatse waar een zijriviertje gekruist wordt, om het graven van een spuikanaal uit te sparen. Aan- en afvoer zijn zooveel mogelijk van elkaar gescheiden. Wel komt het voor, en dit zou volgens den heer Homan van der Heide nog meer dienen te geschieden, dat ter aanvulling van bevloeiingswater gebruik wordt gemaakt van afvoersloten, doch steeds moet dan gezorgd worden dat de afvoergelegenheid er niet door lijdt. Het hoofdkanaal voor den aanvoer vertakt zich en loopt te niet in een groot aantal kleine aanvoergreppels, waartusschen die voor den afvoer aanvangen om te eindigen in de natuurlijke afvoerwegen. Aldus ontstaan z.g. tertiaire vakken ter grootte van 200 à 300 bouws, vereenigd tot oppervlakken, ieder bevloeid uit eenzelfde grootere leiding, die de secundaire vakken vormen. Eene dergelijke overzichtelijke vakindeeling draagt veel bij om tot eene richtige waterverdeeling te geraken, waartoe tevens de noodige kunstwerken worden aangelegd.

Deskundige opname.

Toen de overtuiging veld won, dat in zake bevloeiing een deskundige weg moest worden ingeslagen, toog men aan het opnemen. Doch de afstand tusschen opnemen en ten uitvoer leggen bleek groot. Enkele der langdurige en kostbare opnemingen leerden ten slotte dat de technische bezwaren te groot of de kosten te hoog zouden zijn, vergeleken met de te behalen voordeelen. Veel opnemingswerk bleek nutteloos verricht en aan het departement stapelden de gegevens zich op. In 1885 waren opnemingen gereed binnen het Pĕmali-gebied (Tegal), het Grobogan- en Kendal-gebied (Semarang), de Solovallei (Rembang en Soerabaja) en de Tjihea-vlakte (Preanger), zonder dat de daaruit voortgevloeide ontwerpen tot uitvoering waren gekomen.

Reglement van 1885, irrigatie-brigade.

Verbetering in dit minder stelselmatig werken werd gebracht door het Reglement op de B. O. W. van 1885 (*St.bl.* no. 132), ontworpen door den heer J. A. de Gelder, waarbij eene irrigatie-brigade werd ingesteld, tot wier werkkring behoorde: „volgens een door den Directeur vastgesteld plan, de volledige voorbereiding der bevloeiing van alle gouvernementsgronden, die voor den rijstbouw in aanmerking komen. De brigade neemt daartoe in de eerste plaats de verbetering van bestaande gebrekkige waterleidingen ter hand; daarna de bevloeiing van daarvoor vatbare terreinen in zwaar bevolkte streken en ten laatste de irrigatie van braakliggende of woeste gronden in weinig of niet bevolkte streken", enz. (Voor het hier medegedeelde en hetgeen verder volgt, verwijst het overzicht naar het artikel „Waterstaat" in de *Encyclop. v. N.-I.*).

De waterstaatsdienst werd bij dit reglement gesplitst in een algemeenen

en een gewestelijken dienst en Java werd in zeven waterstaatsafdeelingen verdeeld. Onder den algemeenen dienst kwamen de grootere werken. De gewestelijke dienst, onder beheer en toezicht der residenten, had bemoeienis met de overige, minder belangrijke werken. In 1890 gingen de werkzaamheden van de irrigatie-brigade over op een speciale afdeeling (E.) van het Dept. der B. O. W. Als gevolg van de werkzaamheden der brigade waren in 1889 in 13 gebieden opnemingen onderhanden.

Het Reglement van 1885 werd in 1889 door een ander vervangen (*St.bl.* no. 39) waarbij, behalve de genoemde overgang der irrigatiebrigade op de afd. E, het aantal waterstaatsafdeelingen tot 5 werd teruggebracht.

Werkplan 1890.

De opnemingen in al die gebieden hadden reeds schatten gekost en men had zich geen voldoende rekenschap gegeven, wat de uitvoering der aan te leggen werken wel kosten zou. Daarom liet de in 1889 opgetreden Directeur M. J. van Bosse dit laatste nagaan. Hij bood de resultaten van dit onderzoek aan de regeering aan om duidelijk te doen uitkomen dat er paal en perk gesteld moest worden aan dat voortdurend opnemen, zonder vooraf de vraag te beantwoorden, wat men met de resultaten dier opnemingen dacht te doen.

Als gevolg hiervan ontstond het z.g. irrigatieplan van 1890, dat dus niet aangaf een systematisch overzicht van hetgeen men op irrigatiegebied dacht tot stand te brengen om aan alle behoeften te voldoen, maar eene samenvoeging was van alle reeds bestaande plannen, die men voor uitvoering geschikt achtte. Het omvatte den aanleg van werken in 16 irrigatiegebieden. Wat op dat programma voorkwam is — voor zoover het niet dadelijk afgevoerd werd — thans voltooid met uitzondering van de werken in de Solo-vallei (gestaakt), de bevloeiing in Grobogan (voorloopig afgeschreven) en die in Këndal (thans weder op het programma gebracht). Sommige werken kregen een veel grooteren omvang dan oorspronkelijk bedoeld was — zoo werden o. a. de Pëmali-bevloeiing en die uit de Waloeh en Ramboet zeer uitgebreid — terwijl er ook een aantal zeer belangrijke werken buiten dat werkplan onderhanden genomen werden, waarvan vele ook tot uitvoering kwamen.

Algemeen Irrigatieplan.

Het denkbeeld van eene stelselmatige bevloeiing van geheel Java en Madoera naar een op werkelijkheid gegrond plan, dus minder naar persoonlijke voorstelling van zaken, vond een bekend voorstander in den heer H. van Kol, getuige zijn herhaald aandringen daarop in de Tweede Kamer en eene rede in de vergadering van het Kon. Inst. v. Ingenieurs van 9 April 1901.

De praktische bezwaren er tegen worden echter haast onoverkomelijk geacht, voornamelijk omdat gedurende den tijd om het plan te voltooien, de omstandigheden en behoeften van sommige gedeelten van het zoo uitgestrekte gebied zich zóódanig kunnen wijzigen, dat van het plan toch afgeweken moet worden. (Het zijn ongeveer dezelfde bezwaren, die zich verzetten tegen een algemeen wegenplan). Wat de heer Van Kol ten voordeele er van zeide op de bedoelde vergadering wordt in het overzicht medegedeeld.

Overzicht der uitgevoerde werken 1895 t. m. 1907.

Uit de verslagen der B. O. W. gedurende die jaren wordt een staat getrokken, bevattende: I. de kosten van belangrijke be-

vloeiings- en afwateringswerken en van opnemingen van minder belangrijke werken. (*Zie tabel 1*).

Onder de bestede bedragen is niet opgenomen hetgeen voor de Solowerken is uitgegeven. Uit het verslag over 1907 blijkt dat de terreinen, waarop de uitgaven in dat jaar betrekking hebben, totaal eene oppervlakte innemen van rond 496.000 bouws, of 386.000 bouws zonder het gebied in Noord-Krawang, waar alleen opnemingen plaats hebben en een enkele verbetering van een bestaande leiding.

In het Verslag van 1895 staat vermeld dat aan de daar genoemde werken in vorige jaren een bedrag van *f*8.073.910 uitgegeven was. Telt men hierbij de *f*1.116.714 over 1895 aan de Pĕkalènwerken besteed, dan is voor de werken van het werkplan 1890, vermeerderd met de werken welke successievelijk daaraan toegevoegd zijn, tot en met 1906 uitgegeven een som van bijna 24 millioen (makende met de Solowerken 41 millioen).

Sedert 1895 komt in de Verslagen der B. O. W. een opgave voor van aanleg, vernieuwing en herstel van bevloeiingswerken van geringen omvang. Uit deze opgaven is getrokken de staat II. Kosten van aanleg, vernieuwing en herstelling van bevloeiingswerken van geringen omvang. (*Zie tabel 2*).

Zondert men Pekalongan en Sĕmarang uit, dan loopen de gemiddelden voor de verschillende gewesten, gerekend over 13 jaren, niet zoo sterk uiteen, als men verwachten zoude in verband met de klachten over het stelsellooze werken.

Blijkens tabel I werden in Sĕmarang en Pĕkalongan de hoogste bedragen uitgegeven. In eerstgenoemd gewest wordt dit veroorzaakt door de zware offers, gebracht voor de verbetering van den waterafvoer ter hoofdplaats (n.l. 2.2 millioen van de 2.9). Pekalongan heeft zeker wel het leeuwenaandeel gekregen en daar men van plan is in dat gewest geregeld oostwaarts door te werken, zal die residentie nog vele jaren groote uitgaven vorderen.

Van veel geringere maar toch groote beteekenis zijn de gemiddelde cijfers voor Kĕdiri, Pasoeroean en Kĕdoe, die voor werken van kleinen omvang een bijna gelijk en belangrijk cijfer aanwijzen; echter nog maar de helft van hetgeen voor dit doel in Sĕmarang en Soerabaja is uitgegeven. Het zijn de ambtenaren bij de reeds vóór 1895 in werking getreden irrigatieafdeelingen, die tot het doen van deze groote uitgaven voor werken van geringen omvang aangespoord hebben. Veel is overigens uit de gemiddelde jaarcijfers in bovenstaanden vorm niet te leeren, daar men bij andere perioden, afhankelijk van de dan onderhanden werken weer geheel andere gemiddelden krijgt.

Nog wordt bij deze paragraaf aangeteekend dat bij het nagaan der staten in de Verslagen der B. O. W. er soms onder de werken van belangrijken omvang zijn opgenomen, die in belangrijkheid moeten onderdoen voor enkele van de tweede soort. Dit wordt toegeschreven aan het twee jaar vooruit vaststellen der werkplannen. Het blijkt dan wel eens dat een werk bestemd om bekostigd te worden uit den algemeenen post voor werken van kleinen omvang bij de opneming nog niet zoo onbelangrijk blijkt. Men zou het dan feitelijk naar een twee jaar later vast te stellen werkplan moeten overbrengen. Laten de fondsen het echter toe, dan wordt het toch maar geautoriseerd.

Werkplan voor de toekomst.

Hierbij zal rekening gehouden moeten worden met hetgeen de welvaart-

TABEL I.

Jaren.	Banten.	Batavia.	Preanger Regentschappen.	Cheribon.	Banjoemas.	Pekalongan.	Semarang.	Kedoe.	Madioen.	Rembang.	Soerabaja.	Madoera	Kediri.	Pasoeroean.	Besoeki.	Totaal.
1895.....	—	—	7.355	124.674	17.899	305.368	222.987	96.688	18.000	—	—	—	6.967	33.925	95.887	f 929.760
1896.....	7.862	18.229	27.683	58.726	37.309	345.583	158.646	626.572	50.523	—	—	—	31.087	102.964	„ 868.184
1897.....	19.515	47.439	72.668	46.614	13.845	172.602	194 573	27.516	47.313	1.360	—	—	14.155	119.764	„ 776.864
1898.....	21.990	42.606	72.592	41.309	4.349	226.541	333.521	141.430	21.378	1.748	—	3.036	—	7.219	83.451	„ 1.001.170
1899.....	13.402	36.752	68.105	58.487	9.217	311.963	423.221	62.603	14.675	3.575	—	6.243	—	1.657	24.868	„ 1.034.168
1900	9.557	20.413	87.795	33.175	10.784	333.889	128.696	33.710	6.700	3.064	—	23.948	9.345	9.940	30.116	„ 741.132
1901.....	7.234	7.424	102 281	71.691	4.570	504 047	203.221	88.516	68.448	2.700	—	54.577	153.501	45.758	23.215	„ 1.337.183
1902.....	2.630	4.358	91.067	29.713	36.120	637.288	336.388	85.532	44.461	8.268	—	2.397	346.190	104.548	47.765	„ 1.778.675
1903.....	800	4.062	12.530	23.715	34.305	584.812	234.246	111.060	14.626	4.895	1.749	11.893	238.188	174.290	59.004	„ 1.510.225
1904.....	—	6.900	28.619	42.278	39.012	514.650	150.807	64.003	20.786	3.662	58.512	4.889	296.087	263.251	78.547	„ 1.570.003
1905.....	87.073	4.898	5 575	38 748	65.064	449.785	204.546	29.517	42.256	4.618	59.685	3.000	305 281	147.117	56.503	„ 1.503.666
1906.....	309.965	3.701	6.742	19.497	109.828	377.739	247.570	58.653	55.731	600	41.931	4.378	178.601	74.617	25.929	„ 1.515.482
1907.....	353.242	3.753	4.072	93 058	114.803	312 583	77.127	158.034	80.310	2.387	117.240	4.101	141.413	54.247	16.314	„ 1.532.714
1895—1907	833.270	200.535	585.084	681.685	496.605	5.076.800	2.915.549	983.834	485.237	36.877	279.117	118.462	1.675.573	964.221	766.377	f 16.099.226
Gemidd. p. jaar.	64.000	15.050	45 000	52.000	38.000	390.000	224.000	76 000	37.000	2.800	21.000	9.000	129.000	74.000	59.000	„ 1.235.800

TABEL II.

Jaren	Bantêu.	Batavia.	Preanger R.	Cheribon.	Banjoemas.	Pêkalongan.	Sêmarang.	Kêdoe	Madioen	Rêmbang.	Soerabaja.	Madoera.	Kêdiri.	Pasoeroëan.	Bêsoeki.	Totaal.
1895.....	3.004	11.592	2.248	1.711	4.843	3.713	42.512	7.742	12.004	7.841	30.840	€63	—	10.053	8.207	*f* 146.973
1896.....	584	13.591	411	12.657	10.337	8.639	31.932	31.202	838	8.543	71.618	—	25 250	17.887	547	„ 233.536
1897.....	—	19.442	2.608	2 493	8.022	5.088	14.930	43.815	240	16.499	112.500	—	2.481	44.859	—	„ 272.982
1898.....	707	30.890	—	2.077	24.274	1.469	90.761	46.126	—	32	56.728	—	4.376	20.942	—	„ 278.382
1899.....	3.672	11.335	2.688	6	10.785	2.806	28.497	50.914	1.442	—	50.829	—	38.445	40.841	5.239	„ 247.499
1900.....	5.027	33.677	2.354	—	8.886	4.620	28.849	27.230	—	—	37.837	16.584	35.823	42.492	5.457	„ 248.836
1901.....	8.067	12.703	997	83.842	4.904	21.179	133.632	24.871	3.355	8.518	40.820	53.150	59.519	35.449	16.131	„ 457.117
1902.....	11.336	989	7.474	13.495	27.294	13.388	106.854	6.580	11.229	6.316	110.586	4.895	68.187	43.556	4.808	„ 436.957
1903.....	2.143	—	9.046	2.282	30.542	7.259	127.400	72.598	13.982	4.070	94.603	25.701	106.063	59.054	—	„ 554.743
1904.....	12.742	32.513	26.890	1.273	36.289	15.765	113.561	17.661	37.090	18.431	125.874	44.109	65.900	773.603	5.654	„ 631.115
1905.....	10.339	65.892	11.663	266	10.351	1.148	61.963	40.057	8.896	44.422	89.936	76.750	17.210	32.793	—	„ 471.180
1906.....	28.169	21.905	20.038	13.753	36.415	2.500	25.500	61.504	6.212	39.362	73.677	28.016	15.370	22.645	2.124	„ 407.190
1907.....	5.004	7.472	30.713	46.194	27.319	14.105	54.877	64.782	7.752	23.132	115.920	7.908	25.925	27.672	4.070	„ 462.815
1895–1907	90.785	262.001	117.130	130.054	240.231	101.679	871.271	495.082	102.540	177.166	1.011.768	257.756	464.549	475.106	52.237	*f* 4.849.355
Gemidd. p. jaar	7.000	9.000	20.000	10.000	18.000	8 000	67.000	38.000	8.000	14.000	78.000	20.000	36.000	37.000	4.000	„ 373.000

onderzoekers als aan te brengen verbeteringen aangaven, met de verbetering der Inlandsche irrigatie, het partijtrekken van wadoeks en van artesisch water. In eene bijzondere bijlage 7 zijn deze wenschen bijeengebracht en in een kolom toelichtingen zijn hieromtrent eenige opmerkingen gemaakt, gegrond op inlichtingen van het Dept. der B. O. W. Er blijkt uit dat bij de afdeelingsverslagen geen nieuwe groote werken om onontgonnen streken in cultuur te brengen worden voorgesteld. Men verlangt uitsluitend verbetering en uitbreiding van bestaande, voornl. Inlandsche bevloeiingen en de wenschen naar uitbreiding treden slechts in enkele gevallen op den voorgrond. Door enkelen wordt meer heil gezien in den aanleg van permanente verdeelwerken en het brengen van het waterbeheer in technische handen. Wat de tĕgalan's betreft, het bevloeien daarvan zou meestal met zeer groote kosten gepaard gaan; waar zulks met weinig kosten en moeite te doen was, heeft de bevolking niet tĕgalan's maar sawah's aangelegd.

Onder de groote werken, die men gaarne tot uitvoering zag komen, worden genoemd: 1. De bevloeiing in Krawang tusschen de Tji Taroem en de Tji Lamaja, 2. de verbetering der bevloeiing in Cheribon, 3. die uit de Goeng en Koemisik, 4. de verbetering der bevloeiing en afwatering tusschen de Tjomal en Pekalongan, 5. de verbetering der bevloeiing in Kendal, 6. de bevloeiing van de Solovallei, 7. van de vlakten van Madoera, 8. de bevloeiing uit de Tadjoem, 9. die van de vlakte van Z.-Banjoemas uit de Serajoe en 10. die van de vlakten van Loemadjang en Djĕmber. Met de speciale vermelding van deze tien werken wordt volstaan. Neemt men in aanmerking dat de werken sub 2, 4, 5, 7 en 10 in verschillende kleinere werken te splitsen zijn, dan is het de vraag, of het wel juist is ze hier afzonderlijk te vermelden, terwijl de gewenschte werken in Zuid-Bagĕlĕn, in Bĕrbĕk (res. Kediri) en in de delta van Sidoardjo niet genoemd worden. De grens is moeilijk te trekken en feitelijk zijn die sub 1 en 6 de eenigen van bepaald grooten omvang.

Uit de verzamelde gegevens blijkt dat *uitbreiding der bevloeiing* slechts hier en daar mogelijk is, o.a. in den zuidwesthoek van Bantĕn (in de Welv.-Verslagen niet vermeld), doch dat alleen dáár en in de residentie Bĕsoeki en de aansluitende afdeeling Loemadjang der residentie Pasoeroean bij beteekenende ontginning, bevloeiing der ontgonnen velden verwacht mag worden en dat reeds nu voor vele gebieden het beschikbare water onvoldoende geacht moet worden, waaraan slechts door een intensief waterbeheer tegemoet gekomen kan worden.

Op bevloeiingsgebied worde dus voornamelijk gestreefd naar verbetering van bestaande irrigaties, ten einde zuiniger watergebruik en vooral zekerheid van verstrekking te verkrijgen. Behalve waterregelingen zullen daartoe nog vele werken noodig zijn, terwijl sommige der bestaande buiten gebruik gesteld dienen te worden.

Voor den kleinen man zullen vooral van groot nut zijn het maken van doelmatige en permanente hoofdwerken; het scheiden van aan- en afvoer; het normaliseeren van sommige leidingsgedeelten, enz. Hierdoor zal het onderhoud beduidend minder en de zekerheid van bevloeiing belangrijk grooter worden.

H o e v e r m o e t m e n m e t h u l p g a a n?

In de samentrekking van Rĕmbang leest men, dat in de afd. Bodjonegoro een richting merkbaar was om, in afwijking van hetgeen in Toeban geschiedde, de in dessadienst aangelegde dammen en leidingen zooveel mogelijk verder in heerendienst te onderhouden. Dit wordt toegeschreven aan eene verkeerde opvatting van het z.g.n. ethische bestuursbeginsel, dat demorali-

seerend op de bevolking werkt en de jaarlijksche uitgaven op de begrooting in niet geringe mate zal doen stijgen, eene opmerking waar de Hoofdingenieur Weys mede instemde. De Regeering in Nederland heeft echter van een tegenovergesteld gevoelen doen blijken. Zij drong er op aan meer dan tot dusver aandacht te schenken aan kleine werkjes tot verbetering van bestaande Inlandsche irrigaties, daarbij te kennen gevende, dat bij de beoordeeling, of voor eenig werk hulp van gouvernementszijde ware te verleenen, niet angstvallig rekening behoefde gehouden te worden met de quaestie der rentabiliteit. De kosten zouden dan te vinden zijn uit de gelden door Nederland in het belang der economische ontwikkeling beschikbaar gesteld (vergelijk *Ind. Gids* 1910 II bl. 1537). Van deze zienswijze gaf de Directeur der B. O. W. aan de betrokken ambtenaren kennis bij zijne (als bijlage afgedrukte) circulaire van 24 Nov. 1905 no. 17565/E, later aangevuld door die van 3 Aug. 1909 no. 12228/E. De Directeur meende evenwel dat men slechts daar hulp verleenen moest, waar de bevolking in krachten tekort schoot, en dat telkens moest vaststaan dat geen werk van tijdelijken aard verricht zou worden, terwijl tegen het doen van overijlde voorstellen gewaakt moest worden door van de belanghebbende bevolking te eischen, dat zij een belangrijk deel van het werk voor haar rekening nemen en zich verbinden zou tot den arbeid voor het onderhoud. Naar aanleiding van deze aanschrijving werd door enkele bestuurshoofden in 1905 een onderzoek ingesteld, waarvan de uitkomsten aan de ingenieurs medegedeeld werden.

Bevloeiing uit wadoeks en meren.

Er wordt al dadelijk onderscheid gemaakt tusschen natuurlijke en kunstmatige waterreservoirs. De eerste zijn op Java meestal kratermeren. In Bantĕn vindt men het Danoe-meer in een vlakte, omgeven door een ingestorten kraterrand. Het water, dat er van de omliggende bergwanden invloeit, ontlast zich over een laag gedeelte van dien rand en wat beneden dat niveau blijft vormt het meer. Een bevloeiing uit dit meer werd te kostbaar bevonden en overigens onnoodig, daar een gedeelte der aldus te bevloeien gronden opgenomen zijn in het gebied van N. Bantĕn, waarvoor de werken thans in uitvoering zijn.

In Madioen heeft men de Tĕlaga Ngĕbĕl op den Willis, waarvan de afvoer thans geregeld wordt. De Tĕlaga Pasir op den Lawoe wordt afgetapt naar eene inzinking van den bodem beoosten en beneden het kratermeer gelegen, de Telaga Woeroeng. Voorloopig zakt het water daarin nog te veel weg om veel nut voor de bevloeiing te doen, doch men hoopt op geleidelijke dichtslibbing van den bodem. Ondertusschen is door dat wegzinken van het water de capaciteit van verschillende bronnen vergroot (stroomgebied van de kali Tinil). De Tĕlaga Pasir voedt men thans door toevoer uit de kali Gandon, de hoogste aftapping op Java.

Het Kĕloet-meer, dat zich ontlastte door de poreuse gedeelten der wanden, gaf bij buitengewonen regenval of opheffing door vulkanische werking, vaak aanleiding tot catastrophen. Thans is de afvoer kunstmatig tot stand gebracht, waardoor in gewone omstandigheden het peil op bepaalde hoogte kan gehouden worden, ruimte latende voor eene belangrijke stijging.

In de Preanger heeft men de Tĕlaga Bodas, waarvan het water wit is door zwevende deeltjes zwavel en aluin. Het wordt door de Inlandsche goudsmeden voor polijsten gebruikt. Voor bevloeiingsdoeleinden dient het evenmin als de kratermeren op het Diëngplateau en in Wonosobo. In Bĕsoeki verdient de Kawah Idjèn op de helling van den Mĕrapi vermelding, waarvan het water zuur en ongeschikt is voor bevloeiingsdoeleinden. Hier

heeft men de aftapping op de Banjoepait zoo geregeld, dat de velden er het minste nadeel van ondervinden.

Er zijn verder in verschillende gewesten z.g. sitoe's of ranoe's, waaruit kleine oppervlakken bevloeid worden. Van meer beteekenis is in dit opzicht het meer Grati in Pasoeroean.

Naast deze natuurlijke kommen heeft men die welke kunstmatig gevormd zijn, hetgeen door ingraving (en dan alleen voor drinkwater) of door afsluiting van ravijnen. Van bijzondere beteekenis zijn zij alleen in Grobogan, het noorden van Kĕdiri, het benedenstroomgebied van de Solo-rivier, in Lamongan, Grissee en Rembang. Enkele kleine vijvers heeft men door het leggen van dijken grooter capaciteit gegeven.

N i e u w e b e v l o e i i n g e n.

Het zal, de Solovallei daargelaten, voornamelijk Java's zuidkust zijn, waar nieuwe bevloeiing nog noodig is. Met uitzondering van Zuid-Bantĕn, waarvan de irrigatie- en communicatie-verbetering in onderzoek is, zal dit waarschijnlijk niet geschieden door groote werken voor uitgestrekte gebieden. Overigens dient, met verwijzing naar wat de heer Ham zeide (zie *Ind. Gids* 1910 I bl. 71), overwogen te worden of het in streken, waar het te bevloeien oppervlak groot, maar de beschikbare waterhoeveelheid betrekkelijk beperkt is, voor de volkshuishouding niet voordeeliger uitkomt, het water, instede van voor geregelde bevloeiing, te bezigen voor p e r i o d i e k e b e v o c h t i g i n g. C. q. zou de inlandsche landbouw zich van den beginne af daarnaar te richten hebben.

O n d e r h o u d v a n b e v l o e i i n g s - e n a f w a t e r i n g s w e r k e n.

Van het Departement der B. O. W. werden opgaven ontvangen van de in de jaren 1897 t/m. 1906 jaarlijks toegestane fondsen voor het gewoon onderhoud. Die fondsen worden telkenmale om de 5 jaar vastgesteld, en slechts noode gaat men er toe over tusschentijds verandering daarin aan te brengen. Zonder de residentiesgewijze specificatie voor de jaren 1897, 1901 en 1906 hier over te nemen, zij aangeteekend dat de totaalbedragen voor de 15 gouvs. residenties in die jaren respectievelijk bedroegen *f*433251, *f*384073 en *f*392399. In sommige gewesten ondergingen de fondsen eene vermindering door dat de zorg voor een deel der bevloeiingswerken op de gemeenten overging, terwijl elders nieuwe fondsen noodig waren voor werken tot dusver uit de aanlegkosten onderhouden. De cijfers van het departement verkregen, komen niet overal overeen met die welke in de welvaartverslagen zijn genoemd; het tot klaarheid brengen van die verschillen zou echter geruimen tijd vorderen, daarom is er van afgezien.

In het algemeer blijkt dat in die streken, waar nog weinig beteekenende werken zijn uitgevoerd, een klein cijfer voor onderhoud is uitgetrokken. Dit spreekt van zelf, waar nog een z.g. wilde bevloeiing bestaat, komen de kosten van beheer en onderhoud in hoofdzaak voor rekening van de dessa en het is juist voor de bevolking een van de groote voordeelen van een technische irrigatie, dat dan de werken door het gouvernement beheerd en onderhouden worden. Een geregeld beheer en onderhoud kosten veel meer, doch daar staat tegenover, dat bij een goed onderhoud herstelling en vernieuwing bijna niet behoeven voor te komen, terwijl bij de inlandsche bevloeiingen het wegslaan van dammen, het doorbreken van dijken, verlegging van rivieren en leidingen aan de bevolking een reuzenarbeid kost, waarvan zelden aanteekening wordt gehouden. Tijdens den aanleg van nieuwe werken en de aansluiting van dessaleidingen aan het hoofdnet, is

de arbeid der bevolking zwaar, en was dit vooral vroeger bij toepassing van heerendienst. Hierin in ondertusschen verandering gebracht, nu ingev. *St.bl.* 1903 no. 350 voor herstelling, vernieuwing en aanleg in den regel geen heerendienst meer mag worden gevorderd.

Over den druk der heeren- en/of dessadiensten ten behoeve van het irrigatiewezen werd voornamelijk geklaagd door de afdeelingen Limbangan, Pĕkalongan, Pĕmalang, Poerworĕdjo, Kĕdiri, Toeloengagoeng, Lamongan en Loemadjang en door de residentie Sĕmarang, terwijl over eene niet-evenredige verdeeling van heeren- en dessadiensten geklaagd werd door de afdeeling Panaroekan. De overige afdeelingen noemen de onderwerpelijke diensten niet drukkend.

Bij besluit van 4 Nov. 1905 heeft de Resident van Pekalongan bepaald (zie *Jav. Ct.* 5 en 8 Dec. d.a.v. no. 97 en 98) dat het onderhoud der z.g. tertiaire leidingen rust op de sawahbezitters. Dit is van veel belang in het gebied van het Pĕmali-hoofdkanaal, waar de bevolking dun gezaaid en een groot deel van den grond in handen van elders wonenden is. Elders heeft men zich nog niet aan eene dergelijke regeling gewaagd, ofschoon er in het gebied der Tjihea-werken wel reden voor zou zijn.

Wat het aandeel van de particuliere landbouwondernemingen in de kosten van beheer en onderhoud betreft, in de irrigatie-afdeeling Brantas dragen de fabrikanten bij notarieele overeenkomst *f*2 per bouw daarvan bij, terwijl wat er van overblijft besteed wordt aan verbetering van dessawerkjes.

In het Goeng- en Koemissiek gebied is dit *f*2.50 per bouw en dient het overschot voor uitbreiding van personeel en verbetering van de hier nog geheel inlandsche bevloeiing [1]).

Onevenredige belasting der bevolking inzake onderhoud ten bate van anderen.

Terwijl in de verslagen der afdeelingen Sérang, Pandeglang, Salatiga en Kĕdiri melding wordt gemaakt van leidingen naar gevangenissen en van een sloot naar een kampement, die in heerendienst werden onderhouden en enkele gevallen worden genoemd dat ondernemingen niets voor sommige werken te hunnen behoeve bijdragen, is van een onevenredige mate van belasting te dezen in de verslagen nergens sprake.

Mogelijkheid van de vermindering der kosten van onderhoud.

De verslagen ontkennen deze mogelijkheid, terwijl een enkele maal om meer geld wordt gevraagd. Vermindering van onderhoudskosten zal uitsluitend te zoeken zijn in verbetering der bevloeiing al zal dit in den aanvang veel geld kosten. Wordt de verbetering verder voortgezet, dan zullen de onderhoudskosten blijvend hooger zijn dan te voren, maar de persoonlijke diensten zullen sterk verminderen. Waar eene behoorlijke organisatie bestaat en over vertrouwbaar personeel beschikt wordt, is het wenschelijk, zoolang de inlandsche bevloeiing nog niet afdoende geregeld is, de onderhoudskosten wat ruim toe te meten. Door dan die fondsen in hoofdzaak op enkele werken te concentreeren, zal men geleidelijk eene groote verbetering kunnen aanbrengen, waardoor na eenige jaren de toegestane sommen voor het onderhoud blijvend verminderd kunnen worden.

VII. Ervenbevloeiing.

Drinkwater.

Uit de antwoorden der verslaggevers blijkt het innig verband tusschen

[1]) Op blz. 242 van het overzicht worden de retributies 1904—1909 der Cheribonsche fabrieken opgegeven.

bevloeiing van gewassen (van ervenbevloeiing is zelden sprake) en drinkwater. Men kan zich er dagelijks van overtuigen, dat de Inlander op dit laatste niet kieskeurig is. In Batavia heeft men artesisch water dat, door het een half uur in een vat te laten staan, zijn verhoogde temperatuur en lichte geur verliest en toch drinkt de Inlander bij voorkeur uit de hand aan de hydranten. Bij het baden in de rivier is zijn badwater tevens drinkwater om zijn mond te spoelen.

Wanneer gerapporteerd wordt, dat er gebrek aan drinkwater is, dan heeft dit meestal betrekking op strandplaatsen aan de noordkust. In vele gevallen heeft men getracht door artesische putten hierin te voorzien. Somtijds faalden die pogingen, daar slecht water verkregen werd, zooals in Anjar, Sérang, Batang, Brĕbes en Djoeana. Uit Noord-Krawang werd tot eenige verbazing van het Mijnwezen gerapporteerd dat als de 31 nu defecte artesische putten in die streken hersteld zijn, men er genoeg drinkwater heeft. In een nota wordt aangeteekend welk ruim debiet sommige van die putten aanvankelijk hadden. Op Poerwakarta heeft men tot 284 M. zonder resultaat geboord en ook in Indramajoe mislukten in 1909 drie artesische boringen.

In de Preanger Regentschappen was over het algemeen geen gebrek aan drinkwater; op de hoofdplaats Bandoeng heeft men een artesische drinkwatervoorziening, waarvan eene verbetering van het leidingnet bij het gemeentebestuur in overweging was.

Cheribon had, de stranddessa's uitgezonderd, voldoende water. In Indramajoe verwacht men verbetering van de in uitvoering zijnde werken. Het benoodigde drinkwater haalt men uit rivieren, irrigatieleidingen, afvoersloten, putten, bronnen of verzamelbakken (balongs of bloembangs). In Koemingan betrekt men het door bamboe-leidingen uit bronnen en vijvers. Cheribon bezit eene pijpleiding uit de bron Sindang, die zeer gunstig op den gezondsheidstoestand heeft gewerkt. Artesische putten vindt men in de dessa's Pĕngarangan (Sindanglaoet) en Gĕbang Ilir (Losari).

Uit hetgeen Banjoemas rapporteert, blijkt dat het watergebrek er niet zeer groot is, aleen in de vlakte van Adirĕdjo (Tjĕlatjap) is het drinkwater bepaald slecht. Die er tijd en geld voor over hebben, laten water halen uit een bron op pl.m. 2 paal van de distriktshoofdplaats.

Uit de verslagen van Pĕkalongan valt af te leiden, dat voor besproeiing van erven water uit leidingen, bronnen, gegraven kuilen en putten werd verkregen. In Brĕbĕs waren aan de laatste nog al kosten verbonden. De verbetering der irrigatie zou hier uitkomst geven, zooals in Maribaja (Tegal), waar de putten wel eens droog worden. Volgens den controleur van Pĕmalang werd bij het ontwerpen van irrigatiewerken niet genoeg gelet op het graven van leidingen door de dessa's, doch de ass.-resident wees op de geaccidenteerdheid van het terrein. De dessa's liggen vaak op de hoogste, door de leidingen niet bereikbare punten.

In de afdeeling Pekalongan heeft men verscheidene artesische putten geboord en gaat daarmede voort, terwijl ter hoofdplaats Tĕgal een pijpleiding uit een artesischen put is aangelegd. In Batang heeft men plan eene bronwaterleiding te maken. In Brĕbĕs en Tandjoeng zijn artesische putten, maar het water is niet best. In de controle-afdeeling Randoedongkal vangt men in een elftal dessa's het regenwater in den westmoesson op, want in den oostmoesson moet men het water 3 paal ver halen; gemetselde reservoirs zouden hier gewenscht zijn.

Betreffende Sĕmarang wordt o.a. vermeld dat Demak in den oostmoesson geen en in den westmoesson te veel water heeft, doch daaraan is

niets te doen. Uit Pati wordt bericht dat men zich behelpt met putten, doch het boren van artesische putten wordt aanbevolen. Te Djoeana is het artesische water echter brak.

De hoofdplaats Sĕmarang heeft een groot aantal artesische putten met pompen en distributie-leidingen, terwijl de voorstad Djomblang een bronwaterleiding bezit. Bij de jongste cholera-epidemie is de drinkwatervoorziening van Sĕmarang onvoldoende gebleken en besloten tot eene waterleiding uit bronnen bij Oengaran. Bronwaterleidingen vindt men ook te Salatiga, Oengaran, Poerwodadi en Djoeana.

In Kedoe wordt o.a. melding gemaakt van bamboezen waterleidingen, zooals een van 2½ paal voor de dessa Ngĕmplak. In de afdeeling Poerworedjo heerscht sommige jaren groot gebrek aan water. Voor de hoofdplaats Magelang zou eene drinkwaterleiding noodig zijn, terwijl voor Wonosobo een voorstel is gedaan.

In Madioen moet drinkwater soms zeer ver gehaald worden. Men heeft er reeds veel artesische putten, voor Magetan is een bronwaterleiding aangelegd en voor Ngawi een voorstel gedaan.

In Rembang krijgt men water op de gewone manieren uit leidingen, putten, enz., doch in den oostmoesson is er vaak gebrek. In Bodjonegoro werden in 98 dessa's drinkwaterputten gegraven, waarvoor in 1903 fondsen toegestaan werden. De gegraven deelen van het Solo-kanaal dienen soms als waterreservoirs.

Terwijl in de residentie Soerabaja drinkwater veelal op dezelfde wijze verkegen wordt als bevloeiingswater en men in Lamongan en Grisé daarvoor op onderscheidene plaatsen „tĕlaga's" heeft aangelegd, is het belangrijkste wat hier wordt medegedeeld, de vermelding van bijzonderheden over de bronwaterleiding der hoofdplaats Soerabaja, die *f*2.132.000 kostte en in eigendom bij de gemeente is overgegaan, die genoemd bedrag met rente à 3.2 pCt. moet terugbetalen. Er zijn 141 straatfonteinen, waaruit het water kosteloos verstrekt wordt; voor *f*0.25 per M³. kan het water door middel van buisleidingen over den meter afgetapt worden; het gouvernement betaalt *f*0.20 per M³. De buisleidingen komen voor rekening van de gebruikers. Zij worden door de gemeente — indien men dat verlangt — aangelegd; de kosten kunnen dan in 48 maandelijksche termijnen afgelost worden, waarbij voor elken gulden 2½ cent per maand betaald moet worden. Uit de hoofdleiding wordt in Sidoardjo door middel van spuikranen en spuibakken een weinig water afgetapt, dat kosteloos ter beschikking der bevolking gesteld wordt.

Op Madoera komt nergens bevloeiing van erven voor; zij worden als tĕgalans beplant. Dikwijls moet drinkwater van verre gehaald worden, zooals in Soemĕnĕp.

In Kediri voorziet men zich ook op de gewone wijze. Alleen in de districten Ngandjoek en Lĕngkong komt men te kort en is daarom toestemming gegeven tot het boren van 64 artesische putten, waarvan in 1905 reeds 30 gereed waren, welk aantal einde 1909 tot 46 was geklommen.

In de oud-residentie Pasoeroean is niet overal voldoende water voor de erven. Er zijn twee waterleidingen, één voor de hoofdplaats en het spoorwegstation Lawang en één voor het krankzinnigengesticht aldaar. In de oud-residentie Probolinggo heeft het irrigatienet in West-Kraksaän zooveel vertakkingen, dat overal gemakkelijk water te bekomen is. In Oost-Kraksaän heeft men meest putten. Over het algemeen schijnt ook door gunstige verdeeling van den regen in deze streken geen gebrek aan drinkwater te zijn.

Ook hetgeen omtrent de verschillende deelen van Besoeki wordt gezegd geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Ten slotte wordt verwezen naar de gegevens, die de Verslagen der B. O. W. bevatten. In de laatste jaren boort men meer artesische putten, daar de dienst van het grondpeilwezen meer en betere installaties heeft gekregen. Drinkwaterleidingen behooren tot de zaken, die aan de locale besturen in beheer gegeven zijn. Voor nieuwe leidingen zal subsidie uit 's Lands kas worden gegeven, tenzij te voorzien is dat de onderneming rendabel zal zijn, zooals bijv. te Sĕmarang. Men mag verwachten dat de drinkwatervoorziening door locale behandeling veel verbetering zal ondergaan.

VIII. Stoom- en andere pompen.

Gebruik der levende kracht, bij stortdammen aanwezig.

De leidraad bevatte onder no. 353 de vraag of door particulieren uit stroomloopen water wordt opgepompt ten behoeve van den landbouw en wat daaromtrent in verband met de belangen der bevolking te vermelden is. Daar Bantĕn, Batavia, de Preanger, Banjoemas, Kĕdoe, Rĕmbang, Bĕsoeki en Madoera berichten dat er geen irrigatiepompen aangetroffen worden, bleef ook de volgende vraag onbeantwoord of het overweging zou verdienen van landswege voor dergelijke pompen subsidie te verleenen. Tijdens het opmaken der verslagen vond men stoompompen ten getale van 2 in Cheribon, 4 in Pekalongan [1]), 4 in Semarang, 3 in Madioen, 14 in Soerabaja, 4 in Kĕdiri, terwijl de suikerfabriek Rèndèng in Sĕmarang met handpompen water uit de Kĕntjĕng-leiding trekt. Van al die pompen dienen eenige uitsluitend voor fabrieksdoeleinden en alle andere voor bevloeiing van riettuinen. Veel belangrijks omtrent de kosten van oprichting en exploitatie is in de antwoorden op vraag 354 niet te vinden. Blijkens een noot variëeren de bedrijfskosten der pompinstallaties bij Madioen (150, 300, 150 L. p. s.) tusschen *f*10 en *f*35 per liter en per plantcampagne (voor suikerriet) afgezien van rente en afschrijving. Volgens Hoofding. Homan van der Heide geeft de *Director of Industries* in Madras de kosten van oppompen van water door oliemotoren voor irrigatie van twee oogsten (per jaar) Rs. 24.10 tot Rs. 134.60 per acre, dat is van *f*37 tot *f*139 per bouw.

Van het opgepompte water trekt de bevolking voordeel als achterwater, groot was dat voordeel echter niet. Veelal verleende de fabrikant alleen zijn hulp ten behoeve der aan hem verhuurde velden. Kĕndal, Djombang en Kraksaän berichten, dat de fabrikanten bereid waren ook aan niet ingehuurde gronden water te leveren, mits de bevolking het brandhout bezorgde, waartoe zij echter niet genegen was.

Subsidiëering van dergelijke installaties werd over het algemeen niet wenschelijk geacht, met het oog op de hooge kosten, het daaraan niet geëvenredigd voordeel voor de bevolking en de moeilijkheid eener doeltreffende omschrijving der alsdan door haar te verkrijgen rechten.

Oprichting door de regeering van pompinstallaties, die ook aan particulieren water zouden kunnen leveren tegen betaling, werd slechts door enkelen aanbevolen; over het algemeen acht men, voornamelijk om finan-

[1]) Hierbij wordt aangeteekend dat de bijdrage omtrent de stoompomp en van Kamantren, Sragi en Wonopringgo van de HH. Carp en Prinsen Geerligs bij vergissing niet in dit Overzicht is opgenomen, doch in extenso geplaatst wordt in het Overzicht van den Niet-Inl. Handel en Nijverheid § 17. (Bew.)

cieele redenen, het gebruikmaken van pompinstallaties voor bevloeiing of besproeiing niet wenschelijk.

De strekking van de in den Leidraad opgenomen vraag: „Heeft het de voorkeur — al worden de kosten hooger — bij aanleg van irrigatiewerken die zóó in te richten, dat de bevloeiing een aaneengesloten terrein van water voorziet, of haar over een grooter terrein uit te strekken, doch met onbevloeide gedeelten, zulks met 't oog op verdeeling van risico en nadeelen bij oogstmislukking?" is door velen niet goed begrepen.

In 23 afdeelingen, waar men de vraag wel begrepen heeft, vond het stelsel van elkaar afwisselende complexen te bevloeien en niet te bevloeien om financieele en andere redenen niet veel bijval. Door de 4 afdeelingen, die met het stelsel konden instemmen, is niets aangevoerd, waardoor de bezwaren der tegenstanders te niet gedaan worden.

Slotbeschouwingen.

Hier wordt nog bepaaldelijk gewezen op het geschiedkundig belang, dat de bevloeiing op de volksontwikkeling van Java en Madoera gehad heeft, hetgeen met zulke juiste woorden is uiteengezet in het „Eindrésumé van het onderzoek naar de rechten van den Inlander op den grond van Java en Madoera", waarvan bl. 287 van het tweede gedeelte (1880) in haar geheel wordt overgenomen. Wat daar in het bijzonder voor West-Java wordt gezegd, zal in hoofdzaak voor geheel Java aangenomen kunnen worden, naar gelang de primitieve landbouw, als hoofdcultuur, er plaats maakte voor de natte rijstteelt. Overigens door kunstmatige bevloeiing beter verzekerd van den bovendien vermeerderden oogst, zonder dat men als weleer zich verplaatsen en den zwaren ontginningsarbeid telkens herhalen moest, is het geen wonder, dat deze teelt van het meest geliefde voedsel der bevolking als de landbouw bij uitnemendheid in eere kwam — en nog gehouden wordt.

Aanleg van waterwerken en sawah's werd in die oude primitieve toestanden een zaak van algemeen openbaar belang. De bevloeiing deed niet alleen rechten ontstaan, doch maakte andere gemeenschappelijke handelingen noodig en werd in den „Javaanschen tijd" meer dan in later jaren beheerscht door de volksbehoeften, die van lieverlede door de ervaring leidden tot volksbegrippen, volksgebruiken, m. a. w. tot de adat te dezen.

Bij de adat of dessaregelingen is het opvallend, zooals gestreefd werd naar billijkheid: zoo werd tegenover elke verplichting een bate gesteld, gelijkheid van lasten als einddoel, iets dat wel noodig zal geweest zijn, toen de grondslag der verhoudingen nog wederkeerig hulpbetoon was. Overigens zal het voldoen aan de voorschriften of regelingen door het volksgebruik of de hoofden vastgesteld, wel een voorwaarde geweest zijn om van zijn rechten te doen blijken en die c. q. te behouden.

Had de stam of dessa zich vrijer kunnen ontwikkelen dan op Java en Madoera het geval was, waarschijnlijk had men naast dessaregelingen, bevloeiingsregelingen, als de Balische soebaks gekregen (*Ind. Gids* 1886 II en 1887 I, De rijstcultuur op Bali, door F. A. Liefrinck). Dat heeft zoo niet mogen wezen. Reeds door het Inlandsch vorstenbestuur werd niet weinig ingegrepen; en naarmate het gezag of de machten, hierop van invloed, verder stonden van het eigenlijke volk, de rechtsongelijkheid grooter werd, men vreemd werd aan de volksadat — vaak niet of nauwelijks meer gekend — werd te minder met zijn behoeften, wenschen, gebruiken, belangen en aanspraken rekening gehouden. Van den lateren overmatigen

druk en rampspoed en de kwade gevolgen daarvan vindt men in het Eind-résumé voorbeelden te over. Zooals reeds vroeger is medegedeeld (zie de Mei-afl. bl. 643 e. v.) had ook na het cultuurstelsel de toenemende waterbehoefte van particuliere ondernemingen (vooral suiker-) tot op zekere hoogte een storenden invloed op de Inlandsche bevloeiingsgebruiken.

Hoe storend dat cultuurtstelsel ook had gewerkt, het deed niettemin al vroeg uitzien naar irrigatie-uitbreiding op veel grooter schaal dan Inlanders zouden vermogen tot stand te brengen en, zonder Inlandsche ervaring en plaatskennis te versmaden, werd hierbij ingezien dat deskundige krachten daarbij niet te ontberen waren. Het gold als het ware irrigatieverbetering afgescheiden van het tot dusver gebruikelijke.

Er wordt nu nagegaan welke belemmerende omstandigheden de ontwikkeling van het deskundig bevloeiingswezen hebben tegengehouden en dan komen hierbij de oude 'batig-slot politiek, gebrek aan fondsen en aan deskundig personeel ter sprake. Dit laatste, met name door den heer Van Kol in de Kamerzitting van 11 Nov. 1907 ter sprake gebracht, zou ook de oorzaak zijn van het verschuiven der bevloeiing van Krawang. In eene 13 April 1910 te Delft uitgesproken rede, heeft de heer A. G. Lamminga echter het onbillijke aangetoond van het verwijt aan de Indische en de Nederlandsche Regeering, dat deze onwillig waren in het toestaan van de noodige gelden. Waar goed voorbereide werken werden voorgebracht, ondersteund door eenstemmige adviezen, heeft de Regeering zich in het algemeen bereid getoond ze op de begrooting te brengen. Had er later vertraging plaats in het besteden der op die begrooting uitgetrokken sommen, dan was dit wel eens veroorzaakt door onnoodig veel geadviseer. In hoofdzaak wordt de vertraging echter toegeschreven aan minder goede organisatie van den dienst. Bij de nieuwe regeling, *St.bl.* 1910 no. 177 is getracht in een en ander te voorzien.

Dat in weerwil van veel belemmeringen in den loop der jaren toch nog heel wat tot stand kwam, was in de eerste plaats te danken aan het initiatief der bevolking zelve, waardoor tallooze kleine, locale werkjes in het leven geroepen werden, en voorts, wat de grootere werken betreft, vroeger aan de bemoeienis der Inlandsche en later vooral der Europeesche besturende ambtenaren, en voor een groot deel aan de ontzaggelijke hulpmiddelen, waarover te beschikken viel in den vorm van arbeid der Inlandsche bevolking (in vroeger tijd ook het materiaal) die, hoewel steeds verminderend, eigenlijk eerst in 1903 ophield. De gebreken, doch ook het nut der zonder deskundige leiding tot stand gekomen werken zijn reeds in het licht gesteld.

De veldwinnende overtuiging, dat deskundige voorlichting noodig was, leidde tot uitgebreide, langdurige en daardoor kostbare opnemingen, tot de in 1885 opgericht maar vier jaar later weder ingetrokken irrigatiebrigade. Sedert is er wel eenige wijziging gekomen in de denkbeelden omtrent de behoefte van Java en Madoera aan bevloeiing. Niet zonder invloed waren daarbij de verschijnselen, die er op wijzen, dat de Inlandsche maatschappij reeds ver is voortgeschreden op den weg die leidt in de richting der geldhuishouding en dat het deel der bevolking, die geen genoegzaam middel van bestaan in den landbouw vindt, een uitweg begint te zoeken in handel en nijverheid. De overtuiging wordt wakker dat het denkbeeld moet losgelaten — tot dusver door de meeste autoriteiten gehuldigd, maar sedert vooral door den heer Ham bestreden — dat de uitbreiding der bouwgronden, liefst sawah's en der bevloeiingen gelijken tred moet houden met den aanwas der bevolking. Men begint in te zien, dat te dezen

een standpunt ingenomen behoort te worden, dat beter strookt met de natuurlijke, op den duur eenig mogelijke, ontwikkeling der Inlandsche maatschappij.

Men mag daarbij het oog niet sluiten voor het feit, dat de zonder oneevenredig groote kosten bevloeibare gronden vrij beperkt zijn en de beschikbare hoeveelheid bevloeiingswater reeds thans nauwelijks voldoende is voor de bestaande behoefte.

Intusschen heeft de meening ingang gevonden dat aan behoud en verbetering zoomede deskundig beheer van het bestaande de voorrang moet worden toegekend boven den aanleg van geheel nieuwe werken en het allerminst aanbeveling verdient aan de laatste groote sommen te besteden, zoolang die geheel of gedeeltelijk gevonden moet worden door schadelijke bezuiniging op het eerste. In hare algemeenheid wordt blijkens een noot deze meening door den heer Homan van der Heide onjuist geacht. Het uitbreiden van de irrigatie over nog onbevloeide gronden zal volgens hem een veel grooter economisch (productief) rendement geven, dan verbetering van bestaande werken.

Intusschen ligt het zwaartepunt der verbeteringen op het gebied der irrigatie in de laatste kwart eeuw in het met die denkbeelden overeenstemmende oprichting der irrigatie-afdeelingen. Van beteekenis is daarbij de plaats, welke deze in het nieuwe reglement van *St.* 1910 no. 177 innemen. Beheer en toezicht lossen zich op in onderhoud en verbetering der voorhanden bevloeiingswerken, verdeeling van het beschikbare water en verkenning van het irrigatie-gebied. Wanneer de bevolking het verlangt kunnen de irrigatie-afdeelingen ook behulpzaam zijn voor het verbeteren van dessawerkjes, door de belanghebbenden te bekostigen.

De doelmatige en billijke verdeeling van het water is niet minder belangrijk dan het doelmatig onderhoud en de verbetering der werken en op dit gebied eischen de tegenstrijdige belangen van den Inlandschen landbouw en van de niet-Inlandsche ondernemers vrij gedetailleerde regelingen. Een voortdurende bemoeienis der irrigatie-ambtenaren met de uitvoering dier regelingen is noodig en zij moeten tevens de noodige elasticiteit bezitten om zich aan te passen en te vervormen naar later verkregen meerdere en juistere gegevens.

De bestaande regelingen zijn plaatselijk: eene algemeene regeling kan eerst tot stand komen, wanneer de Regeering tot een vast inzicht gekomen zal zijn nopens de grondbeginselen die op Java het waterrecht behooren te beheerschen: volgt het water den grond of den aanplant? Dit geeft aanleiding tot allerlei vragen, die nog niet opgelost zijn, maar meer en meer wordt ingezien, zelfs in N.-Amerika, dat de eenige oplossing in het belang van het algemeen slechts te vinden is in het beginsel dat de Staat de eigenaar is van het water, met de verplichting er over te beschikken naar beste weten en met eerbiediging van verkregen rechten.

Terwijl bij waterkringen de Inlandsche belanghebbenden daarin zelf over het water beschikken, is het bezwaar opgeworpen dat aan de Niet-Inlandsche belanghebbenden medezeggenschap wordt onthouden. Dit bezwaar schijnt slechts theoretisch, daar de betrokken ambtenaren voortdurend bereikbaar zijn voor mededeelingen, opmerkingen en vertoogen ter zake en deze niet lichtelijk in den wind zullen slaan. De opmerking geeft aanleiding melding te maken van een verzoekschrift van 12 Oct. 1909 van het dagelijksch bestuur van het Alg. Syndicaat van Suikerfabrikanten in N.-I. aan den Gouverneur-Generaal, waarbij het denkbeeld wordt aanbevolen een „centrale commissie van bijstand en advies in zake het water-

beheer binnen het gebied der irrigatie-afdeeling Brantas" in te stellen, ter voorkoming dat plaatselijke of bijzondere belangen in strijd komen met het algemeen belang en dit laatste niet worde opgeofferd. In die commissie zouden naast ambtelijke leden een voldoend aantal particuliere belanghebbenden moeten zitten. Dit denkbeeld bevat volgens den bewerker van het overzicht een goed beginsel en verdient dus ernstige overweging.

Dat men met de irrigatieafdeelingen op den goeden weg is, behoeft geen betoog en er wordt aangedrongen op de inrichting van alle daarvoor in aanmerking komende irrigatie-afdeelingen. Met de verbeteringen door het technisch waterbeheer verkregen, zal gepaard moeten gaan eene geleidelijke uitbreiding van het aantal deskundige landbouw-adviseurs, in elk gebied minstens één, ter verzekering van een richtige, landbouwkundige exploitatie der bevloeiingsmiddelen.

In de slotbeschouwingen wordt nu nog eens in het kort nagegaan welke verbeteringen in den bevloeiingstoestand zijn te brengen, boven reeds behandeld in het „werkplan voor de toekomst". Tot het sluiten van leeningen ten behoeve van enkele groote werken bestond tot dusver weinig neiging. De mogelijkheid wordt genoemd om zulke leeningen met die voor andere staatsuitgaven of hervormingen, waarvoor deze gemotiveerd zijn, samen te koppelen. Wordt hiertoe niet overgegaan, dan zal wel de eenige weg ten aanzien van groote irrigatiewerken zijn, ze zooveel mogelijk in kleinere te splitsen en aansluiting te zoeken bij bestaande bevloeiingen.

Naar bewerkers overtuiging zullen tekorten op de Indische begrooting ontstaan door werkelijk noodzakelijke maatregelen, in het belang van de economische ontwikkeling ten slotte door het moederland gedragen moeten worden en zal het ten deze niet kunnen blijven bij de *f*40 millioen, door de wet van 18 Maart 1905 (*St.bl.* no. 95) voor maatregelen in het belang der economische ontwikkeling van N.-I. door het moederland toegestaan. Te meenen dat de kolonie daarmede afdoende geholpen is en reeds thans zelve voorzien kan in de noodzakelijke middelen tot haar economische ontwikkeling, schijnt den bewerker van het overzicht eene illusie; te lang en te veel is haar in de vorige eeuw — bij vaak ontzettende krachtsinspanning en ander lasten der Inlandsche bevolking — ontnomen en onthouden om thans reeds het deficit met een betrekkelijk gering bedrag te kunnen aanvullen. Met voldoening wordt echter gewezen op de belangrijke uitgaven waartoe voor havenverbetering der drie hoofdplaatsen van Java is besloten.

Hoewel men met vroeger gesloten leeningen thans verder zou zijn geweest, verheuge men zich over hetgeen met dit al verkregen is — niet alleen in den vorm van waterwerken, maar ook in zake gegevens, ervaring, formatie en wettelijke bepalingen — en wende het zoo vruchtbaar mogelijk aan. Overigens worde niet uit het oog verloren, dat men de zaken thans beter bezien kan dan in vroeger jaren, ook doordat zij beter belicht zijn door de vorderingen in kennis, verkregen door de werkers en onderzoekers te dezen van weleer.

Ten slotte wordt de aandacht gevestigd op tal van onderzoekingen op ander gebied, die er toe zullen kunnen bijdragen om de bevloeiing tot het uiterste vruchtbaar te maken en wordt een woord van dank gebracht aan degenen, die hunne medewerking aan dit overzicht hebben verleend.

J. E. DE M.

VARIA.

OFFICIEELE ONKUNDE IN DUITSCHLAND BETREFFENDE ONZE KOLONIALE GESCHIEDENIS.

In het zittingjaar 1909/'10 richtte de Duitsche Rijksdag tot den Rijkskanselier het verzoek eene memorie te willen indienen omtrent de vraag onder welke voorwaarden en in welke mate eene kolonie door middel van directe belasting genoopt kan worden de kosten te betalen, welke het gevolg zijn van oorlogsmaatregelen in die kolonie genomen. In voldoening aan dien wensch heeft het Duitsche Departement van Koloniën onderzoekingen doen instellen en de uitkomsten daarvan op 25 Febr. 1911 aan den Rijksdag aangeboden (No. 781 der gedrukte stukken).

Daar het koloniaal bezit van Duitschland nog van zeer recenten datum is, lag het voor de hand leering te trekken uit de ervaring van andere koloniseerende volken. Dien weg heeft ook de samensteller van de ambtelijke memorie ingeslagen en in een 30-tal bladzijden het Spaansche, Portugeesche, Hollandsche, Belgische, Noord-Amerikaansche, Italiaansche, Fransche en Engelsche stelsel uiteengezet, terwijl dan op nog twee bladzijden de samenvatting en de leering, voor Duitschland er uit te trekken, volgen.

Wel is de verhandeling geschreven met een politiek doel, doch de inleiding stelt het objectief karakter van het onderzoek op den voorgrond en bij de jongste te Brunswijk voorgekomen begroeting van het Internationale Koloniale Instituut, wees de vertegenwoordiger van het koloniale departement er op als een voorbeeld van toepassing der vergelijkende methode, die ook door het Instituut bij zijne werkzaamheden wordt gevolgd. Daar hieruit blijkt dat het „Reichskolonialamt" wetenschappelijke waarde toegekend wenscht te zien aan zijn geschrift en kritiek van de zijde der wetenschap wil uitlokken, is het voor deze plicht haar oordeel uit te spreken.

Dit geeft Prof. G. K. Anton te Jena aanleiding om in een hoofdartikel in de *Neue Preuszische Zeitung* (*Kreuz-Zeitung*) van 27 Mei j.l. getiteld: „Koloniale Kriegskosten in die Niederlände", in het bijzonder na te gaan, wat in dat geschrift wordt medegedeeld over het Hollandsche stelsel, daar wegens den omvang der stof en de moeilijkheid om alles te beoordeelen, in deze eene verdeeling van arbeid gewenscht is.

Mochten, in verband met de in het Internationale Koloniale Instituut uitgesproken aanbeveling, Nederlanders dit geschrift ter hand nemen, dan zullen zij zeker uit de bestudeering er van den indruk krijgen, dat het Duitsche koloniale departement onder objectieve methode iets anders verstaat dan zij. Een objectief onderzoek zou toch vereischt hebben, dat de feiten op juiste wijze vastgesteld en daaruit onbevooroordeelde conclusies waren getrokken. Wat de verhandeling echter omtrent het Hollandsche stelsel bevat, geeft den indruk dat gegevens, die niet altijd juist zijn, dienstbaar werden gemaakt aan eene vooropgezette meening van den schrijver.

In de eerste plaats wil hij den val der oude Oost-Indische Compagnie en den daaruit ontstanen financieelen last, die aan den Nederlandschen

staat werd opgelegd, geheel toeschrijven aan koloniale oorlogskosten. Daartegen zullen bij hem zelf bezwaren zijn gerezen, die hij daardoor tracht te ontzenuwen, dat hij van de oorlogskosten maakt „verdedigings- en oorlogskosten", zonder te zeggen, wat daaronder is te verstaan. Eerst aan het slot van het geheele geschrift ontwaart de verraste lezer, dat hij de oorlogen, die tusschen de Europeesche koloniale mogendheden om het bezit der koloniën gevoerd werden, niet in aanmerking heeft genomen. Dit komt wel overeen met de beslissing van den Rijksdag, toen deze de kosten wilde uitzonderen, welke voortvloeien uit maatregelen in de kolonie genomen om deze te verdedigen tegen wedijverende koloniale mogendheden, doch is in tegenspraak met de vorige uiteenzettingen van den schrijver, die slechts dan zin hebben, wanneer de kosten der om het bezit van de koloniën gevoerde oorlogen, er wèl in begrepen zijn. Hoe dit nu ook zij, de aan het slot der verhandeling bewerkstelligde afscheiding van die kosten is niet streng doorgevoerd, hetgeen den lezer die niet met de koloniole geschiedenis vertrouwd is, de controle bemoeilijkt.

Ten aanzien van de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie is de meening van den schrijver, dat zij niet opgewassen bleek tegen hare militaire verplichtingen, en dat haar schuldenlast ontstaan is door hare vele oorlogen ook dan onjuist, wanneer men in tegenstelling met zijne beperking, ook de oorlogen tegen Europeesche koloniale mogendheden er bij in rekening brengt. De oude Hollanders hebben in Oost-Indië goed gevochten, maar slecht beheerd. Het bankroet der Compagnie wordt niet verklaard door haar oorlogen, doch door haar wanbeheer. Toen zij ten slotte bij den overgang van de 18de in de 19de eeuw te gronde ging en hare passiva door den staat overgenomen moesten worden, stond tegen dezen schuldenlast het bezit van dit machtige Oost-Indische koloniale rijk als een zuiver actieve post over, welke ook in het vervolg niet ophield een van de vruchtbaarste bronnen van de Hollandsche welvaart te zijn.

Al moge er voor eene verkeerde opvatting van een zoover in het verleden liggend tijdperk verschoonende omstandigheden zijn aan te nemen, voor de geheel verkeerde voorstelling van het Indische financieele stelsel van later in eene ambtelijke publicatie, welke dit ex professo behandelt en aanspraak maakt op wetenschappelijke waarde, kan die verschooning niet gelden. De ruimte ontbrak prof. Anton om nader in te gaan op de verwarring tusschen begrooting en begrootingsrekening, Oost- en West-Indië, moederlandsche en koloniale schatkist en de in verband daarmede op een dwaalspoor voerende cijfers, doch hij gaat den algemeenen gedachtengang na en tracht deze recht te zetten.

Het geschrift wijst op de vermeerdering, welke de van de Compagnie overgenomen schuldenlast in de eerste dertig jaar daarna onderging en stelt dan in het licht hoe in de periode van het cultuurstelsel niet alleen deze groote Indische schuld is gedelgd, doch dat de Indische voorschotten ook eene belangrijke vermindering der schulden, die uit de Europeesche oorlogen van de Nederlanden voortgevloeid waren, mogelijk hebben gemaakt en de deficitten van het moederland en de andere koloniën hebben gedekt. Tengevolge van den Atjeh-oorlog is echter sedert de zeventiger jaren: „weer een aanhoudende periode van chronisch deficit in het Oost-Indisch budget ingetreden. De pogingen om de bijna geheel uit verdedigings- en oorlogskosten afkomstige deficitten uit de eigen middelen der kolonie te dekken, bleven tot dusver zonder resultaat. Al werden ook de kosten van leger en marine ten laste van het Oost-Indische budget gebracht, feitelijk werden zij toch door het moederland gedragen, dat jaarlijks groote toelagen aan

de koloniale begrooting moest verstrekken en het steeds toenemende deficit voortdurend bijpaste".

Prof. Anton wijst er op dat de schrijver, die zoo oordeelde, blijkbaar niet bekend is geweest met de beweging, die zich elf jaar geleden in de openbare meening in Nederland kenbaar maakte, als gevolg van de berekeningen van Mr. C. Th. van Deventer betreffende de „Eereschuld". In de jaren 1831—'77 heeft Oost-Indië aan de moederlandsche schatkist een bedrag van 823 millioen gulden bijgedragen. Trekt men daarvan de voor delging van Indische schuld gebezigde bedragen af, dan zoude de rest meer dan voldoende geweest zijn om er de kosten van den Atjeh-oorlog mede te dekken, indien deze ooit ten laste van het moederland waren gebracht. Oost-Indië heeft veel meer aan de Nederlandsche schatkist bijgedragen, dan van deze ontvangen en volgens de zorgvuldige berekeningen van Van Deventer trok het moederland in de jaren 1831—'77 rond 649 millioen gulden meer uit Oost-Indië, dan het er aan ten koste legde. Derhalve kan van een feitelijk dragen der verdedigings- en oorlogskosten door het moederland, zooals de verhandeling beweert, geen sprake zijn. Evenmin van een voortdurende periode van geldelijke tekortkomsten in de laatste tientallen van jaren, tengevolge van die kosten. Voor zoover sedert 1879 zulke tekortkomsten voorkwamen, zijn deze voor een niet gering deel ontstaan door productieve uitgaven voor bevloeiingswerken, spoorwegen en havenbouw, die in tegenstelling met het elders gebruikelijke stelsel, niet uit leeningen maar uit de loopende inkomsten zijn bestreden, en verder door voorbeeldige voorzorgen op maatschappelijk gebied, zooals o.a. blijkt uit de inrichting van een voortreffelijk landbouwcrediet, regeeringspandhuizen, opiumregie en den bouw van talrijke scholen, waardoor men als het ware, hetgeen aan Oost-Indië en zijn inboorlingen onder het cultuurstelsel werd misdaan, weder goed wil maken.

Van deze groote uitgaven, welke voor de economische en beschavende verheffing van Oost-Indië besteed worden, maakt de memorie met geen woord gewag. Zij wil het tekort nog maar steeds als verdedigings- en oorlogskosten verklaren, spreekt van de zienderoogen toeneming er van en van de klimmende ontevredenheid en maakt hieraan de klassieke zinsnede vast: „de wetgevende machten in Holland zijn daarom ook op ingrijpende hervormingen bedacht, waartoe het tot dusver blijkbaar aan geld ontbreekt" (!) Alsof Nederland zich niet reeds sedert de zeventiger jaren in zijn heerlijk koloniaal rijk met ernstigen hervormingsarbeid bezighield! — Of zoude het Duitsche Departement van Koloniën onbekend zijn gebleven met de latere ontwikkeling der Nederlandsche koloniale politiek, die prof. Anton voor zoo bijzonder leerrijk houdt? In elk geval is dit geschrift een nieuw bewijs voor de in Duitschland gangbare beschouwingswijze, welke Oost-Indië nog steeds beziet van het standpunt der reeds in 1860 verschenen, doch eerst voor ettelijke jaren in het Duitsch vertaalde, roman van Multatuli, Max Havelaar, terwijl men niet schuwt om op grond van tweedehandsche bronnen oordeelen uit te spreken, waartoe slechts de grondige studie van de zeer rijke Oost-Indische literatuur en de voortreffelijke uitgaven van het Nederlandsche koloniale bestuur recht zouden geven. Men kan het den Nederlanders niet euvel duiden, wanneer de memorie een van de voornaamste dagbladen, het Amsterdamsche *Algemeen Handelsblad* deed zeggen [1]), dat de schrijver van de verbazende ontwikkeling, die Insulinde bereikt heeft, blijkbaar geen zweem besefte.

[1]) In het ochtendblad van 11 Maart 1911.

Blijkens het bovengezegde kan zoomin het beeld van het Hollandsche stelsel, zooals het in de Memorie voorgesteld wordt, bij onbevooroordeelde beschouwing der Nederlandsche koloniale geschiedenis, worden volgehouden, als daaruit worden besloten tot de beantwoording der vraag, of het juist en wenschelijk is, eene kolonie te belasten met de kosten, die voortvloeiden uit in die kolonie genomen oorlogsmaatregelen. Ook de critiek van Prof. Anton laat dit vraagstuk, waarmede de Rijksdag zich naar aanleiding van Duitsch Zuidwest-Afrika zal hebben bezig te houden, onbeantwoord. Het is er geen van principieelen aard, doch een vraag van omstandigheden en van de grootte en verdeeling der oorlogskosten. Men zal deze punten, die op verschillende wijze zijn op te vatten, zorgvuldig moeten nagaan en het meest geschikte vergelijk moeten trachten te vinden. Dit is echter geen vraagstuk van wetenschap, maar van politiek, als de kunst het mogelijke te bewerken. Hoe begrijpelijk de wensch der regeering ook is het kapitaal niet van deelneming in de ontwikkeling der Duitsche koloniën af te schrikken, voor de wetenschap wordt het goede doel nog niet door de middelen geheiligd. Deze kan niet ter wille van het gezag van het hoogste koloniale beheer, wetenschappelijke waarde toekennen aan ambtelijke mededeelingen, welke als die over het Hollandsche stelsel in dit geschrift, deze niet bezitten. In het onderhavige geval mocht zij des te minder zwijgen, nu het valsche licht, dat hier op het koloniale beheer van een bevrienden staat geworpen wordt, door de voorstelling, welke het Duitsche departement van Koloniën er van geeft, bezwaarlijk kan bijdragen tot verhooging van de sympathie, die Duitschland in het buitenland bezit, als niet te rechter tijd daarop een protest volgt.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN IN DEN O. I. ARCHIPEL [1]).

(**312**. 25.)

BIMA.

SUPPLETOIR CONTRACT.
SUPPLETOIRE OVEREENKOMST.

Onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië gesloten tusschen Alexander Johan Baron Quarles de Quarles, Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, ten deze handelende voor en namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en Ibrahim bestuurder van het landschap Bima en zijne landsgrooten.

Aangezien het wenschelijk is geoordeeld om, nu ingevolge het bepaalde bij het Gouvernementsbesluit van 11 Februari 1909 no. 48 (*Staatsblad* no. 129) waarbij het landschap Bima van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden is afgescheiden en gevoegd bij de residentie Timor en Onderhoorigheden, de bestuurder van het landschap en zijne landsgrooten in dezelfde verhouding zullen komen te staan tot den Resident van Timor en Onderhoorigheden als thans tot den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden,

de bewoordingen van het met den bestuurder van Bima en zijne landsgrooten op 29 December 1905 gesloten contract en de met hen op 27 December 1905 gesloten suppletoire overeenkomst in overeenstemming te brengen met de verhouding waarin zij thans tot den Resident van Timor en Onderhoorigheden zullen komen te staan.

[1]) Zie Mei-afl. bl. 662.

Zoo is op heden 22 Maart 1909 onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië tusschen mij Alexander Johan Baron Quarles de Quarles, als gemachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en Ibrahim bestuurder van het landschap Bima en zijne landsgrooten overeengekomen als volgt:

Artikel één.

Overal, waar in de met den bestuurder van het landschap Bima en zijne landsgrooten gesloten overeenkomsten, welke nu nog van kracht zijn, gesproken wordt van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, dan wel van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, zal voortaan worden gelezen de Resident van Timor en Onderhoorigheden en de Residentie Timor en Onderhoorigheden.

Artikel twee.

Deze overeenkomst treedt in werking op den 1sten April 1909.

Van deze overeenkomst is op datum als boven omschreven deze akte in drievoud opgemaakt en door beide partijen onderteekend en bezegeld.

Hier stonden stempel en handteekening
van Ibrahim, Sultan van het landschap Bima,
zoomede de handteekeningen van zijne landsgrooten.

(*w. g.*) QUARLES.

Gesteld in mijne tegenwoordigheid,
De Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden,
(*w. g.*) QUARLES.

Deze overeenkomst is goedgekeurd en bekrachtigd op heden 4 September 1909.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) J. B. VAN HEUTSZ.

Ter ordonantie van den Gouverneur-Generaal, als boven.

(**312**. 26.) SANGGAR.

SUPPLETOIR CONTRACT.
SUPPLETOIRE OVEREENKOMST.

Onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, gesloten tusschen Alexander Johan baron Quarles de Quarles, Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, ten deze handelende voor en namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en Abdullah, bestuurder van het landschap Sanggar en zijne landsgrooten.

Aangezien het wenschelijk is geoordeeld om nu ingevolge het bepaalde bij het Gouvernementsbesluit van 11 Febr. 1909 no. 48, (*Staatsblad* no. 129), waarbij het landschap Sanggar van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, de bestuurder van dat landschap en zijne landsgrooten in dezelfde verhouding zullen komen te staan tot den Resident van Timor en Onderhoorigheden als thans tot den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden,

de bewoordingen van het met den bestuurder van Sanggar en zijne landsgrooten op 30 December 1905 gesloten contract en de met hen op 30 December 1905 gesloten suppletoire overeenkomst in overeenstemming te brengen met de verhouding waarin zij thans tot den Resident van Timor en Onderhoorigheden zullen komen te staan.

Zoo is op heden 22 Maart 1909, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië tusschen mij Alexander Johan Quarles de Quarles, Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, als ge-

machtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en Abdullah, bestuurder van het landschap Sanggar en zijne landsgrooten, overeengekomen als volgt:

Artikel één.

Overal, waar in de met den bestuurder van het landschap Sanggar en zijne landsgrooten gesloten overeenkomsten, welke nu nog van kracht zijn, gesproken wordt van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, dan wel van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, zal voortaan worden gelezen de Resident van Timor en Onderhoorigheden en de Residentie Timor en Onderhoorigheden.

Artikel twee.

Deze overeenkomst treedt in werking op den 1sten April 1909.

Van deze overeenkomst is op datum als boven omschreven deze acte in drievoud opgemaakt en door beide partijen onderteekend en bezegeld.

(*w. g.*) QUARLES.

Hier stonden stempel en handteekening van Abdullah, Radja van het landschap Sanggar, zoomede de handmerken van zijne landsgrooten.

Gesteld in mijne tegenwoordigheid,
De Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden,
(*w. g.*) QUARLES.

Deze overeenkomst is goedgekeurd en bekrachtigd op heden 4 September 1909.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) J. B. VAN HEUTSZ.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, als boven.

(**312.** 27.) SOEMBAWA.

SUPPLETOIR CONTRACT.

SUPPLETOIRE OVEREENKOMST.

Onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, gesloten tusschen Alexander Johan baron Quarles de Quarles, Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, ten deze handelende voor en namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en Moehamad Djalaloeddin bestuurder van het landschap Soembawa en zijne landsgrooten.

Aangezien het wenschelijk is geoordeeld om nu ingevolge het bepaalde bij het Gouvernementsbesluit van 11 Februari 1909 no. 48 (*Staatsblad* no. 129) waarbij het landschap Soembawa van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden is afgescheiden en gevoegd bij de residentie Timor en Onderhoorigheden, de bestuurder van dat landschap en zijne landsgrooten in dezelfde verhouding zullen komen te staan tot den Resident van Timor en Onderhoorigheden als thans tot den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden,

de bewoordingen van het met den bestuurder van Soembawa en zijne landsgrooten op 14 Mei 1905 gesloten contract en de met hen op 22 December 1905 gesloten overeenkomst, in overeenstemming te brengen met de verhouding waarin zij thans tot den Resident van Timor en Onderhoorigheden zullen komen te staan.

Zoo is op heden 24 Maart 1909 onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië tusschen mij Alexander Johan baron Quarles de Quarles, Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, als gemachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en Moehamad

Djalaloeddin bestuurder van het landschap Soembawa en zijne landsgrooten overeengekomen als volgt:

Artikel één.

Overal, waar in de met den bestuurder van het landschap Soembawa en zijne landsgrooten gesloten overeenkomsten, welke nu nog van kracht zijn, gesproken wordt van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, dan wel van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, zal voortaan worden gelezen de Resident van Timor en Onderhoorigheden en de Residentie Timor en Onderhoorigheden.

Artikel twee.

Deze overeenkomst treedt in werking op den 1sten April 1909.

Van deze overeenkomst is op datum als boven omschreven deze acte in drievoud opgemaakt en door beide partijen onderteekend en bezegeld.

(*w. g.*) QUARLES.

Hier stonden stempel en handteekening van Moehamad Djalaloeddin, Sultan van het landschap Soembawa, zoomede de handteekeningen en handmerken van zijne landsgrooten.

Gesteld in mijne tegenwoordigheid,
De Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden,
(*w. g.*) QUARLES.

Deze overeenkomst is goedgekeurd en bekrachtigd op heden 4 September 1909.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) J. B. VAN HEUTSZ.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, als boven.

)**312.** 28,) DOMPO.

SUPPLETOIR CONTRACT.

SUPPLETOIRE OVEREENKOMST.

Onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië gesloten tusschen Albert Adolf Banse, Civiel Gezaghebber te Bima, daartoe gemachtigd door den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden ten deze handelende voor en namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, en Moehamad Siradjoeddin, bestuurder van het landschap Dompo en zijne landsgrooten.

Aangezien het wenschelijk is geoordeeld om nu ingevolge het bepaalde bij het Gouvernementsbesluit van 11 Februari 1909 no. 48 (*Staatsblad* no. 29), waarbij het landschap Dompo van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden is afgescheiden en gevoegd bij de residentie Timor en Onderhoorigheden, de bestuurder van dat landschap en zijne landsgrooten in dezelfde verhouding zullen komen te staan tot den Resident van Timor en Onderhoorigheden als thans tot den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden,

de bewoordingen van het met den bestuurder van Dompo en zijne landsgrooten op 31 December 1905 gesloten contract en de met hen op 31 December 1905 gesloten suppletoire overeenkomst in overeenstemming te brengen met de verhouding waarin zij thans tot den Resident van Timor en Onderhoorigheden zullen komen te staan.

Zoo is op heden 26 Maart 1909 onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, tusschen mij, Albert Adolf Banse, Civiel Gezaghebber te Bima als gemachtigde van het Nederlandsch-Indisch

Gouvernement, en Moehamad Siradjoeddin, bestuurder van het landschap Dompo en zijne landsgrooten, overeengekomen als volgt:

Artikel één.

Overal, waar in de met den bestuurder van het landschap Dompo en zijne landsgrooten gesloten overeenkomsten, welke nu nog van kracht zijn, gesproken wordt van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, dan wel van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, zal voortaan worden gelezen de Resident van Timor en Onderhoorigheden en de Residentie Timor en Onderhoorigheden.

Artikel twee.

Deze overeenkomst treedt in werking op den 1sten April 1909.

Van deze overeenkomst is op datum als boven omschreven deze acte in drievoud opgemaakt en door beide partijen onderteekend en bezegeld.

Hier stonden stempel en handteekening van Moehamad Siradjoeddin, Sultan van het landschap Dompo, zoomede de handteekeningen en handmerken van zijne landsgrooten.

Civiel Gezaghebber,
(*w. g.*) A. A. Banse.

Gesteld in onze tegenwoordigheid,
(*w. g.*) D. C. Johannes.
(*w. g.*) onleesbaar.

Deze overeenkomst is goedgekeurd en bekrachtigd op heden 4 September 1909.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) J. B. van Heutsz.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, als boven.

(**312**. 29.) BIMA, SANGGAR, SOEMBAWA EN DOMPO.

NOTA VAN TOELICHTING.

Teneinde de in 1905 met de zelfbesturen van de landschappen Bima [1]), Sanggar [2]), Soembawa [3]) en Dompo [4]) gesloten contracten en suppletoire contracten in overeenstemming te brengen met de ingevolge het Gouvernementsbesluit van 11 Februari 1909 no. 48 (*Indisch Staatsblad* 1909 no. 129) plaats gehad hebbende afscheiding van de uit het eiland Soembawa en het westelijk deel van Flores (Manggarai) bestaande afdeeling Bima van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en de toevoeging van dat gebied bij de residentie Timor en Onderhoorigheden, zijn in Maart 1909 met die zelfbesturen de bij Gouvernementsbesluit van 4 September 1909 no. 8 goedgekeurde en bekrachtigde suppletoire contracten gesloten, welke betrekking hebben op de verandering van de woorden „Gouvernement" en „Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden" in „Residentie" en „Resident van Timor en Onderhoorigheden".

---

1) Gedrukte Stukken v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitt. 1908–1909, 1, nos. 7 en 22.
2) „ „ „ „ „ „ „ „ 1908—1909, 1, „ 8 „ 23.
3) „ „ „ „ „ „ „ „ 1908—1909, 1 „ 6 „ 21.
4) „ „ „ „ „ „ „ „ 1908—1909, 1. „ 9 „ 24.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 13 Juni 1911.

INHOUD.

Kentering in de grondhuurpolitiek der suikerfabrikanten. — De Freiburger Molukken-expeditie. — Centraal-instelling voor het Inl. Credietwezen. — De Inlandsche Rechtsschool. — Een interview met een Javaan. — Arbeidstoestanden in Japan. — Het Koloniaal Instituut en samenwerking. — De Engelschen in Egypte. — De mislukte expeditie in Assam. — Een Greshoff-gedenkteeken. — Prijsvraag van het Kol. Museum te Haarlem. — Maleische benamingen voor nieuwe vindingen. — Fransch Indo-China. — De Inlandsche en Chineesche Pers. — De reorganisatie der Protestantsche kerk in N.-I. — Receptiegelden, tafelgelden, enz. — De beste koloniale politiek. — Slavernij in den Congo en elders. — Opiumregie in de Straits. — Machtsverhoudingen in Oost-Azië. — De drang naar ontwikkeling onder cijfers. — Het gele gevaar in Suriname. — Nieuw onder rechtstreeksch bestuur. — De pest op Java. — De tweede jaarmarkt-tentoonstelling. te Kota-Radja. — Over den grond van Java. — De toestand in Atjeh. — Grondhuurprijzen bij de Suikerindustrie. — P. van Dijk, c. i. m. ϔ. — Te kort aan ambtenaren. — Studiereizen naar Indië. — Het Panamakanaal. — De landbouwkolonie Djelat nabij Tjiamies. — De Ned. Ind. Spoorweg Mij. in 1910. — Samensmelting der Ind. bes uurs-corpsen. — De Chineezenmoord in Mexico. — Het herstel van het Ned. gezag in de Molukken. — De Treub-maatschappij. — De reorganisatie der politie-rechtspraak. — Het eerste algemeene Rassencongres.

Kentering in de grondhuurpolitiek der suikerfabrikanten. In de *Locomotief* van 1 April j.l. bespreekt de hoofdredacteur onder het opschrift ,,Kentering'' het in onze vorige afl. bl. 791 afgedrukte programma van het syndicaat van Suikerfabrikanten en de door Mr. Paets tot Gansoyen gehouden openingsrede van het jongste suikercongres. Deze zeide o.a. dat het zwakste punt bij de suikerindustrie zeker de grondhuur is en dat er een toestand moet ontstaan, waarbij de bevolking gaarne tot verhuur overgaat en zij, wier taak het is hare belangen te behartigen, deze verhuur gaarne zien. ,,Om dit te bereiken is het slechts noodig, dat de inhuur geschiedt op eene zoodanige wijze, dat vaststaat dat zij voor den Inlander voordeelig is''. Met die woorden werd de uitvoering ingeluid van het Syndicaatsprogram, dat in zijn 10de stelling aanbeveelt: ,,het tot dusver ingenomen commercieele standpunt in zooverre te wijzigen, dat de Inlandsche verhuurder als huurprijs voor zijn grond niet minder ontvangt dan hij zou ontvangen, wanneer hij dien grond onder gewone omstandigheden zelf in cultuur brengt''. Hier ziet de *Loc.* eene kentering; de bekentenis ligt er in opgesloten dat thans de Inlandsche verhuurder vaak wèl minder ontvangt dan hij bij eigen cultuur zou oogsten. Nog wordt in de gewijzigde gedragslijn ten opzichte van de grondhuur eene rechtvaardiging gezien van den strijd tegen de gedragingen van de suikerindustrie. In de toelichting op het Syndicaatsprogram staat onder no. 114: ,,Teneinde alle misverstand in den vervolge weg te nemen, worde hier reeds uitdrukkelijk op den voorgrond gesteld, dat de suikerindustrie is en moet blijven een commercieel bedrijf, opgezet en gedreven met de bedoeling, den ondernemer winst te bezorgen, terwijl de ondernemer erop bedacht moet blijven den kostprijs van het product, met het oog op de positie van de Java-suiker op de wereldmarkt, en met het oog op jaren van tegenspoed, niet te hoog op te drijven. Nooit

zijn de ondernemers hun bedrijf begonnen om dit in de eerste plaats ten bate der Inlandsche bevolking te doen strekken en nooit kan met recht van hen verlangd worden, dat zij aan hun bedrijf die strekking zullen geven. Wat echter wel van hen kan verlangd worden is, dat de inlander behoorlijk behandeld worde, en dat ieder ontvangt, wat hem in billijkheid toekomt. Verder *behoeft* men niet te gaan; of men verder *wil* gaan, moet ieder voor zichzelf weten, doch blijft een liberaliteit, geen kwijting eener verplichting, die verlangd zou mogen worden".

Overal waar economische beschaving is, zegt de *Loc.*, heeft de overheid stelling moeten nemen voor hen, die slachtoffers van het „commercieele standpunt" dreigden te worden. Deze overheidszorg moet in onze kolonie te uitgebreider en te dwingender worden betracht, omdat hier de onderworpenen óók economisch weerloos zijn en de toepassing van het commercieele standpunt hierdoor en door den aard der koloniale bevolking en der koloniale verhoudingen met volksschade dreigt. Het gaat uitsluitend tegen de misstanden en misbruiken; die moeten weg. Tegen de cijfers, door den heer Paets medegedeeld (zie onze vorige afl. bl. 845), wordt aangevoerd dat zij van eenzijdige herkomst en dan nog onvolledig zijn; hij zelf betuigde daarover zijn leedwezen. Het trekken van conclusies van vérstrekkenden invloed op deze broze gegevens wordt daarom voorbarig geacht. Een medewerker van het *Soer. Nbl.* merkte dan ook op dat de voorzitter bij de berekening van de opbrengst der eigen cultuur de tweede gewassen geheel had verwaarloosd en de padi-opbrengst per bouw te laag becijferde. De heer Paets antwoordde dat men zich bij de eerstbedoelde in gissingen moet begeven en dat zijn bedoeling slechts was door middel van pakkende voorbeelden de syndicaatsleden tot cijferverschaffing aan te sporen.

Terugkeerende tot de grondhuur, die in de laatste 10 jaren met 15 pCt. steeg, vindt de *Loc.* dit niet veel, nu de suikerproductie in de laatste vijf jaren met 25 pCt. steeg. Nu men in de nieuwere economie de loonhoogte beoordeelt in verhouding tot de opbrengst en niet tot de kosten, verliest het aandeel van 65 pCt. van den kostprijs, dat aan de Inlandsche bevolking zou komen, veel van het indrukwekkende. De critiek van de *Loc.* sluit ook oprechte waardeering in en het blad hoopt eene onpartijdige commissie tot „normaliseering" van de grondhuur spoedig aan het werk te zien. Wordt door deze een resultaat en aldus „bedrijfszekerheid" verkregen, dan is er ook een stap gedaan tot de afschaffing der alsdan daarvoor overbodige lange voorschottermijnen.

* * *

De Freiburger Molukken-Expeditie, waarvan melding werd gemaakt in de *Ind. Gids* van 1910 II bl. 1660, is niet gelukkig geweest. Blijkens een bericht, ontleend aan het *Bat. Nbl.*, deelt het *Vaderland* van 15 Mei mede dat de leden dier expeditie te Soerabaja waren aangekomen. Daar het personeel niet met de motorboot wist om te gaan, strandde deze in Februari op de kust van Bali. Het vaartuig werd nu te koop aangeboden. Omtrent de verdere plannen was nog niets bekend. Volgens een nader bericht, in de *N.R.Ct.* van 13 Juni overgenomen, liet de constructie van de boot te wenschen over en gingen de heeren Dr. Deninger, Dr. Tauern en Stresemann nu per stoomschip naar de Molukken.

* * *

Centraal-instelling voor het Inlandsch Credietwezen. In het Indische bijblad van het *Vaderland* van 15 Mei j.l. wordt het bericht besproken, door de *Java-Bode* medegedeeld, dat op de Ind. begrooting voor 1912 gerekend

zal worden op de geheele reorganisatie van het Inlandsch Credietwezen. De gemeentelijke instellingen, in den vorm van dessa-loemboengs en dessabankjes, zullen door of namens de dessabesturen worden beheerd met behulp van bezoldigde gecommitteerden. Het technisch personeel bestaat uit landsdienaren, mantri's en hoofdmantri's voor de dagelijksche controle, en voorts Inlandsche opzieners, ondergeschikt aan het Europeesch bestuur, belast met de leiding van de mantri's en het toezicht op een deugdelijk administratief beheer.

De afdeelingsbanken zullen zich zooveel mogelijk aan moeten sluiten tot gewestelijke groepen en voor gemeenschappelijke rekening hoofdadministrateurs moeten aanstellen. Het regeeringstoezicht over die banken en de dessa-credietinstellingen zal van regeeringswege door inspecteurs geschieden, die de hoofden van gewestelijk bestuur bijstaan in hunne hoedanigheid van superintendenten.

Volgens de *Java-Bode* zal van regeeringswege te Batavia een centraal lichaam worden ingesteld, dat rechtstreeks met de afdeelingsbanken in verbinding zal staan en deze hetzij van bedrijfsmiddelen voorziet of tijdelijk overtollige gelden in ontvangst neemt. Het rechtstreeksch voorschot van het gouvernement vervalt en het bedoelde lichaam zal zelve personen, waaronder accountants, in dienst hebben en geheel op commercieelen grondslag worden beheerd.

De tegenwoordige Europeesche adjunct-controleurs worden geleidelijk vervangen door Inlandsche opzieners met een salaris van *f*150—*f*200 's maands en *f*60 reisgeld onder drie inspecteurs.

Hoe aantrekkelijk het plan er ook uitziet, meent het *Vad.* dat zich bij de uitvoering groote moeilijkheden zullen voordoen. In de eerste plaats zij men voorzichtig met de uitbreiding der dessabankjes, en dan laat nu reeds het gehalte der administrateurs van de afdeelingsbanken te wenschen over. Bij de van den dag op den dag levende leden der dessabesturen is bij kleine tegenvallers niet veel moreele sterkte te verwachten. Wel blijkt uit het jongste verslag nog niet van malversaties, doch tot Sept. 1910 waren er slechts 585 dessabanken op Java en er zijn 27000 dessa's. De bankjes gaan tot dusver vooral goed als een districts- of onderdistrictshoofd de leiding op zich neemt, maar als er zooveel komen, gaat dit niet meer. Wat de afdeelingsbanken betreft, heeft men nu al moeite een stel goede Europeanen als administrateurs bijeen te krijgen. In 1910 waren nog slechts 3 Inlanders in die betrekking. Mag men verwachten, dat men betere en bekwamere personen onder de ontwikkelde Inlanders zal vinden? Voorloopig zouden 35 opzieners, te zamen op *f*120.000 's jaars, in dienst komen. Het *Vad.* zou dit geld liever besteden voor verbetering der bezoldiging van de administrateurs; verdeeld over 78 banken is dit *f*1500 per hoofd. Een stel bekwame administrateurs onder enkele inspecteurs lijkt het *Vad.* doelmatiger dan onbekwame, gecontroleerd door personen van wie men niet verwachten kan dat zij bekwamer zijn.

* * *

De Inlandsche Rechtsschool. De Bataviasche correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 26 Mei 1911 bespreekt het feit, dat zich voor den nieuwen cursus der Inlandsche Rechtsschool slechts zes candidaten hebben aangemeld, en zoekt naar de reden daarvan. De eerste is, speciaal voor deze inrichting, dat de Regeering zich nog niet beslist heeft uitgesproken met betrekking tot de vooruitzichten, die zij den leerlingen later in het ambtelijke leven zal aanbieden. Men zou vreezen voor uitsluitend on-

dergeschikte plaatsingen en ook bij de opleiding tot Inlandsch officier zou de zekerheid, niet voor de hoogere rangen bestemd te zijn, bij voorbaat van deze carrière afschrikken.

De schrijver acht het niet onmogelijk, dat deze factoren inderdaad van invloed zijn geweest, doch het komt hem voor dat er eene andere, dieper liggende oorzaak moet zijn, n.l. dat men zich niet scherp genoeg de toestanden in de Inlandsche samenleving heeft voor oogen gesteld. Wel bestond er al eenige jaren geleden in sommige kringen een streven om zich op te werken, doch dit streven heeft men overschat. Misschien zal hetgeen toen werd gedaan op den duur zijne nawerking doen gevoelen, maar wie er een plotseling algemeen opwaken van de hoogere kringen in gezien heeft, vleide zich met eene illusie, die door de werkelijkheid is teniet gedaan. De vereeniging „Boedi Oetomo" is volgens den schrijver geheel verloopen. Men is in de Javaansche samenleving zeer conservatief en maar niet op eenmaal geheel voor nieuwe denkbeelden gewonnen. Men hecht er verbazend aan traditie en uit een geslacht dat steeds hoofden en besturende ambtenaren, daaronder regenten, heeft opgeleverd, komen de jongere telgen er niet gemakkelijk toe een andere loopbaan te kiezen. Daartoe werkt vooral de invloed van de vrouw mede. Ook in aanzienlijke families is hare ontwikkeling, de weinig goede uitzonderingen niet te na gesproken, meestal niet groot en daardoor is zij geneigd tot vasthouden aan het bestaande.

Komt hier nog bij, zooals met de opleiding voor officier het geval is, zware lichamelijke inspanning aan de latere functie verbonden, wat buiten de neiging der betrokkenen valt, dan is het duidelijk hoe weinig candidaten er zullen overblijven.

Indirect wordt nog een reden gezocht in de weinig harmonische ontwikkeling der Inlandsche maatschappij. Al de inrichtingen van voortgezet onderwijs zijn gebouwd op een betrekkelijk voozen grondslag. Een algemeen, het geheele volk naderend, voorbereidend onderwijs ontbreekt, en eerst als dit eenmaal gedurende een geslacht in werking is, bestaat er kans dat werkelijk drang naar hoogere opleiding zal ontstaan. Dan kan ook verwacht worden dat van de vrouw minder onwillekeurige tegenwerking uitgaat.

In het kort zijn niet zoozeer de vooruitzichten, waaraan het zou haperen, maar het geheele ontwikkelingsniveau der Inlandsche maatschappij en de los daarvan opgezette inrichtingen van voortgezet onderwijs, de oorzaken van het geringe succes. Er is dan ook te vreezen, dat men hier met geen voorbijgaand verschijnsel te doen heeft, maar met iets, dat zich nog ten minste een menschenleeftijd zal blijven voordoen. Men kan evenwel moeilijk terug en het zou verkeerd zijn die inrichtingen nu op te heffen, doch men legge den nadruk op algemeen voorbereidend onderricht en de schrijver verwacht daarbij veel van de dessascholen.

In *Land en Volk* van 26 Mei j.l. bespreekt Mr. v. Deventer deze meening van den correspondent der *N.R.Ct.* en vindt dat hij wel wat al te diep naar oorzaken is gaan zoeken. Dat er veel conservatieven onder de Inlanders zullen zijn wordt niet ontkend, en evenmin dat het voor inlanders, die naar hooger vakkennis streven, beschikbare voorbereidend onderwijs quantitatief gering is en niet in organisch verband met de hoogere scholen staat. Maar daar noch voor de school voor inlandsche artsen, noch voor die van aanstaande ambtenaren en voor onderwijzers naar leerlingen gezocht behoeft te worden, ligt de fout in dit geval wel degelijk aan het verzuim der regeering om niet aan het einddiploma bepaalde aanspraken op eene

betrekking in de inlandsche magistratuur te verbinden en tot staving van die uitspraak wordt eene uitlating aangehaald van gelijke strekking, voorkomende in de dezer dagen verschenen voordrachten over „Nederland en de Islâm", door Prof. Snouck Hurgronje.

* * *

Een interview met een Javaan. Het *Algemeen Handelsblad* geeft sedert Maart af en toe „Interviews met Bestuurders van onze Oost", en breidt dit programma verder uit door ook interviews met andere personen, die met de koloniën in betrekking staan, te plaatsen. Zoo heeft het in het avondblad van 15 Mei en in het ochtendblad van 19 Mei een IXde interview opgenomen, ditmaal met Raden Mas Noto Soeroto, in wien het blad een pionier van jong-Insulinde ziet, die blijkens zijn artikel in de *Indische Gids* van Maart j.l. een open oog bleef behouden voor kunst en literatuur van zijn vaderland Java. Het eerste der beide artikelen liep in het bijzonder over dit onderwerp, de beteekenis der wajang-vertooningen, enz. Toen de lezing van Dr. Radjiman in het Ind. Genootschap ter sprake kwam en hoe deze den Nederlander een blik deed slaan in het zieleleven van den Javaan, lokte het gesprek de opmerking uit: „Ik zie dus, dat de Javaansche kunst nog leeft". Dit was volgens den geïnterviewde te sterk uitgedrukt; hoogstens zou men van een begin van herleving kunnen spreken. De poëzie heeft betrekking op verhalen van het verleden, nieuwe worden niet gemaakt, en zelfs zijn de laatste Javaansche geschiedschrijvers al een halve eeuw dood. Een van de laatste Javaansche schrijvers, Padmasoesastra, klaagde er over dat de taalwetenschap op een ander volk is overgegaan en aan het Javansche vólk teruggeleerd wordt.

Ter verklaring zou strekken dat sedert den val van het groote rijk van Modjopait in de 15de eeuw er steeds onderlinge oorlogen waren, totdat het geheele land onder het bestuur van Nederland kwam, en waar steeds oorlog is, kan volgens R. M. Noto Soeroto geen kunst bloeien.

Terwijl wij meenen dat deze stelling in Europa niet door de geschiedenis wordt bevestigd, geeft het tweede gedeelte van het interview aanwijzingen, die niet tot opgewektheid stemmen, waar het de voorgespiegelde ontwikkeling van het Javaansche volk geldt. De bespreking betrof thans de groote massa en hieruit vallen de volgende feiten aan te teekenen.

Het is een beminnelijk volk, met groote piëteit voor de afgestorvenen en een sterk familiegevoel, gepaard aan liefdadigheid en gastvrijheid. Het gemeenschapsgevoel bepaalt zich echter tot de dessa, altruïsme tegenover alle menschen is onbekend, het begrip „het vaderland Java" bestaat nog niet.

De Javaan heeft in zekeren zin een gecompliceerd karakter, want de vele heerschers, die in het land waren, en de vele beschavingen, die over hem heen gingen, hebben alle een neerslag achtergelaten, die zich met de oorspronkelijke cultuur heeft vereenigd. Steeds was de Javaan echter de onderliggende partij. Hij heeft weinig energie, weinig zelfstandigheid en waar men aan onze universiteiten het bewijs van het tegendeel meent te zien, spruit zulks voort uit het gevoel dat hij het Westen hoog noodig heeft, dat hij trachten moet al het goede daarvan over te nemen. Ook op economisch gebied moeten de Javanen veel leeren. Zoo is de tusschenhandel in handen van de Chineezen en de groothandel in die van Europeanen. Zelfs de weinige Inlanders, die geld hebben, durven zelf den handel niet te wagen of dat geld op rente te zetten. De Javaansche kunstnijveren laten

hun producten door Chineezen verkoopen. Er ontbreekt een middenstand; slechts een klein getal hadji's, het energiekste element, kan in de steden op dien naam aanspraak maken. De adel acht zich ver boven den dessaman verheven, maar voert dikwijls niets uit. De landbouw kan nog heel wat beter worden, de visscherij is nog weinig waard. Dat alles hoopt men met behulp van het westen naar boven te brengen. De gewone Javaan sterft als het lot hem buiten zijn geboorteland voert. De heer N. S. zegt: „Het volk moet eene ontwikkeling verkrijgen, zóó dat het de concurrentie in kennen en kunnen met iedere natie aandurft". Hij dringt aan op meer onderwijs, in den geest als de Bataksche onderwijzer Soetan Casajangan dat voorstelt. Onderwijs wordt volgens N. S. algemeen gevraagd en menig lager Javaansch ambtenaar legt zich zware offers op om zijn kinderen te laten leeren, opdat ze verder in het leven kunnen komen dan hij. Bij den dessaman is de beweging nog zeer gering en er wordt verwacht, dat, evenals in Japan, door den adel, dus van boven af, het land vooruit gebracht zal worden. Intusschen is het vooral de lagere adel, die aan de beweging deel nam. Boedi Oetomo heeft reeds vier landbouwvereenigingen en een handelsvereeniging doen ontstaan. Gevaar voor „halfgeleerden" als in Britsch-Indië, wordt niet geducht, omdat Nederland in het algemeen de fouten van daar heeft vermeden. Door het onderwijs aan de Javaansche werkelijkheid te doen aansluiten en het in de landstaal te geven, zal het voor de dessakinderen niet te zwaar zijn. Slechts zij, die verder willen, moeten Hollandsch leeren; doch het ideaal voor de toekomst is ontwikkeling van den Javaan op den grondslag van eigen geestelijk leven, als bijv. hooger Javaansch onderwijs gegeven wordt.

Evenals de interviewer, die zich J. J. B. teekent, zal de lezer zeggen dat R. M. Noto Soeroto wel nieuwe indrukken gaf, doch dat men ze eerst moet verwerken. Oppervlakkig zou men meenen dat de westersche kennis en philosophie de oostersche wijsheid zou verdringen, doch misschien blijkt deze nog een levende kracht te zullen zijn. Wat deze jeugdige Javaan overigens van zijn landgenooten zegt, is van genoeg gewicht om met den correspondent van de *N.R.Ct.*, dien wij straks aanhaalden, te vreezen dat vooralsnog de ondergrond, waarop de ontwikkeling hier gebouwd moet worden, niet zeer stevig is. Scholen toch, hoe volmaakt ook, vermogen niet alles te geven; geestkracht en karakter zullen er slechts hoogst langzaam, misschien in het geheel niet, worden ontwikkeld.

* * *

Arbeidstoestanden in Japan. Als bij de ontwikkelde Javanen Japan wellicht een voorbeeld schijnt om na te streven, dan is het niet kwaad, tusschenbeide ook eens te wijzen op de feitelijke toestanden aldaar. Zoo bevatte de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* onlangs (15 April) pijnlijke onthullingen door Dr. Koewada, een lid van den Japanschen Senaat, gedaan, over het lot van de werkers en werksters in vele takken van nijverheid aldaar. Er zijn in het land 10.000 fabrieken en werkplaatsen met een millioen arbeiders, w.o. 700.000 vrouwen. Van deze laatste zijn bijna 10 pCt. onder de 14 jaar. Van de meisjes, die in luciferfabrieken werken zijn 20 pCt. en van die in glas- en tabaksfabrieken 1 pCt. onder de 10 jaar. Wel bestaat er in Japan leerplicht, doch deze kan niet worden toegepast, zoolang er geen verbodsbepalingen op den kinderarbeid in fabrieken bestaan. Dr. K. deelt droevige staaltjes mede van de gewetenlooze wijze,

waarop de vrouwelijke werkkrachten door de agenten der werkgevers uit de ouderlijke woning worden weggelokt. De behandeling of mishandeling van deze vrouwen en kinderen in de fabrieken wordt met de zwartste kleuren afgeschilderd. Feitelijk zijn de meisjes slavinnen, dikwijls met de zweep bewerkt, die te weinig eten krijgen, te lang moeten werken en voor nietigheden zwaar beboet worden, enz.

In Japan zelf wordt toegegeven dat het fabriekssysteem tot misbruiken aanleiding geeft, doch de schildering van Dr. Koewada overdreven genoemd. (Het is echter méér gezegd, zie *Ind. Gids* 1908 I bl. 374).

* * *

Het Koloniaal Instituut en samenwerking. In de 2e en 3e afl. van *Teysmannia* van dit jaar vonden wij eene aankondiging van deze stichting (waarvan laatstelijk in de *Ind. Gids* van 1910 II bl. 1676 en in de laatste Jan.-afl. bl. 123 sprake was) van de hand van Dr. E. Julius Mohr. Na het in genoemd tijdschrift vooral passende beeld te hebben gebruikt van een veel belovend plantje dat uit een te nauw potje in eene ruime tobbe wordt overgebracht, bespreekt hij de wording en de werkzaamheid van het Koloniaal Museum en de oprichting van het Koloniale Instituut. De groote vreugde daarover weerhoudt hem echter niet een woord van waarschuwing te doen hooren.

Het valt n.l. op, dat in de uitvoerige Memorie niets gezegd wordt over de verhouding van het te stichten Instituut tegenover Indië en de instellingen aldaar. Dit kan zijn omdat men er niet aan gedacht heeft, òf omdat men het onbelangrijk vond, òf omdat men het beter vond er niet over te reppen. De schrijver waagt zich niet aan gissingen, doch wijst op het g e v a a r, in dit stilzwijgen gelegen. Ieder, die een weinig in Indië bekend is, weet dat daar talrijke particuliere en Gouvernements-instellingen zijn, wier doel zich in vele opzichten dekt met dat van het K. M. en het aanstaande Instituut, en wier wijze van werken ook groote overeenkomst vertoont met de in Nederland gebruikelijke of gewenschte methoden. Vrije concurrentie dus?, vraagt de schrijver, doch die wil hij juist vermeden zien, daar zij zoo snel ontaardt in animositeit en elkander vliegen afvangen.

De geschiedenis getuigt in dit opzicht van menige kleingeestigheid en daarom moet van het allereerste oogenblik af gestreefd worden naar eene goede werkverdeeling tusschen Holland en Indië. Zoo zal in Holland een museum ter algemeene informatie meer op zijn plaats zijn dan in Indië, zal men daar meer den nadruk moeten leggen op het marktproduct en in Indië op cultuur en bereiding. Zoo zal bij een vezelcongres in Indië de verwerking niet meer op den voorgrond moeten treden dan noodig is om het tentoongestelde product te beoordeelen en omgekeerd op eene rubbertentoonstelling in Holland de cultuur en bereiding in volledigheid achter moeten staan bij de rubriek p r o d u c t.

Eene dergelijke onderscheiding en werkverdeeling is evenzeer bij het o n d e r z o e k noodig.

Nu er een grootsch Instituut staat geopend te worden, is volgens den schrijver het oogenblik daar voor de openlijke erkenning van de noodzakelijkheid van meer samenwerking en gemeen overleg tusschen Holland en Indië. Aan het slot van het artikel worden eenige desiderata in dit opzicht vermeld en wel dat er in het bestuur of in de commissies ook mannen mogen worden opgenomen, die als het ware nog met een been in Indië staan, verlofgangers, vertegenwoordigers van Indische instellingen, enz.

Dan wil de schrijver het reizen van leiders of intellectueele arbeiders naar Indië vergemakkelijken, in den geest als destijds door Treub het Buitenzorgfonds is gesticht met het doel telkens om de twee jaar een landbouwkundige in de gelegenheid te stellen een half jaar in Indië door te brengen. Men moet meer van zulke fondsen stichten ten einde de onderwijzers van verschillende speciale scholen en hooger onderwijs-inrichtingen in Holland hun kennis door eigen waarneming te doen uitbreiden. Tijdelijke ruiling van werkkring wordt gewenscht om menschen te krijgen „van beide markten thuis".

Ten slotte hoopt de schrijver dat Indië als Staat, als officieel geheel, zich als belangstellende en belanghebbende bij het Instituut zal aanmelden. Tot nog toe bleef het Indische Gouvernement „achter de schermen" en hij hoopt dat het onder het devies „Lest, best" krachtig voor den dag zal komen. Hij eindigt met eene opwekking aan allen tot steun van het Koloniale Instituut, want wie dat doet, steunt tevens het Moederland, Indië en... zich zelf.

* * *

De Engelschen in Egypte. In het *Vaderland* van 17 Mei wordt melding gemaakt van het rapport, door Sir Eldon Gorst, den Engelschen diplomatieken agent en Consul-generaal, den eigenlijken regeerder van Egypte, een week te voren aan het Foreign Office uitgebracht. Daarin wordt gesproken over de, vooral sedert het aftreden van Lord Cromer, genomen proef om Egypte langzamerhand tot zelfbestuur te brengen. Zooals men weet (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1101) had de oud-President der V. S., Roosevelt, verleden jaar de politiek van den „big stick" aanbevolen en waren vele conservatieven hem bijgevallen. Sir Eldon is evenwel van oordeel dat het opgeven van het tegenwoordige stelsel, wegens de hevige vijandschap tegen de Engelsche overheersching, die zich bij een klein gedeelte der bevolking openbaart, eene treurige bekentenis van mislukking zou opleveren.

Men heeft een Wetgevenden Raad ingesteld en eene Algemeene Vergadering, van welke lichamen de Egyptische regeering wel niet afhankelijk zou zijn, doch die dan toch hunne meening over 's lands bestuur konden te kennen geven en van raad zouden dienen. Bovendien is de instelling der provinciale raden tot ontwikkeling gebracht en hebben deze colleges ook bevoegdheden verkregen, die haar in staat stellen invloed uit te oefenen op het plaatselijk bestuur en meer in het bijzonder op het onderwijs.

Met den Wetgevenden Raad en de Algemeene Vergadering had men niet veel succes; zij toonden een steeds toenemende neiging instrumenten te worden van de nationalistische agitatie tegen de bezetting van het land door de Engelschen. Hun herhaald verzoek om eene geheel constitutioneele regeering, hun scherpe aanvallen op het bestuur en de onredelijke verdachtmakingen bij de beraadslaging over de Suez-kanaal-concessie (*Ind. Gids* 1910 I bl. 681) waren in wezen betoogingen van anglophobie, door de nationalistische partij uitgelokt.

De Britsche vertegenwoordiger is van oordeel, dat het bestuur van het land in samenwerking met ministers uit de inboorlingen op het oogenblik onvereenigbaar is met z.g.n. „vertegenwoordigende instellingen", in een land waar van de 11 millioen inwoners slechts 600.000 lezen en schrijven kunnen. Ofschoon de Egyptenaren niet voor alle medewerking aan het bestuur ongeschikt zijn, scheen de proef met de twee genoemde vertegenwoordigende lichamen als m i s l u k t te beschouwen en dit wordt daaraan toegeschreven, dat de liberale politiek der Engelschen zoowel door de Egyp-

tenaren als door de plaatselijke Europeesche kolonies aan zwakheid is geweten en beschouwd als een toegeven om de nationalistische agitatie tot kalmte te brengen.

In den arbeid der provinciale raden vindt Sir Eldon daarentegen veel aanmoedigends en hij erkent ook dat in de beide andere lichamen niet-politieke onderwerpen zakelijk zijn besproken en dat er vruchtbare amendementen over zijn ingediend. De slotsom is dat volgens den schrijver de Engelsche regeering den Egyptenaren aan het verstand moet brengen, dat zij zich niet sneller in de richting van het zelfbestuur zal laten dringen, dan zij meent in het belang te zijn van het Egyptische volk in zijn geheel. De opmerking wordt voorts gemaakt, dat de beraadslagingen van den Wetgevenden Raad sedert den aanvang der tegenwoordige zitting doen verwachten dat de atmospheer in die vergadering helderder is geworden en er zich een meer redelijke geest doet gelden. Dit wettigt de onderstelling dat de Engelsche regeering haar liberale politiek nog niet zal verloochenen, en in deze een vaste gedragslijn zal worden gevolgd, waarmede ook lord Morley in Britsch-Indië, na aanvankelijken tegenslag, voorspoedig is geweest.

In de *Nieuwe Courant* van 20 Mei wijst een correspondent te Caïro op de doelmatige statistieken, die het Engelsch bestuur tegenwoordig omtrent Egypte uitgeeft. In 1909 verscheen het eerste jaarboek in het Engelsch. Voor 1910 is behalve een Engelsche ook eene Fransche uitgave gedrukt en eene Arabische in bewerking. De Fransche heet Annuaire Statistique de l'Egypte 1910, 2me année, telt 338 bladzijden met een kaart van Egypte op de schaal 1 : 2.000.000 en moet in den boekhandel verkrijgbaar zijn voor 25 piaster of *f*3.12½. In de voorrede wijst de heer G. Randone, directeur van het bureau voor de algemeene statistiek, op de wenschelijkheid om de gegevens bij de verschillende diensten steeds uit te breiden, zoodat dit boek een vraagbaak worde voor ambtenaren en kooplieden en in het algemeen allen, die zich met Egyptische vraagstukken bezighouden.

* * *

De mislukte expeditie in Assam, waarvan in de vorige afl. bl. 804 sprake was, had volgens een nader bericht in *India* van 26 Mei j.l. inderdaad ten doel de exploratie van de Dihong-rivier, waarvoor de heer Williamson, blijkens een uit een plaatselijk blad overgenomen bericht, van het gewestelijk bestuur een expeditionaire macht had verzocht. Men weigerde zulks, doch deelde hem mede, dat als hij op eigen verantwoordelijkheid de taak ondernam, hij bij welslagen Rs. 50.000 (*f*40.000) zou krijgen. Evenmin slaagde de heer Williamson in het hem doen toevoegen van een geneesheer van den gouvernementsdienst en hij onderhandelde toen met Dr. Gregorson, die te Sadiya particuliere praktijk onder de planters uitoefende. Deze, wiens brieven aan Engelsche vrienden in het Londensche blad *Evening News* gepubliceerd werden, was vol vuur over het groote plan om de nog ongerepte streek te bezoeken, waar de groote rivier uit Tibet het Himalaja-gebergte doorbreekt en over een honderdtal Eng. mijlen 8000 voet omlaag stort. Het is bijna de eenige belangrijke plek op aarde, die nog niet onderzocht is, en inderdaad weet men nog in het geheel niet of de rivier Tsang-po in Tibet overgaat in de Subansiri in Assam, in de Dihong in Assam, dan wel in de Irawaddy of in de Mekong.

* * *

Een Greshoff-gedenkteeken. Op Zaterdag 27 Mei j.l. had in het Koloniaal Museum te Haarlem de onthulling plaats van een monumentaal medaillon in hout uitgesneden, vervaardigd door den heer J. Bronner en voorstellende het goed gelijkend levensgroot in hoog relief uitgebeiteld portret van nu wijlen Dr. Maurits Greshoff (zie *Ind. Gids* 1910 I bl. 112). Op den cirkelvorm, die het beeld omsluit, staan de emblemata der plant- en scheikunde en de wapens van Nederl.-Oost-Indië en Haarlem en daarbinnen is te lezen: „Abit auctor sed tamen exstat opus", terwijl als onderschrift de naam van den overledene met de jaartallen 1862—1909 is aangebracht.

Bij de onthulling hield de heer P. J. van Houten, voorzitter van den Raad van het Koloniaal Museum, eene rede, waarin hij den overledene schetste in zijn studie en zijn werken, eerst in Indië en, toen eene ernstige ziekte tot terugkeer naar Nederland noodzaakte, in hetgeen hij na genezing aldaar verrichtte, eerst als rechterhand van den toenmaligen directeur Van Eeden en later als diens opvolger.

De beeldhouwer, die over een prachtig, gaaf stuk djatihout beschikte, welwillend door den heer Poulie, houthandelaar te Amsterdam, afgestaan, is er bijzonder in geslaagd een treffende gelijkenis te bereiken en dat wel door op het en profil voorgestelde gelaat de lorgnet te behouden, die bijna nooit Greshoff's neus verliet.

Door den heer Mr. Joh. Enschedé werd nog het woord gevoerd namens de Ned. Maatschappij van Nijverheid en door den heer Hofman namens de Pharmaceutische Vereeniging, welke laatste een fraaien krans aanbood, waarna ook de heer Udo de Haes, namens het Koloniaal Museum en de nieuwe directeur, Dr. J. Dekker, toepasselijke kransen bij het gedenkteeken nederlegden. Te dezer gelegenheid was in de West-Indische zaal tevens eene kleine doch belangwekkende tentoonstelling bijeengebracht van verschillende zaken, Dr. Greshoff betreffende, zooals afdrukken van zijne vele geschriften, bladen uit een op Spitsbergen verzameld herbarium, een verbeterde plankton-bus, een rekenliniaal om bij de elementair-analyses dadelijk de scheikundige formule te vinden, enz.

* * *

Prijsvraag van het Koloniaal Museum. De commissie dezer instelling looft een gouden medaille of een bedrag van *f*150 uit voor een geschrift, waarin de geschiedenis van het natuurwetenschappelijk onderzoek in onze Koloniën in overzichtelijken vorm wordt vastgelegd. Doch niet alleen de gegevens betreffende den natuurwetenschappelijken arbeid zelven worden in het antwoord verwacht, ook aan de becefenaars daarvan behoort de aandacht geschonken te worden. Al naarmate van den invloed, welke van hen op natuurwetenschappelijk gebied uitging, worden kortere of langere beschrijvingen van hun leven gewenscht; terwijl prijs gesteld zal worden op eene zoo volledig mogelijke bibliographie betreffende deze personen. Waar zulk eene bibliographie reeds verschenen is, als in het Rumphius-Gedenkboek, kan daarnaar worden verwezen. De „resultaten" van het onderzoek zijn slechts in groote lijnen aan te geven. Bij het streven naar beknoptheid wordt aanbevolen het volle licht te doen vallen op de hoofdfiguren. Aan de andere zijde zal een streven naar volledigheid gewaardeerd worden en zal ook de arbeid van buitenlanders te behandelen zijn.

Ten slotte wijst de commissie er op, dat in het Museum reeds belangrijke voorbereidende studiën voor eene dergelijke beknopte geschiedenis zijn geschied. Hierbij wordt gewezen op de Rumphius-viering in 1902 en het toen verschenen gedenkboek, dat even als artikelen van Dr. Greshoff over schei-

kundigen arbeid in Nederlandsch-Indië en over „Kühl en v. Hasselt" vele aanwijzingen levert.

De antwoorden moeten vóór 31 December 1912 aan den Directeur van het Museum worden ingezonden.

* * *

Maleische benamingen voor nieuwe vindingen. In het *Vaderland* van 20 Mei j.l. vonden wij de volgende benamingen, die meestal goed gekozen zijn:

Kapal api (vuurschip) voor stoomboot; kareta api (vuurrijtuig) voor spoorwagen; minjak tanah (aardolie) voor petroleum; lampoepèp (pijplamp) voor gaslamp; soerat kawat (draadbrief) voor telegram; lampoe kawat (draadlamp) voor electrisch licht; roda (wiel) voor fiets; naik roda (op een wiel rijden) voor wielrijden; kareta batjin (stinkrijtuig) voor automobiel. Het nieuwste is de naam, dien men aan eene aëroplaan heeft gegeven, namelijk kareta kalong of vleermuiswagen.

* * *

Fransch Indo-China. In de afleveringen Febr.-Juni van de *Economist* komen drie opstellen voor van Dr. Hendrik P. N. Muller over de door hem bezochte streken in Cochin-China, Cambodja en Tonkin, waarin vele wetenswaardigheden over land en volk zijn verzameld en de schrijver ook historische herinneringen te pas brengt betreffende de aanraking, welke de oude Hollanders met die streken hadden. Zelfs Laos, thans sorteerende onder het koninkrijk Loeang Prabang, was onzen vaderen als „het land der Louwen" bekend en in Tonkin wordt de logie der Compagnie in 1641 vermeld en stichtte Karel Hartsinck in 1648 een kantoor te Fo-yen (Hong-Yen) nu nog aan de Roode rivier halverwege Hanoï en de zee te vinden. In het algemeen vindt men in deze artikelen genoemd wat de Franschen in hunne koloniën tot stand brachten en de hoofdsteden als Saigon en Hanoï hebben in vele opzichten een Europeesch voorkomen. Dat van de inlanders niet in ernst verwacht kan worden, dat zij de Franschen zullen liefhebben, die zich door geweld aan hen hebben opgedrongen, wordt door deze zelf erkend, doch die inlanders moeten de overtuiging krijgen, dat zij het onder de Franschen beter of minstens even goed hebben als onder anderen. Voor deze overtuiging bestaat volgens den schrijver niet in alle opzichten aanleiding. Cochin-China, Frankrijk's lagere school als Aziatische mogendheid, zucht onder al te zeer Fransche bestuursinstellingen, te veelvuldige vervanging der inlandsche ambtenaren door Franschen; de kennisneming der opvolgende koloniale verslagen leert, reeds voordat men de kolonie heeft doorreisd, dat de Franschen in hun Indo-China, behalve op uiterst bescheiden schaal in Tonkin, niet zooals de Nederlanders in hunne koloniën nieuwe bestaansmiddelen hebben gebracht en dat zij integendeel ten slotte alleen leven op den arbeid der bevolking. De Fransche particulieren wijden zich bijna uitsluitend aan het winkelbedrijf. Den groothandel hebben de vreemdelingen zoo goed als geheel vermeesterd, in de eerste plaats Chineezen en dan Duitschers en ook een aanzienlijk Hollandsch-Zwitsersch handelshuis, de firma Diethelm & Co., een spruit van het bekende Singapoorsche kantoor Hooglandt & Co. Aan het hoofd van den Saigon-tak daarvan staat een jong Amsterdammer, de heer Röst.

Dat de Chineezen ook bekwaamheid en ondernemingsgeest toonen voor den groothandel over zee en daarin hier de Europeanen zelfs verdringen, terwijl zij de groote nijverheid aan zich hebben getrokken, geeft te denken en voorspelt volgens den schrijver weinig goeds voor de Europeanen in het Verre Oosten, zelfs op den duur voor de voortbrenging van Europa zelf.

Wat de financiën betreft, is het wel merkwaardig dat niet minder dan een tiende deel van het jaarlijksche budget gedekt wordt door uitvoerrechten op rijst. Op grond van ernstige theoretische bezwaren heeft Nederland voor zijn Indië bijna geheel met uitvoerrechten gebroken, doch Engeland heft ze niet alleen van rijst in Birma doch vooral op Malakka, waar het stelsel onverdeelde instemming vindt. Door eene sterke bescherming en bevoordeeling van invoer op Fransche schepen, terwijl bovendien alleen Franschen concessies, bestellingen en voorrechten krijgen, is het leven in Fransch Indo-China zeer duur. Desondanks geven de inlanders in Cochin-China en Cambodja geen blijk van armoede, wel in Tonkin.

Bij het bezoek aan Pnom-Penh, de hoofdplaats van Cambodja, zij terloops de hartelijke begroeting vermeld, die aan schrijver's bediende, den Javaan Pawiro, te beurt viel van den koetsier en palfrenier van het hun afhalend rijtuig, welke, evenals bijna alle koetsiers in de Straits, van ons eilandje Bawean afkomstig bleken te zijn.

Interessant is hetgeen over de uitrusting en de vorming der inlandsche krijgsmacht wordt medegedeeld (Maart-April-afl. bl. 330 e. v.) en dat doet denken aan de denkbeelden van overste Hering, reeds meermalen in de *Ind. Gids* ontvouwd.

Op een andere plaats maakt de schrijver er ons Nederlanders een verwijt van, dat terwijl ons gezag in die streken zich even lang zoo niet langer dan dat der Portugeezen heeft gehandhaafd, van onze taal geen spoor en van die der Portugeezen wel herinneringen zijn overgebleven, zelfs in een stadswijk en dorpen, door Inlandsche Christenen bewoond. Het schijnt ons de vraag of dit niet in hoofdzaak is toe te schrijven aan de meerdere aanpassing van het Portugeesch aan de Indische spraakorganen en van den katholieken vormendienst aan de in Indië heerschende eerediensten.

Het bezoek aan de oudheden Angkor Wat en Angkor Tom voorbijgaande, zij uit het slot-artikel nog de aandacht gevestigd op Tonkin als landbouwgewest. Alleen de delta is daar vruchtbaar, en terwijl Cochin-China 2.4 inwoner per bebouwde hectare telt, is dit aantal in Tonkin 8 (of 5 per bouw). De rijstuitvoer haalt niet bij dien van eerstgenoemd land. De regeering heeft daarom aanvulling gezocht in fabriekmatige nijverheid en, dank haar hulp en ook het sterk beschermend tarief, zijn eenige nijverheidsondernemingen ontstaan, die in menig opzicht merkwaardig zijn. In de allereerste plaats wordt de katoenspinnerij te Haïphong genoemd, eene groote onderneming, waarmede 2½ millioen francs gemoeid is, die 700 werklieden telt, waaronder 80 pCt. vrouwen en in uitmuntende steenen gebouwen werkt met de nieuwste Engelsche door stoom gedreven werktuigen. Het loon is niet hoog, voor 13 à 14 uur arbeid per dag 23 à 25 cts, maar de bestuurder, een Lancashire-man, uit Pondichèry hierheen gekomen, verklaarde dat zeven Annamieten niet meer werk doen dan twee Engelschen of Franschen. Dan wordt een Portland-cementfabriek op enkele kilometers van Haïphong genoemd, die, na behoorlijke afschrijving, 6 à 10 pCt. uitkeert. Haar 50.000 ton jaarlijksch product gaat ook over de grenzen en zelfs naar Ned.-Indië. Behalve deze groote fabrieken heeft men er ook kleinere, als een zeepfabriek, enz.

Bij de wandelingen door Hanoï trekt de aandacht de veel te grootsch ontworpen en gestaakte schouwburgbouw. Over het geheel maakt de stad een verrassenden indruk en worden de orde en zindelijkheid in de inlandsche winkelwijk geprezen. Men ziet hier zelden Chineesche, meest Annamitische winkeliers, waaronder soms zelfs gewezen mandarijnen, deftige mannen, het Fransch redelijk machtig. Dat deze door elken Franschman, zelfs door

gewone soldaten en kinderen, evenals al wat inlander is, getutoyeerd worden, noemt de schrijver eene stuitende gewoonte, die niet van eene juiste opvatting spreekt. Telkens ook ziet men Franschen de kracht van hun handen en voeten op inlanders beproeven.

Van het departement van landbouw wordt gewag gemaakt, omdat het de wenschelijkheid uitsprak van het ontwerpen door een ingenieur van den Nederl.-Ind. Waterstaat van een zeer noodig plan voor bevloeiingen. Ook wordt gesproken van de merkwaardige en schoone „Ecole française d'Extrême Orient", een instituut, gewijd aan de beoefening der inlandsche oudheidkunde, letteren, geschiedenis, godsdiensten, instellingen en talen, dat ook het toezicht heeft over de geschiedkundige gedenkteekenen der geheele kolonie, zooals de bouwvallen van Angkor. Volgens den directeur Cl. E. Maitre, den heer Paul Pelliot en andere geleerden is de oprichting dezer krachtige instelling sterk gesteund en daardoor bevorderd door onzen hoogleeraar H. Kern en nu wijlen prof. de Goeje. De boekerij bevat bijna alles wat Nederland en Ned.-Indië nu of vroeger met betrekking tot hun wetenschappen hebben uitgegeven. Met betrekking tot de wetenschappelijke bewerking hunner koloniën, staan volgens de deskundigen in Hanoï de Hollanders bovenaan. Er woont aldaar een apotheker, die de Hollandsche teksten weet te vertalen en een gewezen landgenoot, zoon van den N.-I. resident de Villeneuve is als Fransch officier verbonden aan het kabinet van den Gouverneur-Generaal. Deze is ook naar Batavia geweest om te onderhandelen over het toestaan van Javanen-emigratie naar Indo-China.

Bij de beschrijving van de spoorwegen blijkt, dat de Chineesche regeering het voortzetten van de lijn van Hanoï over Langsan in oostelijke richting geweigerd heeft. De in noordwestelijke richting loopende spoorweg door Yunnan werd afgereisd, doch de laatste 300 K.M. moesten toen nog van spoorstaven voorzien worden. In Januari 1910 was de lijn tot Yunnan-Foe gereed. Ook hier weigert China (vermoedelijk op aansporing van Engeland, dat van uit Birma China wil binnendringen) verdere voortzetting.

Te Hongaï werd een steenkolen-ontginning bezocht, die goede zaken maakt en steenkool levert voor 5½ à 6 frs. per ton franco kade plus één franc afschrijving en die 1200 à 1500 Chineezen voor het zwaardere, 3000 à 6000 Tonkineezen voor het lichtere werk in dienst heeft (Mei-Juni-afl. bl. 545).

Als bijzonderheid zij nog vermeld de op den weg van Langsan naar Nam-Quan op de bergtoppen waargenomen badianenboomen, waarvan de vrucht voor de vervaardiging van likeur, geneesmiddelen en voornamelijk reukwaar een zeer hoogen prijs moet bedingen. Volgens een door ons geraadpleegd woordenboek is de badiane een soort anijs, waarvan de Chineesche varieteit „illicium anisetum" heet; de boompjes, die zeer fraai zijn en op laurierboomen gelijken, zouden gele bloemen dragen.

Na hier eenige hoofdpunten te hebben aangestipt, moge het medegedeelde aansporen het artikel in zijn geheel te lezen, dat een zeer levendig beeld van Indo-China in de herinnering achterlaat.

* * *

De Inlandsche en Chineesche Pers. Werd in de April-afl. bl. 527 melding gemaakt van eene spoedig gestaakte poging om in ruimer kring bekend te maken wat er voor belangrijks in de Inlandsche en Chineesche pers in Ned.-Indië voorkomt, thans vernemen wij dat er op dit gebied iets in voorbereiding is, dat meer kans van slagen heeft. De *Nieuwe Rotterdamsche*

Courant is namelijk genegen bevonden eenige kolommen aan dit onderwerp te wijden. De rubriek zal staan onder redactie van den heer J. J. Meyer, Gep. Ass.-Resident, en voorloopig zullen een zestal der voornaamste bladen, direct per mail aangebracht, daarvoor geëxcerpeerd worden, n.l. het weekblad *Sin Po* (onder redactie van Lo Sian Seng en Lauw Giok Lan) en de dagbladen *Bintang Soerabaja* (red. V. L. Courant), *Pewarta Soerabaja* (H. F. R. Kommer), *Perniagaän* (P. L. Gouw), *Djawa Tengah* (L. J. Mamahit) en *Warna Warta*.

Vermoedelijk wordt in de maand Augustus met de bewerking een aanvang gemaakt.

Het is te hopen dat de kundige bewerker ditmaal voldoening van zijn werk moge hebben en dat ook de Inlandsche en de Chineesche pers zullen waardeeren dat aan hare uitingen meer aandacht geschonken wordt en van hare zijde zullen medewerken om den redacteur van belangrijke artikelen ook in andere bladen op de hoogte te houden.

* * *

De reorganisatie der Protestantsche Kerk in Ned.-Indië. Naar aanleiding van het ter hand nemen van dit onderwerp, waarvoor eenigen tijd geleden (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1660) eene commissie is benoemd, heeft de nestor der Indische predikanten, Dr. van Lingen, bend. predt. van Poerworedjo, te Batavia bij Visser & Co. een Open Brief gepubliceerd, gericht „aan allen, die gerekend worden te behooren tot de Protestantsche Kerk in Ned.-Oost-Indië".

Hij gaat in het kort de geschiedenis na, wier organisatie door koning Willem I werd geregeld met behulp van eene commissie van 7 predikanten te 's Gravenhage, sedert 1815 „voor de zaken der Hervormde kerken in de Indiën" en na 1820 „voor de zaken der Protestantsche kerk", eene belangrijke wijziging, waardoor Hervormden, Lutherschen, Remonstranten, Doopsgezinden en later ook Christelijk Gereformeerden in Oost-Indië onder den éénen naam van Protestanten worden saamgevat in één kerkverband. Te Batavia is een Kerkbestuur, bestaande uit de vier predikanten aldaar en vier invloedrijke leden der Bataviaasche gemeente, van welke een het voorzitterschap bekleedt en die door den G.-G. worden benoemd uit een drietal, door dat bestuur voorgedragen. Ook bij de plaatselijke kerkeraden bestaat geen periodieke aftreding en deze vullen zich zelf aan.

De destijds ingestelde regeling vond haar grond in de voorliefde des konings voor centralisatie, in vrees voor botsingen, bij ontactvol optreden van westersche godsdienstleeraars ten opzichte der Inlandsche bevolking en in het kleine getal Europeanen, waaruit geen samenhangend genootschap was te vormen. De Roomschen, die op gelijke wijze in het gareel waren geslagen, kregen in 1846 meerdere vrijheid, tengevolge van een door Msgr. Grooff met opzet in het leven geroepen conflict met den G.-G. Rochussen, doch voor de Protestanten werd de gedwongen toestand bestendigd in verband met art. 122 R. R., waardoor de staat zoomin vrij was als het bestuur van het betrokken genootschap, vertegenwoordigd volgens sommigen door het kerkbestuur, volgens anderen door de Haagsche Commissie.

In de rede, waarmede Minister De Waal Malefijt de nieuw ingestelde commissie installeerde, werd de toestand zoo helder mogelijk uiteengezet, doch het antwoord van den voorzitter der ingestelde commissie, Mr. J. C. de Marez Oyens, bevredigde minder, omdat het de zaak voorstelde als bijna onmogelijk te regelen, zoodat daartoe een buitengewone moed noodig was, terwijl hij de urgentie zoodanig vooropstelde, dat er eene oplossing

moest komen, „men zou bijna zeggen op welke wijze dan ook". Die woorden deden Ds. van Lingen bijna vreezen, dat het plan was om — met voorbijgang van Kerkbestuur, kerkeraden en predikanten in Indië en met opheffing van art. 122 R. R. — in Nederland eene nieuwe kerkorde saâm te stellen en die er, met behulp van de Roomschen, in de Kamer „door te jagen". Zoo iets zou echter *te* ongehoord zijn en daarom wordt gehoopt dat de bewuste woorden niet meer dan een rhetorische frase waren; en bovenal dat de leden der Commissie de zaak wat bezadigder mogen bezien. Bekend zoowel met het kerkelijk leven in het moederland als in de koloniën, weet de schrijver dat aan beide schaduwzijden aankleven en wijst hij er op dat ten slotte het voornaamste niet van de kerkinrichting afhangt, maar van de geschiktheid van den predikant en de belangstelling der gemeente.

En het is met het oog op deze laatste, dat hij in het derde gedeelte zijner brochure komt tot de aansporing om kleur te bekennen. De Protestantsche Kerk in Indië moet volkomen zelfstandig worden; het zwaartepunt van het gezag, nu nog in Nederland, moet naar Indië worden overgebracht. En wel bij het Kerkbestuur te Batavia, dat moet wortelen in de kerkeraden, die op hun beurt door de gemeenteleden moeten gekozen worden. En nu moeten allen in zoover kleur bekennen, dat niet gevraagd wordt partij te kiezen tusschen alle richtingen op theologisch gebied, doch dat men de vraag beantwoordt: Zijt gij Protestant en wilt gij blijven behooren tot de Protestantsche kerk? Men kome daarbij vrij voor zijn levensrichting uit en het zal voor die kerk een voorrecht zijn als allen uittreden, die geen sympathie meer voelen voor eene kerkelijke en zelfs voor eene religieuze levensopvatting; niet de quantiteit maar de qualiteit moet de bron zijn van veerkrachtige werkzaamheid. Een groot bezwaar tegen eene krachtige gemeentevorming zal behalve gemis aan belangstelling steeds zijn het vlottend karakter der inwoners en Ds. van Lingen waarschuwt tegen te hoog gespannen verwachting bij de scheiding van kerk en staat. Daarom zou hij voorloopig meer voelen voor eene beperking tot de volgende wijzigingen: 1e. oproeping van de belangstellenden, om een zuiver overzicht te krijgen van de leden, die eene toekomstige zelfstandige kerk zouden kunnen formeeren; 2e. keuze van de *richting* der predikanten door de kerkeraden (die *dan* meer rechtstreeks vertegenwoordigers zouden zijn van het belangstellend deel der gemeenten); 3e. een commissie in Nederland, benoemd door het kerkbestuur te Batavia, welke op verzoek van dat bestuur de gevraagde personen uitzendt.

Met deze wijzigingen ware al veel gewonnen. Alvorens te eindigen, richt de schrijver zich tot vele ontwikkelde en hoogstaande personen die — 't valt niet te loochenen — zich metterdaad geheel aan het godsdienstige gemeenschapsleven hebben onttrokken. Hij herinnert daarbij aan onze plichtenleer zoowel jegens ons zelven, als jegens huisgezin en gemeente, staat en maatschappij. Het is dan de vraag of er jegens die godsdienstig-zedelijke vereeniging, die wij Kerk noemen, niet een plicht bestaat om haar te steunen in het behoud van het verhevenste ideaal dat ooit is uitgesproken. Men stelle zich van de scheiding van Kerk en Staat niet dadelijk gouden bergen voor, doch de verwachting wordt uitgesproken dat bij het geleidelijk aankweeken van belangstelling de Protestantsche Kerk in Indië een opvoedingsinstituut kan worden ter aankweeking van reine vroomheid, karakter en hooge levensidealen.

* * *

Receptie-gelden, tafelgelden, enz. In de Febr.-afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* bespreekt „Oeconomist" deze vaste uitgaven, die het jaarlijksch Indisch budget bezwaren, als een overblijfsel uit een tijd, die thans achter ons ligt. Toegekend voor het door hoofdambtenaren en hoofdofficieren houden van semi-officieele bijeenkomsten ten hunnen huize, in Indië bekend onder den naam van recepties, noemt hij deze periodieke comedie-vertooningen, dateerende uit een autocratischen tijd, die aanleiding geven tot niet-gemeende hormat heeft het hem steeds verwonderd, dat zij niet zijn afgeschaft tegelijk met zooveel andere onnoodige zaken, die in de bekende anti-hormat-circulaire zijn genoemd, en die geen geld kosten.

Door bijeen te voegen *f*93.000 aan representatiekosten, uitgetrokken op de IVde begrootingsafdeeling, *f*16.675 's jaars voor het vieren van publieke feesten en *f*259.676 bij oorlog en marine te zamen bestemd voor tafel- en fouragegelden, komt de schrijver tot een rond bedrag van *f*370.000 's jaars voor „sociale verveling", die hij tot 4 ton besparing afrondt; welk bedrag voor ¼ ware te bestemmen om de tractementen der Residenten te verbeteren, voor ¼ tot verhooging der pensioenen van subalterne ambtenaren en officieren en voor de helft tot verhooging der tractementen van inlandsche onderwijzers en inlandsche ambtenaren beneden den rang van districtshoofd.

* * *

De beste koloniale politiek is het opschrift van een tweetal artikelen van Mr. C. Th. v. Deventer in *Land en Volk* van 27 en 30 Mei j.l., waarin een résumé wordt gegeven van het gebeurde met den sultan van Asahan, zooals dit in den breede is uitgewerkt in de door de Vereeniging „Moederland en Koloniën" gepubliceerde lezing van het Oud-Lid in den Raad van Indië, den heer W. J. M. Michielsen. Reeds in dat blad van 11 Maart te voren (zie *Ind. Gids* April-afl. bl. 556) had de schrijver deze zaak na de mondelinge voordracht besproken, speciaal in verband met de financieele zijde der quaestie. Thans komt hij er op terug, omdat niet één der leden van de volksvertegenwoordiging in het gepubliceerde aanleiding vond om aan den Minister van Koloniën opheldering te vragen.

Thans laat de heer v. D. de financieele zijde onbesproken. Zij is trouwens niet de eenige, misschien zelfs niet de belangrijkste. Zeer gewichtig in elk geval acht hij ook de aan den dag gekomen opvatting der Indische regeering van de *verhouding* tusschen Nederland en Indische vorsten als de sultan van Asahan. Tot voor korten tijd werd aangenomen dat deze in hoofdzaak beheerscht werd door de gesloten politieke contracten, doch in de laatste jaren won de meening veld, ook door den heer Colijn in de Tweede Kamer verdedigd, dat deze geen overeenkomsten zouden zijn, maar „acten van investituur" en voor Nederland een minder bindend karakter zouden dragen. Dit berust volgens den heer v. D. blijkbaar op een misverstand. In gevallen dat een dergelijke acte van investituur, dat is van erkenning of van bevestiging, werd verleend was zulks een weerslag op de door de vorsten ontderteekende acten van verband. Men had hier wel niet den gewonen vorm van een contract, een door beide partijen onderteekend, stuk, doch *twee* stukken, waarvan het eene door de eene, het andere door de andere partij onderteekend was. Men behoeft echter geen jurist te zijn, om te gevoelen dat in het wezen der zaak in beide gevallen de partijen even stevig aan elkander verbonden waren. Vóór 1905 is door de Indische regeering nooit de leer gehuldigd, dat de voorwaarden in verband met veranderde zienswijze of tijdsomstandigheden naar eigen goeddunken ge-

heel eigenmachtig mochten worden gewijzigd. Op welke wijze dit geschiedde en hoe de heer Michielsen hier tegen op komt, wordt vervolgens medegedeeld, terwijl in het tweede artikel vijf bezwaren tegen het nieuwe contract worden genoemd, door den Vorst van Asahan te berde gebracht: 1e. het onttrekken van drie Bataksche landschappen aan zijn gebied, die gevoegd werden bij dat van het gouvernement; 2e. onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan den Resident opgelegd, zonder beroep op den Gouverneur-Generaal; 3e. geen medezeggenschap in het beheer der gelden van de landschapskas; 4e. een te bezwarende regeling van heerendiensten en hoofdelijke belasting, waardoor volksverloop dreigt en 5e. eene financieele benadeeling volgens het nieuwe contract, waardoor de vorst geen raad wist.

De wijze, waarop deze grieven behandeld zijn, wordt aan de hand der brochure-Michielsen uiteen gezet en leidt tot de conclusie van Mr. v. D., dat de zaak zóó ongewoon en zóó ergerlijk is, dat men neiging gevoelt aan een misverstand te denken. Doch dat dan de Regeering zich haaste dit weg te nemen. Doet zij dit niet, dan moet volgens hem de volksvertegenwoordiging niet rusten vóór eene bevredigende behandeling der grieven verzekerd zij. De sultan van Asahan is slechts hierin van zijn medevorsten onderscheiden, dat hij den ongelijken strijd het langst heeft volgehouden, doch zooals de heer M. zeide, ook hun vertrouwen in de rechtvaardigheid van het gouvernement is door het gebeurde ten diepste geschokt, zoo niet geheel vernietigd.

Volledigheidshalve kan aan de bespreking van dit artikel in *Land en Volk* worden toegevoegd dat het Bestuur der Vereeniging „Moederland en Koloniën" naar aanleiding van het geschrift van den heer Michielsen op 23 Mei j.l. een adres tot den Minister van Koloniën heeft gericht, waarin gewezen wordt op het groote politieke belang om de Inlandsche vorsten niet van het Nederlandsch gezag te vervreemden en in overweging wordt gegeven om o.a. aan de boven sub 2o. en 3o. genoemde punten tegemoet te komen. De al of niet gegrondheid der aanspraken van den vorst op de sub 1o. bedoelde landschappen valt geheel buiten het oordeel der vereeniging, evenzeer als het onder 4o. bedoelde punt. Wat de regeling der inkomsten vân den vorst betreft, waardoor hij blijkens de sub 5o. genoemde grief zeer zou zijn benadeeld, dit is een punt dat voor buitenstanders en op een afstand geen genoegzame belangstelling wekt om op een terugkeer tot eene vroegere regeling aan te dringen. Het is toch een feit, dat de vorst, wiens gebied slechts een beperkt aantal inwoners telt, blijkens zijn eigen mededeelingen ook nu nog een inkomen heeft, dat ruim voldoende schijnt, dat door verhoogingen wegens meerdere cijnsheffing vroeger belangrijk gestegen is en nog steeds stijgen kan, zoodat er, tegenover hetgeen andere vorsten en inlandsche hoofden genieten, geen aanleiding schijnt te bestaan om op de contractueel vastgestelde bedragen terug te komen of uit de landschapskas voor vermeende tekortkomsten vergoeding te geven. Men misgunt den vorst geen ruime inkomsten, doch zag die liever in den vorm van een aandeel in alle landsinkomsten stijgen met de welvaart van zijn gebied, weshalve dan ook in de derde plaats eene regeling in dien geest in overweging werd gegeven.

* * *

Slavernij in de Congo en elders. Onlangs ontvingen wij een overdruk uit de Maart-afl. van het *Bulletin de la Société belge d'Etudes Coloniales*, bevat-

tende eene studie van den Luit.-Generaal Donny omtrent de wijze, waarop men tot een geheele afschaffing der slavernij in de Congo-kolonie zal kunnen geraken. In de praktijk is dit namelijk wegens de bijzondere omstandigheden waarin dit land verkeert en het geringe ambtenaarspersoneel, waar men over beschikt, een alles behalve gemakkelijke taak.

Na een terugblik op den vroegeren slavenhandel en eene huldiging van nu wijlen koning Leopold II wegens zijn aandeel in het tot stand brengen van de Brusselsche acte van 2 Juli 1890 (zie onze Febr.-afl. bl. 160) wordt op de moeilijkheid gewezen, dat het verhinderen van rooftochten en het vernietigen van den clandestienen slavenhandel niet voldoende is om de slavernij uit te roeien. Bij bijna alle Afrikaansche volken bestaan toch een soort huisslaven, waarvan velen zelfs in slavernij geboren zijn en die deel uitmaken van het gezin van hun meester. Op deze was de Brusselsche acte niet van toepassing en elke staat behield zich het recht voor daaromtrent een eigen wetgeving in te stellen. Wanneer in den Congo-staat de slavernij plotseling bij decreet zou worden afgeschaft, kon men eene algemeene tegenkanting verwachten en een niet-opvolgen van gegeven bevelen, iets wat zeer gevaarlijk was, als men de middelen miste om zich te doen gehoorzamen. Wat zoude er voorts worden van de vrijgemaakte slaven, die van alles ontbloot in de wildernis geen bestaansmiddelen zouden vinden? Toch eischt het menschelijk gevoel zoowel als de maatschappelijke en zedelijke ontwikkeling der kolonie dat men voorzichtig doch beslist den weg inslaat, die geleidelijk tot de geheele afschaffing zal leiden.

Er wordt nu nagegaan hoe in andere Afrikaansche koloniën is gehandeld. In Zanzibar bepaalde de sultan, onder Engelschen invloed, dat na 1897 de gerechtshoven geen kennis meer zouden nemen van aanspraken op den persoon, den arbeid of het eigendom van een individu en als de reclamant hierdoor benadeeld bleek, zou hij eene vergoeding krijgen. Geen inbreuk zoude op het familieleven worden gemaakt, slavenvrouwen zouden in den harem des meesters blijven tenzij zij geen kinderen hadden of mishandeld werden. Wat de andere slaven betreft, werden drie soorten onderscheiden: *a*. Die welke als ambachtslieden bij hun meester werkten en reeds een klein loon ontvingen, bleven daar bijna allen als vrije lieden tegen iets hooger loon. *b*. Wat de eigenlijke huisslaven betreft, die over het geheel lui, ijdel en zonder initiatief waren, deze bleven in den regel ook na hun invrijheidstelling in dienst. *c*. Eindelijk had men de zeer talrijke plantage-arbeiders, die met hunne gezinnen aldaar vereenigd leefden en bijna allen hunne invrijheidstelling vroegen, doch daarna bemerkten dat zij daarbij meer verloren dan wonnen, zooals bijv. verzorging bij ziekte, enz. De meesten bleven bij hun meesters, doch er waren ook een aantal die hun vrijheid misbruikten om werkeloos rond te zwerven en zich aan dronkenschap en diefstal over te geven. Deze werden opgepakt en niet eer los gelaten, voor zij bewezen hadden een tehuis of dienst te hebben. Door de groote vraag naar arbeidskrachten in den landbouw was het verkrijgen van arbeid voor hen niet moeilijk.

In Britsch Oost-Afrika werd de slavernij op 1 Oct. 1907 afgeschaft en voor den vrijkoop per hoofd hoogstens 100 roepiën toegestaan. De Arabieren waren op den afkoop voorbereid en de maatregel ondervond geen bezwaren.

In Britsch Noord-Nigerië is daar, waar Mohammedaansche sultans regeerden en de slaven zelf gaarne vrij werden, het succes volkomen geweest. In sommige gedeelten heeft men afzonderlijke dorpen voor vrijgemaakte slaven opgericht. Aanvankelijk was er met de geheel uit hun doen

geraakte lieden niets aan te vangen en kostte hun onderhoud 6 shillings in de week. Men gaf hun werk tegen betaling en grond om te ontginnen en toen het oogsttijd was, kon het dorp zichzelf bedruipen. De vrijgemaakte vrouwen en kinderen zijn in Zoengeroe en Bornoe in een soort asyls geplaatst, waar zij zich op kleermaken, tuinarbeid, wasschen, bakken, enz. kunnen toeleggen en de kinderen onderwijs genieten.

In Oeganda is onder den invloed van het Christendom onder de hoofden zelf eene beweging tegen de slavernij ontstaan.

Wat de Fransche koloniën betreft, heeft in Madagascar de afschaffing zonder bezwaar plaats gevonden daar, waar de overheid zich kon doen gelden. De slaven bleven er meestal bij hun oude meesters of hielden zich met denzelfden arbeid onledig. In Fransch-Guinea geschiedt de vrijmaking geleidelijk door het laten storten van hun spaargeld bij een kas, waardoor de slaven, als een bepaald bedrag bereikt is om hun meesters schadeloos te stellen, wettig vrij worden. Ook hier zijn dorpen voor vrijgelatenen gestich, die sedert generaal Gallieni op wettelijken voet zijn geregeld.

In de Duitsche koloniën, met name Duitsch Oost-Afrika, bestaat eene onderhandsche regeling die ten doel heeft het lot der slaven zooveel mogelijk te verzachten en die grootendeels op voorschriften van den Koran is gegrond. De meester mag echtgenooten en kinderen niet van elkander scheiden; bij mishandeling verliest hij zijn recht op den slaaf; bij ouderdom of ziekte moet hij ze verzorgen; verkoop, tenzij met eigen toestemming, is verboden; de slaaf heeft het recht zichzelf vrij te koopen en mag daartoe eenige dagen voor zichzelf werken; alle kinderen, geboren na 31 Dec. 1905, zijn vrij.

In de Italiaansche kolonie Eritrea, waar de inlandsche hoofden Mohammedaansch en meer ontwikkeld zijn, weten alle slaven dat zij zich slechts bij de overheid hebben aan te melden om vrij te zijn. In Somaliland is in 1904 eene bepaling op de huisslavernij gemaakt, waarbij in een aantal artikelen de gevallen van vrijwording zijn omschreven en waarbij het vormen van dorpen voor vrijgeworden slaven is geregeld.

Voor het Congo-gebied zal men geleidelijk te werk moeten gaan, te beginnen met de streken, waar het gezag het beste gevestigd is. Alvorens te bevelen zal men van overreding gebruik moeten maken. Dan zullen decreten moeten worden afgekondigd, waarbij het lot der slaven wordt verzacht in afwachting van de geheele vrijmaking. De staat zal zelf de vrijmaking moeten bewerkstelligen; het bezigen van tusschenpersonen zou tot een handel in slaven leiden. De procureur-generaal der kolonie als aangewezen beschermer der slaven zal echter, wegens het uitgestrekte terrein, zijne bevoegdheid aan andere vertrouwde personen kunnen overdragen. Voorts zal de Staat in den regel schadeloosstelling aan de eigenaars moeten geven, doch slechts voor mannen, want wat de vrouwen betreft, degeen die een slavin huwt moet haar volgens de plaatselijke gewoonte koopen, en is het een vrije vrouw, een bruidschat aan de ouders vergoeden. In beide gevallen leidt die gewoonte dus toch tot betaling.

Daar de vrijgemaakte slaven, die in hunne omgeving blijven, toch weder tot eene dienstbaarheid zouden vervallen, erger dan slavernij, is de overheid genoodzaakt zich hun lot aan te trekken, hun een soort paspoort te geven en in een vrij dorp of dicht bij een zendingsstation of factorij een woonplaats aan te wijzen, met een lapje grond, een woning, enz. Een en ander zal geld kosten, en per hoofd zal bovendien op pl.m. 100 francs losgeld te rekenen zijn, doch met het oog op het te bereiken doel worden de uitgaven

niet buitensporig geacht. In de toekomst wordt namelijk gehoopt op de schoonste resultaten. De volwassen vrijgelatenen zullen van kindsbeen af met den landbouw vertrouwd zijn en weldra inzien dat met hun vlijt hun welstand toeneemt. Dan zal het particulier bezit een aansporing tot den arbeid zijn. De vrije dorpen zullen levensmiddelen voortbrengen en door de concurrentie zullen de tegenwoordige overdreven prijzen dalen; goed werkvolk en goede ambachtslieden zullen gekweekt worden en uit een oogpunt van welstand, hygiëne en ontwikkeling zal de kolonie een schitterende toekomst tegemoet gaan.

* * *

Opiumregie in de Straits. In het *Alg. Handelsblad* van 29 Mei j.l. leest men dat blijkens het eerste jaarverslag van de opiumregie in de Straits in 1910—'11 in het geheel te Singapore 1.919.673 thails en te Penang 912.212 thails verpakt werden, te zamen 2.831.885 thails. Eerst sedert 1 Jan. 1911 zal de opiumfabriek te Singapore geheel voorzien in de behoefte der Gefedereerde Maleische Staten. De laatste volkstelling gaf voor de Straits Settlements eene bevolking van 713.864 zielen. Telt men hier nog evenveel bij voor de in het afgeloopen verslagjaar door de opium-regie bediende streken van het schiereiland Malakka, dan komt men op een verbruik van omstreeks 2 thail per hoofd. In 1909 bedroeg het totaal debiet der opiumregie voor Java en Madoera 737.120 thail, dat is nog niet $^1/_{40}$ per hoofd der bevolking in dat jaar. Naar verhouding werd dus in het regie-gebied der Straits-Settlements t a c h t i g m a a l meer opium gebruikt dan op Java.

* * *

Machtsverhoudingen in Oost-Azië. In de avondbladen van de *Nieuwe Courant* van 2 en 3 Juni j.l. komt een interessant opstel voor, getiteld „De Russische gletscher en de Gele vloed", waarin wordt uitgegaan van het denkbeeld van Putnam Weale (Simpson), die voorspelde dat de toekomstige oorlogen niet in Europa gevoerd zullen worden, maar in Oost-Azië. Toch schijnt het dat ook hier de praktische berekening de oorlogen meer en meer zal beperken, vooral ook omdat tot dusverre een oorlog in het Verre Oosten het meest vruchten heeft afgeworpen voor de rustig toezienden. Zoo ontnamen Rusland, Duitschland en Frankrijk te Sjimonoseki Japan wat het op China had veroverd en te Portsmouth beroofde Amerika het van de oorlogsschatting, die het waarlijk niet zonder recht of reden van de Russen vorderde. En nu de Japanners in Mantsjoerije althans voorkeursrechten meenden te kunnen uitoefenen, treden de Angelsaksers, door Frankrijk en Duitschland gesteund, hen in den weg.

Om te verhoeden dat Rusland tot te groote macht kwam, sloot Engeland met Japan een verbond, doch toen dit land zijn vloot na den oorlog zoo versterkte en uitbreidde met de voormalige Russische schepen, begon Engeland in 1905 de kolossale maritieme basis te Singapore aan te leggen (waar de Engelsche regeering de Tandjong Pagar dokken en werven overnam, zie *Ind. Gids* 1905 II bl. 1716). Het besef van de schrikkelijke gevolgen van een Europeeschen oorlog is bij de mogendheden een krachtige drijfveer tot vredelievendheid, maar het gele gevaar, waar destijds keizer Wilhelm tegen waarschuwde, is het nog meer; het betreft hier den tegenweer van de Ariërs tegen de Mongolen.

En daarom zagen de Engelsche staatslieden verder, toen zij den Russen de hand reikten, dan de Duitsche, die in 1904 aan Frankrijk de gepantserde

vuist toonden. Dat bewees de terechtwijzing van Rusland na de bedreiging van Duitschland van 30 April 1911, dat Frankrijk niet alleen stond en het feit dat de Fransche bezetting van Fez op 22 Mei niet tot een Europeeschen oorlog leidde.

Rusland heeft zich van den schok van voor vijf jaar hersteld. De orde is in het land teruggekeerd, het autocratisch regime herwint zijn gezag en de inkomsten zijn tot 6½ milliard per jaar gestegen. Door zijne entente met Oostenrijk verzekert het de rust op den Balkan. Daar het aangroeien van Duitschlands macht Engeland noodzaakt zijn grootste kracht in Europa te concentreeren, wordt de taak om Rusland tegen te houden nu door de Amerikanen overgenomen. Het in 1915 afloopend Britsche verbond met Japan heeft uitgediend.

In Azië streven de Russen weder naar de open zee, waartoe de vriendschap met Japan bevorderlijk scheen, doch nu is het China, dat als een gele vloed den Russischen gletscher op zijde dringt. Terwijl vroeger Rusland almachtig in Mandsjoerije de kolonisatie van Chineezen aldaar als noodeloos belette, dringen deze thans bij tienduizenden tot in het Noorden van dit land door. Voorshands meenen de Russen zich voor het verlies aan invloed aldaar in Mongolië schadeloos te stellen. Een sterk garnizoen te Wersnje Oedinsk is de gewichtige basis voor een eventueelen inval in Mongolië via Kiachta naar Oerga, waartegen de Chineezen wegens den grooten afstand niets vermogen. China zal zich tegen zulk een inval dan ook niet verzetten, doch het odium valt geheel op Rusland, den ontwerper der vredesconferentie.

Japan's affaire in Mantsjoerije begint te kwijnen, omdat zijn nijverheid niet met de Duitsche en Amerikaansche kan mededingen en geldschaarschte de Japansche handelaren en nijveren in hunne bewegingen belemmert. In militair opzicht zullen de Japanners er nog lang de baas zijn, doch wat baat de voortdurend kostbare voorbereiding voor een oorlog die door de mogendheden zoolang mogelijk zal worden belet en Japan's financieelen ondergang zou zijn. China, dat tot zelfbewustheid komt, heeft tot een krachtige spoorwegpolitiek besloten, en zijn doelbewust optreden in Mandsjoerije verbaast degenen, die met den heer L. F. Walton, in de *Fortnightly Review* van Mei j.l., meenen dat tweedracht in de hooge kringen, een dreigende omwenteling onder de bevolking en geen sterk, beslist en eerlijk man aan het hoofd China zeer zwak doen zijn. Er moet een groote nationale kracht aan het werk zijn, die de Pekingsche bewindslieden in bedwang trachten te houden, voor zoover zij tevens de dynastie bedreigt, maar die zij overigens volgen en leiden. Ongetwijfeld zijn ook buitenlandsche invloeden aan het werk.

Vol beteekenis wordt de herbenoeming van den energieken Tsao-er-hsum tot gouverneur-generaal te Moekden en onderkoning van Mandsjoerije genoemd, een spaarzaam, eerlijk en geestkrachtig man, die voor de invoering van praktische westersche hervormingen gewonnen is. China hervormde de financiën en de rechtspraak in de provincie Moekden, zelfbestuur werd ingevoerd, men koloniseert de schaars bevolkte dalen van Soengari en Nonni, reorganiseert de strijdmacht, verbetert den landbouw, enz. De stad Moekden is ongelooflijk snel gemoderniseerd met trams, politie, brandweer, ziekenhuizen, enz.

Van de leening van 80 millioen tael, die China met een consortium van Amerikaansche, Engelsche, Fransche en Duitsche bankiers aanging, is 20 millioen voor de ontwikkeling van Mandsjoerije bestemd. Die leening, waartegen Japan protesteerde, is een afdoende herinnering aan art. 6 van het

verdrag van Portsmouth, waarbij Rusland en Japan China de volle vrijheid lieten Mandsjoerije voor den handel van alle volken te ontsluiten. Men heeft hier een der eerste resultaten van de politiek van den Amerikaanschen minister Knox, die een voorstel deed tot internationalisatie der Mandsjoerijsche spoorwegen. Door Rusland en Japan tot elkaar te drijven, wordt een voor den handel fnuikende oorlog voorkomen. Dan gaat China den Sjingtau-Aigoen-spoorweg aanleggen, die commercieel en strategisch in het nadeel van Rusland en Japan is. Groote Amerikaansche financieele belangen drijven China tot het sluiten van eene groote leening daarvoor, de zesde in weinige maanden (5 millioen tael voor een telegraafleening, een Engelsche van 20 millioen voor den Tsekiang-spoorweg, de genoemde van 80 millioen, een van 45 millioen voor den Hankau-Setsjoean-spoorweg en 10 millioen om Japan tevreden te stellen). Zoo wordt in Oost-Azië een proef genomen met de vredespolitiek, die om den economischen oorlog draait en is China zonder soldaten bezig, door zijn beproefd spel met de op elkaar naijverige mogendheden, te heroveren wat het verloor. „De polypenarmen van de Chineesche economische organisatie beginnen het westersche kapitaal op te zuigen, dat de begeerlijkheid van het proletariaat in Europa en Amerika ontvlucht".

* * *

De drang naar ontwikkeling onder cijfers. Dr. H. Tjeenk Willink, die reeds meer statistische beschouwingen over de Indische Hoogere Burgerscholen leverde (zie *Ind. Gids* 1908 I bl. 786), heeft naar aanleiding van de opmerking der commissie voor het eindexamen, dat het Nederlandsch voor de Inlandsche candidaten te moeilijk blijkt te zijn, eenige onderzoekingen ingesteld over de door deze in het algemeen behaalde cijfers, want als zij in de voertaal zelf moeilijkheid ondervinden, dan is het zeer waarschijnlijk dat zij ook in de andere vakken minder zullen voldoen en wel door het niet of verkeerd begrijpen van de beteekenis der woorden.

Het gemiddeld aantal punten, behaald door de 14 Inlanders, die van 1898—1907 in het eindexamen geslaagd zijn, bedroeg 97.64, tegen dat van de Europeesche geslaagden 100.02. Van 1901—1910 bedroeg dit van de 29 Inlandsche candidaten, die aan het examen deelnamen, bijna 91 tegen 92.6 van de 535 Europeesche mannelijke candidaten. Het gemiddelde over de 17 vakken was dus resp. 5.35 en 5.45. Terwijl het gemiddelde voor de rubrieken C (staatswetenschappen, aardrijkskunde, geschiedenis en boekhouden) en F (teekenen) voor de Inlanders hooger is, was dit voor de rubriek A (wis- en werktuigkunde), B (natuurwetenschappen) en D (talen) lager. Voor het Nederlandsch werd door de Inlanders gemiddeld 5.17, door de Europeesche jongens 5.42 en door de meisjes zelfs 6.17 behaald. Het laagst behaalde cijfer der Inlanders was in de Fransche taal (4.72) en voor rubriek D (talen in het algemeen) 4.95, zoodat aan hen in deze rubriek geen voldoend cijfer kon worden toegekend. Ook de cijfers in de andere vakken maken zoowel bij de Europeesche jongens als bij de Inlanders een weinig bemoedigenden indruk. De meisjes blijken betere candidaten te zijn, met gemiddeld 96 punten per hoofd. Het percentage der geslaagden voor het eindexamen neemt af. In de periode 1888—'97 was het 73.6 pCt., in 1893—1902 70.9 pCt., in 1898—1907 66.2 pCt. en in 1901—1910 63.6 pCt. Alleen in de 5 jaren 1906—'10 was het iets hooger, 65.5 pCt. In de periode 1896—1910 hebben 957 candidaten aan het examen deelgenomen, waarvan 634 of 66.2 pCt. slaagden. Onder de laatsten waren 558 Europeesche jongens, 53 meisjes, 18 Inlanders en 5 Chineezen, respectievelijk

65.7, 72.6, 62.1 en 71.4 pCt. van degenen, die examen deden. Ook hier is dus het percentage der meisjes het grootst. Bij de overgangs-examens maken de meisjes eveneens een beter figuur dan de jongens, hetgeen daaraan wordt toegeschreven, dat zij over het algemeen uit betere kringen komen.

Terwijl hetgeen over het verloop der leerlingen wordt gezegd, hier kortheidshalve wordt voorbijgegaan, zij nog slechts aangeteekend dat in de driejarige periode 1901—'03 de drie H. B. S. in Indië bezocht werden door 2099 leerlingen, waarvan 1627 Europ. jongens, 382 meisjes, 74 Inlanders en 16 Chineezen. In de drie jaren 1908—'10 was de schoolsterkte 3016 leerlingen, waaronder 2004, 705, 153 en 154 in die vier rubrieken. In dit tijdsverloop nam de schoolsterkte toe met 44 pCt. en wel met 22½ pCt. voor de Europ. jongens, 84½ pCt. voor de meisjes, 106.7 pCt. voor de Inlanders en 862½ pCt. voor de Chineezen. De toeneming der Inlanders voldoet niet aan de verwachting, die men een tiental jaren geleden daaromtrent koesterde. De snelle toeneming van het aantal Chineezen zal nog wel een paar jaar aanhouden, maar ook zij zullen spoedig inzien, dat het M. O. van de H. B. S. 5-j. c. niet voor hen geschikt is.

„De Inlandsche bevolking", zegt de heer Tj. W., „mag niet achterblijven bij de Chineesche in het streven naar ontwikkeling, en het feit dat vele Inlanders de opleidingsschool voor Inlandsche artsen, voor rechtskundigen, voor Inlandsche hoofden, enz. bezoeken is niet voldoende om het vermoeden weg te nemen, dat de Chineezen krachtiger pogen vooruit te komen dan de Inlanders".

* * *

Het gele gevaar in Suriname? In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 Juni schrijft een correspondent uit Paramaribo over eene quaestie, reeds verleden jaar in dit tijdschrift aangevoerd (*Ind. Gids* 1910 II bl. 1393) dat er zich namelijk zooveel Chineesche kleinhandelaren in Suriname nederzetten, waartegen de inheemsche bevolking niet opgewassen is. Dit heeft aanleiding gegeven tot een request van een aantal belanghebbenden aan den gouverneur met verzoek om van overheidswege maatregelen tegen de invasie van Chineesche handelaars te nemen. De voorbeeldig aaneengesloten Chineezen hebben daarop geantwoord met het uitschrijven van een boycot tegen alle onderteekenaars daarvan, en als gevolg trokken zich al dadelijk vijf der onderteekenaars terug. Toch werd in het verzoekschrift der kooplieden en winkelbedienden slechts gewezen op de nadeelen der Chineezen-immigratie, waarvoor als correctief aan de hand werd gedaan een hoog hoofdgeld heffen van iederen aan wal stappenden Chinees of verbod om binnen vijf jaar na aankomst als handelaar of winkelbediende op te treden. Ten slotte werd het geheel stopzetten van de immigratie van Chineezen, behalve voor landbouwdoeleinden, aangeprezen. Het eigenbelang der in Suriname gevestigde Chineesche groothandelaars brengt die vestiging van kleine Chineezen in winkeltjes mede, die goede klanten opleveren en waarvan het bedrijf niet veel kost, daar zulk een Chinees zich weet te behelpen.

* * *

Riouw onder rechtstreeksch bestuur. Het *Alg. Handelsblad* van 29 Mei j.l. ontleent aan de *Java-Bode* het bericht dat de regeering het voornemen heeft om het zelfbesturend landschap Lingga, Riouw en onderhoorigheden, welks sultan is afgezet (zie de April-afl. bl. 547 [1]), bij het rechtstreeksch gebied in te lijven. Het aanstellen van een vervanger van den afgezetten

[1]) T. a. p. moet op regel 16 v. o. in plaats van „blad" gelezen worden „besluit".

vorst lag voor de hand, doch men had daartoe niet de beschikking over een geschikt persoon. Een kleinzoon, die in de termen viel, wilde de gewezen sultan niet afstaan om hem een behoorlijke opleiding te Batavia te geven; hij voerde hem mede naar Singapore.

Volgens een ander bericht van de *Java-Bode*, overgenomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Mei, zou het machtsvertoon bij de afzetting zulk een schrik onder de inboorlingen verspreid hebben, dat er wel een 5000-tal uit Riouw naar Singapore en de omliggende landschappen zijn uitgeweken, die aldaar in zeer behoeftige omstandigheden verkeeren. Men houdt het er voor dat zij op een goeden dag wel weder terug zullen keeren. De ex-sultan heeft het „Keppel Harbour Hotel", een oud paleis van den sultan van Djohore, gehuurd en nog verschillende andere huizen, om een paar honderd volgelingen onder dak te brengen. Voor een dergelijke leefwijze zal de hem toegelegde *f*2000 's maands wel niet voldoende zijn. De gewezen sultan en de ex-radja-moeda brengen een langdurig bezoek aan Trengganoe, waarvan de sultan hun verwant is.

* * *

De pest op Java. Onder het opschrift „Pest en Quarantaine" bevat het *Vaderland* van 27 en 28 Mei j.l. een uitvoerig artikel van den heer B. L. van Albada, Officier van Gezondheid 1e kl. bij Hr. Ms. zeemacht, die enkele maatregelen aanbeveelt, waarmede men het overbrengen der ziekte over zee kan bemoeilijken. Hij wijst op het bezwaar om pest spoedig te onderkennen, terwijl noodeloos oponthoud der schepen voor deze groote kosten na zich sleept. Daarom zou het o.a. wenschelijk zijn te Soerabaja een bacteriologisch laboratorium op te richten, daar men thans in dubieuze gevallen een bacterioloog van Buitenzorg moet ontbieden, die bovendien geen voldoende hulpmiddelen heeft. Dan zou op de schepen, die een dokter moeten voeren, geëischt behooren te worden, dat deze het Nederlandsch artsexamen gedaan heeft, en zou het ook wenschelijk zijn voor groote vrachtbooten het voeren van een geneesheer te vorderen. In groote buitenlandsche havens, die naar Indië verschepen, zoude het gewenscht zijn Nederlandsche geneeskundige ambtenaren te hebben, onder wier toezicht de verscheping plaats had, enz.

In de Tweede Kamer had op 7 Juni j.l. de interpellatie plaats van den heer Roodhuysen (als plaatsvervanger voor den heer De Meester, die wegens ongesteldheid verhinderd was de zittingen bij te wonen); betreffende de pestziekte op Java. Na gewezen te hebben op de vroeger heerschende meening, dat de pestbacillen in eene temperatuur boven 25° C. geen langen levensduur hebben en de mogelijkheid dat het gevaar voor invoer van pest daardoor ook bij de overheid te licht is geacht, werden in hoofdzaak vier vragen door den interpellant gesteld. De eerste betrof het reeds in begin Februari voorkomen van een groot aantal hoogst verdachte sterfgevallen in Oost-Java en waarom in verband daarmede de Regeering zoo lang gewacht heeft met de mededeeling aan het opperbestuur en het treffen van maatregelen. De tweede vraag was: waaraan het is toe te schrijven dat, niettegenstaande het pestgevaar reeds lang dreigde, de Indische regeering nog op 4 April seinde dat instructiën voor opsporing van verdachte gevallen en voor rattenverdelging in bewerking waren. In de derde plaats werd gevraagd, waarom eerst op 9 April het reizigersverkeer van en naar het besmette gebied is stop gezet en het goederenvervoer nog voortgang had, behoudens de goederen, bedoeld in art. 8 van de pestordonnantie. Ten slotte werd gevraagd

of de Minister van Koloniën overtuigd was dat thans van overheidswege voldoende maatregelen zijn genomen om de ziekte te bestrijden en haar voortgang te stuiten.

De Minister, de heer De Waal Malefijt, was dadelijk bereid te antwoorden en uit dat antwoord bleek dat het Indische gouvernement inderdaad wel actief is geweest en afgaande op het bacteriologisch onderzoek te Weltevreden, gehandeld heeft, zoodra dat onderzoek pestgevallen aanwees. Verblijdend was het daarbij te vernemen, dat men eene volkomen medewerking ondervindt van de inlandsche bevolking. Intusschen kreeg de corr. van het *Alg. Handelsblad* van 8 Juni den indruk: „dat de Indische Regeering wel wat te veel vertrouwen heeft gehad in de onfeilbaarheid van de medische wetenschap. Veiliger ware het geweest, tegenover het uit China en Britsch-Indië dreigende pestgevaar, de twijfelachtige gevallen maar als pest te behandelen (gelijk men aanvankelijk trouwens ook gedaan heeft, echter niet meer toen het bacteriologisch onderzoek een negatief resultaat opleverde); al behoefde men daarom ook niet dadelijk onrustwekkende Regeeringstelegrammen te zenden. De Regeering in Indië zal toch geen onbepaald vertrouwen hebben gesteld in het gezag van den arts Scheurer (thans Kamerlid voor Sneek, die ook ditmaal, evenals bijna steeds, niet aanwezig was), die immers had betoogd dat de pest in Indië geen wortel zou kunnen schieten".

In de *Locomotief* van 9 Mei wordt gewezen op de onredelijke kritiek op de Indische Regeering, waaraan de moederlandsche pers zich in hare nervositeit schuldig maakte. Zoo had het *Vaderland* niet de overtuiging gekregen, dat in Indië met de noodige beslistheid en kracht was opgetreden en onder een stuk van den heer G. M. Nieuwenhuis in de *Groene*, waarin de schrijver om verbeterde contrôle op de hadji-booten vraagt, toont de redactie zich verontwaardigd over het feit, dat de Nederlandsche Regeering op de eerste particuliere pestberichten zich slechts onwetend kon betoonen en dat, toen er in Indië om inlichting gevraagd was, aan den dag kwam, dat de pest er reeds sedert twee maanden heerschte.

De *Loc.* vindt de geoefende kritiek onredelijk, omdat in hetgeen op dit oogenblik het v o o r n a a m s t e is: de bestrijding van de ziekte véél te waardeeren is. De regeering in moederland en kolonie deed ten spoedigste het mogelijke. Dat de aard van de ziekte zoo laat is herkend, mag niet in geheele zwaarte worden verweten. Niemand dacht een oogenblik aan de mogelijkheid van pest in Indië en zeker niet aan de intrede in de binnenlanden. Toen een geval geconstateerd was, heeft men met geheele krachtsinspanning gewerkt en het blad werpt alleen een blaam op vorige regeeringen, die verantwoordelijk waren voor gebrekkige quarantaine regelingen en gemis aan elk preventief toezicht op terugkeerende Mekkagangers.

Het *Alg. Handelsblad* van 6 Juni, dit verwijt van de *Loc.* aanhalende, merkt op dat deze vorige regeeringen met een gewichtigen factor te rekenen hadden, n.l. het geld. Van eene regeering, die beschikt over inkomsten ten bedrage van nog niet *f*5 per hoofd der bevolking, kan niet worden verwacht, dat zij evenveel zoo niet meer besteedt aan quarantaine-maatregelen, preventief geneeskundig toezicht en zoo meer, als eene regeering als in Nederland, die over een in verhouding zesvoudig inkomen beschikt.

* * *

De tweede jaarmarkt-tentoonstelling te Kota-Radja. De *Nieuwe Courant* van 6 Juni j.l. ontleent aan het *Nbl. voor het gouv. Atjeh en O.*, dat deze ten-

toonstelling op 2 Mei j.l. geopend werd, waarbij de inlandsche bestuurders, de keur der Atjehsche hoofden, de hoofden der Vreemde Oosterlingen en tal van dames en heeren tegenwoordig waren. Gouverneur Swart hield de openingsrede en zette uiteen dat het groote succes der eerste jaarmarkttentoonstelling (zie *Ind. Gids* 1908 I bl. 823) en het vele dat in het gewest sedert veranderd is, het denkbeeld bij hem hadden doen rijzen om op den tweeden verjaardag van H. K. H. Prinses Juliana weder een jaarmarkttentoonstelling op touw te zetten. Hij hoopte dat deze nog meer zou bereiken dan haar voorgangster en er toe zou bijdragen de bevolking den weg te wijzen naar verbetering van eigen cultures en nijverheid, dat de tentoonstelling tot leering en voorbeeld zou strekken en dat zij voor vele inzenders eene welkome gelegenheid zou zijn om zich een nieuw afzetgebied te verzekeren.

Den eersten dag bedroeg het bezoek 25.156 en den tweeden 22.400 betalende personen.

* * *

Over den grond van Java. In de *Indische Gids* 1910 II bl. 988 werd een vrij uitvoerig résumé gegeven van het referaat van den heer J. S. v. B. aan eenige artikelen van Dr. E. C. Jul. Mohr in *Teysmannia* 1909 over dit onderwerp. Sedert ontvingen wij overdrukken van een aantal vervolgartikelen, voorkomende in laatstgenoemd tijdschrift, jaarg. 1910. Zij behandelen Oost- en Midden-Java voornamelijk langs het zuiden en het slot eindigt met de beschouwing der vlakten van de Preanger. Ook in deze artikelen worden nieuwe gezichtspunten geopend en ziet men een voortdurend pogen om de geologische toestanden op logische wijze te verklaren, terwijl onverwachte uitspraken den lezer treffen. Zoo leest men op bl. 361 van de 6de afl. 1910, waar de Solo-vlakte besproken wordt, omtrent de geruchten om de bevloeiing daarvan weder op te vatten: „Wat dat zal kosten? — De vraag is, geloof ik, al gaat het ook om millioenen bij tientallen te gelijk, minder belangrijk dan deze: zal het wat geven? — Hoe vreemd deze vraag den lezer misschien ook in de ooren moge klinken, toch is zij gerechtvaardigd, waar de ervaring helaas geleerd heeft, dat andere bevloeiingen, die als waterbouw-technische werken ongetwijfeld de volkomenheid nabij komen, op het punt, waar het dan toch ten slotte eigenlijk om gaat, n.l. de verzekering van een grootere oogstopbrengst, negatieve uitkomsten hebben geleverd, en nòg leveren!"

Elders wordt gesproken over het in cultuur brengen van de gelateriseerde hellingen van niet meer werkende vulkanen, als de Telamojo ten N. van den Merbaboe, enz., die op groote schaal ontwoud werden ter wille van cultures, die het misschien maar enkele tientallen van jaren uithouden. Als men hetgeen in de laatste eeuw aan koffie verdiend werd eens ging stellen tegenover de verliezen aan grond-kapitaalwaarde, dan zou de rekening in een oppervlakkig bezien voordeelig cultuur-tijdperk angstwekkend nadeelige cijfers aanwijzen. Gaarne geeft de schrijver toe dat Java een rijk land is, maar alle vooruitgang en ontwikkeling gaan met een steeds versnellend tempo en een ondernemend en werkzaam volk kan aldus in korten tijd zijn grondkapitaal opmaken of althans tot hoogst bescheiden afmetingen terugbrengen.

Aan het slot van zijn rondreis over Java, eindigt de schrijver met eene waarschuwing, waarmede hij ook begonnen was, dat de lezer namelijk niet moet meenen dat het gegeven overzicht volledig of zonder fouten is. Daarom wordt gevraagd om het te helpen aanvullen en verbeteren door

inzending aan de betrokken afdeeling van het Dept. van Landbouw van berichten, photo's, monsters en alles wat men meent dat tot verbetering van den inhoud kan bijdragen. Hoe meer van dien aard ontvangen wordt, hoe eerder een omwerking dezer opstellen als afzonderlijk boekje zal kunnen verschijnen.

* * *

De toestand in Atjeh. In no. 248 der „Atjehkroniek" van de *Nieuwe Courant* van 18 Mei j.l. worden de indrukken besproken van den heer Van Kol bij zijn jongste reis opgedaan. Terwijl deze erkent wel eenigen vooruitgang in de economische ontwikkeling der gepacificeerde streken te hebben bespeurd, had hij opgemerkt dat de bevolking al veel verder had kunnen wezen, en dat men vroeger hier en daar zelfs al verder is geweest. Goed bezien meent de Kroniekschrijver dit een bijzonder gunstig getuigenis te mogen noemen. Het meeste van wat in het belang der Atjehsche bevolking tot stand kwam, is namelijk van de laatste drie jaren en daarom kan het tegenwoordige bestuur niet genoeg geprezen worden omtrent hetgeen in dien korten tijd geschiedde. Waar Van Kol beweert, dat van bevloeibare velden, voor de cultuur gereed, geen gebruik gemaakt kon worden omdat „de bevolking op sommige plaatsen zoo ongeveer gedecimeerd is", door karabijnkogels en marechaussee-klingen, wordt gewaarschuwd tegen overdrijving. De ontzettende gevolgen der intimidatiepolitiek heeft de Kroniekschrijver steeds in het licht gesteld, maar zóó erg als de heer Van Kol het aangeeft is het in geen enkele der door hem bezochte streken nog geweest. En gesteld het ware zoo, dan zou dit niet aan te toonen zijn door de beweeglijkheid der Atjehsche bevolking. Er is, of er was althans tot dusver weinig dat de menschen aan de bovenstreken bond. Dit, gevoegd bij het terrorisme der nog slechts weinige maar driest optredende verzetslieden, geeft aanleiding tot het gelukkig verschijnsel van verschuiving naar de kusten, waar het veilig wonen is en nog wat te verdienen valt. Juist het achteruit wijken is een teeken van gevaarlijk lijdelijk verzet. Er zijn eenige duizenden ongelukkigen gevallen, doch er bleven nog eenige honderdduizenden over.

In de volgende Kroniek uit de *Nieuwe Ct.* van 31 Mei j.l. wordt o.a. de opportuniteit van een in te voeren civiel bestuur besproken. Feitelijk had dit drie jaar geleden reeds plaats, doch f o r m e e l nog niet: „Wanneer — wat, naar men mag hopen, niet spoedig zal gebeuren — de tegenwoordige militaire gouverneur het bestuur zal neêrleggen, dan is er kans dat een militair, die als zoodanig meer op zijn stuk staat, zijn taak zal overnemen. Dit zou zeer te bejammeren zijn, want een oorlogstoestand is er immers niet meer". Hoewel de verzetslieden inzien dat op geen blijvend succes meer te rekenen is, valt het evenwel, na alles wat vroeger gebeurde, niet te verwonderen dat de verzetstraditie nog niet is uitgeroeid. Nog worden voorbeelden aangehaald van enkelen, die zich niet willen onderwerpen; op verschillende punten vonden in twee weken tijd aldus nog elf verzetslieden den dood. Alle actie schijnt ten slotte van uit Gajoe-Loeös van lieverlede op Linggö en het Meergebied geconcentreerd te worden. Hier is, volgens de *N.Ct.* van 16 Mei, het Carthago, dat vallen moet, en als het zoover is gekomen, zal verdere vergelijking met de Romeinsche historie wel niet opgaan.

* * *

Grondhuurprijzen bij de Suikerindustrie. Het *Vaderland* van 3 Juni j.l. vestigt er de aandacht op, dat in Augustus van het vorige jaar het Alg. Syndicaat van Suikerfabrikanten naar aanleiding van een depêche van den Minister van Koloniën werd uitgenoodigd tot een onderzoek ter toelichting van de daarin vervatte uitspraak, dat de grondhuurprijzen vrijwel stationnair waren gebleven. Het dagelijksch bestuur van het Syndicaat verklaarde zich bereid tot het houden van een enquête. De uitslag daarvan is nu in een flink boekdeel neergelegd. Daaruit blijkt volgens het *Bat. Nbl.* dat van alle fabrieken op één na, die voor de beantwoording der gestelde vragen in aanmerking kwamen, gegevens zijn binnen gekomen. Op grond daarvan komt de voorzitter tot de conclusie dat de algemeen verkondigde meening, dat de grondhuurprijzen stationnair zouden blijven, naar het rijk der fabelen moet worden verwezen.

* * *

P. van Dijk, c. m. i. †. Op 4 April 1911 overleed op 85-jarigen leeftijd te 's Gravenhage de oud-Chef van het Mijnwezen in Ned.-Indië, Pieter van Dijk, wiens portret en levensbericht door den heer R. A. van Sandick opgenomen werden in het weekblad *De Ingenieur* van 27 Mei 1911. Geboren te Amsterdam op 31 Jan. 1826, verliet Van Dijk reeds op 12-jarigen leeftijd de school om als leerling-horlogemaker in dienst te komen op de werkplaats van zijn grootvader van moeders zijde. Toen hij een jaar oud was, stierf zijn vader, en 16 jaar later, toen zijn moeder hertrouwde en zich te 's Hage vestigde, waar hij haar volgde, wekte zijn aanleg voor praktische werktuigkunde, aangewakkerd door de leerjaren in Amsterdam, in hem een groot verlangen naar de studie voor ingenieur. Op 21-jarigen leeftijd, in 1847, slaagde hij voor de Delftsche Academie, waar hij in 1852 promoveerde voor civiel-ingenieur. Daar hij te oud was om bij den Nederlandschen Waterstaat te worden toegelaten, had hij zich in zijn tweede studiejaar tegelijk voor mijningenieur doen inschrijven. Alvorens hem ook tot het eindexamen in dat vak toe te laten, werd hem het opdoen van practische kennis opgelegd, waartoe hij eerst te Haarlem de verzamelingen van Teyler's Genootschap bestudeerde, toen te Kerkrade werkzaam was, en daarop te Clausthal en St. Etienne cursussen volgde om later nog verschillende mijnwerken in Europa te bezoeken. In 1853 gepromoveerd als mijningenieur, werd hij in 1854 geroepen om in N.-I. staatsdienst bij het versmelten van de koperen munt werkzaam te zijn, doch toen het voornemen der muntverbetering verviel, werd hij te Buitenzorg aan het hoofdbureau van het Mijnwezen geplaatst. Hij doorliep bij dien diensttak alle rangen en werd in 1878 Chef, welke betrekking hij tot zijne pensionneering in 1885 vervulde. Hij maakte een eerste ontwerp van een mijnwet, had een belangrijk aandeel in de reorganisatie van het tinbedrijf op Banka, en de invoering van mechanische hulpmiddelen aldaar. In 1883 verscheen zijn belangrijk rapport over het voorkomen van aardolie in Poerwodadi, en nog op vele andere wijzen maakte hij zich verdienstelijk, zooals men verder in de necrologie kan lezen, die versierd is met zijn welgelijkend portret.

In Van Dijk was de hoogst zeldzame combinatie verwezenlijkt van wetenschappelijk opgeleid civiel ingenieur en mijningenieur, terwijl hij meer bepaaldelijk den aanleg had van een werktuigkundig ingenieur. Als men de omstandigheden leest, waarmede deze eminente man zich voor den Indischen dienst verbond, dan geeft het den indruk dat, even als vroeger in zoo menig ander geval, wanneer niet de beperkte middelen der familie

er toe gedreven hadden, zijn loopbaan zich vermoedelijk tot Nederland zou hebben beperkt. Dergelijke gevallen worden met toenemende welvaart in Nederland zeldzamer en het komt ons voor dat deze verandering in de economische toestanden een der groote factoren is, welke invloed hebben op het zeer beperkte aanbod van zeer ontwikkelde jongelui voor den Indischen staatsdienst.

* * *

Tekort aan ambtenaren. Blijkens een door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Mei aan de *Java-Bode* ontleend bericht werd door de regeering besloten tot de indienststelling voor de Buitenbezittingen van adspirant-civiele-gezaghebbers, die evenals de administratieve ambtenaren (voormalige ambtenaren ter beschikking *St.bl.* 1907 no. 230) ter opleiding zullen worden toegevoegd aan een Ass.-Resident of Controleur. Deze maatregel, een stap in de richting van een definitief corps civiele gezaghebbers, wordt bij het bestaande tekort aan ambtenaren toegejuicht. In het plan om die personen een aanvangstractement van *f*180 's maands te geven met *f*50 huishuur indemniteit, ziet de berichtgever echter een kwaad, omdat zij dan in betere conditie komen dan de pas aangestelde administratieve ambtenaren, die te Leiden of elders studeerden, welke minder huishuur en allerlei korting krijgen. De *Java-Bode* zou voor die ambtenaren de huishuurindemniteit ook op *f*50 willen gebracht zien.

Op Java (*N.R.Ct.* 21 Mei) schijnt men het aanstellen van civiele gezaghebbers met den rang van controleur, blijkens eene correspondentie uit Bandoeng aan de *Java-Bode*, niet aan te durven en toch is daar het gebrek nijpend, getuige de vele waarnemingen van betrekkingen alleen in de Preanger, in dat schrijven opgesomd.

Blijkens de *Nieuwe Courant* van 29 Mei, heeft de heer Van Geuns, in het *Soer. Hbl.* niets geen verwachting van de voorgenomen reorganisatie van het B. B. en ziet hij alleen verbetering van tractementsverhoogingen. „Waar blijkens de ervaring geen zweem van idealisme bij de Hollandsche jongelingschap aanwezig is, noch de ruimte van beweging naar vele zijden in de bestuursloopbaan een charme uitoefent, daar blijft der regeering slechts het tertium over: de materieele voordeelen te verhoogen".

De *Java-Bode* schreef daar o.a. nog bij dat het ongetwijfeld noodig is de eischen van benoembaarheid hoog te stellen: zooveel hooger dan vroeger, als het ambt van bestuursambtenaar thans moeilijker in zijne vervulling is dan weleer. „Weleer kon men als bestuursambtenaar voldoen met karakter, tact, kennis der bepalingen en locale kennis". (Ons dunkt dat men al heel tevreden mag zijn wanneer alvast allen hieraan voldoen). Volgens de *J.-B.* moet men thans bovendien zijn een man van de wereld, „die op de hoogte is van de stroomingen, welke de wereld regeeren". Het wil ons voorkomen dat die definitie wel wat vaag is.

* * *

Studiereizen naar Indië. In het *Vaderland* van 3 Juni wordt melding gemaakt van eene groote studiereis, die in Duitschland wordt georganiseerd, waaraan vakmannen op verschillend gebied zullen deelnemen. Men is voornemens op 3 Juli van Napels of Marseille naar Dar-es-Salam te vertrekken en dan in Duitsch Oost-Afrika en elders ondernemingen te bezoeken, voorts naar den Kilimandsjaro te gaan, het Mombassa-meer te bevaren en op 23 October de terugreis te ondernemen. Naar aanleiding van dit bericht wordt gevraagd of het niet op den weg van ons Hollanders ligt,

dergelijke reizen naar onze Indische bezittingen te organiseeren. Er wordt, en zeer terecht, dikwijls geklaagd over gebrek aan belangstelling in Indië: als altijd is dit weer een gevolg van gebrek aan kennis van land en volk, van daar bestaande toestanden. Dit zal minder worden als elk jaar eenige tientallen van de besten, zoowel vóórmannen op het gebied van handel, nijverheid, landbouw en wetenschap als jongelieden, die vóór zij naar Indië gaan, eerst eens met dat land kennis willen maken, samen daarheen trekken en met eigen oogen aanschouwen wat daar gedaan en gearbeid wordt. Na terugkeer zullen zij de opgedane kennis in ruimer kring verbreiden. Waar in Duitschland het reisplan is opgemaakt in overleg met het Ministerie van Koloniën, zal ook in Nederland de steun der Regeering wenschelijk zijn, die wellicht de kosten zouden kunnen dragen voor bezoldiging van de leiders, voor aankoop van boeken en kaarten, enz. Het blad gelooft dat zulke reizen veel zouden bijdragen om den band tusschen moederland en koloniën te versterken.

* * *

Het Panama-kanaal. Blijkens de correspondentie uit New-York in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Juni j.l., gaat de uitvoering van dit kanaal (zie onze Jan.-afl. bl. 84) zoo goed vooruit, dat de feestelijke opening op 1 Jan. 1915 zal kunnen geschieden en reeds eerder vaartuigen zullen kunnen worden doorgelaten. Kolonel Goethals dringt daarom aan op vaststelling van toltarieven, scheepvaartregeling, enz., welke vastgesteld zullen moeten wezen vóór dat het Congres wederom met anderen arbeid overstelpt wordt. Daarmede hangt toch samen de algemeene teleurstelling, die zou ontstaan als, nadat het kanaal beschikbaar is gekomen, slechts een gering gebruik daarvan werd gemaakt. De bediening der sluizen vergt zorgvuldige en vrij langdurige oefening, van de tegenwoordige arbeidskrachten zal in de tweede helft van 1912 slechts een uiterst klein gedeelte niet worden afgedankt. De kolonel verlangt echter bijtijds te vernemen op hoeveel scheepvaart zal vallen te rekenen, ten einde zooveel mogelijk welgeoefende sluisbedieners ter beschikking te hebben. De Congres-commissie heeft twee verschillende wetsontwerpen in behandeling. Volgens de Fordney Bill zou de schatkist aan schepen onder 's lands vlag de tolrechten terugbetalen, volgens die van James Mann zou de President het kanaalgebruik vaststellen en den tol tusschen $0.50 en $1.50 per netto-ton kunnen vaststellen. Dit laatste zou zich echter weinig verdragen met Art. III van het Hay-Pauncefote-verdrag van 1901.

* * *

De landbouwkolonie Djelat nabij Tjiamies. Indertijd is in deze revue vrij uitvoerig melding gemaakt van de stichting van den heer Th. Nijland, toen genaamd „Arbeidsleger van Djelat-Tjiamies" (zie *Ind. Gids* 1907 II bl. 1409). In langen tijd hoorde men er niets van, doch nu deelt het *Vaderland* van 12 Juni j.l. mede, dat die zaak geheel mislukt is. Blijkens de verspreide brochure wilde hij op Djelat, een perceel van 59 bouws, een handelsdepartement, een landbouwdepartement, een drukkerij, enz. vestigen om arme drommels aan den kost te helpen. Eenige burgers en oud-militairen lieten zich vinden om zich als kolonisten aldaar te vestigen. De heer Nijland zou als voorwaarden van toelating hebben gesteld dat gagementen en pensioenen bij hem in bewaring kwamen, dat zij als vegetariërs zouden leven, geen huishoudsters zouden hebben en geen drank gebruiken. Tegen inhouding op hun dagloon, dat variëerde van *f*0.50 tot *f*1, zoude hun vegetarischen

kost verstrekt worden. Een en ander zou niet naar den zin der kolonisten zijn geweest, die hem na enkele weken slechts verlieten en met de paupers, die in hun plaats kwamen, ging het al evenmin goed. Het artikeltje, dat van een minachtenden toon tegen den stichter blijk geeft, is niet voldoende om zich rekenschap te geven hoe de zaak zich heeft toegedragen, doch dat de heer N. het met onwilligen nog een zevental jaren heeft volgehouden, geeft toch blijk dat hij niet de eerste de beste is en het is te betreuren, dat al weder eene poging om arme Indo's er boven op te helpen aldus mislukte.

* * *

De Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij in 1910. Wij ontvingen het Verslag en de statistieke opgaven dezer maatschappij, doch na de uitvoerige mededeelingen, opgenomen in de *Indische Gids* van 1909 II bl. 1267, moeten wij ditmaal volstaan met te constateeren dat zij steeds in bloei vooruitgaat. Schommelde het aan de aandeelhouders uitgekeerde dividend in de jaren 1902—1907 tusschen 10 en 12 pCt., in de jaren 1908, 1909 en 1910 klom dit tot 13.70, 1410 en 15.60 pCt., terwijl het aandeel dat de Staat geniet uit de lijn S./V. in die drie jaren respectievelijk *f*294.013, *f*253.739 en *f*261.457 beliep. Op die lijn S./V. werd in 1910 *f*141.000 meer ontvangen en het aantal reizigers was 92000 grooter dan in 1909, doch op de lijn Batavia—Buitenzorg was de toeneming betrekkelijk nog aanzienlijker, n.l. *f*94.000 meer ontvangsten en 132.000 reizigers meer, terwijl ook 13000 ton goederen meer vervoerd werden.

Ook op de andere lijnen nam het verkeer toe, in sterke mate o.a. op den tramweg Goendih—Soerabaja (*f*209.000 meer opbrengst dan in 1909). Alleen op den tramweg Solo—Bojolali nam het aantal reizigers af, hetgeen wordt toegeschreven aan op deze lijn tijdelijk ingevoerde buurtverkeertreinen.

* * *

Samensmelting der Indische bestuurscorpsen. In de onlangs uitgegeven afl. no. 9 der *Berichten en Mededeelingen van de Vereen. van Ambt. bij het Binn. Bestuur in N.-I.* alhier is in extenso de rede opgenomen, door den Ass.-Resident van Affelen van Saemsfoort over genoemd onderwerp in die vereeniging voorgedragen. In onze Febr. afl. bl. 247 werd reeds de aandacht gevestigd op de polemiek, welke daaruit in de *N.Ct.* voortvloeide, doch nu het belangrijke geschrift voor ons ligt, is het niet te onpas er nogmaals de aandacht op te vestigen, daar het op ons den indruk maakt dat de heer v. A. v. S. werkelijk gelijk heeft. De taalquaestie behoeft geen bezwaar te zijn. Het Javaansch is als grondslag en leidraad voor de studie der Oostersche talen, zooals later nader in dit tijdschrift nog zal worden aangetoond, van het grootste belang voor alle ambtenaren en zou zelfs boven het Maleisch te verkiezen zijn; de afwisseling in werkkring zal aan den ijver, de energie en de werklust van de individuën te goede komen en het gewicht der betrekking staat in geen der beide deelen van Indië bij elkander ten achter.

* * *

Een Chineezen-moord in Mexico. Het *Alg. Handelsblad* van 11 Juni j.l. bevat een paar belangrijke brieven uit Torréon in Mexico van 17 en 20 Mei, betreffende den daar gepleegden moord. (Deze plaats ligt ongeveer op de helft van de groote spoorlijn die Mexico van de noordgrens te Paso del Norte tot de hoofdplaats doorsnijdt en waarover men twee etmalen spoort). Daaruit blijkt dat de aanhangers der republiek, volgelingen van

Madero, zich onder den bedwelmenden invloed van geheel tuchteloos te zijn en wellicht ook van drank, aan allerlei buitensporigheden schuldig maakten, in het wilde hun geweren afschoten, een Chineesche stoomwasscherij verwoestten en ten slotte op de gruwelijkste wijze alle Chineezen, mannen, vrouwen en kinderen ombrachten. Er werden er meer dan 300 vermoord, terwijl slechts 15 soldaten gedood werden en 26 Maderisten gedurende het gevecht. Zonder hier in veel bijzonderheden te kunnen treden, slechts deze aanhaling: „Jongens met groote messen het hoofd middendoor hakken, een Chineesche vrouw, haar man, twee kinderen en een Mexicaansche meid doodschieten, enz. enz., te veel om op te noemen", dit had de briefschrijver zelf gezien en hij zegt vervolgens terecht: „En dat noemt zich geciviliseerd, dat wil het stemrecht. Ik had eenige sympathie voor dat volkje vroeger, doch mijn respect voor Porfirio Diaz is kolossaal gestegen. Een man, die dat volk 30 jaren in toom kan houden, is een genie".

Naar men zegt, eischt China van Mexico een schadevergoeding van 50.000 dollars voor elken gedooden Chinees en een millioen voor de stoffelijke schade, terwijl een Chineesch oorlogsschip naar Mexico zou vertrekken.

Gesteld dat die gelden uitbetaald worden, dan zullen het toch wel niet de ware schuldigen zijn, die daardoor gestraft worden. Het geval schijnt ons leerzaam als bewijs waartoe minder ontwikkelden vervallen, als zij met hun beperkt verstand aan heilzame tucht ontkomen.

* * *

Het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken. Onwillekeurig dringt de analogie van het voorgaande zich bij ons op met de gruwzame gebeurtenissen, die zich in Mei 1817 in de Molukken op het eiland Saparoea afspeelden en die gedeeltelijk het onderwerp vormen van de uitvoerige studie over „Het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken in 1817", naar oorspronkelijke stukken bewerkt door den heer P. H. van der Kemp, waarvan de beide eerste gedeelten zijn opgenomen in de derde en vierde afl. van de *Bijdragen tot de T.-, L.- en Volkenk. van N.-I.* deel 65 (1911). Het tweede gedeelte betreft den opstand, terwijl het derde over het bedwingen daarvan door Schout-bij-nacht Buijskes in eene volgende aflevering zal volgen. Hoewel men den indruk krijgt, dat aan het onoordeelkundig optreden der onzen en de schuld der regeering, die papieren geld in omloop bracht, den handel fnuikte en soldaten voor Java deed pressen, de opstand dezer zoogenaamde Christenen te wijten is, geeft het relaas van het gebeurde blijk hoe gruwelijk deze lieden de familie Van den Berg ombrachten, terwijl toen het eenig in leven gebleven kind aan den aanvoerder Matulesi getoond werd, met het voorstel om dit nu ook te slachten, hij betoogde „dat God getoond had het in het leven te willen houden en men 's Heeren gramschap op zich zou laden, indien men aan dien wil geen gehoor gaf".

Plaatsgebrek verhindert ons verder bij dit eerste gedeelte van het belangrijke werk stil te staan, doch al ware het alleen om er uit te leeren, wat er van Europeesche denkbeelden wordt in de hoofden van sommige inlanders en wat betreurenswaardig optreden van ambtenaren ten gevolge kan hebben, is dit boek eene meer algemeene lezing waard.

* * *

De Treub-Maatschappij. Op de 21ste algemeene vergadering der „Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën", die op 10 Juni j.l. te Amsterdam gehouden werd, deed

Dr. A. A. W. Hubrecht, die de groote verdiensten van wijlen Dr. Melchior Treub herdacht, het voorstel om den zeer langen naam dezer maatschappij te vervangen door dien van „Treub-Maatschappij. Dit voorstel werd met acclamatie aangenomen, zoodat werd besloten dat de Maatschappij, wel is waar haar langen naam officieel behoudende, voortaan zich aldus zal noemen. Deze maatschappij, waarvan het 64ste Bulletin in Nov. 1910 werd uitgegeven, dat een overzichtskaart der expeditie Lorentz bevat (zie de *Ind. Gids* Jan. 1911 bl. 82) is in 1890 opgericht.

* * *

De reorganisatie der politierechtspraak, waarvan in *Ind. Gids* 1910 II bl. 1108 melding is gemaakt, en waarvoor een voorstel buiten den toenmaligen Directeur van Justitie, den heer I. A. Nederburgh, om, aan het opperbestuur werd aangeboden, komt in Indië, blijkens een in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 Juni j.l. overgenomen bericht uit de *Java-Bode*, opnieuw in behandeling. De Minister van Koloniën heeft de voorstellen namelijk teruggezonden en aan de Indische Regeering verzocht, alsnog daarop in te winnen consideratiën en advies van het Hof. De Directeur van Justitie zal er niet op behoeven te worden gehoord, omdat de tegenwoordige functionaris, Mr. J. Reepmaker, als Vice-President van het Hof verleden jaar, in voldoening aan de opdracht van den Landvoogd, zelf de voorstellen heeft bewerkt. De *J.-B.* vernam dat men bij het Ministerie volstrekt niet met de voordracht ingenomen is en dat ook het advies van het Hoog Gerechtshof ongunstig zal luiden.

* * *

Het eerste algemeene Rassen-congres. Blijkens een op 12 Juni j.l. uitgegeven circulaire, onderteekend door den staatsraad Jhr. J. C. C. den Beer Poortugael, voorzitter, de hoogleeraren Dr. T. J. de Boer, Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye en Dr. C. Snouck Hurgronje, leden, met Mr. J. H. Abendanon als secretaris, zal op 26—29 Juli a.s. te Londen (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1548) het eerste algemeene Rassen-congres worden gehouden in het gebouw der Universiteit (South-Kensington), waar ook het „Imperial Institute" is gevestigd. Het doel der bijeenkomsten is om door bespreking van verschillende onderwerpen een hechten band te doen ontstaan tusschen de volkeren van het Westen en het Oosten, om weg te nemen het misverstand dat al te dikwijls aanleiding geeft tot verwijdering en afkeer, waar vriendschappelijke samenwerking aan de menschheid een nog ongekende kracht tot vooruitgang zou kunnen verleenen. „Met vermijding zooveel mogelijk van politieke beschouwingen, en in elk geval van besluiten van politieke strekking, zal gestreefd worden naar het oplossen van vele en velerlei vraagstukken, die thans nog aan de samenwerking der volkeren in den weg staan.

„Het lezen en aanhooren van elkanders denkbeelden, gepaard met de mogelijkheid tot persoonlijke kennismaking, zal leiden tot onderlinge waardeering en tot aaneensluiting".

De kosten der algemeene deelneming aan het Congres zijn 21 shilling en voor degenen, die het niet bijwonen, doch slechts de boekwerken wenschen te ontvangen, 7 sh. 6 d. of *f*4.50. Men meldt zich aan bij den heer G. Spiller, 63 South Hill Park, Hampstead, Londen, onder gelijktijdige toezending van een postwissel.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Pariboga, Salawe dongeng-dongeng Soenda. — Vijf en twintig Soendasche sprookjes, verzameld door C. M. Pleyte. Batavia, Landsdrukkerij 1911.

De beide boekjes, die wij ter aankondiging ontvingen, bevatten resp. 5 en 4 van de 25 uit te geven dongeng's, zoodat er in volgende stukjes nog 16 te wachten zijn.

Het is bekend dat de Soendalanden rijk zijn aan sprookjes. Aan K. F. Holle hebben wij het te danken, dat daarop, reeds lang geleden, de aandacht is gevestigd en o. a. het bekende Soendasche sprookje van ,,De aap en de schildpad'', ook in Holland een gewild kinderboek is geworden.

De Soendasche jeugd is ,,dol'' op vertellen en onder de ouderen zijn goede vertellers lang niet zeldzaam. Dat is ons gebleken, wanneer wij indertijd, bij schoolbezoek, voor de laagste klasse lieten ,,ngadongeng'' door den onderwijzer. Dikwijls begon hij dan met een vertelling in brave-Hendrikken-trant, maar als hem aan het verstand was gebracht, dat het om een echte Soendasche vertelling te doen was, dan kwam hij los en vertelde met een ,,verve'', die men bij den, te voren vrij slaperig voor de klasse staanden onderwijzer, niet zou hebben verwacht. De kinderen hadden dan de grootste pret. Als het signaal ,,ngadongeng'' maar gegeven was, zaten zij al met glinsterende oogen en gespitste ooren in verlangende afwachting en hun hartelijk gelach bij de met toepasselijke mimiek en intonatie voorgedragen dongeng, daverde telkens door de school.

Wij twijfelen dan ook niet, of deze boekjes zullen zeer in den smaak vallen en ook buiten de school vele lezers vinden, doch de opmerking moet ons van het hart, dat *in* de school zulke lectuur geen hoofdschotel mag zijn, maar alleen te tolereeren is als tusschengerecht. In al die sprookjes, ook in de onze, van Moeder de Gans, de Grimmsche sprookjes en andere, zijn waarheid, logica en een gezonde moraal meestal ver te zoeken en als nu vele paedagogen bezwaar hebben tegen sprookjes, voor de betrekkelijk nuchtere, Westersche kinderen, dan dient men althans geen al te groote plaats er voor in te ruimen op de inlandsche school, waar de leerlingen en dier ouders propvol animisme zitten en door het veel lezen van sprookjes zouden worden versterkt in hun geloof aan allerlei onwezenlijke en wonderbaarlijke dingen.

Wat de folklorist interessant vindt, is nog niet altijd geschikte leerstof voor de inlandsche jeugd.

Men make derhalve van deze en dergelijke sprookjes in de school een matig gebruik, naast andere nuttiger en degelijker lectuur, al is die dan ook minder amusant en daarom minder gewild.

J. H.

Formulierboek voor de Inlandsche Rechtspleging op Java en Madoera, door Mr. F. C. Hekmeyer. Tweede herziene druk, Batavia. G. Kolff & Co. 1910.

Wie wel eens getafeld heeft met dear old Mrs. Ponsonby „en décolleté" of een gnädiges Fräulein doperwtjes zag eten met een mes; wie wel eens in een stormwind liep met een hoogen hoed of op een warmen zomerdag met knellende schoenen; wie wel eens een Venus moest bewonderen in een museum of den koning der dieren in een kooi, zal erkennen, dat niet passende vormen een gruwel zijn. En toch kunnen we het zonder vormen niet stellen. Ons gansche bestaan, ons dagleven van 's morgens vroeg tot 's avonds laat ligt voor een groot deel bekneld in den dienst der v o r m e n. Die vormen zijn nuttig en noodig, want zij zijn het houvast, het skelet der zwakke zielen, terwijl ze aan de sterke een veelal heilzame oefenschool bieden in maatschappelijke tucht. Wee den bandeloozen, die zich aan „onze manieren" niet storen en zich met hun levensuitingen in négligé of in rokbroek het publieke leven inwagen.

Maar de vorm moet passend en harmonisch, doelmatig en rationeel zijn. Men zal een modern vredespaleis niet kunnen bouwen in middeleeuwschen stijl en een Roomsche kerk niet als een pagode.

Ook in rechte zijn vormen onvermijdelijk, want het recht is zóó subtiel, dat het zonder vormen niet te hanteeren noch te bewerken zou zijn. Ook het recht moest zich dus afscheiden in vormen en naarmate de levensverhoudingen meer verschillend en complex werden, schoten telkens nieuwe kristallen te voorschijn, eerst nog wat dof en ruw, maar door de polijsting van eeuwen tot scherpkantige, heldere juweelen geworden. En onze rechters, ze zijn de juweliers, die de kristallographie van het recht nauwkeurig moeten kennen, want zij zullen uit al die verschillende verschijningsvormen telkens den juisten moeten kiezen om dien bij hun smeedwerk als model te bezigen en passend te maken voor de hand, die er om komt vragen. En zoo wordt elk vonnis tot een passenden ring, waarin een stukje schittert van den steen der wijzen.

Maar ook dát werk is uiterst subtiel en eischt een langdurige ervaring en ook die ervaringen kregen vaste vormen en werden tot een procédé, dat mede verschillende ontwikkelingsstadiën doorliep, al naarmate de geest, die het bezielde, gehoorzaamde aan het brute instinct, dan wel zich vastklemde aan het geloof in bovenaardsche machten, aan de abstractie eener Souvereiniteit, aan de Rede, of zijn vasten grond zocht en wortel schoot in eene diep bewuste realiteit.

Dat procédé nu is bij de Landraden op Java en Madoera zeer eenvoudig. Een Inlander, die niet schrijven kan, draagt zijn eisch mondeling voor en behoeft dan om verder op den weg van rechten te blijven, slechts te gehoorzamen aan de bevelen, die hem door den rechter gegeven worden, terwijl hij i n a p p è l enkele termijnen zal in acht hebben te nemen en een memorie moet indienen, die aan de wederpartij beteekend wordt. Eenvoudiger kan het dus wel niet; de moeilijkheid blijft echter ook hier, dat lieden, die niet gewend zijn in rechte te staan en voor wie een rechtsgeschil een buitengewoon evenement is, die niet in staat zijn hun gedachten behoorlijk te formuleeren, te rangschikken en te meten aan de gedachten van anderen, in het algemeen genomen ongeschikt zijn om zelf voor den rechter hun woord te doen. Alleen de brutalen zullen dus van hun zaak iets t e r e c h t brengen, maar de brutalen mogen de halve wereld bezitten, ze hebben juist meestal niét het r e c h t aan hun kant. Rechtsbijstand

blijft dus door den aard van het recht en als regel een noodzakelijke behoefte en dat dit zoo is, blijkt wel het best uit het nuchtere feit, dat die bijstand — zoo maar even mogelijk — bijna altijd wordt gezocht. En nu kan men wel gaan theoretiseeren en zeggen: die bijstand is niet nóódig; en ook kán men die behoefte wel onderdrukken en den rechtzoekende d w i n g e n in persoon ten gerichte te gaan, maar waarom zouden we dezen dwang opleggen, als noch de natuur van den mensch noch het recht daarmee zouden gebaat zijn? Of heeft niet de ondervinding ons geleerd, dat het recht het beste gediend wordt, als partijen scherp tegenover elkander staan en het rechtspunt methodisch wordt ontleed. Een rechter, die niet bóven maar tússchen de partijen staat en aan beiden de behulpzame hand reikt, zal zelden goed recht spreken. Wat deed Mr. van Idsinga anders dan aan de beide strijdende partijen de hand reiken, toen hij op 12 October '06 zijn amendement indiende op art. 75 Reg. Regl. en wat was daarvan het noodlottig gevolg: een beslissing, die niemand bevredigde en die nu reeds bijna vijf jaar op uitvoering wacht!

Ook in rechte zullen dus praktijk en methode de noodzakelijke gidsen zijn en daarbij zal dit formulierboek goede diensten kunnen bewijzen. Waar echter, gelijk hierboven opgemerkt, de rechtsgang voor partijen zoo uiterst eenvoudig is, was hier voor eigenlijke formulieren slechts weinig plaats en zoo is dan ook dit werk meer een praktische handleiding geworden voor den rechter en den griffier bij het opmaken van vonnissen, processenverbaal, bevelen en beschikkingen dan een eigenlijk formulierboek. Toch is het daarom niet minder nuttig, want het is wenschelijk, dat al die stukken in een duidelijken, korten en zelfden vorm worden gemodelleerd. Vooral zij dus, die hun eerste schreden op het gebied der rechtspraak zetten, zullen in dit boek een welkomen gids vinden, die hun den juisten en korten weg zal wijzen, die de lange ervaring van anderen heeft aangewezen en getraceerd.

Deze tweede druk onderscheidt zich gunstig van zijn voorganger door de toevoeging van vele, meest aan de jurisprudentie ontleende aanteekeningen, die bij het gebruik van groot praktisch nut zullen zijn, maar wordt helaas ontsierd door een groot aantal drukfouten, wellicht gevolg van het feit, dat het werk in Indië werd uitgegeven en de auteur zich in Holland bevond. Ook is het jammer, dat de schrijver, waar hij een enkele maal het terrein van het materieele recht betreedt, fouten maakt, die in modelwerk gevaarlijk zijn.

Zoo laat hij in formulier 15 (bl. 28) een eisch tot betaling van *„wettelijke renten van af de indiening van den eisch"* door den rechter toewijzen, hoewel toch een dergelijke eisch bij den Landraad niet op de wet noch op de gewoonte is gegrond.

Ten slotte is deze uitgave in afwijking van de eerste beperkt tot de rechtspleging bij de Inlandsche rechtbanken op Java en Madura en bevat ze dus geen formulieren voor de procedure bij het Residentiegerecht, noch voor die in de Buitenbezittingen. Waar eenheid in het procesrecht echter op den duur onvermijdelijk is, zal dit laatste tekort, naar ik hoop, niet lang meer gevoeld behoeven te worden. Overigens wensch ik aan dit nuttige en praktische werk een even goed onthaal toe, als aan de eerste editie ten deel viel.

's Gravenhage, Juni 1911. Mr. A. van Gennep.

Nederland en de Islâm, vier voordrachten, gehouden in de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie, door Dr. C. Snouck Hurgronje, Hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden,
N. V. Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. Brill, Leiden 1911.

In dit belangwekkend geschrift wordt in de eerste plaats geschetst hoe de Islâm in den Oost-Indischen Archipel kwam en zich daar verbreidde, dan wordt het stelsel er van uiteengezet en aangetoond hoe de Nederlandsche koloniale politiek zich tot den Islâm dient te verhouden. In het vierde hoofdstuk komt het moeilijkste gedeelte ter sprake, namelijk welke gedragslijn Nederland ten opzichte van zijn Mohammedaansche onderdanen in de toekomst heeft te volgen. De schrijver stelt zich in zijne studie geheel op het standpunt der ethische koloniale politiek en acht in zijn voorwoord de oude exploitatie-politiek voor goed veroordeeld. De slotsommen, waartoe hij in zijn drie eerste hoofdstukken komt, zijn evenwel nog onbevredigend en ook hem zelf voldoen zij volstrekt niet. In het leven der Nederlandsch-Indische Mohammedanen, zoover dat aan den invloed van het stelel van den Islâm onderworpen of blootgesteld is, wordt door hem het zuiver godsdienstige gebied afgebakend, als een terrein, waarop de Regeering en Hare ambtenaren volstrekte vrijheid moeten handhaven. Op het politieke gebied daarentegen moet die vrijheid in aller belang zeer beperkt worden. In het met de religie op het innigst verbonden gedeelte van het Mohammedaansche recht mag allerminst willekeurig worden ingegrepen, maar toch dient daar de weg der evolutie zoo wijd te worden open gehouden, als de omstandigheden het maar veroorloven.

Wij kunnen het echter niet laten bij maatregelen, die dienen om ontevredenheid en verzet bij de bevolking te voorkomen en zoo ons gezag te bevestigen. Dat gezag zal zijne rechtvaardiging moeten vinden in opheffing der Inlanders tot een hooger peil. Opvoeding en onderwijs zijn de middelen daartoe. Zelfs in landen van veel oudere Moslimsche cultuur ziet men de maatschappij voortschrijden, al is ook het *stelsel* op de door den schrijver ontwikkelde gronden onvatbaar voor eene afdoende hervorming. Dit geschiedt dan, als in Turkije, Egypte en Syrië, buiten het systeem om, doodzwijgend hetgeen de moderne cultuur niet durft aantasten.

In ons Indië zijn in dit opzicht eenige gunstige omstandigheden. Zoo vergemakkelijkt de betrekkelijk korte tijd, waarin het stelsel van den Islâm hier gewerkt heeft, waardoor het vele bestanddeelen van het leven onaangetast heeft moeten laten, de opname van nieuwe cultuurelementen, wanneer maar theoretisch bestrijding van de godsdienstige basis achterwege blijft. Dan heeft de eeuwenoude gewoonte der Inlanders, vooral op Java, om zich met zeer uiteenloopende rassen en beschavingen te verstaan, hen bewaard voor bekrompenheid en is de aristocratie willig om de wegen te volgen, die de uitheemsche regeeringsambtenaren hen wijzen. Inzonderheid omtrent de aan hunne kinderen te geven opleiding winnen de Inlandsche ambtenaren gaarne den raad der Europeesche in niet alleen, maar volgen dien ook met bijna aandoenlijk vertrouwen op. Sedert de kentering in de Europeesche opinie over de intellectueele, welhaast ook over de moreele waarde van den Inlander, aan wiens vorming de noodige zorg besteed wordt, bleek de lust der hoogere klassen op Java om zich geheel in de richting der hedendaagsche beschaving te ontwikkelen, buiten-

gewoon groot, veel te groot alras voor de gelegenheid, die hun van regeeringswege daartoe geboden werd.

De schrijver spreekt thans van behoudzucht der Europeesche bureaucratie, welke den stroom voorloopig stuitte, van gebrek aan organiseerend talent, halfheid en besluiteloosheid, die ook uit de Vreemde-Oosterlingenpolitiek blijkt en over het terugdringen van de Inlandsche kinderen van de Europeesche scholen met verwijzing naar nieuwe die in geenen deele aan de behoeften voldoen, terwijl met betrekkelijk milde hand op onderwijsgebied aan brutaal-schreeuwende Chineezen werd gegeven, wat de bescheiden vragende Inlanders grootendeels onthouden werd.

Als voorbeeld van betreurenswaardige onbeslistheid worden genoemd de niet-plaatsing bij het Europeesch bestuur van Inlandsche jongelieden, die men veroorloofde voor die betrekking te studeeren, het niet behoorlijk regelen der vooruitzichten van de geslaagde kweekelingen der Inlandsche Rechtsschool, enz.

Al die zaken worden aangehaald, omdat volgens den schrijver de oplossing van de Islâmquaestie ligt in de associatie der Mohammedaansche onderdanen van den Nederlandschen staat aan de Nederlanders. Gelukt deze, dan bestaat er geen Islâmquaestie meer. Dan is er genoeg eenheid van cultuur om aan het verschil in godsdienstige belijdenis zijne politieke en sociale beteekenis te ontnemen. Moest zij mislukken, dan zou de onvermijdelijk toenemende intellectueele ontwikkeling der Indonesiërs hen noodwendig hoe langer hoe verder van ons afvoeren, want dan zouden anderen dan wij de leiding in handen krijgen.

De schrijver wijst hierbij op den onweerstaanbaren druk, die eene krachtige openbare meening op de Regeering pleegt uit te oefenen en daarom moet in wijde kringen van het Nederlandsche volk de overtuiging doordringen, dat associatie van het leven der Inlandsche bevolking van den Indischen Archipel aan het onze in beider belang tot stand gebracht behoort te worden en „dat de tegenwoordige intellectueele beweging van de hoogere klassen der Inlandsche maatschappij de krachtige bevordering dier associatie onzerzijds urgent maakt, dat er *periculum in mora* is".

Tot dusver is dit inzicht tot vrij enge kringen beperkt en zijn eigenlijk de zendingsvrienden de eenigen die het levendig beseffen. Zij streven echter naar eene associatie van hoogere orde, die wel alle belemmeringen der eenheid van beschaving en nationaal bewustzijn tusschen Oost en West zou opheffen, doch die slechts een zeer gering uitzicht op succes heeft. Niettemin is de bewondering van den schrijver groot voor den zelfopofferenden arbeid der zendelingen en de offervaardigheid in het moederland. De taak der associatie kan niet aan de Christelijke zending worden overgelaten, nu de beweging ondubbelzinnig wijst „op de practische mogelijkheid der verwezenlijking eener schoone *politieke* en *nationale* gedachte, namelijk die der wording van een Nederlandschen staat, bestaande uit twee geographisch ver uiteenliggende, maar geestelijk innig verbonden deelen". Waar in ons eigen land de godsdienst, hoe gewichtig ook, niet de band is, die ons samenhoudt, mag er ook, noch van onzen staat, noch van ons volk, een propaganda uitgaan, „die zich voorstelt de Mohammedaansche Inlanders over te halen tot eene religie, die onder ons eenen, zij het nog zoo grooten, kring van belijders telt".

De schrijver acht evenwel eene actie, die bedoelt de Inlanders buiten den godsdienst om, steviger bij ons staatsverband en onze nationaliteit in te lijven, niet ongeoorloofd of misplaatst. Hij wijst op den toenemenden drang naar onderwijs en opvoeding in Europeeschen zin, zooveel noodig

aangepast aan de bijzondere Inlandsche behoeften. De tegenwerping dat door beter onderwijs alleen de hoogere klassen der bevolking bereikt zullen worden en daardoor de klove tusschen deze en de groote massa der kleine lieden wordt verbreed, wordt beantwoord met het toegeven, dat een van alle zijden tegelijk beginnen ongetwijfeld beter zou zijn, doch dat dit boven onze kracht gaat, „al ware het alleen omdat de psychologie van den kleinen man ons daartoe te vele, voor het oogenblik niet oplosbare raadselen biedt". Bij iedere poging in die richting loopt men gevaar hem iets op te dringen, dat hij niet wenscht, zonder dat wij de stellige overtuiging mogen koesteren, dat het voor hem deugen zal. Daarom heeft de schrijver ook geen hooge verwachting van de onlangs opgerichte dessascholen, al zullen zij wel geen kwaad teweeg brengen. Bij de hoogere klassen bestaat meer kans van slagen. De meest belovenden onder het jongere geslacht moedige men aan tot studie in Nederland en zorge er voor dat zij daar vertrouwde raadslieden vinden en sympathieke, degelijke kringen om in te verkeeren.

In Indië opene men voor hen zoo wijd mogelijk alle, vooral de beste inrichtingen van Europeesch onderwijs en men richte bovendien speciaal voor hune behoeften berekende scholen van middelbaar en technisch onderwijs op. Ook stelle men goede lagere Europeesche scholen in grooten getale tot hunne beschikking, zoodat de velen, die dit wenschen, gelegenheid vinden om Nederlandsch zóó te leeren, dat zij in die taal het werktuig vinden om zich in de verschillende richting verder te ontwikkelen. Om de leerlingen buiten de school niet in eene voor hunne opvoeding schadelijke omgeving te doen verkeeren, is doelmatige huisvesting van overwegend belang en deze zal men hun in deze eerste periode der associatie-beweging wel niet licht anders dan in een degelijk Europeesch gezin kunnen verschaffen. Dit is een der grootste, doch niet onoverkomelijke moeilijkheden, waarbij de zending wellicht zou kunnen medewerken. Aan zijn ongevraagd advies voegt de schrijver nog wenken toe over de Inlandsche vrouw en hare opvoeding, terwijl hij het urgent acht, dat aan hooger ontwikkelde Inlanders een belangrijk aandeel in den staatsdienst verzekerd worde.

Degenen, die de voorzegging wagen, dat de door de voorstanders van associatie aangewezen weg het rampzalig gevolg zal hebben, dat er eene klasse van Inlanders zal ontstaan, die hun evenwicht kwijt zijn, die uit den band springen, die den samenhang met hunne eigen maatschappij verloren hebben, zonder in een ander sociaal geheel te passen, worden kleinmoedigen genoemd. Zulke bedenkingen zijn van oudsher overal vernomen, maar zij hebben nooit bewerkt, dat de eenmaal ontwaakte drang naar licht bezworen werd. De schrijver is voorbereid op oogenblikken van verwarring, doch de zeldzaam vredelievende aard der Inlanders doet hem hopen dat het daarmede geen al te groote vaart zal loopen en het evenwicht spoedig herwonnen zal zijn.

Bovendien is stuiting der beweging, die niet door ons werd uitgelokt, niet meer mogelijk en het is maar de vraag of zij met onze medewerking en onder onze leiding of onder die van anderen zal plaats hebben.

In de samenvatting zijner beschouwingen wordt gewezen op de groote stroefheid en het gemis aan accomodatievermogen van het stelsel van den Islâm en de daaruit voortspruitende noodzakelijkheid om den gezochten weg der geestelijke associatie buiten dezen om te vinden.

De panislamitische gedachte, die thans op de aristocratie van Java en op de met haar gelijk te stellen klassen der Mohammedanen op de Buitenbezittingen nog weinig vat heeft, verliest alle kans daarop voor de toekomst, zoodra hare leden vrije deelgenooten van onze cultuur geworden zijn.

Behalve uit een oogpunt van Islâm-politiek heeft de associatie het heilzame gevolg de Inlanders ook staatkundig nauwer aan ons te binden.

Ten slotte worden de bezwaren weerlegd, die wegens verschil in huidskleur en afkomst tegen de nationale associatie zijn in te brengen. De bloedsmenging met het Indonesisch ras is al sinds eeuwen in vollen gang. Evenmin is al te groote afstand in beschaving en levensbeschouwing een beletsel, daar de hoogere klassen der Inlanders niets liever willen dan dien afstand tot de onmerkbaarste afmetingen terug brengen. ,,Hunne studenten, die te Leiden, te Delft en te Amsterdam met ons verkeeren, staan u en mij", zegt de schrijver, ,,geestelijk oneindig veel nader dan gansche klassen van ons eigen land- en zeevolk". Herinnerd wordt aan een woord van Renan, dat het waarlijk constitueerend element eener natie de wensch is om bijeen te behooren en daarom moeten wij deze adoptieve kinderen in ons nationaal gezin de hand reiken.

De Financieele zelfstandigheid van de locale zelfbesturen in Nederlandsch-Indië, proefschrift van L. A. de Waal. — Leiden, S. G. v. Doesburgh. 1911.

Hoe dor ook sommige onderwerpen mogen schijnen, die stof voor academische proefschriften opleveren, er gaat van zulke publicaties toch dikwijls eene bekoring van jeugd en vernieuwing uit, welke te danken is aan den verschen blik, op oude onderwerpen geworpen. De jeugdige doctor, die zijn arbeid opdraagt aan zijn ouders en zijn aanstaande vrouw, die als motto een paar dichtregels overneemt uit een onlangs in de *Gids* gepubliceerd gedicht van een eveneens pas gepromoveerd student, heeft ons in gedocumenteerden vorm inderdaad een nieuwen kijk gegeven op de locale zelfbesturen in Nederlandsch-Indië, die nu een zestal jaren in werking zijn. Hadden velen den indruk gekregen, dat zij een soort concessie zijn aan den geest des tijds, doch in het raderwerk van het Indische bestuur, zooal geen vijfde wiel aan den wagen, dan toch eene instelling van weinig invloedrijke beteekenis zouden worden, de groote verdienste van dit proefschrift is, dat het laat zien hoe men hier werkelijk den dageraad heeft te begroeten van een vruchtbaar streven om door plaatselijk initiatief de maatschappelijke ontwikkeling van Indië krachtig te bevorderen.

In de inleiding wordt in het kort de geschiedenis aangestipt, die tot resultaat had het Decentralisatiebesluit (K. B. *Ind. St.bl.* 1905 no. 137) en de Locale-Raden-Ordonnantie (*St.bl.* 1905 no. 181) en dan wordt daarin het beheer der geldmiddelen in het algemeen besproken en zulks in vergelijking met de overeenkomstige instellingen in Nederland. Het blijkt dat naarmate het zelfbestuur tot grooter ontwikkeling komt, er verschillende colleges kunnen worden gevormd en dat de bevoegdheid der raden en van hun voorzitter in menig opzicht ruimer is dan in Nederland. Van het administratief beheer van de Commissie van Financiën geschiedt de verantwoording in engeren zin via den raad aan de Indische Regeering, geadviseerd door de Rekenkamer, doch de rekening wegens het comptabel beheer is niet aan laatstgenoemd college onderworpen, doch uitsluitend aan het toezicht van den raad.

Werd aanvankelijk geoordeeld dat de hervorming weinig geschikt was om zelfstandige besturen, zooals men die in het moederland kent, in het leven te roepen, wegens de groote macht, die de regeering zich voorbehield,

daar wordt toegegeven, dat het centraal gezag ten slotte gedaan kan krijgen, wat het wil door den raad het werk uit de handen te nemen, eene bevoegdheid die zich door het onzekere van den uitslag laat verdedigen, doch het schijnt den schrijver ondenkbaar dat de Indische regeering, die toch zelf onder contrôle staat, van dit paardenmiddel misbruik zou maken. Dat zij overigens bijv. uniforme voorschriften voor het beheer der geldmiddelen vaststelde (*St.bl.* 1905 no. 220) mag eer een voor- dan een nadeel heeten. Tegenover de genoemde bezwaren zijn in het algemeen tal van lichtzijden te stellen, namelijk: een nagenoeg onbeperkt belastinggebied, groote vrijheid bij het heffen van retributies, geen wettelijke beperking van het recht om opcenten van verschillende landsbelastingen te heffen, niets dat in den weg ligt van een doelmatig beheer van locale bedrijven, het geldelijk beheer behoeft niet eenhoofdig te zijn, bij het aangaan van een geldleening behoeven de middelen tot rente en aflossing niet te worden genoemd, eene vrijheid die zelfs te groot zou zijn zonder het vernietigingsrecht.

Zal alzoo de ontwikkeling der financiëele onafhankelijkheid door de voorschriften weinig belemmering ondervinden, in de praktijk is het ruime belastinggebied door de landsbelastingen vrijwel afgegraasd en zal elke raad, die iets beginnen wil, moeten leenen. Het welslagen der hervorming hangt, behalve van de energie der raden, ook feitelijk van het gouvernement af, dat door tegen lagen prijs afstaan van domeingronden, door gunstige credietvoorwaarden zoowel als door het verstrekken van adviezen, het tijdelijk afstaan van landsdienaren en door, zoo noodig, zelf aandeelhouder in locale bedrijven te worden, zijn medewerking moet verleenen.

Achtereenvolgens worden nu in drie hoofdstukken behandeld de Bronnen van Inkomst, de Begrooting en het Beheer en de verantwoording der gelden.

De inkomsten, die onder negen rubrieken zijn gebracht, worden achtereenvolgens behandeld en bij de locale belastingen wordt uitvoerig besproken hoe de verordeningen tot stand komen, enz. Op gelijke wijze kunnen opcenten van landsbelastingen worden verordend en nu blijkt het, dat daarvoor tal van belastingen zijn aangewezen, zelfs hoofdgeld, landrente, enz., doch dat het niet geoorloofd is opcenten van de Inkomstenbelasting van Europeanen en Vreemde Oosterlingen te heffen. Eenige reeds ingevoerde locale belastingen worden besproken, terwijl onder die, welke nog ingevoerd kunnen worden, worden genoemd een vermogensbelasting, een op reclamebiljetten en een op waardevermeerdering, zooals deze met succes in ingevoerd in het pachtgebied van Kiautsjau. Bij de retributies komt het vraagstuk der locale bedrijven ter sprake en worden de argumenten daartegen zooveel mogelijk ontzenuwd, terwijl de argumenten er voor op bl. 52 e. v. met helderheid en overtuiging worden verdedigd.

Ons bestek laat niet toe het werk verder te resumeeren, doch begrooting en beheer, bestaande locale bedrijven, leeningen en zooveel andere zaken worden er in uiteengezet en getoetst aan hetgeen reeds tot stand kwam, zoodat degeen, die het proefschrift geheel bestudeert, zich een juist begrip van de locale administratie en van haar toekomst kan vormen.

C. Spat. Maleische Taal. Overzicht van de grammatica. Tweede, omgewerkte druk. Breda. Kon. Mil. Academie. 1911.

[1]) Wanneer er van een werk op 't een of ander gebied van wetenschap een tweede druk verschijnt, verwacht men er een verbetering van, of althans het boek in onveranderden vorm. Ook in dit geval is zulk een herdruk meestal een gunstig teeken.

't Spijt ons te moeten zeggen dat deze tweede uitgave bij de eerste achterstaat. Een achteruitgang dus. Te meer spijt ons dit, omdat wij indertijd in ditzelfde tijdschrift zoo gunstig oordeelden over den eersten druk.

Er zijn sedert die eerste uitgave tien jaren ongeveer verloopen. Een man die werkt, zijn vak bijhoudt, nadenkt, brengt allicht verandering in zijn denkbeelden daaromtrent. Meestal echter niet in de hoofdrichting van dat denken. Algeheele omwentelingen in vak-opvattingen komen weinig voor, en men waagt er zich niet licht aan na zijn veertigste jaar. Doch... wat was er geschied? In den tusschentijd was uit Leiden de groote Kern, de leider, het hoofd der Indische taalkunde, heengegaan, en Professor De Goeje, de beroemde Arabicus, was verscheiden, kort na zijn aftreden als hoogleeraar. Twee nieuwe professoren traden er op: Prof. Snouck Hurgronje, die De Goeje verving, en Prof. Ophuysen, die niemands plaats innam, want voor de leerstoel van 't Maleisch bestond sinds lang een vacature. Beide hoogleeraren nemen een standpunt in ter zake van de talen van Indonesië, samen één wil ik zeggen, n.l. dat van Prof. Snouck. Prof. de Goeje bemoeide zich zeer weinig met de studie dier talen, had daarin in alle geval geen standpunt. Dat van den tegenwoordigen arabicus is dus gekomen in plaats van dat van Prof. Kern, want naast elkaar konden ze niet heerschen: ze zijn daarvoor te uiteenloopend. Te Leiden is dus thans de eenige vertegenwoordiger van Kern's school, om maar eens zoo te zeggen, Prof. Jonker. Doch deze hoogleeraar is nog te kort in functie, om zich als voorstander van deze of gene richting te doen gelden. Terwijl Dr. Juynboll, een ander verdienstelijk leerling van Kern, zich sinds Dr. Ophuysen's optreden geheel van 't universitair onderwijs heeft teruggetrokken, wat wel jammer is: wij houden hem voor den besten kenner van 't Oudjavaansch onder de jongeren.

De eerste druk van Spat's spraakkunst kwam uit onder mijn toezicht. De idees erin verkondigd, waren vrijwel geheel de mijne. 't Was in een tijd, toen die denkbeelden nog vreemd aandeden; samen met die van Tendeloo — ook een Kerniaan — belichaamden ze *de nieuwe richting* in de Maleische taalopvatting. Deze raakte het gansche stel meeningen door alle onderdeelen der spraakkunst heen, doch vooral het werkwoord. Omtrent dit laatste — het passief, vooral het *subjectief passief!* — waren de gevoelens het sterkst verdeeld. Tendeloo en ondergeteekende stonden op dit punt vrijwel aaneengesloten. Hun beweringen werden door velen uitgekreten als „dwalingen". Ze hielden echter stand. F(lappuytt) dichtte zijn „Subjectief-passief marsch" in zijn „Toen ik Indisch student was". En 't scheen dat na eenige jaren dit monster der spraakkunst-fantasie voor goed dood was. Men kwam tot een soort vergelijk: geen grammatica op indonesisch gebied, na 1895 verschenen, of sporen van de nieuwe denkbeelden waren

---

[1]) Op verzoek van de Redaktie is dit stuk, evenals het vorige van mijn hand, in de oude spelling met de naamvals-uitgangen, terwijl ik anders, waar ik kan en in al wat ik schrijf de vereenvoudigde volg. F.

er in te vinden. V. Ophuysen, een der felste tegenstanders der nieuwe werkwoords-leer, blijkens zijn *Studiën*, werd hoogleeraar voor 't Maleisch, en zie, toen zijn spraakkunst verscheen, verraste hij de wereld met een totalen ommekeer in zijn denkbeelden op dat gebied. Ja, een echte omwenteling was het! En, zooals meer voorkomt, *il fut plus royaliste que le roi*. Ook hij wilde nieuw zijn, en over en door Fokker en Tendeloo heen, bouwde hij een nieuwe werkwoordsleer voor 't Maleisch. Dekreteerde bijvoorbeeld, dat er geen lijdende vorm, geen passief, in die taal voorkwam; dat *meloempat* geen werkwoord was. En nog meer nieuws. Van enkele ondergeschikte nieuwigheden (het los schrijven van *lah*, *kah* en *tah*, het logischer spellen van 't Maleisch) en van 't belangrijke nieuwere hechten aan *lang* en *kort* der klinkers op fonetischen grondslag wilde v. O. echter niets weten.

Spat schreef een aankondiging van die spraakkunst. Deze was niet bepaald een en al lof. Afkeuring ook niet. Alleen vond S. het noodig er op te wijzen dat F.'s naam en die van T. wel hadden genoemd kunnen worden, waar zij den stoot gegeven hadden tot v. O.'s wending in zijn opvattingen.

Thans geeft S. zijn tweeden druk van de eigen grammatica. Drie kwart daarin is identiek met den eersten druk. Ook hierin is de klankleer ontleend aan F.'s Phonetics. Doch wat S. aan v. O. vriendelijk verwijt, vindt hij voor zichzelf niet ongeoorloofd: F. wordt in 't gansche boek *eens* genoemd, en wel ter zake van de *hamza*. En dat terwijl hij in het voorbericht van de eerste uitgave mijn naam herhaalde malen noemde, en het vaderschap erkende der ontwikkelde werkwoords-theorieën. Deze zijn thans gewijzigd, in zooverre dat v. O.'s opvattingen als mogelijk worden aangehaald naast de... mijne, maar van F. is geen sprake meer.

Ik wil niet aannemen dat hier het opzet schuilt, de hooge heeren te Leiden naar de oogen te willen kijken: F. is bij v. O. en Sn. geen *persona grata* voor zijn taalopvattingen, laat ons de huik naar den wind hangen. Zoo iets zou haast onverklaarbaar zijn, na de warme aanhankelijkheid aan mijn, toenmaals zoo revolutionnaire, denkbeelden van tien jaar geleden. Die nòg, met geringe ontwikkeling, de mijne zijn. Nogmaals, ik neem dit niet aan. Ik constateer alleen het feit dat F. uitgeschakeld is, en alleen als gezagsmenschen aangehaald worden v. O., Sn. en de — overleden — Tendeloo.

Een ander opvallend iets in dezen tweeden druk der Spatsche grammatica is de andere spelling der Maleische voorbeelden. Lange en korte klinkers worden niet meer onderscheiden. Ik had voor den eersten druk alle nagezien en van de noodige „kapjes" voorzien. V. O. schrijft mijn klankleer in hoofdpunten na, maar... hij zegt, dat de uitspraak van 't Maleisch nog niet *kan* vastgesteld worden. Ergo wacht S. zich de lange klinkers — volgens F. — in zijn tweeden druk te onderscheiden. Ik behoef wel niet te zeggen, dat ik voor de heele bewerking dier tweede uitgave volmaakt buiten consult gelaten ben. Ik wensch dit hier uitdrukkelijk te vermelden, niet alleen omdat het vreemd is, dat men een nieuwen druk van een boek bezorgt, waaraan een ander indertijd druk meegewerkt heeft, zonder dien ander althans daarin te *kennen*, maar ook om te doen uitkomen dat mijn opvattingen anders zijn. En wel op enkele punten, die ik nog noemen zal.

Even de klankleer aangeroerd. Zoover ik weet heeft nog niemand anders de klanken van eenig Maleisch dialekt trachten te beschrijven buiten mij. Trouw worden dan ook eenige mijner regels overgenomen. Zoo weer die

---

1) We volgen in deze bespreking Spat's wijze van uitdrukken der medeklinkers. F.

o- en e-regel, die over a en â in *akoe, pakoe, laki, lakoe, lâgi, lâgoe,* enz. Ook mijn overzicht der klanken wordt gevolgd. En zelfs te trouw! *Dj* en *tj* [1]) en de bijbehoorende *nj* worden als van ouds *palatalen,* verhemelteklanken genoemd. Ik geloof dat niemand zoo iets meer in ernst kan volhouden. Ik trachtte het onhoudbare dezer definitie aan te toonen in mijn uitgave van Beech's *Tidoong Dialects* (Oxford-Clarendon Press 1908), waar in de Appendix deze phonemen besproken worden: ze komen toch evenzoo in 't Tidoengsch voor. S. heeft dit blijkbaar niet gelezen. V. O. had het ook stil daargelaten. *Dj, tj* en *nj* zijn geen palatalen, maar zuivere *dentale affricaten,* d. i. dus tand-wrijf-klanken. Een kleine proef vóór den spiegel kan het ieder duidelijk maken. Dit geldt natuurlijk alleen voor menschen welke die klanken zuiver *kunnen* voortbrengen: een Engelschman b.v. maakt er de *j, ch* en *ng* van zijn taal van. En dan zijn 't palatalen!

Nu een enkel woord over het werkwoord.

De schokkendste nieuwigheid van v. O. is zijn opvatting van de *di*-vorm. Deze is nooit passief volgens hem; maar het woordje *di* = *dia,* hij of ze. Deze eigenlijk oude theorie — S. wijst daar even op — vindt S. thans de moeite waard als verdedigbaar aan te halen. Een enkel voorbeeld uit de taal moge hier volstaan, om die bewering te weerspreken. Als ik zeg *diperamba* (diperhamba) voor *ik,* dan bedoel ik een participium, een nomen verbi, en dit kan niet anders dan passief wezen: „de geslaafde" als 't ware, de tot slaaf gemaakte. En niet *ze maken tot slaaf!* Als ik zeg: *âda lah sâja liat bangkai ôrang diboenoeh ânjoet di âir,* dan wil ik uitdrukken, dat ik 't lijk van een *gedood* mensch in de rivier heb zien drijven: ook hier dus een participium en een passief.

Eindelijk als ik verbied: *Ajam jang ketjil itoe djangan dibeli,* dan beteekent dat: Die kleine kip moet je niet koopen. Geen kwestie dus van *ze koopen* of *hij koopt.*

Trouwens een oppervlakkige vergelijking met zustertalen doet al heel spoedig de onhoudbaarheid van *di* = *hij* (*ie*) of *ze* inzien. In veel talen is dat *di* = *i* (in 't Javaansch ook *ing* naast *in*). In 't Maleisch zelf is *dia* = *ia.* Beide woorden zijn koppelingen van twee partikels: *di, i* en *a.* Als men *di* in *diambil* gelijkstelt met *dia,* verwaarloost men de helft van dit laatste.

Het lust mij thans niet hierover uitvoeriger te wezen. Een ander maal afzonderlijk wellicht.

Waarom moet toch dat Maleische werkwoord telkens anders verklaard worden? Onze, T.'s en mijn opvatting, berustte op die van Masden en die van Favre. De eerste toch had reeds gezegd, dat *alle* Maleische werkwoorden *nomina verbalia* waren, een soort particiepen. En dit is de eenige steekhoudende opvatting, die geheel in overeenstemming is met het karakter der taal. Vandaar 't gemak om b.v. *nja* willekeurig bij te voegen en weg te laten. Vandaar ook de koppeling met het verbiedende *djangan* (waarschijnlijk een bijvorm van *djâhat*). Dat een *participium perfecti* echter niet altijd passief is, is voor mij ook duidelijk.

Over de z.g. „vervoegde vormen", een naam die vooral sedert de uitvoerige en doorwrochte studie van Prof. Jonker daarover, in zwang schijnt te komen voor vormen als *koe boeat, kau angkat, dialat,* even dit. Men wil er een soort vervoeging — een spoor daarvan — in zien. En wel omdat *koe, kau* en *di* proklitisch zijn, d. w. z. steeds onmiddellijk vóór het volgende werkwoord gezegd worden. Maar om te beginnen valt *di* uit, als men niet gelooft dat het een voorn.w. is, of men moet in den derden vorm het voorn.w. achteraan willen zoeken ('t z.g. logisch onderwerp).

De Maleier drukt dit proklitische bij *koe, kau* en *di* toevallig ook in

't schrift uit. Natuurlijk geschiedt dit alleen omdat ze in 't Arabische schrift zoo kort geschreven worden. Hij schrijft ook het korte *poen* vast aan *itoe*, *lah*, *kah* en *tah* evenzoo achter de woorden waar ze op volgen, enz. Ik geef, zooals vanzelf spreekt, toe, dat een Maleier die woordjes zoowat nooit scheidt van de werkwoorden die volgen. Maar dat is voor mij nog geen reden om ze daarom als vervoegde vormen te beschouwen. *Toean* en andere onderwerpen komen in de *perfectief*-vorm ook wel vlak voor 't werkwoord. Zulk een naam leidt maar tot verwarring. Voor 't Maleisch, wil ik zeggen. Bovendien, moet het nu nòg eens gezegd worden? *koe* = *akoe*, *kau* = *engkau*. En de Maleier gebruikt in 't spreken telkens ook de langere vormen. En dan: is's zoo'n wonder, dat zulk een onderwerp steeds vlak bij 't werkwoord komt, als dit *perfectief* is, en zoo iets niet hoeft, als het *imperfectief* is? Lieve Hemel, iedere taal heeft zoo haar eigenaardigheden in de woordschikking. Waarom zeggen wij wel: Ik heb nooit mijn inzichten verloochend, maar niet: Ik nooit verloochen mijn inzichten? In den eersten zin *ik*, het onderwerp een eind van 't voornaamste werkwoord af, in den tweeden er vlak bij! De volgorde der woorden is in 't Maleisch een belangrijk iets, in tegenstelling b.v. met het Latijn. Dat de korte enkele daad zoo beknopt en snel mogelijk uitgedrukt wordt, is waarlijk wel begrijpelijk, ook zonder aan *conjugatie* te denken. Doch S. waait ook hierin met den Leidschen wind mee.

Nog een enkel woord.

Liat is weer *lihat* geworden. S. vindt dat beter om zijn leerlingen aan die *h* (in 't Arabisch schrift) te wennen, zegt hij. Niettemin went hij ze niet aan 't vastschrijven van *lah*, *kah* en *tah*, evenmin aan dat van *di* wanneer het als voorzetsel optreedt. Hierin dus word ik gevolgd, niet v. O., die zelfs *diroemah* aan één stuk schrijft.

De bewering dat *ôléh* na een *di*-vorm samenhangt met *berôléh*, verkrijgen, van mij afkomstig, was in den eersten druk opgenomen. En ontbreekt ook niet in dezen. V. O. deelt die opvatting niet. S. geeft nu een „wellicht" erbij. Vergelijk de stelligheid op bladz. 180, § 243 der eerste uitgave. Wie zou twijfelen aan zoo iets evidents? Evenals *pâda* is immers *ôléh* een werkwoorden-stam.

Maar basta.

De tijd zal leeren wie ten slotte gelijk heeft in zake het Maleische werkwoord. 't Spijt me alleen dat een krachtig medestander van me als Spat was, nu is gaan schipperen. Dat hij in veel nog aan mijn inzichten waarde hecht, verheugt me. Maar waarom mag de wereld dat niet weten?

Amsterdam, 5 Juni 1911. Dr. A. A. Fokker.

Rient van Santen. Moments de Bonheur. Poèmes en prose. Bruxelles 26—28. Rue des Minimes 1911. Edition de „La Belgique" artistique et littéraire. (3 frs.)

Het is wel eens moeilijk om zich, bij de toezending van zoo velerlei schriften, te houden aan de perken, door eene rubriek koloniale literatuur gesteld, maar als men een ietwat geheimzinnig boekje als dit ontvangt, waarin van de 132 bladzijden zoowat de helft gewijd zijn aan natuurtooneelen uit de Soenda-eilanden en de tropische zee, dan schijnt het toch niet misplaatst daarop in deze rubriek de aandacht te vestigen.

Daarbij komt, dat wij, uit onbekendheid met den schrijver en op den naam afgaande, in hem iemand meenden te zien, die wellicht ook in de tropen het levenslicht aanschouwde. Dit is evenwel niet het geval. De schrijver, zooals wij vernamen, heeft geen droppel Indisch bloed in de aderen en zag Java en Sumatra niet vóór zijn reis in 1908—'09. Als aankomend schilder vond hij Indië het mooiste van alle landen die hij bereisde, en hij hoopt zoowel uit dit oogpunt als literarisch dat land tot het middelpunt van zijn werk te maken. Direct na zijn terugkomst exposeerde hij reeds Indische penteekeningen bij Goupil. Als wij er nu nog bijvoegen dat dezen artist het kunstenaarsbloed in de aderen kan zitten, door verwantschap met Vincent van Gogh en Anton Mauve, dan hebben wij voldoende informaties gepubliceerd om de natuurlijke nieuwsgierigheid van den Indischen lezer te bevredigen en kunnen wij een enkel woord aan het werk wijden, dat opgedragen aan eene Canadeesche dame, in het bijzonder om harentwille in deze meer universeele taal is geschreven.

Het genre „Poêmes en prose" schijnt in den laatsten tijd vooral in België in den smaak te zijn. Wij ontvingen althans een letterkundig maandschrift: *La Vie intellectuelle* [1]), waarin zulk een gedicht voorkomt van den secretaris der redactie Jean de Bère, voorafgegaan door eene inleiding van den heer Edouard Schuré, die de beteekenis van het genre uiteenzet. Chateaubriand was er eigenlijk de eerste beoefenaar van en sedert treft men bij tal van schrijvers voorbeelden aan. Indien men eene bepaling van het gedicht in proza zou willen geven zoowel uit een zielkundig als uit een letterkundig oogpunt, dan zoude men het de afspiegeling kunnen noemen van een soort van middentoestand tusschen de zuivere gedachte en beredeneerde ontleding, die het proza kenmerkt en de vervoering en het synthetische zien der poëzy. Het proza moge ronddwalen of zich reppen, het blijft op den bodem, doch de poëzy neemt haar vlucht en de wiekslag harer vleugels wordt gekenmerkt door alliteratie en rhytme. Ook het prozadicht heeft zijn rhytme en zijn vlucht en al is het eerste meer ombestemd, het blijft toch merkbaar.

Keert men, na deze definitie te hebben vernomen, tot de gedichten van den heer Van Santen terug, dan ziet men in die zeer korte stukjes hescherp belijnde der visie van den schilder zich in veel gevallen zeer gelukkig vermengen met den gevoelsindruk, die hem van den bodem verheft; de stemming waarin de lezer daardoor gebracht wordt, verschaft dezen oogenblikken van artistiek genot.

Naast de oostersche indrukken zijn het ook Europeesche landschappen, gevoelsindrukken en kunstschatten, die den schrijver inspireerden en zelfs het meer, met den zoo weinig Franschen naam van Sneek, geeft hem stof voor een etsje, waarbij wij geheel onder den indruk komen van dien grauwen waterplas bij regen met de boomen en een oude schuur, zich scherp afteekenend tegen den somberen hemel.

In een land, waar vroeger poëzy en oud blik, als men Occo van Donia gelooven mocht, zoowat dezelfde waarde hadden, is het niet onaardig zich met deze eerste pennevruchten te vermeien, die over het geheel blijkbaar in zeer goed Fransch geschreven zijn, al dunken ons juist de paar regels opdracht op bl. 5 en het „vétuste" bruggetje op bl. 91 taalkundig en etymologisch nu juist niet onder de gelukkigste.

Moge de jeugdige auteur van zijn werk veel genoegen beleven!

---

[1]) Onder redactie van George Rency, 53 Av. Jean Linde, Bruxelles. 4e jaarg. deel 7 No. 4 van 15 April 1911 (15 fr. abonn.)

Platen-Atlas voor de Vaderlandsche Geschiedenis door Dr. A. J. van der Meulen en M. ten Bouwhuys, Groningen, J. B. Wolters 1911. (Gecartonneerd *f* 1.90).

Ware het niet dat de samenstellers in deze verzameling historische afbeeldingen ook koloniale onderwerpen hadden opgenomen, dan zoude deze uitgaaf buiten ons bestek vallen, doch naast de voorhistorische antiquiteiten, de reproducties van oude burchten en schilderijen, de portretten van vorsten en beroemde personen en alles wat de rijke verzameling verder biedt, ziet men hier het portret van Jan Pietersz. Coen, naar een schilderij in het Rijksmuseum, een gezicht op Batavia van 1682 uit Nieuhof, alsook een plattegrond van die stad, aan diens zee- en landreizen ontleend. Een denkbeeld van een Oostinjevaarder geeft de reproductie van een ets van Reinier Zeeman uit de 17de eeuw, voorstellende „De Paerrel". Ook de West is niet vergeten. De portretten van Willem Usselincx (1567—1647), den stichter der West-Indische Compagnie en van Joan Maurits van Nassau, den gouverneur van Brazilië, worden op bl. 78 en 79 geflankeerd door oude prenten van Nieuw-Amsterdam en van de Allerheiligenbaai.

Alle fraaie afbeeldingen, waaronder twee platen in kleurendruk, zijn door korte, duidelijke bijschriften opgehelderd en als de leerling der scholen, waar de vaderlandsche geschiedenis onderwezen wordt, den cursus volgt met het bezien van al die afbeeldingen uit het behandelde tijdvak, dan zal hij zich zeker een veel betere voorstelling van ons voorgeslacht en zijn leven en streven maken, dan door het eenvoudig van buiten leeren van jaartallen. Het dorre geraamte dat deze opleveren, wordt door deze methode van onderwijs als het ware tot een levend lichaam omkleed.

Wij twijfelen er niet aan of dit prachtwerk, tegen zulk een buitengewoon lagen prijs verkrijgbaar gesteld, zal ook voor de Indische jeugd een aantrekkelijk geschenk zijn.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HET INTERNATIONAAL TELEGRAAFKABELNET IN VERBAND MET NEDERLANDSCH OOST-INDIË.

In de Mei-afl. van het *Tijdschrift voor Economische Geographie* is een belangrijk opstel van den hoofdingenieur A. E. R. Collette opgenomen, (die volgens de dagbladen in de maand Juli een reis naar Indië zal ondernemen om de Regeering in telegraphie-aangelegenheden voor te lichten). Eenige hoofdpunten er uit schijnen ons van genoegzaam belang om er hier de aandacht op te vestigen. Na de vele mislukkingen geschetst te hebben, die ten slotte gevolgd werden door de definitieve kabelverbinding van Europa en Amerika, en hetgeen de *Great Northern Telegraph Cy.* te Kopenhagen in Noord-Europa en Aziatisch Rusland tot stand bracht, in aansluiting aan kabels tusschen Wladiwostok, Nagasaki, Shanghaï en Hongkong, met in 1906 een lijn naar IJsland, aansluitend aan de Deensch-Schotsche kabel, wordt medegedeeld hoe in 1872 de maatschappijen, welke den weg naar Britsch-Indië beheerschten, zich vereenigden tot de *Eastern Telegraph Company* met haar zetel te Londen en in het volgende jaar een dergelijk samengaan met betrekking tot de kabelverbindingen in het Verre Oosten de *Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company* deed ontstaan, kortweg de *Eastern Extension* genoemd.

Vervolgens wordt geschetst wat de Vereenigde Staten, Frankrijk en Duitschland op het gebied van zeekabels gingen presteeren, bij het streven om zich van Engeland op dit gebied onafhankelijk te maken. Zoo slaagde Duitschland er in met Portugal tot overeenstemming te geraken omtrent het landingsrecht op de Azoren en met Amerika omtrent dat op de kust nabij New-York. Het gevolg hiervan was het in 1900 leggen van een kabel van Embden naar Fayal (Azoren) en verder naar New-York. Langs dienzelfden weg kwam in 1904 een tweede kabel tot stand. De uitvoering was opgedragen aan de op 26 Febr. 1899 te Keulen opgerichte *Deutsch-Atlantische Telegraphen-Gesellschaft* met een kapitaal van 20 millioen Mark. Terwijl de eerste dezer kabels vervaardigd en gelegd werd door een Engelsche fabriek, de *Telegraph Construction and Maintenance Cy.*, bevorderde de Duitsche regeering de oprichting van een Duitsche kabelfabriek, de in 1899 tot stand gekomen *Norddeutsche Seekabelwerke* te Nordenham, die den genoemden tweeden kabel vervaardigde. Die oprichting was een feit van verstrekkende beteekenis, omdat hiermede het zakelijke Engelsche monopolie betreffende kabelfabricage gebroken werd. Wel heeft ook Frankrijk twee fabrieken, doch deze kunnen, in verband met de groote plannen van Frankrijk zelf, onmogelijk naar behooren aan de eischen van elders voldoen, terwijl de kabelfabrieken van Italië en Amerika van minder beteekenis zijn.

Bij het beramen van plannen om, behalve Noord-Amerika, ook andere gewichtige handelscentra, Duitsche nederzettingen in vreemde werelddeelen, langs onder Duitsche invloeden staande wegen, in telegraphische gemeen-

schap met het moederland te brengen, was het gemis aan steunpunten op aan Duitschland behoorende bezittingen een beletsel voor het leggen van Duitsche, onafhankelijke kabels naar het Verre Oosten. De gelijkheid van belangen leidde hier tot de oprichting van de *Duitsch-Nederlandsche Telegraafmaatschappij*. Alvorens deze verder te bespreken, wordt gewezen op Frankrijk, dat tot 1900 alleen kabelverbindingen met naburige landen (Engeland, Corsica, Sardinië en Noord-Afrika) tot stand bracht, doch door de tijdens den Zuid-Afrikaanschen oorlog door Engeland op de telegrammen te Aden toegepaste censuur, de noodzakelijkheid inzag om zich van het Engelsche kabelnet onafhankelijk te maken. Reeds in 1900 deed de Fransche regeering de noodige stappen in die richting en in een merkwaardig staatsstuk sprak zij bij die gelegenheid zonder schroom uit, wat ook elders bij de koloniseerende mogendheden werd gevoeld.

Als gevolg van deze politiek werden in 1901 een kabel van Oran naar Tanger en een van Tourane (Achter-Indië) naar Amoy gelegd, terwijl van de West-Afrikaansche Telegraafmaatschappij werden overgenomen de kabels Dakar—Bathurst, Bathurst—Conakry, Grand Bassam—Accra, Accra—Cotonou, Cotonou—San Thomé en San Thomé—Libreville. Daarna volgde het leggen van de kabels Brest—Dakar, Tamatave—Réunion, Réunion—Mauritius en Saigon—Pontianak.

Op deze wijze heeft het Fransche kabelnet eene uitbreiding met 12118 K.M. verkregen. Bovendien zal de Westkust van Afrika door de uitbreiding van het landtelegraafnet en in het bijzonder door de zoogenaamde Trans-Sahara-lijn van de Middellandsche Zee binnen afzienbaren tijd over land te bereiken zijn. Te Dakar heeft Frankrijk een knooppunt voor den overgang naar Zuid-Amerika en door het geheele aandeelenkapitaal van de *South-American Cable Company* over te nemen, beheerscht het de exploitatie van den kabel van St.-Louis of Dakar naar Fernambuco in Brazilië.

Van belang is voor Frankrijk de verbinding Tourane—Amoy, waardoor in Oost-Indië eene aansluiting met het telegraafnet der *Great Northern* is tot stand gebracht, terwijl door den kabel Saigon—Pontianak aansluiting met het Nederlandsch-Indische kabelnet en hierover met dat der *Duitsch-Nederlandsche Telegraafmaatschappij* is verkregen.

Terwijl door het leggen van nieuwe kabels tusschen reeds aangesloten plaatsen steeds meer en betere gelegenheid tot het wisselen van telegrammen ontstond, was de onmetelijke watermassa van den Stillen Oceaan in dit opzicht nog niet overbrugd. Het plan om eene telegraphische verbinding tusschen Europa en Australië via Amerika te verkrijgen, is aanvankelijk van Canada uitgegaan, doch vond bij de overige staten weinig instemming, totdat zich bij Engeland het streven openbaarde om door dien Oceaan een kabel tot stand te brengen, welke uitsluitend op aan Engeland toebehoorende gronden zou landen. De Engelsche regeering droeg aan hare admiraliteit op hiervoor de noodige voorbereidingen te treffen. De Engelsche kabelmaatschappijen, de *Eastern* en de *Eastern Extension Cy.*, welke het kabelverkeer met Australië tot dusver in handen hadden, steunden het Pacific-kabelplan niet; zij stelden integendeel aan de Engelsche regeering voor, om, met behulp van eene geringe ondersteuning, met eigen middelen een kabel tusschen Engeland en Australië te leggen, welke eveneens zou voldoen aan de eischen om alleen Engelsch grondgebied aan te doen. Deze voorgestelde verbinding, welke op 1 Maart 1902 in bedrijf kwam, volgt den weg van Engeland via Madeira en St. Vincent over Ascension en St. Helena naar Kaapstad en verder van Durban over Mauritius, Rodriguez, de Cocos-eilanden naar Perth en Adelaïde in Australië (vergelijk

Ind. Gids 1906 II bl. 1268—'69). Van de Cocos-eilanden is daarna nog een kabel naar Java gelegd.

Het denkbeeld van een Pacific-kabel was hierdoor op het punt verloren te gaan, toen Canada de zaak weer opvatte en nieuwe pogingen in het werk stelde om het verkeer van Europa met Australië, zooals men reeds vroeger beoogd had, over Canada te leiden.

In het voorjaar van 1900 werd de *Pacific Cable Board* in het leven geroepen en het vervaardigen en leggen van den kabel werd in datzelfde jaar tegen *f*21.600.000 door de *Telegraph Construction and Maintenance Cy.* aangenomen; het werk kwam op 8 Dec. 1902 gereed en bestaat uit de volgende secties: van Couver—Fanning (6404 K.M.), Fanning—Suwa (3784 K.M.), Suwa—Norfolk —1818 K.M.) en de verbindingen van dit eiland respectievelijk met Southport (1550 K.M.) en met Nieuw-Zeeland (960 K.M.), totaal 14516 K.M.

Deze kabel heeft uitsluitend landingspunten op Britsch gebied en wordt gewoonlijk door de Engelschen als „All British Cable" aangeduid. Hij vormt de eenige groote overzeesche verbinding, welke staatseigendom is, en heeft in hoofdzaak eene politieke beteekenis. Bij de constructie heeft men niet gestreefd naar eene groote snelheid bij het telegrapheeren en zich bij handbedrijf tevreden gesteld met 85 letters in de minuut (tegen 125 bij een gewonen commercieelen kabel), hetgeen bij automatische bediening tot 100 en bij duplex-bedrijf tot 186 letters kan worden opgevoerd (slow-cable).

Intusschen werd van Amerikaansche zijde druk gewerkt oan het totstand komen van een tweeden Pacific-Atlantic kabel. Na den oorlog met Spanje bezaten de Vereenigde Staten voldoende landingsplaatsen in den Stillen Oceaan. Eerst was er verschil of de kabel door den staat of door particulieren met subsidie zou gelegd worden. In 1901 vormde zich een consortium, dat bereid was ook zonder staatssubsidie de onderneming tot stand te brengen. De *Commercial Pacific Cable Cy.* werd opgericht en de richting vastgesteld van San Francisco over Hawai, Midway en Guam naar Manilla. Daar de Amerikaansche fabrieken voor zulk een reuzenonderneming niet berekend waren, was het de *Construction and Maintenance Cy.* in Engeland, die de legging in Juli 1903 tot stand bracht. Den vierden van die maand ondernam het eerste telegram over dien kabel zijn reis om de wereld en volbracht die in 10 minuten. De Amerikaansche regeering heeft aan de *Commercial Pacific Cable Cy.* de verplichting opgelegd regeeringstelegrammen tegen half tarief over te brengen, behield zich het recht voor bij oorlogsgevaar de geheele zaak over te nemen en eischt dat alle ambtenaren Amerikaansche staatsburgers zijn. Als minimum snelheid, waarmede over den kabel getelegrapheerd moet kunnen worden, is aangewezen 25 woorden van 5 letters per minuut en de kabel moet dag en nacht in bedrijf zijn. De totale lengte van dezen kabel is 14518.6 K.M., dat is nog 2.6 K.M. langer dan de Engelsche Pacific-kabel.

Nadien heeft de *Commercial Pacific Cable Cy.* nog een kabel gelegd van de Philippijnen naar Shanghai en van Guam naar Bonin, waar aansluiting is verkregen met den Japanschen staatskabel. Te Guam heeft de kabel verder aansluiting met die der *Duitsch-Nederlandsche Telegraafmaatschappij.*

Ten einde in grove trekken een indruk te krijgen van de belangrijkheid van het internationale telegraafkabelverkeer, zij aangeteekend dat in 1908 rond 400.000 K.M. kabel in handen waren van maatschappijen en 85000 K.M. in die van verschillende staten, eene verhouding als van 5 : 1. Engeland alleen bezit hiervan rond 260.000 K.M.

De waarde van het geheele kabelnet wordt bij de tegenwoordige materiaalprijzen geschat op 600 à 700 millioen gulden, doch de aanvankelijke balanswaarde zal wel op 1500 à 2000 millioen gesteld mogen worden.

Het aantal telegrammen, dat in het afgeloopen jaar langs de zeekabels is gewisseld, wordt geschat op 9 millioen of 1000 telegrammen per uur. De grootste uit één stuk bestaande kabel zonder tusschenstation is die van Vancouver tot Fanning, een deel van de genoemde *slow-cable*, ter lengte van 6404 K.M. De grootste diepte, waarop kabels gelegd zijn, bedraagt rond 8000 M.

De zeekabelvloot bestaat thans uit 56 schepen (vergelijk *Ind. Gids* 1902 II bl. 1002, toen die vloot uit 44 schepen bestond), waaronder een Nederlandsch, de *Telegraaf*, gestationneerd in onze Oostindische bezittingen.

Waar staatskabels tusschen verschillende rijken zijn gelegd, behooren deze steeds aan de beide verbonden staten, al behoeft dit bezit niet gelijkelijk tusschen deze staten te zijn verdeeld. Elke staat oefent dan zijn rechten uit op dat gedeelte van den kabel, hetwelk op zijn kust landt. Zoo heeft Nederland den gedeeltelijken eigendom van den Franschen kabel Saigon—Pontianak, zij het dan ook slechts voor het kustgedeelte nabij laatstgenoemde plaats. De kabels tusschen Nederland en Engeland behooren elk voor de helft aan deze beide rijken toe.

Daar 95 pCt. van het gezamenlijk aantal kabeltelegrammen voor den handel en de dagbladen zijn, is het verklaarbaar dat de kabelverbindingen met Noord-Amerika en Indië het eerst ter hand genomen zijn en die met Afrika, Zuid-Amerika en ten slotte Australië later volgden. Dat de commercieele zijde van het vraagstuk niet enkel den doorslag bij kabelaanleg geeft, is vooral door Engeland reeds spoedig ingezien. Dit rijk heeft dan ook van den beginne af gezorgd door het verleenen van dikwijls belangrijke subsidiën aan particuliere maatschappijen als anderszins, dat kabels gelegd zijn naar streken, waar naast het handelsverkeer ook belangen van verder strekkenden aard de aandacht vroegen. Zoo kwam bijv. de verbinding Halifax—Bermuda (het belangrijke vlootstation in den Atlantischen Oceaan) tot stand, welke verbinding later werd doorgetrokken tot Jamaica. Dat Engeland zich bij het verleenen van landingsrechten en subsidies tevens een belangrijken invloed op het bedrijf der maatschappijen wist te verzekeren en o.a. in 1899 de telegraafcensuur in Aden invoerde, gaf den stoot aan de pogingen om voor de telegraphische gemeenschap met onze Oost-Indische bezittingen ook over andere kabelverbindingen dan die van Engelsche maatschappijen te beschikken. Een van alle staten onafhankelijke verbinding met Java moest echter, als absoluut onuitvoerbaar, worden verworpen.

Omstreeks 1900 had men een viertal routen tusschen Nederland en Oost-Indië en wel 1o. die over Suez en van daar met de kabels der *Eastern Telegr. Cy.* naar Bombay, van daar over land naar Madras en verder met de *Eastern Extension*, 2o. over Europeesche en Perzische landlijnen (via Djoulfa—Teheran) door Britsch-Indië naar Madras en verder als boven, 3o. over Europeesch- en Aziatisch Turkije naar Fao aan de Perzische Golf en vervolgens over Engelsche kabels naar Britsch-Indië en verder, en ten 4o. over Europeesch- en Aziatisch Rusland naar Wladiwostok en vervolgens over de kabels der *Great Northern* en *Eastern Extension* naar Singapore.

Toen in 1900 deze aangelegenheid werd ter hand genomen, was de meest voor de hand liggende weg om Java te bereiken, zonder benutting van Engelsche kabels, het zoeken van aansluiting van Java uit via Pontianak en Saigon met Noord-Azië en Rusland, onder gebruikmaking van de Fran-

sche kabels tusschen Saigon, Tourane en Amoy. In Duitschland deed zich eene overeenkomstige behoefte gevoelen met betrekking tot het verkeer met China, waar de Duitsche politiek zich wenschte uit te breiden. Het lag daardoor voor de hand, dat Nederland en Duitschland samen gingen. Kort daarop bood de concessie aan de te voren genoemde *Commercial Pacific Cable Cy.* een nieuwe gelegenheid om dat doel te bereiken. Als gevolg der bij de wet van 7 Juli 1902 (*Ned. St.* no. 122) bekrachtigde overeenkomst tusschen de Nederlandsche en Duitsche regeeringen werd toen de *Duitsch-Nederlandsche Telegraafmaatschappij* opgericht, welke in opdracht had eene kabelverbinding tot stand te brengen tusschen Menado en Shanghai, in aansluiting aan den Amerikaanschen kabel van San Francisco naar Manilla.

Bij hare voorbereiding bleek al dadelijk, dat deze nieuwe onderneming geen bestaansmogelijkheid zou hebben zonder een aanzienlijke subsidie van de beide regeeringen. Dit werd voor een termijn van uiterlijk 20 jaren vastgesteld op 1.400.000 Mark, waarvan het Duitsche Rijk 1.025.000 en de Nederlandsche staat 375.000 M. zouden bijdragen. In mindering van dit subsidie komt hetgeen de onderneming als haar aandeel uit de opbrengst van het telegraafverkeer over de gesubsidieerde lijn ontvangt, na aftrek van 10 pCt., welke haar gelaten wordt, ten einde haar reeds aanstonds bij de ontwikkeling van het bedrijf te interesseeren. Zooals uit het prospectus voor de kapitaalvorming van de vennootschap blijkt, heeft de Duitsche regeering zich bovendien verbonden, eveneens voor den duur van 20 jaren, een supplementair subsidie van 500.000 Mark 's jaars te betalen.

Na hetgeen vroeger reeds is medegedeeld (*Ind. Gids* 1907 I bl. 784 en 1908 I bl. 697) schijnt het onnoodig hier verdere bijzonderheden te vermelden, doch wel valt de samenwerking der Eastern-kabelmaatschappijen met de Pacific-Company te vermelden, welke de *Duitsch-Nederlandsche Telegraafmaatschappij* noodzaakte om op de een of andere wijze met de bestaande maatschappijen tot overeenstemming te geraken en zich te doen erkennen als medegerechtigde tot een aandeel in het Europeesch-Aziatisch verkeer.

Dit is dan ook geschied en wel met dit gevolg, dat die maatschappij reeds van den aanvang af op een flinke ontvangst kon wijzen, welke het haar mogelijk maakte om over 1909 bijvoorbeeld niet minder dan 63.1 pCt. van het door de regeeringen toe te kennen subsidie terug te betalen.

Bij de regeling der tarieven is het volgende verkregen:

1o. Het tarief tusschen Nederland en Duitschland eenerzijds en de Nederlandsche en Duitsche bezittingen in het Verre Oosten (Azië) anderzijds, via Rusland is gelijk gesteld met dat via de Eastern-maatschappijen. Door bemiddeling van de *Great Northern* heeft de Russische regeering daartoe verlaging verleend der taksen op de Siberische landlijnen (via Kiachta of Wladiwostok).

2o. Gelijkstelling van de tarieven tusschen Ned.-Indië en China eenerzijds en Europa anderzijds via Amerika, met die van de wegen der Eastern-maatschappijen, bijaldien de gemeenschap over den Eastern-weg, alsmede die over Rusland gestoord is of de telegrammen langs dien weg door regeeringsbeslissingen worden belemmerd. Onder normale omstandigheden zijn de kosten via Amerika hooger, behalve voor regeeringstelegrammen, welke via Amerika onder alle omstandigheden 50 pCt. reductie genieten. De aanvankelijk beoogde gelijkstelling voor alle telegrammen en onder alle omstandigheden via Amerika met die over de Eastern-lijnen is niet kunnen worden bereikt.

3o. Een lager tarief voor telegrammen tusschen Nederlandsch-Indië en

China eenerzijds en Amerika anderzijds, via den Pacific-kabel, dan het geldend tarief via Britsch-Indië en Rusland.

De *Duitsch-Nederlandsche Maatschappij* drijft op den geldelijken steun der beide betrokken regeeringen, doch deze is voor geen grooter tijdperk dan 20 jaren verleend. Na het verstrijken van dien termijn moet zij zich krachtig genoeg hebben ontwikkeld om een zelfstandig standpunt in den kabelstrijd te kunnen innemen en haar verplichtingen tegenover haar aandeelhouders te kunnen naleven. Hiertoe staan haar twee wegen open en wel: 1o. ontwikkeling van het locale verkeer over de kabels der vennootschap en van het zoogenaamde internationale locaal verkeer, zooals bijv. dat van de Nederlandsche en Duitsche koloniën met China, Japan en de Philippijnen en in het algemeen met die landen, terzake waarvan met de bedoelde maatschappijen geen overeenkomsten met andere maatschappijen zijn aangegaan; 2o. het tot zich trekken van het verkeer tusschen Nederlandsch-Indië en China eenerzijds en Europa anderzijds, waardoor zij zich een cliëntèle verzekert, welke zij na afloop van het subsidie niet kan missen om aan den strijd in het verkeer met succes te kunnen deelnemen.

Bij het streven naar dit doel kunnen èn de telegraaf-administratiën èn het seinende publiek de vennootschap behulpzaam zijn door de te verzenden telegrammen te voorzien van een via-aanduiding, en wel die van Kiachta.

„Hierin ligt geen vijandige houding ten aanzien van de Engelsche maatschappijen, die de richting via Singapore en de Cocos-eilanden beheerschen. Er bestaat integendeel alle aanleiding om de gunstige verstandhouding met deze maatschappijen te bewaren, waartoe ook de uitnemende wijze waarop deze hare verplichtingen nakomen, alle aanleiding aanwezig is. Staatkundige en commercieele doeleinden nopen nochtans stelling te kiezen, ten einde voor de toekomst te behouden wat voor het oogenblik met zeer veel moeite verkregen is".

AL EN NIET GESUBSIDIEERDE LIJNEN DER KONINKLIJKE PAKETVAART-MAATSCHAPPIJ.

In de Memorie van Antwoord van den Minister van Koloniën op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende het wetsontwerp omtrent het sluiten eener overeenkomst met de K. P. M. betreffende het geven van subsidie voor de Java-Australië-lijn (zie *Ind. Gids* 1911 I bl. 359 en 692) wordt er o. a. op gewezen dat deze zaak niet in verband gebracht moet worden met de overeenkomst betreffende de bediening der paketvaart in den Nederlandsch-Indischen Archipel. En dan wordt nog opgemerkt dat niet het bedrijf der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij als een geheel uit de Indische schatkist wordt gesubsidieerd, doch aan die maatschappij, welke zich ten doel stelt het onderhouden van stoomvaartverbindingen in den Oost-Indischen Archipel, wordt uit de Indische schatkist subsidie gegeven voor het onderhouden van bepaalde lijnen, die voor de uitoefening van ons gezag in het uitgestrekte eilandenrijk onmisbaar zijn.

Intusschen voldoet de Minister in een noot aan den wensch, in het V. V. te kennen gegeven, om de verandering aan te toonen, die langzamerhand gekomen is in de verhouding tusschen de gesubsidiëerde en de niet-gesubsidiëerde lijnen, die in den N.-I. Archipel door de K. P. M. bediend worden.

Die verhouding was:

	Aantal bevaren geographische mijlen.		
	Gesubsidieerde	Ongesubsidieerde Ongeregelde diensten.	Overige.
In 1891	90.296	76.177	21.639
„ 1899	83.800	171.645	30.572
„ 1909	78.350	336.381	66.895
„ 1910	82.205	403.927	24.600

HET SUEZ-KANAAL IN 1910.

Terwijl de uitkomsten van het dienstjaar 1909 reeds zeer gunstig waren (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1134), blijkt uit hetgeen de *N.R.Ct.* van 3 Juni j.l. ontleent aan het jaarverslag van de Suez-kanaalmaatschappij, dat de Prins Auguste d'Arenberg als voorzitter op de algemeene vergadering van aandeelhouders op 12 Juni zou uitbrengen, dat die uitkomsten in 1910 nog belangrijk overschreden zijn. Zij zijn uitsluitend het gevolg van de normale en regelmatige ontwikkeling van het ruilverkeer tusschen de verschillende deelen der aarde en van den geleidelijken vooruitgang van het Verre Oosten.

Het bestuur stelt voor de netto-uitkeering te brengen van 150 frs. op 158 frs. per aandeel. Deze verhoogde uitkeering kan plaats hebben zonder dat gebroken wordt met het steeds betracht voorzichtig beheer. Voor toevoeging van eene buitengewone reserve is niet minder dan 5 millioen frs. beschikbaar. Het bestuur stelt verder voor om met ingang van 1 Januari 1812 de kanaalgelden opnieuw met 50 centimes te verlagen en alzoo te brengen op 6.75 frs. per ton. Men hoopt dat zulks voor de eigen belangen der maatschappij voordeelig zal zijn, daar iedere verlichting van lasten voor de handelsactiviteit een nieuwen prikkel vormt. De resultaten over de eerste maanden van 1911 zijn daar om die overtuiging te bevestigen, daar de verlaging der ontvangsten, voortvloeiende uit de laatste tariefvermindering voor een groot deel gecompenseerd is door de toeneming van de door het kanaal vervoerde tonnenmaat.

In 1910 hebben de totale ontvangsten 133.704.212 frs. bedragen of 10.226.378 frs. meer dan in 1909. De vermeerdering uit de kanaalgelden alleen beloopt 9.715.634 frs. De totale uitgaven waren 43.763.967 frs. Het verschil tusschen ontvangsten en uitgaven bedroeg 89.940.245 frs. Na toevoeging van 3 pCt. (2.698.207 frs.) aan de statutaire reserve, blijft er 87.242.036 frs. over, waarbij gevoegd het saldo van het vorige jaar, een totaal geeft van 87.645.248 frs. Hiervan afgetrokken 5 millioen frs. voor de buitengewone reserve en door 218.206 frs. op nieuwe rekening over te brengen, blijft er een bedrag van 82.427.042 frs., dat veroorlooft het genoemde netto dividend van 158 frs. per aandeel uit te keeren. De statutaire reserve stijgt door toevoeging van de genoemde 2.608.207 frs. tot 34.963.293 frs., waarnevens dan nog de buitengewone reserve van 5 millioen frs. staat.

In den loop van 1910 zijn 4533 schepen met een tonnenmaat van 16.581.898 registerton het kanaal doorgevaren. Vergeleken met 1909 bedroeg de vermeerdering 294 schepen met 1.174.371 ton. De gemiddelde tonnenmaat steeg van 3635 tot 3638 ton per vaartuig. Niettegenstaande deze toeneming is

de duur van de doorvaart gemiddeld 19 minuten minder geweest (alzoo gemiddeld 16 uur 54 min.).

Het verslag wijst er op dat thans ook de Anglo-Saxon Petroleum Cy., evenals de Standard Oil Cy. reeds vroeger gedaan had, te Port Said een terrein gehuurd heeft, waar belangrijke reservoirs voor den opslag van petroleum gevestigd zullen worden. Men verwacht dat dit veel zal bijdragen tot de toeneming van het verkeer.

De vooruitgang daarvan, vergeleken bij het voorafgaande jaar, bedraagt 7½ pCt., terwijl de hoeveelheid vervoerde goederen circa 12½ pCt. grooter is geweest. Bijna alle landen in het Verre Oosten hebben tot die vermeerdering bijgedragen. De handel van Nederlandsch-Indië, die in 1909 een achteruitgang te zien had gegeven, heeft zich in 1910 weder gedeeltelijk hersteld. Het vervoer van suiker en kopra uit Indië wijst vooral op een gestadigen vooruitgang.

Het verslag gaat vergezeld van verschillende tabellen, waarin een overzicht van het verkeer door het kanaal gedurende een reeks van jaren gegeven wordt. Zoo passeerden in 1881 door het kanaal 2727 schepen met een inhoud van 4.136.780 tonnen, welke getallen tot de bovengenoemde in 1910 stegen. De ontvangsten aan kanaalgelden klommen in hetzelfde tijdsverloop van 47.193.883 frs. tot 127.208.295 frs.

Wat het verkeer in 1910 betreft was de verdeeling naar de verschillende vlaggen als volgt (vergeleken met 1902, zie *Ind. Gids* 1903 II bl. 1575).

	Aantal schepen		Netto tonnenmaat	
Vlag.	1910.	(1902).	1910.	(1902).
Groot-Britannië	2778	(2165)	10,423,600	(6,772,900)
Duitschland	635	(480)	2,563,749	(1,707,300)
Nederland	259	(218)	854,561	(520,000)
Frankrijk	240	(274)	833,099	(769,100)
Oostenrijk-Hongarije. . .	191	(139)	642,826	(417,800)
Rusland	103	(110)	288,165	(328,500)
Italië	87	(85)	218,322	(167,200)
Japan	72	(61)	350,937	(232,000)
Denemarken	34	(14)	96,868	(42,400)
Spanje	26	(30)	71,029	(95,800)
Turkije	26	(38)	31,152	(41,000)
Zweden	25	(7)	80,826	(6,000)
Noorwegen	20	(41)	46,109	(75,000)
Griekenland.	14	(14)	45,042	(19,000)
Siam	11	(—)	27,773	(—)
V. S. v. Noord-Amerika.	8	(21)	8,996	(47,400)
Egypte	3	(6)	788	(3,300)
België.	1	(—)	56	(—)
Andere landen.	—	(5)	—	(3,600)
	4533	(3708)	16,581,898	(11,248,300)

Zoowel wat aantal schepen als wat tonnenmaat betreft, neemt de Nederlandsche vlag thans bij de doorvaart de derde plaats in, terwijl dit acht jaar te voren nog de vierde was.

Van de verschillende reederijen, die van het kanaal gebruik maakten, geeft de volgende tabel een overzicht:

Reederijen.	Tonnenmaat.	Aantal vaarten.
Peninsular and Oriental	1,214,200	250
Ellerman Lines	1,028,400	258
Alfred Holt and Cy (Ocean S. S. Co. and China Mutual S. N. Cy. Ltd)	999,300	243
Hansa Deutsche Dampfschiff Gesellschaft	831,400	214
Messageries Maritimes	565,200	165
Norddeutscher Lloyd	537,600	94
Hamburg-Amerika Linie	537,100	140
Cayzer, Irvine and Cy. (Clan Line)	434,400	143
T. and J. Harrison (Charante S. S. Cy.)	405,800	87
Oostenrijksche Lloyd	403,200	113
British-India S. N. Cy. Ltd	396,400	95
Stoomv. Mij. Nederland	388,109	110
Rotterdamsche Lloyd (W. Ruys en Zn.)	374,300	106
Orient S. N. Cy.	347,000	52
Nippon Yusen Kaisha	326,600	64
Henderson Brothers (Anchor Line)	303,700	74
Deutsch-Australische Linie	302,100	78
Bibby Brothers and Cy.	261,800	52
P. Herderson and Cy. (British Burmese)	239,200	61
Thos. and Ins. Brocklebank Ltd.	223,300	47
Frank C. Strick and Cy. Ltd. (Anglo Persian Cy.).	195,200	69
Deutsche Ost-Afrika Linie.	171,900	45
Thos Wilson Sons and Cy. Ltd	163,200	46
W. Runciman and Cy. (Moor Line).	155,300	57
Russische vrijwillige vloot.	143,000	41

Onder de andere reederijen komt o.a. voor de Anglo-American Oil Cy. Ltd. met 105.300 ton en 26 vaarten, de Anglo-Saxon Petroleum Cy. Ltd. met 97.600 ton en 22 vaarten, de Ostasiatiske Kompagni met 100.800 ton en 35 vaarten en Rickmers Reismühlen met 90.400 ton en 28 vaarten.

Wat het aantal reizigers betreft, die met de verschillende schepen de reis door het kanaal maakten, geeft een andere tabel in het verslag een overzicht. In 1881 was hun aantal nog slechts 90.524 en bedroegen de kanaal-ontvangsten uit dien hoofde 905.240 frs. In 1910 was het aantal geklommen tot 234.320 en de ontvangst tot 2.343.200 fr. In 1909 waren deze cijfers resp. 213.122 en 2.131.200 fr. Het grootste aantal passagiers werd evenwel bereikt in 1906 met 353.881 bij een ontvangst van 3.538.800 frs. Van de in 1910 door het kanaal vervoerde 234.320 reizigers waren 128.513 burgers, 28.953 emigranten, pelgrims enz. en de rest militairen. Van deze militairen waren 32.484 Engelschen, 24.757 Turken, 11.527 Franschen, 5082 Duitschers, 2149 Nederlanders en 605 Italianen.

Schetsen uit Atjèh.

DOOR

H. T. DAMSTÉ.

EEN MOORD UIT ONSCHULD.

Peutoeha Moeda Oesén, een Peusanganner van stellig ver over de vijftig: grijze haren, witte baard, fijne neus, scherpe oogen; een eerwaardige oude heer, een kop om met genoegen naar te kijken.

Had die nu ook al weer kwaad gedaan?

Ja, een kleinigheid: hij had zijn buurman en landgenoot Si Peusangan door een paar Pasèërs laten vermoorden, of zooals het in de aanklacht luidde: hij „zou door gaven en beloften zijn medebeklaagden Si Oesōïh en Peutoeha Bén hebben aangespoord, om zijn buurman Si Peusangan te dooden, met het gevolg, dat deze in den nacht van den eersten Sawal 1326 uit de meunasah te seuneubō' Djambō Peuté' huiswaarts keerend, nabij zijn woning door die medebeklaagden was opgewacht en met lanssteken en sikin-houwen afgemaakt".

Wat de beklaagde daarop had te antwoorden?

Eerst: „Den geur heb ik niet geroken en den smaak heb ik niet geproefd. Ik weet van niets. Ik ontken alle schuld. Si Peusangan en ik waren landgenooten. Hoe zou ik hem dan door Pasèërs hebben laten vermoorden? We hadden nooit ruzie. Mijn vrouw werd nooit door hem belaagd. En mijn kinderen stierven, het een lang geleden aan stuipen, en het ander vóór de poeasa aan de pokken; en dat was niet het werk van Si Peusangan. Het rund dat Si Oesōïh van mij kreeg ontving hij in „aboeën" (= huur) voor 2 goentja padé 's jaars, niet tot belooning van zijn misdaad; en ik betaalde geen geld aan den sabanda om diens belangstelling te stuiten".

Later: .... een beetje anders.

Nog later: .... nog weer een beetje anders.

Eindelijk: „Ik beken. Ik heb Si Peusangan doen vermoorden. Maar hij had het er naar gemaakt! Ik zal U alles vertellen, zoo waar als de zon in het Oosten uitkomt en in het Westen weer binnengaat.

Toen ik naar Idi ging ter betaling van mijn belasting", — de mededeeling van deze braafheid scheen vooral voor 's controleurs ooren bestemd, — „vroeg ik Si Peusangan mee te gaan. Hij verontschuldigde

zich. Hij had geen tijd. Dus ging ik alleen. Maar ik voelde mij niet gerust, en zoo gauw ik kon keerde ik huiswaarts.

Het was avond toen ik thuis kwam, en het leek wel dat er iets niet in orde was. Ik vroeg mijn vrouw om sirih. Ze zei dat er geen sirih was. „Jawel, er is wel sirih" zei toen de kleine Si Tjhoeëng (= „Stinkerd", een zeer gebruikelijke kindernaam), en meteen kwam hij aanloopen met een „baté" vol mooie „ranoeb".

Wat beteekent dat? Waar heb je die sirih vandaan? vroeg ik mijn vrouw. En nu bekende ze, dat bij mijn afwezen Si Peusangan die sirih had gebracht, en hij haar tevens had trachten over te halen tot overspel. Zij had niet gewild waarop hij boos was heengegaan, zeggende: „Wil je niet, dan zal ik je wel krijgen! Onthoud goed dat ik de menschen door middel van „tjanggoeë poerèë" (= padden, letterlijk kikkers die den uitslag poerèë hebben), weet te doen sterven!"

Nadat mijn vrouw mij dat verteld had ging ik uit om de wacht te houden op mijn rijstveld, en ziet, bij het verlaten van mijn woning vond ik Si Peusangan beneden staan die blijkbaar alles had afgeluisterd, en mij op mijn vraag wat hij daar deed, brutaal ten antwoord gaf: „Ik pas op de pineung-dieven!" (= ik bespied hen die staan tusschen mij en mijn liefje). Meteen ging hij er van door.

Weldra vermiste mijn vrouw een broek.

Het kleedingstuk werd teruggevonden op het hoofd van Si Peusangan onder zijn „tangkoelō".

Waarom hij die daar droeg? Dat hoef ik U niet te zeggen, maar zijn vrouw die de broek daar aantrof werd dol van jaloezie. Ze maakte scènes, wou terug naar haar familie enz. enz. en de pantalon werd bij ons terug getooverd, door wien en wanneer en hoe de bezorging geschiedde, — niemand die dat wist te zeggen.

Nu werd mijn kind ziek. Het kreeg „poerèë" (= soort uitslag) over het heele lichaam, en binnen weinige dagen stierf het met opgetrokken beentjes en in de hoogte gekromde armpjes, net als een pad, en — een verdroogde pad vond ik onder de huistrap!

Het was duidelijk het werk van Si Peusangan.

Ik klaagde mijn nood bij den toeha peuët, maar die lachte mij uit...

Si Peusangan en ik hadden ook nog een sawah-kwestie. Hij maakte aanspraak op mijn rijstveld, en toen ik daar aan het ploegen was, kwam hij gewapend opzetten en vernielde het tuig van mijn ploegstier.

Toen sprak ik met Si Oesōïh en verzocht ik zijn hulp om Si Peusangan uit den weg te ruimen.

Hij ging er over spreken met Peutoeha Bén, en samen kwamen ze bij mij beraadslagen.

Ze vonden het ook maar het beste dat Si Peusangan zou verdwijnen. Anders zou hij mij mijn andere kinderen en de mij resteerende bezittingen ook nog maar doen verliezen.

Peutoeha Bén wilde de moord wel doen. Hij zou Teukoe Piah vragen hem te helpen. Maar deze eischte $ 100. Dat was mij te duur. Zoo sprongen die onderhandelingen af.

Maar later kwamen Peutoeha Bén en Si Oesöïh vertellen, dat zij samen de zaak wel zouden klaren.

Hun loon zou zijn een ploegstier en een groote gouden jasknoop.

Zoo werd afgesproken en zoo is geschied".

Tot zoover de beklaagde.

Zeker, zoo was geschied.

Langs het pad van de meunasah naar Si Peusangan's woning wachtten de moordenaars hem op, dicht bij die woning.

Het was een donkere, maanlooze nacht.

Een uur, twee uren gingen voorbij.

Toen zagen zij in de verte een licht schijnen, eerst zwak, toen helderder, een rood ongestadig licht, dat afnam en weer ophelde in korte onregelmatige slagen.

Het kwam dichter en dichter, — een kuch werd gehoord, — het stond vast, het was Si Peusangan!

Hij schreed voort door het hooge gras, het geritsel kwam nader en nader.

Eindelijk, — het moment was daar...

Zij besprongen hem met lans en sikin, en raakten hem bij herhaling. En Si Peusangan viel, zonder om hulp te hebben kunnen roepen.

Alleen maakte hij een geluid „eut!" dat zijn vrouw nog even de deur deed openen om te zien wat of er was. Maar toen was alles al weer stil en donker. „Het zullen wilde varkens zijn geweest" dacht de vrouw, en ze ging terug naar binnen; de deur sloot zij achter zich toe.

Maar den volgenden morgen vond ze haar man liggen, languit voorover in de alang-alang.

„Intja Allah!" zei Peutoeha Moeda Oesén, toen hem aan het eind gevraagd werd, of hij nog iets tot zijn verdediging had aan te voeren, „Intja Allah! het zij zooals U gelieft te beslissen! Leven of dood, winst of verlies, alles aanvaard ik van Uwe voeten! Ik zal tevreden zijn, hoe het ook valt! Si Peusangan is dood, en ik ben nu gerust".

EXECUTIE VAN EEN ATJÈHSCHEN DIEF IN 1876.

In het controleursarchief te Idi vond ik het volgend schrijven van den 1e Wd. Gezaghebber D. van Batenburg van het toenmaals op de Arakoendo gestationneerde Gouvernementsstoomschip „Boni" dd. 17 September 1876 No. 106 „aan den Kommanderenden Officier van het voor de Aracoendoer rivier gestationeerde Oorlogschip":

Ik heb de Eer UWelEdelGestrenge mede te deelen, dat gisteren bij Tepin Koelei liggende tot het afhalen van een slagtos, zich des n.m. omstreeks 3 u. 30 m. bij mij vervoegde de Kranie van den Vorst van Djoloh Ketjil, met verzoek, een gevangene, volgens zeggen een man van Simpang Olim, die zich in de gedey had schuldig gemaakt aan diefstal, aan boord te nemen.

Aangezien de Vorst van Djoloh Ketjil nog niet de Nederlandsche vlag heeft aangenomen en alzoo naar mijn inziens, wat beslissing aangaat in zake van gepleegde misdaden in zijn rijk, tot dusverre niet onder contrôle staat, zoo meende ik de Kranie onder het oog te brengen, dat deze zaak de vorst Panglima Prang Hakim aanging, doch dat ik a.s. Woensdag de gevangene aan boord wilde nemen, om den volgenden dag, buiten de rivier zijnde, de beslissing van den Kommandant van het voor de Aracoendoer rivier gestationeerde Oorlogschip in te winnen.

Deze gevangene dadelijk aan boord te nemen, vond ik niet raadzaam, niet zoo zeer wegens de beperkte ruimte aan boord, doch wel hoofdzakelijk uit de bewering van den Kranie, dat het een zeer gevaarlijk persoon was, zoodat door eene kleine onachtzaamheid, die wel niet m a g, maar toch k a n plaats hebben, vooral des nachts, — temeer met het oog op de a.s. poeasafeesten, — met zulk een persoon aan boord tot groote verwarring zou kunnen aanleiding geven.

Het voorstel om a.s. Woensdag de bewuste persoon af te halen scheen evenwel niet met de zienswijze van den Kranie te strooken, want, nadat hij zich aan den wal had begeven, werd onmiddellijk de gevangene in de rivier geworpen en verdronken; de handen op de rug gebonden zijnde, zoo verdween deze persoon dadelijk in de diepte.

Na deze mededeeling heb ik de Eer UWelEdelGestrenge beleefd te verzoeken, mij wel te willen mededeelen, hoe te handelen, wanneer zulke gevallen zich mogten herhalen.

De Kapitein-Luitenant ter zee, Stations-Kommandant ter Oostkust van Atjèh, E. J. Van der Heyden schreef daarop, ter reede van Simpang Olim, dato 23 September 1876 aan den Assistent-Resident te Idi:

Naar aanleiding van een bij mij ingekomen schrijven van den waarnemenden Gezaghebber van het op de Aracoendoer rivier gestationeerde Gouvernements stoomschip „Boni", van welk schrijven hiernevens afschrift gaat, en aan welks inhoud ik mij kortheidshalve refereer, heb ik de eer UWelEdelGestrenge beleefdelijk te verzoeken, mij te willen melden, of gevangenen van Vorsten, als waarvan in genoemd schrijven sprake is, in den vervolge ter Uwer jurisdictie gesteld kunnen worden.

Ter voorkoming van dergelijke onmenschelijke gruweldaden is de Wd. Gezaghebber van de „Boni" reeds door mij aangeschreven geworden, om de ter zijner beschikking gestelde gevangenen voortaan voorloopig in verzekerde bewaring te nemen tot hij mijne decisie omtrent hun verder lot vernomen zal hebben.

De Assistent-Resident van Idi, Mr. J. van Kaathoven, antwoordde den Stationskommandant bij schrijven d.d. 26 September 1876 No. 141:

In antwoord op het schrijven van UHEdG. van 23 dezer No. $^{o\,a}/_{36}$ heb ik de eer U mede te deelen, dat te dezer kust over Atjehers alleen regt gesproken wordt door de verschillende vorsten. Wel werden vier personen, waarvan twee door een der hoofden van Tamiang, twee door den radja van Edi tot dwangarbeid veroordeeld waren, aan het bestuur alhier overgegeven en naar Batavia opgezonden om hunne straf op de door den Gouverneur-Generaal te bepalen plaats te ondergaan, doch in de regtspraak mogen wij ons niet mengen.

De door Panglima Prang Hakim opgelegde straf was geheel overeenkomstig de hier bestaande adat; een dief, die als een gevaarlijk persoon bekend staat, wordt met den dood gestraft, soms verdronken, soms opgehangen, soms doodgeschoten of met de klewang afgemaakt.

PANGLIMA PRANG MAᵇ ARÉH.

Ze kwamen met hun beiden de trap opgestrompeld het controleurskantoor binnen, moeder en dochter, moeder heel oud en krom en invalide, en de dochter al mee niet jong meer. Sporen van vroeger schoon vielen er in haar trekken niet meer te bekennen.

Toch, — „ladies" waren ze! Dat hadden ze getoond in hun ruzie met Panglima Prang Maᵇ aréh, waarvan verbanden om hoofden en armen op welsprekende wijze getuigden.

Panglima Prang Maᵇ aréh had tegen een vriend een zeer grof discours gevoerd, gemeen, meer dan gemeen! Er was geen woord Fransch bij geweest! En dat in presentie van deze dames!

Dat hadden ze zich niet laten gevallen. Mama had geprotesteerd: „Denk er een beetje aan dat wij er ook nog zijn, jij met je opsnijderijen!"

„Wat heb jij je in ons gesprek te mengen?" was het antwoord geweest, „hier, ik zal je leeren!" En de panglima had er instantelijk op los geturfd,... Mama had gekregen! Nou, of ze!

Natuurlijk, verweerd had zij zich; en de dochter had een stuk hout gegrepen, waarmee ze den panglima op zijn hoofd sloeg, — „om de vechtenden te scheiden"!

Zeker, Panglima Prang Maᵇ aréh had ook een pleister op zijn hoofd.

Hij was een oud heertje, zooals een Inlander pleegt te zijn, als hij

de vijftig gepasseerd is. Zijn haren waren wit, zijn wangen en lichaam mager, maar zijn oogen stonden nog fel genoeg! lankmoedigheid en geduld gaven ze niemendal te lezen!

„Wel, wel oude heer", sprak de controleur hem toe, „hoe kom jij nu nog op je ouden dag zoo handtastelijk te wezen? en dat tegen zoo een paar oude vrouwen? Wat moet dat in je jeugd geweest zijn! Hoeveel menschen heb je van je leven al wel gedood?"

„Nooit, meneer, geen een!"

„Panè!" klonk het uit den mond van een oelèèbalang, die merkbaar verontwaardigd was over zoo brutale verkrachting van de waarheid, „Panè! Waarom werd je door Teukoe Tjhi^ aangesteld tot panglima prang, als het niet was, omdat je altijd zoo'n vechtersbaas was? En wie doodde den „pawang rimoeëng Nja^ Dalam?"

„Toewò oelòn!" antwoordde de oude lachend, „ik was het vergeten, maar dat ik Pang Dalam doodde was op last."

„Dat is waar", gaf men algemeen toe, „het gebeurde op last van den ouden Teukoe Tjhi^".

De controleur was nieuwsgierig, en liet den beklaagde het verhaal doen van die jeugdherinnering, die hem al bijna ontschoten was.

Zie hier het vertelsel dat volgde.

„Nja^ Dalam was iemand uit Daja aan de Westkust en stond te boek als pawang rimoeëng", want hij had macht over de tijgers in het bosch.

Hem deden ze geen kwaad, en op zijn bevel hielden zij zich rustig, maar als hij het anders gelastte, werden ze wild en gevaarlijk, en maakten ze het den gampòng-lieden heel lastig.

Eens bracht hij Teukoe Tjhi^ een jongen tijger.

Teukoe Tjhi^ liet hem zelf het beest verzorgen, en het was merkwaardig te zien, zooals hij 's avonds het dier aan een touw naar de rivier bracht en baadde, alsof het enkel een karbouw was, en het daarna terug leidde naar zijn hok en daar drie malen deed brullen als groet aan het publiek.

Toen op een goeien dag verhuisde hij naar Seuneubò^ Pidië en liet Teukoe Tjhi^ zitten met den tijger, die toen moest worden afgemaakt.

Maar erger was dat Nja^ Dalam de tijgers te Seuneubò^ Pidië wild maakte, opdat men hem zou vragen, de beesten te bezweren dan wel te vangen, — natuurlijk tegen betaling!

Men deed dat niet, waarop hij ook te Peudawa Poentòng de tijgers aan den gang bracht.

De tijgerplaag werd steeds erger, en de oude lieden staken de hoofden bijeen en klaagden bij Teukoe Tjhi^.

Deze besliste, dat Pang Dalam dan maar moest worden gedood.

Dat was goed, maar wie zou dat doen?

In Idi was er niemand die durfde.

Toen zond Teukoe Tjhi^ mij een zwaard, en een brief met opdracht er voor te zorgen, en een stuk wit goed en vijf dollars voor de begrafenis. Teungkoe Idi zou mij bijstaan.

Wij bepaalden een voor de onderneming gunstigen dag, en op dien dag zond Teukoe Tjhi^ den pawang rimoeëng onder een voorwendsel naar de karbouwen-vechtplaats te Seuneubō^ Lapang.

Ook Teungkoe Idi en ik en vele andere lieden begaven ons derwaarts.

Op de karbouwen-vechtplaats vonden we den pawang, maar geen water om straks zijn lijk te wasschen.

Dus troonden we hem mee naar een hut aan den oever van de Aloeë Seuneubō^ Lapang.

Daar zaten we samen te praten, en we wisten allen dat Nja^ Dalam dood moest.

Misschien dat hij zelf ook iets voelde, tenminste, zijn heupkleed had hij gevouwen op de borst alsof hij een vechtpartij voorzag, en des morgens had hij zich uitgelaten, dat als hij in het Idische stierf, men zijn lijk moest wasschen met „bòh kroeët", en er dan vooral geen wierook mocht worden gebrand!

Maar we talmden en talmden, zoodat Peutoeha Tjoet Blang ten slotte zei: „Peuë lòm?" (= wat verder?). Dat beduidde voor ons zoo veel als „wie zal hem nu eindelijk eens aanvallen?"

Teungkoe Idi zat vlak bij hem.

Ik wenkte hem dat hij het doen zou, maar hij durfde niet.

Toen beduidde ik hem wat ruimte te maken, en tegen Nja^ Dalam zei ik: „Kijk eens wat groote klappers hangen daar aan dien boom! Wanneer we die er eens afhaalden! Ik wed, dat we wel zes pèng het stuk zouden maken!"

Nja^ Dalam keek, — en meteen had hij een slag in zijn hals beet.

Hij sprong op en greep de sikin van zijn buurman, maar Panglima Sajét gaf hem een tweede houw die hem dood in het water deed tuimelen.

Zijn lijk haalden we op het droge om het te wasschen.

Maar, terwijl we daarmee bezig waren, kwamen Nja^ Dalam's broeders opzetten en vroegen op hoogen toon waarom we hun dalém hadden vermoord.

„Kalm een beetje", kregen ze ten antwoord, „zooeven is Nja^ Dalam in de koeta van Teukoe Tjhi^ door een panglima gedood.

Nu wasschen we zijn lijk.

Zeg ons dus liever dank in plaats van zoo mal boos te doen!"

Het was nacht toen de begrafenis was afgeloopen en samen keerden we huiswaarts. Maar we hielden elkaar goed vast, want elk oogenblik verwachtten we door de broeders van Nja^ Dalam in het donker te zullen worden aangevallen en gespietst."

Tot zoover het verhaal van Panglima Prang Ma^ aréh.

„En hoe hielden zich de tijgers na den dood van Njaʾ Dalam?" vroeg de controleur hem nog.

„O dat was uit, die hielden zich heelemaal stil!"

„Even stil als Njaʾ Dalam?"

„Ja net zoo stil!"

De verteller lachte vergenoegd, in het gevoel van toch altijd wel erg „plucky" te zijn geweest, en de omstanders die aandachtig hadden toegeluisterd, waren dat merkbaar met hem eens. Panglima Prang Maʾ aréh was een held, een Atjèhsche held wel te verstaan, daar viel niet aan te twijfelen.

LIEVE MENSCHEN.

Si Bransah was iemand. Hij had durf en hij wist wat hij wilde, en wat hij wilde was intertijd de vrouw van Teukoe Geutjhiʾ, die een ladang had vlak naast de zijne.

Teukoe Geutjhiʾ verdween, en later, veel later vond men zijn gebeente in een half gedempte put, waaruit weelderig de pisang omhoog wuifde, — een put op de ladang van Si Bransah!

Si Bransah verdween toen ook, naar Peureulaʾ, voor een paar jaren.

Nu was hij terug in het Idi'sche, en woonde te Gampōng Djalan als „Waki" Bransah, als gemachtigde van Panglima Prang Banta, den „banta" van het landschapshoofd van Idi Rajeuʾ.

Thans wilde Waki Bransah Si Oebit, de jonge vrouw van den ouden Imeum Harōn.

Op een ochtend, dat hij den imeum in de meunasah wist, stapte hij naar haar toe en vertelde haar, dat hij ze trouwen wilde. „En ik heb al een man?" had Si Oebit geantwoord. „Wel neen, ik zeg je dat je geen man hebt; het kan me trouwens niet schelen; ik wil!"

Maar Si Oebit had mogelijk verhindering. Zij „wilde" dien ochtend nog niet. Wel den volgenden morgen toen Waki Bransah 6 dollar meebracht.

Ik stel me zoo voor, dat Waki Bransah haar eerst overtuigde, dat zij en de oude imeum niet bij elkaar hoorden:

Sikraʾ idja lhab Banggala,	Eén kleed op zijn Bengaleesch gekleurd,
Sikraʾ idja lhab seunam Kléng,	één kleed geverwd met Klingaleesche indigo.
Inòng poetiʾ, agam toeha	Een jong meisje en een oude man,
laʾ én bitjara maséng-maséng.	verschillend is beiderlei inborst!

en dat hij vervolgens zijn liefde verklaarde, door haar toe te zingen:

Manòᵉ poetéh seureugam ikoe,
djiwòë di timoe arōng peunoela.

Een witte kip met een staart
waaraan men een vuist vol heeft,
zij keert hokwaarts uit het Oosten,
wadend door de pas geplante padi.

Grah kòn keu ië, deuëᵉ kon keu boe,
nappoeë napsoe di lōn baᵉ gata.

Ik dorst niet naar water, ik honger niet naar rijst,
mijn verlangen gaat uit naar U!

Tadjam-tadjam sikin lipat,
tabri siᵉ at, lōn rawoet awé.

Scherp is het knipmes,
geef het even, dat ik er rotan mee kerve.

Idōng gata djròh meukilat,
tabri siᵉ at, lōn peuseumèng até.

Uw neus is schoon en glanzend,
geef dien even, dat ik mijn hartelust stille!

Si Oebit zal toen praktisch geantwoord hebben:

Tadjam-tadjam sikin reuntjōng,
tabri keu oelōn, lōn naᵉ tjoej doeròë.

Scherp is de reuntjōng,
geef mij die, ik wil een doorn uitpeuteren.

Meuna meuheut tĕh keu idōng lōn,
tawòë oe gampōng, tasintōng peutòë.

Indien ge belust zijt op mijn neus,
keer dan huiswaarts naar de gampōng en open Uw (geld)kist.

Ten minste, als gezegd, toen Waki Bransah met $ 6 over de brug kwam, vond hij Si Oebit bereid, en veertien dagen later schonk ze hem andermaal haar gunsten.

Dat bracht geld... onder de huispaal. En daar werd het ontdekt door den ouden Imeum Harōn.

Hij hoorde zijn zoontje uit, van wien moeder dat geld had gekregen, en Si Oebit was ontdekt. Er hielp geen ontkennen aan.

Dat deed ze trouwens niet lang. 't Was immers de moeite niet waard? Waki Bransah wist wat hij wilde, en Si Oebit wist dat thans ook. Zij wilden elkaar en ze hadden gezworen elkaar te zullen trouwen, zoowaar mochten ze anders melaatsch worden of door de tijgers worden opgehapt!

Takòh boelōh sirōng keu bangsi,
oereuëng bleuët salib baᵉ ladang toeha.

Kap de bamboe schuin af tot een fluit,
de menschen vlechten „salib" op de oude landang.

Barangkasòë djioebah djandji pagé baᵉ titi itam moeka.

Al wie de afspraak schendt zal den dag des oordeels met zwart gelaat staan aan de (paradijs-)brug (van af welke niet-paradijsfähigen naar beneden zullen vallen in het hellevuur).

En Si Oebit ging voort op het pad der ondeugd.

Zoo kwam het, dat toen Leubè Seuha' op reis van Teumiëng naar Pasè te Gampōng Djalan neerstreek ten huize van Teungkoe Imeum Harōn, er veel huiselijke oneenigheid was tusschen den ouden Imeum en zijn lichtzinnige eega.

De bedrogen echtgenoot klaagde zijn nood bij zijn „jongeren broeder" die uit Teumiëng kwam .... Teumiëng, wat waren de menschen daar knap in het bereiden van vergiffen! Daar was het oppassen als je pisang kocht op de keudè. Wat zei ook het versje?

Oereuëng Djoelō' lawan-dji Teumiëng, oeleuë bintiëng lawan-dji Naga.

(= de lieden van Djoelō' vinden hun meesters in de Teumiëngers, gelijk de bintiëng-slang zijn meester vindt in den draak.)

A propos, zou Leubè Seuha' dien Waki Bransah niet eens wat kunnen te slikken geven?

Wel, als het anders niet was!... en Leubè Seuha' toog aan den arbeid.

Kort daarop vond Waki Bransah een bamboe-koker in zijn waterput, een machine, inhoudend een grijs poeder, dat hij vermoedde te zijn niet bevorderlijk voor de gezondheid.

Hij vond uit, door wien de bezorging was geschied, en besloot de vriendschap te zoeken van dien Seuha'. Dat was iemand waarvan men nut kon hebben!

Si Oebit had nog een mama, Si Moenah geheeten, die veel respect had voor Waki Bransah.

Uit haar jeugd herinnerde zij zich dat geval van Teukoe Geutjhi'. En o, als ze spreken wilde,... ze herinnerde zich nog veel meer! Zoo die historie van den waki met de moeder van Si Leubō... Maar toen ze daar onlangs over gepraat had, had de waki haar dat betaald met een pak, — neen maar, dat zou haar heugen! Ze hield dus maar liever haar mond. Ja, die Waki Bransah, daar viel niet mee te spotten. En aangezien hij Si Oebit wilde hebben, voor zich, voor zich alleen, natuurlijk dat dan de imeum moest wijken.

Leubè Seuha' had veel gereisd en kende vele „èleumèë's"; dat vond zij ook toen Waki Bransah haar erover sprak. Hij zou wel kunnen helpen. En zoo introduceerde ze Leubè Seuha' bij Waki Bransah.

Een nachtelijke vergadering hadden ze in een verlaten suikerriettuin: Waki Bransah en Leubè Seuha' en Si Moenah en nog een vriend van Waki Bransah, Teukoe Daja geheeten; en ook een „koeroe'an" was van de partij. En op dien „tjeureumén njang peungeuèh" (lichtenden spiegel) zwoeren ze broederschap, Waki Bransah en Leubè Seuha', en later ook Leubè Seuha' en de vriend van Waki Bransah. Ze zouden elkaar steeds terzijde staan en nooit zouden ze elkaar vergeten, te land en ter zee, in het heden en in het hiernamaals.

Dat geschied zijnde, vroeg Waki Bransah aan Leubè Seuha^, te zorgen, dat de oude imeum van zijn vrouw zou scheiden.

Lukte het niet met geheime middelen, dan maar vergif. En miste het gif zijn werking, dan zou het zwaard moeten helpen.

De bestelling werd aangenomen.

Maar tooverijen schenen niet te helpen. Si Moenah kreeg ten minste van Leubè Seuha^ eenige poeiers voor Imeum Harōn.

Zij diende hem die toe in zijn water; maar het water werd troebel, en de imeum liet het staan.

Toen mengde ze het gif in zijn rijst, twee morgens achtereen. Maar de imeum had meer verdriet dan eetlust. Hij hapte niet hard in het mengsel, werd enkel wat duizelig en bleek, maar herstelde.

Waki Bransah werd ongeduldig, en toen zijn schoonmoeder stierf, schafte hij Leubè Seuha^ een sikin.

De gelegenheid was nu prachtig.

Als 's avonds de oude imeum, gevolgd door zijn logé, van de kandoeri huiswaarts keerde, zou Teukoe Daja hen opwachten bij den alleenstaanden klapperboom.

Dan moest Leubè Seuha^ den imeum van achteren treffen, terwijl Teukoe Daja hem van voren tegemoettrad.

Tweehonderd reunggét zou het loon zijn voor de hulp van Leubè Seuha^!

Si Oebit vond de oplossing wat bloederig.

Ze uitte een zwak protest. Maar Leubè Seuha^ snoerde haar den mond met op te merken: „Ik vraag j o u toch geen loon? Waar bemoei j ij je dus mee?"

Toen de imeum de „kandoeri malam lhèë" ging bijwonen, liet hij zijn gast tehuis.

Deze toonde den volgenden morgen zijn ongenoegen, waarna de imeum het niet waagde, hem de „kandoeri malam limòng" niet mee te nemen.

Maar toen was Teukoe Daja slecht gedisponeerd.

Op de „kandoeri malam toedjōh" was thans de hoop gevestigd.

Teukoe Daja was ziek, maar voor Teukoe Daja twee anderen!

Si Dōraman en Si Piah, jongens van omstreeks 20 jaar, vielen voor hem in. Een woord van Waki Bransah en een korte beraadslaging met Leubè Seuha^ in het klapperbosch naast Imeum Harōn's woning, en ze wisten wat hen te doen stond.

Ze waren waarheidslievende jongens.

Zoo zeiden ze dan ook tot Teukoe Daja, ter verklaring, dat ze wat vroeger opstapten dien nacht van de kandoeri, dat ze straks „wachtdienst" hadden, en dat ze „bij Leubè Seuha^ hun wetenschap wilden vermeeren".

Ze wachtten bij den alleenstaanden klapperboom, langs het pad dat de imeum straks zou passeeren; en het was toen de hanen éénmaal

kraaiden, dat de imeum aan kwam stappen, gevolgd door Leubè Seuha'.

„Wie daar?" riep de imeum, toen hij plotseling twee gedaanten voor zich uit het gras zag oprijzen, ... en op hetzelfde moment kreeg hij van zijn „jongeren broeder" Leubè Seuha' een sikin-houw in de hals, en Si Piah en Si Dōraman boorden hem hun reuntjōng's in de borst....

Waki Bransah was de weg geëffend.

„Denkt er aan!" drukte Leubè Seuha' zijn helpers op het hart, „als je hier ooit over spreekt, dan neem ik je ziel en drink ik je bloed!"

Leubè Seuha' liep terug naar de kandoeri, waar men nog bezig was de „blangōng's" op te bergen, om hulp te halen.

Hij was toch zooeven door roovers aangevallen, en Imeum Harōn,... misschien was de imeum wel dood!

Men ging in grooten getale met Leubè Seuha' mee naar de plek van de overval.

Zeker, Teungkoe Imeum Harōn lag daar dood ter neer; en Leubè Seuha' kreeg vele vragen te beantwoorden.

Liegen i s niet zoo makkelijk en Leubè Seuha''s prestaties op dat gebied waren onhandig.

Nu waren het d e r t i g, en dan weer t w a a l f roovers geweest.

Ze waren gevlucht naar het W e s t e n, in welke richting het hooge gras zonder sporen was.

Zelfs hadden ze geschoten, wat door niemand behalve Leubè Seuha' zelf was gehoord!!

Zoo kwam het, dat er een maand later door de „meusapat" te Idi vele vonnissen werden geveld, en dat er een paar maanden nadien vele eenvoudige lieden van Gampōng Djalan naar Tjilatjap of Nieuw-Guinea verhuisden.

Mochten ze maar slechter geweest zijn dan hun in het Idische achtergebleven landslieden!

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

J. B. Neumann: Silama. Een liefde-drama in de Lampongsche districten. Amsterdam, ALLERT DE LANGE. 1911. 8°. [291 blz. *f* 2.90 Geb.]

Ch. de Lannoy et **H. van der Linden:** Histoire de l'expansion coloniale des peuples européens. Neérlande et Danemark (XVIIe et XVIIIe siècles). Bruxelles, H. LAMERTIN. 1911. 8°. Avec cartes. [487 blz. *f* 4.40.]

Ds. R. J. W. Rudolph: Christelijke opleiding van Indische ambtenaren. Wageningen, J. ZOMER. (1911). 8°. [40 blz. *f* 0.30.]

H. H. Janssonius: Mikrographie des Holzes der auf Java vorkommenden Baumarten, im Auftrage des Kolonial-Ministeriums, unter leitung von **Dr. J. W. Moll** bearbeitet. *Dritte Lieferung.* Mit 49 Figuren im Texte. Leiden, vormals E. J. BRILL. 1911. 8°. [Bl. 161—540.]

Neerlands Indië. Land en volk, geschiedenis, bestuur, bedrijf en samenleving onder leiding van **H. Colyn**, *Afl. 8.* Amsterdam, „Elsevier". (1911). 4°. Met plaat en illustraties. [Blz. 225—256. *f* 0.45.]

What kapok is and what it is used for. Department of Agriculture. Buitenzorg, Printing office of the Dep. of Agriculture. [1911]. langw. 8°. With plates and tables.

L. A. de Waal: De financieele zelfstandigheid van de locale zelfbesturen in Nederlandsch-Indië. Proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de rechtswetenschap. Leiden, S. C. VAN DOESBURGH. 1911. 8°. [135 blz.]

Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis: Animisme, spiritisme en feticisme onder de volken van den Ned.-Indischen Archipel. [Groote godsdiensten Serie I. No. 4.] Baarn, Hollandia-Drukkerij. 1911. 8°. [44 blz. *f* 0.40.]

G. Simon: De positie van den Zendeling in de inlandsche maatschappij. (De Protestantsche Zending. Serie I. No. 3.] Baarn, Hollandia-Drukkerij. 1911. 8°. [45 blz. *f* 0.40.]

Dr. J. D. Käyser: Voordrachten over tropische huidziekten. Geïllustreerd met 57 lichtdrukken. Batavia, Javasche Boekhandel & Drukkerij. 1911. 8°. [*f* 7.50.]

Triangulatie van Sumatra. Driehoeksnet en astronomische plaatsbepalingen in Zuid-Sumatra. De coördinaten der driehoekspunten en astronomische stations. Samengesteld bij de triangulatie brigade van den topographischen dienst. Met een kaart. Batavia, Javasche Boekhandel & Drukkerij. 1911. gr. 8°. [127 blz.]

Handboek ten dienste van de suikerriet-cultuur en de rietsuiker-fabricage op Java. *Vierde deel.* De rietsuiker-industrie in de verschillende landen van productie. Historisch, technisch en statistisch overzicht over de productie en den uitvoer van de rietsuiker, door **H. C. Prinsen Geerligs.** Uitgegeven door de Vereeniging Het Proefstation voor de Java Suiker-industrie. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1911. 8°. Met platen en kaarten [416 en XXIII blz. *f* 7.50 Geb.]

Jaarverslag (acht en twintigste) der Deli Spoorweg Maatschappij gevestigd te Amsterdam. 1910. (Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1911). 8°. Met 2 kaarten. [143 blz.]

A. Vissière: Études sino-mahométanes. Collection de la „Revue du Monde Musulman". Paris, E. LEROUX, 1911. 8°. [144 blz. *f* 4.15.]

Dr. H. Stubbe: An account of the rise and progress of Mahometanism with the life of Mahomet. Edited, with an Introduction and Appendix by **Hafiz Mahmud Khan Shairani.** London, LUZAC & Co. 1911. 8°. [XXI, 247 blz. *f* 4.20 Geb.]

E. Montet: De l'état présent et de l'avenir de l'Islam. Six conférences faites au Collége de France en 1910. Paris, P. GEUTHNER. 1911. 8°. [159 blz. *f* 2.20.]

A. Kent Chignell: An outpost in Papua [British New-Guinea]. With an Preface by the Archbishop of Brisbane. Illustrated. London, SMITH, ELDER & Co. 1911. 8°. [376 blz. *f* 7.35 Geb.]

Verslag van de Kamer van Koophandel en Nijverheid te Soerabaia over het jaar 1910. Soerabaia, E. Fuhri & Co. 1911. 8°. [178 blz.]

Verslag van den Raad van Beheer der Ned.-Indische Spoorweg-Maatschappij over het jaar 1910. Met kaart. 's Gravenhage. 1911. 8°.

H. C. Humme: Oefeningen ter vertaling in het Javaansch. Omgewerkt en vermeerderd door **A. H. J. G. Walbeehm.** Leiden, voorheen E. J. BRILL. 1911. 8°. [VIII en 96 blz. *f* 1.20.]

Mr. F. D. E. van Ossenbruggen: Mr. G. D. WILLINCK over wijlen Professor Dr. G. A. WILKEN. Den Haag, G. C. T. VAN DORP & Co. 1911. gr. 8°. [29 blz. *f* 0.40.]

C. Spat: Maleische taal. Overzicht van de grammatica. Tweede, omgewerkte druk. Breda, Kon. Mil. Academie 1911. [270 blz.]

H. Hangelbroek: Soemba. Land en volk. Uitgegeven ten voordeele van de Kerk en Pastorie van den op te richten nieuwen Zendingspost op West-Soemba. Assen, G. F. HUMMELEN. (1911). 8°. Met illustraties en kaart [166 blz. *f* 0.75.]

Indische mijnwet. Wet van 23 Mei 1899, gewijzigd bij de Wet van 26 Sept. 1910, benevens de regeling nopens de maximum-uitgestrektheid, waarvoor vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen worden verleend en nopens den duur der vergunningen, met toelichting. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1911. 8°. [38 blz. *f* 0.60.]

Door duisternis tot licht. Gedachten over en voor het Javaansche volk van wijlen **Raden Adjeng Kartini.** [Uitgegeven door **Mr. J. H. Abendanon.**] Semarang-Soerabaja-'s Gravenhage, G. C. T. VAN DORP & Co. 1911. 8°. Met portret en illustraties. [583 blz. *f* 4.75 Geb.]

C. A. van Affelen van Saemsfoort: Het is in het belang der ontwikkeling van den Indischen rchipel, dat de bestuurskorpsen van Java en Madoera en de Buitenbeztttingen vereenigd worden. ['s-Gravenhage, 1911]. 8°. [30 blz.]

C. Th. van Deventer: De beste koloniale politiek. (Overgedrukt uit „Land en Volk"). ('s-Gravenhage). 1911. 4°. [8 blz.]

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Genootschap. *2e Serie, Deel 28 (1911). No. 3.*

De wetenschappelijke uitkomsten der Mamberamo-expeditie 1909—'10 (met kaart en afb.). — Mededeelingen omtrent de Timor-expeditie onder leiding van prof. dr. G. A. F. MOLENGRAAFF. — De Madjapahitische onderhoorigheden Udamakatraya en Kunir, door J. C. VAN EERDE. — Onderzoek van Centraal-Celebes (met kaart). — De arbeid der exploratie-detachementen op Nieuw-Guinea (met afb.). — Literatuur. — Bibliographisch overzicht.

Tijdschrift voor Economische Geographie. *2e jaarg. No. 5. 15 Mei 1911.*
Het internationale telegraaf-kabelnet meer in het bijzonder beschouwd in verband met het Ned. Oost-Indisch verkeer, door A. E. R. Collette. — De haven van Tandjong Priok. — Uit de koloniale literatuur, door W. C. Muller.

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. *April 1911.*
Een en ander over Boegineesch smeedwerk, door J. G. Sinia, (met afb.).

Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur. *Deel 40. Afl. 2. Febr. 1911.*
De zonnebloem, door H. Bakker Jr. — De „Landrente-belasting-werkzaamheden" door F. P. Sollewijn Gelpke. — Receptiegelden, tafelgelden, etc., door Oeconomist. — De ratten en de pest, door F. K. Overduyn.

Vragen van den Dag. *26e jaarg. 1911. Afl. 6.*
Het opiumvraagstuk, door M. van Heekeren.

Onze Eeuw. *11e jaarg. 1911. Afl. 6.*
Naar den Tengger, door C. M. Vissering. (Slot).

Het Nederlandsche Zeewezen. *10e jaarg. 1 Juni 1911.*
Voor drie jaren naar de Oost (vervolg). door Z. (met afb.)

De Ingenieur. *26e jaarg. 1911. No. 21.*
† P. van Dijk (met portret), door R. A. van Sandick.
Id. No. 23. De haven van Curaçao. Voordracht van O. C. A. van Lith de Jeude (met afbeeldingen).

Weekblad voor Indië. *8e jaarg. 1911. No. 1.*
Quarantaine-maatregelen, door J. F. H. A. Later. — Een tocht door het pestgebied (met afb.), door R. A. Ezerman.
Id. No. 2. Bacteriën en bacillen, door S. C. Ribent (zie ook No. 4). — Het theosofisch congres te Soerabaja, door H. Borel. — Een stad in opkomst [Bandoeng], door Trekvogel (met afb.). — De eerste machinale leerlooierij in Ned.-Indië (met afb.), door v. d. L. — De vendutie, door T. Hardt. — Indische penkrassen, door Ofoei (zie ook No. 4).
Id. No. 3. Indische oudgast-typen, door Gabriel (zie ook No. 4). — De quarantaine-inrichtingen te Lawang en Pogadji (met afb.).
Id. No. 4. Het bestuur op de Buitenbezittingen, door J. F. H. A. Later. — Mr. G. Andrée de la Porte (met portret). — J. H. Liefrinck (met portret). — C. W. A. van Rinsum (met portret). — De pest in het Malangsche (met afb.). — Schets uit het militaire leven, door Veka.

De Indische Mercuur. *34e jaarg. 1911 No. 20.*
Vluchtige oliën, door Prof. P. van der Wielen. — Geneesmiddelen, door Id. — Vezelcongres te Soerabaja. Literatuurberichten (zie ook Nos. 22 en 24). — Het „Powell wood preserving proces", door A. J. van Deventer. — Vergadering van de Rubberplanters-vereeniging te Bandoeng, 10 April 1911.
Id. No. 21. Het Jaarboek van het Mijnwezen over 1909, besproken door E. C. Abendanon. — Invoer van tropische vruchten in Europa, door Dr. J. C. C. W. van Nooten. — Overeenkomst met de Paketvaart-Maatschappij. — Uitvoer van tin uit de Straits-Settlements.
Id. No. 22. Prijsvragen Koloniaal Museum. — Wereldhandel in cacao-boter. — Invoer op- en uitvoer van Java in Januari 1911. — Geschiedenis van de wetgeving op de suiker in de verschillende landen van productie, enz. door H. C. Prinsen Geerligs (zie ook No. 23.).
Id. No. 23. De Greshoff-herdenking in het Koloniaal Museum op 27 Mei 1911. — De koloniale landbouwschool, door Dr. J. C. C. W. van Nooten. — Mededeelingen van het Deli-Proefstation te Medan, door P. Hondius Jz. — Solosche Landhuurdersvereeniging. — Economisch overzicht van Suriname. —
Id. No. 24. Gebruik van gips bij de bemesting van het suikerriet, door F. J. J. van der Kolk. — De caoutchoucwinning in Brazilië, door Dr. J. Dekker. — Richardson's automatische suikerafweger (met afb.). — Bericht omtrent de Gouv. kina-onderneming over het 1e kwartaal 1911. — Plantersvereeniging „Semarang-Kedoe". — De katoencultuur in de res. Palembang.

Teysmannia. *22e jaarg. 1911. Afl. 4.*
Eenige productie-cijfers der oudste Ledgeriana's op Java, door P. van Leersum. — Het rekenen van den kweeker en den fokker, door A. J. Koens. — Bemes-

tingsproeven in theetuinen, genomen in overleg met het Landbouw-bureau van het Kali-Syndikaat, door R. von Nordheim. — Een en ander over vischteelt in zoet water, door dr. J. C. Koningsberger (vervolg). — Bemestingsproeven, door dr. A. W. K. de Jong. — Boekbespreking. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel IV, afl. 4. April 1911.*
In Memoriam. R. Stuffken, door A. E. J. Bruinsma. — Over de damarwinning op Obi, door S. P. Ham (slot). — Eenige cijfers betreffende de djati-bosschen op Java (vervolg), door F. W. S. — De toekomst van het caoutchoucbedrijf in Brazilië. — Caoutchouc tappen in stuk- of in dagwerk? — Een buitenlandsch oordeel over het boschbeheer op Java, door v. d. B. — De behandeling van de caoutchouc, door H. Bellers. — Enz.

Geneeskundig Tijdschr. voor Ned.-Indië. *Deel 51 (1911). Afl. 2.*
Jaarverslag van de Landskoepokinrichting en het Instituut-Pasteur te Weltevreden over 1910, door dr. A. H. Nijland. — Willem ten Rhijne (geb. te Deventer 1647, overl. te Batavia I Juni 1700), door J. M. H. van Dorssen. — Een merkwaardig geval van pokken, door dr. C. H. A. Westhoff. — Over Indische abortiva, door dr. J. B. C. Persenaire. — Leptomeningitis purulenta in het dwangarbeiderskwartier te Batavia, door dr. C. D. Ouwehand. — Resultaten, verkregen met de vaccinatie tegen cholera in het Chineesche hospitaal te Batavia, door J. van Heel. — Salvarsan in de oogheelkunde, door C. H. A. Westhoff. — De strijd over de creoline-therapie, door O. Deggeler.

Het Recht in Ned.-Indië. *Deel 66 (1911). No. 1 en 2.*
Nog eens Staatsblad 1910 No. 319, door H. M. Hijmans.

Orgaan der Indische Krijgskundige Vereeniging. *No 34. 1911.*
Het duel en de antiduel-beweging, door H. Kerremans.

Indisch Militair Tijdschrift. *42e jaarg. 1911. No. 4.*
Slivnitza, door D. Merens (vervolg). — De oefeningen der compagnieën van de veldbataljons, door Jhr. J. C. C. Sandberg. — Honden, door H. A. Kooy. — Het schietvoorschrift, door C. A. van Meeuwen. — Trotyl of Pikrienzuur, door J. de Boer en H. Th. van Goor. — Een hooikistwagen voor de Infanterie. — Van vreemde legers. Enz.
Extra-Bijlage No. 30: Kort verhaal van de handelingen eener marechaussee colonne in de omgeving van Tangsé van medio December 1909 tot Juli 1910, tot het onschadelijk maken van eenige invloedrijke bendehoofden. (Ontleend aan de journalen ingediend door den commandant der colonne, den 1e luitenant der marechaussee J. H. Schmidt).

Veeartsenijkundige Bladen voor Ned.-Indië. *Deel 23 (1911). Afl. 1—2.*
Longziekte (pleuro-pneumonia contagiosa bovum) op Java, door Dr. L. de Blieck. Verdere onderzoekingen omtrent tuberculose en tuberculinatie in Ned-Indië, door Dr. L. de Blieck en Dr. H. J. Smit. — Opleiding van Inlandsche veeartsen in andere koloniën, door Hoekman. — Een geval van arsenicumvergiftiging bij een paard, door P. Zijp. — Referaten. — Enz.

De Katholieke Missiën. *Mei 1911.*
De missie onder de inlandsche bevolking te Tandjong-Sakti.

De Rijnsche Zending. *Mei 1911.*
Per motorboot „Tole" het Tabameer rond, door J. H. Meerwaldt. — Iets karakteristieks van den Dajakker.

Berichten uit Ned. Oost-Indië van den Sint Claverbond. *1911. No. 2.*
[*Niet in den handel.*]
Iets over palmen, door Pr. C. W. J. Wenneker. — Statieposten op Sumatra, door Pr. A. Kortenhorst (vervolg). — Brief van Pr. J. de Nateris (uit Larantoeka). — Een eigenaardige wijze van zoutfabriceering op Java, benevens een praatje over de bestrijding der cholera, door Pr. P. Neyboer. — Uittreksel uit een brief van Pr. A. IJsseldijk (van Flores). (De meeste bijdragen met vele afb.)

De Macedoniër. Zendingstijdschrift. *Juni 1911.*
Enkele opmerkingen over de opleiding tot den missionairen dienst, door

D. Bakker. Met naschrift door H. Dijkstra. — Reizen op Soemba, door D. K. Wielinga.

Bulletin du Département de l'Agriculture aux Indes Néerlandaises. *No. XLV. 1911.*
Vorläufige Beschreibungen neuer Papuanischer Orchideen. III, von Dr. J. J. Smith. — Neue Orchideen des Malaischen Archipels. IV, von Dr. J. J. Smith.

Annalen der Hydrographie. *39. Jahrg. 1911. Heft VI*
Elementare Theorie der Gezeiten, nebst den Gezeitenkonstanten der wichtigsten Orte des Indischen Archipels und anderer Hafenplätze. Von Dr. J. P. van der Stok. Uebersetzt von Prof. Dr. E. Herrmann (Fortsetzung).

Scottish Geographical Magazine. *Vol. 28. April 1911.*
British expedition to Dutch New-Guinea, by W. Goodfellow.

Annales des Mines. *10e Serie. 4e Livr. de 1910.*
Le pétrole aux Indes Néerlandaises, par M. Clément, Professeur à l'Université technique de Delft.

Den Haag, 25 Juni 1911. W. C. Muller.

Over het Javaansch als studievak en als examenvak.

DOOR

Mr. G. J. GRASHUIS.

Onder dagteekening van 6 April 1893 eindigde ik een artikel over „de Javaansche Letterkunde", opgenomen in *De Indische Gids*, met een drietal bladzijden, die ik zonder verkorting hier moet herhalen, omdat zij noodig zijn voor het betoog, dat ik ga leveren. Ik wensch te betoogen, dat de studie van het Javaansch volstrekt noodzakelijk is voor alle aanstaande Oost-Indische ambtenaren, voor den administratieven en voor den rechterlijken dienst van den Lande bestemd. Toen zeide ik: „In het jaar 1875 schreef de Hoogleeraar Kern den volgenden opmerkelijken volzin neêr in zijne Inleiding op de Wṛtta-Sañc'aya (Oud-Javaansch Leerdicht over Versbouw): „Mogen de uitkomsten der studie van taal, letterkunde en kunst op de Sunda-eilanden tot nog toe voor de waardeering van den Hinduschen invloed niet zóó groot zijn, als men wenschen kon, het zal bij voortgezet onderzoek zeker hoe langer zoo meer blijken, dat de Indische beschaving niet in hare volle beteekenis gekend wordt, indien men 't eigenaardig gewijzigd Hinduïsme op Java, Bali en Sumatra buiten rekening laat." — Zich plaatsende op het standpunt van den Sanskritist, moet men dan ook zonder aarzeling of weifeling zijne goedkeuring hechten aan hetgeen Lassen heeft gedaan, toen hij, om de woorden van Kern te bezigen, de geschiedenis en oudheidkunde van den Indischen Archipel als een onderdeel in zijne „Indische Alterthumskunde" opnam. Wie zich met de studie van het Javaansch wil bezig houden, om daardoor te komen tot een helder begrip van den invloed der Hindoesche beschaving op Java, zal zeker een vruchtdragenden arbeid ter hand nemen. Zulke beoefenaars van het Javaansch zullen evenwel steeds schaars worden gevonden. Doorgaans leert en bestudeert men het Javaansch om het Javaansch, en wel òf hoofdzakelijk met een practisch doel, òf voornamelijk, zoo niet uitsluitend, met een wetenschappelijk doel. In beide gevallen

moet men zich kennis verwerven van de Javaansche Letteren. Het verstaan van Wintersch Javaansch, zoo als eenmaal terecht is opgemerkt door den fellen tegenstander van Roorda, is niet voldoende, hetzij iemand Javaansch wil leeren spreken of schrijven, hetzij hij zich wil bekend maken met de Nieuwere Javaansche Letteren. Vooral de poëzie moet worden beoefend door ieder, die zich eenige grondige kennis van den Javaan wil eigen maken.

„Altijd zal het echter groot bezwaar opleveren, om de studie van het Javaansch meer algemeen ingang te doen vinden bij de beoefenaars van de Indische studievakken. De rijkdom der taal, nog meer dan hare moeilijkheid, is oorzaak dat er veel tijd en taaie volharding noodig is voor het aanleeren van de gronden van het Javaansch. Heeft iemand zich die eenmaal eigen gemaakt, zoo kan hij met goed gevolg voorwaarts schrijden op zijn pad. Velen blijven echter staan bij den aanvang van die loopbaan en leggen zuchtend hun leerboek ter zijde, zoodra de gelegenheid daartoe is gekomen. Daarom was er iets goeds in den dwang, die voorheen door de Regeering werd uitgeoefend op de jongelingen en jonge mannen, aan welke zij te Delft door Roorda onderwijs in het Javaansch liet geven. Met de stichting der thans opgeheven Rijks-Instelling is die dwang opgeheven en vervangen door eene vrijheid, die voor de studie van het Javaansch schadelijke gevolgen heeft gehad. Voorheen werd te veel verwacht van de kennis der Javaansche taal, en toen beschouwde menigeen de studie dier taal als eene inleiding op de beoefening van andere Indische talen. Thans echter zijn wij sints een aantal jaren in een toestand gekomen, dat door de studeerende jongelingen van het Javaansch voornamelijk werk gemaakt wordt, omdat zij gaarne als ambtenaar op Java willen geplaatst worden, of omdat zij vreezen in den wedstrijd met anderen het onderspit te zullen delven, zonder kennis van het Javaansch.

„Het belangrijke vraagstuk van de opleiding tot Indisch Ambtenaar kunnen wij te dezer plaatse niet in zijn geheel behandelen. Toch achten wij eene bespreking van de studie der Javaansche Letteren in verband met de plichten van den ambtenaar niet overbodig of onnoodig. — In de eerste plaats deelen wij bescheidenlijk, maar oprechtelijk en naar onze innige overtuiging als ons gevoelen mede, dat de kennis der Javaansche Taal en Letteren een vereischte is voor den Ambtenaar, die geroepen is om over Javanen recht te spreken. Moge er al een enkele zijn bij de Ambtenaren der Rechterlijke Macht, die den gewonen Javaan verstaat, regel is, dat Maleisch (en dan nog welk Maleisch!) het middel is om te vernemen wat klager en beklaagde zeggen, en om mede te deelen wat beide moeten hooren. Aan zulk een onnatuurlijken toestand moet een einde komen, en wil men de Juristen niet al te lang na hunne promotie op de collegie-banken houden, zoo

eische men van hen minder Land- en Volkenkunde en meer Taalkunde, minder Moslimsch Recht en meer Letterkunde. Verder worde bepaald, dat alle Juristen het Javaansch moeten beoefenen, want in het corps der Rechterlijke Ambtenaren heeft eene indeeling van titularissen voor Java en voor de Buiten-Bezittingen geen reden van bestaan.

„Anders is het gelegen met de aanstaande Civiele Ambtenaren, die òf bij het Corps van Java, òf bij dat der Buiten-Bezittingen zullen worden ingedeeld. Bij hen make de Regeering onderscheid tusschen degenen, die matige kennis van het Javaansch hebben opgedaan, en degenen, wier vorderingen hun aanspraak geven om op Java te worden geplaatst. De minder edele wedstrijd tusschen de talen worde vervangen door een nieuw stelsel Aan het Javaansch mag niet meer, zoo als het geval was onder het oude Delftsche régime, de eerste plaats bij de taalstudie worden toegekend. Maar die taal moet door allen worden beoefend en in hare Letterkunde moeten de studenten worden ingeleid en ingewijd. Ook de Civiele Ambtenaren moeten te veel tijd geven aan het rampzalige en geestdoodende memoriseeren van allerlei bijzonderheden van ethnographischen en moslimsch-juridischen aard. De liefde voor den Inlander, zonder welke niemand een goed Ambtenaar kan zijn, moet reeds in Nederland in de harten der leergrage jongelingen worden ingeplant. Dat zal niet gebeuren door de eindelooze reeksen van kleinigheden en bijzonderheden, waarmede thans het geheugen der candidaten wordt bezwaard, zonder dat hun hart deelneemt in de dorre studie, welke hun helaas! tot plicht wordt gesteld.

„Eenige jaren lang is de knaap bezig geweest met zijne moedertaal met wat niet al, dan komt allengs voor den jongeling de laatste studietijd aan de Hoogere Burgerschool. Deze neemt op natuurwetenschappelijk gebied eene schoone plaats in, maar zij leidt tot verwaarloozing van de beoefening èn van Letterkunde, èn van Geschiedenis. Een deel van de Hoogere Burgers slaan het oog op de loopbaan van een Indisch ambtenaar. Maar dan? Welk een leven. Veelal drie, soms vier jaren arbeid zijn er noodig, om waardig gekeurd te worden. Maar na welk eene keuring? De goeden en de slechten dooréengerekend, mogen wij gerust verklaren, dat het grootste aantal der candidaten zich aangordt ten strijde om den strijd en niet om de eer. Waarlijk de tegenwoordige manier om aanstaande Indische ambtenaren op te leiden is wezenlijk eene manier van gereed maken. Wij vragen of niet het programma van het Groot Indisch Ambtenaars-examen in zijn geheel moet worden herzien? Wij vragen of de Regeering niet verplicht is zelf de hand aan het werk te slaan en voor den Indischen Dienst te doen wat zij doet voor den Dienst bij de Landmacht en bij de Zeemacht?"

Op het begin kom ik terug aan het einde mijner verhandeling en ik vang aan met de mededeeling dat die allereerst en allermeest zal zijn een verhaal, waarin doorgaans mannen van beteekenis en van invloed aan het woord zullen komen. Opmerkingen en waar het pas geeft ook aanmerkingen zal ik nu en dan moeten maken. In twee deelen splitst zich voor mijn geestesoog de rijke stof, die ik voor mij zie: Eerst handel ik over het Javaansch als studievak (1811—1864) en daarna over het Javaansch als examenvak (1864—1900) om *ten slotte* kortelijk te spreken over den tegenwoordigen toestand voor zooveel aangaat de beoefening van het Javaansch door de Candidaten voor den Administratieven Dienst in Oost-Indië, onder toevoeging van enkele woorden over die beoefening door Juristen die naar Indië wenschen te gaan.

I.

Het Javaansch als Studievak.

In elk deel van de Geschiedenis doet zich het verschijnsel voor dat enkele machtige denkers of staatslieden voor korteren of langeren tijd aan de werking van het samengestelde geestelijke raderwerk, dat wij Geschiedenis noemen, deel nemen en aan het verloop der gebeurtenissen richting geven. Dat is vooral kenbaar en duidelijk in de Geschiedenis van Nederland als Koloniale Mogendheid, en op treffende wijze komt dat uit in Jean Chrétien Baud, die veertig jaren lang (1819—1859) als teugelvoerder, om een woord van Plato te gebruiken, de Indische Koloniale Politiek heeft geleid, nadat hij reeds vóór dien tijd een man van eenige beteekenis was geweest in ondergeschikte betrekking en in beperkte werkzaamheid. Hoewel ik geen enkel bewijs heb kunnen vinden dat Baud Javaansch verstond, heb ik toch bij mijn onderzoek bevonden dat de studie van het Javaansch en de persoon van Baud bij elkaar behooren. In den loop van het volgende verhaal zal dit zonneklaar blijken, en heb ik hem vroeger [1]) bestempeld met den eerenaam van „schrander uitvoerder" van het door Nederburgh ontworpen en door Elout gegrondvest „Koloniaal Regeeringsstelsel van Nederland", hier moet ik hem den naam geven van bevorderaar der Javaansche Taalstudie. Als een open boek ligt zijn leven voor ons in het met trouwe liefde en om zoo te zeggen met kinderlijken eerbied geschreven werk van Mr. P. Mijer: Jean Chrétien Baud geschetst, Utrecht Kemink & Zoon, 1878", waarin het Eerste Hoofdstuk (1789—1810) de vreemde lotgevallen, of liever gezegd avonturen van den jongen Baud behandelt, totdat hij

[1]) Zie bladzijde V in mijn uitgave van „De Regeerings-Reglementen van Nederlandsch-Indië" benevens het „Charter van Nederburgh", bij A. W. Sijthoff te Leiden.

op „23 Julij 1810" uit den vreemde komende „geheel geldeloos" uit „het vooronder van den Amsterdamschen beurtman op Zwolle te Amsterdam aan wal stapte, waar hij in de Kalverstraat reeds twee keeren op en neder had gewandeld, in de stille hoop van in dat steeds druk bezochte gedeelte van Amsterdam wel den een of anderen bekende te zullen ontmoeten, toen hij eensklaps zijn vader zag voorbijgaan. Deze wierp een blik op hem. Het was alsof zijn voorkomen eenigen indruk op hem maakte, maar die indruk was vluchtig, want in den haveloozen, bestoven en bruinen matroos herkende hij zijn zoon niet en ging zijnen weg. Baud volgde hem en zag hem eindelijk een vrij groot huis binnengaan, dat geheel het voorkomen had van een bureau. Aan eenen bode, die op den stoep stond, vroeg hij, wie zoo even was binnengetreden, want hoezeer hij zeker meende te zijn zijnen vader te hebben gezien, geloofde hij toch eene vergissing mogelijk te (moeten) achten. Er bestond echter geene vergissing. Die man was geen ander dan zijn vader, die niet meer in 's Hertogenbosch woonde, maar als behoorende tot den staf van het Koninklijke korps van artillerie en genie, sedert eenige weken belast was met eene fransche liquidatie bij het te Amsterdam gevestigde Ministerie van Oorlog. Weinige oogenblikken later lag Jean Chrétien in de armen zijns vaders". Deze aanhaling uit Mijer (47) teekent den man die zijn meerdere, maar tegelijk zijn geestverwant heeft g e s c h e t s t", zoo als hij bescheiden zegt, in een stijl, die een tweelingbroeder is van Bauds stijl in zijne officiëele stukken.

In het Tweede Hoofdstuk (1811—1821) zien wij Baud, den zeeman „weder in zeedienst treden, naar Parijs gaan en geplaatst worden aan boord van de „Méduse", die aangewezen was om den nieuw benoemden Gouverneur-Generaal Janssens naar Java over te voeren. Wij zien Baud „waarnemend secretaris" worden bij Janssens, met wien hij naar Java vertrekt en te Banjoewangi aankomt op 25 April 1811. In het gevolg van den Gouverneur-Generaal trok Baud langs den grooten weg van Daendels naar Buitenzorg, waar Janssens met zijn gevolg op 15 Mei aankwam om reeds den volgenden dag het Gouvernement over te nemen „in eene plegtige vergadering der Hooge Regering" waarbij ook Baud tegenwoordig was met alle officieren en ambtenaren, die den nieuwen landvoogd op zijne reis van Soerabaja tot aan Buitenzorg hadden vergezeld (Mijer, 60). Van den aanvang af had Janssens blijkbaar een groot vertrouwen in den jongen man, die hem als secretaris ter zijde stond, en dien hij als zoodanig bij zich hield, ook nadat hij hem op zijn verzoek op den 1sten Junij 1811 ontsloeg als officier der Keizerlijke Marine en benoemde tot tweeden commies op eene jaarlijksche bezoldiging van 3600 rijksdaalders (papierengeld). Op het einde der maand Mei had de generaal Janssens het verblijf te Buitenzorg verlaten en zich te Goenoeng-Saharie, nabij Batavia ge-

vestigd in twee aan het Gouvernement behoorende zeer eenvoudige gebouwen, waarvan het eene door hem en sommige personen van zijn gevolg, onder welke Baud, het ander door zijne adjudanten en de twee aan hem toegevoegde Auditeurs van den Franschen Staatsraad, Lareinty en de Panat, werden bewoond (62). Daar verbleef de Generaal tot op Zondag den vierden Augustus, toen de Engelsche expeditionnaire vloot op de reede van Batavia verscheen, en dit was het sein voor den Gouverneur-Generaal Janssens om zich met de personen tot zijn Huis behoorende te begeven naar de versterkte legerplaats Meester Cornelis, terwijl de ambtenaren van het algemeen bestuur zich binnenslands verwijderden met medeneming van eenige hoog noodige retroacta (66).

Aan het slot van zijn „Plakaatboek" drukt Mr. van der Chijs zijne verbazing uit over de ambtelijke werkzaamheden van Janssens, nadat hij op 1 September, langs den grooten weg naar Midden-Java reizende te Samarang was aangekomen, van waar hij zich naar Oenarang begaf, alwaar hij op 17 September de „kapitulatie teekende, die aan allen verderen strijd (met de Engelschen) een einde maakte (69)." Zoowel te Batavia als op Midden-Java was Baud steeds bij den Generaal en het opmerkelijk Besluit ten opzichte van de studie van het Javaansch is naar mijne overtuiging gevloeid uit de pen van Baud niet alleen, maar ook uit zijn brein. Die Resolutie, genomen op 20 Juli 1811, bepaalde dat aan elk der Residenten van Soerakarta en Djocjakarta, Europeesche jongelingen zouden worden toegevoegd die zich, onder de benamingen élèves voor het civiel, moesten oefenen in den omgang met jeugdige Javanen van vorstelijken bloede en trachten moesten zich de landstaal eigen te maken en de zeden en gewoonten van het land te leeren kennen. Zij gaf eene regeling, afdalende tot in bijzonderheden, en kon zij niet in werking treden onder het kortstondig bestuur van Janssens, zij was de uitdrukking van eene gedachte, die Baud met taaie volharding heeft vastgehouden, en die hij op andere wijze tot werkelijkheid maakte door de „Oprichting van eene Indische Afdeeling aan de Delftsche Academie" in het najaar van 1842. „Na de overname van onze bezittingen van het Engelsch tusschenbestuur vestigde Muntinghe in zijn rapport van 1817 de aandacht op de gebrekkige kennis der landstalen bij de Europeesche ambtenaren (van Deventer, Landelijk Stelsel, I: 338, 341) en achtten Commissarissen-Generaal het noodig maatregelen te treffen welke in deze leemte zouden voorzien. Een door den Directeur (tot de zaken van Landbouw Kunsten en Wetenschappen) Reinwardt samengesteld ontwerp voor eene school voor het onderwijs in de Javaansche taal kwam niet tot uitvoering, daar aanvankelijk besloten werd aan de in 1818 te Samarang opgerichte militaire school gelegenheid te geven tot plaatsing van zes jongelingen, geen vaste élèves zijnde ten einde onderwezen

te worden in de Javaansche taal, Besluit 8 September 1818 No. 15 (Staatsblad No. 62)." Niet langer dan acht jaren bestond die school, maar voor de studie van het Javaansch was zij niet van beteekenis. „Bij een besluit van Commissarissen-Generaal van den 20 Augustus 1816 No. 17, werd Baud benoemd tot „Secretaris van het Gouvernement", terwijl de functiën van Secretaris-Generaal van genoemde Commissarissen door den met dezen uit Nederland overgekomen heer Reinier D'ozy, werden vervuld. Deze lotverwisseling was streelend voor Bauds eergevoel en is tevens beslissend geweest voor zijne volgende loopbaan. Hij zelf drukt dit in het beknopt verhaal van zijnen levensloop, geschreven voor zijne kinderen, aldus uit: „Ik had geene klassieke of staatkundige opvoeding genoten en moest vreezen mijne begunstigers meermalen te moeten te leur stellen. Ik hoopte evenwel, dat de inlichtingen, die ik geven kon omtrent den gang van het Britsch bestuur op Java mijne overige tekortkomingen zouden vergoeden". Als Secretaris van het Gouvernement was Baud uitsluitend werkzaam bij den Gouverneur-Generaal (Mijer, 86), en toen „de definitieve organisatie" van het Indisch Gouvernement was volbragt en de Heer Reinier D'ozy als Raad van Indië was opgetreden, werd Baud bij een besluit van Commissarissen-Generaal van 12 Januarij 1819 benoemd tot Algemeene Secretaris der Hooge Regering en hij aanvaardde die betrtekking den 16^{den} dier maand (110)." In den vollen zin des woords was hij nu de rechterhand geworden van den Gouverneur-Generaal van der Capellen, die „maatregelen nam ter bevordering van de taalkennis onder de bestuursambtenaren en bepaalde bij de resolutie van 25 Maart 1819 No. 3, (*Indisch Staatsblad* No. 34), waarbij eene grondige kennis van de landstaal een onontbeerlijk vereischte genoemd werd voor eene behoorlijke vervulling van vele ambten:

„dat alle assistent-residenten, secretarissen en opzieners tot het binnenlandsch bestuur behoorende, binnen een jaar na hunne benoeming genoegzame vorderingen in de landstaal moesten hebben gemaakt om de hun opgedragen werkzaamheden zonder behulp van tolken, of van het Maleisch, te kunnen waarnemen en dat zij binnen twee jaar de taal zoo volledig moesten kennen dat zij die met gemak konden lezen en schrijven;

„dat zij die aan vorenbedoelde verplichting niet voldeden, beschouwd zouden worden als minder geschikt voor hun post en onderhevig zouden zijn aan eene tractements-vermindering van hoogstens een vierde van hunne bezoldiging;

„dat de residenten, rechters en verdere hoofdambtenaren tweemaal 's jaars aan den Gouverneur-Generaal moesten rapporteeren omtrent de vorderingen in de landstaal gemaakt door de onder hen staande ambtenaren, waarbij gevoegd zouden moeten worden eigenhandige proeven van diegenen die zich boven anderen hadden onderscheiden.

„dat alle beambten werden uitgenoodigd aan den Directeur van Landbouw, Kunsten en Wetenschappen vertalingen te zenden van belangrijke manuscripten en opschriften alsmede geschied- en oudheidkundige berichten, zullende den Gouverneur-Generaal mededeeling gedaan worden van de namen van hen die zich „in deze door eene loffelijken geest van onderzoek onderscheiden".

„Voorts werd besloten tot het aanstellen tot élève voor de Inlandsche talen van eenige jongelieden en ambtenaren die zich door leergierigheid, schranderheid en een goed gedrag onderscheiden en zulks „ten einde aan de Regeering eenige ambtenaren te verzekeren die eene meer gemeenzame kennis van de taal en de gewoonten der omliggende Inlandsche volken bezitten en daardoor geschikt zijn om tot het vertalen van belangrijke stukken en tot zendingen van vertrouwen bij de Inlandsche vorsten te worden gebruikt".

„Deze élèves zouden geplaats worden te Amboina, Malakka, Makasser, Batavia, Soerabaja (lees: Soerakarta) en Djokjakarta onder het onmiddellijk toezicht der Gouverneurs of Residenten en konden desnoods bij dezen worden gehuisvest. Zij zouden in de gelegenheid gesteld worden grondig onderricht te ontvangen in de Inlandsche talen en om bekend te worden met de zeden, gewoonten en beschaafde spreekwijzen der Inlanders. Daartoe zouden zij ook de zittingen der Inlandsche gerechtshoven bijwonen, de gezantschappen van Inlandsche vorsten vergezellen en zooveel mogelijk tegenwoordig zijn bij het recipiëeren van Inlandsche gezanten en andere plechtigheden. Tevens zouden zij op de bureaux der gouverneurs en residenten gebruikt kunnen worden tot het maken van vertalingen en andere werkzaamheden.

„Tweemaal 's jaars moesten de Gouverneurs en Residenten onder overlegging van proeven van de gemaakte vorderingen omstandig rapporteeren omtrent de bekendheid der élèves met de talen, hun omgang met Inlandsche hoofden enz. Had een élève genoegzame vorderingen gemaakt om met nut elders te worden gebruikt, dan zou de Gouverneur of Resident daartoe een voordracht doen aan den Gouverneur-Generaal.

„Deze aanschrijving had op de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur niet de uitwerking die daarvan verwacht werd en het geringe debiet dat aan het in 1824 uitgegeven woordenboek van Marsden ten deel viel gaf den Minister Elout aanleiding den Gouverneur-Generaal te verzoeken gestrengere maatregelen te willen nemen ten aanzien van de bevorderingen van taalkennis bij de ambtenaren Binnenlandsch Bestuur. Mitsdien werden bij de Resolutie van 4 April 1826 no. 16, (Elouts Ministeriëele dépêche was van 4 October 1825) alle door den Gouverneur-Generaal aangestelde civiele ambtenaren en militairen met civiele posten bekleed, gelast zich een exemplaar van de

spraakkunst en het woordenboek van Marsden aan te schaffen, terwijl in 1827 (Besluit 22 November 1827 no. 38, Staatsblad no. 109) nogmaals werd voorgeschreven: „dat de controleurs der landelijke inkomsten verplicht waren zich de grondige kennis der Maleische en zooveel mogelijk der Javaansche taal eigen te maken en zich te bekwamen in het spreken en schrijven dier talen; „dat niemand tot een hoogere klasse zou worden bevorderd dan op een bewijs dat de kandidaat zich behoorlijk op de Maleische en ook eenigszins op de Javaansche taal had toegelegd en van de kennis van eerstgenoemde taal was gevorderd en „dat hetzelfde gold bij bevordering van controleur tot assistent-resident of secretaris".

Na dit alles te hebben gehoord, hebben wij eenige oogenblikken rust noodig om tot verademing te komen. Welk een programma, welke eischen, mogen wij wel zeggen. Te hoog waren de verwachtingen, die de Regeering koesterde van hare ambtenaren, en te veel werd geëischt in verband met de menschelijke krachten en de beschikbare hulpmiddelen. Heeft de oordeelkundihe Lezer, die Indië kent, mijne aanwijzing noodig om in te zien, dat het onmogelijke werd gevraagd, vooral met betrekking tot het Javaansch? Wie kende in dien tijd Javaansch buiten enkele translateurs aan de Hoven en enkele ambtenaren van hoogen rang? — „Inmiddels was de Heer J. F. C. Gericke door het Nederlandsch Bijbelgenootschap naar Indië gezonden met de opdracht om den Bijbel in 't Javaansch te vertalen en tevens lessen te geven in het Javaansch aan Gouvernements ambtenaren en anderen die daarvan gebruik wenschten te maken". — De aankomst van den Bijbelvertaler en zijn voorstel aan de Regeering waren, om zoo te zeggen, eene uitkomst en een redding uit den nood, waarin men verkeerde. Gericke is als leermeester van Roorda, met Baud, die Roorda's aanstelling te Delft bewerkte, niet op ééne lijn te plaatsen, maar wat hij deed voor de studie van het Javaansch geeft hem aanspraak op meer erkenning dan hem op Java ten deel viel. Eenige oogenblikken moeten wij stilstaan bij dien merkwaardigen Duitscher, die aan Nederland door zijn arbeid goede diensten bewees. De steller van de „Historische Nota over het vraagstuk van de Opleiding en Benoembaarheid voor den Administratieven Dienst in Nederlandsch-Indië", die op 5 Maart 1900 aan de Secretarie was voltooid, wiens verhaal mij voor een goed deel de bouwstof heeft geleverd voor mijn opstel, en wiens woorden ik steeds zonder nadere aanduiding van de bron heb aangehaald en nog zal aanhalen, heeft een voortreffelijk stuk werk geleverd. Eénmaal slechts moet ik tegen hem getuigen en wel wat betreft de volgende woorden over de „Nota van Gericke omtrent de daarstelling van een Instituut voor de Maleische en Javaansche talen en litteratuur", behandeld „in Resolutie

27 Februari 1832 No. 9". „Spoedig na zijne aankomst", zegt de Nota, wees hij op de gebrekkige kennis der landstalen onder de Europeanen in Indië en op de noodzakelijkheid om daarin verandering aan te brengen en stelde voor een Instituut op te richten waar onderwijs werd gegeven in de talen en litteratuur van Java. De élèves voor het civiel kostten volgens hem veel geld, doch brachten het Gouvernement weinig voordeel, daar zij, aan zich zelven overgelaten, deden wat zij verkozen en de residenten geen contrôle op hen konden uitoefenen". Tot zoo ver de aanhaling, waarbij ik reeds dadelijk de opmerking moet voegen, dat zij vreemd en ongelooflijk klinkt voor ieder, die een oogenblik nadenkt. Hoe kon, zal men vragen, Gericke spoedig na zijne aankomst dat alles weten en hoe kon hij het wagen met zijn voorstel tot het Gouvernement te komen? Wij kunnen alleen dit antwoorden, dat Gericke op 6 Mei 1827 op Java was aangekomen en dus eerst na bijna vijfjarige studie van het Javaansch zich wendde tot de Regeering. Dat hij dit deed was een gevolg van de hem gegeven opdracht: en daarover is het noodig kortelijk te handelen en de bespreking daarvan zal ons brengen bij Baud, die tot herstel van gezondheid op 14 October 1821 naar Nederland was vertrokken, en die „na eene twaalfjarige afwezigheid in het voorjaar van 1822 in zijn Vaderland was teruggekomen (Mijer, 167)". Daar was hij ruim twee jaar ambteloos, niet werkeloos, en weldra werden door den Koning zijne diensten gevorderd. „Bij het Koninklijk besluit van den 30 Maart 1824 was het Ministerie van Onderwijs, Nationale Nijverheid en Koloniën (onder Falck, Minister sinds 19 Maart 1818) gesplitst, het Onderwijs overgebracht naar Binnenlandsche zaken, en waren de Nationale Nijverheid en Koloniën onder een afzonderlijk Ministerie gesteld. De Heer C. T. Elout, aan het hoofd van laatstgemeld Ministerie geplaatst, had nauwelijks deze portefeuille aanvaard, of hij erkende de behoefte, „om zich (zoo als hij het uitdrukte) tot medearbeider" te kiezen een der bekwaamste hoofdambtenaren, die hij in Indië had leeren kennen en waardeeren". Die hoofdambtenaar was Jean Chrétien Baud. Koning Willem I, met deze keuze ingenomen, benoemde hem bij besluit van den 30 Julij 1824, No. 172, dus den dag nadat de artikelen van overeenkomst voor de Nederlandsche Handelmaatschappij dien Vorst ter bekrachtiging waren aangeboden, tot Directeur *voor* (elders zegt M.: *over*) de zaken der Oost-Indische bezittingen bij het Departement voor de Nationale Nijverheid en Koloniën. Toen het Ministerie van Marine (onder Mr. van der Hoop, eerst als commissaris-generaal van af 7 December 1813, toen als secretaris van staat van af 6 April 1814 en daarna als minister van af 16 September 1815) bij Koninklijk besluit van 5 April 1825 met het bestuur der Koloniën was vereenigd in een Departement van Marine en Koloniën en bij

een besluit van 10 Mei daaraanvolgende bepaald werd, dat er bij dat Ministerie twee Directeuren zouden zijn, ging Baud bij hetzelve over als Directeur voor de Zaken van Koloniën, en nu kwamen ook de West-Indische Koloniën onder zijne directie (M. 233, 234)."

Bij al zijne werkzaamheden aan het Departement vergat Baud het Javaansch niet, waarvoor hij, nog ambteloos zijnde, bij het Nederlandsch Bijbelgenootschap persoonlijk in de bres was gesprongen. In den Haag was hij in aanraking gekomen met Gijsbert Karel van Hogendorp, die, nog voor de terugkomst van Baud, „in het Vde deel zijner „Bijdragen", in den loop van het jaar 1820 verschenen, aan het Bijbelgenootschap het eiland Java had aangewezen als de geschiktste hoofdplaats van deszelfs werkzaamheden, vanwaar deze zich verder moesten uitbreiden (M. 195)." Die raad van Gijsbert Karel werd als een voorstel van de Afdeeling 's Gravenhage ingediend in 's Genootschaps Jaarvergadering van 26 en 27 Juli 1820, en in de Jaarvergadering van 2 en 3 Juli 1823 verscheen Baud als afgevaardigde naast van Hogendorp. Toen gaf hij schriftelijk zijn advies, waarin hij „hoofdzakelijk de drie volgende stellingen ontwikkelde:

1°. de studiën, welke tot de Javaansche Bijbelvertaling moeten leiden, kunnen hier te lande begonnen, doch nergens anders voltooid worden dan op Java zelf;

2°. de hulp en medewerking der Indische Regeering zijn noodzakelijk, zoowel in den loop dier studiën, als in het tot stand brengen der voorgenomen Bijbelvertaling; en

3°. die hulp en medewerking zijn onontbeerlijk, zal het doel van het werk, de Bijbelverspreiding op Java bereikt en door heilzame gevolgen bekroond worden (M. 197)." Baud wilde den aanstaanden Bijbelvertaler Sanskrit, Perzisch, Arabisch en Maleisch laten leeren, en op Java zou hij het Javaansch moeten beoefenen, want „daarvan, zegt Baud, bestaan (het zij tot onze schande gezegd) noch spraakkunsten, noch woordenboeken". In die Jaarvergadering kwam verder de stichting van een Instituut voor taalstudie op Java ter sprake, en dit idee was in Nederland gewekt door het voorbeeld van de Engelsche Baptistenzending, die „te Serampore in Bengalen eene soort van Hoogeschool voor de Oostersche letterkunde (M. 196)" had gesticht. Dan werd nog medegedeeld, dat ten gevolge eener oproeping één jongeling, met name Gericke, was aangenomen om opgeleid te worden tot Bijbelvertaler op Java. In de Jaarvergadering van 2 Augustus 1826 werd wederom gehandeld over het Instituut en medegedeeld dat Gericke weldra naar Java zou gaan „om de Javaansche talen te leeren". In het volgende jaar stond het Instituut weder op de agenda, en dat was ook het geval in 1829, toen men sprak van het „Instituut voor Oostersche talen", en dat moest Gericke oprichten, en daarover handelde zijne Nota, aan de Regeering toegezonden.

Wat deed nu Baud voor de studie van het Javaansch na zijne optreding aan het Departement van Nationale Nijverheid en Koloniën in den jare 1824? De Ministeriëele dépêche van Elout van 4 October 1825, boven besproken, is ongetwijfeld door hem gesteld en het is zijn werk in den strengsten zin. Zijn werk is ook het „gemeenschappelijk rapport van de Departementen van Koloniën en van Binnenlandsche Zaken d.d. 22 December 1825 n°. 54 — 23 Januarij 1826 n°. 54", waarin hij „aan den Koning de wenschelijkheid had aangetoond van eene instelling in het Moederland" tot Opleiding van Oost-Indische Ambtenaren, en en hij was daarbij uitgegaan van het beginsel, dat „die opleiding zou plaats hebben aan 's Rijks Hoogeschool te Leiden, aan welke tot dat einde de noodige professoren zouden worden toegevoegd ten koste — zegt Baud, en hij bedoelt: op kosten — der Indische geldmiddelen". Dat voorstel bleef buiten beschikking, en mede een ander voorstel „van het toenmalig hoofd van het Departement van Koloniën, den Heer Minister Clifford, d.d. 17 December 1833 n°. 40, (waarbij) op de zaak werd teruggekomen, nu niet door den Directeur Baud, want deze was sints 10 Januari 1833 weder op Java — en aan den Koning voorgesteld, om te 's Gravenhage een lectoraat voor de Indische talen te vestigen". Toen dit laatste voorstel werd gedaan, was aan de Nota van Gericke door de Indische Regeering gevolg gegeven, en op „30 Maart 1832 werd bepaald dat het instituut zou worden opgericht te Soerakarta, om jongelieden „te vormen tot bekwame ambtenaren voor den dienst hier te lande" (zoo luidde het Besluit) „waarbij echter in aanmerking moest genomen worden, dat de studie in het Javaansch hoofdzaak moest blijven". Niet onvriendelijk en eenigszins vergoelijkend spreekt Mijer over de treurige mislukking van het plan, welks uitvoering „niet aan de verwachting heeft beantwoord, en het gevoelen bevestigd, dat het dorre en onbehagelijke gedeelte der Oostersche taalstudiën te huis behoort in de gematigde luchtstreek en in den jeugdigen leeftijd, en dat slechts in Europa aan eene dusdanige inrigting gegeven kan worden de hoog wetenschappelijke toon, dien zij volstrektelijk bezitten moet, om hare leerlingen te vervullen met eenen blijvenden geest van onderzoek (M. 564)". De lotgevallen van het Instituut willen wij niet verhalen, en wij deelen hier alleen mede, dat de Gouverneur-Generaal de Eerens aanleiding vond om door eene Commissie een onderzoek te doen instellen naar „de resultaten van het Instituut" en dat hij het ongunstig oordeel, daarover uitgesproken, bevestigd vond bij een bezoek in persoon daaraan gebracht bij zijn reis over Java in Juni—Augustus 1838, en op grond van een en ander het Instituut noemde: „een ware geldverspilling zonder nut", waaraan zoo spoedig doenlijk een einde gemaakt moest worden. De vraag was wat bij eventueele opheffing daarvoor in de plaats gesteld zou moeten worden en welke bestem-

ming gegeven zou kunnen worden aan de gelden die, ten bedrage van *f* 25,000 's jaars, voor het Instituut waren uitgetrokken.

„Twee voorstellen werden tot dat einde aan de Regeering gedaan: *a.* van den Algemeenen Secretaris Visscher (opleiding van aanstaande ambtenaren Binnenlandsch Bestuur ter Algemeene Secretarie) en *b.* van Dr. Fritze, Voorzitter van de Hoofdcommissie voor het onderwijs. Deze laatste wenschte te Batavia een gymnasium opgericht te zien, waar men zich kon voorbereiden voor het Hooger Onderwijs en die wetenschappen kon beoefenen die gerekend werden tot eene beschaafde opvoeding te hooren. Hieraan zouden niet onbelangrijke kosten verbonden zijn, en om daaraan tegemoet te komen, stelde Dr. Fritze voor „het thans nog in schijn te Solo bestaande Javaansche Instituut" te combineeren met het ontworpen gymnasium en hier onderwijs te geven in de Inlandsche talen en andere te Solo gedoceerde vakken. Eenig nut toch was van het Solosch Instituut niet te wachten. — Bij geheim besluit van 27 November 1839 Lett. A[4] werden de beide hier besproken denkbeelden aan het Opperbestuur medegedeeld en stelde de Gouverneur-Generaal de Eerens nog eens nadrukkelijk de vraag „of het wel met de hoogere belangen van Nederland zou strooken dat het Indisch Gouvernement door buitengewone middelen, *in Indië zelve*, het onderwijs en de ontwikkeling der jeugd, tot zoodanige hoogte brengt, dat het Moederland daartoe geheel zou kunnen worden ontbeerd." In afwachting van 's Ministers beslissing werd „het Instituut voortgezet op den bestaanden voet."

Toen de Gouverneur-Generaal de Eerens, omstreeks het midden van het jaar 1838, persoonlijk een onderzoek instelde naar den toestand van het Solosche Instituut, bleek hem „dat een der onderwijzers alle tact miste om met de élèves om te gaan, dat de vorderingen in 't Javaansch volgens het oordeel van bekwame Javanen, veel te wenschen overlieten en dat ditzelfde gezegd moest worden van het gedrag der élèves, (want) hieronder waren er die „misbruik maakten van sterken drank en druk de societeit bezochten." — Gericke was toen niet meer verbonden aan het Instituut; eerst was hij op verzoek ontheven van het directeurschap, en in September 1838 kwam hij met tijdelijk verlof, hem door het Bijbelgenootschap verleend, in Nederland terug. Wat die terugkomst heeft beteekend voor de studie van het Javaansch, willen wij met Roorda's eigen woorden verhalen. „De heer Gericke, zegt hij op 9 Maart 1847 in het Voorbericht van het Javaansch-Nederduitsch Woordenboek van J. F. C. Gericke, bracht een in het net geschreven afschrift van zijn verzamelde bouwstoffen voor een Javaansch Woordenboek mede, om die als vrucht van zijn studie bij het Hoofdbestuur van het Nederlandsch Bijbelgenootschap over te

leggen. Door het gebruik van dit Woordenboek, gepaard met het mondeling onderrigt, dat de heer Gericke mij gedurende zijn verblijf te Amsterdam wel wilde geven, werd mij de gelegenheid geopend om de Javaansche taal iets meer dan oppervlakkig te beoefenen." Vóór dien tijd was er door anderen ook werk gemaakt van het Javaansch, en twee namen mogen niet vergeten worden bij de bespreking van de zaak der Javaansche Taalstudie. Eerst noemen wij Adriaan David Cornets de Groot Jr., geboren te Groningen op den 1sten April 1804. Zijne moeder was eene Vrouwe Hora Siccama, en zijn vader, Adriaan David, was in het vijfde geslacht een afstammeling van Hugo de Groot. Op twaalfjarigen leeftijd ging hij met zijne ouders naar Java, alwaar zijn vader na de overname in 1816 zitting nam als Raad van Finantiën. De jonge de Groot behoorde reeds als knaap van 15 jaren tot de Élèves voor de Javaansche taal, die te Solo zich hadden te oefenen in de kennis van hetgeen aanstaande ambtenaren op Java moeten weten en verstaan. Na een driejarige studie had de begaafde en veelbelovende jongeling reeds zulke vorderingen gemaakt in het Javaansch, dat men over zijne kennis verbaasd stond, en dat de Javaansche Grooten hunne verwondering betuigden over zijn meesterschap in hunne taal. Nog geen volle twintig jaren oud zijnde, werd hij benoemd tot Secretaris der Residentie Soerakarta. Weldra rijpte in zijn geest het plan van de samenstelling eener Javaansche Spraakkunst. Hij kon die echter zelf niet uitgeven, daar ziekte hem noodzaakte in Januari 1828 naar Nederland terug te keeren, en hij overleed te Utrecht op 10 Juli 1829, op den leeftijd van 25 jaren en 3 maanden." Wat Cornelis de Groot had opgesteld, was nog niet geheel geschikt voor openbaarmaking, maar om het belangrijke van zijn werk te doen uitkomen en dat werk den beoefenaren van het Javaansch in handen te geven, besloot het Bestuur van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen tot de uitgave als Deel XV van 's Genootschaps Verhandelingen. De zorg voor die uitgave werd toevertrouwd aan Gericke, die in het jaar 1831 de eerste vruchten van zijn Javaansch taalonderzoek had uitgegeven onder den titel: „Eerste Gronden der Javaansche taal benevens Javaansche Leer- en Leesboek met eene woordenlijst ten gebruike bij hetzelve." In zijn Voorberigt van Januari 1831, te Batavia geschreven, zegt hij: „De stukken, die in het Javaansche Leer- en Leesboek gevonden worden, zijn of uittreksels van Javaansche handschriften of tot dit bijzondere einde door eenen kundigen Javaan opgesteld." De waardij van Gericke's Spraakkunst is niet groot, en toen hem dit werk van de Groot was toevertrouwd, gevoelde hij zich verplicht om te erkennen, dat het werk van den jongen de Groot „een naauwkeurig en uitgebreid onderzoek naar de gronden der Javaansche taal bevatte." In de tweede plaats noemen wij den Zendeling Gottlob Brückner, die

kort na de overname onzer Bezittingen zich te Samarang had gevestigd. Hij gaf ook de eerste vruchten van zijne Javaansche taalstudie in het licht, maar zijn werk was op Java nog niet bekend, toen Gericke zijne „Eerste Gronden" uitgaf. Wel is het voorbericht van Brückners „Proeve eener Javaansche Spraakkunst" te Salatiga geschreven op 26 Augustus 1823, dus lang voordat iemand in Nederland aan Gericke kon denken, maar bij gebrek aan Javaansche drukletters kon hij zijn werk niet dadelijk uitgeven, en eerst in 1830 werd het op de groote Zendingsdrukkerij der Baptisten te Serampore gedrukt. Deze „Proeve" heeft niet veel te beteekenen, maar de „Stukken ter oefening" met vertaling (125—182) zijn nuttig en goed, en zij leveren het bewijs dat Brückner tamelijk tehuis was in het Javaansch, al is zijne vertaling dan ook niet altijd onberispelijk. Met het werk van Brückner was Roorda bekend, toen hij in 1843 de Spraakkunst van de Groot op nieuw uitgaf, en vermoedelijk heeft Gericke een exemplaar van Brückner uit Indië medegebracht.

Eigenlijk gezegde grondige en wetenschappelijke studie van het Javaansch wordt eerst bij Roorda gevonden, die èn als wijsgeer èn als godgeleerde, èn als grondig kenner van de Hebreeuwsche en van de Arabische Spraakkunst, een zoodanige voorbereidende oefening had gehad, dat hij met behulp van hetgeen Gericke hem bracht en hem leerde, binnen korten tijd het Javaansch zonder leiding van den laatste meer en meer machtig kon worden. Meer en meer zeg ik met opzet en met nadruk, want volleerd in het Javaansch was de groote geleerde niet, toen hij van ons heenging en volleerd in het Javaansch is op heden nog niemand. Terwijl Roorda bezig was zich te oefenen en te bekwamen in de kennis van het Javaansch, was Baud den eersten Januari 1840 als Minister ad interim opgetreden in de plaats van Graaf van den Bosch, die sinds 30 Mei 1834 in den Haag zorg droeg voor de bevestiging en uitbreiding van het Cultuurstelsel, maar die allengs meer en meer afhankelijk was geworden van de voorschotten der Nederlandsche Handelmaatschappij. Toen hij in de maand October 1839 den Staten-Generaal een wetsontwerp (had) aangeboden, de strekking hebbende om op de overzeesche bezittingen eene schuld te vestigen van zes en vijftig millioen, en hij bij zijn strijd met de Tweede Kamer had moeten onderliggen en aan den Koning zijn ontslag had moeten vragen, ontving hij dat op 25 December 1839, met bepaling dat het zou „ingaan met ultimo dier maand". Bij alle inspanning om den verwarden staat der koloniale geldzaken in orde te brengen, vergat Baud zijn geliefkoosd plan van „22 December 1825 no. 54" niet en toen het Indisch voorstel van 27 November 1839 in zijne handen was gekomen, wendde hij zich tot Roorda, die onder dagteekening van 18 Mei 1840 aan den Minister eene Nota zond, waarin hij een plan aangaf om te Leiden voor Indologische — om een

thans gebruikelijk woord te bezigen — studiën gelegenheid te geven. Bij de Nota van Roorda voegde Baud eene Nota van hem zelf, waarin hij onder anderen zeide, dat „in de Nota van Taco Roorda veel goeds was". Toch kon Baud van den eersten Koning geene beslissing vragen, want de binnenlandsche toestand en de Grondwetsherziening van 1840 met de daarop gevolgde troonsafstand van Willem I hielden den schranderen man terug van het uitlokken eener Koninklijke beslissing met betrekking tot de studie van de aanstaande Oost-Indische ambtenaren, met name de studie van het Javaansch. „De abdicatie van Koning Willem I op het Loo, waarvan Baud, als een der getuigen, de akte op den 7en October 1840 mede heeft onderteekend, bragt hem van toen af, met diens opvolger in schier dagelijksche aanraking; want de nieuwe Koning behield aanvankelijk de Ministers van zijn vader „mannen wier bekwaamheden hun het vertrouwen hadden verworven bij de meerderheid in de Kamers der Staten-Generaal (Mijer, 503").

„Toen nu uit de voorstellen van de Indische Regeering gebleken was dat het Instituut te Soerakarta niet aan de verwachtingen beantwoordde, toen de noodzakelijkheid voor de ambtenaren om zich in het Javaansch te oefenen nogmaals met nadruk betoogd was in eene geestdriftige redevoering op 14 April 1841 (gewis in overleg met Baud) in eene vereenigde zitting van de 4 klasse van het Koninklijk Instituut uitgesproken door den Hoogleeraar Roorda in tegenwoordigheid van Z. M. den Koning — en toen in 1842 door de oprichting van de Koninklijke Academie te Delft eene inrichting was geopend ter opleiding van ingenieurs, — toen achtte de heer Baud het oogenblik gekomen om uitvoering te geven aan sinds lang overwogen denkbeelden tot het openen in Nederland van een dergelijke gelegenheid tot opleiding van Oost-Indische ambtenaren. Hij wenschte daartoe gebruik te maken van die Academie en schreef in zijn rapport aan den Koning van 28 Juni 1842 La. A No. 47 omtrent een en ander het volgende:

(Kennis van de landstaal). — „Het is eene tastbare waarheid dat een overheerscht volk niet op den duur zonder geweld kan worden gehouden in onderwerping, wanneer de overheerscher er zich niet op toelegt, om dat volk te besturen met billijkheid en regtvaardigheid, en bovenal, met eerbiediging der landsinstellingen, gewoonten en vooroordeelen.

„Het voorname middel om die instellingen, gewoonten en vooroordeelen te leeren kennen, is eene groote gemeenzaamheid met de taal des lands gelijk die gemeenzaamheid overigens uit een louter administratief oogpunt, wel door een ieder zal worden erkend, een volstrekt vereischte te zijn voor eenen goeden en geregelden gang der zaken.

„De Nederlandsche Regeering op Java biedt het vreemde en be-

schamende schouwspel aan van een bijna volslagen gemis van boven gemelde vereischten. Slechts weinige ambtenaren verstaan het Javaansch. Men behelpt zich algemeen met het laag Maleisch, een patois aan de groote volksmassa onbekend.

„Het kwaad hetwelk in eenen administratieven zin hierdoor ontstaat, is menigvuldig. De meeste ambtenaren kunnen geen onderzoek doen en geen bevel uitvoeren zonder de hulp van tolken, die er niet zelden belang bij hebben, om de waarheid te verbloemen. De ommegaande regter spreekt de zwaarste straffen, ja de doodstraf uit, zonder het getuigenverhoor anders dan door de tweede hand te kunnen houden".

Baud drukt zich hier sterk uit, en geen wonder. Toen hij Gouverneur-Generaal ad interim was, had zich het geval voorgedaan, dat drie personen ter dood veroordeeld waren, welke later bleken onschuldig te zijn. Daar de Voorzitter van de Omgaande Rechtbank geen Javaansch verstond, had hij zich voor het getuigenverhoor met eene gebrekkige vertaling moeten behelpen. Dit voorval had op Baud een diepen indruk gemaakt (Zie Mijer, 563)".

(Nadeelige gevolgen van de gebrekkige taalkennis onzer ambtenaren). „Of die onkunde eenigen staatkundig nadeeligen indruk maakt, is gemakkelijker te gissen dan te bewijzen .... Het hoog belang, om in deze leemte te voorzien, heeft sedert lang het Gouvernement, zoo hier als in Indië bezig gehouden. In Indië is meermalen bij Gouvernements besluiten verklaard, dat de kennis der landstaal onder de volstrekte vereischten behoort, zonder welke geene aanspraak op bevordering bestaat.... Sedert 1832 bestaat op Java een Javaansch Instituut waarin eenige jongelingen voor den dienst worden opgeleid; maar het beantwoordt niet aan de verwachting.... In een rapport van den Gouverneur-Generaal van den 29sten (lees=27sten) November 1839 No. 35 A4, geheim, wordt dan ook van de opheffing van het Instituut als eene wenschelijke zaak besproken.

„De wetenschappelijke toon (van eene dusdanige instelling) kan alleen worden verwacht van eene instelling in het Moederland".....

(Denkbeeld om de Delftsche Academie dienstbaar te maken aan de opleiding van Oost-indische ambtenaren.) „Sedert het jaar 1826 is in Indië ingevoerd het zoogenaamd stelsel van Kultures, een stelsel, hetwelk de noodzakelijkheid heeft doen ontstaan, dat de vorming der ambtenaren niet blootelijk taalkundig, maar ook industrieel en commercieel zij. Het besluit van Uwe Majesteit van den 8sten Januari jl. no. 73 heeft eene leerschool van de beide laatstgemelde vakken te Delft gesticht. Dit heeft als van zelf de vraag doen ontstaan, of die inrichting niet vatbaar is, om ook het verder gedeelte der Koloniale opleiding te omvatten.

„Die vraag is behandeld in opzettelijke conferentiën met den Minister van Binnenlandsche Zaken en den Staatsraad Lipkens door Uwe

Majesteit benoemd tot Directeur der Delftsche Academie, hebbende die conferentiën geleid tot de overtuiging:

a. dat de Delftsche Academie niet slechts dienstig kan zijn, om voor Indië te vormen ingenieurs voor den waterstaat, de mijnen en burgerlijke bouwkunde, maar ook ambtenaren in een algemeenen zin;

b. dat ter bereiking van dat doel aan die Academie zou behooren te worden toegevoegd een leeraar voor de Oostersche talen en de land- en volkenkunde, en

c. dat dezulken, die als ambtenaren voor Oost-Indië, zouden wenschen benoemd te worden, niet slechts te Delft onderwijs zouden ontvangen in de zooeven vermelde vakken, maar zich ook aldaar zouden bekwamen in die gedeelten van het industrieele onderwijs, welker kennis thans voor elken Indischen ambtenaar zoo wenschelijk is".

Beter dan vroeger mocht Baud nu slagen, en „bij Koninklijk Besluit van 18 Juli 1842 no. 27 werd bepaald, dat de Koninkelijke Academie te Delft zou worden dienstbaar gemaakt aan het geven van een voorbereidend onderwijs aan degenen die zich wilden bestemmen voor den burgerlijken dienst in Indië. Daartoe werd dan die Academie een leerstoel toegevoegd voor de Oostersche taal-, land- en volkenkunde — terwijl bij Besluit van 7 Augustus 1842 no. 120 de Heer T. Roorda werd benoemd tot hoogleeraar (in de genoemde vakken), en bij Besluit van 16 Augustus 1842 no. 5 werd bepaald dat het Javaansche Instituut te Soerakarta zou worden ingetrokken". Gevolg gevende aan deze Koninklijke beslissing werd bij artikel 1 van het besluit van den waarnemend Gouverneur-Generaal Merkus van 11 Januari 1843 het Instituut te Soerakarta met ingang van 1 Februari daaraanvolgende ingetrokken".

Voor de opleiding van aanstaande Oost-Indische ambtenaren, met name voor de studie van het Javaansch, brak nu een nieuwe tijd aan. Roorda toog aan den arbeid; hij gaf onderwijs en hij gaf leerboeken, reeds in 1843 beginnende met de Spraakkunst van Cornets de Groot, die door hem werd aangevuld met taalkundige opmerkingen. Daarbij voegde hij Gerickes Javaansch Leesboek van het jaar 1831, door hem „voorzien van een nieuw woordenboek" eigenlijk, een woordenlijst. Eerst alleen, maar weldra omgeven van medehelpers, regeerde Roorda in zekeren zin aan de Indische Afdeeling van de Delftsche Academie van het jaar 1842 tot aan het jaar 1864, toen die Instelling werd omgezet in eene Polytechnische School, en toen de Indische Afdeeling naar Leiden werd overgeplaatst onder den naam, van „Rijksinstelling van onderwijs in Indische taal-, land- en volkenkunde". Tot op het gedenkwaardig jaar 1864 was het Javaansch te

Delft het bevoorrechte vak van studie, èn om de beteekenis van die taal zelve, èn door de beteekenis van Roorda, die sinds de uitgave van zijne „Javaansche Grammatica" in het jaar 1855 algemeen werd erkend en geëerd als de Javaansche taalmeester bij uitnemendheid. De reeks van hulpmiddelen bij het onderwijs van het Javaansch, dat wil zeggen: de lijst van de door Roorda uitgegeven leerboeken kan hier achterwege blijven, maar wat moet worden gezegd is in de eerste plaats dit, dat men verbaasd staat over het werk, doordien grooten geleerde gedaan op het gebied van de Javaansche taalstudie, en mede over de zeldzame nauwkeurigheid waarmede hij te werk ging bij zijne uitgaven en bij zijne verklaringen. Onfeilbaar was hij niet, hij zelf heeft mij dat eenmaal erkend, wel stond hij hooger dan sommigen, die hem aantastten en hem de eer niet gunden van de plaats, die hij innam en die hem toekwam. Niemand, die Javaansch wil leeren, kan dat buiten Roorda om en wat hij gaf in het oude Delft en later te Leiden, verzekert hem de dankbare hulde van den stillen beoefenaar der Javaansche taal, die zich niet laat van de wijs brengen door het geroep en het geschreeuw van latere taalbeoefenaars, die meenen aan Roorda geen behoefte te hebben.

Al den tijd, dat hij te Delft regeerde nam het Javaansch eene eereplaats in onder de Indische studievakken. In het tweede deel van ons overzicht gaan wij verhalen hoe die taal hare beteekenis als studievak verloor.

(Slot volgt).

Een bijdrage tot de beteekenis van ons tropisch boschbezit,

DOOR

H. J. KERBERT.

Zooals bekend is beslaan de bosschen in Nederland slechts een zeer klein deel van de landsoppervlakte, nl. circa 7 pCt. Vergeleken bijv. met Finland, Duitschland en Frankrijk, welke landen res. 63, 26 en 15 pCt. bosch bezitten, is dus de uitgestrektheid in Nederland zeer gering te noemen. Bovendien liggen deze bosschen verspreid, behooren aan verschillende eigenaren, is de afmeting van het hout gering en bestaan geen terreinmoeielijkheden. Door al die redenen treedt het boschbedrijf in ons land op den achtergrond en missen de Hollanders van huis uit de kennis van de techniek van den grooten houtaankap bij moeielijken afzet, ontbreekt hen ook de volle waardeering van het boschbedrijf in de samenleving. De belangrijke houthandel in Holland is te danken aan de gunstige ligging van ons land voor den doorvoer, maar geen gevolg van eigen productie.

In de Nederlandsche Oost Indische koloniën daarentegen, beslaan de bosschen zeker meer dan de helft van de totale oppervlakte d. w. z. meer dan 100 millioen H.A. Een technisch boschbeheer van beteekenis wordt echter slechts op Java aangetroffen, dus op slechts één der vele eilanden. Daar vindt men een 50 tal houtvesters, die met het beheer van circa 2 millioen H.A. wildhoutbosch en 0,7 millioen H.A. djatibosch zijn belast. Het beheer van de meer dan 100 millioen H.A. wildhoutbosch buiten Java is overgelaten aan de ambtenaren van het binnenlandsch Bestuur. Wel is er reeds verscheidene jaren een inspecteur van het Boschwezen voor de Buitenbezittingen, doch kan van zulk een ambtenaar bij ontbreken van ondergeschikt personeel niet veel worden verwacht. Slechts nog enkele jaren geleden is er ook een houtvester geplaatst op het eiland Moena, gelegen ten zuiden van Celebes, en speciaal belast met het beheer van de daar voorkomende djatibosschen. Het behoeft geen betoog, dat een dergelijke formatie, noch voor eene administratieve contrôle, noch voor het uitvoeren van eene degelijke exploratie, van beteekenis kan zijn in zulk een uitgebreid boschgebied. Zelfs op Java lijdt men aan chronisch perso-

neel-gebrek en heeft het werkelijk nog zeer veel moeite gekost om de reorganisatie in het jaar 1897 tot stand te doen komen, omdat aan meeningen en sombere voorspellingen van houtcontractanten te veel waarde werd gehecht. De feiten hebben intusschen al die voorspellingen te niet gedaan en is men eindelijk meer dan ooit van gevoelen, dat alleen gouvernementsaankap op Java, evenals in het grootste deel van Europa, de noodige waarborgen kan geven voor een rationeel en duurzaam beheer. Door die overtuiging staat men dus op Java voor een omzetting in intensiever beheer der djatibosschen, d. w. z. voor eene enorme hoeveelheid werk, die zoo snel mogelijk moet worden afgedaan, vooral omdat ook de netto-opbrengsten daardoor zeer zullen stijgen. Daarbij komt nog, dat de inspectie verbetering behoeft en een proefstation dient te worden opgericht. Wanneer we aan den eenen kant bepaald kunnen wijzen op groote prestaties op gebied van exploitatie en boschcultuur, dan dient toch ook, om vooruit te komen, te worden erkend, dat nog zeer veel te doen overblijft voor ons belangrijk djatiboschbezit op Java, waarvan de houtwaarde wel op ruim 150 millioen gulden mag worden begroot. Buitendien hebben we op Java nog de meest tot in het gebergte teruggedrongen wildhoutbosschen te beheeren, die, afgezien van exploitatie, voor de bronvoeding beteekenis hebben. De waarde in dat opzicht is niet onder cijfers te brengen, doch niettemin soms onberekenbaar *groot*. Wanneer we dus lezen in de laatste jaarverslagen van den dienst van het Boschwezen, dat de netto-inkomsten 2 millioen bedragen, dan geeft dat cijfer slechts een zeer onvolledig beeld van de beteekenis van ons tropisch boschbezit op Java. Naast de waarde der boschproducten moeten we toch denken aan de bron van verdienste voor de arbeiders en beambten, bij de exploitatie, het vervoer en de verwerking der producten in de industrie, bij huisbouw, scheepsbouw, meubelfabricatie, etc. etc., afgezien nog van de invloeden op klimaat, grond en bronvoeding. In dit verband kan worden gewezen op de studie van den houtvester ten Oever over de beteekenis van het boschbedrijf voor de inlandsche bevolking [1]). Interessant zou het zijn in die richting meer gegevens te verzamelen, omdat slechts daardoor de volle beteekenis van dit bedrijf zal worden gevoeld en het de waardeering zal vinden, noodig voor zijne ontwikkeling.

Het dicht bevolkte Java, het erkend waardevolle djatihout, met gemakkelijken afvoer en afzet en de steeds beperkte personeelsformatie leidde tot concentreering van ons boschbeheer op Java en tot negeering van de bosschen in de Buitenbezittingen, wat betreft beheer door technisch personeel. Dit mag niet voortduren. Ook die gewesten eischen

---

[1]) Boschbouwkundig tijdschrift Tectona Oct. 1910 besproken in *Ind. Gids* Febr. 1911 blz. 260.

technisch boschbeheer, zij het ook van veel extensiever aard dan dat op Java. Daarvoor is noodig aan te toonen, hoe groot de beteekenis dier bosschen buiten Java *thans* reeds is en door welke middelen, die beteekenis kan worden vergroot.

Alvorens daartoe over te gaan eenige *cijfers* betreffende de beteekenis van het boschbedrijf in Duitschland, waar dat bedrijf zeer goed is geregeld, omdat we daardoor een beteren indruk krijgen van de plaats, die het boschbedrijf in de samenleving inneemt, een naar omstandigheden te wijzigen toekomstbeeld voor minder ontwikkelde streken.

De cijfers zijn ontleend aan een publicatie van het jaar 1903.

Boschoppervlakte	14 millioen H.A.
Jaarl. productie	54 „ M³. hout.
Jaarl. te kort door houtinvoer gedekt	10 „ M³.
Totale houtvoorraad der bosschen	5 milliard gulden.
Grond en houtkapitaal	5½ „ „
Bruto inkomsten	294 millioen gulden.
Daarvan netto aan eigenaars	162 „ „
En dus aan arbeiders en beambten	132 „ „
Aantal personen, werkzaam in de bosschen	800000
Transportkosten van het bosch naar de consumptieplaatsen	30 millioen gulden.
Verdienste bij vervoer naar en verwerking in fabrieken	300 millioen gulden.
De houtverwerkende industriën gebruiken	2½ „ menschen.
Het houtverbruik per hoofd is	360 K.G.
Alleen de houtslijperijen voor de papierfabricatie verbruiken per jaar	1 millioen M³. hout.
1 mijnbouwdistrict nl. Dordtmund verbruikt per jaar	2 millioen M³.

1564 fabrieken in Duitschland verwerken hout voor papierfabricatie:

Hier is dan nog niet gesproken van de zoog. boschbijproducten: als schors, gras, hars, teer, terpentijn, naalden, bladen, boomvruchten, bessen, paddenstoelen, wild etc. Evenmin over den invloed der bosschen op klimaat, regenval, verhindering van overstrooming, vasthouden van stuifzand, omdat dit niet onder cijfers te brengen is.

Trachten we thans een overzicht te geven van de beteekenis der bosschen in de Buitenbezittingen door achtereenvolgens na te gaan:

1. Grootte en ligging der bosschen.
2. Gesteldheid.
3. Boschproducten.
4. Hout-exploitatie en afzet.
5. Inkomsten en uitgaven.

1 Grootte en ligging der bosschen.

Gewesten.	Totale oppervlakte millioenen H.A.	Boschoppervlakte millioenen H.A.	Aantal bewoners (X 1000).
Sumatra.	48	29	8703
Borneo	55	33	10048
Celebes en Onderh. .	13	8	2333
Menado	6	4	1043
Amboina.	5	3	935
Ternate en N.-Guinea	46	27	8306
Timor en Onderh. .	5	3	836
Bali en Lombok . .	1	0,6	191
Totaal . .	179	108	

Hierbij wordt dus gemakshalve aangenomen, dat 60 pCt. van de landsoppervlakte met bosch is bedekt, wat niet te hoog zal genoemd worden. Op de Philippijnen is dit cijfer 55 pCt.

We kunnen dus veilig aannemen, dat de oppervlakte bosch in de Buitenbezittingen bedraagt meer dan 100 millioen H.A. Dat is zeven maal de oppervlakte der Duitsche bosschen, zes maal de boschoppervlakte der Philippijnen, 33 pCt. van de bosschen van geheel Europa te zamen. Sumatra alleen heeft twee maal meer bosch dan Duitschland. Deze bosschen liggen niet in een totaal onbereikbaar achterland, in een uithoek van de wereld, maar zijn verspreid in een eilandenrijk, niet ver van de kust en dikwijls langs groote ver landwaarts in bevaarbare rivieren. Zeker ligt het grootste deel van die bosschen, met het oog op het altijd kostbare houttransport over land, veel te afgelegen voor eene loonende exploitatie en export voor hout, doch indien slechts een klein procent daarvoor wel in aanmerking komt, dan beteekent dit reeds eene belangrijke uitgestrektheid. Onderzocht moet worden hoe groot dat percentage is, hoe de hoedanigheid van die bosschen is, en welke wijze van exploitatie de beste resultaten zal geven. De bijproducten zijn veel gemakkelijker te vervoeren en vertegenwoordigen dikwijls eene groote waarde, zooals in het hoofdstuk „Boschproducten" zal blijken.

Geen van de andere koloniën beschikt over een zoo gunstig gelegen boschbezit van zulk een uitgestrektheid, maar ook geen andere kolonie laat een dergelijke uitgestrektheid zonder technisch beheer. Zoo vinden we bijv. op de Philippijnen 9 amerikaansche houtvesters en in de zes maal uitgestrektere bosschen der Buitenbezittingen slechts 1 houtvester.

Slechts degene, die twijfelt aan de tegenwoordige en toekomstige beteekenis van onze oost-indische archipel kan twijfelen aan de toenemende beteekenis van een technisch boschbeheer in die streken. Zulk een beheer eischt echter voorbereiding. De verschillende ontwikkeling der gewesten stelt aan dat beheer uitéénloopende eischen.

Daar bij den dikwijls geringen plaatselijken afzet van timmerhout, bij de exploitatie op export moet worden gerekend, is het van beteekenis,

dat landen als Australië en China import noodig hebben, die thans wordt geleverd door de Vereenigde Staten, Rusland en Noorwegen, terwijl onze archipel door de ligging daarvoor is aangewezen. Ook op Java neemt de houtbehoefte sterk toe en is het djatihout voor velen te kostbaar. De nabijheid van het belangrijke handelscentrum Singapore is in dit opzicht ook van beteekenis. Niet alleen in landen van intensieve ontwikkeling spelen de bosschen een groote rol, maar ook daar, waar deze de grootste uitgestrektheid beslaan. Zweden, Noorwegen en Finland leven van hunnen houtrijkdom.

Alleen uitgestrektheid en ligging wijzen dus reeds op een belangrijk boschbezit, dat technisch beheer eischt. Geen tijdelijke zending van een enkel houtvester voor een speciaal plaatselijk doel, maar een systematische opbouw van gegevens noodig voor een algemeen, zij het ook zeer extensief beheer, door een vast corps ambtenaren.

2. Boschgesteldheid.

Slechts een zoo ruim mogelijk opgevatte exploratie kan ons de gegevens leveren, ter beoordeeling van de waarde der verschillende wildhoutboschtypen. Het oerbosch is eene natuurlijke evenwichtstoestand tusschen groeivoorwaarden en planten-associatie. Naarmate die groeivoorwaarden, grond en klimaat, verschillen, ontstaat een ander soort boschtype, terwijl we drie hoofdtypen kunnen onderscheiden, nl. kustvlaktebosch, moerasbosch en gebergtebosch. Een sterk voorbeeld hiervan is het djatibosch, dat slechts als een bijzonder wildhoutboschtype is te beschouwen, ontstaan op een onvruchtbaren bodem in een ongunstig klimaat. De uitgestrektheid van ons boschbezit buiten Java, de verschillen in grond, terreingesteldheid en klimaat maken het bestaan waarschijnlijk van meerdere boschtypen. Deze zullen verschillende waarde hebben, bezien uit een oogpunt van bronvoeding, bijproducten of houtproductie, en vooral doordat de afvoergelegenheid verschilt. De instandhouding van het bosch zal in het eene type gemakkelijk zijn en weinig staatscontrôle eischen, doch in het andere geval zeer moeilijk, dus met groote kans voor achteruitgang van de grond- en boschgesteldheid. Reserves zullen moeten worden aangewezen in streken, die reeds een hoogere ontwikkelingsgraad hebben bereikt, opdat bij de uitgifte van grond geen groote fouten worden begaan, die later slechts met groote kosten te herstellen zijn. De botanische verschillen en de houtkwaliteit dient te worden nagegaan en onderzocht moet worden, waar *houtcultures* rendabel zullen wezen.

Uit een en ander blijkt, dat een goed ingerichte verkenningsdienst belangrijke diensten zal bewijzen, omdat deze de gegevens moet leveren ter bepaling van den intensiteitsgraad van een boschbeheer in verschillend ontwikkelde streken. En al mocht het blijken, dat buiten Java, geen complexen bestaan, wier waarde die der djatibosschen

nabijkomt, dan kan dit slechts de intensiteit van het beheer beïnvloeden, doch geen beheer overbodig maken; de meerdere uitgestrektheid vergoedt de mindere waarde per vlakte-eenheid.

3. Boschproducten.

In de gematigde luchtstreken is het hoofdproduct het timmerhout, dat de voornaamste opbrengst geeft. Wel worden ook met de verzameling van de bijproducten, bij de Duitsche gegevens hierboven opgesomd, soms belangrijke opbrengsten verkregen, doch vergeleken met den rijkdom van bijproducten in de tropen is dit toch gering. De gunstige groeivoorwaarden in de tropen maken het bestaan mogelijk van een 2000-tal houtsoorten en van vele andere gewassen die op en onder die boomen leven.

Hoeveel hout thans in onze Buitenbezittingen wordt gewonnen, is niet bij benadering op te geven, omdat men noch het plaatselijk verbruik, noch den uitvoer nauwkeurig kent. Uitvoerrecht wordt voor „garoe en ander reukhout" geheven in een deel van het tolgebied. Daaronder schijnt te vallen ook lakahout, sandelhout en wortelhout. Op Banka wordt eene retributie geheven voor het gekapte hout, — de chineesche aankappen op Sumatra's Oostkust, de zoogenaamde pangglongs betalen een cijns per man en per maand. De houtproductie van deze laatstgenoemde aankappen bedraagt, naar raming, jaarlijks 150,000 M³. timmerhout. Wat betreft de uitvoer van hout uit bijv. Timor en Onderh. vond ik de volgende cijfers:

Gem. p. jaar	Waarde 6—20 gld. per 60 K.G.
1882/84	964,000 K.G.
1885/87	716,000 „
1888/90	1,297,000 „

Betreffende de totale uitvoerwaarde van ebbenhout, sandelhout en wortelhout vond ik de volgende cijfers:

(Waarde maal 1000 gld.)

Jaar.	Ebbenhout.	Sandelhout.	Wortelhout.	Totaal.
1899.	43	28	11	82
1900.	56	55	33	144
1901.	58	85	53	196
1902.	82	171	47	300
1903.	135	184	26	345
1904.	117	95	25	227
1905.	135	133	39	307
1906.	257	143	?	400
1907.	154	189	?	343
1909.	139	213	35	387

De waarde van het ebbenhout is de laatste jaren aangenomen op 30 gld., die van sandelhout op ~~20 gld.~~, die van wortelhout op ~~25 gld.~~ per 1000 K.G. Nemen we aan, dat het gewicht per kubieke meter 1000 K.G. bedraagt, dan blijkt er dus in het jaar 1909 te zijn gekapt:

4,633 M³. ebbenhout.
~~10,600~~ „ sandelhout.
~~1,100~~ „ wortelhout.

Aan scheepsbouw en timmerhout werd in 1909 uitgevoerd voor een waarde van 104,000 gld. Nu eens vindt men opgaven in K.G., dan in tonnen of kubieke meter, of wel alleen de waarde in guldens. Sommige verslagen zijn uitvoerig, andere totaal ontoereikend. Hierin kan eerst verandering ten goede komen, als een speciaal corps technische ambtenaren de beschikbare cijfers ordent en instaat voor de juistheid der gegevens. Zooals reeds gezegd, het is thans niet mogelijk de hout-productie der Buitenbezittingen op te geven.

Gunstiger staan we waar het betreft de boschbijproducten, omdat van deze thans nagenoeg algemeen een uitvoerrecht wordt geheven, hetwelk wij danken aan de ingrijpende veranderingen door den Minister Cremer in het jaar 1899 met betrekking tot die heffing voorgesteld. Die voorstellen werden aangenomen en naarmate de voorbereidende maatregelen genomen waren, de tolkantoren gebouwd en het personeel was aangesteld, is men tot de thans bestaande heffing gekomen en kan men zich nu een beeld vormen van de beteekenis van deze boschproducten, die in het jaar 1909 een waarde vertegenwoordigden van circa 37 millioen gulden.

De hier volgende staat A geeft een overzicht van de hoeveelheden, waarvan de uitvoer werd opgeteekend betreffende de belangrijkste producten. We hebben hier niet te doen met een toenemende productie, misschien wel met een afnemende, maar in hoofdzaak met een toenemende heffing van uitvoerrecht door geleidelijke uitbreiding van het tolgebied. Het is een duidelijk voorbeeld, hoe meerdere bemoeienis met de boschproducten der Buitenbezittingen, heeft geleid tot meerdere inkomsten. In het jaar 1890 werd aan uitvoerrecht van boschproducten geheven, Java en Madoera inbegrepen, 263,000 gld. en in het jaar 1909 917,000 gld. alleen voor boschproducten der Buitenbezittingen. De waarde uitgevoerd in 1890 bedroeg 13 millioen, terwijl deze in 1909 tot 37 millioen gld. is gestegen. Aan de totale heffing aan uitvoerrecht dragen de boschproducten voor 70 pCt. bij. Het wordt ons dan duidelijk, als men in de gewestelijke verslagen leest, dat de inzameling der bijproducten eene voorname bron van inkomsten voor de bevolking beteekent en op sommige plaatsen, of voor bepaalde categoriën van personen, een hoofdbestaan vormt. Hoeveel wordt verder niet verdiend bij het transport, den verkoop en de verwerking van die producten in

Indië en in Nederland. Maar vooral dient men zich af te vragen of de inzameling dezer producten op de rationeelste wijze plaatsvindt, of hier geen technisch toezicht urgent is en of in de sorteering naar kwaliteit en in verband daarmede de bepaling van het uitvoerrecht misschien verbeteringen zijn aan te brengen.

Staat A. Millioenen K.G. boschproducten-uitvoer uit de Buitenbezittingen.

Producten.	1890.	1895.	1900.	1905.	1909.	
Getah	3	2,7	6	9,6	19,8	
Rottan	12	10,5	23,2	28	32,3	
Koelit bakau en tengar. . .	0,06	—	0,8	8,8	8,9	
Gom benzoë	0,9	1,3	1,4	1,3	1,4	
Gom damar	3,2	1,2	3,8	3	4,4	
Gom kopal.	1,2	5,7	3,7	8,6	10,2	
Caoutchouc	0,1	0,07	0,2	2	1,4	
Totaal . . .	20,4	21,5	39,1	63,3	76,4	mill. K.G.
Totale waarde boschproducten-uitvoer.	13				37	mill. glds.

Wanneer we de *gewesten* nagaan, die deze bijproducten in het jaar 1909 leverden, dan heeft Borneo 43 pCt. van de waarde geleverd, waarvan Z. O. afdeeling 83 pCt.; Sumatra 42 pCt.; Celebes 7 pCt.; Menado 3,4 pCt.; Ternate 3 pCt., etc.

Wat betreft de verdeeling der waarde van de producten:

Andere getah soorten	18,6	millioen	gld.
Getah pertjah.	2,5	„	„
Gomelastiek.	3	„	„
Rottan	5	„	„
Gom kopal	2,6	„	„
Gom benzoë.	1,4	„	„
Gom damar.	1,8	„	„
Koelit bakau en tengar	1,3	„	„ etc.

Met zekerheid kan wel worden gezegd, dat in de Buitenbezittingen de productiewaarde der *bij*-producten veel grooter is dan die van het hout.

Als voorbeeld van de *verwerking* dier boschbijproducten kan genoemd worden de looizuurfabriek „Telokajer", die in 1906 voor 240,000 gld. aan katechu fabriceerde uit koelit bakau en tengar, waarvoor dat jaar eene retributie werd geïnd van 6000 gld. In 1907 wordt eene productie van 266,000 gld. vermeld, doch vind ik geen opgaven meer betreffende de retributie.

Behalve de hierboven genoemde bijproducten, worden nog verzameld in de bosschen: kamfer, was, hars, vruchten, ivoor, sago, olie, honig etc. Alleen in het jaar 1889 werd uit de Westerafdeeling van Borneo voor een waarde van 350,000 gld. aan tengkawangpitten uitgevoerd.

In het jaarverslag van 1906 lees ik, dat van het eiland Boeroe voor een waarde van *f* 190,000 aan kajoepoetiholie werd uitgevoerd.

Maar genoeg, het bovenstaande zal voldoende zijn om te kunnen betoogen, dat de beteekenis der bosschen op de Buitenbezittingen thans reeds groot is en wij bezig zijn groote belangen te verwaarloozen, door dit gebied verstoken te laten van systematisch technisch boschbeheer.

4. Houtexploitatie en afzet.

Hieromtrent heb ik in *De Indische Gids* van Juni 1909 een en ander medegedeeld, in een artikel getiteld „Exploratie en exploitatie van wildhoutbosschen in de Buitenbezittingen", dat niet behoeft te worden herhaald. Hoofdzaak is, dat de groote moeielijkheden bij de exploitatie de groote houtvoorraad en de noodzakelijkheid van export in gezaagden vorm een grootbedrijf door particulieren noodig maakt, en dat het de taak is van den Staat om alles te doen ter bevordering van dien afzet. Dit kan geschieden door betrouwbaar boschonderzoek, houtonderzoek, bevaarbaar maken en houden van belangrijke rivieren, opmeting en bebakening van natuurlijke havens, het geven van adviezen, het nemen van proeven met houtconserveering, etc. In de laatste jaren heb ik een paar maal inzage gehad van gegevens door particulieren bij boschexploratie in Oost- en West-Indië verzameld en trof mij de onvolledigheid van het onderzoek. Slechts de Staat beschikt over de middelen om dat onderzoek degelijk en op groote schaal te doen geschieden. Alle te nemen maatregelen moeten ten doel hebben de exploitatiekosten tot een minimum terug te brengen, opdat, dank zij het goedkoope watertransport, de export mogelijk wordt en toeneemt. Australië ligt bijv. tweemaal verder van de Vereenigde Staten dan van Borneo verwijderd en toch wordt door die Staten eene houtkwaliteit in Australië ingevoerd, die in groote hoeveelheden in onze wildhoutbosschen voorkomt. Dat wijst op het ontbreken van eene goede exploitatie-methode in onzen archipel. Men moet zich niet voorstellen, dat dit plotseling te veranderen is, maar het toont toch de richting, waarin we hebben te werken. Er is thans reeds een begin van particulier grootbedrijf in onzen archipel. Ik bedoel de houtaankaponderneming van de Atjeh Boschexploitatiemij. op het eiland Simaloer, de eerste die met moderne machines werkt. Over de houtkwaliteit der wildhoutbosschen hoort men dikwijls klagen en terecht, want vergeleken met de eischen, die een tropisch klimaat stelt en de weerstand, die moet worden geboden aan de aanvallen van de witte mier, is die kwaliteit niet bijzonder goed. Maar niet mag worden vergeten, dat die kwaliteit vergeleken met de houtsoorten der gematigde luchtstreken eerder beter dan slechter is. De hoofdmassa van het hout der wildhoutbosschen is minstens *gelijk*, wat

kwaliteit betreft, aan die der europeesche dennen- en eikenbosschen, terwijl daarnaast, in kleinere hoeveelheden, houtsoorten in de tropen voorkomen, die superieur zijn en daardoor over de geheele wereld een afzet kunnen vinden. De landen in de omgeving der tropen gelegen kunnen dus zonder eenig bezwaar van tropisch hout worden voorzien en niet zooals thans nog het geval is, van uit Noord-Amerika, Noorwegen en Rusland. Het djatihout wordt bij groote vraag en beperkt aanbod steeds duurder, de houtbehoefte neemt op Java geleidelijk toe, er moet goedkoop hout worden ingevoerd. Ook verduurzaming door impregneering staat op het program, in verband met de eischen van het indisch klimaat, maar ook dat eischt allereerst goedkoope massaproductie. Aan het Boschwezen op de Buitenbezittingen de taak gegevens te leveren over de waarde der bosschen en der houtsoorten, aan den particulier over te laten, die gegevens te benutten.

5. Inkomsten en uitgaven.

Een technisch beheer eischt geld. Eene goede verkenningsdienst, royaal uitgerust en gesteund, gepaard met onderzoek van het verzamelde hout en van het botanisch materiaal, zal misschien kostbaar zijn. Wanneer we de koloniale of de boschverslagen inzien, dan bemerken we, dat nog nimmer is nagegaan, hoe het met de inkomsten en uitgaven staat en toch is dit wel noodig en nuttig, vooral omdat die cijfers er niet ongunstig uitzien.

De inkomsten bestaan uit: uitvoerrechten, retributiën voor gekapt hout, pachtsommen voor verpachte heffing van uitvoerrecht, cijns te betalen op Sumatra's Oostkust, concessiegelden etc. Ik beschik momenteel niet over voldoende gegevens om al die inkomsten juist op te geven, maar van de voornaamste bronnen zijn mij toch cijfers bekend. Zoo bedroeg bijv. in het jaar 1909:

Het geheven uitvoerrecht op boschproducten .	*f*	917,000
De cijns geheven op de Oostkust van Sumatra	„	66,683
De retributie op Banka	„	4,866
De verpachte heffing op Oostkust Sumatra . .	„	42,420
Totaal	*f*	1,030,969

Hiertegenover staat als uitgaaf de traktementen van den inspecteur, den houtvester op het eiland Moena en den opzichter op het eiland Banka, welke te zamen niet meer dan *f* 25,000 zullen bedragen, inclusief de reiskosten, zoodat we een netto-saldo van circa een millioen gulden kunnen beeijferen voor de bosschen der Buitenbezittingen. De uitgaven bedragen nog geen 3 pCt. van de bruto-inkomsten, een buitengewoon laag cijfer, omdat van een technisch beheer eigenlijk ook nog geen sprake is. In het algemeen kan men zeggen, dat dit percentage, de zoogenaamde bedrijfscoëfficiënt, bij een goed geregeld boschbeheer 40 à 50 pCt. bedraagt.

Bijv. in Europa:

Jaar.	Pruisen.	Saksen	Beieren.
1900	43 pCt.	37 pCt.	46 pCt.
1901	46 „	41 „	47 „
1902	48 „	42 „	46 „

Dit geldt echter ook wel in de Tropen bijv.

Boschwezen op Java.

Jaar 1909: 60 pCt., uitgaven $3^1/_2$ millioen.

Boschwezen op de Philippijnen.

Jaar 1900/01 t/m 1906/07: gem. 49 pCt., uitgaven gem. *f* 228.000 's jaars.

Boschwezen Straits Settlements.

Hier acht men een boschbeheer noodig, al wordt ook een negatief saldo verkregen.

Boschwezen Fed. Malay States.

Jaar 1907: inkomsten *f* 879.641, uitgaven *f* 432.355, coëfficiënt 50 pCt.

Al zal een boschbeheer op de Buitenbezittingen, door het, in verband met de reusachtige boschuitgestrektheid, bijzonder extensief beheer, misschien een lager percentage bereiken, toch blijkt wel uit het tegenwoordige bedrag, dat voor uitgaven wordt besteed, hoe weinig men zich gelegen laat liggen aan bosschen, die jaarlijks meer dan een millioen gulden in de schatkist brengen. Niet alleen de tegenwoordige maar ook de toekomstige belangen worden verwaarloosd.

Dat bij invoering van een eenigszins uitgebreid technisch beheer de uitgaven sterk zullen toenemen, staat vast. De minimum personeelsformatie zal vermoedelijk zijn: 1 inspecteur, 4 houtvesters en eenige opzieners, omdat de exploratie moet worden uitgevoerd door twee houtvesters gezamenlijk, in verband met de moeielijkheden en gevaren, die zich daarbij voordoen. Die twee paar houtvesters kunnen elkaar dan afwisselen, door beurtelings kantoor en terreinwerk te verrichten. Het is hier echter niet de plaats daarop verder in te gaan. De vraag mag echter wel worden gesteld, of tegenover die toenemende uitgaven spoedig op meerdere inkomsten kan worden gerekend. Meerdere inkomsten door uitgifte van groote houtaankapondernemingen zijn niet spoedig tegemoet te zien, omdat de boschexploratie en taxatie veel tijd neemt, en omdat de op te richten nieuwe ondernemingen slechts zeer geleidelijk hun afzet en daarmede hunne productie kunnen vergrooten. Wel schijnt het mij toe, dat eerder meerdere inkomsten zijn te verkrijgen door:

a. Uitbreiding van de betaling van uitvoerrecht op hout.
b. Retributieheffing van het plaatselijk verbruikte hout.
c. Door uitbreiding of verhooging van het uitvoerrecht op de boschbijproducten.

Sub. *a*. De Statistiek van in- en uitvoer over het jaar 1909 geeft op:

	Houtuitvoerwaarde.	Geheven recht.
Garoehout	*f* 5.000	*f* 343
Lakahout	„ 25.000	„ 49
Reukhout	„ 2.000	„ 115
Sandelhout	„ 213.000	„ 9.048
Wortelhout	„ 25.000	„ 1.062
Scheepsbouw en timmerhout	„ 104.000	niets.
Ebbenhout	„ 139.000	niets.
Houtskool	„ 19.000	niets.
Totaal	*f* 542.000	*f* 10.617

We zien dus, dat van het uitgevoerde h o u t nog geen 2 pCt. aan uitvoerrecht wordt geheven, terwijl het uitvoerrecht voor de bijproducten varieert van 5 tot 10 pCt. Scheepsbouw en timmerhout en ebbenhout, dat in het jaar 1909 voor een waarde van *f* 243.000 uit de Buitenbezittingen werd uitgevoerd, was onbelast, er werd noch retributie noch uitvoerrecht van geheven. Bepalingen bij den aankap of onderscheid naar de houtsoort bestaat niet, zoodat de instandhouding der allerbeste houtsoorten niet is gewaarborgd. De waarde van het uitgevoerde hout wordt grootendeels bepaald naar het gewicht, een maatstaf, die contrôle al zeer moeielijk maakt. Hier zijn wijzigingen aan te brengen in het belang van den fiscus en van de boschgesteldheid.

Niet overal wordt uitvoerrecht geheven. Op Sumatra's Oostkust bijv. heft men een cijns per man en per maand van de arbeiders, die op de z.g. pangglons werkzaam zijn, vanwaar het hout in groote hoeveelheden wordt uitgevoerd naar Singapore. Naar den omvang van dien aankap is in het jaar 1903 door een inspecteur van het Boschwezen een onderzoek ingesteld. Het bleek toen, dat bij die aankappen niet minder dan ruim 3000 man werkzaam waren en dat de jaarlijksche productie kon worden geraamd op:

103.000 M³. timmerhout (rondhout).
42.000 planken.
30 millioen stuks brandhout, waarde *f* 294.000.
f 87.000 waarde aan houtskool.

Dit was echter slechts eene raming, die gebaseerd werd op de gem. capaciteit van een werkman en waarbij dus groote fouten niet zijn uitgesloten. Deze aankap betreft nog alleen de afdeeling Bengkalis, want in de Riouw-archipel regelde het zelfbestuur deze aangelegenheden en had het gouv. alleen voordeel door het heffen van bedrijfsbelasting. Dit kan thans, na opheffing van het zelfbestuur, allicht beter geregeld worden.

De op die pangglongs geheven cijns bedroeg in de jaren:

1897	*f* 27.000	1907	*f* 81.419
1898	„ 36.000	1908	„ 64.888
1905	„ 55.730	1909	„ 66.683
1903	„ 64.968		

Bij Staatsblad 1907 no. 214 is deze cijns verhoogd en bedraagt thans voor balkenkappers en brandhoutkappers *f* 3.50, houtskoolbranders *f* 1.50, zagers *f* 1.— per hoofd per maand. Ook in de Fed. Malay States is op sommige plaatsen eene dergelijke cijnsheffing per man en per maand in gebruik. De cijns betreft dan echter voor houtkappers *f* 5.60, voor brandhoutkappers en houtskoolbranders *f* 7.— als het mangrovebosschen en *f* 4.29 als het andere bepaalde houtsoorten betreft. Wanneer men nu weet, dat die ligging der bosschen van Bengkalis zeer gunstig is door de onmiddellijke nabijheid van Singapore, dan vraagt men zich af of bij ons niet veel te weinig wordt betaald. Ernstig dient hier echter eerst overwogen te worden of het niet mogelijk zou zijn de kubieke inhoud van het gekapte hout na te gaan en daarop in verband met de prijzen per kubieke meter te Singapore eene rationeele retributie te heffen. Daarvoor zal dan noodig zijn het aanstellen van speciaal technisch boschpersoneel in die streken en dit schijnt bijzonder gemotiveerd, als men bedenkt, dat de bosschen van Sumatra, de Riouwarchipel en die van N. W. Borneo bijzonder gunstig liggen voor afzet naar Singapore. Zou dit een overbodige luxe mogen heeten, waar thans reeds eene houthoeveelheid wordt uitgevoerd, die gelijk is aan de halve Java-productie?.

Sub *b*. Verder wil het mij toeschijnen, dat door hen, die dit kunnen, eene retributie moet worden betaald voor het plaatselijk verbruikte hout, voorzoover eenige contrôle op dien aankap mogelijk zal zijn. Ook dit eischt onderzoek. Aan de inlandsche bevolking kan vrijstelling van betaling worden gegeven, hoewel het aanbeveling verdient de zeer waardevolle soorten daarbij uit te sluiten. Overweging verdient het ook om een zeker percentage van de opbrengst aan boschproducten te gebruiken ten bate van het gewest, waar die opbrengst werd verkregen, opdat de bevolking en vooral hare hoofden nuttige resultaten van het boschbeheer ondervinden. Misschien dat dan met meer succes de strijd tegen de zoo nadeelige clandestiene ontginningen te voeren zal zijn, in streken, waar zich belangrijke boschcomplexen bevinden.

Sub. *c*. Daar de zoog. bosch*bij*producten de voornaamste opbrengst in de buitenbezittingen leveren, dient daaraan veel aandacht geschonken, opdat deze bron zoo sterk mogelijk blijft vloeien, zoo mogelijk zonder benadeeling van de boschgesteldheid. In vele gevallen zal dit eene onmogelijkheid blijken, doch men dient te onderzoeken, en die bepalingen uit te vaardigen, welke men zal kunnen handhaven.

Wat mij trof in de statistiek van in- en uitvoer uit de buitenbezittingen, was het feit, dat bij een uitvoerwaarde van circa 37 millioen gulden nog geen millioen aan uitvoerrecht werd geheven in het jaar 1909, dus nog geen 3 pCt., terwijl nagenoeg de geheele archipel tolgebied is en het uitvoerrecht 5 tot 10 pCt. bedraagt, zoodat naar dien maatstaf aan uitvoerrecht wel 2 millioen zou moeten worden geheven. Ik heb aan het Departement van Koloniën noch bij enkele personen hieromtrent licht kunnen krijgen. De volgende staat geeft de gevonden gegevens, getrokken uit de statistiek van 1909. De totale uitvoer is ontleend aan de tabellen van algemeenen uitvoer, deel III. De uitvoerwaarde, waarover recht is geheven en het bedrag geheven recht zijn ontleend aan deel II*b* van dezelfde statistiek.

Boschproducten.

	Uitvoerwaarde in guldens.	Uitvoerwaarde waarover recht is geheven.	Geheven recht.
Benzoë	*f* 1,368,864	*f* 1,023,722	*f* 51,186.65
Copal	„ 2,559,796	„ 1,452,023	„ 72,648.40
Damar	„ 1,766,366	„ 1,343,667	„ 68,936.46
Getah Pertjah. .	„ 1,820,454	„ 1,250,081	„ 84,501.28
Getah andere . .	„ 18,642,316	„ 2,892,414	„ 188,052.99
Gomelastiek . .	„ 2,911,884	„ 2,237,085	„ 148,806.55
Hars	„ 20,861	„ 5,058	„ 252.90
Sandelhout . . .	„ 213,378	„ 180,959	„ 9,047.95
Wortelhout . . .	„ 35,365	„ 21,236	„ 1,061.80
Kamfer.	„ 18,960	„ 13,469	„ 681.70
Rottan	„ 4,920,454	„ 4,145,861	„ 252,646.13

Bij al deze producten is de totale uitgevoerde waarde meer of minder grooter dan de waarde, waarover recht is geheven. Het grootste verschil vindt men bij „andere getah", waarvan slechts een zesde deel met uitvoerrecht werd belast. Is dit inderdaad het geval, dan zou het overweging verdienen hierin verandering te brengen. Is dit niet mogelijk of niet noodig, dan dienen toch dergelijke verschillen in de Statistiek te worden toegelicht. Alvorens te denken aan verhooging van uitvoerrecht, moet worden nagegaan of de noodige maatregelen zijn genomen om de waarde der verschillende producten juist te taxeeren en het onbelast uitvoeren te verhinderen. Samenwerking met de boschambtenaren zal ongetwijfeld daarvoor bevorderlijk zijn.

Het hierboven medegedeelde is bedoeld als bijdrage tot de beteekenis van ons tropisch boschbezit. Die beteekenis kan eerst dan in haar geheel worden overzien, als de gegevens voor dat doel systematisch zijn geordend en men door administratie en exploratie onze kennis

van de boschkwaliteit en vooral ook van de bijproducten heeft vermeerderd. Toch hoop ik te hebben bijgedragen tot de overtuiging, dat zich ook buiten Java een boschgebied bevindt, dat door uitgestrektheid en ligging en tegenwoordige productie belangrijk is en technisch beheer eischt, dat de wegen bekend zijn, welke voor de ontwikkeling van het boschbedrijf op Java zoowel als op de Buitenbezittingen moeten worden gevolgd om te geraken tot een duurzaam meest voordeelig bedrijf, en dat dus de ontwikkeling van het Boschbeheer in Ned.-Indië uitsluitend is een kwestie van PERSONEEL.

Den Haag, Juni 1911.

De Verjaring van Schuldvorderingen op den Lande volgens de Comptabiliteitswet.

(Ind. Stbl. 1895 No. 225).

DOOR

J. H. A. VAN DE WATER.

Bepalingen daaromtrent zijn opgenomen in de IXe Afdeeling van bovengenoemde wet. Artikel 69 van die wet verwijst naar de termijnen van verjaring, vastgesteld bij de burgerlijke wetten in Nederland en in Nederlandsch-Indië, opgenomen in den zevenden titel van het IVe Boek $\frac{\text{artikel 1983 en volgende van het Nederlandsche}}{\text{artikel 1946 en volgende van het Nederlandsch-Indische}}$ Burgerlijk Wetboek.

In dezen titel zijn twee zaken samengevat, de verwervende en de bevrijdende verjaring, welke beide rechtsmiddelen echter niet de minste gemeenschap hebben, al draagt dan ook de eerste afdeeling van voormelden zevenden titel het opschrift „van verjaring in het algemeen."

Alleen de bepalingen omtrent de bevrijdende verjaring zijn voor dit onderwerp van belang.

Er is veel getwist over de vraag of men door verjaring bevrijd wordt van eene verplichting dan wel van eene rechtsvordering ter zake van eene verplichting. Van groot practisch belang is dat vraagstuk niet, want het komt vrijwel op 't zelfde neer. Wanneer een schuldeischer tengevolge van verjaring het recht verliest om zijne vordering tegen den schuldenaar te doen gelden, dan kan deze zich van zijne verplichting bevrijd achten. Al moge men nu ook de verbintenis en de daaruit voortvloeiende verplichtingen als ongestoord voortbestaand aanmerken, immers er is niet aan voldaan, er staat den schuldeischer geen middel meer ten dienste om zijn recht te doen gelden, voor den schuldenaar bestaat geen op de wet gegronde verplichting meer om zijne verbintenis na te komen. Hoogstens kan hier nog sprake zijn van eene natuurlijke verbintenis $\left(\frac{\text{art. 1395 2e al. Ned. B. W.}}{\text{art. 1359 2e al. Ind. B. W.}}\right)$, van het bewustzijn nog niet betaald te hebben. Men merke hierbij op dat de

wet in artikel $\frac{1417 \text{ Ned. B.W.}}{1381 \text{ I. B.W.}}$ zegt, dat verbintenissen te niet gaan door verjaring en in artikel $\frac{1983 \text{ Ned. B.W.}}{1946 \text{ I. B.W.}}$, waar 't hier meer bepaald op aankomt, dat verjaring een middel is om van eene verbintenis bevrijd te worden. Daartegenover staat, dat de schuldenaar zich op deze verjaring moet beroepen $\left(\frac{\text{art. 1988 Ned. B.W.}}{\text{art. 1951 Ind. B.W.}}\right)$; het staat den rechter niet vrij haar ambtshalve toe te passen $\left(\frac{\text{art. 1987 Ned. B.W.}}{\text{art. 1950 Ind. B.W.}}\right)$; dat het dus van den schuldenaar afhangt of hij aan de verplichting voldoen wil, ja dan neen, waarmede dan toch de verplichting als bestaande moet worden aangenomen. En is eenmaal voldaan, dan is geene terugvordering wegens onverschuldigde voldoening mogelijk [1]), ja wat meer zegt, indien slechts ten deele voldaan is, wordt het resteerende vorderbaar [2]).

Geheel op zichzelve staat de „zoogenaamde" verjaring, welke berust op „een vermoeden van betaling", waarover handelen de artikelen $\frac{2005\text{—}2010 \text{ Ned. B.W.}}{1968\text{—}1973 \text{ I. B.W.}}$. Deze wetsartikelen bevatten slechts ten aanzien van de daar genoemde vorderingen eene tegemoetkoming in het bewijs.

Duidelijk blijkt zulks uit het bepaalde bij art. $\frac{2010 \text{ Ned. B.W.}}{1973 \text{ I. B.W.}}$, dat degenen, aan wie die „zoogenaamde verjaring" wordt tegengeworpen, van hen, die zich daarvan bedienen den eed kunnen vorderen, dat de schuld werkelijk is betaald. Kan deze eed worden afgelegd, dan is de schuld door betaling gekweten. Kan de eed niet worden afgelegd, dan wordt de schuldenaar tot betaling veroordeeld. Aan weduwen, erfgenamen of voogden kan de eed worden opgelegd, dat zij niet weten dat de zaak verschuldigd is. 't Is niet onopgemerkt gebleven, dat het voordeel van die tegemoetkoming voor den schuldenaar niet heel groot is, omdat hij zich moeielijk de betaling van allerlei kleinere schulden na vijf jaar zoo duidelijk zal herinneren, dat hij die betaling ook durft bezweren.

„Alle rechtsvorderingen, — en daaronder vallen dus ook die, bij welke de wet den schuldenaar ten opzichte van het bewijs tegemoet komt — zoowel zakelijke als persoonlijke, verjaren door dertig jaar,

---

$\frac{\text{Art. 1395 Ned. B.W.}}{\text{Art. 1359 Ind. B.W.}}$ [1]) Iedere betaling doet eene schuld vooronderstellen. Hetgeen onverschuldigd betaald is, kan teruggevorderd worden. Ten opzichte van natuurlijke verbintenissen, waaraan men vrijwillig voldaan heeft, kan geene terugvordering vallen.

$\frac{\text{Art. 2019 Ned. B.W.}}{\text{Art. 1982 Ind. B.W.}}$ [2]) De erkentenis, door woorden of daden, van het recht van dengene, tegen wien de verjaring loopt, door den .... schuldenaar gedaan, stuit.... de verjaring.

zonder dat hij, die zich op de verjaring beroept, verplicht zij eenigen titel aan te toonen, of dat men hem eenige exceptie, uit zijne kwade trouw ontleend, kunne tegenwerpen". Aldus de tekst van artikel $\frac{2004 \text{ Ned. W.B.}}{1967 \text{ I. B.W.}}$.

Waar de wet hier spreekt van „alle rechtsvorderingen" dus geene uitgezonderd, bij het stellen van den algemeenen regel, daar had eene verwijzing naar de uitzonderingen duidelijkheidshalve niet achterwege mogen blijven. Voor verschillende vorderingen toch wordt de algemeen geldende verjaringstermijn van dertig jaren aanmerkelijk verkort.

Zoo o.m. verjaart met vijf jaar $\left(\frac{\text{art. 2011 Ned. B.W.}}{\text{art. 1974 I. B.W.}}\right)$ en zonder dat daarbij van een eed wordt gesproken, de aansprakelijkheid van rechters en procureurs tot afgifte van stukken; eveneens verjaart dergelijke aansprakelijkheid van deurwaarders na twee jaar; verjaren vorderingen op expediteurs voor vervoer binnen Nederlandsch-Indië na één jaar (artikel 95 van het Wetboek van Koophandel).

Eindelijk geldt, $\frac{\text{artikel 2012 Ned. B.W.}}{\text{artikel 1975 I. B.W.}}$, een verjaringstermijn van 5 jaar — en ook hier wordt niet van een eed gesproken — bij vervallen termijnen van altijddurende of lijfrenten, vervallen termijnen van uitkeeringen tot onderhoud, huren van huizen en landerijen, interessen van geleend geld, in het algemeen al wat betaalbaar is bij het jaar of bij kortere termijnen [1]).

Onder dit artikel 1975 valt alles wat betaalbaar is bij het jaar of op kortere termijnen, dus traktementen, soldijen, pensioenen, onderstandsgelden e. d. genoemd in art. 69 der Comptabiliteitswet [2]).

Voor vorderingen, niet te rangschikken onder „termijnbetalingen", en voor zoover de burgerlijke wet zelve geen korteren verjaringstermijn gesteld heeft, geldt de termijn *dertig* jaar van het Burgerlijk Wetboek.

Artikel 69 Comptabiliteitswet beperkt dat echter tot die vorderingen

---

[1]) Naast dit artikel 1975 staat nog $\frac{\text{artikel 1430 Ned. B.W.}}{\text{artikel 1394 I. B. W.}}$ Ten opzichte van.. „termijnbetalingen" wordt door drie kwijtingen, waaruit van de betaling van drie achtereenvolgende termijnen blijkt, het vermoeden geboren, dat ook de vroegere termijnen voldaan zijn, ten ware het tegendeel mocht bewezen worden.

[2]) Miss. 1e G. S. d.d. 27 Februari 1900. No. 555, gericht aan de Alg. Rekenkamer. „Uit het voorkomende in artikel 69 Comptabiliteitswet, waaruit blijkt dat de termijnen van verjaring bij de Burg. Wetten in Ned.-Indië bepaald toepasselijk zijn o. m. op alle vorderingen wegens pensioenen, volgt *niet* dat de korte extinctieve verjaring bedoeld in art. 1975 (I. B. W.), welke o. m. voor pensioenen geldt, mede toepasselijk is ten aanzien van het recht om onverschuldigd als pensioen uitbetaalde gelden terug te vorderen. Op dat recht is de gewone verjaringstermijn van 30 jaren toepasselijk.

„welker verevening niet afhankelijk is van eene voorafgaande oplevering van stukken door belanghebbenden".

Terwijl ten aanzien der vorderingen, welker verevening wel afhankelijk is van eene voorafgaande oplevering van stukken door belanghebbenden, artikel 68 der Comptabiliteitswet bepaalt, dat die, welke niet zijn ingediend binnen den tijd van achttien maanden na de opening van het dienstjaar, „verjaard" zijn.

Geldt het vorengezegde vorderingen ten laste van het IIde Hoofdstuk der begrooting van Nederlandsch-Indië, artikel 67 van de Comptabiliteitswet verklaart op de vorderingen ten laste van het Iste Hoofdstuk der begrooting van Nederlandsch-Indië van toepassing de termijnen van verjaring en verdere bepalingen daaromtrent bij de rijkswetten vastgesteld (of vast te stellen).

In Nederland nu wordt het onderwerp beheerscht door de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek die volkomen gelijkluidend zijn, voor zoover dit onderwerp aangaat, aan die van het Indisch Burgerlijk Wetboek en door de wet van 8 November 1815 (*Nederlandsch Staatsblad* N°. 51) waarvan:

artikel 2 bepaald dat (voor het vervolg) alle pretensiën ten laste van het Rijk moeten worden ingediend binnen zes maanden, volgende op het jaar, waarover zij loopen;

en artikel 3 vervolgt: „Is die indiening verzuimd, dan wordt de pretensie gehouden voor „verjaard en vernietigd";

krachtens artikel 4 geldt vorenstaande verjaring niet voor: renten en kansbiljetten van de nationale schuld, de burgerlijke, militaire en kerkelijke pensioenen [1]) op het Grootboek der pensioenen ingeschreven de vaste traktementen en soldijen van de burgerlijke en militaire ambtenaren en bedienden en alle zoodanige andere pretensiën, welker bedragen bepaald en welker afdoening en betaling gebruikelijk is, zonder dat eene voorafgaande aanvrage of productie van stukken van de zijde der belanghebbenden gevorderd wordt;

eindelijk bepaalt artikel 5 waar de indiening der vorderingen moet plaats hebben en dat belanghebbenden een bewijs van de inlevering kunnen vorderen om zich tegen de applicatie der prescriptie in artikel 3 bepaald te vrijwaren.

Dat de wet van 1815 (*Ned. Stbl. No. 51*) tot model gediend heeft voor den samensteller van de IXe afdeeling der wet van 23 April 1864, de Comptabiliteitswet, zal bij vergelijking van beide teksten wel

---

[1]) Voor pensioenen is in de verschillende wetten, die dit onderwerp regelen, een bijzondere termijn gesteld. De pensioenstermijnen worden niet meer uitbetaald, indien zij niet zijn ingevorderd binnen één jaar na den eersten dag der betaalbaarstelling. Zie *Themis* 1910, 2. De verjaring van Schuldvorderingen op het Rijk volgens de Wet van 8 November 1815 (Stbl. No. 51) door A. J. M. Stumpff.

niemand betwijfelen; al mag tevens gezegd worden, dat de laatste wet in duidelijkheid van uitdrukking achter staat bij het model [1]).

Artikel 68 van de Comptabiliteitswet spreekt van „verjaard" als de vordering niet binnen den tijd van achttien maanden na de opening van het dienstjaar is ingediend; artikel 69 dier wet refereert voor de daar genoemde vorderingen, de termijnbetalingen, naar de „verjarings" termijnen van het Burgerlijk Wetboek. Toch heeft dat woord „verjaring" in beide artikelen niet dezelfde beteekenis.

De „verjaring" van het Burgerlijk Wetboek is, zoo leeren de schrijvers over Burgerlijk recht, ingesteld ter wille van de rechtszekerheid. Men kan er zich op beroepen als men zulks verkiest, de rechter mag haar niet ambtshalve toepassen. Het staat der Administratie aldus vrij eene verjaarde vordering als in artikel 69 Comptabiliteitswet genoemd nog te voldoen, zoo zij zulks wenschelijk of billijk acht. Alleen als zij zich op de verjaring beroept kan geen rechter haar tot de voldoening dwingen.

In artikel 68 Comptabiliteitswet heeft de „verjaring" eene gansch andere strekking. Welke die strekking is werd duidelijk gezegd in de Memorie van Toelichting op de wet van 1815, haar model. „Het is voor de goede orde in de administratie van 's Lands financiën en ten einde de begrooting (lees „rekening") der Staatsuitgaven van ieder dienstjaar regelmatig en tijdig kunne worden gesloten, noodzakelijk een peremptoiren termijn te stellen na verloop van welken men de zekerheid hebbe, dat geen vorderingen ten laste van het Rijk worden ingediend".

Wat artikel 68 van de Comptabiliteitswet dus wil, is afsluiting van den dienst. Om dat doel te bereiken eischt zij indiening van de vordering binnen een korten termijn, op verbeurte anders van het vorderingsrecht. Het stelt den termijn dan ook niet op de wijze van de werkelijke verjaringstermijnen, een bepaalden tijd na het ontstaan van de vordering maar op een vasten datum van het jaar voor alle vorderingen, onverschillig op welken dag ze zijn ontstaan. Op dien datum worden, zooals de voorgangster van de wet van 1815, nl. de wet van 21 December 1807 het uitdrukte „de niet geliquideerde Pretensiën ten laste des Koninkrijks voor *vernietigd* gehouden".

De bepaling van artikel 68 Comptabiliteitswet schept ten behoeve van den Staat een uitzonderingsrecht, dat op ééne lijn staat met het reeds lang geleden uit de wetten verdwenen begrip, dat de verjaring niet kon worden ingeroepen (o.m.) tegen den Staat.

---

[1]) De Administratie der Geldmiddelen van Ned.-Indië door P. H. van der Kemp, 3. pag. 241. „Onder de vele afdeelingen der Comptabiliteitswet, die zeer slecht geredigeerd zijn, behoort vooral de in Hoofdstuk I voorkomende Afdeeling IX, „Van de verjaring van Schuldvorderingen".

Daarnaast staat het (op zuiver historische gronden) in het Burgerlijk Wetboek opgenomen artikel 1991 Nederlandsch, 1954 Indisch: „De regeering als vertegenwoordigende den lande, de hoofden van plaatselijk bestuur, als zoodanig handelende,..... zijn aan dezelfde verjaring onderworpen als bijzondere personen, en kunnen daarvan op gelijke wijze gebruik maken".

Dat uitzonderingsrecht, enkel en alleen dienend om dienstvermenging te voorkomen, haalt al soms na een half jaar [1]) een streep door de rekening van den crediteur.

Zeker, ieder burger wordt verondersteld de wet te kennen, dus ook de Comptabiliteitswet; doch dat is slechts een fictie. Slechts zeer weinigen kennen de wetten; herhaaldelijk worden schuldeischers, zoowel landsdienaren als leveranciers, dupe van hunne onbekendheid met de wet. De termijn is zoo kort, de afstanden soms groot, zoodat het bekomen van de noodige bewijzen van vordering soms zeer tijdroovend is en wie denkt er dan aan, dat de Gouverneur-Generaal bevoegd is, in bijzondere omstandigheden en om redenen van noodzakelijkheid, den termijn te verlengen, eene bevoegdheid waarvan alleen gebruik kan worden gemaakt (zie BB 4599) zoolang de verjaring van artikel 68 nog niet is ingetreden.

Deze zienswijze is rationeel. Waar de Wetgevende Macht een fatalen termijn gesteld heeft, en deze is overschreden, daar staat het niet meer in de macht van het Uitvoerend gezag de gevolgen daarvan ongedaan te maken.

Uit het Verslag van de Algemeene Rekenkamer over het dienstjaar 1908, den 14 September 1910 der IIe Kamer aangeboden, lezen we echter op pag. 46, dat in dusdanige gevallen bij „hooge uitzondering" wel eens eene schadeloosstelling werd verleend „voor het door den crediteur geleden vermogensverlies door het toepassen der verjaring. Er valt niet aan te twijfelen of in die „hooge uitzonderingsgevallen" waren er zeer gegronde redenen om de wet te ontduiken, want dat blijft het. Door de toepassing der verjaring wordt door den crediteur altijd vermogensnadeel geleden. Doch men vervalt dan toch in appreciatie van de gronden waaraan de vertraagde indiening te wijten was, verschil van zienswijze kan er toe leiden den een te weigeren wat den ander wordt toegestaan, men schept rechtsongelijkheid. Regel is 't, dat de late schuldeischers ongetroost worden weggezonden. Ten

---

[1]) Onder omstandigheden zelfs reeds na drie maanden. Zie artikel 13 der Comptabiliteitswet, 1e alinea „De dienst blijft open: Tot en met 31 Maart van het jaar, volgende op het dienstjaar, om de werken of gedeelten daarvan, en de leverantiën te volbrengen en de goederen te verschepen, waarvan de volbrenging of verscheping, volgens de verklaring van het hoofd der betrokken administratie, tengevolge van omstandigheden, in die verklaring te vermelden, niet vóór den laatsten December van het dienstjaar heeft plaats gehad... enz..."

minste als 't geen groote bedragen geldt; want uit dat Verslag van de Algemeene Rekenkamer blijkt — 't gold, zie pag. 46, eene som van ± *f* 14.000 — dat de Regeering de consequentie van de wet niet goed aandurft en haar liever ontduikt dan de betaling te weigeren, ook al „met het oog op het sedert jaren door de Regeering voorgestaan beginsel om, zoo eenigszins mogelijk, geen diensten of leveringen te genieten, waarvoor zij niet betaalt".

Maar dan rijst de vraag of 't niet beter was de strenge wet te verzachten.

In Nederland vond men dit middel reeds 40 jaar geleden. Maar hoe: Artikel 29 van de Instructie der Algemeene Rekenkamer, wet van 5 October 1841 *Stbl.* N°. 90 luidde: „De Algemeene Rekenkamer zal geene vorderingen ten laste van het Rijk toelaten, welke niet ter harer kennisse zijn gebracht binnen ééne maand na den termijn van zes maanden, volgende op het dienstjaar waarover dezelven loopen, bepaald bij de wet van den 8en November 1815 (*Stbl.* N°. 51), tenzij deze termijn, om bijzondere redenen, door den Koning ware verlengd.

Welken termijn mocht nu de Koning verlengen. M. i. den verjaringstermijn. De Koning kon het tijdstip der verjaring verschuiven. Natuurlijk alleen vóór dat de verjaring was ingetreden. Want eenmaal de verjaring ingetreden, kan zij niet ongedaan worden gemaakt. En eenmaal de verjaringstermijn verlengd, moest ééne maand daarna de vordering bij de Rekenkamer zijn ingediend. Men twistte er over en om daaraan een einde te maken, gaf de wet van 20 Juli 1870 *Stbl.* N°. 123 eene verbeterde redactie: „De Algemeene Rekenkamer verevent geene vorderingen ten laste van den Staat, die niet te harer kennis zijn gebracht binnen ééne maand na het tijdstip, waarop de vorderingen, ingevolge de wet van den 8 November 1815 (*Stbl.* 51), verjaard zouden zijn, tenzij om bijzondere redenen, de voldoening van volgens die wet verjaarde of niet tijdig ter kennis van de Algemeene Rekenkamer gebrachte vorderingen, voor de afsluiting der betrokken begrooting, door Ons mocht worden toegestaan.

Dit laatste artikel spreekt heelemaal niet over verlenging van den verjaringstermijn, doch geeft den Koning eenvoudig de bevoegdheid om — mits vóór de afsluiting der begrooting van het betrokken dienstjaar — de voldoening eener „verjaarde" vordering toe te staan. Dus nog gedurende een half jaar.

Om bijzondere redenen. Ook hier weer zal het van het goedvinden der administratie afhangen of de schuldeischer al dan niet nog betaling zal erlangen. Tenzij altijd van die bevoegdheid gebruik gemaakt wordt. Doch dan is het wel zoo rationeel om den verjaringstermijn te doen samenvallen met het sluiten van het dienstjaar.

Hoe 't zij, beide middelen, dat in Nederland en dat in Indië toegepast tot verzachting van de gestrenge gevolgen der wet hebben hunne

bedenkelijke zijde, terwijl in Indië bovendien daardoor de wet wordt ontdoken.

Was, en wellicht is, de vrees voor dienstvermenging wel voldoende gemotiveerd om een zoo korten verjaringstermijn te stellen? 't Zal toch maar zelden voorkomen dat schuldeischers zich niet zooveel mogelijk haasten hunne vorderingen op den Staat te doen gelden. Aangenomen mag dan ook wel worden dat het meerendeel der vorderingen op den 30^{en} September van het jaar volgende op het dienstjaar, tot en met welken datum hoofden van gewestelijk bestuur, gewestelijke intendanten en daartoe aangewezen ambtenaren van het marine-departement bevoegd zijn om vorderingen over een vorig dienstjaar betaalbaar te stellen [1]), zouden zijn ingediend.

De verjaringstermijn gesteld zijnde op 31 December van het jaar volgende op het dienstjaar, dus samenvallende met het sluiten van het dienstjaar, zouden vorderingen, welke ingediend werden na vorenvermelden 30^{en} September, door de departementschefs nog betaalbaar gesteld kunnen worden ten laste van het betrokken dienstjaar, zoolang zulks met de afsluiting der begrootingsrekening [2]) in overeenstemming ware te brengen [3]). Daarna zou de betaalbaarstelling moeten plaats hebben ten laste der Onvoorziene Uitgaven van de loopende begrooting. Dat geschiedt ook nu ten aanzien van onverevend gebleven vorderingen betreffende afgesloten diensten (Artikel 11 van de Comptabiliteitswet).

't Is niet in te zien, dat het aantal vorderingen over reeds afgesloten diensten, welke ten laste van een later dienstjaar gebracht worden, door de voorgestelde verruiming van den verjaringstermijn in die mate zou worden opgevoerd, dat daardoor een juist overzicht van de uitkomsten van eenig dienstjaar merkelijk zou worden beïnvloed.

Daarbij legt nog gewicht in de schaal, dat de Comptabiliteitswet,

---

[1]) Artikel 4, (1) juncto artikel 7, (5) der Regelen Administratief Beheer voortvloeiende uit de Indische Comptabiliteitswet. (Ind. Staatsbl. 1910 No. 312.)

[2]) Artikel 13 laatste alinea Comptabiliteitswet. Tot en met 31 December van het jaar volgende op het dienstjaar.

[3]) De afsluiting der begrootingsrekening zou daardoor geen vertraging ondergaan. Van der Kemp „de Administratie der Geldmiddelen van Nederlandsch-Indië deel 3, pag. 234, was een voorstander van den verjaringstermijn van 18 maanden en meende de termijn van zes maanden vóór de sluiting van het dienstjaar kon voor het onderzoek en de betaalbaarstelling vóór ultimo December niet temin gerekend worden in aanmerking genomen, dat juist de vorderingen waarop die verjaring werd toegepast aan het preventief (voorafgaand) onderzoek der Algemeene Rekenkamer waren onderworpen. Sedert heeft echter voor alle categorieën dier vorderingen, op eene enkele uitzondering na, de reisdeclaraties, dat voorafgaand onderzoek plaats gemaakt voor onderzoek na de verevening en de betaalbaarstelling — Gouvernementsbesluit d.d. 13 Mei 1910, No. 42.

bij de bepaling van 't geen tot zeker dienstjaar behoort,[1]), wel streeft naar de hoogst mogelijke nauwkeurigheid, doch dat volstrekte nauwkeurigheid geenszins bereikt wordt en ook niet te bereiken is.

Zou aldus, bij behoud van het tegenwoordig stelsel een verjaringstermijn van twee jaar na de opening van het dienstjaar binnen de grens van het bereikbare liggen, die termijn is ook dan nog kort genoeg.

De vraag is daarom wellicht niet ongewettigd of 't wel noodig was de rechten van den schuldeischer te koppelen aan de afsluiting der begrootingsrekeningen. 't Werd reeds betoogd, dat het aan de benaderende juistheid van eene over ruim tweehonderd millioen gulden[2]) loopende begrootingsrekening niet ernstig afbreuk kan doen, indien gedurende den loop van het dienstjaar, waarover die rekening loopt, enkele posten worden gebracht van afgesloten dienstjaren.

Schuldeischers wachten niet willens en wetens langer dan strikt noodig is met de indiening hunner vordering.

Van hunne zijde is weinig aanleiding tot dienstvermenging te verwachten.

Wel vreesde men die destijds van de zijde der administratie. Door de betaalbaarstelling van eene vordering te vertragen, had zij het binnen zekere grens in de hand haar te brengen ten laste van een later dienstjaar dan waarop zij behoorde te worden gebracht. Van daar dat vóór de wetswijziging van 1895 voor de betaalbaarstelling van onverevend gebleven vorderingen over afgesloten dienstjaren de tusschenkomst van de Wetgevende Macht gevorderd werd[3]). Deze kon aldus krachtig waken tegen opzettelijke dienstvermenging niet alleen, maar ook tegen die welke een gevolg mocht zijn van nalatigheid of verzuim der administratie.

Of bij het tot stand komen der Comptabiliteitswet die tusschenkomst van de wetgevende Macht nuttig of noodig was, blijve in het midden. Sedert 1895 vergenoegt de Wetgevende Macht er zich mee, dat de betaalbaargestelde vorderingen over afgesloten dienstjaren in de staatsrekening afzonderlijk worden verantwoord. (Artikel 11 Comptabiliteitswet).

Een langere verjaringstermijn zou oogenschijnlijk de waarde van die contrôle verminderen, omdat nu niet meer zou kunnen blijken of de

---

[1]) Zie de IIIe Afdeeling van de Comptabiliteitswet „Van het Dienstjaar". Artikelen 9 t/m 13.

[2]) Voor het dienstjaar 1911 waren de uitgaven geraamd op *f* 35,243.762 voor het Ie Hoofdstuk en op *f* 193,494.340 voor het IIe Hoofdstuk. (Uitgaven in Indië.)

[3]) konden (artikel 11, alinea 2, vóór de wetswijziging van 1895) „niet betaald worden dan uit credieten, daartoe opnieuw door de Wet toegestaan."

late betaalbaarstelling gevolg was van opzet of nalatigheid der administratie, dan wel moest worden toegeschreven aan vertraagde indiening der vordering door den schuldeischer.

Men make zich echter geen overdreven voorstelling van eene administratie die naar willekeur een schuldeischer maar laat wachten op voldoening van zijne vordering.

Merkelijke vertraging zou al zeer spoedig zijnerzijds protest uitlokken. Ook de Algemeene Rekenkamer kan daarvoor waken en doet zulks ook. Zie o. m. § 46 van haar verslag over 1909 der II^e Kamer aangeboden bij geleidenden brief dd. 1 Februari 1911, zoodat ook bij langeren verjaringstermijn de contrôle van Wetgevende Macht en Algemeene Rekenkamer voldoende te achten is.

Verruiming van dien verjaringstermijn tot den dertigjarigen van het Burgerlijk Wetboek, dus eenvoudig het vervallen van de déchéance, zou ook bezwaren met zich brengen. Immers zouden dan voor het bewijs tegen eene ingestelde vordering wellicht bewijzen, boeken en registers moeten worden geproduceerd van dertig jaar her, die dus met het oog op die mogelijkheid opbewaard moesten zijn.

Eene déchéance vijf jaar na het ontstaan van het vorderingsrecht zou in dit opzicht geen te hoogen eischen stellen. Terwijl ook een schuldeischer, die na vijf jaar zijne vordering nog niet heeft ingediend, niet schreeuwend onbillijk behandeld wordt, als hem daarna de déchéance wordt tegengeworpen.

Voor vorderingen wegens termijnbetalingen zou de déchéance dus samenvallen met de burgerrechtelijke verjaring. Tevens zou dan duidelijk zijn uitgedrukt, dat die vorderingen *vervallen* zijn, niet *verjaard* in den zin van het Burgerlijk Wetboek, zoo dat de administratie er zich op beroepen *mag* zoo haar zulks goed dunkt.

Het verschil, nu in artikel 69 1^e Comptabiliteitswet gemaakt tusschen vorderingen welker verevening wèl en die, welker verevening niet afhankelijk is van eene voorafgaande oplevering van stukken, zou daardoor tevens verdwijnen. En daarmee een zeer gebrekkig criterium omdat ook voor tal van termijnbetalingen, tot laatst genoemde categorie gerekend, vooraf stukken moeten worden opgeleverd. Zoo b.v. voor pensioenen de attestatiën de vita.

Opzettelijke vermelding in dit verband verdient het dan ook dat elders geldende Comptabiliteitswetten een langeren termijn vaststellen. Zoo, onder meer, Frankrijk [1]), waar de vorderingen verjaren vijf jaar

---

[1]) Le budget par Réné Stourm, 515—528.

Cretin, Conférences sur l'Administration militaire „Toute créance qui n'a pas été payée dans le délai de cinq années (six, si le créancier est domicilié hors d'Europe) qui suit l'ouverture de l'exercice au quel elle appartient, est elle définitivement éteinte."

na de opening van den dienst en Japan [1]) waar de verjaring intreedt vijf jaar na het einde van het belastingjaar (dienstjaar) waarin de betaling had moeten plaats hebben.

Is de schuldeischer diligent geweest in de indiening zijner vordering, d. i. is die ingediend binnen den door de Comptabiliteitswet gestelden termijn van achttien maanden na de opening van het dienstjaar, dan is daardoor de verjaring (de déchéance) gestuit. Mocht er door een verzuim der administratie, het vervullen van formaliteiten, het redres van stukken, het bijbrengen van bewijzen van vordering, ook nog zooveel tijd verloopen voor en aleer voor die vordering een mandaat kan worden afgegeven, de verjaring van artikel 68 Comptabiliteitswet zou tegen den schuldeischer niet kunnen worden ingeroepen.

Om den schuldeischer in staat te stellen die indiening te bewijzen, schrijft artikel 70 Comptabiliteitswet voor, dat hij het recht heeft van het hoofd der betrokken administratie, aan welke hij zijne vordering indiende, een behoorlijk gedagteekend bewijs van ontvangst der ingediende stukken te vorderen. Ook al worden later de ingediende stukken tot redres aan den schuldeischer teruggezonden, de verjaring van artikel 68 kan nooit tegen hem worden ingeroepen.

De vordering blijft echter onderworpen aan de algemeene verjaringstermijnen van het Burgerlijk Wetboek. Laat de schuldeischer het redres achterwege — 't zou kunnen zijn dat hij voorschot op de vordering ontvangen heeft, en dus geen belang meer heeft bij het vereffenen van de rekening, — dan treedt de verjaring in, 30 jaar b.v. voor eene reisdeclaratie na het ontstaan van de schuldoorzaak. Van eene terugvordering van het genoten voorschot kan eerst na de ingetreden verjaring der vordering sprake zijn. Eerst dan kan de vordering van den Staat in compensatie worden gebracht met vorderingen van den landsdienaar óp den Staat. Dat het toepassen van compensatie dan veelal onmogelijk zal zijn, behoeft geen betoog.

Inkorting van den dertigjarigen verjaringstermijn tot vijf jaar na den datum, waarop de vordering tot redres werd teruggezonden ware dan ook op goede gronden te verdedigen.

Ten aanzien van vorderingen, ter zake waarvan voorschotten zijn genoten, werd reeds sedert meer dan veertig jaar eene praktijk

---

[1]) Japan door Japanners door Alfred Stead vertaald onder toezicht van Professor Dr. H. Kern. Hoofdstuk VI, artikel XVIII. Financie-wet.

„Wat betreft die verbintenissen van de Regeering voor welke de schuldeischer geen aanvrage tot uitbetaling of betaling heeft gedaan binnen den tijd van vijf jaar na het einde van het belastingjaar, waarin de betaling had moeten plaats hebben, deze zullen geacht worden den termijn van verjaring gepasseerd te zijn, en de Regeering zal van hare verbintenis ontslagen zijn. Doch ingeval de termijn van verjaring door eene speciale wet is vastgesteld, zal de bepaling eener zoodanige wet gevolgd worden.

gevolgd, welke alleen te verklaren is uitgaande van het standpunt dat voorschotten zijn vooruitbetalingen van schulden, welke nog niet opvorderbaar zijn. In de Missive van den 1en Gouverneursecretaris dd. 29 Augustus 1873, opgenomen in Bijblad 2848, waar sprake was van het invorderen van een genoten voorschot, omdat de betreffende declaratie niet was ingediend vóór 1 Juli van het jaar volgende op het dienstjaar, werd nl. medegedeeld dat, aangezien bedoeld voorschot aan genoemden ambtenaar was uitbetaald krachtens het bepaalde bij Stbl. 1867 No. 80 en door hem dus *wettig genoten* was, er naar het gevoelen van den Gouverneur-Generaal geen termen waren om dat voorschot terug te vorderen, voor zoover het bedrag der declaratie niet overschreden was.

Dat dit standpunt door de Regeering nog steeds wordt ingenomen kan blijken uit § 18 (5) van het Bijvoegsel der Instructie voor het voeren der Administratie bij Korpsen en Garnizoenen (G. Bt. dd. 2 Juni 1882, No. 53. Stbl. No. 154.)

„Is de betrekkelijke declaratie niet ingediend vóór 1 Juli van het jaar, volgende op dat ten laste der begrooting waarvan de vordering bij tijdige indiening had moeten zijn betaald, dan wordt het voorschot (op reiskosten) op het eerst uit te betalen traktement van den betrokkene ingehouden, tenzij deze door overlegging van bewijzen kan staven, dat het genoten voorschot niet meer heeft bedragen dan hij den lande in rekening had mogen brengen, bijaldien zijne vordering binnen den hierboven aangegeven termijn ware ingediend."

Doch als „wettig genoten" is, kan er *nooit* sprake zijn van terugvordering. Ook niet als nagelaten wordt te bewijzen, dat het genotene de vordering, zoo tijdig ingediend, niet overschrijdt. Immers er is dan geen onverschuldigde betaling gedaan die het recht tot terugvordering doet geboren worden (artikel 1359 Ind. B. W.).

Het standpunt waarop de Regeering zich in die Gouvernementsmissive plaatste, kan dan ook niet juist zijn en doet het vermoeden geboren worden, dat het ook hier eene poging geldt om de harde gevolgen der déchéance te verzachten.

Wat daarvan zij, bij een ruimer gestelden déchéance-termijn zou dat bijbladnummer met de daarop gegronde bepaling van het Bijvoegsel der Korps-Instructie voor intrekking in aanmerking komen.

Krachtens artikel 69 2e alinea Comptabiliteitswet gelden voor alle verevende vorderingen, waarvoor mandaten of ordonnantiën van betaling zijn afgegeven, de gewone verjaringstermijnen van het Burgerlijk Wetboek, dus een termijn van vijf jaar voor termijnbetalingen, dertig jaar voor alle andere, behoudens die waarvoor in het Burgerlijk Wetboek zelve kortere verjaringstermijnen zijn gesteld; een en ander te rekenen van het tijdstip, waarop de schuldoorzaak ontstond of het vorderingsrecht verkregen werd.

Het aanvragen der nieuwe betaalbaarstelling volgens artikel 71 Comptabiliteitswet is eene administratieve maatregel in verband met het begrootingsbeheer, heeft dus met het onderwerp „verjaring" niets te maken.

De regeling van artikel 69 Comptabiliteitswet moge nu, zooals de Minister van Koloniën destijds in de Memorie van Toelichting zei, in alle opzichten billijk zijn, in hare toepassing leidt zij tot niet geringe bezwaren. Het is toch duidelijk, dat de voorzichtigheid gebiedt alle bewijzen van gedane betalingen zóó lang te bewaren, tot dat de betrekkelijke vorderingen door verjaring getroffen zijn; en dit brengt de verplichting mede een aantal boeken en registers bij de administratie en bij de Algemeene Rekenkamer niet minder dan dertig jaar te bewaren.

Fievez. Staatsfinanciën, veroordeelde reeds scherp de gelijksoortige regeling voor de Staatsbegrooting. In „De Administratie der Geldmiddelen van Nederlandsch-Indië", 3. pag. 261 haalde van der Kemp reeds zijne woorden aan.

„Dertig jaren lang kan dus de administratie in onzekerheid blijven „omtrent het lot van een mandaat door haar afgegeven; dertig jaar „lang kan er de schatkist het bedrag van moeten bewaren voor den „belanghebbende. Wordt de wet van 8 November 1815, die de poena„liteit van verjaring stelt op alle vorderingen, welke later dan 6 maan„den na het dienstjaar zijn ingeleverd, niet te streng gekeurd, veel „minder zou de wet streng mogen heeten, die de ingediende vorderingen „voor vernietigd hield, welker bedrag niet binnen 5 jaar na het „dienstjaar was afgehaald."

In artikel 21 van het ontwerp Comptabiliteitswet voor Nederland, Koninklijke Boodschap, dd. 9 Juni 1900, — 't ontwerp Pierson, — wordt de Minister van Financiën gemachtigd voor betalingsstukken (mandaten), welke niet binnen één jaar na den dag der betaalbaarstelling zijn aangeboden, en dientengevolge zijn vervallen, eene nieuwe betaalbaarstelling te verleenen, mits binnen vijf jaar na den dag der eerste betaalbaarstelling;" [1]) eene termijn die dan ook ruimschoots voldoende te achten is voor nieuwe betaalbaarstellingen.

Volgens de Memorie van Toelichting zou dit wetsvoorschrift op ieder betalingsstuk worden afgedrukt. Onbekendheid daarmede zou dan slechts bij merkelijke achteloosheid kunnen voorkomen.

't Eenig bezwaar zou gericht kunnen zijn tegen 't facultatieve karakter dier 2e alinea, „Voor buitengewone omstandigheden", aldus

[1]) Betalingsstukken, welke niet binnen één jaar na den dag der betaalbaarstelling zijn aangeboden, zijn vervallen en worden niet door andere vervangen. Door onzen Minister van Financiën kan evenwel, mits binnen vijf jaren na den in het eerste lid genoemden dag, opnieuw de betaalbaarstelling worden toegestaan.

de Memorie van Toelichting, „opent bovendien het tweede lid de gelegenheid om, wanneer daarvan geen verwarring te duchten is, alsnog opnieuw de betaalbaarstelling toe te staan."

Hier moet weer in appreciaties getreden worden omtrent „het buitengewone" der omstandigheden. Den schuldeischer wordt bovendien geen recht gedaan, er wordt hem een gunst bewezen of onthouden, alles naar het welnemen der administratie.

In dit opzicht is de tweede alinea van artikel 71 Comptabiliteitswet: „Belanghebbenden kunnen eene nieuwe betaalbaarstelling aanvragen" meer in overeenstemming met de rechten der schuldeischers.

Ten aanzien van pensioenen, gagementen (onderstanden) moet onderscheiden worden tusschen het recht op pensioen en de vordering tot uitbetaling van verschenen pensioenstermijnen.

Voor laatste gelden de verjaringstermijnen voor termijnbetalingen van het Burgerlijk Wetboek.

De Koninklijke Besluiten van 1 December 1879 N°. 34, (art. 24), 1 Augustus 1889 N°. 4 (art. 15), 17 Februari 1905 N°. 8 (art. 28), verwijzen ter zake dan ook naar artikel 69 der Comptabiliteitswet.

In het Koninklijk Besluit van 24 November 1859 N°. 69 komt eene daarvan afwijkende bepaling voor:

„De pensioenen (Artikel 28 van het Reglement) gagementen en onder-
„standen zijn, na overlegging der vereischte bewijsstukken, betaalbaar;
„in Nederland na afloop van elk vierendeeljaars en in Nederlandsch-
„Indië na den afloop van elke maand".

„De termijnen van betaling, waarvan, zonder daartoe gevraagde en
„verkregen vergunning, de invordering niet binnen één jaar, nadat zij
„verschenen zijn, heeft plaats gehad, worden niet meer betaald".

Mijnsinziens is deze bepaling door de invoering der Comptabiliteitswet stilzwijgend buiten werking gesteld.

Het recht op pensioen ontstaat eerst door de toekenning, welke moet worden aangevraagd. Niet tijdige aanvraag doet het recht geheel of gedeeltelijk te loor gaan.

Zie b.v. het Reglement in K. B. 1 Augustus '89 N°. 14:

„Pensioenen en onderstanden niet aangevraagd binnen achttien
„maanden nadat daarop recht is verkregen of herkregen, worden uit-
„gekeerd van en met de maand volgende op die waarin de aanvrage
„is ontvangen".

Het recht op vóórgaande termijnen is verloren gegaan.

„Heeft de aanvraag niet binnen 5 jaar plaats, dan is het recht
„onherroepelijk verloren".

In gelijken geest luiden de artikelen 8 § 2, juncto 11 §§ 2 en 3 van het Reglement in K. B. van 17 Februari 1905 N°. 8.

Als niet binnen het jaar waarop o.m. recht wordt verkregen op

pensioen de aanvrage plaats heeft, gaat het pensioen pas in op den dag dat de aanvrage is ingediend.

Het recht op pensioen is verbeurd, wanneer de belanghebbende het niet heeft doen gelden binnen vijf jaar na het verlaten van den dienst.

Het eenmaal toegekende recht op pensioen vervalt mede onder bepaalde omstandigheden. (Zie b.v. Art. 21 van het Reglement in K. B. dd. 1 Dec. 1879 N°. 34. Het pensioen vervalt: ad c.

„wanneer de betaling gedurende vijf achtereenvolgende jaren niet „is opgevorderd; nochtans kunnen zij, wier pensioen volgens deze „paragraaf verviel, op hun verzoek in het genot daarvan hersteld „worden, in welk geval de uitkeering aanvangt van en met het kwar„taal, volgende op dat waarin de aanvraag tot herstel is ingekomen".

't Zal wel niet noodig zijn er de aandacht op te vestigen, dat het verloren gaan van het recht op pensioen geheel valt buiten de grenzen van dit opstel „de verjaring van schuldvorderingen op den lande", welke in casu eerst ontstaan na de toekenning van het recht of na herstel in het recht.

Resumeerend:

In verband met artikel $\frac{1991 \text{ Ned. B.W.}}{1954 \text{ Ind. B.W.}}$, „De Regeering van Nederlandsch-Indië als vertegenwoordigende den lande..... is aan dezelfde verjaring onderworpen als bijzondere personen en kan daarvan op gelijke wijze gebruik maken", behoeft het onderwerp „verjaring" in de speciale wet, de Comptabiliteitswet, niet geregeld worden.

Wat alleen regeling behoeft is de déchéance, het „voor vernietigd houden der vordering."

Voorts bestaat er naar het voorkomt geen enkele reden om voor vorderingen ten laste van het 1e Hoofdstuk der Begrooting van Nederlandsch Indië andere termijnen en andere bepalingen omtrent de déchéance te doen gelden dan voor die ten laste van het IIe Hoofdstuk.

De Indische Comptabiliteitswet is in Nederland afgekondigd. — Wet van 23 April 1864, *St.blad* van Nederland N°. 36, van Ned.-Indië N°. 106. *Nederlandsch Staatsblad* 1895 N°. 145, *Indisch Staatsblad* N°. 225 en hoewel in hoofdzaak voor de Kolonie bestemd, zal haar de verbindende kracht in het moederland niet kunnen worden ontzegd [1]).

---

[1]) Publiek- en Privaatrechtelijke verhoudingen tusschen Nederland en de Nederlandsche Koloniën door Mr. J. H. Abendanon, pag. 98.
„Bij de behandeling van het Indische Regeeringsreglement", zegt Mr. Abendanon, „werd betwijfeld of dit tot wet verheven voor de ingezetenen van het Rijk in Europa verbindend zou zijn, doch de Regeering vond terecht voor dien twijfel geen grond, zoodra de afkondiging in het moederland heeft plaats gehad."
Ten aanzien der burgerrechtelijke verjaring gelden voor de schuldeischers in Nederland ten laste van het 1e Hoofdstuk der Indische begrooting de bepalingen van het Nederlandsche Burgerlijke Wetboek. De verbindende kracht van het bij Koninklijk Besluit vastgestelde Indische Burgerlijke Wetboek, bepaalt zich tot het rechtsgebied in Nederlandsch-Indië.

Ter vergelijking volgen hieronder de tekst van de vigeerende wet en de bepalingen welke die IX^e Afdeeling mijns inziens zou moeten bevatten.

Afdeeling IX.

VAN DE VERJARING VAN SCHULDVORDERINGEN.

Art. 67. De termijnen van verjaring en verdere bepalingen daaromtrent bij de rijkwetten vastgesteld of vast te stellen, voor de indiening der vorderingen ten laste der staatsbegrooting, zijn toepasselijk op alle vorderingen ten laste van het 1ste hoofdstuk der begrooting van *Nederlandsch-Indië*.

Art. 68. Alle vorderingen ten laste van het II^de hoofdstuk der begrooting van *Nederlandsch-Indië* die niet zijn ingediend binnen den tijd van achttien maanden na de opening van het dienstjaar, zijn verjaard.

De Gouverneur-Generaal is bevoegd, in de bijzondere omstandigheden en om redenen van noodzakelijkheid, dezen termijn te verlengen.

Art. 69. De termijnen van verjaring, bij de burgerlijke wetten in *Nederland* en in *Nederlandsch-Indië* bepaald, zijn voor de begrooting van *Nederlandsch-Indië* toepasselijk:

1°. op alle vorderingen wegens rente van Indische schulden, en die wegens traktementen, soldijen, pensioenen, onderstandgelden en alle anderen, welker bedrag bepaald is, en welker verevening niet afhankelijk is van eene vooraf-gaande oplevering van stukken, door belanghebbenden;

Afdeeling IX.

VAN HET VOOR VERNIETIGD HOUDEN VAN SCHULDVORDERINGEN.

Alle vorderingen ten laste der begrooting van Nederlandsch-Indië, welke niet zijn ingediend of waarvan de betaling niet gevorderd is vijf jaar nadat daarop recht is verkregen, worden voor vernietigd gehouden.

Mede worden voor vernietigd gehouden alle vorderingen, welke binnen voormeld tijdvak ingediend, tot redres werden teruggegeven en niet weder zijn ingediend binnen vijf jaar na den datum van terugzending.

Mandaten of ordonnantiën van betaling, welke niet ter voldoening zijn aangeboden op ultimo December van het jaar volgende op het dienstjaar ten laste waarvan de vordering verevend en betaalbaar gesteld was, zijn vervallen.

Belanghebbenden kunnen, mits binnen vijf jaren na den dag der eerste betaalbaarstelling eene nieuwe betaalbaarstelling vragen.

De autoriteit aan welke de vordering wordt ingediend of bij welke de betaling of de nieuwe betaalbaarstelling gevorderd wordt, geeft aan den schuldeischer die zulks verlangt, daaromtrent eene gedagteekende verklaring af.

2°. op alle verevende vorderingen, waarvoor mandaten of ordonnantiën van betaling zijn afgegeven.

Art. 70. Door of van wege het hoofd der betrokken administratie wordt aan den schuldeischer, zoo hij dat verlangt, bij de indiening zijner vordering een behoorlijk gedagteekend bewijs van ontvangst der ingediende stukken afgegeven.

Art. 71. Mandaten of ordonnantiën van betaling, welke in *Nederlandsch-Indië* niet ter voldoening zijn aangeboden binnen den termijn voor de afsluiting der begrooting bepaald, zijn vervallen.

Belanghebbenden kunnen eene nieuwe betaalbaarstelling aan vragen.

Vermits onlangs door den Minister van Koloniën eene wijziging der Indische Comptabiliteitswet werd toegezegd in verband met de toekenning van financiëele zelfstandigheid aan Nederlandsch Indië, scheen het oogenblik niet slecht gekozen om op het vorenstaande onderwerp de aandacht te vestigen.

Ambtenaren van het Openbaar Ministerie bij het Residentiegerecht,

DOOR

H. F. N. TAYLOR KRAAIJ.

Namens den Gouverneur-Generaal is van wege den Directeur van Justitie tot de Hoofden van Gewestelijke bestuur een circulaire gericht, waarbij deze worden uitgenoodigd te willen toezien, dat de ambtenaren, die met de waarneming van het openbaar ministerie bij de residentiegerechten zijn belast, dit ambt behoorlijk waarnemen, en dienaangaande driemaandelijks aan het Justitiedepartement te rapporteeren.

Is dit rondschrijven de erkenning van een ernstigen misstand in de Indische rechtspleging, het verdient alle waardeering, dat de Landvoogd een serieus toezicht beoogt.

De Gewestelijke bestuurders zullen van nu af hunne aandacht aan dezen misstand dienen te wijden en periodiek rapport uitbrengen.

De genomen maatregel verdient wel, dat er de hand aan gehouden wordt, maar toch vermoed ik, dat nog doeltreffender middelen te vinden zijn, waardoor aan de rechtspleging der residentiegerechten een vlotteren gang kan worden verzekerd.

Alvorens te trachten dit aan te toonen, volge eerst een nadere bespreking ter zake onze residentiegerechten.

Bij Staatsblad (Indisch) No. 15 van 1901 werd in het Reglement op de rechterlijke organisatie een nieuw hoofdstuk IIa ingelascht, waarin de samenstelling, het rechtsgebied en de competentie in burger- en strafrechterlijke zaken van die rechtbanken werd vastgesteld.

In burgerlijke zaken is die formatie: De residentierechter (rechterlijk ambtenaar) bijgestaan door een griffier; in zaken van overtreding diezelfden, benevens een ambtenaar van het openbaar ministerie, die wordt aangewezen door den Directeur van Justitie.

Met de civiele zaken hebben deze laatsten dus geen bemoeienis, en verleenen zij hun ministerie alleen in overtredingszaken.

De te behandelen zaken loopen over overtredingen waarop geen zwaardere straf is gesteld dan 3 maanden en geldboete van 500 gulden,

te zamen of afzonderlijk met of zonder verbeurdverklaring en welke niet ter kennisneming aan andere rechters zijn opgedragen, gepleegd door Europeanen of met hen gelijkgestelden.

Van die zaken is hooger beroep toegelaten op de Raden van Justitie wanneer het hoogste bedrag der op de overtreding gestelde boete meer dan *f* 50.— beloopt.

Van de in hooger beroep gewezen vonnissen is cassatie in het belang der wet toegelaten.

De hoogerbedoelde gerechten zijn gevestigd op de afdeelings- en gewestelijke hoofdplaatsen.

De ambtenaren van het openbaar ministerie daarbij maken een zaak aanhangig door het oproepen van den beklaagde en idem van de getuigen;

Zij leggen op den bepaalden rechtsdag over:

De akte van oproeping en een exploit van beteekening c.q. processenverbaal en verslagen, en dragen de zaak voor, terwijl zij aan het slot van het geding hun requisitoir doen en dat overleggen.

Men ziet, eenvoudiger kan het al niet, en daar het aantal zaken in den regel zeer gering is, kan men daarvoor geen aparte ambtenaren aanstellen, doch wordt de betrekking in den regel opgedragen aan de Controleurs bij het Binnenlandsch Bestuur, ook wel aan klerken, doch voor het opgedragen werk wordt *geen* vergoeding uitgekeerd.

De ambtenaren hebben dus in hun vrijen tijd ten behoeve van het Departement van Justitie onbetaalden arbeid te verrichten, het is dus een baantje voor de eer! Waarbij nog komt, dat zij op een kleine plaats functionneerend en hun plicht doende onmiddellijk over-hoop liggen met het handjevol overige ingezetenen.

Dat men die betrekking niet ambiëert, dat een iegelijk wien men het baantje aanbiedt er schitterend voor bedankt, als 't kan zich er aan onttrekt, 't zij door het voorgeven van andere „drukke ambtsbezigheden", 't zij door aan te toonen, dat er geen tijd toe gevonden kan worden, behoeft dus niemand te verwonderen.

Maar men wordt ertoe aangewezen en men is in dat geval zijns ondanks, ambtenaar van het openbaar ministerie bij het Residentiegerecht te X of op een andere plaats.

Word niet jaloersch van den titel, waarde lezer, maar bedenk, dat zij, die dezen langen titel voeren, hun taak contre coeur volbrengen;... dat zij dit doen, heeft toch juist aanleiding gegeven tot uitvaardiging van de bovenaangehaalde circulaire, een aansporing tot behoorlijke waarneming van ambt en plicht.

Men moet aannemen, dat tengevolge van den genomen maatregel eene uitwerking zal worden verkregen als daarmede werd bedoeld, maar zal de meerdere ijver van blijvenden aard zijn?

Aangezocht, want dit gebeurt, zal men nog wat meer tegensputteren en spartelen en liever zien, dat zijn buurman met die eer gaat strijken.

Het langzaam afdoen van de zaken zal wat vlugger moeten geschieden, immers er is een contrôle in 't leven geroepen en wel van den Resident op den Controleur-Openbaarministerie-ambtenaar of klerk, maar zal door het meerdere werk aan die functie besteed, het hoofdwerk van den Controleur B. B., of welk ander ambtenaar ook met de functie belast, daaronder dan niet noodzakelijk moeten lijden? Het kan immers niet anders? De werkzaamheden van het vak, dat men zich van jongs af aan koos, waarvoor men roeping voelde boven elk ander, zal men moeten achterstellen bij die, tegen wil en dank opgedwongene taak.

Stellig, de zaakjes bij de residentiegerechten zullen nu wel wat vlugger afgedaan worden, zij zullen aanhangig worden gemaakt, en niet meer, zooals reeds zoo dikwerf geschiedde, door verjaring van de rol geschrapt behoeven te worden, maar zooals het thans is gesteld, namelijk dat zeer vele Controleurs — vooral die op de afdeelingshoofdplaatsen — aan hun eigen werkkring, die toch zooveel tijd in beslag neemt in zijn uitgebreiden omvang, zich nog extra tijd zien ontnomen, zal wel aanleiding worden de functionnarissen uit andere diensttakken te recruteeren.

Daarbij echter dezelfde zwarigheden, en alleen dus het resultaat van verplaatsing van het euvel, en zoo zal men dan, als het toch niet anders blijkt te kunnen gaan, ten laatste tot een middel zijn toevlucht moeten zoeken, dat wonderen zal verrichten.

't Zal moeite kosten om er geld voor los te krijgen. Justitie is nu eenmaal een departement dat veel kost; doch niets als equivalent terug geeft, tenzij men in aanmerking wil brengen een weinig opbrengst van door gestraften verrichten arbeid, opbrengst van het maken van linnen geldzakken in de gevangenissen en de salarissen en leges vroeger aan de griffiers betaald, welke gelden thans in 's Lands kas moeten worden gestort, en dergelijke luttele inkomsten; maar met een behoorlijke toelage zal, ik ben er zeker van, elk griffier of adjunct-griffier van een landraad, die nu feestelijk voor de „eer" bedankt op grond van OVERMATIG drukke andere bezigheden, zelfs zeer gaarne het bij-ambt van ambtenaar van het openbaar ministerie willen vervullen.

Dat voor deze vervulling mijn aandacht werd gevestigd op de griffiers en adjuncten bij de Landraden, wil ik nog gaarne verklaren.

Hebben zij wel geen radikaal in de rechten, zij hebben een groote dosis routine, benevens de noodige wetskennis en dat is voor de zaken, die zij zullen hebben voor te brengen, meer dan voldoende, want veel meer wordt dan ook niet vereischt.

Maar dat men hen dan ook schadeloos stelle voor het opofferen van hun zeer weinigen vrijen tijd. Een landraad-griffier heeft veel werk, zooveel, dat hij avond aan avond bezig is, meermalen tot in den nacht.

Hunne emolumenten zijn sedert 1909 ingetrokken en moeten in

's Lands kas gestort worden, waartegenover hun salaris is verhoogd, wat niet wegneemt, dat voor zeer velen de totaalinkomsten, niettegenstaande dat verhoogde salaris, *onder* het bedrag blijven, vroeger genoten aan salaris plus emolumenten er bij.

Door dus eene personeele toelage te verbinden aan de werkzaamheden van ambtenaar van het openbaar ministerie op de wijze waarop men dergelijke toelagen heeft toegekend aan de klerken bij het Binnenlandsch Bestuur op de buitenbezittingen voor het waarnemen van de betrekking van Griffier bij een Rapat of Proatin (Ind. Stbl. 1892 No. 186) lijdt het geen twijfel, of men zal ambtenaren vinden, die bedoeld bij-ambt zullen willen vervullen en van dezulken kan men niet alleen verwachten, maar moet men eischen, dat zij de daaraan verbonden werkzaamheden naar volle genoegen zullen volbrengen.

Ook zullen andere ambtenaren dan de Griffiers het besproken bij-ambt, mits daaraan een toelage verbonden wordt, stellig willen waarnemen en dat zulk een vergoeding dient gegeven te worden, blijft toch binnen de billijkheidsgrens.

Het Gouvernement zal wel consequent willen blijven, en daar onlangs de onbezoldigde magangs (inlandsche volontairs) werden afgeschaft, op grond dat de Regeering niet langer onbetaalden arbeid wenschte, worde dan nu ook alle verdere arbeid naar verhouding beloond.

Eene personeele toelage van *f* 100.— per maand voor de Ambtenaren van het Openbaar Ministerie op de drie hoofdplaatsen in Indië, waar uiteraard een groot aantal zaken op de rol komt, is niet te veel als er bijvoorbeeld een 25 zaken gemiddeld 's maands behandeld worden. Voor de overige plaatsen zou met *f* 50.— het meerdere werk goed beloond zijn, en bij voorkeur op te dragen aan de griffiers bij de landraden.

Nu is het bekend, dat deze in den regel ook fungeeren als griffiers bij de residentiegerechten, maar daartoe zou dan de adjunct-griffier geroepen kunnen worden, terwijl men ook omgekeerd, de adjunct griffier zou kunnen benoemen bij het openbaar ministerie.

Wil de rechtspleging bij de residentiegerechten naar wensch gaan, wil de ijver bij de Ambtenaren er in gebracht en ook in gehouden worden, dan betale men hen niet alleen met „eer" voor hun werk, maar met klinkklare munt, en dan, let er eens op, liefhebbers bij de vleet, sollicitanten legio en hoogstwaarschijnlijk juist uit de categorie, die zich tot nu toe steeds het onvindbaarst wist te verschuilen achter het motto: „overstelping met ander werk".

Het zal over geheel Indië een groote som schijnen, welke voor die werkzaamheden zal dienen uitgetrokken te worden, doch er staan zeer groote indirecte en ook tevens nog directe voordeelen tegenover.

Met de laatste heb ik op het oog de meerdere boeten, die zullen betaald worden tengevolge van meerdere activiteit der Ambtenaren in het voorbrengen van overtredingszaken.

Bij Justitie speciaal mag niets op 'n prikkie gedaan worden en daarom alleen reeds mag men juist bij dien tak van dienst geen onbetaald werk aanvaarden.

Ik vermeen, dat mijn idee al heel eenvoudig is, maar het zal wat geld kosten; zal het eenmaal zoover komen, dan zullen extra-contrôlemiddelen ter zake van betere plichtsbetrachting als nu, tot het verledene behooren, want de toelage zal een uitwerking hebben, die men niet had verwacht.

Ten slotte wordt nog in overweging gegeven, de hier besproken functionnarissen een iets eenvoudiger titel te geven, als daar bijvoorbeeld zijn: „aanklager" of „fiscaal".

Bodjonegoro, 7 Februari 1911.

Nog eens: de voorgenomen Bestuurs-reorganisatie in Nederlandsch Indië.

DOOR

R. BOELE.

Mijn opstel in het Mei-nummer van de *Indische Gids* heeft in enkele Indische bladen een heftige critiek uitgelokt.

Door eene welwillende hand werden mij toegezonden de nummers van de *Locomotief* van 7 en 9 Juni, zoomede de *Indische Kroniek* van 10 Juni.

De *Locomotief* bepaalt zich in hoofdzaak tot het overnemen van aanteekeningen welke door het dagblad de *Java Bode* op mijn artikel werden gemaakt. Op wie geleerd heeft de hoofdzaak te onderscheiden van bijzaken, kan de geleverde critiek geen indruk maken: — De *Java Bode* beweert dat ik de plank geheel mis ben, maar kan die bewering alleen stellen ten aanzien van een paar punten welke de kern van mijn betoog onaangetast laten. — Het blad verklaart te weten dat de maatregel *geene bezuiniging* beoogt, integendeel een meerdere uitgaaf van globaal anderhalf millioen per jaar zal vorderen. — Voorts dat de Europeesche ambtenaren die in het nieuwe stelsel de Inlandsche ambtenaren zullen controleeren, niet den titel krijgen van „inspecteur" maar van „Assistent Resident".

Aangezien ik voor de bizonderheden der Regeringsplannen heb moeten afgaan op hetgeen de Indische bladen nu en dan daarover los lieten, en deze doorgaans zelven naar de voornemens der Regering moeten raden; terwijl daarentegen de *Java Bode*, bekend als het Indische Regeerings-orgaan, kans ziet ambtelijke mededeelingen te verkrijgen welke voor anderen niet bereikbaar zijn, kan de door de *Java Bode* in bedoelde bijzaken op mij behaalde overwinning als een zeer goedkoope worden aangemerkt.

Maar welke afbreuk kan deze rectificatie in neven-aangelegenheden doen aan mijn betoog: dat Inlanders, behoudens enkele uitzonderingen, moreel ongeschikt zijn om over Inlanders te heerschen?

Voor zoover de *Java Bode* deze hoofdzaak aanroert, maakt zij er zich gemakkelijk van af door er eene loterij van te maken. Volgens dat

blad moet het maar geprobeerd worden, en schaart het zich aan de zijde van hen die ten deze durf toonen. M.i. is de zaak veel te gewichtig en te ingrijpend, om er met dobbelsteenen naar te werpen of men haar al dan niet zal doorvoeren. Ook is de moed, waarmede b.v. een speler z'n laatste honderd gulden aan de roulette waagt, hier te eenenmale misplaatst. Waar zoovele — om niet te zeggen alle — mannen van de practijk vinden dat de voorgenomen maatregel aan ernstige bedenking onderhevig is, had de *Javabode* zich iets minder luchtig kunnen uitlaten over de hoofdzaak waar het om gaat.

De critiek in de *Indische Kroniek* zoekt haar heil voornamelijk in het voeren van een smalenden toon. Volgens dat blad is het min of meer misdadig er een andere meening op na te houden dan de zijne. Mij wordt er zelfs een verwijt van gemaakt dat ik mijn oordeel openlijk durf uitspreken. Gelukkig voor mij dat de brandstapel is afgeschaft. Wat zou de *Indische Kroniek* het vuurtje heerlijk stoken! Het blad redeneert voortdurend in de richting van intellectueele geschiktheid tot besturen van de Inlanders, terwijl die soort van geschiktheid door mij niet in twijfel getrokken, integendeel behoorlijk in het licht gesteld werd.

Om een denkbeeld te geven van de wijze van polemiseeren van dat blad, wijs ik op het tot mij gerichte verwijt als zouden de lessen der geschiedenis niet voor mij zijn geschreven; terwijl mijn eenig bezwaar tegen de voorgenomen reorganisatie juist aan de geschiedenis is ontleend.

Dat eeuwenlang ons Koloniaal gezag kracht en voordeel vond in de knevelarij van de bevolking door de eigen hoofden, mag toch zeker geene aanleiding wezen om tot deze gelukkig achter ons liggende periode terug te keeren. Of, is men van oordeel dat deze periode nog niet volmaakt afgesloten is, dan dienen we ons toch verder te bewegen in de goede, eerlijke richting, en geen stap terug te doen.

Begrijp ik de *Indische Kroniek* goed, dan komt dat blad op voor de belangen van eenige honderden Inlanders die bij de nieuwe Bestuursorganisatie zullen worden bedeeld met een baantje of met hooger bezoldiging. Ik wensch op te komen voor de belangen van de millioenen Inlanders die de dupe zullen worden van de grootere macht der Inlandsche intellectueelen. Als dat conservatisme is, dan wensch ik voor den verderen duur van mijn leven conservatief te blijven.

Waar mijne bestrijders hun kracht zoeken in het zich begeven op zijpaden, zal ik hen daarop niet volgen. Voor mij is het belangrijkste, te hebben kunnen aantoonen dat men mijn eigenlijke bezwaar tegen de voorgenomen reorganisatie slechts heeft kunnen beantwoorden met een: „Laten we het maar wagen", Een politiek welke op zulke losse gronden steunt, is m.i. te veroordeelen: Ik wil daarom nogmaals waarschuwen tegen het scheppen van een toestand welke tot wan-

bestuur moet leiden. Wat voor eene Koloniale mogendheid wanbestuur in de overzeesche bezittingen beteekent, de geschiedenis hoe Spanje de Philippijnen en Cuba verloor heeft het geleerd!

Laat Nederland zich daaraan spiegelen en door het moreel steeds hooger opvoeren van de Bestuursorganisatie in zijne Koloniën, aan grootmachten die op onze Indische bezittingen een begeerigen blik mochten werpen, de gerechte aanleiding ontnemen om zich er meester van te maken onder de leus dat het bestuur bij ons niet langer in goede handen is.

15 Juli 1911.

Uit de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie in de tweede helft der 18de eeuw,

DOOR

N. MAC LEOD.

De Gouverneur-Generaal Mossel.

V. *Malabaar, Soerate en Perzië.*

Ook op de kust van Malabaar behield de Compagnie nog haar overwicht, maar ook daar werden de baten door de lasten overtroffen. De vorstjes waren daar dikwijls onderling aan het vechten, en de Nederlandsche overheid trad dan als bemiddelaar of met gewapende macht op. Soms hadden van die onderlinge gevechten plaats, vlak bij Koetsjin. De vorst van Travankoor, die de sterkste was, werd vooral te vriend gehouden. Kolastri en Adiradja hielden zich aan de contracten; de Samoedri van Kalikoet was echter onvriendelijk en deed het niet. Hij pleegde in 1755 in den omtrek van Koetsjin zooveel vijandelijkheid, dat van daar troepen gezonden werden om hem te beteugelen.

In 1757 werd de radja van Travankoor onhandelbaar en opgeblazen; hij wilde dat de Compagnie zich niet met zijn bestuur bemoeide, doch alleen als koopman handelde, en hij trachtte de onlust tusschen haar en den Samoedri te bevorderen, van wien hij een groot vriend geworden was. De vorsten van Koetsjin, Paroe, Mangati en anderen werden door hem verdreven, en het door de Compagnie bezette Paponeti ingenomen, waarbij haar troepen gedwongen werden, met achterlating van 8 stukken, naar het fort Kranganoor te vluchten, dat vervolgens door 5000 man van den Samoedri belegerd werd. De commandeur van Koetsjin vroeg hulp van Batavia, maar de Regeering antwoordde dat „de presente critique gesteldheid van saaken in Europa niet permitteeren, ons ter custe Malabaar in te wickelen in den oorlog". Zij zond 250 Europesche en 300 inlandsche soldaten met de schepen *Gustaaf Willem*, *Oudcarspel*, *Sloterdijk* en *de Rijder* en den last om tegen den Samoedri en anderen alleen defensief te handelen en zijne kust te bekruisen.

In het volgende jaar gevoelde de commandeur zich sterk genoeg om

---

[1]) Zie *Ind. Gids* 1910 II, bl. 1605.

den Samoedri, die op 2 uur afstand van Kranganoor lag, aan te tasten. Deze weerde zich zoo goed, dat men moest terugtrekken, maar terwijl het volk van de *Kiewitsheuvel* van boord ging om den aanval te hervatten, zond de Samoedri onderhandelaars, blijkbaar om tijd te winnen. De bezetting van Kranganoor trok daarop met 4 veldstukken en 2 12 ponders uit en kampeerde $^1/_2$ uur buiten de stad. Toen kwamen weer afgevaardigden, men onderhandelde op een eilandje bij Kranganoor, met het gevolg, dat vrede werd gesloten en een nieuw contract gemaakt, waarbij de vroegere bezittingen der Compagnie haar werden teruggegeven en handelsvoordeelen bedongen. Achttien dorpen, door den vorigen Samoedri aan de Compagnie afgestaan, doch door haar aan den vorst van Koetsjin gegeven en van dezen door den tegenwoordigen Samoedri afgenomen, kwamen nu weer in vollen eigendom aan de Compagnie en werden verpacht.

Met den radja van Travankoor bleef men echter in moeilijkheid, hij verjoeg de vorstjes van Tekkenkoor, Berkenkoor en anderen, terwijl de Samoedri dien van Paroe gevangen nam. Mahratsche roovers bleven de kust onveilig maken.

Weldra kwam de Samoedri te sterven; zijn opvolger sloot den 24sten Februari 1758 een verbond van vrede met de Compagnie en beloofde de kosten van de expeditie, bedragende 65000 ropijen = 40625 rijksdaalders, te betalen. Ook de radja van Travankoor, die meer en meer naar de opperheerschappij over geheel Malabaar haakte, overleed; zijn opvolger deed al het mogelijke om de Christenen in zijn rijk te plagen, vooral de visschers die onder de bescherming der Compagnie stonden. Hij stelde een Mohamedaansch hoofd over hen aan en dwong diensten en belastingen van hen af. De Regeering te Batavia, hiervan in kennis gesteld, gaf echter last alles maar lijdelijk en minnelijk te schikken en niets met geweld te eischen „ten eijnde door aanhoudende moderatie en beleefde demonstratie, indien mogelijk Zijn Hoogheid te overreeden". Zijn Hoogheid schreef dat hij zich met den Samoedri had verbonden en geen vijanden meer in zijn rijk zou dulden, hiermede bedoelende dat de Compagnie te Koetsjin geen schuilplaats aan verdreven vorstjes, als van Tekkenkoor en Berkenkoor, mocht geven.

Desniettegenstaande wilde de Regeering de troepensterkte in Malabaar nog verminderen. Het commandement leverde in 1758 nagenoeg geen winst op.

Toen de commandeur de Jong, van Koetsjin, in den hongersnood vrijen uitvoer van graan toestond, verzette de radja van Travankoor zich daartegen. De Samoedri zocht in schijn de vriendschap der Compagnie, maar wilde toch geen contract maken om geschillen over eigendommen in Koetsjin te regelen.

In 1760 keurde de Regeering goed, dat in geval van een oorlog met een Europeesche mogendheid Kananoor, Koilan, Tsjittoewa en Kranganoor na het onbruikbaar maken van hare versterkingen, verlaten zouden

worden om alle macht te Koetsjin samen te trekken, liever dan, door alles te willen verdedigen, nergens behoorlijk weerstand te kunnen bieden.

In 1758—59 bedroegen de inkomsten van Malabaar *f* 366.999, en de uitgaven *f* 317.350.

De Engelschen behielden steeds hun post te Ansjenga [1]) Zij eischten dat inlandsche vaartuigen, die met Hollandsche passen voeren, ook Engelsche zouden nemen. De Regeering te Batavia diende hierover aan het Engelsche hoofdbestuur te Madras eene klacht in, en eischte inmiddels dat schepen met Engelsche passen ook Hollandsche namen.

Op de westkust van Voor-Indië, van Malabaar tot Soerate, had de Compagnie geene bezittingen, maar haar handel bracht haar in aanraking met de vorsten en niet minder dan elders met de Engelschen, die ook hier hunne macht uitbreidden.

In het begin van 1754 werden 3 van hare schepen, de *Wimmenum*, *de Vreede* en de bark *Jaccatra*, terwijl zij met stilte drijvende waren, aangevallen door roovers van Gria of Angria, ongeveer 10 geogr. mijlen benoorden Wingoerla gelegen. De kapitein Philippi, die het bevel voerde, verdedigde zich dapper, maar de schepen werden overmand en vlogen in de lucht. Zestig Nederlanders werden door de roovers gevangen meegenomen. Een korporaal, die wist te ontsnappen, bracht de tijding van het ongeluk naar Koetsjin over. In het volgende jaar werden 42 gevangenen door bemiddeling van den Maharati vorst van Bassein [2]) tegen 10000 ropijen verlost en bood het Hoofd van Angria ons eene sterkte aan, om ons tegen Bassein en de Engelschen te verdedigen. Later wilde hij het eiland Dewgar, 4 mijlen van zijne hoofdplaats Gria af, aan de Compagnie afstaan, mits zij hem tegen zijne vijanden van Bassein en de Engelschen beschermden. Maar de Engelschen kwamen in Juli 1755 met 5 oorlogschepen en bombardeergaljooten, vernielden zijne vloot en namen Gria in, waarbij het rooverhoofd omkwam [3]). De Engelschen vonden groote schatten. Zij hadden vooraf vorst Nana laten beloven dat hij de Compagnie de vaart en handel op Bassein

---

[1]) Ansjenga = Andsjoe-tengoe, Vijf klappers.

[2]) Bassein lag even benoorden Bombaja. De hier bedoelde vorst was Baladji Bala-Rau, gewoonlijk bij zijn kindnaam Nana genoemd. Satara, de stad met „zeventien" bastions, was nog steeds de zetel van de vorsten der Mahratten, maar deze waren sedert den dood van den onlangs gestorven vorst Rama verdeeld. Nana hield de weduwe Tara Bai, met den naasten erfgenaam, een aankomend jongeling, in Satara gevangen, terwijl een deel der Mahratten, die, zooals uit de strooptochten in Koromandel en Madoera blijkt, een tamelijk zwervend leven leidden, door eene andere weduwe, Oma Bai, heetten geregeerd te worden, en onder het bestuur stonden van een krijgshoofd, Damadji-Rau geheeten.

[3]) Brief van Soerate, 24 Oct. 1755.

zou ontzeggen en haren gemachtigde zou doen verhuizen. Na het in bezit nemen van Gria behielden de Engelschen alles voor zich. „Een nieuw blijk", schreef de Bataviasche Regeering aan de Bewindhebbers, „dat deese, onder alle Europische Naties ons 't meeste nadeel in de Negotie toebrengende Heeren Engelschen niets onbesogt laaten wat hunnen handel voordeelig maken kan, 't sij dat hunne poogingen met de pligten van Eer en probiteit overeenkomen, off niet". In 1756 stonden de Engelschen Gria aan vorst Nana af, onder voorwaarde dat hij geen andere „hoedendragers" dan Engelschen in zijn land zou toelaten en den vorst Jakoet Khan van Denda Radjapoer zou dwingen aan de Nederlanders den handel in zijn landschap te ontzeggen. Dit ligt ten zuiden van Bombay en was beter dan Bassein gelegen voor den handel met Dekkan. Jakoet Khan had onzen vertegenwoordiger te Soerate verzocht om bij hem een kantoor op te richten en er de Nederlandsche vlag te laten waaien onder bescherming van een gewapend vaartuig. De Regeering keurde dit echter niet goed en gelastte in 1757 den reeds gevestigden post op te breken.

Vorst Nana van Bassein was zelf ook een roover. Hij viel op de reede van Soerate de hoeker de *Jonge Jacob* en een inlandsch vaartuig met 15 prauwen aan, waardoor een gevecht ontstond dat van $8^1/_2$ tot 4 uur duurde. De opperstuurman Pieter de Backer, die de hoeker kommandeerde, sloeg de aanvallers met een verlies van 30 dooden en 60 gewonden af. De Basseinders gingen echter voort met onze schepen op de reede te bedrêigen. De gouverneur van Soerate, Louis Taillefert, besloot daarom krachtig tegen Bassein op te treden. Hij wapende de *Jonge Jacob*, de *Jonge Susanne*, de *Batavia* en twee „galbets" en zond dezen uit om de roovers op te zoeken. Den 7en Maart 1757 vertrokken zij onder het bevel van den schipper Jan Warnar Falk; den 10en kwamen zij te Denda Radjapoer, gingen den 18en naar Gria, waar zij den 22en met zonsopkomst door een vlootje van 2 driemast-, 2 tweemast-goeraps en 15 galbets aangevallen werden. Na een gevecht van 6 uren gingen de Basseinders op de vlucht. Daarna geraakte echter een van onze 2 galbets in brand en de Batavia sprong in de lucht, waardoor 10 Europeesche militairen, 10 Europeesche matrozen en 8 inlanders omkwamen. Men gaf op dat de roovers 350 dooden hadden. De drie overgebleven vaartuigen kwamen den 19en April te Soerate terug. De Regeering keurde de handeling van Taillefert niet goed en gelastte hem, slechts defensief op te treden; dit was geheel overeenkomstig met den in alles heerschenden geest van verzwakking. Falk werd echter tot kapiteinluitenant, de onderstuurman Arij Frans tot opperstuurman, en de opperstuurman Pieter de Backer tot schipper bevorderd.

Het Mahratsche hoofd gelastte hierna echter dat de Hollandsche schepen niet meer bemoeielijkt mochten worden en dientengevolge kon dan

ook het schip *Thorenvliet* ongehinderd langs de kust van Koekan zeilen. De vorst werd hiervoor beloond met een geschenk van 2 paarden voor hem en 1 voor het hoofd van Bassein.

Op Soerate zelf had men niet minder moeielijkheden met de inlanders en ook met de Engelschen, die slechts op het einde van den oorlog in Europa schenen te wachten, om de Compagnie daar geheel te verdringen. Uit gebrek aan militaire macht van Batavia had men reeds in 1755 Arabieren en Perzen als soldaten aangenomen, om de factory te verdedigen. De behandeling, die men van de inlandsche hoofden ondervond, was zoo ruw en zelfzuchtig, dat in 1756 de Regeering in overweging nam hare ambtenaren een jaar lang weg te nemen opdat het gemis van onzen handel terdege gevoeld zou worden, of wel voor goed op te breken. De gouverneur Taillefert werd in 1757 tot Raad van Indië benoemd, maar men liet hem nog te Soerate blijven om zijne geschiktheid tot behartiging van de belangen.

Soerate maakte in 1756 nog *f* 567.807 winst, maar de vaart op Groot-Kairo, Diu en andere plaatsen aan de golf Kambait, met Sindia als achterland, werd in 1758 als mislukt beschouwd en opgeheven.

In laatstgenoemd jaar kwamen de Engelschen openlijk voor den dag. Een aantal schepen en vaartuigen, met troepen en artillerie, kwamen van Bombay op de reede van Soerate, naar het scheen om zich gewapenderhand daar te vestigen. Taillefert liet de soldaten van de *Amerongen* en *'t Haringvliet* ontschepen en 200 inlanders in dienst nemen, om het grondgebied der Compagnie, de werf, tegen de Engelschen te verdedigen. Het bleef echter bij deze demonstratie. De Engelschen moesten op hun hoede blijven tegen het mogelijk verschijnen van een Fransch oorlogs-eskader en zij wilden ook niet in onmin geraken met vorst Nana, die met anderen om het bezit van Soerate aan het vechten was. In het door zijne uitgebreidheid slecht geregeerde Mogolsche rijk waren zulke toestanden mogelijk en kwamen zij, evenals in Perzië, telkens voor. Het waren in 1758 de gouverneurs Ali Nawas-khan van de stad, en Sidi Havis Amed-khan van het kasteel, die elkander bevochten, terwijl tegelijkertijd een oud-gouverneur, die door vorst Nana gesteund werd, de troepen van Ali op de vlucht joeg en zich meester maakte van oud-Soerate; evenwel was Ali, die betere aanvoerders had dan Sidi-khan, in staat de aanvallen van dezen af te slaan.

De Engelsche Compagnie had overigens geen bepaalde behoefte aan het bezit van Soerate, daar haar hoofdkwartier Bombay niet ver af was en haar handelsvertier te Soerate niet meer dan $2^1/_2$ millioen bedroeg, zoodat zij zich met een klein handelskantoor vergenoegen kon, dat even boven het Nederlandsche aan de rivier gelegen was. Niettemin ging de Nederlandsche handel door hunne mededinging

achteruit, omdat zij betere inlandsche deskundige makelaars [1]) hadden, die de Compagnie niet krijgen kon, daar, zooals Taillefert in een zeer lange nota schreef „den inlander zig onder d' Engelsche vlagge om de nabijheid van Bombay veiliger agt". (Zouden de Engelschen hunne makelaars ook niet beter betaald hebben?)

Toch deden de Engelschen in 1759 werkelijk een aanval op Soerate. Zij maakten zich meester van het kasteel en plantten er hunne vlag op, maar werden daarna verplicht de Mogolsche vlag naast de hunne te laten waaien, en te beloven niets te zullen doen, strijdig met de rechten van andere Europeesche natiën.

Ondanks zijne vroegere voorliefde voor de Engelschen vond Mossel nu toch in de berichten van Soerate aanleiding om te spreken van „de sinistre streken, die deese onse scheinvrienden onophoudelijk tot ons nadeel gebruijken." Daar Taillefert geklaagd had dat hij geen voldoende macht bezat om zich te verdedigen, [2]) schreef Mossel van zijne berichten, dat deze maakten „ons wat verleegen en sijn dierhalven niet aangenaam, omdat wij deese plaats tot den insaam van de benodigde lijwaten niet wel ontbeeren konnen, maar terwijl sulks tot hier toe met minder magt, als wij thans aldaar aanhanden hebben, is belet geworden, selfs toen de Engelsche het Casteel al weg hadden soo hebben wij aan het ministerie bij secreete brieven gerescribeert, dat sij sig van de middelen moeten bedienen die hun overblijven van ons uijt deese verleegentheid te redden nademalen de schaarsheid van volk die nu al, seedert eenen geruijmen tijdt in deese gewesten gepredomineert heeft [3]) ons belet, hun met een meerder off met een sulk een formidabel aantal van manschappen te voorzien als er gerequireert souden worden, hun in eenen compleeten staat van defensie te stellen teegens d'impérieuse entreprises der Engelsche en d' oppermagt van deese Heidensche natien. Buyten en behalven, dat het negotieeren een eijnde moeste nemen, bijaldien wij, te deeser directie soowel als in Bengalen en Chormandel eeven ontzaggelijk moesten voor den dag koomen en in plaats van eenen beeteren succes in den handel (waarom het de Comp. tog alleen te doen is) te erlangen, de winst gemakkelijk aan soldijen, mondkosten en andere noodwendige uytgiften verorberen konden.

---

[1]) Ziehier eenige namen van stoffen uit den enormen lijnwaad-uitvoer: Sawagesjes, sjadderboraals, bherms, corroots, berouwpaats, bastos, cangams, kannekijns, niquaniassen.

[2]) In dezen tijd vindt men den titel *Excellentie*, die vroeger alleen den Prinsstadhouder toekwam, aan den Gouverneur-Generaal gegeven: „Sijn Excellentie den Hoog Edel Groot Agtbare en gestrenge Heer Jacob Mossel, generaal over d'Infanterie ten dienste van den Staat der Vereenigde Nederlanden en Gouverneur-Generaal."

[3]) Men liet zelfs in dit jaar met ieder schip 100 à 125 mohamedaansche matrozen uit Soerate naar Batavia zenden, uit gebrek aan zeevolk.

„Vermits intusschen deese saak is, een poinct van d' uijterste attentie en wij ook soo magteloos nog niet sijn dat wij ons door deese onse competiteuren ten eenen malen, de voet op de nek souden hoeven te laten setten, maar wij daarenteegen uijt de guarnisoenen van Batavia, Ceijlon en Mallabaar, wel reijst voor een korten tijd, d' Inlandsche Regenten onder de hand, off als auxiliaire souden konnen ondersteunen en haar weer doen een denkbeeld krijgen van de magt van d' E. Comp. die in de qualiteit van een vreedelievend coopman, teffens op de hoofdplaats het bloote en gekroonde swaart in haar wapen voert, ten blijke, dat sij dit land met den deegen in de vuijst verovert ook dusdanig defendeeren sal, soo hebben wij, aan den Directeur Taillefert, wien den staat van d' E. Comp bekend is, en die met ons middelen dient te beraamen dewelke 't meeste met de belangen van UWelEdel Hoog Agtb. overeenkomende als de saaken en omstandigheeden aldaar van nabij beschouwde, bij onse voorige secreete rescriptie gevraagt wat Zijn E daarvan oordeelt. Te meer, omdat wij ten allerklaarste sien en ondervinden dat de betoonde vriendelijkheeden van de Souratse gouverneurs maar in uijterlijke pligtpleegingen en complimenten bestaan en sij tog niets in haare gedagte neemen dat teegens de sin en 't intrest der Engelsche strijd. Hiervan moet ons en een ijder die leest de rondborstige verklaring van den nieuwen stadsgouverneur Ali Nawas Chan, aan de gecommitts gedaan *dat hij ons de begeerde permissie, tot den opbouw van een nieuwe loge niet konden toestaan zonder zig met d' Engelsche te broilleeren, ten waare wij ons plegtiglijk wilden verbinden, om hem met alle magt bij te springen, wanneer zij teegens hem iets nadeeligs mogten ondernemen, overtuijgen.*"

In 1758/59 maakte Soerate nog *f* 320.271 winst, maar ondanks deze gunstige omstandigheid en bovenstaande dappere woorden, werd de gouverneur aangeschreven om als Soerate soms verlaten zou moeten worden, het kantoor liefst naar Broedsja te verplaatsen. In 1759 ging Soerate *achteruit*.

Ook in de Perzische Golf trachtten de Engelschen ons te verdringen. De Compapnie had een kantoor gevestigd op het eiland Kareek of Karak [1]) (W.N.W. van Bandar Boesjir en Z.W. van Bassora aan de Tsjad-el-Arab); dit maakte slechte zaken omdat er reeds te veel Engelsche en Fransche schepen kwamen. Een zekere Kerim-khan had andere hoofden, o. a. die van Bender-Reek (tegenover Kareek gelegen) en Boesjir gedwongen met hem naar Spahan op te trekken, en die stad ingenomen en gerantsoeneerd, maar 2 maanden later werd hij verjaagd. Toen de hoofden van Bender Reek terugkwamen vonden zij midden in hun stad

---

[1]) Secr. Miss. Gouv.-Gen. en Raden 10 Aug. 1759.

[1]) a en e schijnen in Perzische namen veelal verwisseld te worden: Tabriz = Teebriz, Bandar = Bender.

een *fort* met 4 bastions staan, dat daar, met verlof van den neef van een hunner, die gedurende hunne afwezigheid geregeerd had, door den Engelschen gouverneur Wood was opgericht. Deze eischte vervolgens dat de Perzen nu Kareek zouden laten plunderen en de Nederlanders verjagen. Maar de posthouder van Kniphausen zond zijn tolk naar Bender-Reek om te trachten de Perzische hoofden tot andere gedachten te brengen en hun te wijzen op het gevaar van het Engelsche fort, dat hunne geheele stad beheerschte. Wood ging middelerwijl naar Bassora om meer steenen en hout voor zijn fort te koopen. In zijne afwezigheid vermoordde een van de Perzische regenten den anderen, zijn broer, en gaf daarvan kennis aan v. Kniphausen, als reden opgevende dat, als hij het niet gedaan had, de andere *hem* zou vermoord hebben, en hij verklaarde een vriend van de Compagnie te zijn, hetgeen hij bewees door dat 2 dagen later de Perzen begonnen het fort af te breken, wat in 5 of 6 dagen geschied was. Toen nu Wood, met zijn materialen van Bassora terugkomende, Kareek aandeed, bezocht hij v. Kniphausen die hem „seer obligent ontfangen en geduurende sijn verblijf, alle politesse beweesen, en na twee dagen toevens, in dewelke de Engelse Tolk arriveerende Mr. Woodt van alles verslag deed, met veel vriendelijkheit weer tot aan zijn vaartuijg geconduiseert heeft, na dat hij zig bevoorens van de thans onnutte meubelen, als klinkersteenen, houtwerken etc., ontdaan en dezelve op Karreek verkogt hadde.

„Een wonderlijke en heel groote Metamorphosis, waarlijk, dog die teffens aantoont dat men geen kuijl voor eenen anderen moet graaven, off men dient dubbelt voorzigtig te zijn, van er niet selfs in te vallen, en also den prijs weg te dragen die op diergelijke slinkse bedrijven gesteld is".

Tengevolge van de troebelen verhuisden veel menschen van Bender-Reek en Bender-Boesjir naar Bassora en Kareek, wat den Nederlanders, in plaats van dat zij weggejaagd werden, ten goede kon komen, ofschoon de binnenlandsche onlusten in Perzië, waar verschillende pretendenten om het gezag bleven vechten, niet bevorderlijk waren voor den handel. De machtigste dier pretendenten was Hassan-khan, met een leger van 60.000 oude soldaten.

Kareek nam echter in omvang en beteekenis toe; het kwam geheel onder het gezag der Compagnie. Er werd door van Kniphausen een Roomsch-katholieke kerk gebouwd voor Armeniërs, waar echter geen andere dan een Duitsche of Italiaansche geestelijke mocht bedienen, en nog een kerk voor Grieksch-katholieke Armeniërs, wier aartsbisschop uit Ispahan naar Kareek verhuisde.

De Regeering bestemde dit eiland tot het eenige kantoor van haren Perzischen handel. In 1757 had de *Mariënburg* eene reis gemaakt naar

---

Boek K. A. 2832.

Maskate en was door den Iman zeer goed ontvangen, maar deze reizen werden niet voortgezet, ten einde Kareek niet te benadeelen. Van Kniphausen werd in 1759 vervangen door Johan van der Hulst. In 1758-59 bedroegen de winsten van Kareek *f* 243.719, de lasten slechts *f* 77.910.

Het sedert 1652 bestaan hebbende kantoor te Gamron, waar in 1757 hevige troebelen bij de Perzen onderling plaats hadden, werd in 1758 opgeheven, naar men beweerde omdat het ongezond was en niet genoeg aan den zeeweg lag: anderen zeiden dat het juist bij tijds was dat het schip *Nieuwerkerk* het kantoor kwam lichten, daar men anders had moeten vluchten. De Perzische soldaten werden afgedankt, maar men bleef Perzische matrozen aannemen, omdat die bijzonder goed waren.

VARIA.

MARDI KENJO.

Bij Gouvs. Besluit van 14 Juli 1910 (no. 24) werden de statuten goedgekeurd der vereeniging „Inlandsche Meisjesschool Mardi Kenjo" te Soerabaja en deze mitsdien als rechtspersoon erkend.

Deze vereeniging stelt zich ten doel het oprichten en in stand houden aldaar van eene school en zoo mogelijk ook van eene huisvlijtschool voor meisjes behoorende tot de Inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking, den leeftijd van zes jaren bereikt hebbende.

Zooals blijkt uit een op 30 Maart j.l. te Soerabaja gepubliceerd verslag over het eerste schooljaar 8 Dec. 1909—31 Dec. 1910 werd de stoot tot de oprichting dezer Inlandsche Meisjesschool aldaar gegeven door den heer J. E. Jasper, die uit het voordeelig saldo van de 5de jaarmarkt-tentoonstelling een bedrag van *f*10.000 daarvoor beschikbaar stelde.

Nadat op 8 Dec. 1909 het Bestuur de beschikking over dat bedrag had verkregen, werd de school op 15 Jan. 1910 geopend met 105 meisjes, terwijl slechts op 90 was gerekend. Gedurende het verslagjaar verlieten 21 kinderen de school, waarvan 3 wegens ziekte, 5 wegens vertrek naar elders en 13 zonder opgave van redenen. Hiervan waren er 10 uit de 1e klasse, 8 uit de 2e klasse en 3 uit de 3e klasse.

Aan schoolgelden werd een bedrag van *f*914.50 geïnd. Hieronder is niet begrepen het schoolgeld ad. *f*89 over de maand December 1910, hetwelk in den loop der maand Januari 1911 werd ontvangen en verantwoord.

De exploitatie vorderde in het verslagjaar 1910 eene uitgave van *f*5715.20. Na afschrijving van dit bedrag liet de Winst- en Verliesrekening nog een voordeelig saldo van *f*339.50, hetwelk gebruikt werd tot afschrijving op het door de Vereeniging voor het bouwen van een eigen schoollocaal aangekochte perceel op Oendaän, zoodat deze bezitting thans op de Balans voorkomt voor een bedrag van *f*3000.

Tot het bereiken van dit gunstig resultaat werd het Bestuur in staat gesteld door het netto provenu ad *f*5000 der geldloterij, terwijl het extra revenu dier loterij ad *f*1200 niet alleen de onkosten aan die loterij verbonden dekte, maar zelfs een voordeelig saldo liet van *f*48.10. Een en ander was oorzaak dat het stamkapitaal niet behoefde te worden aangesproken maar onveranderd op het volgende boekjaar kon worden overgebracht. Of, zonder bijzondere inkomsten, eenzelfde resultaat ook in volgende jaren bereikt zal worden, is een vraag, die het Bestuur thans kan noch durft beantwoorden, maar die, naar het vreest, in ontkennenden zin hare oplossing zal vinden.

Aan het voorloopige leerplan wordt ontleend, dat bij de opening der school de leerlingen werden ingedeeld in twee groepen, aangeduid als klasse I A en I B. In de eerste werden de kinderen geplaatst die nog nooit eenig onderwijs hadden genoten en het jongst in jaren waren. Met deze klasse

zou tot aan de a.s. groote of Paaschvavantie juist de leerstof verwerkt worden voor de 1e of laagste klasse.

In klasse I B werden de oudere meisjes geplaatst, alsmede zij die reeds eenig onderwijs hadden genoten. Gedurende de twee eerste maanden konden de jongeren, die blijk gaven van bijzonderen aanleg, nog worden overgeplaatst naar I B en omgekeerd konden uit deze klasse oudere meisjes, die het onderwijs niet konden volgen, in I A worden teruggeplaatst.

In klasse I B werd eerst de leerstof van de 1e klasse verwerkt, terwijl daarna een begin zou worden gemaakt met die der 2e klasse. Zoo mogelijk wordt er naar gestreefd dat bij het begin van het derde schooljaar eene regelmatige klasse-indeeling bestaat, met een 1e, 2e en 3e klasse.

De schooluren zijn van 8 uur v.m. tot 1 uur n.m., met rusttijden van 9 u. 30 tot 9 u. 45 en van 11 u. 15 tot 11 u. 30, waardoor drie schooltijden ontstaan, elk van $1\frac{1}{2}$ uur, te verdeelen in twee lesbeurten van $\frac{3}{4}$ uur. De leerlingen der 1e klasse A (later van de 1e klasse of leerjaren) blijven tot $11\frac{1}{2}$ uur op school; klasse I B (later alle hoogere leerjaren) blijven tot 1 uur.

Als regel geldt dat het hoofd der school klasse I A onderwijst en in het algemeen het laatste leerjaar. In den derden schooltijd werken beide onderwijzeressen in klasse I B, die daartoe in twee parallelklassen wordt verdeeld. Er wordt voor gezorgd dat deze parallel-groepen zoo min mogelijk gelijktijdig mondeling onderwijs ontvangen. Het onderwijs in de vrouwelijke handwerken wordt in den laatsten schooltijd gegeven.

In de laagste klasse is alleen het Maleisch voertaal, behalve voor het onderwijs in het Nederlandsch. In de hoogere klassen wordt het Nederlandsch gebruikt als voertaal zoodra en voor zooverre dit naar het oordeel der onderwijzeres door de leerlingen begrepen wordt. Hiervan dient zij zich steeds te overtuigen voor zij Nederlandsch gebruikt. Met het Nederlandsch worde niet begonnen vóór de kinderen tot steun van het gehoorde woord — het geschreven woord kunnen lezen en zelf schrijven. Het schrijfonderwijs worde in dezen ondergeschikt gemaakt aan het onderwijs in het Nederlandsch. Daarom moet ook het schrijven op papier in de 2e klasse plaats hebben. Van de te gebruiken Maleische leesboeken moet de onderwijzeres een exemplaar bezigen, voorzien van eene interlineaire vertaling in het Nederlandsch. Op Java ongebruikelijke woorden mogen door woorden uit de omgangstaal worden vervangen, of weggelaten. Alle doctrinarisme worde in deze vermeden.

Onder de verdere voorschriften van het voorloopig leerplan zij nog aangestipt, dat alle improviseeren bij het onderwijs zooveel mogelijk vermeden moet worden. De behandelde leerstof worde opgeschreven en vastgelegd in afzonderlijke cahiers, zoodat de school langzamerhand in het bezit komt van dictee's voor elke klasse.

Het schrijven op de lei is ondergeschikt aan het leesonderwijs, zoodat als voorbeelden dienen de reeds aangeleerde letters.

Bij het rekenen worde eveneens een stel oefeningen aangelegd. Als aanschouwingsmiddelen worden pitten, bijv. asempitten of steentjes, aanbevolen en in de 2e klasse lidi's van ongeveer 1 dM. lengte tot zichtbare tientallen samengebonden.

Blijkens het reglement bedraagt het schoolgeld voor één kind 1 pCt. van het inkomen desgenen voor wiens rekening het kind school gaat, tot een maximum van *f*6 en een minimum van *f*1 's maands.

Voor een tweede kind uit hetzelfde gezin wordt $\frac{1}{2}$ pCt. van het inkomen gerekend met *f*4 of *f*0.75 als grenzen en voor elk volgend $\frac{1}{4}$ pCt. met

*f*2 en *f*0.50 's maands als grenzen. Het Bestuur kan ten behoeve van leerlingen uit de hoogere standen der Inlandsche maatschappij, voor wie de voorgeschreven minima niet dan moeilijk zouden kunnen worden betaald, een lager schoolgeld vaststellen, mits niet minder dan het vierde gedeelte van de bedoelde minima.

De geldmiddelen der Vereeniging bestaan uit: *a*. contributies van leden, *b*. schenkingen of legaten, *c*. de opbrengst der schoolgelden, *d*. de opbrengst der in de huisvlijtschool vervaardigde en verkochte voorwerpen, *e*. een eventueel door het Gouvernement te verleenen subsidie, *f*. andere baten, als door het bestuur langs wettigen weg verkregen zullen worden. Het bestuur ziet toe, dat geen gelden worden besteed voor andere doeleinden, dan die ten behoeve van door de Vereeniging onderhouden scholen.

NOTA OVER DE VOLKSLECTUUR.

In 1908 is een Commissie ingesteld om den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid voor te lichten, nopens de keuze van geschikte boeken voor de inlandsche bevolking.

In een niet gedateerde „Nota over de Volkslectuur" geeft deze Commissie thans verslag van hare verrichtingen en zet daarin hare bedoelingen, wenschen en plannen uiteen.

Het voorloopig resultaat van de werkzaamheid der Commissie is, dat in het geheel thans reeds een 60-tal werken en werkjes zijn verkregen, waarvan bereids een gedeelte is gepubliceerd [1]). De verzamelde werken zijn echter hoofdzakelijk leesboeken, terwijl geschriften van meer ontwikkelende strekking slechts in geringen getale werden verkregen.

De Commissie nam tevens het initiatief tot oprichting van Volksbibliotheken, die voorloopig verbonden zullen worden aan de 2e klasse inlandsche scholen, doch volstrekt niet alleen of zelfs niet in de eerste plaats bestemd zijn voor de schoolgaande kinderen, maar moeten strekken om *ieder* belangstellende toegang te verleenen tot de lectuur en de studie van werken, die hunne belangstelling kunnen opwekken. Met de oprichting van zulke volksbibliotheken zal, voorloopig op bescheiden voet, in den loop van dit jaar een aanvang worden gemaakt.

De Commissie meent intusschen, dat zij voor den vervolge in ruimer mate steun en voorlichting zal behoeven van de beter-ontwikkelde inlanders, ter verkrijging van werkjes in inlandsche talen over landbouw, plant- en dierkunde, gezondheidsleer, natuurkunde, regeling van handel en bedrijf, opvoeding van kinderen enz. enz., hetzij oorspronkelijk werk dan wel vertalingen.

De volkslectuur dient zooveel mogelijk te blijven binnen het kader van volkseigenaardigheden en liefhebberijen, doch de Commissie waarschuwt tegen de in Javaansche gedrukten en bij haar ter beoordeeling ingekomen handschriften opgemerkte neiging tot beuzelachtigheid en herhalingen, hetgeen de lectuur vervelend en vermoeiend maakt. Naar de meening der Commissie behoeft van de Regeering slechts het initiatief uit te gaan en het aanwijzen van den weg tot opheffing der bevolking, waarop deze,

---

[1]) Blijkens den Catalogus van Boeken, enz. verkrijgbaar bij het Dépot van leermiddelen (1911), zijn thans 41 volkslectuur-uitgaven gedrukt of herdrukt. Van 37 dier uitgaven zijn de schrijvers of vertalers, inlanders.

vooral door de meer ontwikkelde Javanen en andere inlanders, verder behoort te worden geleid [1]).

Wij releveeren hier alleen eenige hoofdpunten uit de Nota met welker strekking wij ons geheel kunnen vereenigen en vestigen dan nog eens speciaal de aandacht op de voorlaatste al., luidende: „Haar bestaan (n.l. van de inlandsche bevolking) als volk is er echter in zekeren zin mee gemoeid, dat hare ontwikkeling geleid worde in de banen, waarlangs thans nagenoeg alle andere volken ter vooruitgang schrijden".

De Commissie is dus blijkbaar van meening, dat men de inlandsche bevolking niet vooruitbrengt zonder lezen en dat onze onvoldoende bekendheid met het zieleleven van den inlander geen argument mag zijn, om eenvoudig ontwikkelend onderwijs aan de groote massa te onthouden. Lezen en schrijven zijn *overal* de noodzakelijke hulpmiddelen om tot kennis en ontwikkeling te geraken, zoowel in het Oosten als in het Westen.

Voor hen die het nut van gewoon lager onderwijs voor de groote massa der inlandsche bevolking nog betwijfelen of ontkennen, vestigen wij de aandacht op de samenstelling der Commissie. Voorzitter is Dr. G. A. J. Hazeu, adviseur voor inlandsche zaken; secretaris: Dr. D. A. Rinkes, ambtenaar voor de beoefening van inlandsche talen (oud-controleur B. B.), terwijl o. a. leden der Commissie zijn: J. H. Ziesel, Inspecteur van het gemeente-onderwijs (oud-ass.-resident), H. C. H. de Bie, adj. insp. bij het Dept. van Landbouw (oud-ass.-resident) en de Patih's van Soekaboemi en Batavia. Slechts één eigenlijke schoolman (inspecteur van het inlandsch onderwijs) heeft in de Commissie zitting. Bij eene zóó samengestelde Commissie behoeft dus geen vrees te bestaan voor onderwijs-fanatisme en onbekendheid met de behoeften en nooden van de inlandsche bevolking.

J. H.

Dr. WILLEM TEN RHIJNE (1647—1700).

Werd in den vorigen jaargang van de *Indische Gids* (1910 II bl. 1284) reeds een levensschets van dezen 17den-eeuwschen geneesheer van de hand van den heer S. Kalff opgenomen, onlangs ontvingen wij eene studie over denzelfden persoon, overgedrukt uit de 2e afl. van deel LI van het *Geneeskundig Tijdschrift voor N.-I.*, samengesteld door den heer J. M. H. van Dorssen, arts te Soekaboemi. Terwijl het hieruit blijkt dat de inhoud van het artikel van den heer Kalff in hoofdzaak overeenkomt met eene causerie van denzelfden schrijver, destijds verschenen in een vijftal nummers van de *Java-Bode* (Maart en April 1906) onder het opschrift: „Een doctor uit het oude Batavia", bevat het 96 pagina's lange opstel van den heer v. Dorssen verschillende nieuwe gegevens, alsmede een portret van Ten Rhijne, waarbij Dr. F. de Haan, de Lands Archivaris te Batavia, zijne welwillende medewerking verleende.

Er blijkt al dadelijk uit deze studie, dat onder de medici der 17de eeuw in de geschiedenis der tropische ziekten, naast Jacobus Bontius en Engelbert Kaempfer, eene eereplaats toekomt aan Willem ten Rhijne „Zijne klassieke beschrijving van de Lepra te Batavia in de 2de helft der 17de eeuw

---

1) Verg. *Ind. Gids* 1909 II, blz. 1402, waar een artikel wordt besproken in de *Locomotief* van 23 Juli 1909, waarin de schrijver de wenschelijkheid betoogt van het in ruime mate verspreiden van nuttige werkjes, gedrukt ter Landsdrukkerij, onder de inlandsche bevolking. Het is echter duidelijk, dat die inlandsche bevolking, om van zulke boekjes profijt te kunnen hebben, ze niet alleen moet kunnen lezen, maar ook zoodanig geestelijk moet zijn voorbereid, dat de nuttige inhoud er van tot haar kan doordringen.

doet hem niet alleen kennen als een uitstekend geneeskundige en uiterst nauwgezet waarnemer, blijkens zijne zelfs nog heden niet te verbeteren symptomatologie dezer ziekte, maar ook de aetiologie, de prophylaxis en de therapie der lepra worden in zijn boek: „Verhandelinge van de Aziatise Melaatsheid" (Amst. 1687) zoo meesterlijk behandeld, dat een hedendaagsch dermatoloog, wijlen Dr. T. Broes van Dorst, in zijn „Historische studie over Lepra" (Rotterdam, 1898) niet aarzelde daarvan te getuigen: „zeker het beste van dien aard (te zijn) dat vóór 1830 à 1840 het licht heeft gezien".

Toch viel hem langen tijd eene onverdiende vergetelheid ten deel en een nog onbillijker bejegening wedervoer zijn arbeid op natuur-historisch gebied, waar zijne betrouwbaarheid tot op vrij recenten datum zelfs het onderwerp is geweest eener hoogst onredelijke verdachtmaking. Ook de weinige beteekenis der hem aanvankelijk te Batavia opgedragen ambten geeft den indruk, dat hij werd tegengewerkt zoowel op ambtelijk als op wetenschappelijk gebied en de schrijver meent dat dit hoofdzakelijk te wijten is aan Andreas Cleyer, over wien ook de heer Kalff een ongunstig oordeel uitsprak en die in deze verhandeling eveneens wordt voorgesteld als een man, die zijn invloed slechts gebruikte om zelf tot fortuin te geraken en in de wetenschappelijke wereld naam te maken gedeeltelijk ten koste der verdiensten van anderen.

Het is inderdaad, zelfs omtrent personen wier leven al een paar eeuwen achter ons ligt, zeer moeilijk om zich een onpartijdig oordeel te vormen en in onze jongste Febr.-afl. bl. 283 e. v. hebben wij, op getuigenis van den braven en eerlijken bergmeester J. W. Vogel, ook de lichtzijden van Cleyer laten zien. In deze verhandeling wordt gesproken van de benoeming van Cleyer in 1667 tot Hoofd van den Medicinalen Winkel, die de rij opende: „van opvallende begunstigingen, welke hem van de zijde der machthebbenden in Indië zoo ruimschoots ten deel zijn gevallen en waarbij het stelsel der bevordering en bevoordeeling bij keuze („systeem van Heutsz") herhaaldelijk met het meeste succes (althans voor Cleyer) heeft dienst gedaan".

Nog wordt in bijzonderheden medegedeeld, hoe in 1676 toen de apotheker Cruys repatrieerde, diens winkel aan Cleyer werd overgedragen, die nu zoowel aan particulieren als aan de Compagnie de noodige medicamenten leverde, waartoe hem de benoodigdheden uit Comp.ies Medicinale Winkel verstrekt werden. Voor zoover uit het onduidelijke contract is wijs te worden, zoude Cleyer daarbij 50 pCt. op de waarde van medicamenten en instrumenten als winst in rekening hebben mogen brengen.

Merkwaardig is in het levensbericht van Ten Rhyne, dat deze ook naar Sumatra's Westkust is geweest en dat dit in verband staat met de ontginning der Salida-mijn (zie *Ind. Gids* Jan. 1911 bl. 28), welke door Heeren Bewindhebbers was ter hand genomen, op grond van de voorspiegeling van groote winsten gedaan in een op 12 Juli 1678 te Amsterdam uitgegeven geschrift van den Brunswijker bergraad Petrus Hartzingh.

Reeds sedert 1669 was men op kleine schaal met het bewerken der mijnen met weinig bevredigend resultaat doende geweest, maar nu zonden Heeren Bewindhebbers de bergmeesters François Bilandre en Jacob van Achterbergh [1]) met ruim 60 bergwerkers en de opdracht aan de Indische regeering om „de ieverige voortsettinge van 't goud- off ertzgraven op de Westcust in de Sillidaze myne grootelyx te behertigen" (Dagh-Register 1679, Dr. F. de Haan bl. 340).

[1]) Zie *Ind. Gids* 1911 I bl. 38.

Op speciaal aanschrijven van Bewindhebbers moest Willem te Rhyne ,,ook derwaerts om omtrent het werck der myne en in den berghraet te werden gebruykt, en meteenen het generale opsight over de chirurgyns en medicamenten tot de gesontheyt van 't volck te hebben''.

Bij Resolutie van 12 Sept. werd besloten Doctor Willem ten Rhyne naar de Westkust te laten gaan. Er werd een ,,provisioneel bergcollegie'' gevormd, bestaande uit den Commandeur van Sumatra's Westkust Melchior Hurt, de genoemde drie personen en twee luitenants, terwijl tevens werd bepaald dat de Commandeur zich alsnog met der woon van Padang naar Chinco zou verplaatsen [1]).

Met opslag van gage vertrok Ten Rhyne op 6 Oct. met de ,,Fluyt Saxenburgh'' naar de Westkust, maar reeds den 24sten December van datzelfde jaar keerde hij met ,,'t Wapen van der Goes'' te Batavia terug, medebrengende het schriftelijk ongunstig rapport van Bilandre en van Achterbergh, dat in zijn geheel is opgenomen in het Dagregister van 1679 bl. 390 e. v. Maar Ten Rhyne diende tevens bij het bestuur in: ,,eene dagelyxe aanteekeninge, by zyn E. gehouden, lopende van den 7e October tot den 14e deser maant December''. Deze aanteekeningen zijn in het archief te Batavia niet meer aanwezig.

Zooals Dr. F. de Haan de goedheid had mede te deelen uit het ter perse liggende Dagregister over 1680, besloot de Regeering Laurens Pit (de jonge) naar de Westkust te zenden, vergezeld van den opperkoopman Jan van Leene als tweede commissaris, verder den koopman en eersten klerk der generale Secretarie Pieter van den Hoorn, benevens de doctors Willem te Rhyne en Hermanus Nicolaas Grimm, den onderkoopman Joannes Melman, als fiscaal, den essayeur Balthasar Frey en den boekhouder Adam Hendricxe Pen als secretaris, welke personen op 28 Mei 1680 naar hunne bestemming onder zeil gingen.

Op 1 November 1680 kwam onverwacht de Commandeur Melchior Hurt terug met zijn familie ,,benevens nog den docter Willem ten Rhyne den laesten voorleden May met d'Ed. Commissaris Pit, om zijn gewaende ervarentheyt mede derwaerts gegaen, dogh nu beyde om redenen herwaerts opgesonden wesende''. Deze ongewone en schampere uitval in het Dagregister aan het adres van Ten Rhyne, is teekenend voor de vijandige stemming, welke de machthebbenden te Batavia destijds tegen hem bezielde.

Aan het werk van Dr. S. Müller ,,Bijdragen tot de kennis van Sumatra'' (Leiden, 1846) wordt de uitspraak ontleend dat aan Laurens Pit de twijfelachtige eer toekomt dat hij, in strijd met de eerlijke adviezen der deskundigen, bij de Regeering te Batavia zeer gunstig omtrent het mijnwerk rapporteerde en haar heeft weten over te halen de onderneming voort te zetten, hetgeen dan ook met groot verlies aan menschenlevens en geld is geschied, zonder dat het resultaat, ook maar in de verte aan de lichtzinnig opgewekte verwachtingen heeft beantwoord. Met verwijzing naar hetgeen op de Commissie van den berghoofdman Olitzsch is gevolgd, beschreven in onze Jan.-afl., gelooven wij dat de schrijver hier met Dr. Müller een onredelijk oordeel uitspreekt en dat de kennisneming van het boek van Vogel een gunstiger verwachting zou hebben opgewekt dan die van het boek van Hesse, waarvan in 1694 eene Hollandsche vertaling moet verschenen zijn, bewerkt door De Vries. Uit de Resolutie van 14 Maart 1681 blijkt, dat ,,Docter Willem ten Rhyne op syn nader versoeck volgens

[1]) Dat de zetel van het bestuur voor goed van Padang naar Poeloe Tjingko verlegd werd, meenen wij als een misverstand te moeten beschouwen.

't aanschryven der Heeren Meesters, by provisie gestelt (werd) in de Raat van Justitie tot nadere bevindinge van syn persoon". Hieruit wordt opgemaakt dat de toenmalige Regeering min of meer met tegenzin tot deze aanstelling overging doch zwichtte voor wenken uit het vaderland, waar Ten Rhyne goede connexiën had, in de eerste plaats met Mr. Pieter van Dam.

Door deze voorloopige aanstelling tot lid in den Raad van Justitie, welke benoeming later permanent werd, kreeg Ten Rhyne eene behoorlijke positie en voldoende bestaan te Batavia. Er was in deze benoeming van een medicus tot lid van dit rechtscollege in zooverre niets vreemds gelegen, omdat het aantal beschikbare rechtsgeleerden meestal niet groot genoeg was om den Raad, door aanstelling van juristen alleen, voltallig te houden. Als mannen van academische opleiding vielen medici meermalen in de termen van zulk eene benoeming, getuige Cleyer, Bontius, Colius, en anderen.

Ondanks zijne opname in den „Achtbaren Raat van Justitie" bleef Ten Rhyne zijn krachten wijden aan de bestrijding der lepra te Batavia. Dit blijkt o. m. uit de resolutie van 19 Aug. 1681, waarbij hij met twee andere doktoren en met drie opperchirurgijns benoemd werd tot gecommitteerde voor het onderzoek der van lepra verdachte personen. (In het *Gen. Tijdschr. v. N.-I.* heeft Dr. v. Dorssen in deel 37 een opstel over de Lepra geplaatst, waarin hij het resultaat der eerste zittingen van deze Commissie uitvoerig heeft vermeld). Terwijl voorbeelden worden aangehaald hoezeer Ten Rhyne in zake lepra het vertrouwen der toenmalige regeering had, wordt met betrekking tot verschillende Resoluties uit het laatst der 17de eeuw aangenomen, dat hij de Regeering van advies heeft gediend bij de doeltreffende besluiten door haar achtereenvolgens genomen, als daar zijn: de regeling betreffende de vrijlating der slaven, die omtrent de huwelijken van leprozen, het verbod tot het houden van winkelnering, speciaal „het vercopen van eet- en drinkwaren" door gezinnen, waarin lepralijders werden verpleegd, enz.

Voor hetgeen gedaan werd om betere resultaten wat de genezing betreft te verkrijgen, moeten wij ons bepalen met ten opzichte van de pogingen van Ubbing, Willekes, Daalmans e. a. naar de verhandeling van den heer Van Dorssen te verwijzen. Men verneemt er ook bijzonderheden omtrent het eerste en tweede huwelijk, door Ten Rhyne gesloten, en omtrent een bedenkelijke schaduw op zijn overigens sympathieke figuur geworpen door de beschuldiging in 1687 jegens hem door Nicolaas Schaghen geuit, als zoude hij zich aan sterken drank te buiten gaan. De Raad van Indië was ter zake verdeeld en daar de meerderheid scherp gebeten was op den Gouv.-Generaal Camphuys en deze tegen de uitlating van Schaghen verzet had aangeteekend, is het de vraag of Schaghen, van wiens karakter en optreden geen gunstig getuigenis wordt gegeven, niet schromelijk overdreef. In elk geval heeft Ten Rhyne tot zijn dood niet alleen zijn zetel in den Raad van Justitie behouden, maar bleef hij ook zijn functie als Inspecteur van de Leprozen en die van scholarch bekleeden.

Onder de wetenschappelijke nalatenschap van Ten Rhyne worden genoemd vele bijdragen in een plantkundig werk van Jacob Breyn „Exoticarum plantarum centuria prima" (Dantzig, 1678), waaronder die over Japansche kamfer en tal van tot dusverre onbekende planten van de Kaap de Goede Hoop, voorts eene verhandeling over de theecultuur. Deze „Wilhelme ten Rhyne, excerpta ex observationibus Japonicis, physicis etc. de Fructice Thee" maakte destijds veel opgang, en nog in 1729 noemt de vertaler van Kaempfer's „Beschrijving van Japan" haar een „keurlijk" geschrift.

Het thans volgende werk van Ten Rhyne ,,Dissertatie de arthritida Mantissa schematica de acupunctura et Orationes tres (in 8°. Londen en den Haag, 1683) was niet ter beschikking van den heer v. Dorssen en hij ontleent den korten inhoud aan in zijn bezit zijnde exerpten en vertalingen. Het handelt over het branden met moxa, de gedroogde en fijngewreven bladeren van een Artemisia-soort (Compositae) en over de punctuur met zilveren of gouden naalden bij de Japanners en andere volken aangewend.

De ,,Orationes tres: 1. de chymiae et botanicae antiquitate et dignitate, 2. de physiognomia, 3. de monstris'' bezorgden Ten Rhyne door den inhoud van de tweede verhandeling, waarin hij eene karakterteekening geeft der verschillende natiën, welke voor de Fransche natie alles behalve gunstig uitviel, een heftige bestrijding van de zijde van de geleerde dochter van Charles Patin. Deze Charlotte Catharina Patin schreef een vertoog, getiteld: ,,Apologia pro Gallis contra foedam illorum effigiëm Wilhelmo ten Rhyne depictans'', waarbij zij met diepe verontwaardiging tegen de door hem verkondigde denkbeelden te velde trok.

Wij teekenen hierbij aan, dat in de Koloniale Bibliotheek te 's Hage (van Galenstraat 14) een verhandeling voorkomt van Stephanus Blankaart, Phar. en Med. Doctor te Amsterdam (1684) over het Podagra en de Vliegende Jicht, aan welk ,,Tractaat'', ,,dewyl hetselve wat te klein was'', volgens den boekverkooper J. ten Hoorn, nog is toegevoegd zekere brief, aangaande de krachten der Melk in het Podagra en andere ziekten, ,,als ook de Chineesse en Japanse wyse om door de Moxa en de Gouden Naald alle ziekten volkomen te genesen'', welke verhandeling is geschreven door W. ten Rhyne, Med. Doct. etc. op Batavia in Oost-Indiën.

Deze verhandeling beslaat de bl. 273—291 van het klein formaat boekje en bevat de door den heer van Dorssen genoemde bijzonderheden, doch niets omtrent Ten Rhyne's verblijf in Japan, dan dat hij daar wel bij zulk een operatie tegenwoordig was.

Het nu volgende werkje, dat den schrijver evenmin ter hand kwam, is wel in de genoemde bibliotheek aanwezig. Het is een klein boekje, getiteld: V. Cl. Wilhelmi Ten Rhyne Daventr. Ampliss. Soc. Indiae Or. Medici & a consiliis Justitiae:

Schediasma de P r o m o n t o r i o B o n a e S p e i; ejusve tractus incolis H o t t e n t o t t i s, accurante, brevesque notas addente Henr. Screta S. a Zavorziz. — Scafusii. Impensis Joh. Mart. Meisteri. Typis Joh. Matt. Osvaldi. CIↃIↃ LXXXVI. Blijkens de opdracht aan J. Jac. Wepfer is de S. achter Screta te lezen Schotn. en volgens den heer van Dorssen was Henri Screta destijds geneesheer te Schafhausen.

Het werkje bevat slechts 76 pagina's klein octavo, waarin voorkomen: het bericht van schrijvers aankomst aldaar op 10 Oct. 1673, de beschrijving der omgeving en ligging, het bezoek aan den Compagnie's tuin en eenige hoofdstukken over de wilde dieren, vogels, visschen, insecten en giftige dieren, de planten en de jaargetijden. Dan worden de Hottentotsche bewoners beschreven met hunne lichaamseigenaardigheden, kleeding, gebruiken en woningen, hun bijgeloof, inborst, zeden en levenswijzen. De wijzen van oorlogvoeren, van handeldrijven, van dansen, van godsdienstoefening komen kortelijk ter sprake, alsook hun hoofden, rechtspleging, huwelijk, de opvoeding der kinderen, hun toovermiddelen en geneeskunde, terwijl bij eenige mededeelingen over de taal nog een zeer kort woordenlijstje is gevoegd.

Neemt men in aanmerking dat Ten Rhyne slechts 26 dagen aan de Kaap doorbracht en feitelijk de eerste auteur was, die dit land en zijn inheem-

sche bevolking uit een natuurhistorisch oogpunt beschreven heeft, dan wordt men bij het naslaan van latere schrijvers over ditzelfde onderwerp, wanneer Ten Rhyne wordt aangehaald, telkens getroffen door den scherpen blik en het juiste oordeel, waarvan hij in dit werk heeft blijk gegeven.

Een latere pennevrucht van Willem ten Rhyne is de genoemde „Verhandelinge van de Asiatise Melaatsheid", Amsterdam, 1687, een werkje in duodecimo, bevattende, behalve de „Voorreden" 181 bladzijden tekst, waarvan boven de waarde reeds is in het licht gesteld. In zijn geschrift betoont hij zich een vijand van al zoodanige publicaties, die niet op eigen ervaring en degelijke observatie berusten. Dit afkeurend oordeel had speciaal betrekking op eene mededeeling van Andreas Cleyer omtrent de Lepra te Batavia, door dezen den 25 November 1681 van uit Batavia naar Christiaan Mentzel te Berlijn gezonden, en die wetenschappelijk niet aan dien eisch beantwoordde.

Zonder verder op den inhoud zijner werken in te gaan, moge hier nog slechts vermeld worden dat de heer Van Dorssen nog nagaat wat de oorzaak mag zijn, dat daaraan door het nageslacht zoo weinig aandacht is geschonken en dat zelfs een ernstig geleerde van later tijd, de Breslauer Hoogleeraar in de medicijnen A. W. E. Th. Henschel, in zijn „Clavis Rumphiana" (Breslau 1833, pag. 34) Ten Rhyne beschrijft „als een man van goede gaven, maar weinig vertrouwbaar"! [1])

In de eerste plaats schijnt dit het gevolg der omstandigheid, dat hij een aanhanger was van Sylphius (gest. 1672), wiens latro-chemische leer bij het nageslacht geen waardeering meer vond, vooral toen de bekende Hermanus Boerhaave (1668—1738) zich een tegenstander daarvan betoonde. Dan zijn de geschriften, door de taal waarin zij geschreven werden, niet voor den meest geschikten lezerskring toegankelijk geweest en blijkbaar in zeer kleine oplaag verschenen en ten slotte moet de oorzaak der miskenning van zijn wetenschappelijken arbeid gezocht worden bij zijn tijdgenoot en vijand Andreas Cleyer.

Cleyer hield zich veel bezig met vreemde planten en reeds van af 1670 zond hij van uit Batavia aan verschillende autoriteiten en geleerden in Europa specimina van Oostersche planten en plantendeelen. Dr. de Haan concludeert in zijne „Priangan" 1ste deel bl. 283, dat Cleyer bij deze zendingen ten deele feitelijk in opdracht handelde van den invloedrijken Bewindhebber der O.-I. C., Mr. Nicolaes Witsen te Amsterdam. Als gevolg van een en ander geraakte Cleyer in correspondentie met verschillende personen van gezag en meerdere (meest Duitsche) geleerden en genoot hij ook in 1678 de eer tot lid te worden benoemd van het Collegium Naturae Curiosorum. In door dit college uitgegeven tijdschrift, de „Ephemerides Germanicae", komen verscheidene korte mededeelingen van hem voor, meestal de botanie betreffende. Behalve deze is op naam van Cleyer uitgegeven de „Specimen Medicinae Sinicae" (Frankfort 1682), waarvan de werkelijke schrijver was Michaël Boym, een Poolsch zendeling-jezuïet, die in 1643 naar Indië en China vertrok, van 1652—'56 tijdelijk in Europa vertoefde en in 1659 in China overleed. Blijkens een brief van Rumphius aan Jacob de Vicq, gewezen Secretaris van Justitie op Ambon, van 18 Aug. 1682, had deze een verhandeling over de Chineesche wijze van polsvoeling met Chineesche en Latijnsche karakters geschreven, eenige jaren te voren aan Dr. Cleyer afgestaan en het is zeer waarschijnlijk dat dit een der geschriften van pater Boym is geweest, want Rumphius kocht in 1672

[1]) Dr. F. de Haan „Andreas Cleyer", bl. 33 noot.

een achttal Chineesche boeken op de vendutie van den oud-Gouverneur Marville, die geschriften bleken van „'t Papen Eyland Namhaij", vermoedelijk Haynan, waar Boym verblijf heeft gehouden (Rumphius-Gedenkboek noot 2 op bl. 8).

Terwijl Cleyer klaagt, dat de uitgave te Amsterdam van Boym's geschriften door Ten Rhyne zou zijn tegengewerkt, beweert hij dat laatstgenoemde zijne mededeelingen omtrent de Moxa zou ontleend hebben aan brieven, door hem van Cleyer ontvangen, die zelf op 10 Aug. 1682 voor het eerst in Japan kwam.

Wij kunnen hier niet verder ingaan op de aantijgingen door Cleyer tegen Ten Rhyne geuit in zijne briefwisseling met Duitsche geleerden, doch het blijkt wel dat deze aan de reputatie van laatstgenoemde veel kwaad hebben gedaan. Een blijvend nadeel werd aan zijne wetenschappelijke nagedachtenis toegebracht door de opneming in extract-vorm van brieven van Cleyer in het veelgelezen Museum Museorum van Valentini, waarvan de eerste uitgave dateert van 1704. Zonder eenige commentaar werd daarin, vier jaar na Ten Rhyne's dood, het lasterlijk geschrijf van Cleyer publiek gemaakt, en niemand heeft, voor zoover den heer v. Dorssen bekend is, in de ruim twee eeuwen, welke sedert verliepen, de pen opgevat om Ten Rhyne te zuiveren van de daardoor op zijn naam geworpen blaam. Van Valentini mag men aannemen dat hij te goeder trouw handelde, doch staaltjes worden aangehaald ten bewijze hoe weinig deze van den werkelijken toestand in Indië en de onderlinge verhouding der personen afwist. Daar nog velen uit zijn werk putten, wordt eene waarschuwing tegen de bij Valentini omtrent Ten Rhyne en Cleyer te vinden gegevens niet misplaatst geacht.

In flagrante tegenspraak met de verguizing van Ten Rhyne en de verheffing van Cleyer bij Valentini, wordt vermeld dat tot oordeelen bevoegde personen als van Reede tot Drakestein voor zijn „Hortus Malabaricus", en als Rumphius voor de verzorging der copie van Camphuys van zijn „Herbarium Amboinense" zich niet tot Cleyer, maar wel tot Ten Rhyne wendden. En eveneens is het niet zonder beteekenis dat diens vakgenooten, die met hem in nauwere aanraking kwamen, zoo Kaempfer, die in zijne „Beschrijving van Japan" Ten Rhyne zijn „zeer geëerden vriend en waardige voorzaat" in Japan noemt; en Dr. Herman Nicolaas Grimm, die met Ten Rhyne naar Sumatra's Westkust was geweest en die zoowel de Augsburgsche uitgaven van 1684, als de uitgave te Batavia van 1679 van zijn „Compendium Medico-Chimicum" onder meer, ook aan Willem ten Rhyne opdroeg.

NOG IETS OVER DE SALIDA-MIJN.

Het opstel van den heer Van Dorssen over dokter Willem ten Rhyne, die met Dokter Hermanus Nicolaas Grimm eenigen tijd lid van den Bergraad ter Sumatra's Westkust was, geeft aanleiding de gegevens over de Salida-mijn in de Jan.-afl. 1911 van de *Ind. Gids* nog wat aan te vullen. Dr. Grimm kwam daarin reeds voor in verband met de naar hem genoemde schacht (H. der schets bl. 46). De heer Van Dorssen verwijst naar het werkje van Dr. S. Müller „Bijdragen tot de kennis van Sumatra", Leiden 1846. Dit blijkt o.a. een gezicht te bevatten op „de goudmijnen in het gebergte beoosten Salida", waarop men de beide door hem geziene mijningangen dicht bij elkander ziet afgebeeld en, wat nog belangrijker

is, het bevat een duidelijke ,,Figuratieve kaart van de baaien Tjinko en Salida en van het mijngebergte aldaar'', op de schaal 1 : 30.000 ongeveer. Men ziet daarop de eilanden Tjingko-besar en Tjinko-ketjil, het pad dat vanaf het stranddorp Peinan bergopwaarts naar de mijnen leidt en de plaats waar de voormalige compagnie's-woningen hebben gestaan, alsook de mijnen beoosten den Goenoeng Tambang.

Meer noordelijk is op de kaart aan zee het dorp Salida aangewezen en, volgens een noot op bl. 164 van het boek van Dr. S. Müller, is het daar, dat volgens de volksoverlevering vroeger de algemeene verzamelplaats der hoofden van de naburige dorpen en districten, zooals van Bajang, Troesan, Peinan, Soengi-pagoe enz. zich bevond, wanneer nu en dan een gewichtige zaak te behandelen was en daarover gemeenschappelijk beslist moest worden. Vandaar, zeggen de inlanders, werd die plaats Sâtoe-lîdah of bij verkorting Salîdah, d. i. ééne tong genoemd, namelijk in overdrachtelijken zin, waar allen zich tot één stem of ééne uitspraak (die der beslissing) vereenigden. De door Marsden naar het voorbeeld der vroegere schrijvers, gebezigde spelling van Selida of Silida, is dus minder juist.

Dr. S. Müller ontleent zijne bijzonderheden betreffende de geschiedenis der Salida-mijn aan een breedvoerig officieel verslag door L. van Basel in 1761, onder den titel ,,Radicale beschrijving van Sumatra's Westkust'' aan den Gouverneur-Generaal Mossel ingediend. Een afschrift van dit belangrijke verslag, uit hetwelk Radermacher bijkans woordelijk zijne in het derde deel der *Verhandelingen van het Bataviasche Genootschap* medegedeelde ,,Beschrijving van het eiland Sumatra'' getrokken heeft, trof men volgens Dr. Müller destijds in de Gouvernements-Archieven te Padang aan. Volgens een daaraan ontleende berekening leverde in 1687 de balans der Salida-mijn over het geheele tijdvak van 1670 af, een nadeelig slot van *f*138.308, zonder nog te rekenen de bezoldigingen der toen bij de mijnen geplaatste Europeanen, ten getale van vijf-en-veertig. De gedane uitgaven van allerlei aard hadden namelijk in die zeventien jaren in het geheel bedragen *f*486.996 (volgens Vogel *f*473.145, zie bl. 58 onzer Jan.-afl.), terwijl de waarde der verkregen delfstoffen op niet meer dan *f*348.688 berekend werd.

Nog wordt medegedeeld dat het metaal, in de negen jaren 1681—1690 uit de mijnen van Salida gedolven en naar Nederland gezonden, slechts op een waarde van *f*160.300 berekend werd, ,,terwijl de kosten in datzelfde tijdvak *f*566.100 beloopen hadden, zonder inbegrip van die der bezendingen naar Madagascar tot den aankoop van slaven. Men besloot evenwel met het werk te laten voortgaan, totdat de Heeren Meesters in Nederland, na kennis te hebben genomen van al de rekeningen en het schadelijke der onderneming, tot het staken van den arbeid last zouden hebben gegeven, bepalende men zich voorloopig alleen tot het eenigszins verminderen van het getal der bij de mijnen geplaatste Europeanen en slaven''.

Van primo Augustus 1609 tot ultimo Mei 1694 waren uit de mijnen 217.619 ponden erts gedolven, die men naar de in het vaderland gemaakte prijzen niet hooger in waarde durfde schatten dan tegen *f*80 de 100 pond of ruim *f*174.000 (vergelijk *Ind. Gids* 1886 II bl. 1295), terwijl de lasten in die vier jaren zouden hebben bedragen *f*276.000, buiten de jaarwedden van omtrent zeventig Europeanen, die daarbij gebruikt werden. Als een gevolg dier ongunstige uitkomsten werd een poging gedaan om in 1697 de mijnen van Salida te verpachten, doch reeds in 1698 verlieten de inlanders de mijnen: ,,niet alleen om het geringe voordeel, maar vooral ook wegens

de kwaadaardige koortsen, die vele hunner in het graf sleepten, en anderen aan een langdurig kwijnen bragten; met één woord; de mijnen waren, volgens hun zeggen, betooverd, en niemand wilde er zich meer in wagen; zoodat zij, gedurende een tijdvak van meer dan twintig jaren, verlaten bleven".

Omstreeks het jaar 1720 zonden echter Heeren Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie twee bergmeesters, Nikolaas Mettenius en Christoffel Kieling geheeten, naar Indië, met last om op verschillende plaatsen ter westkust van Sumatra de gesteldheid van den grond, met opzicht tot zijn rijkdom aan metalen, te onderzoeken en vooral de mijnen bij Salida nauwkeurig op te nemen. Mettenius zond reeds in 1721 een zeer optimistisch verslag, doch deed in het volgende jaar een buitensporige opgaaf van al het benoodigde tot het krachtdadig voortzetten van het mijnwerk, waartoe hij niet minder dan 1300 personen noodig achtte, zoo mijndelvers als soldaten en andere arbeidslieden. De andere bergmeester Kieling had van de geognostische gesteldheid van den Goenoeng Tambang bij Salida geen gunstige gedachten, doch ging elders zoeken, o.a. in het kustgebergte tegenover de hoofdplaats Padang, waar nog een oude mijngang wordt aangetroffen. Later heeft hij ook de goudgroeven in Ajerbangis, Pasaman en Natal onderzocht, doch geen belangrijke resultaten verkregen.

Mettenius hield zich druk bezig met het bouwen van woningen, doch kwam niet tot het delven van metaal, omdat hem daartoe, gelijk hij voorgaf, de vereischte middelen en vooral ook een genoegzaam getal bekwame werklieden ontbraken. „Op die wijze verliepen verscheidene jaren, zonder dat iets noemenswaardig in die mijnen ten uitvoer werd gebragt, terwijl er door de inboorlingen telkens klagten bij het bestuur te Padang inkwamen over de onhebbelijke handelingen van den bergwerker Mettenius, aan wien men eindelijk, op zijn herhaald verzoek, in 1727 verlof gaf, om naar Batavia te vertrekken".

Terwijl het volgende jaar Heeren Bewindhebbers toestemden in het staken van het werk en de mijn in 1729 voor 80 rijksdaalders 's jaars aan den Toewankoe Panglima van Padang werd verpacht, kwam men later op dit denkbeeld terug en werd bij brief van 14 Sept. 1731 het doen van een laatste poging aanbevolen.

In 1732 zond de regeering Willem Maurits Bruyninck als opperhoofd naar het werk, die onafhankelijk van het bestuur te Padang, rechtstreeks ondergeschikt aan de Hooge Regeering te Batavia zou zijn en aan wiens gezag de post op Poeloe Tjingko werd onderworpen. Men zond een schip naar Madagascar, ter afhaling van slaven tot dien met vernieuwden ijver en op een ruime schaal te beginnen arbeid. Men werkte gedurende vijf jaren met schier evenveel verlies als te voren, totdat eindelijk bij brief van 22 Aug. 1737 door Heeren Meesters in Nederland aan de Indische regeering last werd gegeven den arbeid te doen staken (*Ind. Gids* 1886 II bl. 1298).

GEREGELDE STOOMVAARTDIENSTEN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

In de 6e afl. van het *Tijdschrift voor Economische Geographie* geeft Dr. E. B. Kielstra eene studie over dit onderwerp, waarbij hij begint met het niet verwonderlijk te vinden, dat het bestaan van geregelde stoomvaartdiensten, tot de uiterste uithoeken van onzen Indischen archipel, onder

contract en met steun der Regeering, bij sommige oppervlakkige naturen afkeuring vindt. Wanneer de Koninklijke Paketvaartmaatschappij goede zaken maakt, wordt gezegd dat de „kapitalisten" worden „bevoordeeld", door het feit dat de Staat een deel der kosten draagt van verliesgevende, doch uit een bestuursoogpunt noodzakelijke lijnen. Uit het oog verliezend hoe de toestand vroeger was, wordt geklaagd dat de contractueele diensten de ontwikkeling der vrije scheepvaart belemmeren, alsof er één reederij te vinden zou zijn, die bijv. naar Nieuw-Guinea zou gaan varen voor eigen rekening. Niet in aanmerking nemend, dat winstgevende lijnen *niet* worden gesubsidieerd, beweert men dat er „een soort monopolie" is geschapen, waarbij „meer werd gelet op de belangen der kapitalisten dan op die der gemeenschap". Men houdt daarbij geen rekening met het feit, dat de vroegere subsidiën werden gegeven voor lijnen, die het thans zonder subsidie stellen. Men vergeet bij het verlengen van het bestaande contract voor tien jaren, te vermelden dat het subsidie over de jaren 1899—1905 met meer dan een kwart millioen 's jaars verminderd is en dat het „voordeelig" genoemde contract de maatschappij dus meer dan $1\frac{3}{4}$ millioen gulden kostte.

Het doel van den schrijver is, in het licht te stellen, dat, volgens de ervaring, wij thans met onze paketvaart op den goeden weg zijn, en er veel gevaar zou wezen, dat, bij ingrijpende verandering, door afschaffing der contractueele stoomvaartverbindingen, *niet* de Nederlandsche kapitalisten, maar wèl het Indisch bestuur, de Indische schatkist, de Indische handel, de Nederlandsche nijverheid aan het kortste eind zouden trekken.

Uit hetgeen de oud-Minister E. de Waal in 1879 schreef in *Onze Indische Financiën* III bl. 13 wordt ontleend, hoe de toestand van het vervoer over zee tusschen onze Indische eilanden omstreeks 60 jaar geleden was. Gewezen wordt op de openbare aanbesteding voor de bediening der paketvaart in 1863 gehouden voor de jaren 1866—'75, waarbij de heeren Paul van Vlissingen en Dudok van Heel te Amsterdam inschreven tegen een subsidie van *f*6.98 per geogr. mijl en H. O. Robinson te Londen de laagste inschrijver was op *f*6.97. Voor die ééne cent verschil, dus voor een winst van *f*420 's jaars, werd de geheele onderneming aan de Engelschen gegund en na de verlenging van het contract heeft het in het geheel 25 jaar geduurd dat de in het leven geroepen „Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij" feitelijk een Engelsche onderneming bleef, met haar zetel te Londen. Het politieke gevaar, daaraan verbonden, werd eerst langzamerhand begrepen. Eerst in 1886 is er, voor zoover de schrijver kon nagaan, duidelijk op gewezen (verg. *Indisch Genootschap* 14 Febr. 1888 door den heer P. J. van Houten. Voorts I. J. H. Gijsbertis Hodenpijl, De werkkring der Nederlandsche Marine, Haarlem 1886).

In 1874 werd eene aanbesteding gehouden voor de bediening der paketvaart over de jaren 1876—'90. De vaarbeurten waren gaandeweg iets uitgebreid, zoodat men rekende op bijna 51000 geogr. mijlen 's jaars; de vrachten voor gouvs. passagiers en goederen zouden met 10 pCt. en na 1880 nog met 4 pCt. verlaagd worden en de aannemer zou 12 ton renteloos voorschot bekomen, in de laatste 12 jaar van het nieuwe contract aan te zuiveren. Op deze voorwaarden was de reeds bestaande Engelsche maatschappij de laagste inschrijfster met een subsidie van *f*3.90 per geogr. mijl. De Indische Regeering, die het staatkundig en economisch gevaar toen nog niet zag, was daarmede zeer tevreden.

Dat het subsidie van *f*6.97 tot *f*3.90 werd verlaagd, geschiedde volgens den schrijver niet zooals de heer Van Kol zeide „wegens ernstige klachten",

want dan lag het eer voor de hand, dat de Regeering bij het nieuwe contract hoogere eischen zoude hebben gesteld, wat wel niet tot verlaging der kosten zoude hebben geleid. De zaak was dat de maatschappij op grond der verkregen ervaring kon berekenen dat een subsidie van *f*3.90 haar nog voldoende winst beloofde om het nieuwe contract begeerlijk te doen blijven. Dat zij haar eisch zooveel lager kon stellen zal bovendien te danken zijn geweest aan de openstelling van het Suez-kanaal in 1869, waardoor de kosten der schepen enz. verminderden.

Ten aanzien van de wijze, waarop de Ned.-Ind. Stoomvaartmaatschappij zich van hare verplichtingen kweet, vond de schrijver het volgende, z. i. zeer juiste getuigenis: „alles, wat bij contract was bedongen, werd stipt uitgevoerd, maar buiten het contract was de maatschappij hoogst willekeurig in hare handelingen; vooral de particuliere handel had reden tot klagen, en ook het Gouvernement moest hare ongenaakbaarheid ondervinden, toen de Atjeh-oorlog aanleiding gaf tot onderhandelingen buiten het contract. Een vast tarief voor particulier vrachtgoed ontbrak, en op de Buitenbezittingen werd geklaagd over het ontbreken van de gelegenheid tot doorvoer naar Nederland".

Het vervoer van troepen naar en van Atjeh, het geregeld ziekenvervoer van Atjeh naar Padang — waarvoor tegen zeer hooge betaling geruimen tijd twee schepen geregeld emplooi vonden — was een rijke bron van inkomsten voor de maatschappij, die dan ook b.v. in 1875 en 1876 een dividend van 18 pCt. aan hare deelhebbers kon uitbetalen, in 1877 20 pCt. Tegenover een vrij laag subsidie voor alle contractueele lijnen stonden hooge winsten op diensten, waarin het contract niet voorzag.

Uit een staatje der onder en der buiten contract bevaren afstanden in de jaren 1876—1890 blijkt dat, behoudens een ruim dubbele afstand in de jaren 1884—'88, de onder contract bevaren lijnen ongeveer de dubbele lengte aanwezen van die buiten het contract. Vergelijkt men dit met de huidige cijfers (zie bijv. onze vorige afl. bl. 993) dan komt men tot de slotsom, dat de Britsche maatschappij al zeer weinig heeft gedaan om den handel in onzen archipel te ontwikkelen.

Zooals gezegd was in 1888 de overtuiging vrij algemeen, dat men niet langer, ook al gaf dat misschien eenig geldelijk voordeel, voor de bediening der paketvaart in Indië van den vreemdeling afhankelijk mocht zijn. Men begreep dat de Staat onder alle omstandigheden meester moest kunnen blijven van de groote verkeersmiddelen binnen zijn gebied, — en ook, dat de Indische handel niet langer naar Singapore moest worden geleid, uitsluitend met in den vreemde gebouwde schepen. Overigens werd het twijfelachtig geoordeeld of eene regeling op „nationale grondslagen" veel duurder zou zijn. „Had, onder het in 1888 van kracht zijnde contract, de Stoomvaartmaatschappij niet groote winsten gemaakt door velerlei, waarin bij het contract niet voorzien was; moest men ook hier geen onderscheid maken tusschen *ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas?*"

Dat overigens het contract, waarop, in te gaan met het jaar 1891, door de Koninklijke Paketvaart-maatschappij de dienst in Indië werd onderhouden, op zichzelf niet te gunstig voor de contractanten kon worden geacht, kan eenigszins worden afgeleid uit het feit, dat het geen gemakkelijke taak bleek, het benoodigde kapitaal bijeen te brengen; de aandeelhouders moesten gelokt worden met „winstbewijzen" en met de belofte, dat zij tijdens den aanbouw der schepen 4 pCt. rente hunner stortingen zouden ontvangen.

In afwijking van vroeger werd niet meer voor alle contractueele lijnen

hetzelfde betaald, doch het subsidie wisselde van *f*1.50 (voor de lijnen Batavia—Atjeh ne Batavia—Soerabaja) tot *f*20 (voor de lijn eens in de 12 weken van Ambon naar Noord-Nieuw-Guinea). Daartegenover stond o.a. de verplichting tot geregeld varen binnen bepaalde tijdperken, het vrij vervoer van alle pakketten van de brievenpost; de verplichting om, als de Regeering het verlangt, een postambtenaar vrij over te voeren, maxima-tarieven voor vervoer van personen, goederen en gelden; opvolging van de instructiën, in tijd van oorlog of binnenlandsche onlusten aan de gezagvoerders te geven, en vooral duidelijke regelingen ten aanzien van het recht der Regeering tot inhuur of aankoop tegen de geschatte waarde, van de schepen der vennootschap.

Die regelingen zijn thans zóó, dat de K. P. M. geen belang meer heeft bij den inhuur van schepen, b.v. voor troepenvervoer. Men kan toegeven dat een belangrijk troepenvervoer *voor het oogenblik* de winsten eenigszins vermeerdert, — die vermeerdering is niet gewenscht, omdat zij niet opweegt tegen het *langer nawerkend* nadeel, dat de geregelde vaart wordt gedesorganiseerd en daarmede de geregelde ontwikkeling van personen- en goederenvervoer wordt belemmerd. Waar de heer Van Kol [1]) heeft gezegd: „dat in slechts 5 jaren voor transporten in verband met de expeditiën aan de Paketvaartmaatschappij niet minder dan *f*1.730.000 *extra* was uitgekeerd", heeft de schrijver reden de juistheid hiervan te betwisten, want in de negentien jaren 1891—1909 is aan die maatschappij niet meer dan *f*1.405.100 aan chartergeld voor gehuurde schepen betaald. Maar al was het juist, dan wil dat niet anders zeggen, dan dat de inhuur van schepen met hun personeel, de steenkolen, de voeding der troepen, genoemd bedrag heeft *gekost*. De Regeering is volkomen bevoegd schepen in te huren, niet aan de K. P. M. behoorende en er wordt gevraagd of zij dit nooit zou gedaan hebben als de voorwaarden te onvoordeelig bleken. Vergeleken met de bruto-ontvangsten op de geregelde lijnen, legt bedoelde ontvangst over 19 jaar bovendien weinig gewicht in de schaal.

Bij de berekening van het gemiddeld subsidie, moet men er volgens den schrijver rekening mede houden dat behalve de reeds genoemde bepalingen der overeenkomst, ook het passagierstarief 1e kl., waarnaar alle andere, ook het goederentarief geregeld worden, op alle lijnen *f*0.80 per geogr. mijl bedraagt, terwijl dit bij de N.-I. Stoomv. Mij. van *f*0.81 tot *f*2.25 afwisselde. Met den aanvang van 1899 onderging het subsidie eene belangrijke vermindering. Blijkens de medegedeelde berekening was voor dien tijd het subsidie per contractueelen mijl *f*7.65, doch slechts *f*2.44 over den geheelen dienst per mijl en thans bedragen die cijfers respectievelijk *f*5.89 en *f*1.05.

Er wordt opgemerkt hoezeer zich in de verloopen 20 jaar de niet-gesubsidieerde dienst heeft ontwikkeld. Dit is een gevolg van verschillende oorzaken — de ontwikkeling van Indië in economischen zin, verstandige ondernemingsgeest — maar ook van het genoten subsidie, waardoor nieuwe lijnen konden worden geopend, die aanvankelijk verlies gaven. Zonder dat subsidie had de Paketvaart, naar het den schrijver voorkomt, ook wel kunnen blijven bestaan, doch zij zou lang niet zooveel tot de ontwikkeling der Buitenbezittingen en van den Nederlandsch-Indischen handel hebben kunnen bijdragen.

Dit is een niet gering te schatten indirect gevolg van het subsidie. Het tegenwoordige bedrag, ca. 4½ ton, kan men op zichzelf gemotiveerd achten

[1]) Ned.-Indië in de Staten-Generaal 1897—1909 bl. 297.

door het vrije postverkeer en alle verdere verplichtingen, welke het contract aan de Maatschappij oplegt, zoodat hare vloot, thans 74 schepen, ter gezamenlijke inhoud van 111.468 bruto tonnen een reserve is voor onze marine, en alle uithoeken van onzen archipel geregeld bezocht worden.

De schrijver releveert dat de heer Van Kol in zijn onlangs verschenen boek [1]) zeide: „Min. Cremer schonk aan de Paketvaart een voordeelig contract", doch dat deze er geen gewag van maakt, dat het geldelijk voordeel voor den Staat hier den doorslag gaf. Die Minister „zocht naar middelen om het tekort op de Indische begrooting te verminderen; het was de Paketvaartmaatschappij wel een offer waard om haar contract verlengd te zien, maar naar veler meening betaalde zij dat offer waarlijk duur genoeg".

Ten slotte de rekening over 1910 van de maatschappij nagaande, blijkt deze op een voordeelig saldo van *f*3.246.536 te wijzen, waaronder het ontvangen subsidie begrepen is, dat bij elke reis afzonderlijk berekend, hier niet gespecificeerd voorkomt, doch in totaal op ca. *f*450.000 is te schatten en als zoodanig van weinig beteekenis meer is in verband met de hier nog eens geresumeerde voordeelen. Men kan er over twisten of het bedrag in juiste evenredigheid staat tot de geleverde diensten, maar de hoofdzaak is dat de Regeering te allen tijde kan vertrouwen op de loyale medewerking van de maatschappij tot hare staatkundige en economische belangen. Dr. Kielstra meent dat zulks na 1890 het geval is geweest, en dat er alle reden is om zich te verzetten tegen sommiger streven om de contracten met de Paketvaart-maatschappij te beschouwen als de bron van een soort monopolie, „omdat zij de ontwikkeling der vrije stoomvaart belemmeren". Zijne vaste meening is: „dat wanneer met het einde van 1915, als het tegenwoordig contract geëindigd is, geen nieuwe overeenkomst met een krachtige stoomvaart-onderneming wordt gesloten, het niet de Paketvaartmaatschappij, maar wel de Indische Regeering zou zijn, die daarvan de nadeelige gevolgen zou ondervinden. En wie aan „vrije mededinging" de voorkeur mocht geven, overwege nog eens ernstig de gevolgen en de gevaren daarvan, zooals die vóór 1891 aan het licht gekomen zijn!"

Wanneer men dit fraaie, vlot geschreven opstel leest, dan kan men niet ontkennen dat de Kon. Paketvaartmaatschappij in haren Regeeringscommissaris een welsprekend pleitbezorger heeft gevonden; doch daar het artikel, blijkens eenige daarin voorkomende wederleggingen van geciteerde meeningen van anderen, niet alleen een objectief-historisch doch ook een polemisch karakter draagt, is het niet te verwonderen dat er ook stemmen zijn, die zich tegen enkele punten der redeneering verzetten.

Van zeer bevoegde zijde werd ons opgemerkt dat al wordt toegegeven dat de vroegere toestanden, onder een slechts pseudo-Nederlandsche maatschappij, door en door afkeurenswaardig behooren te heeten, zulks niet bewijst dat het betere nu het *nec plus ultra* moet geacht worden voor de normale ontwikkeling van den handel.

Ongetwijfeld neemt de verdediger een sterk standpunt in, waar hij er op wijst, hoezeer de tegenwoordige Paketvloot mede voldoet aan de eischen van het transport, ingeval van binnenlandsche onlusten, doch er worde dan tevens niet vergeten, dat de allertreurigste toestand van onze Oost-Indische oorlogsmarine vooral deze behoefte schept en de prikkel wordt verzwakt om daarin verbetering te brengen.

---

[1]) Ibid bl. 6,

Er blijft volgens onzen zegsman te veel op den achtergrond hoezeer de ontwikkeling der vaart door monopoliën en trusten kan worden belet, hoezeer bijv. aan de belemmering der kustvaart reeds sinds jaren en jaren een einde had gemaakt moeten worden.

Men kan een geopend oog hebben voor het wenschelijke, zelfs voor het noodzakelijke in gegeven gevallen van subsidieverleening, doch men behoeft geenzins tot de „oppervlakkige naturen" te behooren, om die gevallen niet slechts met den meesten ernst te overwegen, maar ook zich af te vragen, tot hoever kan worden gegaan, opdat men niet alle toekomst voor het ontstaan van eene vrije nijverheid afsnijdt, opdat onderwerpelijk ook plaats worde gegeven voor de ontwikkeling van het vrije ruilverkeer, voor de verruiming der gelegenheid, dat men van het reizen niet wegens opgedreven tarieven moet afzien.

J. E. DE M.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Juli 1911.

INHOUD.

Over koeliequaesties. — De Gajoeweg. — De bevoegdheid van locale raden. — Bananencultuur. — De nevenbedrijven en overige middelen van bestaan van den Javaan. — Internationale rubbertentoonstelling te Londen. — Bolaang-Mongondou. — Invoer van rijst op Java. — Koeliewerving op Java. — Immigratie in Zuid-Afrika niet gewenscht. — Pestbestrijding en bedevaart. — Bevooroordeeld optreden tegen den Islam. — De Corantijnexpeditie. — De Centrale spoorweg in Duitsch Oost-Afrika. — Officieele cijfers omtrent de pest in het Malangsche. — De Prins Hendrik School. — Vooruitgang of achteruitgang. — Hollandsche monumenten in Britsch-Indië. — Een ontslagquaestie. — De Java-Siam-lijn. — De heer J. P. Jannette Walen. — Erfpacht op de Buitenbezittingen. — Java-suiker in Australië. — Huwelijken van Mohammedanen in Nederland. — De pestbestrijding. — Rattenverdelging en andere maatregelen. — De spoorweg van Biskra naar Toegoert. — Al of niet opheffing van Afdeeling B. — De komende bestuursorganisatie. — Waarnemingen in Indië. — De salversaan-brigade in de West. — De Selenka-expeditie. — De plaatsing van het Koloniaal Instituut te Amsterdam. — Agadir. — De Atjehkroniek der *Nieuwe Courant*.

Over koeliequaesties handelt het hoofdartikel van een ongenoemde in de *Locomotief* van 6 Mei j.l., waarbij herinnerd wordt aan een in de *Sumatra-Post* opgenomen verslag van een interview met den thans in Nederland vertoevenden Mr. Kruseman, vroeger voorzitter van den Raad van Justitie te Medan. Deze schrijft het moordgeval van den Assistent Haitsma Mulier in het Langkatsche, hoe bedroevend ook, aan onhandig optreden van assistenten en niet aan meerdere demoralisatie onder de koelies toe (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1649). Nu de storm van verontwaardiging over dien moord wat is gaan liggen, acht de schrijver in de *Loc.* het oogenblik gekomen om een kalm woord over de Delische koeliequaestie bij de autoriteiten en het publiek ingang te doen vinden. Tegenover de klachten der planters wijst hij op de zeer groote macht, die de assistenten hebben om bijv. de sorteerders in de schuren onaangenaam te zijn, door hun urenlangen arbeid ongedaan te maken op grond van slechte sorteering, enz. Hij wijst er op dat van een onafhankelijk rechterlijk ambtenaar, op bijna den hoogsten trap van zijn ambtelijke loopbaan als Mr. K. wel een eerlijk en betrouwbaar oordeel te verwachten is.

De schuld ligt niet alleen bij de koelies, doch ook bij de maatschappijen, die hunne assistenten aannemen uit allerlei overwegingen, welke vreemd zijn aan de gedachte: zijn ze geschikt om met een uitschot van koelies om te gaan? Daar dit aannemen van verkeerde assistenten voorloopig nog wel zoo blijven zal en intusschen het aantal koelies steeds toeneemt (in 1910 bracht de Kon. Paketv. Mij. er 14000 Javanen meer heen dan zij terugvoerde) acht de schrijver tusschenkomst van de Regeering noodig Deze zoude haar ambtenaren moeten vermeerderen en de contrôle en de gelegenheid tot klagen en bestraffen gemakkelijker moeten maken, want

nu kost het opzenden van koelies met getuigen naar de tot straffen bevoegde autoriteit te veel tijd en geld. Meer directe aanraking met ambtenaren en minder regeling op het papier wordt gewenscht. Zulk een ingrijpen door hulp bij de immigratie en contrôle van veel ambtenaren te midden van de eigenaardige en toch zeer goed in te richten gemeenschap daar ginder, maakt de positie der assistenten veel gemakkelijker en weinig anders dan die van de employé's op Java.

Wanneer men de groote cultuur van Europeanen in Deli wil behouden, dient de Regeering te hulp te komen, de cultuur is daar alles, zonder deze is Deli niets waard. En dat in dit opzicht de immigratie-quaestie een levensquaestie is, werd al veel eerder bewezen door den strijd van de kleinere ondernemingen tegen het planterscomité, waartoe de groote maatschappijen behooren. Op deze zaak gaat de schrijver niet verder in.

* * *

De Gajoeweg. In den zesden reisbrief van den heer Van Kol, opgenomen in de *Locomotief* van 9 Mei j.l. bespreekt deze o. a. den Gajoeweg (*Ind. Gids* 1910 I bl. 664) en waar men, naar vrijwel ontoegankelijke streken als Laoet Tawar, het bergmeer in het hartje van Noord-Sumatra, niet te zuinig behoort te zijn met verkeersmiddelen, zoo zijn toch bij den aanleg van dezen weg ,,de voorschriften van het gezond verstand met voeten ... vertrapt''. Alvorens dit aan te toonen, geeft hij een korte beschrijving van den weg. Van het tramstation Bireuen, waar ter wille van dien weg een kampement moest worden gebouwd, ging het per karretje in 2 uur naar Kroeëng Soempo (17 K.M.), waar de ingenieur woont, met de voltooiing belast. Weldra kruist men de breede Peusangan-rivier; vele tijgers worden in de onmiddellijke nabijheid aangetroffen. Naar Blang Rakal duurt de rit 7 uur en men passeerde voor het eerst twee groepen Gajoe's, terwijl overigens slechts apen in het bosch en neushoornvogels werden gezien. De weg vertoonde hier steile taluds, waar zware aardstortingen dreigen. Tusschen Blang Rakal en Lampahan (31 Maart 1911) moesten drie enorme ravijnen langs een grooten omweg worden omgetrokken, wat door een kabelbrug had kunnen worden voorkomen. Ook de afwezigheid van bruggen over de Tongo Beni en de Timbang Gadjah vorderde veel tijd (8 uur) en moeite. In het laatstgenoemde bivak, wegens de vele vulkanische steenen ,,kampement batoe'' genoemd, was het bij de terugreis op 5 April een transportdag en de aanwezigheid van 300 Gajoe-koelies, 400 Chineesche wegwerkers en talrijke dwangarbeiders gaf behalve de gewone militaire bezetting en de militaire dekkingen leven en vertier aan dit anders zoo eenzame verblijf.

Van Lampahan tot Takengön, de vierde en laatste etappe van Bireuen, wordt nog het oude Gajoepad gevolgd over 28 K.M. in $7\frac{1}{2}$ uur gaans, om aldaar bij de Laoet Tawar aan te landen. In de *Loc*, van 10 Mei schrijft v. K. over het tracé van den weg die 105 K.M. lang is, waarvan 67 in de Gajoe-landen; de breedte van de verharding is vastgesteld op 5 M., als maximum helling is 4° (7 pCt. of $^1/_{14}$) aangenomen. Naar eene geheel andere richting is niet voldoende gezocht. Meer dan een poging tot verbetering van het oude Gajoe-pad, hoe dwaas ook gekozen, kan men dit zoo dure werk niet noemen. Het is door de militaire autoriteit doorgedreven, vreezende dat eene volledige openlegging van zaken, een afgerond plan en eene zij het globale begrooting de goedkeuring der Staten-Generaal niet zouden hebben verworven. ,,De opdracht daartoe is door den G.-G. Van Heutsz gegeven. Voor den tocht van overste Van Daalen (8 Februari

tot 23 Juli 1904) luidde deze: „aanleg van een karreweg van Peusangan naar de Laoet-streek vanaf Blang Loka door Gajoeërs te maken", die ... er niet waren! Om daaraan te voldoen, althans zoo luidt het verhaal, stond Van Daalen op zekeren dag bij de brug over de Peusangan, trok zijn sabel, kapte enkele malen daarmee in de lucht, zeggende: „dáár moet de weg komen!" Deze houw in de lucht heeft den lande tonnen gouds gekost (meer dan $1\frac{3}{4}$ millioen gulden), voor $^9/_{10}$ doelloos verspild". Na deze inleiding is het niet te verwonderen dat de nu in details volgende critiek van den heer Van Kol niet malsch is. Hij dringt aan op een onderzoek naar de schuldigen aan het roekeloos morsen met geld en menschenlevens, die maar niet konden begrijpen dat men geen weg maakt van 185 K.M. en van twee millioen gulden om enkele duizenden bergbewoners te bereiken, die hem niet noodig hebben.

De onpartijdigheid gebiedt ons hier melding te maken van een in de *Locomotief* van 6 Juni j.l. (no. 129) opgenomen schrijven van den kapitein bij den Topographischen Dienst G. E. Hoedt te Medan, die zegt, dat reeds in 1901 gedurende den eersten tocht van Majoor v. Daalen naar de Gajoe-landen het gevolgde pad door opnemers in kaart werd gebracht. Eenige jaren later werden het voetpad en de omgeving over een breedte van ± 6 K.M. nogmaals verkend en de moeilijkste gedeelten op de schaal 1 : 5000 in kaart gebracht, om na te gaan in hoeverre het bestaande tracé voor den voorgenomen wegaanleg in aanmerking zou komen. De door den heer Van Kol genoemde smalle kloof en meerdere andere kloven zijn over hun geheele lengte opgemeten en evenzoo is dit het geval geweest met een belangrijk deel van de Peusangan-rivier, van af de genoemde brug (die van den „sabelhouw") tot aan Timbang Gadjah (± 25 K.M.). De opnemers van den Top. Dienst zijn meermalen bij den wegaanleg werkzaam geweest voor tracé-metingen op den Blang Rakal. In 1904 volgde de heer Hoedt met den toenmaligen overste van Daalen het tracé en werd aan het terrein in de omgeving de noodige aandacht geschonken. Het gemakkelijkste gedeelte was aan de bivak-commandanten toevertrouwd, die echter in het bezit waren van goede kaarten; dat op sommige plaatsen de weg later verlegd moest worden is juist, doch dit komt zelfs bij spoorwegen voor. De aanleg van het moeilijkste gedeelte was opgedragen aan een infanterie-officier, die geruimen tijd bij de genietroepen gedetacheerd was geweest en volgens deskundigen alleszins berekend was voor die taak. Later kreeg een bekwaam genie-officier de leiding van dit werk, en deze verklaarde den arbeid van zijn voorganger in geen enkel opzicht te kunnen verbeteren. Daarna werd de magazijnmeester Heinzenknecht met het werk belast, van wien de heer Van Kol zelf met zooveel lof gewaagt.

* * *

De bevoegdheid van locale raden. In een artikel, getiteld: „Een ongewenscht gevolg?" in de *Locomotief* van 15 Mei, herinnert Mr. H. uit Batavia aan een reeks artikelen, die hij schreef in het *Bat. Nbl.* van 24, 28 en 31 Dec. 1910, waarin hij o.a. een critiek uitoefende op de Indische gemeentewet, de locale raden-ordonnantie. Hij kwam daarbij tot de conclusie, dat de assistent-resident, als zoodanig voorzitter van den gemeenteraad, ten opzichte van het door hem qualitate qua gevoerde dagelijksch bestuur rekening en verantwoording schuldig was aan den raad zijner gemeente. In verband daarmede bespreekt hij thans de rol, die de gemeenteraden spelen bij de bestrijding en beteugeling, mitsgaders de voorkoming van

besmettelijke ziekten. Wel is aan de diverse gemeenteraden de bevordering van de openbare gezondheid in de gemeente opgedragen, maar in eene aan Semarang gerichte regeeringsmissive moet niet onduidelijk te kennen zijn gegeven dat wel de bevordering van maar niet de *zorg* voor de openbare gezondheid tot hun arbeidsfeer behoort. Intusschen bleek het dat te Soerabaja en te Batavia ook de ingezetenen, wier gezondheid hun lief is, zich het recht meenden te mogen toekennen een woordje mede te spreken over hun eigen gezondheidsbelangen. Bij de afkondiging der quarantaine en der epidemie-ordonnantie (*St.bl.* 1911 no. 277 en 299) zijn ettelijke bevoegdheden van sanitaire politie gegeven aan het hoofd van plaatselijk bestuur en deze mag, na ingewonnen geneeskundig advies, loodsen oprichten voor isolatie, enz. Van het overbrengen van eene dergelijke bevoegdheid bij den raad is geen sprake geweest. En toch kunnen plaatselijke belangen daarbij gemoeid zijn. En nu leidt Mr. H. uit art. 3 der Loc. Raden-ord. af dat onder ressort van den raad niet verstaan wordt de bemoeiingsfeer, maar het *gebied*, waarover de locale raad is ingesteld. Ten opzichte daarvan is dus ook de voorzitter van den raad belast met het dagelijksch bestuur en krachtens art. 18 al. 3 van die ordonnantie wegens dat dagelijksch bestuur aan den raad *verantwoording* schuldig en moet hij *alle* door den raad *verlangde* inlichtingen geven. De raad heeft dus ook het recht hem over eene besmetverklaring of opheffing daarvan te interpelleeren. Zoo is dan de Indische gemeente een ding geworden, dat al moeilijker valt weg te drukken.

* * *

Bananen-cultuur. Als extra bijlage (Ergänzungsheft no. 169) van *Petermanns Mitteilungen* is een werk verschenen van Dr. Richard Rung: „Die Bananenkultur, geographisch, wirthschaftlich und kulturhistorisch betrachtet". Het werd te Bonn geschreven door den nog jeugdigen doctor, die in 1906 een dissertatie van meer beperkten omvang aan het onderwerp wijdde. Aangemoedigd door de professoren Rein en Supan, heeft hij zijn stof omgewerkt en uitgebreid tot deze op 27 Maart j.l. afgesloten monographie, die zeker wel alles zal geven wat over het onderwerp bekend is en waarbij vooral gebruik gemaakt is van het vele materiaal dat het Hamburgsche Koloniale Museum ter beschikking van den schrijver kon stellen. Het geschrift is versierd met afbeeldingen en een wereldkaart, waarop de geographische verspreiding der bananen is aangeduid; het is voor 9 Mark afzonderlijk verkrijgbaar.

* * *

De nevenbedrijven en overige middelen van bestaan van den Javaan vormen het vierde en slot-opstel van den heer T. J. Bezemer (zie onze Juni-afl. bl. 814) in afl. 6 (15 Juni 1911) van het *Tijdschr. voor econ. Geographie.* Terwijl eerst de zuiver inlandsche bedrijven worden besproken aan de hand van het overzicht, waarvan in de *Ind. Gids* 1910 II bl. 1190 een uittreksel is gegeven, komen ten slotte die bedrijven ter sprake, welke uitsluitend ten gevolge van Westersche inmenging zijn ontstaan. Hieronder behooren het boschwezen, de cultuur op erfpachtsperceelen en de suikerindustrie op gehuurde gronden. Terwijl nog in het bekende „Overzicht" van Mr. v. Deventer twijfel werd uitgesproken of bij de uitbreiding van de boschcultuur wel voldoende rekening wordt gehouden met het economisch belang der bevolking, schijnen de antwoorden in de Welvaartverslagen betreffende de „Economie der dessa" de schaal ten voordeele van het Boschwezen te

doen overslaan. Hierbij mag evenwel niet worden vergeten, dat bij de beantwoording der onderwerpelijke vragen meest houtvesters aan het woord waren. Bij de erfpachtsperceelen is over het algemeen de slotsom, dat de nadeelen niet opwegen tegen de groote voordeelen voor de bevolking. De zoo verschillend beoordeelde suikerindustrie wordt aan het slot besproken. Na eenige cijfers te hebben gegeven, wordt uit het programma van het Syndicaat (Juni-afl. *Ind. Gids* 1911 bl. 791) punt 2 aangehaald betreffende het einddoel om verbod van vervreemding van den grond aan niet-Inlanders afgeschaft te krijgen en gezegd dat de bereiking daarvan niet anders dan noodlottig voor den Javaanschen landbouwer zou worden. Wat de grondverhuur betreft, op den duur zal zij, beter dan dat deze van Gouvernementswege wordt vastgesteld, verhoogd kunnen worden, wanneer eenerzijds eenvoudig landbouwonderwijs den landbouwer geleerd zal hebben meer uit zijn grond te halen dan tot nu toe en anderzijds een gemakkelijk landbouwcrediet hem sterker zal doen staan.

Kortelijk den indruk samenvattende omtrent den economischen toestand der bevolking, door den schrijver verkregen, vertoont zich in de Javaansche maatschappij in velerlei opzicht een gestadige, hoewel gewoonlijk te langzame vooruitgang en blijken voor menigen tak van volkshuishouding, in het bijzonder den landbouw, de vooruitzichten tamelijk hoopvol, terwijl de Regeering voortdurend het oog gevestigd houdt op maatregelen, die de economische verheffing van het volk kunnen bevorderen, welke qualitatief uitstekend, nu ook naar gehoopt wordt quantitatief voldoende zullen worden toegepast.

* * *

Internationale rubbertentoonstelling te Londen. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 26 Juni bericht de Londensche correspondent hoe hij op 24 Juni in de gelegenheid was gesteld om de tweede internationale rubbertentoonstelling (zie *Ind. Gids* 1908 II bl. 1552) in oogenschouw te nemen, die tot 14 Juli geopend blijft. Het treft eenigszins ongelukkig, dat de opening samenviel met de vlootrevue te Spithead, doch wegens de lange voorbereiding was hieraan niet meer te veranderen en konden eenmaal gemaakte schikkingen met het buitenland, zooals de ijverige beheerder, de heer A. Stanes Manders, zeide, niet meer verschoven worden. Prins Hendrik zou op 27 Juni de tentoonstelling bezoeken. De zeer volledig lijkende catalogus is zeker driemaal zoo lijvig als die, welke drie jaar geleden voor de tentoonstelling in Olympia was bezorgd; dit geeft een goed denkbeeld van den toenemenden omvang van het bedrijf. Niet minder dan £70 millioen moet in de rubbercultuur zijn vastgelegd. Voor rubberhandelaren en fabrikanten biedt de Agricultural Hall een goed veld voor studie, maar ook voor den gewonen burger is er veel belangrijks te zien. De Belgische en Nederlandsche afdeelingen behooren tot de meest belangwekkende der geheele tentoonstelling, doch de opzet is zeer verschillend. De eerste, met veel smaak in vijf zalen opgesteld, is eigenlijk een poging om te laten uitkomen, hoezeer de tegenwoordige politiek van België in de Congo afwijkt van die van vroeger. De Nederlandsche afdeeling, met haar pendopo in het midden is misschien niet zoo artistiek, maar ontegenzeggelijk de zakelijkste van de twee. Er zijn twee catalogi van; die der Nederlandsch-Indische Commissie is met bijzonder veel smaak geïllustreerd en vol belangrijke artikelen over ons Oost-Indië, waarop zij de aandacht der Engelschen wil vestigen.

* * *

Bolaang-Mongondou. In de *Nieuwe Courant* van 24 Juni j.l. schrijft de oud-Resident E. J. Jellesma over dit landschap naar aanleiding van een bericht in een van de Indische bladen door „Een Partikulier" dat onze invloed sedert de plaatsing van een Controleur B. B. aldaar in het binnenland zóó is toegenomen en de toestanden er zoo verbeterd zijn, dat het nu rijp is om onder rechtstreeksch bestuur gebracht te worden. De heer Jellesma herinnert er aan, dat dit landschap behoort tot de residentie Menado en dat de verhouding er van tot het gouvernement wordt beheerscht door het op 22 Oct. 1895 gesloten contract, waarvan de hoofdinhoud wordt medegedeeld. (De acte van verband van den tegenwoordigen Radja Datoe Cornelis Manoppo is opgenomen in de *Ind. Gids* 1907 II bl. 1721). Het hoofdmiddel van bestaan is de landbouw, terwijl naast voedingsmiddelen ook cultuurgewassen voor de Europeesche markt als koffie, cacao, enz. worden geteeld. Terwijl de cacao door ziekte in het gewas achteruitging, breidt de koffie zich sterk uit en de bereiding van kopra neemt toe. De uitvoer van boschproducten is niet onbelangrijk. Gouddelverijen van inlanders worden tegenwoordig nog maar aangetroffen in den omtrek van Kotaboenan, doch volgens deskundigen moeten verschillende gedeelten rijk aan goud zijn. De ijzerbewerking wordt er sterk beoefend en de kapmessen van Mongondousch metaal zijn gewild.

Na een historisch overzicht, hoe vroeger deze streken aan Ternate onderworpen waren en wij ons tot voor kort geleden weinig aan de landschappen lieten gelegen liggen, daar bezoeken van ambtenaren zich tot de kustplaatsen beperkten, wordt er op gewezen, dat in 1857 door den Resident Jansen en den toenmaligen controleur Dr. Riedel voor het eerst een tocht door de binnenlanden gedaan werd. Later gebeurde dit door eenige zendelingen en vervolgens door de heeren Sarasin. Eerst door de vestiging aldaar van een controleur, een tiental jaren geleden, kwam men meer op de hoogte van land en volk. Die plaatsing was noodig om onzen invloed te vermeerderen en aan velerlei misstanden en ongerechtigheden een einde te maken. Er heerschte toch sedert vele jaren een storende regeeringloosheid, die een vruchtbaar veld opende voor de kwade praktijken van de nietsdoeners onder den talrijken adel (abo's of anaks radja), die over de goedgezinde bevolking een soort terrorisme uitoefenden. De eerste controleur, A. C. Veenhuyzen had dan ook een moeilijke taak, doch niettemin heeft hij als pionier veel gedaan voor de verbetering der toestanden. Op 19 Aug. 1902 kwam het tot bepaalde feitelijkheden en trachtte de bevolking een der hunnen uit de gevangenis te bevrijden, waarop door salvo's van de gewapende politiedienaren een zestiental der aanvallers sneuvelden. De schuldigen werden met behulp van een detachement militairen gearresteerd en na die gevoelige les verbeterde de toestand aanmerkelijk, ook door de medewerking van den radja D. C. Manoppo. „Een Partikulier" mocht dus terecht schrijven, dat sedert de plaatsing van den controleur aldaar de toestanden aanmerkelijk zijn verbeterd. De bijvoeging dat het landschap nu rijp is om onder rechtstreeksch bestuur te worden gebracht, wekt echter de verontwaardiging van den heer Jellesma, die er tegen opkomt, dat zoo cynisch over de waarde van eenmaal gesloten contracten wordt geoordeeld. Het vertrouwen op de stipte inachtneming van de goede trouw in onze aanraking met de inlandsche zelfbestuurders mag in het minst niet geschokt worden. Dat eischt onze waardigheid; anders handelende zullen wij allen moreelen invloed verliezen en daarom ons gezag in de waagschaal stellen. Het eens gegeven woord moet heilig zijn en blijven.

* * *

Invoer van rijst op Java. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Juni j.l. komt voor no. VI der reeks opstellen „Natuur en menschen in Indië" van mejuffr. A. de Wit, waarin zij ditmaal een aantrekkelijk beeld geeft van den rijstoogst op Java. Als slotsom wijst zij echter op het weinige van den overvloedigen oogst, dat in handen van den landbouwer blijft, als hij zijn voorschotten terugbetaald heeft, en dan komt zij tot het inzicht dat de oogst van Javaansche rijst feitelijk niet overvloedig is, dat hij zelfs op millioenen pikols na niet genoeg is. Dit leidt zij af uit een gegeven, ontleend aan het Handboek van Insulinde, van den heer D. van Hinloopen Labberton, dat er in 1907 op Java en Madoera voor eene waarde van *f*9.738.000 aan gepelde rijst werd ingevoerd, en dat in het achterland van Soerabaja alleen gedurende 1909 aan rijst uit Saigon en Rangoon 2 millioen pikols en in 1910 zelfs 4½ millioen pikols werden ingevoerd (Verslag K. v. K. te Soerabaja over 1910 bl. 175). „In plaats van den schijnbaren overvloed is er zulk een verschrikkelijk tekort", zegt de schrijfster en zij meent dat dit slechts geboet kan worden door steeds meer geld te besteden voor verbeterd landbouwcrediet en vooral voor irrigatie.

Hierbij wordt over het hoofd gezien dat invoer op zichzelf nog geen bewijs is van gebrek. Als de bevolking goedkoope rijst van elders kan koopen en uit andere hulpbronnen geld daarvoor besteden, dan is dit het bewijs dat zij over dat geld beschikt en dat de bezitters van Java-rijst er elders betere prijzen voor kunnen maken.

Volgens de officieele *Jaarcijfers* werden in de jaren 1907, 1908 en 1909 respectievelijk op Java 120.285, 187.257 en 216.124 ton rijst ingevoerd, dat is in ronde cijfers (1 ton gelijk 16 pikols stellende) 2, 3 en 3½ millioen pikols. In diezelfde jaren werden echter 715.296, 549,348 en 874.383 pikols rijst uitgevoerd, welke men met evenveel recht aan de voeding der inlanders onttrokken zou kunnen noemen, als men geen rekening houdt met de samengestelde toestanden in eene maatschappij door handel en bedrijf in het leven geroepen. Als de ingevoerde rijst van gouvernementswege gekocht en kosteloos verdeeld werd, zou het een onrustbarend verschijnsel zijn, doch nu de bevolking met gemak de tegenwaarde opbrengt, is er geen aanleiding tot weemoedige voorstellingen.

* * *

Koeliewerving op Java. Het *Vaderland* van 24 Juni j.l. bespreekt een bericht uit de *Berl. Börs. Ztg.* dat de Nederlandsche regeering op verzoek van de Duitsche vergunning heeft verleend 2000 inlanders (dat wil zeggen Javanen) aan te werven voor Samoa, onder voorwaarde dat zij op kosten van het rijk worden teruggezonden, zoodra zij daartoe den wensch te kennen geven. Zooals bekend, is de uitvoer van inlandsche werkkrachten uit Ned.-Indië verboden; de Gouv.-Generaal kan evenwel in bijzondere gevallen daarvan dispensatie verleenen (*St.bl.* 1887 no. 8). Die uitvoer is thans echter geen uitzondering meer. De *Java-Bode* berekende eenigen tijd geleden dat er van medio 1906 tot medio 1910 niet minder dan 25.450 Javanen waren uitgevoerd. Omtrent een geval van uitvoer naar de Straits zeide de *Locomotief* dat de Regeering de concurrentie in de jacht naar werkvolk verscherpt door de helpende hand te bieden aan de Straits-ondernemingen. Deze gedragslijn is al jaren een grief der Indische ondernemingen, doch zal niet worden weggenomen. Volgens de *J.-B.* heeft de Regeering, na beraad, besloten den uitvoerhandel in koelies — ondanks het bestaande verbod als regel — niet te belemmeren. Een der redenen hiervoor is, dat moge Britsch-Indië de emigratie van werkkrachten al ver-

bieden, de Straits-regeering kortelings dergelijke emigratie weer heeft toegelaten. Het *Vad.* toont aan dat deze reciprociteit alleen de Straits ten goede komt. Deze heeft geen bezwaar tegen uitvoer van koelies, die zij liever zelf niet gebruiken. Het *Vad.* acht het toelaten van de werving voor andere landen eene groote bevoordeeling van buitenlanders boven eigen ondernemers. Deze zijn onderworpen aan de koelie-ordonnantie en periodieke inspecties, doch er wordt gevraagd naar de waarborgen, die de Regeering heeft omtrent het lot der koelies op Samoa, de Hebriden, enz. Het is niet voldoende dat er in die landen bepalingen bestaan, getuigende van de voldoende behartiging der belangen van de Inlanders, maar het blijft de vraag welk toezicht wij op de nakoming van deze kunnen uitoefenen. Is voor dat toezicht geen gelegenheid, dan moet geen toestemming worden verleend om voor zulk een land koelies te werven: deze hebben in een vreemd land meer bescherming noodig dan in ons eigen Indië.

Nog moet bij de koeliewerving de aandacht gevestigd worden op de misbruiken en misstanden daaraan verbonden, die bij toenemende werving voor het buitenland niet minder zullen worden. Het blad meent, dat de Regeering er ten slotte toe zal moeten overgaan de werving zelf ter hand te nemen en ze niet aan werfbureaux over te laten.

In verband met hetgeen het *Vad.* over de werving voor de Straits zegt, valt te wijzen op een bericht in de *Straits Budget*, de wekelijksche uitgave van de *Straits Times*, van 11 Mei j.l. omtrent eene vergadering van de plantersvereeniging van Malaya, op 30 April j.l. te Kuala Lumpur gehouden, waarin over het groote belang van de Javaansche emigratie voor de ondernemingen in de Maleische staten werd gesproken en een der leden berichtte dat de werving door het Ned.-Ind. gouvernement weder zou zijn opengesteld, doch hoogstens voor 1000 personen per maand, zoodat alleen aan reeds voorhanden aanvragen kon worden voldaan, doch niet aan die welke sedert waren ingekomen. Wel een bewijs hoeveel Javaansche koelies men op Malakka nog gebruiken kan.

In het *Vaderland* van 6 Mei troffen wij een bericht aan omtrent het voornemen om 4 à 500 Javanen op de Fransche plantages der Nieuwe Hebriden in te voeren, waarmede men in het naburige Nieuw Caledonië veel succes had gehad (voor het zenden van 200 koelies derwaarts werd eenige maanden geleden vergunning gegeven).

In de *Locomotief* van 19 Mei, 2e bl. wordt vermeld dat de klachten over de bezwaren, waarmede het betrekken van Inlandsche arbeiders gepaard gaat, steeds talrijker worden. Zoowel op Java zelf als voor de Buitenbezittingen is de emigratie niet alleen kostbaar, doch ook onzeker. Terwijl de volksaard hieraan wellicht voor een deel schuld heeft, schiet echter ook de wetgeving tekort, daar zij volgens de *Java-Bode* de bona fide werving van arbeiders niet genoegzaam beschermd tegen ongeoorloofde praktijken. De clandestiene werving verheugt zich in een grooten bloei. Wel wordt vergunning gevraagd voor den werfagent en voor zijn wervers en handlangers, doch degeen die niet gunstig genoeg bekend staat om als werfagent te mogen optreden, weet zulke vergunningen door gepasporteerde militairen en dergelijke personen, die geheel van hem afhankelijk zijn, te doen aanvragen en doet ze dan voor hem werkzaam zijn. De clandestiene werving belooft grooter succes dan de geoorloofde, omdat zij goedkooper werkt door zich niet te storen aan de verplichtingen der ordonnantie en het toezicht er op veel minder drukt. Schrijft bijv. de ordonnantie het huisvesten der geworvenen in een binnenlandsch depôt voor, alvorens ze naar het stranddepôt over te brengen, met allerlei geknoei wordt dit ont-

doken. Er wordt daarom grooter kieskeurigheid aanbevolen bij het verleenen van vergunning aan werfagenten, terwijl ook voorgeschreven moest zijn dat de wervers alleen koelies mogen aanbrengen aan den werfagent, in wiens dienst zij zijn. Anders ontstaat er een soort handel in aangeworvenen. Daarentegen worden vergunningen voor handlangers overbodig geacht, want als deze bedriegelijke voorstellingen aan de menschen doen, komt zulks toch uit als een eerlijke werver ze ondervraagt. De wervingsordonnantie *St.* 1909 no. 123 heeft in de practijk niet voldaan; ook de Regeering is over haar werking niet tevreden en de *J.-B.* gelooft dat zij, in genoemden geest gewijzigd, in kracht en nut zal winnen.

* * *

Immigratie in Zuid-Afrika niet gewenscht. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 Juni j.l. ontleent aan den Kaapstadschen correspondent van de *Times* dat Minister Hertzog over de immigratie een rede hield voor zijn kiezers te Smithfield, waaruit blijkt dat hij er niet voor is. Speculanten, die veel land bezitten, mogen er vermeerdering van de waarde van hun grond van verwachten, en de mijneigenaars vermindering van de loonen van blanke werklieden, maar het belang van het land zag de minister er niet in. (Zijn gehoor juichte die woorden toe). In de oude landen is de maatschappij op verkeerden grondslag gevestigd, daarom is daar zoo'n heirleger armen. Zuid-Afrika heeft die industriestaten niet te benijden. Het ontwikkelde zich langzaam en geleidelijk. Geen staatsgeld dus om het land op hetzelfde peil te brengen als die Europeesche staten. Er wordt bij aangeteekend dat Hertzog de leider is van het reactionnaire element in Botha's kabinet.

* * *

Pestbestrijding en bedevaart. Blijkens het *Vaderland* van 12 Juni j.l. ontving dit blad een particulier schrijven uit Indië ter inzage, waarin vermeld wordt, dat het nu vrij zeker is, dat het eerste geval van pest zich heeft voorgedaan bij een uit Mekka teruggekeerd bedevaartganger, die na aankomst te Soerabaja naar Malang ging, waar zich de ziekte vertoonde, waaraan hij binnen enkele dagen overleed. Ook zijn familieleden stierven, behalve een zoon, die de besmetting vermoedelijk elders overbracht en daarna ook stierf. In verband met dergelijke berichten dringt men er op aan het toezicht op de terugkeerende Mekkagangers te verscherpen en ze onder anderen tien dagen quarantaine te doen houden. Daar de uitgaven daarvoor bijna uitsluitend gedaan worden voor eenige duizenden Mekkagangers, gaf bijv. de arts J. M. H. van Dorssen in overweging van elken vertrekkenden Mekkaganger het vooraf storten van een behoorlijk bedrag te eischen om daarmede bedoelde uitgaven te dekken. Anderen achten dit ongeraden omdat men er een ageeren tegen de bedevaart in zou zien, waartegen eene waarschuwing niet overbodig is: de houding der Indische Regeering in de laatste tijden — bijv. de Zondagsrust-circulaire — geeft reden om, waar het vertrouwen bij de inlandsche bevolking toch reeds geschokt is, tot groote omzichtigheid aan te manen. Het gevaar eener mogelijk verkeerde uitlegging mag echter de regeering niet weerhouden een maatregel te nemen, die in het belang van den algemeenen gezondheidstoestand noodzakelijk is en om misvatting te voorkomen kan zij de bedoeling der bepalingen door regenten en pengoeloe's, die van tegengang van het

Mohammedanisme onverdacht zijn, laten uitleggen. Op de quarantaine-stations moet ook een kleine moskee opgericht worden, terwijl de vertrekkende bedevaartvangers op die quarantaine bij terugkeer voorbereid moeten worden.

In de *Javasche Ct.* van 23 Mei zijn een tweetal gouvernementsbesluiten afgekondigd, waarbij o.a. bepaald is dat schepen met pelgrims slechts de in de quarantaine-ordonnantie als eerste klasse aangewezen havens in Indië mogen binnenloopen en voorts dat alle van de bedevaart 1911/12 terugkeerende pelgrims onderworpen zullen worden aan eene waarneming van vijf dagen, welke zoo de havenarts dit noodig oordeelt, uitgebreid kan worden tot tien dagen.

Ook in Mekka zijn voor de van Java komende bedevaartgangers strenge quarantaine maatregelen getroffen.

* * *

Bevooroordeeld optreden tegen den Islam. Terwijl de bovenbedoelde maatregelen uit een hygiënisch oogpunt wel onvermijdelijk zullen zijn, is het o.i. niet gelukkig gezien om van dergelijke berichten gewag te maken onder het hoofd: „Tegen de hadji's" en „Een stap in de goede richting", waaruit men zou kunnen opmaken, dat de Regeering dan toch niet vreemd is aan een weinig tegenwerking van de bedevaart, aan welk denkbeeld nog voedsel wordt gegeven door het bericht onder het opschrift: „Helpt u zelf!", door de *N.R.Ct.* van 24 Juni j.l. aan de *Java-Bode* ontleend, omtrent een gouvs. circulaire betreffende financieele hulp aan bedevaartgangers. Naar aanleiding van het feit dat herhaaldelijk door Nederlandsch-Indische bedevaartgangers, die in ongelegenheid zijn geraakt, den consul der Nederlanden te Djeddah om financieele hulp wordt gevraagd, acht de G.-G. het, ook in verband met de door de regeering in het algemeen ten aanzien van de bedevaart aangenomen beginselen, noodzakelijk, dat den aspirant-pelgrims vóór hun vertrek uit Indië wordt voorgehouden, dat zij in geen enkel opzicht aanspraak kunnen maken of kunnen rekenen op financieelen bijstand, enz.

Wanneer men nagaat dat de lieden uit geloofsovertuiging te goeder trouw de bedevaart naar het verafgelegen Mekka aanvaarden, met al de moeilijkheden daaraan verbonden, dan mag men wel aannemen dat zij almede tot de meest ondernemende en energieke vertegenwoordigers van hun volk behooren, dat om er boven op te komen juist die karaktereigenschappen zoo noodig heeft. Het is dan ook te betreuren dat men zich ten opzichte van de hadji's maar niet kan ontworstelen aan de traditioneele voorstelling, alsof het slechts schijnheilige uitzuigers van hun landslieden zijn en dat hunne beteekenis niet meer wordt gewaardeerd, zooals o.a. op economisch gebied destijds door den heer Homan van der Heide geschiedde (*Ind. Gids* 1905 II bl. 1066). Ook Prof. Snouck Hurgronje mag men er nog wel eens op nalezen (zie o.a. *Ind. Gids* 1909 II bl. 963).

Het jongste voorbeeld van onpartijdige opvatting vonden wij in no. VII *b* der Reisbrieven van H. van Kol (*Locomotief* van 27 Mei j.l.), waarin hij de resultaten der kerstening van de Bataklanden bespreekt en bij allen eerbied voor het werk der zendelingen, de verkeerdheden niet verbloemt en o.a. hun laatdunkend neerzien op de leer van den Koran veroordeelt. Dit is: „ijdele zelfverblinding en diende van regeeringswege bestreden te worden om het pan-islamisme geen nieuw voedsel te geven en een gerechten grondslag. De islam staat in vele opzichten en wat de kern zijner leer

betreft hooger dan de meesten meenen en slechts weinigen weten; doch hoe verbasterd het tegenwoordig christendom ook moge wezen — verbasterd door de hebzucht van huichelende evangelie-belijders en vergiftigd door politieke eerzucht — als godsdienst staat het hooger vooral wat zijn houding tegenover de vrouw betreft. Beschaving heeft in vele oorden van de wereld ook de islam gebracht; kannibalisme, koppensnellen en geestenoffers verdwijnen waar het zijn intrede doet, verbreid door onbezoldigde propagandisten''. Al moge men in sommige opzichten de uitbreiding van den Mohammedaanschen wereldgodsdienst (die eene louterende evolutie doorloopt) betreuren, boven het heidendom der Bataks staat hij, volgens den indruk door den heer Van Kol verkregen, zeker. In het verdere wijst deze schrijver er op dat de Bataklanden een zeldzaam gunstig terrein waren om der Christenen zending te doen toonen wat zij bereiken kan en dan is zijne ervaring niet in alle opzichten gunstig. Er is toch sprake van een onredelijk bevoorrechten van beschermelingen der zending boven ontwikkelde Mohammedanen, van schandelijk, bijna misdadig gekonkel bij het benoemen van hoofden op Nias enz. De ergerlijke dingen, die hij mededeelt, vereischen zeker officieel onderzoek.

* * *

De Corantijn-expeditie. Op 17 Juni j.l. had in het Concertgebouw te Amsterdam eene vergadering plaats van het *Kon. Aardrijkskundig Genootschap*, waarin de Luit. ter zee C. C. Kayser en zijn tochtgenoot J. Fr. Hulk verslag uitbrachten over den door hen in Suriname volvoerden tocht (zie onze jongste Meiafl. bl. 677). Uit hetgeen eerstgenoemde zeide wordt hier aangeteekend dat het bij de afvaart van de 1908 door Eilerts de Haan ontdekte Lucie-rivier bleek, dat deze breede stroom ongeveer tweemaal langer was dan men gedacht had en ook veel noordelijker met de Corantijn samenvloeide. Daar de lading niet in eens vervoerd kon worden, gaf die meerdere lengte veel vertraging. Voor metingen werden twee bergen beklommen. Bij het eten koken ontstond op een dezer bergen een brand, die twee etmalen duurde en veel last veroorzaakte. De beide Europeanen kregen eenige malen koortsaanvallen. Op 14 Nov. werd de reis voortgezet, de Lucie-rivier had weinig watervallen, maar wel uitgestrekte stroomversnellingen of soela's. De omgeving was zeer wildrijk en totaal onbewoond. Op de rotsen zag men primitieve figuren, die wezen op vroegere bewoners. Eindelijk op 13 Dec. bereikte men den Corantijn; het laatste kamp aan de samenvloeiing werd kamp de Goede Hoop genoemd. Het opvaren van deze rivier met zware vallen en groote eilanden gaf veel oponthoud. Op 18 Jan. bereikte men het eindpunt van de expeditie onder De Goeje van 1907 (*Ind. Gids* 1908 I bl. 241). In een boom vond men zijn initialen gesneden. Van 19 Jan. tot 10 Febr. ondernam luit. Kayser zelf een zwaren tocht naar twee naburige bergen om metingen te doen, terwijl zijn metgezel op de savanna botaniseerde. Door gebrek aan tijd en levensmiddelen moest men spoediger dan wenschelijk was de terugreis aannemen en kwam op 22 Februari weer in het kamp bij de Lucie-rivier aan. Bij het afvaren van de Corantijn brak de stalen boot een paar malen en moest verkleind worden. Op 15 Maart bereikte men de Kabelobo, die opgevaren werd van 23—27 Maart, om vervolgens vrij voorspoedig de Corantijn verder af te zakken. In Epira en Oreala, Indianen-nederzettingen aan den Engelschen oever, alsook te Springland en Nickerie vond men een gastvrij onthaal, waarna de expeditie op 1 April te Paramaribo terug was na een verblijf van 8½ maand in de wildernis.

De heer Hulk gaf in eene vlotte causerie verslag van de bijzonderheden van het leven in de wildernis en vestigde den indruk dat het kampleven, hoezeer ook vermengd met vele kleine narigheden, als natte kleederen, eentonig of bedorven eten, insecten en ongemak, toch wel de eigenaardige bekoring had van een vrij en primitief leven, dag en nacht in de open lucht.

* * *

De centrale spoorweg in Duitsch-Oost-Afrika, waarvan sprake is in de *Ind. Gids* 1905 II bl. 1061 en 1910 I bl. 779, wordt blijkens de *N.R.Ct.* van 26 Juni j.l. beschreven in het *Deutsche Kolonialblatt* en zal over de volle lengte van 850 K.M. van Dar-es-Salaäm tot Tabora in 1913 in exploitatie komen. Voor den aanleg van de lijn van Dar-es-Salaäm tot Morogoro als particuliere spoorweg met een 3 pCt. rente-waarborg door het rijk werd in 1904 concessie verleend aan de Oost-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij. Tusschen 1905 en 1907 zijn 209 K.M. aangelegd. In 1908 werd bij rijkswet besloten den spoorweg door te trekken tot Tabora. Nadat $^{19}/_{20}$ der aandeelen van de Oost-Afr. Sp. Mij. door het rijk zijn aangekocht, kan men hem feitelijk als een staatsspoorweg beschouwen, al blijft ook de maatschappij met de exploitatie belast. Tabora (met 40.000 inwoners) is het middelpunt van het welvarende, goed bevolkte district Oenjamwesi. Door ontsluiting van het binnenland is het mogelijk geworden dat het kustgebied aan zijne behoefte aan rijst en granen voortaan in het eigen land voldoet. Talrijke dragers, die tot nu toe voor den karavaandienst gebruikt worden, zijn nu vrijgekomen en voorzien in de behoefte aan arbeidskrachten der plantages.

De spoorweg volgt hoofdzakelijk den ouden karavaanweg Morogoro—Kilossa—Mpapoea, Kilimatinde—Tabora. Bij Kilossa heeft men een veelbelovend katoenland in het vruchtbare Oesagara. In het landschap Dodoma op ongeveer 1140 M. hoogte bereikt de spoorweg den oostelijken rand van het groote Oost-Afrikaansche dal, waarvan hij tot den bodem op 830 M. daalt, om dan weder te stijgen tot den westelijken rand op 1326 M. achter het station Saranda, terwijl Tabora op 1200 M. hoogte ligt.

Wat den verderen aanleg tot het Tanganjika-meer betreft, eene bindende regeeringsbeslissing is hierover nog niet gevallen, doch voorloopig is goedgekeurd dat de middelen van de leening ook gebezigd zullen worden voor de voorloopige werkzaamheden in het belang van die verlenging.

Gelijktijdig houdt zich de Belgische Regeering bezig met het plan van een spoorweg door het Loekoega-dal van de Localaba naar het Tanganjikameer. Het zal daardoor nog slechts ettelijke jaren duren eer een reiziger van Matadi en Leopoldville dwars door Afrika door middel van een geregelden stoomboot- en spoorwegdienst Dar-es-Salaäm zal kunnen bereiken. Van dien geheelen weg namelijk, lang 4537 K.M., zijn vier gedeelten, in het geheel 2145 K.M., waterweg langs de rivieren en 2392 K.M. spoorweg. Aan deze laatste verbinding ontbreken nog de Loekoeja-spoorweg vanaf Kabalo en ongeveer de helft van den Duitsch-Oost-Afrikaanschen spoorweg.

* * *

Officieele cijfers omtrent de pest in het Malangsche. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Juni werden eenige officieele cijfers overgenomen, die de correspondent van het *Bat. Nbl.* in het Malangsche aan zijn blad zond omtrent de pest in het district Penanggoengan. Dit district bestaat uit drie onderdistricten: Sisir (17 dessa's) met 20230 inwoners, Poenten

(27 dessa's) met 14884 inwoners en Daoe (39 dessa's) met 14884 inwoners, dus totaal 83 dessa's met 61253 inwoners.

Van en met Februari, begin der ziekte, tot en met 13 Mei j.l. kwamen in de drie onderdistricten te zamen voor 793 ziektegevallen met 500 dooden, waarvan alleen over het tijdvak 1 April—13 Mei 585 ziektegevallen met 400 dooden.

In Februari heerschte de ziekte in 7 dessa's van het district Penanggoengan, in Maart in 16, in April in 28 en in Mei in 34 dessa's.

Stelt men de berekening in duizendsten, dan vindt men dat aan pest zijn overleden: in Februari 5 per duizend, in Maart 14, in April 50 en de eerste 13 dagen van Mei 65 per duizend, terwijl het gemiddelde sterftecijfer per duizend en per jaar voor Europa bedraagt 20 en voor Nederland 15.

* * *

De Prins Hendrik School. Hetzelfde blad van 29 Juni ontleent aan de *Javasche Courant* het bericht dat er te Batavia naast de Koningin Wilhelminaschool nog een Prins Hendrik School zal worden geopend. Deze is volgens het gepubliceerde reglement samengesteld uit eene hoogere burgerschool met driejarigen cursus en daarop volgenden tweejarigen handelscursus. Zij is bestemd voor alle jongelieden, die nuttige kennis boven die van het lager en buiten het hooger onderwijs wenschen te verkrijgen, met inbegrip van hen, die zich wenschen voor te bereiden tot eene betrekking in den handel.

De Koningin Wilhelmina School daarentegen is bestemd voor hen, die zich de bijzondere practische en theoretische kundigheden willen eigen maken, noodig voor de uitoefening van sommige betrekkingen van technischen en industrieelen aard. Met het oog op de bestemming dier leerlingen is die school verdeeld in dre cursussen, respectevelijk tot opleiding van machinisten, bouwkundigen en mijnbouwkundigen. Het onderwijs wordt gegeven in drie studiejaren.

Allen, zonder onderscheid van landaard, die aan de vereischten van toelating voldoen, kunnen als leerling op beide scholen worden toegelaten. Enkel staat de Koningin Wilhelmina School niet voor meisjes open. Met 1 Juli zoude men aldus twee scholen hebben, waar er vroeger slechts één bestond.

* * *

Vooruitgang of achteruitgang? In de Maart-April-afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* bespreekt de heer P. J. F. van Heutsz deze vraag en het toestemmend antwoord, dat men oppervlakkig zal geven als men nagaat hoezeer de inlandsche levensstandaard in de laatste jaren is verhoogd. Voor zoover de waarneembare sociale evolutie uit het volk zelf is ontstaan, kan zij leiden tot practische en voor de welvaart der geheele bevolking gelukkige resultaten — als wij den Javaan niet alleen laten staan. Voor zoover die evolutie kunstmatig wordt aangewakkerd, moet ze noodwendig leiden tot een bloedig fiasco. De schrijver gelooft niet dat alle doktoren van den Inlander bij elkaar genomen in staat zouden zijn om andere prikkels bij hen levendig te maken dan die hem in het verschiet materieelen welstand kunnen aanbrengen. Rijkdom benijdt hij bij anderen. En of de „orang kaja" deugdzaam, rechtvaardig, eerlijk, braaf, geleerd

of knap is laat hem koud, als hij maar *kaja* is en *arme* vreemde westerlingen of oosterlingen veracht hij.

De groote industrieën van Europeeschen oorsprong, het landbouwcrediet, het loemboengwezen, de opkoop van inlandsche producten voor de Europeesche markt, de vele kleine industrieën, de grootere afzet van grondstoffen, enz. zijn nauwelijks voldoende om in de stijgende, maar dikwijls nog onbevredigde behoeften van een volk van ± 30 millioen zielen te voorzien. Een zeer labiel materieel binnenlandsch oeconomisch evenwicht is behouden gebleven, dat bijv. door één misoogst van rijst kan worden verstoord. Daartegenover staat dat wij enorm veel zuigkleppen hebben moeten aanbrengen op ons zeer gering, voor negen tiende deel uit de inlandsche maatschappij gevoed budget. Toch staan wij pas aan het eerste begin eener ethisch-koloniale politiek, die ons als we niet zeer voorzichtig en taktvol sturen, in een oeconomisch moeras moet voeren, waarin wij zelven *met den inlander* zullen moeten omkomen.

Wij zijn alzoo wel vooruitgegaan op beschavend gebied, maar bewegen ons voortdurend sneller op een oeconomisch gevaarlijk pad, omdat onze tochtgenoot — de inlander — zoo snel niet mede kan.

* * *

Hollandsche monumenten in Britsch-Indië. In het *Algemeen Handelsblad* van 27 Juni j.l. vonden wij uit het jongste *Bulletin van den Ned. Oudheidk. Bond* een brief uit Colombo overgenomen van den heer J. C. Overvoorde, waarin deze eenige mededeelingen doet met betrekking tot jammerklachten omtrent den slechten toestand, waarin de Hollandsche grafmonumenten te Suratte en elders zouden verkeeren. Genoemde heer heeft nagenoeg alle plaatsen in Britsch-Indië bezocht, waar herinneringen van het vroeger verblijf der Hollanders konden verwacht worden, en over het geheel is de uitkomst van dat onderzoek bevredigend geweest. De grootere monumenten komen slechts voor te Surat, Broach, Ahmedabad, Kaltripur (thans Cassimbasar) en Pulicat en de toestand van deze is niet slecht al heeft ook de tijd zijn invloed doen gelden. Er moet ook niet vergeten worden dat, waar het geen hardsteenen zerken betreft, de gebezigde materialen, baksteen en pleister, in dit klimaat, gevoegd bij kleine aardbevingen, niet zulk een ongeschonden behoud waarborgen als marmeren paleizen. Het pleit echter zeker zoowel voor den goeden bouw als voor het onderhoud door de Engelsche regeering, dat, zoover den schrijver bekend is, alle monumenten, wier bestaan na 1800 wordt vermeld, ook thans nog aanwezig zijn, terwijl vele in later tijd, zelfs na 1860, opgerichte naalden en tombes thans reeds in puin liggen. Het minst was de toestand op de begraafplaats te Chinsurah bij Calcutta, waar veel tombes zijn ingestort en losse plaatjes met opschriften verspreid liggen of, hoewel enkele jaren te voren door Wilson gezien, verdwenen zijn. Ook op Ceylon ontbreekt behoorlijk onderhoud. Hulde wordt overigens gebracht aan twee mannen, die elk op hun gebied hebben bijgedragen tot het opwekken van belangstelling voor het behoud dezer monumenten, n.l. Lord Curzon en Dr. J. Ph. Vogel, thans superintendent van de „archeological survey" in Britsch-Indië.

Wat den toestand van oude begraafplaatsen betreft, valt het bezwaarlijk den steen tegen Britsch-Indië op te nemen, waar op Java o.a. buiten het gewezen fort Speelwijk in Bantam eene begraafplaats uit het laatst der 18de eeuw wordt aangetroffen, waarvan de toestand geheel aan de beschrevene te Chinsurah doet denken.

* * *

Een ontslag-quaestie. In verband met hetgeen in de *Indische Gids* van 1908 I bl. 104 werd opgenomen over de buitengewone verdienste van den Kapitein-Luitenant t. zee W. Cornelis, lezen wij met innig leedwezen in het *Alg. Handelsblad* van 30 Juni j.l., dat deze vlag-officier thans genoodzaakt is door een rondschrijven aan de leden van het corps zee-officieren zijn goeden naam te verdedigen, die door het ontijdig einde van zijn bevel over Hr. Ms. torpedo-instructie-vaartuig *Vulcaan* schade heeft geleden. Het blad neemt uit een aan den minister gericht verzoekschrift, dat slechts aan de deskundige collega's van den oud-hoofdofficier ter lezing werd gegeven, niets over en meldt slechts dat de schrijver aantoont, met feiten en cijfers, dat tegen hem ingebrachte beschuldigingen onjuist zijn. Een opmerking moet het *Hbl.* echter van het hart: Deze oud-kapitein-luitenant ter zee Cornelis staat in de marine bekend als een man van karakter en van zeer groote en bijzondere gaven. Onze marine kan nog steeds uitmuntend mannen gebruiken die door buitengewone begaafdheden boven anderen uitsteken. En het lijkt ons een slecht begrip van de belangen onzer zeemacht, dergelijke mannen al te gemakkelijk uit de marine te laten vertrekken. Onder dezen minister van marine zijn het in het bijzonder mannen met uitnemende eigenschappen van hoofd en karakter, die verwijderd worden. Selectie is gewenscht, doch de selectie, die deze minister van marine oefent, door al wat ongelijksoortig is, ieder met wien hij niet aangenaam samenwerkt, te verwijderen, lijkt het blad niet aanbevelenswaardig.

* * *

De Java—Siam-lijn. Met 2 Juni j.l. zou blijkens de *Deli-Ct.* de Kon. Paketvaart Mij. door middel van het s.s. Houtman eene geregelde verbinding openen tusschen Javahavens en Bangkok, waartoe sedert Sept. j.l. reeds proefvaarten werden gehouden. Daaruit bleek dat een directe stoomvaartlijn tusschen Java en Siam in bestaande handelsbehoeften zoude voorzien. Siam-rijst, die van uitstekende hoedanigheid is, beter dan die van Rangoon en Saigon, wordt reeds in groote hoeveelheden op Java verbruikt en voor Java-suiker biedt het zich ontwikkelend Siam een gunstig afzetgebied. Het gecharterde stoomschip Heimdal, waarmede de voorloopige dienst naar Java werd onderhouden, voerde in 7 reizen 84.000 zakken van 100 K.G. Siam-rijst naar Java en omgekeerd naar Bangkok 28.000 pikols hoofdsuiker en 35.000 pikols melasse, voorts betelnoten, grondnoten, meel, tapioca, tras, spiritus, klapperolie, kajoepoetih-olie, aardappelen, enz. Men twijfelt niet of deze belangrijke handel zal zich nog aanzienlijk uitbreiden en de tusschenkomst van Singapore door dezen handelsweg overbodig worden.

* * *

De heer J. P. Jannette Walen te Batavia vierde op 19 Mei j.l. zijn tachtigsten verjaardag. In de *Locomotief* van 22 Mei j.l. vonden wij dit feit herdacht in een aan de *Java-Bode* ontleend bericht. Omstreeks 1854 werd de heer Jean Pierre Jannette Walen door de Nederlandsche Handelmaatschappij naar Indië uitgezonden, wier dienst hij in 1858 verliet om over te gaan bij de firma Tiedeman & v. Kerchem, waar zijn broeder Daniël medechef was. Die firma had 15 Nov. te voren de bewilliging verkregen op de acte van oprichting der „Nederlandsch-Indische Escompto-maatschappij" en de tot Febr. 1875, toen zijn broeder voor goed naar Europa vertrok, als „de jonge Walen" bekende man, werd meer in het bijzonder met de administratie van haar zaken belast.

Onafgebroken is hij — zeer spoedig als medevennoot — bij de sedert

1 Jan. 1853 bestaande firma Tiedeman & van Kerchem werkzaam geweest. In de stad ging hem alles voorspoedig, enkele jaren van tegenspoed, als 1877 en 1897, vergrijsden het eerbiedwaardige hoofd, maar doofden zijn ietwat guitigen blik niet. De *Java-Bode* gedenkt het echtpaar als in Batavia wonende Nederlanders van den echten stempel, die het bewijs leveren dat ook een zeer gerekt en langdurig verblijf in de tropen niet doet degenereeren, wanneer het ideaal van werkelijk fatsoen maar stevig wordt vastgehouden. „Die gedachte heeft ook de regeering dezer gewesten bezield". vervolgt het blad, „toen zij hem aan de Nederlandsche voordroeg voor het ridderschap van den Nederlandschen Leeuw en de beschikking afkwam met het officierskruis in de orde van Oranje-Nassau, onder aanteekening dat men mannen als den voorgedragene moest hebben om het Oranje-Nassauhuis in eere te doen komen".

* * *

Grondhuurprijzen bij de Suikerindustrie. Omtrent het in de vorige afl. bl. 967 reeds terloops vermelde onderzoek, ontleent de *N.R.Ct.* van 13 Juni nadere bijzonderheden aan de *Java-Bode*. Om verschillende redenen kwamen van de 187 suikerfabrieken op Java slechts 131 voor het onderzoek in aanmerking, verdeeld als volgt: Cheribon 6, Pekalongan 15, Semarang 12, Soerabaja 35, Pasoeroean 27, Besoeki 11, Banjoemas en Kedoe 5, Madioen 6 en Kediri 14. Van al deze ondernemingen op één na zijn de gevraagde gegevens ontvangen. Zij zijn niet met namen, doch alleen met nummers aangeduid, terwijl de nummering alleen aan den voorzitter van het syndicaat bekend is. Wijl vele ondernemingen inmiddels in andere handen zijn overgegaan en de boekhouding, in algemeenen zin, in vroegere jaren niet zoo volledig was als tegenwoordig, zijn alle cijfers niet geheel juist, waarbij nog komt, dat velen zich moesten bepalen tot de verschaffing van totaalcijfers, waaronder in den regel naast de huurprijzen nog premies en vergoedingen begrepen zijn. Het zeer bevredigend resultaat is verkregen, dat 26 ondernemingen in staat waren cijfers over 25 en meer jaren te geven en 60 ondernemingen over 20 jaren. De ontvangen gegevens zijn verzameld in twee staten, vermeldende van iedere onderneming afzonderlijk en voor elk jaar afzonderlijk, de totale oppervlakte van den geoogsten aanplant en het totale bedrag daarvoor aan grondhuur betaald. De volgende bijlagen bevatten de totale grondhuur, i n b e g r e p e n alle premies en vergoedingen en z o n d e r dien bijslag. Deze beide staten vormen den grondslag van de in de verdere bijlagen gemaakte berekeningen. (De van oudsher betaalde premie bedraagt gemiddeld *f*2.50 per bouw).

De gemiddelde grondhuur over geheel Java nagaande, blijkt dat, behoudens geringe schommelingen, de prijzen sedert 1882 van *f*35.38 per bouw zijn gestegen tot *f*43.59 (inclusief premies en vergoedingen); in 1910 was deze stijging sedert 1900, zonder dien bijslag van *f*33.87 tot *f*38.76. De in de Koloniale Verslagen opgenomen cijfers lieten niet toe eenige redelijke gevolgtrekking te maken omtrent de grondhuurprijzen en de heerschende meening als zouden deze stationnair blijven, wordt toegeschreven aan het niet acht slaan op de prijzen bij vrijen inhuur betaald en slechts op de zoogenaamde schadeloosstelling aan de bevolking uitgekeerd voor den gedwongen afstand van grond tijdens de gouvernements-suikercultuur. Door de nu gehouden enquête is voor het eerst gebleken hoeveel in vroeger jaren, ook tijdens de gouvernementscultuur, de huurprijzen bedroegen voor door de fabrikanten van de bevolking vrijwillig ingehuurde gronden. En door deze te vergelijken met de in de Koloniale Verslagen vermelde, door

de fabrikanten betaalde schadeloosstellingen voor de ten behoeve van de gouvs. cultuur gebruikte gronden, is tevens gebleken, dat er steeds tusschen de huurprijzen bij vrije inhuur en bedoelde schadeloosstelling voor den gouvs. aanplant een enorm verschil bestaan heeft. Dit verschil wordt nog grooter, doordat bij de vrije inhuur de landrente bleef ten bate der verhuurders, terwijl ten aanzien van de gronden, voor de gouvs. cultuur gebruikt, vrijstelling daarvan verleend werd. Hierdoor werd soms door een zelfde fabriek van het eene deel van zijn aanplant maar de helft betaald van het voor het andere deel verschuldigde bedrag.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 Juli j.l. komt een ingezonden stuk van X. voor, waarin deze in de eerste plaats vraagt of, aannemende dat de door het syndicaat gegeven cijfers juist zijn, de verhooging van *f*35 tot *f*48 dus met ongeveer 23 pCt. niet geacht kan worden in overeenstemming te zijn met de waardevermeerdering van den grond in het beschouwde tijdsverloop. De toestanden zijn in de binnenlanden van Java zoo aanmerkelijk gewijzigd; de productiviteit van den grond is zoo gestegen, dat het nog zoo zeker niet is dat de genoemde verhooging van grondhuur daarmede gelijken tred houdt.

Om de grondhuurprijzen van voorheen en thans te vergelijken, neemt het syndicaat de huurprijzen welke in den aanvang van de vrije suikercultuur betaald werden en vergelijkt ze met de tegenwoordige. Daarbij worden de door het Gouvernement tijdens de gedwongen suikercultuur aan de bevolking uitbetaalde schadeloosstellingen als abnormaal hoog verder buiten beschouwing gelaten. Dit wordt wat al te gemakkelijk genoemd en op die wijze was men zeker het gewenschte resultaat te bereiken.

Die schadeloosstellingen voor afstand van grond waren, volgens X, niets anders dan gewone huurprijzen en werden vastgesteld en uitbetaald, geheel afgescheiden van de betalingen voor den arbeid aan de gedwongen suikercultuur. Waarom mogen ze niet als normale grondhuurprijzen in beschouwing komen? De oorzaken dat zij zooveel hooger waren dan de prijzen bij vrije inhuur, zou door veteranen van de suikercultuur nog wel zijn op te geven. In geen geval gaat het aan de gegevens van de gedwongen cultuur te negeeren, omdat zij zoo hoog waren. Als het syndicaat had willen aantoonen, dat de huurprijzen wèl gestegen zijn, dan had moeten blijken dat ze hooger zijn dan de vroeger betaalde schadeloosstelling en de redenen moeten zijn opgegeven, waarom deze niet, en de prijzen bij vrije inhuur wel, de normale huurwaarde aangeven. Zoolang niet is aangetoond, waarom de gouvs. huurprijzen niet als basis van vergelijking gebruikt mogen worden, zoolang zal het syndicaat, volgens X, in gebreke zijn gebleven het beweren van den Minister van Koloniën, dat de grondhuurprijzen niet gestegen zijn, te weerleggen.

* * *

Een nieuwe spoorlijn in Siam. Blijkens een bericht in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 Juni, heeft de opening plaats gehad van het eerste gedeelte van den Siameeschen zuidelijken spoorweg. Het is een verlenging van de lijn Bangkok—Petsjaboeri (zie *Ind. Gids* 1909 II bl. 1082). Deze lijn van 1 M. spoorwijdte zal in 1914 geheel doorgetrokken zijn tot Muang Tarang of Trang aan den ingang van Straat Malakka, zoodat dan het Maleische schiereiland door een geheel op Siameesch grondgebied loopenden spoorweg met de Golf van Siam verbonden zal zijn. De reis naar Bangkok zal dan, vergeleken met de route via Singapore, 4 à 5 dagen bekort worden, doordat men te Penang het stoomschip verlaat en den afstand van ± 220

K.M. van Penang tot Trang met een nieuw te scheppen stoomvaartlijn aflegt om vervolgens van daar per spoor Bangkok te bereiken.

* * *

Erfpacht op de Buitenbezittingen. Het *Vaderland* van 29 Juni wijst op den grooten toevloed van gegadigden voor erfpachtsgronden op de Buitenbezittingen en de noodzakelijkheid om reserves te behouden niet alleen voor den inlandschen landbouw, doch ook uit een boschbouwkundig oogpunt. Hier stuit men blijkens het *Soer. Hbl.* op het groote bezwaar, van onvoldoend technisch boschpersoneel om de regeering in deze voor te lichten. Deze ziet zich daardoor in moeilijkheid en het is de vraag of de gewestelijke bestuurders door het Dept. van Landbouw zoodanig van instructies zullen kunnen voorzien worden, dat men er gerust op kan zijn, dat geen uit een boschbouwkundig oogpunt belangrijke terreinen door den particulieren landbouw industrieel worden geraseerd. Besluit men daarom geen uitgifte meer te doen plaats hebben zonder den hoofdinspecteur van het Boschwezen en den Directeur van Landbouw te hooren, dan zal dit door dat gebrek aan personeel veel vertraging geven.

Het *Vad.* meent dat de oplossing ligt in eene regeling, waarbij aan de aanvragers wordt opgelegd een bepaalde som te storten, in verhouding tot de uitgestrektheid der gewenschte gronden, en de regeering uit dit geld een of meer vaste commissies en een of meer houtvesters aanstelt, speciaal aangewezen tot het onderzoek van de vatbaarheid tot uitgifte in erfpacht. Het komt het blad voor, dat ernstige aanvragers die kosten gaarne zullen betalen, als zij daardoor verzekerd worden van een spoedige beslissing.

* * *

Javasuiker in Australië. In het *Vaderland* van 29 Juni wordt gewezen op het feit dat in Queensland de suikerindustrie ernstig wordt bedreigd door invoer van buiten. Niettegenstaande er een invoerrecht van *f*72 per ton wordt geheven, kan de buitenlandsche suiker op de Australische markt goedkooper verkocht worden dan het binnenlandsch product. De reden hiervan is, dat er in Queensland met alle macht, gesteund door rijkspremiën, naar gestreefd wordt als het werk — ook de veldarbeid — te doen verrichten door b l a n k werkvolk en het gekleurde ras zooveel mogelijk te weren. Daargelaten in hoeverre deze maatregel uit een politiek oogpunt te verdedigen valt, is het zeker dat de productiekosten daardoor belangrijk worden verhoogd, want gekleurde werklieden zijn goedkoop en blanke duur. In het jaar 1910 werden 10000 ton suiker (voornamelijk van Java) ingevoerd en eene commissie, ingesteld ter bevordering van de suikercultuur, acht het bij toenemenden invoer noodzakelijk de „Australian Preservation of Industries Act" toe te passen, hetgeen neerkomt op het belemmeren of beletten van dien invoer, om daardoor dergelijke ongewenschte mededinging te voorkomen. (Volgens de opgave in de *Jaaroverzichten* van *De Ind. Mercuur* was de uitvoer van Java-suiker naar Australië in de jaren 1909 en 1910 respect. 72.771.368 en 14.457.443 K.G. Er blijkt uit dat de hoeveelheid in 1910 aanzienlijk minder was dan in 1909).

* * *

Huwelijken van Mohammedanen in Nederland. Blijkens een ingezonden stuk in het *Vaderland* van 29 Juni j.l. door W. H. K. (Columbusstr. 93), bleek bij het geval dat een Javaansche baboe met een landgenoot hier in den echt vereenigd wilde worden, dat dit niet mogelijk is, omdat zij zich

overeenkomstig hun adats niet kunnen onderwerpen aan de voorschriften, die bindend zijn voor Europeanen, gemeld in art. 84 e. v. onder titel 5 van het Nederl. Burg. Wetboek. Men dient dus in dit geval hun rechten te erkennen, welke art. 75 en volgende van het Reg.-Reglement hun toekennen en dienovereenkomstig hun huwelijk voor bindend verklaren. Nu moeten echter huwelijken tusschen Mohammedanen op Java door een penghoeloe volgens den gebruikelijken huwelijksritus worden gesloten en zulk een Islamiet is in Nederland niet beschikbaar. De schrijver komt dus tot het besluit dat twee Inlanders hier geen huwelijk kunnen sluiten, dat bij eventueel teruggaan naar Ned.-Indië ook bindend is, zoodat er niets anders op staat dan dat zulke lieden in Holland een vrij huwelijk (buiten de wet) sluiten en dat dit huwelijk in Ned.-Indië opnieuw voltrokken wordt volgens hun godsdienstige instellingen en gebruiken. De schrijver zal zijne meening gaarne bestreden en door eene andere, gestaafd door wetsartikelen, vervangen zien.

* * *

De Chineesche quaestie in Indië. Eerder dan aanvankelijk gedacht werd, is de op bl. 952 onzer vorige afl. bedoelde rubriek betreffende de Inlandsche en Chineesche Pers in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* aangevangen met eene in het nummer van 5 Juli j.l. opgenomen beschouwing van de *Perniagaän* over de Chineesche quaestie in Indië. Na de op bl. 818 der Juni-afl. vermelde overeenkomst te hebben medegedeeld; zegt dat blad dat uit het officieele bericht duidelijk blijkt dat de Chineesche regeering haar doel heeft bereikt om in N.-I. consuls aan te stellen. Het tractaat aangaande deze consuls is bijna eenluidend met dat, hetwelk Nederland met Japan ten aanzien van consuls heeft gesloten (*St.* 1897 no. 185). De wet op het Nederlandsche onderdaanschap (*Ind. St.bl.* 1910 no. 296, *Ned. St.bl.* no. 56) beschouwt een persoon, al wordt deze volgens die wet niet als Nederlander beschouwd, als Nederlandsch onderdaan, indien hij geboren is in Indië en zijne ouders in Indië gevestigd zijn of, zoo zijn vader niet bekend is, zijn moeder in Indië woont. Het is dus zeker dat krachtens dit staatsblad Chineezen, die in N.-I. geboren zijn — dat zijn de peranakans — tot de Nederlandsche onderdanen behooren. Maar het Nederlandsch onderdaanschap gaat verloren, wanneer men zich in een ander rijk laat naturaliseeren. De gehuwde vrouw en de kinderen, die den leeftijd van 18 jaren nog niet hebben bereikt, van personen, die hun onderdaanschap hebben verloren, verliezen het ook. Dat onderdaanschap raakt mede verloren, wanneer men zich in een vreemd land gaat vestigen en verzuimt om binnen drie maanden na aankomst aan den Nederlandschen Consul ter plaatse daarvan kennis te geven. Wanneer men voor altijd in een vreemd land blijft wonen, verliest men toch het onderdaanschap, al heeft men de eerste maal van zijn komst aan den consul kennis gegeven, doch nalaat om binnen het eerste kwartaal van elk jaar die kennisgeving aan dien ambtenaar te vernieuwen.

Zoodra het tractaat in werking is getreden, kunnen Indo-Chineezen, die geen onderdaan willen zijn en de kosten er voor over hebben, naar China gaan en daar eenigen tijd vertoeven zonder kennisgeving, waardoor zij het Nederlandsch onderdaanschap verliezen, zelfs al keeren zij later in N.-I. terug. In dit opzicht meent het blad dat, zooals de zaak nu geregeld is, China aan den winnenden kant is. Het is mogelijk dat om dit tijdelijk terugkeeren naar China gemakkelijk te maken, een maatschappij voor de vaart tusschen N.-I. en China zal opgericht worden met een veel lager passagetarief dan het bestaande en dan zou China voor Nederland als het

ware een tweede Mekka worden. Wie durft beweren dat zooiets niet zal kunnen gebeuren, wanneer het duidelijk wordt dat door het bezit van het Chineesch onderdaanschap de Chinees méér rechten zal krijgen, zijn lot beter zal zijn, dan indien hij Nederlandsch onderdaan zij?

* * *

De pestbestrijding. In de *Nieuwe Courant* van 30 Juni werd een uitvoerig artikel van de *Java-Bode* overgenomen betreffende de nieuwe quarantainebepalingen en hoe zij werken. Zonder eenige overdrijving meent dat blad te kunnen zeggen, dat, indien de ordonnantie in haar volle kracht werd toegepast, de Paketvaart nagenoeg haar geheelen dienst zou moeten staken. En het gevolg daarvan zou wezen, dat in zeer korten tijd overal in onzen archipel gebrek, zelfs hongersnood, zou ontstaan. De Paketvaart doet ongeveer 375 Indische havens aan; daarvan behooren er ongeveer 75 tot de havens 1ste, 2de en 3de klasse, zoodat er 300 voor de 4de klasse overblijven. De ordonnantie verbiedt het vrije verkeer met al die havens van elk schip, dat nog niet langer dan 21 dagen uit een besmette haven is vertrokken. Zijn dus eenige voorname havens, zooals Batavai, Semarang en Soerabaja besmet, dan is alle verkeer tusschen Indische havens nagenoeg uitgesloten, omdat schier alle schepen van de Paketvaart die havens aandoen.

Onze koloniën zijn aangesloten bij de Conventie van Parijs (zie *Ind. Gids* 1910 bl. 691 en 694), maar wij liggen te midden van landen, die alle niet aangesloten zijn, zooals Britsch-Indië, de Straits, Siam, China, Japan en Australië. „Waarschijnlijk" — aldus een zegsman van de *Java-Bode* — heeft bij de aansluiting voorgezeten de gedachte om eigen koloniën zooveel mogelijk te beschermen tegen het brengen van pest, cholera of gele koorts uit andere landen en ziet: in onze eigen koloniën breekt pest uit en cholera en zoo ondervinden wij zelf de gevolgen van de aansluiting".

Hadden de landen van het Oosten onderling een eigen regeling gemaakt, dan zouden doelmatiger bepalingen in het leven zijn geroepen. Want al verleent de geneeskundige dienst aan de K. P. M. allerlei dispensaties, zoodra bijv. Singapore besmet wordt verklaard, dan zal het verkeer langs een aantal scheepvaartlijnen afgebroken zijn. De K. P. M. is het slachtoffer van de indeeling der havens. Zooveel doenlijk heeft de geneeskundige dienst getracht derde klasse havens in het leven te roepen, maar die indeeling wordt beheerscht door de al- of niet aanwezigheid van een havenarts, en daardoor zijn belangrijke plaatsen soms 4e klasse geworden. Bij cholera mogen schepen, die van een daarmede besmette haven komen, in 2e en 3e klasse havens na 5 inplaats van na 21 dagen binnenvaren, maar dit geldt niet voor pest. Men maakt nu gebruik van het bepaalde bij art. 12 e: „Vrij van quarantaine zijn onbesmette schepen, die in een besmet verklaarde haven uitsluitend de brievenmail hebben ontscheept of ingenomen en passagiers en hun bagage hebben ontscheept". De K. P. M. heeft, toen Soerabaja met pest besmet was, dubbele diensten ingesteld, waarvan één schip voldoende aan dien eisch, terwijl het andere met goederen beladen vrij van quarantaine was. In de 1e klasse havens gaat de Paketvaart vóór, wat de ontratting betreft. Tot op zekere hoogte heeft zij daar recht op, omdat zij te Makasser haar eigen Clayton-apparaat beschikbaar stelde en de geregelde diensten zoo min mogelijk onderbroken mogen worden.

Uit een slotbeschouwing blijkt dat het zeer belemmerende van het in al zijn gestrengheid toepassen der nieuwe ordonnantie vooral ontstaan is door eene ter elfder ure aangebrachte wijziging, waarbij het aantal dagen,

dat een schip, na een kans van besmetting, gevaar loopt inderdaad alsnog besmet te geraken, niet op 5 à 6 maar op 21 werd gesteld. Alleen de ruime opvatting van den chef van den geneeskundigen dienst, Dr. Schülein, voorkomt storing van het scheepvaartverkeer.

De *Java-Bode* van 29 Mei bevat eenige bijzonderheden over het ziektegeval aan boord van de R i n d j a n i, die op 25 Mei naar Europa vertrok, en waarbij men te Padang pest meende te herkennen. Het schip vertrok dadelijk naar Sabang. De lijder bezweek en na ontsmetting van zijn hut had de havenarts geen bezwaar de quarantaine op te heffen en het schip tot het vrije verkeer toe te laten. Een en ander had niettemin tot gevolg dat de mail een vijftal dagen te laat in Nederland kwam.

De regeering schijnt voornemens de nieuwe quarantaine-stations zoo doeltreffend mogelijk te maken. Volgens de *Java-Bode* zal op het eiland Onrust niet minder dan *f*200.000 worden besteed om het maken van eene gelegenheid om 2000 personen te bergen, waarbij een soort pier naar het nabijgelegen Kuipers-eiland zal worden gelegd, ten einde dit laatste eiland speciaal voor de zieken te bestemmen. Ook op den wel van Madoera en te Makasser worden quarantaine-stations gebouwd welke evenals te Onrust aan alle eischen zullen voldoen. Het station te Sabang wordt vergroot en Belawan, dat nu reeds goede quarantaine-inrichtingen, doch geen Clayton-apparaat, bezit, wordt zoodanig voorzien, dat het tot eerste klasse inrichting kan worden verheven.

* * *

Rattenverdelging en andere maatregelen. Op Java is men druk in de weer om de ratten te verdelgen. In de *M. I. C. P.* [1]) van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 6 Juli wordt vermeld hoe de beheerders der particuliere landerijen, volgens de *Perniagaän* gaarne tot de verdelging der ratten medewerken, niet alleen wegens het pestgevaar, doch ook wegens het beveiligen van den oogst. Terwijl men op sommige plaatsen als Tangerang 2 cents per exemplaar uitkeerde, bedroeg dit later te Batavia van gouvernementswege 5 cents. Telkens wanneer nu in die afdeeling een opgezetene van een particulier land ratten komt brengen om de premie in ontvangst te nemen, geeft de beheerder hem de reiskosten om de ratten te Batavia te verkoopen. Van het verschil wordt een gedeelte afgezonderd ter betaling van zijn schuld van den landheer wegens grond-, tuin- of erfhuur, de rest krijgt de opgezetene in handen. Al wordt 's lands schatkist hierdoor ook meer bezwaard, zulks komt nu zoowel den landheeren als den opgezetenen ten goede. Maar hoeveel, vraagt dat blad, zou 's lands schatkist wel moeten uitgeven, indien de ratten, op de particuliere landerijen in de andere afdeelingen gevangen, ook te Batavia verkocht werden? Dat zou misschien het land wel op een millioen te staan komen.

Dat er inderdaad belangrijke sommen met de premies voor rattenverdelging gemoeid zijn, blijkt uit hetgeen het *Bat. Nbl.* vernam, dat er namelijk inderdaad op de begrooting voor het volgende jaar een millioen gulden is uitgetrokken voor maatregelen tot bestrijding der pest, inzonderheid voor het uitkeeren van premies voor het dooden van ratten.

In een feuilleton van het *Vaderland* van 4 Juli, ontleend aan het *Soer. Hbl.* van 6 Mei, over de besmetverklaring van Soerabaja en de pestbestrijding wordt o.a. van de rattenvangerij in den Oosthoek gezegd dat

---

[1]) Met deze letters zullen wij in het vervolg de in de Juli-afl. bl. 952 bedoelde rubriek „Uit de Maleische en Indo-Chineesche Pers", aanduiden.

de dieren bij tienduizenden worden ingeleverd, doch gevraagd: „Wie oefent contrôle uit? Wie belet de dessahoofden en anderen te knoeien? Wie belet hun cijfers te vergrooten? Waar suikerfabrikanten meewerken, zijn reeds allerlei misbruiken geconstateerd, zooals het in tweeën hakken van staarten en het inleveren van de jongen van dragende ratten. De rattenvangst belooft voor de inlanders een aardige bron van inkomsten te worden.

In de *Nieuwe Courant* van 11 Juli wordt melding gemaakt van eene op 7 Juni tevoren te Soerabaja gehouden vergadering, bijeengeroepen door het uitvoerend comité van het „Algemeen Soerabajaasch Gezondheidscomité" om maatregelen te treffen ter verdelging van de ratten te Soerabaja. Diverse directies en vertegenwoordigers, te zamen van 102 suikerfabrieken, waren aanwezig en staande de vergadering werd reeds voor *f*20.000 geteekend. De *N. Soer. Ct.* deelde voorts mede dat des middags eene vergadering plaats had van de leden der Handelsvereeniging en van die der Kamer van Koophandel, waarin de heer Mr. Paets wees op het oprichten van een bacteriologisch laboratorium door het gouvernement, dat ongeveer *f*100.000 per week uitgaf voor het bestrijden van de pest en voor de verdelging der ratten. Het lag op den weg van den handel om in deze niet achter te blijven. Het uitvoerend comité had volgens een later bericht reeds de beschikking over *f*100.000, terwijl het Suikersyndicaat op zichzelf werkt; de N. I. S. droeg *f*10.000 bij.

Het *Alg. Handelsblad* van 11 Juli nam uit de *Mataram* het nieuws over dat volgens de gewoonlijk betrouwbare officieele opgaven in het Malangsche reeds 2½ milioen ratten gedood zouden zijn; in de residentie Semarang eveneens 2½ millioen en in de overige gewesten 1 millioen; te zamen 6 millioen.

Van Soerabaja heeft men tijdelijk 600 gevangenen naar Onrust geëvacueerd, die op 26 Mei per s.s. Van Diemen derwaarts vertrokken. Onder hen zijn er 72, die na eenigen tijd quarantaine op Onrust bestemd zijn voor Noesa Kembangan. Overigens zullen de gevangenen op Onrust ook behoorlijk aan het werk worden gezet. Volgens de *N. Soer. Ct.* (overgenomen in de *N. Ct.* van 30 Juni j.l.) moet het nieuwe dwangarbeiderskwartier, waarmede men bezig is, zoo spoedig mogelijk afgebouwd worden, daar de gevangenen met 1o. October weder van Onrust naar Soerabaja terug moeten, omdat het quarantaine-station op Onrust dan noodig is voor de hadji's, die van Mekka komen. Het oude dwangarbeiderskwartier in 's lands gevangenis zal gedeeltelijk afgebroken en verbrand worden, terwijl de politiegestraften allen naar het Pegirian-gesticht worden overgebracth. Tevens is besloten op het land Koepang tijdelijke gebouwen op te richten om de gevangenis geheel te kunnen ontruimen en ontsmetten.

In de *Nieuwe Courant* van 30 Juni wordt ook een bericht uit de *Pr.-Bode* overgenomen over den „orang smeer". Dit is een inlander die de besmette geheel ompaggerde en van een ringsloot voorziene huizen waar een pestgeval voorkwam, moet binnengaan om al het goed en huisraad naar buiten te dragen voor den brandstapel. Hij is alleen gekleed met een lendendoek en wordt geheel ingesmeerd met kajoepoeti-olie en vaseline. Na volbracht werk wordt hij met sapocarbol schoongewasschen.

In het Tangerangsche zou volgens een hiermede opgenomen bericht het

rattenvangen onder de bevolking in discrediet zijn geraakt, nadat een paar rattenvangers plotseling overleden zijn.

* * *

De spoorweg van Biskra naar Toegoert, een nieuwe schakel in den toekomstigen oostelijken Sahara-spoorweg (zie *Ind. Gids* 1905 I bl. 682) ter lengte van 120 K.M. en die 9½ millioen frs. moet kosten, zal blijkens een in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 13 Juni j.l. opgenomen bericht, nu toch tot uitvoering komen en moet met 1 Oct. 1914 in exploitatie worden genomen. De Europeesche toeristen, wier aantal in 1910 reeds 6000 bedroeg, moesten tot nu toe derwaarts 25 uur in een diligence rijden over den eeuwenouden karavanenweg. De geldmiddelen worden door het Crédit Foncier de France verstrekt. De spoorweg zal verschillende van de belangrijkste oasen van den noordelijken Sahara en eene streek, die als een der rijkste van Algerië geldt, in betere verbinding met de kust brengen. Reeds in 1890 werd hij als aanvang van den grooten Trans-Sahara-spoorweg door generaal Philibert aanbevolen.

* * *

Al of niet opheffing van Afdeeling B. De Indische Universiteits-vereeniging (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1080) heeft zich met een request tot de Tweede Kamer gewend, houdende verzoek, het daarheen te willen leiden dat de afdeeling Taal-, Land- en Volkenkunde van het Gymnasium Willem III (de zoogenaamde Afdeeling B) blijve bestaan. Zulks in verband met het voornemen der Indische regeering om voorstellen aanhangig te maken tot opheffing dier afdeeling. In een hoofdartikel van *De Indische Kroniek* van 27 Mei j.l. wordt deze zaak besproken. De voorstanders der opheffing gronden zich op bezwaren van praktischen aard, de kosten zullen minder zijn en van de naar Nederland gezonden jongelui zal de wetenschappelijke en zedelijke gezichtskring worden uitgebreid. De tegenstanders meenen dat die opleiding in Nederland integendeel hooger eischen aan de schatkist zal stellen en dat de in Indië geboren studenten aldaar toch een Indisch milieu zullen vormen, dat Indische gewoonten en inzichten handhaaft. Dit blad meent dat de zaak principieel moet worden behandeld en dat de genoemde vereeniging er niet genoeg op gewezen heeft dat de opheffing uit een algemeen koloniaal-politiek oogpunt verwerpelijk is, omdat aldus gehandeld wordt in strijd met het beginsel, dat het de taak van het moederland is, de kolonie op te voeden tot zelfbestuur. Is het der regeering daarmede ernst, dan ligt daarin opgesloten, dat de ingezetenen ten aanzien van de opleiding voor den voornaamsten en meest beteekenenden tak van staatsdienst n i e t volkomen afhankelijk worden gemaakt van het moederland. De graad van zelfstandigheid, aan eene kolonie gelaten, spiegelt zich af in de mate, waarin haar door het moederland gelegenheid geboden wordt, zèlf te voorzien in de opleiding der ambtenaren, die voor de vervulling der vacatures noodig zijn, dus in het percentage der in Indië geborenen die tot het vervullen eener bestuursfunctie geroepen worden. Dat percentage zal stijgen in dezelfde mate, waarin de koloniale zelfstandigheid groeit. De voorgestelde maatregel tot opheffing der Afd. B heeft eene reactionnaire strekking. Hieraan wordt niets veranderd door het feit, dat de practische, en uiteraard tijdelijke bezwaren tegen hare handhaving wellicht inderdaad gelden. Na het voor en tegen te hebben overwogen, komt de heer K. tot de stelling dat de Indische bestuursambtenaren niet in de eerste plaats de vertegenwoordigers van Nederland, maar de bestuurders

van het inlandsche volk zijn. Kennis van dat volk, nog vóór de bestuursfunctie aanvaard wordt, is meer waard dan kennis van Nederland. En daarom zou er volgens hem meer te zeggen zijn voor eene uniforme opleiding van alle bestuursambtenaren, ook de in Nederland geborenen, in Indië, dan het omgekeerde. En ten slotte wordt gevraagd of in de praktijk gebleken is, dat de te Batavia opgeleide bestuursambtenaren de minderen zijn van hun collega's, die in Nederland studeerden.

In zijn „Licht en Donker" bespreekt de hoofdredacteur van de *Locomotief* van 1 Juni no. 126 hetzelfde onderwerp en is van een geheel ander gevoelen. De vraag over het al of niet voortbestaan van die afdeeling te laten beheerschen door eenig ideaal of eenig beginsel acht hij verkeerd. Hij acht een zelfbestuur op voorwaarden van eene andere dan de beste bestuursopleiding niet gewenscht, terwijl een koloniaal zelfbestuur niet de Europeesche, maar de Inlandsche maatschappij tot grondslag moet hebben. Hij wenscht noch eene Indische universiteit, noch een Indisch zelfbestuur te bereiken met verwaarloozing of onderschatting van het eerst noodige. En het is wel een algemeene overtuiging geworden, dat in Nederland èn in Indië de opleiding tot het bestuursambt ernstige verbetering behoeft. Er komt bij dat van de onvoldoende opleiding in Indië een over het geheel verminderend gebruik wordt gemaakt. In het request der Univ. Ver. wordt de schuld hiervan geworpen op de z.g. Schiftingscommissie, die de neiging zou hebben het aantal eventueele candidaten voor de afd. B. kunstmatig te drukken. De *Loc.* noemt dit een leelijk en niet te staven verwijt. De vroegere bloei der Afd. B kan voor een deel ook zijn toe te schrijven aan het berusten in een lager peil der opleiding, terwijl de schiftingscommissie naar een verbeterd gehalte heeft gestreefd. Er is in het request niet gesproken over de uitzetting der bestuursbemoeienis, waardoor de gelegenheid tot plaatsing in ambten, die minder bekwaamheid eischen, is verruimd. „Neen, het geheele adres is er op gericht, een kwaad opzet te suggereeren, om den blijvers in het gevlei te komen, om de bestaande verbittering te voeden — met slechte spijze". De *Loc.* gevoelt (met verwijzing naar dat blad van 18 Jan. 1910) in beginsel alles voor het behoud van de Afd. B als ambtenaarsopleiding, mits die opleiding deugdelijk zij en doel treft, doch zij aanvaardt eene opheffing der afdeeling, zooals die thans werkt. Eene verfrissching bij het moederlandsche intellect zal den Indischen jongen ook tot heel wat vaardiger strijder maken voor het ideaal der Universiteits-Vereeniging. Een gelegenheid voor studie van taal-, land- en volkenkunde moet evenwel in Indië blijven bestaan en daar kunnen zoowel de moederlandsche candidaten als de in Indië geborenen nog één jaar studeeren.

* * *

De komende bestuursorganisatie. In het „Licht en Donker" van de *Locomotief* van 9 Juni j.l. wordt er op gewezen dat de Regeering door de kolommen van de *Java-Bode* weer eenig nieuws doet lekken in zake de voorgenomen bestuurorganisatie en wel naar aanleiding van het betoog van den heer Boele in het Mei-nummer van de *Indische Gids*. Dat die reorganisatie zou toe te schrijven zijn aan eene zucht tot bezuiniging wordt weersproken door het feit dat volgens eene zeer globale becijfering de maatregel eene jaarlijksche meerdere uitgaaf van circa 1½ millioen zal vorderen. Ook de bewering dat de regeering, zelve gevoelende dat zij met Indische bestuurders op glad ijs komt, de Inlandsche controleurs wil laten controleeren door Europeesche, die dan voor de afwisseling inspecteurs zullen worden ge-

doopt is te eenenmale onjuist. Lotsverbetering van het Inlandsch bestuur en ontwikkeling in eene richting van meerdere zelfstandigheid is een der voornaamste oogmerken van de nieuwe regeling, niet daarentegen eene meer intensieve controle van Europeesche controleurs, wier titel als zoodanig niet meer passend in den tegenwoordigen tijd, zal worden vervangen door dien van Assistent-Resident. De te vormen gouvernementen toch zullen worden verdeeld in afdeelingen, bestuurd door een resident (in zeker opzicht overeenkomende met de tegenwoordige assistent-residenties), aan wien eenige ambtenaren van den algemeenen bestuursdienst zullen worden toegevoegd onder den titel van assistent-resident, ten einde in de afdeeling het hooger toezicht uit te oefenen, bedoeld in art. 67 R. R. Voorts zal, met versterking van het Inlandsch bestuur op Java en Madoera met een nieuwe categorie van Inlandsche ambtenaren: adjunct-regenten, de zelfstandigheid van de regenten en van de besturen der districten gestadig worden uitgebreid.

Eindelijk bestaan er wel plannen om inspecteurs of adviseurs in dienst te stellen, doch met een geheel anderen werkkring als hen door den heer Boele worden toegeschreven. Onder den titel van gewestelijk bestuursinspecteur (of -adviseur) zou namelijk aan de gouverneurs een hoofdambtenaar worden toegevoegd, bestemd voor de uitoefening van een algemeen toezicht in de afdeelingen en tot bespreking met de ambtenaren van bestuursaangelegenheden, waaromtrent gemeenschappelijk overleg noodig of wenschelijk wordt geacht. Wegens de daartegen ingebrachte bezwaren, schijnt deze maatregel evenwel nog volstrekt niet zeker.

De adjunct-regent zou den regent bijstaan in het toezicht op het districts- en dessabestuur, terwijl verder blijkt dat de afd. B. te Batavia tot eene hoogere Inlandsche bestuursacademie zou worden vervormd.

De *Loc.* vraagt of het nu geen tijd wordt de Regeeringsvoornemens in hun geheel bekend te maken. Kritiek uit te lokken op onvolledige gegevens en zich dan te verdedigen met een kennis van zaken, die den tegenstander wordt onhouden, maakt in tegenstelling met het bekend spreekwoord, de eerste bezwaarlijk en juist de kunst gemakkelijk.

Daar het belang der zaak eene beschouwing uit verschillende oogpunten zeer wenschelijk maakt, plaatsen wij in deze aflevering een repliek van den heer Boele (bl. 1069).

* * *

Waarnemingen in Indië. Een „Oud-Gast" schrijft in de *Nieuwe Courant* van 11 Juli j.l. over het feit dat aan den Gouverneur van Sumatra's Westkust Ballot tevens de waarneming werd opgedragen van het ambt van Resident der Padangsche Bovenlanden, ten einde te zien of beide betrekkingen zich niet lieten vereenigen. Nu vroeg de heer Ballot zes maanden verlof naar Europa en verzocht zijne betrekking voor hem open te houden. Dit wordt toegestaan en met de beide bedoelde functies wordt tijdelijk belast de Assistent Resident van Padang. Daar deze op zijn beurt door een waarnemer vervangen wordt, zou daarin niets zoo heel vreemds gelegen zijn, ware het niet dat bedoelde Assistent Resident reeds jaren lang voor een benoeming tot Resident was voorbijgegaan. Nog onlangs, toen vier residentsplaatsen op de Buitenbezittingen open kwamen, handhaafde de Regeering zijne ongeschiktverklaring. Een van beide, of die heer is wèl geschikt, doch dan deed men hem jaren onrecht, of hij is terecht ongeschikt verklaard, maar dan had men hem ook niet voor een halfjaar in een zoo belangrijk gewest een dubbele betrekking moeten laten waarnemen. Oud-

gast vraagt of een der Kamerleden het niet oirbaar zou achten om hierover aan den Minister v. Koloniën een vraag te stellen.

* * *

De salversaan-brigade in de West. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Juni j.l. wordt uit *De West* het bericht overgenomen van de merkwaardige resultaten der salversaan-brigade in de yaws-inrichting te Groningen (Yaws, in West-Afrikaansche negertaal aardbeien, is de framboesia tropica, eene in de tropen endemisch voorkomende besmettelijke slepende infectieziekte, waarschijnlijk met syphilis samenhangende). Meer dan 300 patiënten werden aan een ingrijpende kuur met het middel onderworpen en met het beste gevolg. De inspuiting geschiedde direct in de aderen, doch was zoo goed als pijnloos, door plaatselijke verdooving met cocaïne-adrenaline. Zij brengt eene groote reactie teweeg, zich uitende in koorts, die soms tot 40 graden stijgt, doch betrekkelijk spoedig weder verdwijnt. Een vrouw, die reeds vier maanden bedlegerig was, moest naar de plaats van inspuiting gedragen worden. Den volgenden middag kon zij zich reeds met eenige moeite bewegen. Een dag later had zij het normale gebruik van alle ledematen terug. Dit geval maakte kolossalen opgang. Dr. Koch, de ziel der onderneming, heeft op 23 Mei, voor dat de expeditie op 26 Mei naar Paramaribo terugkeerde, een laatste algemeene inspectie van de te Groningen overgebleven patiënten gehouden en slechts bij twee bleek de uitwerking niet radicaal te zijn, zij zouden opnieuw worden ingespoten. Daar de nieuwe gevallen van yaws of de recidieven in het vervolg in het militaire hospitaal verpleegd kunnen worden, kunnen de vrijkomende gebouwen te Groningen een andere bestemming krijgen.

* * *

De Selenka-expeditie, waarvan het laatst sprake was in de *Indische Gids* 1909 I bl. 541, wordt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* vermeld naar aanleiding van een artikel van D. D. in het *Batav. Nbl.* Het behandelt een overzicht van de resultaten der expeditie, hoofdzakelijk ontleend aan een lijvig boekdeel dat in bijzonderheden en verlucht door vele uitstekende photo's al het wetenswaardige er van mededeelt. Het is een uitgaaf van Mevrouw M. Lenore Selenka te München en Prof. Max Blanckenhorn te Berlijn, uitgegeven bij Wilhelm Engelmann te Leipzig. Het raadsel van den Pithecanthropus blijkt nog niet opgelost, doch het vraagstuk van de verhouding tot de menschelijke ontwikkelingsgeschiedenis is belangrijk helderder geworden. Wat den ouderdom betreft staat vast dat de beslissende lagen geologisch jonger zijn dan men tot dusver meestal had aangenomen. Zij zijn dus te jong om een aan de menschwording toenmaals werkelijk naar tijdsbegrip voorafgaanden vorm te kunnen inhouden. Het mag toch zeker wel als een algemeen erkende waarheid van het huidig onderzoek beschouwd worden, dat de mensch in geen geval ontstaan is in of na den overgang van tertiair tot diluvium, waarom het hier slechts gaat. De Trinil-expeditie zelf kan — ook dit is één harer resultaten — op sporen van den echten mensch op Java, als plaats- en tijdgenoot van den Pithecantropus, met groote waarschijnlijkheid wijzen.

* * *

De plaatsing van het Koloniale Instituut te Amsterdam. In het *Alg. Handelsblad* van 6 Juli j.l. komen een paar teekeningen voor, waarop de architect H. J. M. Walenkamp Cz. een ontwerp heeft geschetst hoe een hoofdgebouw van ± 5000 M². en eene latere uitbreiding tot de dubbele oppervlakte zou

kunnen geplaatst worden op het terrein der voormalige Ooster-begraafplaats buiten de Muiderpoort te Amsterdam, zonder het effect der prachtige boomgroepen aldaar te bederven, hetgeen een der bezwaren is waarom B. en W. slechts schoorvoetend voorstellen om dit terrein aan het Koloniaal Instituut af te staan. Van genoemde poort komende zoude men den hoofdingang van het gebouw omkranst zien met het loof van een breede toegangslaan en de achtergevel zou zich weerspiegelen in den vijver van het Oosterpark, terwijl het laboratorium in een afzonderlijk gebouw aan een verkeersweg aan de zuidwestzijde zou komen. Aan zijn toelichting voegt de architect een naschrift toe, waarin het bezwaar van Mr. Kruseman, den Voorzitter van den Amsterdamschen Woningraad, in een ingezonden stuk in het *Hbl.* van 30 Juni, wordt besproken, die tegen de voorgestelde terreinkeuze het bezwaar had, dat daardoor „een der longen" van de stad wordt aangetast en hij toont aan dat de ontworpen bouwoppervlakte het park in het geheel niet zal ontsieren en dat van verdere uitbreiding daarvan wel geen sprake behoeft te zijn, omdat men bij musea tegenwoordig tot het inzicht komt dat te veel schaadt.

De redactie van het *Hbl.* aan het goed gemotiveerd betoog geen plaatsruimte willende weigeren, verklaart daarmede nog niet geheel met den inhoud in te stemmen. Men moet eerst meer hooren omtrent de overwegingen, die zoowel B. en W. als — naar het blad meent — de leidende personen van het Koloniaal Instituut hebben doen besluiten zulk een mooi stuk af te nemen van het weinige open terrein der bewoonde stadsgedeelten, om goed te begrijpen dat juist deze ligging noodzakelijk is. Vóór alles acht het blad het natuurlijk noodig dat het Instituut er komt, maar indien de stichting mede kon werken om een nieuw groot stadsdeel te ontwikkelen en te verfraaien, zou er dubbel reden tot juichen zijn.

Wegens de groote voordeelen, die vestiging van een zoodanig Instituut voor Amsterdam belooft op te leveren hebben B. en W. zich bereid verklaard een geschikt terrein voor den bouw beschikbaar te stellen en in de exploitatiekosten deel te nemen. De Raad van Beheer van het Koloniaal Instituut vraagt bovendien een bijdrage in de bouwkosten van 20 pCt. tot een maximum van *f*300.000. Daartegenover verplicht de Vereeniging zich een nieuw hygiënisch laboratorium op te richten, dat tevens ruimte zal bieden voor het Instituut voor Tropische en Scheepshygiène en tot de op *f*300.000 geraamde bouwkosten *f*100.000 bij te dragen. Voor de exploitatiekosten van het Kol. Instituut, geraamd op *f*118.000 's jaars, waaronder *f*18.000 voor de exploitatie van genoemd Instituut voor Tropische en Scheepshygiène, zal *f*60.000 als subsidie van het rijk worden gevraagd en de gemeente wordt verzocht daartoe hoogstens *f*30.000 's jaars bij te dragen. Door het op de aangeduide wijze bouwen van het laboratorium, dat toch noodig is, wordt eene belangrijke besparing op de bouw- en exploitatiekosten daarvan verkregen. B. en W. hebben alleen bezwaar tegen het afstaan i n e i g e n d o m van den bewusten grond en wenschen daarvoor erfpacht in de plaats te stellen.

In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* wordt er over geklaagd dat naast de grootsche opvattingen van het Koloniale Instituut het daaraan te verbinden Instituut voor Tropische en Scheepshygiène er bij de uitwerking der plannen zoo bij ingeschoten is. Het zal n.l. niet in nauw verband staan met een universiteit, er zal geen ziekeninrichting aan verbonden zijn en er zullen geen regelmatige cursussen voor de opleiding van artsen en veeartsen en verder voor missionarissen en particulieren worden gegeven. Eerder dan op een enge en ondeugdelijke basis te beginnen,

wordt gehoopt dat men nog op dien weg zal terugkeeren en dat òf door den Staat, òf door particulier initiatief een school voor tropische ziekten zal worden opgericht, zij het aanvankelijk op bescheiden schaal, maar aangepast aan de bestaande behoeften en aan de mogelijkheid tot verdere ontwikkeling.

Als te eeniger tijd de thans op het terrein door den heer Walenkamp ontworpen laboratorium-inrichting in dien zin zou moeten worden uitgebreid, dan schijnt er van die zijde gevaar dat het mooie terrein toch op den duur wordt volgebouwd.

* * *

Agadir. Zooals de Berlijnsche correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 3 Juli j.l. mededeelde, bevatte de officieuze *Norddeutsche Allg. Zeitung* een bericht, dat verscholen aan het eind van haar breedsprakig weekoverzicht, de regeeringen in en buiten Europa op 2 Juli een bewogen Zondag bezorgde. Het betrof het zenden van de kanonneerboot Panther naar Agadir op de kust van Marokko, ter voldoening aan het verzoek van in het zuiden van dat land belangen hebbende Duitsche firma's, die met verwijzing naar de gevaren, verbonden aan eene mogelijke verbreiding van de in andere deelen van Marokko heerschende onlusten, welke de daar bestaande Duitsche belangen bedreigden, om maatregelen hadden gevraagd tot beveiliging van leven en eigendom van de Duitschers en de Duitsche beschermelingen in die streken. De geruststellende verzekering werd er bij gegeven dat, zoodra de rust en de orde in Marokko zullen zijn teruggekeerd, het schip die haven weer zou verlaten. De *Frankf. Zeitung* ziet er slechts eene waarschuwing in om de verdragsbepalingen van 9 Febr. 1909 nauwgezet na te komen, waarbij de regeering der Fransche republiek zich verbonden had de integriteit van Marokko als hoofddoel der acte van Algesiras te waarborgen. Nu Frankrijk, en daarmede Spanje, van verschillende deelen van het Marokkaansche Rijk bezit hebben genomen, zijn die overeenkomsten feitelijk niet opgevolgd en kan Frankrijk niet klagen als Duitschland dat voorbeeld volgt. In het *Alg. Handelsblad* van 4 Juli is een schetskaartje opgenomen, waaruit men ziet dat zich Spaansche troepen bevinden te Ceuta en Melilla aan de Middellandsche Zee, te Larasj aan de Westkust en te El-Ksar in het binnenland beoosten die plaats. Fransche troepen zijn er op de Westkust te Rabat en te Casablanca en in het binnenland te Mequinez, Sefroe en Fez en nu heeft Duitschland zijn oorlogsschip bezuiden Mogador op het punt, waar de uitlooper van het Atlasgebergte de zee bereikt, te Agadir gestationneerd.

Wat de meer of minder groote beteekenis van dezen stap van Duitschland is zal nader moeten blijken, doch de gevolgen schijnen voorloopig niet van ernstigen aard. In de 18de eeuw bouwden de Nederlanders te Agadir een fort en de Duitsche reiziger Rohlfs zag er bij een bezoek aan die stad bij het binnenkomen een opschrift, luidende: Vreest God ende eert den Koning. 1746.

* * *

De Atjehkroniek der Nieuwe Courant beleefde in het nummer van 12 Juni haar 250ste vervolg, een feit waarop in dat blad met genoegen gewezen wordt. Kort na de oprichting van dit blad werd met deze serie aangevangen en men zal met de *N. Ct.* moeten instemmen dat het een hoogst verdienstelijke serie is, waarin door zeer veel bevoegde handen in helderen betoogtrant de geschiedenis van Atjeh gedurende de laatst verloopen tien jaren is vastgelegd. Vele duizenden zoowel in Nederland als in Insulinde

hebben met belangstelling van de opvolgende kronieken kennis genomen en ook in regeerings- en particuliere kringen werd aan den inhoud aandacht geschonken.

De bedoelde kroniek en die in de nummers van 30 Juni en 5 Juli behelzen nog wel enkele tegenslagen en bijzonderheden over roovers, zooals Pang Manap, die aan zijn bedrijf niet eens een politiek of religieus cachet geeft, doch zijn overigens bemoedigend. In het Meergebied, waar de verzetselementen nog het krachtigst optreden, is een kentering ten gunste van het bestuur waar te nemen. Vanaf 15 April tot 21 Mei sneuvelde slechts één djahat, doch kwamen er een twintigtal in onderwerping, terwijl het inleveren van schietwapens van gunstige beteekenis is. Blijkens de laatste mailberichten was Gouverneur Swart naar Buitenzorg ontboden. De laatste zal, al weet men hier niet met welk doel, verslag doen van zijn drie jaren bestuur. Eclatante, de verbeelding zeer sterk prikkelende voorvallen hebben in dien tijd niet plaats gehad; des te meer werkte er de groote evolutie bijna onopgemerkt door. Was daardoor buiten het kleine kringetje der zeer goed ingewijden moeilijk meer sprake van waardeering, de kroniekschrijver aarzelt niet te getuigen dat pas aan die jongste historie iets werkelijk moois is, waarvan de indruk niet verzwakt. Toch is nationale belangstelling en medewerking onontbeerlijk. Hoeveel zal er noodig zijn om ten aanzien van Atjeh een soort nationale r e v i v a l te bekomen? Men blijft flegmatisch staren op het gewest, waar groote dingen gebeuren: eene bevolking wordt er ontlast van een eeuwenoude vloek. — Want oorlog en roof hebben wij niet in Atjeh gebracht. Slechts droegen wij een en ander bij tot verlevendiging en voortzetting ervan. Dan wijst de schrijver nog op den economischen vooruitgang, een reis van 4 hoofden met den landbouw adviseur over Java, den drang naar onderwijs, enz.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Javaansche wetten, verordeningen, regelingen, besluiten, bevelschriften en andere bepalingen op agrarisch gebied geldig in Jogjakarta: verzameld, vertaald en van aanteekeningen voorzien door J. D. Hunger. Contr. B. B. à la suite te Jogjakarta.
Deel I, Pranatan-Bĕkĕl (Hollandsche tekst).
Deel III, Diverse onderwerpen, o.a. Landhuur. Jogjakarta, firma H. Buning, 1910 en 1911.

Uitgenoodigd door de Redactie van *De Indische Gids* om bovengenoemd geschrift bij het publiek in te leiden, werd door mij gaarne daaraan gevolg gegeven. Iedere poging toch, om meer licht te doen schijnen op die zoo eigenaardige en geheel op zichzelve staande Vorstenlandsche verordeningen, moet, op zich zelve, ons sympathiek zijn; de groote belangen, voor velen daaraan verbonden, maken eene nauwkeurige bekendheid daarmede noodzakelijk.

De bedoeling van den schrijver was: „een nieuw geheel samen te stellen van alle thans bestaande bepalingen op agrarisch gebied". Hij heeft in behandeling genomen in het 1ste deel de *Pernatan-Bekel* (waarvan het 2de stuk ter perse ligt) en in het 3de deel *Diverse onderwerpen*, w.o. *Landhuur*.

Bij eene beoordeeling van het voor ons liggende werk, rijst de vraag of het moest beschouwd worden, eenvoudig als een ordenen van de verschillende, verspreid liggende bouwstoffen, dan wel of het ook mocht worden getoetst aan de eischen, daaraan te stellen, in de naaste toekomst, in verband met de a.s. hervormingen in de Vorstenlanden.

De schrijver zelve heeft het gewicht hiervan duidelijk gevoeld, daar, waar hij (zie voorbericht op Deel III) voorloopig heeft uitgesteld zijn plan om ook *Pernatan Patoeh* in behandeling te nemen.

Hij meende dat van meer direct nut zoude zijn, in verband met de a.s. hervormingen, een overzicht van andere onderwerpen, meer onmiddellijk betrekking hebbende op den Landhuur, de Exploitatie der ondernemingen, de geldelijke lasten der Landhuurders, de Belastingen en Diensten der Bevolking, Justitie, Politie en andere met een en ander in verband staande onderwerpen.

De wensch om een overzichtelijk geheel te geven staat dus, en zeer terecht, op den voorgrond.

Nu wil het voorkomen alsof de schrijver onder den druk is geraakt van de voor hem liggende materie, en zich niet voldoende rekenschap heeft gegeven van de omstandigheid, dat men hier bezwaarlijk het eene onderdeel van het andere kan scheiden. Kleine man, Bekel, Patoeh, Landhuurder, alles vormt samen één geheel. De rechten van den een vormen de verplichtingen van den ander.

Wil men een overzichtelijk geheel leveren, dan behooren die verschil-

lende verordeningen ook beschouwd te worden in hun onderling verband; de wisselwerking van den eenen factor op den anderen moet worden aangetoond; de samenhang mag niet uit het oog worden verloren, anders bekomt men noch het verlangde overzicht van het geheel, noch van een der onderdeelen.

Vroeg of laat zal men voor de Vorstenlanden moeten komen tot de beantwoording van de volgende vragen:

1. Door welke verordeningen wordt het geheele agrarische Vorstenlandsche Stelsel beheerscht?
2. Welke oorzaken gaven, en geven nog steeds, aanleiding tot een voortdurend gevoelde behoefte tot wijziging van de bestaande regelingen; op welke wijze en met welk resultaat werd daarin voorzien?
3. Wat ontbreekt nog aan het geheel?

De schrijver heeft een aanvang gemaakt met de behandeling van de eerste vraag, door bijeen te brengen de verschillende verordeningen op enkele punten. Hij heeft daarmede een nuttig en noodig werk verricht, en het is te hopen dat hij de gelegenheid zal vinden dat te voltooien.

Maar het verlangde overzichtelijk geheel werd ons niet verstrekt en kàn niet gegeven worden, wanneer niet wordt uitgegaan van de veronderstelling dat al die verordeningen behooren te vormen één geheel.

Verder betreur ik dat de schrijver niet voortging met het uiten van wenschen, of liever met het uitoefenen van kritiek op het bestaande, zooals hij deed in één enkel geval (zie slotaanteekeningen op al. 1 van art. 2).

Hij zou daarmede velen aan zich hebben verplicht.

Intusschen wijst hij op feiten, die door den toekomstigen wetgever zeker wel mogen worden ter harte genomen. „Bepalingen", zegt hij, „gegeven „door eene hoogere autoriteit, werden dikwijls, veelal onbewust, door een „lagere gewijzigd".

„Bijna nooit werd melding gemaakt van het gewijzigde artikel in eene „nieuwe bepaling, omdat men geen volledig en juist overzicht van het „geheel had; die wijzigingen werden als rechtsgeldig aanvaard".

Eene verklaring van een en ander wordt door den schrijver niet gegeven, wat toch zeker wel gewenscht was.

Immers het gecompliceerde raderwerk werkte niet steeds correct, door de vele en veelsoortig samengestelde deelen. Wetten, uitgevaardigd voor het eene Vorstenland, werden gemakshalve ook als richtsnoer gebruikt voor het andere. Aan de streken zonder Eur. landhuur werd niet dezelfde aandacht geschonken als aan de wel daarmede bedeelde distrikten en regentschappen. Een inlandsche landbouw en antieke kultuurgewoonten, naast eene zich snel ontwikkelende landbouw-nijverheid, gedreven door Europeanen met machtig Europeesch kapitaal, en eene agrarische wetgeving, die geen gelijken tred hield, ook dikwijls niet kòn houden met die ontwikkeling, en de eischen, daardoor gesteld. Geringe beschikbare Europeesche bestuurskrachten en als gevolg daarvan geheel onvoldoende voorlichting van inlandsche zijde en daarbij dikwijls van Hoogerhand totale onbekendheid met den feitelijken stand van zaken.

Door een en ander gebrek aan het noodige inzicht op het geheel en ook een uit het oog verliezen van de juiste politieke verhoudingen.

Ook de schrijver maakt zich schuldig aan een dergelijke tekortkomst. In zijn voorbericht spreekt hij: „van bepalingen, gegeven door het Europeesch bestuur of op zijne instigatie".

Beter toch ware het geweest wanneer hij zich hier had gesteld op het

zuiver contractueele standpunt, steeds ook door de Regeering ingenomen, n.l. dat de verordeningen, waarvan hier sprake is, te allen tijde uitgaan van den vorst, zij het ook in de meeste gevallen in overeenstemming met het Hoofd van Gewestelijk Bestuur. De politieke aandrang moge dikwijls zijn uitgegaan van het Europeesch bestuur, het feitelijke uitvaardigen, in werking stellen en handhaven komt toch steeds voor rekening van het inlandsche zelfbestuur. Het niet erkennen hiervan is eene miskenning van den feitelijken toestand.

De hoffelijkheid tegenover de Vorstenbesturen gebiedt ons te erkennen dat van de zijde van den Sultan van *Djokjakarta* en van het *Pakoealamsche Huis*, bij al de onderhandelingen, aangeknoopt in het belang van de welvaart van die Rijken of ter bevordering van rust en orde, steeds de meest loyale medewerking werd verleend, en dat dus ook van onze zijde nooit aanleiding heeft bestaan om niet te erkennen dat de definitieve sanctie op alle gewenschte wetswijzigingen wordt verkregen door de approbatie van den Vorst.

Waar verordeningen werden uitgevaardigd door de Javaansche Vorsten, of namens deze, door hunne wettige plaatsvervangers, was het m. i. niet politiek-juist om te spreken als boven werd gedaan.

Uitdrukkelijk moet hierop worden gewezen, omdat de schrijver in zijne verzameling ook opneemt als *bindende verordeningen* o. a. Extracten uit de notulen der vergaderingen (zie D. III p. 8 no. 6) en aanschrijvingen van den Resident aan den Rijksbestuurder (zie D. III p. 9 no. 7). Verliest men, zooals hier het geval was, uit het oog het centrum waaruit de geheele wetgeving op agrarisch gebied zich heeft ontwikkeld, dan gaat ook het, zoo noodige, verband tusschen de onderdeelen verloren.

De schrijver verder in de eerste plaats, zal moeten erkennen dat eene grondige herziening van het *geheele* samenstel der Javaansche wetten etc. absoluut noodig is, in verband met de in behandeling zijnde hervormingen in de Vorstenlanden. Slaagt men er in den persoon van den eigenlijken landbouwer los te maken van den verhuurden grond, zooals in de bedoeling ligt, dan spreekt van zelve dat het enge keurslijf, waarin eerstgenoemde thans nog besloten is, met zijn vele verplichtingen en enkele weinige, vaag omschreven rechten, ook een grondige verandering zal moeten ondergaan, dat hij een geheel op den voorgrond treden van den eigenlijken landbouwer, de thans als hoofdpersoon beschouwde bekel, min of meer op den achtergrond zal geraken, ja wellicht geheel zal verdwijnen. Dat beginsel, waarvan men nog in geenen deele alle gevolgen kan overzien, zal ingrijpende veranderingen noodig maken.

Daar waar de landhuurder zelve in de toekomst zal moeten voorzien in zijne behoefte aan arbeidskrachten, noodig voor de bewerking van zijne gronden, daar wordt de positie van den bekel als leverancier van werkkrachten natuurlijk eene secundaire, in ieder geval een geheel andere.

Ook de bestaande verhouding tusschen *bekel* en *apanagehouder* zal moeten veranderen; de *piagem*, het tusschen beiden gesloten contract, zal een geheel anderen vorm moeten erlangen. De inkomsten van den apanagehouder zullen gewijzigd worden, zoo niet dadelijk in kwantiteit, dan toch zeker in kwaliteit, wordt de hervorming ook doorgevoerd tot de *niet-ingehuurde* gronden, dan zal de apanagehouder zijne finantieele inkomsten insgelijks niet meer *alleen* beheerscht zien door de gesloten piagems, maar naar andere middelen moeten omzien om de hem toegewezen gronden op andere wijze productief te maken.

De *Pernatan-Patoeh*, waarin ook al weer rechten en verplichtingen van de verschillende partijen zijn vastgesteld, zal dus insgelijks geheel en al moeten worden herzien.

De *Anggersepoeloeh*, die nog steeds als bestaande wordt aangemerkt, zal niet veel bruikbaars meer opleveren, wanneer men dat staatsstuk in overeenstemming zou willen brengen met den bestaanden of te verwachten toestand.

Meent de schrijver dat de wordingsgeschiedenis van de tegenwoordig geldende verordeningen ligt buiten het kader dat hij zich heeft gesteld, dan mag toch, naar het voorkomt in ieder geval niet ontbreken eene aantooning van het verband tusschen de samenstellende deelen onderling, wil men geraken tot een nieuw geheel, zooals de bedoeling was en ook moet zijn.

Zooals deel I en III van de Javaansche wetten thans voor ons liggen, zijn zij voor den ingewijde begrijpelijk en zeker bruikbaar, maar het groote geheel ontsnapt aan den leek. Wij willen daarin immers verklaard zien de verschillende betrekkingen en verhoudingen tusschen de belanghebbenden bij den gang van zaken in de Vorstenlanden: de *kleine man*, de *bekel*, de *apanagehouder*, de *landhuurder*, het *Vorstenbestuur* en het *Gouvt. v. N.-I.*

Alle in den loop der tijden gemaakte bepalingen en uitgevaardigde verordeningen moesten dienen om die verhoudingen vast te stellen en gaandeweg te verbeteren, en in het algemeen de Vorstenlanden voor te bereiden en vatbaar te maken voor de ontwikkeling waarop zij, rechtens, aanspraak mogen maken. Al de samenstellende deelen maken eene evolutie mede, zich aanpassende aan geheel nieuwe beginselen, begrippen en tijdsomstandigheden, onder den invloed van lokale toestanden, overgeërfd karakter en eigen nieuwe behoeften en wenschen, invloed van derden, van binnen- en buitenlandsche politiek.

Wil men in zijn geheel overzichtelijk maken het ingewikkelde samenstel van de Javaansche wetten, bepalingen, besluiten en andere bepalingen, ook in verband met de ontworpen hervormingen, dan kan men zich onmogelijk alleen bepalen tot het *agrarisch* gebied, maar moet men ook komen op dat van *politie, justitie, financiën, onderwijs, geneeskundige dienst, burg. openbare werken, inlandsch* en *Europeesch bestuur* en *politiek* en zelfs *militaire* verhoudingen bespreken.

Niets van dat alles kan gemist worden.

Al die factoren oefenen een onmiskenbaren invloed uit op het agrarisch systeem, maken daarmede één geheel uit.

Wil men deze omvangrijke materie in allen deele beheerschen, dan zal een scherpe en stelselmatige indeeling noodig zijn, scherper en stelselmatiger dan de schrijver ons die gaf, en zijn eerste opzet ons doet verwachten voor het vervolg, tenzij hij, zooals gezegd, na verzameling der bouwstoffen zich gaat wijden aan een ernstige, kritische beschouwing daarvan.

Dankbaar dus, maar niet voldaan.

Den Haag, 1 Juli 1911. J. R. Couperus.

Door duisternis tot licht. Gedachten over en voor het Javaansche volk van wijlen Raden Adjeng Kartini. Semarang, Soerabaja, 's Gravenhage, G. C. T. van Dorp & Co., 1911.

De „tiga soedara", dochters van nu wijlen Raden Mas Adipati Ario Sosroningrat, regent van Japara, zijn voor de lezers van de *Indische Gids* geen onbekenden; haar streven naar kennis voor haar zelve, naar ontwikkeling van het Javaansche volk, naar vrijmaking van de knellende banden, waarin de vrouw vooral besloten bleef, mogen in het algemeen als bekend worden verondersteld.

Wil men echter de oudste dier zusters, de helaas overleden Raden Adjeng Kartini, goed leeren kennen, dan moet men hare brieven lezen, die door Mr. J. H. Abendanon verzameld en onder bovenstaanden titel werden uitgegeven.

Spreekt deze, in zijne inleiding tot die brieven, van de diepe smart, welke het telegram dat den plotselingen dood van R. A. Kartini op 17 September 1904 meldde, bij hem en de zijnen verwekte, eene smart „zooals men die slechts gevoelt bij het heêngaan van de liefste betrekkingen"; ons trof onder het lezen dier brieven telkens een gevoel van weemoed over het zoo vroeg verscheiden van deze jonge vrouw, die nog zooveel goeds voor het Javaansche volk had kunnen doen.

In hare vertrouwelijke uitingen, gericht aan hare Europeesche vrienden en vriendinnen geeft ze zich geheel zooals ze is; hare stemmingen, hare wenschen en plannen, haar gemoedsleven komen er tot uitdrukking.

Liefde tot haar volk, verlangen dat volk tot ontwikkeling te brengen, de wil hare kennis en haar inzicht te verrijken, dit zijn de grondtoonen, welke telkens in hare brieven te voorschijn komen, naast dankbaarheid jegens hare vrienden, die haar willen steunen en schragen in haar streven.

Strijd ook voert zij voor de vrijmaking van de vrouw, maar zij doet dat zonder bits-, zonder bitterheid. De door den Mohammedaanschen godsdienst gewettigde polygamie is haar bovenal een reden tot groote droefenis; met vele redenen en met voorbeelden toont zij aan, hoeveel leed die veroorzaakt, hoe slecht die op de samenleving inwerkt. Waar zij bij hare beschouwingen daarover eene uiting van Max Müller aanhaalt, n.l.: „De polygamie, zooals zij bij de Oostersche volken in gebruik is, is een *weldaad* voor vrouwen en meisjes, die in haar land niet kunnen leven zonder een man toe te behooren, een beschermer te hebben", laat zij daar eenigszins spottend op volgen: „Max Müller is dood, wij kunnen hem niet hier roepen, om hem die *weldaden* van dat gebruik te laten zien".

Gestadig zoekt ze naar de wegen, die voor de vrouw geopend kunnen worden, om zich nuttig te maken; dokter, accoucheuse, onderwijzeres, schrijfster, beoefenaarster van beeldende kunsten; in den aanvang woelt alles dooreen; ze zou 't liefst, met hare beide zusters, naar Holland willen gaan om voor onderwijzeres te studeeren. De rang-, stands- en gewoontevooroordeelen van hare ouders en naaste verwanten houden haar echter tegen. Later begrijpt zij dat ze zich in Indië zelf zal moeten en kunnen bekwamen, en na veel strijd, na veel overleggingen met hare vrienden en vriendinnen verzoent zij zich met dat plan.

Aandoenlijk is de strijd, dien zij met zich zelve voert, waar haar vurige wenschen in botsing komen met haar geliefden vader vooral, die wel zeer vooruitstrevend is en ook wel aarzelt zijn dochter ter wille te zijn, maar die toch te zeer nog er tegen opziet, dat zijn geliefde dochter de baan zal breken.

Ten volle beseft zij welke plichten op haar en hare standgenooten op Java rusten. „De leus van den Inlandschen adel moet zijn: De adel zij de volksvereering waardig".

Ze bepaalt zich echter niet tot beschouwingen en tot gevoelsuitingen. Ze opent een school voor inlandsche meisjes uit hare omgeving; zij steunt krachtdadig de opnieuw ontluikende kunstnijverheid in het gewest, waar haar vader regent is; zij stelt zich in verbinding met de Vereeniging „Oost en West".

Als ze de kunstuitingen van het Javaansche volk op de tentoonstelling te Batavia in 1902 bespreekt, zegt ze: „O! ik ben zoo gaarne trotsch op mijn volk. Het kan toch wèl wat!" Telkens en telkens blijkt hoe innig veel ze van het Javaansche volk houdt; maar ze begrijpt dat de leiding, de hulp om dat volk tot ontwikkeling te brengen, van de Hollanders moet komen.

Zij jubelt als het bezoek van den Directeur van Onderwijs, Mr. Abendanon, aan Japara de hoop doet opleven, dat er scholen voor dochters van inlandsche hoofden zullen worden opgericht; ze is opgetogen als na een bezoek van den heer Van Kol, deze met hare denkbeelden ten volle instemt.

Overtuigend blijkt wel uit deze brieven dat Raden Adjeng Kartini een zeer hoog staande jonge vrouw was. Tal van uitingen zouden daarvoor aan te halen zijn; wij bepalen ons tot deze: „Wat doet het er toe van welk geloof of ras men is, een groote ziel is een groote ziel, een edel karakter een edel karakter. Kinderen Gods vindt men bij elk geloof, onder elk ras".

Wie zou een 20-tal jaren geleden een dergelijke uiting van eene Javaansche verwacht hebben? Hier maken wij kennis met eene, die dweept met de Genestet, aan wie Augusta de Wit sympathiek is, die Marie Marx Koning gelezen heeft, de schoonheden van v. Eeden's Kleine Johannes begrijpt, met innig genoegen van Fritz Reuter leest, kennis maakt met Vosmaer's Inwijding, over Couperus een eigen gezond oordeel heeft, maar zich tevens ergert aan de teekening van de Indische maatschappij door Bas Veth.

Zeer zeker moet de schrijfster dezer brieven onder de beste van Java's dochteren genoemd worden; door de omstandigheid dat haar vader en haar grootvader [1]) reeds wegbereiders waren op het pad van den vooruitgang, moge de hooge graad harer ontwikkeling eenigermate uit de wetten der erfelijkheid te verklaren zijn; het feit dat sterk vooruitstrevende denkbeelden zich in het brein eener vrouwelijke telg van het Javaansche ras hebben ontwikkeld, wijst er op dat ook de Javaansche vrouw ontvankelijk is voor Westersche denkbeelden, indien haar de ontwikkeling gegeven wordt, die daarvoor noodig is, indien haar de weg gewezen wordt hoe ze zich nuttig kan maken.

Deze uitingen van R. A. Kartini leggen getuigenis af van het hooge standpunt, 't welk z ij althans heeft ingenomen. Mr. Abendanon deed een goed werk met het in het licht geven daarvan.

Naast een daad van piéteit tegenover de overledene is de uitgave dezer brieven er eene tot opwekking van het rechtsgevoel. Het Nederlandsche volk kan nu zien wat er in de Javaansche vrouw van ontwikkeling sluimert, wat er gist en woelt; tevens wat er noodig is om die ontwikkeling

---

[1]) Pangeran Ario Tjondro Negoro, rezent van Demak, de eerste die zijn huis ontsloot voor de Westersche beschaving

in grooter kring te verbreiden. Wij halen nog eens aan: „O! zoo dikwijls rijst uit 't diepst van ons wezen, telkenmale als droeve dingen zich aan ons oog vertoonen, smartkreten van lichamelijke en moreele ellende ons oor bereiken, als een wanhoopskreet de bede op: „Geef den Javaan opvoeding!" Een heel volk in eens op te voeden is natuurlijk niet te doen, maar wat wèl kan, is de bovenste lagen er van zóó op te voeden, dat ze de onderstaanden tot zegen worden".

Dat is der schrijfster's vurige wensch, de alpha en de omega harer uitingen; scholen dus voor dochters van inlandsche hoofden, scholen vanwaar de ontwikkeling der Javaansche vrouw ook moge uitgaan.

Wij hebben hier niet veel meer aan toe te voegen. Naast de wenschuiting dat deze Gedachten van R. A. Kartini onder veler oogen mogen komen, tot veler harten mogen spreken, moeten wij alleen nog wijzen op het gelukkige samentreffen van den kring van vrienden en vriendinnen, die het korte leven van Kartini hebben verhelderd en vaak tot vreugde gestemd. Mevrouw Abendanon en haar echtgenoot, Mejuffrouw E. H. Zeehandelaar (thans Mevr. Hartshalt), de Heer en Mevrouw Van Kol, Prof. Dr. G. K. Anton te Jena en diens echtgenoote, Mevrouw Ovink-Soer, Dr. N. Adriani te Tomohon, Mevrouw de Booy-Boissevain en de Heer E. C. Abendanon hebben als om strijd haar raad gegeven, haar troost en bemoediging toegesproken. Voor deze allen moet de lezing en herlezing harer brieven een weldadige aandoening verwekken; voor anderen moge de lezing eene aansporing zijn tot overdenking eerst, tot bevordering van Kartini's wenschen daarna.

Juli 1911. H. B.

Baessler-Archiv — Beiträge zur Völkerkunde, herausgegeben aus Mitteln des Baessler-Instituts, unter Mitwirkung der Direktoren der ethnologischen Abteilungen der königlichen Museums für Völkerkunde in Berlin, redigiert von P. Ehrenreich.
Band I Heft 3.
Beiheft I.
Leipzig und Berlin, Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1910 en 1911.

Het in quarto, royaal gedrukte en van platen voorziene tijdschrift, waarvan de bovengenoemde twee afleveringen ons ter aankondiging werden toegezonden, zal op ongezette tijden in afleveringen verschijnen, waarvan er 6 een deel van circa 30 vel druks vormen, tegen den prijs van 20 Mark, terwijl elke aflevering afzonderlijk eene naar den omvang te berekenen iets hoogeren prijs zal kosten. Het honorarium voor bijdragen is 80 Mark per vel van 8 bladzijden, benevens 50 afzonderlijke afdrukken. Voor meer omvangrijke opstellen zullen extra afleveringen op bijzondere voorwaarden worden uitgegeven.

Het „Archiv" dient in de eerste plaats voor de behandeling van het ethnologisch materiaal, dat de Duitsche musea opleveren. Daarom zullen studies over algemeene onderwerpen slechts bij uitzondering en die op het gebied van physische anthropologie en bijzondere taalstudie in het geheel niet worden opgenomen. (Het adres der redactie is Dr. P. Ehrenreich, Berlin W. 30, Heilbronner Strasze 4).

De 3e afl. bovengenoemd behelst een drietal opstellen. Het eerste bevat eene afbeelding en bespreking van een te Berlijn aanwezige copie van eene

teekening in de bibliotheek van Tanjore, welke betrekking heeft op de Brahmaansche mythologie en waarvan de beteekenis zooveel mogelijk, met behulp van Sanskritische woordenboeken en andere geschriften wordt verklaard.

Het tweede opstel door Wilhelm Crahmer te Berlijn, behandelt wapens in bijlvorm uit het Indische beschavingsgebied en zal den Nederlandschen lezer meer interesseeren omdat er al dadelijk sprake in is van bronzen voorwerpen uit het Rijksmuseum te Leiden door nu wijlen den heer Schmeltz besproken. Het blijkt dat zulke bronzen voorwerpen [1]), ook te Berlijn aanwezig, meest van Java afkomstig zijn en soms als strijdbijlen, dan weder als gerichts-zwaarden zijn aangeduid, terwijl nu wijlen de heer Leemans ze voor landbouwwerktuigen hield: „als wapentuig, althans op Java, zal het wel nimmer gediend hebben", zegt hij in *Intern. Archiv für Ethnographie* (1889 Band II bl. 230). De figuren op sommige exemplaren zijn niet speciaal Javaansch en de wijze, waarop het handvatsel was aangebracht, alsmede de vorm daarvan zijn onzeker. Nu geeft deze schrijver een paar afbeeldingen, waarop Prof. Grünwedel zijn aandacht vestigde, lamaïstische miniaturen, waarop een Brahmaan, Harinanda, en een dienaar zijn afgebeeld, welke laatste een soort lans, met een overeenkomstig wapen er aan bevestigd, draagt. Ook voorwerpen, afgebeeld in rotstempels in Britsch-Indië gelijken op deze bijlvormige wapens, zoodat de slotsom der studie is dat de Javaansche gereedschappen vermoedelijk gestyleerde nabootsingen zijn van een bijzonder soort bijlvormige wapens, die in bonte veelvuldigheid in den Himalaja, in Achter-Indië en in den Archipel voor het licht komen en welker stelselmatige behandeling uit zuiver ethnographisch oogpunt slechts zal kunnen geschieden op grond van archeologische en iconographische studies.

Het derde ruim geïllustreerde artikel van Wilhelm Planert handelt over godsdienstige bedelaars in Zuid-Indië, welke, daar zij tot de laagste casten behooren, voor de ethnographie van bijzonder belang zijn.

Het „Beiheft I" bevat spreekwoorden en liederen uit de streek van Turfan [2]), met een daar verzamelde woordenlijst door Albert v. Le Cocq. De schrijver maakte deel uit van eene Duitsche expeditie (1904—'07) naar Turfan in Chineesch-Turkistan. In October 1905 reisde hij van Qomul naar Kaschgar om Prof. Grünwedel, den Directeur van het „Kol. Museum für Völkerkunde", daar op te wachten. Tot Aksu had hij met den heer Bartus en een karavaan van wagens gereisd, doch van daar ging hij, slechts vergezeld van één begeleider, spoedshalve vooruit en deed 9 dagen over het traject tot Kaschgar.

Deze begeleider was de Mirab, iemand die in het gebied van Turfan voor de waterverdeeling zorgt, welke hem door een hoofd aldaar was aanbevolen als een geschikt dragoman, op de hoogte van de Chineesche taal en etiquette. Deze mirab, die reeds bij de eerste expeditie onder Grünwedel en Huth goede diensten bewezen had, was het type van een man uit de eenigszins welopgevoede middelklasse van het volk; niet zonder geestkracht, was hij nagenoeg vrij van die hebzucht en leugenachtige oneerlijkheid, welke naast grove zinnelijkheid de hoofdgebreken van eene over het algemeen beminnelijke bevolking zijn. Zijne ervaring op handelsgebied en zijn kennis

---

[1]) Zie No. 2558 op bl. 194 van dl. V der Catalogus van het Ethnogr. Mus. te Leiden. (1909).

[2]) Turfan (Luk-Tschun), Kudscha (Chodscha), Aksu en Kaschgar liggen ongeveer op één lijn bezuiden het Thian-schangebergte en benoorden de Tarim-rivier in West-China tusschen 76° en 90° oosterlengte van Greenwich.

van het land, zijn belangstelling in het werk der geleerden en zijn koddige, hoewel soms wat ruwe scherts maakten hem tot een nuttigen en aangenamen dienaar. Om op den langen tocht met dezen man onderweg toch wat te leeren, vroeg de schrijver hem of hij ook spreekwoorden wist. Tot diens groote verbazing bezat hij een bijna onuitputtelijken voorraad spreekwoorden en grappen, die hij onder onophoudelijk gelach en zonder ophouden te voorschijn bracht. Als men des avonds in een armoedige ,,dän'' (rusthuis, pasangrahan) was aangekomen, werd het notitieboek te voorschijn gehaald en de Turksche vox populi werd onder zijn dictaat opgeschreven. Als hij zich dan aan de voeten van zijn heer had neergevleid, hoorde deze hem dikwijls onder zijn deken grinneken en roepen: ,,Türam, türam, (heer! heer!) ik heb weer een nieuwe'' en dan werd dadelijk het notitieboek onder het hoofdkussen vandaan gehaald en de nieuwe schat aan de verzameling toegevoegd. Veel ontging den schrijver echter, omdat de man zich dikwijls des avonds niet alle in den loop van den dag gebezigde gezegden meer kon herinneren. De spreekwoorden werden in het Turfansche dialect verteld en opgeschreven. Zij hebben een ethnographische en cultuur-historische beteekenis. Sommige komen woordelijk met Afghaansche spreekwoorden overeen. Voorts zijn er ook liederen opgeteekend, waarbij de zangwijze van enkele phonographisch is opgenomen.

De 312 spreekwoorden zijn evenals de 13 meer of minder lange gedichten gegeven in het inheemsche en in ons letterschrift met de vertaling en met aanteekeningen er naast, terwijl een zeer uitvoerige lijst van de in Qara-Chodscha opgenomen woorden (± 20 bladzijden van 3 kolommen) het werk besluit. Het laatste gedicht, dat ook in fac-similé wordt gegeven, is een lofzang op de expeditie, door Obul Maxdi uit Qara Xoga in verzen op de expeditie gemaakt, 141 regels lang en door den vervaardiger blijkens den laatsten regel in 20 dagen samengesteld. Het is een grappig naïef stuk werk over den keizer van het land, dat Berlijn heet, die drie personen naar Turfan heeft gezonden, welke slechts naar afbeeldingen en manuscripten zoeken. Zij zijn nooit lui; overdag doen zij opgravingen en 's avonds schrijven zij. Veertig kisten heeft de aanvoerder reeds gevuld. De sleutel van de geldkist is in zijn hand en als de hem aangeboden papieren hem bevallen, betaalt hij er voor. Eenige duizenden daalders zijn al uitgegeven, terwijl de dingen die hij medeneemt nog geen halve penning waard zijn. Zoo gaat het voort en in argelooze verbazing worden de medegebrachte zaken, als phonograaf, enz. beschreven en het doen en laten der reizigers vormt het doorgaand thema van bewondering voor zooveel ijver en zooveel zonderlinge bemoeienis.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HET MUNTVERSLAG MET BETREKKING TOT NED.-INDIË.

Aan het verslag van den Muntmeester te Utrecht, dat als bijlage 277 der Handelingen van de Staten-Generaal 1910—1911 is afgedrukt, wordt ontleend, dat in 1910 ten behoeve van Nederlandsch-Indië zijn aangemaakt *f*1.000.000 aan guldens, *f*2.000.000 aan halve guldens, *f*1.500.000 aan ¼ guldens en *f*1.500.000 aan $^1/_{10}$ guldens.

Naast de directe overbrenging van grofzilver naar Indië, waarop elders in den laatsten tijd de aandacht is gevestigd, zijn ook langs den weg der ommunting tot klein zilver (zie *Ind. Gids* 1908 I bl. 227), waaraan bij den toenemenden opbloei van cultures en nijverheid in Indië in de laatste jaren de behoefte voortdurend steeg, belangrijke bedragen van den vroeger te grooten zilvervoorraad (Nederland en Indië te zamen genomen) in het gewone geldverkeer overgegaan.

Het volgende staatje doet duidelijk de buitengewoon snelle vermeerdering der kleinere speciesoorten in Indië zien.

Aangemunt (aantallen afgerond).

Jaren.	½ guldens.	¼ guldens N.-I.	$^1/_{10}$ guldens N.-I.
1851—1860 . . .	21 millioen	23 millioen	38 millioen
1861—1870 . . .	25 „	—	—
1871—1880 . . .	—	—	—
1881—1890 . . .	—	6 millioen	12 millioen
1891—1900 . . .	1 millioen	10 „	22 „
1901—1910 . . .	22 „ (15)	28 „ (20)	69 „ (50)

De cijfers tusschen haakjes in den benedensten regel geven de aanmuntingen der 5 laatste jaren aan.

Onder de „Stempel-, medaille- en graveerwerkzaamheden" vindt men vermeld, dat op het gebied der *Indische* pasmunt nieuw leggermateriaal vervaardigd of in voorbereiding is. Voor het zilver is de wapenzijde vernieuwd (ook met het oog op het gewijzigde uiterlijk van wapen en kroon) en zijn tevens, om nu verdere tusschentijdsche veranderingen voor goed uit te sluiten, nieuwe modellen van de zijden der waarde-aanduiding gemaakt. Hiervoor werd met groote erkentelijkheid gebruik gemaakt van de bij uitstek deskundige adviezen van de hoogleeraren Snouck Hurgronje en Van Ophuysen te Leiden, aan wier oordeel ook het nieuwe ontwerp (waarde-aanduiding) voor het voorgestelde Indische nikkelen stuiverstuk (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1243) is onderworpen. De leggers voor de zilveren pasmunt zijn geheel voltooid.

Onder de afgeleverde metalen stempels worden vermeld ijkstempels voor Oost- en West-Indië, afgeleverd voor een bedrag van *f*430.50, stempels voor posterijen en telegraphie voor Oost- en West-Indië voor *f*1522.95 en, onder de rubriek diversen, de levering van toetsnaalden voor de pandhuisregie in N.-I., waarvoor een bedrag van *f*7942.50 is gedeclareerd.

Bij wijze van proef werden aan de munt stempels en andere machine-

onderdeelen vervaardigd, die tot dusver uit het buitenland werden betrokken, zooals de stempels voor de vulmachines der opiumregie in Indië, letterraderen voor de Hughes-telegraaftoestellen, alsmede stempelmachines, die op de grootere postkantoren geleidelijk worden ingevoerd, door handkracht of electromotor bewogen. Het bleek steeds, dat de vervaardiging van deze en dergelijke materialen zeer wel op (met het buitenland) concurreerende wijze kon geschieden.

Van de hoeveelheid ingetrokken munt wordt een overzicht gegeven. In 1910 werd aldus, met inbegrip van de voor aanmaak van nieuwe specie bestemde nog gangbare rijksdaalders, aan den omloop een bedrag van *f*5.481.879,36 onttrokken. In 1901 en vroeger was dit 20¼ millioen, in 1902—'06 13¾ millioen, in 1907 8¾ millioen en in 1908 en 1909 resp. bijna 8½ millioen en ruim 5 millioen. Afgezien van de onbekende bedragen, vóór 1874 door de industrie versmolten, is van onzen voorraad rijksdaalders tot nu toe circa *f*56 millioen tot andere zilveren specie vermunt.

Ingetrokken in Oost-Indië en naar 's Rijks Munt verzonden werd in 1910 voor een waarde van *f*809.120,26, terwijl dit bedrag aan versmolten munten in de beide voorafgaande jaren respectievelijk bedroeg *f*534.570 en *f*311.800.

Van de ingetrokken zilveren pasmunt bedroeg het gemiddeld gewichtsverlies:

¼ guldens N.-I. 8.34 pCt. (8.40 pCt. in 1909)
1/10 „ „ 12.9 „ (13.25 „ „ 1909)

Uit West-Indië werd een partij ingetrokken specie ontvangen, ter waarde van *f*13.000, bestaande uit 141 rijksdaalders, 748 guldens, 2699 halve guldens, 37.440 25-centstukken en 11990 10-centstukken.

Op grond van vroeger medegedeelde gegevens werden de in Nederland aanwezige specievoorraden op 1 Jan. 1910 geraamd op *f*58.200.000 aan rijksdaalders, *f*24.900.000 aan guldens, *f*1.750.000 aan halve guldens, *f*5.098.000 aan 25-centstukken, *f*5.631.000 aan 10-centstukken, *f*690.000 aan 5-centstukken, *f*1.054.000 aan 2½-centstukken, *f*2.071.000 aan 1-centstukken en *f*316.000 aan ½-centstukken.

Behalve de nieuwe specie, die van 's Rijks Munt naar Indië werd verscheept en de ongangbare, die werd ingetrokken, is in 1910 nog verzonden:

Naar Oost-Indië *f*7.5 millioen aan rijksdaalders (hiervan zijn *f*5 millioen in werkelijkheid verzonden, terwijl het depot der Javasche Bank in Nederland *f*2.5 millioen aan rijksdaalders grooter is dan een jaar te voren) en naar West-Indië kleine partijen van verschillende muntsoorten.

Eene raming van den voorraad in Nederland op 1 Jan. 1911 zou kunnen zijn totaal: grof zilver *f*72.300.000, zilveren pasmunt *f*10.735.000, nikkel en brons *f*4.127.000. In de klassen der Nederlandsche Bank was hiervan (naast *f*31¼ millioen aan 10-guldenstukken) een waarde aan standpenningen van *f*24⅔ millioen.

Omtrent de *valsche munt* uit Ned.-Indië leest men dat een deel der in Indië aangehouden valsche munt werd opgezonden. In 1910 werden ontvangen 300 rijksdaalders, 544 guldens, 746 ½-guldens, 502 ¼-guldens N.-I. en 554 1/10 guldens N.-I. Hierbij kwamen, als steeds, eenige echte doch ongangbare stukken voor. Een nieuw fabrikaat valsche, geslagen guldens werd in Indië aangetroffen (met jaartal 1904) dat nog onbekend was bij het voor eenige jaren ingesteld onderzoek der Indische circulatie.

CUTCH.

Op bl. 707 van de Mei-afl. vertaalden wij uit het verslag der Bombay-Burmah Trading Cn., dat de aanvoeren uit ,,Cutch'' tot eene kleine schaal beperkt bleven, in de meening dat met dat woord het Britsch-Indische landschap van dien naam bedoeld werd. Sedert is ons gebleken, dat inderdaad van den geringen omzet in het handelsartikel ,,cutch'' sprake was en dit gaf ons aanleiding daaromtrent een en ander op te zoeken, waaruit het volgende is gebleken.

Cutch is de Engelsche benaming voor hetgeen in den handel ook *Catechu* wordt genoemd, dat de oude Hollanders, toen men nog niet den plantaardigen oorsprong kende, *Japansche aarde* noemden en dat bij de Franschen *Cachou* heet.

De bruine catechu wordt bereid uit de *acacia-catechu* en is een looistof, te onderscheiden van de gelijknamige gele, die afkomstig is van de gambier.

De bereiding geschiedt door het hout met water uit te koken en het stroopvormig extract te laten stollen. Zij is sedert oude tijden bekend; in sanskriet-geschriften wordt deze drogerij reeds vermeld en wat Barbosa in 1514 in zijne beschrijving van Oost-Indië ,,cacho'' noemt, is waarschijnlijk Catechu [1]).

De naam catechu wordt veel afgeleid van den inlandschen naam voor den plant ,,kati'' en van ,,chuana'' = distilleeren of druppelen. Eerst in de 17de eeuw trok catechu in Europa de aandacht. Men vermoedde, dat het een aardsoort was en, daar het via Japan werd ingevoerd, noemde men het ,,Terra japonica''. In denzelfden tijd kwam ook gambier in Europa en verkreeg eveneens den naam van catechu. (De naamsverwarring van beide producten is tot op den huidigen dag gebleven). Eerst later werd door Cleyer herkend, dat de catechu niet van minerale afkomst was. De eerste Europeesche beschrijving is die van Garcia de Orta in 1685. In de Londensche pharmacopee van 1721 werd catechu opgenomen en bleef officieel tot 1864, toen het in de ,,Pharm. Britt.'' door gambier werd vervangen.

Naar Europa komt de Indische *cutch* in de grootste hoeveelheid uit Birma (Pegu-catechu), ook veel uit Bengalen en slechts weinig uit Bombay, in den vorm van onregelmatige, hoekige stukken of als platte of vierkante koeken, meestal in bladeren verpakt. De kleur wisselt van bruin-rood tot chocolade-bruin (Bengalen).

De beide soorten, zoowel de bruine als de gele gambier-catechu worden in de heelkunde als bloedstelpende en bederfwerende middelen gebruikt, ook voor tandpoeder en tandtincturen. Bij het looien van leder wordt het veel gebezigd doch steeds vermengd met andere looistoffen. Voorts dient het voor bruin kleuren van katoenen en wollen goederen.

De voornaamste werkzame bestanddeelen zijn het catechu-looizuur en de catechine, waarvan de chemische samenstelling nog niet vaststaat.

Om catechu van gambier te onderscheiden, maakt Gilson (1894) gebruik van de plantresten, die er nog in voorkomen. Bij catechu zijn dit overblijfsels van houtachtig weefsel, bij gambier bladresten en haren van de kelk der gambierplant (*Uncaria*). Dietrich (1897) nam waar, dat eene alcalische waterige of alcoholische gambieroplossing aan petroleumaether een sterk fluoresceerende stof (gambier-fluorescine) afstaat, catechu doet dit niet. Afgewreven met glycerine vertoont gambier een kristallijne massa,

[1]) Bull. Kol. Mus. no. 39: De Looistoffen II door Dr. J. Dekker (1908) bl. 119-120 noot.

catechu een amorphe. Vervalsching van catechu heeft op groote schaal plaats met extracten van andere looistoffen, bijv. Terminalia- en Mangrove-soorten; of erger nog met leem, zand en ijzercarbonaat. (Hierbij wordt verwezen naar E. Thurston, Cutch. Handbooks of commercial products, Indian Section of the Imperial Institute, Calcutta, 1893).

Volgens K. W. van Gorkom (O. I. Cult.) wordt de cutch in vierkante blokken uitgevoerd, die aan roode vloersteenen doen denken. Zij worden in bladeren van de *dipterocarpus tuberculatus* gewikkeld, meestal verpakt in kistjes van 60 K.G. gewicht. Puike cutch is glanzend zwart, goed hard en in Chineesch papier gewikkeld, met buitengewone zorgen verpakt. De Bengaalsche cutch van den handel komt in meer onregelmatige klompen voor, is uitwendig bruinachtig en van binnen bleekgrijs. De cutch is reukeloos, bitter samentrekkend van smaak en houdt 54 à 60 pCt. looizuur.

Uit een Fransch werk wordt nog ontleend dat de *cachou* in het Engelsch ook wel *cashoo* heet, in het Spaansch *catecu*, in het Portugeesch *cateca*, *catecambre* en *cato*. Een derde met cacou en gambier overeenkomende stof is de *kino*, die in Britsch-Indië o.a. getrokken wordt uit de *pterocarpus marsupium*. Van de eigenlijke cachou onderscheidde men in den handel wel tien verschillende soorten. [1]).

MALARIA-MUGGEN EN AZOLLEN.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Juni j.l. wordt vermeld dat aan den heer G. Bartmann, directeur van de visscherij te Wiesbaden, de ontdekking te danken is der mogelijkheid om alle, haar eieren in stilstaande wateren leggende, stekende muggen uit te roeien door een subtropische waterplant van de soort Azolla.

Het Duitsche ministerie van koloniën heeft eenigen tijd geleden met behulp van den ontdekker, zoowel in het Instituut voor scheeps- en tropenziekte te Hamburg als in het malaria-station te Wilhelmshaven tal van proeven laten nemen, die zoo gunstig uitgevallen zijn, dat de staatssecretaris van koloniën heeft gelast, de proeven in de Duitsche koloniën voort te zetten.

Van alle kanten kwamen aanvragen om nadere gegevens, materiaal, enz. en ook schitterende aanbiedingen in, welke echter door den heer Bartmann werden afgewezen, omdat hij op de van Duitsche zijde genomen proeven niet vooruit wilde loopen en met zijne ontdekking in de eerste plaats zijn vaderland van dienst wilde zijn. Hij kon echter natuurlijk niet verhinderen dat talrijke wetenschappelijke mannen — meerendeels dokters — in Panama, Trinidad, Nederland, Griekenland, enz. zich plantenmateriaal verschaften en de werkzaamheid van Azollen als verdelgingsmiddel van stekende muggen op eigen hand beproefden. De uitkomsten van deze proefnemingen, voor zoover zij ter kennis van den ontdekker gekomen zijn, waren zeer bevredigend. De azollen zijn in de meest verschillende landen inderdaad een voortreffelijk beschermend middel tegen stekende muggen van allerlei aard gebleken. Waar een groot aantal proefnemingen van particulieren mislukten, wordt dit toegeschreven aan gebrek aan voldoende kennis of aan goed vooraf gekweekt materiaal, dat voor verschillende wateren geschikt was.

Op een vraag hoe de heer Bartmann de bedoelde eigenschap der azollen ontdekt heeft, deelde hij mede, dat hij in zijne inrichting voor vischteelt

[1]) Juist bevat *De Indische Mercuur* van 25 Juli jl. op bl. 671 een artikel over „De Cutch-industrie in de Residentie Westerafdeeling van Borneo.

sedert vele jaren verscheidene bekkens had voor het telen van levende wezens, welke noodig zijn om er een bepaald vischvoeder uit te bereiden. Hij kweekte daar een 90-tal aquarium-planten, die onderzoekers uit allerlei landen hem ten behoeve van zijne proefnemingen hadden toegezonden. Daaronder was ook de Azolla, waarvan de geweldige voortwoekering hem dadelijk trof; zij bedekte reeds na enkele weken het geheele bekken. Nadat het water, dat met Azolla volgegroeid was, werd afgetapt, bleek dit geheel vrij van muggenlarven te zijn; eendagsvliegen, keverlarven, muggenembryo's, die in het bekken er naast in groote menigte voorkwamen, ontbraken volkomen. Verder nam hij waar, dat de zwaluwen — allicht de ijverigste muggenverdelgsters onder de vogels — het bekken met Azolla meden, terwijl zij over de overige open waterbekkens heen en weer streken en naar insecten zochten. De conclusie lag nu voor de hand, doch de ontdekker kwam er eerst toe deze planten als beschermend middel in door muggen verpeste streken en tot bestrijding van malaria toe te passen, door een malaria-aanval bij zijn broeder en door de werkzaamheid van het Comité voor muggenverdelging te Eltville [1]). Door tusschenkomst van een tuinman te Biebrich [2]) stelde hij reeds jaren geleden proefmateriaal ter beschikking van het Comité, en sedert heeft hij herhaaldelijk mondeling en schriftelijk vernomen dat in de vijvers, die hij met Azollen had laten begroeien, geen muggenlarven waren. Verdere wetenschappelijke proeven hebben hem er toe gebracht, zijne ontdekking aan het ministerie van koloniën voor te leggen.

In Brockhaus' Conversationslexicon leest men dat Azolla een plantensoort is uit de familie der Salviniaceën, waarvan slechts weinige soorten in warmere streken tehuis behooren. Het zijn kleine drijvende varens, er uitziende als een soort mos met opeen gedrongen bladeren en veelvuldige vertakkingen; zij bezitten geen zoogenaamde waterbladeren, zooals de Salvinia. In de holten hunner bladeren bevinden zich dikwijls koloniën van zekere algen uit de familie der Nostochaeën, die zich zonder nadeel voor de Azollenplantjes verder met deze ontwikkelen. De Azollen-soorten zijn wegens hun sierlijk voorkomen zeer geschikt voor aquaria, waarvan zij bij gunstige groeivoorwaarden gemakkelijk de geheele oppervlakte van eene fluweelgroene, dikwijls roodachtig glanzende bedekking voorzien.

In het werk van Filet wordt Loekoet-tjai genoemd als de inlandsche naam voor verschillende waterplanten, zooals: *a*. Lemma minor L.; *b*. Spirodella polyrhiza, Schleid.; *c*. Azolla decomposita Zoll. (natuurl. familie der Salviniaceën); *d*. Salvinia elegans, Hassk. en *e*. Marsilea quadrifolia L.

In het pas verschenen eerste deel van de Zakflora van Suriname (Bull. Kol. Museum Juni 1911 no. 47) wordt de familie der Salviniaceae beschreven als: „Horizontaal op het water drijvende, kleine planten; sori [3]) min of meer bolvormig, geheel gesloten, in het water hangend; twee soorten ervan aanwezig, de eene met sporangiën, die slechts één groote spore dragen; de andere met sporangiën die meerdere kleine sporen inhouden".

De soort Azolla wordt daarbij beschreven als: „Blaadjes in twee rijen, dicht op elkaar zittend, weinig grooter dan 1 m.M., niet tegenover staand, in twee lobben gedeeld, waarvan de bovenste lobben drijven, de onderste in het water hangen en de beide soorten van sporangiën dragen".

---

[1]) Aan den rechten Rijnoever tusschen Mainz en Bingen.

[2]) De Rijnhaven van Wiesbaden.

[3]) Voortplantingsorganen.

DE SPOORWEG CHERIBON-KROJA.

Ten einde tegemoet te komen aan eene van vele zijden uitgesproken wensch om op een vroegeren datum dan gebruikelijk, de beschikking te hebben over de noodige gegevens nopens den Dienst der Staatsspoorwegen in het afgeloopen jaar, wordt over 1910 voor het eerst een verkort verslag uitgegeven, waaraan hieronder het een en ander wordt ontleend over den ontworpen spoorweg Cheribon—Kroja, welke de verbinding zal kunnen vormen tusschen de noordelijke lijn in West-Java, waarvan de schakel Tjikampek—Cheribon in uitvoering is en de Oosterlijnen, zoodat met vermijding van de berglijnen in de Preanger eene nagenoeg vlakke verbinding van Batavia met Soerabaja mogelijk wordt, welke in 12½ uur zou zijn af te leggen.

Vroeger hebben wij, naar aanleiding van de overgelegde lengteprofillen der lijnen Batavia—Buitenzorg—Soerabaja, Batavia—Poerwakarta—Soerabaja en de onderwerpelijke lijn, het jammer gevonden dat de doorgaande verbinding niet geheel over de vlakte langs het noorden van Java werd tot stand gebracht (zie *Ind. Gids* 1910 bl. 218 en 545) doch, na overweging van de bezwaren voortvloeiende uit het feit dat daarvoor particuliere tramwegen moeten worden overgenomen en ingericht, terwijl het onderhavige ontwerp technisch de bezwaren van het overschrijden van het gebergte tusschen Noord en Zuid tot een minimum heeft gebracht, meenen wij thans dat inderdaad deze oplossing de beste is.

Het ten slotte gekozen tracé snijdt de bewuste hoofdwaterscheiding op hetzelfde punt, waar de groote postweg het zadel tusschen den Slamat en de uitloopers van den Padonteloe kruist. De pashoogte bedraagt ongeveer 340 M. Eene aanmerkelijke verlaging van het verdeelpunt door aanleg van een tunnel is buitengesloten door het flauwe beloop van het terrein, zoowel in Noordelijke als in Zuidelijke richting.

Vanaf de waterscheiding noordwaarts gaande, heeft het vinden van een tracé met een maximum helling van 1 op 75 geen bijzondere moeilijkheden opgeleverd tot aan het welvarende Boemi-Ajoe. Vandaar zijn verschillende richtingen mogelijk en bij oppervlakkige beschouwing wijst zich het dal van de Pemali als eene der meest wenschelijke richtingen aan. Het volgen van den dalbodem zoude echter het bezwaar medebrengen dat de maximum-helling niet zoude kunnen worden benut en de lengte van den spoorweg dus noodeloos zoude worden vergroot. Dat nadeel is ontgaan door een tracé aan te houden, dat in hoofdzaak den grooten postweg volgt. Bij Margasari wordt de vlakte bereikt en gaat de berglijn over in een vlaktelijn met de onschadelijke maximum-helling van 1 op 300 en met een — op ééne enkele uitzondering na — minimum-straal van 1000 M. De richting der lijn blijft echter nog tot aan Songgom Noord (de rechte lijn, welke de plaatsen Cheribon en Kroja verbindt heeft eene richting Noordwest-Zuidoost) doordat de uitloopers van het hooggebergte vóór dien eene ombuiging beletten. Voorbij Songgom, het vermoedelijke aansluitingspunt van een verbindingslijn met den tramweg Tegal—Balapoelang, wordt de ombuiging mogelijk en het verdere verloop van het tracé wordt geheel door economische overwegingen beheerscht, waarbij op den voorgrond is gesteld dat concurrentie met de Semarang—Cheribon-tram buitengesloten is, voor zooverre zulks niet door de algemeen geldende tarieven onvermijdelijk wordt.

Is het voor de Noordelijke afdeeling mogelijk gebleken de maximum-helling als doorgaande aan te houden, voor de Zuidelijke bleek zulks door de eigenaardige terreinsformatie ondoenlijk. De Zuidelijke uitloopers van

den Slamat dalen n.l. niet in de vlakte af, doch komen neer in een grillig gevormd bergland, hetwelk zich weder boven die uitloopers verheft. Dat bergland wordt slechts door een tweetal stroomen doorbroken en wel door de Kali Tadjoem ten zuiden van Adjibarang en door de Serajoe-rivier ten zuiden van Patikradja. Aan het volgen van den dalbodem der Serajoe moet om verschillende reden de voorkeur worden gegeven. Niet alleen, dat het tracé over Adjibarang een tiental kilometers langer zou worden, maar bovendien stroomt de kali Tadjoem door een zeer onvaste en weinig stabiele formatie, welke voor spoorwegaanleg te eenenmale ongeschikt is. Het ten slotte aangehouden tracé loopt dan van af de waterscheiding tot aan de dessa Karang tengah even ten Noordwesten van het meergenoemde Adjibarang, buigt zich dan naar het Oosten om en houdt die richting tot Poerwokerto, waar aansluiting kan worden verkregen met de lijnen der Serajoedal Stoomtram Maatschappij. Voorbij laatstgenoemde plaats buigt de lijn zich naar het Zuiden en volgt tot aan Notog successievelijk de dalen van de Bandjaran en de Logawa. Bij Notog wordt de kloof der Serajoe betreden, welke bij Gambarsari, na overbrugging der rivier, weder wordt verlaten. Voorbij Gambarsari krijgt de lijn eene Zuid-Oostelijke richting tot aan Kroja, het aansluitingspunt met het bestaande staatsnet. De maximumhelling is voorbij Poerwokerto in verband met het verval der gevolgde rivieren teruggebracht tot 1 op 160, terwijl voorbij Gambarsari een maximum-helling van 1 op 200 is aangehouden, om door betere aanpassing aan de terreingolvingen op de kosten van het grondverzet te besparen.

Het geschetste tracé heeft eene lengte van 156.4 K.M., waarvan ongeveer $\frac{2}{3}$ vlaktelijn, wanneer als grens eene helling van 1 : 150 wordt aangenomen; Songgom ligt dan nog in de vlakte. Slechts het gedeelte tusschen Margasari en Poerwokerto heeft als eigenlijke berglijn hellingen van 1 op 75, welke helling met den tegenwoordigen stand van den locomotiefbouw geen bezwaar mag heeten voor een doorgaand snelverkeer.

De aanleg doet geen bijzondere moeilijkheden verwachten. Het totale grondverzet is geraamd op $5\frac{1}{2}$ millioen M³. bij 87.300 M³. metselwerk en nagenoeg 4000 ton ijzer en staal voor kunstwerken. De begrooting — waarbij gerekend is op de toepassing van het nieuwe type bovenbouw der Staatsspoorwegen op Java (rails van 33.4 K.G. per M'.) — wijst een eindcijfer aan van *f*12.347.000 of *f*79.150 per K.M. Zij is meer dan voldoende ruim opgezet, zoodat voor tegenvallers niet behoeft gevreesd te worden. De bouwtijd is op 4 jaar aangenomen.

De bevolkingsdichtheid der doorsneden landstreken, hoewel op verschillende punten sterk uiteenloopend, blijft evenals de algemeene welvaart ver boven het gemiddelde van de verschillende streken van Java, waar tot nu toe tot spoorwegaanleg werd overgegaan, zoodat van de inkomsten van het locale verkeer hooge verwachtingen worden gekoesterd. Het uitgebreide en meestal goed onderhouden wegennet wijst op een rijke productie en een levendigen handel. Evenals elders op Java is rijst de voornaamste volkscultuur, doch de productie is voor de locale consumptie niet voldoende, ten gevolge van de sterk ontwikkelde en zich nog steeds uitbreidende suikercultuur, welke groote uitgestrektheden sawah's in beslag neemt. Jaarlijksche grondhuren van *f*30 à *f*40 per bouw worden daarbij vergoed. De cultuur van tweede gewassen vooral benoorden den Slamat geeft eene belangrijke bron van inkomsten, terwijl de klapperaanplantingen voor het winnen van kopra zich sterk uitbreiden. Dan heeft men nog ondernemingen

voor het kweeken van suikerrietstekken, de Gouvernements koffiecultuur en houtvesterijen, tabak, thee, rubber, enz.

De rentabiliteitsberekening kon eensdeels gegrond worden op ten dienste staande statistieke gegevens der jaarverslagen en ook, voor het rechtstreeksch en doorgaand vervoer, uitgaan van de vervoersopbrengsten van plaatsen ten Westen van Tjikampek naar zoodanige ten Oosten van Kroja. Aan de laatste is ten slotte de voorkeur gegeven; zij wijkt in de resultaten slechts weinig af van die, welke in het voorontwerp werden verkregen.

Voor de berekening van het locale reizigersverkeer is tot het verkeersgebied van den spoorweg een strook gerekend, aan weerszijden der lijn 15 K.M. breed. Die strook verdeelende in zônes van 5 K.M. breed is verder aangenomen, dat door de bewoners der eerste zône jaarlijks 2 reizen, door die der tweede 1 reis en door die der derde zône eens om de twee jaar een reis wordt ondernomen. Waar het verkeersgebied met dat van andere spoor- en tramwegen samenvalt, is voor de bevolking de helft in rekening gebracht. De raming komt overeen met $\frac{3}{4}$ reis per hoofd en per jaar. Bedenkt men, dat door de ca. 30 millioen zielen tellende bevolking van Java in 1909 54.5 millioen reizen op spoor- en tramwegen zijn ondernomen, of jaarlijks 2 reizen per hoofd, dan is de vorenstaande raming zeker niet te optimistisch te achten. Voor elke reis is genomen de afstand, door elken reiziger op het Westernet gemiddeld afgelegd, terwijl de opbrengst per reizigers-Kilometer is genomen gelijk aan die op het geheele Staatsnet. De opbrengst van het locale reizigersverkeer laat zich aldus op *f*425.000 's jaars becijferen. Wat het goederenverkeer betreft is de gemiddelde dichtheid gelijk ondersteld aan die der Westerlijnen, hoewel de economische ontwikkeling meer met die der Oosterlijnen overeenkomt, waar die zooveel grooter is. De opbrengst per tonkilometer gelijk stellende aan die van het Westernet, wordt de jaarlijksche opbrengst van het locale goederenverkeer gesteld op *f*384.000.

Op rationeele, hier niet verder in bijzonderheden na te gane gronden wordt de opbrengst van het rechtstreeksch en doorgaand verkeer van reizigers gesteld op *f*132.000, van goederen op *f*244.000. Daarbij komen *f*59000 aan geraamde verdere ontvangsten en eene vermeerdering op het nettooverschot op aansluitende Staatslijnen van *f*199.000. Te zamen zullen de ontvangsten alzoo *f*1.363.000 beloopen tegen *f*609.000 jaarlijksche exploitatiekosten, inclusief vernieuwingen, gevende *f*757.000 overschot of 6 pCt. van het aanlegkapitaal.

Is door deze rentabiliteitsberekening aangetoond hoezeer het uit een zuiver finantieel oogpunt aanbeveling verdient tot aanleg van de lijn Cheribon—Kroja over te gaan, met een enkel woord wordt tevens gewezen op de bijzondere beteekenis der lijn voor de geheele gestie van het Staatsnet op Java.

Vóór het gereedkomen der lijn Padalarang—Krawang in 1906 werd het rechtstreeksche en doorgaande verkeer over Java gevoerd via Buitenzorg en Bandoeng. De afstand van Batavia tot Soerabaja bedroeg langs die lijn 912 K.M., waarvan 367 K.M. berglijn met maximum-hellingen van 1 op 25 en minimum-stralen van 150 K.M. Het totaal aan verloren klimmingen bedroeg langs dat tracé 1695 M. Door de opening der lijn Padalarang—Krawang werd de afstand 876 K.M. met 227 K.M. berglijn en 1110 M. verloren klimming; de maximum-helling was 1 op 40, de minimumstraal bleef 150 M., zoodat de nieuwe verbinding voor snelvervoer nog ongeschikt was. Zelfs met aanzienlijke opvoering der treinsnelheden is het niet mogelijk gebleken van uit Batavia in één dag verder te komen dan te

Djokjakarta en van uit Soerabaja dan te Bandoeng. Wilde men langs die lijn de zoo begeerde ééndaagsche verbinding tusschen Soerabaja en Batavia tot stand brengen, dan zoude overgegaan moeten worden tot het invoeren van den zoo kostbaren en bezwaarlijken nachtdienst, welke echter nagenoeg geene uitwerking zou hebben, daar een treinreis van 16 à 17 uren in de tropen steeds zijn eigenaardige bezwaren medebrengt.

Door aanleg van de lijn Cheribon—Kroja wordt de afstand 829 K.M., waarvan slechts 57 K.M. berglijn met een maximum-helling van 1 op 75 en een minimum-straal van 300 M., terwijl de verloren klimming tot 330 M. wordt teruggebracht. Door eene relatief geringe opvoering der treinsnelheden op de vlaktelijn, wordt het na gereedkomen der ontworpen lijn mogelijk den afstand Batavia—Soerabaja binnen de 12½ uur af te leggen. De zoo lang begeerde ééndaagsche verbinding met al hare voordeelen voor handel en industrie is daarmede tot stand gebracht. Een expres-trein 's morgens om 6 uur Batavia verlatende, geeft te Tjikampek wagens af voor de Bandoengsche hoogvlakte en te Songgom voor Tegal en Semarang. Te Kroja neemt zij de wagens van Bandoeng komende op, om 's avonds om half 7 te Soerabaja te wezen. Dat die mogelijkheid een groote verkeerstoeneming met alle daaraan verbonden voordeelen tengevolge zal hebben, behoeft geen nader betoog. Door voor het doorgaande personen- en goederenvervoer eene kortere route in het leven te roepen zullen niet alleen de d u u r maar ook de k o s t e n van het transport belangrijk verminderd worden, hetgeen weder een gunstigen invloed op handel en verkeer zal uitoefenen, waarvan ook de Staat indirect de vruchten plukken zal.

Twee Bataviasche couranten.

DOOR

S. KALFF.

Nadat in 1811 de engelsche expeditie onder lord Minto de verovering van den O. I. Archipel voltooid had, en op het stadhuis van Batavia de roode vlag met het kruis van St. George van den steng woei, was engelsch de officieele taal des lands geworden. En een uitvloeisel daarvan was dat de *Bataviasche Koloniale Courant* (eene schepping van Daendels) herdoopt werd in *Java Government Gazette.*

In het werk van Levyssohn Norman „De Britsche heerschappij over Java en Onderhoorigheden" vindt men over dit engelsch geworden persorgaan opgeteekend:

„Deze courant is voor de kennis der engelsche administratie van luttel belang; zij is geheel berekend voor de eischen harer Engelsche lezers, die in de uitvoerige berigten der gewigtige, snel afwisselende gebeurtenissen in Europa het meeste belang stelden. In het laatste jaar (1816) werden de kolommen dikwerf gevuld met eene uitgebreide polemiek over de historische waarde der vroegere Hollandsche schrijvers over Indië, waarin de jaloezy der twee Europeesche nationaliteiten duidelijk doorschemerde".

Nog op den 2den Aug. van het jaar 1811 was de *Bat. Kol. Courant* ter Landsdrukkerij van de pers gekomen zonder dat een enkele rubriek daarin den lezer op 't vermoeden had gebracht, dat de zaak op 't afloopen stond Ofschoon slechts een paar dagen vóór de sluiting, de alarmklok werd niet geroerd, noch het afscheid voorbereid. Er werden als altijd bekende en onbekende debiteuren en crediteuren opgeroepen van overledene en vertrekkende personen; onder de laatsten de afgetreden gouverneur-generaal mr. Herman Willem Daendels. Als altijd verschenen er advertentiën van neringdoenden, waarbij in denzelfden adem werden aangeprezen: penneschachten, wagentrijp, muizenvallen, spermaceti-kaarsen en spaansch groen. Ook manufacturen, waarvan de namen ons thans vreemd zijn geworden, en de stoffen zelve ook: malmals, palmposen, iseries, patholen, gerassen, enz. Echo's van een zelfde marktgeschreeuw als het hedendaagsche vonden in het blad een uitweg. Koopt, menschen, koopt! — chineesche kammen, bengaalsche seroeten (cigaretten) macaosche stroohoeden, mazulipatnamsche snuif.

Ook maderawijn in kwartpijpen en plaatijzer bij de pikol, azijn in bottels, rijst bij de heele of halve kojang, smeer- en waskaarsen, spaansche zeep en glazen ruiten.

Van de slavenmarkt kwamen die echo's mede. Zwarte, bruine en gele heidenen waren er in soorten, mannetjes en wijfjes; grootste voorraad verkrijgbaar bij den cipier der burgerboeien, die er 'n soort van depot of doorgangshuis voor z.g. „lijfeigenen" op na hield. Mocht men het locale blad gelooven, dan kwam daar puike waar op den afslag, hetzij dat het individu Louis heette, rechtstreeks van het eiland Mauritius aangevoerd en gekwalificeerd als „complete lijfjongen, kapper en scheerder, huis- en tuinjongen, lampopsteker en kousenbreier", hetzij dat er sprake was van een „harpspeelder" met den geusurpeerden naam van Orpheus.

De Eurydices konden er gemeenlijk bij geleverd worden: gezonde en werkbare negermeiden, nog niet aftands geworden, sommigen met de bijvoeging: jongkraams; evenals men op een hedendaagsche veiling van kanarievogels de aandacht zou vestigen op het getal der excellente broedpoppen.

Eene uitzondering, ook voor dien tijd, was eene bekendmaking van curatoren in zekeren boedel, dat in de Stads-Herberg te Samarang aan den meestbiedende verkocht zou worden een aan dien boedel in Holland toegevallen erfdeel, groot ongeveer dertigduizend gulden en berustende te Utrecht onder de familie van den overledene, zullende de opveiling geschieden in portiën van duizend gulden Hollandsch ieder, waarvoor de noodige wissels zullen worden verleend, te betalen in contante zilveren muntspeciën.

Onder de talrijke annonces van landerijen worden, in die laatste nummers van de *Bat. Kol. Courant*, mede aangetroffen de voorwaarden van verkoop van landen in Krawang; daaronder de bepaling: dat koopers in wier landen vuursteenen gevonden worden, die alleen aan het gouvernement mogen leveren, op straffe als bij de wet tegen het ter sluik verkoopen van buskruit bedreigd.

Aldus vertoonde de courant nog hare gewone physionomie, terwijl toch het einde reeds daar was. Alles scheen rustig in dit kleine Rome — en Hannibal-Raffles stond reeds voor de poorten. Twee dagen na dat nummer van 2 Aug. 1811 zeilde de vloot van lord Minto de reede van Batavia op, en vier dagen later was de stad in zijn bezit.

Te midden van de algemeene verwarring, voortvloeiend uit den aanval der Engelschen (lang voorzien en toch nog onverwacht) bestond er voor het redigeeren en drukken eener courant geen gelegenheid meer. Door den loop der omstandigheden zelve, zonder kennisgave en zonder omslag, nam de *Bataviasche Koloniale Courant* een einde.

En de regeering van Daendels' opvolger, generaal Janssens, had juist zulke goede voornemens gehad tot verheerlijking van het fransche

regiment, in den persoon van den franschen keizer. Het was Janssens weliswaar niet onbekend, dat vele notabelen de kolonie van hollandsch fransch hadden zien worden, en de komst der Engelschen tegemoet zagen als het minste van twee kwaden. Na den achteruitgang der zaken, de administratieve verwarring en het harde meesterschap van Daendels, dien sommigen wel voor een kolonialen „fou furieux", en velen voor een kolonialen dwingeland wilden doen doorgaan, was er eene aanzienlijke partij geneigd om de Engelschen als verlossers in te halen — Janssens wist het. In zijne geheime missive aan de regeering te Parijs kwam hij met soldateske vrijmoedigheid er voor uit „dat ontevredenheid en wanhoop ten toppunt waren gestegen, en dat de Europeanen de kolonie in handen van den vijand wenschten te zien, opdat een bestuur dat allen verbittert een einde zou nemen".

Bij een zoo weerstrevigen geest en lettende op de teekenen des tijds meende de gouv. generaal, toen de verjaardag des Keizers (15 Augustus) naderde, dat het geraden was om de vertooning maar met bekwamen spoed op touw te zetten, of ze mocht eens faliekant uitkomen. Van den wijsgeer Pythagoras gaat het verhaal dat hij zijne leerlingen, alvorens hen te onderrichten in de Grieksche wijsbegeerte, stichtelijke liederen deed zingen, ten einde hen voor de te behandelen stof in de vereischte stemming te brengen. Zulk een wijsje nu floot ook de regeering te Batavia der goê gemeente voor. In de *Bat. Kol. Courant* werd reeds drie weken van te voren de demonstratie voorbereid. In het nummer van 22 Juli 1811 deed de landvoogd eene bekendmaking afdrukken, gericht tot de civiele en militaire autoriteiten, in- en opgezetenen van Groot Java, waarin zinsneden voorkwamen als de volgende:

„Het mag Zijner Majesteits onderdanen in deze kolonie voor de eerste maal gebeuren ook dit groote feest mee te vieren.

„Wij leven in bedrukte en kommervolle tijden; dan, na geleden te hebben, wordt voorspoed het best gevoeld. Blijft voorspoed onafgewisseld voortduren, zoo is het bijna geen genieting meer; dit was lang het geval onzer vooronderen.

„Dit land behouden, den adelaar ongeschonden bewaard te hebben, zal deze kolonie de gunst van onzen Souverein geheel doen verwerven. Nimmer heeft de wereld een vorst gehad, die grootscher beloonde, die milder zijne weldaden uitstortte; dan ook, Hij onttrekt zijne weldadige hand aan hen, die zich onwaardig toonen zijne onderdanen genoemd te worden".

Aan de vrienden der Engelschen, aan de adspirant-landverraders! wilde Zijne Excellentie zeggen.

't Was een patriottisch snuifje aangemengd met gelegenheidsrhetorica, 't welk hij hier de burgerij te slikken gaf; maar de troost (over het voordeel van voorspoed te derven) was schraal. Vermoedelijk toch had men zooveel liever dien „onafgewisselden voortduur" gehad,

ondanks dat die bijna geen genieting meer mocht heeten, dan het andere uiterste: den onafgewisselden rampspoed der laatste jaren.

„Napoleon heeft geen andere gunstelingen dan braven", heette het verder. „Laat ook de inlander van de vreugdebedrijven niet uitgesloten worden; dat men hem wel beduide welke deze dag is. Eerbied voor zijne meerderen is hem aangeboren, en hoezeer zal hij niet van dat gevoel doordrongen worden zoo men hem den grooten Keizer wel doet kennen, Enz.

Hetzelfde staatsstuk gelastte verder het houden van een openbaren bededag in de kerken, pavoiseeren met vlag en wimpel van de schepen, paradeeren der garnizoenen, versiering der openbare gebouwen met de fransche *tricolore* en den adelaar met de keizerlijke kroon, die evenwel ook door een gekroonde N mocht worden vervangen; voorts officieele receptie en complimenteering, terwijl het in 't algemeen aan alle eerstaanwezende ambtenaren en aan de ingezetenen werd overgelaten" om dezen heugelijken dag naar eens ieders verkiezing verder te celebreeren".

„Die Botschaft hör' ich wohl, allein mir fehlt der Glauben!" — mochten hier de bataviasche kommiezen, die wisten wat de gouverneur-generaal naar Parijs geschreven had omtrent de ware stemming in de kolonie, in den trant van Goethe zich denken. Den ingewijden was 't enkel spaansche wind, al die wierook voor den „grooten keizer", en al die lofspraak waaronder eene alledaagsche bescheidenheid zou bezweken zijn.

Het feestprogramma was intusschen voor de groote massa weidsch genoeg opgezet; alleen illuminatie kwam daarop niet voor. Daarvoor was nl. de olie te duur; te schaars ook. Toen onder Daendels de verjaardag van koning Lodewijk Napoleon gevierd zou worden, was 't de victualie geweest, waaraan het mangelde. Doordien er zooveel britsche kapers op de kust waren, konden de gewone aanvoeren van provisiën en dranken de hoofdplaatsen van Java niet meer bereiken; en op rijst en klapperwater alleen kon de burger bezwaarlijk aan 't „blaken" gaan. Ditmaal was er geen olie in de lamp; behalve dat het ook met die victualiën mondjesmaat was gebleven. De proclamatie zelve getuigde van dat gemis aan brandstof;

„Den gouverneur-generaal zoude eene algemeene illuminatie op Napoleonsdag bijzonder gevallig zijn; dan, daar hij heeft laten onderzoeken welken invloed zulks op den prijs van de olie zoude hebben, is het hem gebleken dat de verlichting van den tuin, waar hij zijn verblijf houdt, alleen reeds de prijzen van deze behoefte van eerste noodzakelijkheid heeft doen stijgen, en dat eene algemeene illuminatie dezelve tot een buitensporige duurte zou brengen, en voor de nietgegoede gemeente onverkrijgbaar doen worden. Zoo wil de gouverneur-generaal dat het in dezen bij de goede intentie blijve".

Derhalve, geen lampions en vetpotjes; en voor de kongsies welke de oliemarkt beheerschten, welke zich reeds gespitst hadden op een levendige vraag naar klapper-, djarak- en andere oliën, was dit besluit van Z. Exc. een klontje uit de pap.

Bekendmakingen als deze hielpen mee om de laatste nummers te vullen van het door Daendels opgerichte persorgaan, toen reeds de doodsklok luidde over de hollandsche heerschappij op Java. Er zou daar geen Napoleonsfeest gevierd worden, met goede intentiën in plaats van olielampjes. Maar wel een George's-feest. Want op den 4 Juni 1812 viel de verjaardag in van George III koning van Engeland, en daar de kolonie toen bijna een jaar engelsch domein was, werden de voorschriften omtrent de viering van dien dag in een engelsch dagblad afgekondigd.

Met de nieuwe heeren waren nieuwe wetten gekomen. Sir Thomas Stamford Raffles, door lord Minto als luitenant-gouverneur in het nieuwe conquest achtergelaten, had spoedig na zijne installatie de uitgave bevorderd van de *Java Government Gazette*, waarvan het eerste nummer de dagteekening droeg van 29 Febr. 1812. Een uitgebreid verslag van dit koninklijk verjaarfeest verscheen in de kolommen van het nieuwe blad. De landvoogd zelf was met zijne echtgenoote, Olivia Mariamne, op reis, en op dat oogenblik te Samarang, doch de vicepresident van den Raad van Indië, mr. Muntinghe, bood den ingezetenen der hoofdstad in het gouvernementshotel op Goenoeng Sahari een luisterijk feest aan, waarbij de eereplaats werd ingenomen door den man die te zamen met Raffles en Auchmuty het meest tot de verovering van Java en tot het succes van den veldtocht tegen Janssens had bijgedragen. Nl. door den engelschen kolonel Gillespie.

Overal, in huis en tuin, blonken dien avond de verlichte letters G.R. (*Georgius Rex*) in plaats van de bonapartistische N.; overal was licht en leven en opgewektheid. Niemand, die de hollandsche juffer in den arm van den britschen cavalier over den dansvloer zag zweven, zou geloofd hebben dat deze twee nationaliteiten nog kort te voren elkanders vijanden heetten; de strijdbijl scheen voor altijd tusschen hen begraven. Muntinghe was Hollander, maar had van zijne britsche sympathiën nimmer een geheim gemaakt, en het was aan zijn welbesprakten mond alleszins toevertrouwd om de feestrede te uiten. 't Was er een op rijm; en er kwam veel in voor, gelijk zich denken laat, van britsche grootmoedigheid en fransche laaghartigheid.

"And those„ besloot de spreker —

who once were doomed to pay
Obedience to a Frenchman's sway,
Who now embrace Britannia's cause
And live beneath her milder laws,
With grateful hearts have met to sing
On this great day: God save the king!

'n Paar maanden te voren, onder Daendels terrorisme, zou zoo'n landverraderlijke heildronk den spreker aan de galg, voor 't minst in het tuchthuis geholpen hebben.

Na de officieele toosten op den koning, den prins-regent, den hertog van York, lord Minto, Sir Thomas Stamford Raffles, enz. volgden de semi-officieele, en eindelijk de niet-officieele. Het stond geschreven, den volgenden dag in de *Java Government Gazette*, hoe de „ladies of the settlement„ onder homerische toejuichingen bij den beker herdacht waren; en dat bij den toost van een ijsbreker onder de gasten:

"May the ladies ever smile, and the gentlemen be amorous!„

— de opgewondenheid geen palen meer kende, zóó dat het voor gezegde ladies raadzaam werd om de feestzaal te verlaten.

Waarna ze misschien, volgens den oud-engelschen *landsquire*-stijl, door evenveel flesschen portwijn vervangen werden — doch dit schreef de *Gazette* er niet bij.

Te Samarang, toenmaals de tweede hoofdplaats van Java, was het weinig minder levendig. Ook daar muziek en dans en een souper voor driehonderd gasten, terwijl men aangeteekend vindt dat in het residentiehuis op Bodjong, waar de luitenant gouverneur en echtgenoote het feest presideerden, en op het erf daarom heen niet minder dan 620.000 lampions hingen. Die schaarste aan "calappus-oly„ scheen derhalve opgehouden te hebben.

Er volgde nog een „elegant entertainment", een deftig doorgezwierde nacht, en het verschilde maar weinig of de stralen der opkomende zon hadden de draaiende zonnen van het vuurwerk nog begluurd.

In den eersten der vijf jaargangen van de *Java Government Gazette* vindt men dit feest van *Georgius Rex* ampel beschreven. Waarschijnlijk wel in een extra-nummer, want hoewel deze courant evenals hare voorgangster slechts éénmaal 's weeks verscheen, wanneer er belangrijk nieuws kwam werd ook tusschentijds in de Landsdrukkerij op Molenvliet een nummer geredigeerd en ter perse gelegd.

De prijs van de *Bataviasche Koloniale Courant* had bedragen twintig rijksdaalders 's jaars, vooruit te betalen, zonder aanspraak op restitutie bij overlijden, vertrek of opzegging. De redacteur, 't laatst de professor honorair Ross, genoot van de opbrengst veertig procent, en de secretaris der regeering, aan wien de censuur was opgedragen, tien procent. In zijn *Staat der Ned. O. I. Bezittingen* had Daendels van deze zijne schepping durven zeggen, „dat zij zeer veel heeft toegebracht om de nieuwe inrichtingen de algemeene goedkeuring te doen wegdragen, en wegens de rechtvaardigheid van het gouvernement de diepste indrukken te verspreiden; iets waaraan te voren, toen men integendeel alle middelen in het werk stelde om den waren staat der zaken te verduisteren, in het geheel niet gedacht werd".

Raffles ging verder nog. Hij of zijne regeering schijnen zich weinig

om het blad, wat kleur en strekking betreft, bekommerd te hebben. Behalve dat deze Brit bij vrijzinniger beginselen omtrent de openbare zaak en de openbaarheid was grootgebracht dan de hollandsche mandarijnen der O. I. Compagnie, was hij er ook de man niet naar om zich aan koud water te branden. Zijn vaste blik doorgrondde van den aanvang de beteekenis en den invloed van de *Java Government Gazette*. Hij was meester van de positie, en scheen de meening toegedaan van een Frederik de Groote, die een tegen hem gericht schotschrift ongestraft liet met de opmerking: Een pruisische onderdaan mag alles schrijven wat hij wil, en een pruisische koning mag alles doen wat hij wil".

Want ofschoon deze courant eene „government gazette" heette, en de bestuurs-aankondigingen, besluiten, reglementen enz., er hunne vaste plaats hadden, de rest werd gevuld met allerlei anti-officieele onderwerpen, en somtijds wel in den trant van een „Journal pour rire".

„Ja", schreef E. de Waal in een vroeger tijdschrift, *Het Indisch Magazijn*, „de overige ruimte vinden wij dikwerf ingenomen op eene wijze, niet alleen met de vereischten eener gouvernements courant strijdig, maar die zelfs het denkbeeld moet uitlokken dat men er zich op toelegde om het karakter der *Gazette* zoo anti-officieel mogelijk te maken".

Van zulk een tam orgaan had de regeering niets te vreezen. En zoo hier al een dwarskijker (de censor van wege het gouvernement) een oog in 't zeil hield en den duim op 't zundgat, voor 't geval dat er *staatsgefährliche* artikelen mochten insluipen, de risico daarop was niet groot. De gezindheid der burgerij was vredelievend, het getal der malcontenten en intransiganten gering. Gewis bestonden er ettelijke en scherp gemarkeerde karakterverschillen tusschen den hollandschen onderdaan en den britschen meester, maar beide natiën waren voor 't minst vereenigd in hun afkeer van het napoleontische sabelregiment. En bij iedere nieuwe tijding aangaande de groote gebeurtenissen, welke Bonaparte's val voorafgingen, behelsde de *Gazette* het verslag der gevierde feesten met bijvoeging van al de voorgedragen verzen, al de ingestelde toosten — *la mer à boire*.

Daarbij werd strijk en zet de opgaande zon gehuldigd, gelijk gebruikelijk. De luitenant gouverneur kreeg van deze hollandsche gemeente de kroon op het hoofd; in societeiten, in den schouwburg, op recepties, steeds had men den mond vol van „our worthy governor". Later zou dat wel anders worden, toen hij de veelbelovende kolonie weder aan hare oude meesters had moeten teruggeven (juister: zijn opvolger, John Fendall, gaf ze terug) toen hij van luitenant gouverneur over den O. I. Archipel teruggezet was tot gouverneur (feitelijk resident) van Benkoelen, de overgave van Padang aan de hollandsche commissarissen door onaannemelijke voorwaarden vertraagde, in zijne *History*

of Java het hollandsche bestuur als een wanbestuur en den „Dutchman" als een duisterling brandmerkte, in Palembang tegen nederlandsche invloeden intrigueerde en met de stichting van Singapore aan Batavia de loef trachtte af te steken. ('t Geen hem trouwens uit een commercieel oogpunt ook gelukte). In die nadagen van zijn openbaar leven keerde het tij, en werd de voormalige weldoener der kolonie tot schuurpaal voor nederlandsche verontwaardiging, tot representant van het „perfide Albion".

Doch in den aanvang van het britsche tusschenbestuur was dit *niet* zoo, was alles botertje tot den boôm. In de verkettering van het fransche régime gingen hollandsche en engelsche gevoelens samen en ontlastten zich in eenzelfde „blijdschaps- onweder", telkens wanneer het zeilschip de tijding bracht van eene nederlaag des geweldigen. In 1812 dreven er reeds schaduwen vooruit van groote gebeurtenissen. Met gespannen aandacht volgde men op Java den loop van het groote militaire schaakspel ginds in Europa, tusschen den matador Bonaparte en de geallieerden; later den russischen veldtocht, die het begin van het einde was, den volkenslag bij Leipzig, het oprukken der verbondenen naar Parijs, Napoleon op Elba, de Honderd Dagen, den slag bij Waterloo en het slotbedrijf van St. Helena. De *Java Government Gazette* was toen in waarheid een „veelgelezen blad", de aankomst van een schip met mailberichten eene gebeurtenis.

Doch voor het hollandsche element in de kolonie predomineerde één groote zaak: de terugkeer der Oranjes. En de letterkast der Landsdrukkerij op Molenvliet was bijkans niet rijk genoeg aan typen om dat nummer te drukken van 25 Aug. 1814 waarin met allerlei soort van letterspecie, van dubbel augustijn en mediaan tot galjard en brevier, met menigte van uitroepings- en afwachtingsteekens, van *huzzah's* en andere tusschenwerpsels. den volke kond werd gedaan:

„Holland has declared her independence!"

En de prins was weer in 't land — van Scheveningen, gelijk vroeger van Alkmaar, begon de victorie.

(Slot volgt).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

A. Limburg: De school in het Zendingswerk. Baarn, Hollandia-Drukkerij (1911). 8°. [De Protestantsche Zending. Een reeks monographieën Serie I, N°. 4]. [48 blz. *f* 0.40].

H. Hangelbroek: Soemba. Land en volk. Uitgegeven ten voordeele van de kerk en pastorie van den op te richten nieuwen zendingspost op West-Soemba. Assen, G. F. Hummelen (1911). 8°. Met afbeeldingen en kaart. [166 blz. *f* 0.75].

Dr. W. van Lingen: Kleur bekennen! Open brief naar aanleiding van eene poging tot reorganisatie, aan allen, die gerekend worden te behooren tot de Protestantsche Kerk in Ned. Oost-Indië. Batavia, N. V. Boekhandel Visser & Co. 1911. 8°. [29 blz. *f* 0.40.]

Departement van Gouvernementsbedrijven in Nederlandsch-Indië. Opiumfabriek. Verslag over 1910. Batavia, Ruygrok & Co. ['s Gravenhage, M. Nijhoff]. 1911. 8°. [42 blz. en Bijlagen.]

Neerlands Indië. Land en volk, geschiedenis, bestuur, bedrijf en samenleving. Onder leiding van **H. Colyn.** *Afl. 9.* Amsterdam, Uitgevers-Mij. „Elsevier." 1911. [blz. 257—288. *f* 0.45.]

R. Brandstetters Monographien zur indonesischen Sprachforschung. VIII. Gemein indonesisch und Urindonesisch. Beilage zum Jahresbericht der Kantonsschule Luzern. Luzern, E. Haag. 1911. 8°. [45 blz.]

Jaarboek voor suikerfabrikanten op Java. 16e Jaargang. 1911/12. Met kaart, aangevende de ligging der suikerfabrieken van Java en Madoera. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1911. 8°. [256 blz. *f* 3.—. Geb.]

A. Doijer: In het Binnenland. Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon. [1911]. 8°. [228 blz.]

Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem No. 47. Zakflora voor Suriname. *Deel I.* Tabellen tot het determineeren van de families en geslachten der wildgroeiende en gekweekte Vaatkryptogamen en Phanerogamen, die tot nu toe voor Suriname bekend zijn, door dr. **A. Pulle.** Tweede uitgave van het Van Eedenfonds. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1911. 8°. [1] [194 blz. *f* 1.50.]

H. Terpstra: De vestiging van de Nederlanders aan de Kust van Koromandel. Proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de Nederlandsche letterkunde. Groningen, M. de Waal. 1911. 8°. Met kaart. [212 blz.]

J. F. L. de Balbian Verster: Een Amsterdammer als pionier op Bali (Emanuel Rodenburg, 1597—1641). (Overdruk uit het negende Jaarboek MCMXI van de Vereeniging Amstelodamum). (Amsterdam, Ipenbuur & van Seldam.) 1911. 4°. Met kaartje. [32 blz.]

M. de Muinck: Onteigening in de Nederlandsche Koloniën. Proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de rechtswetenschap. Groningen, P. Noordhoff. 1911. 8°. [226 blz.]

Mr. Dr. H. W. C. Bordewijk: Ontstaan en ontwikkeling van het staatsrecht van Curaçao. (Uitgegeven door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië). 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1911. gr. 8°. [305 blz. *f* 4.—.]

---

[1] Zie de bespreking in „De Indische Mercuur," 11 Juni 1911 No. 28.

De „Koninklijke". De geschiedenis van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië van af hare oprichting tot heden. Rotterdam, Willemsen & Co. 1911. 8°. [80 blz. *f* 1.—.]

Staatsspoor- en tramwegen op Java. Verkort verslag 1910. Batavia, Landsdrukkerij. [s-Gravenhage, M. Nijhoff]. 1911. gr. 8°. Met plaat en tabellen. [68 blz.]

Verslag omtrent den dienst der Postspaarbank in Nederlandsch-Indië over het jaar 1910. Batavia, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1911. 4°. [61 blz.]

Rubber Companies in the Netherland East Indies. Compiled by **A. G. N. Swart** and issued by the Netherland Commission for the International Rubber Exhibition, London 1911. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1911. 8°. With maps. [307 blz. *f* 3.—. Geb.]

T. Petch: The physiology & diseases of Hevea brasiliensis, the premier plantation rubber tree. London, Dulau & Co., Ld. 1911. 8°. With plates. [268 blz. *f* 5.25. Geb.]

J. J. Reesse: De suikerhandel van Amsterdam van 1813 tot 1894. Een bijdrage tot de handelsgeschiedenis des vaderlands, hoofdzakelijk uit de archieven verzameld en samengesteld. [Uitgegeven door **F. J. Lugt.**] 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1911. 4°. [158 en LXVI blz. *f* 3.50. Geb.]

F. A. Kleian: Nieuw adresboek van geheel Nederlandsch-Indië. 1911. Batavia, Landsdrukkerij. ['s-Gravenhage, M. Nijhoff] 1911. 8°. [390 en 140 blz. *f* 6.—.]

H. J. Spit: De Indische zelfbesturende landschappen. Hun mate van zelfstandigheid. Proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de rechtswetenschap aan de Rijksuniversiteit te Leiden. 's-Gravenhage, Drukkerij van „Het Vaderland." ['s-Gravenhage, M. Nijhoff]. 1911. 8°. [177 blz. 8°.]

B. TIJDSCHRIFTEN enz.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel 40, Afl. 1—4. Maart —April 1911.*

In Memoriam, R. A. Eekhout, door H. Th. Kal. — Vooruitgang of achteruitgang, door P. J. F. van Heutsz. — Leucaena Glauca, Bth. (Kemlandingan), door A. Th. L. Salverda. — Een misverstand, door P. J. F. van Heutsz. — Adatrecht, door de Commissie van Bijstand. — De Regentenvereeniging, door P J. F. van Heutsz. Uit de Memorie van Toelichting op de Indische begrooting voor 1911. — Reorganisatie Binnenlandsch Bestuur. — Uittreksel uit eene Nota van den Inspecteur van het Inlandsch credietwezen over de werking van de afdeelingsbanken. — Grondhuurprijzen bij de suiker-industrie op Java. — Iets over de pest, door D. L. Stibbe.

Vragen van den dag, *26e. jaarg. Afl. 7 Juli 1911.*

Onze Oost als land van de toekomst voor onze Nederlandsche jongelui, door J. Sibinga Mulder.

Tijdschrift van het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. *Deel 53 (1911). Afl. 1—2.*

Restaureeren van oude bouwwerken, door Dr. N. J. Krom. — De heiligen van Java. II. Seh Site Djenar voor de inquisitie, door Dr. D. A. Rinkes. — Nota bevattende eenige gegevens betreffende het landschap Mamoedjoe. — Het jaartal op den Batoe-Toelis nabij Buitenzorg. Eene bijdrage tot de kennis van het oude Soenda, door C. M. Pleyte (met kaartje, litografieën en facsimilés). — Bouwstoffen voor de geschiedenis der Preangerlanden.

Notulen van het Bat. Genootschap van K. en W. *Deel 48 (1910). Afl. 3 en 4. 1911.*

Notulen der vergaderingen van 11 Juli 1910—28 Dec. 1910. — De jaartallen van Tralaja (bij Modjokerto), door Dr. N. J. Krom. — Aanwinsten voor de verzamelingen in 1910. — Lijst van ingekomen boekwerken gedurende het 3e en 4e kwartaal 1910.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *Deel 66 (1911). Afl. 1.*
Het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken in 1817, naar oorspronkelijke stukken, door P. H. VAN DER KEMP. Derde gedeelte. De bedwinging van den opstand in de Molukken, door schout-bij-nacht BUIJSKES.

Tijdschrift voor Economische Geographie. *2e. jaarg. 1911. No 6.*
De economie der Javaansche desa. IV. De „nevenbedrijven" en de overige middelen van bestaan (slot), door T. J. BEZEMER. — Geregelde stoomvaartdienst in Nederlandsch-Indië, door Dr. E. B. KIELSTRA.

Eigen Haard. *37e. jaarg. 1911. No. 25.*
De pest in het Malangsche, door J. A. MARONIER (met afb.).

Indologenblad. *2e. jaarg. No. 14, 26 Juni 1911.*
Onze opleiding, door K. — Getrouwd naar Indië, door J. W. H. — Iets over de Lombok-expeditie van 1894, naieve geographie en Javaansche padvinders. — Drie gebruiken in de afdeeling Bandjarnegara, door SOEMITRO.

Vereeniging van Ambtenaren bij het Binnenl. Bestuur in Ned.-Indië. Berichten en Mededeelingen. *No. 11. 1911.*
Notulen der vergaderingen van 26 Sept.—3 Jan. 1911. — De positie der mindere Inlandsche hoofden in de Buitenbezittingen, voordracht gehouden in de Neder.. Indische Bestuursacademie, door C. SCHULTZ.

Neerlandia. Orgaan van het Alg. Ned. Verbond. *15e jaarg. No. 6. Juni 1911.*
Nog eens: Maleisch of Nederlandsch?

De Gids. *75e jaarg. Juli 1911.*
De oplossing der Islâm-quaestie in Nederlandsch-Indië, door Mr. C. TH. VAN DEVENTER (Dr. C. SNOUCK HURGRONJE, Nederland en de Islâm).

Weekblad voor Indië. *8e jaarg. 1911—12. No. 5.*
Inlanders zonder contrôle, door M. VAN GEUNS. — Indische oudgast-typen, (slot), door GABRIEL.
Id. No. 6. De pest. Hoe kunnen wij haar vermijden en bestrijden? Door dr. J. H. F. KOHLBRUGGE (zie ook Nos. 7-8). — Mr. A. BROUWER (met portret). — De eerste-steenlegging van het station Semarang-Tawang (met afb.). — Indische penkrassen, door OFOEI (zie ook No. 8).
Id. No. 7. De tentoonstelling te Koeta-Radja (met afb.).
Id. No. 8. Papierfabricatie in Ned.-Indië (met afb.), door W. J. v. d. LEEMKOLK.

De Indische Mercuur. *34e jaarg. 1911, No. 25.*
De koloniale landbouwschool, door dr. J. C. C. W. VAN NOOTEN. — Uitgestrektheid der vezelkultuur in Ned.-Indië.
Id. No. 26. Vezelcongres te Soerabaja. Literatuurberichten bewerkt onder toezicht van dr. J. DEKKER (zie ook Nos. 27-28). — Nieuws uit Java's theedistricten (vervolg), door dr. A. W. NANNINGA. — De acte van vertegenwoordiging der Indische mijnwet. — De Oengaran-waterleiding voor Semarang in aanleg.
Id. No 27. Geschiedenis van de wetgeving op de suiker in de verschillende productielanden, enz. (vervolg), door H. C. PRINSEN GEERLIGS (zie ook No. 28). — De Internationale Rubbertentoonstelling te Londen. — Koloniaal Instituut te Amsterdam. — Invoer op en uitvoer van Java in 1911.
Id. No. 28. De werking van hooge temperaturen op rietsuikeroplossingen. — Kleverige caoutchouc, door dr. J. DEKKER.

Teysmannia. *22e jaarg. 1911. Afl. 5.*
Wederwoord aan dr. A. W. K. DE JONG, door W. VAN DEVENTER. — Het aanleggen van siertuinen, door A. DE KONING (vervolg). — Beoordeeling van de tegenwoordige tapmethode, door W. M. VAN HELTEN. — Peru-coca, door dr. A. W. K. DE JONG. — Een zonderlinge djeroek, door dr. W. G. BOORSMA. — Bemestingsproef met Perlis-guano, door dr. A. W. K. DE JONG. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties; Sandelhout. — Ziektekiemen in planten. — Aetherische oliën. — Zonnebloemen. — Over zijde-surrogaten.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel IV (1911). Afl. 5.*
Kultuurproeven met een zestal wildhoutsoorten, door H. TEN OEVER. —

Enkele opmerkingen omtrent de voorschriften bij de boekhouding der exploitatie in eigen beheer, door DE WIT. — Iets over oudere uitdunningen en den afzet van het dunsel, door V. R. — Eenige wenken betreffende de bereiding en verpakking van rubber. — Productie van teakhout in Birma. — Referaten en vertalingen, enz.

Cultura. *23e jaarg. No. 274. Juni 1911.*
Selectie van Suikerriet, door J. SIBINGA MULDER.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Deel 96 (1911). Nos. 3-4.*
Installatie van den nieuw benoemden president der beide Hooge Gerechtshoven van Ned.-Indië, Mr. A. J. ANDRÉE WILTENS. — Mag de politierechter vrijheidsstraffen cumuleeren? door Mr. R. H. KLEIJN.

Marineblad. *26e jaarg. 1911—12. Afl. 2.*
Over de mogelijkheid voor gehuwden om hun gezin mede te nemen naar Oost-Indië, door Y.

Tijdschrift voor Inlandsche Geneeskundigen. *19e jaarg. 1911. No. 1—2.*
Over pest. — Over lepra. Voordracht gehouden op de school tot opleiding van inlandsche artsen, door KÄIJSER. — Iodetum kalicum in combinatie met antipyrinum ter voorkoming van iodismus, door SAMIR.

De Katholieke Missiën. *36e jaarg. Juni 1911.*
De missie onder de inlandsche bevolking te Tandjong-Sakti (slot). — Onder de bewoners der Tenimber-eilanden (Kei), door Pr. E. CAPPERS.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1911. No. 7.*
In Seenot auf Mentawei. — Bilder aus der Batakmission: Nach 50 Jahren. Der Kampf mit dem Mohammedanismus (mit Karte).

Internationales Archiv für Ethnographie. *Band XX (1911). Heft III.*
Der Bataksche Zauberstab, von CH. A. VAN OPHUYSEN (mit Tafel).

Petermanns Mitteilungen. *57. Jahrg. (1911). Juni-Heft.*
Die Religionslosigkeit der Kubus auf Sumatra, von Prof. Dr. W. VOLZ.

Bulletin agricole du Congo belge. *Vol. II. No. 2. Juin 1911.*
Le Jardin botanique de Buitenzorg (Java), par E. LEPLAE (avec planches et plan).

Beihefte zum Tropenpflanzer. *Band XII. Nr. 4. Juli 1911.*
Die Banane und ihre Verwertung als Futtermittel, von dr. M. ZAGORODSKY.

The Scottish Geographical Magazine. *Vol. XXVII. No. 7. July 1911.*
An expedition to the Snow Mountains of New Guinea, by H. A. LORENTZ (with map and illustrations).

Annalen der Hydrographie. *39. Jahrg. 1911. Heft VII.*
Elementare Theorie der Gezeiten; nebst der Gezeitenkonstanten der wichtigsten Orte des Indischen Archipels und anderer Hafenplätze, von dr. J. P. VAN DER STOK. Uebersetzt von dr. E. HERRMANN (Schluss).

The Colonial Office Journal. *Vol. V. July 1911. No. 1.*
The Rhio and Lingga Archipelago, by J. F. SCHELTEMA. — British Guiana under Dutch rule.

Annales du Jardin botanique de Buitenzorg. *2e Série. Vol. IX. 1e Partie 1911.*
MELCHIOR TREUB, par F. A. F. C. WENT. Le sac Embryonnaire et l'Embryon dans les Angiospermes, par M. TREUB. — Bemerkungen über die physiologische Bedeutung des Koffeins, von TH. WEEVERS. — Notice sur quelques genres nouveaux d'Algues de l'Archipel Malaisien, par Mad. A. WEBER-VAN BOSSE. — Ueber Dickenwachsthum der Palmenstämme in den Tropen, von GR. KRAUS. — Einige weiteren Versuche über den Einfluss der Temperatur auf die Atmung der höheren Pflanzen, von dr. J. KUIJPER. — Beitrage zur Kenntnis der Saprophyten Javas, von A. ERNST und CH. BERNARD.

Den Haag, 24 Juli 1911. W. C. MULLER.

Over het Javaansch als studievak en als examenvak.

DOOR

Mr. G. J. GRASHUIS.

(Slot).

II.

Het Javaansch als examenvak.

„In de ministeriëele dépêche waarin de heer Baud aan de Indische Regeering mededeeling deed (van de stichting eener Indische afdeeling bij de Delftsche Academie en van de bepaling) dat het Javaansche Instituut te Soerakarta zou worden ingetrokken en dat de voorstellen tot oprichting van een gymnasium te Batavia en tot opleiding van bestuursambtenaren aan de Algemeene Secretarie buiten overweging waren gebleven, — Ministeriëele dépêche van 22 Augustus 1842 No. 21/477 in Besluit 17 December 1842 No. 13 — merkte hij nog het volgende op.

„Ik kan mij de aanmerking niet onthouden dat ik in de tot die voorstellen betrekking hebbende schrifturen met leedwezen eene zichtbare geringschatting voor die kennis van het Javaansch heb zien doorstralen. Er wordt in gezegd dat in alle aanrakingen met met den Inlander het Maleisch gebezigd wordt en dat dit zich meer en meer uitbreidt. In de ontwerpen wordt het Javaansch niet alleen na het Maleisch maar zelfs na de Chineesche taal genoemd.

„Het gemis van een bruikbaar woordenboek mag ook gedeeltelijk de schuld hebben van de bestaande geringschatting voor die taal. Wel is het mij bekend dat verscheiden ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur op Java bij gunstige uitzondering het Javaansch in meerdere of mindere mate spreken en dat eenigen hunner zich door oefening loffelijk onderscheiden hebben, maar zij zijn slechts de uitzonderingen, terwijl het ingeworteld gebruik om het laag Maleisch

in de aanrakingen en gesprekken met de Javanen bij voorkeur te bezigen, de algemeene en bedrieg ik mij niet, de steeds toenemende regel is.

„Het thans gesupprimeerd Instituut te Soerakarta heeft in tien jaren tijds, bijna niets bijgedragen om aan dezen staat van zaken een andere wending te geven, evenmin als de maatregelen door het Gouvernement vóór dien tijd genomen tot bevordering van de kennis der landstaal. Maar wanneer de jonge ambtenaar in Indië zal aanlanden met eene volkomene kennis van den geest en den vorm der Javaansche taal en met de zucht om door de practijk aan te vullen wat de theorie hem niet heeft kunnen leeren, dan vlei ik mij dat onder de ambtenaren zal ontstaan die zucht naar wetenschappelijk onderzoek waardoor de burgerlijke en militaire dienaren der Engelsche Oost-Indische Compagnie zich zoo uitnemend onderscheiden, doch die bij ons schier geheel ontbreekt, en dat men van ons niet langer zal kunnen zeggen dat vele Javanen, thans jaarlijks ter dood worden veroordeeld, zonder dat de ommegaande regter in staat is het getuigenverhoor te verstaan".

„Bij Koninklijk Besluit van 6 December 1842 No. 59 (opgenomen in No. 12 van het Staatsblad van 1843) werd bepaald, dat de burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië zouden zijn verdeeld in drie klassen. De eerste bestond uit hen die doctor in de rechten waren en bovendien aan de Koninklijke Academie te Delft een voldoend examen hadden afgelegd in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië. De tweede klasse zou bestaan uit hen die geen doctor in de rechten zijnde aan genoemde academie een examen hadden afgelegd in de onderscheidene vakken van kennis en wetenschap die aldaar zouden worden onderwezen aan hen die zich voor den burgerlijken dienst in Indië wilden bestemmen. De derde klasse zou bestaan uit hen die de vereischten voor de beide eerste klassen misten maar toch algemeene geschiktheid voor den dienst bezaten.

„De ambtenaren derde klasse konden, na het afleggen van een daarvoor vastgesteld examen, in de tweede klasse opgenomen worden.

„De ambtenaren tweede klasse waren benoembaar voor alle ambten waarvoor men geen doctor in de rechten behoefde te zijn. Voor de ambtenaren eerste klasse stonden alle ambten open.

„Nader overleg met den Gouverneur-Generaal zou plaats hebben omtrent de vraag welke ambten opengesteld konden worden voor de ambtenaren derde klasse. Voorloopig werd bepaald dat bij benoemingen tot ambten, waarvoor kennis van taal-, land- en volkenkunde geëischt werd, de ambtenaren eerste en tweede klasse de voorkeur zouden genieten. Zij die tot ambtenaar derde klasse benoemd wenschten te

worden, moesten een bewijs overleggen dat zij het lager en middelbaar onderwijs met lof hadden doorloopen.

... Elk jaar in de maand Januari zou de Gouverneur-Generaal aan den Minister van Koloniën opgeven hoeveel ambtenaren in Indië benoodigd waren en op deze behoefte zou de voordracht aan den Koning tot benoeming van Oost-Indische ambtenaren gebaseerd worden".

„Bij dispositie van den Minister van Binnenlandsche Zaken (opgenomen in Indisch Staatsblad) 1843 No. 15) werd voorts bepaald dat zij die zich wilden bekwamen voor ambtenaar eerste klasse toegang hadden tot de academie op vertoon van hun diploma als doctor of candidaat in de rechten en onderwezen zouden worden in de Javaansche en Maleische talen, de land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, het Mohammedaansch recht en de Inlandsche wetten. Zij die zich bekwamen wilden voor ambtenaar tweede klasse zouden onderwezen worden in diezelfde vakken en bovendien in de Fransche, Engelsche en Duitsche letterkunde, stelkunst, meetkunst, platte en bolvormige driehoeksmeting, landmeten en waterpassen, cosmographie, geologie, natuur- en scheikunde, natuurlijke historie, bouwkunde, aardrijkskunde, maatschappelijke huishoudkunde, boekhouden en handteekenen. De cursus voor de aanstaande ambtenaren eerste klasse zou twee, die voor de ambtenaren tweede klasse, vier jaren duren.

„In de Toelichting op het voorloopig programma dier studiën aan de Academie, vastgesteld door den Directeur der Academie, leest men (met betrekking tot de talen) het volgende:

„Men behoort zich te kunnen uitdrukken in de Fransche, Engelsche en Maleische talen ... Het valt niet binnen het bereik der mogelijkheid, om al de talen welke in den Nederlandsch-Indischen Archipel gesproken worden, te Delft te onderwijzen, maar wel is het mogelijk om aldaar van de voornaamste dier talen den grondslag te leggen, inzonderheid van die, waarvan de geleerden het zich ten taak hebben gesteld woordenboeken en grammatica's op te stellen. Voor het oogenblik bepaalt zich dit voornamelijk tot de Maleische en Javaansche taal, doch naar men verzekert, is het waarschijnlijk, dat men spoedig ook eene Boegineesche spraakkunst zal bezitten en het ware te wenschen, dat hierin ook voor het Soendaneesch werd voorzien.

„Het Makassaarsch deelt door Matthes en het Dajaksch door Hardeland reeds geheel, en de taal der Battak's gedeeltelijk in dat voorregt; doch deze talen zijn niet van zoo algemeen gebruik, dat het onderwijs hierin bij deze Akademie als onvermijdelijk noodzakelijk moet worden geacht.

„Het is daarom dat men bij dit programma heeft aangenomen om alle kweekelingen, die bij deze Akademie tot ambtenaar voor de Indische dienst worden opgeleid, in de beide eerste jaren te

oefenen in het **Maleisch voor het dagelijksch verkeer (Melajoe rendah),** waarop reeds vroeger" in de Toelichtingen, toen het heette: het gewone Maleisch — „werd gewezen, benevens de eerste elementen van het Javaansch, en het later ook weder naar lust en vatbaarheid, aan hen over te laten of zij zich dan willen toeleggen op het Maleisch (Melajoe tingie), of wel zich verder in het Javaansch bekwamen. Een van beide is echter bepaald verplichtend".

Bij het lezen van hetgeen werd gezegd over de werken van Matthes en van Hardeland moet men in het oog houden, dat de „Toelichting" is verschenen in het jaar 1861, en dat daarin de toestand wordt beschreven van de studie aan de Akademie te Delft, zoo als die was van het jaar 1843 af, en die gevoegelijk het oude Delftsche stelsel kan worden genoemd. „De strekking (daarvan) was aan de aanstaande Oost-Indische ambtenaren hoogere eischen te stellen dan tot dusver geschied was. Die eischen golden niet alle ambtenaren maar zouden in hoofdzaak gesteld worden aan hen die de hoogere rangen wilden bereiken bij de beide belangrijke diensttakken: de Rechterlijke macht en het Binnenlandsch Bestuur.

„Tot deze hoogere rangen zouden voortaan alleen zij toegelaten kunnen worden die in Europa zich daarvoor bekwaamd en aan de te Delft gestelde eischen voldaan hadden; voor zoover de bestuursambtenaren betreft behoorde daartoe eene minstens vierjarige studie in alle vakken welke thans (dat is: in 1900) tot het middelbaar onderwijs gerekend worden en bovendien in de Indische taal-, land- en volkenkunde en het Inlandsch en Mohammedaansch recht.

„Om in aanmerking te komen voor de lagere rangen bij het Binnenlandsch Bestuur, in de eerste plaats voor de betrekking van surnumerair bij de landelijke inkomsten, behoefde men tot dusver alleen voldaan te hebben in de vakken van lager en middelbaar (in den ouden, vroegeren zin des woords: nu zeggen wij: meer uitgebreid lager) onderwijs, bedoeld bij *Staatsblad* 1838 No. 7 en 1839 No. 38 en aan de verder voor deze betrekking gestelde eischen, (namelijk: „een minimum-leeftijd van 18 jaren, een beschaafde opvoeding, een onbesproken gedrag, en voldoende kennis der Javaansche taal").

„De regeling van 1843 bracht hierin slechts in zoover verandering, dat zij die het toelatings-examen tot de Delftsche Academie hadden afgelegd, vrijgesteld werden van vorenbedoeld examen, terwijl in verband met de landrente-opname van 1844, — eerst bepaald werd dat zij die een examen in het landmeten en waterpassen hadden afgelegd, vóór hunne collega's zouden bevorderd worden (Besluit 29 Juni 1844 No. 8), doch later eenvoudig werd voorgeschreven dat al diegenen die voor surnumerair bij het Binnenlandsch Bestuur in aanmerking wilden komen, een examen in het landmeten en water-

passen zouden moeten afleggen (Besluit 30 October No. 4 en 2 Maart 1845 No. 1 *Staatsblad* 1844 No. 35).

„Door de regeling van 1843 was voor het eerst wettelijk bepaald dat voor de meest begeerde betrekkingen het reeds door Baud verdedigd beginsel van zoo veel mogelijk verplichte opleiding in Nederland zou gelden."

Tegen dat beginsel bracht de Indische Regeering hare bezwaren in, maar met de beschouwingen van den Raad van Indië en van den Gouverneur-Generaal Merkus (Besluit 18 Juli 1843 No. 2) „kon de Minister van Koloniën Baud zich niet vereenigen en in zijn rapport aan den Koning van 23 December 1843 No. 26 schreef hij dat hij, in afwijking van het gevoelen van de meerderheid der Leden van den Raad van Nederlandsch-Indië, van oordeel was dat aan degenen die voldaan hadden aan de eischen te Delft gesteld, aan de ambtenaren eerste en tweede klasse, dus meer gegeven moest worden dan een voorkeur, zooals door het Indisch Bestuur was voorgesteld". Hierop volgde eene schriftelijke gedachtenwisseling met Indië, en ten slotte eene Koninklijke beslissing „aan de Indische Regeering medegedeeld bij missive van 20 December 1846 No. 427/c^2, waarbij de toegang tot verschillende zeer begeerde betrekkingen werd ontzegd aan hen die in Indië waren opgevoed". Dit wekte groote ontevredenheid en gaf aanleiding tot velerlei beschouwingen en voorstellen, waarvan het einde was dat bij Koninklijk Besluit van 21 Januari 1851 No. 14/53 (*Staatsblad* No. 16) de Gouverneur-Generaal gemachtigd werd om aan Indische ambtenaren derde klasse die het examen bedoeld bij artikel 2 van het Koninklijk Besluit van 6 December 1842 No. 59 wenschten af te leggen, een jaar verlof naar Nederland te verleenen onder genot van vrijen overtocht en verlofstraktement en onder voorbehoud dat waarborgen zouden worden gesteld voor de restitutie van de gemaakte kosten voor het geval het doel waarvoor het verlof gevraagd was, niet werd bereikt. De Minister van Koloniën zou deze verloven naar omstandigheden met 6 of 12 maanden mogen verlengen". Dit besluit of liever: deze regeling was aangegeven door Baud, in een advies van 13 Juni 1850, waarin hij den Minister Pahud op diens verzoek mededeeling had gedaan van zijne „Aanmerkingen op de Nota van den Raad van Nederlandsch-Indië betreffende het radicaal van ambtenaar d.d. September 1849".

„Hiermede was het stelsel van Baud ten aanzien van de opleiding der Oost-Indische ambtenaren, alsmede het beginsel dat alleen de Koninklijke Academie te Delft de ambtenaren zou afleveren bestemd voor de hoogere rangen in den Nederlandsch-Indischen dienst, opnieuw gehandhaafd.

„Aan dit beginsel werd aanvankelijk streng vastgehouden, ook toen bleek dat het aantal van de Delftsche Academie afkomstige ambtenaren niet in de behoefte voor den Indischen dienst voorzag.

„In de eerstvolgende jaren had de toelating tot den Indischen dienst op den bovenbeschreven voet plaats, terwijl, wat de examen-eischen betreft, in 1853 nog bepaald werd dat het eindexamen aan de Koninklijke Academie afgenomen zou worden door eene bijzondere commissie — dat is: niet meer door de docenten alleen — en loopen zou over:

„De Javaansche taal, De Maleische taal, De land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, Het Mohammedaansch recht en de Inlandsche wetten, De Nederlandsche taal-, stijl- en letterkunde, landmeten en waterpassen, en bovendien naar verkiezing van den examinandus òf over de algemeene scheikunde en de toepassing dier wetenschap op landbouw en fabriekswezen òf over de practische bouwkunde en de beginselen der waterbouwkunde (Besluit 13 Maart 1853 No. 7, Staatsblad 1853 No. 15)".

Reeds kort na de oprichting van de Delftsche Academie was twijfel gerezen aan het nut en de doelmatigheid van die instelling voor zoover betreft de opleiding van ingenieurs. In 1849 was reeds een voorstel tot opheffing van de Academie aan den Koning gedaan; in 1851 kwam die opheffing weder ter sprake en bij de debatten over de begrooting van 1854 gaven de door verschillende leden gemaakte opmerkingen den Minister van Binnenlandsche Zaken aanleiding tot de verklaring dat algeheele opheffing wel niet in de bedoeling lag, maar dat eene wijziging in de inrichting in overweging was".

Lang duurde het voordat eene nieuwe inrichting tot opleiding van Oost-Indische ambtenaren tot stand kwam, en deze was het werk van Thorbecke bij den aanvang van zijn tweede Ministerie (1 Februari 1862 tot 10 Februari 1866). „De Wet op het Middelbaar Onderwijs van 2 Mei 1863 had een Polytechnische School (te Delft) en eenige Rijks Hoogere Burgerscholen in het leven geroepen en hierdoor had de Delftsche Academie haar reden van bestaan verloren. Door de opheffing dier Academie ging echter ook de daaraan verbonden inrichting tot opleiding van Oost-Indische ambtenaren teniet en ter voorziening hierin strekte het wetsontwerp tot regeling van het onderwijs van Rijkswege in Indische taal-, land- en volkenkunde, dat den 13den Januari 1864 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd ingediend. Dat ontwerp werd als Wet afgekondigd op 10 Juni 1864, en te Leiden werd „van Rijkswege eene instelling van onderwijs in Indische talen, land- en volkenkunde opgericht. Daar zou worden onderwijs gegeven in: *a.* De Indische taal- en letterkunde; *b.* de land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië; *c.* de geschiedenis van Nederlandsch-Indië; *d.* het publiek recht en het stelsel van bestuur in Nederlandsch-Indië, en *e.* de godsdienstige wetten, volksinstellingen

en gebruiken in Nederlandsch-Indië. In de behoefte tot uitbreiding van het onderwijs zou nader kunnen worden voorzien".

In de Memorie van Toelichting, afkomstig van de Ministers Thorbecke en Fransen van de Putte, werd gezegd dat het Indisch Onderwijs in de eerste plaats was bestemd voor aanstaande Oost-Indische ambtenaren, maar dat de Instelling ook moest dienen voor anderen, en dat door haar „kennis der Indische maatschappij zich meer (in Nederland) zou kunnen verspreiden".

„De Regeering verklaarde geen admissie-examen te willen eischen voor de Instelling, daar aan niemand eenig studiestelsel opgedrongen mocht worden en de Regeering aan niemand den toegang tot de instelling wilde ontzeggen. Het was niet de bedoeling een school op te richten tot het aanleeren van ambtenaarsdienst en bovenal geen school met africhtend onderwijs". Deze laatste volzin verdient de volle aandacht. Allerlei grieven had men in den loop der jaren ingebracht tegen het Delftsche stelsel, en door velen werd geklaagd over de africhting aan aan de Academie, door velen werd gevraagd om vrije studie. Daarbij kwam dat de uitkomsten van de Delftsche opleiding volstrekt niet beantwoordden aan matige en gegronde verwachtingen. Duidelijk komt dit uit in de Memorie van 30 October 1857, door den Minister van Koloniën Mr. P. Mijer toegezonden aan zijn ambtgenoot, den Minister van Binnenlandsche Zaken, met de bedoeling om door de beschrijving van den wezenlijken toestand verbetering van de Indische Afdeeling der Delftsche Academie te bewerken. Zonneklaar bleek dat Delft niet bij machte was het benoodigde getal ambtenaren te leveren (zie van Deventer, II. 52). Van 1842 tot 1857 waren ingeschreven 305 leerlingen, 110 uit Europa en 195 uit Indië. Trekt men daarvan af degenen, die in 1857 nog aan de Academie waren, namelijk 99 leerlingen, dan verkrijgt men een getal van 206. Van deze hadden 34 uit Europa en 37 uit Indië, dus te zamen 71, hunne studiën aan de Academie volbracht. Al de overigen hadden onverrichterzake die studie gestaakt, dat wil zeggen: in vijftien jaren tijds waren 135 leerlingen mislukt. Dus waren, de jaren dooreengerekend, 's jaars 9 jongelingen mislukt en nog niet ten volle 5 gelukt. Vier jaren later gaf *De Rotterdamsche Courant* van 22 October 1861 omtrent de Academie en hare beide afdeelingen een merkwaardig overzicht „Sedert Januari 1843, schreef zij, tot September 1859 waren ingeschreven 902, waarvan 16 waren overleden tijdens hunne studie. Voldoend eindexamen werd afgelegd door 317; zonder examen vertrokken 412 en in September 1859 kwamen 157 terug. Dit geeft gemiddeld over die 17 jaren:

„Aangekomen jaarlijks 53 (waarvan Oost-Indische ambtenaren 29 en ingenieurs enz. (Algemeene Studie) 24) overleden 1, gepromoveerd 18 (11 O.-I. A. en 7 Alg. St.), te zamen 19. Van de overige

34 bleven er jaarlijks 10 zitten, die geen voldoend eindexamen aflegden en dus nog een jaar moesten studeeren, en de andere 24 (zegge 24 van de 53, bijna de helft dus) komen in het geheel niet terug".

Dezelfde Mr. P. Mijer, die zich in 1857 wendde tot zijn ambtgenoot, spreekt in zijn Levensbeschrijving van Baud eenigszins vergoelijkend over Delft. Zijn boek is van het jaar 1878, maar wat hij zegt omtrent den toestand in 1854 mag nu nog wel eens in herinnering worden gebracht bij het verhaal van hetgeen, helaas! in 1864 is geschied, of beter gezegd is gedaan, en wel verkeerd is gedaan. „In het zittingjaar, zoo zegt Mijer, van 's lands vertegenwoordigers van 1854—1855, had Baud, (toen Kamerlid voor Amsterdam) weder meermalen de gelegenheid om zijn gevoelen, meer bepaaldelijk over onze koloniale belangen, te openbaren. Het is bekend dat de Delftsche Akademie destijds bij de beraadslagingen in de Tweede Kamer herhaaldelijk ter sprake is gekomen. Hij handhaafde dan zijne reeds dikwerf uitgedrukte overtuiging, dat de opleiding van ambtenaren voor den Oost-Indischen dienst aan die Akademie wetenschappelijk behoorde te zijn en dat zij Nederlandsch, nationaal moest blijven, maar hij drong met nadruk aan op eene regeling van die Akademie, opdat de twijfelachtige toestand waarin zij verkeerde, ophield; een toestand, grootendeels ontstaan, omdat de daartoe betrekkelijke bemoeingen tusschen twee ministeriën (Binnenlandsche Zaken en Koloniën) verdeeld waren (643)".

Bij de behandeling van het plan der Rijksinstelling in de Tweede Kamer, in de zittingen van 9 en 10 Mei 1864, kon de stem van Baud niet meer worden gehoord en kon hij geen gewicht in de schaal leggen. Hij was op 27 Juni 1859 overleden; hij leefde echter nog in de herinnering van Thorbecke, die hoogst zelden in de Kamer het persoonlijk terrein betrad, maar op 9 Mei uit de volheid van zijn hart sprak, toen hij zijn geduchten tegenstander zich voor oogen stelde en de volgende gedenkwaardige woorden sprak. „Baud... Ik wil dien naam niet dan met eerbied noemen. Ik heb de eer gehad den heer Baud onder mijne meest volstrekte tegenstanders te tellen, doch dit heeft mij nooit belet in hem de uitstekende eigenschappen te waardeeren, die wij zeldzaam zullen wederzien. Hij behoorde tot de corypheën van die orde van zaken, waarvoor in 1848 eene andere orde in de plaats trad. Baud wist de waarde van kennis en beschaving voor het bestuur te schatten als iemand, wiens hooge ontwikkeling zijn eigen werk was".

Zonder het te willen, heeft Thorbecke, meer dan iemand anders, schade gedaan aan het werk van Baud, dat hem boven andere deelen van zijne levenstaak lief en dierbaar was. Aan de opleiding van aanstaande Oost-Indische Ambtenaren heeft Thorbecke meer kwaad dan goed gedaan, want het kwaad had hij als zoodanig moeten erkennen,

en daarvoor was hij blind. Die woorden komen niet uit de pen van een hater, maar van een vriend, wiens eerbied voor den grooten Staatsman hem niet belet om de waarheid te zeggen. De Nota, die ik herhaaldelijk raadpleeg, is dor zakelijk, en dat is niet af te keuren, wel is het noodig haar aan te vullen. Zij zegt: „Wat betreft de benoembaarheid der Oost-Indische ambtenaren welke krachtens artikel 49 Regeeringsreglement bij algemeene verordening geregeld zou moeten worden, hieromtrent verklaarden de Ministers:

„Uit den aard der zaak schijnt deze verordening bij Koninklijk besluit te moeten worden vastgesteld.

„Ook de Regeering wenscht de toekomstige ambtenaren vóór hunne benoeming aan een examen te onderwerpen. Tot het afleggen van dit examen zullen alleen worden toegelaten die zich daartoe aanmelden.

„De meest bekwame, onverschillig waar en hoe zij zich hebben bekwaamd, zullen vervolgens, bij mededinging, in aanmerking komen voor eene benoeming door den Gouverneur-Generaal.

„Als vereischten voor dit examen mogen gesteld worden de kundigheden, te verkrijgen aan eene hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, aangevuld met eene voldoende kennis van taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië binnen de grenzen, getrokken bij artikel 2 van dit ontwerp van wet", te weten de vijf indologische vakken, boven genoemd.

„Daardoor wordt de waarborg verkregen dat genoegzaam intellectueel ontwikkelde jongelieden het ambtelijk leven in Indië intreden. Van de geschiktheid, waarvan zij nader in den dienst doen blijken, zal dan afhangen tot welke hoogere ambten en bedieningen zij zullen worden geroepen, zonder dat het eenmaal afgelegd examen hun bijzondere aanspraken op de waarneming van deze ambten en bedieningen geeft".

De woorden: waar en hoe staan in verband met de volgende, in de Memorie van Toelichting voorafgaande verklaring der Regeering. „Het karakter der Rijksinstelling brengt, overeenkomstig den wil van het Gouvernement, mede, dat zij aan onderwijs daarbuiten op geenerlei wijze in den weg is. Met het vervallen van den band, welke de studie van Indië uitsluitend aan toekomstige Staatsambtenaren bij eene Staatsschool dienstbaar deed zijn, kan Indisch onderwijs zich ook elders vestigen en vermenigvuldigen. Geene bevoorregting noch dwang meer; de Regeering geeft het voorbeeld van volledig, doeltreffend, grondig eveneens als praktisch onderwijs van Indische wetenschap: provinciën, gemeenten, bijzondere vereenigingen of personen zijn vrij om gelijke gelegenheid te openen". Deze beide volzinnen zijn afkomstig van Thorbecke: het is zijn geest en zijn stijl, maar

wij moeten er bijvoegen: het was een ideaal, een voorshands onbereikbaar ideaal, dat alleen in zekere mate werd verwezenlijkt door het onverstand van Thorbecke en door de eigenzinnigheid van Fransen van de Putte. Hoe dit laatste plaats greep, blijkt uit den loop der zaken na de aanneming van de Wet op de Rijksinstelling.

Door die Wet werd een einde gemaakt aan het monopolie van de Delftsche Academie met betrekking tot de opleiding der Oost-Indische ambtenaren en als beginsel aangenomen dat een ieder zich daarvoor zou kunnen bekwamen waar hij wilde; van Regeeringswege zou alleen gelegenheid gegeven worden om aan eene Rijksinstelling de geëischte kundigheden op te doen. Nu moest nog bepaald worden welke eischen van bekwaamheid enz. gesteld zouden worden voor de verschillende landsbetrekkingen in Nederlandsch-Indië.

„Een eerste ontwerp daartoe strekkende was reeds opgemaakt door den Minister Uhlenbeck, die in zijn rapport aan den Koning van 5 December 1862 Letter A^{P} No. 28 (in M. G. S. 27 Februari 1872 No. 372a) uitvoerig stilstond bij de geschiedenis van de uitzending en aanstelling der Oost-Indische ambtenaren en in verband daarmede den weg aangaf die voor het vervolg, zijn inziens, ingeslagen zou moeten worden".

De leidende gedachten van genoemden Minister waren deze: „De keuze van het Indisch ambtenaars-personeel staat in nauw verband tot Nederlands bestaan als Koloniale mogendheid; uitsluiting van in Indië opgevoede personen is niet gewenscht; voor grooten toevloed voor den Indischen dienst van in Indië opgeleide jongelieden behoeft geen vrees te bestaan". Na die gedachten op heldere wijze te hebben ontwikkeld, „zette de Minister zijne denkbeelden uiteen omtrent de classificatie der ambtenaren, omtrent de examen-eischen die gesteld zouden moeten worden en omtrent de regelen bij bevordering der ambtenaren in acht te nemen. Opmerking verdient dat daarbij van de ambtenaren die zich voor het Binnenlandsch Bestuur wenschten te bestemmen, een zwaarder examen geëischt werd dan van de ambtenaren bij het algemeen bestuur.

„De Raad van State over dit ontwerp gehoord maakte daarover eenige bemerkingen en stelde voor het advies van de Indische Regeering daaromtrent in te winnen, aan welk voorstel gevolg werd gegeven, door den inmiddels (op 2 Februari 1863) opgetreden Minister Fransen van de Putte. Uit zijne dépêche van 8 Januari 1864 No. 13/28 blijkt welke inzichten de Raad van State ten deze toegedaan was, (die zelf) een gewijzigd programma had samengesteld.

„De Gouverneur-Generaal stelde het ontwerp onder anderen in handen van den Raad van Directeuren, die in zijn gemeenschappelijk advies van 26 Juni 1864 Lett. D. Geheim opkwam tegen verschillende der voorgestelde bepalingen, tegensprak dat de Delftsche Academie niet

genoeg ambtenaren zou hebben geleverd, doch integendeel wees op een groot overcompleet van ambtenaren in bijna alle diensttakken en omtrent de waarborgen door examens in het algemeen gegeven, en (in hoofdzaak) opmerkte dat „aan examens niet te veel waarde moet worden gehecht".

„De stukken werden hierop gesteld in handen van den Raad van Nederlandsch-Indië; welke echter, evenmin als de Gouverneur-Generaal, daarover advies heeft uitgebracht. In Nederland was namelijk intusschen besloten tot opheffing van de Delftsche Academie en tot oprichting van eene rijksinstelling voor onderwijs in de Indische taal-, land- en volkenkunde te Leiden. In verband hiermede was de Minister Fransen van de Putte van oordeel dat met de vaststelling van nieuwe bepalingen op de benoembaarheid der Oost-Indische ambtenaren niet gewacht kon worden op het van de Indische Regeering gevraagd advies over het ontwerp-Uhlenbeck, doch dat tot de vaststelling dier bepalingen in Nederland o n v e r w i j l d moest worden overgegaan. Dit geschiedde bij Koninklijk besluit van 10 September 1864 No. 47 (Ind. Staatsblad 1864 No. 194), houdende bepalingen overeenkomstig welke, behoudens de uitzonderingen bij het Regeeringsreglement bedoeld, de ambtenaren bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië zouden worden benoemd".

Was er al overleg en overeenstemming geweest tusschen de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Koloniën met betrekking tot de Rijksinstelling, noch het een, noch het ander was te ontdekken bij de handelingen dier Ministers na de aanneming van het Wetsontwerp door de Tweede Kamer. Ieder ging nu zijn eigen weg, en dit was oorzaak dat de Delftsche „Instelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië" reeds op 27 Mei 1864 bij besluit van den Raad der Gemeente Delft in „het aanzijn" werd geroepen. Over eenige zaken, die hierop betrekking hebben, ligt nog een sluier, maar dit staat vast, dat Thorbecke niet genegen was om Mr. S. Keyzer, een van de Delftsche docenten, naar Leiden over te plaatsen, en dat Fransen van de Putte zijn steun beloofde aan de op te richten Delftsche Ambtenaarsschool. Was Keyzer te Leiden aangesteld geworden voor één of twee vakken van het Indologisch onderwijs, dan was Nederland bewaard gebleven voor de ellende van den bitteren wedstrijd tusschen Leiden en Delft, en dan had het Javaansch als s t u d i e v a k zijne eereplaats behouden. Over het laatste punt ga ik hier handelen en over het eerste zal ik voorloopig nog zwijgen. Eerst geef ik het woord aan den steller der Indische Nota, die met kennis van zaken en met volstrekte onpartijdigheid zijn belangrijk stuk heeft opgesteld. Een overzicht gevende van de „discussies blz. 599/616 van de Handelingen Staten-Generaal Tweede Kamer 1863/64, Zitting 9 en 10 Mei 1864", zegt hij het volgende. „Had de Minister Thorbecke de kwestie van het onderwijs behandeld,

de Minister Fransen van de Putte besprak het vraagstuk van de opleiding en benoembaarheid der ambtenaren. Hij constateerde, dat bij veel verschil van meening, omtrent twee punten eenstemmigheid bestond, namelijk:

1°. dat het Staatsbelang eischt dat men in Nederlandsch-Indië en niet alleen op Java bekwame ambtenaren bezitte; en

2°. dat eene Europeesche opleiding zooal geen vereischte waarop geen uitzondering mogelijk kon worden geacht, toch in den regel eene hoogst wenschelijke zaak is.

„De Regeering beaamde die twee stellingen, doch achtte het quand même volgen van den regel dat eene Europeesche opleiding geëischt moet worden onmogelijk en onstaatkundig en wees op verschillende bekwame mannen die in Indië waren opgeleid. Voorts stond de Minister uitvoerig stil bij de geschiedenis van hèt onderwerp en betoogde dat de Delftsche Academie niet voldaan had, voornamelijk door het gebrek aan middelbaar onderwijs en de koppeling van de opleiding der Oost-Ind. ambtenaren aan eene inrichting waar zij niet thuis behoorde.

„De opleiding der Oost-Indische ambtenaren was dienstbaar gemaakt aan eene instelling van onderwijs in Nederland, instede dat deze inrichting van onderwijs dienstbaar was gemaakt aan de opleiding der Oost-Indische ambtenaren.

„Bovendien had te Delft (dit was de voorname grief van den Minister zelf blijkens zijne latere handelingen), door de bekende voorliefde van den heer Baud voor Indische taal-, land- en volkenkunde en speciaal voor de Javaansche taal, de studie van deze taal te veel gepredomineerd.

„Alle hulpmiddelen waren beproefd om de Delftsche instelling te doen slagen maar niets was gelukt, en eerst deze Regeering kon door de regeling van het middelbaar onderwijs een meer deugdelijk voorstel doen.

„De plicht van de Regeering was eene rijksinstelling in het leven te roepen, waar gelegenheid bestaat in de eerste plaats om eene speciale opleiding te geven aan de Oost-Indische ambtenaren, „maar ook ten dienste dergenen die zich voor Indië bestemmen ook buiten het ambtenaarsvak, alsook voor hen die aan de Leidsche Akademie studeeren zonder het voornemen te hebben om zich voor Indië te bestemmen, maar die wellicht later op de banken dezer zaal, bij de discussie over de Indische begrooting, de te Leiden opgedane kennis zullen kunnen benuttigen.

„Er zou niet meer gevraagd worden waar en hoe hebt gij uwe kundigheden opgedaan, maar: zijt gij bekwaam?"

„Het zoogenaamde radicaal, dat wil zeggen: benoeming door het Opperbestuur, was feitelijk reeds afgeschaft bij artikel 49 van het nieuwe Regeeringsreglement, bepalende dat de Oost-Indische ambte-

naren, behoudens enkele uitzonderingen, niet meer benoemd zouden worden door den Koning, maar door den Gouverneur-Generaal.

„Alleen door een openbaar examen en geenszins door gunstbetoon zou in 't vervolg uitgemaakt worden wie ambtenaar zouden worden. En dat examen zou zoowel in Indië als in Nederland worden afgenomen volgens hetzelfde programma.

„In de Eerste Kamer (8 Juni 1864) verklaarde Thorbecke nog dat regeling bij de wet van de examenprogramma's enz. geenszins uitgesloten was, maar alleen op dit oogenblik niet raadzaam geacht werd. Thans moest geregeld worden wat dadelijke regeling behoefde en daarvoor vatbaar was. „De zaak, zoo sprak deze Minister, zal, vermoed ik, deze wending nemen: de examens, zoowel hier te lande als in Indië, zullen thans bij een maatregel van algemeen bestuur worden geregeld, maar wanneer de proef genomen is volgens die verordening, zal later de wet in de plaats treden".

Wat geschiedde nu door den wil van den Minister van Koloniën, die met Thorbecke niet in overleg trad omtrent het examen-programma? Er werd bepaald dat als Indologische vakken van het zoogenaamd Groot Ambtenaars-examen zouden optreden:

1. de geschiedenis en de land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië.
2. de kennis der staatsinstellingen van N.-I.
3. de beginselen van de Javaansche of die van de Maleische taal, ter keuze van den geëxamineerde, en in één of meer der volgende vakken, mede ter keuze van den geëxamineerde:
1. de beginselen van eene of meer der in N.-I. inheemsche talen, behalve die waarin hij reeds examen heeft afgelegd;
2. de godsdienstige wetten, de volksinstellingen en gebruiken in N.-I.;
3. het landmeten en waterpassen, en
4. het boekhouden.

In het Programma van Uhlenbeck kwamen deze Indische vakken voor: 1. De land- en volkenkunde van N.-I.; 2. De grondbeginselen der Javaansche of Soendasche en Maleische talen, en 3. Het reglement op het beleid der regeering van N.-I. en de voornaamste Koloniale verordeningen. Van Indische Geschiedenis en van Islam en Adat, zoo als men nu zegt, is geen sprake, maar van de aanstaande ambtenaren bij het algemeen bestuur worden geëischt: „de beginselen der handelswetenschappen, daaronder het boekhouden", en voor die bij het binnenlandsch bestuur: diezelfde beginselen, daaronder die der warenkennis en „het boekhouden", en nog „de praktische landmeetkunde en waterpassing". Opmerking verdient dat van de eerstgenoemde ambtenaren worden gevraagd: „de grondbeginselen" der talen, en van de laatstgenoemde: „de grond regelen". — Duidelijk is het dat de ontwerper van het Programma van 1864 dat van Uhlenbeck gedeeltelijk heeft overgenomen, maar

de keuze komt bij den laatste niet voor. Vreemd is het dat Islam en Adat gelijkwaardig zijn met landmeten en waterpassen en met boekhouden, nog vreemder dat eene inheemsche taal, buiten het Javaansch en Maleisch, op ééne lijn wordt gesteld met die beide genoemde niet-Indische vakken, en allervreemdst dat zulk eene taal voor het examen wordt gelijkgesteld met het Javaansch, dat volgens de algemeen gangbare beschouwing van toen en van nu een zwaar studievak moet worden genoemd. Wij mogen wel vragen of er stelsel is in die examen-eischen van den Minister, die het Javaansch niet voor allen noodig rekende, en die het ongelijksoortige en niet gelijkwaardige zoo kinderlijk naief naast elkander plaatste. Men kan met eenigen grond zeggen dat inheemsche talen, buiten Java gesproken, kunnen worden aangeleerd door iemand, die het Javaansch niet kent of niet beoefent, maar is het niet dwaas den examinandus de vrijheid te laten naast het Maleisch in plaats van het Javaansch zijne keuze te vestigen op één of meer van de vakken ter keuze? — Bij de samenstelling van het Programma van 1864 ging men te werk alsof de Rijksinstelling niet in het leven was geroepen, en, zooals ik boven heb gezegd, in de zaak van de opleiding der aanstaande Ambtenaren gingen Thorbecke en Fransen van de Putte ieder zijn eigen weg.

Toen nu de Delftsche Gemeenteraad zijn eigen School voor Ambtenaren stichtte, benoemde hij spoedig een docent in het landmeten en waterpassen, en deze bleef bijna tien jaren als zoodanig werkzaam, en nadat nadere Koninklijke Besluiten, van 23 Juni 1871 en van 30 October 1872, in het Indisch Staats-examen verandering hadden gebracht, werd aan dien docent eervol ontslag verleend. Aan de Rijksinstelling trad zulk een docent niet op, en noch te Delft, noch te Leiden werd onderwijs gegeven in het boekhouden. Professor Opzoomer heeft eenmaal een klacht geuit over ons onvermogen op wetgevend gebied, en wij mogen gerust zeggen, dat wij bij het Indisch examen werkelijk blijk hebben gegeven van zulk een onvermogen. Vooral met betrekking tot het Javaansch moeten wij zeggen, dat er met het jaar 1864 een tijd aanbrak, waarin de studievakken van het oude Delft werden veranderd in en verlaagd tot examenvakken in den slechten zin van het woord. In plaats van de oude methode, die voor africhting werd uitgemaakt, kwam een nieuwe methode, die werkelijk africhting was. Het ging niet meer om de eer van het vak, het ging om de cijfers, om succes bij het vergelijkend examen, om het eindcijfer en om de kans van benoeming. Innig overtuigd ben ik van de goede bedoeling, waarmede Fransen van de Putte het Javaansch van zijn hoogen rang beroofde, en innig overtuigd ben ik van zijn goeden wil om iets goeds tot stand te brengen, maar zijn doen en drijven kan ik niet goedkeuren. Hij wist niet welke beteekenis de studie van het

Javaansch heeft en hij begreep niet dat iemand, die genoemde hoog ontwikkelde taal ook maar eenigszins van nabij heeft leeren kennen, daardoor in staat wordt gesteld om met een zeker gemak andere Indische talen, op en buiten Java gesproken, aan te leeren. Het Javaansch, vooral het Javaansch zoo als Roorda het onderwees, was hem een schrikbeeld, en hij wilde de aanstaande Ambtenaren niet dwingen om zich te vermoeien met die lastige taal. Hij meende practisch te werk te moeten gaan, en hij zag niet in dat zijn besluit om het Javaansch te vernederen een hoogst onpractische regeeringsdaad was. Baud, wij hebben het gezegd, kende geen Javaansch, maar de waardij daarvan erkende hij, en al zijn streven was daarheen gericht dat de taal der Javanen grondig zou worden onderwezen en aangeleerd. Onder de vigueur van het Programma van 1864 is het mogelijk geworden, dat eene oppervlakkige kennis van verscheidene inheemsche talen buiten het Javaansch en Maleisch meer nut aanbracht dan eene grondige kennis van het Javaansch.

Toen de minister van zijne nieuwe regeling mededeeling deed aan de Indische Regeering (Ministeriëele dépêche van 24 September 1864 Lett. APZ no. 34/1174) gaf hij te kennen „dat het niet noodig geacht was al dadelijk uitvoering te geven aan artikel 49 Regeeringsreglement in zijn geheel, dus met inbegrip van de bepalingen op ontslag en pensioen der ambtenaren, maar dat de regeling van de benoembaarheid afzonderlijk in het eerst was geschied omdat daaraan het meest behoefte bestond. Omtrent de nieuwe regeling merkte de Minister het volgende op.

„Het sedert ruim twintig jaren gevolgde stelsel toch schiep een kunstmatig monopolie, waardoor, met uitsluiting van alle anderen, het voorregt van benoembaarheid tot ambten en bedieningen in Indië in den regel beperkt werd tot hen, die op eene bepaalde plaats en naar bepaalde voorschriften, hunne bekwaamheden hadden verkregen. Evenmin als op wetenschappelijke gronden, is dit stelsel van uitsluiting uit een practisch oogpunt te verdedigen. De wijze waarop het gewerkt heeft, voert deszelfs veroordeeling dan ook met zich. Daarvoor behoorden in de eerste plaats te treden: vrije algemeene mededinging, toegankelijkheid tot de burgerlijke ambten en bedieningen in Indië, voor iederen Nederlander of inboorling van eilanden van den Indischen archipel, voor zoover deze tot Nederlandsch-Indië behooren, en ook voor hen, die in Nederlandsch-Indië geboren zijn uit aldaar gevestigde ouders, voor zoover zij niet behooren tot de met de Inlandsche gelijkgestelde bevolking (vreemde oosterlingen) onder de eenige voorwaarde van bekwaamheid, onafhankelijk van de plaats wáár en de wijze waarop de vereischte bekwaamheid verkregen is.

„Als regel moest het afleggen van voldoend examen worden voorge-

schreven, maar, in verband met het tweede beginsel, dat aan de verordening ten grondslag ligt, werd bepaald, dat zoowel in Indië als in Nederland examen kan worden afgelegd, en dat het examen hier en daar in niets zal verschillen. De grieven, bij herhaling tegen het beginsel van verpligte opleiding in Nederland vernomen, zijn toch verre van ongegrond, en het moet het Gouvernement onverschillig zijn wáár de noodige bekwaamheden verkregen worden. Slechts heeft hetzelve regt te vorderen, dat dienaren van den Staat voldoende bekwaamheden bezitten om den lande naar eisch te dienen.

„Het hoofddoel der verordening is de belangen van het binnenlandsch bestuur vooral zooveel mogelijk te bevorderen, door de bepaling, dat de daarbij geplaatst wordende ambtenaren een genoegzaam wetenschappelijke opleiding met vrucht hebben genoten. Is dit voor Java van het hoogst belang, niet minder is het dit voor de zoogenaamde Buitenbezittingen".

Gulden woorden, dat moet worden erkend, sprak Fransen van de Putte tot de Indische Regeering, en aan de achterstelling van Indië zou dan ook weldra een einde komen. „In Indië was in 1859, ter voorziening in de behoefte aan middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs, besloten tot oprichting van het Gymnasium Willem III te Batavia, en toen nu in Nederland door de oprichting van de Rijksinstelling gelegenheid gegeven was om onderricht te ontvangen in Indische wetenschappen, stelde het College van Curatoren van het Gymnasium Willem III in 1864 voor, aan dit Gymnasium ook zoodanige gelegenheid te openen. Dit had de oprichting ten gevolge van de Indische afdeeling aan genoemd Gymnasium (eerst afdeeling C, later bij de opheffing van de afdeeling voor de klassieke talen, afdeeling B genaamd), waar onderwijs zou worden gegeven in ongeveer dezelfde vakken als aan de Rijksinstelling te Leiden. Ongeveer tegelijkertijd besloot de Raad van de Gemeente Delft om te dier plaatse eene instelling voor onderwijs in de Indische taal-, land- en volkenkunde te openen.

„De hoogerbedoelde beginselen, zegt de Nota, hoewel thans (in 1900) nog geldende, gaven sinds 1864 meer dan eens aanleiding tot beschouwingen en critiek. In de eerste jaren golden deze beschouwingen voornamelijk de vraag welke bekwaamheden van de aanstaande Oost-Indische ambtenaren moesten gevorderd worden, met andere woorden: de inrichting, wijze van afnemen enz. van het zoogenaamd grootambtenaarsexamen. . . . . .

„De ondervinding opgedaan bij de eerste examens (beginnende met 1865) gaf reeds spoedig aanleiding tot het voorstellen van eenige wijzigingen in het examen-programma en in enkele daarmede verband houdende artikelen in de regeling van 1864. Zoo stelde de Minister Trakranen (Hoofd van het Departement van Koloniën van 17 Sep-

tember 1866 tot 20 Juli 1867) onder anderen voor om wetten, volksinstellingen enz. *niet* onder de facultatieve, maar onder de verplichte vakken op te nemen. De Raad van State, over dit laatste voorstel gehoord, kon daarmede niet instemmen, en dat de bekendheid met godsdienstige wetten enz. voor den aanstaanden ambtenaar van evenveel belang was als de kennis der Staatsinstellingen (zooals de Minister Trakranen had beweerd)" — neen, niet beweerd, maar helder ingezien — „kon de Raad van State niet toegeven. „Algemeene bekendheid, zoo schreef de Raad, met het volk waaronder de ambtenaar geroepen kan worden zijne functiën uit te oefenen, moge schier even noodzakelijk schijnen als de wetenschap op welke wijze het bestuur over dat volk wordt uitgeoefend, hieruit volgt alleen dat land- en volkenkunde teregt onder de verpligte vakken is opgenomen, doch het dieper indringen in de zeden en gewoonten der verschillende volksstammen, die in den Indischen Archipel worden aangetroffen, is voor de behoorlijke vervulling van een aantal ambtsbetrekkingen in Nederlandsch-Indië geen onmisbara vereischte". — Welk een droevig teeken van onkunde bij een lid van het Hooge Staatscollege, uit wiens pen de bovenaangehaalde woorden zijn gevloeid. Een naam wil ik niet noemen, maar ik ben overtuigd van de waarheid mijner gissing, en ik zou in staat zijn, desgevorderd, den naam te noemen en de verklaring te geven van de zonderlinge dwaling, waarin bedoeld lid was vervallen. Verstandig was een andere verklaring van den Raad van State, die, ongevraagd, „voorstelde om hen, die een goed examen in het Javaansch hadden afgelegd, bij voorkeur op Java te plaatsen". Verstandig was ook de raad van de Nederlandsche examen-commissie van het jaar 1866 om de examens in boekhouden en landmeten en waterpassen af te schaffen. „De Heer Hasselman (Minister van Koloniën van 20 Juli 1867 tot 4 Juni 1868) wenschte omtrent de door zijn ambtsvoorganger, den Raad van State en de examen-commissie gedane voorstellen tot wijziging van de regeling van 1864 het gevoelen te vernemen van de Indische Regeering (Ministerieele dépêche 20 October 1867 No. 19/1341) en de Gouverneur-Generaal Mijer" — blijkens hetgeen hij over de opleiding der aanstaande Ambtenaren heeft medegedeeld in zijn Levensbeschrijving van Baud geen vreemdeling in deze zaken — „droeg aan de betrokken autoriteiten op te adviseeren over de verschillende in het Koninklijk besluit van 10 September 1864 noodig geachte wijzigingen (Besluit 13 Maart 1868 No. 3)".

„Deze opdracht, alsmede de overweging van eenige in 1867 door de Nederlandsche commissie voor het groot-ambtenaarsexamen gedane voorstellen tot wijziging van de op de examens betrekking hebbende artikelen van het Koninklijk besluit van 10 Mei 1864. gaven in Indië aanleiding tot eene uitvoerige gedachtenwisseling over het examenprogramma.

„De (Indische) examen-commissie (van 1868) stelde voor dat de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken onder de verplichte, het landmeten en waterpassen daarentegen onder de niet verplichte vakken werd opgenomen, dat examen afgelegd moest worden in het Maleisch *en* in het Javaansch of Soendaneesch (hier komt Uhlenbeck terug), dat bovendien examen afgelegd kon worden in eenige andere Inlandsche talen.

„De Indische adviezen werden door den Gouverneur-Generaal aangeboden aan den Minister van Bosse (Besluit 28 October 1869 No. 1), die daarin aanleiding vond op 11 Maart 1871 den Koning een voorstel te doen tot wijziging van verschillende artikelen van de regeling van 10 Mei 1864. Met betrekking tot de vraag of examen B (het Indologisch deel van het examen) wijziging behoefde, merkte de Minister onder anderen het volgende op:

„De vrijheid van keuze heeft ook een, zeker niet bedoeld, maar te voorzien nadeelig gevolg gehad, dat namelijk de keuze meestal viel op minst moeijelijke maar ook minst gewigtige examenvakken. Het laat zich begrijpen dat de kennis der godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië van meer gewigt is dan die van het landmeten en waterpassen of van het boekhouden. En toch wordt gemeenlijk een dier laatste vakken als gemakkelijker dan het eerste als verplicht examenvak gekozen. Evenzeer wordt veel meer in het Maleisch dan in het moeijelijker Javaansch examen afgelegd en dat niettegenstaande het Gouvernement bij herhaling, met het oog op de richtige vervulling van vele betrekkingen bij het Binnenlandsch Bestuur op Java, heeft doen blijken, groote waarde te hechten aan de beoefening van het Javaansch".

Daarom stelde van Bosse voor het examen te verzwaren, de keuze te laten vervallen, Islam en Adat verplicht te stellen en t w e e talen te eischen, namelijk Maleisch en Javaansch of Soendaneesch of eene andere in inheemsche taal, „zoo tot het afnemen van het examen daarin gelegenheid bestaat", zoo als de Indische examen-commissie had aangeraden. Op dit voorstel was de Raad van State gehoord (advies van 18 April 1871, No. 7) en daarop bracht de Minister een nader rapport uit op 17 Juni 1871, ten gevolge waarvan op 23 Juni daaraanvolgende door den Koning werd bepaald, dat vereischt zou worden, wat de talen aangaat:

„1°. De Maleische taal; 2°. de Javaansche taal of in hare plaats eene andere in N.-I. inheemsche taal, wanneer daarin van Gouvernementswege onderwijs wordt gegeven dáár waar het examen wordt afgenomen".

De laatste voorwaarde had grond van bestaan, want anders zou te Delft elke taal buiten het Maleisch en Javaansch kunnen worden onderwezen en het examen daarin buiten contrôle van Rijks-docenten

kunnen worden afgedwongen. „Zoowel in 1871 als in 1872 wordt, zeide het Besluit, evenwel nog gelegenheid gegeven tot het afleggen van het examen overeenkomstig de regelen van 10 September 1864". Het Ministerie, waarin van Bosse zitting had, trad af op 6 Juli 1872, toen Fransen van de Putte opnieuw met het Departement van Koloniën werd belast. Hij haastte zich het werk van zijn voorganger te niet te doen voor zooveel de talen aangaat, en reeds op 30 October 1872 werd bij Koninklijk Besluit bepaald, dat voortaan zou worden geëischt: 1°. de Maleische taal of 2°. de Javaansche taal, ter keuze van den belanghebbende, aan wien de bevoegdheid wordt gelaten om in beide talen examen af te leggen en in iedere andere in N.-I. inheemsche taal, wanneer daarin aan eenige rijks-, gemeente- of bijzondere instelling in het land waar het examen wordt afgenomen onderwijs wordt gegeven, of waarin ter beoordeeling van onzen Minister van Koloniën dan wel van onzen G.-G. van N. I., onder voldoende waarborgen, examen kan worden afgenomen.

Door dit besluit was Delft gered en daar voerde men allengs in, na het Maleisch, Javaansch en Soendaneesch, (dit laatste onderwezen van af den cursus 1871/72) het Madoereesch, het Balineesch, het Bataksch, het Makassaarsch en het Boegineesch, zegge te zamen acht talen. — Meer en meer, om nu van de andere vakken niet te spreken, werd het taalonderwijs te Delft één groot examenvak, tot schade voor al die talen en vooral voor het Javaansch. Die toestand bleef voortduren tot aan de nieuwe regeling van 20 Juli 1893, en deze was het werk van den Minister van Dedem, die van 21 Augustus 1891 tot 9 Mei 1894, dus geen volle drie jaren, belast was met de zorg voor de Koloniën. „In 1892 trok de opleidingskwestie zijne aandacht en hij stelde daarover eenige vragen aan de commissie, die in Nederland belast was met de afneming van het groot-ambtenaars-examen (in genoemd jaar). De Minister wenschte vooral ingelicht te worden over de vraag of de eischen van het programma van (dat) examen, met het oog op den werkkring die de(n) ambtenaren in Indië wacht, wel zoo doelmatig mogelijk waren gesteld, iets waarvan de Minister verklaarde niet volkomen overtuigd te zijn.

„Naar aanleiding hiervan betoogde de examen-commissie in een uitvoerig rapport de wenschelijkheid om het examen-programma, in verband met de eischen van den Indischen dienst zoodanig te wijzigen, dat onder de verplichte vakken werd opgenomen de kennis van de Nederlandsch-Indische Wetboeken en dat instede van een examen in het Maleisch o f Javaansch geëischt moest worden een examen in het Maleisch e n Javaansch. Voorts werden eenige wijzigingen aanbevolen in het Koninklijk Besluit van 29 Augustus 1886 (lees: 1883), — waarbij nieuwe regelen werden vastgesteld omtrent de benoembaarheid en uitzending van rechterlijke en administratieve ambtenaren voor

den dienst in N.-I. — en in het Reglement op het groot-ambtenaars-examen.

„Toen de Minister van Dedem, bij Ministeriëele dépêche 5 November 1892 No. 53/2321, het oordeel van den Gouverneur-Generaal Pijnacker Hordijk vroeg over de door de Nederlandsche examen-commissie ontwikkelde denkbeelden, verwees deze G.-G. naar de uitvoerige correspondentie in 1890 over dezelfde denkbeelden in Indië gevoerd". — en wel naar aanleiding van het plan-Keuchenius tot stichting eener nieuwe Rijksinstelling voor aanstaande O.-I. ambtenaren, over welk plan ik later in dit tijdschrift hoop te handelen — „en naar het destijds door hem daarover uitgebracht advies (Besluit 21 December 1892 No. 6). Hij verklaarde dat advies te handhaven en voegde daaraan alleen nog toe dat hij zich bleef verklaren tegen opneming van de rechtswetenschappen als afzonderlijk studievak en t e g e n het verplichtend stellen van de studie van het Javaansch e n Maleisch.

„De Minister van Dedem kon zich blijkens zijne dépêche van 28 Maart 1893 No. 26/635 bij deze conclusiën niet aansluiten. Hij had zelf de(n) cursus aan de vroegere Delftsche Academie doorloopen, en de ervaring aldaar en in zijne latere Indische loopbaan opgedaan hadden hem gebracht tot eene overtuiging die hij geen geweld kon aandoen. Die overtuiging, was dat het examen-programma behoorde uitgebreid te worden met de kennis van de Nederlandsch-Indische Wetboeken en de verplichte studie van Maleisch en Javaansch, dat het groot-ambtenaars-examen gesplitst moest worden in twee deelen en dat het Koninklijk Besluit van 1886 Mo 148 (inhoudende wijziging van het K. B. van 1883) op enkele punten moest worden gewijzigd. Dat plan, om dat zoo te noemen, van den Minister werd vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 20 Juli 1893 No. 29, en daardoor werd het Javaansch verplicht examenvak. In den waren zin des woords kon het echter niet, zoo als in het oude Delftsche stelsel, den rang van studievak innemen, want de niet verplichte talen drongen het Javaansch in den hoek, om eene gemeenzame uitdrukking te bezigen. Aan die nieuwe regeling kwam in 1900 een einde door het plan van den Minister Cremer om de aanstaande O. I. ambtenaren te laten opleiden aan de Rijks-Universiteit te Leiden. Over dat plan hoop ik in verband met het plan van Keuchenius te spreken.

Terugkomende op het begin van mijn artikel moet ik verklaren, dat ik nog, evenals in 1893, van gevoelen ben, dat a l l e J u r i s t e n voor Indië bestemd, h e t J a v a a n s c h m o e t e n b e o e f e n e n. en dat a l l e a a n s t a a n d e a d m i n i s t r a t i e v e a m b t e n a r e n i n h e t J a v a a n s c h e n i n d e J a v a a n s c h e L e t t e r k u n d e m o e t e n w o r d e n o p g e l e i d e n i n g e w i j d.

Wat nu den tegenwoordigen toestand betreft, voor zooveel aangaat

de beoefening van het Javaansch door de candidaat-ambtenaren, dien moet ik allertreurigst noemen. Een jaar studie van het Maleisch en daarna twee jaren studie van het Maleisch of van het Javaansch, dat is wel een van de vreemdste dingen, die bij ons op het gebied der Indologische vakken zijn vertoond. Nog vreemder is hetgeen wij zien gebeuren bij de Juristen, want zij kunnen nu binnen anderhalf jaar hunne Indische studie voltooien. Wij vragen, wat er moet terecht komen van eene dusdanige gejaagde beoefening der Indologie; wij vragen, wanneer aan het Departement van Koloniën een Besluit zal worden uitgewerkt, dat verbetering brengt in den treurigen toestand.

Den Haag, 14 Juli 1911.

De Magistraatsrechtspraak in het ressort van den Raad van Justitie te Padang.

DOOR

Mr. G. N. BOUMA.

Reeds herhaaldelijk is er op gewezen, in welke onbevoegde handen de rechtspraak ten politie-rolle zich bevindt en tot welke soms belachelijke, soms ergerlijke uitspraken dit aanleiding heeft gegeven. Sedert Mei van het vorige jaar als gedelegeerde van den Raad van Justitie alhier met het nazien der Magistraatsvonnissen in dit ressort gewezen, belast, heb ik in dit betrekkelijk korte tijdsverloop zooveel staaltjes niet alleen van onkunde, doch ook van willekeur en gezagsmisbruik ontmoet, dat ik meen eenige daarvan te moeten publiceeren om meer bekend te doen worden hoe hier nog „In naam der Koningin" wordt Recht gesproken.

Dat er vaak juridische onzin in die vonnissen wordt gedebiteerd, daarvan wil ik den Magistraten die geene juridische opleiding hebben genoten geen verwijt maken, doch wel, dat ze zoo dikwijls in strijd met wettelijke voorschriften veroordeelen en vóoral, dat ze bij het beoordeelen der hun voorgelegde zaken niet onbevooroordeeld te werk gaan en bij het opleggen der straffen een ander doel nastreven dan het rechtvaardig straffen der onderwerpelijke zaak. Dat dit het geval is, is een gevolg van het feit dat de bestuursambtenaar als rechter fungeert. De bestuursambtenaar, als regel geen opleiding daartoe genoten hebbende, zal, overstelpt als hij is met allerlei werkzaamheden, niet die zorg aan de rechtsbedeeling kunnen wijden die deze, uit den aard der zaak, eischt.

Een goed onderzoek zelfs in de schijnbaar onbeduidendste zaken is nu eenmaal tijdroovend. Een ernstiger bezwaar is, dat de bestuursambtenaar in vele gevallen waarin hij als rechter moet optreden, Partij is, en dientengevolge geen o n partijdig vonnis kan wijzen.

Hoe menschelijk en dientengevolge volkomen verklaarbaar is het, dat een bestuursambtenaar overtredingen, die direct zijn bestuurstaak raken, en dientengevolge bemoeilijken, dan wel, die tegen door hem, als bestuurder, uitgevaardigde bevelen indruischen, strenger straft

dan andere, de rechtsorde veel meer verstorende doch hem en zijn werk ongemoeid latende delicten.

Een andere fout, den huidigen toestand aanklevend, zijn grond in hetzelfde feit vindend is, dat de persoon die de straffen oplegt, de beschikking krijgt over de door die strafoplegging beschikbaar gekomen werkkrachten. Een niet uit te blijven gevolg hiervan is dat het al of niet noodig hebben van arbeidskrachten invloed heeft op de zwaarte der op te leggen straffen.

Eene speciaal de Politierechtspraak op de Buitenbezittingen aanklevende fout is wel deze, dat ze wordt uitgeoefend door veel te jeugdige en onervaren personen als aspirant-controleurs, doch wat nog veel erger is door personen van geringe ontwikkeling als civiel gezaghebbers, posthouders, commiezen, klerken ja zelfs maandgelders ten controleurskantore.

Waar op Java die rechtspraak in hoofdzaak in handen van Residenten en Assistent-Residenten en bij uitzondering in die van enkele controleurs berustte, kon de Regeering bij de invoering der Europeesche rechtspleging in de Buitenbezittingen, zich in dit enorme, dun met dergelijke hoogere ambtenaren bezaaide gebied niet tot deze bepalen, doch moest ze lagere ambtenaren daarmede belasten.

Daarentegen werden meerdere waarborgen voor eene goede rechtsbedeeling gegeven, door te bepalen, dat de in de Algemeene bepalingen van wetgeving en het Regeeringsreglement gegeven regel „Niemand mag tot straf vervolgd of daartoe veroordeeld worden dan op de wijze en in de gevallen bij de wet voorzien" ook voor de zoogenaamde politioneele vergrijpen zou gelden en dat slechts moest worden Recht gedaan na wettig bewijs te hebben bekomen.

Uitdrukkelijk zien we den wetgever van het Sumatra-reglement breken met het systeem van het Inlandsch reglement voor Java en Madoera, volgens hetwelk de Resident recht spreekt „naar bevind van zaken", en den Magistraat den eisch stellen „Dat slechts op overtuiging, geput uit wettige bewijsmiddelen recht mag worden gesproken".

In art. 333 Sumatra-reglement zien we in afwijking van het bij art. 370 van het Inlandsch reglement bepaalde, de wijze voorgeschreven waarop de rechtspleging door den Magistraat moet plaats hebben en de orde die daarbij moet worden in acht genomen, terwijl art. 502 van dat zelfde reglement stipuleert: „Dat niemand wegens misdrijf of overtreding tot straf veroordeeld mag worden, tenzij de Rechter door wettige bewijsmiddelen de overtuiging hebbe bekomen, dat een strafbare daad gepleegd is en dat beklaagde daaraan schuldig is". Ten overvloede wordt er nog aan toegevoegd „Op bloote vermoedens of onvolkomen bewijs mag niemand veroordeeld worden". Zoowel uit de woorden van dit artikel, als uit de behandeling van de daarop-

volgende en daarbij behoorende bewijsleer in een afzonderlijken titel, blijkt ten duidelijkste, dat deze eisch van slechts op overtuiging geput uit wettige bewijsmiddelen recht te doen" voor a l l e onder de vigeur van het Sumatrareglement in Naam der Koningin rechtsprekende rechtbanken en gerechten dus ook de Districts- en Magistraatsgerechten van bindende kracht is. (§ 223, 376, 391 van „De rechtsbedeeling onder de Inlanders" enz. van Mr. W. A. P. F. L. Winckel.)

„Door de nieuwe regeling van het Rechtswezen in het Gouvernement van Sumatra's Westkust wordt een groote weldaad bewezen aan de inheemsche bevolking" aldus Mr. der Kinderen in zijne voorrede op de bekende Toelichting van het Sumatra-reglement „doch" zoo vervolgt hij „deze weldaad zal eerst dan werkelijk gevoeld kunnen worden, als die voorschriften worden toegepast en nageleefd in den geest en naar de bedoelingen van den wetgever".

En juist deze laatste voorwaarde wordt hier door het overgroote deel der Magistraten niet vervuld, doordat zij daarmede niet bekend zijn en zich ook geen moeite geven daarmede bekend te worden.

Niettegenstaande dien uitdrukkelijken eisch van alleen op overtuiging geput uit wettige bewijsmiddelen, recht te doen, heb ik nu reeds eenige duizenden vonnissen onder oogen gehad waaruit formeel bleek dat absoluut geen enkel wettig bewijsmiddel gebruikt was geworden, terwijl minstens een zelfde aantal onder mijne handen doorging, die later aan hetzelfde euvel bleken mank te gaan, ofschoon de betrekkelijke registers (papier is geduldig) formeel in orde waren. De reden dat dit geschiedt en geschieden kan, is m.i. alleen te vinden in het feit, dat de niet rechtsgeleerde Magistraat niet voldoende doordrongen is van het gewicht van den eisch van alleen op wettige bewijsmiddelen recht te doen.

„Het werkt zoo belemmerend" „er kan niet zoo vlug worden recht gedaan" en „menigeen die schuldig is ontspringt den dans", hoor ik zeggen.

Zeer zeker, vlug recht is veel waard, doch het moet Recht en geen onrecht zijn, en te betreuren is het zeker zoo een schuldige ongestraft blijft rondloopen, doch veel betreurenswaardiger is het zoo een onschuldige gestraft wordt.

Ter staving van het bovenstaande wil ik thans eenige recente vonnissen laten volgen.

De fungeerend Magistraat te Sawahloento veroordeelde een Panghoeloe (ter Sumatra's Westkust in tegenstelling met op Java een wereldlijk hoofd) wegens het sluiten van een huwelijk tusschen een man en eene gescheiden vrouw, voordat de Iddahperiode der laatste verstreken was, tot eene geldboete op grond van art. 2 sub 2 van de zoogenaamde keur van Canne (opgenomen in de *Jav. Ct.* van 6 Juli 1889, No. 54) ofschoon deze bepaling uitdrukkelijk strafbaar stelt den Mohamedaansche p r i e s t e r, enz.; doch erger is wat volgde. Daarop

stonden de jonggehuwden terecht en werden deze schuldig verklaard aan overspel en „medeplichtigheid aan overspel" en veroordeeld de man tot drie maanden ten-arbeidstelling, de vrouw tot drie maanden gevangenisstraf.

De Magistraat te Padang veroordeelde tientallen personen wegens het meerdere malen plegen van „Nalatigheid in het verrichten van heerendiensten" tot meerdere malen de maximum straf van zes dagen ten-arbeidstelling, niettegenstaande het Sumatra-reglement in art. 333, op het voetspoor van art. 167 van het reglement op de strafvordering bepaalt „Wanneer de beklaagde aan meer dan eene overtreding is schuldig verklaard, wordt alleen de straf op de zwaarste gesteld tegen hem uitgesproken". In zijn ijver om die nalatige heerendienstplichtigen eens flink te straffen, ging hij zelfs zoover, dat hij vergat dat zijne competentie ingevolge art. 10 van het Sumatra-reglement zich niet verder uitstrekte dan het opleggen van ten-arbeidstelling voor den tijd van ten hoogste drie maanden.

Straffen toch van veel langeren duur o.a. van 24×6 dagen werden ter zake opgelegd.

Op het onwettige van dergelijke vonnissen opmerkzaam gemaakt, gaf die Magistraat te kennen, dat hij ze dan wel anders zou krijgen en wel door ze dan herhaaldelijk op de rol te brengen.

En werkelijk had deze Magistraat reeds herhaaldelijk in strijd met het in art. 408 Sum.-Regl. neergelegde algemeene beginsel op deze wijze zijn wensch om zwaar te straffen, doorgezet.

Zoo had hij een reeks van voortgezette diefstalletjes, die alle tegelijkertijd ontdekt waren, in even zoovele zaken gesplitst en die op verschillende terechtzittingen soms zelfs op één dag gehouden, behandeld. Zoodoende werd die persoon bij vonnissen op 4, 4, 5, 8, 11, 11, 13, 13, 16, en 18 April en 13 Mei 1910 gewezen respectievelijk tot 2, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, en 3 maanden ten-arbeidstelling veroordeeld.

Art. 408 Sum.-Regl. toch luidt: „Wanneer blijkt, dat de beklaagde tevoren, doch na het plegen van het feit, waarvoor hij terecht staat, terzake van andere misdrijven is veroordeeld, slaat de rechtbank in de toepassing der straf acht op de aan beklaagde bevorens opgelegde straf of straffen. De rechtbank spreekt in geen geval een straf uit, waarvan het gevolg zou zijn, dat de beklaagde terzake dier gezamenlijke misdrijven of overtredingen eene zwaardere straf zoude ondergaan dan het maximum tegen het zwaarste feit bedreigd".

Waar het maximum tegen het zwaarste feit in casu drie maanden ten arbeidstelling bedroeg, is het niet te verwonderen, dat op een daarna door den veroordeelde ingediend gratieverzoek door Z. Excell. den Gouverneur-Generaal goedgunstig werd beschikt en aan den veroordeelde, die intusschen reeds gedurende $7^1/_2$ maand zijn straf had ondergaan, algeheele gratie van het nog te ondergane deel werd verleend.

Eene zelfde behandeling ondervond een Inlander die op één dag in de maand November 1910 verschillende verguld zilveren voorwerpen in de drie, hier ter plaatse aanwezige pandhuizen verpandde, ze uitgevende voor gouden sieradieën.

Kort daarop werd het bedrog ontdekt en stond de beleener op verschillende dagen in die maand, terzake van de overtreding van art. 350 Sw. v. Inl., voor den Magistraat terecht, die hem respectievelijk tot drie, drie en drie maanden ten-arbeidstelling veroordeelde. Door den Raad alhier hiermede in kennis gesteld, deed het Hooggerechtshof daarop stappen bij de Regeering en werd den veroordeelde op 10 Maart d.a.v. gratie verleend van het nog te ondergane gedeelte. Intusschen had hij reeds meer dan vier maanden ondergaan.

Dit bovenvermelde, meermalen de straf van zes dagen opleggen wegens herhaaldelijk verzuim van of nalatigheid in het verrichten van heerendiensten, geschiedde niet alleen te Padang, doch werd door bijna alle Magistraten in dit ressort gedaan, totdat thans door de door den Raad alhier daarop gemaakte aanmerkingen daaraan een einde is gemaakt.

De fungeerend Magistraat te Padang verklaarde een dogkar-koetsier, die door het schrikken van zijn paard, met zijn rijtuig in aanraking was gekomen met een Gemeente lantaarnpaal, tengevolge waarvan het in die lantaarn zich bevindende gloeikousje beschadigd werd, schuldig aan „het opzettelijk vernielen van eens anders eigendom" en veroordeelde hem terzake tot *f* 5.— boete, subsidiair 5 dagen ten-arbeidstelling. Met een ander fungeerend Magistraat alhier dit geval besprekende, wilde deze wel toegeven, dat het vonnis niet geheel in den haak was, doch, voegde hij er aan toe „die kerel zal het wel voor wat anders verdiend hebben". Vele rigoureuse vonnissen door Magistraten gewezen, kunnen we hiertoe terugbrengen „de man is in het een of ander opzicht lastig geweest voor den bestuursambtenaar, zonder daarvoor gestraft te kunnen worden; welnu zoodra deze daartoe bij machte is, pepert hij als Magistraat het hem wel in. Een andere verklaring kan ik niet geven (of het moest zijn behoefte aan werkkrachten) voor de vonnissen waarbij de fg. Magistraat te Fort de Kock drie dogkar-koetsiers veroordeelde ieder tot één maand ten-arbeidstelling, omdat het tuig van het paard van den een niet in orde was, de wagen van den tweede geen tent had en een zeiltje van de tent van den derde gescheurd was.

Ook bij den Magistraat te Pajakoemboeh schijnen de dogkar-koetsiers in een kwaden reuk te staan, tenminste achtereenvolgens werden in de maand December 1910 twee van dat nuttige gilde wegens „het niet op hunne zitplaatsen zitten" een ander omdat zijn wagen niet van zeiltjes voorzien was, een vierde omdat „de tent van zijn wagen er schunnig uitzag", een vijfde omdat hij het tarief niet op een zicht-

bare plaats doch, omdat door het schommelen van het rijtuig herhaaldelijk het dit beschermende glas gebroken was, in het laadje van zijn wagen had, ieder tot zes dagen tenarbeidstelling veroordeeld.

Diezelfde Magistraat veroordeelde een pedatievoerder, die met het wiel van zijn kar in de goot voor eene chineesche toko geraakt was, waardoor, volgens verklaring van den eigenaar, aan den berm eene schade van *f* 2.— was toegebracht, wegens „moedwillige vernieling van eens anders eigendom", tot de straf van twintig dagen tenarbeidstelling.

Zoo zien we door verschillende Magistraten ter zake van: „het niet zindelijk houden van zijn erf", „het na acht uur s'avonds loopen zonder licht", „het als vrachtrijder niet loopen naast zijn trekdier", „het bij zich hebben van een grasmes" (zonder eenige reden maar als wapen gekwalificeerd) de straf van ten-arbeidstelling voor den tijd van 12 dagen en terzake van „het overnachten in een ledige pedati, passerloods, of lapau" zelfs van 20 dagen opgelegd. Op dergelijk zwaar straffen kan de Raad geen aanmerking maken zoolang de Magistraat geen hoogere straf oplegt dan de hoogst bedreigde. Betreurenswaardig is het echter dat de wetgever, vertrouwende de beoordeeling van ieder feit gerust aan den rechter te kunnen overlaten, een reeks van feiten, soms ernstige, soms onbeduidende, met één maximum straf bedreigde.

Van eene merkwaardige spitsvondigheid, om iets dat feitelijk niet strafbaar is, toch onder de een of andere strafbepaling te brengen, geven sommige Magistraten blijk.

Zoo verklaarde de Magistraat te Bangkinang een inlander van wien verklaard werd dat hij gezien was met een hoed op, zooals Europeanen gewoonlijk dragen, schuldig aan „het vermomd zijn in een andere kleederdracht". Zoo verklaarde de Magistraat te Padang een inlander, die een politie-oppasser die hem en zijn vrouw in een dogkar rijdende had staande gehouden omdat deze eens wilde weten in welke verhouding hij tot die vrouw stond, daardoor vertoornd, minder vriendelijk had toegesproken schuldig aan „Nachtelijk burengerucht" ofschoon het om zeven uur s'avonds gebeurde en geen enkel persoon terzake gehoord werd.

Zoo verklaarde de Magistraat te Boea iemand van wien niet bleek dat hij eenig gezag uitoefende, voor wien eenige heerendienstplichtigen werk hadden verricht schuldig aan „misbruik van vertrouwen".

Zoo verklaarde de Magistraat te Padang een Chinees, die, in de voorgalerij zijner woning gezeten, drie voorbijloopende vrouwen had binnengeroepen, en daarop volgens verklaring van den als getuige optredenden politieoppasser „en flagrant delit" betrapt was op het... keuvelen met die vrouwen (waarover ze spraken wist getuige zelfs niet te verklaren) schuldig aan de overtreding van art. 3 No. 1 van het Algemeen politie-strafreglement: „Het doen van uitnoodigingen

zonder vergunning van het Hoofd van plaatselijk bestuur" en veroordeelde hem deswege tot veertien dagen ten-arbeidstelling. Zoo werden honderden contractkoelies door den Magistraat te Sawah loento (als hoedanig tegelijkertijd vier personen, n.l. de controleur, een aspirant controleur, de commies op het controleurskantoor en een tijdelijke klerk fungeerden) wegens allerlei futiliteiten (gekwalificeerd als „het niet opvolgen van de bevelen van den werkgever") tot meerdere dagen ten-arbeidstelling veroordeeld. Doch hierover later.

Zoo verklaarde de Magistraat te Fort de Kock een Inlander die eene huishoudster van een Europeaan zijn gesloten vuist met duim tusschen wijs- en middenvinger geklemd voorhield, schuldig aan „openbare schendig der eerbaarheid" en veroordeelde hem deswege tot drie maanden ten-arbeidsstelling. Hierover dien Magistraat interpelleerend, gaf deze te kennen „het was ook zoo'n gladakker". Van dit art. 248 Strafwetboek wordt een enorm ruim gebruik gemaakt. Zoo verklaarde de Magistraat te Padang eene oude vrouw van 70 jaar, die naast den weg hurkte om aan eene natuurlijke behoefte te voldoen, schuldig aan dit feit.

Een ander Inlander, die naakt in een kali aan het zwemmen was, op het oogenblik dat de Toeankoe Laras daar wilde gaan baden, werd terzake van deze overtreding door den Magistraat te Priaman tot zes dagen ten-arbeidstelling veroordeeld.

Aan deze overtreding werd ook schuldig verklaard door den Magistraat te Padang pandjang iemand die eene vrouw bij haar hand had gegrepen.

Blijk van spitsvondigheid gaf ook de Magistraat te Moeara Aman toen hij twee oppassers der Mijnbouw Mij. Redjang Lebong, die hun dienst als kamerwacht tijdelijk aan twee in dienst dier zelfde Mij. zijnde koelies hadden opgedragen, schuldig verklaarde aan „het begunstigen van niet naleving van het werkcontract door het in dienst nemen van contractkoelies".

De kroon spande in dit opzicht de Magistraat te Benkoelen.

Om de Inlanders en Chineezen ter hoofdplaats Benkoelen, die achterstallig waren in het betalen hunner belastingen, te dwingen zoo spoedig mogelijk aan deze hunne verplichtingen te voldoen, had het hoofd van plaatselijk bestuur aldaar het bevel uitgevaardigd, dat die personen iederen morgen ten zijnen kantore moesten verschijnen. Na eenige uren wachten mochten ze dan weer naar huis, om den volgenden morgen weer te komen, totdat het verschuldigde bedrag betaald was. Geen wonder dat sommigen hiervan genoeg kregen en deze behandeling moede, ten slotte niet meer verschenen. Dat deze recalcitrante enkellingen (want de meeste bleven trouw opkomen) een doorn in het oog van dien ambtenaar waren, is te begrijpen. Niets kon echter tegen hen worden gedaan totdat als een „deus ex machina" in de *Javasche Courant* van 19 Juli 1910 No. 57 een besluit van den Resident van

Benkoelen van 13 Mei 1910 verscheen, waarbij in de „Orde en netheid keur" van Benkoelen (van 27 Maart 1909 opgenomen in de *Javasche Courant* van 20 April 1909 No. 31) een nieuw artikel werd ingelascht luidende: „Inlanders en met deze gelijkgestelden betoonen aan de over hen gestelde hoofden den verschuldigden eerbied en volgen de door deze gegeven bevelen tot handhaving der orde op".

Van dit onschuldige artikel nu maakte het Hoofd van plaatselijk bestuur, als Magistraat zittende, gebruik. Hij liet de achterstalligen door tusschenkomst van hunne hoofden oproepen en bij niet verschijning werden ze wegens „het niet opvolgen van de door hunne hoofden gegeven bevelen" alle veroordeeld tot de maximum straf van t w a a l f dagen ten-arbeidstelling. Bij tientallen zijn deze vonnissen uitgesproken en geëxecuteerd.

Door de bepaling in art. 335 van het Sumatra-reglement dat de Magistraat e i g e n h a n d i g zijne beslissing op het register moet stellen in afwijking van art. 370 laatste alinea van het Inlandsch reglement, waar den politierechter alleen is voorgeschreven de politierol te onderteekenen, heeft de wetgever willen voorkomen dat, wat op Java helaas nog maar al te dikwijls geschiedt, niet de Resident of de Assistent-Resident doch in werkelijkheid de Djaksa ten politierolle recht doet.

Niettegenstaande deze bepaling, waardoor de wetgever de Magistraten als het ware heeft willen dwingen zich ernstig met de door hen te behandelen zaken in te laten, zien we herhaaldelijk eigenhandige beslissingen neergeschreven waaruit ten duidelijkste blijkt dat aan het neerschrijven daarvan niet die aandacht is gewijd, die men redelijkerwijze van het opmaken en teekenen van een vonnis mag verwachten.

Zoo werd aan een Inlander te Padang ten laste gelegd dat de pagger van zijn erf niet in een behoorlijken staat verkeerde, hetgeen beklaagde erkende, en werd hij daarop schuldig verklaard aan het oprichten van een huis zonder vergunning van het hoofd van plaatselijk bestuur. Een ander stond terecht omdat het tuig van zijn huurrijtuig niet sterk was. Beklaagde bekende dit en wordt schuldig verklaard aan „het niet hebben van een tarief".

Zoo veroordeelde de Magistraat te Fort de Kock een koetsier die een kind had aangereden, ten gevolge waarvan dat kind volgens de verklaringen der gehoorde getuigen „licht" gewond was geworden tot drie maanden tenarbeidstelling niettegenstaande tegen dit feit bij art. 238 2 lid S. v. Inl. gevangenis van ten hoogste drie dagen is bedreigd en zelfs in geval de kwetsuren van ernstigen aard waren geweest de hoogste bedreigde straf twee maanden bedroeg.

Dat het met het bewijs geput uit wettige bewijsmiddelen niet zoo nauw genomen wordt moge blijken uit het volgende,

De Magistraat te Alahan pandjang verklaarde iemand, niettegenstaande diens pertinente ontkentenis, schuldig aan het in brand steken van

alang alang velden op grond van de verklaring van een getuige „dat er brand was geweest" en „dat beklaagde het oelajatrecht over die velden had". Herhaaldelijk zien we door Magistraten in Tapanoelie, waar contractkoelies op de ondernemingen werkzaam zijn, deze eenvoudig op een briefje van den werkgever, waarbij deze de daarbij toegezonden koelies als l u i voor straf aanbeveelt, tot meerdere dagen ten-arbeidstelling veroordeeld.

Eene bijzondere beschouwing verdient in dit opzicht de Magistraatsrechtspraak te Sawah loento. Ongeveer 80 pCt. der door den Magistraat aldaar behandelde zaken vormen de door contractkoelies gepleegde overtredingen tegen het werkcontract. Bij inzage en examinatie der eerste door mij behandelde registers leek het alsof alle te dier zake gewezen vonnissen in orde waren. Daarin stond toch vermeld dat de Ingenieur-directeur voor elke door een contract koelie gepleegde overtreding eene voorloopige verklaring aflegde en later die verklaring onder eede voor den Magistraat herhaalde. Daar volgens dat zelfde register al de beklaagden het hun ten laste gelegde bekenden, waren ze dus alle op wettige bewijsmiddelen veroordeeld. Wel kwam het mij vreemd voor dat de Ingenieur-directeur zooveel tijd bijna dagelijks hieraan zou opofferen doch ik mocht niet veronderstellen dat de registers onwaarheden bevatten. Toen ik mij echter eens voor een rechtelijk onderzoek te Sawah loento bevond en zag dat het kantoor waar de Magistraat zitting hield en de woning van den Ingenieur-directeur aan de uitersten van het dal waarin Sawah loento en Doerian zijn gebouwd, op een afstand van minstens drie kwartier gaans van elkaar gelegen zijn, begon ik toch te twijfelen aan de geloofwaardigheid van al die magistraatsregisters. En ziet bij den Ingenieur-directeur eens informeerende of hij nog al dikwijls op het controleurskantoor kwam, deelde deze mij mede daar nooit te komen. Daarop den Magistraat daarnaar vragende gaf deze hetzelfde bescheid, waarop ik hem op de valschheid der door hem opgemaakte registers opmerkzaam maakte

Wat de reden mag zijn dat hier in Indië verschillende categoriën van ambtenaren er geen kwaad in zien om valschheid in door hen opgemaakte geschriften te plegen is nog een open vraag voor mij.

Zeker is het dat, gedurende de zes jaar, die ik bij het parket werkzaam was, mij herhaaldelijk is gebleken dat in honderden akten van den burgelijken stand vermeld stond: „Heden verscheen voor mij Ambtenaar van den burgelijken stand enz.", terwijl in werkelijkheid comparanten nooit voor den ambtenaar zelven zijn verschenen, doch eenvoudig door een klerk zijn te woord gestaan, die hun de acte hetzij direct in blanco dan wel eenige dagen later heeft doen teekenen; en in honderden notarieele acten vermeld staat dat deze verleden dan wel voorgelezen zijn in bijzijn van die en die als getuigen, terwijl in

werkelijkheid die getuigen, meestal klerken op het notariskantoor, niets anders van het verlijden der bewuste acte weten dan dat hun op een gegeven moment een stuk ter teekening is voorgelegd geworden. Welke oorzaken ook aan dit luchthartig plegen van valschheden in authentieke geschriften ten grondslag mogen liggen, één oorzaak hebben alle zeer zeker gemeen n.l. deze, dat de personen die ze pleegden niet genoeg doordrongen waren van het gewicht van waar zijn.

Uit sleur: „Mijn voorganger deed het ook zoo" of gemakzucht „de menschen komen vaak op een ongelegen oogenblik" geschieden deze ongerechtigheden vaak zonder dat men er zich eenige gewetenswroeging van maakt, als wat op papier staat maar in orde is. Ook hier te Sawah loento was het voornaamste excuus „Het is altijd zoo gebeurd".

Sedert kon natuurlijk niet meer op dezelfde wijze worden doorgewerkt en werd overeenkomstig art. 332 Sum.-Regl. in het register ingeschreven wat werkelijk op de terechtzitting was gebeurd, en nu bleek dat als bewijs, dat de een of andere koelie (of meestal een reeks van koelies) zich aan de een of andere overtreding had schuldig gemaakt, een door den een of anderen opziener opgemaakten, soms door een Ingenieur voor gezien geteekend briefje, diende. Dikwijls hield dit briefje behalve vermelding van het delict (bijv.: het woord „luiheid") nog eene aanbeveling aan den Magistraat in, om den betrokkene toch vooral streng te straffen. Bij dit ter berechting zenden van koelies, die gedrost waren of die een tijd lang niet op het werk verschenen waren, bleef zelfs dit briefje weg en werd volstaan met een geleidelijst waarop de namen der ter bestraffing aanbevolenen, hun stamboeknummer, de data waarop ze niet gewerkt hadden, benevens het aantal dagen ten-arbeidstelliug waartoe ze successievelijk reeds veroordeeld waren, vermeld stonden. Ook dit stuk was gewoonlijk door een opzichter of den boekhouder geteekend.

Op dergelijke stukken werd recht gedaan en de daarop vermelde koelies tot verschillende meest vrijheidstraffen veroordeeld, zonder eenig wettig bewijsmiddel (of het moest al zijn de met de woorden „Mengakoe salah" in een der kolommen van het register geconstateerde bekentenis) werden aldus duizende contractkoelies tot meerdere maanden ten arbeidstelling veroordeeld.

Dat deze lichtvaardige onwettige veroordeelingen, lichtvaardig voor straf voordragen ten gevolge moest hebben, sprak van zelf en wordt door de feiten bewezen.

In de maand December 1910, stonden in het geheel voor genoemden Magistraat terecht: 576 personen, waarvan 445 wegens overtredingen van het werkcontract.

In Januari van dit jaar stonden terecht 409 personen waarvan 311 wegens deze overtredingen.

In de maand Februari stonden terecht 314 personen waarvan 261 wegens deze overtredingen.

Wanneer men nu weet, dat te Sawah loento ongeveer 2000 contractkoelies werkzaam zijn (einde December 1910 bedroeg dit aantal 1828), dan ziet men daaruit niet alleen, dat de overgroote meerderheid der overtredingen door die, tegen het werkcontract gepleegd, worden gevormd (de respectievelijke cijfers van vermogensdelicten waren in die zelfde maanden 22, 21 en 15), doch tevens dat m a a n d e l ij k s tusschen de 13 en 22 pCt. der te Sawah loento werkende contractkoelies wegens de een of andere overtreding tegen het werkcontract terechtstaan en veroordeeld worden. Vergelijkt men hierbij de cijfers van de overtredingen berecht door den Magistraat te Moeara Aman, in wiens ressort de particuliere goudmijnen Redjang Lebong, Ketahoen, Simau en Gloemboek en nog vier Gouvernementsmijnen, in alle welke uitsluitend met contractkoelies gewerkt wordt, gelegen zijn, dan krijgt men een geheel ander beeld.

Daar zijn nl. respectievelijk 2176, 1577, 1727, 82 en 188 of totaal 5750 contractkoelies werkzaam.

Nu dient nog vermeld, dat deze koelies na hunne veroordeeling in zooverre zich nog in eene betere positie dan hunne lotgenooten te Sawah loento bevinden, dat zij, als ze wegens de een of andere overtreding van het werkcontract tot een vrijheidstraf veroordeeld zijn, zij deze straf ondergaan door te werken aan de openbare werken te Moeara Anam, d.w.z. aan het onderhoud en schoonhouden der wegen aldaar, zooals overal elders in Nederlandsch-Indië, terwijl de te Sawah loento veroordeelde contractant zijn straf ondergaat door te werken in de mijn. Komt het dus bij de particuliere mijnen, vooral bij Redjang Lebong, herhaaldelijk voor dat contractanten het een of ander uithalen, om eens een tijdje, met lichter werk belast, buiten de mijn te kunnen blijven, te Sawah loento zal dit uit den aard der zaak niet voorkomen, daar de veroordeelde, doch onder veel ongunstiger omstandigheden, weer in de mijn terug komt. Dan toch valt hij bij de eerste overtreding onder het Reglement van orde en tucht voor gestraften en dan regent het rottanslagen. En dat rottanslagen aldaar uitgedeeld niet van onschuldigen aard waren, doch (zeker tengevolge van de routine der executanten) vaak vrij ernstige verwondingen tengevolge hadden, bleek mij uit het feit, dat toen ik het hospitaal aldaar bezocht verscheidene contractanten daar opgenomen en in behandeling waren wegens verwondingen door reglementair hun toegebrachte slagen ontstaan, welke zelfs van zoo ernstigen aard bleken, dat ze eene langdurige zorgvuldige verpleging soms zelfs van meer dan drie maanden vereischten.

Door den tegenwoordigen Gouverneur van dit gewest, terzake door den in de laatste helft van het vorige jaar opgetreden geneesheer ingelicht, moet thans aan deze strafoefeningen op groote schaal een

einde zijn gemaakt, maar toch blijft de toestand van den te Sawah loento veroordeelden contractant in zooverre dezelfde dat hij dezelfde zware mijnarbeid moet blijven verrichten zonder loon daarvoor te ontvangen met den rottan als een zwaard van Damocles boven zijn hoofd en last not least met opschorting van zijn gecontracteerd verband. Zoo iets afschrikwekkend, kan werken, dan moet het wel deze conversie van vrije arbeider in dwangarbeider zijn.

Verwacht mocht dus worden dat het percentage van gestrafte contractanten te Sawah loento hierdoor terneer gedrukt, lager zou zijn dan dat te Moeara Aman. Het tegendeel bleek echter waar.

In December 1910 stonden in het geheel voor den Magistraat te Moeara Aman terecht 120 personen, waarvan 41 wegens overtredingen tegen het werkcontract. In Januari van dit jaar stonden in het geheel terecht 188 personen, waarvan 118 wegens deze overtredingen.

In Februari stonden in het geheel terecht 232 personen, waarvan 124 wegens deze feiten.

Ook hier zien we dus het grootste deel der gepleegde overtredingen gevormd door die, gepleegd tegen het werkcontract, doch hier slechts staan tusschen de $^3/_4$ en 2 pCt. der tewerkgestelde contractanten maandelijks wegens die overtredingen terecht. Welke oorzaken aanleiding hebben gegeven en nog geven tot dit belangrijk verschil, is een probleem, aan de oplossing waarvan de arbeidsinspectie hare krachten mag wijden, doch zeker is het, dat eene der gewichtigste is, het lichtvaardig voor straf voordragen door den werkgever als gevolg van het lichtvaardig straffen door den Magistraat. Zoo veroordeelde die Magistraat een contractant die als kamerwacht moest dienst doen en niet verhinderd had dat een dwangarbeider de door hem bewaakte loods was binnen gegaan, tot 12 dagen ten-arbeidstelling. Eenige anderen, die in een dwangarbeidersloods een bezoek brachten, werden ieder tot vier dagen ten-arbeidstelling veroordeeld. Eenigen anderen, die den nacht buiten hunne woningen hadden doorgebracht, werden ieder tot drie dagen ten-arbeidstelling veeroordeeld. Zoo werd een koelie veroordeeld, omdat hij in de mandibak gebaad had, en weer anderen stonden terecht en werden veroordeeld omdat zij zich opgehouden hadden in eene kampong (met name genoemd) waarin de directie der kolenontginning, haar contractanten blijkbaar liever niet zag, en werden tot meerdere dagen tenarbeidstelling veroordeeld.

Eenige andere koelies werden veroordeeld tot twaalf dagen tenarbeidstelling, omdat bij eene, naar aanleiding van een gepleegden diefstal, gehouden algemeene inspectie van goederen, tafelmessen, die ze voor dagelijksch gebruik bezigden, gevonden werden. Een ander werd gestraft omdat hij een uur te laat op het kantoor van den Ingenieur-directeur verscheen. Alle bovenstaande handelingen werden gebracht onder de zeer rekbare kwalificatie „het niet opvolgen van

de bevelen van den werkgever". Welke die bevelen waren en of ze ter zake van het werk waren gegeven, deed niet ter zake. Aan dezelfde overtreding moest blijkbaar eene vrouwelijke contractante worden schuldig verklaard, doch deze werd veroordeeld wegens „het verleenen van nachtverblijf aan ongehuwde contractanten". Of het zwaartepunt lag in het verleenen van nachtverblijf dan wel ongehuwd zijn of in het zijn van contractant van den begunstigde, bleek niet.

Herhaaldelijk worden verder contractanten wegens het breken van boren of veiligheidslampen, niettegenstaande hunne verdediging, dat dit niet aan hunne schuld te wijten is, zonder eenig nader onderzoek op een boven omschreven briefje schuldig verklaard aan „Opzettelijke vernieling van eens anders eigendom, en terzake tot meerdere dagen ten-arbeidstelling veroordeeld.

Het gevolg van dit dikwijls gestraft worden is, dat er te Sawah loento tientallen contractanten te vinden zijn, die ofschoon ze zich slechts voor den tijd van twee jaar verbonden hebben, reeds meer dan een jaar extra en nog wel in onbetaalden arbeid voor hunnen werkgever gewerkt hebben, ja zelfs werden er door mij aangetroffen met aldus tot vier en vijf jaren verlengd dienstverband. Zoo hadden de volgende contractanten het achter hunne namen vermelde aantal dagen ten arbeidstelling reeds ondergaan:

Opa	Stamboeknummer	3753.	630 dagen
Saleh	„	3243.	649 „
Siin	„	3380.	649 „
Kartowikromo	„	3048.	693 „
Kasan	„	3048.	724 „
Sidan	„	3286.	819 „
Saiman	„	3054.	926 „
Rais	„	3255.	927 „
Salbani	„	3047.	1077 „

Is het met dergelijke cijfers voor oogen niet alleszins begrijpelijk, dat er in de laatste jaren zoo moeilijk contractkoelies voor Sawah loento aan te werven zijn.

Tot slot moet ik aangaande het bovenvermelde loopen zonder licht, nog even het volgende releveeren.

Voor het Gouvernement van Sumatra's Westkust, met uitzondering der afdeelingshoofdplaatsen, waar eene straatverlichting bestond, werd dit den Inlanders en daarmee gelijkgestelden verboden en straf daartegen bedreigd bij art. 7 der verordening opgenomen in de *Jav. Ct.* van 11 Februari 1891, No. 11, welk artikel bij de verordening van 10 September 1896 (opgenomen in de *Jav. Ct.* dd. 11 December 1896), aldus werd gewijzigd, dat het dragen ook op de hoofdplaatsen waar eene straatverlichting bestond, werd uitgebreid.

Bij verordening dd. 10 Februari jl. (opgenomen in de *Jav. Ct.* dd. 14

April 1911, No. 2u) werd deze bepaling voor Sumatra's Westkust, met uitzondering van het ressort der Gemeente Padang, ingetrokken, zoodat thans, daar de gemeenteraad alhier, op wetgevend gebied niet vlug werkend, nog geen tijd en gelegenheid heeft gevonden om deze den niet Europeeschen ingezetenen onnoodigen hinder en last veroorzakende (dit zijn de eigen woorden van den considerans der nieuwe verordening) en tot allerlei vexaties aanleiding gevende bepaling, in te trekken, het merkwaardige feit constateert, dat deze verplichting thans alleen voor de hoofdplaats Padang, waar eene zeer goede straatverlichting bestaat, nog geldt.

Ofschoon nu verwacht kan worden dat, waar ieder weldenkend mensch de woorden van bovenvermelden considerans zal onderschrijven, ook de Gemeenteraad binnen niet al te langen tijd daarin verandering zal brengen, veroordeelde de Magistraat alhier toch dezer dagen twee personen wegens dit feit tot de maximumstraf van 12 dagen tenarbeidstelling.

Waarom een dergelijke zware straf opgelegd voor een feit, dat men weet, dat eerstdaags geen strafbaar feit meer zal zijn?

Hebben beklaagden dit aan hunne pertinente ontkentenissen te danken, welke door de meeste Magistraten als eene verzwarende omstandigheid wordt aangerekend? of moeten ze worden opgevat als protesten tegen den door den Gouverneur genomen maatregel?

Reeds meer dan 40 jaar geleden publiceerde Mr. M. C. Piepers in zijn bekend werkje „De politierol", eenige staaltjes van de toenmalige politioneele rechtspraak.

Veel is sedert verbeterd, maar uit het in dit opstel medegedeelde blijkt, dat ook hier nog dringend verbetering noodig is, waardoor een einde worde gemaakt aan dezen toestand, waarin de Justitie voor den Inlander en vreemden Oosterling een steeds dreigend spook is, in plaats van hunne natuurlijke beschermster tegen willekeur en onrecht. Caveant consules.

Padang, Juni 1911.

Moet de concessie der Billiton Maatschappij verlengd worden?

Op mijne omzwervingen door Nederlandsch-Indië kwam ik ook op Billiton terecht. De eerste indruk van dit eiland was niet gunstig; een schrale bodem, weinig cultuur, veel klein, afgeladangd bosch, gering vertier op de wegen, behalve in de buurt van de vaak in de bosschen verscholen mijnen, waarheen het vervoer meer door Chineezen dan wel door Inlanders geschiedt met kruiwagens van Chineesch maaksel, welke door hun gekrijsch een fatalen invloed uitoefenen op een eenigszins gevoelig zenuwgestel en den liefelijken naam van piepkarren dragen. De kampongs leken armelijk en verlaten en de bevolking scheen mij weinig welvarend toe.

Na eenigen tijd verblijf en betere kennismaking met de toestanden heeft mijn oordeel zich in gunstigen zin gewijzigd; niet over den bodem, die, naar ik vernam, door een inspecteur van landbouw een voorbeeld van onvruchtbaarheid werd genoemd, zooals hij meende dat in een tropisch land onbestaanbaar was. Maar wel over den economischen toestand der bevolking en meer nog over het werken en vooral de wijze van werken der Billiton Maatschappij.

Is een volk gelukkig, dat weinig behoeften kent en die behoeften weet te bevredigen? Is het zoo niet beter, dan de jacht, die wij Westerlingen kennen, naar altijd meer? De zucht meer, rijker, voornamer te schijnen, dan we zijn? Welnu, in dien toestand van geringe behoeften te kennen en daaraan te kunnen voldoen, verkeert de Billitonees. Hij kent geen rijkdom, maar ook geen armoede, geen ophooping van groote schatten in de hand van weinigen, en daarnaast diepe ellende en hongerlijden. Is zijn rijstvoorraad niet voldoende tot den volgenden oogst, dan kan hij zich om werk wenden tot de B. M., die gaarne van zijn diensten voor afvoer van tinerts en opvoer naar de mijnen van levensmiddelen gebruik maakt en ruime dagloonen betaalt. Velen worden ook benut bij het exploratiewerk om tracé's te kappen en koelie-arbeid bij het boren te verrichten.

Het volk moge niet den indruk maken welvarend te zijn, gebrek is als regel evenmin bekend. Over het geheel is het klimaat gezond, zoodat niet veel van ziekten wordt vernomen; opiumschuiven komt

slechts sporadisch voor, zoodat het over-, overgroote deel der bevolking daaraan niet haar geld verdoet, en dit ook alweer een reden is, waarom zij met weinig toe kan komen.

Alles bijeengenomen, is het volk zeker niet te beklagen, en kan het onbezorgder leven dan de groote massa in Westersche landen.

Het werk bij de B. M. wordt door het Europeesche personeel met groote toewijding verricht, niettegenstaande geen aandeel in de winst wordt uitgekeerd. Ligt dit aan de leiding? Zeker voor een deel, voor een ander deel ook aan de zucht zich te onderscheiden, maar ongetwijfeld ook aan het gevoel van plichtbesef, dat men bij superieure personen aantreft. De wijze van werken is ook aangenaam, wijl goed doordachte, goed toegelichte voorstellen tot verbetering dadelijk of op telegram uit Nederland tot uitvoering kunnen komen en daarvoor niet zooveel gedelibereer en geadviseer noodig is. De voorstellers kunnen hunne maatregelen uitvoeren en de resultaten ervan zien.

De omgang met de Chineesche mijnwerkers, hunne voeding, hun verpleging zijn een voorbeeldige. Van hunne verdiensten weten zij een aardig sommetje over te sparen, zoodat voor de terugkeerenden jaarlijks een paar ton naar China wordt overgemaakt en bij aankomst uitgekeerd.

Het beste bewijs voor die goede behandeling is wel de groote toeloop van werkkrachten, zoodat de B. M. nimmer over gebrek daaraan heeft te klagen.

Alles wordt flink aangepakt. Een hooggeplaatst bezoeker raadde het gebruik van een dredge voor de ontginning aan, een commissie van geëmployeerden der maatschappij bezocht het Malakka-schiereiland, een voorstel werd naar Holland gedaan en in korten tijd was een suction dredge besteld. Vier ton was daarmede gemoeid, maar nu werkt zij sedert een jaar, en is met haar machtige waterstraal, waarmede zij den ertshoudenden grond losspuit en in het bezinkingskanaal oppompt, al aardig op weg haar aanschaffingskosten goed te maken.

Interessant is het ook den arbeid van de Chineesche mijnwerkers gade te slaan. Is bij exploratie op zeker punt de aanwezigheid van tin vastgesteld, dan wordt dit, de tijd daartoe gekomen zijnde, aan een ploeg in exploitatie gegeven. De bovengrond wordt weggedragen en al dieper wordt het gat tot de ertslaag is bereikt; een lange streep van mijnwerkers klimt, liever loopt, tegen de trapplank op, beladen met de mandjes aarde, langs een andere plank dalen de lieden weer af, die hun aarde bovengebracht hebben. Uren gaat dit zoo door, en onwillekeurig denkt men daar nijvere mieren aan het werk te zien. De arbeiders hebben veelal belang bij de ontginning, vandaar hun ijver bij dien waarlijk niet lichten arbeid. Om hieraan tegemoet te komen, worden op vele plaatsen machinaal bewogen transportbanden gebezigd, waarvoor de kracht geleverd wordt door een locomobiel, die de mijn, beter de open mijnkuil, van water vrij houdt. Is de ertslaag bereikt,

dan wordt deze bovengebracht, het erts gewasschen en bij de magazijnen ingeleverd.

Onder een tropische zon is dat werk niet licht, maar de regeling der rusttijden, en dan de zeer ruime voeding werken er toe mede de menschen in uitstekenden gezondheidstoestand te houden, ziekte- zoowel als sterftecijfers zijn bijzonder laag.

Het speculatieve in den op Billiton uitgeoefenden mijnarbeid schijnt bij den Chinees bijzonder in trek, schijnt zijn ijver buitengewoon aan te wakkeren. Het exploratiewerk heeft wel den vermoedelijken rijkdom van een zekere plek bekend gemaakt, maar de voorraad erts kan nog zeer medevallen, en deze mogelijkheid is voor den Chinees aantrekkelijk, omdat hij betaald wordt naar de opbrengst.

Voor degenen, die het niet mochten weten, zij hier vermeld, dat barsche blankofficieren, die de naakte ruggen der mijnslaven met zware zweepen tot bloedens striemen, op Billiton niet in gebruik zijn.

Moet eenmaal tot aderontginning, dus tot eigenlijken mijnarbeid worden overgegaan, dan zullen waarschijnlijk de mijnwerkers in dagloon moeten arbeiden. Een zeer belangrijke wijziging in de verhouding tusschen werkgever en werknemer zal hiervan het gevolg wezen, en het zal dan zeker een moeilijk op te lossen probleem zijn in die omstandigheden een even goede verstandhouding tusschen beide genoemde categoriën te onderhouden als thans onder hen bestaat.

Op Billiton verblijvende, kwam mij de *Tijdspiegel* van 1910 in handen en vond ik in de April-aflevering in het artikel „De Gouvernementsmijnbouw in Ned.-Indië" van de hand van den Heer van Kol de zinsnede:

„Reeds nu loopen er geruchten, dat de B. M. nogmaals beproeven „zal, lang vóór afloop van het contract, dit met vele jaren te verlengen. „Doch de bovengeschetste immoreele geschiedenis zal zich in onze „dagen wel niet licht meer herhalen, en de Staat zal niet opnieuw „aan particulieren zulke schatten in den schoot werpen, wanneer de „inboorling tot het uiterste is belast en men nog steeds gedwongen „is van zijn armoede nieuwe offers te eischen".

Ik las het geheele artikel door, en ook die van dezelfde hand in de Maart-, Mei- en Juni-afleveringen, en kon mij na lezing niet weerhouden tot mij zelf te zeggen. „Hoe nu, staat hier van Kol te bazuinen op de tribune van een socialistenvergadering?"

Immers, de immoreele geschiedenis van 1882 werd afgesloten door de in 1892 bij de wet verleende concessie, waarvan de heer van Kol op dezelfde pagina, waarin het bovenaangehaalde voorkomt, in een noot zegt:

„Deze Billiton-overeenkomst bevat uitnemende bepalingen om in „soortgelijke gevallen aan de schatkist haar rechtmatig aandeel in de „winst te verzekeren, de rechten te beschermen, en intrekking der

„concessie mogelijk te maken, wanneer de voorwaarden niet worden „nageleefd. Alleen in geval van naasting zouden er leemten zijn aan „te wijzen, doch de concessie loopt reeds over enkele [1]) jaren teneinde „en bij likwidatie komt $^5/_8$ der zuivere opbrengst (art. 5) aan den Staat".

De gebeurtenissen van '81—'82 betreffende de concessie-verlenging *waren* onverkwikkelijk, maar het is onbillijk daarvoor blaam te werpen op de B. M. die natuurlijk zoo voordeelig mogelijke voorwaarden bedingt; die blaam valt op de toenmalige machthebbers, en het ingrijpen van de Volksvertegenwoordiging verdient in het belang der gemeenschap niet dan lof.

Uit den aanhef der eerst aangehaalde zinsnede zou de argelooze lezer opmaken, dat de B. M. zoolang van tevoren eene concessieverlenging tracht te krijgen, omdat zij op dit oogenblik het terrein daarvoor gunstig acht, hoewel die verlenging volstrekt nog niet urgent is. Velen moeten bij de lezing dien indruk krijgen, maar dit zou beslist een verkeerde zijn.

De reden, waarom thans reeds pogingen gedaan worden om de concessie te verlengen, is hierin gelegen, dat de alluviale ontginningen in afzienbaren tijd tot het verledene zullen behooren, dat de zekerheid omtrent de aanwezigheid van diep in den grond liggende tinaders bestaat, doch dat de B. M. de voor diepbouw benoodigde millioenen niet wil uitgeven, indien zij niet de zekerheid heeft de vruchten van haar geld, en niet minder ook van haar arbeid, zich te eeniger tijd te zien toevallen. Op verschillende punten is zij met onderzoekingen door middel van schachten bezig; is het nu niet volkomen begrijpelijk, dat zij huiverig is tot exploitatie over te gaan, wanneer zij de kans loopt geene verlenging te verkrijgen?

Bij de vraag of de concessie der B. M. moet worden verlengd, speelt het principe van Staatsmijnbouw een belangrijke rol.

In de Maartaflevering (pag. 242 en 243) [2]) somt de heer van Kol een aantal voordeelen dezer laatste op, welke in het kort aldus zijn saam te vatten:

a. Alleen bij Staatsexploitatie worden de belangen der gemeenschap naar behooren behartigd.

b. Winstbejag is niet de eenige drijfveer, zoodat beter wordt gewaakt voor de veiligheid der werken, voor de bescherming van het leven en voor de gezondheid der arbeiders.

c. De Staat, over ruimer middelen beschikkende, kan technisch alles uitstekend inrichten, het bedrijf op groote schaal zal meer rendabel blijken.

d. Door de keuze uit een grooter personeel zullen mannen van

[1]) In 1927.

[2]) Zie *Ind. Gids* 1910 I blz. 657.

jarenlange ervaring en beproefde bekwaamheid de leiding in handen krijgen.

Toetsen wij nu deze voordeelen aan het bedrijf der B.M.

De concessievoorwaarden in de wet van 1892 verzekeren den Staat $^5/_8$ van de netto winst. Op pag. 317 somt de heer van Kol voor eenige jaren de voordeelen op, die aldus in de schatkist vloeiden, *f* 1.752.000 in 1899, *f* 4.136.000 in 1906, *f* 1.049.000 in 1909. Maar hiermede houden die voordeelen niet op, want de uitvoerrechten van tin en tinerts beloopen een *f* 70.000 per jaar, de inkomstenbelasting een *f* 30.000 à *f* 35.000. Voorts nog de registratiekosten der koeliecontracten, invoerrechten voor machinerieën, levensmiddelen enz. van buiten Ned.-Indië aangevoerd. En wat is de contra-prestatie van de gemeenschap? Eenvoudig het bezitsrecht van het eiland met den daarin aanwezigen tinschat. Zeker, ook voor bestuur worden uitgaven gedaan, maar deze zouden evenzeer noodig zijn bij Staatsexploitatie.

Ten rechte zegt dan ook de heer Van Kol in bovenvermelde noot, dat de concessievoorwaarden een billijk aandeel aan de gemeenschap verzekeren.

Winstbejag is bij Staatsexploitatie op commercieelen grondslag evenzeer het doel als door de B. M. wordt nagestreefd. Ook hier is het niet het zoeken alleen naar de allerrijkste vindplaatsen, maar worden ook geleidelijk de armere in ontginning genomen, en is men daarom tot het toeslagstelsel overgegaan.

Dat bij de Banka-ontginningen beter voor de veiligheid der werken gezorgd wordt, dan dit op Billiton geschiedt, zou men uit het sub *b* genoemde voordeel kunnen lezen als het oordeel te zijn van den heer Van Kol. De juistheid zou uit een vergelijkend onderzoek moeten blijken, maar voorshands kan geconstateerd, dat ook op Billiton ongelukken in de mijnen als gevolg van gebrekkige voorzorgsmaatregelen bijzonder zeldzaam zijn, zoodat dit voordeel ten opzichte der Billitonexploitatie terzijde kan worden gezet.

Betere zorg voor de bescherming van het leven en de gezondheid der arbeiders.

Wanneer men op pag. 308 leest, hoe het eenige jaren geleden op Banka bij de staatsexploitatie was, en weet, dat men toen reeds lang op Billiton voorbeeldige koelietoestanden had, dan verdwijnt ook weder dit voordeel van eerstgenoemde ten opzichte van het op dit eiland uitgeoefend bedrijf.

Nu is het waar, dat de heer van Kol met het opsommen zijner voordeelen van Staatsexploitatie niet zoo zeer het oog had op de B. M., als wel op de vele goudzwendel-maatschappijen, en dergelijke anemische ondernemingen, maar juist ligt hierin een reden te meer om de B. M. het verlangen naar concessieverlenging niet euvel te duiden.

De staat kan technisch alles uitstekend inrichten; het bedrijf op groote schaal zal meer rendabel blijken.

Of dit ten opzichte van Billiton zou gelden, betwijfel ik. Ook hier wordt het beste genomen, wat te krijgen is, wanneer het noodig blijkt. Eer nog dan de staat zal de B. M. die in bloeienden toestand verkeert, zich groote offers voor een uitnemende inrichting van haar bedrijf kunnen getroosten. Bij den Staat immers zijn er zoo velerlei belangen, die voorziening vereischen, en zijn er geen voorbeelden uit recente jaren bekend, dat uit Indië ten behoeve van Banka dringend aangevraagde gelden in Nederland werden geschrapt, omdat de stand der begrooting zulke groote uitgaven niet toeliet?

De kwestie van ruimere keuze van personeel vervalt al evenzeer.

Eischt het bedrijf der B. M. de voorlichting van een wereldvermaardheid, zij deinst er niet voor terug zich de diensten van zulk een persoon, zij het tegen zware offers, te verzekeren, wel wetende, dat het beste niet goedkoop te krijgen is, maar vertrouwende dat de aldus uitgegeven gelden hunne renten zullen opbrengen. Eén brief, ja één telegram naar Holland kan voldoende zijn zulk een ingrijpende zaak te beklinken.

Door ruime bezoldiging weet de B. M. de mannen van „beproefde bekwaamheid" zoo noodig ook van „jarenlange ervaring" te verkrijgen. Zeker staat zij hierin niet bij den staat ten achter.

Nog haalde de Schrijver als voordeel van Staats-exploitatie de zorgvuldige exploratie aan. Ook hierin staat de B. M. weer niet ten achter, want een staf van geëmployeerden is bij voortduring bezig de ontginbare plaatsen op te zoeken en vast te leggen. De vermoedelijk aanwezige hoeveelheid erts wordt hierna bepaald ter vaststelling van den toeslag voor de ploegen, die de mijnen ontginnen zullen.

Uit deze uiteenzetting mag de conclusie getrokken, dat geen enkel der voor Staats-exploitatie opgegeven voordeelen bij het bedrijf der B. M. wordt gemist. Ten aanzien speciaal van de tinwinning zijn daarentegen nadeelen aan de eerste verbonden.

Op pag. 242 zegt de heer van Kol, dat goud en andere edele metalen een vrijwel vasten prijs hebben, noemt verder steenkool en petroleum, doch laat op dit punt tin onbesproken.

De tinprijs nu, is aan zeer groote schommelingen onderhevig: de laagste prijs van *f* 40 kwam voor in het boekjaar 1896—97; de hoogste van *f* 132 in 1907. En hierin ligt voor de staatsontginning, die het niet in de macht heeft invloed op den wereldprijs uit te oefenen, een zeer groot gevaar.

Bij zeer lage prijzen moet het nadeelig saldo door de gemeenschap betaald worden; de „arme Javaan", die niet het minste medezeggingschap heeft, wordt hier het kind van de rekening.

Een tweede niet geringer nadeel is de verkrijging van werkkrachten.

Op dit oogenblik neemt het Engelsche bestuur een welwillende houding aan, zoowel ten opzichte van de Gouvernements werving als van die der B. M., die beide via Singapore en Hongkong hunne koelies betrekken. Maar een open vraag blijft het of dat bestuur in die houding zal kunnen volharden, wanneer de vraag naar werkkrachten zoowel voor de tinmijnen als voor de rubber-cultuur in de Engelsche koloniën in zoo hooge mate blijft stijgen als thans het geval is.

Een particuliere maatschappij, i. c. de B. M., zal zich eerder dan het Gouvernement kunnen aanpassen aan veranderde omstandigheden; andere middelen kunnen bezigen dan de Staat; sneller kunnen optreden dan de logge staatsmachine.

Als vaststaande mag wel aangenomen, dat voor de tinontginningen Chineesche werkkrachten onontbeerlijk zijn, en om deze te verkrijgen is de exploitant van China en van het Britsche bestuur in Oost-Azië afhankelijk.

Bij het doen van proefnemingen loopen de daarvoor noodige voorafgaande maatregelen bij de B. M. coulant en vlug van stapel; worden gelden van den staat voor zulk doel gevraagd, dan gaan de voorstellen over te veel schijven. Chef van het Mijnwezen, Directeur van Gouvernementsbedrijven, Algemeene Secretarie, Raad van Indië, Gouv.-Generaal, Minister van Koloniën en Wetgevende Macht; nog afgescheiden van Staatscommissies, die bij verschil van meening vaak ingesteld worden om over ingrijpende voorstellen hun licht te doen schijnen.

Nu kan men mogelijk den Chef der Gouvernementsontginningen eenige meerdere zelfstandigheid toekennen, maar deze zal toch nooit zoover kunnen gaan, dat hij belangrijke, veel geld vorderende maatregelen op eigen hand kan invoeren; hierdoor zou getreden worden in de rechten van den Begrootingswetgever, maar zulk een toestand zou evenzeer onbestaanbaar zijn ten opzichte van de verantwoordelijkheid der Regeering tegenover de Kroon.

Op welke wijze men de staatsexploitatie ook zou willen inrichten, voor belangrijke maatregelen zullen de uitgaven toch wel steeds op de begrooting dienen gebracht te worden.

Mijnbouw is nu eenmaal een kansspel. Zorgvuldige exploratie kan de kwade kansen beperken; ten opzichte van het tin blijven de prijzen steeds een speculatie. Voor mij blijft het de zeer groote vraag of de Staat zich daarin mag begeven.

Wanneer men hier tegenover stelt het concessiecontract der B. M., hetwelk ook volgens den heer Van Kol een billijk aandeel aan de gemeenschap waarborgt, en dat volgens ieder onbevooroordeelde, ook wegens de meerdere hooger genoemde andere voordeelen, zeker een ruim aandeel genoemd mag worden; wanneer men in aanmerking neemt, dat door zulk een contract de Staat ontheven is van alle

risico, van de zeker niet licht te tellen zorgen aan de eigen exploitatie verbonden, terwijl hij zich uitsluitend kan bepalen tot het in ontvangst nemen van zijn $^5/_8$ uit de winst en van de overige inkomsten, die hij uit dit particulier bedrijf trekt, dan beantwoord ik de even gestelde vraag beslist bevestigend.

Naast deze practische gronden bestaan er ook moreele, waarom de Staat tot verlenging van het contract der B. M. zal moeten besluiten.

Sedert 1852 is zij op dit eiland werkzaam. Ongetwijfeld heeft zij groote voordeelen, miljoenen, getrokken, maar dit is niet geschied zonder zwaren strijd, dan na enorme moeilijkheden te hebben overwonnen. Die schatten zijn haar *niet* in den schoot geworpen, alsof zij het tin maar voor het oprapen had. De geschiedenis der concessieverlenging van 1882 is afgesloten en teniet gedaan door de wet van 1892.

In den omgang met de mijnwerkers, in hunne verpleging en geheele behandeling is zij den Staat een voorbeeld geweest. Wijzigen zich de omstandigheden, dan zal zij, eerder dan het Gouvernement, zich daar aan kunnen aanpassen.

Zulk eene onderneming, die welhaast 60 jaren bestaat, zet men niet eenvoudig aan den dijk met te zeggen: Ge hebt nu genoeg verdiend! Ote-toi de là, que je m'y mette.

Om nu weer op practisch terrein terug te komen, zal het kunnen luiden: Door de ruime baten, die de schatkist vrij van de zorgen voor het eigen bedrijf toevloeien, zal de concessieverlenging van de B. M. een verstandige daad van den Staat zijn.

JOHN TRAVELLER.

Een en ander over Desa-Dokters.

(Naar aanleiding van het rapport omtrent een studiereis naar Tübingen van Dr. F. W. van Haeften)

DOOR

Dr. H. S. PRUYS.

In de Juni-aflevering van dit tijdschrift kwam een artikel voor van Dr. van Haeften over het instituut te Tübingen en naar aanleiding daarvan ook over de vorming van hulpkrachten uit de inlanders tot bestrijding van de volksziekten.

De schrijver had de beleefdheid, mij zijn handschrift ter inzage te geven, opdat ik mijn gevoelen over deze zaak zoo spoedig mogelijk eveneens in dit orgaan zou kunnen kenbaar maken. Terecht verwachtte hij van mij een opbouwende kritiek, waarvoor ik dan nu ook plaats kom verzoeken.

Het was toch een hoogst aangename verrassing, te ervaren dat de weg door het Zendings-hospitaal te Jogja sinds eenigen tijd ingeslagen, voorziening in de dagelijksche behoeften der tallooze lijders aan huidziekten (ulcera, framboesia, scabiës, ringworm), koorts en trachoom door daartoe opgeleide inlandsche hulpkrachten ook van die zijde als juist beschouwd wordt.

Weliswaar had reeds de reorganisatie-commissie in haar rapport gezegd, dat inlandsche hulpkrachten onmisbaar zijn om tot heil van het volk de meest voorkomende ziekten te bestrijden, daarbij uitgaande van de zoo treffend juiste beschouwing: „Uit een oogpunt van algemeen belang heeft de genezing van honderd koortslijders honderd maal meer waarde dan het verrichten van één enkele schitterend geslaagde operatie" (er staat eigenlijk: dan de genezing van één lijder aan blinde darm-ontsteking, blz. 71), maar helaas was deze op zich zelf zoo juiste beschouwing te pas gebracht bij de opleiding der inlandsche artsen, zooals die thans bestaat en dat bracht natuurlijk zooveel verzet, verontwaardiging zelfs, dat ik vreesde voor de geheele mislukking.

Het was te verwachten dat de school te Weltevreden verzet zou aanteekenen tegen elke poging om het met moeite veroverde hooge standpunt van thans weer te doen plaats maken voor de gebrekkige toestanden van vroeger en niet minder natuurlijk was het, dat de studeerende inlandsche jeugd zich diep gegriefd zou gevoelen, wanneer het voorgesteld werd alsof zij enkel maar geschikt waren om zulke op laag peil staande hulpkrachten te leveren of wanneer dit althans voortaan hun bestemming zou zijn.

Gevolg van dit naar omlaag willen halen der inlandsche artsen was dan ook, dat de bedoelde „tweede rangs dokters" in het gedrang dreigden te komen.

Gaat men vragen of de inlandsche artsen een zoo goed mogelijke opleiding moeten hebben, wie zal dan anders antwoorden dan: „ja zeker, dat moeten ze hebben". Ze worden anders een middel erger dan de kwaal. Vraagt men of de school te Weltevreden ooit een zeshonderd inl. artsen per jaar zal kunnen afleveren om zoo te komen tot één dokter op 5000 inlanders, dan moet ieder erkennen de onmogelijkheid hiervan.

En toch moet er iets verschaft worden voor iedere 5000 inlanders, wil men werkelijk hulp bieden op bereikbaren afstand.

Maar dan wordt nu ook wel duidelijk, dat men deze twee zaken ten strengste uit elkaar dient te houden, zal het niet worden tot een vruchteloos gekibbel.

Er is behoefte aan goede, zoo goed mogelijke inlandsche artsen. Laat de school tot opleiding daarvan dus zoo goed mogelijk zijn en laat zij er jaarlijks zooveel afleveren als in verband met de zich aanmeldende jongelui maar mogelijk is. Maar houdt het peil hoog, zij het ook dat daardoor steeds zal blijken, alle hout geen timmerhout.

Natuurlijk blijft 't aantal geslaagden beperkt. Op iedere 5000 inlanders is er niet één die het tot inl. arts brengt, hieraan valt voorloopig niets te veranderen. De betrekkelijk altijd weinigen die het wel zoover brengen geve men nu ook een werkkring, waarin ze voldoening kunnen vinden en waardoor het aan hen ten koste gelegde geen weggeworpen geld en inspanning wordt.

Zulk een werkkring vinden ze in de inlandsche hospitalen, waar ze aanvankelijk onder leiding, langzamerhand meer zelfstandig, werkzaam kunnen zijn.

Maar die hospitalen en die dokters, laat die dan ook zijn voor de meer ernstige zieken en gewonden, voor wier behandeling en verpleging zulk een arsenaal en zware bewapening vereischt worden. Geheel hiervan onderscheiden is de andere behoefte waarvan we nu gaan spreken.

Stel er is op elke vijftig- of honderdduizend inlanders een redelijk goed centraal hospitaal met 50 à 100 bedden en bevoegd personeel, wat is er dan nog bereikt?

Wordt het vandaag geopend, dan ligt het over één of twee maanden vol met lijders aan ulcera, enkele onherstelbaar blinden of verlamden en dergelijke meer, die geen huis en geen eten meer hebben. Verder komen er de met geweld gebrachte, maar niet de gemiddelde fatsoenlijke inlander met typhus, chirurgische afwijkingen en al wat er eigenlijk in thuis hoort. Veel minder de vrouwen en dochters.

Deze allen moeten langzamerhand gelokt worden naar de hospi-

talen en leeren inzien, dat het daar een voor hen geschikt verblijf is, waar ze van hun ziekten en kwalen kunnen genezen worden of verlichting vinden.

Maar zal dit lukken dan leert ons de ervaring, dat eerste voorwaarde is: Maak 't hospitaal niet tot een „korrèng-hospitaal", zooals de inlander het zoo teekenend noemt. D. w. z. weer den stroom van paupers en koelies met hun afzichtelijke gaten en stinkende wonden. Wie nog maar een greintje stand op te houden heeft kan en wie nog voor vijf centen voedsel heeft, wil nu eenmaal niet onder die categorie van lijders liggen en gerekend worden.

Maar bovendien, voor de behandeling van dien eindeloozen stroom van ulcera is ons hoofdhospitaal en zijn de dokters en verpleegsters te goed, d. w. z. te duur.

Men schiet niet op musschen met een Krupp-kanon.

Daarom moeten er komen allereenvoudigste hulphospitalen, niet veel meer dàn een paar zaaltjes en een apotheek-verbandkamer. Aan het hoofd daarvan zetten we onze „hulp-geneeskundigen", die ik voor Java naar analogie met den desa-onderwijzer ook maar „desa-dokter" zou willen noemen, wat de inlander wel omkeeren zal tot dokter-desa en waarschijnlijk tot volkomen duidelijk begrip van de bedoeling kan strekken.

Ieder volk moet hebben de geneeskundige verzorging die het betalen kan.

Een volledig bevoegd arts met zijn aanhang van verplegend personeel, ziekenhuis en apotheek per 5000 inlanders, zou per jaar kosten *f* 15000.— en daar dit geld toch weer van die 5000 inlanders komen moet, zou dit beteekenen een belastingverhooging van *f* 3 per hoofd. Zou het verstandig zijn hun dit op te leggen?

Wij meenen van niet. Ons ideaal is één centraal hospitaal per 50 à 100-duizend inlanders. Dit zoo goed mogelijk, maar dan ook zoo nuttig mogelijk te besteden (aus zu nützen). Maar daaromheen, op de periferie met een straal van eenige uren gaans, een groot aantal hulp-hospitalen of desnoods (zuinigheidshalve) ook eenige losse desa-dokters geplaatst.

In ons hospitaal te Jogja wordt zooveel mogelijk poliklinisch afgedaan en bij de opname uitgezocht al wat niet poliklinisch kan behandeld worden.

De zeer zware ulcera-lijders kunnen we nu eenmaal niet afwijzen, doch bestemmen voor hen twee afzonderlijke zalen.

Maar overigens nemen we bij voorkeur op: zware verwondingen, breuklijders, steenlijders, ovariaalcysten en andere gezwellen, ooglijders (cataract, entropion enz.) en inwendige ziekten die verpleging behoeven. Daarmee zijn de overige drie zalen doorloopend gevuld. De hulp-hospitalen daarentegen dienen in de eerste plaats en in

hoofdzaak voor ulcera, scabies en dergel., terwijl wat de desa-dokters verder soms behandelen uitzondering blijft.

Voor andere streken zal dit weer anders zijn, maar overal in heel Indië zijn volksziekten (malaria, dysenterie, enz.) die in eindelooze reeks met wanhopige eentonigheid dagelijks om een in den regel vrij eenvoudige behandeling vragen.

Waar halen we nu die desa-dokters van daan?

Niet van de universiteit, ook niet van het gymnasium, maar wel van de lagere school of eigenlijk liefst van een lagere school met eenigszins uitgebreid leerplan. Jongens en meisjes van 12 à 13 jaar kunnen we nog niet gebruiken. Laat men ze op dien leeftijd los, dan worden ze koetsiers, koelies en kokkies, wat ook al geen doelmatige voorbereiding is.

Wij behielpen ons tot dusverre, door ze de eerste twee of drie jaren van een kweekschool voor onderwijzers te laten volgen, maar ook dit is geen gezonde, normale toestand. Wil men niet op den duur genoodzaakt zijn, de aspiranten overal van daan te halen, waar ze wegens gemis aan aanleg niet meer op hun plaats blijken, dan zit er niets anders op, dan wat meer uitgebreid lager onderwijs, hetwelk ze van hun 13de tot hun 16de jaar bezighoudt en den lust en de vatbaarheid voor verder leeren bij hen ontwikkelt.

Dit is een van de voordeelen van het particuliere initiatief tegenover de logge staatsmachine, dat zulk een cursus, als er behoefte aan blijkt, zonder veel omhaal eenvoudig georganiseerd en geprobeerd wordt.

Maar afgezien van dit desideratum, dat waarlijk niet alleen voor de desa-dokters, maar in het algemeen voor het kweeken van mandoors en bruikbare voorlieden voor allerlei werk van belang is, wensch ik er met nadruk op te wijzen, dat wil men desa-dokters, men dan ook goed voet bij stuk moet houden en daarvoor eenvoudige jongelui uit den lageren stand nemen.

Dit is dan ook mijn voornaamste punt van verschil in inzicht met Dr. van Haeften.

Begint men met jongens van de 1e klasse-scholen of van de Europ. lagere scholen; stelt men den eisch, dat ze voldoende Hollandsch moeten kennen, dan is voor mij het mooie er af. Welke jongens zijn dat toch? Maar immers de zonen van prijaji's en andere gegoede ouders, zullen die nadat ze met ontzettende inspanning 't hollandsch en wat al niet meer geleerd hebben, nu verder tevreden zijn met een eenvoudig baantje in de desa en met een traktement van hoogstens *f* 25.— à *f* 30.— Immers niet. Die jongens gaan naar de school te Weltevreden en worden inl. artsen en tal van andere, betere betrekkingen staan voor hen open.

Neen, wij moeten hebben eenvoudige jongens met weinig behoeften

en nog minder pretensies. Ze moeten goed lager onderwijs genoten hebben, d. w. z. wat meer dan de 2e klasse school ze geven kan, maar meer ook niet.

Steeds meer leert ons de ervaring dat het voor zulk werk niet op de knapheid, maar op de betrouwbaarheid aankomt en dat laatste wordt in hooge mate bevorderd als het baantje in overeenstemming is met de opleiding en met den levensstandaard.

Daarom geloof ik ook niet, dat de eigenlijke opleiding moet zijn een speciale cursus voor desa-dokters. Allerlei bezwaren komen mij dan voor den geest. Jongens, die *na* de school nog twee of drie jaar gevoed, gekleed en gehuisvest worden, en verder niets behoeven te *doen*, alleen te *studeeren*, och dat worden zulke typische studentjes. Hoog denken ze van zich zelf en de gewone arbeidende maatschappij behoort voor hen tot het ploertendom.

Bovendien, waar vindt men een ziekenhuis, waarvan de lijders zich blootstellen aan het gedemonstreerd worden als studiemateriaal voor een twintigtal „studentjes". Dat is goed in Europa, waar de armen zóó veel behoefte voelen aan uitstekende ziekenhuis hulp, dat ze het andere op den koop toe nemen.

Maar een hospitaal voor inlanders, waar de begeerde categorie van lijders nog gelokt moet worden, zal men daar zulk een hinderpaal durven aanbrengen? Immers niet. Wij nemen de jongelui aan als leerling-ziekenverpleger en zetten ze als zoodanig dadelijk aan het werk. Dit is voor de zieken aangenaam, want die weten niet eens, welke mandoor reeds verpleger is en welke nog tot de leerlingen behoor.

Maar ook voor de jongelui is het beter. Ze moeten den heelen dag werken en in hun vrijen tijd ook wat leeren uit dictaten, maar hoofdzaak is het dagelijks doen onder leiding der anderen. Zoo geschiedt hun later geen onrecht en overkomt hun niets vreemds als ze na afloop een baantje krijgen, waarbij veel werk dagelijks van hen gevorderd wordt.

Maar, zal men zeggen, hebben we het nu over desa-dokters of over ziekenverplegers?

Over allebei. Wij scheiden hier niet. De beste leerschool voor desa-dokters, dat zijn geroutineerde hulpkrachten, is onzes inziens zonder eenigen twijfel de aanvankelijke opleiding van het begin tot het eind praktisch.

De theoretische cursus in ons hospitaal (één uur per week) is niet anders dan een aaneengeschakelde herhaling in geregelde volgorde, van al wat dagelijks onder het werk reeds geleerd werd.

Een Javaan leert niet werken van een dictaat, hij moet jaren lang in de praktijk gevormd en gekneed worden en dan wordt hij goed.

De besten en bevattelijksten uit de verplegers krijgen nu langzamerhand

nog wat meer. Steeds aanknoopende aan wat ze steeds herhaaldelijk zagen doen, wordt hun nu langzamerhand uitgelegd wat ziekte is en en wat wij onder medicineeren verstaan.

Tenslotte hebben ze een begrip van de oorzaken der volksziekten en hoe die te vermijden zijn en een praktische vaardigheid in het herkennen en behandelen der meergenoemde ziekten.

Nu vallen ze (na vier tot zes jaar in het hospitaal gewerkt te hebben) in de termen om als desa-dokter aan het hoofd van een hulp-hospitaal te komen. Ze blijven daar onder onze contrôle en zijn telefonisch verbonden voor spoedeischende gevallen. Verder doen ze wat ze geleerd hebben te doen, en zenden de moeilijke gevallen door naar ons centrale hospitaal.

Uitvoerig kan ik in dit tijdschrift niet zijn over alles wat ze geleerd hebben en doen, maar wel zal voor een ieder duidelijk zijn, dat wij op deze wijze kweeken eenvoudige hulpkrachten en daarom is het te doen.

Nu kan men lang en breed theoretiseeren over de vraag of zulke desa-dokters geen afschuwelijke kwakzalvers zijn, erger dan de kwaal, maar daarop kan ik weinig anders antwoorden dan: Kom en zie.

Dat de bevolking van deze hulp gediend is, blijkt wel uit onze jaarverslagen. Een polikliniek van 80 lijders daags kan toch moeilijk stand houden, als de menschen er geen hulp vinden. Een 30—50 lijders gemiddeld per dag verpleegd in één hulp-hospitaal bewijzen toch ook wel iets in dezen zin.

Blijkt nu een desa-dokter te verslappen of minder geschikt te zijn, welnu, dan behoeft hij nog niet dadelijk ontslagen te worden.

Hij was toch intertijd een bruikbare ziekenverpleger en zoo roepen we hem terug naar Jogja.

Ook dit is een tastbaar voordeel.

Het is mij een voorrecht iets te hebben mogen vertellen van de wijze waarop wij dit zoo moeilijk vraagstuk pogen op te lossen.

Niets zal ons aangenamer zijn, dan wanneer de machtige arm der Regeering dit blijft steunen en het zelf ter hand neemt, daar waar de medische zending nog geen kans er toe ziet.

Gaarne wil ik daarbij de ingeroepen medewerking bij het opleiden van desa-dokters verleenen, mits het mij gelukt zij de overtuiging bij te brengen, dat dit niet moeten worden halve inlandsche artsen, doch moeten zijn en blijven in de praktijk gevormde, geroutineerde en betrouwbare, eenvoudige hulpkrachten.

Al het studentikooze, het hollandsch, de kweekschool of cursus, het examen en diploma moet er af.

Werken en nog eens werken, handenarbeid gesteund door praktisch ingericht aanvullend onderricht zij de leus.

Jogjakarta, Juni 1911.

Uit de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie in de tweede helft der 18de eeuw,

DOOR

N. MAC LEOD.

De Gouverneur-Generaal Mossel.

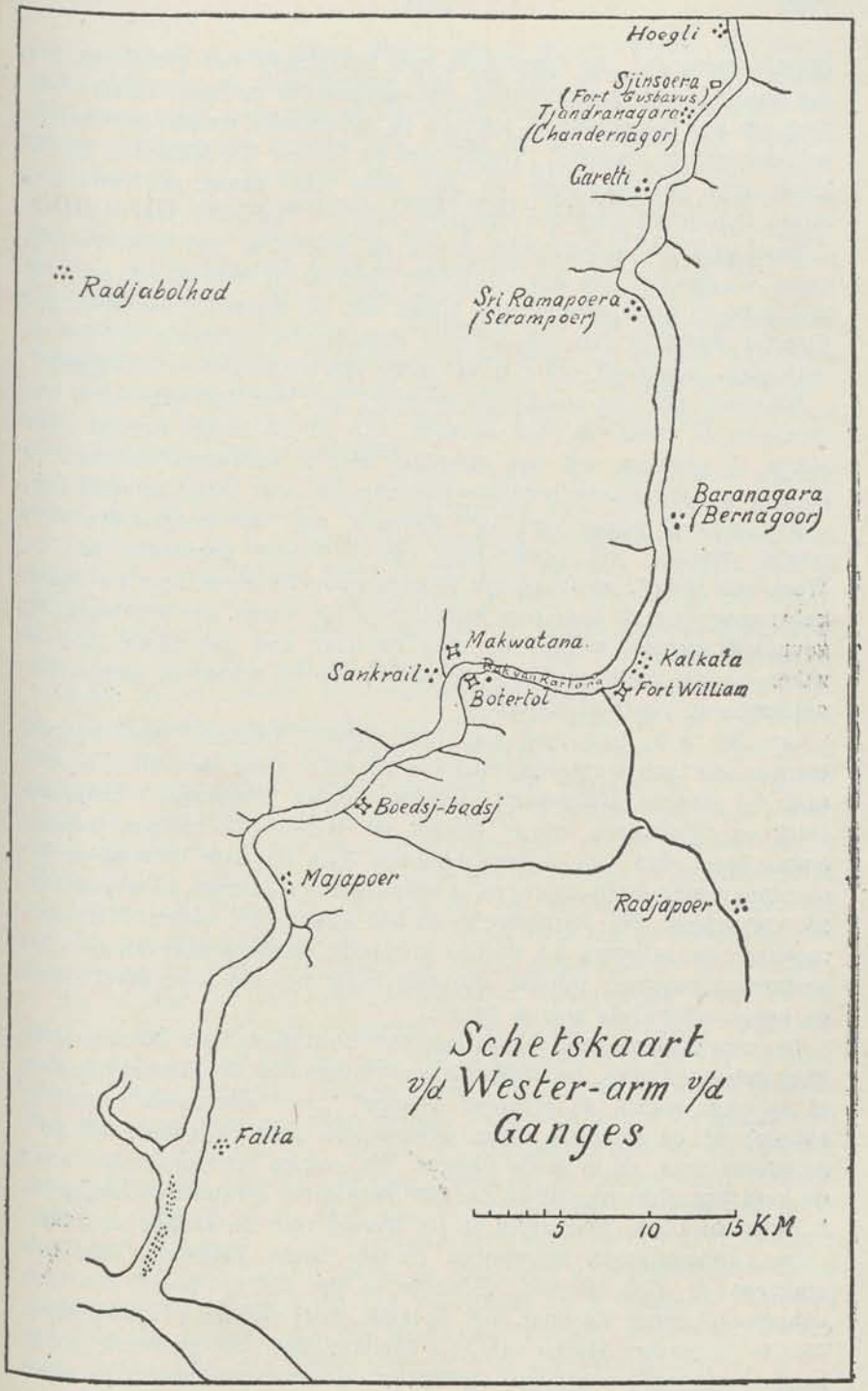
VI. *Bengalen 1758—1761* [1].

Nu de Engelschen geheel meester waren in Bengalen, viel het hun gemakkelijk de Compagnie in alles den voet dwars te zetten, door middel van de inlandsche regeering, die aan hen onderworpen was. Zij had meer en meer te „worstelen tegen deze gewelddadige overheersching". Zij zag zich bijna genoodzaakt hare inkoopen te doen bij hare mededingers, de Engelschen, inplaats van bij „de Mooren". In 1758 moest zij 100.000 ropijen aan den nawab (den soeba of onderkoning) en zijn zoon betalen voor het recht om handel te drijven. Ofschoon in het jaar 1757/58 nog een zuivere winst gemaakt werd van *f* 251.333, ging de handel toch aanmerkelijk achteruit.

In eene secreete besogne van Januari 1759 stelde de gouverneur-generaal voor, troepen naar „de West van Indië" te zenden tot handhaving van het gezag, nl. 3000 man, om „g'employeerd te werden daar sij 't nodigst werden g'oordeeld, hetzij te Choromandel, Bengalen of Soeratta en Mallebaar, dan wel op de cust van Madure", maar niet tegen de Engelschen of Franschen, of ook niet ons mengende in hunne geschillen, maar om Madoera te behouden door verbond met den nawab van Trisilapali, den Teuver-heer en Tansjawoer, en ook Maboes-Khan. Zoo zou men zich ook bij Mahmoed-Ali-Khan kunnen aansluiten tegen de Franschen. Het zou een „expeditie van oorlog" zijn, „tot conservatie van 's Comp.s etablissementen en haren handel aldaar". Er zouden noodig zijn 6 of 8 schepen van 150 voet, elk gemonteerd met 40 stukken, die lading zouden meenemen naar Nagapatnam en vandaar naar Bengalen.

Den 6en Februari had men brieven ontvangen uit Bengalen, waarin

[1] Zie November-afl. 1910.


Hoegli
Sjinsoera
(Fort Gustavus)
Tjandranagara
(Chandernagor)
Caretti
Radjabolhad
Sri Ramapoera
(Serampoer)
Baranagara
(Bernagoor)
Makwatana
Kalkata
Sankrail
Fort William
Botertol
Boedsj-badsj
Majapoer
Radjapoer
Falta
Schetskaart
v/d Wester-arm v/d
Ganges
5
10
15 KM

gemeld werd dat „de Engelschen met het plegen van geweldenarijen ten aanzien onzer maatschappij nog contineeren en haar uiterste best doen om ons den handel in amfioen te ontwringen, zooals zij reeds met salpeter gedaan hebben." Verder dat de Nawab Mir Mahmoed Djafar Khan zich ver-Engelschte en zijn zoon hem graag den voet zou willen lichten en daardoor Bengalen van het Engelsche juk verlossen.

Deze gunstige gelegenheid mocht de Regeering niet laten voorbijgaan. Zij besloot dus den „Directeur Bisdom bij eene aparte secreete instructie te qualificeeren, niet alleen om, bij aldien de zaken in zijne Directie werkelijk zoo zijn, de naar Koromandel bestemde troepen te ontbieden, maar ook om c. q. de partij van 's Nawab's zoon te kiezen".

Wanneer het den gouverneur-generaal niet van den beginne af om Bengalen te doen, en het noemen van al die andere namen maar schijn is geweest, om het eigenlijke doel te verbergen, dan had nu toch de expeditie eene bepaalde bestemming naar Bengalen gekregen.

Men schreef echter den 14^{en} Februari nog, dat troepen gezonden zouden worden „tot preservatie van 's Comp.^{s} possessien om de West van Indië", hoofdzakelijk Nagapatnam, Sadraspatnam en Paliakata; maar als zij daar niet dadelijk noodig waren, zou aan Bengalen gevraagd moeten worden of men ze daar kon gebruiken „om de zaken in de regte plooij te brengen", daarbij echter de Engelschen ontziende en neutraal blijvende.

Den 8^{en} Juni had men nog niet zooveel troepen bijeen kunnen brengen als men wenschte, maar de expeditie ging toch door, en wel met de schepen *d'Eendragt*, *Leijden*, *Visvliet*, *Bleijswijk*, *'t Huijs ten Donk* en *Welgelegen* en de snauw *de Wereld*. De troepen stonden onder bevel van den luitenant-kolonel Jean Baptiste Roussel en bestonden verder uit 3 kapiteins, 4 luitenants, 9 vaandrigs, 14 sergeanten, 25 korporaals, 275 Europeesche en 565 inlandsche soldaten. Bij ontmoeting van schepen, uit Europa komende, moesten daarvan nog 200 soldaten afgenomen worden. Roussel werd met het opperbevel belast en kreeg order Gale aan te loopen.

De expeditie vertrok, nadat den 15^{en} Juni de laatste besogne over haar gehouden was. De *Bleijswijk* was vlaggeschip. De *Visvliet* geraakte al spoedig, zooals de schipper voorgaf, „door stormweer", van het eskader af en ging op eigen gelegenheid naar Bengalen; den 20^{en} Augustus was zij in in de Ganges. De overige schepen gingen naar de kust van Koromandel en den 29^{en} September kwamen de *Bleijswijk*, *'t Huijs ten Donk*, *Welgelegen* en *de Wereld* voor de Ganges ten anker.

Den Bengaalschen Engelschen (zooals Louis Taillefert, Bisdom's opvolger, in 1761 schreef) „draaijde te dier tijd het hoofd, door den voorspoed hunner wapenen hier te lande, en de overdadige rijkdommen, die de bijzondere leeden van hun lichaam, door het misbruik der in handen hebbende overmagt, opstapelden en trachtten zedert na niets

als om dat en de nabuurige Rijken aan zig te onderwerpen, en daar in naar willekeur en welgevallen den meester te speelen, erkennende dierhalven niets voor regt of g'oorloofd, dan 't geen dienen konde om hunne verkregene superioriteit, door op de Regten van anderen t'empiëteeren, te voltooijen en, ware het mogelijk, te vereeuwigen".

Dat de Regeering troepen naar Bengalen zou zenden om de oude rechten der Compagnie te beschermen, was in Juni al te Hoegli en te Kalkata bekend. De Engelschen stookten aanstonds den Nizam of Nawab tegen de Compagnie op. Tengevolge daarvan had deze den 26^{en} Juli den gouverneur Clive „verzocht", „uithoofde van een met d'Engelschen standgrijpend verbond, d'Engelsche krijgsmacht bij de zijne te voegen, om de vreemde krijgsvolkeren den ingang in zijn land te beletten". Het hier bedoelde verbond was dat van 1757, na den slag bij Plassi met Mohamad Djafar aangegaan.

Uit alles bleek dat het „verzoek" niet van den Nawab uitging, maar van de Engelschen, wier speelpop hij was. De Nawab had ook niet het recht, de Compagnie het varen op de Ganges en binnenkomen in het rijk te verbieden, want zij had hare rechten verkregen van de Mogols zelven, o.a. van Oreng Zeeb in 1662. Het heette nu echter, dat de Engelschen voor Mir Mohamad het zwaard tegen de Compagnie opvatten, uithoofde van het contract met hem, en op dien grond beweerden zij het opvaren van onze schepen te mogen verbieden. Toen de *Visvliet* was aangekomen, verboden de Nawab en de Engelschen het ontschepen van de daar aan boord zijnde troepen, en brachten zij eenige punten aan de Ganges in staat van verdediging. Bisdom liet toen, om onaangenaamheden te vermijden, de troepen aan boord blijven en thans liet hij de aangekomen schepen niet verder opkomen dan tot Volta (Falta), waar zij wachten moesten op bericht of de Engelschen ze wilden laten doorgaan. Met het oog op den regentijd (het was reeds 11 October geworden) liet hij aan Roussel over om de troepen te laten kampeeren bij Volta of bij Majapoer, of wel ze aan boord te laten blijven.

Het schijnt dat de geheime instructies onvoldoende waren of dat men die niet goed heeft opgevolgd, want dit niet doortasten bleek later een groote fout te zijn geweest. De Engelschen begonnen al dadelijk met ernstige plagerijen. Een paar officieren van de inlandsche troepen, die aan boord ziek geworden waren, werden tot herstel van gezondheid de rivier opgezonden naar Hoegli; de Engelschen hielden hun vaartuig aan; zij werden beroofd, geslagen, gebonden en teruggevoerd tot 2 mijl van de schepen af en daar aan den ongezonden, modderigen oever neergezet. Bisdom . . . . . protesteerde(!), eerst op den 11^{en}, toen nog eens op den 14^{en} October, maar de Engelsche gouverneur antwoordde eenvoudig dat hij het recht had vaartuigen op de Ganges te visiteeren en door het verbond met den Mogol (wat onwaar was, want het was een verbond met den Nawab) verplicht te zijn hem te helpen.

Te Patna werden 300 inlandsche schutters aangenomen om dit kantoor bij mogelijke gebeurtenissen te verdedigen. Den 25en October bepaalde men eindelijk dat Roussel den marsch rivieropwaarts zou aanvangen. De Engelschen bezetten Tjandranagara, dat evenals Hoegli aan den rechteroever der rivier en een goed uur gaans daarvan verwijderd lag, met 500 man, ten einde den doortocht van of naar Hoegli te bemoeielijken.

Aan Roussel werd last gegeven de helft van zijn macht naar Tjandranagara te zenden. Op den linkeroever werd de weg van Falta naar Kalkata verkend en het bleek dat de geheele aanwezige macht der Engelschen niet meer dan 500 Europeesche soldaten en nog geen 3000 Sipahis of troepen van den Nawab bedroeg. Had Roussel zijne macht niet verdeeld, dan ware er kans geweest, dat hij aan den linkeroever, op den weg naar Kalkata, geen veel sterkeren troep tegenover zich vond; maar door de helft naar Tjandranagara te zenden, was hij naar alle waarschijnlijkheid aan weerszijden te zwak. Zijne macht bedroeg in 't geheel 700 à 800 Europeanen en ongeveer 800 inlanders.

Tot 5 November was er nog slechts sprake van opmarcheeren naar Hoegli, waarschijnlijk in verband met het voornemen om met den Nawab een overeenkomst aan te gaan waardoor de invloed der Engelschen zou verminderen. Maar nu besloot de Raad de Engelsche „agressie" met geweld te keeren en Roussel te machtigen het fort Makwa-tana te nemen, en besloot de gouverneur het insgelijks aan den Nawab behoorende fort bij Hoegli te bezetten, meenende hierdoor te bereiken, dat de Engelschen dan (te water) noch naar boven, noch naar beneden zouden kunnen, omdat Kalkata tusschen die beide forten lag. Het onderhandelen met den Nawab was intusschen geheel onmogelijk, want de brieven, aan hem geschreven door den koopman Vernet, die met deze onderhandelingen belast was, werden door den nawab ongeopend naar Kalkata gezonden en vandaar *verbood* men hem eenvoudig met Vernet over zaken te spreken. Het schijnt echter, dat de Engelschen er wel over dachten, het niet tot vechten te laten komen, want zij trachtten den Nawab over te halen, den Nederlanders allerlei voordeelen toe te staan, mits zij hunne troepen wegnamen; als deze dan weg waren, zou het toegestane weer ingetrokken worden.

Den 5en November dan, werd Roussel gemachtigd Makwa-tana te nemen en verder door te dringen, des noods met wapengeweld tegen de Engelschen: De *Bleijswijk*, *Welgelegen*, *Vlissingen* en *Elisabeth Dorothea* zouden tot bij het fort opzeilen, terwijl de bark *Mossel* vóór zou zeilen om branders af te weren.

Den 7en werd een „protest" tegen de Engelschen vastgesteld, en de kantoren Kasimbazaar en Patna aangeschreven geweld met geweld te keeren. Den 12en werd besloten Vernet als gemachtigde (commissaris) naar de schepen te zenden. Den 14en werden door de *Bleijswijk*, *Wel-*

gelegen en *Elisabeth Dorothea* 8 Engelsche vaartuigen in beslag genomen, uit weerwraak voor het aanhouden van Nederlandsche door de Engelschen. 's Avonds van dien dag kwamen Vernet, Roussel en de fiscaal Schevichaven aan boord van de *Vlissingen*, die den standaard heesch. Dit schip stond onder bevel van J. E. Gonzal, maar deze was ziek en werd tijdelijk vervangen door Jurriaan Janszoon Zuydland, gezaghebber van de brigantijn *de Mossel*; Roussel ging over op de *Bleijswijk*.

De eigenlijke onderneming begon den 15en. Bij gebrek aan wind liet Vernet de schepen met den vloed de rivier óp drijven, soms met zeilen, boegseeren of werpen geholpen. Drie Engelsche oorlogsschepen (*Calcutta, Duke of Dorset* en *Oxford* [1]) kwamen ook de rivier op. Vernet gaf last, gereed te zijn deze aan te vallen, wanneer zij zouden trachten voorbij te varen.

Den 16en was men tot bij den hoek van Falta gevorderd; de *Wereld* kwam bij het eskader ten anker. Den 17en liet Vernet een Engelsch vaartuig aanhouden. Aan boord der *Vlissingen* werd door Vernet, Roussel en de kapiteins Bischoff, Van der Hoeven en de Saint-Etienne een plan van landing en aanval op Makwa-tana opgemaakt. Men verzocht in verband daarmede aan Bisdom om 400 man en 4 veldstukken naar Makwa-tana te zenden, om de Engelschen af te leiden en Roussel te ondersteunen. Den 18en was men tot even boven Majapoer of bij den hoek van Radjapoer gekomen, steeds door de 3 Engelsche schepen gevolgd. Vernet onderzocht of zijne schepen gevechtsklaar waren.

Intusschen besloot Clive den eersten slag te geven. Hij liet den 18en het aan onze Compagnie behoorende dorp Bernagoor [2]) bezetten en er de Engelsche vlag hijschen. Den 19en werden Nederlandsche vaartuigen op de rivier beschoten. De Engelsche schepen, die goed voorzien waren van boegseervaartuigen, waren nu de onzen zeer dicht genaderd, te meer doordat de *Welgelegen* vastgezeten had en de *Bleijswijk* en *Prinses van Oranje* elkaar aangevaren hadden, waardoor oponthoud was ontstaan. De Engelschen hadden hunne stukken klaar om vuur te geven.

Het was van veel belang dat zij de onzen niet voorbij voeren, want daardoor zouden zij het fort Makwatana kunnen dekken en Roussel beletten het te nemen. Vernet meende nog altijd dat onze schepen de Engelschen aan stuur- en bakboord zouden kunnen aanvallen en enteren, maar hij hield zich tegenover de Engelschen alsof zij geen vijanden waren en verzocht den Engelschen commandant George Wilson, aan boord der *Calcutta*, niet zoo dicht bij te blijven en te

---

[1]) De Heer Klerk de Reus, die in de *Indische Gids* van 1890, deel I bl. 27, een zeer uitvoerige beschrijving van deze expeditie gaf, van veel eigen kritiek voorzien, noemt het derde schip „Hardwick".

[2]) Op verschillende kaarten wordt een Bernagoor gevonden even ten Zuiden van Sjinsoera en een ander 3 Engelsche mijlen benoorden Kalkata.

willen beloven dat hij den Nawab niet helpen zou om ons het opvaren te beletten. Wilson antwoordde dat hij geen vijandige plannen had, maar niet zou nalaten de rivier op te varen en des noods geweld met geweld zou keeren. Vernet hield breeden raad en vroeg wat men oordeelde te moeten doen. Roussel en de andere officieren waren de meening van Vernet toegedaan, maar de schippers vonden zijn plan, om de mindere beweeglijkheid van hunne schepen en hunne zwakke bemanning onuitvoerbaar en daarom zag Vernet er van af.

Toen vervolgens, op den 20^{en}, de Engelschen vlak bij waren, was het duidelijk dat aan het nemen van Makwatana niet meer te denken viel en vroeg Vernet aan de officieren of het goed zou zijn de troepen dadelijk aan de eerste spruit aan den rechteroever te doen landen. Dit werd diensvolgens aldus bepaald. 's Avonds om 11 uur lichtten de Engelschen hun ankers en dreven met den vloed de onzen voorbij. Zij vonden de vaartuigen die den 14^{en} in beslag genomen waren, namen die terug en zonden ze naar Kalkata.

Op denzelfden dag had de Raad van Hoegli besloten, de helft van het garnizoen, ongeveer 400 man, onder den luitenant van Staaden, met veldstukken naar Makwatana te zenden, overeenkomstig het op den 17^{en} gedaan verzoek.

Onze schepen dreven den 21^{en} weer op in de bepaalde volgorde: *Welgelegen, Elisabeth Dorothea, Vlissingen, Bleijswijk, Prinses van Oranje.* Om 4 uur kwamen zij niet ver van het rak van Kartana ten anker. Nu bleek dat ook de voorgenomen landing in de spruit, door de aanwezigheid der Engelsche schepen, eene onmogelijkheid geworden was. Vernet besloot daarom, te landen op de plaats waar men was, daar het eenig overblijvende om iets te doen, was, de troepen naar Sjinsoera te brengen.

Bisdom ontving dien dag een brief van den Nawab, waarin deze eischte dat onze troepen en schepen zich zouden verwijderen, met bedreiging dat anders zijn zoon (op wiens afvalligheid n.b. de geheele expeditie gegrond was!) met een leger zou komen om ze te verjagen.

Maar Vernet gaf aan Roussel schriftelijk bevel om te landen en deed op de eerste wacht daartoe sein aan de schepen. Even te voren kwam een Engelsch officier aan boord, met een brief van den commandeur Wilson, die de uitlevering eischte van 2 Engelsche officieren en een loods, die door Vernet in een vaartuig aangehouden waren, omdat zij wapens en munitie bij zich hadden, en dit ontkend hadden. Vernet antwoordde, dat hij wel 2 Engelschen aangehouden had, maar niet had kunnen gelooven, dat personen die zich zoo gedroegen, Engelsche officieren waren.

De ontscheping der troepen had van 10 tot 11 uur plaats. Vernet ging zelf mede, maar liet, om geen verwarring in het bevel te veroorzaken, zijn standaard op de *Vlissingen* waarin, terwijl de tijdelijke

bevelhebber Jurriaan Janszoon Zuijdland zijne achtergelaten orders moest doen uitvoeren. Deze waren dat de schepen, als de troepen geland waren, tot aan „de Botertol" (niet ver van Kalkata) zouden opdrijven, daar tot den 23en blijven en dan weer afdrijven tot Boesjibasji. Maar indien de Engelschen hem wilden aanvallen, moest hij zich de rivier nog verder af laten drijven. Vernet scheen dus de Engelschen nog niet als vijanden te willen beschouwen en een gevecht met hen te willen vermijden. Ook Bisdom handelde in die schijnbare onderstelling, want toen hij, op den 22en, eenig geschut en munitie van kleine vaartuigen te Hoegli, naar de schepen zond, om dit niet in handen der Engelschen te laten vallen, gaf hij, als bewijs van zijne goede gezindheid, van die verzending kennis aan de beambten te Kalkata. Onderwijl besloot hij echter met zijn Raad om met krachtige maatregelen tegen de Engelschen voort te gaan en aan den zoon van den Nawab aanbiedingen te doen, om hem tot de Compagnie over te halen.

Intusschen rukten de troepen op langs den moerassigen rechter-oever der rivier. De Engelsche schepen, die $^1/_2$ mijl hooger op lagen dan de onze, beschoten de kolonne, waardoor een Boeginees sneuvelde en een Europeaan gewond werd. Genoemde schepen dreven met den vloed nog wat op en de onzen volgden tot aan de Botertol.

Hier ontving Zuijdland een brief van George Wilson, hem bedreigende de schepen in den grond te zullen boren en te vernietigen, als hij nog één man ontscheepte. Zuijdland antwoordde dat hij op last van Vernet handelde, en dat het den Engelschen vrij stond hem aan te vallen, maar dat van hem geen eerste vijandelijkheid te verwachten was. Den 23en kwam weer een Engelsch officier op de *Vlissingen* a/b met een brief, voldoening eischende voor het in beslag nemen van Engelsche vaartuigen. Zuijdland verwees den Engelschen hiervoor naar Hoegli. Ingevolge zijne orders liet hij nu zijne schepen afdrijven, hierin door de Engelschen gevolgd, die hem onder schot hielden.

Intusschen was de luitenant van Staaden den 21en op marsch gegaan naar Taldanga en den 22en bij Garhettï gekomen, vanwaar hij een bericht zond naar Roussel, 't welk dezen echter niet bereikte. Den 23en, om 2 uur 's nachts, vernam hij dat Engelsche troepen van Kalkata in vaartuigen de Ganges opvoeren. Met den dag hield hij 2 langs den rechter-oever varende schuiten aan, waarin goederen van Engelsche officieren waren. Hieruit besluitende dat het bericht juist was, besloot hij zich vooreerst niet verder van Sjinsoera te verwijderen. Om 9 uur kreeg hij bericht van Serampoer dat de Engelschen onder kolonel Forde, ongeveer 1200 man sterk, met 2 veldstukken, daar geland waren. Om 10 uur zag hij in verschillende richtingen Engelsche troepen en marcheerde naar Dorrampoer, waar men hem berichtte dat de Engelschen rivierafwaarts gingen, dus naar Roussel toe. Van Staaden zond nu naar Sjinsoera een verzoek om versterking, waarop de Raad hem, na lange beraadslaging,

een vierponder met eenige kanonniers zond. 's Nachts van den 24^{en} vernam hij dat de Engelschen zijne vorige legerplaats bij Garhetti bezet hadden en hij verzocht hem nog een vierponder te zenden. Bisdom liet hem weten dat Roussel Makwatana reeds voorbij was en om 5 uur n. m. te Dorrampoer zou zijn en dat Forde van Garhetti terugtrok (zuidwaarts), waarom Van Staaden moest oprukken om Forde tusschen twee vuren te brengen. Om half twaalf komt de tweede gevraagde vierponder bij hem, bij Taldanga. Op de hoogte van het oude fort van Tjandranagara krijgt hij bericht dat de Engelschen van Garhetti opgemarcheerd zijn en kort daarna ziet hij ze aanrukken. Hij stelt zijne troepen behoorlijk ter verdediging op en de Engelschen beginnen uit huizen op hem te vuren. De sipahis van Van Staaden doen een goeden aanval, maar zijne toepassen loopen na 't eerste salvo van de Engelschen weg en daarna evenzoo de sipahis en de inlandsche matrozen-kanonniers. Ten slotte hield hij maar 60 man over, waarmede hij, zijne 2 vierponders en 2 eenponders vernageld achterlatende, al vurende terugtrok tot bij Sjinsoera, waar een officier met 50 man hem te hulp kwam; hij had 37 gewonden en 35 dooden en vermisten verloren; de weggeloopen inlanders blijkbaar niet medegeteld.

Toen de voorhoede van Roussel, onder den kapitein Bischoff, des morgens van den 22^{en} door de Engelsche schepen beschoten werd, maakte zij halt. Vernet, die zich er bij bevond, ging terug om een meer veiligen weg te zoeken en Bischoff verwijderde zich van den oever, en kwam in een dorpje, waar zijn troep een oogenblik rustte en schaften zou, maar voordat het eten gekookt was, kreeg men om 2 uur n. m. order om voort te gaan, langs een even slechten weg als de eerste. Vernet gunde den troep geen rust. Men liep steeds door. Om 10 uur 's avonds werd een spruit doorwaad, en eerst den 23^{en} om 11 uur v. m. werd bij een dorp halt gemaakt, vanwaar men om 1 uur weer oprukte tot 5 uur. Toen werd eindelijk rijst met vleesch gekookt dat om half 10 's avonds klaar was, waarna de troep kon slapen. Den 24^{en} 's morgens om 5 uur brak men weer op. Om 1 uur kwam men aan een marktplaats, waar de soldaten vermoeid neervielen. Men trachtte rijst te koken, maar vóór die klaar was, moest men weer vooruit. Vernet zond om 3 uur een briefje naar Hoegli, kennis gevende dat zijn volk niet zou kunnen vechten en hij daarom verzocht 500 man met geschut te zenden.

Om 9 uur 's avonds was het onmogelijk met de oververmoeide menschen verder te komen en werd op een veld gebivakkeerd. Men was nu tot nabij Tjandranagara gevorderd en zag een vuur dat een wachtvuur van de Engelschen scheen, die dien dag Van Staaden naar Sjinsoera terug gedreven hadden.

K. A. N 2841.

Roussel rustte tot half vijf v. m. van den 25en. Met den dag hoorde hij geweervuur, naar gissing op een halve mijl afstand, en meende dat het Van Staaden zou zijn, die met de Engelschen in gevecht was, waarom hij terstond in die richting oprukte. (Later bleek dat de vijandelijke troepen hunne nat geworden geweren afgeschoten hadden). Eene engte doorgegaan hebbende, zag Roussel de Engelschen op de toen gebruikelijke wijze, in slagorde opgesteld, met ruiterij op de vleugels en geschut in het midden voor het front. Roussel ontplooide zich ook in linie: zijne 4 kompagniën in 't midden en de inlanders op de vleugels. Ondanks den slechten staat van zijn troep nam hij dapper het gevecht aan en ging zelfs in linie vooruit tegen het Engelsche geschutvuur in, dat geopend werd toen hij ongeveer 100 pas had afgelegd. Het aanhoudende schrootvuur bracht echter zijn troep in verwarring: de inlanders vluchtten, de vijandelijke cavalerie chargeerde en Roussel werd met zijn overschot gevangen genomen. Men bracht hem eerst naar Tjandranagara, daarna naar Kalkata. Vernet, die natuurlijk niet te midden van het gevecht had behoeven te zijn, en met de omstreken van Sjinsoera bekend was, ontkwam.

Uit Sjinsoera zond men denzelfden dag den luitenant van Staaden met 2 officieren en 190 man weer uit, om Roussel te hulp te komen. Te Taldanga aangekomen, vernam van Staaden dat Roussel verslagen was en zag hij de Engelschen met 300 krijgsgevangenen op weg naar Tjandranagara; hij trok toen naar het fort terug. De Engelschen bivakkeerden den volgenden nacht zoo dicht bij Sjinsoera, dat Van Staaden vergunning vroeg om hen met vrijwilligers te gaan overvallen. Dit werd echter door Bisdom geweigerd.

Reeds den vorigen dag was op de rivier een niet minder ernstig bedrijf afgespeeld. In den ochtend van den 24en werd aan boord van de *Vlissingen* een brief gebracht, waarmede de kommandeur Wilson de Nederlandsche schepen opeischte. Zuijdland antwoordde dat Wilson doen kan wat hij wilde, daar het geëischte buiten zijne macht was. Hij liet anker lichten en ingevolge zijne orders de schepen afdrijven naar Boedsj-badsj. Bij de 3 Engelschen hadden zich nog een snauw en eenige sloepen gevoegd.

De *Doncaster* [1]) haalde met nog twee anderen de *Vlissingen* in en opende het vuur op dit schip. De *Vlissingen* kwam om 8 uur de *Bleijswijk* voor den boeg en belemmerde daardoor het vuren op de Engelsche schepen. Weldra had de *Vlissingen* 23 dooden en brand aan boord. Al haar staand en loopend touwwerk was stukgeschoten, evenals de masten en rondhouten. Toen van de oorspronkelijk slechts 76 man sterke bemanning omstreeks de helft weg was, liet Zuijdland de vlag en standaard neerhalen en de witte vlag hijschen.

K. A. N 2841.

[1]) Blijkbaar was men van de namen der Engelsche schepen niet zeker.

De *Bleijswijk* kwam van de *Vlissingen* vrij, werd wel beschoten, maar kreeg geen dooden en slechts één gewonde; evenwel haalde dit schip, een half uur na de *Vlissingen*, ook de vlag neer.

De *Welgelegen* kreeg brand, 4 dooden en 12 gewonden, het tuig werd stukgeschoten. Dit schip dreef tegen de *Prinses van Oranje* aan en daarna dreven ze samen tegen den wal vast. De *Welgelegen* streek om 11 uur de vlag, daarna de *Prinses van Oranje*, die geen enkelen man verloren had, ook.

De *Elisabeth Dorothea* en de *Wereld* en het „vrijmans" (particuliere) schip *Phoenix* waren reeds in den beginne snel afgedreven en namen geen deel aan het gevecht.

Bisdom verzocht nu aan Clive om een wapenstilstand en aan de beide Nawabs om te zorgen, dat de Engelschen ons niet zouden onderdrukken. Het liep wel akelig af met deze expeditie tot handhaving van onze aloude rechten!

Clive liet Forde de vijandelijkheden staken en verzocht Bisdom gecommitteerden naar Kalkata te zenden. De jonge Nawab gaf nog een beetje hoop: den 28^{en} verzocht hij, in antwoord op den hem den 22^{en} geschreven brief, hem een vertrouwd persoon te zenden, om onmiddellijk een verbond te sluiten. Bisdom zond iemand om hierover te spreken, maar de zaak had geen gevolg.

De naar Kalkata gezonden gecommitteerden kwamen den 30^{en} terug. De Engelschen waren als overwinnaars in hunne eischen nogal billijk. Zij eischten schadevergoeding en voldoening voor het neerhalen van hunne vlag op de vaartuigen die door onze schepen aangehouden waren. De raad van Hoegli, nu heel wat lager gestemd, gaf zooveel mogelijk toe, en het einde van de dwaasheid, die helaas vele menschenlevens gekost had, was een vredesverdrag met de Engelschen en een belofte aan den Nawab dat wij niet vechten zouden, geen schepen meer ontbieden en de loge niet versterken. Deze overeenkomst werd den 3^{en} December gemaakt. De op 24 November veroverde schepen werden teruggegeven en den 9^{en} December heschen zij de prinsenvlag weer.

In Januari 1760 vertrok Roussel met zijne officieren en troepen, in de schepen *Elisabeth Dorothea*, *Prinses van Oranje*, *Mossel* en *Wereld* naar Koromandel. Bengalen ging in 1758—59 *f* 233.923 achteruit.

In Februari vertrok Clive, „belaaden met aanzienlijke rijkdommen, vergaard uit de voorige onlusten". Hij werd tijdelijk opgevolgd door Jonathan Zephania Holwell, tot de aankomst van den nieuwen gouverneur Henry van Sittart.

Nu werden de pogingen hernieuwd om ons te benadeelen door middel van den Nawab, die gewapende benden op Hoegli afzond.

K. A. 2869, 2871.

Bisdom richtte hierover tot den Nawab een vertoog, dat geen ander gevolg had dan dat de toevoer van levensmiddelen tot het fort Gustavus den 11en Februari werd afgesneden en dat hij eischte dat de buitenwerken geslecht werden, waartoe Bisdom noodgedwongen overging. Allerlei dwangmiddelen en bangmakerijen pasten de inlandsche hoofden toe om Bisdom geld af te zetten: hij onderhandelde en kwam er af met ongeveer 30.000 ropijen. „Aldus", schreef hij, „eindigde onze laatste insluiting. Onze buitenwerken wierden door ons ten eenenmaal gesloopt en Kasim-Ali-Khan trok af met d'Engelsche, die ondertusschen eenlijk omtrent Chandernagor zo lange zig opgehouden hadden om hem desbegeerende in cas van nood teegens ons met des te meerder nadruk bij te staan; marcheerden voorts naar de bovenlanden om zig aldaar met hunne overige krijgsmagt of 's Nawabs Hoofdleger te vereenigen en aldus gezaamentlijk aan een zeeghaftigen Prins 't hoofd te bieden, die, na de wreede moord aan zijn vader Alamgier verraaderlijk bedreeven, zig zelfs tot Koning van 't Hindostansche Rijk verhefte en daar voor van deszelfs armée onder den naam van Chaälam is erkend en uitgeroepen geworden".

Deze prins heette Ali (of Wala) Gohor. Hij hield zich in het bergland van Behaar op. De wazier of rijkskanselier in de hoofdplaats Deli verzette zich tegen zijne uitroeping en verzamelde een leger van Maharaten en ander volk, en bevocht daarmede het leger van Patanen (Afganen) van den nieuwen Sjah Alam, doch hij werd in Februari verslagen en vluchtte binnen Deli, waar hij opnieuw eene krijgsmacht verzamelde. Wederom uitgetrokken, werd hij door den aanvoerder der Patanen, Abd-Ali, die zich ook reeds onder den naam van Timoer-Sjah tot hoofd van Hindostan had opgeworpen, overwonnen en gevangen genomen. Echter was Sjah-Alam nog niet gelukkig in zijne overheersching. De Engelschen hielden hem met de troepen van den Soeba van Bengalen in Behaar bezet en waren eenige malen met hem slaags. Door dezen oorlog kwam ons kantoor te Patna in benauwdheid en achtte Bisdom het noodig naar Kasimbazaar eene versterking van 16 man te zenden, waardoor de bezetting 50 man sterk werd. De steeds zwervende Mahratten maakten ook het land onveilig. Het klinkt kinderachtig, zoo van enkele manschappen te spreken, om zich te beveiligen. terwijl duizenden in den omtrek elkaar bevochten. Bisdom schreef dan ook „het ware hoogst gewenscht een aanzienlijk corps troepen te hebben". Het aanzien der Compagnie was tot een erbarmelijk laag peil gedaald!

In Maart kregen de Engelsche troepen bevel om uit Behaar naar Bengalen terug te keeren. Sjah Alam kreeg daardoor wat ruimte en

---

3e deel der brieven uit Bengalen, overg. 1761 (K. A. 2869).

werd in April door eenige Mahraten versterkt, waarmede hij in Mei de stad Patna omsingelde, de voorsteden verbrandde en haar tweemaal bestormde. Hij werd echter door de bezetting, die uit Engelschen en Mohamedanen bestond, afgeslagen, waarop hij in den omtrek het volk beroofde en brandschatte. De soeba van Poernia (ten noorden van Bengalen) sloot zich bij hem aan. Westwaarts langs de Ganges voortrukkende, werd deze bij Hadjipoer, aan de samenvloeiing van de Gendek, door de Engelschen tegengehouden, die echter geslagen werden en met verlies van geschut en wapens terugtrokken. In den nacht wisten deze echter hun geschut te heroveren. De soeba trok evenwel de Gendek over en vereenigde zich met Sjah Alam, die, met eenige Fransche troepen, onder Law, gewezen hoofd van het Fransche kantoor te Kasimbazaar, bij Fettusing gekampeerd lag, na Boospoer en Mongeer (aan de Ganges, oost van Patna) aan zich onderworpen te hebben. In Mongeer bleef echter nog een fort door de Engelschen bezet.

De plagerijen waaraan de Nederlanders blootstonden duurden steeds voort. Den 24^{en} April was de secunde (-ambtenaar) van het kantoor te Kasimbazaar onverwachts door den jongen Nawab gevangen genomen, met een eisch tot betaling van 15 lakh ropijen, onder voorwendsel dat hij in verstandhouding stond met Sjah Alam. De loge te Kasimbazaar werd met troepen en 11 kanonnen, die waarschijnlijk uit Bekaar waren teruggekomen, omsingeld, en men liet voor den gevangen secunde 1000 roepijen daags kostgeld betalen. De raad van Hoegli zag al weer geen andere uitkomst dan maar te betalen, zoodat Vernet, hoofd te Kasimbazaar, gemachtigd werd den Nawab „zoo goedkoop mogelijk" tevreden te stellen.

Hierop volgde het vleugellam maken van de Nederlanders door hunne krijgsmacht te beperken. De gouverneur van Sittart deelde „namens den Nawab" aan Bisdom mede dat deze zulks wenschte en bood zichzelven als bemiddelaar aan. Dientengevolge werd in September een tractaat gesloten tusschen het Nederlandsche en het Engelsche bestuur in Bengalen, het laatste als „bemiddelaar met den Nawab Mir Djafar Ali Khan bahadoer", dat schijnbaar voor de Nederlanders niet ongunstig was en hen als 't ware onder de bescherming der Engelschen stelde. Het hield in 1^0 dat de oude rechten der Compagnie gehandhaafd werden; 2^0 dat geen extra betalingen meer zouden geëischt worden; 3^0 dat geen kwellingen van den kant der inlandsche hoofden meer zouden plaats vinden; 4^0 dat de Nederlanders niet in hunne vrije beweging zouden belemmerd worden; 5^0 dat zij hun vrijen koophandel, als door Oreng-Zeeb en zijne opvolgers toegestaan, zouden behouden; 6^0 dat hunne aangehouden eigendommen zouden teruggegeven worden; 7^0 dat de Engelschen het afgenomen geschut en munitie zouden teruggeven, en nog een paar dergelijke bepalingen. Maar de overeenkomst met den

Nawab, waarbij de Engelschen zoo vriendelijk hielpen, hield in: 1° dat de Compagnie geen sterker troepenmacht dan 125 koppen zou hebben; 2° dat zij geen vestingwerken of grachten meer zou maken; 3° dat zij niet meer geschut of munitie zou hebben dan er op het oogenblik was; 4° dat nooit meer dan één schip van haar op de Ganges zou komen; 5° dat de overeenkomst van 3 December 1759 bevestigd werd; 6° dat de Nawab het recht verkreeg om met een Engelsch officier inspecties te houden over de nakoming van bovenstaande bepalingen; eindelijk bevestigde de Nawab de overeenkomst van de Nederlanders met de Engelschen.

Het was een totale vernedering, waaraan wel het slechte beleid van de expeditie van 1759 schuld had, maar toch nog meer de steeds toenemende onmacht der Regeering te Batavia en der Bewindhebbers, waardoor zij hunne bezittingen en ondergeschikten hulpeloos lieten.

Omstreeks September koos ook de Nawab van Ajoedja (Oude), Soeja-ed-din, een van de voornaamste en machtigste Rijksgrooten, partij voor Sjah-Alam. Evenzoo deed de radja van Birboem en die van Kergpoer (bij Behaar), die met eenige benden Mahraten Bagalpoer (aan de Ganges, niet ver van Radjamahal) vermeesterde en den fausdaar, (plaatselijk hoofd) die er door den Nawab van Bengalen was aangesteld, verdreven. De Engelschen verdreven hem echter daarvoor uit zijn eigen land. Zij veranderden evenwel van taktiek.

Hadden zij, in 1757, zelf Djafar Ali op den stadhouderlijken zetel te Maksoedabad gezet, nu hadden zij genoeg van hem en gedoogden (of bewerkten), dat zijn schoonzoon Kasim Ali khan in zijne plaats trad. Het heette dat Djafar khan abdikeerde, maar hij werd door de Engelschen te Kalkata in bewaring gehouden. Zij namen hem zijn juweelen, waarvan de waarde op ruim 2 karoors (2oo lakh roepijen) geschat werd, af, „vermits het gezigt van dezelve, hem zijne vorige grootheid indagtig makende, maar hartzeer zou baren". Kasim Ali betaalde 3 karoors aan de Engelschen en stond toe dat de radja's van Birboem, Bardoean en andere districten van zijn gebied rechtstreeks onder de Engelschen zouden staan en dus aan hen hunne pacht betalen.

Kasim Ali heesch in October overal zijne vlag en deed Prins Wala Gohor, Sjah Alam, als opperheer van het Hindostansche rijk uitroepen. Dit droeg dus de goedkeuring van de Engelschen weg. Maar zij wilden er meer van hebben. Zij boden Sjah Alam aan, het onderkoningschap van Bengalen, Behaar en Orissa van hem te koopen voor 3 karoors, dus 30 millioen roepijen, als hij in Deli ging wonen, of wel 1 karoor als hij in Benares bleef, of 2 karoor als hij zich in Laknow zou vestigen; daarbij zouden zij hem gewapende hulp verleenen om zich staande te houden. De Mogol wees echter de door de onderhandelaars gebrachte geschenken met verontwaardiging af en scheurde den brief van Van Sittart openlijk aan stukken.

Op deze wijze hun doel niet bereikt hebbende, beproefden de Engelschen het met geweld. Zij trokken te velde met 500 of 600 Europeanen, eene kompagnie artillerie, 6000 Telinggaas en 30.000 man Mohamedaansche kavalerie en infanterie, onder de bevelen van den majoor Carnock en den soeba van Behaar.

Het leger van Sjah Alam lag den 15en Januari 1761 bij de rivier Siwaan, en bestond uit 150 of 200 man Fransche troepen onder Law, met 1 mortier en 8 veldstukken en 40.000 inlanders te voet en te paard. Dit leger werd totaal verslagen en trok af naar Nawada of Deriapoer. Law werd gevangen genomen.

De slag had de verzoening (of onderwerping?) van den Mogol ten gevolge. De majoor Carnock ging voorloopig eene mondelinge overeenkomst met hem aan en den 1en Maart deed Sjah Alam zijn intocht in Patna. Met 100 man van zijne troepen, een kompagnie Engelschen en 200 Telinggaas trok hij het fort binnen, waar de Engelschen hem dadelijk zoo afzonderden, dat de ambtenaren van het Nederlandsche kantoor zelfs niet hunne opwachting bij hem konden maken.

De Engelschen behandelden dadelijk den opperheerscher van het onmetelijke Hindostansche rijk, den Grooten Mogol, zonder omslag, zooals in ons Indië een radja van een klein eilandje behandeld wordt. Majoor Carnock bracht den door van Sittart aangestelden Nawab Kasim Ali bij hem.

Intusschen kwamen uit Deli berichten dat de rijksgrooten den Mogol verwachtten en tijdelijk zijn zoon als zijn plaatsvervanger „beneden den troon" hadden geplaatst. De vorst van Patan, bovengenoemde Timoer Abd'Ali, zond een gezant om op het vertrek van den Mogol naar Deli aan te dringen. Maar deze had hoe langer hoe meer gebrek aan geld, en in Mei brak in zijn leger een opstand uit wegens achterstallige soldij; de Engelschen beschermden hem tegen zijn eigen troepen, deze liepen weg en de Groote Heer bleef zonder macht en zonder geld in de macht der Engelschen, die hem nu 8 lakh roepijen ter leen boden voor het onderkoningschap van Bengalen en Behaar. Nu kwam Soeja-ed-din van Ajoedja hem met een groot leger afhalen, de Engelschen bezorgden hem 20 lakh voor een voordeelig contract, en in Juni vertrok hij, door een Engelsch escorte vergezeld, tot aan de rivier Karamasa, die Behaar van Ajoedja scheidt. Weldra had hij Benares bereikt, waar hij den regentijd doorbracht.

Inmiddels was Louis Taillefert, gewezen gouverneur van Soerate, tot vervanger van Adriaan Bisdom benoemd, en had den 18en October 1760 het bestuur overgenomen. Taillefert schreef den 10en November dat de Engelschen de vervanging van Djafar Ali door Kasim Ali bewerkt hadden „apparent om geen andere redenen als dat zij van tijd tot tijd hebben ontwaard dat hij d'Engelsche overheersching moede, en ver-

dagt was om dat juk van dienstbaarheid bij eerste goede gelegenheid van zijn hals te schuiven, en dat dit een schoone geleegentheid was om zig met 't zijne te verrijken en nieuwe voordeelen voor hunne Natie, welkers begeerlijkheid zo 't schijnt maat nog paalen heeft, te bedingen".

De in de laatste dagen van Bisdom's bestuur ondergane vernedering hinderde Taillefert zeer. Hij schreef den 4^en^ December „dat het zeer tot déclin van d'eere van de Natie en verval van het ontzag voor de Comp. (moet) strekken, dat wij geen de minste toestel maken om ons zelfs regt te verschaffen over de hostiele en vexatoire procédures van de Britten en Mooren". „D'oorzaken van den bedroefden toestand van 's Comps. zaken in Bengalen" somde hij als volgt op:

1°. De troublen in de bovenlanden van Hindostan, dog voornamentlijk

2°. De binnenlandsche oorlogen en beroertens in Bengalen, Behaar en Orissa;

3°. D'overheersching der Engelschen, of liever het indiscreet gebruijk dat zij van hunne magt en authoriteit maken, daar, naar mijne gedagten, nog bij komt

4°. Hunne overmatige begeerlijkheid en verkeerde concepten omtrent hun eigen belang.

5°. De gebrekkelijke en verkeerde aanleg der door ons aangewende middelen van redres, bij manquement van een cordate resolutie in een tijdsomstandigheid die zo favorabel was, dat men mogelijk in geen eeuw weder een diergelijke zal aantreffen, en voorts nog

6°. kleinagting der oude ordres en gebruiken in den dienst van de Comp. en het onvermijdelijk gevolg van dien, namentlijk

7°. Verval van de hoog noodzakelijke goede ordre en sub-ordinatie.

Er kwam een denkbeeld bij hem op dat wel een gevolg van wanhoop schijnt te zijn, nl.: zich met de Engelschen bevriend te maken, in plaats van te concurreeren en dan door hunne macht (indirect) tegen de „Mooren" beschermd te worden. Het gelijkt op het 20e-eeuwsche „pool"- of „trust"-denkbeeld, maar had weinig kans van ingang te vinden bij de Engelschen, die de overmacht hadden en liever de Nederlanders wegwerkten.

Bij al de ellende, door hunne intrigues en de plagerijen der inlandsche hoofden veroorzaakt, kwam nog de ontdekking van groote diefstallen uit de kas, die vóór en gedurende het bestuur van Bisdom hadden plaats gehad, en andere onregelmatigheden, waardoor o.a. de gewezen fiscaal Van Schevichaven naar Batavia was vertrokken met een schuld van ongeveer 300.000 roepijen, die hij niet zou kunnen aanzuiveren. En toch moest maar steeds betaald worden, om de ondragelijke plagerijen en geweldenarijen van den fausdaar van Hoegli af te koopen, waartegen geen vertoogen bij den Nawab hielpen, omdat

---

3e Deel van Bengalen overg. 1761 (K. A. 2869)

deze en alle andere hoofden steeds groote sommen voor het leger moesten opbrengen, die zij zonder knevelarijen onmogelijk zouden kunnen bijeenschrapen. De bescherming, die men volgens het verdrag van September van de Engelschen had kunnen verwachten, beteekende al heel weinig.

Van Sittart gaf zelfs Taillefert geen gelijk toen deze een inlandsch ambtenaar in gijzeling had genomen, om de loslating te verkrijgen van een uit knevelarij gearresteerden Europeaan, bij welke gelegenheid zelfs een Europeesche vrouw aangehouden was. Het voorstel van Taillefert om den handel gesamenlijk te drijven, werd beantwoord met het aanbod van $^1/_5$ of $^1/_4$ van den inkoop van salpeter, wat Taillefert eerst verwierp, maar later toch voor $^1/_4$ aannam.

Zoo waren aan het einde van dit tijdvak de Engelschen door hun zelfzuchtig, maar krachtig handelen meesters geworden over Bengalen en andere deelen van het Hindoesche rijk en hadden zij een groot overwicht over de vorsten verkregen, terwijl de Nederlanders door hun zwakkelijkheid niets meer te zeggen hadden en zelfs van de Engelschen afhankelijk waren. Maar de Regeering te Batavia scheen daar niets van te gevoelen. In hare generale missive van 31 Dec. 1761 schreef zij aan de Bewindhebbers dat zij den gouverneur van Bengalen g e l a s t had, het salpeter bij de Engelschen te koopen en hem vrij liet dit ook met de amfioen te doen en „zonder zig aan hare superioriteyt en hoogmoet te stooren in allen deele de voortzetting van den handel in salpeter en amfioen te betragten". Verder schreef zij: „voor het overige hebben wij omtrent den handel in 't gemeen aan de ministers de kragtigste recommandatie gegeven en haar voorgehouden dat z'de eenigste reden zijnde, waarom wij in Bengalen verblijf houden en zoo veele extorsien en knevelarijen verdragen, van haaren iever en attentie verwagtende sijn, dat zij alle mogelijke middelen zullen aanwenden om deselve te verbeteren en te doen floreeren".

Het moet voor een man van karakter aangenaam dienen geweest zijn onder zulk een bestuur!

Bengalen ging in 1759—60 belangrijk achteruit: volgens eene beclj ferlng bedroeg het verlies *f* 441.626, volgens eene andere zelfs *f* 1.590.350. In het jaar 1760—61 werd echter slechts *f* 36.949 verlies gerapporteerd.

6e Deel van Bengalen overg. in 1762 (K. A. 2901).
Gen. Miss. 31 Dec. 1761 (K. A. 2891).

Emigratie van Britsch-Indiërs naar de Engelsche Koloniën.

Het was op 3 Maart 1909 dat Lord Crewe, de Staatssecretaris voor de Koloniën, eene commissie benoemde, die werd samengesteld uit Lord Sanderson, G. C. B.; Lord Sandhurst, G. C. S. I.; Sir George Scott Robertson, K. C. S. I., M. P.; Sir James Digges la Touche, K. C. S. I.; Hugh Bertram Cox, Esq. C. B.; Wilfrid Ashley, Esq., M. P.; Selwyn Howe Fremantle, Esq.; Walter Devonshire Ellis, Esq., en Reginald Herbert Griffin Esq. als secretaris, ten einde de volgende vraagstukken in overweging te nemen:

a. De emigratie in het algemeen van uit Indië naar de Kroonkoloniën.

b. In welke koloniën in het bijzonder de emigratie met het beste gevolg ware aan te moedigen.

c. De algemeene voordeelen, daaruit te trekken:

1. door Indië zelf,
2. door elke kolonie in het bijzonder.

In de *Indische Gids* van 1909 I bl. 848 is reeds vermeld wat Lord Crewe en Lord Sanderson als voorloopige uitkomsten in het Britsche Hoogerhuis mededeelden. Verleden jaar is daarop het uitvoeriger rapport der commissie in druk verschenen (Cd. 5192 der Gov. Publications), nadat het in Juni 1910 aan de beide Huizen was aangeboden en daar er veel in voorkomt, dat ook elders met het oog op contract-arbeid van koelies van belang is te achten, moge hier een overzicht van den inhoud van het algemeene gedeelte volgen.

De commissie hield 71 zittingen en hoorde 83 getuigen. Van te voren waren de Gouverneurs van alle Kroonkoloniën en Protectoraten op zes na (die niet bij de zaak betrokken waren) telegraphisch door den Minister uitgenoodigd om mede te deelen:

1e. Welke vraag naar en welke gelegenheid voor het bezigen van Indische arbeidskrachten (als contract-koelies dan wel als vrije arbeiders), alsmede voor het zich blijvend vestigen van Indische immigranten er in de betrokken kolonie bestond.

2e. Of de toestanden in de kolonie geschikt waren voor het gebruik van Indische arbeidskrachten of voor het zich vestigen van Indiërs.

3e. Of de kolonie genegen zou zijn eenige, en zoo ja, welke voordeelen te verschaffen met betrekking tot den overtocht en het verstrekken van grond.

De antwoorden op dit telegram vormden het uitgangspunt van het onderzoek, doch in den loop daarvan werden andere getuigen, die op de een of andere wijze bij de zaak betrokken waren, aan de aandacht der commissie aanbevolen, terwijl ook personen, die het onderwerp van een of meer zijden hadden bestudeerd, hetzij in ambtelijke hoedanigheid of als wetenschappelijk of politiek vraagstuk, op verzoek der Commissie bereid waren voorlichting te verschaffen.

Zonder de met name genoemden hier verder aan te duiden, zij slechts gewezen op de bijzonderheid dat twee heeren uit Trinidad waren overgekomen als vertegenwoordigers van degenen, die met het tegenwoordige stelsel wilden breken en een advocaat van Indische afkomst, die in Londen promoveerde — wiens vader destijds als contract-koelie was begonnen — en die door de Indische gemeente was gekozen om van hare belangen te getuigen. De vader had zich opgewerkt tot het beheer van een klein landje en was ten slotte zelf grondbezitter geworden en de zoon ging naar de kolonie terug, die hij als zijn vaderland beschouwde.

Dan stonden aan de Commissie nog tal van boeken, tijdschrift-artikelen en andere bescheiden ten dienste, waarvan zij het voornaamste raadpleegde.

Historisch overzicht.

Bij de behandeling der emigratie van Britsch-Indiërs naar de koloniën is die van contract-arbeiders, de zoogenaamde „Koelie-emigratie" van overwegende beteekenis en daarom wordt het ontstaan daarvan en hetgeen de Britsche en de Britsch-Indische regeering daaromtrent bepaalden in de eerste plaats nagegaan, waarbij voor het tijdvak, dat het jaar 1870 voorafgaat, geput is uit eene nota van den heer J. Geoghegan (Calcutta 1873. Gedrukte stukken van het Huis der Gemeenten no. 134 van 1874) en voor later uit de gedrukte overzichten van de voornaamste gebeurtenissen gedurende het bestuur der opvolgende Onderkoningen, welke onder de bescheiden van het Indische gouvernement bewaard worden.

Reeds in den aanvang van de 19de eeuw werden enkele pogingen gedaan om arbeiders uit Bengalen een verbintenis te doen sluiten om een zeker aantal jaren op Mauritius en Réunion te komen werken, doch eerst de afschaffing der slavernij in de Britsche koloniën in 1834 gaf den stoot tot emigratie. In dat jaar begonnen de suikerplanters op Mauritius op groote schaal arbeiders in te voeren en tusschen 1834 en 1837 schijnen ongeveer 7000 emigranten uit Calcutta naar die kolonie vertrokken te zijn. De eenige contrôle-maatregel schijnt toen geweest te zijn, dat de emigranten voor den betrokken magistraat moesten verschijnen om eene verklaring af te leggen omtrent hunne vrije keuze om te gaan en hunne kennis van de voorwaarden, waaronder zij zich verbonden. De arbeidscontracten werden gewoonlijk voor vijf jaar afgesloten tegen 5 Roepieën 's maands loon, met ruime voeding en kleeding. Het Indische gouvernement bemerkte echter alras, dat het noodig was vast te stellen, dat de bepalingen van het contract zoo behoorden te zijn, dat zij door een verantwoordelijk gouvernementsambtenaar konden worden goedgekeurd en dat er voorschriften noodig waren voor de goede behandeling der emigranten gedurende de reis. Met dat doel werd eerst de wet, bekend als Act V van 1837, uitsluitend voor Bengalen afgekondigd en later Act XXXII van dat jaar voor geheel Britsch-Indië. Onder deze wetten ging de emigratie naar Mauritius door en vertrok ook één schip naar Britsch-Guyana.

In hetzelfde jaar werd echter het stelsel van contract-arbeid in het Lagerhuis door den heer Fowell Buxton, Lord Brougham en anderen veroordeeld, waarop de emigratie werd gestaakt en eene Commissie te Calcutta werd benoemd om de geheele zaak te onderzoeken. Haar in 1840 ingediend rapport toonde aan dat er ongetwijfeld misbruiken bestonden. Volgens den heer Geoghegan waren er tegenstrijdige getuigenissen, doch deze bewezen slechts dat er eenige slechte meesters op Mauritius waren en dat eenige der betrokken gezagvoerders door ruwheid en gevoelloosheid ongeschikt waren om koelies over te voeren. Drie leden der Commissie

waren gekant tegen alle verdere emigratie, maar een vierde lid, Sir J. P. Grant, schreef eene grondige studie over de quaestie en kwam tot het besluit, dat de gebreken, die het stelsel tot dusver aankleefden, waren weg te nemen en beval het opnieuw openstellen der emigratie naar Mauritius aan en ook, doch met meer voorbehoud, naar andere koloniën, onder zekere voorzorgen, die bij de wet behoorden te worden vastgesteld. Onder de door hem aanbevolen maatregelen behoorde het beperken van de emigratie tot bepaalde havens, in elk waarvan een „Protector of Emigrants" zou worden aangesteld, die verantwoordelijk behoorde te zijn dat geen dwang werd toegepast en dat alle voorschriften betreffende ruimte, voedsel, drinkwater, luchtverversching, geneesmiddelen, enz. behoorlijk werden nagekomen. Hij drong er ook op aan, dat zekerheid voor passage terug zou worden geëischt en dat elke vergunning tot verscheping van emigranten zou worden geweigerd naar de koloniën, waar de wetten en de rechtspleging niet geschikt waren voor lieden van hun klasse. Geen dwang om op de ondernemingen te blijven, geen beperking der vrijheid van de koelies buiten de werkuren en geen lijfstraffen zouden mogen worden toegepast, tenzij krachtens vonnis van een openbaar rechtscollege.

De opmerkingen van den heer Grant zijn feitelijk de grondslagen geweest der latere wetgevingen op dit gebied. Het rapport der Commissie werd op 1 Maart en op 26 Juli 1842 in het Parlement besproken en op die laatste vergadering werden de conclusies van de meerderheid der Commissie met 113 tegen 24 stemmen verworpen. Terwijl aldus in principe verdere emigratie was goedgekeurd, werd de regeling der bijzonderheden aan de regeering overgelaten. Er werd besloten de emigratie naar Mauritius te heropenen, waartoe een besluit in Rade op dat eiland in 1842 werd afgekondigd, houdende aanstelling van verantwoordelijke agenten in Indië en van een „Protector of Immigrants" op het eiland. Tegelijkertijd bepaalde het Britsch-Indische gouvernement, bij Act. XV van 1842, dat emigratie naar Mauritius alleen werd toegestaan door tusschenkomt van geautoriseerde agenten en onder bepaalde voorschriften en bij Act. XXI van 1843 werd te Calcutta een „Protector of Emigrants" aangesteld. In 1844 werd na eene langdurige gedachtenwisseling ook emigratie toegestaan naar Jamaïca, Britsch-Guyana en Trinidad en in 1885 werd eene aanvraag verkregen van St. Lucia en Grenada, doch het Indische gouvernement maakte bezwaar tegen sommige bepalingen van de voorgestelde arbeidswet in die twee koloniën en eerst nadat daarin belangrijke wijzigingen gebracht waren, werd emigratie naar Grenada in 1856 en naar St. Lucia in 1858 wettig toegestaan. Naar Natal begon deze in 1860.

Gedurende de jaren 1842—1870 deden zich geen belangrijke feiten voor, hoewel er op een belangrijke schaal werd gewerkt, want in dien tijd bedroeg het aantal emigranten naar Mauritius 351.401 en naar Britsch-Guyana, Trinidad, Jamaica en andere West-Indische eilanden respectievelijk 79691, 42519, 15169 en 7021 personen, terwijl er 6448 naar Natal en 31346 naar Fransche koloniën gingen.

De contracten werden in alle gevallen voor vijf jaren gesloten, terwijl behalve op Mauritius, ook vrije passage terug was bedongen na tien jaar of in Natal na 5 jaar verblijf. Op Mauritius was aanvankelijk ook na vijf jaar vrije overtocht terug toegestaan, maar in 1851 stemde de Indische regeering er in toe om de Kolonie van deze verplichting te ontheffen, onder voorwaarde dat wel vrije terug-passage zou worden verleend aan degenen, die door ziekte ongeschikt waren geworden of die de middelen niet bezaten om deze zelf te betalen, terwijl ingeval er geen voldoende

vraag naar arbeid mocht bestaan, de verplichting van het gouvernement van Mauritius om de lieden naar hun vaderland terug te doen voeren, erkend bleef.

De manier van aanwerven in Indië werd steeds verbeterd, naarmate men in ervaring won en in 1864 bewerkte Sir H. Maine het uitvaardigen van Act XIII, welke de bestaande wet bevestigde en waarbij de werving onder betere contrôle werd gesteld, de verzamelplaatsen werden aangewezen, waar de koelies zouden verblijven tot de gelegenheid om ze in te schepen en de taak van den „Protector" werd omschreven. Van dien tijd af werkten de bepalingen, voor zoover de werving in Indië betreft, zonder groote moeilijkheden.

Anders was het gesteld met de verwaarloozing der koelies op de reis en bij aankomst, waarvan gevallen bekend werden, die het Indische gouvernement noopten tusschenbeide te komen. Zoo was de sterfte zeer groot bij de eerste emigratie naar West-Indië, deels door de lange zeereis en deels gedurende het acclimatatie-tijdperk. Om deze reden (doch ook wegens den achteruitgang der suikercultuur) werd deze emigratie tusschen 1848 en 1851 gestaakt. In 1856 veroorzaakte het verwaarloozen van behoorlijke hygiënische voorzorgen in een quarantaine-station op Mauritius een vreeselijke sterfte onder de koelies en leidde tot een wet (no. XIX van 1856), waarbij het Indische gouvernement de bevoegdheid kreeg om de emigratie te beletten naar elke kolonie, waar geen behoorlijke maatregelen werden genomen om de emigranten bij aankomst en gedurende hun verblijf in de kolonie te beschermen of om in de terugreis te voorzien. In verband daarmede werd de emigratie naar Mauritius in 1856—'57 gestaakt en eerst hervat toen de koloniale regeering maatregelen had genomen om te voorzien in de misstanden, waarover geklaagd werd.

Daar de communicatie met de koloniën in die dagen langzaam ging, vernam het Indische gouvernement slechts weinig omtrent het lot der koelies, vooral ook na beëindiging van hun contract. Blijkbaar zag het bestuur in de koloniën, waarin de planters in den regel zeer machtig waren, het nut nog niet in dat uit blijvende vestiging van emigranten kan worden getrokken. De planters, die zoo geleden hadden door de opheffing van de slavernij, trachtten de arbeidsmarkt geheel in handen te krijgen en moedigden het hernieuwen der contracten aan, instede van een vrijen burgerstand aan te kweeken. Langzamerhand werden de bepalingen, in verschillende koloniën gemaakt, hoe langer hoe ongunstiger en onrechtvaardiger voor de Indische immigranten. Zoo bleek eene verordening van het gouvernement van Mauritius, die de Indische regeering door had laten gaan, en waarbij de geheele geïmmigreerde bevolking aan eenige nieuwe beperkingen werd onderworpen, zoo ongunstig, dat er naar aanleiding van een tot den gouverneur, Sir Arthur Gordon (nu Lord Stanmore), gericht verzoekschrift een Commissie van onderzoek werd benoemd, die de verordening van 1867 en de geest, waaruit zij voortvloeide, afkeurde en aantoonde dat de „Protector of Indian immigrants" niet voldoende bevoegd was om in het belang der koelies tusschenbeide te komen. In 1870 kwamen in Britsch-Guyana, waar, na Mauritius, de meeste koelies heengingen, misbruiken aan het licht, die eveneens eene commissie van onderzoek deden aanstellen, die wel de voornaamste grieven niet bewezen achtte, doch in de latere wetgeving het streven zag om geheel op contractvernieuwing en niet op het als vrij man zich vestigen in de kolonie aan te sturen. Het gevolg was een nieuwe verordening, ontworpen door een der commissieleden, Sir G. Scott, welke in gewijzigden vorm door Britsch-Guyana en

later door Trinidad werd aangenomen. Daarbij werd de contract-vernieuwing beperkt tot een jaar, bij verschil over het loon gerechtelijke vaststelling voorgeschreven en de positie van den Protector verbeterd, door hem een plaats in het Hof van Politie te geven. In 1871 werd op een klacht van emigranten, die uit de kolonie Natal terugkwamen, eveneens een commissie benoemd, die eenige algemeene misstanden waarnam. Het loon werd slechts eens in de twee maanden uitbetaald en was onderhevig aan groote kortingen in den vorm van boeten wegens afwezigheid. Na expiratie van het contract moesten de koelies opnieuw teekenen. Deden zij het niet, dan kwamen zij onder eene verordening op Inlandschen Afrikaanschen arbeid, krachtens welke zij gegeeseld konden worden voor nalatigheid in den arbeid. Hier werd op verandering van deze en soortgelijke bepalingen aangedrongen en op het aanstellen van een ,,Protector of Immigrants''.

Alvorens de geschiedenis na 1870 te bespreken, wordt gehandeld over de vreemde koloniën. Het eiland Réunion ontleende reeds vóór Mauritius arbeidskrachten aan Indië en in 1848 leidde de opheffing der slavernij aldaar tot een crisis. Er werd een emigratie van uit de Fransche bezittingen op de kust van Coromandel begonnen, doch deze gaf aanleiding tot ronselen en misleiden van Britsche onderdanen, waarvan de wet XXIV van 1852 het gevolg was. Er werden met de Fransche regeering onderhandelingen geopend, die leidden tot de Conventie van 1860, daarop werd Act. XLVI van 1860 in Indië afgekondigd, krachtens welke contracten verloofd werden om te arbeiden in de Fransche koloniën Réunion, Martinique, Guadeloupe en Fransch-Guyana onder overeenkomstige voorwaarden als voor de Britsche koloniën golden.

Vóór deze conventie werd het aantal Indiërs op Réunion geschat op 37.000. Toen de emigratie wettelijk geregeld was, nam dit aantal eenigszins toe, doch het aantal aangevoerden woog vrijwel tegen dat der vertrekkenden op, zoodat in 1872 het aantal nog beneden 40000 was. In 1863 werd emigratie toegestaan naar de Deensche kolonie St. Croix en in 1872 naar de Hollandsche kolonie Suriname, doch destijds was er geen groote beweging van bevolking naar deze koloniën.

Met de rapporten der drie genoemde commissies, respectievelijk van Mauritius, Britsch-Guyana en Natal, en de maatregelen, welke daarop in de verschillende koloniën genomen werden, hielden voor zoover de Britsche koloniën betreft, de misbruiken op afgelegen plaatsen op. Overal ging emigratie op contract door en in 1885 werd deze ook voor de Fidsji-eilanden ingevoerd. Volgens de statistieken van 1907 waren toen de volgende aantallen personen van Britsch-Indische nationaliteit in de koloniën aanwezig: Britsch-Guyana 127.000; Trinidad 103.000; Jamaica 13.000; Mauritius 264.000; Natal 115.000 en op de Fidsji-eilanden 31.000.

Onder het bestuur van Lord Ripon werd weder gerapporteerd over misstanden bij de werving en daarom weder twee ambtenaren in commissie gesteld om in de Noordwest Provinciën en in Bengalen een onderzoek in te stellen; een van deze, kolonel Pitcher, legde persoonlijk getuigenis af voor de commissie van Lord Sanderson. De toen verkregen indruk was dat aan de wervers, hoewel somtijds schuldig aan verkeerde praktijken, in de uitoefening van een bedrijf, dat in niet zeer goede reputatie stond, dikwijls onnoodige moeilijkheden door het ondergeschikt personeel van politie en justitie in den weg werden gelegd, dat de registratie der aangeworvenen dikwijls zorgeloos geschiedde en dat eene meer welwillende houding van de overheid tot betere resultaten zou leiden. Het uitgebrachte rapport beval

overigens eene meer actieve deelneming van de Regeering in de bevordering der emigratie aan. De Indische regeering was van oordeel dat de Staat geen noodelooze verantwoordelijkheid op zich zou laden, als zijne ambtenaren een poging deden om onbekendheid en vooroordeel in dezen weg te nemen. In die richting werd echter niets besloten en de afgekondigde nieuwe Emigratie-wet (XXI van 1883) bevorderde alleen de spoedige en zorgvuldige registratie, ten einde de emigranten spoedig te kunnen uitvinden en beter toezicht te kunnen houden op de binnenlandsche depôts. Deze wet bleef, behoudens enkele wijzigingen van geen beteekenis, tot 1908 van kracht, toen zij vervangen werd door een nieuwe, waarin die wijzigingen waren opgenomen.

Alle koloniën, die immigranten ontvangen, hebben thans een „Protector of Immigrants" of een Agent-Generaal, wiens rapporten in afschrift aan het Indische gouvernement worden gezonden. Indien er bij het onderzoek bij de Secretarie te Calcutta aanleiding tot vragen bestaat, worden de betrokken koloniale gouvernementen zoo noodig daarover gehoord. Evenzeer wordt de Indische Regeering door tusschenkomst van den Staatssecretaris over wetswijzigingen geraadpleegd. Ten einde den toestand der emigranten meer direct te beoordeelen, worden Indische ambtenaren naar de koloniën op inspectie gezonden. Dit geschiedde in 1891 met den Surgeon-Major Comins, die Britsch-Guyana, Trinidad, Jamaica en de Hollandsche en Fransche kolonies bezocht, terwijl in 1894 de heer Muir Mackenzie, die naar Réunion was afgevaardigd, ook Mauritius bezocht. Het eerstgemelde bezoek gaf aanleiding tot het aannemen eener verordening van Sir Charles Bruce op de immigratie in Britsch-Guyana van 1891, welke het model is geworden voor gelijksoortige bepalingen in andere koloniën. Het andere bezoek deed o. a. zien dat op Mauritius de Indische immigranten, die van hun werk afwezig waren, als landloopers werden opgepakt, daar de ordonnantie van 1889 zoodanig gesteld was dat hunne arrestatie zonder bevelschrift geoorloofd was. Op vertoog van de Indische Regeering is toen die ordonnantie aangevuld.

In dit tijdvak werden weinig veranderingen gemaakt in de bepalingen van het contract tusschen arbeider en werkgever, en dan natuurlijk alleen met toestemming van het Indische gouvernement.

In West-Indië werd geen verandering gebracht in de loonen of algemeene voorwaarden, doch met betrekking tot de passage terug werd voor de immigranten, die na 1893 in de kolonie kwamen, bepaald dat mannen daarvan $^1/_4$ en vrouwen $^1/_6$ zelf zouden moeten betalen, welke aandeelen in 1898 werden verhoogd tot $^1/_2$ en $^1/_3$. In de praktijk bleken de immigranten geen moeite te hebben om deze bedragen te voldoen en de kolonies wenschten op dit punt hare verplichtingen tot een minimum te beperken. In 1899 en later in 1903 stelden de West-Indische kolonies daarom voor geheel ontheven te worden van de verplichting om de passage terug der immigranten te betalen, doch hierin wenschte het Indische gouvernement niet te treden, onder opmerking dat, als zij niet meer verplicht waren tot de terugreis mede te werken, zij waarschijnlijk ook op zouden houden daarvoor schepen beschikbaar te stellen, dat de verplichting om immigranten terug te voeren, die met hun lot niet tevreden zijn, de beste waarborg is voor hunne goede behandeling, terwijl het intrekken van de thans aangeboden voordeelen een grooten invloed op de werving zou hebben. Een voorstel van Jamaïca om alleen dan de tegemoetkoming in de passagekosten terug te verleenen, wanneer deze binnen twee jaar, nadat zij verschuldigd werden, zouden zijn aangevraagd, werd door het Indische gou-

vernement goedgekeurd, doch het wordt betwijfeld of zulks op den duur in het voordeel der kolonie zal zijn. Ook voor de Fidsji-eilanden werd eene gelijke toestemming verleend.

Het Indische gouvernement heeft voortdurend bij de koloniën aangedrongen op het op gemakkelijke wijze beschikbaar stellen van staatsdomeingronden voor het zich vestigen van contract-koelies, wier termijn verstreken was en dit vraagstuk ondervindt in de laatstgenoemde koloniën meer en meer belangstelling.

De geschiedenis der Indische emigratie naar Natal viel buiten het bestek van het onderhavige onderzoek, sedert die kolonie in 1893 een verantwoordelijk bestuur kreeg. Er wordt slechts vermeld, dat de emigratie derwaarts tot heden voortduurt en dat er in 1907 455 volwassen arbeiders heen gingen en in 1908: 793.

De emigratie naar de Fransche koloniën is in de laatste 20 jaren gestaakt wegens de herhaalde klachten dat er geen maatregelen werden genomen voor de behoorlijke behandeling en het naar hun vaderland terugvoeren der immigranten.

De eenige vreemde kolonie waarheen emigratie op contract thans openstaat, is Suriname of Hollandsch Guyana. In die kolonie wordt een doelmatig Immigratie Departement in stand gehouden, waarvan de verslagen geregeld in Britsch-Indië worden ontvangen en hoewel er eenige ernstige oproeren zijn geweest, heeft Dr. Comins, die dit land in 1891 bezocht, den toestand der immigranten aldaar bevonden niet ongunstig af te steken bij die in de Britsche koloniën. De Indiërs, welke er thans een aantal van 22000 uitmaken [1]), zijn een belangrijke factor geweest in de ontwikkeling van de kolonie en het Hollandsche gouvernement ontvangt met welwillendheid en neemt in belangstellende overweging de voorstellen, welke van tijd tot tijd door het Britsch-Indische gouvernement gedaan worden om hun toestand te verbeteren. Het voortduren van deze emigratie vereischt echter de instandhouding van een afzonderlijk emigratie-agentschap in Indië, met vertakkingen in de binnenlanden, dat concurreert met de beide bestaande agentschappen voor de Britsche koloniën, waardoor opdrijving van de werfloonen en geknoei tusschen de wervers der verschillende agentschappen mogelijk is.

De houding der Indische regeering tegenover de werving.

Op 24 Maart 1875 zond nu wijlen de Markies van Salisbury, als Staatssecretaris voor Indië, eene depêche aan het Indische gouvernement, waarin hij het denkbeeld eener gewijzigde politiek ten opzichte van de koelie-emigratie ter sprake bracht. Er werd gevraagd of het niet mogelijk en raadzaam was eenerzijds die emigratie sterker aan te moedigen, anderzijds ruimer inlichtingen te ontvangen aangaande behandeling der emigranten in de koloniën en meer waarborgen tegen onredelijke behandeling, zoowel door koloniale wetten en regelingen als door de bepalingen en voorwaarden omtrent hun arbeid en behandeling.

Als tegengewicht tegen overbevolking van sommige streken in Indië en in het belang van de arme klassen, die in daarvoor geschikte tropische en subtropische koloniën een beter bestaan zouden vinden, scheen die aanmoediging in het belang van Indië en van de koloniën beide. Het was

[1]) Volgens het Kol. Verslag van 1910 Bijlage A². bedroeg het aantal Britsch-Indiërs in Suriname in 1909 11.769 mannen en 7342 vrouwen, totaal 19111

daarom de vraag of het gouvernement en zijn ambtenaren de emigratie niet rechtstreeks behoorden aan te moedigen en toezicht houden op de wijze, waarop zij geleid werd, aangenomen dat men op alle punten volkomen instemde met de kolonie, die zich van dat stelsel bedient.

De bedoeling was dat het gouvernement zich tegenover de emigranten aansprakelijk zou stellen voor de juistheid der hun verstrekte inlichtingen en voor de richtige nakoming der aangeboden voorwaarden. De gouvernementen der verschillende koloniën zouden er in moeten toestemmen een voldoend aantal bekwame agenten te ontvangen en te bezoldigen, die door het Indische gouvernement uit zijn eigen actieve of gepensionneerde dienaren zouden worden aangesteld en op geschikte plaatsen in de koloniën worden geplaatst, waar zij volkomen in de gelegenheid zouden zijn zich te vergewissen van den toestand der immigranten en van alles, wat volgens hun oordeel tot rechtmatige klachten aanleiding gaf, aan de koloniale gouvernementen kennis te geven, terwijl zij steeds het Indische gouvernement omstandig zouden berichten omtrent den toestand der Indische bewoners van de kolonie.

Ingeval er verschil van gevoelen bestond omtrent bepalingen of klachten, zou de regeering in het moederland in hoogste instantie beslissen.

Lord Salisbury had voornamelijk blijvende vestiging in den vreemde op het oog en wenschte daarom de bepalingen en wetten zoodanig in te richten, dat de emigranten, na afloop van hun contract geheel vrij werden en dezelfde rechten verkregen als de andere ingezetenen der betrokken kolonie.

Na overleg met plaatselijke autoriteiten en eene verklaring der vertraging van het advies door dringend en veel werk in verband met den hongersnood in Madras en Bombay, antwoordde het Indische gouvernement eerst op 3 Mei 1877 op deze depêche en daaruit bleek dat het meerendeel der geraadpleegde autoriteiten niet ingenomen was met het geopperde denkbeeld en dat zelfs zij, die zich er in het algemeen voor verklaarden, in gebreke waren gebleven om aan te geven hoe het tot uitvoering ware te brengen. Na zorgvuldige overweging der geschiedenis van de emigratie was het Indische gouvernement van oordeel dat elke wezenlijke afwijking van de lijdelijke toestemmingshouding zeer onstaatkundig zou wezen. De reden was niet dat men, als sommige ambtenaren, vreesde voor onttrekking van een deel der bevolking aan een land, dat op veel plaatsen eer te schaars dan overbevolkt was, daar de invloed van emigratie op het aantal wel altijd onbeteekenend zou blijven, evenmin vreesde men voor benadeeling van de arbeidsmarkt voor Assam, Birma en andere deelen van het Rijk, die door ingevoerde arbeiders en kolonisten tot bloei moesten komen, want de laatsten zijn meest uit een andere klasse der maatschappij. De bezwaren betreffen den indruk welke eene rechtstreeksche en daadwerkelijke tusschenkomst van het gouvernement in deze zou maken op den geest van een volk, gretig geneigd om de daden en beweegredenen hunner vreemde overheerschers met grooten argwaan te beschouwen, vooral in de onontwikkelde klassen, waaruit de arbeiders worden geworven; alsmede de moeilijkheden waarin dat gouvernement zou komen door ten opzichte der koloniën zoowel als der emigranten verantwoordelijkheden op zich te nemen, die het onmogelijk zou zijn op bevredigende wijze gestand te doen. Tot dusver was het standpunt: toezien dat de partijen in een handelsovereenkomst voldoen aan den eisch van „fair play" en het nemen van voorzorgen, die bepaald noodzakelijk zijn om te beletten dat onwetende en zwakke personen bedrogen worden, om hun gezondheid en behoorlijken overtocht te waarborgen, meer niet. Daarvoor in de plaats zou de voorgestelde bemoeienis tallooze

gelegenheden openen voor twist, ontevredenheid en misverstand. Zoo zouden bijv. de plaatselijke magistraten, die niets weten van het klimaat der kolonie en den aard van het daar te vorderen werk veel minder goed kunnen beoordeelen of de man geschikt is om derwaarts te emigreeren, dan de verantwoordelijke agent der kolonie, die met de toestanden vertrouwd is. Het is niet aan te nemen dat de met ander werk overkropte districts-ambtenaren een betere keuze zullen doen dan de agenten, wiens belang medebrengt hun lastgevers te voldoen. Ook het waarborgen van de nakoming der contracten is ondoelmatig. Het zoude de verantwoordelijkheid van de koloniën afschuiven op het Indische gouvernement, het zou de emigranten met hun grieven doen vertrouwen op dit laatste en ze in een staat van hulpeloosheid en afhankelijkheid daarvan doen blijven, van welke juist de emigratie ze moet bevrijden. Bovendien zou de blaam van tekortkomingen die in de koloniën niet door het Indische gouvernement te voorkomen zouden zijn, op dit laatste terugvallen en aldus geen onredelijke gronden voor wantrouwen bij de Indische bevolking wekken.

Wat het denkbeeld betreft om in tijden van hongersnood door de ambtenaren zelf emigranten te doen aannemen, dit schijnt eensdeels overbodig, omdat de koloniale agenten zulks even goed kunnen doen, anderdeels vormen de zwakken en zieken bij die gelegenheid niet de geschikte werkkrachten en zijn sterken en gezonden het best in staat om hun levensonderhoud bij reliefworks te verdienen.

Voorts zijn in het algemeen de voordeelen voor Indië, aan emigratie verbonden, niet voldoende om het Indische budget uit dit oogpunt met uitgaven daarvoor te bezwaren. Dan was het gouvernement ook gekant tegen intrekking van het recht van vrijen overtocht terug. Het gewicht van het vraagstuk van het onderwijs aan kinderen van emigranten werd erkend, zonder bepaalde maatregelen voor te stellen.

De moeilijkheid om een voldoend aantal eerzame vrouwen aan de mannelijke emigranten toe te voegen, werd tevens besproken en de wenschelijkheid om den toestand der emigranten te doen bewaken door ambtenaren van wege het Indische gouvernement aangesteld, doch deze moeten goed bezoldigd worden, waardoor de kosten der emigratie belangrijk zouden verhoogd worden.

De slotsom der hier zeer in het kort weergegeven overwegingen was dat het Indische gouvernement het niet mogelijk achtte daadwerkelijk op de denkbeelden, in Lord Salisbury's depêche aangegeven, in te gaan, ten einde de emigratie verder aan te moedigen en dat terwijl aan de koloniale agenten alle behoorlijke faciliteiten verleend moesten worden, zij het toch waren, waarvan het succes hunner werkzaamheid behoorde af te hangen.

In eene depêche van 10 Dec. 1908, naar aanleiding van het bericht der benoeming van de onderhavige commissie, heeft het tegenwoordige Indische gouvernement zich vrijwel op hetzelfde standpunt gesteld als zijn voorgangers. Er wordt daarin zelfs op twee omstandigheden gewezen, die eerder tot beperking dan tot aanmoediging der emigratie zullen moeten leiden. In de eerste plaats hebben de voorstellen weliswaar slechts betrekking op de Kroonkolonies, doch men mag niet over het hoofd zien dat de belangrijkste van deze mettertijd zelfbesturende koloniën kunnen worden. In de laatste jaren zijn de moeilijkheden, verbonden aan de emigratie van Indiërs derwaarts, enorm vermeerderd en de aandacht wordt gevestigd op de ernstige crisis in een deel van het Rijk, ontstaan door de wijze waarop zelfbesturende koloniën te werk gaan ten opzichte van de positie en rechten van Britsch-Indiërs, die zij vroeger vergunden en zelfs krachtig

aanmoedigden om zich binnen hunne grenzen neder te zetten. Het feit mag niet worden voorbijgegaan dat de geschiedenis der anti-Aziatische wetgeving in Natal en de Transvaal elk oogenblik in andere koloniën kan worden nagevolgd en de Indische regeering zoude niet gaarne een gedragslijn volgen, die dergelijke rassen-vraagstukken in het leven riep. De aandacht wordt hierbij gevestigd op Britsch Oost-Afrika, waar reeds vóór de Britsche overheersching Indiërs zich vestigden en rechten verkregen, die thans door de blanke kolonisten niet gunstig worden beschouwd, zoodat de vrees niet ongegrond is dat, bij invoering van zelfbestuur, tusschen de blanke kolonisten en de Indische handelaars en kolonisten dezelfde betreurenswaardige wrijving zal ontstaan als in Zuid-Afrika.

Het tweede punt betreft het gebrek aan arbeidskrachten in Indië zelf, waarover in bijna alle takken van nijverheid wordt geklaagd. Zoo drong de Indische Kamer van Koophandel in 1905 op een onderzoek aan naar de oorzaken van het gebrek aan handen in de nijverheid en rapporteerde de hoofdinspecteur der mijnen in 1906 dat, terwijl er 2307 Indiërs werkten in de kolenmijnen van Natal, er in de mijndistricten van Britsch-Indië veel meer vraag naar arbeiders was dan aanbod.

Uit het onderzoek der onderhavige commissie wordt afgeleid, dat er in Indië geen onherstelbaar tekort aan arbeidskrachten is en dat de klachten meer te wijten zijn aan de moeilijkheid om de geschikte lieden te krijgen, dan aan het niet aanwezig zijn van deze. Voorts wordt geoordeeld dat welke omvang de emigratie ook aanneemt, deze het beschikbare aantal werkkrachten niet noemenswaard zal doen afnemen. Niettemin zou een actief begunstigen van de emigratie het gouvernement van de zijde van de industrie bloot stellen aan het verwijt — hoe ongegrond dan ook — van onder den druk van het Rijksbestuur de bekende behoefte van Indië achter te stellen bij de problematische behoeften der koloniën.

Over het algemeen zou het Indische gouvernement bij de heerschende neiging om alles wat het doet te wantrouwen, thans evenals vroeger bloot staan aan misduiding en verkeerde uitlegging van zijn drijfveeren. Het is toch teekenend voor den ingekankerden argwaan van de bevolking dat de terugkeer van zoovele emigranten met ruime spaarpenningen geen merkbare prikkel is om anderen tot emigratie te bewegen.

Invloed der emigratie op Indië en op den Indischen emigrant.

Hoewel het aantal emigranten, hoe hoog ook geschat, te gering is om eenigen zeer merkbaren invloed op het geheele volk van Indië uit te oefenen, kan het niet ontkend worden dat die invloed, hoe klein dan ook, toch gusntig is en voor den individueelen emigrant zelfs zeer groot.

De voorwaarden, waarop de mannelijke emigranten zich naar de meer afgelegen Kroonkoloniën begeven, is vijf jaar contract-arbeid en daarna nog vijf jaar verblijf in de kolonie, waarna recht verkregen wordt op vrije terugreis of tegemoetkoming in de kosten daarvan. Er wordt aangenomen, dat de emigrant na die eerste periode van contract-arbeid vrij is om zich te begeven in elk bedrijf, dat ook voor de overige inwoners open staat, en dat hem tegemoet zal worden gekomen bij het voornemen om zich in eene onafhankelijke positie op het land te vestigen.

Aan die laatste voorwaarde hecht de commissie veel gewicht en zij is het eens met het standpunt van Lord Salisbury, dat het eene onafwijsbare eisch voor contract-emigratie is dat de Indiërs, wier contract is afgeloopen, geheel vrij zullen zijn, niet onderworpen aan eenigerlei arbeidsordonnantie.

Voortgekomen uit de landbouwende bevolking, zullen zij in de koloniën het liefst zich als zoodanig vestigen. Daarom ontraadt de Commissie emigratie naar die streken, waar voor nieuwe kolonisten geen land beschikbaar is.

Het stelsel van contract-arbeid is er een dat den werkgever en den arbeider beiden zoowel verplichtingen oplegt, als rechten verschaft. In het algemeen kan men zeggen dat de werkgever verplicht is geregeld (doch niet overmatig) werk te verschaffen tegen behoorlijk loon, de lieden een behoorlijk onderdak moet bezorgen en doelmatige geneeskundige hulp moet verschaffen. De arbeider is anderszins verplicht geregeld op het werk te komen, behoudens op bepaalde feestdagen en bij verlof, en de hem toebedeelde taak te verrichten. Straffen zijn gesteld op het verbreken van de voorschriften der wet zoowel door de eene als door de andere partij en elke kolonie heeft een „Protector of Immigrants" of een generaal Immigratie-agent, wiens plicht het is de wet ten uitvoer te doen leggen in het belang van den immigrant.

De regelingen, thans van kracht, zijn het gevolg van jarenlange ervaring, en de Commissie was zeer getroffen door de welgemeende hulde, welke onafhankelijke getuigen brachten aan de zorg en welwillendheid, waarmede de werkgevers hun menschen in den regel behandelen. Zij bevond dat de regelingen voor huisvesting, geneeskundige hulp en algemeen welzijn van de op contract werkende immigranten weinig te wenschen overlaat en dat het loon dat zij ontvangen van dien aard is, dat zij in het tijdperk van hun contract een beduidende som kunnen overhouden.

In één opzicht echter vond de commissie de behandeling der immigranten niet geheel bevredigend en dat is in de mate waarop de werkgevers hun toevlucht nemen tot gerechtshoven om hunne contractueele rechten tegenover hunne contract-arbeiders geldend te maken. Volgens de laatste rapporten was het aantal veroordeelingen als volgt:

Kolonie.	Jaar.	Aantal volwassenen contract-arbeiders.	Aantal, die krachtens de arbeidswet veroordeeld werden.
Britsch-Guyana . . .	1907—'08	9.784	2019 rond 20 pCt.
Trinidad	1901—'08	11.506	1869 „ 15 „
Jamaica.	1907—'08	2.832	237 „ 8 „
Fidsji	1907	10.181	2.091 „ 20 „
Mauritius	1907 ongeveer	47.000	1.492 „ 3 „

Het geringe verhoudingsgetal voor Mauritius kan gedeeltelijk door twee omstandigheden verklaard worden. Vooreerst heeft de werkgever tot dusver de keuze tusschen het beboeten van den arbeider met twee dagen loon voor elken dag afwezigheid van het werk of het brengen van hem voor een magistraat. En in de tweede plaats is het de gewoonte dat vrije emigranten op nieuw contracteeren op suikerplantages voor een of twee jaren, zoodat er maar een klein gedeelte der immigranten (ongeveer 10 pCt.) van het geheele aantal in hun eerste contract-periode zijn en de ouderen de bepalingen beter kennen dan de nieuwelingen en dus minder gevaar loopen voor bestraffing volgens de wet. In de andere koloniën heeft men minder contract-vernieuwingen en bijna alle overtredingen worden ook daar door nieuwe immigranten begaan.

Zulke vervolgingen zijn op sommige plantages veelvuldiger dan op andere en er zijn er ongetwijfeld vele, waar ze in het geheel niet voorkomen. Ver-

standige, omzichtige en ervaren werkgevers weten dat de beste manier om zelfs met een ongeschikt arbeider te werk te gaan, niet bestaat in het brengen voor de gerechtshoven, en zelfs werkgevers, die niet zeer verstandig en omzichtig zijn, weten dat het niet in hun belang is om zonder onderscheid te vervolgen, want dat zou soms in-het-ongelijkstelling bij het gerecht en gestadige moeilijkheden met den Protector en zijn personeel ten gevolge hebben. Men mag daarom aannemen dat de veroordeelde personen in den regel ongeschikte werklieden zijn, niet gewoon of niet genegen tot geregelden landbouwarbeid. Het is niet waarschijnlijk dat zulke lieden door gevangenisstraf verbeterd worden en het was als een feit aan de Commissie gebleken, dat zij in vele gevallen telkens weder voor de rechtbanken verschenen en dat een groot deel der veroordeelden recidivisten waren, die zich nooit aan geregelden arbeid lieten gewennen. Tevens was het aantal veroordeelingen in Britsch-Guyana, Trinidad en Fidsji veel hooger dan het behoorde te zijn, en een speciaal onderzoek ter zake werd aldaar door de Commissie aanbevolen. Overigens werd de toestand der contract-arbeiders in de koloniën in alle andere opzichten over het algemeen bevredigend geoordeeld.

Wat de positie der immigranten zelf betreft, was er vroeger, zooals reeds vermeld werd, eene neiging om ze zooveel mogelijk te nopen tot opnieuw contracteeren en hun het verkrijgen van een zelfstandig bestaan te bemoeilijken. Dit werd later zooveel mogelijk tegengegaan. Het opnieuw contracteeren werd niet aangemoedigd, alle beperkingen der vrijheid van beweging van immigranten, wier contract was afgeloopen, werden over het geheel weggenomen en de waarde der immigranten als vrije kolonisten werd door de koloniale gouvernementen meer en meer erkend. Sporen van het oude stelsel zijn hier en daar nog te vinden. Zoo heft men in Jamaica eene belasting van plantages, waar men Indische immigranten bezigt die wel vijf maar nog geen tien jaar in de kolonie doorbrachten, en op Mauritius, waar wel contract-vernieuwingen van vijf jaar uitzondering zijn, maar die van een of twee jaar veel voorkomen. In de andere koloniën wordt de zelfstandige vestiging aangemoedigd en er schijnt geen twijfel aan of de immigranten, die in de kolonie blijven, slagen in hun pogen. Velen krijgen grondbezit, gaan in den kleinhandel of zoeken andere bezigheden. De tegenstelling tusschen hetgeen zij in de koloniën bereiken en hetgeen hun lot zou geweest zijn als zij thuis waren gebleven is in den regel opvallend. In Mauritius gelijken de toestanden meer op die van hun eigen land, doch hoewel niet zoo opvallend is ook daar verbetering te bespeuren. Als algemeene regel kan gesteld worden dat de immigranten in alle koloniën, waar zij zich heen begeven, vooruitgaan in gezondheid, kracht en onafhankelijkheid van karakter en, zooals Lord Salisbury reeds zeide, bereiken zij eene positie die ver staat boven die, uit welke zij voortkwamen. Deze resultaten, hoewel slechts een klein breukdeel der bevolking betreffende, kunnen niet anders dan met groote voldoening worden beschouwd.

Hoewel de juistheid niet wordt betwijfeld van het beginsel der Indische Regeering om hare ambtenaren zich te doen onthouden van elke werkdadige tusschenkomst om emigratie te bevorderen, acht de commissie het toch in overeenstemming met hare bedoelingen, dat alle mogelijke maatregelen worden genomen om de vooruitzichten, welke aan den emigrant worden aangeboden, bekend te maken, om elk dom vooroordeel, dat op dit punt mocht bestaan, weg te nemen en om het stelsel van aanwerving op de beste grondslagen, welke de omstandigheden veroorloven, te vestigen.

In dit opzicht geeft de Commissie eenige punten aan het gouvernement

van Britsch-Indië en aan dat van de verschillende koloniën in overweging.

Gewezen wordt op het groote nut, dat, voor zoover Indië bij de zaak betrokken is, een ambtenaar van het Indische gouvernement worde aangewezen om de verschillende koloniën, die emigranten ontvangen, te bezoeken. De commissie heeft veel kennis geput uit de rapporten van den Surgeon-Major Comins, die Jamaica, Britsch-Guyana en Trinidad in 1901 bezocht en van den heer Muir Mackenzie, die in 1894 een dergelijk bezoek aan Mauritius bracht. Het komt haar voor dat indien zulke bezoeken om de vijf of zes jaar herhaald werden, en de rapporten van de aldus afgevaardigde ambtenaren werden gepubliceerd, men aan de eene zijde het gevoel van achterdocht zou wegnemen, waarmede de emigratie nog altijd in Indië wordt beschouwd, en aan de andere zijde eene gelegenheid zou ontstaan om de gebreken, welke de koloniale wetten of de toepassing door het bestuur nog mochten aankleven, waar te nemen en te verbeteren, en om hun welzijn te verhoogen op het punt van onderwijs aan de kinderen als anderszins.

Als een ander middel om verkeerde indrukken weg te nemen, wordt elke poging wenschelijk geacht, die correspondentie tusschen de emigranten en hunne betrekkingen en vrienden in hun vaderland vergemakkelijkt en aanmoedigt. De verschillende kolonies hebben al uitstekende maatregelen getroffen, waardoor de koelies geld naar hun gezin in Indië kunnen overmaken, doch daar het niet waarschijnlijk is, dat zij in de paar eerste jaren van hun contract reeds zulke remises kunnen verrichten, blijven in dien tijd hun toestand en vooruitzichten geheel onbekend. Er wordt niet aan getwijfeld of er bestaan in verschillende koloniën reeds faciliteiten van dien aard, doch het is wenschelijk dat dit onderwerp de speciale aandacht verkrijgt van de ambtenaren, die met de zorg voor de immigranten belast zijn. Het is toch in het belang zoowel van de Indische Regeering en van die der koloniën, als van de familie en bekenden van den emigrant, dat zij weten dat het hem goed gaat en hij in het genot is van de voordeelen, die hem bij het contract werden beloofd.

In verband met dit punt acht de Commissie het ook wenschelijk, dat periodiek een nominatieve opgave door elke kolonie aan het bureau van den „Protector of Emigrants" in Indië wordt toegezonden, waaruit de verdeeling der koelies over de verschillende plantages blijkt en dat dit bureau, in het bezit van gegevens omtrent de plaats waar vandaan elke emigrant is geworven en andere bijzonderheden, bij navraag aan zijn familie zijn tegenwoordige positie en zijn adres zal kunnen opgeven. Die familie zou zoodoende op de hoogte blijven van zijn bestaan en desgewenscht zelf naar zijn welstand kunnen informeeren. De verschillende personen, over dit denkbeeld gehoord, waren echter omtrent de raadzaamheid ervan, van een uiteenloopend gevoelen.

(Slot volgt).

VARIA.

DE TALAUER-EILANDEN.

(Residentie Menado).

In de *Nieuwe Courant* van 16 en 29 Juli j.l. bespreekt de oud-Resident van Menado, E. J. Jellesma, deze eilanden, waarover Mevrouw A. Weber—van Bosse zich in haar boek „Een jaar aan boord van H. M. S i b o g a" zoo gunstig heeft uitgelaten. Het bezoek aan Siauw, aan de Sangi- en Talauer-eilanden was haar een voortdurende, aangename verrassing. Daar vooral laatstgenoemde eilanden bij vele Nederlanders weinig bekend zijn en de toestanden aldaar, sedert de plaatsing van bestuursambtenaren met de hulp der zending, inderdaad in betrekkelijk korten tijd zeer zijn verbeterd, achtte genoemde oud-resident het misschien van nut eenige bijzonderheden daaromtrent mede te deelen. Wij zijn zoo vrij de voornaamste gegevens uit deze opstellen hier over te nemen.

Noordwaarts van de Minahassa strekken zich de Sangi-eilanden uit en noordelijk van deze groep, tusschen ongeveer 3° 40′ en ruim 5° 31′ N.B., zijn de Talauer-eilanden gelegen, waarvan het noordelijkst Palmas of Miangas is, het eiland omtrent welks recht van bezit zooals bekend verschil van gevoelen bestaat met de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, welke quaestie echter kort geleden te onzen gunste schijnt opgelost te zijn (vergelijk *Ind. Gids* 1911 I bl. 808). De twee eilandengroepen behooren administratief tot de afdeeling Menado der residentie van dien naam en staan onder toezicht van onze ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur.

De Talauer-eilanden zijn eigenlijk onderhoorigheden van de Sangireesche radjaschappen Kandhar-Taroena [1]), Taboekan, Manganitoe, Siauw en Tagoelandang [2]), indertijd door kracht van wapenen ten onder gebracht. Men vindt er dan ook geen radja's aan het hoofd van het bestuur, maar slechts djogoegoe's, landvoogden of plaatsvervangers van de Sangireesche radja's. Deze afhankelijkheid bestaat echter nog maar in naam; gaandeweg zijn de djogoegoe's geheel zelfstandig geworden en er wordt sedert jaren geen schatting meer opgebracht aan de radja's op de Sangi-eilanden. Feitelijk staan de djogoegoe's tegenwoordig geheel op zichzelf en hebben de Sangireesche hoofden niet de minste bemoeienis meer met de aangelegenheden in die streken. Die veranderde verhouding moet voornamelijk daaraan worden toegeschreven, dat de gemeenschap tusschen de beide groepen wegens den tamelijk verren afstand en de veelal hooge zeeën voor inlandsche vaartuigen zeer bezwaarlijk is, zoodat de Sangireesche radja's zich hoogst zelden op de Talauer-eilanden vertoonden en ten laatste zich in het geheel

---

1) *Ind. Gids* 1904 II bl. 1686.
2) *Ind. Gids* 1908 II blz. 1580.

niet meer derwaarts begaven, waardoor hun invloed langzamerhand totaal verdwenen is, terwijl de Talauers, tot meerdere ontwikkeling gekomen, die heerschappij moede zijn en zich daaraan niet meer wenschen te onderwerpen.

Daarbij komt nog dat het Europeesch bestuur feitelijk ingenomen is met de veranderde verhouding en niets doet om de aanspraken van Sangi te steunen. Om een zuiveren toestand te krijgen is het echter wenschelijk, dat de Talauers de aanspraken der Sangireesche radja's afkoopen tegen eene billijke schadeloosstelling, waartoe die radja's wel genegen zullen bevonden worden. Enkele van de djogoegoe's, bijv. die van Liroeng, Mengarang, Beo, enz. hebben later den titel ontvangen van President-djogoegoe, maar dit staat in verband met de uitoefening der rechtspraak, waarover later zal gehandeld worden. De andere djogoegoe's staan daardoor volstrekt niet onder dezen; elk djogoegoe oefent zelfstandig het bestuur uit, terzijde gestaan door kamponghoofden of kapiteins-laoet en eenige andere weinig beduidende kleine hoofden, die voor allerlei diensten gebruikt worden.

De Talauergroep bestaat uit de volgende eilanden: Liroeng of Salibaboe, Kaweroean, Karakélang en de Nanoesa-eilanden, waaronder ook ressorteert het genoemde eiland Palmas of Miangas.

Het eiland Liroeng of Salibaboe bestaat uit de volgende djogoegoeschappen: Liroeng, Morongé en Salibaboe, met gelijknamige hoofdplaatsen;

het eiland Kaweroean uit: Mangarang, Kaweroean en Tadoe walé, met gelijknamige hoofdplaatsen;

het eiland Karakélang uit: Kiama, Taroen, Niampak, Beo, Lobo, Esang, Banade, Amat, Rainis en Poeloetan, alle met gelijknamige hoofdplaatsen.

De Nanoesa-groep bestaat uit de volgende eilanden: Maro, Kakoratan, Mangoepoe, Intata, Araton, Marampik, Gara en eenige onbeduidende rotseilandjes. Zij vormen de djogoegoeschappen Araton, Kokaratan en Marampik, met gelijknamige hoofdplaatsen. Het eiland Palmas, met de kampong Miangas onder een kapitein-laoet, behoort tot de djogoegoeschap Araton en ligt op 5° 31'.5 N.B.

Het eiland Liroeng heeft ongeveer 4500 zielen, Kaweroean 3500, Karakélang 14000 en de Nanoesa-eilanden 3500, wat voor de geheele Talauergroep een totaal geeft van ongeveer 25000 zielen.

Vóór de komst der Europeanen in Indië behoorden de Sangi- en Talauereilanden, met bijna al de landschappen aan de Noordkust van Celebes tot het gebied van den Sultan van Ternate, wiens rijk zich uitstrekte van Mindanao (Philippijnen) tot Soembawa in het Zuiden. Later kwamen ze in het bezit van de Portugeezen en Spanjaarden; vervolgens van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie en daarop van het Nederlandsch-Indische gouvernement tot op heden.

De verhouding van de Talauer-eilanden tot ons gouvernement wordt als onderhoorigheden uit den aard der zaak beheerscht door de contracten met de Sangireesche radja's gesloten. Zoo staan ze niet rechtstreeks onder ons gouvernement; ze behooren wel tot het grondgebied van Ned.-Indië, doch zijn weder in leen afgestaan aan de radja's, evenals de Sangi-eilanden zelve, onder de uitdrukkelijke voorwaarde van stipte en trouwe nakoming der in het contract omschreven verplichtingen. De Europeesche ambtenaren aldaar voeren geen gezag, doch moeten toezien, dat de bepalingen in het contract goed worden nageleefd.

De djogoegoe's moeten volgens het contract benoemd en ontslagen worden door den resident van Menado, in overleg met den betrokken radja. Dat overleg heeft echter sedert jaren niet meer plaats en worden de djogoegoe's

benoemd en ontslagen, de betrokken kapiteins-laoet gehoord. Deze laatsten worden door de kampongbewoners gekozen en de keuze wordt door den resident bekrachtigd of verworpen in overleg met den djogoegoe, die zelf de mindere hoofden aanstelt en ontslaat.

Aan de hoofden is de rechtspleging over eigen onderdanen in gewone gevallen overgelaten; deze hebben, zooals men dat noemt, het genot van eigen rechtspleging. Of dat genot door de betrokkenen echter altijd zoo bijzonder gewaardeerd wordt, is een andere vraag. De gouvernementsonderdanen zijn er onderworpen aan de rechtspraak der gouvernementsrechters en rechtbanken. Wanneer zij, verdacht van eenig misdrijf of eenige overtreding binnen het landschap zijn opgevat, worden zij door het Inlandsch bestuur aan de gouvernementsambtenaren uitgeleverd. Als rechtstreeksche onderdanen van het gouvernement worden o. a. beschouwd: alle Europeanen, en daarmede gelijkgestelden, alle personen, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen de grenzen der gouvernementsetablissementen; alle personen in dienst van het gouvernement, onverschillig van welken landaard; alle Chineezen, Arabieren en andere Vreemde Oosterlingen.

Op de Sangi-eilanden heeft men in elk landschap een Inlandsche rechtbank, Madjelis genaamd, waarvan de radja voorzitter is en als leden optreden de djogoegoe's en de kapiteins-laoet. Op de Talauer-eilanden is de zaak eenigszins anders geregeld: in 1889 kwamen op instigatie van resident Stakman, in overleg met de meeste radja's en grooten, verschillende op het inwendig bestuur betrekking hebbende belangrijke regelingen tot stand, welke tot het vestigen van ordelijker toestanden moesten leiden, ook wat de rechtspraak op de Talauer-eilanden betreft. Zoo werd bepaald dat op deze eilanden niet elk djogoegoeschap een Madjelis zou hebben, maar eenige djogoegoeschappen samen zouden slechts één Madjelis vormen, onder een bepaalden djogoegoe, die de rechtbank zou voorzitten en den naam kreeg van President-djogoegoe. Als leden zouden optreden de djogoegoe's van het ressort en de kapiteins-laoet. Deze regeling is zeer doeltreffend bevonden en tot heden in stand gebleven.

De Madjelis neemt kennis van alle civiele zaken onder eigen onderdanen en van alle misdrijven en overtredingen door dezen begaan, met uitzondering van moord, moedwilligen doodslag, menschenroof en andere zware misdrijven, afzonderlijk in de contracten vermeld, die voor den Rijksraad moeten worden gebracht.

De vonnissen van de Madjelis worden volgens de wetten en gewoonten des lands (adat) geveld en zijn zonder appèl. Intusschen is het langzamerhand gebruik geworden, dat vonnissen, waarbij personen voor langer dan één jaar worden gestraft, vóór de tenuitvoerlegging aan den resident van Menado ter inzage worden gezonden. Vindt deze dat de opgelegde straf te zwaar of te licht is, of ook dat er geen voldoende bewijzen zijn, dan wordt het vonnis teruggezonden, met verzoek het te willen wijzigen, aan welk verzoek in den regel gevolg wordt gegeven. Tevens wordt hier opgemerkt, dat onze vertegenwoordiger te Liroeng de bevoegdheid heeft de zittingen van de Madjelis bij te wonen. Hij heeft er echter alleen een adviseerende stem, hoewel het vanzelf spreekt, dat dikwijls aan zijn advies gevolg wordt gegeven.

Op de Talauer-eilanden zijn de djogoegoe's van de verschillende landschappen leden van den Rijksraad. Door dezen wordt niet als bij de Madjelis, volgens de adat rechtgesproken, maar onze strafbepalingen worden er gevolgd, terwijl recht wordt gesproken in naam der Koningin. Ver-

der zijn alle vonnisen door den Rijksraad gewezen, wanneer zij geen vrijspraak inhouden, onderworpen aan de revisie van den Raad van Justitie te Makasser.

Tot voor betrekkelijk kort lieten wij ons weinig gelegen liggen aan die twee eilandengroepen. Slechts van tijd tot tijd werden ze bezocht, als het er te bar toeging en het niet anders kon; vooral van de Talauer-eilanden werd bitter weinig notitie genomen. In het Koloniaal Verslag over 1882 las men dat in algemeenen zin het zedelijk standpunt der Sangireezen, in weerwil van hun christendom, betrekkelijk laag was, met misbruik van geestrijke dranken als hoofdkwaal, doch dat de toestand op de Talauereilanden nog achterlijker was. De rust werd er dikwijls verstoord door bloedige twisten. Sedert in dien tijd de kopra een uitvoerartikel was geworden, trokken de uitgestrekte klapperaanplantingen op de Sangi-eilanden de aandacht. Vreemde schepen kwamen er en te Taroena werd door een Duitsche firma een kantoor opgericht. Naarmate op die wijze de aanraking van Sangireezen en Europeanen toenam, deed zich de noodzakelijkheid gevoelen van een meer geregeld toezicht van ons bestuur op die eilanden en in 1882 werd te Taroena (eiland Groot-Sangi) een controleur geplaatst. In het Kol. Verslag van 1887 wordt vermeld dat op de Sangi-eilanden eenige gevallen van menschenroof aan het licht kwamen, waarvan de daders door het inlandsch bestuur gevat werden, terwijl ook eenige lieden werden terechtgesteld wegens het levend begraven van zoogenaamde heksen. In 1888 lieten de toestanden op de Sangi-eilanden nog veel te wenschen over, doch op de Talauer-eilanden was het nog erger gesteld. Als een eerste stap tot voorbereiding van eene betere orde van zaken werd in dat jaar, op voorstel van resident Stakman, op de Talauer-eilanden te Liroeng een posthouder in dienst gesteld om onder de bevelen van den controleur te Taroena werkzaam te zijn. De heer Stakman zag toen reeds in dat de Sangi- en Talauer-eilanden een schoone toekomst konden hebben. Wat de laatsten betreft kan gezegd worden dat de vrij snelle opkomst van die groep van zijn bestuur dagteekent, met medewerking van de zending. In het Kol. Verslag over 1890 wordt gezegd dat de Europeesche invloed, dank zij ook het werk der zending, het meest merkbaar is op de Sangi-eilanden, doch dat men thans op de onderhoorige Talauergroep op weg naar orde en ontwikkeling was. Zware misdrijven kwamen al minder voor, terwijl de vroeger telkens oprijzende geschillen tusschen de negorijen waren uitgebleven en verschillende kampongs een veel beter aanzien hadden gekregen.

Aldus gingen de eilanden gestadig vooruit in beschaving en ontwikkeling, hoewel er van tijd tot tijd nog krachtig tegen minder goede elementen moest worden opgetreden. Zoo moest in 1889 de radja van Siauw, die het Europeesch bestuur heimelijk tegenwerkte, worden verbannen. Ook verkreeg omstreeks medio 1893 (de resident Stakman was in 1892 afgetreden) de politieke toestand op de Talauer-eilanden een bedenkelijk aanzien door de opruiende en honende handelingen welke zekere Rarengang, die zich tot djogoegoe van Arangkaä had opgeworpen, zich veroorloofde tegen andere hoofden, wier volgzame gezindheid jegens het gouvernement hij blijkbaar niet uit kon staan en waarbij hij allerlei daden van geweld pleegde. De tuchtiging van de kampong Arangkaä, waarbij Rarengang gedood werd, maakte zulk een indruk, dat na dien tijd geen rustverstoringen meer plaats hadden. De verhouding tusschen het gouvernement en de zelfbesturen heeft niets meer te wenschen overgelaten. De ruwe toestanden, welke nog slechts kort geleden op de Talauer-eilanden heerschten,

hebben van lieverlede voor zachtere zeden plaats gemaakt, terwijl de evangelisatie gestadig voortgaat.

Vóór de komst der Nederlanders in Indië was op deze eilanden reeds gearbeid door de Portugeezen. Nadat hunne bezittingen in handen der Vereenigde Oost-Indische Compagnie waren gevallen, heeft dit handelslichaam, dat altijd zooveel dit met zijn oogmerken niet in strijd was, voor de verspreiding der christelijke religie zorgde, ook die streken niet vergeten en ze door predikanten laten bezoeken [1]), die de menschen doopten en op verschillende plaatsen scholen oprichtten. Er is echter op die eilanden nooit een predikant bepaald gevestigd geweest. Toen de Compagnie in de 18de eeuw langzamerhand achteruitging, werden die bezoeken steeds met grooter tusschenpoozen gebracht en eindelijk geheel gestaakt. Eerst in den aanvang der 19de eeuw werden die eilanden op aandringen van den bekenden predikant Kam [2]) te Amboina weder van tijd tot tijd bezocht. Ongeveer 50 jaar geleden werden op initiatief van Ds. Heldring vier zendeling-werklieden voor de Sangi-eilanden en vier voor de Talauergroep beschikbaar gesteld. Aangezien de Regeering zich beschouwde als erfgename der O.-I. Compagnie en als zoodanig steeds hare verplichting had erkend de inlandsche Christengemeenten uit de dagen der Compagnie te onderhouden, werden door haar gelden beschikbaar gesteld. De zendeling-werklieden kregen vrijen overtocht, *f*250 voor uitrusting benevens een jaarlijksche toelage van *f*500 met vooruitzicht op verhooging tot *f*1000. Er werd daarbij gerekend op eigen verdiensten, doch al spoedig bleek dat hiervan door het uitoefenen van een ambacht in die afgelegen streken geen sprake was, zoodat de toelage tot *f*1800 werd verhoogd. Daar de uitgezondenen voor hun taak geen bijzondere opleiding hadden genoten, waren zij meerendeels (wijlen Kelling, Steller en Schröder op de Sangi-eilanden uitgezonderd) niet voor hun taak berekend; vooral de Talauer-eilanden troffen het in dat opzicht bijzonder slecht. Tegenwoordig wordt er voor gezorgd dat de zendelingen, of zooals ze thans genoemd worden „Dienaren des Woords", een alleszins voldoende opleiding genieten.

De bewoners van de twee eilandengroepen behooren thans volgens den heer Jellesma tot onze trouwste en rustigste onderdanen, terwijl hun aanhankelijkheid voor ons Vorstenhuis, evenals bij de Minahassers, zeer groot is.

Het tweede artikel handelt naar aanleiding van een verzoek om meerdere inlichtingen over den tegenwoordigen economischen toestand. Al dadelijk wordt gewezen op het groote verschil tusschen de Sangi-groep met hooge bergen en niet minder dan drie werkende vulkanen en de Talauer-eilanden, welke lang niet zoo geaccidenteerd zijn en waar vulkanen tevergeefs worden gezocht. Is de bodem op de Sangi-eilanden over het algemeen vruchtbaar, die van de Talauer-groep verkeert in veel slechtere conditie. Men kan er op de meeste plaatsen geen kwart meter in den grond graven of men stuit reeds op een harde onderlaag van koraalsteenen; niet zelden liggen die koraallagen zelfs geheel bloot. Door de dunne laag teelaarde mislukken bij eenigszins langdurige droogte de meeste aanplantingen en ontstaat er schaarschte aan voedingsmiddelen (bataten en pisang). Bij voldoende regens gedijen de voedingsgewassen uiterst welig, terwijl de

---

1) Zie *Ind. Gids* 1909 II bl. 1055.

2) Joseph Kam 1770—1833, volgens Ds. Troostenburg de Bruijn sedert 1815 predikant te Amboina, arbeidde aldaar met rusteloozen ijver en bezocht als eenig predikant in de Molukken jaarlijks de gemeenten, die onder Amboina ressorteerden.

pisang bij langdurige droogte het langer uithoudt dan andere gewassen. Daarom wordt de bevolking van bestuurswege gestadig aangespoord de pisangcultuur uit te breiden.

Alleen op plaatsen waar een dikkere humuslaag aanwezig is, treft men aanplantingen aan van notemuskaat, cacao en klapper. Deze laatste vindt men hoofdzakelijk langs de stranden. Op de hoogere plaatsen gedijen, evenals in de Minahassa, de klappers niet zoo goed, de vrucht is kleiner en het oliegehalte geringer. Met de notemuskaat en de cacao gaat het daar beter, ten minste waar de humuslaag niet te dun is; zooals o.a. te Beo en Lobo. Door de mindere vruchtbaarheid van den bodem in die streken zullen deze cultures er echter niet bijzonder uitgebreid kunnen worden. Hoogst belangrijk echter is de klapper-cultuur op al de eilanden behoorende tot de Nanoesa-groep, vooral op Miangas; voor de kopra worden door den handel goede prijzen betaald.

Uit het vorenstaande blijkt dat de levensvoorwaarden voor de Talauers over het algemeen niet gemakkelijk zijn. Zij zouden dan ook op hun grootendeels onvruchtbare eilanden een armzalig bestaan hebben als zij niet op andere wijze in hunne behoeften konden voorzien. Vooreerst zijn de eilanden nog voor een groot deel met oerwoud bedekt, waarin kostbare houtsoorten (ebbenhout, ijzerhout, enz.), die door handelaars gretig voor het buitenland worden opgekocht. Jammer is het dat de bevolking bij het vellen der boomen zoo roekeloos te werk gaat. In overleg met het inlandsch zelfbestuur is daarom bepaald dat men voor het vellen van kostbare houtsoorten vooraf de toestemming der betrokken hoofden moet hebben.

Verder tiert er welig de koffo-plant, een soort pisang met hoogen zwarten stam, oneetbare vruchten dragend, die ook veelal op de Philippijnsche eilanden voorkomt (Manilla-hennep). De vezels daarvan zijn zoowel voor zware kabels als voor fijne weefsels bruikbaar. De weverij is nog een belangrijke tak van nijverheid der vrouwelijke bevolking op de Talauereilanden, waarbij de koffo-vezels als grondstof dienen, zoowel voor kleederen en gordijnen als voor matjes, enz. Door den invoer van goedkoope Europeesche stoffen is de koffo-weverij wel eenigszins verminderd, maar bij eenige aanmoediging en vooral het zorgen voor een goed débouché kan zij nog een belangrijke bron van inkomst worden. Het Manilla-touw, feitelijk niet anders dan koffo-touw, op de Philippijnen vervaardigd, moet als een der beste touwsoorten worden beschouwd en zou bijv. voor den gouvernementsdienst verkregen kunnen worden door het van Talauer te trachten te bekomen. Er zou dan, volgens den heer Jellesma, bijv. te Liroeng een gouvernementslijnbaan opgericht kunnen worden, onder leiding van een geschikten baas-touwslager en onder toezicht van den controleur aldaar. Alles moet in vrijen arbeid geschieden tegen behoorlijke betaling, met uitsluiting van elken dwang en dan wordt niet getwijfeld of de zoo flinke Talauers zullen zich binnen betrekkelijk korten tijd voldoende op de hoogte hebben gesteld van de eischen der touwslagerij, zoodat het gouvernement de zaak desverkiezende later aan het particulier initiatief zoude kunnen overlaten. Ligt voor de Sangi-eilanden de toekomst voornamelijk in de klapper-cultuur, voor de meeste eilanden van de Talauergroep is het de koffo.

Naast het hoofdvoedsel, bestaande uit knolgewassen (bété, batata, enz.) en pisang, wordt als lekkernij rijst en als toespijs visch genuttigd. Daar de Talauer voor rijstbouw ongeschikt zijn, wordt de rijst van elders ingevoerd. Bij voedselschaarschte kunnen de bewoners nog hun toevlucht nemen tot den sagoeboom, die op verschillende plaatsen aangetroffen wordt.

Daar de sagoeboom slechts op modderige plaatsen gedijt, vindt men in den omtrek van Beo en Lobo vrij uitgestrekte aanplantingen daarvan. Die cultuur is voor uitbreiding vatbaar en het bestuur wordt aanbevolen hoofden en bevolking telkens op het groote nut ervan te wijzen. Vooral is het zaak het aanplanten van „sagoe-bahroe", die ook op droge plaatsen goed groeit, krachtig te bevorderen.

Behalve kostbaar hout leveren de bosschen ook goede rotansoorten op, zeer geschikt voor fijne en grove matten, in welke kunst de Talauers het zeer ver gebracht hebben. Vroeger zeer gewild, is de qualiteit echter achteruitgaande en als het zoo voortgaat, zal deze bron van inkomst weldra ophouden te vloeien.

Een bijzonderheid van de Talauer-eilanden is, dat de grond er zoo uiterst geschikt is voor „katjan hidjau", groene erwten, waarvan er veel, vooral op Karakélang verbouwd worden en de uitvoer niet onbelangrijk is.

Onder de Talauers vindt men uitstekende timmerlieden, vooral hun vaartuigen zijn hecht gebouwd en daarom zeer gewild. Met hun flinke prauwen bezoeken zij Menado, zelfs Ternate en verder. In vroeger jaren werden de Talauer-eilanden dikwijls bezocht door Amerikaansche schepen, die ter walvischvangst uitgingen en zich er dan menigmaal geruimen tijd ophielden. Algemeen wordt beweerd dat zij van die walvischvaarders den bouw van vaartuigen hebben geleerd; in ieder geval vertoonen de kotters der Talauers een Amerikaansch type.

Nog wordt vermeld dat op Miangas de kapokboomen flink rendeeren en dat het daarom aan te bevelen is om te onderzoeken of deze cultuur ook niet op de andere eilanden is in te voeren.

Een oorzaak van veel ellende voor deze eilandbewoners is het gebrek dat overal aan goed drinkwater bestaat, waardoor vooral in den drogen moesson veel ziekten ontstaan. Een weldaad zou het zijn door boringen op verschillende plaatsen te trachten de bevolking aan goed drinkwater te helpen.

Ten slotte wordt in verband met de overvloedige klapperaanplantingen het denkbeeld aan de hand gedaan ergens, bijv. te Taroena, met zijn veilige baai, een fabriek op te richten voor klapperolie (palmin) en klapperzeep (cocoszeep). Te Pontianak (Borneo's Westkust) o.a. bestaat reeds sedert jaren zulk een fabriek, die goede zaken maakt. Werklieden zijn er genoeg te krijgen tegen matige loonen en de heer Jellesma beveelt deze aangelegenheid ten zeerste in de aandacht der particuliere nijverheid aan.

DE AANSTAANDE DURBAR TE DELHI.

Bij de behandeling der Britsch-Indische begrooting in het Lagerhuis heeft de Engelsche onderstaatssecretaris voor Indië, de heer Montagu, eenige mededeelingen gedaan omtrent de voorbereidingen voor den grooten Durbar, volgens *India* van 4 Aug., luidende als volgt:

Het zal het Huis belang inboezemen eene korte beschrijving te hooren van de plechtigheden, waaruit de Durbar bestaan zal. Ons doel is deze zoo populair mogelijk te maken en aan het volk van Indië alle gelegenheid te geven om er aan deel te nemen. Het verheugt mij te kunnen mededeelen, dat de gevallen van pest te Delhi, die aanleiding tot eenige ongerustheid gaven, nu geweken zijn, en wij mogen hopen, dat er geen gevaar is voor eenig zoo ongelukkig voorval als waardoor de kroning van Jacobus I werd bedorven, toen de pest in Londen heerschte en aan het volk verboden werd om te Westminster te komen om het schouwspel te zien.

Op 7 December zullen hunne Majesteiten op het bastion van het Fort van Delhi aankomen, waar 150 besturende Hoofden aan hen voorgesteld zullen worden. Vervolgens zullen zij zich in plechtigen optocht, begeleid door Britsche en Indische troepen rond de groote Moskee en door de hoofdstraten begeven. Op den heuvel zullen zij ontvangen worden door vertegenwoordigers van Britsch-Indië, 3000 à 4000 in aantal. Op de beide volgende dagen zal de Koning bezoeken ontvangen van de Hoofden, en zal hij den eersten steen leggen van het door geheel Indië bijeengebrachte gedenkteeken voor Koning Edward te Delhi. Op 11 December zullen vaandels uitgereikt worden aan Britsche en Indische troepen. De eigenlijke Durbar-plechtigheid is vastgesteld op 12 December. Ten einde deze zoo populair mogelijk te maken, zal er plaatsruimte worden verschaft voor 50.000 toeschouwers, behalve de 12.000 officieel genoodigden en de 20.000 man troepen in het groote strijdperk. Aldus zal er ruimte zijn voor ongeveer 100.000 menschen om de plechtigheid te zien en goed te zien. Op den volgenden dag des morgens zal de Koning de officieren ontvangen van het Inlandsche leger en in den namiddag zullen hunne Majesteiten een tuinfeest in het fort bijwonen, terwijl een kolossaal volksfeest zal gehouden worden op de terreinen aan den voet van het Fort, waarop men verwacht dat ongeveer een millioen menschen bijeen zullen komen om den dag door te brengen met spelen en vermakelijkheden, welke daar voor hen zullen worden ingericht. Men verwacht dat, evenals zulks de gewoonte was onder de Mogol-keizers, hunne Majesteiten zich op het bastion van het Fort aan het volk zullen vertoonen. Op den 14den zal er een wapenschouwing plaats hebben van nog niet geëvenaarde afmetingen, waarop Britsche en Indische troepen ten getale van meer dan 90.000 man tegenwoordig zullen zijn en ik voeg daarbij dat deze vooraf gegaan zal worden door vier dagen manoeuvres op een schaal, die tot dusver niet mogelijk was. Aldus zal het voordeel van praktische oefening verbonden worden aan het genot van een schitterende vertooning. Op den volgenden dag, den 16den, zullen hunne Majesteiten in optocht door de straten van Delhi vertrekken en deze historische plechtigheid zal een einde nemen. (Toejuichingen). Wij die dit jaar met groote vreugde onzen Koning gekroond en verwelkomd hebben, zullen hem een „God-speed" toewenschen, als hij scheep gaat op deze Keizerlijke zending, vertrouwende dat hij een oprecht en hartelijk welkom zal ontvangen van al zijn volken in Indië, niet alleen omdat berichten van zijn populariteit en van zijn onverdeelde toewijding aan de Keizerlijke plichten hun stranden bereikt zullen hebben, maar ook omdat zij in zijn bezoek, nadat hij zoo pas gekroond is, een onderpand zullen zien, dat het verloop van den tijd en de toenemende kennis het verlangen hebben doen toenemen, welke het Britsche volk altijd bezield heeft, om hunne Indische mede-onderdanen te helpen en te dienen. (Toejuichingen).

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Aug. 1911.

INHOUD.

De N.-I. Postspaarbank in 1910. — Een enquête in Tunis noodig. — Spaar- en beleenbanken voor Inlanders op de Buitenbezittingen. — Het Museum voor Taal-, Land- en Volkenkunde in Rotterdam. — De bestuursacademie. — Kwijtschelding van een pachtschat. — Lord Kitchener in Egypte. — Sterke drank aan inboorlingen in Zuid-Nigerië. — De zouthandel in Tomboektoe. — De toekomst der Inlandsche rechtskundigen. — De Islam in Rusland. — China en Indië. — De Protestantsche zending in China. — Het goudvraagstuk in Suriname. — Waar bestaat in Ned.-Indië nog slavernij? — Een plaatselijke raad voor Malang. — De locale raden-conferentie te Bandoeng. — Koeliewerving op Java. — De mislukte landbouwkolonie Tjibogo. — Emigratie van Soendaneezen naar Benkoelen. — Het Britsch-Japansch verdrag. — Een spoorweg in Kameroen. — De kroning van den Koning van Siam. — Verwikkelingen op Timor. — De Internationale Rubbertentoonstelling. — De Australische vloot. — 4 Augustus 1811. — Luit. ter zee A. E. Rambaldo. † — Het Algemeen Rassencongres. — Havenwerken te Belawan en in de Aroebaai. — Het budget van Sumatra's Oostkust. — De Chineezen in Indië. — Wetsontwerp voor den spoorweg in Zuid-Sumatra. — Verbinding Java-Sumatra. — Onderwijs, ook voor meisjes, in Atjeh. — Beweging in Suriname. — De Djeloetoeng-concessies.

De Nederlandsch-Indische Postspaarbank in 1910. Het in quarto Verslag, ditmaal niet bij de Landsdrukkerij maar bij de Javasche Boekhandel en Drukkerij te Batavia uitgegeven, in nog grooter formaat dan het vorige, geeft weder een aantal tabellen en twee graphische voorstellingen, waaruit men zien kan dat deze instelling geleidelijk in belangrijkheid en omvang toeneemt. Behalve uit den directeur, den heer H. Zaalberg, en den adj.-directeur D. J. Baud en 2 commiezen, bestond het personeel op ulto. 1910 uit een eerste en drie andere vrouwelijke beambten in vasten dienst, 19 tijdelijke vrouwelijke Europeesche beambten en 16 tijdelijke mannelijke Inlandsche beambten. Bij Kon. Besl. van 23 Sept. 1910 no. 44 (*Ind. St.bl.* no. 598) werd machtiging verleend om de beschikbare gelden der Postspaarbank, behalve in de tot dusver veroorloofde fondsen, ook te beleggen in schuldbrieven van gewesten of gedeelten van gewesten met eigen geldmiddelen in Ned.-Indië.

Het aantal inleggers bedroeg op ulto. 1910 te zamen 80389, waarvan 36928 of 45.93 pCt. Europeanen, 39831 of 49.55 pCt. Inlanders en 3630 of 4.52 pCt. Vreemde Oosterlingen (w. o. 3052 boekjes ten name van Chineezen). Het percentage der Inlandsche inleggers vermeerderde sedert 1906 geleidelijk van 43.41 pCt. tot 46.28, 47.67, 49.28 en 49.55 pCt.

Het gemiddelde bedrag der inlagen is in 1910 wederom gestegen, terwijl dat der terugbetalingen zich in dalende richting blijft bewegen:

	1906.	1907.	1908.	1909.	1910.
Inlagen	*f* 49.57	*f* 46.71	*f* 45.59	*f* 45.98	*f* 47.21
Terugbetalingen . . .	„ 97.11	„ 104.10	„ 96.03	„ 89.03	„ 88.12

Het gemiddeld tegoed bedroeg op ulto. 1910 voor Europeanen *f*182.80, voor Inlanders *f*36.44, voor Vreemde Oosterlingen *f*74.47, voor alle inleggers te zamen *f*105.39.

Het effectenbezit der Postspaarbank bedroeg op ulto. Dec. 1910 nominaal *f*2.321.400, te boek staande voor *f*2.229.181,50, terwijl de inschrijvingen op het Grootboek, nominaal *f*3.464.300, in boekwaarde tot *f*3.048.584 verminderden of sedert het vorige jaar met *f*103.929. Het aantal obligaties ten behoeve van het Immigratiefonds der kolonie Suriname nam door uitloting af van 372 tot 368 en de boekwaarde daalde daardoor en door koersdaling tot *f*323.840. In het geheel stond het bezit der Postspaarbank te boek voor een waarde van *f*3.048.584 + *f*323.840 + *f*2.229.181,50 = *f*5.601.605,50. Met het bedrag van *f*190.876,345 dat deze boekwaarde achteruit was gegaan door koersdaling werd de Regeering van Ned.-Indië ingevolge art. 10 van het Kon. Besluit belast.

Terwijl van de Ned. Staatsschuld gemiddeld 3.30 pCt. rente werd gemaakt en van de effecten 3.70 pCt., waren *f*394.090 op beleeningen uitgezet tegen 4 pCt. en *f*1.598.500 op prolongatie tegen 4.46 pCt. Voorts was *f*697.687,115 in 's lands kas berustende, rentende 3 pCt., zoodat in het geheel *f*8.291.882,615 van het totale tegoed der inleggers ad *f*8.472.726 was uitgezet, gemiddeld rentende 3.60 pCt. Na bijschrijving van rente op de boekjes bleef van de *f*290.335 gekweekte rente een overschot van *f*110.911, makende met de overschotten van alle voorafgaande jaren *f*811.538, waartegen het totaal der uitgaven van drie jaren ad *f*689.363, ten slotte een voordeelig verschil van *f*122.175 op het bedrijf geeft. De als Bijl. O. overgelegde voorloopige winst- en verliesrekening over 1910 sluit met een voordeelig saldo van *f*28.632, doch daar het land aansprakelijk blijft voor *f*190.876 aan waardevermindering der effecten is er zoomin als vroeger van feitelijke winst sprake (zie *Ind. Gids* 1910 I bl. 93).

* * *

Eene enquête in Tunis noodig. In *Le Journal* van 15 Juli j.l. wordt, in een artikel geteekend Jacques Dhur, melding gemaakt van misstanden, waaromtrent Minister Caillaux eene enquête vanwege de inspectie van financiën heeft toegezegd. Men zegt dat de tegenwoordige Resident-generaal ter belooning van den lof, welke sommige afgevaardigden in het Parlement over zijn beleid verkondigden, deze heeft bevoordeeld met land- en mijnconcessies, waarbij Arabieren van hun voorvaderlijk landbezit zijn beroofd en zelfs kolonisten, die hun gronden gekocht en betaald hadden, daarvan zijn ontzet. Op die wijze heeft men eigenaardige veranderingen in zienswijze verkregen. Zoo zoude een senator als rapporteur over het Tunesische budget zich heftig hebben gekant tegen de instelling der gemengde rechtbanken, doch na het verkrijgen eener concessie over eenige duizenden hectaren en later van de zoutpannen van Soliman, geheel van meening zijn veranderd: de gemengde rechtbanken waren nu de uitnemendste rechterlijke instellingen. Een ander afgevaardigde, die reeds eenige millioenen had verdiend als stichter van een mijnbouwmaatschappij, wist een deficit van millioenen op het Tunesische budget als eene eenvoudige „overschrijding" te laten doorglippen en kreeg vermoedelijk daardoor gedaan dat een spoorweg, zoogenaamd om strategische redenen, zoover van de aanvankelijk ontworpen richting verlegd werd, dat hij thans zijn mijnen bedienen kan. Uit merkwaardige en moedige rapporten van den heer Bougé, afgevaardigde uit Marseille, geen concessionaris, blijkt hoe er thans in Tunesië geknoeid wordt. Zoo is de verlenging der concessie van de phos-

phaat-maatschappij van Gafsa verleend, zonder er iemand in te kennen. Dan wijzigt het gewestelijk bestuur de belastingen, zonder dat de Minister van Buitenlandsche zaken, onder wien dat protectoraat ressorteert, er iets van verneemt. Het merkwaardigste is hoe men er destijds eene leening bij het Parlement door heeft gehaald. Het voorstel werd in behandeling genomen en in stemming gebracht in het begin van de zitting wanneer de afgevaardigden nog aan het binnenkomen zijn en zich weinig belangstellend toonen voor de gebruikelijke behandeling van ontwerpjes van plaatselijk belang. In den Senaat ging het nog oppervlakkiger. Zoodra de Minister van Buitenlandsche zaken zijn wetsontwerp in de Kamer zag aangenomen, bracht hij het in den Senaat. Er werd dadelijk een rapporteur voor gevonden, die staande de vergadering zijn verslag opmaakte. Men roept hem toe het voor te lezen, hij doet het; de urgentie wordt gevraagd en het voorstel wordt aangenomen. De senator Louis Pichon zegt dat de Senaat niet voltallig is, de senator Fortier waagt de opmerking waarom men met zulke belangrijke voorstellen zoo laat komt. Het heeft geen invloed op de staatsfinanciën, zegt de Minister. Op die manier werd op 29 Dec. 1906 op den laatsten zittingsdag door het Fransche Parlement een leening van 75 millioen frs. voor Tunis er door gehaald. En waar was nu dat geld voor bestemd? Voor een spoorweg, waarvan het tracé nog niet eens bestudeerd was. De op de kaart gemeten afstanden werden met een middencijfer analoog aan dat van andere lijnen vermenigvuldigd en men trachtte, daarbij tot een eindcijfer te komen, dat de goedkeuring van den Minister van Financiën zou krijgen en zonder debat door het Parlement zou worden aangenomen. Er waren ,,politieke redenen'' om de goedkeuring te bespoedigen, doch feitelijk bestonden deze slechts daarin, dat het de bedoeling was Kamerleden te bevoorrechten door de lijn langs hunne concessies te doen loopen.

Thans wordt weder eene leening van 90½ millioen frs. aangevraagd, maar de afgevaardigde Bougé stelt voor dit wetsontwerp af te stemmen, omdat er geen behoorlijke toelichting bij is. Intusschen zal de enquête misschien licht geven; zoo niet, dan moge het Parlement protesteeren.

* * *

Spaar- en leenbanken voor Inlanders op de Buitenbezittingen. Wij ontvingen eene ,,Voorloopige leidraad voor de inrichting van onderlinge spaar- en leenbanken voor Inlanders, in het bijzonder op de Buitenbezittingen'', samengesteld door den Inspecteur van het Inlandsch Credietwezen, den heer H. Carpentier Alting. Alhoewel het slechts mogelijk is om daarbij proefondervindelijk te werk te gaan en het niet raadzaam is de op Java gebruikelijke vormen te kiezen, voordat dienaangaande de noodige ervaring zal zijn verkregen, is de behoefte aan zulke instellingen toch groot en de tijd gekomen om de hand aan het werk te slaan. In dit bij de Landsdrukkerij gedrukte geschrift zijn eenige aanwijzingen gegeven om, met plaatselijk beschikbare fondsen en met een beroep op den financieelen steun der Regeering, door belangstellende bestuursambtenaren en andere personen, den grondslag te leggen voor het volkscredietwezen, waarop later kan worden voortgebouwd. Wat den vorm der credietinstellingen betreft, worden de afdeelingsbanken zooals die op Java bestaan met vrij groote werkingssfeer, voor de Buitenbezittingen niet doelmatig geacht, daar men aldaar, nog minder dan op Java, kan rekenen op continuïteit, op Europeesche ambtenaren en particulieren, die zich bij voortduring wijden kunnen aan de zaak en voorts op een betrouwbaar en deskundig administrateur.

Behalve op de hoofdplaatsen, zal de eerste stap moeten zijn het oprichten van kleine spaar- en credietinstellingen, welke, zij het ook onder toezicht van deskundigen, kunnen worden beheerd òf door belanghebbenden zelven òf door onbetaalde, althans slechts matig betaalde inboorlingen van stand en eenige ontwikkeling.

Wat het gebruik maken van de hulp van Inlandsche bestuursambtenaren en hoofden betreft, deze zal welkom zijn als men met werkelijke volkshoofden te doen heeft. Anders is het, blijkens de ervaring op Java, met landsdienaren. Wanneer deze in het beheer van credietinstellingen deelnemen, zullen de eigenlijke belanghebbenden zich passief gedragen, zich niet haasten hun schulden te betalen en knoeierijen niet aan het licht gebracht of tegengegaan worden. Men gaat allicht veronderstellen dat de Rgeering belanghebbende is en dan ook wel de verliezen zal dragen. Bovendien bestaat er geen voldoende toenadering tot de belanghebbenden om hunne credietwaardigheid te beoordeelen; men zal alles aan de Inlandsche ambtenaren overlaten, waaronder er allicht zullen zijn die hunne positie zullen benutten om zich te bevoordeelen door misbruik van gezag.

De eerste eisch is mitsdien ware volksinstellingen in het leven te roepen: dus in een klein ressort, voorzien van een in den aanvang slechts zeer beperkt kapitaal, waarmede men moet leeren om te gaan en toe te komen. Van zelf zullen dan de leeningsaanvragen gematigd zijn. Een tweede eisch is, dat de leeningsaanvragen worden beoordeeld door of namens de belanghebbenden zelven; bijvoorbeeld door eene commissie van twee à drie notabele, door de bevolking zelve aan te wijzen, ingezetenen. Daarin kan ook zitting worden genomen door het betrokken kampong- of landschapshoofd; echter niet omdat hij hoofd is, doch slechts indien de bevolking hem daartoe kiest. Heeft het hoofd geen zitting in de commissie, dan is het zijn taak: algemeen toezicht uitoefenen en waken tegen malversatiën en misslagen. Liefst hebbe elk jaar verkiezing van commissieleden plaats.

Op den duur zullen deze volksbanken, als zij grootere sommen in kas krijgen, zich aan moeten sluiten bij een centraal lichaam op een hoofdplaats, zullen de uit te leenen bedragen grooter kunnen zijn en dan is het te verwachten dat uit de winsten geschikte administrateurs bezoldigd kunnen worden. Het geschrift bevat de noodige aanwijzingen hoe de boekhouding zal moeten plaats hebben en wat in bijzonderheden in acht zal moeten worden genomen.

* * *

Het Museum voor Land- en Volkenkunde te Rotterdam. Het verslag over 1910 bevat in de eerste plaats eene afbeelding hoe het gebouw er thans na de vergrooting (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 964) uitziet. Terwijl omtrent de beschrijving der nieuwe localen verwezen wordt naar het vorig verslag en naar *Eigen Haard* van 26 Maart 1910, wordt hier nog medegedeeld wat er, na de ontruiming aan de oude localen, te verrichten viel. De heropening had plaats op 1 November 1910. De verzameling van Zuid-Nieuw-Guinea, door de heeren Mr. H. A. Lorentz en J. W. van Nouhuys bijeengebracht, werd in een groote zaal op de tweede verdieping tijdelijk tentoongesteld (afgebeeld in *De Aarde en haar Volken* 31 Dec. 1910). Rotterdam had hier de primeur en het is wel eigenaardig dat de verzamelingen der eerste expeditie in Juni 1908, kort vóór het sluiten van het Museum, te zien waren en dat nu bij de heropening van het gebouw het vervolg werd gegeven van den tocht naar het Sneeuwgebergte, dat tot 8 Jan. 1911 te zien bleef.

De geheel nieuwe derde verdieping van het gebouw bestaat uit drie

voortreffelijk verlichte zalen, twee aan de Willemskade en een aan de Veerkade, 90 treden hoog van de straat, waarover de verzamelingen van het Maritiem museum verspreid zijn. Deze hebben uit den aard der zaak niet zulken belangrijken toevoer van voorwerpen gekregen als de collecties der land- en volkenkunde. Goede scheepsmodellen stijgen voortdurend in prijs, worden met vele honderden guldens betaald. Intusschen zijn toch enkele groepen met fraaie modellen aangevuld en is er voor den liefhebber genoeg te zien.

De aanwinst van de museum-verzamelingen is in 1910 bevredigend geweest, al verschilt zij beduidend bij die des vorigen jaars, toen bijna 2000 nummers op den inventaris bijgeboekt werden. Ten geschenke ontving het Museum 345 voorwerpen, in bruikleen 336, door aankoop 104, samen 785. De inventaris, ongerekend de maritieme afdeeling, sluit aan het eind van 1910 met nummer 18079. Aan het eind van 1900 liep de inventaris tot nr. 5645.

Onder de geschenken noemen wij twee bamboekokers, afkomstig van de Toradja's, door den heer E. C. Abendanon op Celebes verkregen, waarvan de versierselen in het verslag zijn afgebeeld. In het geheel werden 29 geschenken afzonderlijk beschreven, alsmede een achttal in bruikleen gegeven en een 6-tal aangekochte collecties.

Na de heropening was het aantal bezoekers tot ulto. Dec. 1910 5819 personen. De heer J. A. Loebèr Jr. werd uitgenoodigd een cliché van een nieuw aanplakbiljet te doen snijden, waarvan afdrukken op verschillende plaatsen werden aangeplakt.

* * *

De Bestuursacademie. In het Onderwijsverslag 1909—'10 als Bijlage D onder no. **229** bij de Kamerverslagen gevoegd (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1223) is op bl. 125 onder § 5 ook melding gemaakt van de Nederlandsch-Indische bestuursacademie. Daaruit blijkt dat bij *Ind. St.bl.* 1909 no. 558 verschillende wijzigingen zijn gebracht in het besluit op de Indische bestuursopleiding. Artikel 42 werd in milderen zin aldus geredigeerd, dat de toelage van *f*1000 's jaars aan de voor de studie aan de Academie aangewezenen ook wordt toegekend over de maand, volgende op die waarin de studie geëindigd (niet afgebroken) is, hetgeen bij de oorspronkelijke regeling niet het geval was. De overige wijzigingen zijn van redactioneelen aard. In het college van Curatoren kwam in den loop van het verslagjaar geene verandering. Bij resolutie van den Minister van Koloniën van 18 Juli 1910 werden de voor drie jaar in 1907 aangestelde leeraren E. Moresco, Mr. Ph. Kleintjes en Mr. H. J. Tasman opnieuw voor drie jaren benoemd. Het aantal toehoorders van het eerste jaar bedroeg 11 en het geheele aantal studeerenden 34, n.l. 9 aangewezenen en 3 toehoorders in het tweede en nog 11 aangewezenen in het eerste jaar.

Wat het leervak: „Verschillende stelsels van koloniaal bestuur" betrof, behandelde de heer E. Moresco voor het tweede jaar, met uitzondering van eenige uren aan de Philippijnen gewijd, de Britsche koloniën. De helft der lesuren werd ingenomen door eene uitvoerige bespreking van Britsch-Indië, waarbij de inrichting van het bestuur en de daarin onlangs aangebrachte wijzigingen, de agrarische aangelegenheden alsmede het arbeiders-vraagstuk de voornaamste onderwerpen vormden. Ook voor Noord-Borneo, Malakka en Ceylon werden deze punten aan eene speciale bespreking onderworpen. Van eene afzonderlijke behandeling der Duitsche, Belgische, Italiaansche en Amerikaansche koloniën moest wegens gebrek aan tijd worden afgezien

Het ligt in de bedoeling deze in 1910/'11 ter sprake te brengen. Mr. Ph Kleintjes behandelde voor het tweede jaar, wat het privaatrecht betreft, de rechtspersoonlijkheid en daarna de eerste 13 titels van het eerste boek van het Burgerl. Wetboek, vervolgens de bepalingen van den burgerlijken stand, de regeling der gemengde huwelijken en de algemeene begrippen van het verbintenissenrecht. Daarna kwamen aan de orde de hoofdbeginselen der procedure voor de raden van justitie en de beginselen der rechtspleging bij de landraden, alsmede de bewijsleer. Van het strafrecht behandelde de heer Kl. voor het tweede jaar de speciale misdrijven tegen lijf en leven en voor het eerste jaar gaf hij, wat het privaatrecht betreft, een schematisch overzicht van dat voor Europeanen; verder sprak hij over het recht voor inlanders en vreemde Oosterlingen, voor zoover dit in stellige wetsbepalingen is vastgelegd. Van het strafrecht gaf hij in het eerste jaar een historisch overzicht en vergeleek de regeling in het Nederl. Wetboek van Strafrecht, in het Wetboek voor Europeanen in N.-I. van 1898 en in het Ontwerp-Wetboek van Strafrecht voor inlanders. Het ligt in de bedoeling van Mr. Kleintjes ook in dezen leergang dezelfde onderwerpen te behandelen en op gelijke wijze over de beide leerjaren te verdeelen, zoodat de studeerenden in den loop hunner studie aan de Academie een volledig overzicht krijgen van die gedeelten van het N.-I. gecodificeerd privaat- en strafrecht, waarmede de hoogere bestuursambtenaar behoort bekend te zijn. Ook in het afgeloopen verslagjaar gaf Mr. Kleintjes in een der localen van de Academie, daartoe te zijner beschikking gesteld, een zich bij zijne colleges over privaatrecht aansluitend privatissimum voor het klein-notarisexamen in Nederlandsch-Indië. Dit werd gevolgd door 20 studeerenden. Mr. H. I. Tasman behandelde met het tweede jaar de financiën, in hoofdzaak op dezelfde wijze als hij dit in den leergang 1907—'08 heeft gedaan, waarbij echter in het afgeloopen jaar bijzondere aandacht werd gewijd aan de belastingen in N.-I. In het eerste jaar gaf hij eene algemeene inleiding tot de wetenschap der staathuishoudkunde en der statistiek. Zonder verdere bijzonderheden uit het verslag over te nemen, zij nog slechts gewezen op de vier buitengewone voordrachten van nu wijlen den heer P. Th. L. Grinwis Plaat over ,,Irrigatie'', welke deze door ongesteldheid verhinderd was te houden, doch die in druk verschenen en op een tweetal voordrachten van Dr. K. Rathgen, hoogleeraar aan het Kol. Instituut te Hamburg (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1212), behelzende ,,Politieke en economische beschouwingen over Japan'', welk land hij uit eigen ervaring kent en waar hij vroeger een hoogleeraarsambt heeft gekleed.

* * *

Kwijtschelding van een pachtschat. Onder no. **292** der Bijlagen van de Handelingen der Staten-Generaal is een wetsontwerp opgenomen om aan de Chineezen Phoa Tjin Thae en Phoa Tjin Tjiang eene som van *f*57.473,42 kwijt te schelden ,zijnde het restant van hetgeen zij ter zake van de opiumpacht in de residentie Banjoemas over de jaren 1875—1877 aan het einde van den pachttermijn nog verschuldigd waren. Blijkens de toelichting was de destijds door hun vader, Phoa Kim, met zijn zoons als borgen, aangenomen pacht à *f*22.000 per maand veel te hoog. Toen deze in den loop van 1876 overleed, was er, ondanks zijn zuinig en beleidvol beheer, reeds een achterstand. De eerstgenoemde zoon nam de pacht als beheerder over, maar ook hij kon niet geheel aan zijne geldelijke verplichtingen voldoen, waartoe nog verschillende omstandigheden medewerkten, o.a. eene koortsepidemie, die de koopkracht der bevolking sterk verminderde. De beide

zoons hebben sedert geregeld op hun schuld afbetaald, waarbij de Indische regeering is tegemoet gekomen door in den loop der jaren geleidelijk genoegen te nemen met maandelijksche paymenten vanaf *f*450, ten slotte tot *f*10 afdalende. In overeenstemming met zijne adviseurs heeft de Gouverneur-Generaal voorgesteld het restant kwijt te schelden. Zulks beteekent voor het Gouvernement slechts winstderving, daar de waarde van het verstrekte opium ruimschoots is afbetaald. Overigens wordt ten voordeele van Phoa Tjin Thae aangevoerd dat hij gedurende bijna 35 jaar in het ambt van Luitenant der Chineezen te Tjilatjap den Lande onbezoldigd trouw en eerlijk heeft gediend.

* * *

Lord Kitchener naar Egypte. Toen in de Juli-afl. bl. 947 melding werd gemaakt van het rapport van Sir Eldon Gorst, die zich nog hoopvol uitsprak over de toepassing van liberale beginselen op het Egyptische staatsbestuur, dachten wij niet dat reeds thans het overlijden van dien nog jeugdigen staatsman te vermelden zou zijn en dat hij zou worden opgevolgd door Lord Kitchener of Khartoum. De bekwame schrijver (Chr. N.) van de politieke weekoverzichten in het *Alg. Handelsblad* geeft in het nummer van 23 Juli j.l. eene biographie van dezen merkwaardigen man. Hij stamt uit een oude Oost-Engelsche familie. Zijn vader, Henry Horatio Kitchener, was officier in het Indische leger en kocht later een plaats in Ierland, waar hij zich vestigde. De jonge Kitchener koos het beroep van zijn vader. Hij wilde soldaat worden en werd daarom naar de Kon. Milit. Academie te Woolwich gezonden. Hier toonde hij zich reeds de onvermoeide werker, die vooral genot vond in diepgaande en omvangrijke wiskundige studies, waarom hij dan ook voor de genie bestemd werd. De opleiding tot genie-officier, die slechts gericht is op koele, juiste berekening, heeft zijn stempel gedrukt op het karakter van Kitchener. Reeds als jong kadet wilde hij van den oorlog meer kennen dan de theorie en liet hij zich tijdens den Fransch-Duitschen oorlog inlijven bij het Loire-leger onder generaal Chanzy, volgens deskundigen de eenige Fransche generaal, die Frankrijk had kunnen redden, zoo hij de vrije hand had gehad en in zijne bewegingen niet door de staatslieden was belemmerd. Kitchener leerde van hem uit eigen oogen zien en zich onmiddellijk indenken in eene positie. Na den oorlog naar de academie teruggekeerd, werd hij kort daarop tot genie-officier aangesteld, doch spoedig onvoldaan over routine-werk, werd hij eerst militair vice-consul in Klein-Azië; eenigen tijd later werd hem een plaats aangeboden bij de „Palestine Exploration Fund". En toen in 1878 Cyprus in Engelsche handen kwam, werd hij belast met de opmeting en het in kaart brengen van dit eiland. Daar leerde hij Lord Wolseley kennen, en toen deze in 1882 naar Egypte ging, om tegen Arabi-pasja op te treden, volgde Kitchener hem. Dat was eigenlijk het begin van zijn loopbaan. Na den slag bij Tel-el-Kebir kwam het vraagstuk aan de orde Egypte te beschermen tegen de aanvallen der woeste stammen van Soedan. Het Egyptische leger was vernietigd. Er moest een ander worden gevormd en daarvoor werd de aandacht van Sir Evelyn Wood gevestigd op Kitchener, die de opdracht kreeg de Egyptische fellahs tot soldaten te maken, die in staat zouden zijn Soedan te onderwerpen. Hoe hem dat gelukte bewijst de geschiedenis van de verovering van Soedan, die eindigde met den bloedigen slag bij Omdoerman, waardoor de donkere wolk verdreven werd, die jaren lang over Soedan had gedreigd. In die vijftien jaren heeft hij geleerd soldaat, veldheer, organisator te zijn, maar zich ook de nog veel moeilijker

staatsmanskunst eigen gemaakt. Dat toonde hij door de ridderlijke wijze, waarop hij het Fashoda-incident met majoor Marchand behandelde, waardoor hij alle scherpte aan die netelige quaestie ontnam.

Het is een nuttelooze vraag of Engeland andere rechten op Egypte kan doen gelden dan die van bezit, „le droit de conquête". Dat recht heeft het ongetwijfeld. En dat was het eenige, waarmede de Engelsche staatslieden en officieren rekening konden houden. De mensch Kitchener is daarbij ondergegaan in den soldaat. In zijne officieren en troepen zag hij slechts een onverbiddelijke machine; onbruikbare en half-bruikbare elementen werden verwijderd. Streng met zichzelf en anderen, is hij zonder medelijden voor hen, die hem in onvermoeide werkzaamheid en stalen volharding niet nabijkomen. Door zijn onverbiddelijk optreden heeft hij evenwel het vertrouwen van zijn ondergeschikten. Een generaal, die den vijand tot in zijn verste schuilhoeken gaat opzoeken en hem overal verslaat, wordt door zijn soldaten vol vertrouwen gevolgd.

In Engeland teruggekeerd, werd Kitchener met eerbewijzen overladen; de koning verhief hem in den adelstand, Londen bood hem het eereburgerschap aan, door Engelands bekendste staatsdienaars werd hij geprezen. De aldus voor het eerst genoten rust kon niet lang duren. In Oct. 1899 brak de strijd in Zuid-Afrika uit. Het ligt nog in ieders geheugen, hoe Kitchener er den oorlog voerde; hoe hij de strijdmacht der Boeren decimeerde, hoe hij ze door de concentratie-kampen dwong de wapens neder te leggen. Dit is eene donkere bladzijde in de geschiedenis van Engeland en ook in Kitchener's levensboek. Toch wist hij in Zuid-Afrika eindelijk den eerbied en de genegenheid zelfs der Boeren af te dwingen. Toen de vredesonderhandelingen te Vereeniging werden gevoerd, was hij het wiens rechtschapenheid en eerlijk, mannelijk optreden hen, die tegen hem hadden gestreden, er toe brachten zich te onderwerpen en de Engelsche voorwaarden te aanvaarden, voor wier naleving Kitchener zich persoonlijk borg stelde.

Sedert is hij commandant geweest van het leger in Britsch-Indië en thans zal hij het land gaan besturen, tot welks ontwikkeling onder Engelsch bestuur hij heeft medegewerkt. „Want al is Egypte in naam een deel van het gebied van den Turkschen Sultan, dat onder het directe bestuur van den Khedive staat, en is de Engelsche resident, die den titel heeft van gevolmachtigd Minister en Consul-generaal, slechts diens raadgever, — als „oudere broeder", zooals wij dat in Indië noemen — inderdaad is die Engelsche resident de bestuurder van het land van den Nijl, dat een geschenk der Goden is".

Na de lange, autocratische regeering van Lord Cromer, volgde Sir Eldon Gorst met eene politiek van verzoening en bevrediging, die door allerlei omstandigheden evenmin leidde tot wat men er in Engeland van verwachtte. Wellicht is de thans zestigjarige Lord Kitchener juist de man om te slagen, waar die beiden faalden.

Blijkens *India* van 28 Juli j.l. werd in de zitting van het Lagerhuis van 20 Juli te voren door den heer Swift Macneill eene interpellatie gericht tot den Staatssecretaris voor Buitenlandsche zaken betreffende deze benoeming en gevraagd of deze zuiver civiel en diplomatiek was dan wel of zij in eenig opzicht en dan in welk als militair was te beschouwen. Voorts welke voorzorgen genomen zouden worden om te voorkomen dat er een gespannen verhouding tusschen den Khedive en Lord Kitchener zou ontstaan, zooals toen deze in 1894 Sirdar was, tengevolge waarvan laatstge-

noemde zijn ontslag vroeg, welk incident besloten werd met een schoorvoetende gedwongen verontschuldiging van den Khedive en de bevordering tot een hoogeren rang van Lord Kitchener. Voorts werd gevraagd of zijne benoeming tot Britsch Agent en Consul-generaal slechts een voorloopige schrede was tot eene positie van een bepaald militair karakter. Zoude Lord Kitchener zijne directeursbetrekkingen behouden van verschillende openbare maatschappijen? Zoude men, met het oog op de gevoeligheid, die was opgewekt door de toekenning van £50.000 aan Lord Cromer (zie *Ind. Gids* 1907 I bl. 909) bij zijn aftreden en het feit dat Lord Kitchener reeds twee geschenken, respectievelijk van £30.000 en £50.000 ten laste der algemeene kas had ontvangen, nog verdere bijdragen van den belastingbetaler aan den edelen Lord voorstellen, in verband met zijn nieuwe bediening?

Sir Edward Grey antwoordde dat het ambt in geen enkel opzicht een militair karakter droeg, dat wat de directeurschappen betrof, Lord Kitchener er geen enkel zou vervullen, onvereenigbaar met de behoorlijke vervulling van zijn taak. Dat eindelijk geen voorstel is gedaan om den belastingbetaler in verband met deze benoeming meer te doen betalen, dan met voorgangers het geval was geweest. Terwijl de Minister niet wist of Lord Kitchener directeursbetrekkingen vervulde en tot geen uitvoeriger antwoord bereid was, vroeg de heer Macneill of deze dan niet wist dat hij met veel drukte tot directeur van de South Eastern Railway Company was benoemd. Nogmaals werd op andere wijze door den Minister verzekerd dat de benoeming geene verandering bedoelde in de algemeene staatkunde ten opzichte van Egypte te volgen, en geen militair karakter had.

* * *

Sterke drank aan inboorlingen in Zuid-Nigerië. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 en 14 Juli j.l. wordt het een en ander medegedeeld over het onderzoek eener twee jaar geleden ingestelde commissie naar de gevolgen van den invoer van sterken drank in Zuid-Nigerië. De drankzucht zou niet zoo groot zijn, als men vreesde; van eene verwording van het ras tengevolge van drank is niets gebleken. Slechts in enkele gevallen heeft de drank tot misdaad geleid. Inboorlingen echter, die eene Europeesche opleiding hebben genoten, schijnen neiging te hebben om drankzuchtig te worden.

Ondanks het rapport is eene deputatie, met den hertog van Westminster aan het hoofd, bij den Minister van Koloniën geweest, om aan te dringen op strenger bepalingen tot beperking van den invoer van sterken drank. Lord Harcourt antwoordde dat, naar de Regeering hoopte, binnenkort te Brussel eene internationale conferentie in zake den verkoop van sterken drank aan inboorlingen zou samenkomen.

Blijkens eene bijzondere correspondentie in de *Times* zouden in de laatste vijf jaren de invoeren in Joroeba-land niet gestegen zijn en in de drie tijdvakken 1896—1900, 1901—1905 en 1906—1910 gemiddeld 1.158.784, 1.020.146 en 1.045.279 gallons per jaar hebben bedragen. Volgens de laagste schatting bevat dit land 2½ millioen zielen. Stelt men de bevolking op 3 millioen, terwijl 1 gallon = 4.54 liter is, dan hebben de Joroeba's in de laatste vijf jaren toch nog 1.58 L. per hoofd en per jaar gedronken en dat is veel, als men in aanmerking neemt dat 1e. de uit Europa ingevoerde drank vrij koppig is, 2e. dat, volgens het getuigenis van de menschen, die den invoer niet erg vinden, de inboorlingen in Nigerië in hun inlandschen sterken drank iets hebben, dat veel goedkooper is en waaraan zij zich dus veel gemakkelijker kunnen bedrinken.

In de Europeesche landen drinkt men wel veel meer — volgens de laatste Jaarcijfers bedroeg bijv. het verbruik van alcohol (sterke drank, bier en wijn) in 1905 in ons land 5.20, Duitschland 9.22, Engeland 10.09, Denemarken 10.27, Italië 10.89, België 12.29, Frankrijk 23.36 — maar het is niet na te gaan hoe hoog het drankverbruik bij de Joroeba's is, met den inlandschen drank erbij gerekend. Tot de hooge cijfers van Italië en Frankrijk werkt bovendien het veel minder schadelijke wijnverbruik mede.

* * *

De zouthandel van Tomboektoe. Blijkens een bericht in het *Vaderland*, overgenomen uit *De Aarde en haar Volken*, wordt de zouthandel van deze plaats in de Fransche kolonie West-Soedan ernstig bedreigd. Tweemaal in het jaar brengen karavanen uit Taoedeni midden in de Sahara (zie *Ind. Gids* 1905 I bl. 684) staven zout naar de markt aldaar; de afstand is 500 K.M., langs een zandweg, die geen andere rustplaats aanbiedt dan de hutten van het dorp Arawan. De zoutgroeven van Agorgoth bij Taoedeni zijn een soort van groote, in de diepte liggende, stad, waar in de brandende zon een honderd-vijf-en-twintig-tal arbeiders werken. Nu krijgt men er gebrek aan werkkrachten, voornamelijk omdat men er de menschen niet voldoende kan voeden. De heer Bonnel de Mézières, die een reis derwaarts maakte, zegt dat kort geleden 57 menschen van gebrek waren omgekomen. De onveiligheid van de wegen, de daling in den zoutprijs te Tomboektoe hadden de ksar, het geheele dorp, tot hongersnood veroordeeld. De uitgevoerde hoeveelheid zout, in April 1910 nog 56.000 staven, was in April 1911 niet meer dan 35.000. Daarbij komt de hooge prijs van het vervoer, de karavanenleiders vragen tot elf staven zout voor het vervoer van één enkele staaf, terwijl ook de vermindering in het aantal kameelen den handel in dit artikel dreigt te verlammen. Een gevaar van buiten doet zich voor, nu men in West-Afrika van over zee zout begint in te voeren uit Roemenië en Hongarije. Dat zout is minder duur en zuiverder dan het Saharazout en als over eenigen tijd de scheepvaart op den Niger beneden Bammako mogelijk zal zijn, kan het Europeesche zout dat van Tomboektoe uit zijn oudste verkoopplaatsen verdrijven.

* * *

De toekomst der Inlandsche rechtskundigen. In de onzekerheid, waaraan o.a. Mr. v. Deventer het geringe bezoek der Inlandsche rechtsschool toeschreef (zie onze Juli-afl. bl. 943), is blijkens een, in de *Nieuwe Courant* van 28 Juli j.l. overgenomen bericht van de *Java-Bode* verandering gekomen. De Gouverneur-Generaal heeft n.l. een besluit geteekend, waarbij wordt vastgesteld tot welke betrekkingen inlandsche jongelieden, die het eindexamen dier school met gunstigen uitslag hebben afgelegd, benoembaar zullen zijn, en wel:

a. griffier van den landraad op *f*100 's maands met 2 driejaarlijksche verhoogingen van *f*25; *b.* ondervoorzitter van den landraad op *f*300 's maands; *c.* voorzitter van id. op *f*400 's maands met 2 driejaarlijksche verhoogingen elk van *f*50, zullende zij ook kunnen worden benoemd tot bezoldigd lid van den landraad op *f*200 's maands, zoodra dit ambt zal zijn ingesteld.

Verder wordt te hunnen opzichte bepaald dat zij, alvorens tot griffier van een landraad te worden benoemd, werkzaam worden gesteld als ambtenaar ter beschikking van den voorzitter van een landraad, teneinde door dezen met griffierswerkzaamheden te worden belast, op eene bezoldiging van *f*75 's maands.

De werkzaamstelling en de bepaling van de rangorde, waarin zij tot griffier van een landraad worden benoemd, geschiedt op een door den G.-G. te regelen wijze.

* * *

De Islam in Rusland. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 13 Juli j.l. werd uit de *Kreuz-Zeitung* het bericht overgenomen, dat de Pan-islamietische gedachte meer en meer gaat doordringen ook in die streken van Rusland, welker bevolking tot nog toe ofschoon Muzelmansch van geloof, in politieke en nationale vraagstukken volkomen onverschillig voortvegeteerde. Het zijn vooral de Wolga-Tartaren, die onder den invloed komen van de in Caïro tot het Pan-islamisme geschoolde geestelijken. De vrijheidsbeweging en de omwenteling in Turkije hebben bij deze Tartaren het streven naar nationaal zelfbewustzijn wakker geroepen. Tusschen Kazan, het kerkelijk middelpunt der Wolga-Tartaren, Constantinopel en Caïro heeft zich een drukken omgang ontwikkeld op godsdienstig-politieken grondslag. Op drie congressen is een program ontwikkeld. Rondreizende propagandisten prediken overal, waar maar Muzelmannen wonen, in het gebied van de Wolga, in den Kaukasus, de Krim en Centraal-Azië, de vereeniging van alle aanhangers van den Profeet. Reeds langen tijd werden op de Mohammedaansche scholen door de Mullah's deze beginselen aan de opgroeiende jeugd ingeprent, zonder dat de regeering er erg in had. De oedenkelijke verschijnselen die vermeerderden en de taal der Muzelmansche pers maakten de regeering echter wantrouwig. Toen begon men huiszoekingen te doen bij de Mullah's en het gevolg is geweest eene algemeene herziening der Tartaarsche scholen. Daar Rusland dertig millioen Muzelmansche onderdanen telt, kan het Panislamietisch vraagstuk voor dit land ernstig worden.

* * *

China en Indië. De M. I. C. P. [1]) haalt in de *N.R.Ct.* van 17 Juli uit de *Perniagaän* o.a. eene waarschuwing aan met betrekking tot de rechten en vrijheden van de Chineezen, die nu Nederlandsche onderdanen zijn. „Wanneer de Nederlandsche regeering wenscht, dat de Indo-Chineezen, die — de Europeanen zelve erkennen zulks — voor Indië onmisbaar zijn, zich als Nederlandsche onderdanen, die haar trouw zullen blijven, tevreden gevoelen, indien zij niet zou willen zien, dat China een tweede Mekka werd, laat zij zich dan een regeering toonen, die rechtvaardig is en in de bejegening geen verschil maakt tegenover die Indo-Chineezen, welke zij zoo lang als hare stiefkinderen heeft behandeld en tot heden toe nog steeds als zoodanig behandelt".

Ten slotte hoopt het blad dat de *Java-Bode* en andere Europeesche organen de Chineezen niet langer zullen grieven, omdat deze hunne gehechtheid aan het land hunner vaderen toonen.

Blijkens een in de *N.R.Ct* van 28 Juli uit de *Java-Bode* overgenomen artikel bespreekt dit blad een plan van eenige op Java gevestigde Chineezen om naar China te verhuizen. Of dit werkelijk bestaan heeft, weet het blad niet, doch wel dat tegenwoordig onder tal van geïmmigreerde Chineezen een heel andere stemming heerscht en dat velen hunne gezinnen uit China doen overkomen, omdat het in Indië veel aangenamer verblijven is. De singkehs — lieden die weten wat China is en wat zij daarvan te verwachten hebben, hiermede een tegenstelling opleverend met de peranakan's, die geen kennis hebben van de grieven ginds tegenover de grieven

[1]) Zie onze Aug.-afl. bl. 1118.

in Indië — geven aan het verblijf in deze koloniën de voorkeur, omdat er iets in China broeit; er heerscht eene algemeene ontevredenheid, waarvan reeds nu en dan opstootjes van zekere beteekenis getuigenis afleggen. De toestand is onzeker, revolutionnairen zijn aan het werk om de zoozeer gehate Mandsjoes den voet dwars te zetten, zoo het kan de Mandsjoedynastie met haren aanhang te verdrijven. En in een land als Nederlandsch-Indië bestaat zekerheid ook voor den Chinees, al is hij ook niet met Europeanen gelijkgesteld, al moet hij ook voor de politierol verschijnen en al is het passenstelsel nog niet geheel voor hem afgeschaft.

Tegenover de bedreigingen van de *Perniagaän* staat het oordeel van de *Java-Bode* dat voor veel gegoede Chineezen het verblijf in een kolonie als Nederlandsch-Indië voorloopig althans, heel wat verkieslijker zal zijn dan dat in het land hunner afkomst.

Dat de Chineesche revolutionnairen van Java uit gesteund worden, zoude men moeten opmaken uit een bericht in de *N.R.Ct.* van 28 Juli, ontleend aan de *Java-Bode*, betreffende het te Batavia op 25 Juni j.l. verbieden van eene vergadering der vereeniging „Soe Po Sah", die volgens de goedgekeurde statuten het vormen van eene bibliotheek en leesgezelschap ten doel heeft, welke vergadering door den president Ngo Po Njie was bijeengeroepen, zoogenaamd om te spreken over de cholera-bestrijding. Een der Maleische bladen had reeds gemeld dat zij zou worden bijgewoond door den bekenden revolutionnair Dr. Soen Jat Sen. Dit schijnt onwaar, daar dezelfde persoon veertien dagen te voren in Amerika was gesignaleerd. Intusschen vond het plaatselijk bestuur verschillende aanwijzingen, zooals het versieren van het podium met de portretten van gevallenen bij den opstand in Canton, de aanwezigheid van een offeraltaar e. d., bovendien goed op de hoogte gebracht door zijne Chineesche ambtenaren, aanleiding die vergadering te wantrouwen. Er hadden zich ongeveer 800 Chineezen, waarvan ± 90 pCt. uit Canton afkomstig, vereenigd. Door den Ass.-Resident, vergezeld van den Majoor en een Luitenant-Chinees werd aan het bestuur door middel van een tolk bekend gemaakt, dat de vergadering op last van hoogerhand niet mocht doorgaan. Zonder dat een oogenblik politiehulp noodig was, trokken de vergaderden ordelijk af; niet de minste ongeregeldheid kwam voor. De *Java-Bode* vreest dat nu de propaganda in het geheim zal geschieden, terwijl uit het aantal bijeengekomenen blijkt dat de belangstelling in Chineesch-moederlandsche politieke toestanden niet fictief is.

* * *

De Protestantsche Zending in China. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 Juli j.l. teekende uit de *Kreuz-Zeitung* aan dat in China 91 zendelinggenootschappen werken met 4299 zendelingen, w.o. 217 mannelijke en 66 vrouwelijke artsen. Het aantal Chineesche helpers bedraagt ruim 11000, ook zijn er bijkans 500 Chineezen tot geestelijken geordend. Ongeveer 2400 gemeenten tellen een kleine 200.000 lidmaten, terwijl nog 50.000 gereed zijn om den doop te ontvangen. Op de 2000 Christelijke volksscholen gaan 45.000 leerlingen. Kenmerkend is de aanwas van de hoogere scholen, die vóór 10 jaren ten getale van ruim 1100, thans reeds het aantal van 4285 (?) bereikt hebben, met eene leerlingenbezetting van 34000.

* * *

Het goudvraagstuk in Suriname. In het *Vaderland* van 15 Juli en in de *Nieuwe Courant* van 18 Juli, treft men een nagenoeg gelijkluidend opstel van den heer Van der Toorn te 's Gravenhage aan, die de aandacht vestigt op een bericht, ongeveer een maand te voren in de dagbladen verspreid, dat men in Britsch-Indië begonnen was met uit klei, afkomstig uit groeven nabij de stad Golconda gelegen, baksteenen te fabriceeren en dat bij de eerste die gereed kwamen geconstateerd werd dat deze goud in fijn verdeelden toestand bevatten. Een onderzoek, door mijningenieurs op last der regeering verricht, zou hebben uitgewezen dat in de reeds gereed gekomen steenen voor millioenen ponden sterling aan goud aanwezig was. Hoewel dit wat overdreven voorkomt, gaf de zaak den schrijver de overtuiging dat men met betrekking tot het goudvraagstuk in Suriname op den verkeerden weg is. Het fijne goud, dat de klei aldaar bevat, is tot dusver op geenerlei wijze daaruit af te scheiden. In 1909 stelde de schrijver praktisch vast dat de oplossing van het zoogenaamde klei-goud-vraagstuk zoo voor de hand ligt als waarschijnlijk door niemand werd gedacht. Het gelukte hem n.l. uit klei, uit een rijke goudstreek afkomstig, maar waarin niemand goud had kunnen constateeren, eene vrij belangrijke hoeveelheid (tusschen 30 en 200 gram per ton klei en soms meer) af te scheiden. Hierop werd door hem in Sept. 1910 voor Duitschland en in den loop van het jaar ook in andere landen patent aangevraagd. Het procédé bestaat in het bakken van de klei, waardoor de eigenschap van kleverige substantie er aan ontnomen wordt en de mechanische afscheiding der gouddeelen kan volgen.

* * *

Waar bestaat in Nederl.-Indië nog slavernij? vraagt de heer G. Nypels in *Land en Volk* van 29 en 31 Juli j.l., terwijl gedecreteerd was dat na 1 Januari 1860 de slavernij in geheel Nederlandsch-Indië zou zijn afgeschaft. In navolging van het Fransche voorbeeld, doch niet tot stand gekomen in de drift eener revolutie, was bij de wet van 7 Mei 1859 eene te sterke momenteele overheersching van het brein door den gloed van het hart merkbaar. Maar, het verkeerde van den vorm, het onredelijke van den waan terzijde zettend, spreekt uit dergelijke veroordeeling van een misstand door de wetgevende macht toch een wilsuiting, die bezwaarlijk zonder invloed kan blijven. Telkens en telkens rijst nu de vraag aan het hoofd der opstellen gesteld. De daardoor ontstane contrôle heeft er toe geleid de afgeschafte slavernij in N.-I. niet alleen bij algemeen voorschrift, en bij nadere bepaling voor verschillende gewesten afzonderlijk, nog eens af te schaffen, maar zij heeft de regeering er ook toe gebracht, in het jaarlijks verschijnend Kol. Verslag geregeld officieel op te biechten, wat er nog te doen overblijft in den strijd tegen slavernij en pandelingschap.

Deze openbaarmaking heeft, op haar beurt, weer verder ten goede gewerkt, door den ijver tot medewerken en navragen nader aan te wakkeren. Onder het eigenaardig hoofd „Bijzondere rechten" wordt in het laatste Kol. Verslag bericht dat nog slaven worden aangetroffen in Tapanoeli (Sumatra), Pasir (Borneo), Bali, Flores, Soemba, de Solor- en Alorarchipels. In enkele andere gewesten bestaat nog pandelingschap. Uit de toegevoegde inlichtingen en cijfers moet blijken dat de slavernij slechts in geringen omvang voorkomt, en dat het gouvernement zich met ernst beijvert haar om te zetten in een pandelingschap, dat afkoopbaar is, of door andere middelen de slaven tot vrijen te maken. Onlangs is van onverdachte zijde een aanklacht uitgesproken, waaruit blijkt, dat ook elders nog wel degelijk slavernij bestaat, onder bescherming van ons bestuur. In

de *Java Post* deelt de missionaris Geurtjens zulks mede betreffende de Kei-eilanden. Vooral omtrent Groot-Kei worden vele bijzonderheden over het lot der slaven vermeld. Aan diens bericht wordt door den heer Nypels het een en ander ontleend en hij voegt er bij dat de schrijver zich blijkbaar zeer gematigd over den toestand uitlaat. Er blijkt hoe op den slaaf den stempel van eerloosheid is gedrukt en hoe de meesters in hun moreel de nadeelige gevolgen van de slavernij ondervinden. Dronkenschap en tweedracht worden er door in de hand gewerkt; de slavernij werkt verlammend op beschaving, welvaart en ontwikkeling.

Rechtspraak bestaat voor den slaaf niet, tenzij als een paskwil. In vele kampongs van Groot-Kei vormen de slaven de groote meerderheid der bevolking. Het recht tot afschaffing der slavernij op Kei mag niet meer in twijfel getrokken worden en de middelen tot toepassing ervan zijn uit andere deelen van den Archipel genoegzaam bekend. Een jaar of zes geleden deed een toenmalig resident van Amboina eene schuchtere poging in deze richting, doch toen de adel voor elken slaaf *f*300 vroeg, „werd de Kei voor deze verbetering nog niet rijp genoeg geoordeeld".

Indien de regeering zaken van dienstweigering of wegloopen van slaven voor haar rechtbank als niet-ontvankelijk verklaarde, zou zij daardoor de slavernij een geduchten slag toebrengen, die al spoedig doodelijk zou blijken te zijn. Indien geweldpleging tegen slaven daarbij strafbaar blijft, zou al spoedig, meent Geurtjens, niemand slaaf meer zijn dan die het zelf verlangt.

Nu een katholiek missionaris op het voortbestaan van dezen pesthaard gewezen heeft en *De Banier* zijn artikel overnam, zal voor den toestand op de Kei-eilanden de belangstelling wel verkregen zijn. Maar daarmede is het wantrouwen niet weggenomen, gewekt door de verzwijging der zaak in het Kol. Verslag. Het geloof is geschokt aan de volledigheid der officieele gegevens en het is noodig bij de regeering op de volle waarheid aan te dringen. Het durven bekennen daarvan is een der middelen om de uitroeiing der slavernij te bespoedigen en om zekerheid te krijgen dat geen slaven het eeuwfeest zullen medevieren van de afschaffing op 1 Januari 1860.

* * *

Een plaatselijke raad voor Malang. Zoowel in het *Malangsche Nieuws- en Advertentieblad* van 24 Juni als in de *Indische Kroniek* van dien datum, heeft de heer P. P. Hondius in bevestigenden zin de vraag beantwoord of Malang recht heeft op een Plaatselijken Raad. Uit een statistieke opgaaf der bevolking van 16 plaatsen, waar gemeenteraden gevestigd zijn, blijkt dat 9 van deze, wat het aantal Europeanen betreft, blijven beneden het aantal van 1353 voor Malang opgegeven, dat zoowel Magelang, als Tegal, Cheribon, Pekalongan, Blitar en Palembang minder Chineezen tellen en dat de geheele bevolking van 29541 zielen die van Makasser, Medan, Magelang, Cheribon en Blitar overtreft. Ook als afdeeling staat Malang numeriek midden tusschen de van gewestelijke raden voorziene gewesten wat het aantal Europeanen betreft.

Ter beantwoording van de vraag hoe het komt dat bijv. voor het zooveel kleinere Blitar een gemeenteraad werd ingesteld en niet tegelijk voor Malang, wordt als verklaring gegeven dat door de Regeering *niet* aan de gemeenteleden werd gevraagd of zij prijs stelden op een Raad en op het kiezer worden — welke vraag richtig zou geweest zijn — maar dat uit Buitenzorg de beslissing daaromtrent werd overgelaten aan de hoofden van plaatselijk bestuur. Naast de numerieke sterkte, wijst de schrijver op het

gehalte der te Malang verblijf houdende Europeanen en vraagt dan of zulke mannen verstoken moeten blijven van plaatselijk zelfbestuur, dat in Nederland is toegekend aan onontwikkelde boeren. „Wat toch denkt Nederland te bereiken met zijn aanhoudend wantrouwen tegenover zijn landskinderen en verdere onderdanen? Geschonken vertrouwen kweekt gehechtheid en aanhankelijkheid, wantrouwen en achteruitstelling daarentegen wrevel en afkeerigheid bij de van uit de verte geregeerden". De schrijver meent het recht op een Raad voldoende te hebben aangetoond, doch verwacht nog de tegenwerping dat er reeds een gewestelijke raad te Pasoeroean is. Indische gewestelijke raden vergelijkende met Provinciale Staten, stelt hij het geval, dat men in ernst de belangen van Drenthe of Overijssel aan de Provinciale Staten van Groningen zou willen opdragen.

* * *

De locale raden-conferentie te Bandoeng. In de *Locomotief* van 12 Juni j.l. werd uit de *Preanger-Bode* het een en ander ontleend aan een onderhoud van den redacteur van dat blad met den heer H. van Kol, die toen van plan was aan de Bandoengsche kiesvereeniging het voorstel te doen om samen te werken tot het houden van eene vergadering van leden uit de locale raden in Ned.-Indië. Het zou voldoende zijn als uit de verschillende raden op Java de meest op den voorgrond tredende (d. w. z. de bekwaamste) leden verschenen om hunne bemerkingen te maken en van gedachten te wisselen. In de *Locomotief* van 1 Juli j.l. komt onder het opschrift „Licht" eene beschouwing over de decentralisatie-bijeenkomst, die toen had plaats gehad. Het was de heer Van Kol niet te doen om een actie tegen de Regeering, om „propaganda", om als klikspaan bij het Opperbestuur te fungeeren, zooals hier en daar in de pers te gevoelen werd gegeven. De bedoeling was den stoot te geven tot een blijvende organisatie in het belang van de decentralisatie.

De bijeenkomst (op Zondag 25 Juni) is geslaagd, in de eerste plaats doordat ter elfder ure de opzet tot het bereikbare werd ingeperkt. Zij werd zoo geregeld, dat zij de noodzakelijkheid moest doen beseffen van een blijvende organisatie niet *tegenover* maar naast de Regeering. Daarom werd er slechts één vraagstuk, dat op zichzelf stond, in bespreking gebracht en dan een, dat wel van het meest dringende en praktische belang was: de hygiène. Overigens zou in het algemeen de verhouding van de Regeering tot de locale raden besproken worden en verder de bestaansmogelijkheid van een vereeniging van gemeentebelangen.

Ondanks de niet gelukkige opzet, ondanks de actieve en passieve tegenwerking en de korte voorbereiding, was de opkomst goed, en waren de betuigingen van instemming talrijk. Het welslagen verheugt het blad niet alleen omdat de decentralisatie er blijvende bate in zal vinden, maar ook omdat zij geleid heeft tot een ruim en doelmatig gebruik van het begin van staatkundigen invloed, welke de decentralisatie aan Indië's bevolking heeft gegeven. Het publieke leven heeft bij de raden-dag veel gewonnen en deze zal in die richting twijfelloos nog lang ten goede werken.

Men kwam tot overeenstemming omtrent de wenschelijkheid van eene blijvende organisatie. In elk der drie hoofdsteden gaat iemand aan het vormen van een kring bekwamen en toegewijden, waarin aan elk een deel der taak in uitvoering zal worden gegeven, waartoe hij krachtens neiging en studie het meest geschikt is. Het werk zal worden „uitgedeeld" naar een algemeen plan dat de drie hoofdlieden in onderling overleg te voren zullen opmaken. De drie hoofdmannen zijn met zorg gekozen, zij zijn

harde en knappe werkers. Maar één is er bij, die waarlijk *leider* is: de heer Paets tot Gansoyen. En als hij nog niet geheel zich van de pers wil afkeeren, zoude de *Loc.* hem willen vragen, althans *deze* schoone publieke zaak niet te offeren aan eene verstoordheid.

Dit schijnt betrekking te hebben op een besluit van dien heer, een klein jaar geleden, om als voorzitter van het N.-I. Landbouw-Syndicaat af te treden, toen het departement Malang zich niet in allen deele met de door hem gevolgde gedragslijn kon vereenigen en de pers zich de opmerking veroorloofde dat het een ontkennen van de rechten der minderheid was, indien een voorzitter in critiek op zijn beleid voldoenden grond vindt om zijn functie neer te leggen, zooals een en ander uitvoerig is besproken in de *Indische Kroniek* van 1 Juli j.l. no. 18, terwijl nog onlangs de heer Paets ontslag nam als lid van den Soerabajaschen gemeenteraad, omdat men niet treden wilde in een door hem voorgesteld kras optreden tegen drie gemeenteambtenaren.

Wat de decentralisatie betreft, leest men in het *Vaderland* van 2 Aug. j.l. dat de correspondent te Bandoeng aan het *Bat. Nbld.* seinde, dat een hoog regeeringsambtenaar, door hem gepolst ter zake der motie, aangenomen op de locale raden-conferentie tot afscheiding van de decentralisatie van het departement van B. B., de instelling van een bureau, belast met de leiding der decentralisatie, geen goede oplossing vond. Decentralisatie toch was zelfbestuur. Het ambt van waarnd. regeeringscommissaris voor decentralisatie, thans verbonden aan de directie van B. B., wordt eerlang opgeheven en dan zal de regeering eventueel adviezen inwinnen bij den betrokken Directeur van Alg. Bestuur. Een bureau voor decentralisatie schijnt in verband daarmede moeilijk voor verwezenlijking vatbaar.

* * *

Koeliewerving op Java. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Juli j.l. wordt een levendig straattooneel beschreven, ontleend aan de *Preanger-Bode*, van twee mannen, vader en oom van een uit Madjalengka vermist meisje, die een verren afstand hadden afgelegd om een kar op te wachten, waarin zij wisten dat het door wervers opgelichte kind zich bevinden zou. Na eenigen tijd aan den grooten weg op Tjitjadas, even voorbij Tjikoeda pateuh, gewacht te hebben, kwam de kar, waarin een man, een vrouw en het vermiste meisje zaten, inderdaad voorbij. Het was voor de mannen het werk van een oogenblik het meisje te bevrijden, maar veel talrijker zijn de gevallen, waarin de familie niet zoo krachtig durft optreden en de wervers hun buit behouden. „Want uit de angst voor de geslepen streken der wervers is een nieuwe booze kracht gegroeid in de geestenwereld, welke de dessaman in zijn bijgeloof zich denkt, n.l. een satelliet van den werver, aan dezen geheime macht gevende. Werkelijk, er is angst in de dessa's voor den werver".

In de *Locomotief* van 17 Juni en in die van 24 Juni wordt het onderwerp „Werving" besproken en ook uit die stukken blijkt, op welke ergerlijke wijze hierbij in de praktijk wordt gehandeld. Het blad acht de mislukking van de wervingsordonnantie te wijten aan de onderstelling een zeer verkeerd *stelsel* door scherpe reglementeering te kunnen verheffen. De ervaring heeft geleerd, dat een stelsel van vrije concurrentie in de opzameling van werkkrachten alleen in den vorm van menschenhandel verschilt.

Reeds in de vorige afl. bl. 1104 is dit onderwerp ter sprake gekomen. De oplossing waar de *Locomotief* thans het meeste voor voelt, is het maken van de werving tot een monopolie voor enkele gewaarborgd goede emigratie-

kantoren. Deze behoorden de werving in pacht te krijgen, met medewerking van, maar dan tevens tegen een goeden cijns aan de overheid. Het toezicht zou worden vergemakkelijkt, de aansprakelijkheid strenger begrensd en de te heffen cijns zou een goede bijdrage kunnen zijn in de bestrijding van de clandestiene werving.

* * *

De mislukte landbouwkolonie Tjibogo, waarvan sprake was in de *Indische Gids* 1910 I bl. 680, is door den heer Van Kol, blijkens zijn reisbrief, opgenomen in de *Locomotief* van 28 Juni j.l., bezocht en wat hij van de toestanden, die daar heerschten, mededeelt, is zoo ontmoedigend, dat men met een optimisme als het zijne moet zijn toegerust, om tot de overdenking te komen, welke dezen brief besluit: „Mogen die herhaalde mislukkingen om hen (de talrijke schare van blanke inboorlingen) economisch, intellectueel en moreel op te heffen doen afzien van alle verdere pogingen om hun hulp te brengen, hoe ontmoedigend dit alles ook zijn moge? Dat nooit! Op ons, op de „zuivere" Europeanen, aldus besloot de minister Idenburg (1 Dec. 1904) in de Kamer, rust „een zeer bijzondere plicht" ten opzichte van de Indo's, „die er zonder ons niet zouden zijn". Hoe moeilijk dat ook wezen moge, hoeveel bezwaren ook moeten overwonnen worden, hoeveel overleg dat ook moge eischen, „hulp voor die verstootelingen" is en blijft Regeeringsplicht".

Hij verwijst ook naar het artikel „Indo-Europeanen" in zijn boek: „Ned.-Indië in de Staten-Generaal" en schat hun aantal op 51000 van de 62000 Europeanen, die er zijn. Het wil ons voorkomen dat op die wijze veel verwarring wordt gesticht. Het valt niet te ontkennen dat van het meerendeel der in Indië aanwezige Europeanen de bloedsmenging niet geheel vrij is van Indische elementen, doch de meerderheid valt niet onder de rubriek „verstootelingen", afstammelingen van vaak gedegenereerde Europeanen en Inlandsche vrouwen van minder allooi, zooals zij veelal in de kazernes en dergelijke geteeld worden, en het is juist met deze dat zoo weinig valt aan te vangen.

* * *

Emigratie van Soendaneezen naar Benkoelen. In de *Locomotief* van 29 Juni leest men dat „op initiatief van eenige Inlandsche hoofden in Benkoelen in 1908 een proef is genomen met de overbrenging van Soendaneesche emigranten naar een terrein, gelegen in de nabijheid van Kepahiang, de standplaats van den controleur van de onderafdeeling Redjang, afd. Lebong, res. Benkoelen. Deze proef om de hierbedoelde vruchtbare, doch dun bevolkte streek tot ontwikkeling te brengen, heeft goede resultaten opgeleverd, zoodat de regeering de oorspronkelijk uit de marga-kas bestreden kosten voor hare rekening heeft genomen en bovendien gelden voor de voortzetting toestond. Thans verneemt de *Java-Bode* tot haar leedwezen, dat de gezondheidstoestand der van Java afkomstige kolonisten, vooral in het afgeloopen jaar, veel te wenschen heeft overgelaten en dat meer dan 10 pCt. overleden moeten zijn. Door de regeering zijn thans bij den Resident inlichtingen ingewonnen, waarbij zij te kennen heeft gegeven, voornemens te zijn, indien geen verbetering is ingetreden, de proef te staken.

* * *

Het Britsch-Japansche verdrag. Op 13 Juli 1911 is door Lord Grey en Tahashi Kato het nieuwe verdrag tusschen Engeland en Japan ondertee-

kend, dat in de plaats treedt van dat van 12 Augustus 1905 (zie *Ind. Gids* 1905 II bl. 1680). Zooals de *Nieuwe Courant* van 17 Juli j.l. het noemt, is het ,,een wijze stap terug''. Het Engelsche volk erkent met eene huivering, dat het tot op Donderdag van de vorige week verplicht had kunnen worden een oorlog te aanvaarden met de Vereenigde Staten. Vooral in de koloniën veroorzaakte deze mogelijkheid toenemende ongerustheid. Het nieuwe verdrag ruimt deze eens en voor al uit den weg. Wel blijven de bewoordingen van artikel II van het oude verdrag onveranderd, maar er is eene nieuwe zinsnede aan toegevoegd, luidende: ,,Indien een van beide contracteerende partijen een verdrag van algemeene arbitrage zou sluiten met een derde mogendheid, dan wordt overeengekomen, dat niets in deze overeenkomst aan zulk een contracteerende partij een verplichting zal opleggen, den oorlog te verklaren aan de mogendheid met wie zij zulk een arbitrage-verdrag heeft''.

In het nieuwe verdrag is voorts art. IV van het oude weggelaten betreffende de Indische grens. Japan behoeft nu, wanneer Engeland over Indische grensquaesties in geschil geraakt, zijn bondgenoot in dat bijzonder geval geen hulp te bieden — voor Japan dus een gunstiger bepaling dan de vroegere, eenigszins opwegende tegen de gunstige uitzondering, welke wegens het Amerikaansche arbitrage-contract Engeland aan de andere zijde belooft. Eveneens is verdwenen art. III betreffende Korea; waarschijnlijk als zijnde overbodig nu Japan dat land in allen vorm geannexeerd heeft. Daar Rusland met Japan op 4 Juli 1910 een verdrag sloot tot handhaving van den status quo in Mandsjoerije (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1232), mag men aannemen, dat hierdoor, evenals door het weglaten van art. IV uit het Engelsch-Japansche verdrag, het gevaar voor een nieuwe rechtstreeksche of indirecte botsing tusschen Japan en Rusland aanmerkelijk afgenomen is; naar bekend een der desiderata van den Amerikaanschen Minister Knox, die voor alles vrede in het Verre Oosten noodig heeft. Geschrapt is ook art. VI dat betrekking had op den Russisch-Japanschen Oorlog. Het veranderde verdrag tusschen Engeland en Japan zal terstond in werking treden en tien jaren geldig zijn.

De beteekenis van het verbond is sedert 1902 en 1905 sterk verminderd. Wel blijven de algemeene beginselen dezelfde, in het contract van 1905 sub A, B en C omschreven (*Ind. Gids* 1905 II bl. 1680), maar de middelen om dat doel te bereiken zijn minder krachtig dan tot dusver. De reden waarom Japan toestemde, was in de eerste plaats de wensch, de Engelsche kapitaalmarkt gunstiger voor zich te stemmen. Overigens begrijpt men de ,,opwinding'', die volgens telegram aan de *Times* het bekend worden van het tractaat onder de bevolking van Japan heeft teweeggebracht en die vermoedelijk lang zal nawerken.

* * *

Een spoorweg in Kameroen. In de *Indische Gids* van 1905 II bl. 1049 was reeds sprake van verschillende spoorwegontwerpen in deze Duitsche kolonie. In 1906 is men begonnen met een lijn in Noordwaartsche richting, die begint aan de Kameroen-monding te Bonaberi — tegenover Doeala — aan den rechteroever en die de mangrove-wouden aan de kust en verder den gordel van oerwouden doorsnijdt en eindigt bij Nkongsamba. Volgens een door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Juli j.l. aan het *Deutsche Kolonialblatt* ontleend bericht is deze spoorweg, lang 160 K.M., met 1 M. spoorwijdte, thans voltooid. De aanleg door de moerassen der kust en tot aan den voet van het Manengoeba-gebergte was zeer moeilijk. Over groote afstanden

wisselen diepe ingravingen en hooge ophoogingen elkander af. De oecono mische beteekenis der lijn ligt in de ontsluiting van de oerwouden en van het daarachter liggende, voor den aanplant van katoen, tabak, rijst, enz. geschikte gebied. Deze spoorweg kan beschouwd worden als het eerste gedeelte van den grooten spoorweg, die ongetwijfeld eens de geheele kolonie Kameroen van de zeekust tot in het Tsjadmeer-gebied zal doorloopen. De exploitatie geschiedt door een maatschappij, welke financieel door de regeering gesteund wordt, waardoor deze recht verkrijgt op een aandeel in de winst.

De vooruitzichten der kolonie Kameroen schijnen niet slecht te zijn. Volgens een bericht in de *N.R.Ct.* van 18 Juli was de waarde van den invoer volgens ambtelijke opgaven van 17¾ milioen Mark in 1909 gestegen tot 25½ millioen M. in 1910. Deze vermeerdering is wel in hoofdzaak veroorzaakt door het materieel, benoodigd voor genoemden spoorweg, doch ook de uitvoer nam in waarde van 15.7 millioen M. toe tot 20 millioen M. in 1910. Aan caoutchouc is voor meer dan 11 millioen uitgevoerd, tegen 7½ millioen in 1909, aan cacao voor ruim 3 millioen tegen 2.85 millioen, aan palmpitten en palmolie voor 4.8 millioen tegen 3.7 millioen in 1909. De geheele handel is in 1910 met 40 pCt. vooruitgegaan en bedraagt het dubbele van die in 1905.

* * *

De kroning van den Koning van Siam. Zooals in de *Indische Gids* van 1910 II bl. 1658 is medegedeeld, werd de op 24 Oct. 1910 overleden koning van Siam opgevolgd door Maha Vajiravudh en blijkens een in het *Vaderland* van 12 Juni j.l. overgenomen feuilleton uit het *Bat. Nbld.* had reeds op 11 Nov. d.a.v. de kroning plaats, welke plechtigheid werd opgeluisterd door eene mengeling van Boeddhistische, Brahmaansche en wereldlijke ceremonies, die van 7—13 Nov. 1910 duurden. Wegens den nationalen rouw werd deze plechtigheid zeer bekort en er zoude een tweede of bevestigende kroningsplechtigheid plaats hebben in 1911, omstreeks denzelfden tijd of onmiddellijk na de verbranding van het lijk van den overleden koning.

Dit stemt niet geheel overeen met een bericht, opgenomen in het *Vaderland* van 16 December 1910, dat nu wijlen koning Chulalongkorn eene wilsbeschikking zou hebben nagelaten, waarin hij verklaart, dat de groote uitgaven voor de koninklijke lijkverbranding niet in overeenstemming zijn met den tegenwoordigen stand van 's lands financiën en dat hij daarom voorschrijft, de gewone plechtigheden bij zijn lijkverbranding achterwege te laten.

Blijkens de *N.R.Ct.* van 20 Juli j.l. waren dien dag de heeren Phya Akharaj Varathara, nieuw benoemd gezant van Siam bij het Nederlandsche hof, W. J. Archer, gezantschapsraad van Siam en Song Suradet, militair attaché van de Siameesche legatie uit Londen in den Haag aangekomen. Deze gezant werd blijkens de *Nieuwe Ct.* van 26 Juli, op den 21sten door H. M. de Koningin in plechtig gehoor ontvangen, waarbij hij de terugroepingsbrieven van zijn voorganger, Phya Vesutr Kosa overhandigde, alsmede een eigenhandig schrijven van Z. M. den Koning van Siam, houdende kennisgeving van het verscheiden van koning Chulalongkorn en van Hoogstdeszelfs troonsbestijging.

Volgens een bericht in de *N.R.Ct.* van 18 Juli was de kroning bepaald op een datum in het eind van November, en zonden verscheidene staten vertegenwoordigers ter bijwoning van de plechtigheid en de feesten, die een week zullen duren.

* * *

Verwikkelingen op Timor. Terwijl reeds op 1o. Juli door Reuter uit Berlijn werd geseind dat een kabelbericht uit Batavia meldde, dat het op het eiland Timor in het betwiste grensgebied tot vijandelijkheden was gekomen tusschen de Nederlandsche en de Portugeesche troepen, verkeerde men een maand later nog in onzekerheid omtrent hetgeen op dit gebied eigenlijk is voorgevallen. Blijkbaar had de zaak betrekking op de betwiste grensregeling, waarvan het laatst sprake was in de *Ind. Gids* 1910 I bl. 227. Bij een verzoek om inlichtingen aan het departement van Koloniën werd op 3 Juli geantwoord, dat bij het grenstractaat van 1904 de rechten van Nederland zijn erkend op eenige streken, waarop ook door Portugal aanspraak werd gemaakt. In een dezer streken, Lakmaras, heeft in het laatst van het vorige jaar eene uit het Portugeesche gebied herkomstige bende een inval gedaan en groote verwoestingen aangericht, welke inval de Indische regeering genoopt heeft er door onze militairen te laten patrouilleeren, ten einde de bevolking voor herhaling van het gebeurde te vrijwaren. Gelijksoortige quaesties in het gedeelte van het eiland, dat aan het Portugeesche landschap O'kussi grenst, hebben de Indische regeering genoodzaakt ook daar maatregelen tot bescherming van de bevolking te nemen. De Portugeesche autoriteiten, die ten onrechte van de meening uitgaan, dat ook Portugal nog rechten op de bedoelde streken kan uitoefenen, hebben in de laatste weken ook hunnerzijds militairen daarheen gezonden. Dat dit intusschen tot botsingen aanleiding zou gegeven hebben, was bij het departement niet bekend.

Intusschen kwamen uit Indië berichten van het dirigeeren van nog meer Indische troepen naar Timor en wees een zegsman van de *Nieuwe Courant* van 4 Aug. op het in dat blad van 1 Aug. tevoren uit de *Java-Bode* overgenomen bericht, dat de Portugeezen het Nederlandsche grondgebied geschonden, daarop troepen gelegerd en verschillende bentengs hadden opgericht. De voor dat doel uit Dilly naar O'kussi gezonden troepen zijn door den Portugeeschen gouverneur Filomen de Camara persoonlijk derwaarts overgebracht. Er kan dus geen twijfel bestaan aan schending der grenzen op bevel der Portugeesche autoriteiten.

Indien de feiten zich aldus hebben voorgedaan, zegt de berichtgever van de *N.Ct.*, dan staan wij hier voor een hoogst ernstig feit, waarbij onze nationale eer ten zeerste betrokken is. Het is te hopen en te verwachten, dat onze regeering met groote beslistheid optrede, na de gepleegde daden van vrijbuiting, die een onmiddellijk terugwerpen der op ons gebied doorgedrongen en zich daar versterkt hebbende Portugeesche troepen ten volle zouden hebben gerechtvaardigd. Daar onze gezant bij de regeeringen te Madrid en te Lissabon, dezer dagen naar de hoofdplaats vertrokken, daar slechts een 14-tal dagen denkt te vertoeven, schijnt onze regeering eene spoedige oplossing dezer quaestie te verwachten, die niet anders *kan* zijn, dan deze, dat de Portugeesche troepen van ons grondgebied worden teruggetrokken. Door de quaestie van onze souvereine rechten op Lakmaras (Lamaknen, de meest oostelijke grens van ons bezit) en op Toean Baba en Haoe Meni (oostgrens der enclave O'kussi) alsnog aan een arbiter te onderwerpen, zou Nederland erkennen, dat dit nog geen uitgemaakte zaak was. Voor alles moet ons gebied door de Portugeezen worden ontruimd. De redactie teekent er bij aan dat het op 29 Oct. 1908 bekrachtigde verdrag, goedgekeurd bij de wet van 16 Dec. 1908 (*St.bl.* no. 414) elks grondgebied heeft vastgesteld en dat de legering van Portugeesche troepen en het oprichten van Portugeesche bentengs op Nederlandsch gebied niet behoort tot de twistvragen, die, ingevolge art. 14 van het Timor-verdrag en art. 1

van het met Portugal gesloten arbitrage-verdrag (wet van 5 Febr. 1906, *St.bl.* 420 van 1908), aan het Hof van Arbitrage zullen worden onderworpen. De *N.Ct.* kan dan ook slechts veronderstellen dat onze gezant naar Lissabon is gegaan, om te verzoeken last te geven tot het onmiddellijk terugtrekken van alle Portugeesche troepen uit ons gebied. Bij een onverhoopt onbevredigend antwoord dient Nederlandsch Timor onverwijld door de Nederlandsche krijgsmacht van alle vreemde troepen te worden gezuiverd.

Het ochtendblad van de *N.R.Ct.* van 6 Aug. bevat het bericht dat op 12 Juli eene vergadering van den Raad van Indië onder presidium van den Gouverneur-Generaal was gehouden, waarbij de commandanten van land- en zeemacht tegenwoordig waren, ter opmaking van een ultimatum inzake Timor, dat door de „Hertog Hendrik" zou worden overgebracht, terwijl de rest van het 20ste bataillon en de bergbatterij te Soerabaja werd gelast zich tot vertrek gereed te houden.

Volgens de *Sumatra Post* is er een officieel communiqué verschenen, waarin wordt uiteengezet hoe bij het meergenoemde in 1908 geratificeerde tractaat bij art. 1 en 2 door Nederland aan Portugal Maucatar is afgestaan, en door Portugal aan Nederland de landstreken Noimoeti, Tahakay en Tamiru Ailala; voorts is bij het tractaat (art. 5) de geheele zoogenaamde „groote grens" in het midden van het eiland vastgesteld, zoomede (art. 3) de grens van het aan zee gelegen Portugeesch gebied O'Kussi, met uitzondering van een klein gedeelte der Oostgrens (art. 3, 10e) dat door de commissie indertijd niet was opgemeten, omdat de bevolking zich daartegen ernstig verzet had en zelfs vijandelijkheden bij voortzetting van de grensmetingen te wachten waren, en dat volgens art. 4 van het tractaat binnen een zoo kort mogelijk tijdsverloop alsnog zou worden opgemeten en op het terrein uitgezet. In verband hiermede werd overeengekomen (art. 4, zie *Ind. Gids* 1906 I bl. 901) dat de hooger gemelde overdracht van souvereiniteit eerst zou plaats hebben nadat zulks geschied en door de contracteerende partijen goedgekeurd was.

Met de opmeting en uitzetting van het bewuste gedeelte O'kussi-grens werd in 1909 door eene Nederlandsche en eene Portugeesche commissie een aanvang gemaakt, doch al spoedig ontstond meeningsverschil over het beloop van dat grensdeel, omdat het riviertje Oe'Sunan, in het tractaat (art. 3, 10e) als uitgangspunt voor het beloop van dat grensdeel naar de Noordkust aangegeven, op het terrein niet werd aangetroffen; wel vond men een bergland van dien naam, waarlangs de rivier Kaboen of Los stroomt. Op verzoek van de Portugeesche commissie, die zich tot verdere metingen zonder nadere instructies van hare Regeering niet gerechtigd achtte, werden deze gestaakt. Sedert is deze quaestie langs diplomatieken weg in behandeling genomen. De overdracht van de souvereiniteit der uit te wisselen landschappen kon derhalve nog niet plaats hebben.

Door de vaststelling van de „groote grens" werd o.a. een eind gemaakt aan de onzekerheid van den rechtstoestand van Lakmaras, de smalle verbinding tusschen het Nederlandsch gebied en het zich naar het Z.O. uitstrekkende Maucatar. Dit betwist gebied is na het tractaat evenals het beoosten O'Kussi gelegen Bikomi thans onbetwist Nederlandsch gebied geworden. Niettemin werden ook na de ratificatie van Portugeesche zijde in die gebiedsdeelen en zelfs in het Nederlandsche Maucatar bestuursdaden verricht. Dit bewoog den controleur van Beloe zich op 31 Mei j.l. via Lakmaras, waarin reeds geruimen tijd door Nederlandsche troepen werd gepatrouilleerd, met militaire dekking naar Maucatar te begeven. Bij zijn

terugkeer in Lakmaras trof hij aldaar Portugeesche versterkingen aan en wel bij de hoofdplaats en op den berg Boeloe, het grenspunt, waar het Portugeesche gebied met Lakmaras en Maucatar samenkomt. De Portugeesche commandant lichtte dien bouw toe met de mededeeling dat het overschrijden van de grens Lakmaras—Maucatar zijnerzijds als schending van Portugeesch gebied werd beschouwd.

Ook in Bikomi geven de Portugeesche autoriteiten blijk van verkeerde tractaatsinterpretatie door feitelijke bestuursdaden, als het eischen van heerendiensten; de radja van O'Kussi stookte de bevolking tegen de Nederlanders op en een minder hoofd, die geen gevolg gaf aan Portugeesche bevelen, werd naar Dilly vervoerd, terwijl de eisch van den fg. resident om dat hoofd terug te brengen, niet werd ingewilligd, onder opmerking dat Bikomi (en het grootendeels daarin gelegen landschap Toenbaba) Portugeesch zou zijn. Krachtig werd daartegen door den fg. resident te Koepang geprotesteerd; een actieve patrouillegang werd onzerzijds in Bikomi ingesteld, aan den Portugeeschen commandant van O'Kussi, die vandaar met troepen door Bikomi naar de enclave Nainoeti was getrokken, werd drie dagen (tot en met 6 Juni j.l.) tijd gelaten tot terugkeer naar O'Kussi, waaraan hij onder protest voldeed. Inmiddels was in Bikomi bij de grens van O'Kussi door de Portugeezen een aarden versterking opgeworpen en met 120 man en eenige kanonnen bezet.

Deze verschillende feiten en protesten gaven aanleiding tot versterking onzer troepen op Timor. De eerste zending, die 3 Juli van Soerabaja vertrok, zoude misschien spoedig door een tweede worden gevolgd. Bovendien hebben de in het licht getreden meeningsverschillen geleid tot eene nog niet beëindigde correspondentie met den Gouverneur van Portugeesch Timor, die naar vertrouwd wordt, tot eene vriendschappelijke oplossing zal leiden. Op 11 Aug. werd door het correspondentie-bureau het bericht verspreid dat als gevolg van de vertoogen van den Nederlandschen gezant te Lissabon de Portugeesche Regeering haar troepen uit het betwiste gebied terugtrok en de opgeworpen bentengs slechtte.

„Gedurende de daarmede verbonden onderhandelingen, waarbij stilzwijgend voorloopige handhaving van het status quo werd verondersteld, had in de betwiste streken een schermutseling plaats tusschen Portugeesche en Nederlandsche troepen, waarbij aan Portugeesche zijde drie negersoldaten werden gedood en door ons één officier en twee onderofficieren werden gevangen genomen. De Gouverneur-Generaal heeft toen aan den gouverneur van Portugeesch Timor medegedeeld, dat het hem leed deed dat de bedoelde schermutseling menschenlevens had gekost, waarnevens hij tevens bevel gaf de gevangen genomen militairen weder op vrije voeten te stellen.

„Het uitblijven van mededeelingen ter zake vond uitsluitend zijn grond in de omstandigheid dat het Portugeesche bewind nadrukkelijk verzocht had aan het geschrevene en besprokene geen openbaarheid te geven".

De *Nieuwe Courant* van 12 Aug. j.l. begroet het eerste gedeelte van dit bericht als een diplomatiek succes, doch het blad meent dat er voor een betuiging van leedwezen onzerzijds geen aanleiding was, zoolang daaraan niet eene Portugeesche verontschuldiging met toezegging van schadevergoeding was voorafgegaan. Nu kon Minister Bernardino Machado een geheel scheeve voorstelling van de zaak in de Portugeesche Constituante geven. Vooralsnog lijkt ons diplomatiek succes door de bijomstandigheden op zijn zachtst „volkomen geneutraliseerd".

Uit een en ander blijkt dat het aanvankelijk bericht uit Berlijn dan

toch waar was, terwijl de onvoldoende wijze, waarop de grensregeling in 1904 tot stand kwam, de oorzaak van het gebeurde kan zijn, omdat door de onvoltooide grensafbakening de uitwisseling der om te ruilen gebieden steeds uitbleef.

* * *

De internationale rubbertentoonstelling. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 Juli j.l. werden nog eenige bijzonderheden vermeld, waaraan, in aansluiting aan het medegedeelde in de vorige afl. bl. 1102, wordt ontleend, dat op 12 Juli de president en de leden der Koninklijke Nederlandsche Commissie voor de Internationale Rubbertentoonstelling in de Agricultural Hall (Islington) en de President der Ned.-Indische Commissie aan vele vertegenwoordigers der betrokken Engelsche overzeesche gewesten en buitenlandsche staten, alsook aan andere belanghebbenden in het Hotel Metropole een feestmaaltijd hebben aangeboden. Daarop werden verschillende toasten uitgebracht en het is natuurlijk, zooals de correspondent van de *N.R.Ct.* den volgenden dag schreef, dat zulk een feestmaaltijd nu en dan ietwat ontaarden moet in een ,,société d'adoration mutuelle'', met eene algemeene vervoeging van het gelegenheidswerkwoord ,,to rubber'', dat mooi-praktisch lijkt.

Onder de meest praktische sprekers van den avond worden luit.-kolonel D. Prain genoemd, beheerder van den plantentuin te Kew, die eenige interessante mededeelingen deed over rubberaanplant, welke z. i. tegenwoordig nog veel te wenschen overlaat, en Dr. Tromp de Haas, welke beiden het werk huldigden van den heer Wickham, die eenige malen voor de Britsch-Indische regeering naar Brazilië afgevaardigd werd, het zaad der Hevea Brasiliensis naar Kew en Indië overbracht en daardoor de grondlegger geworden is der geheele rubber-cultuur in Oost-Indië. Ten slotte maakte de heer F. C. Stoop eenige opmerkingen, die zeer ad rem waren. Als een uitnemend praktisch man, wees hij er op, dat geen enkele rubberfabrikant aan tafel zat, louter planters en vertegenwoordigers van plantage-maatschappijen. Hij wilde daarmede niet te kennen geven, dat de beide tentoonstellingen van 1908 en 1911 geen groote en heilzame propaganda voor de rubberindustrie hebben gevoerd, maar hij gaf toch in overweging om op de eerstvolgende internationale rubbertentoonstelling — door den heer Stanes Manders in 1914 in uitzicht gesteld — veel meer voor de uitstalling van rubber-fabrikanten en hun aanmaak te doen, nu de teelt en de voortbrenging der rubber voldoende toegelicht schijnen te wezen. Want voor die beide zaken zal het publiek wel grooter belangstelling aan den dag gaan leggen, dan voor de productie der rubber alleen. De voorzitter, consul-generaal Maas, gaf wel eenige opheldering, ten einde de afwezigheid van rubberfabrikanten aan tafel te verklaren — onze rubberindustrie, zeide hij, is hoewel uitstekend toch nog maar in haar opkomst — maar per slot van rekening kon hij toch kwalijk ontkennen, dat de heer Stoop den vinger had gelegd op een der zwakke punten in deze internationale rubbertentoonstellingen.

* * *

De Australische vloot. Naar aanleiding van het bericht dat Australië een vloot gaat bouwen en bemannen, waarvan de kosten — over een tijdvak van 22 jaar verdeeld — 88 millioen pond sterling zullen bedragen, merkt de particuliere correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Juli j.l. op, dat dit bericht, juist terwijl de politieke macht aldaar in

handen der arbeidspartij berust, bij het standpunt ten opzichte van bewapening ingenomen door Europeesche geestverwanten der arbeidspartij, inderdaad vreemd aandoet. Doch brengt men den vlootaanbouw en den juist ingevoerden oefenplicht voor jongelieden van 19 tot 25 jaar in verband met de leus „Blank Australië", waarvan de arbeiderspartij de heftigste verdedigster is en die de uitsluiting van alle gekleurde rassen in de Australische nijverheid en politiek beteekent, dan ziet men al spoedig tegen wien al deze oorlogstoebereidselen gericht zijn. Wil Australië die politiek handhaven, dan heeft zij er voor te zorgen, dat ze in staat is haar tegenover iedere mogendheid te verdedigen, voornamelijk tegenover Japan, dat er naar streeft meester te worden van den Grooten Oceaan en, daarin eenmaal geslaagd, Australië kan dwingen die politiek op te geven. Australië is opgeschrikt door twee dingen, die kort geleden bekend zijn geworden, n.l. dat de Japansche bevolking van Hawaii, eene bezitting der Vereenigde Staten, nu 61.000 bedraagt en dat in Juni 1812 de Japansche bevolking van Nieuw-Caledonië 6000 zal bedragen, waarvan er reeds nu 2500, meestal veteranen van den Russisch-Japanschen oorlog, aanwezig zijn. Daar dit eiland slechts 900 mijl (ongeveer 2 dagen stoomen) van Australië ligt, vraagt men zich af, waartoe deze immigratie op groote schaal van Japansche officieren, onderofficieren en minderen derwaarts dient en waarvoor menschen als deze voor 8 shilling per week in de mijnen der Société Nickel werken. Dat de Japanners slechts voorwenden mijnwerkers te zijn, kan hieruit blijken, dat 90 pCt. nog voorzien zijn van de soldaten-overjassen, hun in den oorlog met Rusland uitgereikt en dat er vele ambachtslieden en ingenieurs onder zijn. Voorts zouden zij er opmetingen doen, heliographeeren, enz. en maken Japanners van daaruit, zoogenaamd voor hun genoegen, uitstapjes naar Noord-Queensland. Ook waren kort geleden Japanners gezien in de nabijheid der kolenvelden van Newcastle en Maitland in Nieuw-Zuid-Wales. Japan zou dan zoowel Nieuw-Caledonië als Australië willen bezitten; het eerste is door de geringe bezetting gemakkelijk aan de Franschen te ontnemen, terwijl Japan Australië gemakkelijk kan aanvallen omdat het, naast de steeds uitbreidende oorlogsvloot nog 100 transportschepen (van 1000 tot 14000 ton) bezit, in staat in één reis 200.000 man over te brengen.

Tegenover dat gevaar is Australië begonnen zich een vloot en een leger te scheppen. De vloot zal in 1913 53 schepen sterk zijn en in Juli van dit jaar zou de oefening van 120.000 jongelieden van 19 tot 25 jaar beginnen. Dat het juist de arbeiderspartij is, die zich daarmede belast, is ook hieruit te verklaren, dat zij altijd het aanbieden van oorlogsschepen aan Engeland heeft bestreden en steeds aangedrongen op de aanschaffing van een verdedigingsvloot.

Hierbij staat Nieuw-Zeeland geheel op zichzelf; de „dreadnought" door dezen staat aan de Engelsche vloot geschonken, en die in Engeland in aanbouw is, zal dienen tot versterking van de Engelsche vloot in den Grooten Oceaan.

* * *

4 Augustus 1811. In *Land en Volk* van 5 Aug. j.l. herinnert de heer G. Nypels er aan, dat het den vorigen dag juist honderd jaar geleden was, dat de Engelschen bij Tjilintjing landden en dat Nederlandsch-Indië in zes weken voor ons verloren ging. Hij acht het niet ondienstig deze gebeurtenis in herinnering te brengen, want al roept zij geen glorietijd van onze geschiedenis voor den geest, er ligt een duidelijk sprekende waarschuwing

in. In onzen tijd broeit en stooft veel belangrijks in het verre Oosten. Japan heeft, ontwaakt, niet alleen ook China wakker geroepen, maar heeft door zijn overwinning op Rusland, aan de gekleurde rassen een begrip, een gevoel van eigenwaarde gegeven, waardoor afbreuk is gedaan aan de suggestie, die van den Europeaan uitging. Duitschland en Amerika hebben er zich als nieuwe koloniale mogendheden gevestigd. De Australische statenbond organiseert eigen ontzagwekkende krijgsmachten te land en ter zee. Midden in die groote strook van bijzondere staatkundige bedrijvigheid ligt Nederlandsch-Indië, midden ook tusschen het Kanaal van Suez en het weldra te voltooien Kanaal van Panama, hierdoor nog meer wordende begeerde buit dan ooit te voren. Het is daarbij niet beschermd door een vloot van eenige beteekenis en de regeering op Java slechts door een leger dat haar niet zal kunnen beveiligen. Drie bekwame militaire gouverneurs-generaal volgden elkander op, doch er is niet meer bereikt dan een plan, steunend voor een groot deel op, zoekend vooral een groot deel van zijn moreele kracht in het geloof aan de hulp, die verwacht wordt, omdat onderlinge naijver er wel eene mogendheid toe zal brengen ons bij te springen, wanneer een andere de hand naar ons mocht uitsteken.

Voor een dergelijke opvatting mag, naar schrijvers oordeel, geen plaats meer zijn in een verdedigingsstelsel van onze koloniën. Het staat geenszins vast, dat die hulp komen zal. Waar echter de drie opvolgende bekwame militaire gouverneurs-generaal, die inderdaad den verdedigingstoestand voor Java verbeterd hebben, het niet verder vermochten te brengen, dan een strijd tot eervol sneven, daar is kracht bijgezet aan de overtuiging, dat het behoud van ons koloniaal gebied niet te waarborgen is langs den door hen ingeslagen weg. Met meer klem dan ooit dwingt dit tot het uitzien naar een ander middel. Als zoodanig zal men moeten gaan denken aan den steun der inlandsche bevolking. Goed georganiseerd, liefst tot een guerilla, kan deze den aanrander bedreigen, waar hij landt; met een guerilla op groote schaal is door een buitenlandschen vijand eigenlijk niet te overwinnen. Door haar geholpen, kan ons leger sterk genoeg worden om de Indische regeering langer te beschermen dan de aanvaller, die van verre komt, den strijd zal kunnen volhouden.

Het is niet de eerste keer, dat de schrijver hiervoor pleit, maar het is noodig nu en dan aan het pleidooi der voorstanders van deze zienswijze te herinneren, wil zij zich eindelijk baanbreken. Thans vindt hij er aanleiding toe door het artikel van Raden Mas Noto Soeroto in de *Indische Gids* van Juli en door de herinnering aan het verlies van Java in 1811. Wel is ons leger nu veel beter dan toen, wel is er op te rekenen, dat dit door grooter plichtsbesef en met meer talent geleid zal worden, maar daar staat tegenover, dat de aanvaller rekening zal houden met ons leger zooals het is en dat de politieke omstandigheden zoo zijn, dat niet verwacht mag worden dat de eenmaal verloren koloniën ons later weer (als in 1816) goedschiks zullen worden teruggegeven. Toont Nederland zijn koloniën niet te kunnen verdedigen, de taak der ontwikkeling ervan niet in eigen hand te willen houden, dan zal men het van die taak ontlasten, het niets overlatende dan de herinnering aan eigen tekortkoming.

* * *

Luit. ter zee A. E. Rambaldo †. In de *Ind. Gids* 1910 I bl. 679 maakten wij melding van den eersten ballontocht met de „Batavia", toebehoorende aan de N.-I. Vereeniging voor Luchtvaart. Thans verneemt men uit Indië het droevige bericht, dat de luitenants ter zee Rambaldo en van Steyn

Zaterdag 5 dezer te Soerabaja met die ballon opstegen met het doel Semarang te bereiken en dat die ballon nabij Blora is verongelukt, waarbij Rambaldo den dood vond. Omtrent den overledene, Alfred Emile Rambaldo, zegt o.a. de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 Aug. j.l. dat hij met recht de pionier der luchtvaart in Indië genoemd mag worden. Na in Nederland zijne opleiding als luchtschipper te hebben ontvangen, is hij naar Indië vertrokken, waar hij nu reeds een paar jaar bijna alle tochten van de „Batavia" leidde en weer nieuwe luchtvaarders opleidde. Van hem is ook het plan afkomstig Nieuw-Guinea uit den luchtbal te verkennen (*Ind. Gids* 1908 I bl. 514). Aan Rambaldo is het voor een groot deel te danken, dat eenige van onze oorlogsschepen zijn uitgerust met vliegers voor de waarneming der hoogere luchtlagen. Door zijn lezingen over de luchtvaart is hij overigens in Nederland geen onbekende. Het *Alg. Handelsblad* van denzelfden datum wijst er op hoe hij besefte dat de luchtvaart, om daarvan in de praktijk goede diensten te erlangen, niet als sport moet worden beoefend. In zijne in 1910 bij G. Kolff & Co. te Batavia verschenen brochure over „De Circuit de l'Est" zeide hij o.a.: „De tijd is gekomen waarop ook Ned.-Indië de beoefening der aviatiek — in de eerste plaats van militaire zijde — zal dienen in te leiden. Maar de aviatiek beoefenen zonder grondige en uitgebreide practische studie van de luchtvaart leidt tot overhaasting en tot ongelukken, die, en juist daardoor, in deze tijden maar al te vaak voorkomen". Weinig zal de schrijver hebben gedacht, zegt het *Hbl.*, aan het noodlot, dat hem nog geen jaar later zou treffen in het meest verraderlijke element, dat reeds zoovele slachtoffers maakte.

Luitenant Rambaldo is op 30-jarigen leeftijd gevallen bij de uitvoering eener taak, waarvan hij zich grootsche uitkomsten droomde. Anderen mogen zich hem ten voorbeeld stellen en trachten den aangevangen arbeid te voltooien.

* * *

Het Algemeene Rassencongres. Omtrent dit in de Juli-afl. bl. 972 vermelde congres, komt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 29 Juli een brief voor van den Londenschen correspondent van dat blad, welke eenige juiste opmerkingen schijnt te behelzen. Hij verwijst naar een opstel in de *Times* van 28 Juli, dat sarcastische opmerkingen over het congres bevat, doch ten rechte dit congres kenschetst als een voortdurende en vinnige strijd tusschen de realisten en de idealisten. De eersten, de wetenschappelijke menschen, kampen voortdurend tegen de idealen der vooruitstrevende en verbroederaars quand même. Prof. von Luschan is tegen verbroedering en tegen den eeuwigen vrede tusschen de volkeren; Prof. Haddon van Cambridge wil evenmin iets weten van een „algemeene menschheid", en Dr. Gray, voorzitter van het Anthropologisch Genootschap, heeft met alle hardnekkigheid volgehouden, dat de gelijkheid der menschenrassen een onding is. De idealisten hebben hard gewerkt, hard moeten werken, om de inzichten van zulke gezaghebbende mannen op dit gebied te ontzenuwen en het succes der idealisten lijkt volgens den corr. vooralsnog niet verpletterend. De wereld is nog zoo ongeloovig, zoo moeilijk te overtuigen.

Dan is het program van dit congres te overladen, te veel omvattend. Voor de meeste onderdeelen ervan zou een afzonderlijk congres noodig wezen, zooals bijv. het negervraagstuk. Hetzelfde geldt ook voor dat van opium en sterken drank. Dit laatste trad op den voorgrond naar aanleiding van de verhandeling van Mr. J. H. Abendanon, die een zoogenaamd regiestelsel verdedigde, ook voor Nederlandsch-Indië. Hij vond een vinnig be-

strijder in den heer J. G. Alexander, die een studie van de zaak maakte en voor de Engelsche regeering reizen er voor ondernomen heeft. Deze vindt het regie-stelsel een gruwel en protesteerde er met alle macht tegen dat het Rassencongres zich ten voordeele van zooiets zou uitspreken. Zonder partij te kiezen, schijnt het den corr. van de *N.R.Ct.* toe dat zulk een onderwerp niet als onderdeel van een Rassencongres behoorde behandeld te worden.

* * *

Havenwerken te Belawan en in de Aroebaai. Het *Vaderland* van 4 Juli herinnerde er aan dat de heeren Kraus en De Jongh geen voorstanders waren van een Oceaanhaven in de Aroebaai (vergelijk *Ind. Gids* 1909 II bl. 1411), zoolang niet door toepassing van alle beschikbare technische middelen zou zijn aangetoond dat de haven te Belawan niet voor het doel geschikt was te maken. Naar de *Java-Bode* vernam hadden die technici ondanks de tegen hun advies aangevoerde bezwaren, daarbij volhard, zoodat voor de verbetering van het vaarwater te Belawan een slibzuiger zal worden aangeschaft met een laadvermogen van 1000 kubieke meters, welk werktuig 7 à 8 ton zal kosten. Al mocht het resultaat van dezen maatregel leiden tot de inrichting van Belawan voor de groote vaart, bestaat er nochtans bij de Regeering geen bezwaar om, indien de plaatselijke omstandigheden dit mochten vorderen, tevens een eenvoudige haveninrichting aan de Aroebaai tot stand te brengen.

In een reisbrief over Sumatra's Oostkust, opgenomen in de *Locomotief* van 5 Juli j.l., brengt de heer H. van Kol ook deze quaestie ter sprake. „De strijd om den voorrang tusschen de havens van Idi, Langsa, de Aroebaai en Belawan", zegt hij, „scheen eindelijk met de overwinning der Aroe-haven te worden besloten, tot de Deliplanters roet in het eten wierpen". Na het voorstel namelijk van de Directeuren van Gouvs. bedrijven en B. O. W. en van den Hoofdinspecteur S.S. om voor ± 2½ millioen de Aroebaai tot Oceaanhaven in te richten, drongen deze aan op eene uitnoodiging aan de heeren Kraus en De Jongh om een onderzoek in te stellen naar de haventoestanden te Belawan. Hoewel deze heeren de haven niet bezochten, belette zulks niet om in een rapport te verklaren dat, met terzijdestelling van het plan tot havenaanleg aan de Aroebaai, de haven van Medan in een bevredigenden toestand kon worden gebracht. De heer Van Kol wijst daarbij op het gemis aan elke ervaring in Indië met die groote slibzuigers en meent dat onderzocht zal moeten worden of deze bewegelijke bodem en zandbanken, door een stroom evenwijdig aan de kust heen en weer bewogen, op den duur door een slibzuiger wel op voldoende diepte kunnen gehouden worden. Waar de krachtigste geul, die in de Belawan-rivier vrijwel van Noord naar Zuid gericht is, 18 voet behoudt om dan in sterk verplaatsende banken (van 3 à 6 voet of iets meer) te smoren, zal een lange vaargeul bijna haaksch op de voorgaande gebaggerd en op diepte gehouden moeten worden om tot den zeebodem op 18 voet beneden laagwater te komen. De heer Van Kol vraagt of men dit zal bereiken.

Daar de quaestie hoe het komt dat de Belawangeul vroeger geen reden tot klagen gaf en nu wel, op den achtergrond schijnt te geraken, zijn wij zoo vrij nog eens te verwijzen naar de *Ind. Gids* 1905 I bl. 940.

* * *

Het budget van Sumatra's Oostkust. In een anderen reisbrief, in de *Locomotief* van 6 Juli, bespreekt de heer Van Kol het bestuur van Stad en Land aldaar en becijfert o.a. de inkomsten op *f*8.742.000, waarvan een voordeelig saldo van *f*4½ millioen voor de algemeene kas zou overblijven. Van den raad van „het cultuurgebied" en de door landschapsraden beheerde kassen, 13 in getal, wordt het een en ander medegedeeld, dat niet geschikt is om hier in het verkort weder te geven, doch daar de opgenoemde cijfers voor vergelijking wellicht van belang zijn, wordt er hier de aandacht op gevestigd. In de landschapskassen, die door den landschapsraad (bestaande uit den sultan en de rijksgrooten onder Europeesch toezicht) worden beheerd, zit tot heden volgens den schrijver meer kracht en leven dan in de Europeesche decentralisatie, door den „cultuurraad" belichaamd. Het eerste lichaam, de „Karapatan", stelt de jaarlijksche begrooting vast, en zal men voor een ietwat bescheidener „liste civile" voor de opvolgers der tegenwoordige sultans dienen te winnen, daar deze voor zulke vorstjes nog exorbitant hoog zijn te noemen. Dwaze uitgaven, als vroeger plaats hadden, behooren weliswaar tot het verledene, doch met dat al zijn civiele lijsten als een van *f*179 m. voor den Sultan van Siak en van *f*188 m. voor dien van Deli geheel uit den tijd.

* * *

De Chineezen in Indië. De berichten in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* uit de M. I. C. P. (zie de Aug.-afl. bl. 1118) betreffen in hoofdzaak den toestand der Indo-Chineezen, die thans zooveel beter is dan vroeger, hetgeen de *Warna Warta* toeschrijft aan den invloed der Indo-Chineesche pers (*N.R.Ct.* 1 Aug.). Er is nu een Chineesche vereeniging, die scholen heeft opgericht om het Tjing Im (Mandarijn-Chineesch) meer algemeen te maken, men heeft de Hollandsch-Chineesche scholen, de leerlingen kunnen te Nangking verder studeeren, of in Europa. De regeering heeft het voornemen bij het invoeren van de opium-régie ter Sumatra's Oostkust Chineezen als verkoopers en helpers te bezigen. Elders wordt in dit blad (*N.R.Ct.* 11 Aug.) gewezen op de toenemende moeilijkheid voor Chineezen om aan den kost te komen en wordt de aandacht op de rubbercultuur gevestigd. Daarentegen is het blad gekant tegen de speelpacht en zou door gemis aan deelneming de Regeering willen dwingen die pacht in te trekken.

Het voornemen van Dr. Soen-Yat-Sen (zie onze Juni-afl. bl. 820) om te Batavia een lezing te houden, welke verboden werd, vindt in de *Warna Warta* en *Perniagaän* eveneens tegenkanting. Men is bevreesd voor den invloed van den man, die als hoofd der Kek Beng Tong (revolutionnaire partij) de Chineesche emigranten tegen de heerschende dynastie ophitst. Anderen protesteeren tegen de verdachtmaking van dien persoon, die volgens een inzender in de *Warna Warta* beter is dan de hervormer Khong-Yoe-Idi (wellicht Kang-Yoe-Wei, zie *Ind. Gids* 1908 II bl. 1573).

De *Djawa Tengah* wijst (*N.R.Ct.* 11 Aug.) op eenige feiten, waaruit blijkt dat de Chineesche revolutionnairen ook in Indië werkzaam zijn. In een huis te Semarang dat gebezigd wordt voor bijeenkomsten van geheime genootschappen, worden ook geheime zendelingen uit andere landen geherbergd.

De *Sin Po* (*N.R.Ct.* 2 Aug.) vindt dat er nog lang geen inlandsche bladen genoeg zijn. Amsterdam met ½ millioen inwoners heeft 273 periodieken, en hoeveel zijn er op Java bij 30 millioen zielen?

* * *

Wetsontwerp voor den spoorweg in Zuid-Sumatra. Onder no. 300 van de Bijlagen der Handelingen van de Staten-Generaal 1910—1911 is het wetsontwerp verschenen voor den aanleg van een spoorweg in Zuid-Sumatra, omtrent welk voorstel, na de uitvoerige bespreking van het jongste rapport daarover (Juni-afl. bl. 836) weinig meer valt te zeggen. In de derde alinea van de Nota van Toelichting leest men: „Geroepen om het welzijn dezer volkeren te bevorderen, kunnen wij ons niet onttrekken aan den plicht om, al naar gelang de beschikbare middelen zulks toelaten, ook voor deze landen en volkeren te doen wat wij voor Java deden"... Hieruit valt af te leiden dat men zich ten rechte niet voorstelt al dadelijk speciaal voor dit doel een groot kapitaal te leenen, doch dat men den voortgang afhankelijk zal maken van den al of niet gunstigen stand der Indische kas.

Blijkens het slot der nota zal gedurende 6 jaar een bedrag van gemiddeld $5\frac{1}{2}$ millioen gulden 's jaars of met inbegrip van de rente à 4 pCt. van gemiddeld $6\frac{1}{4}$ millioen gulden benoodigd zijn. Voor het loopende dienstjaar kan volstaan worden met een bedrag van *f*150.000 ten laste van het Eerste en van *f*850.000 ten laste van het Tweede Hoofdstuk der Indische begrooting.

Een fraaie kaart in kleurendruk op de schaal 1 : 1.000.000 vergezelt het ontwerp, waarop onze eenige aanmerking is, dat de gouvernements kolonie van immigranten van Java in de Lampongs er wel op aangegeven had kunnen worden.

* * *

Verbinding Java—Sumatra. Het *Alg. Handelsblad* van 11 Aug. j.l. vond in verband met bovengenoemden spoorwegaanleg in het *Bat. Nbl.* een betoog omtrent de verbinding tusschen Java en Sumatra. Ter hoofdinspectie van de S.S. is dit vraagstuk reeds aanhangig en de heer Koch (Afd. Chef der S.S., die 8 Juni j.l. met één-jarig verlof naar Europa vertrok) zal speciaal de techniek der veerstoomers over de Oostzee en de Sonten in studie nemen. Dat houdt men echter in reserve. Voorloopig zal het niet eens noodig zijn een trein over te brengen en heeft men genoeg aan bootjes, die varen in aansluiting aan de aankomst en het vertrek der treinen aan weerskanten. Weliswaar heeft de K. P. M. stoomers in de vaart, van Priok via Anjer naar Telok Betong en verder, maar deze zijn er niet elken dag en die maatschappij zal zoo iets niet voor niets doen. En dát moet juist, wanneer men den Javaan er toe brengen wil zich te verplaatsen naar Sumatra. Er zal een dagelijksche en gratis dienst moeten zijn. Gratis, want er mag geen al te merkbare prijsverhooging zijn op het aan deze zijde gekochte spoorbiljet naar Telok Betong.

* * *

Onderwijs, ook aan meisjes, in Atjeh. In het laatste gedeelte van zijn 254ste Atjeh-kroniek in de *Nieuwe Courant* van 21 Juli j.l. zegt de schrijver dat het goede politiek zal zijn, de Atjehsche eigenaardigheden ten onzen gunste, j u i s t e r: tot zoo snel mogelijke ontwikkeling voor dit veelbelovende volk, te leiden. Er mag binnen weinige jaren in heel het gouvernement geen kampoeng of doessoen meer zijn zonder gelegenheid, v o o r m e i s j e s z o o w e l a l s v o o r j o n g e n s, om de primitiefste schoolkennis op te doen. Ook voor de meisjes. Wie toch gelegenheid heeft gehad kennis te maken met het Atjehsche volksleven en met de historie, weet hoe domineerende rol de vrouw als verstandig wezen en feitelijke beheerschter der familiebezittingen daarin is toebedeeld. Dat de Atjehsche vrouw bij meer

emancipatie zich gelukkiger zou voelen, wordt gaarne erkend en dat zij daarmee met den Islam op gespannen voet zou komen, is geen bezwaar. Ook de atavistisch-matriarchale huwelijksverhoudingen, die thans gelden, gaan tegen Mohammed's inzettingen in. En als de Mohammedanen zichzelf daaromtrent geen scrupules vormen, behoeven wij — die toch b o v e n alle religies dienen te staan — het allerminst te doen .

Bij gebrek aan beter wil de schrijver de meisjes al vast deel laten nemen aan het moekim-onderwijs. Er is reeds een proef met uitsluitend meisjesonderwijs te Oleh-leh genomen. Met een 25-tal leerlingen is daar verleden jaar Juni een Atjehsche meisjesschool opgericht, om de hoofdvakken van het lager onderwijs en het batikken te leeren. Een Amboineesche juffrouw — bij Staatsblad met Europeanen gelijk gesteld — zorgt voor het eerste; een Javaansche vrouw voor het laatste.

* * *

Beweging in Suriname. In den 52sten Surinaamschen brief in het *Alg. Handelsblad* van 3 Aug. j.l. wordt gezegd dat men sedert de Killingeraffaire te Paramaribo in een roezemoes leeft. Er is nog geen welbewuste beweging maar een onbestemde geest van ontevredenheid heerscht er. Er is een Surinaamsche Volksbond opgericht. Velen is die bond maar half naar den zin, men wil krachtiger manifesteeren; volksvergaderingen, waarin over revolutie en anarchisme gesproken wordt, hadden een ontzaglijken toeloop. Op een vergadering van den bond hield Ds. A. E. Boers een rede over de uitingen van ontevredenheid en riep de menschen toe dat zij het kwaad in zichzelven zouden zoeken. De politiek moesten zij aan meer bevoegden overlaten. Voor het oogenblik zou het een ramp zijn indien Nederland de kolonie losliet. De rede, door velen niet geheel begrepen, was in het geheel niet naar den smaak van lieden die medezeggenschap in het bestuur eischen, enz., en ten slotte is de verwijdering tusschen Hollanders en Surinamers grooter dan ooit. De briefschrijver, hoewel de goede bedoeling van den Lutherschen predikant erkennende, acht zijn optreden minder tactvol, omdat er werkelijk wel eenige grieven zijn, zooals ongeoorloofde protectie bij benoemingen, het aanstellen van hoofdambtenaren, niet berekend voor hun taak, een niet te ontkennen côterie-geest onder hooggeplaatste ambtenaren, terwijl het bestuur zich vaak hult in een hooghartig stilzwijgen, waar eenige verklaring of toelichting bestaand misverstand zou kunnen wegnemen. Ook de pers wordt te stiefmoederlijk behandeld. Dan is de huidige ontevredenheid mede een uitvloeisel van de oeconomische crisis, die de kolonie doormaakt. De mislukking tot dusverre van de groote werken, onder de gouverneurs Lely en Idenburg ondernomen, de crisis in den landbouw, hebben ongetwijfeld het hare bijgedragen tot den huidigen staat van zaken.

De voornaamste leider, de heer R. L. Worst, schijnt het plan te hebben een sociaal-democratische partij te vormen. Men zal dan de menschen eerst moeten leeren wat dat is; voorloopig beperkt zich de beweging tot de onderste lagen der maatschappij.

* * *

De Djeloetoeng-concessies, waarvan het laatste sprake was in onze Juni-afl. 1911 bl. 800, worden behandeld in een gedrukt rondgezonden brief aan den Minister van Koloniën, waarin de heer J. G. Schlimmer, Directeur der Borneo-Sumatra Handelsmaatschappij tevens een verslag opneemt van het onderhoud, dat hem op 10 Juni j.l. door den Minister in tegenwoordigheid

van den heer Tromp de Haas was toegestaan. In den brief die ter kennisneming aan de Leden van de Tweede Kamer werd aangeboden, wijst de schrijver op een uitspraak van Sir Percy Cunynghame, lid van het bestuur der „United Malaysian Company", die veel ondervinding heeft en die erkent dat de pogingen om rubber uit djeloetoeng te extraheeren in de fabriek „Goebilt" in Serawak, niet verwezenlijkt zijn, wegens de hooge daaraan verbonden kosten. Als de prijs van de ruwe djeloetoeng slechts daalde en gelijken tred hield met den dalenden Para-rubber-prijs, zou zulks wel mogelijk zijn en was er nog aardig wat aan die djeloetoeng te verdienen.

Nu heeft de heer Schlimmer aangetoond, dat de prijzen van beide artikelen elkaar niet behoeven te volgen, omdat 90 pCt. van de gewonnen djeloetoeng ook voor andere doeleinden wordt gebezigd. Het drukken van den prijs van het ruwe product, in het belang van de aanstaande concessionarissen, is in het nadeel der bevolking, die bovendien in de praktijk nog beknibbeld zal worden door de bepaling dat de djeloetoeng moet wezen van „gewone qualiteit", eene onzekere definitie, uit te leggen in het nadeel van den inlandschen producent.

Terwijl de heer Schlimmer er op aandringt om de concessie aan de firma Schön & Co. niet te verleenen, wordt in Indië beweerd dat de onderhandelingen met die firma reeds te ver gevorderd zijn.

De schrijver vraagt: „Welke overwegende redenen kunnen de Regeering van Ned.-Indië nopen om de djeloetoeng te willen onttrekken aan de vele doeleinden waarvoor het in Europa en Amerika gebezigd wordt, en te eischen dat in 't vervolg alle djeloetoeng slechts voor rubber-extractie zal dienen, in welk laatste geval het prijsniveau van djeloetoeng belangrijk zal moeten dalen, terwijl de praktijk geleerd heeft, dat indien men de zaak aan zichzelf overlaat, het absoluut niet waarschijnlijk is dat djeloetoeng in evenredigheid met Para-rubber zal dalen".

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

H. Russier et H. Brenier. L'Indochine française. Librairie Armand Colin. — Paris. — 4 frs.

Dit werkje, versierd met 56 plaatjes en 4 kaarten in kleurendruk, is feitelijk de tweede druk van eene in 1909 door de schrijvers te Hanoï uitgegeven „Géographie élémentaire de l'Indochine", die voornamelijk was samengesteld als leidraad voor die Inlanders, welke hun land beter willen leeren kennen, dan met het meerendeel het geval is. De eerstgenoemde schrijver is inspecteur van het onderwijs in Cochinchina, de andere inspecteur bij het departement van landbouw en handel in Indochina.

Het werkje werd blijkens de inleiding ook door het Fransche publiek, zoowel in de kolonie als in het moederland met zooveel belangstelling ontvangen, dat de noodig geworden tweede druk met het oog daarop is aangevuld en omgewerkt. Het blijft een elementair geschrift, doch de feiten zijn er volledig en duidelijk in uiteen gezet en de lezer vindt in de inleiding een opgaaf van de vele werken, kaarten en tijdschrift-artikelen, waarvan de schrijvers gebruik hebben gemaakt, zoodat men gemakkelijk kan nagaan, waar over een bepaald onderwerp meer te vinden is. Het boek is in vier gedeelten gesplitst, die achtereenvolgens handelen over het land, de inwoners, de wijze waarop het ontwikkeld wordt en de politieke en administratieve inrichting. Elk van die deelen is in hoofdstukken verdeeld, 27 in getal, en aan het hoofd van elk hoofdstuk zijn de werken opgegeven, die men over het daarin behandelde onderdeel kan raadplegen.

Om een denkbeeld te geven van de behandelingswijze, zij hier verwezen naar het IVde hoofdstuk, over het klimaat. Dit is in het algemeen gekenmerkt door eene bijna voortdurend hooge temperatuur en eene regelmatige afwisseling van moessons. Het klimaat van Cochinchina, waarvan de waarnemingen te Saigon een beeld geven, is geheel tropisch, dat is de schommelingen in temperatuur zijn gering. Bij een algemeen jaargemiddelde van 27°.5 is het gemiddelde maximum 31°.5 en het minimum 23°.7. Van April tot Juni zijn er dikwijls maxima hooger dan 33° en is het minimum nooit beneden 24°.5; dit is het jaargetijde, dat het slechtst door de Europeanen verdragen wordt. Te Pnom-Penh, waar het klimaat dat van Cambodja in het algemeen weergeeft, heeft men overeenkomstige temperaturen met 27°.2 als jaargemiddelde.

In Annam, dat op hoogere breedte ligt, heeft men belangrijker temperatuurwisselingen, zoodat te Hué het gemiddeld maximum van Mei tot Augustus 35° à 36°.5 bedraagt, terwijl het minimum in Februari daalt tot 15°.6.

In Tonkin, waar de nabijheid van het Chineesche continent zich in het bijzonder doet gevoelen, heeft men nog scherper afwijkingen. Men heeft er een werkelijk koel seizoen, een winter, waarin de temperatuur in de delta soms tot 10° en zelfs tot 8° daalt (het gemiddelde der minima is in Februari 13°.8), en die lage temperatuur wordt in de maanden Februari en Maart vergezeld door een koude, doordringende, bijzonder onaangenaam soort motregen, aldaar door de Franschen „crachin" genoemd. Op de hoogvlakten en de toppen van het gebergte is de winter nog meer bemerkbaar.

In Laos, welke streek geheel beschut is tegen den invloed der zee, heeft men dikwijls nog sterker afwijkingen, die in Maart zelfs tot 15° te Vientian en tot 18° te Xieng-khoeang oploopen.

De moessons zijn vooral in het zuiden van Indochina, waar de invloed

van de zee overheerschend is, zeer regelmatig, doch naarmate men op hoogere breedten komt ontstaat er een dubbele storing. Eensdeels wordt de zomermoesson op de kusten van Annam en Tonkin van richting veranderd en waait het uit het Zuid-Oosten in plaats van uit het Zuid-Westen. Voorts is de richting der Oostelijke winden niet de eenige, doch neemt men in het Zuiden van Annam, vooral in het landschap Nha-trang, ook dikwijls Westenwind waar.

Dan gaan de moessons dikwijls gepaard met de hevige typhons, die bijna altijd groote verwoestingen aanrichten en door de Chineezen „taï-fong", dat is „groote winden", worden genoemd. Zij zijn het veelvuldigst en gevaarlijkst in de Golf van Tonkin, waar zij vooral in Juni tot September voorkomen en op de kusten van Annam, waar zij gewoonlijk later verschijnen (September—November).

Volgens de Inlandsche berichten zouden van 1810 tot 1904 te Hué 13 typhons zijn voorgekomen, dat wil zeggen waarbij het centrum van den wervelstorm deze plaats passeerde. Onder den invloed van den zoogenaamden staart van een typhon komen de plaatsen op de kust van Tourane tot Haï-phong bijna elk jaar. In het eerstbedoelde geval was de tijdruimte tusschen twee opvolgende typhons soms 15 jaar en de kortste 1 jaar. In Cochinchina heeft men ze ook, doch zeer zelden en komen zij meer voor in December tot Maart. De laatste typhon aldaar dateert van 1904, en toen had men er in geen twintig jaar een gehad.

De uitwerking der typhons is vooral ook zoo rampspoedig, omdat zij op de kusten meest vergezeld zijn van enorme watergolven, die millioenen kub. meters zeewater op de kust uitstorten en de terreinen over groote uitgestrektheden overstroomen. Zoo maakte de typhon, die in 1903 over Hanoï trok, bijna 3000 slachtoffers in de dorpen op de kust. De kracht van den wind was zoo groot, dat sommige ijzeren telegraafpalen rechthoekig of schroefvormig werden omgebogen.

Omtrent den gezondheidstoestand zij uit dit hoofdstuk nog aangeteekend dat het klimaat aangenamer wordt, naarmate men hooger komt; het zou daarom verkieselijk schijnen om er de bergstreken te bewonen, zooals men dat elders, bijv. in Indië, pleegt te doen. Maar in werkelijkheid zijn de bergen in Indochina niet altijd heel gezond. De boschkoorts komt zeer veelvuldig en kwaadaardig voor in de hoogere streken van Annam, Laos en Tonkin, zoowel door de opeenhooping van plantaardige overblijfselen als door de volharding waarmede de nevels er in den winter blijven hangen. Men vindt dezen ongezonden toestand op de bodems der hoogvalleien van Tonkin en Noordelijk Laos; hij ontstaat er zoowel door die nevels als door het gemis aan behoorlijke luchtverversching. De gezondste streken zijn de kusten, wegens de zuivere versterkende zeebries (behalve nabij Kaap Saint-Jacques, waar de zomermoesson de uitwasemingen van de nabijgelegen moerassen heenwaait), voorts enkele hoogere streken, zooals Nui Ong in Cochinchina, Tran-ninh, Lang-biang, Tam-dao en de ontwoude en goed openliggende toppen van Boven-Tonkin, waar de plantengroei niet weelderig genoeg is om koortsen te veroorzaken en waar de wind den dampkring voortdurend zuiver houdt. Op eenige dezer plaatsen heeft men sanatoria gesticht, namelijk te Do-son, Sam-son en Tam-dao. Het denkbeeld van een groot sanatorium, dat te Lang-biang gesticht zou worden, schijnt voorloopig opgegeven te zijn, terwijl de weg om Tran-ninh te bereiken, te lang en te zwaar is.

Naast de beschrijving van bergen en rivieren geeft het overzicht van de flora en fauna in het eerste gedeelte van het werk een levendig beeld van

den rijkdom en de afwisseling daarvan, en een citaat uit een werk van een van de eerste gouverneurs, den heer De Lanessan, resumeert op gelukkige wijze den eindindruk van deze tropische en rijke natuur.

Bij de volksbeschrijving wordt gewezen op de oorspronkelijke stammen, waaronder Negrito-, Maleische en Thibetaansche typen voorkomen, en die bij de Annamieten *Moï*, bij de Cambodjaërs *Stieng* of *Penong* en bij de Laotiërs *Khas* heeten. Men duidt ze gezamenlijk, hoewel soms ten onrechte, als wilden aan. Aan deze „wilden" sluiten zich aan de *Muong*, de *Man* (of *Yao*), de *Méo* en de *Lolo*, in Boven-Tonkin op de grenzen van Laos en Yunnan. Deze zijn van Chineeschen oorsprong en vestigden zich later in Indo-China.

Daartegenover heeft men meer beschaafde groepen, wier immigratie nog van jonger dagteekening is, het zijn of invallende volksstammen van Hindoeschen oorsprong (*Khmers* en *Chams*) of van Chineesche afkomst (*Thaï* en *Annamieten*), welke respectievelijk uit het Zuidwesten of uit het Noorden kwamen. Van al deze stammen en volken wordt een beknopt maar duidelijk overzicht met afbeeldingen gegeven.

In de derde afdeeling komen in de eerste plaats de minerale rijkdommen ter sprake, zooals steenkolen in Tonkin, en in datzelfde gewest vooral zink, tin en ijzer; voorts de bosschen, veeteelt en visscherij en dan de landbouw, in het bijzonder de rijst. Eene graphische voorstelling doet zien dat de uitvoer van dit belangrijke product van ongeveer 250.000 tonnen in 1877 geleidelijk en vrij regelmatig tot 800.000 tonnen in 1908 is gestegen. De nijverheid levert merkwaardige gezichtspunten op, en op het gebied van Inlandsche kunstnijverheid staan de inwoners blijkbaar op een hoogen trap.

Een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd aan de verkeerswegen, waarin door de Franschen groote verbeteringen zijn aangebracht. Op 1 Jan. 1909 waren er reeds 12.500 K.M. wegen in Indochina, waarvan evenwel slechts 2916 verhard. Bovendien zijn daarbij niet gerekend 2400 K.M. wegen in Annam, die echter in slechten staat verkeeren. Wat de spoorwegen betreft, bestond reeds 25 jaar geleden de aan een particuliere maatschappij behoorende lijn van Saigon naar Mytho (71 K.M.). De andere spoorwegen werden eerst sedert 1898 aangelegd en hebben nu een lengte van 1300 K.M., ongerekend de in exploitatie gebrachte lijn van Laokay naar Yunnan-foe (468 K.M.) en de in aanleg zijnde lijnen van Phantiet naar Nha-trang (233 K.M.) en van Phan-rang naar Dalat (38 K.M.).

Het zou te ver voeren om hier het overige van het geschrift ook maar oppervlakkig te resumeeren, doch het besluit moge nog vermeld worden, waarin het goed recht van Frankrijks bemoeienis met deze kolonie en wat er tot stand is gebracht, wordt nagegaan. Er wordt hoe langer hoe meer aangestuurd op samenwerking tusschen Annamieten en Franschen, en men schijnt daarginds in te stemmen met de woorden van een oud-Gouverneur-Generaal, den heer Beau, welke deze eenige jaren geleden tot het volk van Annam richtte:

„Wij zijn in uw land gekomen op het spoor onzer voorvaderen, die reeds twee eeuwen geleden uwe kusten bezochten. Wij zijn gekomen, gedreven door dienzelfden geest van op avontuur uitgaan, door diezelfde behoefte aan uitzetting, welke u heeft bezield om uw geboortegrond te verlaten en dezen grond te betwisten aan de eerste bezitters.

„Onbekend met uwe zeden en uwe geschiedenis, hebben wij gemeend aan een barbaarsch volk de zegeningen te brengen van onze hoogere beschaving.

„En wij zijn onderling in botsing gekomen in een langen en bloedigen strijd.

„Thans kennen wij elkander beter en beginnen wij elkander te begrijpen.

„Wij hebben elkander op de slagvelden ontmoet en wij hebben den dood weten te trotseeren.

„Wij hebben uwe akkers, uwe rijstvelden en uwe heuvelen doorkruist, en overal hebben wij uwen onophoudelijken arbeid bewonderd.

„Wij zijn uw stad binnengegaan en wij hebben bevonden hoe zij gegrond is op eene bewonderenswaardige gemeentelijke organisatie.

„Wij hebben ons onder uw dak begeven en wij hebben er den eerbied voor het gezin en de vereering der voorvaderen aangetroffen.

„Wij hebben uwe tempels bezocht en wij hebben er eenige van die schoone spreuken gelezen, die der Menschheid eer aandoen.

„Wil op uw beurt, o volk van Tonkin en van Annam, ook ons begrijpen!

„Wij wenschen u noch onze zeden, noch onze gewoonten, noch ons geloof op te dringen.

„Wij brengen u de beide weldaden welke u tot dusver ontbraken: de wetenschap, vormster van rijkdom, de kracht, behoedster uwer goederen.

„Zie hier onze kolonisten, die u zullen inwijden in alle geheimen der Westersche wetenschap. Door hen zult gij het werk van de machine leeren kennen en gij zult leeren hoe de krachten der natuur aan den mensch dienstbaar gemaakt kunnen worden om zijn arbeid te verlichten.

„Onze belangen gaan zich met de uwe vermengen; onze rijkdom zal uwe rijkdom zijn, en eveneens zal onze kracht uwe kracht zijn.

„Tegen den vijand van buiten, die naijverig is op de vruchtbaarheid van uw bodem en op den onvermoeiden arbeid uwer kinderen, zullen wij u de hulp brengen van ons zwaard.

„Onze belangen zijn voortaan samengesmolten en innig vereenigd. Een nieuw verbond is tusschen ons in wording, een vrijwillig aangegaan verbond ter verdediging van gemeenschappelijke goederen.

„Uw geschiedenis vermengt zich met de onze en het is door onze zonen, vereenigd met de uwe, dat gij uwe historische bestemming zult bereiken".

Onteigening in de Nederlandsche Koloniën. Proefschrift van M. de Muinck. Groningen, P. Noordhoff 1911.

Blijkens het voorwoord heeft de schrijver niet gepoogd te herhalen wat voor Nederland of andere Europeesche landen reeds werd gezegd. Het doel was slechts opmerkzaam te maken op de eigenaardigheden der koloniale wetgevingen en haar toepassing op koloniale toestanden.

Een groot gedeelte der bijlagen (bl. 83—189) wordt ingenomen door de naast elkander gedrukte Nederlandsche onteigeningswet, de ordonnantie, vervat in *Ind. Staatsblad* 1864 no. 6 en 165, regelende de onteigening ten algemeenen nutte in Nederlandsch-Indië, de verordening van 1887 voor Curaçao en de verwijzing naar de onteigeningsverordening voor Suriname, 1904 G. B. 37, welke op bl. 190—207 in extenso is afgedrukt, gevolgd door eene vergelijking der artikelen 151 van de Grondwet van 1887, 147 van die van 1848, 77 van het Ned.-Indische regeerings-reglement en 118 en 139 respectievelijk van de Surinaamsche en Curaçaosche regeerings-reglementen.

De Surinaamsche verordening mocht om de juridische waarde niet ontbreken, doch de schrijver vermeldt, dat voor zoover hij heeft kunnen nagaan, onder vigueur der tegenwoordige regeerings-reglementen — dus van

1 Jan. 1866 af — zoowel in de kolonie Suriname als in Curaçao het onteigeningsrecht niet één keer is toegepast.

De behandeling vervalt in twee gedeelten, onteigening van onroerende en die van roerende zaken, waarvan natuurlijk de eerste verreweg het belangrijkste is. In het eerste hoofdstuk worden de rechten op den grond nagegaan: A. voor Nederlandsch-Indië, B. voor Suriname en C. voor Curaçao. Voor Nederlandsch-Indië heeft men te doen met zeer ingewikkelde verhoudingen, daar de Inlandsche rechten op den grond viervoudig zijn, n.l. beschikkingsrecht, inlandsch bezitsrecht, agrarisch eigendomsrecht en bewerkings- of bouwrecht. Daarnaast heeft men eigendomsrecht van particulieren, grond van zelfbesturende vorsten, grond van het gouvernement en grond van niemand. In het kort en overzichtelijk worden die verschillende rechten uitgeplozen en dan blijkt eerst duidelijk hoeveel juridische moeilijkheden hier bestaan en hoe onder anderen in zake onvrij landsdomein de gevoelens van deskundigen uiteenloopen. Waar *Staatsblad* 1870 no. 118 den grond in het rechtstreeksch gebied, die geen particulier tot eigenaar heeft, doch waarop het beschikkingsrecht van inlandsche vorsten rust, tot domein verklaart, waarbij echter krachtens artt. 62 en 75 R. R. alle inlandsche rechten geëerbiedigd moeten worden, daar is o.a. volgens Prof. van Vollenhoven die eigendom van het gouvernement feitelijk een frase. Hoe zonderling deze is, blijkt eerst goed bij de onteigening, waarbij men tweemaal betalen moet, eens aan den inlander, opdat hij zijn bezitsrecht prijsgeve, en dan nog eens aan het gouvernement voor den eigendom.

In het tweede hoofdstuk wordt de vraag besproken: Wat is onteigening? Eenige opvattingen worden medegedeeld. Men leest daar o.a. dat volgens Thorbecke eene algemeene regeling, die den eigendom beperkt of zelfs opheft, volgens ons recht niet onder onteigening valt, behalve waar het doel is: „weren van besmetting", enz. De geopperde quaesties hebben een te speciaal juridischen tint om den gewonen lezer te boeien. In het derde hoofdstuk worden de koloniale onteigeningswetgevingen besproken, terwijl in het vierde de toepassing op de verschillende rechten op den grond volgt, waarbij het de vraag is of het onteigeningsprocédé op *al* de besproken rechten toepasselijk is. „Geen der regelingen spreekt het met ronde woorden uit, maar alle zien heel duidelijk alleen op ontzet van het eigendomsrecht. Evenwel door het verband van art. 77 en art. 62 lid 6 van het Ned.-Indische R. R. staat voor deze kolonie naast „onteigening" in den zin van ontneming van eigendomsrecht ook eene ontneming van inlandsch bezitsrecht. Men schijnt art. 62 lid 6 zoo te moeten verstaan, dat die laatste ontneming niet onteigening heet, maar met onteigening wordt gelijk gesteld".

Het tweede gedeelte, de onteigening van roerende zaken, vervalt in twee hoofdstukken, n.l. wezenlijke onteigening en onteigening bij besmetting.

Zonder verder op het geschrift in te gaan, dat hier en daar wel speciale uiting geeft aan 's schrijvers opinie over bepaalde betwistbare punten, doch overigens meer een opsomming van de bepalingen schijnt, dan eene logische beredeneering ervan, gelooven wij dat het aan de juristen voldoening zal geven, hier alles wat op het onderwerp betrekking heeft, geordend bijeen te zien. Als zoodanig heeft dit werkje blijkbaar zijn nut.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

KARAKTER EN DEGENERATIE.

In de *Ind. Gids* 1909 II bl. 1569 werd melding gemaakt van een studie van den heer W. A. Betz, arts te Serang, waarin deze de karakters op een nieuwe wijze classificeerde en daaruit gevolgtrekkingen maakte, betreffende den aard der Inlanders. Thans ontvingen wij weder een overdruk uit de *Psychiatrische en Neurologische Bladen*, ditmaal van 1911 No. 1, waarin dezelfde schrijver „de functioneele neurosen en psychosen" volgens een natuurlijk stelsel tracht te classificeeren en tevens een proeve geeft tot de oplossing van het degeneratieprobleem. Het artikel is te speciaal wetenschappelijk om voor leeken begrijpelijk te zijn, doch het verdient niettemin de aandacht, omdat het zoo noodig voorkomt bij alle maatregelen, welke men tot ontwikkeling en opbeuring van den Inlander wil nemen, ook rekening te houden met wat de natuur in deze veroorlooft en daarbij de noodzakelijkheid te erkennen om ook psychiaters en neurologen te raadplegen.

Na het vroeger reeds aangevoerde stelsel van voorstelling der verschillende karakters op een bolvlak te hebben in herinnering gebracht, toont de schrijver aan dat daardoor tevens eenige correlatie-wetten worden ontdekt, zoodat wanneer het associatie-vermogen toeneemt, ook het waarnemingsvermogen, de motiliteit en de onlustgevoelens toenemen. Beschouwt men het middelpunt van den bol met zijn naaste omgeving, dan is er eigenlijk geen sprake van karakters, doch van een soort oertoestand, waaruit de bestaande karakters zich ontwikkeld hebben.

Gelijk in een kudde schapen naar het uiterlijk het een haast niet van het andere te onderscheiden is, zoo gaat het, en in nog sterker mate, met de karakters dezer en de meeste andere dieren: alleen bij onze hooger ontwikkelde huisdieren, voornamelijk bij de honden, kan men ze nog eenigermate onderscheiden. Maar bij den primitieven mensch is het ook al haast niet anders: neemt men slechts de bewoners van Insulinde, en van deze die van Java, welke de schrijver het beste kent, dan staat men hier, wat het psychische betreft, als in zoo'n kudde: de een is haast als de andere, althans het gros. Eerst op een groot aantal vallen enkelen op met iets dat op karakter gelijkt. Hierbij wordt in een noot nog opgemerkt dat dit zelfs in het uiterlijk nog sterk het geval is. Ieder heeft wel eens in een bioscoop-voorstelling een regiment Japansche soldaten zien voorbij marcheeren en daarbij zal het wel opgevallen zijn, hoe eentonig gelijkvormig hun gezichten zijn. En dit bij een volk, dat nog weer zooveel hooger staat. Men vergelijke daar eens een compagnie Hollandsche soldaten bij. Ook het verschil tusschen man en vrouw is niet zoo groot als bij den Germaan.

En als er dan nog speciale karakters onder worden aangetroffen, dan ontbreken toch verscheidene van het achttal in de classificatie genoemd. Geen gepassionneerden, geen sentimenteelen ziet men en geen of weinig

phlegmatici, het is alles indolentie en fatalisme. (Waar Dr. Betz hier het zieleleven van het gros der Javanen schetst, komt bij den lezer de vraag op, wat zijn oordeel moet wezen over een boek, als de brieven van nu wijlen Raden Adjeng Kartini, in de vorige afl. bl. 1131 besproken).

In overeenstemming met de bedoelde geringe karakterverschillen zijn ook de karikaturen er van; de zielsziekten zijn meerendeels terug te brengen tot de amentia (die ook bij de dieren voorkomt), zoodat de schrijver deze soort krankzinnigheid beschouwt als de karikatuur van het primitieve karakter.

In verband met zijne beschouwingen over het verband tusschen bepaalde karakters en bepaalde zielsziekten, heeft de schrijver een soort peilschaal opgesteld, die bij benadering de hoogte aangeeft, waarop de vloedgolf van een ras, naar zijn karakter beschouwd, gestegen is. De grenzen worden aangegeven van de soort karakters, achtereenvolgens gewoonlijk voorkomende bij Papoea's, enz., bij Negers, Maleiers, Mongolen, Mediterranieërs en Aziërs en dan blijken deze rassen in opvolgende mate steeds meer gedifferentieerde karakters te hebben.

De schrijver, die de psychosen aldus in een eenvoudig schema heeft weten te brengen, tracht nu hetzelfde te verrichten ten opzichte van de neurosen, doch dit gedeelte van zijn betoog is te speciaal wetenschappelijk om door den leek begrepen te worden. Aan het slot van zijn opstel vindt men echter eenige opmerkingen over den toestand van het centrale zenuwstelsel, welke vermoedelijk zoodanig was dat enkele cellen wat verhoogde, andere wat verlaagde energie hadden, alles ongeordend door elkaar. Wanneer de schrijver nu in een „reflex boog" van een bepaald zenuwstelsel (het cerebrale, het spinale of het vasomotorische) een kringloop schijnt te zien tusschen de sensibiliteit (S), de coördinatie of associatie (C), de motiliteit of tonus (spanning) (M) en de vasomotiliteit of het uithoudingsvermogen (V), dan zijn waarschijnlijk de associeerende of coördineerende cellen (C) phylogenetisch de jongste in dit reflex-mechanisme. Zij hebben bij den primitieven mensch nog niet die uitgebreidheid in getal en connecties, als bij den meer ontwikkelden, den meer gedifferentieerden, dit is: meer gedegenereerden. Zoo kan men zich de geestverwarring van den amentialijder (mensch, hond of ander dier) voorstellen, tevens de voor ons zoo dikwijls onbegrijpelijke handelingen van den primitieven mensch.

In dit licht beschouwd, zou *variatie* niets anders zijn dan het door de natuur (d. i. de natuurlijke gang van zaken) in groepen rangschikken van het gelijksoortige en *variabiliteit*: de neiging daartoe in dien zin, dat het eene individu (bij de hooger ontwikkelde rassen) in het leven meekrijgt waarnemingscellen met verhoogde, een ander met verlaagde energie, enz., enz., alles volgens de correlatie-wetten. Deze worden door den schrijver gevonden als verband tusschen de bovenbedoelde S, C, M en V, aangedaan met + of — al naarmate eene verhooging of verlaging van den bedoelden toestand. Een eerste wet was de reeds vermelde dat, als de coördinatie toeneemt, ook de sensibiliteit en de motiliteit toenemen. Met zijne formules, waarop hier niet verder ingegaan kan worden, toont de schrijver aan, dat het verklaarbaar is hoe er geklaagd wordt over de steeds toenemende ontevredenheid, gedruktheid, enz., een tekort aan levensgeluk bij den tegenwoordigen Europeaan, hoewel vooruitgang op allerlei gebied juist het tegenovergestelde zou doen verwachten.

Terwijl aan een ander deskundige, Cox, toegegeven wordt dat degeneratie (blijkbaar niet op te vatten als ontaarding in de slechte beteekenis van het woord, doch als afwijking van het oorspronkelijk type) berust op corre-

latie-stoornissen, geeft de ervaring in Indië den schrijver geen aanleiding om deze, althans de psychische en neurotische, aan rasvermenging toe te schrijven. Men zou dan sprong-variaties mogen verwachten, die evenwel nergens gevonden worden.

Het is alsof de ziel en de zenuwwerkzaamheid door het geheele dierenrijk gelijk is en slechts in de individuen verschilt door eene ongelijke menging der elementen of (nauwkeuriger) door een ongelijkheid in celenergie der samenstellende centra (die van S, C, M en V). En daarbij geen sprongen, maar eene geleidelijk-langzaam-aan-werkende variabiliteit.

Nu is één van Cox's argumenten, dat in de grenslijn van Germanen en Alpinen, in schuin west-oostelijke richting door Europa loopend, genialiteit en talent het meest zouden bloeien. (Universiteiten nagenoeg in deze lijn liggend). Dit laat zich zoo verklaren, dat de Germanen te sterk gedegenereerd zijn (te sterk van het oorspronkelijke type mensch zijn afgeweken) en nu door vermenging met een iets lager staand ras hun degeneratie wat temperen. Een tweede gevolg van rasvermenging zou dan volgens Cox e. a. zijn, dat bij de bastaarden krankzinnigheid, misdaad en onbetrouwbaarheid enz. toenemen, waarbij dan de Amerikaansche bastaarden en onze Indo's als voorbeeld aangehaald worden. Dr. Betz meent dat ook hiervoor eene andere verklaring te vinden is. Men vergete niet, dat een deel van onze Indo's — er zijn zeker heel slechten onder, waar met den besten wil van de wereld niets van te maken valt — het bij goede opvoeding in een goede omgeving tot de hoogste rangen brengen: kundige generaals en residenten zijn er aan te wijzen, maar dat neemt niet weg, dat de bastaarden dan toch voor zooveel percent Arisch bloed in zich hebben en dus voor zooveel percent ongeschikt zijn voor het leven in dit heete klimaat, waardoor het sterk voorkomen van krankzinnigheid onder hen nu niet zoo vreemd kan zijn, temeer, daar het gewoonlijk geen rustige geëquilibreerde individuen zijn, die uit Europa naar Indië trekken en daar met een inlandsche schoone een regelmatigen of een wilden echt aangaan, terwijl ook de inlandsche vrouw zich daarbij over velerlei moet heenzetten, wat de minst geëquilibreerden onder haar eerder zullen doen dan de anderen.

In overeenstemming met wat bij onze Indo's te zien is, houden deze bastaarden in hun degeneratie gewoonweg ongeveer het midden tusschen de ouders, maar, en dat is voor den schrijver de hoofdzaak, de Germaan is het sterkst van allen gedegenereerd. Als dit waar is, is het ook duidelijk dat de Amerikaansche bastaarden, meest gevormd uit Mediterraneërs en Negers (en Indianen) gemiddeld lager moeten staan dan onze Indo's, gevormd uit Ariërs en Maleiers, die wel kennelijk ieder resp. boven de Mediterraneërs en de Negers enz. staan. En zoo laat het zich verklaren dat van de Amerikaansche bastaarden weinig goeds te vertellen valt. Hier heeft men te doen met een afzakken op de hooger bedoelde peilschaal, met een *pseudo-degeneratie*, niets anders dan een terugvallen op een lager niveau van geestesontwikkeling.

Voor rasverbetering geeft rasvermenging derhalve niets, alleen het mindere ras of een te sterk gedegenereerd ras *kan* er wel bij varen in zekeren graad. En waar wij zien, dat de differentiatie in de karakters steeds een voortschrijdende is, behoeven wij uit een oogpunt van rasverheffing — zonder ons te storen aan de verdachtmakingen of het medelijdend glimlachen van hen, die niet aan ras-superioriteit willen gelooven — slechts onze aandacht vestigen op de hyperaesthetische (aesthesis, gewaarwording) en hyperprosectische (prosectie, aandachtbepaling) temperamenten der Ger-

manen; immers bij vergelijking met de andere zijn deze karakters de eenige, die het verstaan, die de capaciteit hebben, hunne medeburgers vooruit te brengen, waaraan noodzakelijk een krachtig optreden tegen de tegengestelde temperamenten gepaard moet gaan. Alleen in deze richting ligt eenige hoop voor de toekomst. Maar het is dan ook alleen het Germaansche ras geweest, dat tot nog toe zulke elementen in grooten getale heeft opgeleverd.

J. E. DE M.

INLANDSCHE ANTHROPOMETRIE.

In de rubriek „Onder de streep" van het *Alg. Handelsblad* van 8 Aug. j.l. wordt aan *Moleschott* ontleend dat Prof. Jeanselme in *Paris Médical* beschrijft hoe in Indo-China de Annamieten sedert onheugelijke tijden gebruik maken van zekere lichaamsmaten om personen te onderscheiden. Als iemand, die niet kan schrijven — wat bij mannen zelden, maar bij vrouwen veel voorkomt — een acte moet onderteekenen, wordt het papier tusschen zijn linker wijs- en middelvinger geschoven, zoodat de eerste boven ligt. Nu wordt met een penseel met Chineeschen inkt een stipje gezet bij den vingertop, boven aan den nagel en aan de buitenzijde der interphalangeaalplooi. In Cambodja bestaat een soortgelijk gebruik, doch daar wordt bij vrouwen de rechterhand aangestipt, en worden de vingers, overeenkomstig het schrift daar te lande, horizontaal geplaatst, bij de Annamieten verticaal. In Laos onderteekenen de getuigen met hun duim, na dezen met een roode kleurstof te hebben bedekt. Ook in Engelsch-Indië is deze wijze van doen inheemsch, zooals uit een verhaal van Rudyard Kipling blijkt.

In Laos wordt ook anthropometrisch bepaald, of men reeds den leeftijd voor de heerendiensten (17—18 jaar) heeft bereikt. Men neemt een touwtje, dubbel zoo lang als de omtrek van den hals gemeten van den persoon, laat dezen de uiteinden van het touwtje tusschen de snijtanden vasthouden en tracht de lis over het hoofd heen te brengen. Gelukt dit gemakkelijk, dan is de persoon volwassen. De hals is n.l. bij onvolwassenen betrekkelijk dun, het hoofd betrekkelijk dik. Door den Franschen regeeringscommissaris is de waarde dezer methode nagegaan, en hij vond, dat bijna allen, bij wie de proef gelukte, krachtig genoeg waren voor de heerendiensten.

Vooral deze meting voor de heerendiensten is merkwaardig, omdat de controleur E. Perelaer in het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* (deel XXXIII, 1907 bl. 503) een dergelijke handelwijze mededeelt, die in de Lampongsche districten in gebruik is om te bepalen wie den leeftijd bereikt heeft om het hoofdgeld te moeten betalen. Hij zegt:

„Een bezwaar bestaat, namelijk om de aangegeven leeftijdsgrenzen in de praktijk toe te passen. Hoe kan men, zonder burgerlijken stand, beoordeelen of iemand den vollen leeftijd van 16 jaar bereikt heeft en hoe uit te maken of iemand al dan niet nog als werkbare man beschouwd moet worden. Ditzelfde bezwaar doet zich voor bij het bepalen wie al dan niet heerendienstplichtig is en eveneens bij de vastgestelde hoofdelijke belasting. Om den 16-jarigen leeftijd te bepalen, heb ik mij altijd gehouden aan de bij de inlandsche bevolking, althans van Palembang en de Lampongs, bestaand begrip omtrent het volwassen worden van een mannelijk persoon. Daartoe wordt met een gespleten dunne rottan de afstand gemeten van den eenen tepel achter langs den nek om naar den anderen tepel, waarbij

het hoofd opgeheven gedragen moet worden. Wanneer nu de ring, gevormd door die rottan, met een omtrek gelijk aan de gemeten lengte, over het hoofd van den bedoelden persoon gehaald kan worden, dan wordt die persoon als volwassen beschouwd. Kan het hoofd niet geheel door dien ring gestoken worden, dan is die persoon nog onvolwassen. Dit berust dus op enkele lichaamsafmetingen. Ik weet niet precies of de wetenschap met dit kunstje genoegen zal nemen, doch in de praktijk komt het aardig uit. Altijd heb ik dan ook dit middel te baat genomen om het begin van het criterium van belasting- en heerendienstplicht vast te stellen, vooral omdat daarmede een vaste maatstaf wordt verkregen, die in de oogen der bevolking billijk is. Nooit heb ik daarmede dan ook eenige tegenkanting van de zijde der bevoking ondervonden, integendeel, als regel gaat er een gelach onder de omstanders op, wanneer het hoofd van den patiënt door den ring gaat. Voldaan neemt men dan met de gevallen beslissing genoegen.

DE POST-, TELEGRAAF- EN TELEFOONDIENST IN N.-I. IN 1909.

Bestaat er bij tal van Indische verslagen de neiging om hoe langer hoe volumineuzer te worden, aan het *Verslag omtrent den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst in Nederl.-Indië over het jaar 1909* mag de lof niet onthouden worden, dat het formaat beknopter is geworden, terwijl het den indruk geeft dat de inhoud in sommige opzichten belangwekkender is dan in vorige jaren.

Uit het algemeen overzicht zij ontleend dat op ultimo 1909 het gezamenlijk personeel van den post- en telegraafdienst bestond uit 928 Europeanen en 166 Inlanders en vreemde Oosterlingen (n.l. 4 Chineesche kassiers). Bij den telefoondienst waren op dien datum 203 Europeanen en 169 Chineesche en Inlandsche telefonisten, dat is respect. 48 en 38 meer dan in het voorafgaande jaar, deels ten gevolge van de naasting van telefoonnetten en deels wegens uitbreiding van den dienst.

Het overige inlandsche personeel bij den post- en telegraafdienst beliep 1415 (waaronder 40 postiljons met eigen paard) en bij den telefoondienst 215.

Voorstellen tot reorganisatie van den post- en telegraafdienst werden in den aanvang van 1909 bij het Opperbestuur in Nederland voorgebracht. In verband daarmede deed de Hoofdinspecteur tusschen Maart en November 1909 een reis naar Europa.

Verscheidene klachten over verminking van telegrammen gaven den stoot tot oprichting van een s e i n c u r s u s, waarin de candidaat-klerken vertrouwd gemaakt worden met de bediening van morse-, sounder- en recordertoestellen, zoodat eerlang slechts zij tot klerk-telegrafist zullen worden benoemd, die den bovenbedoelden cursus hebben doorloopen. De stand van het personeel liet echter niet toe den eisch te stellen, dat al het klerkenpersoneel door dien cursus heen moest, alvorens eene aanstelling te krijgen, zoodat, waar noodig, klerken-vacatures nog moesten worden aangevuld door benoeming van hen, die woonachtig zijn ter plaatse waar vacatures bestonden. Dergelijke klerken hebben zich op de kantoren hunner standplaatsen voor den toesteldienst te bekwamen.

Aanvulling uit Europa met een 50-tal klerken werd noodig geacht en aangevraagd.

Vermits op vele plaatsen de ambtenaren en beambten van den post- en telegraafdienst slecht behuisd zijn, heeft de woningtoestand een punt van zorg uitgemaakt. Voorstellen zijn gedaan om daar dienstwoningen te bouwen, en die voor lagen huurprijs aan het ondergeschikt personeel af te staan.

Ten einde na te gaan welke gevolgen eene tariefsverlaging voor het meer locale Java-verkeer zou hebben, zijn frankeerzegels bedrukt met de woorden „Java" en „Buiten Bez.", respectievelijk op de postkantoren op Java en Madoera en daarbuiten ten verkoop verstrekt. Door op de eerstbedoelde kantoren vóór de bestelling alleen de brieven, voorzien van postzegels met den overdruk „Java" te tellen, kon bedoeld overzicht gemakkelijk verkregen worden.

Mede om tot eene betrouwbare statistiek te geraken van het aantal dienststukken en van het bedrag der daaraan correspondeerende porto-kosten, is van Regeeringswege besloten tot de invoering van een dienstpostzegel en werd bepaald dat de dienststukken zullen worden gefrankeerd volgens een tarief van 4 centen per 50 gram of gedeelte van 50 gram. Wegens de moeilijkheid om vast te stellen wat als brief, wat als document is te beschouwen, is gemakshalve aangenomen dat $^1/_{10}$ van het gewicht der dienststukken als brief, de rest als document gefrankeerd moest worden. Tegen het toenmalig tarief voor brief à 10 cent voor 15 gram en van 1 cent per 50 gram voor documenten, kwam men alzoo op een gemiddeld tarief van 4.2 cent per 50 gram. De uitkomsten der statistiek zullen de gegevens verschaffen, waarop eventueel eene in te voeren regularisatie van de kosten van overbrenging der correspondentie voor de verschillende diensttakken kan worden gebaseerd.

Het aantal gouvernements- en particuliere kantoren (spoorweg-, telegraaf-, enz.) klom van 680 op ulto. 1908 tot 700 op ulto. 1909.

In verband met de ontwikkeling van het postverkeer werden betere middelen van postvervoer gebezigd.

Op het traject Tebingtinggi Deli via Laboean Roekoe naar Tandjong Balei, waar voorheen een postdienst 2 maal 's weeks per kar werd onderhouden, werd sedert 1909 een autodienst 3 maal 's weeks geopend. De afstand bedraagt 117.50 K.M. Door dit vervoermiddel werd het mogelijk de posten binnen de 6 uren tusschen de eindpunten over te brengen, waartoe voorheen een paar dagen noodig waren.

Werd voor dit vervoer een onderhandsch contract gesloten, in de residentie Palembang, waar de posten ook door automobielen worden vervoerd, geschiedt dit in eigen beheer, doch het geregelde van dien dienst liet nog te wenschen over.

Bij wijze van proef werd op de Bantam-spoorlijn een ambulant postkantoor in het leven geroepen, dat op 1 September werd opengesteld.

Het aantal bovengrondsche telegraafgeleidingen verminderde met 102.44 K.M. wegens afbraak van de geleiding Soebang—Bandoeng en bedroeg in totaal 9255,23 K.M. met 15742,71 K.M. draden. De lengte der zeekabelgeleidingen was 4986,98 K.M. met eene gelijke lengte draad; die der overige kabel- en ondergrond-verbindingen 259,43 K.M. met 289,51 K.M. draden. Te zamen waren de geleidingen alzoo 14492,64 K.M. met 21019,2 K.M. draden.

De lengte der interlocale telefoongeleidingen, zijnde op ulto. 1908 427,86 K.M. met eene lengte der draden van 856,52 K.M., bedroeg op ulto. 1909 resp. 697 en 1394 K.M. Deze toeneming met onderscheidenlijk 269,14 en 537,48 K.M. is een gevolg van het gereedkomen der sectie Madioen—Djok-

jakarta der interlocale telefoonlijn om de Zuid en de overname door den Staat van de Buitenzorgsche Intercommunale Telefoon Maatschappij op 1 Juli 1909.

Een overzicht van de financieele resultaten volgt hieronder in afgeronde cijfers.

	Ontvangsten.	Uitgaven. Voor uitbreiding.	Voor exploitatie.	Totaal.
1906	*f* 3.012.803	*f* 839.619	*f* 2.897.626	*f* 3.737.245
1907	„ 3.565.115	„ 1.006.997	„ 3.145.254	„ 4.152.251
1908	„ 3.714.717	„ 838.199	„ 3.599.470	„ 4.437.669
1909	„ 4.190.612	„ 1.072.485	„ 3.945.379	„ 5.017.864

Rekent men de uitgaven voor uitbreiding enz., die feitelijk op de kapitaalrekening zouden behooren te komen, niet mede, dan leverde de dienst in die vier jaren dus feitelijk overschotten van resp. *f*155.177, *f*419.861, *f*115.247 en *f*245.233.

Het aantal portbetalende binnenlandsche brieven bedroeg in 1909 10.493.972 of ruim 0.33 pCt. meer dan in 1908, terwijl in dat jaar de vermeerdering 19.2 pCt. bedroeg. Het aantal binnenlandsche briefkaarten was 4.102.700 (tegen 4.045.028 in 1908 en 3.734.718 in 1907).

Het aantal portbetalende brieven, met het buitenland gewisseld, beliep 1.494.505 verzonden en 1.252.338 ontvangen.

Het aantal portvrije dienstbrieven beliep in 1909 4.111.350, wegende 379.914.376 gram [1]) of gemiddeld 92 gram.

Het aantal binnenlandsche nieuwsbladen en periodieken bereikte in 1909 het cijfer van 9.979.020 en dat der andere binnenlandsche drukwerken 4.365.594.

Terwijl het aantal binnenlandsche drukwerken in 1908 en 1909 zeer weinig uiteenloopt en van 1907 op 1908 sterk toenam, is het merkwaardig dat de naar het buitenland verzonden drukwerken sedert 1907 verdrievoudigden en het aantal der daarvandaan ontvangen drukwerken in 1907 en 1908 stationnair bleef op ± 1.890.000, doch in 1909 met 54 pCt. vermeerderde, namelijk tot 2.913.753, tegen 1.238.510 verzonden stukken in 1909.

Monsters en stalen in binnenlandsch verkeer toonden in 1909 met 348.920 eene vermeerdering aan met 24 pCt. tegenover 1908. Naar het buitenland werden 144.517 stuks verzonden en 104.061 stuks werden vandaar ontvangen. De gezamenlijke vermeerdering bedroeg $40\frac{1}{3}$ pCt. tegen $34\frac{2}{3}$ pCt. in 1908.

Het aantal binnenlandsch verzonden documenten nam toe tot 560.470 of met $20\frac{1}{2}$ pCt. In het buitenlandsch verkeer werden 40.405 stuks verzonden en 34.440 stuks ontvangen, hetgeen eene vermeerdering is met bijna 50 pCt.

Het aantal gewone aangeteekende brieven bedroeg in het binnenlandsch verkeer 1.279.200, waarbij te voegen zijn 726.154 dienstbrieven, 101.526 met aangegeven waarde en 8503 met verrekening. In het buitenlandsch verkeer werden 251.918 stukken verzonden en 225.866 ontvangen.

Het bedrag der binnenlandsche postwissels, 277.353 in aantal, liep op tot *f*7.927.254, dat der 23.144 telegraphische wissels was *f*3.072.484. Uit Nederland werden 6779 wissels ontvangen tot een bedrag van *f*421.641 en derwaarts verzonden 54892 stuks tot een bedrag van *f*1.631.396. Naar de overige landen werden 14059 wissels overgemaakt, tot een bedrag van *f*474.624, terwijl vandaar ontvangen werden 1535 wissels met *f*87.103.

---

[1]) Er staat in het verslag abusievelijk Kilogrammen. Ook op blz. 26 is in het aantal brieven 1907 een drukfout.

Van de 108.675 in binnenlandsch verkeer ter invordering aangeboden quitanties tot een gezamenlijk bedrag van *f*3.880.831 werden 282.845 stuks betaald met *f*2.803.194. Van de uit Nederland ter invordering ontvangen 8148 stuks tot een bedrag van *f*212.772 werden 6200 voldaan met *f*149.384. Van de overige landen werden 400 quitantiën ontvangen ten bedrage van *f*10.881 en betaald 230 stuks met *f*6300.

Aan postpakketten werden in binnenlandsch verkeer verzonden 281.261 stuks, waarvan 29018 met aangegeven waarde (*f*1.804.586) en 75901 met verrekening (*f*809.235). Gedurende 1909 vermeerderde het aantal met 18.6 pCt. Naar Nederland werden 12297 pakketten verzonden, terwijl 51511 vandaar werden ontvangen. Naar de overige landen werden 6385 verzonden, terwijl 27435 vandaar werden ontvangen. Het geheele aantal van met het buitenland gewisselde pakketten vermeerderde met 16 pCt.

De gouvernements districtspost bestond in alle gewesten van Java en Madoera, behalve in de Vorstenlanden, alwaar een door de Inlandsche vorsten betaalde districtspost werkte. Het aantal bestelhuizen vermeerderde met 7 en bedroeg op ulto. 1909: 1089. Daarenboven waren op 261 van de 263 stations en halten bestelhuizen, die door den ambulanten of spoorwegdienst bediend werden. Het brievenvervoer had plaats langs $4\frac{1}{3}$ millioen K.M. en de uitgaven bedroegen *f*81298.

Gedurende het verslagjaar werd van Gouvernementswege eene binnenlandsche paardenposterij voor het vervoer van Gouvernementsreizigers onderhouden langs de binnenwegen in de residentiën Batavia, Preanger Reg., Cheribon, Semarang en Rembang. De uitgaven bedroegen *f*71.944 en overtroffen de fictieve opbrengst met *f*15.747. (In 1908 waren deze cijfers *f*67601 en *f*10522).

Zonder verder op de bijzonderheden in te gaan, zij hier nog vermeld dat het aantal telegrammen in binnenlandsch verkeer gewisseld bedroeg 732.620 bijzondere telegrammen (11.2 pCt. meer dan in 1908), 77536 regeeringstelegrammen en 72339 post- en telegraafnota's. In het buitenlandsch verkeer werden verzonden 100656 telegrammen (7.84 pCt. meer) en ontvangen 102.785 (8.45 pCt. meer), terwijl 52.725 telegrammen werden doorgezonden.

Twee Bataviasche couranten.

DOOR

S. KALFF.

(*Slot.*)

De *Java Government Gazette* was een engelsch blad, de redacteur een Engelschman, maar de groote massa der lezers waren Hollanders, 't zij dan met of zonder schip in Indië gekomen, en men kon in deze britsche kolonie wel niet nalaten de tijding als de groote gebeurtenis van den laatsten tijd te erkennen. 't Geen de *Gazette* dan ook in dezer voege deed:

„We particularly congratulate our Dutch readers on the change, as glorious as it was unexpected, which has occurred in their long suffering native country, and we are convinced that they will hail with the sincerest pleasure the revival of the former intimate and beneficial connections between the two countries, as well as the restoration of the family of their beloved sovereign to the throne of their ancestors. If these events excite such joy even in our hearts, what rapturous emotions must they awaken in the bosom of every Hollander!"

Zoo was het ook.

De geestdrift plantte zich voort van het eene eind des eilands tot het andere, en deed zelfs den flegmatieken inlander beseffen, dat er met dien „radja blanda" iets groots moest zijn gebeurd. Het was alsof aan deze verre tropische stranden een echo doordrong van de bezielde woorden van een v. d. Palm, in zijn „Gedenkstuk van Neêrlands verlossing". Aanstonds werd door eenige notabelen een Open Brief van gelukwensching aan den souvereinen vorst Willem I ter teekening neergelegd. Tot deelneming werden opgeroepen alle Hollanders; men hoopte van hen dat zij zich even zoovele vaderlanders en Oranjeklanten zouden betoonen; terwijl vooraf den landvoogd vergunning werd verzocht voor deze nationale demonstratie.

Raffles gaf ze, en teekende zelf mee. Weinig dacht hij, dat hij zijne eigene demissie teekende.

Met deze opwinding ten gunste van de restauratie der Oranjes ging

samen de verguizing van den franschen Caesar. Ofschoon men in de kolonie nimmer den druk van dit terrorisme gelijk in 't vaderland ondervonden had, die kolonie was toch ook in den franschen tijd verarmd en achteruit gegaan, een jachtveld geworden voor fransche fortuinzoekers en een operatieveld voor onbekwame generaals gelijk een Jumel, of flauwhartige vlootvoogden gelijk een Hartsinck. Nederlandsche en nederlandsch-indische sympathiën volgden ten dezen een zelfde spoor, en toen een patriot in 't vaderland aan een zijner vrienden op Java een berijmd „Afscheid aan de Franschen" had gezonden, vond dit fluks zijn weg naar de *Java Government Gazette.*

De zang was ten volle een vloekzang. Reeds de aanhef kwam heet van de naald:

> Landverwoesters! Bloedafzuigers, Menschenbeulen, Rooversrot,
> Bondgenooten van den Satan, die met deugd en menschheid spot.
> Helbedervers, Zieltirannen, Deugdverbastraars, Helgespuis.
> Neem met uwe zaamgezworenen mijnen vloek met u naar huis,
> Gaat, vertelt nu aan uw Helvorst —

Maar genoeg van deze infernaliteiten!

De gouverneur-generaal Janssens zou er van opgezien hebben, dat zoo kort reeds na zijne napoleontische verjaardagsproclamatie de man, dien hij daarin „den grootsten der stervelingen" had genoemd, „den grooten en milden souverein dezer landen", thans als Helvorst gekwalificeerd werd. En dat de corrupte aard van diens landgenooten in het licht werd gesteld door hen bekwaam te verklaren zelfs de hel te bederven.

„Il n'a ni bouche ni éperon", zei men in Frankrijk zelf, schouderophalend, van zulke chauvinistische zangers.

Doch in Holland, onder den indruk van langverkropte kwellingen, waren zulke zangen mogelijk. En in een engelsche courant was daarvoor altijd plaats.

Hoe 't nu met de koloniën zou gaan, niemand die het durfde voorzeggen. Vooreerst bleef men den luitenant-gouverneur dankbaar voor zijne medewerking aan dien orangistischen felicitatiebrief. Trouwens, de heeren Cranssen, Berkhout, Prediger, en verdere betoogers waren slim genoeg geweest om bij wijze van *captatio benevolentiae* aan dien Open Brief een tweeden toe te voegen, een adres van dankbetuiging inhoudende aan den engelschen prins-regent. Zoo hield men tusschen beide weegschalen den evenaar in 't huisje.

De poëtasters in de kolonie lieten deze gelegenheid niet voorbijgaan, en namen de lier van de wilgen. Zekere M. A. Mossel, nakomeling misschien van den gouverneur-generaal Jacob Mossel, maakte zich tot „tolk", en wijdde den britschen landvoogd in het zg. gouvernementsorgaan een opdracht, die misschien getuigde van zijne vaderlandsliefde, maar gansch niet van zijn meesterschap over de taal. Het vers, of wat daarvoor doorging, ving aan:

Vergun, Hoog-Edele Heer, een Hollandsch ingeboren
Te zingen op het feest ter eer van 't vaderland,
Waartoe de meestendeel van dezen kring geboren,
Vergun dat men alhier der dichteren snaren spant,
Gij deelt in ons geluk! der Belgen zon aan 't rijzen
Vertoont de Theems alhier het lagchend aangezigt;
Gij zult den Batavier zijn zugt tot vrijheid prijzen,
Hij heeft het groote werk met eigen hand verrigt,
Gansch Brittenland deelt mee in de algemeene vreugden,
Wat is uw Prins Regent en Staatsbestierders groot!
Enz.

Van de krachtig bruisende ader der europeesche gebeurtenissen, voor welke zij tot tijdspiegel diende, moest de *Gazette* voornamelijk zich bedruipen. Het Buitenlandsch Nieuws, en vervolgens de nabetrachting daarvan, vormde de hoofdschotel; de lokale, de indische bronnen vloeiden vrij spaarzaam. Wel had de redacteur zich aanbevolen voor de bijdragen van een ieder strevende naar „la gloire de se voir imprimé", maar veel bracht de Java-post hem niet in de brievenbus. En dit ondanks de groote herbergzaamheid van het blad, ondanks de gemoedelijke aansporing tot de *écrivailleurs* van het tijdperk om toch niet bloode te wezen. Vooruit met de papieren kinderen! — allicht stak er iets toonbaars en iets leesbaars in.

Het is echter niet zeker of hij zelf aan 't woord was toen deze oordeelkundige, en tamelijk actueel geblevene opmerking in druk verscheen:

„De vrees om iets onbeduidends of onnuts te leveren is het kwaad, waaraan wij de dorheid wijten moeten van de meeste jaargangen onzer courant; en een ander kwaad voegt zich hierbij, de gedachte namelijk dat al hetgeen in de courant zal komen in een keurigen stijl, met schoone woorden en ronde „mooye" zinnen behoort geschreven te worden. Zoovelen zijn er, die in brieven aan hunne vrienden iets zeer goed weten te verhalen, maar voor geen schatten zouden wenschen dat hunne verhalen in de courant wierden opgenomen".

De indische burgerij hield zich evenwel aan de uitspraak des wijsgeers, dat het beter is iets goeds te lezen dan iets slechts te schrijven; ze liet fiolen zorgen. En den redacteur — die 't maar weten moest. Zoo er nu schepen van oost en west kwamen met een vracht nieuws in den kapiteinstrommel, dan vlotte het werk ook genoegzaam. Maar de tusschenpoozen waren bedenkelijk, en van langen adem. Dan moest men de kunst verstaan „de semer des fleurs sur un terrain aride", en om die bloemen van indischen bodem te plukken. Dit althans bleek de opvatting te wezen van de *Java Government Gazette*. De koloniale dagbladschrijvers onder het engelsche tusschenbewind borgden, naar de uitkomsten te oordeelen, hunne wijsheid niet zelden van dien nederlandschen vakgenoot, den redacteur van *De Noordhollandsche*

Courant, welke in 1778 de belofte aflegde de lezers niet te zullen vervelen met „oude Relaassen of Vygen na Paassen", maar hun het nieuws te zullen geven „gemengt en aangezet, om alle droogheid voor te komen, met aartige Reflectiën, 't zij een Fixie of een Fabel, Anecdote of koddige toepassing; want zonder die saus is de Kourantespijs al te dor, en valt voor zwakke magen te hard om te verduwen".

Wat er derhalve in de *Gazette* gedurende een langdurigen komkommertijd aan nieuws tekort kwam, werd stoutweg aangevuld met anecdoten en verzen. Eene aanzienlijke plaats werd ingeruimd aan eene rubriek, die men in hedendaagsche indische couranten te vergeefs zou zoeken, nl. aan een „Poet's Corner". In dien hoek dreven allerlei dichterlijke divagatiën samen, zoowel liederen van een Byron en Southey als de „versificirter Firlefanz" van de adepten der indische muze. Het was een voortdurend schudden aan den boom waaraan de Pegasus stond vastgebonden, en onder de vruchten, die afvielen, school vrij wat onrijp ooft, dat knerste tusschen de tanden.

Het Indisch Magazijn heeft een paar dezer pennevruchten bewaard. Zij waren gesteld in het engelsch (het hollandsch mocht, wat de britsche meesters der kolonie betreft, vrij tot doode taal worden) en zij geven blijk van eene vrijmoedigheid, voor welke men zich in het puriteinsche vaderland wel gewacht zou hebben. Zooveel dartelheid kon in het kerksche Albion niet door den beugel.

Aldus het gedicht getiteld „Nuptial Repartee", waarin sprake is van een jonggetrouwd echtpaar, dat het huwelijksreisje aanvangt onder het onheilspellend voorteeken van een onweersbui. Hetgeen den jongen man er toe brengt zijne gezellin in den reiswagen toe te voegen:

„I hope we soon shall have a little sun".

Daarop komt de vrouw aan 't woord,—

> But she, to whom the weather gave no pain,
> Who heeded not the clouds or pattering rain,
> But most about her fortune hopes bethought her,
> Replied: „my dear, I'd rather have a daughter".

De woordspeling tusschen *sun* en *son* lag hier voor de hand, en maakte de repartie begrijpelijk.

Iets sterker gekruid was de briefwisseling, waarin de woordspeling betrekking had op twee koryphaeën van den anglo-saksischen Zangberg: Alexander Pope, schrijver van de bekende *Essays* en Edward Young, auteur van de evenzeer bekende *Night Thoughts.* Zekere mrs. Martyr bracht in deze correspondentie haren gelukwensch aan miss Young, den morgen na het huwelijk der laatste met mr. Pope: doch beleed daarbij tevens: „that if his Holiness had attacked me, I should not have had the resolution, as good a protestant as I am to die

A. Martyr.

Derhalve had in hare schatting hare vriendin Young een soort van martelaarschap op zich genomen, door als protestantsche en als vrouw zich te verbinden aan iemand die Pope (paus) heette. Waarop de jonggehuwde aan mrs. Martyr onder dankzegging terugschreef, dat de tijd om hierin oordeel te vellen nog niet gekomen was. „But I will whisper softly to my friend, that Pope's *Essays* are in perfect harmony with Young's *Night Thoughts*".

Zoo dit woordenspel al geenszins zonder verdienste was, in eene officieele, eene „government" courant kwam het te pas als Jan Potage in een treurspel.

Een andere rubriek van dit luimig orgaan droeg den titel van „Cross Readings", en ook deze waren geen bagijntjeslectuur. Zij bevatten britsche koddigheden in een trant, die ook bij een vroeger geslacht in Nederland niet onbekend was; den trant van Frans Baltens' samenlapsel. Door nl. uit verschillende advertenties enkele regels te lichten en deze vervolgens aan eenzelfden draad te rijgen, bekwam men eene kunstmatig verwarde cacografie. Zoo verpoosden schoolmeisjes zich ook wanneer zij zich op het avondkransje er toe zetten om een „protocol" te maken. Eerst eenige volzinnen van uiteenloopenden aard op het papier gebracht, daarna ze verknipt in stukken en brokken, die brokken dooreengeschud, en de reconstructie aan het toeval overgelaten. De uitkomst was dan „op z'n Frans Baltens", d.w.z. abracadabra.

Ook de engelsche burgers op Java kenden dit spelletje, en zoo bekwam men, niet ver van den „Poet's Corner", groteske advertenties te lezen in dezer voege:

„Positively without reserve — warranted free from vice and disease, and sound in wind and limb — a handsome, well-bred, young — widow.

„N.B. Used to carrying double, when required.

„Married — the emperor of China to — a huge female elephant — the happy pair drove off to their seat in — the river Danube — to enjoy the honeymoon.

„On Monday next will be held a meeting — for the purpose of adopting an appropriate — pair of horns — for each member of the committee.

Enz.

Voor zijne studie over het Tooneel te Batavia maakte mr. N. P. v. d. Berg van deze jaargangen der *Gazette* gebruik, waar hij den veldtocht of den kruistocht beschreef door het toongevende britsche element geopend tegen sarong en kabaja.

In de vroegere indische samenleving werd dit *negligé* geduld bij gelegenheden, welke thans meerder decorum en het europeesche kostuum voorschrijven. Indische dames konden zich toen in de dracht eener raden ajoe of minder vertoonen zonder daarom nog geacht te worden met de klompen in gezelschap te komen, en dit stond in verband met de omstandigheid dat zoovelen hunner geen zuiver europeesch

bloed in de aderen hadden, maar veeleer tot den „bonten adel" behoorden.

Maar britsche *respectability* gruwde van zulke onvoegzaamheden. Een inzender in de *Gazette* van 20 Juni 1812 gaf een berijmd „Vaarwel aan Samarang" ten beste, en daarin stoutweg te verstaan dat zoo'n kabaja eigenlijk in 't geheel geen kleeding was. Ironisch riep hij het vrouwendom op Java toe:

How can I e'er forget, till memory fail.
Your nymph-like forms in simple guise array'd;
Your white Cabaya's floating to the gale,
On which with varying lights the moonbeams play'd!
Disdained by you the various arts of dress!
The pomp of ornament, the female boast!
Our English damsels must with tears confess:
When unadorned, beauty's adorned the most.

't Is waar, voegde de dichter er bij, hare handen dienen hun tot vork en mes, een harer grootste genoegens is het sirihkauwen, en zij versmaden ook de tabak niet, maar zou men hun dat euvel duiden? Immers, de natuur wijst het gebruik der handen aan bij 't eten („fingers were made before forks") de sirih verft de lippen zoo fraai rood, en tabak is zulk een afdoend troostmiddel in 't verdriet. Enz.

„Er is een versje op ons gemaakt!" — zoo werd welhaast in Samarangsche dameskransjes gefluisterd. Een versje waarin de schimpscheuten steken zoo dicht als de pennen in een stekelvarken. En 't staat in de courant!

Doch deze engelsche courant was voor zeer velen onder de dames een gesloten boek, en zij zouden de *portée* van dat „Vaarwel aan Samarang" zoo ras niet gevat hebben, ware niet in hetzelfde blad voor eene nederlandsche overzetting gezorgd door een behulpzamen vriend. (Zulke vrienden zijn er altijd).

Maar toen bleef het bescheid ook niet uit.

Eene voorvechtster, die zich Njonja Toewa teekende (en het denkelijk ook wel was) raapte dezen britschen handschoen op en begon den ironischen Engelschman in het maleisch door te strijken. Eerst een voorbericht, waarin zij waarschuwde dat, als „orang-orang ingris adjok-adjok sama kita orang poenja adat, itoe adat trada nanti djadi lebih manis atau lebih baik". En wanneer, zoo betoogde zij verder, de Samarangsche vrouwen al een sterke voorliefde hadden voor sarong en kabaja, voor sirihdoos en seroetoes, of zich voedden volgens de manier van het kinder-alfabet: „A is een aapje dat eet uit zijn poot", zij zich altans niet te buiten gingen aan zware spijzen, zware bieren en wijnen, gelijk die op de brandy-flesch verliefde „orang ingris"

Tra taoe minoem sari hari
Port, madera, brandy, beer,
Tra taoe makan beef en carry,
Makanan boesoek, English heer!

Een andere, een mannelijke kampioen voor deze gekrenkte jufferschap sloeg, eveneens in de *Gazette*, eenzelfde toon aan; en dat deze inzender' zekere Michael Ferdinandez à Lopes, tot de donkerkleurige stamgenooten behoorde, zou men uit het gedicht zelf willen opmaken;

Wilt van een Indiaan dees korte les onthouwen:
Schimp nimmer zonder reên op mannen of op vrouwen,
Houd u by roostbeef, by madera, porter, bier,
Want dat is welbeschouwd uw grootst, uw waar pleizier.

Een niet minder vijandigen geest ademden de kwalificaties van: wat een preutsche is en wat een pedant?

Men stelle zich zulk een strijdvraag voor in de *Javasche Courant* — wier plaats niettemin door de *Gazette* vervuld werd!

Uit het kamp der Britten werd naar aanleiding van de vraag eener Prudella: „What is Prudery?" deze schicht afgezonden:

'T is a failing,
An ugly woman, always railing,
'T is a Beldam that 's suspicious,
Envious, fretful and malicious,
'T is affectation — not a sense
Or prototype of innocence,
But 't is a creature old and quaint,
A rake [1]) within, without a saint
It is a Jilt [2]), or Vixem [3]), Shrew [4]),
It is in fact, Prudella—you!

Waarop een zekere Betty Retort in denzelfden trant bescheid gaf op de vraag: "What is a pedant?"

'T is a creature
That ever strives to be dictator,
Tho' oft 't is said by men of knowledge,
The thing had better go to college.
Vain of its fancied wit and sense,
It makes to learning vast pretence,
Deals much in wit the most profound,
Doom'd no one but itself to wound
'T is like an Imp [5]), 't is like a skrew,
'T is like, sir—ah! I have it—you.

Evenwel was de toon van de Ingezonden Stukken in deze oude courant er niet altijd een van „Hans die sloeg Lijsje". De Gazette diende mede tot voermiddel voor de ontboezemingen van verliefde harten. Somtijds, 't is waar, had ook daarbij de spotternij de overhand, en verneemt men, in deze vijf jaargangen bladerend, tusschen die tortelduif-tonen de klanken van den lachvogel. In het nummer van 22 Oct. 1814 b.v. treft men het volgende quatrain aan:

[1]) Slet.
[2]) Kokette.
[3]) Helleveeg.
[4]) Feeks.
[5]) Duiveltje.

When first I attempted your pity to move,
You turn'd a deaf ear to my prayers;
Perhaps it was right to dissemble your love,
But why did you kick me down stairs?

En een ander nummer publiceerde eene overzetting van het Fransche kniedicht:

Si vous m'aimez mademoiselle,
A vos grâces me recommande;
Autrement, vieille maquerelle,
A tous les diables je vous mande!

Maar het nummer van 11 April 1812 gebood een oogenblik stilte aan al deze boertende en plagende inzenders. Het kwam met eene serieuse tijding: het eerste huwelijk in de kolonie tusschen een Engelschman en een Hollandsche juffer.

Nu was het ijs gebroken, meende men. De beide nationaliteiten vingen thans in ernst aan te fraterniseeren; met deze eerste schaapjes over den dam zouden er wel meer volgen. De Gazette bleef niet in gebreke nadruk op dit feit te leggen als op een verblijdend teeken des tijds, en van het huwelijk tusschen William Barrett Esq, commissioner of the Court of Requests, met mejufvrouw Jacoba Maria Goldman te zeggen: "The union of an English gentleman and Dutch young lady of great beauty and accomplishments, being the first mariage of an English gentleman with a lady of this colony, occupies the attention of the gay world in Batavia, and we hope by its example will realise the expectation of the closest possible union between the English and Dutch throughout the settlement".

Doch deze ééne zwaluw maakte nog geen zomer. Tegen den tijd dat deze illusie van "close union" de werkelijkheid zou naderen, was de zon van het britsche gezag over den O.-I. Archipel alweer uitgeschenen, en de britsche cavaliers ontruimden deze huwelijksmarkt, al dan niet met een berijmd „Vaarwel aan Batavia".

Ook tooneelrecensies waren in het blad aan de orde, telkens wanneer de zoolang verdrukte muze Thalia te Batavia gehuldigd werd. In 1814 waren eenige voorstanders van de tooneelspeelkunst overeengekomen om een Military Bachelors Theatre op te richten, en daarin voor een beperkt gehoor voorstellingen te geven; engelsche voorstellingen natuurlijk. Dit tooneel werd den 17en Oct. van dat jaar geopend met een proloog van een der werkende leden, en een blijspel "The heir at law", waarvan de *Gazette* vooraf den korten inhoud publiceerde. Het publiek stelde zijne eischen niet hoog, en dit kwam zeer wel uit zoowel met het gehalte der acteurs als met de gesteldheid van een bamboegebouwtje, dat slechts tweehonderd en vijftig personen kon bevatten.

Het stuk voldeed intusschen ongemeen; de *Gazette* bevatte er des anderen daags de lofrede van. Terwijl het artikel eens inzenders bij dezelfde gelegenheid gewag maakte van eene vroegere vereeniging,

geboren en gestorven onder den naam van Bataviasch Liefhebberij Tooneel, onder de zinspreuk: „Inschikkelijkheid voor lof".

Behalve met zijne critieken over de voorstellingen ging het blad de grenzen der openbaarheid wel eens te buiten door te verklappen wat er *na* die voorstellingen gebeurde: de intieme soupeetjes tot diep in den nacht voortgezet, de gekruide kwinkslagen, welke daar ten beste waren gegeven, en de vrijmoedige *impromptus*. Bij zoo'n gelegenheid, verhaalde het, waren de twee elkander zoo vijandige hoofdpersonen uit Colman's "Poor Gentleman" (het stuk waarmee in Dec. 1814 de nieuwe schouwburg op Weltevreden was ingewijd) wederom "most effectually reconciled, tho' we are sorry to understand at the expense of the fatted calf".

Sedert werd de dramatische kunst te Batavia ijveriger dan ooit beoefend. Met namen die klonken werd het schouwspelbedrijf voortgezet; men waagde zich aan stukken van Shakespeare, van Goldsmith en Sheridan. Maar de gebeurtenissen op het staatstooneel drongen welhaast die op het liefhebberijtooneel naar den achtergrond. Eerlang bevatte de *Java Government Gazette* gansch andere relazen dan die van treur- en blijspelen. Want de dagen van het engelsche tusschenbestuur waren geteld. De luitenant-gouverneur Sir Thomas Stamford Raffles (die te Buitenzorg zijn eerste vrouw verloren had) droeg op 12 Maart 1816 het bestuur over Java en onderhoorigheden over aan John Fendall, en een paar maanden later kwamen uit Nederland de commissarissen-generaal Elout, Buyskes en v. d. Capellen om de kolonie van de Engelschen over te nemen. Wat echter niet zoo dadelijk lukte; want de britsche regeering te Batavia betuigde dat zij daarvoor nog geen orders had ontvangen, noch uit Londen, noch uit Calcutta, en beantwoordde de vertoogen der hollandsche „Mynheers" met een *non possumus*, twee maanden lang.

Spoedig nadat de overgave had plaats gehad ging het Military Bachelors Theatre te niet; en ook de *Java Government Gazette*. Na een kort respijt werd deze laatste vervangen door de *Bataviasche Courant*, onder redactie van den directeur van 's lands drukkerij A. Bussingh. Deze titel bleef behouden tot het jaar 1828, toen het blad herdoopt werd in *Javasche Courant*.

Daarmee was een tijdperk afgesloten in de indische journalistiek. Het koloniale Journal Amusant van het Engelsche tusschenbestuur met zijne strijdlustige lezers en lezeressen, zijn ongezouten tooneelrecensies, zijne vrijpostige zinspelingen, zijn "Poets Corner" en "Cross Readings" zou voor altijd uit de indische dagbladlitteratuur verdwijnen. En in zijn plaats zou optreden de matrone met het slepende gewaad, den rimpel der fiscaliteit op het voorhoofd, zich richtende tot alle „hooge en lage colleges en ambtenaren, officieren en justicieren", met het onveranderlijke, het sacramenteele:

„Saluut! doet te weten" —

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

C. F. Winter Sr.: Javaansche Zamenspraken. Uitgegeven door **T. Roorda.** *Eerste deel*: Zamenspraken over verschillende onderwerpen. Vijfde onveranderde druk [uitgegeven door Dr. **J. G. H. Gunning**]. Leiden voorh. E. J. Brill. 1911. gr. 8°. [VII en 376 blz. *f* 5.25.]

Lic. D. **Joh. Warneck:** 50 jahre Batakmission in Sumatra. Berlin, M. Warneck. 1911. gr. 8°. Mit Tafeln und Karte. [301 blz. *f* 1.65.]

Adresboek van alle in Europa verblijfhoudende Oost- en West-Indische ambtenaren en officieren. Vijftiende jaarg. Samengesteld volgens officieele gegevens, door **Joh. Haus.** Amsterdam, v.h. Ellerman Harms & Co. 1911. 8°. [70 blz. *f* 0.75.]

Mr. A. Redeker: Handleiding tot de kennis van het laag Maleisch. Geheel ingericht voor hen, die voor het eerst naar de Nederlandsch-Indische bezittingen vertrekken en die taal spoedig, hetzij met behulp van den meester, hetzij door eigen studie willen leeren spreken en schrijven. Tweede, verbeterde druk. 's-Gravenhage, N. V. Uitgevers Mij. v.h. M. Hols. [1911]. 8°. [58 blz. *f* 0.60.]

Voorschriften betreffende de comptabiliteit in Nederlandsch-Indië. (Afgesloten op 15 Maart 1911). Batavia, Landsdrukkerij. 1911. 8°. [192 blz.]

Zendingshospitaal te Modjowarno. Jaarboekje over 1910. Batavia, Landsdrukkerij. 1911. 8°. Met platen. [159 blz.]

Verslag omtrent den post-, telegraaf- en telefoondienst in Nederlandsch-Indië over het jaar 1909. Batavia, Drukkerij Papyrus. 1911. 4°. [115, IX en 15 blz.]

Neerlands Indië. Land en volk, geschiedenis, bestuur, bedrijf en samenleving. Onder leiding van **H. Colijn**, enz. *Aflevering 11.* Amsterdam, Uitgevers-Mij. „Elsevier". 1911. 4°. Met afbeeldingen. [blz. 321—352 *f* 0.45.]

Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië. Acht en dertigste jaargang 1909. Technisch en administratief gedeelte. Batavia, Landsdrukkerij. [Den Haag, Martinus Nijhoff] 1911. gr. 8°. [221 blz.]

Begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1912. Indisch ontwerp. Batavia, Landsdrukkerij. 1911. fol.

Verslag van den President van de Javasche Bank en van den Raad van Commissarissen over het 83e boekjaar 1910—1911, uitgebracht... 21 Juni 1911. Batavia, Ruygrok & Co. 1911. 8°. [121 blz.]

Catalogus van de bibliotheek van het Departement van Binnenlandsch Bestuur. Batavia, Drukkery Papyrus. 1911. 8°. [55 blz.]

Papers on inter-racial problems, communicated to the first Universal Races Congress held at the University of London, July 26—29, 1911. Edited, for the Congress executive by **J. Spiller.** London, P. S. King & Son. 1911. 8°. [485 blz. *f* 4.75.]

B. TIJDSCHRIFTEN. Enz.

Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur. *Deel XL (1911). Afl. 5.*
Bijdrage tot de geschiedenis van Sumatra's Westkust (verslag over Padang en onderhoorigheden, opgemaakt in 1826 door den resident en kommandant kolonel H. J. J. L. de Stuers). — De hervorming in de Vorstenlanden, door P. J. F. van Heutsz. — Administratie en statistiek van de politie en justitie voor zoover in handen van de Afdeelingsbanken op Java en Madoera, door J. van Aalst.

Id. Afl. 6. Voorwoord (van de nieuw opgetreden redactie: Mr. J. C. Kielstra en C. Lulofs). — Toepassing en resultaten van de nieuwere beginselen van politiek beleid in de residentie Timor en Onderhoorigheden, door C. Lulofs.

— De grondhuur door suikerfabrieken op Java, door Mr. J. C. Kielstra. — De opleiding van bestuursambtenaren in Indië. — Boekbeoordeeling.

Eigen Haard. *37e jaarg. 1911. No. 29.*
De pest in het Malangsche. Uittreksel uit een brief van een dame, die met haar man (dokter, met de pestbestrijding belast) een tocht per auto deed in de besmette streken.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Genootschap. *2e serie, dl. 28 (1911). No. 4.*
De omgeving der Balikpapan-baai (met kaart), door dr. L. Rutten en dr. C. J. Rutten—Pekelharing. — Twee reizen van Paramaribo, een naar de Parima in 1718 en een naar de Boven Corantijn in 1720, door J. W. IJzerman (met kaartje). De exploratie van Nieuw-Guinea. — Mededeelingen der redactie.

Tijdschrift voor Economische Geographie. *2e jaarg. 15 Aug. 1911. No. 8.*
Theeproductie, theeverbruik en theehandel (met afb.), door ***. — Tinproductie en handel in tin, door A. de Recht.

Buiten. *29 Juli 1911.*
Van Java's tempelschoonheden (vervolg), door Y. Brandenburg (met afb.).

Vereeniging van Ambtenaren bij het Binnenl. Bestuur. Berichten en Mededeelingen ten behoeve van de Leden. *No. 12. 1911.*
Notulen van gehouden vergaderingen. — Teekenen des tijds. — Verlichting van de taak der Europeesche en Inlandsche ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur door vermindering van schrijfwerk en door overdracht van werkzaamheden aan andere Europeesche en Inlandsche ambtenaren, door J. J. van Helsdingen. — Het zout in Tapanoeli, door P. C. Arends Jr.

De Gids. *75e jaarg. 1 Augustus 1911.*
De ontdekking van „Onze West", door Prof. F. A. F. C. Went. — Zwerftochten op Bali, door J. C. van Eerde (W. O. J. Nieuwenkamp: Zwerftochten op Bali).

Korte Berichten voor Landbouw, Nijverheid en Handel. *1e jaarg. 16 Juni 1911 No. 16.*
De cutch-industrie in de residentie Wester afdeeling van Borneo.
Id. No. 17. 3 Juli 1911. De pepercultuur in de Buitenbezittingen.
Id. No. 18. 17 Juli 1911. De vischhandel van Bagan Api Api. Korte aanteekeningen omtrent den handel in de z.g. „Groote Oost".

De Handel. Geïllustreerd Maandblad. Juni 1911.
De havenplannen voor Makassar (met kaartje), door dr. C. te Lintum.

Indisch Tijdschrift voor Post en Telegraphie. *7e jaarg. No. 2. Mei 1911.*
Hoe een Balinees (Hindoe) beëedigd wordt.

Weekblad voor Indië. *8e jaarg. 1911—12. No. 9.*
De pest. Hoe kunnen wij haar vermijden en bestrijden? (vervolg; zie ook No. 10), door dr. J. H. F. Kohlbrugge. — Papierfabricatie in Ned.-Indië (met foto's), door W. J. v. d. Leemkolk (slot). — De heldendaad van Lebak, door W. Kerremans.
Id. No. 10. Inlanders zonder contrôle, door M. v. G. — Cacao- en bacovencultuur in Suriname (met foto's), door Mian. — Indische penkrassen (vervolg, zie ook No. 12), door Ofoei.
Id. No. 11. Onze woningtoestanden, door Later. — Een Malanger op reis (met foto), door M. van Meurs.
Id. No. 12. De voorjaars-races te Semarang (met afb.), door Mian.

Kon. Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Verslag van de gewone vergadering der wis- en natuurkundige afd. van 24 Dec. 1910 tot 28 April 1911. *Deel XIX (2e gedeelte). 1911.*
Zuurvormende lucht en rijstbacteriën, de oorzaak der kippen-beri-beri, door dr. J. H. F. Kohlbrugge. — Over orbitoïden uit de omgeving der Balik Papan-baai (Oostkust van Borneo), door dr. L. Rutten. De getijkrachten te Batavia, volgens den astatischen seismograaf van Wiechert, door C. Braak.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Deel 96 (1911) Nos. 5 en 6.*
Kan de decisoire eed gebezigd worden als bewijsmiddel voor de echtheid van schriftelijke bewijsstukken? Verhandeling door Mr. F. C. Hekmeijer. — Ontvankelijkheid van appèl en subjectieve cumulatie van actiën. Verhandeling door Mr. J. F. A. M. Buffart. — Opmerkingen naar aanleiding van de regeling van het verstek in civiele Landraadzaken (Ind. Stsbl. 1910, No. 578). Verhandeling door Mr. D. Rutgers.

De Indische Mercuur. *34e jaarg. 1911. No. 29.*
De Algem. Verg. van het International Rubber Testing Committee in Londen, door dr. A. H. Berkhout. — Vooruitgang van Atjeh, door dr. J. C. C. W. van Nooten. — De uitkomsten der Duitsche Nieuw-Guinea-expeditie, door dr. J. Dekker. — De resultaten der tot heden verkochte Sumatra en Borneo tabak. De handel van Makassar. — Spoorwegverbeteringen op Java.
Id. No. 30. Ontstaan en ontwikkeling van de beetwortelsuikerindustrie in de Vereenigde Staten, door H. C. Prinsen Geerligs. — Umtrieb-stelsel of kweeken van oude boomen bij de kina-cultuur. — De Soekaboemische Landbouwvereeniging.
Id. No. 31. Een handboek over den tropischen landbouw, door dr. A. H. Berkhout. — Een caoutchouc-lexicon, door dr. J. Dekker. — Invoer op- en uitvoer van Java in 1911.
Id. No. 32. Grondhuurprijzen bij de suikerindustrie op Java. — De toekomst van Sumatra, door A. E. J. Bruinsma. (Zie ook No. 33). — Vezelcongres te Soerabaja. Literatuurberichten (vervolg). — Het vezelcongres en tentoonstelling te Soerabaja.
Id. No. 33. Het eerste vezelcongres te Soerabaja. — Werken tot verbetering en uitbreiding van de haven van Tandjong Priok. — Spoorweg-aanleg in Zuid-Sumatra. — Spoorwegverbinding van Java met Sumatra. — De Djeloetoeng concessies in Ned.-Indië.

Teysmannia. *22e jaarg. 1911. Afl. 6.*
Rectificatie (naar aanleiding van dr. Dekker's „kalktekort in de veevoeding op Java"), door W. van der Burg. — Hoe moeten de bemestingsproeven ingericht worden? door dr. A. W. K. de Jong. — Nogmaals de ontwikkeling van het vruchtenvervoer, door F. W. J. Westendorp. — Over de werking van een paar bekende giftplanten, door dr. W. G. Boorsma. — Over het berooken van gom-elastiek, door dr. K. Gorter. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties: De vijanden van den kokospalm. — Palmen als dierplanten. — De voordeelen van eene verandering van standplaats voor de planten. — Heveazaad voor oliebereiding.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Deel 82 (1911). Afl. 3—4.*
De cultuur der duinen, naar H. Semler. — De kosten van een Renardwegentrein (De economie van het gebruik van automobielen in den handel). — De kamfercultuur in de Vereenigde Staten. — Export-proeven van manga's. — Eenige grondstoffen voor de papierfabricatie, door F. Maus. — De bereiding van tabak. (Hare cultuur en hare scheikunde). — Iets over asperge-cultuur en nog wat. — Pisang- en ananascultuur in Fransch-Guinea. — De economische waarde van waterkracht, beschouwd uit het oogpunt van waterwerken. — De productie van de natto op Jamaïca. — De medicinale waarde van plantaardige voeding. — Veredeling van den Liberia-koffieboom op de ondernemingen op Java, door dr. Greshoff. — Hoe men planten door warmwaterbaden kan kweeken. Eene nieuwe methode van verhaasten groei. — Lucht ademende visschen. — De warmtegraad van brandstoffen. Eene vergelijkende schatting, door prof. V. B. Lewes.

Mededeelingen van het Proefstation voor thee. *No. 12 en 13. 1911.*
Over de aanwezigheid van oxydeerende fermenten in fermenteerende thee en de eventueele invloed daarvan op de fermentatie, door dr. Ch. Bernard en H. L. Welter.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel IV. Afl. 6. Juni 1911.*
Aanteekeningen over de in het boschdistrict Madioen voorkomende zgn. djativariëteiten, door W. J. Spaan. — Het een en ander over winnen en bereiden van caoutchouc van de Ficus elastica, door A. van Gelder. — Zes

maanden ervaringen in de Rasamalabosschen, door J. A. Lörzing. — Een rupsenplaag in de aanplantingen van Ficus elastica, door v. Gelder. — Referaten en vertalingen. — Inhoud van tijdschriften. Enz.

Id. Afl. 7. Juli 1911. Over de verhouding tusschen Inspectie en Beheer bij den dienst van het boschwezen, door S. Ritsema van Eck. — Djatibosschen en windgevaar, door A. J. van Deventer. — Hoe ware de exploitatie der gouvernements wildhoutbosschen in het hooggebergte van West-Java in te richten? door E. D. Kunst. Eenige cijfers betreffende de djatibosschen op Java (vervolg), door F. W. Snepvangers. — Algemeene invoering van den aankap in eigen beheer in de boschdistricten, door H. J. L. Beck. — Korte mededeelingen. — Referaten en vertalingen. — Inhoud van tijdschriften. Enz.

Indisch Militair Tijdschrift. *42e jaarg. No. 6. Juni 1911.*

De groote manoeuvres in 1910 in Engeland en andere indrukken, door H. A. Kooy (vervolg; zie ook No. 7). — Beschouwingen over geweertoestelletjes tot het beletten of het tegengaan van te hoog schieten op het gevechtsveld, door J. J. Riel (vervolg). — Remonte, paardenfokkerij en wedrennen. — De uitwerking van het granaatkartetsvuur, door H. L. Maurer. — Commissiën tot onderzoek van reclames in zake beoordeelingslijsten van officieren. — Verlofstractementen van officieren, vergeleken met die der ambtenaren. — Beschouwingen over nachtelijke operaties (zie ook No. 7).

Id. No. 7. Juli 1911. Oorlogsschutters en oorlogswapenen, door H. A. Stork. — De Vesting-Artillerie heeft den tijd. — De Australiër, door A. P. Erzey. — Een goed beginsel veelal verkeerd toegepast. — Schietopleiding, door J. H. C. Vermeer. — Beschrijving van het Japansche geweer en van de daarmee overeenkomende karabijn. — Wielrijden bij de Infanterie. — Terugbetalen (over onduidelijkheden in de administratie).

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Deel 51 (1911). Afl. 3.*

Verslag van het wetenschappelijk gedeelte der vergaderingen, gehouden van Januari—April 1911. — Eenige statistische en andere gegevens, ontleend aan de civiel geneeskundige jaarverslagen en aan de rapporten omtrent besmettelijke ziekten in Ned.-Indië over het jaar 1909 (vervolg). — Over de veranderlijke waarde van symptomen, door dr. G. W. Kiewiet de Jonge (met plaat). — Iets over Radium-therapie, door dr. K. B. M. ten Brink. — Mededeelingen. enz.

Berichten van den Sint-Claverbond. *1911. No. III (Niet in den handel).*

Een verkenningstocht, brief van Pr. Jos. Hoeberechts. — De missiestaties op het eiland Java, door Pr. A. Kortenhorst. — Een praatje over tijgers, door Pr. Jonckbloet (met afb.). — Brief uit Nita, door Pr. Rouppe van der Voort.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1911. No. 8.*

Bilder aus der Batakmission: Im Centrum der Batakmission.

Annalen van O. L. Vrouw van het H. Hart. *29e jaarg. No. 16. 15 Aug. 1911.*

Het koppensnellen op Nederl. Nieuw-Guinea, door Br. N. Hamers (met afb.).

De Macedoniër. *Augustus 1911.*

Warasiwa, door H. Dijkstra. — Soemba: De oorsprong der volkeren volgens den Savoenees, door D. K. Wielenga. — Het schuldbesef van den Javaan, door D. Bakker.

Mededeelingen van wege het Ned. Zendelinggenootschap. *Deel 55, (1911). 2e Stuk.*

Een Mongondowsch verhaal met vertaling en aanteekeningen, door W. Dunnebier. — Verslag omtrent de zending in 1910 omtrent Mädjä-warna, Swaroe, Ségeran, Napoe en Besoa, Koekoe, Pendolo en Kasigoentjoe.

De Katholieke Missiën. *36e jaarg. 1911. Afl. 10.*

De meest voorkomende palmen in Ned.-Indië, door C. W. J. Wenneker (met afb.).

Bulletin du Département de l'Agriculture aux Indes Néerlandaises. *No. XLVI. 1911.*

Ueber das ständige Vorkommen von Bakterien in den Blättern verschiedener Rubiaceen. (Vorläufige Mitteilung). Von Dr. F. C. von Faber.

Het Inlandervraagstuk in Nederlandsch-Indië van economisch standpunt beschouwd [1]),

DOOR

J. TIDEMAN.

Sinds men het denkbeeld heeft laten varen, dat rechtstreeksche baten uit de koloniën, zooal niet het eigenlijk doel, dan toch een rechtmatige eisch van het moederland waren, hebben er zich op allerlei gebied, betreffende de koloniale politiek, vragen voorgedaan, welker oplossing tot de grootste moeilijkheden moet worden gerekend. Niet het minst is daarbij het Inlandervraagstuk op den voorgrond getreden. In 1867 reeds schreef Prof. Veth, dat in de geschiedenis der Nederlanders in Indië niets gewichtiger is dan de invloed, dien zij op de bevolking daar uitoefenen en dat daarin de eigenlijke beteekenis van onze heerschappij in die gewesten voor de algemeene geschiedenis des menschdoms is gelegen. [2]) Dat werd gezegd in een tijd, toen de vroegere beginselen van koloniale politiek nog hoogtij vierden, toen men nog aan geen ethische politiek dacht. De overgang van de in die tijden geldende beginselen naar die, welke thans de richting der koloniale politiek aanwijzen, geschiedt slechts langzaam, ook al wordt tegenwoordig door allen erkend, dat Nederland verplicht is hulp aan Indië te verschaffen. Dat men in de volksvertegenwoordiging en daarbuiten ten aanzien van die hulpverschaffing de meest verschillende meeningen hoort verkondigen, betreft alleen de wijze, waarop ze zal moeten geschieden, niet de aanvaarding van de zedelijke verplichting daartoe. Ten aanzien van dat beginsel zelf hebben alle politieke partijen in deze tijden dezelfde meening en heeft men niet dien strijd, welke de liberalen en conservatieven in den tijd van Thorbecke gescheiden hield.

Thans verbindt men aan het bezit van koloniën uitsluitend voordeelen, voortvloeiende uit het handelsverkeer, uit de belegging van kapitaal of den afzet van producten, waardoor — zooals de heer Hasselman in een vergadering van het Indisch Genootschap [3]) be-

[1]) Voordracht gehouden in de Bestuursacademie op 27 April 1911.

[2]) P. J. Veth, „Gedachten over de behandeling der geschiedenis van Nederlandsch-Indië".

[3]) Verg. Ind. Gen. 23 Februari 1909 (De moderne richting in de koloniale Staatkunde en hare beteekenis voor het Nederlandsche volk).

toogde — het koloniaal bezit beteekenis krijgt voor bank- en crediet wezen, scheepvaart, handel en industrie van het moederland, terwijl bovendien aan dat bezit onstoffelijke voordeelen zijn verbonden in de gelegenheid tot ontwikkeling van de energie en den ondernemingsgeest van het moederlandsche volk; in het arbeidsveld, dat de kolonie biedt voor wetenschappelijk onderzoek; in den rang, dien het moederland door zijne koloniën inneemt onder de overige mogendheden der wereld; en ten slotte in de zoo dankbare maar ook moeilijke taak om beschaving en welvaart te brengen aan primitieve volkeren.

Dit laatste ethische voordeel, dat tevens een duren plicht inhoudt, dien het moederland jegens de aan zijn zorg toevertrouwde volkeren heeft te vervullen, zal in hoofdzaak aan de volgende beschouwingen ten grondslag liggen.

Sommigen meenen, dat men het stille geluk van die natuurmenschen zal gaan offeren aan maatschappelijken vooruitgang. Is niet dikwijls de vraag gedaan „maken we hen wel gelukkig, wanneer we hun de beschaving brengen, die voor de Europeesche maatschappij zooveel ellende met zich heeft gebracht?" We denken dan onwillekeurig aan de oude legende, die ons verhaalt, dat in het verleden der menschheid vier tijdperken elkander hebben opgevolgd naar de orde van de betrekkelijke waarde der metalen, beginnende met de gouden en eindigende met de ijzeren eeuw, waarmede men te kennen wilde geven, dat de algemeene toestand van het menschdom van den staat van eendracht en geluk langzamerhand was vervallen tot dien van wanorde en twist, waaronder men de maatschappij leerde kennen. Het is hier niet de plaats een betoog te leveren, dat onze maatschappij in stede van achteruit, zich met reuzenschreden voorwaarts beweegt en dat tegenover het vele treurige, dat de maatschappelijke omstandigheden doen ontstaan, zooveel goeds is te stellen, dat geen weldenkende meer in dit verband van den goeden ouden tijd zal spreken. Bovendien — waar hier sprake is van moederlandsche plichten jegens de koloniën — zullen deze plichten voornamelijk door het moederland als Staat moeten worden vervuld en de Staat jaagt nimmer een algemeen geluk na, zelfs niet „een meest mogelijk geluk aan een zoo groot mogelijk aantal menschen", want geluk is bij uitstek subjectief [1]). Het moederland kan in Indië niet anders doen dan de volkeren daar te leiden op den weg eener ontwikkeling, die langs ongeveer dezelfde lijnen gaat als de onze.

Weliswaar heeft de reuzenontwikkeling der techniek, tengevolge van de enorme vorderingen, die de natuurwetenschappen in de laatste eeuw hebben gemaakt, in onze maatschappij veel tot stand gebracht, dat het eigenaardig cachet aan de West-Europeesche cultuur geeft en

[1]) Mr. J. de Louter, Staat en Maatschappij.

heeft deze wel het aanzijn aan een gemeenschap gegeven, die — oppervlakkig beschouwd — alle wenschen kan bevredigen, maar toch is er nog zooveel, juist tengevolge van de richting der ontwikkeling, die we hier waarnemen, dat ons ontbreekt. Zooals Prof. Heymans het zegt, is, door de allesoverheerschende plaats, die het natuurwetenschappelijk onderzoek in het menschelijk denken inneemt, de studie van den innerlijken mensch, van het bewustzijn, op den achtergrond geraakt, waardoor we vreemd zijn komen te staan tegenover ons zelven, tegenover anderen en tegenover den grond der dingen. [1]) Daardoor missen nog te veel tot werkelijke beschaving aangelegde individuen de gelegenheid om tot ontwikkeling te komen alleen, doordat ze niet vastberaden een bepaalde richting kunnen kiezen, die voor hen de meest geëigende is om zich in te ontwikkelen. Dat neemt niet weg, dat wij ons geen voorstelling kunnen maken van een maatschappelijke ontwikkeling, welke niet op technisch weten en kunnen gebaseerd is, en kunnen we dus de Inlandsche maatschappij slechts tot ontwikkeling brengen door ook haar die techniek te doen kennen en aannemen.

Toch is het niet zoo heel vreemd, dat de vraag zich voordoet, of we met al ons pogen en streven naar verheffing van de inheemsche rassen, die den Indischen archipel bewonen, wel een goed en uitvoerbaar werk beoogen. Vóór men deze vraag onder de oogen ziet, moet het eerst vaststaan, dat de Inlandsche maatschappij in ontwikkeling bij de West-Europeesche ten achter staat en in welk opzicht. Een ieder gevoelt, dat men, waar men verbetering wil brengen, beginnen moet met te zeggen, waarin de tekortkomingen van het heden bestaan. Zal men de vraag, of de Inlandsche volkeren wel op zooveel lager trap van maatschappelijke ontwikkeling staan dan de westersche onmiddellijk bevestigend beantwoorden, moeilijker is het te zeggen, in welk opzicht en waarom dat standpunt zooveel lager is.

Laat ons ons eigen volk nemen. Niemand zal ontkennen, dat het Nederlandsche volk beschaafd en ontwikkeld is. Doch is ook hier niet een groot deel der bevolking in armoede gedompeld en moeten niet te velen al hunne krachten inspannen om zich en hun gezin een schamel bestaan te verzekeren? Ellen Key zegt het zoo juist in haar boek, „De weinigen en de velen", hoe de maatschappelijke orde zoo dikwijls de oorzaak is van den druk, waaronder ieder werkt, die moet arbeiden om te leven en van de voorzichtigheidsmaatregelen, de lafheid en de laisser-aller slapheid, welke de broodvraag doet ontstaan; hoe veelal uit economische oorzaken karakterloosheid en hopeloosheid voortkomen, omdat aan een zelfstandig mensch geen andere keuze wordt gelaten dan zich tegen zijn geweten te onderwerpen en het verlies van zijn levensonderhoud.

---

[1]) Dr. G. Heymans, De toekomstige eeuw der Psychologie.

Waarin ligt dan die hoogere beschaving? Men zal wijzen op de vele instellingen van algemeen nut, de inrichtingen van onderwijs, de wetenschappelijke instellingen, musea, theaters en wat al niet meer. Maar men kan daartegen onmiddellijk aanvoereu, dat de massa des volks — de dienstbaren en ongefortuneerden — aan dat alles niet veel hebben. En al kan men soms om niet of voor zeer weinig van dergelijke zaken profiteeren, de massa maakt er toch geen gebruik van. Treurig licht werpt dit zeker op de volksbeschaving.

In een maatschappij als de onze is de tegenstelling van arm en rijk, van intellectueelen en onwetenden, van werkgevers en arbeiders echter zoo groot, dat men om zoo te zeggen niet van den toestand kan spreken, waarin zich de geheele maatschappij bevindt. En datzelfde zien we in Indië. Men vergeet wel eens bij zijn vertogen, dat „de" Inlander niet voor verheffing tot een hooger maatschappelijk peil vatbaar is, dat het nimmer de bedoeling kan zijn de geheele massa der Inlandsche volkeren plotseling op een hooger standpunt te brengen. Het zal daar, evenals hier, in de gegeven omstandigheden alleen mogelijk zijn een gedeelte van het volk in een menschwaardiger toestand te brengen.

In onze maatschappelijke organisatie is, in tegenstelling met de Inlandsche, één ding, waardoor men tegen de euvelen, die haar aankleven, ten strijde kan trekken en dat is het bestaan van een kern van menschen, het leiding gevend gedeelte van het volk, van hetwelk kracht uitgaat en dat den voortgang der maatschappelijke ontwikkeling in de juiste richting dringt. Vooral tegenwoordig is het voor de uitstekenden onder het volk mogelijk zich hooger op te werken en aldus invloed op den gang van zaken uit te oefenen. En dat is een gelukkige omstandigheid, want in alle lagen van de maatschappij vindt men beschaafden en tot beschaving aangelegden en wanneer voor die allen de gelegenheid hoe langer hoe grooter wordt om hunne gaven van hoofd en hart tot ontwikkeling te brengen dan kan ook de geheele gemeenschap te beter een hoog ideaal naderen. Intellect en moraliteit beheerschen meer en meer den gang van zaken, ook al speelt het bezit van aardsche goederen thans nog een overwegende rol. Op die wijze kan de maatschappij langzamerhand tot een harmonische ontwikkeling komen, waarbij orde en regelmaat, veiligheid van persoon en goed in den meest algemeenen zin gewaarborgd zijn door wetten, die in het leven zelf wortelen en die zijn samengesteld door de besten van het volk.

Bij Inlandsche volkeren in de tropen ontbreekt een dergelijke maatschappelijke organisatie, ontbreekt dus de mogelijkheid om tot hooger ontwikkeling te komen, hetgeen voor het geheele volk de meest nadeelige gevolgen kan hebben, waar het in het gedrang komt van den wedloop van de volkeren der aarde en voor het individu noodlottig is,

daar de maatschappij hem niet voldoende gelegenheid biedt om zich te verheffen boven het alledaagsche peil.

Bij zelfstandige naties is de tegenwoordige maatschappij langzamerhand gegroeid uit hetgeen was tot wat heden is, door strijd, niet alleen tegen vijanden van buiten, maar ook tegen misstanden in eigen boezem aanwezig. Veelal pleegt men voor de ontwikkeling van een volk strijd om de onafhankelijkheid, strijd om het zelfbehoud een noodzakelijken factor te noemen. Men verkeerde vroeger in de meening — en nog zijn velen die gedachte toegedaan — dat een oorlog slechts zeer tijdelijke nadeelen had, maar dat iedere strijd het volkskarakter sterkte en de energie deed opleven, terwijl een langdurige vrede slechts slapheid en een Jan Salie-geest in alle klassen der maatschappij bracht. Bij een vergelijking van Indië met Japan wordt dan ook meestal op Japans bestaan als onafhankelijke natie gewezen en zegt men, dat zonder de zucht naar zelfbehoud, die de Japansche natie gevoelde, geen ontwikkeling der maatschappij mogelijk zou zijn geweest, als men daar heeft kunnen aanschouwen. Ik wil niet ontkennen, dat een dreigende oorlog tot energie kan opwekken en tot groote krachtsinspanning kan aansporen, maar het is te absurd om te willen beweren, dat een dergelijke ramp noodzakelijk is voor het levendig houden der volksenergie. Bij zulk een redeneering moet men niet vergeten, dat achter elke methode om de een of andere theorie uit te leggen en te bewijzen zich de wil verschuilt om tot een vooruit gewenschte oplossing te komen, en zoo heeft men voor tropenbewoners de onderlinge veeten en oorlogjes, de rampen van hooger hand, juist voorgesteld als oorzaken, waarom die volkeren niet tot grooter ontwikkeling zijn gekomen. Merkwaardige tegenstrijdigheid in concludeering!

Aangezien nu onze koloniën geen zelfstandige natie vormen, missen — meent men — de inheemsche volkeren aldaar de eigenschappen om tot bloei en welvaart te komen. Doch dat dit niet het geval behoeft te zijn, hoop ik nader aan te toonen. Aan de verhouding van ondergeschiktheid, waarin een kolonie verkeert, zijn bij een „niet zelfzuchtige politiek," die het moederland tegenover zijne koloniën volgt, voordeelen voor die koloniën verbonden, welke voor haar van het grootste nut zijn. In zijn werk over „Het Staatsrecht van Ned. Ind." vat Mr. Kleintjes deze ongeveer als volgt samen [1]). Vooreerst kan een beter bestuur dan van de Inlandsche hoofden verwacht worden, waardoor een einde zal komen aan binnenlandsche onlusten, zeerooverijen en dergelijke. Bovendien gaat van het moederland een ontwikkelende invloed uit, zoodat de voordeelen, die een cultuurstaat door hoogere kennis en beschaving oplevert, door het overheerschte volk kunnen worden genoten. Zoo ook gaat van de zending

[1]) Mr. Ph. Kleintjes, Het Staatsrecht van Ned. Indië, p. 31 en vlgg. (deel 1)

een veredelende invloed uit, ontstaan verbeteringen in verkeerswegen, post, telegrafie, bevloeiingswerken, muntwezen enz. Het crediet van het moederland verschaft de kolonie eveneens voordeelen, welke voor haar alleen niet bereikbaar zijn, daar „de kolonie als het ware nog een kind is. dat nog niet op eigen beenen staan kan en de hulp van de moeder noodig heeft". Ten slotte is het lot der kolonie ten nauwste verbonden aan de welvaart van het moederland. Daartegenover stelt de heer Kleintjes enkele nadeelen, n. l. die van de onvolmaakte kennis, die het Bestuur van de kolonie heeft, te grooter naarmate de afhankelijkheid grooter is, terwijl verordeningen en ambtenaren aan het overheerschte volk worden opgedrongen en door het besturen van buitenaf op verren afstand de contrôle uit het moederland gering is, van welk laatste nadeel de behandeling der inboorlingen den meesten invloed ondervindt.

De afhankelijkheid, waarin het overheerschte volk verkeert, is min of meer groot, naarmate het moederland zwakker of krachtiger is, naarmate ook beginselen in de politiek deze of gene richting heenstuuren. Doet men haar te veel gevoelen, dan wordt de energie, die in het volk sluimert, niet wakker geroepen en kunnen geen groote mannen uit zijn midden opstaan, wier daden het gansche volk ten goede komen. Het volk blijft dan verkeeren in een toestand, waardoor het niet in staat is, zich uit eigen drang op te heffen tot die hoogte, waarop het behoort te staan, wil het aanspraak maken op waardeering en achting, welke ieder volk noodig heeft, om in de wereldgeschiedenis een eenigszins belangrijke rol te vervullen. Daarom heeft zulk een volk hulp noodig uit het moederland, niet alleen op staatkundig gebied, maar ook in economischen zin. Zonder ernstig streven door het moederland om die afhankelijke rassen tot meer welvaart en meer ontwikkeling te brengen, zullen zij door de langdurige verdrukking, waaraan zij hebben blootgestaan, de kracht missen, hunne eigen maatschappelijke organisatie te ontwikkelen, al was het alleen maar hierdoor, dat vreemden wetten en regelingen voorschrijven en recht verschaffen, welke wetten en welk recht niet voldoende rekening houden met de bij die volkeren gekoesterde begrippen omtrent moraal en recht. Wat zijn wetten, die niet in de zeden wortelen! Zij doen slechts kwaad en te erger, waar vroeger de belangen der volkeren, voor welke ze golden, geheel op den achtergrond stonden. Thans. nu men met die belangen wel rekening houdt, zal men zich gaan afvragen, wat de zeden zijn, waarop de wet gebaseerd moet zijn, en dat juist is voor den vreemden overheerscher zoo bezwaarlijk. Deze komt er dan toe wetten te maken naar een model, in eigen of ander land bestaande, niettegenstaande die waarheid, dat men op zulk eene wijze geen wetten kan „maken". De Franschman zegt „Le législateur ne fait pas la loi, il la constate". [1]

[1]) Vernier de Byans, Condition juridique et politique des indigènes. p. 15 en 277.

Dat constateeren der wet is voor het eigen volk al een arbeid, waaraan zich de besten moeten wijden, voor de studie waarvan de meest bekwame mannen hun beste krachten moeten geven. In een rede over Het Recht der Werkelijkheid zegt Mr. I. H. Hijmans, dat de wet moet voortvloeien uit het werkelijke leven, dat daarom de wetgever en de rechter zich daarvan volkomen op de hoogte moeten stellen. Bij het beslissen van onder de bevolking onstane geschillen, zegt deze geleerde, moet de rechter kunnen putten uit de wet, die werd samengesteld uit de voornaamste bron van het recht, die niet gevonden wordt in de gewoonte, noch in de rechtswetenschap, noch in de rechtspraak — en ik voeg er hier voor Indië bij, noch in de zeer lijvige staatsbladen, waaronder de Indische archieven gebukt gaan — maar in de levende werkelijkheid zelve, „hetgeen waar is, zoowel in de eenvoudige relaties der primitiefste volkeren, als in de fijnste combinaties der moderne zakenwereld".

Een Westersche Regeering in tropische koloniën zal, handelende van het standpunt, waarop de West-Europeesche beschaving den mensch thans gebracht heeft, maatregelen nemen, die volgens haar inzicht in de lijn der ontwikkeling liggen en dus die ontwikkeling kunnen en moeten bevorderen, maar dan ontstaan voor de landzaten in de tropen dikwijls wetten, die niet aanpassen aan de toestanden onder de bevolking en worden maatregelen genomen, die in een hooger ontwikkelde maatschappij passen, maar voor Inlandsche volkeren geen nut hebben. Het individu, in wiens belang die wetten samengesteld, die maatregelen genomen worden, is nog niet op een peil van ontwikkeling om de waarde ervan te beseffen en er den gunstigen invloed van te ondervinden. Integendeel kunnen bestuursdaden — en helaas is dat maar al te veel het geval — een averechtsche uitwerking hebben en de maatschappelijke ontwikkeling tegenhouden. Interessant is in dit opzicht de studie van den heer J. H. Boeke over Tropische Koloniale Staathuishoudkunde, waarin hij tracht aan te toonen, dat gemis aan economische behoeften bij de bevolking de reden is, waarom het Europeesch Bestuur er niet in geslaagd is de Inlandsche maatschappij te hervormen. Bovendien wordt dan op den primitieven onderbouw met zijn gemis aan die krachten en elementen, welke noodig zijn om de kosten te dragen, een kostbare bovenbouw naar Europeesch model opgetrokken en het gevolg daarvan ligt voor de hand. Het Gouvernement zal vele uitgaven hebben te doen, die met een harmonische ontwikkeling der economische toestanden gedekt zouden worden door de hoogere baten, die door meerdere welvaart in 's lands kas zouden vloeien, maar die dat Gouvernement nu in een chronischen geldnood doen verkeeren [1]).

Velen worden hierdoor ontmoedigd en zien het met angst en vreeze

[1]) J. H. Boeke. Tropisch Koloniale Staathuishoudkunde. Het Probleem.

aan, hoe groote geldsommen — gelijk zij zeggen — verspild worden aan de maatschappelijke ontwikkeling van volkeren, die daartoe niet in staat zijn. Zij wijzen op den feitelijken toestand, waarin de tropenvolkeren zich bevinden, en moedeloos lezen zij in dat belangrijke gedeelte van de verslagen betreffende het Mindere Welvaart Onderzoek „De economie in de dessa", dat in de karaktereigenschappen van het volk zelf zooveel redenen schuilen, waardoor van een verheffing tot hooger peil geen sprake kan zijn.

Ons pogen en streven daartoe is echter van een te recenten datum dan dat nu al die pessimistische conclusie mag worden getrokken. En als men zich verwonderd afvraagt, waarom we pas zoo heel kort bezig zijn in de goede richting, terwijl we toch al meer dan drie eeuwen in min of meer nauwe betrekking tot de overzeesche gewesten staan en die reeds meer dan een eeuw „besturen", dan is een verwijzing naar wat in Nederland zelf op het gebied van sociale wetgeving, van bemoeienis der Overheid met de belangen van de zwakkeren in maatschappelijken zin, geschied is, het beste antwoord. Is ook hier niet slechts 36 jaren geleden op initiatief van het Tweede Kamerlid Mr. S. van Houten de eerste wet op het gebied der arbeidswetgeving tot stand gekomen, n.l. die, welke arbeidsverbod voor kinderen beneden de 12 jaren bevatte?

In Indië is voor Nederland de schoone taak weggelegd om niet alleen verbetering te brengen in de toestanden onder de zwakkere klassen der maatschappij; hier moet deze in haar geheel hervormd worden, wil eindelijk de moederlandsche leiding zich kunnen beperken tot het noodzakelijk minimum. Een hervormingsplan kan alleen practisch zijn, wanneer het met en door de tegenwoordige menschen kan worden uitgevoerd. Dit sluit al in zich, dat wanneer men denkt aan ontwikkeling van de Inlandsche maatschappij, deze niet van buiten kan worden aangebracht, zonder rekening te houden met de karaktereigenschappen van het volk en het maatschappelijk standpunt, waarop het thans staat. Het probleem van de verklaring van de maatschappelijke betrekkingen, vooral wanneer die ontstaan uit het streven naar behoeftebevrediging van goederen en diensten, is voor het eigen volk al uiterst moeilijk. Hoeveel te meer is dat het geval voor een kolonie, welke door van ons zelf en onderling zoozeer verschillende stammen bewoond wordt. Wanneer men de toestanden van het volk, waartoe men behoort, bestudeert, zal men niet te kampen hebben met de eigenaardige bezwaren, die een dergelijke studie met zich brengt, wanneer het te onderzoeken volk een geheel andere levensbeschouwing heeft, wanneer godsdienst, denkwijze, taal en karakter zoo geheel verschillend zijn van die van het volk, waartoe de onderzoeker behoort. Waarvan dient men zich al niet op de hoogte te stellen, wanneer men de maatschappelijke ontwikkeling van een volk wil nagaan! De wijze,

waarop het zich gevormd heeft, de regeeringsstelsels, die het gehad heeft, de godsdienstige denkbeelden, de pressie door den eenen op den anderen stand uitgeoefend, de gebruiken binnenshuis en daarbuiten, de verhouding der beide seksen en die van ouders tot de kinderen, het handelssysteem, de werkverdeeling, het geestelijk standpunt der massa, voeding, woning, uitspanning van het volk en wat al niet meer; dat alles zal aan een nauwkeurig onderzoek moeten worden onderworpen.

Nu is er wel een overvloed van meer of minder wetenschappelijk materiaal over veel van die onderwerpen betreffende de Indische volkeren bijeengebracht, maar het is door de geheele Indische literatuur verspreid en daardoor moeilijk te raadplegen, terwijl het nog moeilijker is om daarnaar een bepaalde gedragslijn aan te wijzen, die men volgen moet om de Inlandsche volkeren uit den staat op te heffen, waarin ze zich nu nog bevinden. Slechts in de laatste jaren brengt het Mindere Welvaart Onderzoek meer licht, en al mag men der Commissie verwijten, dat het onderzoek te nauwgezet, liever te uitgebreid wordt gehouden, zoodat de lijvige rapporten als resultaat van haar arbeid verschijnen, in veel, wat vroeger slechts oppervlakkig en verspreid bekend was, heeft zij een zakelijk verband gelegd en werden door haar toestanden blootgelegd en ontleed, waarvan men eertijds slechts zeer algemeene kennis had of te hooi en te gras iets meer in het bijzonder wist. Ook hier mag der vreemde regeering geen te sterk verwijt treffen over het late tijdstip, waarop zij tot handelen ingreep. In ons land werd in '86 pas een parlementaire enquête ingesteld omtrent de werking der wet Van Houten (arbeidsverbod van kinderen beneden de 12 jaren), ten einde een beeld te verkrijgen van de toestanden in de fabrieken en werkplaatsen met het oog op de veiligheid, de gezondheid en het welzijn der werklieden en de verhooren dezer in het publiek gehouden enquête deden — zoo schrijft de heer van IJsselstein — „een rilling gaan door het land" [1]). Het groote publiek, dat steeds in den waan verkeerd had, dat de arbeidstoestanden in Nederland weinig te wenschen overlieten, zag zich toen in eens voor de naakte feiten geplaatst.

Waar het voor het eigen land reeds zulk een hoofdbreken kost om een behoorlijke sociale wetgeving in het leven te roepen, daar schijnt zulk een taak voor een koloniale regeering schier ondoenlijk, maar, wanneer het moederland zijn aanzien dankt aan het bezit zijner koloniën en daardoor wat meer is dan een mogendheid van den derden rang, mag men niets onbeproefd laten om te doen, wat in zijn vermogen is, om die verwijderde gebiedsdeelen ten behoeve der eigen bevolking tot welvaart te brengen. Met welke moeilijkheden men ook

[1]) H. A. van IJsselstein, Kort Overzicht van de Sociale Wetgeving in Nederland.

te kampen zal hebben, die hooge roeping kan en mag de eenige prikkel zijn, die een overheerschend volk in de tropische koloniën tot het verrichten van een grootschen arbeid beweegt, waarvan we de beoordeeling met gerustheid aan het wereldgericht der geschiedenis zullen kunnen overlaten. En al mogen teleurstellingen zich telkens voordoen, al mogen er juist ten gevolge van het beschavingswerk bewegingen onder de overheerschte volkeren op touw worden gezet, die in lijnrechten strijd met de bedoelingen der regeering zijn en haar tegenwerken, daar dient toch een vooruitstrevende regeering zelfbewust verder te gaan, omdat blijven stilstaan in alle omstandigheden nadeelen met zich zou slepen. Onze Britsche buren hebben sinds eenigen tijd met voor een Overheid allermoeilijkste consequenties van hun bestuur in Indië te kampen gehad. En karakteristiek is wat de Staatssecretaris voor Indië — de Minister van Koloniën dus — Lord Morley den 17den December 1906 in het Engelsche Hoogerhuis zeide, ter bestrijding van de meening, die jaren geleden door Sir Thomas Munro verkondigd was, dat men in Britsch-Indië bezig was een proef te nemen, die nimmer te voren in de wereld had plaats gehad, n.l. een vreemde overheersching in stand houden door een leger van inboorlingen, die daarbij onderwezen werden door middel van de vrije drukpers, waarvan het gevolg zou moeten zijn, dat een geduchte omwenteling de Engelschen ten slotte zou overrompelen. Lord Morley sprak naar aanleiding van die meening, welker waarheid hij ten volle verklaarde te erkennen, dat de zaak van een practisch standpunt moest worden beschouwd. „Laat ons" — aldus Lord Morley — „een oordeel vormen als practische menschen, die te doen hebben met het bestuur van een land. Dan zullen we moeten aanvaarden den plicht om voort te gaan, ook al toonen zich hier en daar uitwassen, die voor de overheersching zelve een gevaar kunnen opleveren. Opheffing van de vrijheid van drukpers zou niets te beteekenen hebben, wanneer men in Indië niet tevens brak met het geheele stelsel van opvoeding, dat daar geldt, met het bestaan van universiteiten en wat al niet meer. Had men een dergelijke staatkunde eertijds gevoerd, dan zou men een gemelijk, gemuilband en levenloos Indië hebben gevormd, dat men bezwaarlijk zou kunnen noemen een der meest schitterende juweelen, die aan een keizerskroon flonkeren". Men moge van deze vergelijking denken wat men wil; een dergelijke uiting getuigt toch zeker van een ernstig streven om alle consequenties van een bestuur met vooruitstrevende politiek te aanvaarden.

Ook in Nederlandsch-Indië zal de tijd komen, dat we ons rekenschap zullen hebben te geven van een nieuwen toestand van zaken, waarin de inboorlingen hun goed- of afkeuring zullen uitspreken over de wijze van bewindvoering door de regeering, welke dan van hare zijde daarmede rekening zal hebben te houden.

Een andere vraag is of het mogelijk zal zijn om de Inlandsche volkeren uit den toestand van achterlijkheid, waarin zij zich nu nog bevinden, te verheffen. Deze vraag heeft niet alleen van politiek standpunt beschouwd groote beteekenis, doch heeft een veel dieperen zin. Het geldt hier wetten van rasverandering en wat beteekenen tijdelijke nationale vereenigingen van individuen met een gemeenschappelijk politiek belang bij de eeuwen levende rassen, vraagt Mr. Steinmetz in de voorrede van het door hem vertaald werk van Haycraft „Darwinisme en maatschappelijke vooruitgang". Onder het hoofd „Evolutie" lezen we in dat boek: „Het geloof in ons vermogen om niet alleen ons eigen, maar ook andere rassen te wijzigen is een uiting van het groote feit, dat men evolutie noemt en dat thans door allen wordt aangenomen, die tijd en gelegenheid hebben den bouw van de levende planten en dieren na te gaan en die te vergelijken met de overblijfselen van andere vormen, die in de aardkorst zijn bewaard gebleven".

Een dergelijke gedachte geeft moed om voort te arbeiden aan die uiterst moeielijke taak, maar dan moet zij ook met een ernstigen wil om tot dat verheven doel te geraken worden aanvaard. Dan moet de Overheid ook voor de individuen, die de Inlandsche maatschappij vormen, de vrije zedelijke wilsbepaling eerbiedigen, opdat de goed aangelegde persoonlijkheden zich tot zedelijke, intelligente, krachtige individuen kunnen ontwikkelen en tengevolge van de selectie, die in den strijd om het bestaan de voortplanting der besten kan verzekeren, dit proces vrijelijk zijn gang kunne gaan. Zij, die aan de minwaardigheid der Inlandsche rassen gelooven, zullen mogelijk op den grondslag van deze redeneering zeggen: „laat dan in den strijd tusschen blank en bruin dezelfde wet ongestoord werken, opdat de meest geschikte ten slotte zegeviere, aldus den noodzakelijken ondergang der Inlandsche tropische rassen predikende. Maar hier roept de natuur een „halt". In de tropen toch — wie zal het tegenspreken — kan de blanke alleen als individu bestaan, niet als ras. Acclimatisatie is niet mogelijk, en aldus zal in de tropen de einduitslag van den vrijen strijd tusschen blank en bruin ten gunste van den laatste uitvallen.

Het is dus niet strijdig met de natuur der dingen, indien we als vreemde overheerschers trachten de volkeren van Indië tot werkelijke ontwikkeling te brengen. En wie mocht beweren, dat alleen strijd vooruitgang kan brengen en dat het verkrijgen van meer voorrechten en grootere ontwikkeling alleen mogelijk is, wanneer een volk die bevechten kan, terwijl de klassenstrijd verder het zijne zal moeten bijdragen om de maatschappelijke ontwikkeling te bevorderen, zou ik willen antwoorden, dat de geschiedenis het tegendeel leert. Het is in den laatsten tijd een verblijdend verschijnsel, dat de persoonlijke belangen hoe langer hoe meer op den achtergrond geraken en de belangen van het algemeen in de eerste plaats bevorderd worden. Het

leven heeft een dubbel doel, individueel en in verband met de gemeenschap. Onzen arbeid moeten we daarom niet gebruiken om op te bouwen voor onszelven als individu, maar die moet ten goede komen aan de gemeenschap. Zóó kunnen misstanden worden weggenomen, alleen omdat bij een zekere élite — en deze zal steeds grooter worden — het gevoel van rechtvaardigheid tot daden drijft, waarbij het algemeen belang geheel op den voorgrond treedt. Men kan het in dezen tijd meermalen opmerken, hoe het eigen belang niet meer de eenige drijfveer tot maatschappelijk handelen is. Strijden niet mannen voor de rechten van de vrouw? Hebben de rijken niet veel gedaan om de armoede te bestrijden en maatschappelijk geluk zooveel mogelijk binnen het bereik van een ieder te brengen? De arbeidswetten leveren het bewijs, dat de bourgeoisie de belangen der arbeiders weet te bevorderen; evenzoo al hetgeen voor volks- en ambachtsonderwijs wordt gedaan. Ook de belastingpolitiek van den modernen Staat toont aan, hoe de thans heerschende bezittende klasse den last der belastingen, die in den vorm van indirecte belastingen zwaar drukte op de minvermogenden, wentelde op de directe belastingen, waarin de arbeiders weinig bijdragen, een streven, dat te beter uitkwam, toen men de progressieve heffing van inkomsten- en successiebelasting invoerde. De drang naar verbetering van arbeidstoestanden, zegt Mr. M. F. W. Treub in zijn voordrachten over Klassenstrijd [1]), gaat met behulp van den Staat overal van de burgerlijke democratie, zoowel als van de arbeiders zelven, uit. Rechtvaardigheid, welke ontstond, is veel meer het gevolg geweest van uitgesproken en als rechtvaardig erkende eischen dan van overwinningen door de meerderheid met het zwaard op de minderheid behaald. Meer en meer ziet men in, dat wat recht is ten slotte geschieden zal. Breekt zich ook thans bij het Nederlandsche volk niet een ernstige wil baan om de tot dusver verwaarloosde volkeren van den Indischen archipel te geven, waar ze rechtens aanspraak op kunnen maken?

Wanneer dus elders is ondervonden, dat recht gegeven werd door den sterkere, laat ons dan niet wanhopen, waar wij in Indië voor het geval staan, dat de massa der bevolking nog niet zoo ver is om voor meerdere economische welvaart te strijden, om meer aandeel in de totale productie te verkrijgen. In stede van een ons vijandigen drang om ook te deelen in de groote voordeelen, die hun land aan anderen geeft, tot uiting te doen komen, moeten wij trachten het volk te overtuigen van zijn eigen belang en het op te voeden tot menschen, die meer doen, dan onverschillig tot zich nemen, wat de rijke natuur hun toewerpt. In Nederlandsch-Indië mag geen plaats zijn voor een partij als die der extremisten in Britsch-Indië, die den universeelen

[1]) *Vragen des Tijds* 1908, p. 102 en vlgg.

boycot predikt van al wat Engelsch is en die meent, dat een volk, dat een groote toekomst tegemoet gaat, „eerst waden moet door een veld van bloed" [1]).

Bij de beantwoording van de vraag, of een cultuurstaat als Nederland beschaving en economischen vooruitgang kan geven aan primitieve volkeren, vergete men niet, dat, waar — zooals hier — op altruïstischen grondslag door een sterkere rechten moeten worden gegeven aan een zwakkere en hinderpalen moeten worden weggenomen om de ontwikkeling van dezen mogelijk te maken, men met drie waarheden rekening dient te houden.

Vooreerst kan men geen daden ten gunste van den zwakkere verwachten, die in directen strijd zijn met de belangen van den sterkere zelf. Dat is een omstandigheid, die veel goeds tegenhoudt, omdat veelal tegenstrijdigheid van belangen vermeend wordt aanwezig te zijn, waar dat in werkelijkheid niet het geval is. Om dit met een voorbeeld toe te lichten, zal elke grootindustrie, die den arbeiders gaarne goede loonen geeft, ophouden met het toekennen van hoogere loonen, wanneer zij meent, dat dan het bedrijf niet voldoende winst zal afwerpen om te kunnen worden voortgezet. Om daaraan analoge redenen, zal het altijd een hoogst délicate quaestie voor de Overheid in Nederlandsch-Indië blijven, dat met den vooruitgang in maatschappelijke positie der Inlandsche rassen tevens bij dezen zal worden ontwikkeld een gevoel voor vrijheid en eigenwaarde, zoodat de opvoeding, die van het overheerschende ras uitgaat, moet uitloopen op een overbodig worden van die leiding. Zoodra de inheemsche rassen inzien, dat de eigen belangen in goede handen zijn bij henzelven, zullen er stemmen opgaan, zoo goed als in Britsch-Indië thans, dat men den voogd zal kunnen missen. Voor Nederland zal dan in Indië als *overheerscher* geen plaats meer zijn. Wij zullen ons hebben terug te trekken, zooals een gids, die zich overbodig ziet, wanneer zij, wien hij den weg heeft gewezen, op den bergtop zijn aangekomen, vanwaar zij het omliggende terrein kunnen overzien en zelf den weg verder weten te vinden.

Is daarmee dan gezegd, dat het tegen de moederlandsche belangen is om de opvoeding en de ontwikkeling der Nederlandsch-Indische volkeren krachtig te bevorderen? Immers neen! Veel meer zou een tegenovergestelde politiek noodlottig voor het moederland zijn. Iedere Staat is, zoo goed als ieder individu, onderworpen aan natuurwetten, waarvan hij, zonder gevaar voor zijn bestaan, niet kan afwijken. Zou men kortzichtig meenen, dat men, omdat men in een bepaald

[1]) E. Douwes Dekker, De politieke beginselen der Indische Extremisten, *De Beweging*, November 1910.

geval de macht geheel in handen schijnt te hebben, met die natuur wetten geen rekening behoeft te houden, dan zullen de gevolgen niet uitblijven. En zouden er werkelijk personen te vinden zijn, die willen beweren, dat er volkeren bestaan, die voorbeschikt zijn om in onmondigen staat te blijven? Zouden er werkelijk menschen zijn, die de stelling durven verdedigen, dat er volkeren zijn, die in dienstbaren staat moeten blijven verkeeren aan hen, die in de tegenwoordige omstandigheden de sterkeren zijn? Wanneer men ervan overtuigd is, dat dergelijke meeningen geheel onjuist zijn, dan zal men evenzeer moeten toegeven, dat het een eerste eisch voor een gezonde politiek is om de in de toekomst onvermijdelijke bevrijding der overheerschte volkeren te doen plaats grijpen onder leiding en niet tegen den zin van het moederland. De onmiskenbare drang naar hooger, die zich bij de overheerschten heeft geopenbaard, wijst erop, dat de eertijds sluimerende volkeren van Insulinde ontwaken. Onder hen is een beweging ontstaan, die nu althans al voor Java duidelijk aantoont, dat samenwerking van een volk, zoolang verbrokkeld geweest en zonder eenigen zin voor algemeen belang, mogelijk is geworden. De Heer Eyken eindigde een voordracht over de Jong Javaansche Beweging met de woorden: „Indië als een gemeenebest, als een autonome staat, waarin blank en bruin naast elkander samenwerken, met lossen band aan het moederland verbonden, dat zij het ideaal!" [1]) Een heel mooi beeld voorwaar! Daarin komt echter één ding voor, waaraan de in Indië levende Europeanen wel eens wat meer aandacht mogen schenken. Wanneer n.l. van samenwerking wordt gesproken in dezen zin, zoo is er van ondergeschiktheid geen sprake meer en alle symptomen wijzen erop, dat er onder de Inlandsche volkeren een evolutie zal plaats grijpen, welke dezen tot een dergelijke samenwerking volkomen geschikt zal maken. Welnu, laat ons dat verschijnsel met den noodigen ernst beschouwen, opdat in de toekomst die samenwerking ook door die volkeren begeerd wordt en het niet zoo ver kome, dat blank zich tegen zijn zin terug zal hebben te trekken om zich dan binnen de enge grenzen van het moederland te verdiepen in de waarheidvan het spreekwoord, dat waar het getij verloopt de bakens verzet moeten worden.

In de tweede plaats moet de groep, die steun ontvangt van den sterkere, in zichzelf de eigenschappen hebben, of tot ontwikkeling kunnen brengen om de haar verleende voorrechten te aanvaarden. Wanneer bij de vrouwen de drang niet bestond om de rechten machtig te worden, die zij meenen, dat haar toekomen, wanneer de vrouwen niet in staat zouden zijn — zooals dat weinige decennïën geleden

---

[1]) *Berichten en mededeelingen van de Vereeniging van Ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in Nederl.-Indië* te 's Gravenhage, N. 3.

nog het geval was — om het nut van die meerdere rechten in te zien, dan zouden de haar toegekende rechten niet door haar kunnen worden benut en geapprecieerd. Het zou dan van nul en geener waarde zijn haar in betere rechtspositie te brengen. Overal nu in onzen archipel ontwaart men een nieuw leven onder de Inlandsche volkeren, een ontwakend gevoel voor gemeenschapsleven en samenwerking. Voor moederlandsche energie geen schooner gelegenheid om die begeerte naar ontwikkeling en meerdere kennis te bevredigen en aan te wakkeren!

In de derde plaats kan van altruïstischen invloed geen sprake zijn wanneer er geen wederzijdsch vertrouwen bestaat en men van weerskanten elkander niet begrijpt. Zoolang een volk nog onmondig is en geen aandeel in de wetgeving en de regeering kan hebben, zal het zich zonder bezwaar onderwerpen aan wetten, die het niet zelf gemaakt heeft, wanneer het voldoende vertrouwen in de Overheid heeft om te gelooven, dat die wetten, juist omdat het algemeene regelen zijn, op onpartijdige wijze het belang van allen pogen te regelen. Dat het in de tropen schier ondoenlijk voor een vreemde Overheid is zulke wetten samen te stellen zonder de medewerking van de landzaten zelven, doet in dit verband niet ter zake. Het moet natuurlijk het streven zijn de bevolking tot dat medezeggenschap op te voeden. Voordien kan de Overheid in Indië echter voor de volkeren aldaar eerst dan veel doen, wanneer niet alleen van de zijde der Overheerschers alles wordt gedaan om de Inlandsche maatschappij te leeren kennen, zoodat naar aanleiding van de verkregen wetenschap een bepaalde gedragslijn kan gevolgd worden, doch tevens — en men achte dit niet gering — wanneer van Inlandsche zijde wordt erkend, dat de Westersche beschaving een hoogere is dan die der tropische volkeren zelf. Thans erkennen de Inlanders dat niet algemeen, daar zij tengevolge der volkomen onkunde met de kenmerken dier beschaving niet tot oordeelen in staat zijn, terwijl bovendien de voordeelen der beschaving zich aan den natuurmensch niet altijd als zoodanig voordoen, m. a. w. door hem niet worden begrepen. Daar komt bij, dat primitieve volkeren tegenover den vreemdeling gewoonlijk als vijand staan. De oudste bewoners van ons land zouden den vreemdeling sparen, zoolang hij hun gastvrijheid genoot, maar daarna was hij van zijn leven geen oogenblik zeker! Schrijvers over Japan constateeren, dat de Japanner, hoewel voor trouw aan zijnen heer zijn leven veil hebbend, tegenover de westerlingen van liegen en misleiden een nationale gewoonte heeft gemaakt, zoodat de westersche handelaren den Japanner ter wille van de goede verstandhouding niet te veel in het oog moeten houden. Die vijandschap wordt merkwaardig geïllustreerd door een preek van een Japansch-Christenprediker, die de weldaad der goddelijke genade zoo groot achtte, „dat ze U

zelfs den vreemdeling kan leeren liefhebben" [1]). Alles leidt er evenwel toe, dat de volkeren der aarde zich meer en meer tot elkaar neigen. Het wereldverkeer, dat zich in de laatste eeuw zoo enorm ontwikkeld heeft, is daar de voorlooper van. Door nauwere aanraking zal het goede in de verschillende godsdiensten meer en meer op den voorgrond treden en gewaardeerd worden, en zullen de volkeren, die nu nog gescheiden zijn door onkunde van elkanders levensbeschouwing en gedachtengang, nader tot elkaar gebracht worden. Onbekend maakt onbemind; het geldt zoowel voor de eene als voor de andere partij. Daarom zal noodig zijn een betere kennismaking van de beide elkaar ontmoetende groepen, een toenadering, die mogelijk zal maken elkaar beter te begrijpen en te waardeeren. Moet dus de Europeesche overheerscher zich eenerzijds geheel op de hoogte stellen van de denkwijze en de levensomstandigheden van de Inlandsche bevolking, ook deze moet nader komen tot hem, niet doordat haar een Europeesche beschaving wordt opgedrongen, maar doordat voor de besten der zonen van het volk gelegenheid wordt geopend om kennis op te doen van de westersche maatschappij ter plaatse zelve, waar die alleen grondig te verkrijgen is, in het moederland dus. Met de hier opgedane kennis kunnen zij later in eigen land weergekeerd, arbeiden ten nutte van de Inlandsche maatschappij en kunnen zij als leiders van hun volk optreden, niet alleen als ambtenaren met het bestuur belast, maar ook in economischen zin; mogelijk is de tijd dan niet meer zoover, dat zij zelven ondernemingen vanlandbouw en nijverheid kunnen oprichten en beheeren.

Volledigheidshalve dient de vraag, of in de persoonlijke eigenschappen van den Inlander bezwaren tegen verheffing van het geheele ras worden aangetroffen, hier ook nog besproken te worden. De enkele Inlanders, die een goede opvoeding hebben genoten en met een boven allen lof verheven energie — ik druk speciaal op deze eigenschap — zich kennis in Nederland hebben vergaard en menschen zijn geworden, die ook van westersch standpunt beschouwd wat beteekenen, zijn een levende weerlegging van de stelling, dat de Inlander niet tot geestelijke en moreele verheffing op te wekken is. En gaat men buiten onze kolonien dan heeft men slechts te wijzen op vele Britsch-Indiërs van hooge ontwikkeling of Filipino's, wier daden en eigenschappen hun een gulden naam in de geschiedboeken zouden hebben verschaft, waren ze slechts onder andere omstandigheden en onder een ander volk opgetreden. Aangezien ze thans leven of leefden te midden van een volk, dat de heerschappij heeft te dulden van andere rassen,

---

[1]) H. S. M. van Wickevoort Crommelin, „Een herlevend volk, schets van de Japanners en hun land", p. 6.

maakt hun mannelijk optreden — meermalen met den dood geboet — hen tot oproerlingen, doch in de oogen hunner stamverwanten zeker tot martelaren van de goede zaak.

Dat de hooger ontwikkelden der gekleurde rassen een wrok gaan gevoelen tegen den blanken overheerscher is geen wonder, wanneer men de houding gadeslaat, die de blanke, alleen door zijn huidskleur zich veelal meent te mogen veroorlooven tegenover den bruinen broeder. Weliswaar hebben aanschrijvingen van regeeringswege verbetering ten deze gebracht in de houding door sommige bestuursambtenaren en andere dienaren van den Staat tegenover de bevolking aangenomen maar het kwaad zit dieper en is gelegen in de opvattingen omtrent het rasverschil, waardoor de leden van het bevoorrechte ras zich zoo dikwijls boven de gekleurde rassen gevoelen en velen die aanmatigende houding aannemen, die den weldenkenden westerling zooveel aanstoot geeft. Hoeveel te meer moet dat het geval zijn met den ontwikkelden Oosterling.

Gelukkig is vanaf den tijd, toen de heer Holle zijn belangelooze pogingen daartoe in het werk stelde, hoe langer hoe meer de mogelijkheid ingezien van de intellectueele ontwikkeilng van den Inlander. Waar een man als deze geheel alleen en met zoo weinig hulpmiddelen als hem ten dienste stonden, de door hem bereikte resultaten verkreeg-[1]), daar kan men verwachten, dat een algemeene toepassing van dergelijke beginselen de meest verrassende gevolgen moet hebben.

In het boek „Over Java en Javanen" zegt de Heer Schmalhausen, dat we den Javaan niet moeten beschouwen en beoordeelen naar den maatstaf van den beschaafden Europeaan, die van zijn jeugd af goed en geregeld onderwijs heeft genoten en wien de middelen ten dienste staan, die de westersche beschaving aanbiedt om den gezichtskring te verruimen. „Wanneer dan ook het volk thans nog dom is", zoo vraagt hij, „wie is daarvan dan de schuld? Laat ons liever zwijgen over die domheid, want er schuilt een aanklacht in tegen ons koloniaal beleid". De Heer Schmalhausen is echter niet erg optimistisch gestemd over wat men van den Javaan kan maken en meer dan goede werklieden en ambachtslieden meent hij, dat ze in de tegenwoordige levensomstandigheden niet kunnen worden. Als voorbeeld stelt hij 10000 boeren van Holland en een even groot aantal van Java's volk. Hij meent, dat er onder hen een groot percentage van middelmatige vermogens is, een kleiner van achterlijken en alleen bij de eersten enkelen, die boven het gros uitsteken en baanbrekers kunnen worden.[2]) Waarop zich die meening grondt, omschrijft hij niet, maar ik zou daartegenover willen stellen, wat we thans zien, en dit niet alleen op Java, maar

[1]) Zie hierover Dr. Snouck Hurgronje in de *Gids* 1908, deel 3, p. 443 en vlgg.
[2]) H. E. B. Schmalhausen. Over Java en de Javanen, p. 48.

ook bij andere Inlandsche volkeren, dat er n. l. enkelen met groote inspanning en met eigen middelen naar Holland komen — volstrekt niet alleen van de hoogere standen — daar enkele jaren blijven vertoeven en dan in de een of andere richting zich bekwamen, niet zelden tot een academischen graad! Wat is dit? Hier ziet men toch dunkt me een sterk bewijs van het tegenovergestelde, want voor den oosterling is het veel moeilijker tot zulk een hoog punt van ontwikkeling te komen dan voor hen, wier opvoeding en omgeving daar als vanzelf toe medewerken. De onlangs overleden Directeur van Landbouw in Ned. Indië M. Treub en zijn opvolger Lovink achtten den Javaanschen Landbouwer niet minder dan den Hollandschen boer, en wie over de omstandigheden, die de ontwikkeling van den Inlandschen landbouw belemmeren, meer wil weten, kan daarover in het boek „Landbouw" van den eerstgenoemde een schat van gegevens vinden.

Men heeft mij wel tegengeworpen „wat bewijst dat nu, dat een enkele Inlander een zekere wetenschappelijke hoogte, een dokterstitel weet te bereiken of ons onderwijs met succes weet te volgen!" Daarop zou ik willen antwoorden, dat mannen, die zich, met evenveel energie en wilskracht, met evenveel kleinachting van voor den gewonen mensch zooveelzeggende moeilijkheden, als de Inlander ondervindt te midden van de weinig ontziende Europeesche maatschappij, op een eenmaal door hen gekozen levensdoel werpen, ook onder de meer beschaafde rassen slechts weinig worden aangetroffen. Men beschouwe hier niet alleen het resultaat op intellectueel gebied bereikt, maar ook de moreele karaktereigenschappen, die er voor een Javaan, een Menangkabauwer, Batakker of Ambonees noodig zijn, om ons zulke verheven voorbeelden van selfmade-men te toonen.

Willen we thans nagaan, wat door Nederland kan gedaan worden om de Inlandsche maatschappij economisch op betere grondslagen te doen rusten, dan vergete men niet, dat het onmogelijk is een plan te vormen, waarbij men zich een toestand voor oogen stelt, aan welken de fouten, die onze maatschappij aankleven, vreemd zijn. We kunnen niet anders dan de Inlandsche maatschappij in dezelfde richting tot ontwikkeling brengen als die, waarin zich onze maatschappij voorwaarts beweegt. We moeten daarbij vermijden om de Inlanders te vereuropeaniseeren, en waar mogelijk zullen we moeten trachten de fouten te ontwijken, die hier gemaakt zijn in de middelen tot volksopvoeding en sociale wetgeving. Wat we n i e t kunnen, is uitgaan van een standpunt, van waar men onze maatschappelijke omstandigheden als verkeerd beschouwt, zoodat we in Indië een geheel andere maatschappij in het leven zouden hebben te roepen. In het laatste geval zouden we niet anders doen dan een Utopia, a land of nowhere der verbeelding voor oogen tooveren, want het is een onmogelijkheid om te profeteeren,

wat ten slotte de meest gewenschte maatschappij zal zijn, of hoe de maatschappelijke ontwikkeling ten einde toe zal voortgaan. Er zijn te veel invloeden, die geheel buiten het menschelijk handelen omgaan, zoodat, ook al is men niet geheel historisch materialist, men toch zal moeten toegeven, dat er een bepaalde noodzakelijke ontwikkelingsgang in de maatschappelijke toestanden van de volkeren valt waar te nemen. We kunnen derhalve niet anders doen dan daarmede rekening houden en voor Indië nagaan in hoeverre de toestanden er afwijken van de onze. We kunnen geen gansche omtoovering bewerkstelligen van een primitieve Oostersche maatschappij in eene, die de gelijke zou kunnen worden genoemd van de westersche, doch niettemin zullen hier en daar radicale maatregelen moeten genomen worden, vooral ook vooroordeelen moeten worden weggenomen, wil men eenig degelijk werk in Indië tot stand brengen.

Ten aanzien van het onderwijs voor de Inlandsche bevolking zal men er voor moeten zorgen, dat het weinige, dat gegeven kan worden, van voldoende qualiteit is om een bevredigende volksopvoeding te geven. Bij de pogingen om de Inlandsche nijverheid tot ontwikkeling te brengen zal men niet alleen moeten zorgen voor afzetmarkten, zal men niet alleen de werktuigen moeten verbeteren, maar zal men die maatregelen moeten nemen, waardoor der bevolking de hoedanigheden worden bijgebracht, welke noodig zijn om concurreerend tegen thans zooveel sterkere volkeren te kunnen optreden. Men zal de energie, welke in de Inlandsche volkeren sluimert, moeten aanwakkeren om hen ten slotte in staat te stellen zichzelf op den weg der beschaving verder te brengen.

Zou het blijken, dat we niet anders kunnen doen, dan steeds beschermend over achterlijken te waken, dan zou daarmede het streven naar ontwikkeling van de inheemsche rassen van onzen archipel, hetwelk het allervoornaamste doel moet zijn van de ethische politiek, veroordeeld zijn en konden we niet beter doen, dan eerlijk onze onmacht te erkennen en het standpunt prijs te geven, dat Nederland kan innemen om een grootsche rol in de wereldgeschiedenis te vervullen

Dit opstel beoogt niet de maatregelen aan te geven, welke genomen zullen moeten worden om de ethische politiek van bespiegelende theorie tot practische werkelijkheid te maken. We willen evenwel trachten een oplossing te vinden van het moeilijke vraagstuk, dat zich hierbij altijd voordoet — welke die maatregelen ook mogen zijn — n.l. hoe de fondsen moeten worden verkregen om een volksopvoeding van millioenen mogelijk te maken. Iedere natie, welke op een betrekkelijke welvaart bogen kan, zal voldoende aan belastingen kunnen opbrengen om de gewone staatsuitgaven te dekken. Een geleidelijke vooruitgang waarborgt daar bij een goed finantieel beheer, dat de noodige uitgaven uit de gewone middelen bestreden kunnen worden,

terwijl in bijzondere omstandigheden buitengewone maatregelen genomen kunnen worden, voor zoover het crediet van den Staat zulks veroorlooft. Voor een normale toevloeiing van belastingen in de staatskas is een zekere mate van welvaart bij de bevolking onontbeerlijk en daarin schuilt voor Indië de moeilijkheid. De Europeesche cultures zullen in de tegenwoordige omstandigheden de inheemsche bevolking niet tot dien graad van welstand brengen, welken zij zou moeten hebben om de kostbare staatsuitgaven mogelijk te maken, die voor de ontwikkeling harer eigen maatschappelijke organisatie noodig zijn. Om aan de behoeften van (Europeeschen) groothandel en grootindustrie te voldoen moet het Gouvernement enorme sommen besteden, die verhoudingsgewijs voor de Inlandsche bevolking zelve te drukkender zijn, omdat zij nog geen behoefte heeft aan al hetgeen daarmede tot stand wordt gebracht, als havenwerken, wegen en andere werken van openbaar nut, zooals zij thans in Indië voorkomen. Bezuiniging op dergelijke uitgaven zou echter niet in het belang van den algemeenen vooruitgang der koloniën zijn. Wat moet er nu gedaan worden, opdat de bevolking uit deze voor hare maatschappelijke ontwikkeling nadeelige positie verlost worde?

Alvorens deze vraag tot eene oplossing te brengen, gaan enkele algemeene opmerkingen vooraf. Wanneer men een land tot welvaart wil brengen, is er kapitaal noodig, kapitaal, dat productief gemaakt wordt door arbeid. Ook in de tropen geldt dat axioma. De Inlandsche bevolking bezit echter zoo goed als geen kapitaal, bezit ook niet de kennis, die noodig is om ondernemingen op te richten en te beheeren. Vandaar, dat Europeesch kapitaal een onafwijsbare eisch is voor de ontwikkeling der koloniën, zooals vanzelf spreekt, productief gemaakt door Inlandschen arbeid onder leiding van Europeanen. De Inlandsche bevolking heeft tengevolge van de geringe maatschappelijke ontwikkeling en de klimatologische omstandigheden, waaronder zij leeft, niet zulk een krachtigen en natuurlijken prikkel tot arbeid — vooral niet tot geregelden arbeid — welken men in de gematigde streken aantreft, zoodat hier arbeid een noodzakelijkheid, men kan wel zeggen een behoefte, voor den mensch is geworden. Ziedaar de bron der groote moeilijkheden, waarmede we tot in het hart van het probleem betreffende het arbeidsvraagstuk in de tropen zijn doorgedrongen. De Staat wenscht uitbreiding van kapitaal te bevorderen en moet dit dus, indien het zich beschikbaar stelt om de bronnen van welvaart van Indië tot ontwikkeling te brengen, beschermen tegen de gevaren, die voortspruiten uit dat gemis aan behoefte tot geregelden arbeid, bij een groot deel der bevolking aanwezig, gevaren, die de bedrijfszekerheid bedreigen; de Staat ook moet er anderzijds tegen waken, dat de bevolking het slachtoffer wordt van het machtige uitteraard egoïstische kapitaal.

Want het is evenzeer een niet te weerleggen feit, dat niemand zijn kapitaal beschikbaar stelt alleen in het algemeen belang, maar dat het maken van winst de drijfveer is, die het kapitaal naar de tropen of waarheen ook, lokt. De ondernemers beoogen hun eigen voordeel en zien dus in dien achterlijken toestand der bevolking al spoedig een kwaad, dat niet zoo zeer de omstandigheden, misschien zelfs fouten, in het regeerbeleid van 't overheerschende ras tot oorzaak heeft, maar dat voortspruit uit de karaktereigenschappen van de bevolking, die daardoor in dat opzicht hun sympathie niet deelachtig wordt. Instede van onvermogen, waarmede men hier te doen heeft — men begrijpe mij goed, geen onvermogen tot persoonlijken arbeid, maar onvermogen in meer algemeenen zin, gelijkstaande met achterlijkheid — spreekt men van onwil, en deze opvatting, zooals ze algemeen voorkomt, leidt er toe, dat men dikwijls als eenig middel om verbetering te brengen straf aanprijst en toepast. Zij, die de oorzaken van het kwaad dieper zoeken en door opvoeding of — zooals men gewoonlijk zegt — het mondig maken van de bevolking, verbetering alleen mogelijk achten, worden naar dien maatstaf idealistische philanthropen en spottenderwijs vrienden van den Inlander genoemd.

Het gemis aan behoefte tot geregelden arbeid noemde ik zooeven een gevolg van den achterlijken toestand, waarin de inheemsche volkeren der tropische koloniën zich nog bevinden. Ook elders heeft men dergelijke verschijnselen kunnen waarnemen. Schier overal, waar zich een fabrieksnijverheid ging ontwikkelen, hadden de fabrikanten den meesten last om geregeld arbeiders te verkrijgen. Toen de textielnijverheid zich in Engeland en Schotland begon uit te breiden, hadden de fabrikanten daar dezelfde bezwaren te overwinnen als die, waarmede de groot-ondernemers in Indië thans te kampen hebben en die volgens dezen directe gevolgen van den Inlandschen volksaard zijn! In een artikel in *De Gids* van 1865 zet Prof. Fruin duidelijk uiteen, hoe in de middeleeuwen alle natiën van Europa een periode gekend hebben, waarin de bevolking door vrijen arbeid nog niet voldoende inkomsten had, om daaruit den Souverein finantieel te steunen, opdat deze aan zijne verplichtingen zou kunnen voldoen. In iederen zich ontwikkelenden Staat, zoo lezen we daar, had de Souverein meer geld noodig dan de bevolking in staat was op te brengen uit hetgeen zij door vrijen arbeid verdiende, zoodat in die omstandigheden dwang tot arbeid moest worden toegepast. Daarom eischte de Souverein dan arbeid als loon voor de moeiten aan de regeering verbonden, waarop hij recht had, want de Souverein kon zoowel gehoorzaamheid en volgzaamheid als geldelijken steun van zijne onderdanen eischen om zijne verplichtingen te kunnen nakomen.

Zoo ook schreef de Magna Charta (the great charter) van 1215 voor Engeland voor, dat niemand ten behoeve van bruggen- en wegenbouw

meer diensten te verrichten had dan van ouds gebruikelijk was. Het is alsof men uit een der reglementen betreffende de heerendiensten voor Ned. Ind. citeert! En toch was die Magna Charta, volgens Mr. A. F. de Savornin Lohman, „een voor het handhaven van de ware vrijheid zoo uiterst gewichtige wet, omdat zij, zonder op het wezen van het regeerrecht inbreuk te maken, het beginsel van persoonlijke vrijheid en gelijkmatige bescherming van persoon en goed op den voorgrond stelde" [1].

We behoeven ons echter niet buitenslands te begeven, want in ons land bestonden in de middeleeuwen evenzoo allerlei verplichte diensten. Bij Ter Gouw, in zijn werkje over de Gilden, lezen we „Hadden Burgemeesteren eens wat boomen laten kappen, dan kommandeerden zij het schoenmakersgilde om die weg te dragen", terwijl verscheidene andere mededeelingen aldaar aantoonen, hoe ook hier de Overheid met straffe hand voorkwam, dat de noodige arbeid, die voor de behoeften der maatschappij gepresteerd moest worden, verloren ging. Zoo bijv. kan men daar lezen: „In 1473 hadden de lakenvolders te Amsterdam het plan gevormd de stad te verlaten; maar de Regeering wendde zich tot hertog Karel den Stoute en deze gebood aan alle volders met hunne knechts op verbeurte van lijf en goed in de stad te blijven en er hun ambacht uit te oefenen, gelijk zij schuldig waren".

In het licht dier tijden, betoogde Prof. Fruin in zijn reeds aangehaald artikel, zou het cultuurstelsel, zooals het in onze koloniën werd toegepast, niet verwerpelijk zijn geweest, hadde de regeering met de uitkomsten daarvan anders gehandeld. Maar instede van alleen van de Inlandsche bevolking te vorderen wat ze noodig had om hare plichten als souverein te vervullen, eischte ze veel meer en, ten gevolge van dat stelsel, vloeiden gedurende een kleine halve eeuw — het is bekend om welke redenen — rijke baten de Nederlandsche schatkist toe. Toen men langzamerhand tegen dat onrecht opkwam en ten slotte het cultuurstelsel zoo goed als werd afgeschaft, verdween daarmede tevens de opvoedende kracht, die zulk een stelsel had kunnen hebben voor de inheemsche bevolking, indien men de opbrengsten besteed had ten faveure van de economische ontwikkeling en de welvaart der landzaten.

Onder de werking van het cultuurstelsel ontstonden nieuwe industrieën. Tal van fabrieken, bijna 100, voornamelijk ter verwerking van suikerriet, werden met finantieelen steun van de regeering opgericht. Deze vormden zich in den loop der tijden tot vrije ondernemingen, waarin de oorzaak ligt van de groote vlucht, die later de suikerindustrie kon nemen [2]. Maar het cultuurstelsel had de bevolking zelf

[1] Mr. A. F. de Savornin Lohman, Gezag en Vrijheid, p. 45.

[2] Vide Mr. A. Paets tot Gansoyen, Praeadvies voor 't 10e Congres van 't Ned.-Ind. Landb. Synd. De rechtsverhouding tusschen den werkgever en den Inlandschen werkman op Java.

in haar ontwikkeling niet gesteund. De Souverein had alleen zijn rechten doen gelden; de verplichting om de bevolking in staat te stellen „om al wat plichtmatig en betamelijk is onbekommerd te verrichten, en haar te helpen, al dat goede tot stand te brengen, dat noch door ieder afzonderlijk, noch door vrijwillige samenwerking van enkelen volbracht kan worden" [1]), had hij verzaakt.

Zoo heeft men in Indië een vrije Europeesche industrie gekregen, voorzien van alle hulpmiddelen en alle eigenschappen om hare eigen belangen zooveel mogelijk te bevorderen, tegenover een bevolking, waaruit zij hare arbeiders moet recruteeren, die nog niet in staat is om haar economische belangen in te zien en daarvoor op te komen.

Op welke wijze heeft men nu getracht die beide tegenstrijdige belangen aan een behoorlijke regeling te onderwerpen? Voor de Buitenbezittingen deed men dat door de z. g. n. koelie-ordonnanties, die een werkelijke arbeidswetgeving inhouden, daar ze een wettelijke regeling van het arbeidscontract in zijn geheel omvatten. Zij gelden met een enkele uitzondering alleen voor van elders afkomstige werklieden. Voor Java heeft men, als eenige arbeidswetgeving, het aan de Code Civil ontleende Europeesche dienstbodenrecht van het B. W., op de Inlandsche bevolking toepasselijk verklaard, en het blijkens arrest van het H. G. dd. 3 Nov. 1882 overbodige art. 328*a* van het Strafwetboek voor Inlanders, hetwelk een misdrijf bedreigt, dat voor Ned.-Indië gestraft kan worden als oplichting, bedoeld bij art. 328 van dat Strafwetboek. Volledigheidshalve kan men hier nog bijvoegen een overblijfsel van de bij Stsbl. 1903, No. 108, ingetrokken Publicatie van 1838 (Stsbl. 50), n. l. het verbod tot het sluiten van overeenkomsten met de oudsten en voornaamsten der dessa's, namens die dessa's aangegaan.

De motieven, waarom men de koelie-ordonnanties voor de Buitenbezittingen in het leven riep, waren dezelfde, die het aanzijn gaven aan een voorschrift, dat reeds in het regeeringsreglement van 1830 wordt teruggevonden, n. l. aan het slot van art. 116, hetwelk luidt: „De wijze, waarop dit (het aangaan van overeenkomsten met de oudsten en voornaamsten der dessa's tot voortzetting van nuttige bedrijven) een en ander kan geschieden, wordt van tijd tot tijd door den G. G. bepaald, volgens het beginsel om de Inlandsche bevolking tegen alle willekeur te beschermen, doch tevens om in het algemeen belang aan nuttige bedrijven de noodige handen te verschaffen tegen een matig loon". Het was dus het streven om de Europeesche cultures mogelijk te maken door den ondernemers geregelden arbeid te verzekeren en anderzijds de arbeiders te beschermen tegen den willekeur der werkgevers. Het was hetzelfde streven, dat Colbert in de

[1]) Vide Fruin in *De Gids* van 1865, p. 28 en vlgg.

17de eeuw bewoog om regelen in het leven te roepen om Frankrijk tot een industrieel land te maken. De Fransche regeering poogde toen de onderdanen de daarvoor noodige energie bij te brengen, die dezen misten, poogde ook om, waar vakkennis ontbrak, die uit het buitenland aangevoerd te krijgen, terwijl ze kapitaal — waar noodig — voorschoot. Die staatsvoogdij was weliswaar onder Colberts minder ruim ziende opvolgers vaak knellend, maar had toch op de Fransche volkshuishouding dier dagen een gelukkigen invloed. Ook toen had men in Frankrijk een arbeidswetgeving, die de arbeiders in uiterst ondergeschikte positie hield. Men legde hun de verplichting tot internaat op; de fabriek voorzag door nevenbedrijven in kleeding en voeding der arbeiders, die aan kazerneachtige tuchtbepalingen waren onderworpen. Het type der manufactures in dien tijd vertoonde — als Dr. Van Embden in een rede over den werkkring van den grootondernemer zegt — „niettegenstaande de rechtsbekwaamheid der werklieden toch eenigermate trekken van een als huishouding gesloten dwangonderneming". Een beeld voorwaar, dat men ook van de ondernemingen in Indië onder vigeur van de koelie-ordonnanties kan ophangen!

Het gevaar van de koelie-ordonnanties is dan ook gelegen in de poenale sanctie, die toepassing harer voorschriften moet waarborgen. Is in de beschaafde staten van Europa met hun heirleger van kundige rechters en ambtenaren de strafwet uit den aard der zaak voornamelijk voor de economisch zwakkeren een gevreesd instituut, in Indië komt daar nog bij, dat het handjevol ambtenaren — veelal leeken —, die met de rechtspraak belast zijn, er zelfs met den besten wil ter wereld niet voor kunnen zorgen, dat de wet in al haar gerechtigheid wordt toegepast, zóó dat ze gehoorzaamd wordt, waaronder ik versta goed gehoorzaamd wordt. En de menschelijke natuur schijnt er op gericht te zijn om in dergelijke omstandigheden eerder tot een te strenge en onrechtvaardige toepassing der strafbevoegdheid over te gaan, dan deze — eenmaal gegeven — ongebruikt te laten. Daarin ligt m. i. de reden, dat de koelie-ordonnanties niet voldoen aan dien allervoornaamsten eisch, dien men aan iedere wet mag stellen, n. l. dat ze recht moet scheppen.

Wanneer men dat recht in beschouwing neemt, zal men daarbij toch nimmer een groep van personen of enkele bevoorrechten in den kring dier beschouwing mogen trekken, maar zal het geheele mensch dom daarvan object moeten zijn. Gaat men nu uit van het standpunt, dat staatszorg onontbeerlijk is bij het streven om de welvaart te bevorderen, want dat het particulier initiatief geen bevredigende resultaten zou opleveren, dan moet eveneens de Staat ieders belang bevorderen, zoo, dat een ieder verder zijn eigen belangen kan behartigen. Bereikte men dat doel niet, dan zou in een minimum van tijd het recht van den sterkste heerschen, zooals men wel zegt, vorm van het grootste

onrecht. Dikwijls heeft men den wetgever het verwijt gemaakt, dat hij alleen de economisch zwakkeren beschermt, alsof, zoo riep men uit, de werkgever in Indië vooral, geen bescherming noodig heeft. Het spreekt vanzelf, dat de wetgever er naar streven moet allen te beschermen, maar het ligt in den aard der feiten, dat de zwakkeren meer behoefte hebben aan bescherming. Wetten zullen er dikwijls meer op gericht moeten zijn om den sterkeren te ontnemen, wat dezen zich reeds toegeëigend hebben, dan dat zij een geheel nieuw samenstel van verhoudingen scheppen, waarbij aan ieder het zijne kan worden uitgereikt. Geen wonder dus, dat er van de zijde van desterkeren immer verzet is tegen die min of meer philanthropische bepalingen.

Ook in onze maatschappij zijn de arbeiders de economisch zwakkeren. Hier echter paart zich, zooals Prof. Nolens dat uitdrukt, „aan de toenemende macht over de natuur een in steeds ruimer kring oplevend streven om de voordeelen daarvan aan allen te doen dienen, om aan alle leden van het menschelijk geslacht den zoo groot mogelijken welstand te verzekeren". [1]) De menschelijke arbeid in algemeenen zin, zoowel geestelijke als die van den werkman, is het eenige middel, waardoor die macht over de natuur wordt uitgeoefend. Daarbij valt één ding dadelijk in het oog, n.l. dat arbeid van een enkel individu, zonder medewerking van of aansluiting bij anderen geen beteekenis voor dat doel zou hebben. De arbeid van den mensch als gemeenschapswezen steunt op dien van anderen, is alleen mogelijk in samenwerking met anderen. In hooge mate komt dat uit bij den bedrijfsarbeid. En toch komen zelfs in de Westersche maatschappij de voordeelen daarvan aan enkelen; in de tropen springt dat nog veel sterker in het oog. De groote voordeelen, die ondernemingen van landbouw en industrie hier brengen, komen den ondernemers en langs dezen weg de Europeesche maatschappij ten goede; niet de Inlandsche maatschappij, waaruit de arbeiders gerecruteerd worden. Men zegt altijd, dat uitbreiding van die ondernemingen den koloniën ten goede komt en hare welvaart bevordert, maar het aandeel, dat de bevolking daarin heeft, acht men voldoende, wanneer ze evenveel of iets meer verdient, dan hetgeen ze uit den bodem kan halen bij eigen exploitatie.

Bij eenig nadenken is het echter duidelijk, dat een belangrijke industrie aan het land en zijne bewoners meer moet brengen. Men mag van haar eischen, dat zij verbetering brengt in de economische toestanden onder de bevolking zelve. Wanneer het Europeesch kapitaal blijft voortdringen — en dat is voor de ontwikkeling van de bronnen van welvaart van de koloniën noodig en gewenscht — dan is, wanneer de wet niet ingrijpt, er een groot gevaar, dat van zulk een verbetering

[1]) Vide diens rede over De beteekenis en omvang van de arbeiderswetgeving.

niet veel zal komen; integendeel zal de inheemsche bevolking in dienstbaren staat blijven verkeeren en instede van zich te verheffen, zal ze terugvallen van een volk van vrije landbouwers tot een volk van loonarbeiders, die aan het werk gehouden zullen moeten worden, door bedreiging met straf tegen nalatigheid en verzuim. In zijn leerboek der Staathuishoudkunde eindigt Prof. Gide het hoofdstuk „Waarom de behoeften onbegrensd in aantal zijn" met de woorden: „Wat de arbeiders betreft, men moet zich verheugen, dat nieuwe behoeften hen onophoudelijk kwellen: zonder dat zouden zij in eeuwige slavernij zijn gebleven". Welnu, er is in de tegenwoordige omstandigheden al heel weinig kans, dat den Inlandschen arbeider nieuwe behoeften onophoudelijk kwellen. Het gevolg heeft Prof. Gide aangegeven. Het is dus een eerste plicht van de Overheid om die bevolking zelf in staat te stellen, zich te ontwikkelen, opdat zij zich aan het treurig lot kan ontworstelen, dat in de zooeven genoemde aanhaling van Prof. Gide eeuwige slavernij wordt genoemd. Het is niet zulk een geheel „bombastisch verwijt", zooals Mr. Maclaine Pont het in zijn praeadvies over de vraag welke Regeeringsmaatregelen nopens de nijverheid op Java in het belang der Inlandsche bevolking zijn te nemen, noemt, dat het Europeesch kapitaal den Javaan van „eigen boer" tot „proletariër" kan maken.

In Europa, waar de arbeiders evenzeer de economisch zwakkeren zijn, doordat er hier feitelijk evenmin van een vrij arbeidscontract sprake is, omdat zij door de omstandigheden veelal gedwongen zijn voorwaarden aan te nemen, waarmede ze bij een werkelijk vrije keuze geen genoegen zouden nemen, verkrijgen de arbeiders meer en meer invloed op de bepaling van het loon. Tegenwoordig worden allerlei overeenkomsten gesloten en voorwaarden opgesteld, die door werkstaking of bedreiging daarmede werden afgedwongen. De wet houdt in sommige landen reeds rekening met den uitgesproken wil der arbeiders, zooals in Denemarken, waar is bepaald, dat men officieel met vakvereenigingen zal onderhandelen omtrent de vaststelling van de loonen. Ook heeft veelal vaststelling van een tarief door de bonden plaats en is — vooral in Duitschland en Engeland — het collectief arbeidscontract meer en meer op den voorgrond getreden. Zoo streven wetgeving en werkliedenvereenigingen in Europa ernaar om de looncontracten te maken tot overeenkomsten, waarvan niet alleen juridisch verondersteld wordt, dat ze door vrijen wil zijn aangegaan, maar waarmee dat ook inderdaad het geval is. Het looncontract, eertijds een huur van diensten, neemt in West-Europa hoe langer hoe meer den vorm aan van verkoop van arbeidskracht: de arbeider verkoopt tegen een bepaalde som zijn arbeid per uur of per dag en aan die opvatting schijnt hij de voorkeur te geven, daar ze ten minste in theorie de gelijkheid en onafhankelijkheid van beide partijen verzekert. Deze opvatting is m.i.

onjuist, want de arbeid is — als Ferguson zegt[1]) — immer oorzaak, nimmer gevolg. Arbeid kan niet gescheiden worden van het individu en kan dus nooit gelijkgesteld worden met koopwaar, die men naar verkiezing gebruikt of laat staan. Arbeidsloon is dus betaling van physieke arbeidskracht of intellectueele vaardigheid en als zoodanig de eenige bron van inkomsten, die de werkman bezit en in het gebruik, dat hij ervan maakt, gelijk aan het kapitaal, eigendom van den bezittende, omdat hij dien arbeid uitzet om met de opbrengst daarvan zich en zijn gezin te onderhouden.

Hoever zijn we er in Indië nog van af, dat de arbeider eenigen invloed kan uitoefenen op die voor hem alles beheerschende zaak! Terwijl men elders overal ziet, dat organisatie der arbeiders langen tijd voorafgaat aan die der werkgevers, zien we op Java het tegendeel. Om een enkel voorbeeld te noemen bestaat er een „Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java", maar van organisatie onder de arbeiders aan hunne fabrieken zal nog in de eerste tijden geen sprake kunnen zijn. Alvorens men dan ook van een arbeidervraagstuk in Indië zal kunnen spreken, is een oplossing van het Inlandervraagstuk noodig. We moeten, voordat we kunnen nagaan wat er voor den Inlandschen arbeider kan gedaan worden, het vraagstuk meer algemeen stellen en trachten den weg aan te wijzen, langs welken het peil, waarop de bevolking thans economisch staat, verhoogd kan worden. Alle bescherming, aan den Inlander verstrekt, moet gericht zijn op ontwikkeling. Nimmer mag de bedoeling zijn een philanthropie op groote schaal. In die bescherming moet een opvoedend element liggen, waardoor den beschermde den onontbeerlijken gemeenschapszin en geschiktheid voor deelneming aan het Staatsleven worden bijgebracht. Men ziet het, hoe in Europa op het gebied van het verzekeringswezen de bedoeling van den wetgever in menschlievenden zin wordt overdreven, zonder dat er rekening mede wordt gehouden, hoe de voordeelen, die men den verzekerde toedenkt, het best zijn overeen te brengen met het algemeen belang en hoe door den onoordeelkundigen weldadigheidszin van dezen tijd vele goede en groote beginselen van opvoedkundige waarde van het verzekeringswezen verstikt worden.[2]) Men zal er in Indië tegen moeten waken in een dergelijke fout te vervallen.

Veel minder moet in het streven om den Inlander tegen het kapitaal te beschermen een vijandige bedoeling worden gezocht, voortspruitende uit afgunst op de groote winsten, die de ondernemers maken; neen,

---

[1]) J. Helenus Ferguson, De Wetten der maatschappelijke ontwikkeling, p. 115.

[2]) Merkwaardige mededeelingen en beschouwingen over dit onderwerp vindt men, voor wat Duitschland aangaat in een artikel van Dr. Ferdinand Friedenburg over „Die Praxis der deutschen Arbeiterversicherung" in het *Zeitschrift für Politik*, Band 4, Heft 2/3, 1911.

zooals nader zal worden aangetoond, is het te zeer in het belang van de grootindustrie zelve om de belangen van de bevolking aan de hare te verbinden, dan dat men aan de wijze van bescherming, die ik zou willen zien toegepast, een dergelijke intentie zou kunnen toeschrijven. Bovendien is economische ontwikkeling der bevolking noodig om haar opgewassen te doen zijn tegen eigen rasgenooten, die door omstandigheden, meer intellect en grootere slimheid den gewonen dessaman tot hun speelbal zouden kunnen maken.

Om tot dat alles te geraken is noodig volksopvoeding, op onbekrompen wijze verstrekt. De kosten daarvoor zijn echter, waar het millioenen onderdanen geldt, zoo enorm, dat de vraag gewettigd is, of men daarin wel ooit slagen zal. Wanneer men nagaat, dat per hoofd voor den Europeaan in Indië *f* 24 wordt uitgegeven aan onderwijs en voor den Inlander iets meer dan 7 cent — toch al tweemaal zooveel als drie jaren geleden! — dus 350 maal minder, dan is zeker, trots alle overwegingen, dat het onderwijs aan den Inlander verstrekt, niet zoo kostbaar behoeft te zijn als dat aan Europeanen gegeven, dat verschil toch wel wat heel groot. Al zou men dan ook niet 350 maal meer willen uitgeven, toch zou iedere eenigszins ingrijpende verandering alle perken te buiten gaan voor een begrooting als de Nederlandsch-Indische.

Ik stelde die beide cijfers niet tegenover elkaar om te gaan betoogen — ik herhaal het — dat men nu voor het Inlandsche onderwijs naar rato evenveel zal hebben uit te geven als voor het Europeesche, doch releveerde die schrille tegenstelling alleen om te doen zien, hoe enorm veel er noodig zal zijn. Als we ons nu herinneren, hoeveel millioenen er door het cultuurstelsel konden worden gewonnen en hoeveel meer thans door Europeesche particuliere industrieën uit den bodem wordt te voorschijn gebracht, dan moeten de fondsen gevonden kunnen worden om het doel te bereiken, dat de ethische politiek nastreeft.

Toen Mr. Van Deventer, nu meer dan 10 jaren geleden, de lauwe koloniaal politieke paragraaf van het programma der Liberale Unie voorstelde te vervangen door een machtigen strijdkreet tot behartiging van de belangen der Inlandsche bevolking, stelde hij, anders dan de Liberale Unie dat gedaan had, de rechten en de bescherming der Inlandsche volkeren voorop en de behartiging van de vrije ontwikkeling der particuliere nijverheid in de tweede plaats, slechts „voor zooverre met een en ander bestaanbaar is" [1]). Ziedaar een werkelijk ethisch beginsel. Zooals echter boven is aangetoond, is die particuliere nijverheid het eenige middel om de koloniën tot welvaart te brengen; haar uitbreiding kan bovendien niet meer worden gestuit; daarom is het met een oprecht streven naar bevordering van de belangen der

[1]) Vide Mr. P. Broofhooft, De ethische koers in de koloniale politiek, p. 18.

Inlandsche bevolking onvermijdelijk om ze met de belangen der industrie te verbinden. Het eenige en zekere middel daartoe is om voor de bevolking een deel der winsten te reserveeren. Op die wijze alleen kan zij deelen in de werkelijke voordeelen, die een bloeiende industrie aan haar land kan geven. Daar de Inlander — en met den Inlandschen werkman is dat zeker a fortiori het geval — nog niet in een stadium verkeert, zooals de heer Benjamin dat in zijn artikel in het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië* zegt, „dat hij als individu finantieel te helpen is", moet er een andere wijze gevonden worden om die deelhebbing in de winsten der industrie te regelen.

Op welke wijze is dat practisch uitvoerbaar? Laat ik de aandacht vestigen op een mooi voorbeeld in ons eigen land. In het Gedenkboek van het 25-jarig bestaan van de Vereeniging tot behartiging van de belangen van het personeel, verbonden aan de machinefabriek van Gebr. Stork & Co. te Hengelo, vindt men eenige leerrijke mededeelingen over de wijze, waarop deze industriëele onderneming de belangen harer arbeiders weet te bevorderen. Zoodra de in 1868 van Borne naar Hengelo overgeplaatste fabriek 2 à 3 jaren achtereen een overschot op de balans kon aanwijzen, werd besloten een vast percentage van de winst af te staan, grootendeels tot vorming van een kapitaal, hetwelk den werklieden een onbezorgden ouden dag zou moeten geven (pensioenfonds). In het rondschrijven, waarin de directie die stichting aan de werklieden meedeelde, werden niet alleen ethische beginselen als motieven genoemd, maar meer nog het e i g e n b e l a n g der onderneming, dat men n.l. wilde bevorderen, door daaraan het belang der arbeiders te verbinden. Het doel van het fonds is, zooals het tegenwoordig wordt omschreven, onder meer: zorg voor de instandkoming van een bibliotheek, die aan de leden gratis boeken ter lezing verstrekt, het oprichten, instandhouden en exploiteeren van een vereenigingsgebouw, waarin zich zullen bevinden inrichtingen van onderwijs en lokalen voor het houden van voordrachten, vergaderingen, gezellige bijeenkomsten enz. Men ziet het, ook hier de behoefte om het peil, waarop de werklieden staan, te verheffen. Het aandeel, dat men den werklieden in het bestuur van de instelling heeft gegeven, is zeer groot. En dat men allerlei bezwaren in dat opzicht wist te overwinnen, moge hieruit blijken, dat als secretaris een gewoon werkman fungeert, die dagelijks aan de draaibank staat, terwijl, om hem in staat te stellen zijn werk als secretaris te verrichten, hem door de firma een boekhouder is ter zijde gesteld, die met de administratie is belast en aan het bestuur der vereeniging, waarin hij een adviseerende stem heeft, verantwoordelijk is. Thans dragen ook de werklieden met contributies bij aan de instandhouding van dat kapitaal, maar om hen dat mogelijk te maken, werd telkens, het loon, dat ze in de fabriek genoten, ver-

hoogd. De vereeniging bezat in 1906 bijna *f* 1.366.000 aan kapitaal. Welk een resultaat, verkregen door het onwankelbaar geloof van den oprichter der fabriek in de eindelijke zegepraal van het goede! Merkwaardig is, dat de firma elke loftuiting, die haar als modelwerkgeefster tracht voor te stellen, van de hand wijst. „Wij wenschen niet te zijn modelfabrikanten in den zin, dien men daaraan meestal hecht. Wij meenen volstrekt niet, dat wij beter zijn dan andere fabrikanten. Als we onze zaak leiden, zooals wij doen, dan is dit, omdat wij dat voor onze zaak zelf het best achten en het ideaal wenschen na te streven, dat ons bezielt" [1].

Ziet, zal men zeggen, als alle ondernemingen van landbouw en nijverheid zoo doen in Indië, dan zijn we er! Maar daar is juist de moeilijkheid! Zij doen het niet! Hier zijn we op een terrein, waar hetgeen gebeuren moet, niet door vrijwillige samenwerking is tot stand te brengen en de Staat moet ingrijpen. Hier denken we aan hetgeen Prof. Van Blom in een rede over het Recht der Gemeenschap zeide, „Waar deze (de Staat) uit persoonlijke vrijheid van den een, persoonlijke onvrijheid van den ander ziet geboren worden, diens vrijheid als werkelijk bedoeld en als werkelijk verdiend, ziet wegschrompelen tot bloot formeel, hem „het zijne" ontnomen ziet, daar rijze de in den Staat georganiseerde gemeenschap overeind en herstelle het recht."

De Staat dus moet ingrijpen, wil hij beantwoorden aan de roeping, die men iederen Staat mag stellen. En het schijnt mij niet zoo heel moeilijk om daartoe te geraken. Er bestaan voorbeelden van staatszorg in die richting. Vooreerst kunnen we wijzen op bepalingen in de arbeidswetten van verschillende landen, die dwingende kracht hebben ten aanzien b.v.van de verzekering tegen ongelukken en dergelijke. De ongevallenwet in ons eigen land schrijft alle verzekeringplichtige bedrijven voor, hun arbeiders tegen ongevallen te verzekeren. Zij mogen dat wel doen bij particuliere maatschappijen, maar de uitbetalingen aan hen, die daar eventueel aanspraak op kunnen maken, geschieden altijd door de Rijksverzekeringbank, een staatsinstelling, en wel direct aan den arbeider, die er recht op heeft. Mogelijk zal men mij tegenwerpen, dat verzekering tegen ongelukken, door het bedrijf veroorzaakt, heel wat anders is, dan wat ik wil, n.l. deelneming in de winst door de bevolking waaruit de arbeiders gerecruteerd worden en dan nog wel op last van den Staat. Het zooeven genoemde voorbeeld van de machinefabriek Stork & Co., dat gemakkelijk met andere te vermeerderen zou zijn, geeft ons echter het bewijs, dat winstdeelhebbing door werklieden met succes kan worden toegepast. Ook in Indië hebben we voorbeelden van winstdeelhebbing, alleen evenwel door Europeesche werklieden (geëmployeerden). De tabaksondernemingen

[1]) Vide p. 212 van het Gedenkboek.

in Deli, de suikerondernemingen op Java, het bankwezen en zelfs import- en exportfirma's kennen dat instituut. Inlandsche arbeiders heeft men echter nergens een deel in de winst toegekend. Enkele bloeiende bankinstellingen plegen een deel van de winst af te zonderen in den vorm van fondsen voor liefdadigheidsinstellingen, die de geheele bevolking ten goede komen. Uit dat alles blijkt, dat winstdeelhebbing, al is het in een anderen dan den door mij gewenschten vorm, in Indië reeds voorkomt. Aangezien de Inlandsche arbeider nog niet rijp is voor een individueelen vorm van winstdeelhebbing in het bedrijf, waarin hij werkzaam is, moet er een middel gezocht worden om die deelhebbing zoo te doen plaats hebben, dat het volk, waaruit hij voortkomt, de voordeelen geniet, die bloeiende industrieën aan de streken, waar ze voorkomen, moeten geven.

In zijn zooeven genoemd artikel in het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië* berekent de Heer Benjamin, dat gemiddeld per jaar 90 suikerfabrieken in de Gouvernementslanden op Java een winst maken van 9,452 pCt. en 18 fabrieken in de Vorstenlanden eene van 7,007 pCt., beide vermeerderd met een vierde aan tantièmes voor het personeel en de beheerders in diverse graden op de ondernemingen, op de Java-kantoren en bij de besturen in Europa. Daaraan voegt hij voorzichtig toe, „op dezen gunstigen staat van zaken is niet bij voortduring te rekenen, zoodat ten deze geen vaste doorloopende toelage aan de bevolking in uitzicht kan worden gesteld, maar toch ware het uit een moreel oogpunt niet meer dan billijk den Inlander te doen deelen in de winsten, hem in de jaarlijksche voordeelige resultaten eenig niet al te miniem belang te geven. Al ware het alleen uit billijkheidsgevoel voor den Javaan, wiens geringe eischen, uiterst matige — sedert 1884 over het algemeen niet weinig verlaagde — loonen, lage grondhuren en meegaandheid in ongunstige cultuur- en marktperioden, de fabrieken niet weinig hebben geholpen om staande te blijven. De suikerindustrie heeft tot dusver die onmisbare hulp, naar onze overtuiging niet voldoende geapprecieerd en is niet bijster erkentelijk en grootmoedig geweest".

Zou men hier, van dezelfde redeneering als de Gebr. Stork uitgaande, niet moeten zeggen „en heeft haar eigen belang in dat opzicht voorbij gezien?" Juist de suikercultuur — en hoeveel andere grootbedrijven verkeeren in hetzelfde geval — die de minwaardigheid van den Javaanschen arbeider en de lasten om geregelden arbeid te verkrijgen ruimschoots heeft ondervonden en nog ondervindt, kan beoordeelen, dat er nog wat anders noodig is dan meegaandheid en matige eischen van de zijde der werklieden alleen. Zij zal, dunkt me, moeten toegeven, dat zonder verheffing van het peil, waarop de bevolking thans economisch staat, geen werkelijke verbetering in den Javaanschen arbeider is te brengen. Zou het dan zoo vreemd zijn, wanneer ze een

deel harer winsten voor dat doel beschikbaar stelde? Zoodra die bevolking gaat inzien, welke voordeelen een bloeiende industrie haar kan geven, zal ze die cultuur als haar belang gaan beschouwen. Zij zal dan met graagte medewerken om den bloei der ondernemingen te bevorderen en de intelligente en meer ontwikkelde Inlanders zullen begrijpen dat het Europeesche kapitaal niet moet worden beschouwd als een machtige vijand voor het „schoone streven" (boedi oetomo), maar dat de bloei der Europeesche ondernemingen de oorzaak is van de algemeene welvaart van land en volk van Indië.

De heer Benjamin prijst tot dat doel aan verschillende wijzen van geldelijken bijstand door de ondernemingen ten bate der dessa — loemboeng's en dessabankjes, hetgeen alles heel mooi zou zijn, wanneer alle ondernemers er uit eigen beweging toe konden besluiten dien raad te volgen. Maar onwillekeurig schiet ons het oude rijmpje te binnen,

„Och waren alle menschen wijs
En deden daarbij wel,
Dees aarde waar een paradijs,
Nu is zij vaak een hel."

Vrijwillige samenwerking is hier niet te verwachten. Er blijft dus niet anders over, dan dat de Staat optreedt. Natuurlijk zal men, waar men met wettelijke voorschriften aankomt, eenigen tegenstand hebben te overwinnen van de zijde van een deel der ondernemers. Elke arbeidswetgeving is nu eenmaal in zeker opzicht eenzijdig en beperkt de vrijheid in het bedrijf, een nadeel, ook voor hen, die de belangen der arbeiders naar behooren behartigen. Ook de directie van de machinefabriek Stork & Co. was niet zeer ingenomen met de ongevallenwet, hoewel ze voor de werklieden al meer deed dan die wet gebiedt. Het algemeen belang ga echter voor, doch bij het voorschrijven van maatregelen in den door mij gewenschten zin, trachte men een ieder te overtuigen van het belang, dat zoowel de eene als de andere partij daarbij heeft.

Tegen het systeem van winstdeelhebbing heeft men in het algemeen wel ingebracht het bezwaar, dat er tusschen den arbeid van den werkman en de uitkomsten van het bedrijf zoo goed als geen direct verband bestaat, omdat de loonarbeid zich richt op de quantiteit van de productie, maar de finantiëele uitkomsten van de zaken afhangen van de commercieele leiding en van allerlei oorzaken van buiten. Hiertegen is m.-i. aan te voeren, dat zij, die thans het meerendeel der winsten als hun rechtmatig eigendom beschouwen, evenmin op die oorzaken van buiten kunnen inwerken en de commercieele leiding alleen maar opspoort en aangeeft, hoe, wanneer en waar de producten het best geproduceerd en ter markt gebracht kunnen worden, een — ieder zal het toegeven — hoogst belangrijk deel van den arbeid, welke ge-

presteerd wordt om groote winsten te maken, maar toch niet meer dan een deel. Ook deze arbeid zou zonder dien van de gewone loonarbeiders geen effect hebben; ook deze arbeid steunt op dien, door de arbeiders verricht. Bovendien zijn de groote winsten niet alleen voor hen, die met de commercieele leiding van de zaken belast zijn, doch komen voor het grootste deel toe aan de aandeelhouders, die toch zeker geen invloed uitoefenen op de werkwijze, in dien zin, dat daarvan de gang van zaken geheel afhankelijk is. Mij dunkt, wanneer een deel van de winsten der industrieën in Ned. Ind. besteed werd in het belang van de klasse, waaruit de arbeiders voortkomen, zoo zou een dergelijke beschikking meer berusten op een juist rechtsbegrip dan de verdeeling der productie, zooals die thans plaats heeft. Het is merkwaardig, dat niet een ieder daarvan overtuigd is.

Zooals ik reeds aanstipte, zal men bij een dergelijke wijze van handelen zeker tegenstand van de zijde der ondernemers ondervinden, maar toch is er geen reden tot al te pessimistische gedachten te dien aanzien. Ik wees al op het afzonderen van gelden tot het vormen van fondsen met een liefdadig doel uit de winsten van enkele bankinstellingen. Bovendien breng ik in herinnering een gezegde van een der grootste industrieelen van Java's Oosthoek, den Heer Birnie, toen deze in het debat, dat volgde op een voordracht van Prof. Van Hamel in het Indisch Genootschap over de koelie-ordonnanties (verg. van 23 Febr. 1892), zeide „Men verwijt ons, Oostenrijkers, zooals men ons wel eens noemt, dat wij meer aan de schatkist behoorden bij te dragen. Zekerheid is geld waard en daarvoor ben ik overtuigd, dat iedereen gaarne wil betalen". Welnu, laat de Staat een regeling in het leven roepen, waardoor die bedrijfszekerheid in de toekomst gewaarborgd is, doch dan tevens eischen, dat een deel van de winsten dier bedrijven beschikbaar wordt gesteld in het uitsluitend belang van de economische ontwikkeling der Inlanders. Geen belasting dus in den vorm van winstdeelhebbing door den Staat; dan zouden die gelden opgaan in de gewone staatsuitgaven, zoodat daaruit de kosten van leger, vloot, havens, wegen, spoorwegen, enz. enz. zouden worden bestreden, uitgaven, die men evenzeer in het belang van de inheemsche bevolking van Indië zou kunnen noemen; neen, men vorme een afzonderlijk fonds van die winstdeelen ter bouwing van Inlandsche scholen, ter verbetering van het Inlandsch landbouwcrediet enz. enz.

Een speciaal fonds zal er dus moeten worden gesticht en de noodige voorzorgen zullen moeten worden genomen, waardoor de gelden, tot dat fonds behoorende, niet in de algemeene staatskas vervloeien. Bij wet zal moeten worden aangegeven, welke onderdeelen van de volksopvoeding ten last evan het fonds moeten komen. Weliswaar kan in het algemeen tegen de afzondering van speciale fondsen voor speciale doeleinden worden aangevoerd, dat ze uit den tijd zijn, daar alle beschaafde natiën de

inkomsten en uitgaven van den Staat op ééne begrooting brengen, terwijl deze vroeger gesplitst was in afzonderlijke fondsen, waaruit de uitgaven voor bepaalde onderdeelen van Staatszorg moesten worden bestreden, maar hierbij vergete men niet, dat de Indische maatschappij in één opzicht van de onze verschilt, zij omvat twee geheel verschillende onderdeelen, die nimmer tot één geheel kunnen samenvloeien, de Europeesche en de Inlandsche maatschappij. Wel is ook bij ons de eerste beschaving door vreemde overheerschers gebracht, maar hier is de maatschappij ten slotte geworden één geheel. De overheerschers hebben zich in de inheemsche maatschappij opgelost. Al bestaat ze uit verschillende lagen, zooals in den aanvang werd gezegd, die verschillende klassen vormen één volk. In Indië zal men altijd blijven behouden twee afzonderlijke groepen, wier algeheele vermenging ook in de toekomst niet waarschijnlijk is. Er behoeft hier niet gedacht te worden aan een noodzakelijk hoogere Europeesche en een lagere Inlandsche maatschappij; het zal ons streven moeten zijn, zooals ik hoop voldoende te hebben uiteengezet, om de Inlandsche maatschappij zooveel mogelijk gelijkwaardig met de onze te maken. Maar dat de in Indië levende Europeanen zich niet geheel kunnen oplossen in een maatschappij, waarvan de Inlandsche volkeren het meerendeel vormen, staat m.i. vast. Daarin ligt dan ook de oorzaak, dat in de huidige omstandigheden maatregelen, die der geheele maatschappij behooren ten goede te komen en met dat doel genomen werden, in werkelijkheid voornamelijk de belangen van de Europeesche laag, als ik het zoo eens noemen mag, bevorderen. Daarom moet men trachten een middel te vinden om de noodige fondsen voor de verheffing der Inlandsche maatschappij te kunnen bijeenbrengen en op de boven ontvouwde gronden moeten die gevonden worden in de samenwerking van Europeesch kapitaal met Inlandschen arbeid, doch dan diene men ook te zorgen, dat deze laatste bij die samenwerking een belang heeft en zal het kapitaal moeten erkennen, dat het zijn eigen belangen niet beter kan bevorderen dan door de zijne te vereenigen met die der bevolking, welke de arbeidskrachten levert.

Sinds Mr. Van Deventer op de hem eigen overtuigende wijze in zijn artikel, Een Eereschuld, in de *Gids* van Aug. 1899 Neerlands plicht uiteenzette ten aanzien van zijn finantieele verhouding tot Indië en betoogde, dat het moederland verplicht is het totaal van de, sedert de in werking treding der comptabiliteitswet op 1 Januari 1867, ten bate van het Rijk in Europa aan de Indische middelen onttrokken gelden aan Indië te restitueeren, is er bitter weinig gedaan om in die richting werkelijk iets tot stand te brengen. In ieder geval is het zoo weinig, dat daarvan geen verbetering van eenige beteekenis voor de inheemsche volkeren kan verwacht worden. Nog altijd is de overgroote massa dier bevolking arm en is het overgelegde maatschappelijk kapitaal zoo

gering, dat een enkele misoogst de noodlottigste gevolgen heeft. Wordt het niet meer dan tijd het vraagstuk flink onder de oogen te zien? Moeten we niet oprecht erkennen, dat er verandering in onze gedragslijn tegenover Indië moet komen en moeten we niet nagaan, hoe we onze plichten jegens de Inlandsche bevolking naar behooren kunnen vervullen? Hadden we dat eerder gedaan, dan zou de draagkracht der bevolking thans grooter zijn geweest en zouden de bronnen van welvaart rijkelijker gevloeid hebben dan thans het geval is. De middelen zullen, zonder afdoende voorziening, blijken te kort te schieten om die bevolking datgeen te geven, wat ze noodig heeft en waarom ze vraagt. Geen cultuurstelsel en geen „bijdragen aan de schatkist" brengen meer rijkdommen van Indië naar het moederland, maar het particulier initiatief heeft landbouw- en nijverheidondernemingen doen ontstaan, waarvan de groote voordeelen geen nut afwerpen voor de Inlandsche maatschappij. Dat mag zoo niet voortduren. Welnu, laat men den weg inslaan, dien ik heb trachten aan te geven.

Ik herhaal hier, dat er van philanthropie geen sprake m a g zijn, omdat men hier met rechten te doen heeft, en niet k a n zijn, daar het een eisch geldt van rechtvaardige en verstandige politiek. De bevolking zal, wanneer ze steeds meer tot ontwikkeling komt en hare belangen verbonden ziet aan den bloei der industrieën, deze weten te waardeeren en de uitbreiding er van een eisch voor haar eigen welvaart achten. Verzuimt men langer zich van dat alles voldoende rekenschap te geven, zoo zullen de gevolgen voor het moederland in de eerste plaats betreurenswaardig zijn. Behoeft het nog gezegd te worden, dat met de ethische politiek ook de moederlandsche belangen het best bevorderd worden? De eenige band, die in de toekomst de koloniën aan het moederland zal kunnen binden, is het „désir d'être ensemble", zooals Prof. Snouck Hurgronje in zijne bezielende voordrachten over Nederland en den Islam in de Bestuursacademie zeide. Pessimisten mogen zeggen, dat zulk een verlangen bij de Inlandsche bevolking nimmer zal kunnen bestaan; ik antwoord, „zeker niet, wanneer wij het er niet naar maken", en wanneer ten slotte velen onder de Inlandsche bevolking tot hooger ontwikkeling zijn gekomen, zullen dezen kritisch onderzoeken of ons blijven in hun land voor hen een voordeel is. Zoo niet, dan kan ieder de gevolgen voor zich zelf nagaan. Nederland zal zich niet altijd tegen den zin eener quantitatief zooveel sterkere bevolking in Indië kunnen staande houden. Laat ons dat toch ernstig bedenken!

HET BEHARTIGEN DER BELANGEN VAN DE INLANDSCHE BEVOLKING ONZER KOSTBARE KOLONIËN IS HET BEHARTIGEN DER BELANGEN VAN HET MOEDERLAND.

De opleiding van juristen voor den rechterlijken dienst in Nederlandsch-Indië. [1)]

DOOR

Mr. I. A. NEDERBURGH.

Wanneer wij een halve eeuw teruggaan in de maatschappelijke en staatkundige geschiedenis van Indië, komen we in een tijdperk, waarin voor deze kolonie noodig werden geacht mannen van de daad, van gezond verstand en van ondervinding; al wat daar buiten viel, wetenschappelijke ontwikkeling, werd vrijwel als ballast beschouwd en een juridische opleiding — noodig voor de rechtspraak over Europeanen — werd overigens zelfs door zeer hooge autoriteiten geacht zoo niet altijd onvereenigbaar te zijn met bruikbaarheid in deze gewesten, dan toch daaraan wel eenigszins in den weg te staan. Zelfs een kwart eeuw geleden was dit nog de gemoedelijke overtuiging van velen, die het toch goed meenden met Indië. En tot op zekere hoogte hadden zij toen wellicht gelijk.

In lateren tijd is hierin groote verandering gekomen, en dit niet zoozeer omdat men geen grieven meer heeft tegen de juristen, — gegronde en vooral ongegronde zijn er nog te over — maar omdat men bij de veranderde omstandigheden de onmisbaarheid der goede eigenschappen van de juristen is gaan beseffen. Zelfs degenen, die voor zich de voorkeur zouden geven aan een toestand, waarin men het met de opvolging der wet zoo nauw niet neemt en de rechtspraak zoo'n weinigje op 't gevoel en de utiliteit af gaat, beseffen dat dit niet langer gaat in den tegenwoordigen tijd, nu Indië, of men wil of

---

[1)] De volgende beschouwingen zijn door den schrijver opgesteld en aan de Ned.-Indische Regeering ingediend, toen hij nog Directeur van Justitie in N.-I. was. Het is noodig dit mee te deelen om te verklaren, hoe hij aan de noodige gegevens kwam en tevens om buiten twijfel te stellen, dat Z. Exc. de Gouverneur-Generaal vergunning verleende tot de publicatie.

In de nota zijn slechts enkele gedeelten verkort of gewijzigd; overigens wordt het stuk letterlijk overgenomen.

Waar zeer dringend behoefte bestaat aan betere voorziening in de behoefte aan personeel voor den rechterlijken dienst in Indië, zullen deze beschouwingen wellicht eenige belangstelling vinden bij den lezer. Verder is het mogelijk, dat daarin, al hebben zij alleen betrekking op de vorming van rechterlijke ambtenaren, wel iets voorkomt, dat der overweging waard is ook voor de opleiding van besturende of bureau-ambtenaren.

niet, mee moet in de wereldbeweging; dat een deskundige rechtsbedeeling niet alleen noodig is om onzen stand op te houden, maar ook om ons te behoeden voor moeilijkheden met het buitenland. Een degelijke, naar den eisch des tijds ingerichte rechtspraak moet ons, met een aan dezelfde eischen voldoend recht, een onaantastbare stelling te midden van de andere mogendheden geven.

Behalve deze overweging van politiek, is er nog eene van gevoel, die tot andere gedachten heeft geleid dan vroeger: men is meer en meer gaan inzien, dat voor een goede rechtspraak meer noodig is dan praktische zin en een hart op de rechte plaats. Hoe ingewikkelder de toestanden en hoe ontwikkelder de menschen worden, hoe duidelijker dit aan 't licht treedt. Dezelfden, die vroeger met zelfvertrouwen den rechtersstoel zouden hebben bestegen, deinzen er nu voor terug; wellicht voor een deel omdat zij nu meer kritische blikken op zich gericht gevoelen dan 25 en 50 jaren geleden; maar toch ook omdat men meer doordrongen is van de waarheid, dat men ook op dit gebied om iets te kunnen het moet hebben geleerd en omdat de uitspraak van onpartijdige deskundigen de eenige is, geschikt om de gemoederen tot rust te brengen, wanneer in een zich émancipeerende samenleving zich wrijving tusschen verschillende groepen voordoet.

Van het eerste standpunt gezien, — wanner het alleen een kwestie is van stand ophouden — zou het voldoende kunnen heeten, wanneer men maar zorgde het voor de bezetting van alle rechterlijke ambten in Indië vereischt aantal personen met het prédicaat Mr. (doctor in de rechtswetenschap) te verkrijgen en tot nu toe is dit nog altijd gelukt; maar ook wat dit aantal betreft, nemen de eischen van den Indischen dienst zoo toe, dat in dit opzicht geen voldoende zekerheid bestaat voor de toekomst. Nog minder bevredigend wordt de toestand echter, wanneer behalve op de quantiteit ook op de qualiteit wordt gelet, en toch wordt dit steeds noodzakelijker en wel om verschillende redenen. Aanvankelijk waren Nederlandsche juristen in Indië nagenoeg alleen noodig voor de rechtspraak over Europeanen, betrekkelijk weinig van die in Europa verschillende, en was hun rechtspraak grootendeels die van Colleges. Thans is de grootste helft der rechterlijke ambtenaren geroepen tot rechtspraak over Inlanders, waarbij zij — ondanks de Inlandsche leden der rechtbanken — kunnen gezegd worden alleen voor hun taak te staan. Het werk bij de rechtbanken is bovendien enorm toegenomen, de wetgeving is omvangrijker en moeilijker te hanteeren, de eischen moeten hooger worden gesteld en door de toeneming der vreemde elementen, de émancipeering der Oosterlingen, het drukkere verkeer van de verschillende groepen onderling en met het buitenland, doen zich meer moeilijke kwesties voor dan vroeger. Van de toegevendheid, die vroeger in een kleinen kring en in een geisoleerd land heerschte, kan geen sprake meer zijn.

Het behoeft geen betoog, dat in deze omstandigheden iemand, die aan de Nederlandsche akademie zijn doctors-titel heeft verworven, nog geenszins de geschikte persoon is om een rechterlijk ambt in Indië te vervullen.

Men kan zich twee wijzen denken, waarop hij meerdere geschiktheid kan opdoen: ervaring in Indië en opleiding voor Indië.

Dank zij de zorgeloosheid van vroegere jaren is men in den laatsten tijd genoodzaakt geworden het eerste middel aan te grijpen om te voorkomen, dat de rechterlijke dienst bij gebrek aan personeel gedeeltelijk zou moeten worden gestaakt; maar de uitslag kon niet bevredigend zijn.

Het spreekt wel van zelf, dat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat onder de juristen, die als zgn. bureau-ambtenaren worden uitgezonden, voor Indië zeer bruikbare, ja buitengewoon bekwame personen worden aangetroffen; maar een waarborg voor hun voldoende bruikbaarheid bestaat er niet. Zij hebben geen opleiding speciaal voor Indië genoten en er zijn maar weinig personen, die zonder den dwang van een af te leggen examen of van verplichte lessen, na de akademie te hebben afgeloopen er toe komen nog eens het a-b-c eener taal of van een ander vak te gaan leeren. Daardoor brengen zij het in de Indische talen in den regel niet verder dan het spreken van soldaten- en bedienden-maleisch op het gehoor af, wat dikwijls een verkeerd en bijna altijd een onbeholpen gebruik dier taal tengevolge heeft.

Het staats- en administratief recht leeren zij hoogstens door een commentaar op te slaan op een artikel, waarmee ze toevallig direct te maken krijgen, maar een systematische studie van het geheel blijft ontbreken, zoodat zij zoo'n artikel niet zien in het kader, waarin het behoort. Van de beteekenis van bepalingen als artikel 75 of 109 van het Regeeringsreglement, van de beteekenis, wellicht zelfs van het bestaan, van Staatsblad 1855 No. 79 (waardoor een deel der Europeesche wetgeving op de Vreemde Oosterlingen in een deel van den Archipel is toepasselijk verklaard) hebben zij slechts een zeer flauw begrip; zoo als mij persoonlijk bleek bij aanraking met die jongeren. In de beteekenis van den Islam voor Indië worden zij niet anders ingewijd dan door krantenberichten en toevallige mededeelingen in gesprekken.

In één woord — om niet verder in bijzonderheden te treden — de grondslag, waarop anderen voortbouwen, ontbreekt hun en wordt door de meesten ook later niet gelegd, maar vervangen door een samenraapsel van te hooi en te gras opgedane begrippen. Uitzonderingen daargelaten, blijft hun dus het gebrek aan behoorlijken opzet aankleven, waardoor het begin hunner carrière zich kenmerkt; want na de eerste dienstjaren ontbreekt zelfs den ijverigen meestal de tijd voor geregelde studie.

Beter is het oordeel over hen die aan de akademie na hun rechtsstudie een opleiding voor Indië ontvangen; maar ook deze opleiding laat m. i. nog te wenschen over. — Doordrongen als ik ben van de

waarheid, dat het onmogelijk is een type van rechterlijke ambtenaren te verkrijgen, dat in alle opzichten aan hooge eischen ook van algemeene Indische kennis beantwoordt, meen ik toch dat méér te bereiken ware. — Evenwel zou ik daarover zwijgen, overtuigd dat pogingen tot verandering vruchteloos zijn zoo lang het bestaande geen geheel onbevredigenden uitslag geeft, — ware het niet dat geen voldoend aantal juristen met zulk een Indische opleiding wordt verkregen. Er moet dus iets op gevonden worden; want de Inlandsche rechtsschool zal geen ambtenaren opleveren, die in de eerste tien jaren ambten kunnen vervullen, welke thans door doctoren in de rechtswetenschap worden bekleed, en ook later zullen die leerlingen slechts bruikbaar zijn daar, waar het presidiaat of vicepresidiaat van een Landraad geheel of bijna uitsluitend meebrengt rechtspraak over eigenlijk gezegde Inlanders. Wanneer daaraan verbonden is veelvuldige rechtspraak over Europeanen en Vreemde Oosterlingen, zij het ook maar als eischers tegen Inlandsche gedaagden of als door Inlandsche beklaagden gelaedeerden, kan hun de rechtspraak niet worden opgedragen zonder gevaar te loopen, dat bij reclames van het buitenland onze rechtspraak wordt gewraakt als niet door hoog staande, volle juristen uitgeoefend. Als récent voorbeeld diene de reclame van de Chineesche Regeering over den doodslag van een Chinees te Djogja. Daarop kon worden geantwoord, dat de zaak behoorlijk onderzocht en de verdachte vrijgesproken werd onder presidium van een rechterlijk ambtenaar, doctor in de rechtswetenschap. Maar hoe had ons verweer moeten luiden, wanneer zelfs de leiding ware toevertrouwd geweest aan een jurist „van den kouden grond"?

Er is een ander groot bezwaar tegen de tegenwoordige wijze van indienstnemen der rechterlijke ambtenaren: de qualiteit op ander dan wetenschappelijk gebied wordt nagenoeg niet gewaarborgd.

Wel wordt geinformeerd naar de candidaten, die zich aanmelden, maar die informaties beduiden niet heel veel; nog daargelaten, dat men bij een zoo chronisch gebrek aan rechterlijke ambtenaren niet te kieskeurig kan zijn.

Er zijn dingen, waarop niet gelet wordt, in de tegenwoordige omstandigheden ook niet gelet k a n worden, maar die voor den Indischen dienst van veel belang zijn. Wil men in Indië van den ambtenaar het volle nut hebben, dan moet hij er betrekkelijk jong komen. Hoe jonger hij is, hoe gemakkelijker hij zich in nieuwe toestanden inwerkt, hoe jonger hij ook is wanneer hij geroepen wordt tot gewichtige ambten en later tot de hoogste, in welke nog met volle werkkracht en onverminderde frischheid van geest moet worden gearbeid in een afmattend klimaat.

Als regel kan worden aangenomen, — uitzonderingen gaarne erkend — dat niet zeer lang na den 50-jarigen leeftijd b ij e e n v o o r t g e z e t

verblijf in Indië, lichamelijk en geestelijk de krachten merkbaar afnemen. Met het oog daarop is het wenschelijk, dat de hoogere ambten ongeveer op 40 à 45 jarigen leeftijd en de allerhoogste niet na 53 jarigen leeftijd bereikt worden, zoodat zij uiterlijk op 58 jarigen leeftijd kunnen worden ingeruimd voor jongere krachten. De belanghebbenden moeten dan, om dit zonder hartzeer te kunnen doen, door langen (minstens 28 jarigen) diensttijd, waarvan 5 jaren in het laatstbekleede ambt, een goed pensioen verdiend hebben, waarmee een aan de Hollandsche levenswijze ontwend persoon met gezin zonder zorgen de toekomst tegemoet kan gaan. In aanmerking genomen, dat de diensttijd allicht door 2 à 3 verlofjaren (soms door nog meerdere, wegens ziekte) wordt onderbroken, is het duidelijk, dat ambtenaren die ouder dan 28 jaren zijn bij den aanvang hunner carrière, per se te laat de hooge en hoogste ambten bereiken; maar zelfs 28 jaren is eigenlijk al niet meer de gewenschte leeftijd: men past dan al niet meer zoo goed aan bij geheel vreemde toestanden en heeft in den regel ook te veel op zijn gemak gestudeerd of zich na de studie te lang — zij 't ook bij gebrek aan gelegenheid tot geregeld werk — gewend aan een niet arbeidzaam leven.

De ware aanvangsleeftijd voor een Indisch rechterlijk ambtenaar is gelegen tusschen 22 en 25 jaren; zoolang er van dezen leeftijd te krijgen zijn, verdienen zij de voorkeur, en er moet naar gestreefd worden er zooveel mogelijk van niet ouderen leeftijd te verkrijgen. Tot nu toe is de gemiddelde leeftijd van aankomst hooger en in het corps zijn meermalen personen opgenomen, die veel ouder dan 28 jaren waren bij hun in dienst treden.

Uit een bij 1891 beginnend onderzoek naar den leeftijd, die eenige rechterlijke ambtenaren bij hunne indiensttreding hadden, blijkt dat in nog geen 18 jaren voor de rechterlijke macht in Indië werden aangenomen 57 ambtenaren, die bij hun indiensttreden den 28 jarigen leeftijd reeds gepasseerd waren, waarvan 27 reeds 30 jaren of ouder waren, en onder deze weer 7, die reeds 35 jaren waren of ouder (één zelfs van over de 40 jaren!).

Het behoeft haast geen betoog, dat ambtenaren, die reeds bijna 30 jaren, sommigen zelfs reeds ouder zijn, in den regel niet de geschiksten zijn om Indië naar behooren te dienen. Velen hunner hebben onmatig lang gestudeerd d.w.z. zich zeer matig ingespannen en zijn niet tijdig gewend aan de gedachte zelf hun brood te moeten verdienen, of hebben ondanks voldoenden ijver slechts na veel vergeefsche pogingen door de vereischte examens kunnen komen (bewijs van zeer onvoldoenden aanleg), of wel zijn na lange aarzeling op Indië afgegaan, omdat zij weinig opgewektheid tot den strijd om het bestaan gevoelden en meenden er in de koloniën wel „op hun sloffen" te zullen komen. Tot ver in de mannelijke jaren gewend aan het Europeesche leven van den jongen man zonder drukke bezigheden, kunnen zij zich in het in vele

opzichten zoo geheel andere Indische leven niet schikken of trachten zij hun vroeger leventje in Indië voort te zetten, in strijd met de eischen der gezondheid en ook wel der strenge plichtsvervulling. Dikwijls komen zulke personen in Indië nog merkwaardig goed terecht maar vele anderen blijven behooren tot de in Indië minder gewenschte elementen; ook omdat zij onder veel jongeren komen te dienen en omdat zij, evenals ieder in Indië, een redelijke carrière begeeren en deze niet meer kunnen verdienen.

Wat Indië noodig heeft zijn mannen, die na een gelukkigen, maar niet stormachtigen jongelingstijd te hebben doorgebracht, nog vol illusies in Indië komen, vervuld van de schoone roeping, die zij gaan vervullen, belangstellend in al het nieuwe, dat zij zullen zien, niet vervuld van illusies om vooral gauw met veel geld naar Europa terug te keeren, maar vast besloten de kracht van hun leven te wijden aan recht en beschaving in een kolonie, waar voor het moederland nog eer te behalen en nut te stichten valt.

Daarvoor moet men, in den regel, jong zijn, althans j o n g b e g i n n e n, en daarvoor is het wenschelijk, dat van het begin der opleiding af niet alleen kennis, maar ook de boven omschreven gevoelens, het besef der roeping, worden ingeprent. Een oproeping van personen, die hun studie al achter den rug hebben en die, voorzooveel er zich aanmelden, allen aangenomen worden, wanneer zij maar niet bekend staan als van slecht gedrag, levert niet den minsten waarborg op, dat zulke ambtenaren zullen worden verkregen en het mag wel wonder heeten, dat de dienst niettemin toch nog redelijk bevredigende resultaten oplevert. Men vergete echter niet, dat de eischen van den rechterlijken dienst in Indië quantitatief en qualitatief steeds hooger worden, al zijn de wervingsvoorwaarden, nood gedwongen, zeer gedaald.

Om op den duur behoorlijk in dien dienst te kunnen voorzien, zal het land in den zak moeten tasten, dit staat naar mijn overtuiging vast. De vraag is slechts hoe het daarvoor beschikbaar te stellen geld het best kan worden besteed.

Is het te veel gevergd, als elke rechterlijke ambtenaar voor Indië bij zijn in dienst treden *f* 8000.— en vrijen overtocht kost?

Mijns inziens niet, wanneer men bedenkt, dat voor Officieren van Gezondheid ook wel eens een gelijk bedrag is uitgeloofd en dat voor de v e r d e r e ontwikkeling der bestuursambtenaren te 's-Gravenhage een bestuursakademie wordt bekostigd, die behalve de directe uitgaven, waarvoor op de begrooting een bedrag van *f* 46000.— is uitgetrokken, jaarlijks een niet gering bedrag kost aan verlofstractementen der als leerlingen toegelaten bestuursambtenaren, die anders òf niet met verlof gaan, òf althans 1 à 2 jaren eer terugkeeren zouden. Ik schat deze kosten op zeker wel *f* 50.000.— z o o d a t a l l e e n d e h o o g e r e o p l e i d i n g van een d e e l der bestuursambtenaren ongeveer een

ton kost. Dan kan het niet zoo heel erg zijn wanneer de g a n s c h e o p l e i d i n g der rechterlijke ambtenaren op anderhalve ton komt te staan (gerekend naar den maatstaf van 18 à 19 nieuwe ambtenaren per jaar).

Dat in een maatregel strekkende tot bekostiging der opleiding het middel moet worden gezocht om meer geschikte personen te verkrijgen voor den Indischen dienst, gaf nog onlangs de vorige Landvoogd te kennen in den Indischen brief van 13 October 1909, No. 1390/3 waar men leest: enz.

De voor dit doel te bestemmen *f* 8000 per ambtenaar kunnen op tweeërlei wijze daarvoor worden uitgegeven. In de eerste plaats kan een gratificatie tot dit bedrag uitgeloofd en de helft daarvan vooruit betaalbaar gesteld worden bij jaarlijksche bedragen tot tegemoetkoming in de studiekosten.

Dit opzichzelf zou echter niet het maximum van nut afwerpen. Men zou altijd toch nog kans hebben vele sollicitanten te krijgen, die al ouder dan 25 jaren zijn of die, zonder er veel roeping toe te gevoelen, om bijzondere redenen besluiten „maar" naar Indië te gaan.

Beter is het naar jongelui uit te zien, die reeds bij den aanvang hunner akademische studie de Indische loopbaan kiezen en, hoewel van de gewone juridische colleges profiteerende, dan reeds dadelijk onder deskundig en verstandig toezicht een speciale opleiding en vorming krijgen voor Indië.

Ik vermoed, dat het woord „toezicht" dadelijk vele wenkbrauwen in fronsende beweging zal brengen; maar ik mag mij daardoor niet laten afschrikken. De vrijheid van de jeugdige akademie-burgers geldt bij de meesten als een voortreffelijk opvoedingsmiddel voor jonge mannen en ik wil dit niet tegenspreken wat betreft degenen, die de proef goed doorstaan; maar toch is mijn overtuiging, dat de te groote overgang tot vrijheid menig jongeling doet schipbreuk lijden, die behouden had kunnen blijven; dat voor hen, die niet te ruim met aardsche goederen zijn gezegend en voor wie tijd geld moest zijn, wat minder vrijheid heilzaam zou hebben gewerkt; en dat ook menigeen, met een nog niet voldoende gevormd karakter, bij gebrek aan leiding, door verkeerden omgang tot verkeerde gewoonten komt, die een nadeeligen invloed kunnen hebben op zijn verderen levensloop. Ik noem hier slechts twee dingen: hoevelen, aangetrokken door het voorbeeld van anderen, die het doen kunnen, leven niet weelderiger dan zij later zullen kunnen doen en krijgen zoo een ontevredenheid met hun later kalm, burgerlijk bestaan over zich, waardoor zij zich in de maatschappij nooit op hun plaats gevoelen, en daar voortzetten, wat zij aan de akademie zijn begonnen: klaploopen, of wel „beeren" maken, soms ook hazardspelen; alle al even verderfelijke eigenschappen voor een Indisch rechterlijk ambtenaar. En dan: hoevelen wennen zich niet aan groote hoeveelheden alcoholische dranken te gebruiken!

Vooral zij die, dank zij hun vrijheid, langer student blijven dan bij een goede verdeeling van hun tijd noodig ware, leeren zulk een hebbelijkheid moeilijk af. Nu zijn zulke menschen daarom nog niet altijd dronkaards; maar ook zonder dat is het gebruik van alcohol, tenzij in zeer geringe mate, voor de meeste gestellen in Indië zeer nadeelig; het vermindert het weerstandsvermogen, bevordert leverziekten en verlaagt den meerdere in de oogen van den Inlandschen mindere. Het ware type van den Indischen ambtenaar is zeer sober in het gebruik van spiritualia, in staat om zich tevreden te gevoelen bij eenvoudige maaltijden — desnoods tijdelijk afgewisseld door wat ontbering — en bereid om geregeld, flink te werken.

Nu is het natuurlijk niet de bedoeling de voor Indië bestemde studenten als jongens te behandelen, maar ook zonder dat kan een verstandig leider — laat mij dien noemen Directeur der Indische Instelling — wanneer hij voortdurend voeling houdt met zijn curandi, veel ten goede uitwerken. En in één opzicht zou ik eenigen dwang willen uitoefenen: voor het volgen der lessen. Daarvoor bestaan twee goede redenen: vooreerst kan het de bedoeling van den Staat niet zijn de studenten te subsidieeren om hen hun tijd te laten vermorsen; maar bovendien is deze dwang noodig, wanneer men — zooals m. i. wenschelijk is — het aantal examenvakken wil beperken, maar toch zorgen dat de leerling van vele dingen een voldoende begrip krijgt, wat hij dan op de lessen moet verwerven en waarvan hij daar blijk moet geven door zijn antwoorden op de in den loop der lessen af en toe gedane vragen.

Elk verzuim eener les behoeft daarom nog niet tot dwangmaatregelen te leiden; maar de jongelui moeten begrijpen, dat de lessen er zijn om gevolgd te worden en dit zal hun niet moeilijk vallen, wanneer een goede geest onder hen levendig wordt gehouden, onder de leus: gepaste vreugd, maar tot afwisseling van flink werken.

Wanneer dit wordt betracht, kan een volledige opleiding bereikt worden in vier jaren. Aangenomen dat enkele leerlingen eens een jaar moeten achterblijven, dan kunnen allen, die niet onbruikbaar zijn wegens gebrek aan ijver of aanleg, op 25-jarigen leeftijd gereed zijn. Immers ieder, dien deze gebreken niet aankleven, kan op zijn 19e jaar eindexamen van het Gymnasium hebben gedaan.

De aspirant-rechterlijke ambtenaren voor Indië zouden dan ook bij voorkeur uit degenen, die dit eindexamen hebben gedaan, lichamelijk goedgekeurd en hoogstens 20 jaren oud zijn, moeten worden gekozen, terwijl verder bij de keuze moet worden gelet op goeden intellectueelen aanleg, karakter en gedrag en op de omgeving, waaruit zij komen. Met dit laatste wil ik niet zeggen, dat op voorname afkomst moet worden gelet, maar wel dat iemand als rechterlijk ambtenaar in den regel meer waard is, wanneer hij is opgegroeid in een omgeving, waar van plicht en goede trouw een traditie wordt hoog gehouden.

Ik stel mij voor dat de aspiranten de akademische lessen volgen na het eerste jaar candidaats- en na het derde vóór de groote vacantie doctoraal-examen doen, terwijl zij dadelijk daarop of na die vacantie op stellingen kunnen promoveeren. Het vierde jaar wordt dan uitsluitend aan Indische studies gewijd; maar ook in de eerste drie jaren moeten lessen in Indische vakken worden gevolgd ten einde een geleidelijke vorming te verkrijgen. Dit is vooral van belang voor de taalstudie, maar ook om enkele vakken, van welke men eenig begrip moet hebben vóór den aanvang der eigenlijke Indische rechtsstudie, aan deze te doen voorafgaan.

Voor de vier jaren dezer studie zou ik het volgende programma willen zien aangenomen.

Eerste studiejaar.

De vakken voor het candidaats-examen, te volgen aan de akademie.
Verder:

Maleisch	in de week	2	uren
Javaansch	„ „ „	2	„
Indische geschiedenis (voordrachten)	„ „ „	1	„
Land- en Volkenkunde (voordrachten en aanschouwing)	„ „ „	2	„
Na de Kerstvacantie: Fotografie	„ „ „	1	„
Totaal extra uren	in de week	8	uren.

Tweede studiejaar.

De vakken voor het doctoraal-examen, te volgen aan de akademie.
Verder:

Javaansch	in de week	2	uren
Maleisch	„ „ „	1	„
Indische geschiedenis en na de Kerstvacantie geschiedenis der Zending (voordrachten)	„ „ „	1	„
Totaal extra uren	in de week	4	uren.

Derde studiejaar.

Vakken voor het doctoraal-examen a. b. Verder:

Maleisch	in de week	1	uren
Soendaneesch	„ „ „	2	„
Vóór de kerstvacantie: Nederlandsch-Indische rechtsgeschiedenis, na de Kerstvacantie: Vergelijkende rechtswetenschap (voordrachten)	„ „ „	1	„
Overzicht van den Islam en zijn beteekenis voor Indië (voordrachten)	„ „ „	1	„
Totaal extra uren	in de week	5	uren.

Vierde studiejaar.

Maleisch	in de	week	1	uren
Makasaarsch	„	„	1	„
Nederlandsch-Indische Staatsinstellingen	„	„	3	„
Indische adat	„	„	2	„
± 10 lessen in Ned. Ind. Rechterlijke Organisatie en Rechtsvordering . . .	„	„	1	„
± 10 lessen in gerechtelijke geneeskunde				
± 10 lessen in psychologie				
± 10 lessen in Ned. Ind. strafvordering	„	„	1	„
± 10 lessen in Inlandsch Reglement. .				
± 10 lessen in strafrechterlijke onderzoekingskunst				
Ned. Ind. Strafrecht, de politiestrafreglementen, de voornaamste andere strafbepalingen.	„	„	3	„
Oefeningen in het houden van civiel- en strafrechterlijk onderzoek in het Maleisch	„	„	1	„
Boekhouden en handelsrekenen	„	„	1	„
Totaal . . .	in de week		14	uren.

Verder zouden bij wijze van tijdverdrijf of afwisseling oefeningen kunnen plaats hebben in: Fransche en Engelsche conversatie, paardrijden, schieten, schermen, gymnastiek, zwemmen, verbandleggen, enz. De kennis van dit alles behoort bij den aspirant Indisch ambtenaar te worden bevorderd.

Men zal wellicht de opmerking maken, dat ik op het vierjarig programma zooveel vakken heb opgebracht; maar hiertegenover staat, dat ik een minimum van examens zou verlangen. Aan een in 't hoofd stampen van allerlei dingen, die er na het examen even gauw weer uit gaan, moet weinig gehecht worden. Van de meeste niet-juridische vakken, op het programma gebracht, behoort men een algemeen begrip te hebben, opdat men, wanneer daarvan iets te pas komt bij de rechtspraak, begrijpen kan wat een handboek of uitgebreider werk, dat wordt opgeslagen, daaromtrent mededeelt. Zelfs bij de juridische vakken is het alleen van de hoofdlijnen bepaald noodig, dat men ze „van buiten kent", maar komt het overigens meer aan op leeren begrijpen, uitleggen, toepassen, het onderling verband in het oog houden, dan op „van buiten leeren". Iemand, die zijn wetboeken van *a* tot *z* uit 't hoofd zou kunnen opzeggen, kan toch een zeer slecht rechter zijn.

Liefst zou ik alleen aan een examen willen onderwerpen degenen, die door herhaald wegblijven van de lessen of door blijken van onkunde bij het respondeeren twijfel hebben doen rijzen of zij wel tot een volgend studiejaar kunnen overgaan. Het examen zou dan alleen

betreffen de vakken, ten aanzien van welke die twijfel is gerezen en in den regel zou het gevolg van een onvoldoend examen alleen moeten zijn het nogmaals volgen van de lessen in het vak, waarin men te kort schiet (onverminderd de lessen van het volgend jaar). Slechts bij een onvoldoenden uitslag in verscheidene vakken, zou de overgang tot een volgend studiejaar moeten uitblijven. Zelfs aan het eind van den 4 jarigen cursus moeten allen, die door de leeraren voldoende onderlegd worden geacht, z o n d e r e x a m e n een diploma krijgen. Hun rangschikking moet daarbij geschieden naar de taxatie der leeraren, gegrond op hun gedurende het laatste jaar gemaakte opmerkingen. Deze zeggen meer dan een examen. De taxatie zou in de eerste plaats moeten afhangen van de juridische leeraren, mits in de overige vakken de kennis van den aspirant niet beneden het onmisbare blijft; maar bij gelijke taxatie der juridische leeraren zou degeen, die ook overigens uitblinkt, voorgaan. Alleen wanneer iemand, na de vier studiejaren te hebben doorloopen, door de juridische leeraren een plaats bij de Indische rechterlijke macht niet, of nog niet waardig wordt geacht, hebbe hij het recht door een examen ten overstaan eener commissie een herziening van dat oordeel uit te lokken.

Op deze wijze zal, meen ik, een veelzijdige, harmonische ontwikkeling worden verkregen, met vermijding van overlading, examen-inpomperij en voorrang van geheugen boven verstand.

Dit alles geldt natuurlijk alleen voor de speciaal Indische studie. Het is van veel belang, dat de rechters een internationaal geëerbiedigden, akademischen graad behalen, zoodat zij zich te dien aanzien aan de bestaande examens zullen moeten onderwerpen.

In verband met het boven omtrent examens gezegde moet nog worden toegelicht, hoe m. i. het onderwijs in de verschillende Indische vakken moet plaats hebben.

Ik onderscheid drie groepen van vakken.

E e r s t e g r o e p : t a l e n.

Voor deze is noodig kennis van het schrift, bij eenige inspanning spoedig te verkrijgen, een juist begrip van het karakter der taal, kennis van de meest gebruikelijke woorden en oefening in het spreken. Van alle talen kan echter niet evenveel kennis gevorderd worden.

Het doel moet zijn: de leerlingen zooveel Maleisch te doen leeren, dat zij in Indië zich spoedig vlot daarvan weten te bedienen; hun voor de moeilijkste Inlandsche taal, Javaansch, een degelijken grondslag te geven om, bij plaatsing in een Javaansche streek, daarop zelfstandig voort te bouwen, en hun van nog twee in Indië veel gesproken talen eenig begrip te geven, waardoor zij, later in het gebied dier talen komende, er lichter toe zullen overgaan die verder te bestudeeren dan anders om de studie daarvan aan te vangen. Met het oog op deze verschillende eischen wordt in elk der vier jaren Maleisch gedoceerd;

in het eerste jaar zelfs 2 uren in de week. Javaansch daarentegen wordt maar gedurende 2 jaren gedoceerd, maar elk jaar 2 uren per week; terwijl in het 3e en 4e jaar gedurende 1 uur 's weeks resp. Soendaneesch en Makasaarsch wordt gedoceerd, welker grammatica na die van het Javaansch weinig moeite zal geven.

Het onderwijs zal, na het leeren van het schrift, voornamelijk moeten bestaan in gezamenlijke lees- en spreek-oefeningen, waarbij telkens de regels der grammatica te pas kunnen worden gebracht. Huiswerk zooveel mogelijk te vermijden. Daarentegen zou het aanbeveling verdienen aan de inrichting (ieder voor 2 à 3 jaren) te détacheeren: een Javaanschen en een Soendaneeschen Djaksa of Adjunct-Djaksa, die het op Java gebruikelijke Maleisch goed spreken. Zij kunnen bij de spreek-oefeningen van nut zijn en vooral bij de oefeningen in het houden van een gerechtelijk onderzoek. De studenten zullen er van zelf toe komen met hen ook buiten de lessen gesprekken aan te knoopen, die hun taalkennis en in 't algemeen hun Indische ontwikkeling op ongezochte wijze zullen bevorderen.

Overigens moet men geen te hooge eischen stellen ten aanzien van deze talen. Wanneer de studenten goeden wil toonen, zullen zij in die vier jaren allicht meer daarvan leeren dan thans in $1^1/_2$ jaar aan de akademie, of in 2 à 3 jaren als bureau-ambtenaar.

Tweede groep: hulpwetenschappen.

Hieronder versta ik de niet-juridische wetenschappen, met welke de rechterlijke ambtenaar voldoende vertrouwd moet zijn om het land en het volk, voor welke hij moet werken, te kennen, zich te orienteeren, en te weten welke hulpmiddelen hem bij zijn rechterlijke werkzaamheden van dienst kunnen zijn.

Land en volkenkunde. In het eerste jaar worden hierover voordrachten gehouden, waarbij alles zoo aanschouwelijk mogelijk worde gemaakt, ook met behulp van lichtbeelden of andere aanschouwingsmiddelen. Men vermijde toch vooral hierbij den leerling te vermoeien door de opsomming van allerlei bijzonderheden, die noch bij de juridische, noch zelfs bij de bestuursloopbaan in Indië van eenig belang zijn, bijv. de namen der houtsoorten van het eiland Ceram, de tonen der gamelan-salendro enz. enz. (Wat zou men er van zeggen, wanneer iemand om in Nederland in de rechterlijke macht te worden opgenomen eerst moest weten, hoe alle daar gebruikelijke muziekinstrumenten heeten, welke tonen er op zijn, welke houtsoorten er in Nederland voorkomen enz.?). Daarentegen geve men een heldere voorstelling van begrippen en denkwijze (onder de invloed van animisme en dgl.), van de levenswijze, het karakter en de gewoonten der Inlanders, hun kleeding en woning, de gesteldheid des lands enz. enz. Wanneer dit alles boeiend voorgedragen en aanschouwelijk gemaakt wordt, — waar de stof zich uitmuntend toe

leent — zal in één jaar met twee voordrachten per week (waarbij telkens eenige namen te herhalen om het geheugen tegemoet te komen) den jongelui een voldoende kennis — een betere zelfs dan vroeger — worden bijgebracht tot inleiding van de studeerenden op het terrein, waar het verdere onderwijs en hun ambtelijke toekomst hen zullen bezig houden. De lessen zullen zóó in plaats van verwenscht, als genoegen beschouwd worden.

De Indische geschiedenis, met die der zending, in elk der eerste twee studiejaren gedurende één uur per week gedoceerd, zal evenzoo tot inleiding moeten dienen voor de verdere studie. Men late vooral de namen der eerste schepen, die naar Indië voeren, en dergelijke bizonderheden weg, vordere niet dat de namen van de Gouverneur-Generaals en de jaartallen op een rijtje gekend worden, maar schetse in forsche, heldere lijnen de ontwikkeling van ons Indië tot wat het nu is, maatschappelijk en staatkundig. Ook dit vak, mits niet schoolmeesterachtig opgevat, kan in twee jaren, telkens één uur per week, zeer voldoende worden behandeld.

Zoowel hier als bij de Land- en Volkenkunde verzoeke men de studenten aandachtig toe te luisteren in plaats van zenuwachtig dictaat te houden. Handboeken, waarin feiten, namen en cijfers zijn te vinden, zijn er genoeg. Daarvoor is geen College noodig. De docent moet door het levende woord meer doen: belangstelling en daardoor vanzelf blijvende herinnering wekken.

In het derde studiejaar komen drie nieuwe vakken aan de beurt, die niet uitvoerig onderwezen behoeven te worden. Twee daarvan sluiten aan bij de geschiedenis van het 1e en 2e jaar:

Ned.-Indische rechtsgeschiedenis.

Dit is een onderwerp, dat vrij kort behandeld kan worden en vóór de Kerstvacantie kan zijn afgeloopen, tenzij men zeer wijdloopig wordt, hetgeen volkomen nutteloos is. De rechtstoestand onder de O. I. Compagnie, de toenemende inmenging des wetgevers, de „nieuwe wetgeving" van 1848 en de verdere gang van de rechtsontwikkeling kunnen in plm. 8 lessen zeer voldoende worden geschetst als inleiding op de studie van het 4e jaar; zoodat na de Kerstvacantie kan worden begonnen met de

Vergelijkende rechtsstudie. Ook over dit onuitputtelijke onderwerp verlange men niet positieve kennis van allerlei bijzonderheden, maar geve den toehoorder door een reeks van belangwekkende voordrachten een begrip van den stand en de beteekenis dier wetenschap en van de voor Indië belangrijkste hoofdstukken.

De kennis van den Islam en zijn beteekenis voor Indië behoort ook geen examenvak te zijn. Er is in het 3e studiejaar één uur per week voor uitgetrokken, hetgeen ruimschoots voldoende is om aan de aanstaande ambtenaren een helder begrip

te geven van dezen godsdienst, van zijn invloed op het leven en de rechtsbeschouwingen van den Inlander en op de Indische politiek. Het is volmaakt overbodig de leerlingen te dwingen van buiten te leeren hoe de hadj plaats heeft, hoe precies de Mohammedaan zijn gebed moet verrichten enz. Zelfs is het onnoodig, dat zij het Mohammedaansche erfrecht kennen. Zij hebben dit nooit toe te passen, maar mochten zij ooit daartoe geroepen worden, dan zal een goed handboek hun daarvoor van meer nut zijn dan wat zij voor 't examen daarvan geleerd hebben en toch zich niet nauwkeurig meer herinneren, vermoedelijk zelfs geheel weer vergeten zijn.

Fotografie is als leervak van het eerste jaar na de kerstvacantie opgenomen, omdat zij bij het onderzoek van zooveel nut kan zijn. Voor de meesten is dit een liefhebberij; het zal hun dus niet hard vallen daarin eenig (in hoofdzaak praktisch) onderwijs te ontvangen. Na de eerste lessen kan het grootendeels in de open lucht, bijv. op een wandeling, plaats hebben.

Na de boven gegeven toelichting zal het duidelijk zijn, dat in de eerste drie jaren, wanneer de studenten nog de akademische lessen volgen, niet veel inspanning van hen zal worden gevorderd voor Indische vakken: in het eerste jaar 8, in het tweede 4 en in het derde 5 Indische lesuren, met een minimum van huiswerk. Alleen voor de talen zal in den beginne wat eigen oefening in het schrift en daarna wat repeteeren van nieuwe woorden of zinnen noodig zijn. Een half uur daags moet daarvoor genoeg zijn. De overige vakken beperken zich tot voordrachten (lezingen), waarbij telkens van het vroeger vertelde weer wat te pas wordt gebracht om het beter in 't geheugen te doen blijven, terwijl al sprekende met de toehoorders kan worden nagegaan of alles goed begrepen en de hoofdzaak goed onthouden wordt.

Toch zullen deze lessen, naar mijn stellige overtuiging, den leerling beter dan massa's examenwijsheid voorbereiden op de eigenlijke, onverdeeld Indisch-juridische studies van het vierde en laatste jaar, dat in hoofdzaak de derde vakkengroep: het Indische recht omvat.

In dit jaar wordt aan talen maar weinig gedaan: 1 uur Maleisch om het geleerde te onderhouden en aan te vullen; geen huiswerk; 1 uur Makasaarsch; alleen huiswerk voor 't, spoedig te leeren, letterschrift. Hierbij komt echter de wekelijksche oefening in het houden van een onderzoek in het (alom gesproken laag-) Maleisch. Overigens worden per week besteed aan:

Ned. Ind. staatsinstellingen 3 uren.

In de eerste plaats moeten hier de groote lijnen behandeld en zóó herhaald worden, dat de leerlingen ze goed kennen. Verder behandele men verschillende hoofdstukken, vooral die voor den jurist van belang zijn.

Drie uren in de week zijn ruim voldoende. (De rechterlijke organisatie en de rechtsgeschiedenis worden al afzonderlijk behandeld).

Ned. Indisch strafrecht 3 uren.

Zoolang in Indië nog de gewijzigde Code Pénal geldt, zullen in de eerste plaats moeten worden behandeld de verschilpunten tusschen het algemeen deel van dit- en van het Nederlandsche strafwetboek, alsook de verschilpunten wat betreft de meestvoorkomende misdrijven van het bijzondere deel.

Daarna behandele men de Politiestrafreglementen, drukpersdelicten, opium-overtredingen en andere overtredingen, die veel voorkomen of bijzondere moeilijkheden opleveren; alles zooveel mogelijk in verband met Indische (waar 't kan ook Nederlandsche) jurisprudentie.

Indische adat 2 uren.

Het is natuurlijk onmogelijk, zelfs al neemt men er viermaal zooveel tijd voor, den leerling volledige kennis te verschaffen van de bonte verscheidenheid van gewoonterecht in onzen Archipel; dit is echter ook niet noodig en zelfs niet gewenscht. Men behandele eenige voorname onderwerpen bijv. familie- en agrarisch recht bij de grootste adatgroepen, in onderling verband.

Verder zijn er enkele vakken, die elk maar een tiental lessen vereischen en waarvan dus drie te zamen maar één weekuur vordèren (het jaar berekend op ± 30 lesweken).

Eén uur per week vorderen te zamen:

a. Indische rechterlijke organisatie en Rechtsvordering.

Van de R. O. behoeven alleen de hoofdlijnen te worden aangegeven. De speciale regelingen voor elk der gewesten van de Buitenbezittingen in 't hoofd te prenten heeft geen nut. De juiste grenzen tusschen de competentie van hoogeren en lageren rechter van buiten te leeren is ook onnoodig. In de praktijk moet men, om zeker te gaan, de bepalingen toch weer opslaan.

De Indische Burgerlijke Rechtsvordering komt in hoofdzaak overeen met de Nederlandsche. In enkele uren is een voldoend overzicht te geven van de verschilpunten.

b. Gerechtelijke geneeskunde. Hiervan behoort een rechterlijk ambtenaar een algemeen begrip te hebben, opdat hij wete wat hij van den deskundige kan verwachten of, waar deze ontbreekt, wat hij in een handboek kan vinden. Ook hier zal de leus moeten zijn: boeiende voordrachten; niets van buiten laten leeren.

c. Psychologie. Hiervan geldt hetzelfde als bij *b* gezegd. Welk nut het heeft, dat de rechter een helder algemeen begrip heeft van deze wetenschap, behoeft tegenwoordig geen betoog. Maar men vermijde elk nutteloos streven om van den aanstaanden rechter een psycholoog te maken.

Een tweede uur per week vorderen te zamen:

a. Indische Strafvordering (uiteenzetting der afwijkingen van de Nederlandsche);

b. Het Inlandsch Reglement (uiteenzetting der afwijkingen en vereenvoudiging van de voor Europeanen geldende bepalingen();

c. Strafrechterlijke onderzoekingskunst. Dit vak omvat allerlei nuttige wenken voor de praktijk. Men kan er boekdeelen over schrijven; maar de bedoeling kan in deze natuurlijk slechts zijn den leerling een weinig kijk te geven op deze praktijk, hem door voorbeelden te wijzen hoe met behulp van scherpzinnigheid en ervaring menig keer de waarheid, die geheel onvindbaar scheen, kan worden opgespoord en welke hulpmiddelen daarbij ten dienste staan.

De oefeningen in het houden van civiel- en strafrechtelijk onderzoek in het Maleisch zullen, mits onder goede leiding, zeer veel kunnen bijdragen tot de geschiktheid der uit te zenden jonge ambtenaren. Zij zijn wel een uur in de week waard en zullen, zoo geen aangename uitspanning, dan toch ook geen inspanning zijn voor de studenten.

Boekhouden en handelsrekenen zijn van buitengewoon belang bij de soms zoo moeilijke zaken van ontrouw in administratie, valschheid in boeken, bankbreuk, enz. en ook wel in civiele zaken. Het is dus nuttig, dat de a.s. rechters daarvan een goed begrip hebben, al worden ze geen volleerde boekhouders.

Ik stel mij voor, dat bij het volgen van dit programma voor de rechterlijke macht in Indië ambtenaren zullen worden verkregen van algemeene ontwikkeling, voldoende onderlegd in Indische talen om daarop voort te bouwen en voldoende gewend aan het spreken van Maleisch om zich in Indië dadelijk te redden, in hun gedachten ver trouwd geraakt met Indische toestanden en volken, alsook reeds eenigszins ingewijd in de eigenaardigheden en de praktijk der Indische rechtspraak.

Door een examen, dat zoo verderfelijk werkt op de vruchtbare, ontwikkelende studie, zal hiervan in den regel niet behoeven te blijken, zooals gezegd. Een doctor in de rechtswetenschap, die gedurende vier jaren de voorgeschreven Indischs lessen trouw en oplettend heeft gevolgd, kan men met vol vertrouwen naar Indië zenden, wanneer hij niet behoort tot de personen met onvoldoenden aanleg, en deze mogen aan de inrichting niet zijn toegelaten.

Het eenige, wat ik voor de studenten aan de Indische inrichting, ter vervanging van het dictaat-houden, zou willen geven is: een gedrukte of geroneografeerde handleiding in den trant van die voor het handelsrecht van Prof. Molengraaff, maar nog veel korter enkele hoofdpunten en de te onthouden namen of cijfers aangevende, voor de hoofdvakken met verwijzing naar literatuur.

Het meest wenschelijke zou ik achten een Indische inrichting met

internaat: een gebouw waar elk der studenten een eenvoudige maar nette zit- en slaapkamer heeft, terwijl er voorts vier collegekamers (tevens eetzalen voor de verschillende jaren), een bibliotheek, een gezelschapszaal, een donkere kamer voor fotografie, vertrekken voor bedienend personeel, badkamers, enz. moeten zijn. Hoewel het wenschelijk is de jongelui aan eenige orde te wennen en zooveel toezicht te houden, dat iemand, wiens gebrek aan ijver hem toch zal doen mislukken, tijdig den raad kan ontvangen een anderé loopbaan te kiezen, terwijl dan in het volgend jaar in diens plaats een aspirant meer worde aangenomen, zou de bedoeling van zulk een internaat overigens niet moeten zijn den studenten een gepaste vrijheid te onthouden, maar alleen om met een minimum van kosten hun een goed onderkomen, degelijke voeding en verder al datgene te bezorgen, wat voor elk op zich zelf duur wordt, maar veel minder kost, wanneer men samendoet. Met *f* 800.— per man en per jaar zouden vermoedelijk de kosten ruimschoots bestreden kunnen worden; terwijl in het internaat ook konden worden ondergebracht de twee aan de instelling verbonden Inlandsche ambtenaren, met welke de studenten daardoor voortdurend in aanraking zouden zijn, 't geen zeer bevorderlijk ware voor hun bedrevenheid in de talen.

Maar ik mag niet te veeleischend zijn en neem dus aan, dat de studenten gewoon op kamers gaan wonen en aan gewone studententafels deelnemen. Dan is alleen noodig een gebouw voor het onderwijs en de oefeningen, met 3 à 4 flinke collegekamers, een donkere kamer en de noodige vertrekken voor de administratie en het minder personeel.

Ik kom dan tot de volgende begrooting van kosten:

Locaalhuur *f* 1600.— à	*f*	2000.00
Toelage van den Directeur	„	2000.00
Voor de leerlingen der eerste 3 jaren aan collegegelden te betalen (gerekend op 20 nieuwe leerlingen per jaar) 60 × *f* 200.—	„	12000.00
Toelage van den professor in het Javaansch	„	1000.00
Idem Maleisch	„	1000.00
„ Indische geschiedenis	„	500.00
„ Land- en Volkenkunde	„	500.00
Tractement docent fotografie	„	300.00
„ „ Soendaneesch	„	1000.00
„ „ Makasaarsch	„	1000.00
Toelage prof X. (voor de lessen in Staatsinstellingen, vergelijkende rechtswetenschap en adat)	„	1500.00
docent Islam	„	1000.00
toelage prof. Y. (voor de lessen in Ind. strafrecht, Ind. Strafvordering en Ind. rechtsvordering)	„	1500.00
Transporteeren	*f*	25300.00

Transport	*f*	25300.00
tractement docent gerechtel. geneeskunde	„	300.00
Idem docent psychologie	„	300.00
„ „ Inlandsch Reglement, strafrechterl. onderzoekingskunst, oefeningen in Maleisch onderzoek	„	2000.00
lessen paardrijden (laatste 2 jaren)	„	3000.00
gymnastiek en schermen (contributies aan 't gezelschap Arena)	„	800.00
Schietoefeningen	„	1200.00
drie repetitoren (1 voor het candidaatsexamen, 1 voor privaatrecht, 1 voor publiekrecht) . . .	„	5400.00
zwemmen	„	800.00
verbandleggen	„	300.00
Fransche conversatie	„	1000.00
Engelsche „	„	1000.00
Twee Inlandsche ambtenaren, vrij logies en . .	„	3600.00
Bedienden	„	3000.00
licht, brandstof	„	3000.00
meubilair vernieuwing	„	600.00
boeken, aanschouwingsmiddelen, fotografiebenoodigdheden	„	2000.00
Totaal	*f*	53600.00

Bij gemiddeld 20 nieuwe leerlingen per jaar, zoodat er geregeld 80 zijn in 't geheel, geeft dit per jaar en per leerling dus een uitgave van *f* 670.—, of in vier jaren per leerling *f* 2680.—. Degenen, die geen subsidie voor hun studie toucheeren, hebben dus na vier jaren nog recht op een premie van *f* 5320.—, of wanneer zij een jaar langer studeeren, van *f* 4650.—, terwijl degenen die, behalve het genot der opleiding, nog *f* 1000.— subsidie per jaar toucheeren, na 4 jaren nog *f* 1320.— voor uitrusting ontvangen. Doen zij er langer over, dan krijgen zij het laatste jaar geen subsidie meer. Geheel onvermogende jongelieden zullen echter — ook door gebrek aan geld om aan den zwier te gaan — wel zorgen, dat zij in vier jaren gereed komen, of wanneer het hun aan ijver ontbreekt wel na één of twee jaren uit de inrichting ontslagen worden.

Van het restant der *f* 8000.— zou ik slechts hoogstens *f* 1320.— aan degenen, die geslaagd zijn, voor uitrusting willen doen uitkeeren en de rest voor hen willen bewaren tegen vergoeding van rente als van de Rijkspostspaarbank, onder bepaling dat dit bedrag niet wordt uitgekeerd, wanneer de belanghebbende binnen acht jaren den Indischen dienst verlaat, en anders door hem met de rente wordt ontvangen na tien jaren of, wanneer hij vroeger met verlof in Nederland komt, na 8 jaren dienst.

Bij de bovenstaande begrooting is alles zeer ruim berekend. Aan de professoren in Javaansch, Maleisch, Land- en Volkenkunde, Geschiedenis worden toelagen toegedacht, hoewel zij slechts één of enkele uren per week daarvoor een vak hebben te doceeren, waarin zij zich toch reeds bewegen, en zelfs de meeste lessen als hun gewone colleges kunnen geven, wanneer zij bij deze de boven door mij aangegeven methode willen volgen (geen dictaatcolleges, maar boeiende voordrachten met af en toe een herhaling en een vraag aan de toehoorders, een methode die m. i. algemeen moest worden gevolgd.)

Aan de professoren X. en Y. voor wie in hoofdzaak hetzelfde geldt, maar die toch enkele extra-lessen zouden krijgen, wordt zelfs een toelage van *f* 1500.— toegedacht.

Bovendien wordt *f* 2000.— toelage plus vrije woning uitgetrokken voor den Directeur, hoewel zeker een der Professoren wel alleszins geschikt en vermoedelijk ook wel bereid zou zijn het Directeurschap tevens op zich te nemen tegen een gezamenlijke toelage van *f* 2500.— zonder — of *f* 1500.— met vrij wonen, hetgeen weer *f* 1000.— zou uit sparen. Anders is het niet onmogelijk, dat iemand gevonden wordt, die geschikt is voor het Directeurschap en tevens kan doceeren: Inlandsch Reglement, strafrechterlijke onderzoekingskunst en oefeningen in het Maleisch onderzoek. Indien voor alles samen een toelage van *f* 2500.— en vrij wonen werd aangeboden, zou daarvoor zeker menig geschikt Indisch rechterlijk ambtenaar te vinden zijn, die al zijn pensioen verdiend had en dit bij de toelage mocht behouden.

Eindelijk is gerekend op 3 repetitoren, die elk 2 à 3 uren in de week voor degenen, die hieraan behoefte hebben, het voor de akademische examens noodige nog eens komen repeteeren en uitleggen al wat men op de colleges niet voldoende heeft kunnen volgen. Dit zal het geregelde studeeren bevorderen.

De kosten van de Instelling zouden natuurlijk door Indië worden gedragen en ruim worden opgewogen door de meerdere diensten, die de uitgezondenen bijna dadelijk zouden kunnen presteeren, door hun beter bestand zijn tegen het klimaat, wanneer zij jonger en zonder stormachtig verleden uitkomen, en doordat zij langer in hun volle kracht de kolonie kunnen dienen.

Voorbereiding eener reorganisatie van het bestuurswezen in N.-I.

DOOR

J. E. DE MEYIER.

Bij Koninklijke Boodschap van 14 Aug. j.l. is bij de Tweede Kamer het, onder N°. 304 der Bijlagen van de Handelingen 1910–1911 opgenomen, wetsontwerp ingediend tot het verhoogen van de begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1911 met *f* 75,000 voor maatregelen tot lotsverbetering van inlandsche ambtenaren op Java en Madoera en van *f* 12,500 voor maatregelen tot voorbereiding eener reorganisatie van het bestuurswezen in Ned.-Indië.

In de Memorie van Toelichting wordt het volgende als inleiding medegedeeld:

„De bij den aanvang van het loopend zittingjaar der Staten-Generaal in de Troonrede aangekondigde, in de Memorie van Antwoord betreffende de begrooting voor het dienstjaar 1911 [1]) in breede trekken omschreven reorganisatie van het binnenlandsch bestuur in Nederlandsch-Indië is thans zoover voorbereid, dat de hand kan worden geslagen aan hetgeen noodig is om eene geleidelijke invoering van de beoogde regeling mogelijk te maken. De tijd is dus gekomen om de voor die invoering vereischte medewerking van de Wetgevende Macht in te roepen.

„Kon men bij de reorganisatie van genoemden tak van dienst, die in 1900 werd ingevoerd, zich nog bepalen tot voorzieningen, die de strekking hadden de bestuursoefening binnen het kader van de bestaande organisatie te verbeteren, sedert zijn gewichtige vraagstukken ook van meer principieelen aard op den voorgrond getreden, die een hervorming van het bestuurswezen op breeder grondslag tot een eisch des tijds maken".

De Minister herinnert er aan, hoe hij, als hoofddoel der hervorming reeds wees op de noodzakelijkheid de gewestelijke indeeling in dier voege te wijzigen: „dat het gebied van Nederlandsch-Indië administratief zou worden gesplitst in een aantal gouvernementen: omvangrijke bestuurseenheden, beheerd door autoriteiten met uitgebreider bevoegdheid — ook in financieel opzicht — en eene zelfstandiger positie dan die van de tegenwoordige hoofden van gewestelijk bestuur. Daarnevens op de urgentie der toekenning, voor zoover slechts eenigszins mogelijk, van een grooter aandeel in het bestuur aan het inlandsche

[1]) Bijlagen Handelingen 1910—'11 No. 4. 46 bl. 59.

element en in rechtstreeksch verband daarmede, de inkrimping in getalsterkte van het Europeesche bestuurspersoneel, aan welks bekwaamheid allengs hoogere eischen zouden zijn te stellen.

„Voorts op den eisch tot decentralisatie van het bestuur — *geldelijk* zoowel als *administratief* — met invoering eener bestuursinrichting, die de gedachte eener onmiddellijke bestuursvoering over de inlandsche bevolking door haar eigene, van Regeeringswege aangestelde of erkende hoofden, zooals die in artikel 67 van het Regeeringsreglement is neergelegd, op doeltreffender wijze dan de tegenwoordige tot verwezenlijking brengt".

„In deze desiderata laat, in enkele woorden uitgedrukt, zich de hoofdstrekking weergeven van de onderwerpelijke voorstellen".

De bewoordingen van deze inleiding geven, evenals verschillende verdere gedeelten van de Memorie van Toelichting, door de phraseologie, welke er uit spreekt, niet den indruk dat men hier met een praktisch uitvoerbaar, glashelder ontwerp te maken heeft. Voor den buitenstaander is het principiëele verschil in de rol, die men vroeger aan het Inlandsch element toekende en die welke er thans aan zal worden opgedragen, niet duidelijk uiteengezet, terwijl dat beroep op art. 67 R. R., dat nu voorgesteld wordt als een wettelijk desideratum, waaraan tot nog toe slechts in zeer beperkte mate uitvoering zou zijn gegeven, den indruk maakt van een avocasserie.

Dat artikel luidt: „Zooveel de omstandigheden het toelaten, wordt de inlandsche bevolking gelaten onder de onmiddellijke leiding van hare eigene van regeeringswege aangestelde of erkende hoofden onderworpen aan zoodanig hooger toezicht als bij algemeene of bijzondere voorschriften door den Gouverneur-Generaal is of zal worden bepaald".

Mr. C. W. Margadant (in deel III bl. 17 van zijn bekend werk) zeide daaromtrent het volgende:

„Het beginsel van dit artikel is altijd de zuil van ons gezag in N.-I. geweest; een voortreffelijk beginsel van koloniaal bestuur, zooals de ervaring bewezen heeft en dat door andere mogendheden aan ons ontleend, door bevoegde mannen aangeprezen waar het nog geen toepassing vond; het beginsel om de inlandsche bevolking niet rechtstreeks te besturen, maar door middel van haar eigen hoofden; deze hoofden ambtenaren van de regeering en aan haar ondergeschikt; die hoofden, uitvoerders van den wil der regeering, kenbaar gemaakt door hare organen, europeesche bestuursambtenaren; eene hiërarchische ondergeschiktheid van alle hoofden aan den hoogsten inlandschen ambtenaar, den regent op Java en Madoera; als stelsel geldt dus dat het europeesche bestuur in aanraking komt met de inlandsche bevolking door een intermediair, door een trechter als 't ware, en dat stelsel is toegepast zoolang Nederland heerschappij heeft gehad over deze bezittingen; ik zeg Nederland, want tijdens het Britsche tusschenbestuur

heeft Raffles aan dat maxime een gevoeligen knak toegebracht door de positie en het aanzien der regenten te verlagen, doch na het herstel van ons gezag vond het oude stelsel opnieuw krachtige toepassing en het R. R. heeft dat stelsel ook in 1854 gesanctioneerd en het erkent een bestuur over de inlandsche bevolking, een inlandsch bestuur en daarnevens het europeesche bestuur, dat hooger staat en waarvan de hoogste vertegenwoordigers ook toezicht moeten houden over het inlandsche bestuur; in de werking van het stelsel moet de hiërarchie vooral in het oog worden gehouden, waardoor de inlandsche ambtenaren ondergeschikt zijn aan den naast hoogeren en allen aan den regent en van deze of namens hem van zijn plaatsvervanger, den patih, bevelen hebben te ontvangen en niet rechtstreeks van de europeesche bestuursambtenaren; de regent van den resident".

Dit artikel en de uitleg van Mr. Margadant komen volkomen duidelijk voor en men krijgt den indruk, dat in theorie tot dusver aan dat artikel volledige uitvoering is gegeven.

De M. v. T. doet het nu voorkomen of men in dit opzicht hieraan principieel iets zal verbeteren en, wanneer men den verderen inhoud nagaat, dan blijkt zulks ten opzichte van de regenten o. a. hierin te bestaan, dat men de patih's opheft en eene tot dusver aan het „bestuurswezen" geheel vreemd wezen invoert, onder den naam van „adjunct-regent".

Onder het opschrift „Verheffing van het Inlandsch bestuur" wordt er op gewezen, dat onder de hoogere klassen der Javaansche maatschappij zich een krachtig streven openbaart tot verheffing van het peil van intellectueele ontwikkeling, en: „met die intellectueele strooming nochtans — bezwaarlijk had dit gevolg kunnen uitblijven — ontwikkelde tevens op den duur zich een, op zich zelf niet minder te verklaren, behoefte naar meer zelfstandigheid, naar uitbreiding van het aan het inlandsch element toegewezen aandeel in de algemeene bestuurstaak".

„Moge", zoo leest men verder, „gelijk veelal in dergelijke tijdperken van overgang, zekere overschatting van krachten daaraan niet altijd vreemd zijn geweest, in het algemeen kan dat verlangen niet anders dan rechtmatig worden geacht. En dit te meer, wijl die begeerte tot bepaalde grens weerklank vindt in het grondbeginsel onzer algemeene staatkunde, jegens de inlandsche bevolking in Nederlandsch-Indië, zooals dat is uitgesproken in art. 67 van het Regeeringreglement, krachtens hetwelk, behoudens hooger toezicht van Europeesche zijde — een voorbehoud waaraan steeds behoort te worden vastgehouden — het rechtstreeksch bestuur over de inlandsche bevolking moet worden overgelaten aan hare *eigen* hoofden, *zooveel de omstandigheden dit toelaten.* Derhalve in de eerste plaats, voor zoover en naar gelang door stijging in algemeene ontwikkeling en practische geschiktheid, de taak van het inlandsche bestuurskorps, in hetgeen men het dagelijksch beheer over

de bevolking van dien landaard kan noemen, voor uitbreiding en verhooging van zelfstandigheid vatbaar is.

„De voldoening aan die voorwaarde is derhalve niet slechts een daad van goede staatkunde, maar ook de wet wil haar".

Vervolgt men hetgeen de heer Margadant over het bewuste artikel zegt, dan cursiveert ook hij de woorden *zooveel de omstandigheden het toelaten*, maar met geheel andere bedoeling: „deze restrictie laat derhalve uitzonderingen toe op het stelsel van bestuur door tusschenkomst van inlandsche hoofden; hierdoor is het mogelijk rechtstreeksch bestuur in te voeren daar waar, zooals in de buitenbezittingen, eene bestuursorganisatie als op Java, in de historie geworteld, niet mogelijk is".

Wanneer men deze eenvoudige interpretatie stelt tegenover de gewrongene en gekunstelde van de M. v. T., dan schijnt het niet twijfelachtig of er worden hier denkbeelden uit het Regeeringsreglement gehaald, die er in het geheel niet in aanwezig zijn.

De vage zinsneden, waarmede wordt aangetoond hoe men komen kan tot „daadwerkelijke verheffing van het inlandsch bestuur", lichten het principieele verschil van hetgeen gewenscht wordt en hetgeen de bestaande bepalingen eischen, niet voldoende toe. Een „stelselmatige inkrimping van het Europeesch „bestuurswezen" zal moeten dienen om aan het Inlandsche bestuur, voor zooveel noodig met tijdelijke of blijvende versterking der tegenwoordige formatie, „de noodige ruimte te verschaffen tot een zelfstandiger ontwikkeling. Aldus gereorganiseerd zal van het *bestuursstelsel* zelf, niet van de subjectieve inzichten der Europeesche bestuurders, de drang uitgaan, om de dagelijksche bestuursoefening zooveel mogelijk aan het inlandsch element te laten, — de eenige oplossing, waardoor het vraagstuk der emancipatie van dat bestuurselement ten slotte in de gewenschte phase zal worden gebracht".

Vergissen wij ons, of gaat de bedoeling hier schuil onder algemeenheden en zonderlinge beelden? Het wil ons toeschijnen dat de bestaande bestuursrichting, welke de M. v. T. wil afkeuren, niet wortelt in de bestaande voorschriften, doch in de afwijkingen daarvan, waaraan de Europeesche ambtenaren zich meer en meer schuldig maakten, door namelijk aan de Inlandsche hoofden de gelegenheid om zelfstandig te handelen en te besturen te benemen, door hun in alles een bepaalde gedragslijn voor te schrijven en zooveel mogelijk alles zelf te willen doen. Uit gemakzucht en gemis aan zelfstandigheidsgevoel hebben die Inlandsche ambtenaren zich geleidelijk in die rol van willooze werktuigen gevoegd en in strijd met art. 67 R. R. is er van hunne *onmiddellijke leiding* der bevolking misschien weinig overgebleven. Door het aantal controleurs te beperken wil men die Inlandsche ambtenaren verplichten thans die leiding daadwerkelijk ter hand te nemen en dit verdient toejuiching, doch de wijze, waarop men dit doel bereiken wil, echter niet.

Op den voorgrond moet het door Margadant gehuldigde voortreffelijke

beginsel blijven staan, en een der onderdeelen daarvan was en is het aanzien der regenten. En nu leest men in de M. v. T. dat tot de inkrimping van het Europeesch bestuur den weg wordt geopend: „door de instelling der meerbedoelde *gouvernementen*, waardoor de uiterste vertakking van het Europeesch bestuursorganisme, de *afdeeling*, eveneens belangrijke verruiming zal kunnen ondergaan, ten bate in de eerste plaats der verheffing van de ambtelijke zelfstandigheid der Regenten".

„Door beperking, zooveel doenlijk, van het aantal aan de chefs dier nieuwe afdeelingen ter zijde te stellen Europeesche controleerende ambtenaren, zullen verder deze laatsten zich uit den aard der zaak verplicht zien om in hoofdzaak hunne aandacht te wijden aan de *algemeene* leiding van zaken.

„Aldus zal het proces der ontvoogding van het Inlandsche Bestuur zonder gevoelige schokken ten uitvoer worden gelegd, dat Bestuur in staat worden gesteld zijn ambtelijk standpunt aanzienlijk te verhoogen en zullen toch de rechtstreeksche aanrakingen in stand blijven van de Europeesche bestuurders, inzonderheid de controleerende ambtenaren, met de inheemsche maatschappij, aanrakingen, waarvan de beteekenis èn voor die maatschappij zelve èn voor den goeden gang van zaken in het algemeen moeilijk kan worden overschat".

Als men bij Mr. de Louter leest (5e dr. bl. 220) dat men de regenten de schakels heeft genoemd tusschen het Nederlandsch bestuur en de Inlandsche bevolking, omdat zij het hoogste rechtstreeksche gezag over deze uitoefenen en de bevelen der Regeering in den regel door hunne tusschenkomst de lagere hoofden en de bevolking bereiken, dan is het al weder niet duidelijk, hoe die zelfstandigheid door middel van nieuwe regelingen nog kan worden verhoogd en kan er ten hoogste sprake zijn van het hergeven aan die Inlandsche hoofdambtenaren van het gezag dat hun toekomt en dat zij, met het oog op hun prestige tegenover de bevolking, moeten bezitten.

En wat beteekent die rhetorische figuur van „ontvoogding", waar men het gezag over de inlandsche hoofden toch niet uit handen wil geven; wat die tenuitvoerlegging „zonder gevoelige schokken?" En dan een bestuur, dat zelf zijn ambtelijk standpunt verhoogt, terwijl zulk een standpunt toch van buitenaf wordt aangewezen. Bij logische analyse blijken deze phrasen allerminst gelukkig gesteld. Doch wij nemen de eenvoudige bedoeling zonder de omslachtige toelichting, en vragen of de Regent, destijds door Raffles in zijn positie gevoelig geknakt, in het inlandsch milieu, waarin hij behoort, door de nieuwe regeling in eere wordt hersteld. De hoogste in de Inlandsche hiërarchie, de opvolger van de oude zelfstandige vorsten, wordt, geheel tegen de inlandsche traditie in, beroofd van zijn rechterhand, zijn minister, den uitvoerder van zijn bevelen, den Patih. Het is zeer mogelijk dat, zooals de M. v. T. zegt, die functie na de vereeniging met het ambt

van Wedana, krachtens de bij de reorganisatie van het jaar 1900 aangegane beginselen, nog slechts van geringe praktische waarde is, maar dan deugde die regeling reeds niet. „Als motief om het ambt in dien gecombineerden vorm te handhaven", zegt de M. v. T., „gold destijds de overweging, dat de Regenten prijs stelden op het behoud van hun Patih, niet zoozeer omdat zij voor de uitvoering hunner bestuurstaak dien ambtenaar noodig hadden, doch meer omdat zij daaraan gehecht waren als een overblijfsel van vroegeren luister. Ook die overweging", zoo vervolgt de M. v. T., „verliest hare beteekenis door de toevoeging van een of meer andere ambtenaren van aanzienlijken rang. In die helpers zullen, blijkens het vorenstaande, evenwel geenszins louter ornamentale figuren zijn te zien doch wel degelijk werkkrachten van belangrijke practische waarde, voor welke uit dien hoofde reeds de oude Javaansche benaming „Patih" met de daaraan verbonden herinneringen minder wenschelijk zou zijn. Door den beslisten eisch, dat de Adjunct-Regenten een eigen bureau met afzonderlijk archief zullen bezitten en daarin dagelijks werkzaam zullen zijn met den rechtstreeks aan hen toe te voegen inlandschen schrijver, dien zij voor eene goede uitvoering van hunne taak niet kunnen missen, zal bovendien ten duidelijkste worden kenbaar gemaakt, dat inlijving dier ambtenaren bij het personeel van het Regentsbureau in geen geval is toegelaten".

Bij de bespreking der instelling van Adjunct-Regenten heet het van de Regenten, dat velen van hen „evenals verscheidene ambtenaren van het Districtsbestuur, nog steeds meer als kenners der inwendige toestanden in hun ressort dan als administratieve werkkracht zijn te waardeeren". Ten einde hen „door de eischen van het nieuwe stelsel niet voor groote moeilijkheden te plaatsen en daarmede ook het welslagen van dat stelsel in gevaar te brengen, wordt het noodig geacht, naar gelang van de beteekenis van het ressort, hun een of twee bekwame inlandsche ambtenaren, van gebleken practisch doorzicht en degelijke ontwikkeling, ter zijde te stellen, voor welke nieuwe functionarissen in den titel „*Adjunct-Regent*" de algemeene strekking van het ambt het best is uitgedrukt".

De plaats, die deze personen in de inlandsche hiërarchie zullen innemen, wordt onvoldoende gekenschetst door de nu volgende mededeeling, dat zij een gedeelte der controleurswerkzaamheden zullen te verrichten hebben.

Beschouwt men de taak thans aan de controleurs opgedragen, welk ambt ontstaan is uit het vroegere toezicht op de landelijke inkomsten en cultures, dan is deze door de Regeering nooit officieel omschreven, doch zooals Mr. de Louter zegt, zij kunnen de gevoels- en bewegingszenuwen der hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur worden genoemd. Hun taak is van hoogst teederen aard (ibid bl. 217): „daar zij als het ware de brug vormen tusschen het Europeesch en het

Inlandsch bestuur en mitsdien grootendeels de verantwoordelijkheid dragen voor de goede verstandhouding en wederkeerige samenwerking. Voortdurend brengen zij aan de bestuurden den wil der bestuurders, aan dezen de belangen en wenschen der eersten onder het oog. Daartoe moeten zij zich allereerst toeleggen op een verstandigen omgang met de Inlandsche hoofden, die zij trachten te leiden en te raden, tegen willekeur en knevelarij waarschuwen en op de wenschen der Regeering en de belangen der bevolking opmerkzaam maken, zonder echter ooit te mogen bevelen".

Wanneer de nieuwe categorie van Inlandsche hoofden met een deel van die taak wordt belast, staan zij als het ware tegenover hunne Inlandsche ambtgenooten van lageren rang en wordt hun een andere rol dan die van bestuurder toebedeeld. Maar dan dienen zij in hunne zelfstandigheid en in hun taak van contrôle oefenen ook niet om de positie van Regent te verhoogen en te versterken en heeft het allen schijn of het aanzien dier hoofdambtenaren door die adjuncten eer een knak dan eene verhooging zal krijgen. De nieuwe titularissen zullen worden gerecruteerd uit het districtsbestuur en na eenige jaren dienst te Batavia op de „instelling voor bestuursstudiën", die de bekende Afd. B. zal vervangen, eene opleiding krijgen, te zamen met de candidaten voor het op te richten corps civiele gezaghebbers voor de Buitenbezittingen. De opleiding zal daardoor zeer Europeesch getint zijn, en de nieuwe Inlandsche ambtenaren, van wie men meer administratief doorzicht en degelijke ontwikkeling verwacht, zullen zich op dien voorrang boven langs den gewonen weg opgeklommen ambtgenooten wel eenigszins laten voorstaan, zich meer Europeaan gevoelen tegenover deze en aldus bijzonder ongeschikt zijn om het aanzien van den Regent te helpen ophouden. Hoe deze personen zullen moeten optreden bij de Inlandsche officieele gelegenheden, welke vormen zij in acht zullen moeten en willen nemen tegenover hun chefs, de Regenten, schijnt een bezwaarlijk op te lossen quaestie. De mogelijkheid dat dit instituut niet van blijvenden aard zal zijn en wellicht zou zijn op te heffen „wanneer te eeniger tijd zoowel de Regenten zelven als de ambtenaren van het districtsbestuur algemeen tot zoodanig peil van ontwikkeling zijn gekomen en zoodanig van Westersche bestuursbegrippen doordrongen zijn, dat zij zonder meer het in principe voor overdracht op het Inlandsch Bestuur vatbare deel van den tegenwoordigen arbeid der Europeesche Controleurs op zich kunnen nemen" maakt de praktische bepaling hunner positie nog moeilijker.

Wij kunnen ons hier het genoegen niet ontzeggen een paar regels te citeeren uit een dezer dagen verschenen, elders aan te kondigen, geschrift van den oud-Hoofdingenieur J. Nuhout van der Veen, die het o. a. heeft over het totale fiasco, dat gemaakt werd met de instelling der betrekking van oeloe-oeloe-dessa en aris-oeloe-oeloe bij de

waterregeling der Pategoean-werken in Pasoeroean (bl. 25): „Indien onder de schoonklinkende leuze van ontvoogding en economische verheffing des volks stokpaarden worden bestegen, onder bijval van hoog en laag, is daar geen praten tegen", en verder: ...."De Javanen zullen zich gaandeweg zelf weten te ontvoogden en zichzelf weten te helpen. De ontwikkeling van een volk is nog nergens tot stand gebracht door ambtelijke wonderdokters, met een tooverroede in den vorm van kunstig in elkander gezet, papieren knutselwerk".

In ons oog zijn die adjunct-regenten evenmin levensvatbaar als de genoemde buiten de adat ingevoerde waterbeheerders, terwijl zij actief meer kwaad zullen doen dan de bedoelde figuranten.

Bij de omschrijving van de rol, die het Europeesche bestuur in het vervolg zal spelen, stuit men evenzeer op vage, omslachtige aanduidingen. Wij hadden zoo gaarne, als bijv. in de instructie voor de Regenten is opgegeven, bepaalde punten zien vermeld, die onder hunne verrichtingen vallen, doch aan deze ambtenaren zal volgens de M. v. T.: „in overeenstemming met de wettelijke grondslagen onzer koloniale bestuurspolitiek, beperking, zooveel mogelijk, tot de *algemeene leiding van zaken* bepaaldelijk voor oogen moeten staan; in deze laatste richting echter zal de gestie, uitgaande van dat personeel, zich krachtig moeten ontwikkelen".

Als men nu voor g e s t i e het Hollandsche woord „de verrichting eener zaak" stelt, dan vraagt men zich af hoe kan zulk een daad zich ontwikkelen, hoe kan de leiding een gestie zijn, zonder feitelijk een daad te worden en welke voorstelling moet men zich van den werkkring van den bestuursambtenaar maken.

Doch als men zich losmaakt van de omslachtige omschrijvingen, dan is het voor den lezer met eenigen goeden wil te gissen dat men een krachtig bestuur wil, waarvan de leiders niet aan kleinigheden hun tijd verdoen, doch voortdurend waken dat alles gedaan wordt om het maatschappelijk leven geregeld te laten voortgaan, orde en rust te handhaven, veiligheid en rechtvaardigheid te bevorderen, enz. Men zal daarvoor, zou een buitenstaander zeggen, mannen moeten hebben van karakter, die, bezield met een goed hart voor de door hen bestuurden, hun belangen zonder aanzien des persoons durven voorstaan tegenover iedereen, zoo noodig zelfs tegenover de Regeering, als deze verkeerd is ingelicht, mannen, wien het, naast het streven naar een voldoend bestaan, te doen is om bevrediging van een innerlijk plichtsgevoel, die met onkreukbare trouw en toewijding een voorbeeld zijn voor de op deze punten wel eens wat apathieke inlanders. Doch het is alsof de secretarie-geest, die in het geheele staatsstuk doorstraalt, niet veel moet hebben van zelfstandige chefs, die karakter toonen; zulke bestuurshoofden zijn door inspecteurs niet zoo gemakkelijk voor stokpaardjes

te winnen; zulke paarden zijn van uit Buitenzorg niet zoo licht van den bok te sturen. Men leest dat: „De algemeene bestuursvoering in de toekomst alleen dan aan hare roeping zal kunnen beantwoorden, wanneer zij is toevertrouwd aan mannen van breede algemeene ontwikkeling, aan ambtenaren in kennis en beschaving aan hooge eischen voldoende". Geen woord van karakter, van die pittige eigenschappen, toewijding, doorzettingsvermogen, hoog zedelijk standpunt, waardoor integriteit vanzelfsprekend is. Men vraagt weder de niets zeggende breedheid, vroeger was het van blik, nu van algemeene ontwikkeling, zonder eenigszins te omschrijven wat men daaronder verstaat, en dan die kennis, waarvan?, die beschaving, letterkundig of salonfähig? Het eindigt weder op een verbeterd lesprogramma met allerlei fraaie vakken, waarvan de kennis voor een wakker bestuursman, die zich niet in speciaal-studies begeeft, toch altijd maar in de tweede plaats van belang is. Er zal een stelsel van „wetenschappelijke voorbereiding" worden ontworpen, dat de Minister onder voorlichting van deskundige zijde spoedig in gezette overweging hoopt te nemen en waarbij Z. E. wel evenzeer teleurgesteld zal worden als vroeger.

Het zou ons te ver voeren het ontwerp nog meer in bijzonderheden na te gaan; het bovenstaande is voldoende om te wijzen op het onbestemde en tevens de grondzuilen van ons huidig koloniaal beleid aantastende, dat er in opgesloten ligt. Voordat die denkbeelden tot een praktisch uitvoerbare reorganisatie zijn omgewerkt, zal nog veel tijd noodig zijn, doch door dit ontwerp aan te nemen, bindt men zich voor latere ontwerpen aan niet voldoende doordachte beginselen, terwijl er geen haast bij de zaak is. Ten minste als men niet met persoonlijke belangen te rade gaat. Er staat in Nederland volgens de dagbladen een persoon gereed om de betrekking van regeeringscommissaris ter voorbereiding van en tot het geven van leiding bij de geleidelijke invoering dezer reorganisatie te aanvaarden in een met lid in den Raad van Indië geassimileerden rang, en men schijnt al vast tot lotsverbetering van eenige inlandsche ambtenaren te willen overgaan.

Doch het mag terecht de vraag zijn of deze punten van ondergeschikt belang voldoende motief mogen wezen om dadelijk bij de opening van een zittingjaar als het ware bij overrompeling zulk een ingrijpende wijziging in onze koloniale bestuurspolitiek in beginsel te laten aannemen, ten einde met 1° October, of althans zoo spoedig mogelijk, zooals uit het slot der M. v. T. blijkt, over het voor die onderdeelen benoodigde bedrag te kunnen beschikken.

Men kan iets gevoelen voor het meer zelfstandig maken van het Inlandsch Bestuur, voor het verdeelen van Indië in Gouvernementen en voor inkrimping van het Europeesch ambtenaarscorps en toch de wijze waarop dit geschieden zal volgens dit ontwerp afkeuren.

Emigratie van Britsch-Indiërs naar de Engelsche Koloniën.

(*Slot.*)

Stelsels in zwang voor het werven van emigranten uit Indië voor de verschillende koloniën.

In de eerste plaats wordt het stelsel beschreven, in gebruik voor de emigratie naar Ceylon, de Straits en de Gefedereerde Maleische Staten.

De immigratie van landbouw-arbeiders in Ceylon geschiedt geheel buiten contract. Het aanwerven in Indië, zoowel als het toezicht op den arbeid op de plantages geschiedt voor de planters door ,,kangani's" of hoofdlieden, oorspronkelijk een soort familiehoofden, die met een groep nabestaanden komen werken en waaraan zich andere familiegroepen uit naburige dorpen in Zuid-Indië aansluiten.

De theeplanters in Assam, die voor hun werkkrachten afhankelijk zijn van de centrale districten van Indië en jaren lang ondervinding opdeden met een stelsel om door wervers van beroep koelies te verkrijgen, die slechts door op straf gegronde overeenkomsten konden worden aangehouden, hebben de kostbaarheid daarvan en de daarbij mogelijke misbruiken ingezien; zij bezigen nu meestal ,,sirdars" of eigen hoofdlieden, die koelies werven ongeveer op de wijze als voor Ceylon gebruikelijk.

Voor de Straits Settlements en de Gefedereerde Maleische Staten is een gewijzigde vorm van contractarbeid in zwang, die gewoonlijk over niet langer dan 600 dagen loopt; doch een toenemend aantal koelies wordt nu ook volgens het kangani-stelsel geworven, dat feitelijk hetzelfde is als dat voor Ceylon.

De geldelijke handelingen van de kangani's (in Opper-Indië sirdars genoemd) staan onder toezicht en bemoeienis in Ceylon van de ,,Coast Labour Agency", in Assam van de ,,Tea Districts Labour Supply Association", en in de Straits van den gouvernements Emigratie Agent; op de hoofdlieden zelf rust echter de geheele verantwoordelijkheid van het kiezen der juiste personen.

De familieleden of koelies, welke de kangani voor Ceylon aanwerft en medebrengt, krijgen voedsel, kleeding en de overtocht wordt voor hen betaald. Soms worden ook hun schulden afgelost of wordt er geld voor de betrekkingen achtergelaten. Om dit te kunnen bekostigen krijgt de werver geld mede of het wordt hem in zijn dorp toegezonden. Indien daar de diensten van de ,,Coast Labour Agency" worden ingeroepen, dan geeft deze zulke voorschotten op verzoek van de betrokken onderneming. Hoewel dit systeem ook gebreken heeft, zijn er uit een wervingsoogpunt veel voordeelen aan verbonden. De man is geheel op de hoogte van de omstandigheden, waaraan hij zich onderwerpt. Zijn huisgezin vergezelt hem of blijft althans op de hoogte van zijn bestemming. De kangani bezorgt hem geld om thuis zijn zaken te regelen, en maakt het hem in den regel gemakkelijk

om zijn land te verlaten. Hij gaat gewoonlijk met vrienden en betrekkingen en vindt deze ginds. Hij vestigt zich tevreden in zijn nieuwe omgeving en werkt om zijn schuld aan den kangani af te doen. Er is weinig kans dat arbeidsontduikers of doorbrengers worden aangeworven, want aan dezulken leent de kangani geen geld en de andere leden van de groep, die voor de schuld van zoo iemand aan den kangani mede aansprakelijk zijn, zorgen wel dat hij voldoende arbeid levert om zijn schuld af te doen.

Het is duidelijk dat dit gemakkelijke en natuurlijke stelsel van werving niet bruikbaar is voor emigranten naar afgelegen koloniën. De gemeenschap met Indië is langzaam en kostbaar en de afzonderlijke werkgevers zijn niet in staat zelf voor de werving te zorgen. Het is om die reden dat de gouvernementen der verschillende koloniën emigratie-agentschappen hebben ingesteld om dit voor hen te doen. Op het oogenblik zijn er in Calcutta drie emigratie-agenten werkzaam, één voor Britsch-Guyana en Natal, één voor Trinidad, Jamaica, Mauritius en Fidsji, en één voor de Hollandsche kolonie Suriname of Nederlandsch-Guyana. Elke agent heeft een depôt te Calcutta, waar hij woont, en de koelies worden in die depôts gehuisvest, totdat zij ingescheept worden en worden er ontvangen bij hun terugkeer uit de koloniën. Er worden echter slechts zeer weinig emigranten in of nabij Calcutta aangeworven. Het tegenwoordige werven geschiedt in verwijderde plaatsen in het binnenland, zooals Patna, Muzaffarpur, Gorakhpur, Fyzabad, Cawnpore en Allahabad.

In deze en andere steden zijn onderdepôts onder beheer van Indische onder-agenten en deze worden door de overheid der betrokken districten op bepaalde tijden geïnspecteerd. Niemand kan wettig als werver optreden dan voorzien van een door den „Protector of Emigrants" te Calcutta onderteekende vergunning, mede onderteekend door den magistraat van het district, waarin hij zijn bedrijf uitoefent. Het aantal afgegeven vergunningen wisselt van jaar tot jaar af in verband met het benoodigd aantal emigranten. In 1908 was dat aantal 598, dat is gemiddeld één voor elke zeventien volwassen aangeworvenen. Deze wervers brengen de koelies naar de onderdepôts en daar worden zij aan het geneeskundig onderzoek van den burgerlijken geneeskundige van het district onderworpen, die degenen, welke hij geschikt oordeelt, doorlaat. Vervolgens worden zij naar de „cutcherry" of het magistraatskantoor gebracht, waar hun de overeenkomst, om naar een bepaalde kolonie te emigreeren, wordt voorgelezen en nadat zij hunne instemming er mede betoond hebben, wordt het contract voor een magistraat gesloten. Tegelijk worden eenige bijzonderheden, welke het gemakkelijk moeten maken, voorgenomen emigranten terug te vinden, geboekt in een register, dat ten bureele van den magistraat wordt aangehouden. Nadat de overeenkomst gesloten en behoorlijk geregistreerd is, worden de koelies in partijen naar het depôt te Calcutta gezonden. Daar worden hun de arbeidsvoorwaarden opnieuw uitgelegd en zij zijn vrij om zich desgewenscht terug te trekken. Zij worden hier aan een nieuw geneeskundig onderzoek onderworpen en indien zij hieraan niet voldoen, worden zij naar de plaats van aanwerving teruggezonden. Worden zij daarentegen goedgekeurd, dan worden zij met het eerste vaartuig verscheept. Een vaste belooning, gewoonlijk Rs. 25 voor een man en Rs. 35 voor een vrouw wordt voor elken geschikt bevonden emigrant aan den sub-agent van het depôt in het binnenland betaald en het wordt aan hem overgelaten om met zijn wervers in schikking te treden. Het werk der Britsche agentschappen in het binnenland wordt gecontroleerd door Inspecteurs, van wie er twee in elk agentschap alleen gedurende den tijd van werving, in dienst zijn

met een salaris van Rs. 100 's maands; de agent zelf gaat er af en toe heen. Een persoon, die eenmaal het contract gesloten heeft, stelt zich bloot aan straf, wanneer hij wegloopt of weigert aan boord te gaan, tenzij hij kan bewijzen dat hij door de wervers misleid of bedrogen is. In de praktijk wordt echter een bepaald onwillig persoon niet tegen zijn wil aangehouden, daar anderen die met hem in de depôts op inscheping wachten, allicht door zijn ontevredenheid aangestoken zouden worden. Wanneer de order voor het contracteeren met een zeker aantal koelies van eene kolonie ontvangen is, wordt een schip gecharterd om op een geschikt tijdstip te vertrekken en zes of acht weken vóór dien datum begint het werven. Totdat het vereischte aantal verkregen is, heeft het werven in een bepaald agentschap alleen voor die kolonie plaats. De schepen bestemd voor West-Indië, vertrekken in de zomermaanden, die voor koloniën beoosten de Kaap de Goede Hoop in den winter en de verschillende kolonies zijn zoodanig tusschen de beide agentschappen verdeeld, dat het personeel van elk vrijwel het geheele jaar door gelijkmatig werk heeft.

Zooals de Commissie van verschillende getuigen vernam zijn de Indische emigranten, die uit den landbouwstand voortkomen, uitstekende kolonisten en zijn er een groot aantal onder hen, die zich blijvend vestigen, hetzij op suiker- of andere plantages, hetzij op eigen bezitting. Toch schijnt het twijfelachtig of de meerderheid der emigranten, die Indië verlaten wel geheel het nieuwe leven beseffen, dat voor hen ligt of met het bepaalde voornemen vertrekken om zich in het nieuwe land een tehuis te verschaffen. Zij gaan, omdat zij zich tehuis niet op hun gemak gevoelen en daardoor elke verandering in omstandigheden hun welkom is. Zij hebben twist gehad met hun bloedverwanten of kaste-genooten, of zij hebben hun woonsteden verlaten op zoek naar arbeid, en deze niet gevonden. Verscheidenen worden niet in hun eigen dorp aangeworven. De wervers houden zich op in de bazaars of op de groote wegen, waar zij lieden, die daar omloopen, aanklampen en bepraten om mede naar de depôts te gaan en emigrant te worden, dóór in hunne onmiddellijke behoeften te voorzien en door voorstellingen, die dikwijls ongetwijfeld overdreven zijn, van de vooruitzichten die hen wachten. De mannelijke emigrant is in de meeste gevallen niet vergezeld van eenig familielid en zijn familie weet dikwijls niet eens, dat hij het land verlaten heeft, totdat hij (wellicht eerst eenige jaren later) weder betrekkingen met hen aanknoopt. Daar, behalve in tijden van gebrek, de aanvoer van toevallige aangeworvenen van deze soort op elke plaats op zichzelf niet zeer groot kan zijn, moet het net der wervers over eene groote uitgestrektheid uitgespreid worden en men verneemt hoe zij werkzaam zijn in Delhi, in Rayputana en in Bundelkhand, waar toch zeker geen overbevolking is, doch waar aan de andere zijde steeds geklaagd wordt over onvoldoend werk, zoowel op het gebied van den landbouw als op dat van de industrie. Hetzelfde is het geval te Calcutta, waar jaarlijks ongeveer duizend emigranten worden ingeschreven en dit is nog meer het geval te Cawnpore, waar de plaatselijke Kamer van Koophandel bij verschillende gelegenheden de aandacht vestigde op de algemeene schaarschte van arbeidskrachten en de aanmoediging om naar de koloniën te emigreeren afkeurde.

In de drie laatstgenoemde steden werden in 1908 2771 emigranten ingeschreven en daarvan waren slechts 134, of minder dan 5 pCt. inwoners der districten, waarin die steden gelegen zijn. Uit de drie hoofdstations der werving in de overbevolkte streken, n.l. Fyzabad, Basti en Gonda bedroeg het aantal emigranten in 1908 een aantal van 8740, en van deze waren 88 pCt. wel in de drie betrokken districten woonachtig. Daar in

Delhi, Cawnpore en Calcutta meer handel dan industrie is en het gewone koeliewerk, dat goed betaald wordt, eerder ongeregelde arbeiders aantrekt, die niet geschikt zijn voor den veldarbeid, wordt de onderstelling uitgesproken dat juist de minder geschikt blijkende contractarbeiders uit die streken afkomstig zijn, terwijl de lieden van het land aan regelmatigen veldarbeid gewoon zijn en zich beter in dat vak onder tucht zullen schikken.

De koloniale emigratie-agenten, die men hoorde, waren van oordeel dat de tegenwoordige manier van werven in sommige opzichten te wenschen overlaat. Het is moeilijk om vertrouwbare wervers te krijgen en de wervers durven niet diep het binnenland ingaan, omdat zij door de politie gekweld worden. De dorpelingen denken ook dikwijls dat wat de werver vertelt niet waar is en dat zij op valsche voorstellingen uit hun woonplaatsen gelokt worden. In 1903 brak er in Delhi een paniek uit voor oplichting, omdat eenige wervers zich aan het misbruik hadden schuldig gemaakt, eerst jongelieden van bemiddelde gezinnen over te halen en ze dan na betaling door hun ouders of voogden van hun belofte te ontheffen. Een der gehoorde getuigen veroordeelde het stelsel, omdat de wervers in den regel minder soort menschen zijn en hunne betrekking wordt niet als eervol beschouwd. Er bestond in de binnenlanden een vooroordeel tegen het vertrekken naar afgelegen koloniën, dat niet aanwezig was bij vertrek naar Calcutta of zelfs naar Birma, en dit werd ten deele aan de wijze van werving toegeschreven. Kolonel Pitcher, die in 1882 voor de Britsch-Indische regeering het stelsel onderzocht, wees ook op dit vooroordeel, doch schreef het minder toe aan het optreden der wervers, die hij over het algemeen beschreef als vrij geschikt en met goede antecedenten, maar aan den tegenzin om over zee te gaan en aan de verkeerde handelingen van enkele wervers, die een blaam op het stelsel hadden geworpen. Er is geen reden om aan verandering sedert 1882 te denken en aan het oordeel van Kolonel Pitcher, gegrond op zorgvuldig en onpartijdig onderzoek, wordt veel waarde gehecht. De Commissie meent dat de tegenzin kan gevoed worden door die personen, welke als contract-koelie uit hun omgeving verdwijnen zonder berichten van hun wedervaren te zenden.

Terwijl het blijkt dat de Indische emigrant in den regel in de kolonien eene positie bereikt, die veel hooger staat dan voor hem bereikbaar is, als hij in zijn geboorteland blijft, is het eenigszins teleurstellend, dat deze resultaten geen merkbaren invloed hebben op het vergemakkelijken van de werving en het thans al even moeilijk als vroeger is om een voorraad geschikte emigranten bijeen te brengen. Deze moeilijkheid is ongetwijfeld gedeeltelijk toe te schrijven aan de betere inwendige verkeersmiddelen in Britsch-Indië en aan de opleving op nijverheidsgebied, waardoor een groot veld van verhuizing binnenslands is geopend, naar Birma, Assam, Oost-Bengalen en de hoofdsteden; doch niettemin zijn de voordeelen van een leven in de koloniën zoo groot, dat zij op zichzelf al voldoende moesten zijn om aantrekking uit te oefenen op een groot aantal personen, zelfs gezinnen, die het leven in de overbevolkte gedeelten van hun vaderland een te moeilijke worsteling vinden. Men zoude gedacht hebben dat de terugkeerende emigranten zelf, wier aantal groot is, meer invloed gehad zouden hebben om nieuwe emigranten over te halen, en volgens de ingewonnen berichten is zulks ook inderdaad in zekere mate het geval. Men schat dat ongeveer 25 pCt. der emigranten tijdens hunne inschrijving in staat zijn onderscheid te maken tusschen de verschillende koloniën en zich een redelijke voorstelling te vormen van de levensvoorwaarden, die hun aanstaande zijn; dit moet onder anderen in het district Basti, waar de

meesten vandaan komen, de werving zeer vergemakkelijken en bevorderen. Kolonel Pitcher was destijds van oordeel dat het ten slotte in het voordeel der koloniën zou zijn om hunne emigranten te overreden naar Indië terug te keeren, al zou dit ook veel kosten, want die terugkeer zou zoo gunstig werken om hun vrienden en buren aan te moedigen hun voorbeeld te volgen. Sinds dien tijd zijn duizenden naar hun woonsteden teruggekeerd, doch het effect is gering gebleven. Zulks schijnt aan twee oorzaken te moeten worden toegeschreven. Vooreerst worden de teruggekeerde emigranten over een groote uitgestrektheid verdeeld en in de tweede plaats zijn er, hoewel velen met vrij wat geld terugkomen, ook een zeker aantal, waaronder de meerderheid van Mauritius, die zeer weinig medebrengen, terwijl alle koloniën het recht hebben immigranten naar Indië terug te zenden, die noodlijdend en voor verderen arbeid ongeschikt zijn, wanneer deze zulks wenschen. Dan worden ook nog personen vóór den afloop van hun contract teruggezonden, die behooren tot de klasse van doorbrengers en luiaards, die de kolonie gaarne kwijt wil zijn.

Dit terugkeeren van lieden, die de kolonie in het werfdistrict een slechten naam bezorgen, is niet altijd te vermijden, maar kan tot een minimum gebracht worden door in het aanwerven eenige wijziging te brengen en voor landbouwwerkzaamheden geen daartoe ongeschikte personen aan te nemen. De statistieken der koloniën betreffende personen, die krachtens de arbeidswet gestraft zijn, versterkt den indruk dat een niet onbelangrijk deel der emigranten niet geschikt zijn voor geregelden landbouwarbeid of weigeren deze te volbrengen. Het groot aantal van dergelijke veroordeelingen is de eenige ernstige vlek op het stelsel van contract-emigratie. Een verandering in het stelsel van aanwerving is in zooverre wenschelijk, dat de lieden, die aan veldarbeid ongewoon, later de vagebonden en luiaards worden, die men in de dokken en hoofdplaatsen der koloniën aantreft, reeds van het begin af niet worden aangeworven.

De opgesomde bezwaren zouden in hoofdzaak ondervangen kunnen worden en het stelsel zou op bevredigenden grondslag zijn te vestigen, als het werven door de agentschappen te Calcutta meer geconcentreerd werd en men zich bepaalde tot die districten, waar men weet dat een groote hoeveelheid geschikte arbeidskrachten aanwezig is. Dit gebied zou noodzakelijk in de tegenwoordige omstandigheden, de als overbevolkt bekend staande streken moeten omvatten, zooals Noord- en Zuid-Behar, de afdeelingen Benares, Gorakphur en Fyzabad, te zamen omvattende 21 districten in Bengalen en de Vereenigde Provinciën ter oppervlakte van 55.000 vierk. mijlen (142.000 K.M^2.) met eene bevolking van 34 millioen zielen [1]). Blijkens het laatste rapport van den „Protector of Emigrants" waren in 1908—'09 meer dan 80 pCt. van de emigranten binnen dit gebied geboren, hoewel een groot aantal van deze er buiten aangeworven werden. De Commissie zoude het aanwerven willen beperken tot bedoeld gebied, doch van tijd tot tijd zoude de werving in andere districten, in verband met hunnen actueelen toestand, vergund kunnen worden. De beperking van het aanwervingsgebied zou zoodoende geen belangrijke beperking van het aantal aangeworvenen veroorzaken en is in het belang van Indië zelf en wel omdat de wervers in afgelegen districten geen voldoende bestaan hebben door de gewone wijze van handelen en daardoor in de verleiding komen kwade

---

1) Dat is dus 238 zielen per K. M^2., terwijl Java er 229 per K. M^2. telt. (Red).

praktijken toe te passen, terwijl het tevens ondoelmatig en onnoodig wordt geacht om de bewoners van streken, waar handarbeid niet overvloedig is, te bewegen tot emigratie. Het is niet de bedoeling geschikte personen van buiten bedoeld gebied, die zich daar heen begeven hebben als zij geschikt geoordeeld worden, van de aanwerving uit te sluiten, doch wel om alle werving buiten het gebied te doen staken. Door de beperking van het wervingsgebied wordt ook het toezicht en de contrôle op de wervers gemakkelijker.

Met dit doel wordt door de Commissie voorgesteld een verantwoordelijk Emigratie-agent te Benares te plaatsen, het natuurlijk middelpunt der bedoelde streek, wiens voornaamste werk zou zijn om in de omliggende districten, waar de aangeworvenen vandaan komen, rond te reizen en contrôle op de wervers uit te oefenen. Hij zou in contact kunnen blijven met de terugkeerende emigranten, van hun diensten kunnen partij trekken als wervers, voorts kennis moeten maken met de ambtenaren en invloedrijke bewoners der districten, hun sympathie verwerven en in het algemeen er aldus toe moeten medewerken om den wervingsarbeid in de schatting van het publiek te verhoogen. Daarbij heeft men ook aanbevolen naast het hoofddepôt te Calcutta er ook een te Benares te stichten en daar het geneeskundig onderzoek te doen plaats vinden, waarna de opzending slechts plaats zou vinden een paar dagen voor de inscheping. De ligging zou gezonder zijn en bij afkeuring zouden de lieden niet zoo ver van hun verblijfplaats verwijderd zijn, doch er staan nadeelen tegenover, als de meerdere kosten van het dubbele depôt, moeilijker contrôle door den Protector van de Emigranten, en meer kans op desertie, zoodat de Commissie in deze geen bepaald voorstel doet.

De beide vooropgestelde maatregelen, beperking van het werfgebied en meer daadwerkelijk toezicht, zullen van veel invloed zijn om het huidige vooroordeel tegen de werving weg te nemen, al zal dit ook niet onmiddellijk plaats hebben. Het gewijzigde stelsel zal aanvankelijk misschien zelfs wat moeilijkheden geven, doch als de voordeelen van den contract-arbeid meer bij de landbouwers bekend worden, zullen de aanstaande emigranten meer en meer leeren, direct naar het bureau van den emigratie-agent te gaan om dienst te nemen voor de koloniën, zonder tusschenkomst van den officieelen werver, evenals de lieden zich thans bijv. aan de oevers van de Hooghli aanmelden voor het werk in de jute-fabrieken. En als het vertrouwen geheel gevestigd is, behoeven de wervers niet meer zwaar betaald te worden, want er zullen altijd een voldoend aantal geschikte personen gereed zijn om met hunne gezinnen te verhuizen.

Nog is de Commissie van oordeel dat het beheer doeltreffender zou zijn, indien de beide te Calcutta bestaande agentschappen voor de koloniën vereenigd werden. Bij het aftreden van een der agenten, twee jaar geleden, is deze quaestie ter sprake gekomen, doch Trinidad en Mauritius waren er tegen, omdat zij vreesden dat bij het tegelijk werken voor de andere kolonies, hunne belangen achtergesteld zouden worden. Er wordt verwacht dat die tegenstand op den duur zal verminderen, vooral ook omdat de behoefte aan arbeiders voor Mauritius minder wordt.

De bezwaren tegen het tegenwoordige stelsel van twee mededingende agentschappen blijven in groote mate op den achtergrond, wanneer, zooals thans, de agentschappen in onderlinge overeenstemming arbeiden en met elkander de data vaststellen, waarop schepen zullen worden afgezonden; maar met het derde of Nederlandsche agentschap wordt zulk eene schikking niet gemaakt en daarbij vertoonen zich de bezwaren tegen onderling

mededingende agentschappen in hun volle kracht. Het werven voor Nederlandsch-Guyana geschiedt bij tusschenpoozen en op kleiner schaal dan bij de Britsche agentschappen. De Nederlandsche consul, die tegelijk emigratie-agent is, wordt daardoor genoopt zich te wenden tot de onder-agenten van de Britsche agentschappen, met dat gevolg dat deze en hunne wervers het eene agentschap tegen het andere uitspelen ten einde voor zichzelven betere voorwaarden te bedingen. In de laatste jaren zijn er verschillende klachten over die mededinging geweest, waardoor niet alleen de kosten van de Indische arbeidskracht in de Britsche koloniën verhoogd zijn, doch die de Britsche agentschappen ook ernstig belemmert in het verkrijgen van het gewenschte aantal. Het is duidelijk dat, indien de beide Britsche agentschappen te Calcutta vereenigd mochten worden, daaraan eenigerlei schikking gepaard zou moeten gaan, krachtens welke de aangeworvenen voor vreemde koloniën geleverd zouden worden door het vereenigd agentschap.

Tot zoover was er slechts sprake van emigratie van uit de haven van Calcutta, maar de koloniën beoosten de Kaap de Goede Hoop, zooals Natal, Mauritius en Fidsji, voeren ook een groot aantal van hun koelies van uit Madras aan en een paar schepen voor West-Indië zijn ook uit die haven verzeild. De Commissie hoorde geen getuigen uit dit Presidentschap en de jaarlijksche rapporten van den „Protector of Emigrants" geven niet op uit welke districten de meeste koelies voor de koloniën worden getrokken. Het schijnt evenwel dat dit gebied niet zeer uitgestrekt is en niet ver van de hoofdplaats, zoodat de contrôle over de wervers niet zoo moeilijk is als bij de agentschappen te Calcutta. De lieden zijn ook beter ontwikkeld dan in de binnenlanden en worden daardoor niet zoo gemakkelijk door de wervers bedrogen, terwijl de inboorlingen van Madras niet veel bezwaar maken om over zee te gaan en de tegenzin tegen emigratie is er niet zoo sterk. Toch worden er klachten geuit over de hoedanigheid der Madras-emigranten en het schijnt daarom ook hier gewenscht nadere aanraking met de districten te zoeken, om de rechte soort landbouwers aan te moedigen en om ongeschikte personen af te keuren. Daarom wordt in het algemeen de wenschelijkheid uitgesproken ook in Madras maatregelen te nemen zooals die voor Calcutta zijn aangegeven.

De invloed der emigratie op de Koloniën zelf.

Het schijnt een onloochenbaar feit te zijn, dat in tropische klimaten, waar de behoeften der inheemsche bevolking gering zijn en waar er overvloed van vruchtbaar land beschikbaar is ten gebruike der bevolking om in die behoeften te voorzien, het onmogelijk is om, anders dan door dwang, een voldoende hoeveelheid arbeidskrachten uit de plaatselijke hulpbronnen te verkrijgen, ten einde die nijverheids-ondernemingen gaande te houden, welke afhankelijk zijn van gestadigen, onafgebroken arbeid. Waar deze klimatologische en economische voorwaarden de overhand hebben, moet men om zulke ondernemingen te kunnen doorvoeren, zijn toevlucht nemen tot een ander ras, waaraan overlevering en levenswijze de gewoonte van gestadigen en regelmatigen arbeid hebben ingeprent.

Ongetwijfeld heeft Indische contract-immigratie op die wijze onschatbare diensten bewezen aan die Britsche koloniën, waar, ten gevolge van de vrijmaking der negerslaven, de suikerindustrie dreigde onder te gaan, of waar de aanvoer van geregelde arbeidskrachten noodig was om de kolonie te ontwikkelen, volgens werkwijzen, waarvan de Inlandsche bevolking afkeerig was. De immigratie van Indiërs heeft een tweeledig gevolg gehad. Zij heeft

arbeidskracht verschaft, waar deze uit andere bronnen niet voldoende te krijgen was. Doch, volgens bevoegde beoordeelaars hebben ook, in elk geval in Britsch-Guyana en West-Indië, de zuinige en volhardende gewoonten der Indische immigranten een opvoedenden invloed uitgeoefend, die, hoewel geleidelijk, merkbaar is op degenen waaronder zij kwamen te leven en door hun voorbeeld en hunne mededinging hebben zij nieuwe gewoonten in de industrie en betere werkwijzen in den landbouw ingevoerd.

Dan wordt algemeen toegegeven dat de meerderheid der Indiërs, die na afloop hunner contracten in de kolonie blijven, hetzij als kleine grondbezitters of als vrije arbeiders, eene waardevolle vermeerdering der bevolking blijken te vormen en dat in het tweede en derde geslacht vele inwoners van Indische afkomst mannen worden van belangrijk grondbezit en van stand. Zij die zich met meer of minder succes tot andere beroepen wendden, maken zich nuttig door in verschillende behoeften te voorzien of diensten te bewijzen, waarvan de andere bevolkingselementen meer of minder afkeerig zijn. Op de Fidsji-eilanden bestaat er bij de Europeesche bevolking een zekere mate van naijver op het merkwaardig welslagen van Indische handelaars en hetzelfde schijnt in het Britsche Oost-Afrikaansche Protectoraat voor te komen. Maar in de West-Indische koloniën is uit dien hoofde van geen antagonisme gebleken.

Uit alle vernomen getuigenissen blijkt dat de Indische contract-arbeider, hoewel gevoelig voor alles wat hem onrecht toeschijnt, wanneer hij behoorlijk behandeld wordt, volkomen gehoorzaam en gemakkelijk te leiden is en dat, na afloop van hun contract de vrije immigranten en hunne afstammelingen ordelijke en aan de wet gehoorzame leden der gemeenschap zijn, die geen speciale wetgeving of administratieve voorzorgen vereischen om bestuurd te worden. Zij schijnen tevreden met het volgen van hun bedrijf, zonder zich moeite te geven om deel te nemen aan staatkundige bewegingen of agitaties.

Alles wijst dus op de doeltreffendheid om het invoeren van Indische arbeiders toe te staan of aan te moedigen, daar waar de behoefte aan geregelde landbouw-industrie sterk wordt gevoeld, alles met het voorbehoud dat aan de immigranten na afloop van hun contract de gelegenheid wordt geopend om geschikte gronden te verkrijgen om zich daar later desgewenscht als kleine eigenaars op te vestigen. Anderzijds is er niemand, die het voortzetten van het stelsel van contract-arbeid verdedigt na die periode, waarin het werkelijk noodig is ten einde geregelde en betrouwbare arbeidskrachten te verkrijgen of wanneer het alleen zou strekken om de loonen van vrije arbeiders te drukken, die zoo noodig in voldoende hoeveelheid te krijgen zijn.

De vraag of het stelsel in die koloniën waar het bestaat, moet worden voortgezet, lost zich dus op in een onderzoek betreffende de beschikbare krachten voor gestadigen landbouwarbeid en in de tweede plaats naar de hoeveelheid grond, die voor eventueele vestiging kan worden beschikbaar gesteld voor die immigranten, welke in het land wenschen te blijven.

Algemeen overzicht van de Kroonkoloniën en Protectoraten met betrekking tot het Indische immigratie-vraagstuk.

De kolonies rangschikkende zijn er al dadelijk eenige, die om practische redenen buiten het onderzoek vallen, zooals Gibraltar, Malta, Cyprus, de Falklands-eilanden, St. Helena en Hongkong.

Aan de andere zijde der reeks vindt men Ceylon en de Straits Settle-

ments, die door hunne nabijheid en de verwantschap van volk, godsdienst, gewoonten en taal blijkbaar geschikt zijn voor emigranten uit Indië, indien er behoorlijke gelegenheid wordt geopend om ze te gebruiken. De Commissie vond dat er een toenemende vraag naar hen bestaat, zoowel in die koloniën als in de Gefedereerde Maleische Staten (die onder het beheer staan van den Gouverneur der Straits Settlements) ten einde zoodanige nijverheid te ontwikkelen, waarvoor de inheemsche bevolking weinig of geen neiging heeft. De immigratie behoeft nauwelijks aangemoedigd te worden: het is eene natuurlijke, voor alle betrokkenen voordeelige neiging en alles wat noodig is, bepaalt zich tot behoorlijk toezicht ten einde misbruiken te voorkomen en dat doeltreffende maatregelen voor het welzijn der immigranten worden genomen.

Dan volgen Mauritius, Britsch-Guyana en de verschillende kolonies in de West, die ingevoerde Indische contract-koelies noodig hebben, ter vervanging van den afgeschaften slavenarbeid in streken waar veel grond beschikbaar was voor vrijgelaten negers. Door dit gebrek aan geregelde arbeidskrachten werden de suikerplantages, waar de welvaart der koloniën bijna geheel van afhing, met ondergang bedreigd, en het is bezwaarlijk in te zien hoe bij gemis van dit middel een algemeene ramp had kunnen worden voorkomen.

In het kort kan worden vastgesteld dat op Mauritius, waar de hoeveelheid onontgonnen gronden snel afneemt en waar de Indische bewoners de meerderheid der bevolking uitmaken, de vraag naar ingevoerde arbeidskrachten neiging heeft te verdwijnen; dat in Britsch-Guyana, Trinidad en Jamaica (vooral in eerstgenoemde kolonie) de behoefte daaraan nog steeds wordt gevoeld; dat in Grenada en in andere der Eilanden boven den Wind en in die beneden den Wind (waar vroeger een stelsel van contract-arbeid bestond doch dat twintig jaar geleden verlaten werd), de omstandigheden niet van dien aard zijn, dat de Commissie een hervatting noodzakelijk acht. Op Bermuda, de Bahama-eilanden en Barbados is geen gelegenheid voor Indische immigratie. Dit laatste eiland verdient speciaal vermelding, omdat het een merkwaardig voorbeeld is van een plaats, waar, ten gevolge van gemis aan onbebouwde gronden en de aanwezigheid van eene overvloedige bevolking, de neger, na zijne vrijmaking van de slavernij, genoodzaakt was te werken, ten einde den hongerdood te ontkomen en waardoor hij de gewoonte van gestadigen industrieelen arbeid aannam, welke de kolonie in staat stelde om de voortbrenging en uitvoer van suiker voort te zetten, zonder toevoeging van arbeidskrachten van buiten. In Britsch Honduras schijnt evenwel een veelbelovend veld voor het invoeren van Indische arbeidskrachten, indien schikkingen gemaakt kunnen worden om de daarvoor noodige uitgaven te vergoeden.

Op de Fidsji-eilanden begon de immigratie in 1882 voor den teelt van suiker en andere landbouwproducten, waartoe deze eilanden wel geschikt zijn, doch noch inheemsche, noch Polynesische arbeidskrachten waren er voor te vinden. Zonder de hulp van den Indischen koelie zoude deze kolonie in een toestand van betrekkelijken stilstand gebleven moeten zijn. Het stelsel schijnt hier goed te hebben gewerkt en uitnemende resultaten te hebben gehad, terwijl de plaatselijke omstandigheden er op schijnen te wijzen, dat het aangewezen is er mede voort te gaan.

Op de Seychellen is de mogelijke vraag naar arbeidskrachten voor den landbouw gering en de zwarigheden en kosten van het transport wegen daar tegen op.

Hetgeen meer in bijzonderheden in het rapport wordt vermeld aangaande

de Koloniën en Protectoraten op de Westkust van Afrika, rechtvaardigt geen aanbeveling van een geregelden aanvoer van Indische emigranten.

Aan het slot van dit algemeene gedeelte van het rapport wordt door de Commissie de af en toe opduikende beschuldiging besproken, dat het stelsel van contract-arbeid van Indische immigranten in de Britsche koloniën, in aard met slavernij overeenkomt. Na de beste en betrouwbaarste getuigenissen ter zake te hebben onderzocht, is de ontwijfelbare meening der Commissie dat, welke misbruiken er ook in een verder verleden plaats grepen, een dergelijke klacht niet met grond kan worden ingebracht tegen het stelsel, zooals dit thans bestaat en gedurende de laatste 20 à 30 jaren in zwang is geweest.

De beperkingen, waaraan de immigranten onderworpen zijn, kunnen in de praktijk niet overmatig worden genoemd. Wel gaan de bepalingen in sommige koloniën, op het punt van passen, enz. in hare bewoordingen wel eens wat verder dan de noodzakelijkheid medebrengt, maar zij worden feitelijk niet zoo streng ten uitvoer gelegd en men moet niet vergeten dat zij, ten deele althans, ontworpen zijn ter bescherming van den arbeider zoowel als voor het gemak van den werkgever. Zij veranderen niets aan het feit, dat de arbeider afgescheiden van de contractsbepalingen, waarvan de voornaamste voorwaarden aan eerstgenoemde tweemaal zijn uitgelegd, vóór hij het contract aanging, overigens voor alle wezenlijke voornemens een vrij man is, voor wiens rechten zorgvuldig gewaakt wordt door een corps gouvernements-ambtenaren. Het is natuurlijk dat van de geschiktheid en rechtvaardigheid van deze ambtenaren en van het volgen van een verlichte wijze van optreden der werkgevers, het welzijn en het aangenaam werken van de arbeiders afhangen. Maar dat geldt eveneens voor tal van dienstbetrekkingen in alle deelen van het Britsche Rijk, het Vereenigd Koninkrijk zelf niet uitgezonderd. Het stelsel moet, als andere, beoordeeld worden naar de resultaten en dan is er een algemeen oordeel, dat wel verre van een neerdrukkenden of verlagenden invloed op den immigrant uit te oefenen, het integendeel in hem de onafhankelijkheid van karakter doet toenemen. Een overvloedig bewijsmateriaal voor deze stelling is te vinden in de door de Commissie verzamelde getuigenissen en een van de getuigen, de heer Alleyne Ireland, wiens geschriften over tropische kolonisatie wel bekend zijn en die persoonlijke ervaring van de zaak heeft, als opzichter op een plantage in Britsch-Guyana, stelde beslist de contract-immigratie boven de vrije, omdat deze niet slechts voor den werkgever, doch ook voor den arbeider beter was. Op bl. 143 van zijn werk over „The Far Eastern Tropics" zegt hij: „Het is mijne bedoeling niet te ontkennen dat onder een zwak bestuur, of daar waar geen nauwgezette civiele dienst bestaat, contract-arbeid, door het aanwezig zijn van misbruiken, eenige gelijkenis met slavernij kan hebben; maar hetgeen ik wensch vol te houden is, dat waar een krachtig gouvernement aanwezig is, een goede immigratie-wet en een flink corps om de bepalingen daarvan te handhaven, de contract-koelie een grooter waarborg bezit voor het genot van zijn rechten en voorrechten, dan het geval zou zijn, indien hij vrijwillig een overeenkomst met zijn werkgever had aangegaan". Deze zienswijze wordt ondersteund door het getuigenis van andere onafhankelijke en onpartijdige autoriteiten en de commissie vindt geen reden om de juistheid ervan te betwijfelen. Tegelijk legt zij echter den nadruk op de voorwaarden door den heer Ireland als noodzakelijk gesteld om het stelsel goed te doen werken: zonder deze kan het gemakkelijk willekeur en verdrukking kweeken.

Op grond van hare beschouwingen komt de Commissie tot de volgende stellingen:

Ten eerste. — Dat, behoudens eenige aanbevelingen der Commissie ten opzichte van bepaalde koloniën, het stelsel van contract-arbeid op den tegenwoordigen voet geen aanleiding geeft tot ernstige bedenkingen met betrekking tot den immigreerenden arbeider.

Ten tweede. — Dat Indische immigratie de grootste hulp verleent ter ontwikkeling van de hulpbronnen van eenige der Britsche tropische koloniën en tot verhooging van hun welvaart.

Ten derde. — Dat in den tegenwoordigen toestand van Britsch-Indië, de emigratie onder contract de eenige praktische vorm is, waaronder emigratie naar ver verwijderde koloniën op eenigszins belangrijke schaal kan plaats hebben.

En de Commissie stelt daarbij de volgende algemeene beginselen:

Ten eerste. — Dat emigratie op contract voor particuliere werkgevers alleen behoort te worden toegestaan naar zoodanige koloniën, waar de gelegenheid bestaat om den immigrant, wiens contract is afgeloopen, in een onafhankelijke stelling op den grond te vestigen.

Ten tweede. — Daaruit volgt dat emigratie van deze soort alleen mag worden toegestaan naar zulke koloniën, die land over hebben, dat voor ontginning vatbaar is.

Ten derde. — Dat, waar het blijkbaar in het belang eener kolonie is, zijne tot dusver overtollige gronden tot ontwikkeling te brengen, er geen bezwaar tegen bestaat dat het gouvernement van zulk eene kolonie de werkgevers bijstaat in het overbrengen van immigranten, die wel aanvankelijk slechts ter beschikking van de werkgevers staan, maar later er op onafhankelijke wijze toe zullen bijdragen om de hulpbronnen der kolonie te ontwikkelen. De mate en wijze van zulk een bijstand zullen natuurlijk voor elk bijzonder geval bepaald moeten worden na de behoefte der planters aan arbeid, en der kolonie aan ontwikkeling te hebben overwogen.

Men heeft de opmerking gemaakt dat door een stelsel van immigratie met staatshulp, de inheemsche bewoner belast wordt om arbeidskrachten in te voeren, welke met hem zelf op de arbeidsmarkt zullen mededingen. Deze beschouwing heeft, volgens de Commissie, slechts eene beperkte toepassing en wordt door andere overwegingen gewijzigd. In de tropische koloniën, waarmede zij te maken had, neemt de inheemsche bevolking slechts zeer langzaam toe, en in sommige tegenwoordig zelfs af. De meerderheid heeft er bovendien, volgens alle berichten, een tegenzin tegen het soort werk dat vereischt wordt. In die omstandigheden zouden voortbrenging en bebouwing stationnair moeten blijven, zonder hulp van buiten af. Wegens de armoede en onwetendheid der geschikte immigranten en de afstand, van waar zij moeten komen, is vrije emigratie van veldarbeiders uit Indië naar de koloniën onuitvoerbaar. Daardoor wordt contract-emigratie noodzakelijk als de ontwikkeling van die koloniën bereikt zal worden. De vraag rijst dan onder welke omstandigheden en in welke mate zulk eene immigratie van staatswege geholpen mag worden. Er is geen voorbeeld voor de Commissie gebracht, waaruit zou zijn op te maken dat de mededinging van immigranten op de arbeidsmarkt verlaging van loon bij de oudere kolonisten of bij de inheemsche bevolking tengevolge heeft gehad. Integendeel, er ontstond voor die klassen gelegenheid voor bijkomenden arbeid, die er vroeger niet was. Om deze en andere redenen wordt gewoonlijk aangenomen

dat de ontwikkeling der hulpbronnen van een land een voordeel voor de gemeenschap in zijn geheel is en binnen zekere grenzen een behoorlijke post van uitgaaf uit de openbare kas wettigt. Deze gronden gelden in volle kracht voor de Britsche Kroonkoloniën, die veel onontgonnen grond bezitten. Wel wordt de planter er het eerst door bevoordeeld. Maar de kolonie deelt daar ook op twee wijzen in. Vooreerst worden de hoofdindustrieën, waarop de welvaart rust, er door aangemoedigd en in de tweede plaats wordt de ontwikkeling van nog sluimerende hulpbronnen er door bevorderd. De immigrant is zelf belasting-betaler en draagt in vele gevallen niet onbelangrijk tot de inkomsten bij door invoerrechten op zaken in het bijzonder voor zijn gebruik of voeding ingevoerd. Om die reden en om er voor te zorgen dat de gemeenschap het volle voordeel van het aanwezen van den immigrant heeft, komt het der Commissie billijk voor dat de kosten voor bijzonder toezicht en geneeskundig onderzoek door staatsambtenaren, gedragen worden door de openbare inkomsten. Voorts mag, ingeval er arbeidskrachten noodig zijn voor publieke doeleinden, hetzij den aanleg van openbare werken of het ontginnen van openbaar eigendom door boeren-eigenaars, van den Staat in billijkheid verwacht worden dat deze op behoorlijke wijze zal bijdragen in de kosten van een stelsel, waardoor de aanvoer van de daarvoor noodige arbeidskrachten het gemakkelijkst en goedkoopst te verkrijgen is.

Bijstand voor meer dan deze beide onderwerpen, moet volgens de Commissie beschouwd worden als uitzondering en eindigen op het vroegst mogelijk geschikte tijdstip.

VARIA.

HET ONVOLTOOIDE BOEDDHA-BEELD VAN DEN BÔRÔ-BOEDOER.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Augustus j.l. ontleende aan een derde en slot-artikel van de *Java-Bode* over de restauratie van den Bôrô-Boedoer het volgende:

„In het opengebarsten gewelf van dezen gesloten hoofddagob stond wijders scheef, half weggezakt tusschen het puin, een Boeddha-beeld, 't welk ontegenzeggelijk als het voornaamste, het heiligste van den tempelbouw was beschouwd.

Dit beeld, niet grooter dan de andere beelden van dhyani-Boeddha's, welke in nissen en andere dagobs in zulk een overstelpend groot aantal op den Bôrô-Boedoer te vinden zijn, vertoonde — wij hebben natuurlijk niet de pretentie hier iets nieuws te vertellen, de zaak is sedert lang en genoegzaam bekend — de zeer merkwaardige eigenaardigheid van niet geheel afgewerkt te zijn. Terwijl andere Boeddha-beelden van het heiligdom, zonder onderscheid, al moge het eene ook mooier zijn dan het andere, met zorg zijn afgewerkt (in den omtrek van den tempel vond men enkele beelden, die om de een of andere reden, gebrekkige bewerking, enz., waren afgekeurd, wat op een effectieve kunstcontrôle wijst!), zijn van dit beeld, het heilige bij uitnemendheid, de kruin, de handen en de beenen slechts in ruwe trekken aangegeven.

Tal van onderstellingen zijn ten deze gangbaar of mogelijk. De meest prozaïsche maar tevens wel de onwaarschijnlijkste, welke in verband hiermede werd geopperd, is wel, dat de bouwlieden van den tempel het, omdat het beeld toch in een gesloten koepel voor goed aan het oog der wereld zou worden onttrokken, niet de moeite waard zouden gevonden hebben, het tot in bijzonderheden af te werken. Waar echter de geheele bouw getuigt van de groote piëteit dier bouwlieden, alles in den bouw zijn eigenaardig symbolische beteekenis bezit, wijzend op den ernst, waarop alles tot in de onderdeelen was overdacht; er tevens bij de 504 beelden van Boeddha's op den tempel waren aangebracht, alle volmaakt afgewerkt, daar laat het zich niet gevoeglijk onderstellen dat, impieus en slordig, ter wille van een belachelijk kleine economie, het allerhoogste heilige van het heiligdom, bij wijze van een „'t komt er toch niet op aan", van een niet geheel afgewerkt beeld zou zijn voorzien.

Een andere onderstelling, een veel waarschijnlijkere, steunt op de verheven gedachte, dat het allerhoogste beginsel niet door menschenhand af te beelden is en dat niet afgewerkt zijn van het beeld daarvan het symbool moet wezen. Voor de Israëlieten was Jehovah letterlijk de onuitsprekelijke; de bouwmeesters van den Bôrô-Boedoer zouden hier een gelijksoortige gedachte hebben willen wedergeven.

Gelijk wij zeiden, lag het beeld vroeger half verzonken tusschen het puin der dagobs.

De fundamenten waren blijkbaar door schatgravers opgebroken en het

beeld was dientengevolge weggezakt. Bij de restauratie werd het van onder het puin te voorschijn gehaald en naar beneden gebracht. Hier staat het nog, hoewel de groote dagob weer geheel opgebouwd en gesloten is. Het had in de bedoeling van den heer Van Erp gelegen het beeld zijn vroegere plaats binnen den gesloten dagob te hergeven, maar aangezien het bestuur van het Bataviasch Genootschap het wenschelijker vond dat het ter beschikking zou blijven van de geleerde wereld, die het, voor het geval het weder in den koepel werd opgeborgen, niet meer tot een voorwerp van studie zou kunnen maken, vermocht hij zijn van veel piëteit voor zijn werk getuigend voornemen niet ten uitvoer te leggen.

De groote dagob, hoewel geheel gerestaureerd, is thans ledig. Het beeld staat beneden in de werkplaats — terwijl het in de bedoeling ligt er een geschikte plaats op het tempelplein voor in te richten.

Of de tempelroovers, die de dagobs hebben opengebroken, daar iets van waarde hebben gevonden, is niet bekend. Onwaarschijnlijk is het niet, dat zij daar werkelijk buit hebben behaald, want vaak werden in soortgelijke boeddhistische heiligdommen dingen van waarde verborgen. Bij het restaureeren van de plek in den vroeger genoemden tempel van Boeddha-Gave, waar de heiligste beelden hadden gestaan, vond men o.a. fragmenten van koraal, saffier, robijn, paarlen, ivoor en goud tot één massa samengewerkt en gecementeerd.

Indien er ooit onder den dagob schatten hebben gelegen, dan zijn die er sedert lang reeds uitgehaald. Een andere vraag is, of onder dien dagob ook, b.v. in een daaronder dieper in den heuvel doordringende schacht, Boeddha-reliquieën waren verborgen. Om dit vraagstuk op te lossen, heeft de heer Van Erp tot zekere diepte onder den dagob gegraven — maar geen spoor van een bewaarplaats werd door hem gevonden.

Dat de bouw van den Bôrô-Boedoer nog geheimen voor ons zou verbergen, is dus niet te onderstellen.

De aandacht behoort ten slotte nog gevestigd te worden op een ander resultaat der restauratie.

Wij bedoelen het completeeren van sprekende reliefs van de balustraden met steenen, die bij de ontgraving te voorschijn kwamen.

Voornamelijk in de serie der balustrade van de eerste gaanderij waren de uitkomsten verblijdend. Tal van incomplete tableaux konden worden vervolledigd; ettelijke zelfs geheel verloren tafereelen konden worden herplaatst, wel niet altijd geheel compleet, doch toch zóó volledig, dat zij voor den archeoloog leesbaar werden.

Dit resultaat trekt uit den aard der zaak minder de aandacht der niet geleerde bezoekers; maar voor de archeologische wetenschap is het van groot belang, dat menige verloren schakel werd teruggevonden".

Deze berichten gaven Dr. J. K. de Cock te Maastricht aanleiding tot een ingezonden stuk in de *N.R.Ct.* van 4 Sept. j.l., waarin hij de aandacht vestigt op een artikeltje in het *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême Orient*, Tome III p. 78—80, waarin de archeoloog A. Foucher de volgende eenvoudige verklaring van het probleem aan de hand doet:

„De Chineesche pelgrim Hiuen-Thsang, die 629—645 in Voor-Indië de heilige plaatsen van het Boeddhisme bezocht, vertelt dat er zich in den beroemden Mahabodhi-tempel, dicht bij Gaya, opgericht naast den heiligen boom, waaronder den Meester de verlichting ten deel viel, één beeld bevond van den Boeddha, dat niet voltooid was. Een Tibetaansch geschiedschrijver weet hetzelfde te verhalen. We weten verder dat de Meester er

voorgesteld moet zijn geweest in de zoogenaamde hbûmisparça-houding, d.w.z. met gekruiste beenen neerzittend, de linkerhand in den schoot en met de afhangende rechthand den grond rakend. Het Javaansche beeld nu vertoont dezelfde houding en is eveneens onafgewerkt. Deze twee punten van overeenkomst doen Foucher de veronderstelling opperen, dat de incomplete Boeddha van den Bôrô-Boedoer niets anders is, of althans wil zijn dan een copie van de statue te Gaya, die in den tijd dat de Bôrô-Boedoer gebouwd werd het meest vereerde Boeddha-beeld in Indië was, terwijl de Mahabodhi-tempel van alle Boeddhistische bedevaartplaatsen de meeste bezoekers trok.

HET INLANDSCH RECHTSLEVEN OP JAVA.

In de jongste aflevering van het *Tijdschrift van het Recht in N.-I.* komt Mr. A. van Gennep nog eens terug op het onderwerp dat reeds door hem in de Maart-afl. 1911 van de *Indische Gids* (bl. 299) werd behandeld. Zijn doel is om zoodoende te komen tot een communis opinio over het onderwerp en zóó ten slotte tot een legislatieve daad, waarvoor de tijd thans rijp is.

Niet dat hij van „wetten maken" het éénige heil verwacht, want hij is het met Gustave le Bon in zijn „psychologie politique" eens dat: „la loi doit se borner le plus souvent à codifier la coutume", maar waar zich misstanden voordoen of door bijzondere invloeden het machtsevenwicht verbroken is, daar moet de wetgever tusschenbeide komen. Ja zelfs kan het zijn roeping zijn leidend en opvoedend in te grijpen, als dit moreel houvast aan de zwakken en achterblijvers slechts *blijvende* uitkomst biedt.

„De laatste taak zal vooral in de kolonie voor den wetgever zijn weggelegd waar het de belangen en de rechten van den Inlander geldt en ziedaar wat de adatpropaganda al te zeer uit het oog verliest.

„We verkeeren op Java tegenover den Inlander in bijzondere omstandigheden; we hebben langs historische lijnen zijn adatrecht doodgedrukt; we behoeven ons dus heusch geen illusiën meer te maken thans te kunnen volstaan met „codifier la coutume".

„En waarom zouden we langer nog wachten op de twijfelachtige resultaten van een jarenlang adat-onderzoek, vóór we aan Java een bruikbaar recht schenken? Want waarlijk, geen zienersblik is noodig om reeds nu met menschelijke zekerheid vast te stellen, dat al keeren we het rechtsleven op Java binnenst buiten en al zoeken we het met een heirleger van detectives dóór in zijn uiterste schuilhoeken, we daarin nooit iets anders zullen aantreffen dan een nauwelijks bewust recht, ongeschikt èn voor codificatie, immers de adat is uit haar aard van zuiver localen aard, èn voor toepassing in al die gevallen, waarin de zoo pas ontluikende behoeften om beter recht komen vragen. Want de adat van Java is nu eenmaal niet met haar tijd medegegaan en *kon* dat niet, omdat intusschen haar groei door vreemde rechtsoverheersching gestoord werd. Door aan het Inlandsche rechtsleven de organen af te nemen, waardoor het ademt en nieuw bloed kon vormen, hebben we het verlamd en inert gemaakt. Voor dat noodlottig feit staan we nu eenmaal, en als we hierin verandering wenschen, dan is het duidelijk, dat we niet kunnen berusten in een langdurig onderzoek, want de zieke ligt op het uiterste en de kwaal is daarenboven reeds lang bekend.

„Deze beschouwing is natuurlijk niet het gevolg van eenige parti-pris

tegen de adat of van „gemakzucht" van „wetboekjuristen" of van een „conservatieve gehechtheid aan Westersche rechtssystemen", maar de nuchtere erkenning van een sinds lange jaren door tal van welwillende en naar adat zoekende mannen opgedane ondervinding, dat het adatrecht op Java òf niet bestaat of meestal te kort schiet".

Als bewijs uit het ongerijmde wordt naar de reden gevraagd dat in al de duizenden vonnissen op Java sedert vele geslachten onder vigeur van het Inl. Reglement uitgesproken, de adat een zoo onbeduidende rol zou hebben gespeeld, als zij er was, terwijl honderden rechters het tot plicht hadden *haar* voor alles te onderzoeken en diezelfde rechters, naar de Buitenbezittingen verplaatst, daar wel de adat vinden en er zelfs lijvige boekdeelen over samenstellen.

Mr. van Gennep stelt zich geen partij tegen de adat, integendeel, hij zou niets liever wenschen dan dat Java een flink ontwikkeld adatrecht rijk was, doch hij komt in verzet tegen hen, die in naam van die adat, die zoek is..., doch genoeg over dezen reeds al te lang gevoerden strijd, die onvruchtbaar en hem onsympathiek is.

„Wil men het Inlandsche rechtsleven op Java weer opwekken, dan moet er in de eerste plaats gezorgd worden voor Inlandsche juristen, mannen dus, die het recht beoefenen, die weten wat „recht" is en die in staat zijn de onderlinge gedragingen der menschen op sociaal-economisch gebied in passende rechtsnormen vast te leggen. En evenals een medische stand de *medische* kennis draagt en vooruitbrengt, zoo zal er óók een juristenstand moeten zijn om de *juridische* kennis te bevorderen.

„Nu leert de historie, dat zulk een juristenstand zich vanzelf vormt, zoodra het recht aan de kinderschoenen ontwast, geen allemans goed meer is en een wetenschap wordt, maar ook te dien opzichte verkeeren we op Java, waar de maatschappij niet aan zichzelf kan worden overgelaten, in een eigenaardige stelling.

De bontkleurige adat geeft slechts leerstof voor de bewaarschool van het recht, is dus uit een juridisch oogpunt alleen geschikt om te leeren kijken en opmerken. Resten alzoo het Mohammedaansche en het Westersche recht als materie voor rechtsstudie. Nu wordt echter het éérste slechts zeer beperkt toegepast en dus uit den aard der zaak ook slechts beperkt — en dan waarschijnlijk nog geheel onvoldoende — beoefend, terwijl het laatste, al wordt het dan ook uit armoede bijna *altijd* toegepast, tegenover den Inlander tot ultima ratio is gedecreteerd en dus voor hem tot heden op den index is geplaatst.

„Waar de zaken zoo staan, dwingt dus reeds dit eenvoudige stel van gegevens tot de slotsom dat we bij de opvoeding van Inlandsche juristen moeten gebruik maken van de studie van ons recht en die studie met alle kracht moeten steunen en in de hand werken".

De schrijver treedt nu in praktische bijzonderheden aangaande de rol welke aan de Inlandsche juristen zal worden toebedeeld, en dit staat in nauw verband met de rechterlijke organisatie, waaraan nog heel wat te verbeteren zal zijn vóór dat zij aan nieuwere inzichten voldoet. De „losse steenen" welke de schrijver hier aandraagt voor den bouw eener nieuwe organisatie, waaraan men reeds jaren werkt, laten wij hier ter zijde, doch vestigen de aandacht op het slot van het opstel.

„Men behoeft geen volleerd socioloog of politicus te zijn om in te zien, dat waar de economische ontwikkeling der Inlandsche maatschappij beheerscht wordt door Westersche begrippen, of laat ik liever zeggen: door

een hoogere cultuur, want iets specifiek „Westersch" is in die cultuur niet gelegen, ook het rechtsleven zich aan dien voortdurenden invloed niet onttrekken kan. Zoodra dus het rechtsleven bij de Inlanders langzamerhand weer in beweging komt, zal het noodzakelijk in de richting moeten gaan van die nieuwe economische verhoudingen en dus ook in het spoor komen van *ons* recht.

Dat proces is veel eenvoudiger dan het lijkt en voltrekt zich, zonder dat partijen het zelf bemerken, al doende. Men moet zich dus van de verschrikkingen van zoogenaamd „nieuw" recht vooral geen overdreven voorstelling maken, want de wet treedt bij de menschelijke handelingen geheel op den achtergrond en komt eerst naar voren, als partijen over hun doen en laten geschil krijgen, waarbij dan meestal blijkt, dat zij te voren geen tittel of jota van die wet hebben gekend. Zoo zal dus de doorsnee-Hollander, die koopt, huurt, maatschappijen maakt, last geeft of borg blijft, nooit een oog in de wet hebben gehad of eenig begrip hebben van de regels, die over hem voltrokken zullen worden, als hij met zijn verkooper, verhuurder, medevennoot, lasthebber of crediteurs verschil krijgt. Wil dit dus zeggen, dat de wet als een zwaard van Damocles steeds boven het hoofd van partijen hangt, of als een strop, waarin ze gehangen worden? Inderdaad, dit kunnen alleen leeken veronderstellen, die niet begrijpen, wat de wet eigenlijk is en niet weten, dat zij in den regel niets anders geeft dan oeroude billijkheidsnormen, die voor den rechter bij het zoeken naar een onpartijdig evenwicht in den strijd van partijen tot gids en houvast moeten dienen.

„En nu spreekt het al dadelijk van zelf, dat bij dien strijd om het recht toch altijd ééne helft in het gelijk moet worden gesteld, maar is het dan ook ten slotte niet onverschillig voor *allen*, of hun geschillen, mits slechts de vonnissen juist gewezen worden, naar het Spaansche, Engelsche of Hollandsche recht worden berecht, indien noch het eene noch het andere hun te voren bekend was? En zou men nu waarlijk meenen, dat in Spanje en Engeland altijd onbillijke vonnissen gewezen worden, alleen omdat het Spaansche of Engelsche recht van het onze verschilt? Wat daarentegen wèl van het allergrootste belang is voor de maatschappij, is dat dezelfde geschillen niet dan eens zus en dan weer zóó worden uitgewezen, maar dat ze berecht worden door een constant en uniform recht.

„Alleen dan dus zou tegen de toepassing van ons recht op Inlandsche rechtsgeschillen met grond kunnen geprotesteerd worden, als kon worden aangetoond, dat onze rechtsnormen op zichzelf onbillijk zijn òf" — en daar ligt volgens Mr. v. Gennep de steen des aanstoots — „als nog onrijpe juristen dat recht onhandiglijk en averechts willen toepasselijk maken op specifiek Inlandsche verhoudingen, waarin ons recht niet voorziet.

„Waar echter de Inlander koopt, ruilt, huurt, maatschappen maakt, leent, last geeft, etc. etc., waarom zouden daar eventueel ook hunne onderlinge rechtsgeschillen niet door *onze* regelen van koop, ruil, huur, etc. berecht mogen worden? Want ook voor hen geldt toch immers, dat slechts een van beiden in het gelijk kan worden gesteld, en waarom zouden dan onze sedert eeuwen beproefde en herijkte billijkheidsnormen bij dat zoeken naar evenwicht niet als middel mogen dienen? Er bestaat maar één evenwicht en hoe fijner de weegmiddelen, hoe wisser dat kan worden benaderd. O, zeker, ook het billijkheidsgevoel is onderhevig aan cultuur, maar wie durft volhouden, dat dit gevoel bij een Limburgschen boer of een Urker visscher méér ontwikkeld zou zijn dan bij een Javaan? En omdat een schoenlapper niet begrijpt wat een appendicites is, is het daarom beter

hem te laten behandelen door een kwakzalver met huismiddeltjes dan door een bekwaam chirurg volgens de regelen der wetenschap?

„Wil dit daarom zeggen, dat al onze vonnissen altijd juist zijn? Neen, want de rechtssectie is moeilijk, en niet alle operaties voeren tot een gelukkig eindresultaat. Soms ook is de rechter gedwongen een onbillijk vonnis te wijzen. Maar dit komt gelukkig slechts zelden voor en heeft daarenboven niets te maken met den inhoud van ons materieele recht, doch is alleen het gevolg van enkele dwingende bepalingen van algemeenen aard, waarvan o. a. de Zwitsersche wetgever reeds is afgeweken.

„Intusschen valt niet te ontkennen, dat er tusschen het recht en de maatschappij, die het dekt, contact moet bestaan. Gingen we bijv. ons wisselrecht op Nieuw-Guinea invoeren, dan zouden we daarmede weliswaar geen kwaad, maar ook geen goed doen, want de wet zou een doode letter blijven, daar de Papoea's voorloopig aan wisselrecht geen behoefte hebben.

„Ook in een maatschappij dus, waar bijv. nog niet verkocht, verhuurd, uitgeleend etc. wordt, is het onnoodig regelen te stellen voor koop, huur, leening etc. Hebben de economische verhoudingen zich echter zóóver ontwikkeld, dat de individuen bij hun onderling verkeer in die figuren tegenover elkaar komen te staan, éérst sporadisch en tastend, later meer bewust en algemeen, dan zullen ten slotte bepaalde lijnen ontstaan, waarin die figuren tot uitdrukking komen. Die lijnen zijn dan het recht tusschen partijen.

„Maar die lijnen zullen aanvankelijk niet overal gelijk zijn en zoo zal het voorkomen, dat zelfs onder personen van precies denzelfden landaard en met precies dezelfde economische behoeften, zij toch verschillend getrokken zijn. Want voor het bepalen van die lijnen komt niet alleen de economische behoefte in het spel, maar ook nog een andere factor en juist *die* is het, die overal min of meer verschilt. Die factor is het wankele en tastende billijkheidsgevoel, dat zich door allerlei toevallige invloeden laat beheerschen. Liet men het alzoo aan Jan en alleman over de lijnen van het recht vast te stellen, dan zou een doolhof ontstaan, waarin niemand den weg meer kon vinden en zoo kwam men er van zelf toe de leiding te volgen van de meer ontwikkelden, die uitmaakten, wat in bepaalde verhoudingen recht is. Geschiedde dit eerst nog plaatselijk en voor kleine machtskringen, allengs werd dit ook noodig voor grootere gebieden en zoo is dan in den loop der eeuwen ons geuniformeerd recht ontstaan. Voor elk nieuw opkomend geslacht is dat recht altijd weer een nieuwe openbaring, gevolg van ons historisch bestaan. Konden we dus een aantal van onze kinderen als op een eiland isoleeren, dan zouden zij weer van voren af aan die gansche rechtsontwikkeling moeten doormaken om na eeuwen hetzelfde te bereiken, wat wij hun thans, als vrucht dier eeuwen, terstond kunnen aanbieden. Ditzelfde nu geldt in hoofdzaak tegenover de Inlanders en zeker ten opzichte van het *recht*, dat nu eenmaal niet de jonge vrucht is van modern intellect, maar zijn wortels reeds heeft... in het Paradijs!

„Als we ten slotte nog opmerken dat bijv. bij de Chineezen, die toch een zoo geheel ander vermogensrecht hebben dan wij, de toepassing van ons recht nooit tot bezwaren aanleiding heeft gegeven, dan kunnen we, voor zoover het vermogens- en handelsrecht betreft, de volgende sociale wet vaststellen: *Dat, gegeven een billijk recht en een goede rechtspraak, het voor de justitiabelen onverschillig is, naar welk recht ze worden berecht*".

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Sept. 1911.

INHOUD.

Een officiersbond. — Betrouwbaarheid van officieele verslagen over het boschwezen. — Het zout in Tapanoeli. — Nieuwe politiek op Timor. — De grondhuur door suikerfabrieken op Java. — Een eerste Chineesche credietbank. — Het vezelcongres te Soerabaja. — Japansche spionnen. — Nederland en Venezuela. — De ontdekking van „Onze West". — Tochten naar de Apo-Kajan op Borneo. — Djeloetoeng-concessies. — Russisch-Duitsche overeenkomst betreffende Noord-Perzië. — Verpondingsbelasting van ondernemingen op Deli. — Koloniale landbouwtentoonstelling te Deventer in 1912. — Een teer punt in onze inboorlingen-politiek. — De agrarische hervorming in de Vorstenlanden. — De Pamanoekan- en Tjiassemlanden. — Staatskoffie. — De Chineezen in Indië. — Aankap in eigen beheer. — Gegoten koperwerk van Java en Sumatra. — De Sumatra Staatsspoorweg en de Ombilinmijnen in 1910. — De consulaire overeenkomst met China. — Zondagsrust op de kebons. — De nieuwe residentie-gerechten. — Kleverigheid van rubber. — Handel in halfblanke slavinnen. — Een baai ontdekt op Java's zuidkust. — De Java-Australië-lijn. — Verslagen omtrent de Buitenbezittingen. — Java in de weegschaal. — Beschavingstoestanden in Algiers. — Een onvaderlandslievende daad. — Overstrooming en hongersnood in China. — Sterftestatistiek. — Eene gewichtige beginselquaestie. — Rectificatie betreffende de Bestuursacademie.

Een officiersbond. In de *Locomotief* van 13 en 14 Juli wordt in verband met een artikel over „Militaire Vakorganisatie" in het *Ind. Militair Tijdschrift* (afl. 5 Mei 1911 bl. 467) onder het opschrift „Nu het nog tijd is", het oprichten van een officiersbond bepleit. Reeds eenige jaren geleden is er in dien geest eene beweging onder het Indische officierscorps geweest, doch door tijdig ingrijpen van eenige hoogere chefs is deze in haar begin gesmoord. Thans twijfelt het blad er niet aan of de oprichting zal gelukken, tenzij... de regeering haar verbiedt. In het laatste geval zal de geest, die thans toch al niet op zijn best is, daar niet op verbeteren en bovendien bij een volgende gelegenheid, bijv. bij wisseling van regeering, dezelfde poging wederom aangewend worden. De schrijver is voor degelijke voorbereiding, doch voor het verkrijgen van lotsverbetering der officieren acht hij een bond evenals in andere vakken onmisbaar. Omtrent de vraag of zulk een bond te rijmen is met goede discipline, wordt verwezen naar hetgeen de redactie van het *I. M. T.* op bl. 476 o. a. zegt: „Wanneer de oprichting van een officiersbond slaagt, ja, wanneer over de mogelijkheid van oprichting in ernst wordt beraadslaagd, bewijst dit dat de geest in het officierscorps bedenkelijk slecht is; het is de proef op de som. Daarom gelooven we ook, dat het niet veel baat te redeneeren over het al of niet wenschelijke van de oprichting van een bond, en of hij vereenigbaar is met de ideeën, die het officierscorps behooren te bezielen. Waar een bond als het product der omstandigheden is te beschouwen, zal hij ontstaan, zoodra de omstandigheden gunstig zijn. Hopen we, dat dit nimmer het geval zal zijn, doordat de vooruitziende regeering een open oog heeft voor de zich voortdurend wijzigende belangen van het officierscorps"...

Onder het motto „Een goede geest in het officierscorps is de waarborg voor een goede discipline in het geheele leger", zegt de *Loc.* dat die bond dan zeker wel slagen zal, want de geest is slecht. Er zijn wenschen in het officierscorps, die geld voor de bevrediging zouden kosten. Het op dien grond desnoods niet inwilligen daarvan kan worden gebillijkt, maar er zijn andere wenschen, die geen geld kosten en die toch geweigerd worden, niettegenstaande de wenschen van het officierscorps maar al te goed bekend zijn. Onder deze worden genoemd de jongste regeling van het weduwen- en weezenfonds en de uniformwijziging. Wat het eerste punt betreft, thans houdt het uitgekeerde pensioen aan de weduwe rechtstreeks verband met den rang van den overleden echtgenoot, dus met de promotie-kansen. Men oordeelt, dat het billijker zou zijn dit pensioen verband te doen houden met het bedrag, dat door den overleden echtgenoot aan het fonds is bijgedragen.

Wat de uniformwijziging betreft, de verplichting om na 1 Jan. 1912 steeds de nieuwe uniform te dragen, noopt tot uitgaven die vermeden konden worden, door den overgangstermijn evenals voor de soldaten langer te stellen. Met betrekking tot de afschaffing van de witte uniform is er een stemming gehouden onder het geheele officierscorps, die tot uitslag had dat 11 pCt. beide uniformen gewenscht achtte en 88 pCt. zich voor de oude uniform verklaarde. Men hoopte op grond daarvan de witte uniform te zullen mogen behouden, doch eenigen tijd geleden las men dat de voorgestelde wederinvoer van de witte attila door de Regeering was afgewezen.

De voorschriften zullen zonder u i t e r l i j k e teekenen van ontevredenheid worden opgevolgd, doch dat wil niet zeggen, dat i n n e r l i j k het onbillijke niet gevoeld zal worden. Het wezen der tucht is echter iets anders dan de uiterlijke vorm; de vorm kan niet worden verwaarloosd, kan zelfs een hulpmiddel zijn bij de oefening der tucht, maar is nimmer te aanvaarden als maatstaf van den inhoud.

Als factor van het hoogste belang bij de opvoeding tot tucht treedt o. a. op den voorgrond: „strikte rechtvaardigheid van den meerdere", en een onrechtvaardigheid als bij die uniformquaestie moet langzaam maar zeker de militaire tucht ondermijnen. En dan wordt betoogd dat een officiersbond, hoewel het gevolg van een slechten geest in het corps, toch in zijn uitwerking niets indisciplinairs behoeft te hebben en dat deze het geheele leger ten goede kan komen.

* * *

Betrouwbaarheid van officieele verslagen over het boschwezen. In het vervolg eener beschouwing over de brochure van den heer Steens Zijnen over Sumatra (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1653) bespreekt de oud-Hoofdinspecteur van het Boschwezen, de heer A. E. J. Bruinsma, o. a. diens oordeel over het product van dicht opeen geplante Ficus Elastica, waarop in de *Ind. Gids* 1910 II bl. 1655—'56 de aandacht gevestigd werd. Dat de Ficus-aanplantingen van het Boschwezen door den heer S. Z. „allerminst een succes" genoemd worden, mag volgens den heer B. hoogstens gelden voor eenige proefaanplantingen, welke echter gelukkig in de minderheid zijn. Omtrent de details der resultaten van deze aanplantingen wordt verwezen naar de verslagen van het Boschwezen, die reeds sedert tien jaren worden gedrukt en o. a. aan het Ministerie van Koloniën verkrijgbaar zijn. Hieraan voegt de schrijver een noot toe van den volgenden inhoud: „Uitdrukkelijk moet er op worden gewezen, dat genoemde verslagen, en niet wat nopens het Boschwezen in de Koloniale Verslagen voorkomt in de eerste plaats ver-

dient te worden geraadpleegd. De gegevens, welke laatstbedoelde verslagen bevatten, zijn oorspronkelijk wel door den Hoofdinspecteur van het Boschwezen verstrekt, doch daarna achtereenvolgens door het niet-deskundig personeel van de Algemeene Secretarie te Buitenzorg en van het Ministerie van Koloniën omgewerkt, bijgewerkt, gezift en somtijds gewijzigd. Dat hetgeen ten slotte van de pers komt, in menig opzicht geen juist beeld van den toestand geeft, is niet verwonderlijk. 't Is echter jammer, dat door buitenstaanders, zooals o. a. door den schrijver van de rubriek „Varia" in de Maart-afl. van *De Indische Gids*, de Koloniale Verslagen nog steeds worden beschouwd als de officieele bron voor de kennis van het Boschwezen, en daarop wordt voortgebouwd, terwijl de zooveel belangrijker boschverslagen worden geïgnoreerd".

Het artikeltje, waarop hier gedoeld wordt, komt voor in de *Ind. Gids* 1911 op bl. 349 e. v. en heet: „Gouvernements caoutchouc, getah-pertja en andere cultures". Of de geheel door het Boschwezen klaargemaakte verslagen een anderen indruk zullen vestigen omtrent het aldaar gesignaleerde gemis aan duidelijkheid betreffende het beheer der caoutchouc- en kina-ondernemingen, rechtstreeks onder het Boschwezen staande, wordt betwijfeld en of de gegevens van het Koloniale Verslag, zij mogen dan onvolledig zijn, door het omwerken feitelijk onjuist zijn geworden, is een beweren, dat den schrijver zeker in zijn ijver ontsnapt is, doch door de buitenstaanders toch moeilijk is aan te nemen. Dat het beheer van het Boschwezen over deze speciale ondernemingen intusschen te wenschen overlaat, moet men opmaken uit een bericht in het *Alg. Handelsblad* van 20 Aug. j.l., overgenomen uit het *Soer. Hbl.*, waaraan uit Bandoeng wordt geschreven, dat de planters in het Soekaboemische zich beklaagden bij het Alg. Landbouwsyndicaat over het overgaan van vele administrateurs en employé's in gouvernementsdienst. „Onder het bestuur van den heer Lovink is het landbouwdepartement begonnen meer aandacht te schenken aan de waardevolle caoutchouc-aanplantingen van het boschwezen. Geleidelijk zullen deze waar mogelijk tot zelfstandige dus van het boschbeheer afgescheiden caoutchouc-ondernemingen worden gemaakt. Reeds moeten 14 administrateurs en 50 employé's van particuliere ondernemingen in gouvernementsdienst zijn overgegaan".

* * *

Het zout in Tapanoeli. In No. 12 der *Berichten en Mededeelingen* ten behoeve van de leden der Vereeniging van Ambtenaren B. B. te 's Hage, komt op bl. 47—140 eene voordracht voor van den controleur P. C. Arends, destijds met verlof, waarin hij uitvoerig aantoont hoe wenschelijk het zou zijn in het hem bekende Tapanoeli het zout niet te belasten met een invoerrecht, doch het evenals elders onder regie te verstrekken. Werd er gouvernementszout verstrekt tegen *f*8 per pikol, dan zoude het gouvernement daarop ± *f*11.66 per 100 K.G. verdienen, terwijl nu het invoerrecht *f*10 per 100 K.G. bedraagt en de bevolking zou desniettemin het zout goedkooper kunnen aanschaffen.

Waarom de toestand in Tapanoeli voorloopig gehandhaafd blijft, meent de schrijver te lezen uit de Mem. van Antw. der begrooting voor 1911, waarin gesproken wordt van het niet uitbreiden van het gebied, waarin het briquetstelsel werkt, zoolang nog verschillende details van het bedrijf der fabricatie, o. a. de verpakking, nog nadere bestudeering vereischten. Wat het gebrek was werd gezegd in de M. v. A. op de begrooting voor 1908, namelijk: „het vochtig worden en uitvloeien van het zout, omdat

het verpakkingsmaterieel niet voldeed, waarom ook besloten werd de qualiteit der briquetten door sterker uitdroging afdoende te verbeteren". Hiertegenover stelt de schrijver uitspraken in het Kol. Verslag 1901—'02 (hoofdstuk zout) toen er slechts één roep was over de deugdelijkheid van het omhulsel. Aangezien de omstandigheden van transport en opschuring sedert niet veranderden, en moeilijk is aan te nemen dat te voren omtrent de hoedanigheid der verpakking en der briquetten valsche rapporten waren ingediend, lag het volgens den schrijver voor de hand te veronderstellen, dat het zout, dat bij de beginproeven werd gebriquetteerd, verschilde van dat wat later in de fabrieken werd verwerkt. In den aanvang zou dat zout droger zijn geweest, omdat het langer gelegen had. Het groote geheim, waarop de deskundigen geen acht zouden hebben geslagen, is dat men aanvankelijk toen er nog een surplus van aangemaakt zout was, voor briquetteering zout bezigde dat minstens vier jaar gelegen had, en dat reeds in 1905 het te briquetteeren zout minstens 6 maanden korter belegen was.

Deze merkwaardige opmerking, die men misschien niet in een studie over het zout in Tapanoeli zou zoeken, verdient zeker de volle aandacht.

* * *

Nieuwere politiek op Timor. De Juni-afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* begint met een voorwoord, waarin de nieuwe redactie, bestaande uit de heeren Mr. J. C. Kielstra en C. Lulofs, haar taak aanvaardt, en waarin zij op opgewekte wijze uiteenzet wat dit tijdschrift zal kunnen worden. Volgens deze heeren geeft deze aflevering nog in het geheel geen beeld van de door hen gedachte werkwijze. Toch wil het ons voorkomen dat de drie voornaamste artikelen, n.l. de „Toepassing en Resultaten van de nieuwere beginselen van politiek beleid in de residentie Timor en Onderhoorigheden", door den heer C. Lulofs, „de Grondhuur der suikerfabrieken op Java", door Mr. J. C. Kielstra, en het request der Indische Universiteitsvereeniging in zake opleiding van bestuursambtenaren, reeds een belangrijke voorproef geven van de wederopleving van dit tijdschrift.

Met betrekking tot Timor, zegt de heer Lulofs, dat er wellicht geen ander gewest der Buitenbezittingen is, waar tot voor weinige jaren de politiek van onthouding zoo tot het uiterste is doorgedreven als juist daar. Staaltjes van wat men zich liet welgevallen worden gegeven, en de indruk wordt geschetst, die de schrijver verkreeg van het werken en streven onzer ambtenaren en officieren tot uitvoering van de nieuwere beginselen. Door bij het scheppen van orde en rust door te tasten, totdat alle verzet was gebroken, voorkwam men een slepende guerilla der slechte elementen onder de bevolking. Met den aanleg van verkeerswegen in heerendienst werd begonnen, o. a. een weg van Koepang naar Atapoepoe en van hier in de richting van de Portugeesche grens naar Besikama aan de Zuidkust. Roti en Soemba zijn reeds geheel te paard te bereizen, Soembawa grootendeels. Het meeste moeite baart in dit opzicht Flores.

Bij de regeling van het belastingwezen werden de veelsoortige meest ongeregelde heffingen, aan de hoofden opgebracht, voor den geheelen Timor-Archipel vervangen door één algemeene inkomsten-, in de praktijk feitelijk hoofdelijke belasting (B. B. 7328), die in 1909 voor de eilanden Timor, Flores en Soembawa opbracht *f*286.555 en in 1910 *f*311.900, terwijl de raming der opbrengst voor 1911 (inclusief *f*68.090 voor Soemba) *f*693.029 bedroeg, welk accres grootendeels aan uitbreiding van het belastinggebied is toe te schrijven. De belastingopbrengst wordt gestort in landschapskassen

en beheerd naar jaarlijks door de zelfbesturen, in overleg met de besturende ambtenaren vastgestelde en door den Resident goedgekeurde begrootingen. Deze worden daarna aan de financieele afdeeling van het Bureau voor de bestuurszaken der Buitenbezittingen geëxamineerd, naar aanleiding waarvan zoo noodig door de Regeering opmerkingen worden gemaakt en tegelijkertijd wordt de restitutiepost vastgesteld. Het artikel geeft een overzicht van hetgeen er bij de landschapskassen in Timor in 1909—1911 omging. Wel zal aan de oude bestuursorganisatie uitbreiding moeten worden gegeven, maar de stijgende inkomsten zullen aan de hieraan verbonden vermeerdering van uitgaven het hoofd kunnen bieden. Vraagt men wat naar buiten bleek van den invloed van het in de laatste jaren gevoerd bestuursbeleid, dan kan men dit vinden in uitvoerige cijfers betreffende den in- en uitvoer, loopende van 1906 tot 1910, die hiervan een gunstig getuigenis afleggen. Het gewest bedruipt thans zichzelf financiëel nagenoeg geheel tegenover den „lastpost" van voorheen; het vormt een arbeidsveld voor de besten onder de bestuursambtenaren en geniet de groote voordeelen die het gevolg zijn van orde, veiligheid en hygiène.

* * *

De grondhuur door suikerfabrieken op Java. Het denkbeeld van Mr. H. J. Tasman, waarvan o. a. sprake was in de Mei-afl. j.l. bl. 667, om bij grondverhuur door inlanders aan suikerondernemingen den huurprijs door commissies te doen vaststellen om te zorgen, dat deze niet daalt beneden een minimum, gelijkstaande met de opbrengst van zijn grond, wanneer de verhuurder die zelf bebouwt, geeft Mr. J. C. Kielstra aanleiding tot het openen van een nieuw gezichtspunt in deze zaak. Schijnbaar van zelf sprekend, kan echter dat minimum niet zijn de waarde van de nettoopbrengst, na aftrek van de kosten van eigen bewerking. Op die voorwaarde zou in Europa geen pachter te vinden zijn en ook in Indië zou geen erfpachter gedeelten van zijn grond verhuren tegen een huur, gelijkstaande met wat de grond hem bij eigen exploitatie zou kunnen opbrengen, verminderd met de onkosten. Evenmin zouden bij inlanders onderling — woeker en bedrog ter zijde gelaten — huurovereenkomsten kunnen bestaan, waarbij de huurder de kosten droeg en de verhuurder de nettoopbrengst genoot. Indien dit waar is in de gestelde gevallen, acht de schrijver ook bij het huren door suikerfabrikanten de bewuste grondslag onjuist en dan is tevens een conclusie van te weinig of genoeg, daarop gegrond, niet meer toelaatbaar. Vervolgens worden de grenzen beredeneerd, waar tusschen de huurwaarde zich zal bewegen; aan de eene zijde, vergeleken met het meerdere bezwaar dat gebruik van woeste gronden voor de suikercultuur medebrengt, wordt het maximum bepaald, dat geboden kan worden voor het beschikken over minder arbeid vereischende en aanvankelijk meer opbrengende sawah's en anderzijds kan het minimum niet dalen beneden de huur door inlandsche huurders betaald. De reeds van Ricardo afkomstige pacht-theorie moet ook voor Java van toepassing worden geacht.

* * *

Een eerste Chineesche credietbank. Blijkens de rubriek M. I. C. P. der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Aug. deelt de *Warna Warta* mede dat te Koedoes (residentie Semarang) de eerste Chineesche credietbank is opgericht. Het kapitaal bedraagt voorloopig *f*50.000, verdeeld in 1000 aandeelen van *f*50. De aandeelhouders betalen om dit bijeen te brengen

maandelijks *f*1.50, zoodat zij na drie jaren elk *f*54 zullen betaald hebben, waardoor boven het kapitaal een surplus van *f*4000 zou ontstaan, dat later onder hen verloot zou worden. Het doel van deze bank is overigens: *a*. Chineezen, die gebrek aan kapitaal hebben, te helpen bij inslaan van handelsgoederen, *b*. den handel der Chineezen te bevorderen, en *c*. de solidariteit onder hen in de hand te werken. Het bestuur bestaat uit 5 leden. Zoodra het kapitaal volgestort zal zijn, zal het bestuur rechtspersoonlijkheid aanvragen.

* * *

Het vezelcongres te Soerabaja, waarvan sprake was in de *Ind. Gids* 1910 I bl. 830 en II bl. 948, en dat op 5 Juli 1911 geopend werd om tot 8 Juli te duren, heeft zich blijkens een in de *Nieuwe Courant* van 18 Aug. j.l. overgenomen bericht in eene groote belangstelling mogen verheugen, en het dient gezegd te worden, dat zoowel congres als tentoonstelling een waar succes zijn geweest. Uit een artikel van den heer M. van Geuns in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 Aug. j.l. zij nog ontleend dat men zich in de laatste jaren in onze koloniën heeft toegelegd op het telen van gewassen, zooals agave (sisalhennep), aboea (manilla-hennep), kapok, katoen en andere, waarvan òf de bladvezel, òf het vruchtpluis fabriekmatig wordt verwerkt. Daarbij zijn proeven genomen met een inlandsche jutesoort, hibiscus cannabinus, waarvan verwacht wordt, dat zij ons onafhankelijk zal maken van Britsch-Indië, dat ons jaarlijks voor millioenen guldens jutezakken toezendt. Het belang der genoemde — en nog eenige hiermede samenhangende — cultures inziende, organiseerde het N.-I. Landbouwsyndicaat een ,,vezelcongres'', waaraan te verbinden een tentoonstelling. De Indische regeering verleende een subsidie van 20 mille, uit eene loterij werd 26 mille verkregen en verschillende locale raden verleenden hun steun, zoodat ten slotte ongeveer een ton bijeen was. Acht verschillende landen, waaronder de Vereenigde Staten van N.-A., Duitschland, België, de Philippijnen, Fransch Indo-China en Australië, zonden afgevaardigden. Overigens waren Engeland, zoowel als zijn koloniën, vertegenwoordigd. Het ontbreekt ons aan plaatsruimte, de verschillende sprekers en onderwerpen te herdenken. Eene uitzondering dient echter gemaakt voor den Regent van Karanganjer, die het onderwerp ,,de kokosvezel'' inleidde. Dit optreden, waaraan men tien jaar geleden nog niet zou gedacht hebben, wordt dan ook door het *Vaderland* van 22 Aug. besproken onder het opschrift: ,,Indië vooruit''. De Regent beschreef den klapperboom en de vruchten en stond speciaal stil bij den vezelbast. De daaruit vervaardigde vezel wordt in drie soorten onderscheiden, waarbij de langste in het regentschap Karanganjer 25 à 34 c.M. meten. In bijzonderheden ging spr. de bereiding en verwerking der vezels na. Hij had er verschillende proeven mede genomen, doch de verdiensten er op zijn thans nog gering. Alleen in het regentschap Karanganjer zijn 1.164.403 klapperboomen, die jaarlijks tegen 50 vruchten per boom 58 millioen klappers kunnen leveren, waarvan de bast grootendeels waardeloos is, doch als men die voor touw- en borstelwerk kon bezigen, zou dit een groot voordeel zijn.

Volgens de *N.Ct.* zou een volgend congres een grooter succes zijn, wanneer de voorbereiders en de inleiders en sprekers geprofiteerd hebben van het afgeloopen congres. De inleidingen en debatten hadden korter kunnen zijn. Door de gulle medewerking van vele vreemde naties, bij tropische vezelcultuur geïnteresseerd, heeft het congres een werkelijk internationaal karakter gekregen, hetgeen tot groote voldoening mag strekken van hen,

die het initiatief er toe namen. De belangstelling onder de planters en deskundigen in Nederlandsch-Indië was bevredigend; ook de machinefabrikanten hebben hun best gedaan. De wenschelijkheid van meerdere serieuze proefnemingen met de teelt van vezelplanten is gebleken. De belangrijkheid van de reeds bestaande vezelcultures is op het congres zeker voor het eerst aan velen duidelijk geworden.

* * *

Japansche spionnen. Terwijl reeds eenige jaren geleden de aandacht werd gevestigd op het spionneeren van Japanners (zie o. a. *Ind. Gids* 1907 II bl. 1435 en 1908 I bl. 395), doen ter zake weder allerlei geruchten de ronde. De correspondent van de *N.R.Ct.* te Weenen vestigde de aandacht op een artikel in de *Russische Invalide* (een bekend militair blad), waarin gezegd wordt, dat de stroom van Japansche emigranten naar Java zoo sterk is, dat niet alleen de inboorlingen, maar ook de Europeanen zich er ongerust over maken. Ook op Borneo zijn zij aan den gang en het Russische blad vermaant de Hollandsche Regeering tot groote waakzaamheid. Het *Vaderland* van 14 Juli, dit bericht overnemende, zegt dat het bij het Dept. van Koloniën vergeefs nadere bijzonderheden trachtte te krijgen.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 16 Aug. wordt bericht dat de *Agence d'Extrême Orient* reeds einde Juni de mededeeling bracht, dat men in China het bestaan van een Japansch geheim verbond op het spoor was gekomen, dat streefde naar de opperheerschappij van Japan in Oost-Azië. Genoemd agentschap maakt thans een geheim rondschrijven openbaar, dat aan de Japansche gezanten en consuls in Oost-Azië werd toegezonden, waarin allerlei bijzonderheden over dat verbond voorkomen. Zoogenaamd heeft het ten doel de bevordering van den Japanschen handel, doch inderdaad beoogt het een spionnage op groote schaal in Oost-Azië. Het verbond staat onder direct toezicht van den generalen staf te Tokio en heeft zijn hoofdzetel te Peking. Het heeft allerwege betrekkingen met bureau's, elk onder twee ambtenaren, waarvan de eene zich wijdt aan de handelsbelangen van zijn land, en de andere, meest een Japansch officier, maakt van de door zijn collega aangeknoopte betrekkingen gebruik om in het geheim militaire en diplomatieke berichten te verzamelen, die naar het hoofdbureau te Peking worden opgezonden.

Het *Vaderland* van 31 Juli j.l. heeft een artikel van de *Java-Bode* over spionnage als feuilleton geplaatst. Daarin wordt er tegen gewaarschuwd het nadeel, dat door spionnage ontstaat, niet te overschatten. Wie iets van Java's binnenland weten wil, komt daar op den duur wel achter. Toch kan het geen kwaad om, al wil men ook geen jacht op hen maken, zulke spionnen in het oog te houden. Men late ze op hun beurt bespionneeren, ten einde te weten te komen omtrent welke onderwerpen de spionneerende mogendheid het liefst inlichtingen ontvangt. Dat kan nuttige aanwijzingen bevatten. In een flink bestuurd land met een leger, geoefend zooals het behoort te zijn, behoeft voor spionnenvrees geen plaats te zijn.

Wanneer men al die berichten zoo leest over Japanners, die overal inlichtingen inwinnen, dan is het de vraag of die hebbelijkheid van zich ter sluiks op de hoogte te stellen, niet eenigszins in den Japanschen volksaard zit. In vroeger jaren had men allerlei verhalen over de „dwarskijkers", die de Japanners onderling controleerden. Het schijnt wel dat de Regeering zich terecht niet al te moeilijk over die spionnage maakt.

* * *

Nederland en Venezuela. Terwijl de diplomatieke betrekkingen, waarvan het laatst sprake was in de *Ind. Gids* 1909 II bl. 1098, nog niet hersteld zijn, blijkt het verschil voornamelijk te loopen over de bekende 30 pCt. additioneele rechten en over de „zaak Thielen". Volgens de *Nieuwe Courant* van 2 Aug. schrijft de correspondent van dat blad te Willemstad, dat de vergoeding, waarop de heer Thielen aanspraak maakt wegens schade, geleden toen het volk zijn woede op het Castro-régime wilde koelen, thans een hoofdeisch van de Nederlandsche regeering is, maar dat de opheffing van de 30 pCt. rechten sedert de met Dr. Paul gevoerde onderhandelingen, niet meer als zoodanig wordt beschouwd. De correspondent vraagt met het oog op de ongunstige geruchten, die over dezen heer loopen, of die quaestie zulks waard is. De *N.Ct.* acht dit punt buiten haar beoordeeling, doch de zaak der rechten, al is die op het oogenblik latent, van veel grooter gewicht. Onze regeering heeft bij de met Dr. Paul gevoerde onderhandelingen bedongen dat deze rechten voor niet langer tijd van de Nederlandsche goederen zouden worden, dan zij voor Engelsche goederen zouden gelden. Men heeft daardoor althans eene gelijkheid verkregen, die echter nog wel voort zal duren, omdat Venezuela blijkbaar weinig zin heeft ze voor Engelsche goederen af te schaffen.

Wat de zaak Thielen betreft, uit een feuilleton in drie vervolgen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5, 7 en 8 Aug. j.l. blijkt dat deze heer onder de firma Thielen & Co. allerlei zaken deed, ook kolenleveranties, en voorts een aantal apotheken te Caracas bezit. Van deze zijn op 14 December 1908 een drietal door het gepeupel geplunderd en ledig gehaald, waardoor ten slotte een vordering van 400.000 Bolivares (1 Bolivar = *f*0.485) ontstond op de Venezolaansche regeering, omdat zij, zooals uit een aanval op twee andere filialen bleek, waar de politie tusschenbeide kwam, die aanvallen zeer goed had kunnen beletten. Het was in de dagen dat onze oorlogsschepen hunne demonstratie uitvoerden, en er ging in de stad een gedrukte doch niet onderteekende oproep rond, waarin het volk werd aangestookt om „samen te komen om te protesteeren tegen de daden van geweld door Holland". Men beweert zelfs dat de prefect van politie de ondubbelzinnigste teekenen van instemming met de handelingen der plunderaars gaf.

Nu ontkent de Venezolaansche regeering op verschillende gronden haar verantwoordelijkheid. Zij betoogt dat zij de plundering niet heeft kunnen verhinderen, dat de heer Thielen geplunderd is omdat hij een vriend was van Castro, met wiens gouvernement hij goede zaken maakte. Hij was de schoonzoon van den heer Tello Mendoza, vroeger een van Castro's ministers. Voorts wordt het huis Thielen een Venezolaansch handelshuis genoemd. Dit wordt tegengesproken tenzij op grond van het feit dat de zwager van den firmant Venezolaan is en voor 17 pCt. in de winst deelt. Doch de overige 83 pCt. bepalen dan toch de nationaliteit van het huis. Aanvankelijk schijnt de Venezolaansche regeering de rekeningen van de firma Thielen officieel te hebben laten onderzoeken, doch later hebben Minister Mateo in een Geelboek (van Mei 1911) en ook President Gomez verklaard, dat de grondwet van Venezuela niet toelaat dat vreemdelingen schadevergoeding vorderen voor nadeel, hun door muiters of rebellen toegebracht. Evenwel blijkt uit een brief van den Minister van Buitenl. zaken in Venezuela van 1909, dat men toen geneigd was tot eene regeling met den procuratiehouder der firma te geraken. Ten slotte wordt medegedeeld dat President Gomez aan de vrouw en kinderen van den schoonvader, den heer Tello Mendoza, de vergunning om Caracas te verlaten en naar Europa

te vertrekken afhankelijk maakt van de conditie dat de heer Thielen zijn reclamatie intrekt. De heer Mendoza zelf wist de waakzaamheid der spionnen van Gomez te verschalken en woont sedert eenige maanden te Parijs.

* * *

De ontdekking van „Onze West". In de Aug.-afl. van de *Gids* komt onder dit opschrift een opstel voor van Prof. F. A. F. C. Went, waarop wij in de vorige aflevering verzuimden de aandacht te vestigen. Het bevat een overzicht van hetgeen in de laatste jaren verricht is voor de exploratie van onze Amerikaansche koloniën en hoe daardoor de voorstelling, die men zich omtrent de binnenlanden van Suriname had gevormd, radicaal is gewijzigd. Het topographisch onderzoek was bij alle expeditie de hoofdzaak, doch men heeft gelukkig ook op andere zaken gelet. Er werd verzameld voor zoover dit maar eenigszins ging. Verzamelen alleen is echter niet voldoende, wil zulk een tocht resultaat opleveren; het verzamelde moet bewerkt worden door bevoegde personen en daarna moet die bewerking op schrift gesteld en gepubliceerd worden. „Het spreekt eigenlijk zoo vanzelf", zegt prof. Went, „dat men het haast voor onnoodig zou kunnen houden, dat deze opmerking hier nog gemaakt wordt, en toch blijkt dikwijls, dat een zoo eenvoudige zaak zelfs in Regeeringskringen niet altijd ingezien wordt. Men geeft b.v. subsidie voor de een of andere expeditie, maar begrijpt dan niet, dat de kosten voor publicatie der verkregen resultaten — waarmee natuurlijk niet bedoeld wordt een populair reisverhaal — noodzakelijk bestreden moeten worden, wil de geheele expeditie niet als waardeloos beschouwd worden". In het kort wordt nagegaan hoe het in dit opzicht staat met de resultaten der Suriname-expedities. Het kaartenmateriaal, nu nog bij het Departement van Koloniën geborgen, zal afgestaan worden aan het Domeinkantoor te Paramaribo, terwijl eene reproductie van de kaarten, in de verslagen voorkomende, is opgenomen in het *Tijdschrift van het Aardr. Gen.* De steenmonsters kwamen gedeeltelijk te Leiden, gedeeltelijk te Delft, en de determinatie door verschillende deskundigen is in de verslagen opgenomen, doch nog geen samenhangend verhaal van de ontdekkingen op geologisch gebied is verschenen. De verzamelde dieren kwamen te Leiden, nieuwe soorten werden beschreven, doch of de expedities een nieuwen kijk hebben gegeven op de geogr. verspreiding is aan prof. Went onbekend. Omtrent de planten wordt melding gemaakt van de bewerking door Dr. Pulle. Daar men uit den aard meest slechts verzamelde wat langs of dicht bij de rivieren werd aangetroffen, was het aantal nieuwe soorten slechts 45. Bij het kappen van het tracé voor den spoorweg werden een groot aantal nieuwe vormen gevonden. Het aantal hoogere plantensoorten dat bekend was na de vier eerste expedities, beliep 2100, waarvan 293 uitsluitend in Suriname thuis behoorende. Thans is dat getal tot 2250 gestegen, doch Dr. Pulle schat het werkelijk aantal zeker wel op 4000. Een belangrijk resultaat is ook dat de fictie op plantengeographisch gebied uit de wereld is geholpen, als zoude een breede savannestrook over een groot deel van onze koloniën van Oost naar West loopen. Integendeel blijkt meest overal bosch te zijn.

Het artikel eindigt met den wensch dat het onderzoek in de 20ste eeuw verder moge gaan, zooals het in het eerste tiental jaren zoo schitterend is begonnen. Nederland levert hier het bewijs dat het als koloniale mogendheid op den eersten rang wil blijven en zoo mogelijk zijn buren vooruit streven.

* * *

Tochten naar de Apo-Kajans op Borneo. Omtrent het voornemen om in het vorig jaar Augustus met een detachement van 100 man dit gebied binnen te rukken, werd in de *Ind. Gids* van 1910 II bl. 1675 reeds het een en ander gezegd. Uit een bericht van de *Java-Bode*, overgenomen in de *Nieuwe Courant* van 24 Jan. j.l., bleek dat op de grenzen van het Apo-Kajan-gebied gekomen, het voorttrekken met zulk een groote macht teveel bezwaren ondervond, vooral met betrekking tot den opvoer van vivres. Men bleef daarom op die grens vertoeven, nadere instructies van de regeering afwachtende. Daarop verkreeg de 1ste luitenant van Temmen de opdracht om zoodra hij in het bezit was van de noodige voorraden, de Apo-Kajan binnen te rukken. Bemoeilijkt door hooge waterstanden en allerlei bezwaren, trad bovendien de beri-beri zoo ernstig op, dat de bij den troep ingedeelden geneesheer tot terugkeer moest adviseeren en de colonne in den loop van October te Long Iram terug was. Intusschen was de commandant van het detachement ook naar Long Iram gegaan om den toestand te bespreken en had luitenant Van der Gant er bij achtergelaten te Batoe Kalau, met opdracht door te gaan naar Tagaharoek Meseai (nabij de waterscheiding tusschen de stroomgebieden van de Mahakkam en de Kajan). Deze was door gebrek aan vivres genoodzaakt geweest om of terug te keeren of de Apo-Kajan binnen te rukken. Hij was op 30 Aug. doorgegaan en had op 7 Sept. Long Oeroe bereikt. De ontvangst was daar goed geweest, maar men wilde daar niet over bestuurszaken spreken, dit moest, naar het zeggen, te Long Nawang gebeuren. Na lange onderhandelingen, waarbij de bevolking veeleischend was en hare houding aanstoot gaf, zag zich Luit. Van der Gant door ziekte en uitputting genoodzaakt op 11 Sept. terug te keeren. Hij ontmoette op 17 Sept. Luit. Van Temmen (*Hbl.* 5 Dec. 1910). Blijkens een in de *N.Ct.* van 24 Jan. overgenomen bericht uit de *Java-Bode*, waren op dezen tocht door een ongeluk nog eenige manschappen verdronken, en was het slot der zaak, dat de geheele troepenmacht onverrichter zake naar Long Iram terugtrok.

De regeering, die het er niet bij laten wilde, zond den kapitein van den generalen staf P. van Genderen Stort naar Oost-Borneo. Deze kreeg een stoomertje, de „Sendawar", ter beschikking, en vertrok (*Vad.* 20 Mei j.l.) op 24 Febr. van Long Iram met een vloot van 28 prauwen en 146 roeiers. Uitvoerige berichten omtrent de uitrusting van deze expeditie vindt men in de *Nieuwe Courant* van 25 Aug. j.l. Uit het maandverslag over Maart wordt in de *N.Ct.* van 24 Juni ontleend, dat deze colonne op 10 Maart de waterscheiding te Tagaharoek Meseai bereikte en vandaar op 31 Maart het Apo-Kajan-gebied binnenrukte. Blijkens het verslag over April (*Vad.* 11 Juli j.l.) kwam de colonne op 10 April met drie maanden vivres te Long Nawang aan, waar met alle hoofden vergaderd werd en het civiel bestuur werd ingesteld, terwijl de hoofden beloofden zich naar de wenschen van het gouvernement te zullen gedragen. De kampongs bovenstrooms van Long Nawang (langs de Kajan-rivier) werden bezocht en de ontvangst was allerwegen goed. De gezondheidstoestand van de colonne bleef uitstekend. De stafkapitein Van Genderen Stort dacht einde April de kampongs benedenstrooms te bezoeken en daarna naar de Poedjoengan en het Lepo-Maoet-gebied en vervolgens naar de Tidoengsche landen te vertrekken. Door oponthoud dat de genietroepen door hoog water ondervonden, was het echter onzeker of men dien tocht op den voorgenomen datum zou kunnen aanvaarden.

Blijkens hetgeen de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 Aug. j.l. uit de *Java-Bode* overnam, geschiedt deze voorgenomen verkenning op last

van het legerbestuur, dat noodig vond meerdere gegevens te verzamelen omtrent de onderafdeeling Boeloengan der afd. Koetei. Niet vreemd is wellicht aan dit besluit het binnenkomen van berichten dat de Engelschen te Serawak zich mengden in de binnenlandsche aangelegenheden en boeten en belastingen hieven van de onder ons bestuur gevestigde Dajakstammen in de Tidoengsche landen.

Blijkens een in het *Alg. Hbl.* van 23 Aug. j.l. opgenomen bericht, seinde de Resident der Zuider- en Oosterafd. van Borneo in dato 19 Juli, dat kapitein van Genderen Stort op 15 Juli van zijn verkenningstocht te Tandjong Seilor was aangekomen, overal goed was ontvangen en dat de gezondheidstoestand goed was. Thans werd een tocht voorbereid naar het stroomgebied van de Simenggaris-, Seboekoe- en Sembakoeng-rivieren.

* * *

Djeloetoeng-concessies. Het *Vaderland* van 22 Aug. j.l. neemt op verzoek uit de *Java-Bode* een artikel over van den heer K. Heyne, conservator van het Dept. van Landbouw, waarin deze zijn leedwezen er over te kennen geeft, dat dit blad in zijn nummer van 17 Juni zoo weinig overtuigd was door de tweede brochure van den heer Schlimmer (zie *Ind. Gids* 1911 I bl. 800). De schrijver is op zijn beurt niet overtuigd door de geruststellende verklaring van de *Java-Bode*, dat de concessies in het belang zijn der bevolking. Integendeel blijft hij het verleenen van dergelijke concessies beschouwen als een jammerlijke fout en een bewijs van gebrek aan inzicht. Met betrekking tot de contrôle, die het bestuur op den concessionaris zal hebben uit te oefenen, gelooft hij niet dat de bestuursambtenaren er hunne gezondheid aan zullen wagen om de djeloetoengboomen in de reusachtige concessie-terreinen daadwerkelijk te blijven nagaan; die verwachting acht hij onredelijk. Zonder toezicht zijn de papieren bepalingen echter waardeloos en de concessionaris, die ook zelf de djeloetoengzoekers niet aan voldoend toezicht kan onderwerpen, zal eenvoudig zijn gang gaan. Het winnen van dit product is een bron van inkomsten, die in afzienbaren tijd op zal drogen. Zonder het gevolgde roofsysteem wordt niet genoeg product verkregen. Bij rationeele inzameling is dit tegen meerdere moeite een geringe hoeveelheid. De inschuiving van den concessionaris, die toch ook aan de exploitatie moet verdienen, geschiedt ten koste van de inkomsten der bevolking. Waarom tracht men den inlander (met de steeds dalende prijzen) te beletten om te werken, zoolang het dag is, waarom verlaagt men den vrijen inzamelaar tot koelie van den concessionaris?

In het *Vad.* van 30 Aug. wordt nog eens uitvoerig aangetoond hoe de contractueel te stellen voorwaarden in de praktijk niet na te komen en te controleeren zijn. De belangen van de inlandsche bevolking zullen dus door deze concessies niet worden bevorderd. Integendeel, zij zal worden overgeleverd aan de willekeur van een grooten aanhang ongecontroleerde opzieners, die niet altijd even zachtzinnig en belangeloos zullen zijn. Met een herinnering aan de caoutchouc-gruwelen elders wordt tegen zulke toestanden gewaarschuwd.

* * *

Russisch-Duitsche overeenkomst betreffende Noord-Perzië. Deze overeenkomst, waarvan reeds eenigen tijd sprake was (*Ind. Gids* 1911 I bl. 363), is, blijkens een bericht in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Augustus, op 19 Augustus te voren te St. Petersburg onderteekend. Het is, zooals een buitenlandsch blad opmerkt, de eerste rijpe vrucht van die ontmoeting

te Potsdam, welker algemeene strekking de Duitsche Rijkskanselier den 10den December van het vorige jaar in den Rijksdag formuleerde in de gewichtige verklaring „dat beide regeeringen het er over eens waren zich met geen combinaties in te laten, die eene vijandige bedoeling tegenover de andere partij mochten hebben". Volgens art. 1 zal Duitschland benoorden de lijn van Kusri-Chirin (aan de Perzisch-Turksche grens benoorden Khanekin), Ispahan en Jesd naar de Afghaansche grens op de breedte van Gashik, niet naar concessies streven voor spoorwegen, enz., en een dergelijk streven van anderen ook niet steunen. Volgens art. 2 verbindt de Russische regeering, die van de Perzische de concessie voor een spoorwegnet in Noord-Perzië wenscht te verkrijgen, zich harerzijds om een aan te leggen lijn van Teheran naar de Turksch-Perzische grens te doen aansluiten aan de zijlijn Sadidjeh—Khanekin van den in aanleg zijnden spoorweg Konia—Bagdad (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1133). Mocht twee jaar na het voltooien van die zijlijn nog geen aanvang gemaakt zijn met de lijn Khanekin—Teheran, dan verkrijgt Duitschland vrijheid zelf naar de concessie dezer lijn te streven.

Met erkenning van de internationale beteekenis van de Bagdad-lijn, verbindt in art. 3 de Russische regeering zich geen maatregelen te treffen, welke den aanleg van dezen spoorweg of deelneming van vreemd kapitaal er aan zouden kunnen belemmeren, vooropgesteld natuurlijk dat voor Rusland daaruit geen offers van financieelen of oeconomischen aard voortvloeien. Art. 4 behoudt aan de Russische regeering het recht voor de bedoelde aansluiting door een vreemde financieele groep te doen uitvoeren, terwijl zij krachtens art. 5 in elken vorm, die haar wenschelijk voorkomt, aan den bouw kan deelnemen en zich tegen vergoeding der werkelijk gemaakte kosten in het bezit van den spoorweg kan stellen.

Het feit, dat deze overeenkomst alleen op Noord-Perzië betrekking heeft, kan strekken tot geruststelling der gemoederen in Engeland, wiens belangensfeer in het Zuiden ligt (*Ind. Gids* 1910 II bl. 1663).

De *Frankf. Ztg.* merkt op dat Fransche bladen het afkeuren dat deze overeenkomst juist openbaar is gemaakt op het oogenblik dat Frankrijk en Duitschland over Marokko onderhandelen. Men ziet daarin zooiets als ontrouw, althans onvriendelijkheid, doch de Franschen behoeven er slechts de gevolgtrekking uit te maken dat Rusland zich door zijn bondgenootschappen en ententes niet zal laten verhinderen, zijn eigen belangen te dienen.

* * *

Verpondingsbelasting van ondernemingen in Deli. In de *Avondpost* van 19 Aug. j.l. komt een artikel voor „Geen debietrecht op tabak meer noodig", waarin een Indischman inplaats van de voorgenomen stijving der Nederlandsche schatkist met een dreigend debietrecht op tabak, daarvoor in de plaats de groote voorschotten, die op de Nederlandsche begrooting ten behoeve van het Indische gouvernement voorkomen, wil verminderen door invoering van de verpondingsbelasting op de tabaks- en petroleum-ondernemingen ter Sumatra's Oostkust. Bij *Staatsbl.* 1891 no. 22 is bepaald dat die belasting in dat gewest voor het eerst verschuldigd is over 1892, maar zij is nooit ingevoerd. Men zegt omdat Deli een zelfbesturend landschap is, doch uit de Toelichting van de verpondingsordonnantie Bijblad 4303 fol. 172 meent de schrijver af te leiden dat dit ten onrechte gebeurt. Hij berekent verder dat waar onlangs de Deli-Mij. eene middelmatige tabak produceerende onderneming voor *f*3.5 millioen kocht, welke behoort tot

de kleinste der 20 ondernemingen van die maatschappij, deze alleen minstens over *f*70 millioen waarde aan grondbelasting à $\frac{3}{4}$ pCt. zou moeten betalen of een half millioen gulden 's jaars. Daar de Deli-Mij. $^1/_5$ van den geheelen tabaksoogst levert, zouden de gezamenlijke ondernemingen wel met *f*2.5 millioen 's jaars belastbaar zijn.

Al laat de redactie van de *Av.p.* de opgaven voor rekening van den schrijver en al is het verband tusschen het voorgestelde debietrecht in Nederland en de Indische verpondingsbelasting in haar oogen minder innig dan in die van den schrijver, zij acht de opmerking toch van genoegzaam belang om er de aandacht op te vestigen.

* * *

· *Koloniale Landbouwtentoonstelling te Deventer in 1912.* Uit de circulaire wordt ontleend dat het feit, dat te Deventer gevestigd wordt de Koloniale afdeeling der Middelbare Landbouwschool, aanleiding gegeven heeft tot het organiseeren dezer tentoonstelling, welke in de maand Juli 1912 zal worden gehouden.

Het doel is drieledig, namelijk het aanknoopen van relaties, het versterken der banden tusschen moederland en koloniën, en het vestigen van de aandacht op die school, verder het verspreiden van kennis en juiste begrippen omtrent den landbouw in onze koloniën, als voornaamste bron van volkswelvaart en eindelijk het vormen van een museum op het gebied van kolonialen landbouw ten dienste van de te Deventer te vestigen inrichting van onderwijs. Uit de mededeeling van de 14 klassen en de groepen daarvan, welke de tentoonstelling omvat, blijkt dat zij beoogt te zijn een vaktentoonstelling op het gebied van den landbouw in de Nederlandsche overzeesche bezittingen, met een in hoofdzaak wetenschappelijk karakter. Door het feit dat zij dienstbaar gemaakt zal worden aan de vorming van een museum ten behoeve van het onderwijs aan de Middelbare Koloniale Landbouwschool, neemt zij eene geheel eigenaardige positie op tentoonstellingsgebied in, waardoor haar van te voren reeds groote belangstelling is verzekerd. Van verschillende zijden, met naam door de Regeering van Ned.-Indië, zijn haar inzendingen toegezegd, welke na afloop aan het bedoelde museum zullen worden afgestaan. Naast den eerevoorzitter, W. H. F. Baron van Heemstra, bestaat het Comité uit 12 leden, waarvan de heeren P. H. van Groningen, J. H. Ankersmit, W. J. Lugard en G. Alberts respectievelijk Voorzitter, Penningmeester, Lid v. h. Dagel. Bestuur en Secretaris zijn.

Blijkens een bericht in het *Alg. Handelsblad* van 28 April j.l. heeft de Gouverneur-Generaal eene N.-I. Commissie voor deze tentoonstelling benoemd, bestaande uit de heeren H. C. H. de Bie, K. Heyne, C. M. Pleyte en D. A. Stephan, welke over *f*500 mogen beschikken ter bijeenbrenging van eene voor deze tentoonstelling bestemde verzameling.

* * *

Een teer punt in onze inboorlingen-politiek. Nadat het artikel onder dit opschrift uit onze Juni-afl. (bl. 769) in de *Locomotief* was overgenomen, verscheen in dat blad van 27 Juli eene bespreking ervan door Tj. Mk., blijkbaar een oud-leerling van de Stovia, die ook in Europa wenscht te studeeren. Het was van die zijde te verwachten dat men de bevoorrechting, die de inlandsche geneeskundigen in staat stelt in een paar jaar met een rijkssubsidie van *f*4000 officier van gezondheid te worden, niet exorbitant zou vinden, en moeilijk zou kunnen toegeven, dat Europeesche collega's,

wat kennis betreft, hun meerderen zijn. Dat dit laatste niet het geval zou wezen, hoewel de Europeanen meer en moeilijker examens hebben doorstaan, is toch a priori wel waarschijnlijk, doch als niet-deskundige onthouden wij ons gaarne van verdere bespreking. Wat evenwel de quaestie der bezoldiging betreft, stelt Tj. Mk. zich op een verkeerd standpunt. Eene inlandsche maatschappij als de zijne, die wat financieele draagkracht betreft nog verre bij een Europeesche achterstaat, doch die de illusie heeft later ook alle daarin benoodigde diensten door landskinderen te doen verrichten, kan deze diensten niet anders beloonen dan met bezoldigingen, overeenkomende met den heerschenden levensstandaard. Deze zouden dus feitelijk nog veel lager moeten zijn, dan zulke diensten in de Europeesche samenleving worden gehonoreerd. Nu doet zich het geval voor dat, wegens het vooralsnog niet in voldoende mate aanwezig zijn van inlandsche krachten, op velerlei, in casu geneeskundig, gebied krachten van elders noodig zijn, die men om ze te krijgen, veel te duur betaalt. En dan vragen wij of het verstandig is in het vervolg ook die abnormaal hooge tractementen aan de landskinderen toe te kennen en de door hen in hunne omgeving te leveren diensten aldus veel hooger te betalen dan zij waard zijn.

* * *

De agrarische hervorming in de Vorstenlanden, waarvan o. a. sprake was in de *Ind. Gids* 1910 II bl. 1095, is een stap verder gekomen door een schrijven van den Resident van Solo in d.d. 13 Juli j.l. aan het bestuur der Solosche Landhuurdersvereeniging, waarin hij mededeelt, dat Z.H. de Soesoehoenan op verzoek der Ned.-Ind. regeering besloten heeft zijne instemming te onthouden aan verlenging van huur, wederinhuur of nieuwe inhuur van gronden voor langer dan tien jaren. Dit is niet van toepassing voor aanvragen voor 1 Augustus 1911 ingediend, terwijl voor gronden in het Mangkoe Negoro'sche dezelfde beslissing is genomen. Het *Soer. Hbl.* wijst er op dat hiermede de nieuwe regeling wordt voorbereid. De thans loopende grondhuurcontracten zullen nog slechts weinige jaren van kracht zijn: immers de landhuurders zijn er door de regeering toe gebracht eene verklaring te teekenen, waarbij zij zich verbinden de vrije dessavorming als in de gouvernementslanden mogelijk te maken op een nader te bepalen tijdstip.

De *N.R.Ct.* van 23 Aug. haalt uit de *Java-Bode* aan dat een ordonnantie is vastgesteld, waarbij eenige wijzigingen zijn gebracht in het ,,Landhuurreglement van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta''.

In art. 15 is nu o. a. bepaald dat de huurder verplicht is ten aanzien van de uitbetaling van den huurschat zich te gedragen naar de dienaangaande, in overleg met den Javaanschen vorst of diens patih, door het hoofd van gewestelijk bestuur te treffen regelingen. Een tweede wijziging is de in art. 18 al. 3 aan den huurder opgelegde verplichting ,,zich te gedragen naar de, door het gewestelijk bestuurshoofd vastgestelde of nader vast te stellen regelen aangaande het gebruik en het onderhoud van de op of nabij de gehuurde gronden voorkomende wegen, bronnen, rivieren en waterleidingen, met daarin gelegen kunstwerken''. Thans was dit naar de ,,in overleg met den Javaanschen vorst of diens patih door dat bestuurshoofd'' vast te stellen regelen.

* * *

De Pamanoekan- en Tjiassemlanden, het laatst vermeld in de *Ind. Gids* 1910 II bl. 1239, kwamen blijkens het *Alg. Handelsblad* van 20 Aug. en

andere bladen ter sprake in de *Sumatra-Post*, en ook de *Locomotief* van 24 Juli j.l. geeft in het 2e blad bijzonderheden door een ooggetuige. Volgens een brief uit Poerwakarta aan de *S.-P.* worden de zaken aldaar krachtig aangevat. Naast rijst worden nog kina, koffie en thee verbouwd. Vooral de koffie, met name de Robusta, belooft een buitengemeen rijken oogst. Binnenkort zal de maatschappij zich ook op de suiker toeleggen. Volgens den brief in de *Loc.* zijn door een bekend suikerplanter, den heer Hilling, reeds proeftuinen aangelegd. Hoogstwaarschijnlijk zullen in de buurt van Pegaden drie suikerfabrieken verrijzen, waarvan de bouw 2½ millioen gulden zal kosten. Men zoude reeds met een Engelsche firma onderhandelen over de levering der machinerieën en er wordt gesproken van een bedrijfskapitaal van *f*18 millioen. Voorts zijn machines besteld om den bestaanden te klein geworden rijstmolen te vervangen, terwijl ook de andere aanwezige fabrieken, tezamen 12 in getal, vernieuwd worden. Dan komt er nog een electrische fabriek op de helling van den Tangkoeban Prahoe, voor het leveren van licht en drijfkracht. Dit gebouw, op ongeveer 7 paal van Soebang, belooft, te oordeelen naar de door den ingenieur Janssen van Raay gemaakte teekeningen, eene monumentale inrichting te worden, met dynamo's, die eene spanning van 15000 volt zullen ontwikkelen (terwijl de centrale van Batavia aan het Koningsplein geen grooter spanning voortbrengt dan 2000 volt).

Wat het personeel betreft, wordt aan de *S.-B.* nog ontleend, dat deze landen behalve over den vertegenwoordiger, den heer Weys, den superintendent van Laar, genoemden ingenieur en den administrateur Hooyer, nog beschikken over een corps van ongeveer 150 employé's. Onder deze zou momenteel eenige ontevredenheid zijn omdat de maatschappij eene belofte om spoedig enkele huizen voor hen te bouwen, nog niet was nagekomen.

* * *

Staatskoffie. In de *Locomotief* van 29 Juli j.l. bespreekt de hoofdredacteur, de heer J. E. Stokvis, in zijn ,,Licht en Donker'' het aan de *Java-Bode* ontleende bericht, dat kortelings de instemming van het opperbestuur is verkregen op de reeds geruimen tijd door de Indische Regeering gedane voorstellen tot algeheele opheffing der gouvernementskoffiecultuur.

Die opheffing geschiedt, krachtens hetgeen er in het openbaar aan vooraf ging, bijna uitsluitend op financieele overwegingen. Eerst toen de inkomsten uit deze cultuur schrikbarend begonnen te dalen (tusschen 1884 en 1887 een achteruitgang van 25 millioen op 5½) werd men meer en meer afkeerig van het ,,gehate'' cultuurstelsel. De koffie-commissie kon niet veel uitrichten; naast *hare* verklaring van den achteruitgang stonden er vele andere. Toen weer goede jaren intraden, werden al deze verklaringen gedeponeerd, waarna de misère van 1902 tot allerlei recepten aanleiding gaf, bijslagstelsel, contractenstelsel, het alphabetische stelsel (A, B en C-gronden), die verder onbesproken kunnen blijven. In 1906 steeg de opbrengst weer van 0.2 tot 4.1 millioen, totdat een geduchte daling in 1910 (van 1.2 op 0.4 millioen) de koffiequaestie weer urgent maakte. Terwijl het ,,belang der bevolking'', de ,,verouderde dwang'', ,,de onduldbare druk'' bij ruime inkomsten op den achtergrond raakten en de financieele overwegingen den doorslag gaven, wordt gevraagd of de opheffing *thans* uit dit oogpunt te verdedigen is, en dan gelooft de *Loc.* van niet, en hoopt hartelijk op eene mislukking van deze poging tot zelfmoord. De voorname aanleiding is er niet meer, de vooruitzichten van de koffie *zijn* niet meer slecht. In 1910 liep de prijs van de Robusta op van *f*35 tot *f*42.50 per

pikol. De andere soorten stegen eveneens. Men schrijft dit toe aan stijgend verbruik in Europa. Voorts gaven ook de ziekten een knak aan de koffie op Java, doch sedert de invoering der Robusta is het succes daarvan ook voor de gouvernementscultuur onbetwist. Dan zijn er nog andere motieven. Toen de koffie nog „slap" was, deed de rubber haar intrede. Omzetting van koffie- in rubberlanden was aan de orde van den dag. Schoone perspectieven doemden op en deze worden nog gunstiger nu de koffie betere tijden belooft. Als dat waar is, wordt gevraagd of het *nu* de tijd is om voor het gouvernement dit vooruitzicht prijs te geven ten opzichte van een cultuur, waarvan het toch nooit *schade* en dikwijls buitengewone winsten heeft gehad. Financieele overwegingen kunnen thans bezwaarlijk gelden en omtrent de principieele tast men in het duister. Bovendien wordt het staatsmonopolie prijsgegeven, dan zal het meerendeel der planters in die streken een goede bijverdienste verliezen. En dan wordt gevraagd waarom men op Kandanghauer een cultuur invoert, die niets anders is dan dwang — de *Loc.* zegt dadelijk *mooie* dwang — voor het rijstbedrijf. Het zijn slechts de voorwaarden, welke beslissen of dwang al of niet een kwaad is. Zij kunnen bij de koffiecultuur verbeterd worden.

Wat de *wijze* van opheffing betreft, stelt men zich voor de cultuur binnen tien jaar te doen afloopen. Eerst komen de niet meer loonende, later de betere gronden aan de beurt. De vrijkomende terreinen — een oppervlakte van 83000 bouws — zullen in de boschreserve worden opgenomen en overigens ter beschikking van de particuliere landbouwnijverheid worden gesteld. De productieve koffietuinen zullen na taxatie aan de meestbiedenden in erfpacht worden gegeven, met aangrenzende woeste gronden ter afronding van het complex. Door dien afstand hoopt de Regeering „compensatie te krijgen voor de baten uit de koffiecultuur". De Regeering zou dan maar met weinig tevreden behoeven te zijn, want de *J.-B.* berekent de winstderving op ruim 9 ton, maar dan nog verminderd met de productiekosten.

Nog onopgehelderd blijven volgens de *Loc.* de vergoeding aan de bevolking voor te derven verdienste, het afstaan van ambtsvelden ter vergoeding van de bemoeienis van sommige dessabesturen en de vergrooting van het dessagebied in verband met toegenomen bevolking, welks nalaten een der voornaamste grieven was tegen de bestaande erfpachts-uitgifte; doch daarover later. Hoe denkt men 9 ton compensatie te krijgen van particulieren, als de gronden maar 9 ton waard zijn, en zijn ze meer waard, waarom geeft men ze dan prijs? Waar blijft de onmisbare aanvulling van de dalende belastingopbrengst? Deze kan worden verkregen door de koffiecultuur te hervormen op den voet eener particuliere onderneming en nu is het slot van alle overwegingen: een opzettelijk prijsgeven van inkomsten.

* * *

De Chineezen in Indië. In de uittreksels uit de M. I. C. P. (zie onze Sept.-afl. bl. 1254 en 1271) wordt nog steeds gesproken over de vooruitzichten der Chineezen in Indië en de scholen voor hun kinderen. Blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Aug. j.l. jaagt de toekomst der Indo-Chineezen aan het blad *Warna Warta* schrik aan; het wordt hun hoe langer hoe moeilijker eene kostwinning te vinden. Sedert 12 jaren is hun de opiumpacht afgenomen; als bedrijfskapitaal bij den gouvs. pandhuisdienst bezigt de Staat de bij de postspaarbank berustende gelden, terwijl hij tegen 3 à 4 pCt. gelden zou kunnen leenen en voor de panden beneden *f*25, die het meerendeel vormen, een rente van 72 pCt. maakt. Waterstaats-

werken worden niet meer uitbesteed, djatibosschen worden in eigen beheer geëxploiteerd. Op landsbetrekkingen valt voorloopig voor Chineezen niet te rekenen, het indirect koopen van gronden voor den landbouw dreigt te eindigen en de regeering zint op den aankoop der particuliere landerijen, waarvan vele aan Chineezen behooren. In hun handel ondervinden de Chineezen thans concurrentie van de inboorlingen; zij waren de tusschenpersonen voor de Europeesche importeurs en ook voor de opkoopers, doch nu richten de inboorlingen zelf vereenigingen met dat doel op. Toch zal het deze nog zoo gemakkelijk niet vallen hetzelfde werk als de Chineezen te doen, doch het ergste is als het gouvernement er zich mede bemoeit en, zooals in Demak gebeurd zou zijn, het bevel aan de inboorlingen geeft om hun rijst niet aan de Chineezen te verkoopen. Wanneer het Chineesche ras zich ondanks die moeilijkheden nog staande houdt, dan meent de *Warna Warta* dat voor hen toch nog geluk is weggelegd.

In de *N.R.Ct.* van 4 Sept. j.l. wordt een parallel getrokken van 40 jaar geleden en nu. Destijds wilden de Chineezen niet van onderwijs weten, en nu leeren Chineesche kinderen van 7 à 8 jaar al Nederlandsch en Tjeng-Im (Mandarijn-Chineesch). De scholen der vereeniging Tiong Hoa Hwé Koan werden opgericht, later de Hollandsch-Chineesche scholen (volgens sommigen om met de eersten te concurreeren). Veel Chineezen zenden hun kinderen eerst naar de laatstbedoelde scholen. Is de Europeesche opvoeding voltooid, dan zijn zij nog niet te oud om de taal en schrijfteekens der voorouders te leeren. Al zijn onvermogenden nog niet tevreden wegens het schoolgeld, de *Warna Warta* vindt dat daartoe geen reden bestaat, want de gegoeden bekostigen dikwijls het schoolbezoek en dan kunnen de leerlingen tot de scholen te Nangking worden toegelaten. Om op de universiteit te Hongkong te komen moeten zij echter te Singapore studeeren, waar zij voor 30 à 40 dollars per maand onderdak kunnen komen.

* * *

Aankap in eigen beheer. Blijkens de afl. van Dec. 1910 van het Boschbouwkundig Tijdschrift *Tectona* (bl. 443) werd op de 2de Alg. Vergadering te Salatiga van de Vereeniging der ambtenaren bij het Boschwezen in N.-I. met 32 tegen één stem de stelling aangenomen, waarvan het eerste gedeelte door den heer Kunst was voorgesteld en het tweede door den heer Ten Oever als amendement er bij gevoegd: „Algemeene invoering van den aankap in eigen beheer in de boschdistricten is bij den bestaanden toestand van beheer en controle te ontraden; de gelegenheid moet echter worden geopend om daar waar het noodig geoordeeld wordt den aankap in eigen beheer te voeren (naar aanleiding van het adres van den heer A. E. J. Bruinsma aan de Tweede Kamer)". (Zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1093).

In de Juli-afl. van datzelfde tijdschrift *Tectona* komt op bl. 600 een protest tegen die stelling voor van de hand van den heer Beck, gedagteekend Bivak Lambiko, 28 Jan. 1911, dat door een misverstand de redactie te laat ter hand kwam, doch nu wordt geplaatst met een naschrift van den heer Van den Bussche. De heer Beck ziet in het feit dat de stelling werd opgeworpen een onbegrijpelijk gemis aan vertrouwen in het organisatievermogen van den Dienst van het Boschwezen en hij zou als er dan technisch personeel te kort komt, particulier personeel voor het doel willen aanwerven. Uit zijn betoog releveeren wij de opmerking: „Zeker zou het eene onoverkomelijke moeilijkheid zijn indien wij ook in dat opzicht niet eenigszins van den gebruikelijken gang van zaken afwijken. Wanneer nu evenwel eens een oogenblik niet Duitsch wordt gedacht doch Amerikaansch.

Wanneer eens voor een oogenblik wordt prijs gegeven het denkbeeld, dat alleen zij die bepaalde vakexamens hebben gedaan en eenige vleugjes vakkennis gedurende hun schooljaren hebben kunnen opdoen, in staat zijn te achten om in die richting later iets bij te leeren". Daar bijkans alle particuliere ondernemingen zelfgevormde krachten gebruiken en alzoo bewijzen van het tegendeel zijn, tracht hij aan te toonen dat alleen met behulp van deskundige superintendenten het Boschwezen reeds nu best in staat zou wezen een algemeene invoering van staatsaankap te organiseeren.

De redacteur Van der Bussche merkt hier tegen op dat het streven nimmer geweest is en zijn mag de geregelde exploitatie, zooals die thans door particuliere contractanten plaats heeft, van staatswege te doen geschieden; doch dat de invoering van de staatsexploitatie vóór alles ten doel moet hebben eene betere exploitatie van de bosschen. Als voordeelen van zulk eene exploitatie worden genoemd het zuinig opwerken van het hout, de mogelijkheid om in het belang van de verjonging bepaalde exploitatiewijzen te volgen. Mocht men zich voor de eenvoudige overneming met particuliere krachten kunnen behelpen, om werkelijk tot betere toestanden in de bosschen te komen, is eene sterke uitbreiding van het technisch geheel bevoegde personeel een onafwijsbare eisch. In principe wordt de staatsexploitatie noodzakelijk geacht, omdat zij (als de oogst van het product) een integreerend deel van het boschbeheer moet vormen. *Op dit oogenblik* zijn wegens gemis aan technische krachten de omstandigheden ongunstig voor algeheelen invoer van staatsaankap. Eene afwijking van bedoeld principe ligt daarin allerminst besloten.

* * *

Gegoten koperwerk van Java en Sumatra, in het Ethnologisch Museum te Rotterdam, wordt in de Aug.-afl. van *Het Huis, Oud en Nieuw* besproken door den heer Joh. F. Snelleman. Het artikel is versierd met een twaalftal afbeeldingen van merkwaardige voorwerpen en een aardige groep vrouwen en kinderen van Soengei Poear op Sumatra. Merkwaardig is dat de wijze van kopergieten, zooals die van ouds bekend is, in verschillende aangehaalde geschriften van hooren zeggen overgenomen, daarin geheel onjuist is voorgesteld. De methode „à cire perdue" wordt door Benvenuto Cellini juist beschreven en hetgeen deze zelf daarover zegt in het Italiaansch en vertaald aangehaald. Vakmenschen, die het geelgieten kennen zooals het in Nederland geschiedt, noemden de producten van Java en Sumatra kunstig werk. Op Sumatra is Soengei Poear op dit gebied al even bekend als Kota Gedang voor goud- en zilverbewerking. Vóór onzen oorlog met Atjeh moet er een levendige handel bestaan hebben in Soengei Poear'sch koperwerk, waarvan Atjehsche handelaren voor duizenden 's maands lieten aanmaken om in Atjeh en op Malakka te verkoopen. Hoe men de geornamenteerde voorwerpen als bijv. modellen van rijstschuren met opengewerkte wanden in bijzonderheden vervaardigt, is nog steeds een open vraag.

* * *

De Sumatra-staatsspoorweg en de Ombilinmynen in 1910. Het verslag over 1910 (vergelijk *Ind. Gids* 1910 II bl. 1385) geeft vrij gunstige uitkomsten zoowel wat het verkeer op den spoorweg betreft, als omtrent de Ombilinmijnen. Er werden meer reizigers vervoerd en meer goederen, doch dat de exploitatie-coëfficiënt in 1910 steeg tot 66.05 pCt. tegen 64 over 1909 geeft den indruk dat men of nogal duur vervoert, of te weinig berekent voor het vervoer van de steenkolen.

De productie van de kolenmijnen beliep in 1910 387.582 ton in 307 werkdagen, alzoo was zij 47.828 ton meer dan in 1909, toen er nog 2½ werkdag meer was. Deze verhooging had ten gevolge dat de vervoerscapaciteit van het materieel, uitsluitend bestemd voor het kolenvervoer, te gering werd, zoodat nog 50 kolenwagens van 20 ton capaciteit bijbesteld werden. Men rekent op die wijze in 1912 ook het maximum-vermogen der aanwezige tandradlocomotieven te zullen bereiken en daarom zal in 1911 een nieuw krachtiger type worden besteld. Het zullen gecombineerde adhaesie-tandradmachines zijn van 48 ton totale asbelasting. Door de zwaardere locomotieven hoopt men de vervoerscapaciteit op de baanvakken te verdubbelen en deze toereikend te maken voor een productie van een millioen ton per jaar. De zelfkosten van het kolenvervoer bedroegen 1.40 cent per ton en per K.M. tegen 1.55 cent in 1909.

Daar de nieuwe lijn Priaman—Soengei Limau, lang 14 K.M., ultimo 1910 gereed kwam, vermeerderde het aantal kilometers van den Sumatra-staatsspoorweg tot 245 K.M. en het aanlegkapitaal steeg tot *f*22.731.572.

Terwijl men werkte met 1631 dwangarbeiders op ulto. Dec. 1910 tegen 1780 op ulto. 1909, nam het aantal contract-koelies een weinig toe en bedroeg 1828 op het einde van het jaar tegen 1818 in het vorige. Er waren meer contract-koelies, die opnieuw een contract aannamen, n.l. 52 pCt., tegen 36 pCt. in het vorige jaar. In Augustus werd het werk bezocht door den Inspecteur van den arbeid. Hoewel geklaagd wordt dat tijdens zijn aanwezigheid de lieden zich in grooten getale aan het werk onttrokken, wordt ook vermeld dat het verminderen van den werktijd in den loop van het eerste halfjaar van 1910 van 9 uur tot 8 uur een zeer goeden invloed op de stemming had.

Merkwaardig is nog bijl. 10 van het verslag, waaruit blijkt dat er in 1910 een netto-winst op de mijnen is gemaakt van *f*378.094 (het overschot op den spoorweg bedroeg *f*626.721). Die winst op de mijn is de grootste, welke tot dusver werd verkregen. Van 1894—1905 bedroeg de totale winst *f*3.474.225 en met de winst van 1906—1910 werd dit totaal *f*4.400.522. Tegenover dit bedrag staan op de balans de waarde van het etablissement te Sawah Loento *f*2.314.797, dat te Emmahaven *f*625.134 en nog eenige andere posten, zoodat het voordeelig saldo tusschen de uitgaven en inkomsten in al die jaren te zamen op het bedrijf genoten *f*981.424 beloopt, een bescheiden cijfer, dat echter van nu af zeker wel zal toenemen, nu de etablissementen vrij wel geoutilleerd zijn en de kolenproductie grooter wordt.

* * *

De consulaire overeenkomst met China wordt in het *Vaderland* van 2 Sept. j.l. in gunstigen zin besproken. De volledige tekst der op 8 Mei gesloten overeenkomst is in de *Staatscourant* van 30 Aug. opgenomen. Consul-generaals, consuls, vice-consuls en consulaire agenten worden voortaan toegelaten in alle havens van de overzeesche bezittingen of koloniën der Nederlanden (dus niet alleen in Oost- maar ook in West-Indië), waar ambtenaren van denzelfden rang van andere vreemde Mogendheden gevestigd zijn of zullen zijn. Hunne bemoeiingen bepalen zich tot de „bescherming van den handel hunner landgenooten in hun consulair ressort". Diplomaatje spelen is uitgesloten. Op dit gebied geschiedt de aanraking met de regeering via den Chineeschen gezant in den Haag. In spoedeischende gevallen kunnen de consulaire ambtenaren zich echter onder uiteenzetting der redenen waarom dit geschiedt tot den G.-G. wenden.

Het verdrag is in de oogen van het *Vad.* een onafwijsbare eisch des tijds en de Chineezen in Indië komen er door in een veel betere conditie. Ook het gezag van China als mogendheid zal er door stijgen. Uit het werk van den heer L. W. H. van Sandick „Chineezen buiten China" (zie *Ind. Gids* 1909 II bl. 1263) wordt aangehaald welk eene verbetering in de sociale positie der Chineezen op de Philippijnen is ingetreden toen Amerika een Chineeschen consul te Manilla toeliet. Zulk een consul blijkt een grooten invloed op zijn landgenooten te bezitten en het zal van de keuze afhangen of deze ten goede of ten kwade zal wezen. In het exequatur bezitten wij altijd een middel om ongewenschte elementen te weigeren, doch door in deze preventief op te treden, vrijwaart men zich voor onaangenaamheden. In den vorm van een voorstel van onzen gezant, Jhr. Beelaerts van Blokland, aan dien van China, den heer Lou Tseng Tsiang, en het toestemmend antwoord van dezen namens zijne regeering, is aan het verdrag de verklaring toegevoegd dat de uitdrukkingen Chineesch en Nederlandsch onderdaan in het verdrag worden opgevat overeenkomstig de wetgeving in die bezittingen of koloniën van kracht. De nationaliteitsquaestie, ten opzichte waarvan de *Revue Jaune* allerlei berichten verspreidde om de Jong-Chineesche partij tegen ons in te nemen, wordt daardoor, met instemming der Chineesche regeering teruggebracht tot de bepalingen der wet van 10 Febr. 1910 (zie *Ind. Gids* 1911 I bl. 381). Die bepalingen raken niet de singke's, doch in hoofdzaak slechts de peranakan's. Dat deze laatsten door voor 3 maanden naar China te gaan, als Chineesch onderdaan zouden trachten terug te keeren, wordt met het oog op de kosten en omslag, daaraan verbonden, onwaarschijnlijk geoordeeld. Over het algemeen acht het *Vad.* de overeenkomst zeer eervol en een succes voor onze diplomatie.

* * *

Zondagsrust op de kebons. In het *Alg. Handelsblad* van 3 Sept. j.l. wordt aan de *Sum.-Post* het bericht ontleend dat de Kerkeraad der Protestantsche Gemeente te Medan eene beweging op touw heeft gezet om inplaats van den hari-besar den Zondag om de veertien dagen als rustdag in de cultures in te voeren. Waar voor de oosterlingen met hunne feestdagen rekening wordt gehouden, wordt gevraagd of het voor de Europeanen aangaat hun de Christelijke feestdagen te onthouden. Het wordt de zedelijke plicht en roeping der maatschappijen geacht, deze oorzaak der heerschende godsdienstloosheid weg te nemen. Bovendien gaf een der directeuren der Deli-Maatschappij den goeden invloed toe, die het bezoek van de planters van families te Medan en op andere hoofdplaatsen op menig assistent heeft. Dat niet om elken Zondag als rustdag wordt gevraagd, vindt zijn grond in het streven om met het bereikbare rekening te houden. Ook wordt gesproken van den goeden indruk, welke de maatregel op bevolking en hoofden zal maken. Men hoopt dat de invoering van dezen maatregel tot verhooging van het zedelijk peil met den eersten of tweeden Zondag van 1912 zou kunnen aanvangen.

* * *

De nieuwe residentie-gerechten. Hetzelfde blad bericht dat men uit Batavia aan de *Sum.-Post* de verschijning meldde eener ordonnantie, bepalende dat, met uitzondering van Medan, op alle plaatsen ter Oostkust van Sumatra, waar een landraad zetelt, een residentie-gerecht zal worden opgericht, met den rechtskundigen ambtenaar van den landraad als voorzitter, bijgestaan door den griffier daarvan. Deze gerechten zullen, behalve op Bengkalis,

waar om de twee maanden zitting is, minstens ééns in de maand zitting houden. Meestal treden de controleurs als ambtenaren van het O. M. op. De nieuwe regeling beoogt een vluggere afdoening van zaken, meer in overeenstemming van de vervolgde feiten, zooals klapzaken, overtreding van verordeningen en kleine civiele acties. Wel zullen deze gerechten nog niet geheel voldoen aan de behoeften van andere deelen der residentie, zooals Bagan Si Api Api en is ook voor Tebing Tinggi en Laboean Bilik de afstand zeer groot, doch het aantal rechtszaken, dat thans voor eene behandeling bij een residentie-gerecht in aanmerking komt, is niet zóó groot, dat de oprichting van meer zulke colleges op het oogenblik noodig is.

* * *

Kleverigheid van rubber. Uit de „Korte Berichten van Landbouw, Nijverheid en Handel" wordt in *Handelsberichten* van 7 Sept. j.l. eene mededeeling overgenomen over de vermoedelijke oorzaken van het kleverig worden van rubber, dat tot gevolg heeft dat het product soms in een soort taaie stroop wordt omgezet, die in Europa moeilijk koopers vindt („tacky"-rubber). Op Ceylon schrijft men het toe aan bacteriën. Het rooken zou in deze desinfecteerend werken en Fine hard Para alsook „Smoked rubber" zouden het verschijnsel niet vertoonen. Als middel tegen het euvel worden de fabrieken gedesinfecteerd. Een tweede oorzaak zou de inwerking van het zonlicht zijn, waarom men in sommige fabrieken de ramen van robijnrood of van oranje gekleurd glas voorziet om de chemische stralen uit te sluiten. Als bijkomende oorzaak worden verder hooge temperaturen genoemd, terwijl ook chemicaliën, zelfs in verdunde oplossing nadeelig op de rubber werken.

Wat dus in de praktijk gedaan moet worden, blijkt hieruit volgens de berichten voldoende. Wij meenen dat het evenwel niet duidelijk er uit blijkt welke de ware oorzaak is en hoe die werkt. Men had er blijkens den heer Steens Zijnen vooral last van bij ficus (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1655).

* * *

Handel in half blanke slavinnen. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 Aug. en andere bladen namen een artikel over, door den correspondent van het *Bat. Nwbld.* te Bandoeng aan zijn blad gericht, waarin uitvoerig wordt medegedeeld, hoe in de binnenlanden der Preanger handelaren van Malakka zich vertoonen, jonge dandies die keurig gekleed de hoofden der Soendaneesche meisjes op hol brengen en de toestemming der ouders tot een huwelijk met deze weten te verkrijgen. Zij vestigen zich eenigen tijd in de dessa, naar alle regelen van het Mohammedaansche geloof wordt het huwelijk gesloten en na eenigen tijd geven zij voor dat hun zaken hen naar Singapore roepen. Zij vertrekken deftig met hun jonge vrouw in de tweede klasse, deze wordt met „raden ajoe" aangesproken. Onderweg ontmoeten zij andere jonge paren. Voor eenige dagen moest er aan een trein zelfs een wagen voor worden ingeschakeld. „En aan de halten en stations waar de jongelui zijn ingestapt, nagekeken door de ontroerde en trotsche ouders der jonge vrouw, wordt nooit meer iets vernomen. Die is verdwenen, voor goed". Wellicht bij een of anderen rijken Chinees, of tegen haar wil in een der „theehuizen". Na eenigen tijd ziet men denzelfden handelaar in een ander deel van de Preanger, onder een anderen naam, en hetzelfde spel herhaalt zich. Die meisjes kan geen politiemacht redden uit de klauwen van deze bedreven handelaren. Want deze misleiden niet zoo, dat men het bewijzen kan. Zij huwen de meisjes volgens de wet. Ze geven een val-

schen naam op, maar dat is reçu in Indië en zal wel altijd reçu blijven, zoolang er geen burgerlijke stand voor inlanders is. En dan nog, hij is uitlander. De misleiding heeft plaats buiten Indië. ,,De politie kan daar niets tegen doen. De bevolking zal misschien allengs wijzer worden. Maar dat kan lang duren, want de Preanger is groot, het aantal handelaren in elk geval nog gering. Ze hinderen elkander niet. Het schijnt bovendien dat ze met elkander in verbinding staan. Vandaar dat samentreffen bij de afreis en vandaar dat men niet te spoedig in dezelfde dessa tweemalen dezelfde vertooning ziet. Liefst worden de verder afgelegen dessa's opgezocht. Men heeft daar weinig communicatie met elkander, leest er geen couranten en is daar nog goed van vertrouwen, beter dan in de kotta, en de verliefde Soendaneesche vrouwen loopen er dus gemakkelijker in de val''.

* * *

Een baai ontdekt op Java's Zuidkust. Het *Alg. Handelsblad* van 7 Sept. j.l. en andere bladen nemen uit het *Bat. Nbl.* het bericht over dat dezer dagen het stoomschip ,,De Carpentier'' van Batavia naar Wijnkoopsbaai zou gaan en op de heenreis de ,,baai van Genteng'' zou aandoen, een tot dusver nog niet bekende baai op de Zuidkust der Preanger in de buurt van de kaap, die als Oedjoeng Genteng bekend is. Deze baai moet ontdekt zijn toen de heer Du Perron, die eenige jaren geleden aan de Zandbaai een rijstpellerij oprichtte, vandaar over zee een terrein in de nabijheid van dien hoek wilde bereiken. De kust steigt daar over het algemeen steil omhoog en de rollers uit den Indischen Oceaan breken er met woest geweld op de rotsen, doch een inlander uit die buurt deelde hem mede dat er een veilige ligplaats te vinden was. Eerst na eenige mislukte pogingen gelukte het dien heer deze te vinden. Het bleek een soort natuurlijke haven te zijn, die op het smalste punt nog een honderdvijftig meter breed is. Er bleken geen riffen of dergelijke gevaren te liggen; de wal was op zeer korten afstand te naderen. Van zijn bevinding deed de heer Du Perron mededeeling aan het departement van Marine. Een voorgenomen opneming door het gouvernements-stoomschip ,,Fazant'' mislukte echter wegens de toen doorstaande Z. O. passaat. Later heeft de Paketvaart op verzoek van de Cy. Franco-Néerlandaise de baai laten opmeten en nu gaat de ,,Carpentier'' er al laden en lossen.

* * *

De Java-Australië-lijn. Bij de behandeling in de Eerste Kamer van het wetsontwerp, bedoeld in onze Mei-afl. bl. 692, hadden eenige leden tegen punt 5 van het eenig artikel (Bijl. der Hand. 1910—'11 no. **201**) het bezwaar, dat de Maatschappij het in de hand had om in 1920, als de overeenkomst betreffende deze lijn afloopt, de verdere daar gestipuleerde verplichting tot terugbetaling der subsidies te ontduiken, door bijtijds eene afzonderlijke maatschappij voor de bediening der Australische vaart in het leven te roepen, waarvan alle aandeelen in het bezit waren der Paketv. Mij. Deze zou op die manier middellijk alle winsten opstrijken en den Staat met de geleden verliezen laten zitten.

In zijn Mem. v. Antw. (bl. 653 der Hand. v. d. Eerste Kamer) nam de Minister van Koloniën met leedwezen kennis van deze voor de Maatschappij grievende opmerking. Om de mogelijkheid eener ontduiking door de Maatschappij van hare verplichting om ook na het einde der overeenkomst met de winstdeeling voort te gaan, aan te nemen, moet men er toch

van uitgaan dat de Bestuurders der Kon. Paketv. Mij. tot handelingen in staat zullen zijn, het bestuur eener fatsoenlijke maatschappij onwaardig. De Minister erkent gaarne, dat hij bij het voeren der onderhandelingen aan die mogelijkheid niet heeft gedacht en dat hij, al zal hij den wenk tegen te groote ingenomenheid met de wijze waarop de Koninklijke Paketbaart-Maatschappij hare taak vervult gaarne ter harte nemen, haar ook nu uitgesloten blijft achten. Ten einde echter ook formeel die mogelijkheid uit te sluiten, is hij met de Maatschappij te rade gegaan om in de te sluiten overeenkomst nog eene aanvulling op te nemen, waardoor het door sommige leden gevreesde misbruik onmogelijk wordt gemaakt.

* * *

Verslagen omtrent de Buitenbezittingen. Met veel instemming neemt de *Locomotief* van 9 Aug. j.l. (2e bl.) het afkeurend oordeel van de *Java-Bode* over omtrent de gewestelijke verslagen over de Buitenbezittingen, zooals die het groote publiek onder de oogen komen. Zij zijn of zóó uitermate langdradig, dat geen mensch ze doorworstelen kan, òf zóó beknopt en onbeteekenend, dat geen mensch er iets aan heeft. In den jongsten tijd komt laatstgenoemd systeem meer in gebruik. Als voorbeeld wordt een deel van het verslag over Timor overgenomen en dan wordt gevraagd of omtrent een zoo belangrijk gewest, dat in opkomst verkeert en waar het binnenlandsch bestuur zulk een krachtige werkzaamheid ten toon spreidt, niet nog wat anders te vermelden was dan de geciteerde „samengeraapte onzin". Het publiceeren der maandverslagen van de Buitenbezittingen is een zeer goede maatregel, maar die moet dan ook behoorlijk worden uitgevoerd en aan de samenstelling dient meer zorg besteedt. Het voornemen bestaat om het economische gedeelte in de Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau (die in de *Korte Berichten* van het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel verschijnen) te publiceeren. Men kan daar vrede mede hebben, maar het uitvallen van dat gedeelte behoeft niet als een excuus te dienen voor het verwaarloozen van het overblijvende. Wij vonden het artikeltje van de *Java-Bode* ook overgenomen in de *Nieuwe Courant* van 7 Sept. j.l.

* * *

Java in de weegschaal. In de *Englishman* van 5 Juli j.l. komt een artikel voor onder het opschrift „Java in the balance", dat door het *Bat. Nbl.* vertaald werd en waaraan de *Locomotief* van 1 Aug. en andere bladen het een en ander ontleenen. Daarin wordt o. a. gezegd dat het geheele Oosten in stilte de vraag bespreekt of Java weer Engelsch zal worden. Een uitstekend econoom, die eene zorgvuldige studie heeft gemaakt van het Hollandsche bestuur in Indië, zou gezegd hebben dat de Hollanders alles vragen maar niets geven, de zelfzucht zou bij ons van het begin tot het einde overheerschen. In de publicaties van sommige ambtenaren op Java over het gevaar van eene Britsche overheersching met betrekking tot het bedrag aan Engelsch kapitaal, dat gedurende vele jaren het land is ingestroomd, wordt iets van comedie gevonden; met die waarschuwing voor oogen hebben de Hollanders hun tactiek niet gewijzigd. De zaak is thans zelfs veel erger dan door den econoom werd gezegd: „De enghartige politiek heeft geleid tot een binnenlandsche revolutie, kleine jaloezieën en officieele afgunst. En dit heeft eene reactie gehad op de belangen des lands tot zoo'n hoogte dat onbekwaamheid, plichtsverzuim en verkwisting zijn binnengeslopen, zoodat Java nu in een toestand van verwarring verkeert, waaruit het

hoe langer hoe moeilijker wordt zich te bevrijden. Zoo is het ook met de overige eilanden...", enz. Een nieuw bewijs van de kortzichtige politiek wordt gevonden in een onlangs goedgekeurde wet, tot beperking van Europeesche immigratie, waarbij een zorgvuldig onderzoek wordt gedaan nopens den aard en de afkomst van iederen vreemdeling, die het land binnenkomt.

Na er op gewezen te hebben dat geen unfair voordeel van Java of van de Hollanders getrokken wordt, doch dat de Engelschen kalm hun gang gaan en o. a. meer dan 40 pCt. van de suikeraandeelen van Java in hun handen zijn, eindigt het artikel met de bedreiging: „Eén ding is zeker. Engeland zal nooit een vinger uitsteken om de internationale overeenkomst met Holland te schenden, maar als de Engelschen genoeg durven ondernemen om hun kapitaal te verliezen op Java, en de Hollanders gaan onverschillig voort onbekwaam het eiland te ontwikkelen, zooals het behoort, — waarom zouden zij den man achter het geweer laken?"

* * *

Beschavingstoestanden in Algiers. In de *Locomotief* van 3 Aug. j.l. komt een artikel voor van Batavus onder het opschrift „Europeanen in den dienst van Mohamedanen", waarin de Arabische beschaving in dat land van zachte vormen geschetst wordt en de invloed der harde, driftige beschaving, die zich niet altijd in haar beste gedaante openbaarde. Waar naar andere Oostersche koloniën, zooals ons en Engelsch-Indië, ook minderwaardige landskinderen overstoken, waren ze toch gewoonlijk niet uit de heffe des volks, waardoor de Westersche ruwheid wat verzacht optrad en bovendien namen zij in het nieuwe vaderland posities in, die hen *boven* de inlandsche omgeving plaatsten, waardoor ze vanzelf, maar meer of min gebrekkig, de manieren aanleerden die voor die positie noodig waren. Niet alzoo in Algiers; het gros van de kolonisten kwam voort uit de lagere, ja gewoonlijk uit de allerlaagste standen. Nu wordt geschetst welk een gecompliceerde verhouding hier voor den Arabier ontstond. Daar is in de eerste plaats het religieuze vooroordeel met het begrip kafir, „Christenhond". Batavus heeft altijd geloofd dat dit begrip niet alleen uit onkunde ontstaat en uit bekrompenheid, maar voornamelijk uit een onbewust gevoel van minderheid, dus uit jaloezie. Haat en jaloezie worden nooit geboren uit meerderheid, maar altijd uit minderheid. De Oosterling beschouwt overal den man van het Westen als een hooger aangelegd en gewoonlijk ook als een meer betrouwbaar wezen, maar zal dit zelden erkennen en gaarne alles opdiepen wat ten nadeele van den Europeaan strekt. Zij die het Oosten eenigszins kennen, voelen allen dat er een ongezonde toestand moet ontstaan, wanneer de Europeaan in een verband optreedt dat dienstbaar is aan het Inlandsch element. Uitzondering in Indië, is zulks in Algiers zeer gewoon geworden. Men heeft Fransche ambachtslieden, zelfs koelies in dienst van Arabische aannemers, Fransche dienstmeisjes en koetsiers bij Arabische families. En de Fransche rondventers brengen hun vrouwen mede om de waren in de Arabische vrouwenverblijven te kunnen aanbieden. Hier vernedert het ras zich ter wille van het lieve geld. De Arabische handwerkslieden raken echter met de Europeesche vakgenooten niet gemeenzaam. Meer invloed hebben de blanken op de meergegoeden en rijken, en die invloed is een droevige. Rijke muzelmannen hebben dikwijls een groot aantal Fransche ondergeschikten, en alle meer samengestelde werkzaamheden worden tegenwoordig door Europeanen verricht. Voor binnenshuis moet het werk door vrouwelijke handwerkslui geschieden en daardoor is in Algiers een ras ontstaan van vrouwelijke slotenmakers, kastenmakers,

timmerlieden, enz., die een bijzonder cachet geven aan alle Algerijnsche plaatsen.

Harde, ruwe, schreeuwerige man-vrouwen, grof en smakeloos gekleed, die eenige woorden Arabisch geleerd hebben en bijna overal tamelijk vrijpostig optreden, gesteund door hun gevoel van Europeaan zijn. En in hun sleep allerlei naaisters, modistes en winkeliersters uit de onderste lagen der Westersche maatschappij. Dit zijn bijna de eenige Westersche vrouwen, die het Islamietische huisgezin te zien krijgt. De Arabische vrouwen, zelfs van de hoogere standen, staan zonder schoolonderricht intellectueel op een laag peil; daardoor is de invloed der eerstbedoelde te verklaren en hoe de Arabische goede smaak in het artistieke Arabische huis verloren gaat. In de vroeger zoo keurige omgeving worden allerlei leelijke bonte Europeesche voorwerpen gebracht en de invloed der Fransche beschaving is op die wijze hoogst treurig. De ijdelheid brengt overal den Oosterling er toe de heerschende klassen na te apen en hij is zich niet bewust hoe enorm hij daardoor daalt in de achting en sympathie der blanken. De verhouding in Algiers werkt evenzeer demoraliseerend op de Europeanen der lagere klassen, die overmoedig en losbandig (en daardoor gehaat) worden en de slechte eigenschappen der Arabieren, zooals langzaamheid en gering plichtsgevoel, overnemen.

* * *

Een onvaderlandslievende daad. Blijkens een bericht in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 Sept. j.l. heeft de heer J. R. Razoux Kuhr, laatstelijk Controleur B. B. in de Westerafdeeling van Borneo en in Juni 1907 op verzoek eervol uit 's lands dienst ontslagen, een vlugschrift in de Engelsche taal gepubliceerd, getiteld: „Dutch justice in Java. Are the Dutch worthy of the beautiful islands with its 35.000.000 inhabitants". Het geschrift is niet in den handel (Not for sale in Dutch countries).

De aanleiding is het op 17 Juni 1910 gevangen nemen van den schrijver toen hij met een zeiljacht, na een pleiziertochtje met drie ambtenaren Muntok aandeed, op grond van een aanklacht wegens in 1906 gepleegde verduistering van gelden, waarvan hij na 8 maanden preventieve hechtenis werd vrijgesproken. Hij brengt in zijn pamflet in een 50-tal bladzijden een chronique scandaleuse van de Indische strafrechtprocedure bijeen, waarbij de inderdaad veel te vaak voorkomende langdurige voorloopige hechtenis het vooral moet ontgelden. De schrijver heeft echter verzuimd helder in het licht te stellen de redenen, die tot dezen toestand hebben geleid en hoe de Indische regeering er met alle haar ten dienste staande middelen naar streeft deze te voorkomen. Al is hij niet zonder reden met haat vervuld tegen de rechterlijke macht, door dit werk heeft hij volgens het algemeen gevoelen de achting van alle weldenkenden verbeurd.

* * *

Overstrooming en hongersnood in China. In het *Vaderland* en andere bladen van 7 Sept. komen berichten voor, waaruit blijkt, dat de Jangtse-kiang zoodanig gezwollen is, dat hij zijn hoogsten stand sedert 40 jaren bereikt heeft. Tengevolge van dijkbreuken hebben zware overstroomingen plaats gehad in de provinciën Stze-tsjoean, Honan, Hoepé, Hoenan, Kiangsi, Ngan-hwei en Noord-Kiangsoe. Te Woekoe (waarschijnlijk Wuhu-hsien, rond 150 K.M. bovenstrooms van Nangking gelegen) moet de toestand het ergste zijn, omdat het water er 6 voet hoog staat. De Chineesche bladen schatten het aantal bij de overstrooming omgekomenen op 50.000 en de

materieele schade op 20 millioen taels. Ook in het noorden in de provincies Sjansi, Tsjili en Sjantoeng moeten de toestanden treurig zijn. De keizerlijke prinsen hebben een ondersteuningscommissie gevormd. De rijstprijzen zijn plotseling 35 pCt. gestegen en in het achterland van Sjanghai is het tot onlusten gekomen, men plunderde de rijstpakhuizen en stak gemeentelijke gebouwen en scholen in brand. Intusschen was het water vallende en als September en October droog blijven, hoopt men den rijstoogst te behouden. De Chineesche regeering beweert den toestand meester te zijn, terwijl de Amerikaansche berichten overdreven worden geacht.

* * *

Sterftestatistiek. In het *Vaderland* van 12 Sept. j.l. worden aan de *N. Soer. Ct.* en aan het *Bat. Nbl.* berichten ontleend betreffende de door den Inspecteur van den Geneeskundigen dienst in Oost-Java, den heer Terburgh, ondernomen invoering eener sterftestatistiek. Aanvankelijk door Dr. de Vogel aangelegd voor de hoofdplaats Semarang, werd deze later door Dr. Terburgh voortgezet voor het geheele gewest van dien naam en nu is het de bedoeling ze voor geheel Oost-Java in te voeren. Het voordeel is dat men door tijdig op bepaalde plaatsen abnormale sterftecijfers te constateeren, veel vroeger dan nu kennis krijgt van epidemieën. Het is een veel omvattend werk, waaraan de Regeering haar steun verleent. De residenties Kediri, Soerabaja, Pasoeroean, Besoeki en Madoera komen nog in 1911 aan de beurt. Als eenheid is aangenomen het weekrapport van een onderdistrict. Elk assistent-wedono heeft wekelijks een gedrukte kaart in te zenden aan het bureau te Soerabaja, waarop o. m. het aantal sterfgevallen vermeld is en dit bureau verwerkt die gegevens verder en vereenigt ze in graphieken. Elke abnormaliteit in de lijnen geeft aanleiding tot een plaatselijk onderzoek. Vertoont een sterftelijn tegen het midden van het jaar eene geleidelijke stijging om tegen het einde van den oostmoesson weer te dalen, dan wijst dit op malaria, een zeer plotseling stijgende lijn in andere maanden zal op cholera of andere ziekten wijzen. Wanneer aan dit werk vooral door de Inlandsche ambtenaren en boven hen door de Europeesche de hand wordt gehouden, zal het niet meer mogelijk zijn dat in eenig deel van Java een epidemie geruimen tijd een groot aantal slachtoffers maakt, zonder dat de buitenwereld er iets van merkt of geneeskundige hulp wordt verleend.

* * *

Een gewichtige beginselquaestie maakt, zooals de *Nieuwe Courant* van 12 Sept. j.l. uit de *Java-Bode* overneemt, het onderwerp eener gedachtenwisseling uit tusschen de Indische Regeering en het Opperbestuur. Zij betreft de vraag of inlanders benoembaar zijn voor alle betrekkingen door Europeanen bekleed, en of ten opzichte van hen, voor zoover bezoldiging, recht op verlof, pensioen, enz. betreft, dezelfde regelen zullen moeten gelden als voor Europeanen. Het is noodig dat aan den bestaanden halfslachtigen toestand een einde kome; van de heerschende onzekerheid gaf Prof. Snouck Hurgronje eenige staaltjes (zie onze Juli-afl. bl. 977), en deze werkt schadelijk. De vraag is echter in welke richting de beslissing zal vallen. Volgens de *J.-B.* moet van het tegenwoordige beginsel, waarbij eene scheiding wordt gemaakt tusschen de ambten, die voor Europeanen en die voor Inlanders openstaan, niet worden afgeweken. Wel is echter eene algeheele herziening noodig ook omtrent de voorwaarden. In koloniën als Britsch-Indië wordt in beginsel geen verschil gemaakt tusschen Euro-

peaan en Inlander, maar in de praktijk des te meer. Het hooghartig en willekeurig onderscheid, dat daar de overheerscher maakt, kwetst veel meer dan het officieele in Ned.-Indië door de wet getrokken. Het onderscheid is een bestaand feit: de quaestie van hooger- en lagerstaand ras laat het blad geheel ter zijde, men kan die opvatten gelijk men wil. Maar het onderscheid bestaat. En het is goed dat de wet het erkenne, rekening houde met het rasverschil. Door het weg te cijferen in de wetgeving bewijst men het inlandsche ras geenszins een dienst. Daar echter waar de grenzen tusschen de rassen ontegenzeggelijk verflauwen, ten gevolge van den ontwikkelingsdrang van zekere klassen der inlandsche maatschappij eenerzijds, van de door Nederland gevoerde ontwikkelingspolitiek anderzijds, moet zonder de werkelijkheid geweld aan te doen overgang mogelijk zijn. Maar tot hoever deze zich zal uitstrekken en op welke wijze, dient te worden geregeld.

* * *

Rectificatie betreffende de Bestuursacademie. In ons streven om een officieel verslag zoo kort mogelijk weer te geven, hebben wij tot onzen spijt op bl. 1249 van de Sept.-afl., regel 10 v. b. en verder, onvolledig weergegeven hetgeen Mr. Kleintjes in het eerste jaar doceerde. Dit moet, zooals men ons opmerkt, aldus luiden dat hij voor dat eerste jaar in eene inleiding een schematisch overzicht gaf van ,,den inhoud van het privaatrecht voor ,,Europeanen; verder sprak hij over het inlanders- en vreemde oosterlingen-,,recht, voor zoover dit in stellige wetsbepalingen is neergelegd.

,,Voorts werden besproken de algemeene begrippen, welker kennis on-,,misbaar is voor de beoefening van het privaatrecht, waarna werd over-,,gegaan tot de behandeling van het bezit- en het eigendomsrecht, de wijze ,,van eigendomsverkrijging, de overschrijvings-ordonnantie, het recht van ,,opstal, dat van erfpacht, ook in verband met het Staatsdomein en ten ,,slotte nog eene korte bespreking der bevoorrechte schulden, het recht van ,,pand en dat van hypotheek''.

Hoe belangrijk de kennis van de genoemde onderwerpen voor den Ambtenaar van het B. B. is, behoeft geen betoog, en om den even ongunstigen als onjuisten indruk weg te nemen alsof deze onderwerpen niet behandeld werden in een der beide studiejaren, voldoen wij bij deze gaarne aan het verzoek het te voren gegeven overzicht hiermede aan te vullen.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

De Ingenieur in Nederlandsch-Indië. No. 4 der uitgaven van de Vereeniging „Oost en West". Afdeeling Informatiebureau.
Verkrijgbaar bij Martinus Nijhoff. Lange Voorhout 9, 's Hage (*f* 0.40).

Dit 4de deeltje der serie, waarvan in onze Juni-afl. j.l. bl. 833 het 3de nummer werd aangekondigd, beslaat 51 bladzijden tekst en evenzooveel bladz. bijlagen en is met zorg bewerkt door den oud-Hoofdingenieur van den Indischen Waterstaat L. J. C. van Es.

In de Inleiding wordt omschreven hoe de toestanden in Indië er meer dan in Europa toe leiden, dat de ingenieur voldoening in zijn arbeid zal vinden, hoe ieders werkkring daar zeer ruim wordt door gebrek aan personeel en men er vrij spoedig een goede positie verovert. Onafscheidelijk is aan dien ruimen werkkring echter groote verantwoordelijkheid verbonden, en het goed vervullen er van vereischt positieve karakter-eigenschappen, zonder welke men beter doet te blijven in eene maatschappij als in het moederland, waar men meer kans heeft, somtijds tot op rijpen leeftijd, om geleid te worden dan zelfstandig op te treden.

In de „algemeene beschouwingen" wordt de omgeving geschetst, waarin de ingenieur aldaar verplaatst wordt; het bestuur, de bevolking, de beschikbare arbeidskrachten passeeren de revue. En tegenover die inlanders wordt terecht goede zorg aanbevolen voor hun welzijn, minder door het geven van hooge loonen, dan door het verblijf op het werk aangenaam te maken. Onder goede zorg wordt verstaan een goede, rechtvaardige behandeling, het tijdig verwijderen van, of zoo dit moeilijk gaat, het in toom houden van tegen de arbeiders ruw optredende, of tegenover de vrouwen en jonge dochters onbetrouwbare opzichters, werkbazen of mandoers, zorg voor goede huisvesting, enz., enz. In het algemeen wordt hier uiteengezet hoe de ingenieur met zijn volk moet omgaan en hoe hij zelfstandig de uitvoering leidt, het goede voorbeeld geeft, zijn personeel gewent aan zelf handelen en de zelfstandigheid van zijn technische helpers niet ondermijnt door bevelen of bemoeiingen met hun ondergeschikten buiten hen om. De ingenieur zij in zijn optreden tegenover zijn personeel gentleman, beslist, maar rechtvaardig en sympathiek. Als chef van het werk kan hij en niet minder zijn levensgezellin ook zoo nuttig en verheffend werkzaam zijn in de kleine nederzetting buiten den gewonen gang van zaken. Ter kenschetsing welk een grooten invloed een hoogstaande vrouw in een dergelijke nederzetting uitoefent, wordt verwezen naar een schets in *Eigen Haard* 1903, no. 24 en volg.: Janneke de pionierster, door Louise B. B.

Als nog hoogere roeping wordt de eisch genoemd, destijds door Mr. N. G. Pierson bij de opening der Bestuursacademie aan den Indischen ambtenaar in het algemeen (*Ind. Gids* 1907 II bl. 1567) gesteld, en als de schrijver geschetst heeft welke personen in den ingenieurswerkkring noodig zijn, dan is het niet vreemd dat hij eindigt met te zeggen dat zij moeten be-

hooren tot de besten onder de Nederlandsche jongelieden, hen die geboren zijn voor leider, met karakter, tact, gezond verstand en ondernemingsgeest.

Bijzondere beschouwingen worden gegeven in verband met het verkregen diploma, en dat wel voor civiel-ingenieurs, mijningenieurs, werktuigkundige ingenieurs, scheikundige ingenieurs (technoloog), electro-technische ingenieurs, scheepsbouwkundige ingenieurs en bouwkundige ingenieurs.

Als bewijs hoe goed het werkje op de hoogte van den tijd is, zij hier aangestipt, dat bl. 27 vermeldt hoe civiel-ingenieurs, behalve in staatsdienst en bij particulieren, nu ook bij locale raden geplaatst kunnen worden. Door enkele raden werden voor den technischen dienst en het beheer van eenige locale publieke werken in den laatsten tijd civiel-ingenieurs gevraagd, zooals door den Plaatselijken Raad op het cultuurgebied ter Oostkust van Sumatra en door de gemeenten Batavia en Soerabaja. Wellicht zullen meerdere aanvragen volgen, doch vooralsnog zijn deze ingenieurs in tijdelijken dienst en waar de instelling dier Raden nog eerst kortelings geschiedde, valt in deze nog heel wat te organiseeren.

Bij den particulieren dienst wordt gewezen op de particuliere spoor- en tramwegmaatschappijen, waar veel verantwoordelijkheid wordt gedragen door den exploitatiechef en zijn ingenieurs. De directies, meest in Nederland gevestigd, overtuigd dat groote belangen aan hun ingenieurs worden toevertrouwd, zijn dan ook zeer voorzichtig in de keuze van hun personeel. Deze omstandigheid en het feit, dat ze in hun aanbiedingen concurreeren met de voorwaarden, waaronder de Staat personeel uitzendt, maken dat de financieele positie der ingenieurs bij deze maatschappijen goed is, terwijl goede krachten naar waarde worden geschat en in eere gehouden, bij voorkeur na vele dienstjaren zoo mogelijk een plaatsing vinden in de directies in het moederland.

Bij de mijningenieurs wordt verwezen naar „De vooruitzichten van den Nederlandschen mijningenieur" door A. Grutterink, Prof. aan de Techn. Hoogeschool te Delft. Uit het gedeelte betreffende den particulieren dienst wordt o. a. aangeteekend, dat hem hier een ruime omvattende taak wacht, die al zijn geestkracht zal kunnen in beslag nemen. Zoowel voor exploratie als voor exploitatie ligt nog veel terrein onontgonnen. In beide richtingen is menige plaats op dit oogenblik — hoewel minder reeds dan vroeger — door een vreemdeling ingenomen. Hoewel het aantal der thans nog in Indië aanwezige buitenlandsche mijningenieurs moeilijk is vast te stellen, wordt dit op zeker tweemaal, waarschijnlijk driemaal, dat der Delftsche mijningenieurs geschat, bij een totaal van 60 mijningenieurs in de particuliere mijnindustrie werkzaam (bl. 12 van het geschrift van Prof. Grutterink). „Op dit gebied zullen bekwaamheid, gepaard met degelijkheid en goede trouw, beide deugden van het Nederlandsche ras, den Delftschen ingenieur den palm der overwinning bezorgen".

Voor de werktuigkundige ingenieurs, mits degelijk praktisch onderlegd, wordt in Nederlandsch-Indië meer dan in Nederland de gelegenheid gunstig geacht om vrij spoedig een goede positie te verwerven, door te worden leider van een particulier bureau of van een kleine fabriek voor herstellingswerken, dan wel chef van centrale werkplaatsen, zoowel bij staats- als bij particulier bedrijf. In dezen werkkring, vooral in particulieren dienst dan wel voor eigen rekening wordt commercieele zin absoluut gevorderd. Ook de scheikundige ingenieur, die algemeen technisch ontwikkeld is, zal er meer en meer, vooral op suikerfabrieken als scheikundige, worden verkozen. Ook zijn er behalve bij den staat plaatsen voor electro-technisch ingenieur bij particuliere maatschappijen, doch deze moeten nog door ge-

diplomeerde electro-technici worden veroverd. Voor scheepsbouwkundig ingenieur schijnt er evenwel, behoudens enkele plaatsen bij het Marine-Etablissement, in Indië geen vooruitzicht te bestaan. Ook de bouwkundig ingenieur zal zich in Indië nog een plaats moeten veroveren. Verschillende groote handelsinrichtingen beginnen echter behoefte te krijgen aan meer ruimte en naar de eischen des tijds ingerichte gebouwen. Voor al de in de laatste tien jaren ingerichte gebouwen van dien aard werd de tijdelijke hulp van bouwmeesters uit Nederland ingeroepen. Overigens schijnt er wel werk voor hen in de toekomst, ook bij den Staat, doch vooralsnog werd slechts één gediplomeerd bouwkundig ingenieur voor het Departement der B. O. W. uitgezonden. Volledigheidshalve wordt ook melding gemaakt van de ingenieurs met verschillende diploma's, die bij het onderwijs in N.-I. een plaats kregen en van het gemak waarmede zulke ingenieurs het examen voor adjunct-inspecteur van den Post- en Telegraafdienst kunnen afleggen, omdat zij in 12 vakken vrijstelling krijgen.

Aan het eind gekomen van zijn overzicht, constateert de schrijver dat meer dan v i e r honderd ingenieurs in verschillende betrekkingen in vele gevallen een goede positie hebben verkregen en dit aantal kan aanmerkelijk worden uitgebreid. Door dit verdienstelijk geschrift voorgelicht, zullen vele studeerenden zeker van de daarin omschreven gelegenheden gebruik willen maken.

Nogmaals „I r r i g a t i e en L a n d b o u w op J a v a" en een woord over het overbrengen der Irrigatie-afdeelingen naar het Departement van Landbouw, door J. Nuhout van der Veen, Oud-Hoofdingenieur 1e klasse van den Waterstaat in Nederlandsch-Indië. — 's-Gravenhage G. A. Kottmann 1911.

In deze brochure komt de schrijver terug op het onderwerp, door hem behandeld in de April-aflevering 1907 van het tijdschrift *Onze Eeuw* (zie *Ind. Gids* 1907 bl. 749), en dat wel omdat de publicatie VIIa van het W e l v a a r t o n d e r z o e k hem in de gelegenheid stelt de geschiedenis der waterregelingen in het Pekalen- en Pategoean-gebied naar waarheid te schetsen en aldus een parallel te trekken tusschen eene weinig ophef makende doch deugdelijke golongan-regeling, zooals die, op het voorbeeld van de Pekalen-regeling Obertop-IJpelaar, door Hoofdingenieur Heyning in Demak werd ingevoerd. Daarbij is om de orde te bewaren en den geheelen oogst niet in gevaar te brengen eenige dwang ingevoerd met betrekking tot de opvolging der gegeven bevelen om op een bepaald tijdstip te gaan planten. Van de regeling volgens het kringenstelsel in Pategoean, met quasi-vrije verkiezing van een kringbestuur en onderlinge vrije regeling door de bevolking, hoe fraai ook in theorie, is op stuk van zaken niets terecht gekomen. Die laatste regeling heeft in geschrifte en in congresredevoeringen langen tijd dienst gedaan om als illustratie te dienen, hoe men de vrijheid zou kunnen huldigen en toch alle betrokkenen tevreden stellen, doch blijkens de brieven, nu door het Welvaartonderzoek gepubliceerd, bleek zij een failure. In 1904 zond de Regeering er een extra-inspecteur heen en bij diens onderzoek is gebleken: „dat o. a. van de quintessence der regeling en waarom alles draaide, de door „kringbesturen" opgemaakte „cultuurplannen" n i e t s t e b e s p e u r e n v i e l e n z i j z e l f s n o o i t h a d d e n b e s t a a n.

Tegenover de promotors dezer richting, de hoofdingenieurs Weys, Lamminga en Homan van der Heide, wordt nu het averechtsche van hunne opvattingen aangetoond, en als straks bij de Pemali-regeling van het vrije kringbestuur nog slechts een ,,kepala-golongan'' is overgebleven, die niet gekozen maar benoemd wordt en die ten slotte in plaats van de niet steeds door de sawahbezitters uitbetaalde tegemoetkoming wordt aanbevolen voor de ouderwetsche methode van betaling met ambtsvelden (bl. 28), dan blijkt dat het eenige deugdelijke aldaar de in beginsel toegepaste golongan-regeling Obertop-IJpelaar is, ,,naar de nog heerschende mode voorzien van eenig roodachtig gekleurd papier uit het Pategoean-gebied, in zoodanige mate verschoten en uitgebleekt, dat het woord ,,vrijheid'' onzichtbaar is geworden''.

Bij al het geredeneer en het wijzigen van regelingen, zooals o. a. een oogenblik plaats had bij de Pekalen (vergelijk *Ind. Gids* 1911 I bl. 653), vallen de einduitspraken altijd in den zin, zooals de suikerfabrikanten het gaarne zien (bl. 31) en als in de rede van 1901, door den Ingenieur Homan van der Heide gehouden, in de zoogenaamde dag- en nachtregeling een groote onbillijkheid wordt erkend, ,,staan ,,utiliteitsgronden'' ten dienste, om tot de verlangde conclusie te komen''.

Uit de Welvaartverslagen worden getuigenissen aangehaald, hoe de bevolking bij zulk eene verdeeling, waar zij slechts 's nachts over het water beschikt, wordt benadeeld en men vindt zulke toestanden zelfs in streken, waar groote en kostbare werken zijn aangelegd (bl. 35).

Dit wordt gezegd ,,om te doen uitkomen, dat de meening, indien slechts groote, dure werken worden gebouwd, alles in orde en men verder van alle zorgen af is, eene illusie is''.

De schrijver citeert nu een voorstel van den Hoofdingenieur J. C. Heyning, een man die niet door drukke redevoeringen reclame heeft gemaakt, doch door een zevenjarige toewijding aan de Demaksche waterwerken zijn naam voor goed gevestigd heeft. In de overtuiging dat die dag- en nachtregeling ten bate der suikerfabrieken moest verdwijnen, was zijn denkbeeld een ,,passardag-regeling'' in te voeren. Zooals genoegzaam bekend is, telt de Javaansche passarweek vijf dagen. Heyning's denkbeeld is, al het water gedurende 3 dagen aan de suikercultuur, daarna 2 dagen aan de bevolking te geven. Hieraan blijkt geen uitvoering te zijn gegeven en de schrijver vraagt nu: ,,Waarom niet?'' (bl. 42). Hem dunkt dat het de eenige manier is ,,om zonder omslag, zonder tijdverlies, zonder moeilijke contrôle uit het moeras te geraken; want we *moeten* er uit; praten en redeneeren helpt niet. Een volkomen alle partijen bevredigende oplossing is natuurlijk niet te vinden. De suikerindustrie moet nu ook maar wat water in den wijn doen. Zij eischt op landbouwgebied gelijke rechten met den inlandschen landbouw. Welnu: gelijke lusten, gelijke lasten; dit is ,,recht en billijkheid''. De regeling van Heyning schijnt er een te zijn, die voor practische toepassing in aanmerking kan komen, en de schrijver beveelt ze in de aandacht der gestelde machten aan.

Hij geeft nu een overzicht van de Demaksche regeling, waarmede beoogd werd, dat de kleine luiden, die tot dusver dikwijls het slachtoffer waren geweest van de hebzucht van Hoofden en medemachthebbenden in en om de dessa, wat het bevloeiingswater betreft, naar ,,recht en billijkheid'' hun beurt zouden krijgen. Een beter gedacht, een beter tot in alle puntjes uitgewerkt waterregelingsplan in verband met de rijstcultuur is nog nooit ergens ontworpen en in toepassing gebracht. Het beginsel was dat er geregeld gewerkt moest worden en op tijd, ,,zoodat geen water wordt ver-

morst en door onwil, geluier en dwarsdrijverij van sommigen geen stagnatie in de beurtregeling kan ontstaan''.

Nu men weet hoe het met die zoogenaamde vrijheid elders gesteld was, is er veel dat spreekt voor dat ,,dwingen in de goede richting'', omdat regel en orde het a. b. c. van elke exploitatie zijn en irrigatiewerken in dit opzicht geen uitzondering vormen.

,,Brengt men deze orde er niet in; wordt die eindelijk niet, als het ware instinctmatig betracht, als iets dat vanzelf spreekt, dan kan van een beteekenende verbetering geen sprake zijn.

,,Zonder orde blijkt het — al zijn de werken nog zoo mooi — hetzelfde geknoei en het oude gemors met water, dat men overal vindt, al schijnt het, oppervlakkig beschouwd, heel wat.

,,Ten bate van de algemeene orde, ten bate van meer vrijheid ten slotte, zal elk individu van eigen vrijheid wat moeten inboeten.

,,Dit is de algemeene wet, waarvan men in het streven naar meer zelfstandigheid van het Javaansche volk niet kan ontkomen.

,,Zonder eenigen dwang in den vorm van verordeningen, en zonder krachtige leiding zal niets worden bereikt''.

In deze regelen wordt het voorgestane stelsel, het gewennen der bevolking aan maatregelen, die op den langen duur voor haar een soort adat moeten worden, geheel gekenschetst en, gesteund door het gezag van den plaatselijk bekenden Heyning, schijnt er veel voor te zeggen. Doch nu valt de aandacht op de bl. 50 aangehaalde uitspraak uit de ,,Samentrekking der afdeelings-verslagen in de residentie Semarang'' van de Welvaartcommissie, waar men leest dat de regeling, die in de eerste jaren met succes heeft gewerkt en uit een ordeloozen toestand een geregelden gang van zaken deed geboren worden, niet gezegd kan worden thans meer te voldoen. De oude gewoonte, om eerst den grond te bewerken als de regens goed doorkomen, maakt dat overtredingen op de vastgestelde regelingen bij honderden voorkomen, bijv. in 1904, zoodat moeilijk van straffen sprake was.

,,Door het slechte voorbeeld, dat de dessahoofden soms gaven, om zich niet aan de golongan-regeling te storen, werd de bevolking hiertoe nog meer aangemoedigd. Van wedono's en assistent-wedono's werd evenmin veel medewerking ondervonden. In 1903, toen de regens vroeg invielen, werd van ambtelijke zijde het verzoek gedaan, het einde van den planttijd met 10 dagen te vervroegen, door 10 dagen eerder uit te planten. Ofschoon de toenmalige chef der irrigatie-afdeeling hierop ongunstig adviseerde, omdat z. i. dit verzoek alleen bedoelde de regeling in de war te sturen, werd door den resident, met het oog op den economischen toestand der bevolking, gunstig beschikt, en ziet, in 1904 vond een wedono het goed, op eigen initiatief aan de dessahoofden te gelasten, dat 20 dagen vóór den vastgestelden termijn moest zijn afgeplant.

,,De tegenstand, dien de regeling ondervindt, gaat niet uit van den kleinen man, maar van de hoofden en de welgestelden, die niet meer als vroeger zich het leeuwenaandeel van het water in droge tijden kunnen toeeigenen''...

Elders in de ,,Samentrekking'' wordt nog geklaagd over de slordigheid van bewerking, het niet uithalen van het onkruid uit den aanplant, enz.

De schrijver vraagt of er dan niemand is om dien tegenstand tegen de regeling te breken, nu zij niet van de bevolking komt, en hij ergert er zich aan dat er van de Demaksche regeling, die aanvankelijk goed werkte, nagenoeg niets in het Overzicht VIIa is vermeld. ,,Van het cliché is blijk-

baar de mooiste hoek afgebroken en verloren gegaan". Hij meent dat de regeling is afgetakeld door de voorstanders der Pategoean-regeling op papier. Uit de noot van den bewerker van het Welvaartverslag (bl. 39 der Samentrekking „Semarang") blijkt dat men in Juli 1907 de waterverdeeling in de geheele residentie op het kringenstelsel wilde baseeren en de verstrekking van water voor den Europeeschen landbouw aan de kringbesturen onttrekken en aan het irrigatie-personeel opdragen.

Zich grondende op de door hem meer dan eens herhaalde uitspraak: „De tegenstand, dien de regeling ondervindt, gaat niet uit van den kleinen man", ziet de schrijver daarin slechts een betreurenswaardige vernieling van het werk van Heyning en een wederinvoering van het papieren werk dat in het Pategoean-gebied fiasco maakte.

Hiermede op ruim de helft der brochure gekomen, geraakt de lezer onder den indruk van de warme sympathie en waardeering van het werk van Heyning, die er uit spreken. Ook de onbruikbaarheid van het kringenstelsel wordt er aannemelijk door gemaakt, doch van de mogelijkheid om dwang in dit opzicht zoover door te voeren, zijn wij persoonlijk nog niet volkomen overtuigd. Zij is toch blijkbaar gegrond op de bewuste zinsnede uit de door den ingenieur R. van den Broek d'Obreen opgestelde Samentrekking, en deze kan er in zijn opgenomen omdat de kleine man zich niet rechtstreeks bij de Commissie beklaagde en sympathie hebben verworven door niet dadelijk te hard over den arbeid van een gewaardeerd collega te doen oordeelen; doch die honderden overtredingen, dat onverschillig en slordig planten, dat is dan toch wel op rekening van den kleinen man te schuiven, en spreekt door feiten van een tegenzin, die hij nu juist niet rechtstreeks uitsprak. Dat de invloedrijken zich verzetten en het leeuwenaandeel machtig pogen te worden is een misstand, die moet worden weggenomen, doch wij hopen nog steeds dat daartoe een andere weg mogelijk blijke.

In het tweede gedeelte van zijn geschrift bepleit de heer Nuhout van der Veen het stellen van de irrigatie-afdeelingen onder beheer van landbouwkundigen en weerlegt hij wat in het meergenoemde Welvaartverslag VIIa door den tegenwoordigen Directeur B. O. W. Homan van der Heide tegen een opmerking van den heer Dr. E. C. Jul. Mohr in het midden is gebracht. Deze had gezegd: „Laat men eerst zorgen van de bestaande technische irrigatiën te maken wat er van te maken is, alvorens nieuwe te scheppen, maar dan moeten ze staan onder de leiding van landbouwtechnici en niet van degenen, die de werken hebben aangelegd" (bl. 69).

De tegenwerpingen van den heer Homan van der Heide worden in twee rubrieken gesplitst, de eerste betreffen het beheer der irrigatiewerken in het algemeen, waarvan het streven moet zijn het nuttig effect zoo groot mogelijk te doen wezen, en aan Dr. Mohr wordt toegevoegd dat, als hij maatregelen aangeeft en bij de landbouwers ingang kan doen vinden, die tot verhooging van dat nuttig effect kunnen leiden, hij bij alle beheerders medewerking zal vinden. Hiertegen voert de schrijver aan, dat niemand zal beweren die te kennen, doch dat men daar voor een groot deel al doende pas achter zal komen. Doch al waren die maatregelen bekend en in een boekje te verzamelen, dan kan die methode van medewerking toch de ware niet wezen, de waterbouwkundige zou daardoor niet worden een veilige gids voor den landbouwer. In het algemeen zijn wij nog alles behalve op de hoogte van de wijze, waarop een irrigatiewerk geëxploiteerd moet worden en daarom is het noodig juist alle intellect bij voorkeur

daaraan te wijden en voorloopig slechts in strikt noodzakelijke gevallen nieuwe werken aan te leggen.

Wat nu de eigenlijke bezwaren tegen het beheer dier exploitatie door landbouwkundigen aangaat, komt de Directeur der B. O. W. aandragen met de ,,kanaaltechniek'' en dan klinkt het: ,,Uit den weg, menschen!'' Een artillerie-generaal, die zijn zwaarste batterij voorrijdt! Dr. Mohr is bij den eersten aanval al weg''.

Doch de schrijver beziet de batterij wat nader en brengt dit bezwaar tot zijn juiste afmetingen terug. De kanalen zijn er reeds, en waar werken zijn te wijzigen of toe te voegen, is de algemeene dienst van den waterstaat bij de hand om dit te verrichten.

Zonder verder in bijzonderheden het betoog te volgen, zij er op gewezen, dat de schrijver de noodzakelijkheid aantoont zich meer met den inlandschen landbouw te bemoeien, ten einde de rijstbouw een peil te doen bereiken, dat men bij de suikercultuur verkregen heeft, dat daarvoor degelijke landbouwkundigen noodig zijn, die zich plaatselijk in de zaak inwerken en dat zulks niet wordt bereikt door landbouwkundige opzichters onder technische chefs, die deze ondergeschikten niet kunnen beoordeelen. ,,Een goede koetsier op den bok van den wagen naast iemand, die de teugels houdt en daarvoor in nagenoeg alle opzichten de bekwaamheid mist, is geen waarborg voor een gelukkige en veilige reis. De goede koetsier moet z e l f de teugels houden, opdat hij met kennersoog en deskundige hand z i e en v o e l e, wat de paarden willen en kunnen''.

Slechts zeer geleidelijk zullen de ingenieurs-beheerders door landbouwkundigen vervangen kunnen en mogen worden, maar de tijd dringt er toe. Aan het slot wordt een citaat van Dr. W. G. Boorsma aangehaald (uit *Teysmannia* no. 1 van 1911) dat de hoofdrichting, waarin inzake landbouw en aanverwante aangelegenheden te sturen valt, door Treub in zijn nagelaten werk voor goed is vastgesteld. De allereerste dier aanverwante aangelegenheden is het beheer der Irrigatie-afdeelingen, en dan hoopt de schrijver, dat men in dit opzicht niet nog eerst weder eens een 25 jaar op allerlei dwaalwegen zal zoeken en dat de nieuwe Directeur van Landbouw, Lovink, Nederland en Java's volk hiervoor zal behoeden.

Aan het slot van het misschien wat te lange geschrift (91 blz.) gekomen, spreken wij de hoop uit, dat de voor leeken weinig sprekende titel het publiek van de aanschaffing en lezing van deze brochure niet zal terughouden, want vooral thans is zij op koloniaal gebied van groote actualiteit. In een levendigen stijl geschreven, stelt de schrijver aan de kaak wat ,,ideologen'', zooals Napoleon ze noemde, op het papier ontwerpen, zoo geheel in tegenstelling met wat de praktijk in aansluiting aan de bestaande toestanden eischt; en toont hij aan welk een macht de eeuwenheugende a d a t nog bezit tegen onbekookte nieuwigheden. Indië staat thans in het teeken der reorganisatie, en een hoofdambtenaar, die pas optreedt, wordt allicht gewogen en te licht bevonden, als hij niet spoedig genoeg eene reorganisatie voorstelt. Wij durven niet in alle opzichten met de denkbeelden van den schrijver, speciaal inzake de Demaksche regeling, medegaan, doch dat hij het ijdele van andere regelingen en de noodzakelijkheid van het landbouwkundig exploiteeren der irrigatiewerken aantoont, is zeker een groote verdienste.

J. E. DE M.

Raadgever voor hen, die de fotografie beoefenen. Naar het Duitsch van Ludwig David, door P. J. G. Nell te 's-Gravenhage. 7e druk, uitgave L. Hansma te Apeldoorn. (geb. *f* 1.90).

Dat dit werkje een veel gebruikte handleiding voor den amateur-fotograaf is, bewijst wel het feit, dat wij daarvan den zevenden druk beleven. Het behandelt dan ook op duidelijke wijze alle onderwerpen, welke voor den liefhebber van het fotografeeren van belang zijn. Behalve de noodige wenken voor het opnemen, ontwikkelen en afdrukken, bevat het vele praktische opgaven en recepten, o. a. voor de bereiding van verschillende ontwikkelaars en afdrukpapieren. Voor een Indischman, die zich met fotografeeren bezighoudt en veelal zichzelf moet helpen, is geen beknopter en doelmatiger handboekje te vinden. M.

Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem. No. 48 (Juli 1911). Verslag over het jaar 1910 met Bijlagen. Uitg. van het Museum. Druk van J. H. de Bussy. Amsterdam 1911.

Het verslagjaar dezer instelling was er een van bijzondere beteekenis. Kort voor den aanvang er van ontviel haar toch den bekwamen leider, Dr. M. Greshoff, en het is eerst na zijn dood recht gebleken, hoe veelomvattend zijn werkzaamheid was en in hoe groote kringen zijn heengaan werd gevoeld als een bijna onherstelbaar verlies.

Tegenover deze droeve omstandigheid staat eene meer verblijdende tijding. Reeds in het vorig jaarverslag was er op gewezen, dat er in het begin van 1910 plannen werden ontworpen, om tot eene verbetering te geraken van hetgeen de ontwikkeling van het Museum sinds jaren bemoeilijkt, n.l. gebrek aan ruimte en geldmiddelen. Aan het hoofd van hen, die dit doel beoogden, stelde zich de eere-voorzitter van den Raad van het Koloniaal Museum, de heer J. T. Cremer. De voorbereiding der grootsche plannen is nu bijzonder gevorderd; eene aanzienlijke geldsom is bijeen, terwijl van de zijde der Regeering van het land en der stad Amsterdam steun is toegezegd. Het slagen der onderneming is thans, volgens het Verslag, wel verzekerd.

Onder de verschillende mededeelingen, die nu volgen wordt hier slechts een gereleveerd, betreffende een blijk van belangstelling, welke het bestuur bijzonder verheugde. De heer J. Tupamahu, hoofd der inlandsche school te Tiouw (Saparoea), zond spontaan een geldelijke bijdrage voor het Museum. Dit blijk van belangstelling, deze inrichting van Inlandsche zijde gebracht, heeft het Bestuur ten zeerste getroffen en zal, naar men hoopt, ook voor anderen eene aansporing zijn, om het blijvend in staat te stellen, het nuttige werk te doen, hetgeen hier welhaast sedert 40 jaren werd verricht.

Nog wordt, na de herdenking van eenige treffende sterfgevallen de aandacht gevestigd op den voorzitter van den Raad en van de Commissie voor het Museum, den heer P. J. van Houten, die in het verslagjaar van het begin af 25 jaar onafgebroken lid dier Commissie van Beheer was en steeds een onverflauwde belangstelling in de koloniale verzamelingen aan den dag legde.

Van de voordrachten, welke in het verslagjaar gehouden werden, komt

als gewoonlijk een beknopt overzicht in het verslag voor. Het waren op 6 Jan. een causerie van J. E. de Meyier over den bouw van een waterwerk in Indië (De Rambatan-overlaat nabij Indramajoe 1876—1881) en op 10 Februari las de heer J. Sibinga Mulder over de suikerrietcultuur en rietsuikerindustrie op Java. De heer L. A. Bakhuis gaf op 10 Maart een voordracht over de Binnenlanden van Suriname. Na de jaarlijksche vergadering van den Raad van het Museum hield Mr. C. Th. van Deventer eene lezing over het onderwijsvraagstuk in Nederlandsch-Indië.

In het najaar volgden hierop lezingen van Mr. H. A. Lorentz over de Nieuw-Guinea-expeditie in 1909, en van J. Tideman, die schetsen gaf uit het volksleven op Zuid-Celebes, terwijl J. E. Jasper de Inlandsche weefkunst behandelde, respectievelijk op 27 October, 28 November en 22 December 1910.

Te waardeeren zijn voorts in dit geschrift de inlichtingen en mededeelingen over verschillende voortbrengselen en onderwerpen met den landbouw in verband, welke bl. 106—141 in beslag nemen.

Onder de fraaie afbeeldingen vallen in de eerste plaats te noemen die van den linker- en rechterhoek der inzending van het Museum op de Wereldtentoonstelling te Brussel, verder een gezicht op eene inzending op de Biologische Tentoonstelling te 's Gravenhage in Juni 1910 en eene afbeelding van het versierde gebouw der Handelsinlichtingen te Amsterdam, toen daar een „nieuwigheden"-tentoonstelling werd gehouden, en eindelijk een schetskaartje van Nederland, waarop het groote aantal plaatsen zijn aangestipt, waar zich schoolverzamelingen door het Koloniaal Museum verstrekt, bevinden.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

EENIGE GREPEN UIT HET VERSLAG DER JAVASCHE BANK OVER HET 83ste BOEKJAAR.

Dit belangrijk verslag bevat zooveel wetenswaardigs, dat wij ons veroorloven er in het kort eenige gedeelten uit te resumeeren.

De algemeene financiëele geschiedenis van het afgeloopen jaar.

Engeland kan wijzen op een welhaast ongekenden voorspoed, hetgeen *The Economist* aanleiding gaf zelfs van een „phenomenal prosperity" te spreken. Ongewoon groote eischen zijn in 1910 aan de geldmarkt in Engeland gesteld; het bedrag der openbare emissiën bereikte het cijfer van £267.439.100 (tegen een vorig record van £192.203.700 in 1908) en het Engelsche kapitaal heeft dit enorme bedrag zonder schokken in de geldcirculatie opgebracht en zonder aanmerkelijke verhooging der bankrente. Deze betrekkelijke kalmte in de geldmarkt is te opmerkelijker, nu dit land heftige politieke binnenlandsche beroeringen heeft doorgemaakt met den strijd tusschen Hooger- en Lagerhuis, zóó zelfs dat de begrooting niet tot stand kon komen en dientengevolge de belastinggelden niet op tijd konden geïnd worden.

Frankrijk daarentegen werd geteisterd door hevige rampen, eene ernstige misoogst en overstroomingen, waarbij millioenen verloren gingen; de regeering moest de noodlijdenden met 100 millioen francs te hulp komen. Het rijke Frankrijk verwaardigde zich echter niet een beroep op den liefdadigheidszin in het buitenland te doen, het kon de schade gemakkelijk intern dekken, al moest de Banque de France haren goudvoorraad dit jaar voor het eerst sedert vele jaren zien verminderen met een bedrag van 224 millioen francs, terwijl de zilvervoorraad door verschillende omstandigheden ook met bijna 50 millioen francs afnam; afgezien van de natuurrampen, kon ook Frankrijk weder op eene toeneming in voorspoed wijzen.

Duitschland had over het algemeen een gevoel van onbehagen; men had gehoopt dat in dit jaar van rust de spanning in financiën en industrie aanmerkelijk zou afnemen, doch van verschillende zijden vernam men de klacht, dat de spaarkracht in het afgeloopen jaar te gering was gebleken. Wel was de uitvoer zeer belangrijk, maar onder dezen kwamen vele goederen voor, welke wegens overproductie tot voor Duitschland nadeelige prijzen aan het buitenland werden opgedrongen.

Amerika toonde zich nog meer teleurgesteld; voor de verdere ontwikkeling zijner spoorwegen en industrieën had het honderden millioenen noodig en ernstige pogingen werden gedaan om ditmaal het groote Fransche kapitaal voor Amerika te winnen; slechts ten deele mocht dit gelukken en ook de andere markten in Europa toonden veeleer geneigdheid tot verkoop van

Amerikaansche fondsen; en toen meerdere verschillen in opvatting tusschen de Amerikaansche regeering en de spoorwegbesturen ontstonden, waarvan de publiekmaking — vermoedelijk bij wijze van ,,machine de guerre'' in den onderlingen strijd — wel wat te veel werd nagestreefd, bekoelde de lust van het beleggend Europa nog verder en volgden zóó sterke reacties in de genoteerde prijzen, dat men meermalen aan een soort paniek wilde gaan gelooven. Toch was de innerlijke toestand van Amerika niet ongunstig en in de wel wat overdreven berichten over malaise zal men voor een deel een streven tot manipulatie van de markt moeten zien. De financiers in Amerika leverden dit jaar weder een sterk bewijs van hun overleg en kracht, welke iedere berekening van te verwachten geld- en wisselkoersen kunnen verijdelen. Toen de betalingsbalans voor Amerika in waarheid ongunstig was geworden en gouduitvoer naar Europa bij steeds stijgende wisselkoersen voor de deur stond, hebben de groote financiers, de nadeelige gevolgen van een gouduitvoer in de gegeven omstandigheden willende voorkomen, bij anticipatie op de later te verschepen katoen en granen, belangrijke bedragen aan wissels getrokken, zóó zelfs dat integendeel Londen tot uitvoer van goud werd gebracht. Deze manipulaties vooral hebben de Bank of England, na voorafgaande groote goudonttrekkingen voor Egypte, doen besluiten in het najaar (20 Oct.—1 Dec.) de discontorente tot 5 pCt. te verhoogen, als middel van verweer tegen te groote gouduitvoeren. Duitschland moest om dezelfde reden op 5 pCt. blijven, doch de Banque de France was door haar grooten goudvoorraad in staat om zonder bezwaar de vereischte hoeveelheden goud aan het buitenland af te staan. Frankrijk heeft in het laatste najaar opnieuw een merkwaardig voorbeeld gegeven van bescherming van zijn eigen geldmarkt, niet door verhooging van het eigen disconto, teneinde uitvoer van het edel metaal te verhinderen, maar integendeel door het initiatief te nemen om goud aan het buitenland ter beschikking te stellen.

Ook Nederland biedt een geheel bijzonder beeld in het afgeloopen jaar. Door zuiver lokale toestanden, meerendeels toegeschreven aan overspeculatie, groote deelneming aan buitenlandsche emissiën en ook aan onttrekking van creditsaldi door het buitenland, door welk een en ander een belangrijk bedrag aan goud aan de Nederlandsche Bank werd onttrokken, en ook wel wegens de groote eischen, welke de vele emissiën in Nederland zelf en de behoeften van de schatkist aan de centrale bank en aan de geldcirculatie stelden, zag de Nederlandsche Bank zich genoodzaakt reeds op 19 Maart tot 4 pCt. en op 6 April tot 5 pCt. omhoog te gaan, om eerst later tot 4, 3½ en 3 pCt. (15 Mei 1911) terug te komen. Aldus ging in 1910 de rentestand in Nederland juist den tegenovergestelden weg van dien in de omliggende landen.

Nederlandsch-Indië biedt tegenover Europa en Amerika in het laatste jaar een zeer rustig beeld. In tegenstelling met vorige jaren hebben de geldelijke toestanden in het Westen een niet zoo duidelijk merkbaren invloed op onze koloniën uitgeoefend; toch heeft de hooge rente in Nederland ontwijfelbaar er toe medegewerkt om beschikbare saldi uit Indië naar Europa te doen verplaatsen. Een feit van veel beteekenis is evenwel dat ons Indië voor zijn cultuur- en handelsbelangen in Europa de beurzen zeer wijd geopend vond, in eene mate, als in de geschiedenis nog welhaast niet bekend is. Nieuwe cultuurmaatschappijen, Nederlandsch-Indische gemeenten, vonden, zelfs tegen veler verwachting, het Nederlandsche kapitaal uiterst willig gestemd; het was welhaast een wedstrijd, wie het voorrecht mochten hebben tot verdere ontwikkeling onzer koloniën gelden te ver-

schaffen. Voorts wordt vermeld dat de banken en andere geldinstellingen, in onze Oost-Indische koloniën werkende, in het algemeen op zeer gunstige resultaten kunnen wijzen en dat ook de Circulatiebank haar bedrijf wederom zeer zag toenemen, en, desondanks, zonder bezwaar haar rente heeft kunnen handhaven op 3½ pCt. als standaardtype (nu reeds onveranderd sedert Augustus 1909), zoodat zij naast de Banque de France en de Russische Rijksbank de eenige centrale credietinstelling is, welke in de laatste jaren op eene standvastige rente kan wijzen.

Een merkwaardig feit in het laatste jaar is ook geweest, dat staten en gemeenten wederom genoodzaakt waren om een rentevoet van 4 pCt. als grondslag te nemen, teneinde gelden voor leeningen te vinden, zelfs in tijden, waarin de lagere beursrente velen deed veronderstellen dat een lager rentetype succes zou kunnen hebben. Duitschland, Oostenrijk en Hongarije plaatsten groote bedragen à 4 pCt. Japan daarentegen slaagde ook weder dit jaar in eene conversie in 4 pCt. van eenige hoogere rentedragende leeningen, zoodat het crediet van Japan op de open markt hoe langer hoe meer dat der groote Europeesche staten nabijkomt.

Er is in de laatste jaren in de oogen van het publiek eene wijziging gekomen in de schatting van staats- en gemeenteleeningen. Gedurende vele jaren bleven deze fondsen van publieke lichamen in verhouding tot andere effecten zeer hoog genoteerd, omdat de soliditeit daarvan hoog werd aangeslagen, vooral voor beleggingen ten behoeve van minderjarigen, gestichten, spaarbanken, reservefondsen, enz. Zelfs werkten wettelijke voorschriften en ook het optreden der regeeringen in verschillende landen die hooge waardeering in de hand, door dergelijke fondsen, hetzij bepaaldelijk aan te raden, hetzij soms zelfs imperatief voor te schrijven voor belegging ten behoeve van die personae miserabiles en enkele anderen, of door opkoop van de eigen staatsfondsen voor de belegging van gelden van postspaarbanken, enz. Ook nu werden nog wel pogingen daartoe gedaan, maar zulke hulpmiddelen kunnen op den duur de groote geldmarkt niet beheerschen. De redenen, dat bijv. de Engelsche consols in 1910 in vollen vredestijd en tijdens den grooten opbloei in Engeland het laagste gemiddelde cijfer sedert 1825, n.l. $81^{9}/_{16}$ hebben bereikt en ook onze nationale schuldsoorten zijn gedaald tot een prijs als in langen tijd niet is gezien, n.l. $84^{13}/_{16}$ pCt. voor de 3 pCt. en 70½ pCt. voor de 2½ pCt. N. W. S., zijn vermoedelijk niet ver te zoeken. Het aantal industrieele fondsen, als spoorwegen, fabrieken, scheepvaartmaatschappijen, cultuurmaatschappijen, enz. is in den laatsten tijd zeer toegenomen, en velen van dezen hebben zeer goed beschermde obligatiën uitgegeven, op den voet van 4 pCt. en hooger. Het aantal gemeenteleeningen is ontzagwekkend uitgebreid; de beleggers hebben dus ruime keuze. Daarbij komt dat de wisseling in prijs der staatsfondsen, vooral de bijna aanhoudende dalingen, terwijl vele goede particuliere schuldbrieven slechts weinig fluctuaties aanwezen, zeer ten nadeele van de staatsfondsen getuigden en de voorliefde daarvoor aanmerkelijk bekoelde en bij velen deed verdwijnen.

Indische gemeenteleeningen.

Deze omstandigheden zijn ook van groot belang voor Nederlandsch-Indië. Sedert kort toch zijn de publiekrechtelijke lichamen in onze Oost-Indische koloniën in de markt gekomen met leeningsaanvragen. Een lange tijd van voorbereiding is hieraan voorafgegaan, waarbij de regeering èn in Nederland èn in Nederlandsch-Indië met groote omzichtigheid de eerste schreden der sedert kort in het leven geroepen gemeenten in Nederlandsch-Indië

heeft geleid; ook de Javasche Bank werd meermalen uitgenoodigd om advies uit te brengen over het vestigen van een openbaar en zelfstandig crediet voor de nieuwe gebiedsdeelen. Ofschoon dit lichaam van den aanvang niet kon medegaan met degenen, die het aangaan van leeningen door deze publiek-rechtelijke lichamen, zelfs tot een rentevoet van 6 pCt., vooralsnog tot de onmogelijkheden beschouwden en zij reeds voor eenige jaren als haar stellige verwachting uitsprak, dat dergelijke gebiedsdeelen wel voor 5 pCt., bij voorzichtige voorbereiding zelfs wel voor 4½ pCt. een goed onthaal op de open markt zouden vinden, heeft de Javasche Bank aan den anderen kant op grond van de bovenvermelde omstandigheden zich steeds geroepen gevoeld tegen een te groot optimisme te waarschuwen, nadat eenmaal een succes verkregen was.

De gemeente Batavia heeft het spits afgebeten, door met een prospectus ter openbare markt te komen; de leening was gesyndiceerd door een krachtig bankiersconsortium te Amsterdam en vond voor een bedrag van *f*500.000 tegen 99½ pCt. inschrijvingsprijs zulk een goed onthaal (ruim 40 maal volteekend), dat reeds dadelijk stemmen opgingen dat de voorwaarden voor de beleggers te gunstig, voor de gemeente te ongunstig zouden zijn geweest. Ieder beursman weet echter dat de zoo vele malen overteekening van eene zoo kleine leening ad *f*500.000 weinig beteekent; blijkt eenige animo voor eene kleine leening te bestaan, dan is het zoogenaamde majoreeren van de inschrijvingen vrijwel zonder gevaar, en zelfs het eenige middel om het veel kleinere quantum, dat men beoogt, te verkrijgen. Daaruit de gevolgtrekking te maken, dat het Indische gemeentecrediet reeds dadelijk op een 4 pCt. basis te vestigen ware geweest, is zeer gewaagd. Waar de pas opgerichte Indische gemeenten nog ondervinding van het eigen bestaan en het eigen beheer moeten opdoen, en haar crediet nog moeten scheppen, is het niet aan te nemen dat zij met hare schuldbrieven zoo maar dadelijk tot gelijken rentevoet met de sedert lang gevestigde Europeesche gemeenten in mededinging kunnen komen; bij een streven daarnaar zou het waarschijnlijk al spoedig blijken dat het publiek, bij eene keuze tusschen de honderden millioenen 4 pCt. obligatiën van groote gemeenten in diverse landen van Europa, voor die leeningen van enkele tonnen, of zelfs enkele millioenen uit Nederl.-Indië, geen oog meer zou hebben, met het gevolg dat deze spoedig onverhandelbaar en dus gedepreciëerd zouden worden. De gemeenten zouden aldus, èn voor zichzelven, èn voor hare zustergemeenten de toekomst kunnen bederven, ook bij een aanvankelijk succes; de belangstelling voor deze fondsen moet blijvend zijn en daarom dienen deze in den rentevoet eenige aantrekkelijkheid te bezitten boven de groote menigte andere.

De rol van het buitenlandsch kapitaal in onze O.-I. koloniën.

De Javasche Bank heeft getracht hieromtrent een eigen onderzoek in te stellen en hetzelfde is beproefd door het Bestuur van het Ned.-Indische Landbouw Syndicaat. Dit onderzoek stuitte op vele moeilijkheden, daar meermalen de officieel gepubliceerde cijfers niet de juiste bleken te zijn, en verschillende der publiek gemaakte transacties ten slotte toch niet tot stand kwamen. De verzamelde cijfers hebben dus slechts eene betrekkelijke waarde en mogen onder het noodige voorbehoud aanvaard worden. Het Landbouw Syndicaat kwam tot totalen van ongeveer *f*170 millioen nominaal en ongeveer *f*150 millioen werkelijk gestort kapitaal, aldus verdeeld: gestort Engelsch kapitaal *f*120.4 millioen, Chineesch kapitaal *f*7 millioen,

Fransch-Belgisch *f*20.7 millioen en Duitsch *f*1.200.000 [1]). De Javasche Bank kwam tot een algeheel totaal van bijna *f*160 millioen. Welke dan ook het juiste cijfer moge zijn, een feit is het dat het buitenland, en vooral Engeland, in den laatsten tijd groote kapitalen in onze koloniën heeft gestoken. De steller van het verslag (Mr. G. Vissering) rangschikt zich niet onder degenen, die deze toevloeiing van vreemd kapitaal zoozeer afkeuren; integendeel acht hij het een heugelijk verschijnsel, dat de groote, nog sluimerende krachten van onzen Archipel mede met hulp van vreemd kapitaal tot ontwikkeling komen. Het is mogelijk dat hier en daar wel eens verwikkelingen hieruit kunnen voortkomen; ook zijn er ontegenzeggelijk verscheidene zaken van een speculatief karakter opgezet, die thans reeds kennelijk de kiem in zich dragen van eene latere mislukking, zoodat ontevredenheid met daaraan gepaard gaande wrijving niet zal uitblijven; de werkvolk-quaestie zal op vele plaatsen nog meer zorg gaan baren; alles tezamen genomen zullen onze koloniën dien tijd van „Hochkonjunktur" met de onvermijdelijke naweeën moeten doormaken; de verwachting wordt echter uitgesproken dat ten slotte Nederlandsch-Indië door den steun van solide buitenlandsche beleggers en door ernstigen arbeid van buitenlanders zeer vooruit zal kunnen gaan en dat het zich mede daardoor steeds nauwer zal kunnen aansluiten aan het groote wereldverkeer, indien de Regeering en hare ambtenaren het geluk mogen hebben hunnen weg met tact te kiezen tusschen de goede en slechte elementen en in den tijdelijken terugslag, welke noodzakelijk zal moeten volgen op deze „boom"-periode. Rustige vreemdelingen zullen gaarne onder een rechtvaardig Nederlandsch bestuur werken, vooral na de ervaring, in de laatste decaden in andere deelen der wereld verkregen, hoeveel ellende en achteruitgang voor alle betrokken partijen op een onnoodig gewelddadig ingrijpen door een overmacht zijn gevolgd. Het gebied in onze O.-I. koloniën, hetwelk nog op ontwikkeling wacht, is zoo groot, dat wij de eerlijke hulp van buitenlandsch kapitaal met waardeering mogen aanvaarden.

Goud en zilver in circulatie.

In 1910 is de productie van goud grooter geweest dan in het vorige jaar; zij bedroeg £93.630.000, tegenover £92.089.000 in 1909 en £88.127.700

---

[1]) Het *Alg. Handelsblad* van 7 April 1911 ontleende aan een bijlage van het Verslag van het N.-I. Landbouw syndicaat, dat op Java werkzaam waren met Engelsch kapitaal 54 maatschappijen op 87 ondernemingen met een nominaal kapitaal van *f* 82,458,000 waarvan gestort *f* 69,416,788; met Chineesch kapitaal 5 maatschappijen op 9 ondernemingen met een nominaal kapitaal van *f* 8.260.00, waarvan gestort *f* 7,165,000; met Fransch-Belgisch kapitaal 15 maatschappijen op 30 ondernemingen met nominaal kapitaal van *f* 11,695,000 waarvan gestort *f* 10,088,000; en met Duitsch kapitaal 3 maatschappijen op 9 ondernemingen met een nominaal kapitaal van *f* 904,000. geheel volgestort; in totaal dus 77 maatschappijen op 135 ondernemingen met een nominaal kapitaal van *f* 103,317,000, waarvan gestort *f* 87,538,788.

Op de Buitenbezittingen trof men aan, met Engelsch kapitaal werkende, 48 maatschappijen op 53 ondernemingeu met een nominaal kapitaal van *f* 55,721,000, waarvan gestort *f* 51,084,500; met Fransch-Belgisch kapitaal 10 maatschappijen op 15 ondernemingen met een nominaal kapitaal van *f* 10,700,000 geheel volgestort; en met Duitsch kapitaal 2 maatschappijen op 2 ondernemingen met een nominaal kapitaal van *f* 335,000 geheel volgestort; in totaal dus 55 maatschappijen op 70 ondernemingen met een nominaal kapitaal van *f* 66,756,900, waarvan gestort *f* 62,119,500.

Waar het juiste bedrag van het gestorte kapitaal niet kon worden nagegaan is dit gelijk gesteld aan het nominale kapitaal. Het totaal van het nominaal kapitaal is dus vermoedelijk te laag, dat van het gestort kapitaal te hoog.

in 1908. Deze vermeerdering is echter grifweg opgenomen door de circulatie en het is een verblijdend verschijnsel dat nog steeds nieuwe goudvelden ontdekt worden, want het zou anders de vraag zijn hoe aan de steeds grootere eischen voor de circulatie te voldoen. De prijs van het goud te Londen blijft vrij standvastig 77 sh. 9 d. per oz., waarvoor de Bank of England bereid is al het ter markt komende metaal op te koopen. Egypte heeft in het najaar veel goud opgeëischt voor zijn overvloedige oogsten, in September-December zelfs tot een bedrag van £10.355.000.

Geheel onverwacht was, dat Engelsch-Indië dit jaar ook zooveel goud verlangde. De President van de Chartered Bank of India, Australia & China, Sir Montagu Cornish Turner, heeft in de jaarvergadering van aandeelhouders dezer bank, op 29 Maart 1911 in Londen gehouden, merkwaardige mededeelingen hierover gedaan. Gewoonlijk wordt in de periode van April tot December een groote hoeveelheid roepieën in de circulatie opgenomen, terwijl in het laatste jaar, ondanks een gunstigen oogst, een terugvloeiing van zilver naar de schatkist plaats vond; bovendien was de import van baren zilver 15 millioen oz. bij het vorige jaar ten achter gebleven, terwijl desondanks de voorraad zilver in baren te Bombay aan het einde van het jaar nog met 13 millioen oz. was toegenomen; voor een geldbedrag van £2.500.000 was derhalve aan zilver minder in de circulatie opgenomen dan het vorige jaar. Daartegenover was de invoer van goud van £7.000.000 in 1908 en £10.000.000 in 1909, tot het ongewone cijfer van £18.000.000 in 1910 opgeloopen, terwijl volgens opgaven van het Gouvernement de Indian currency reserve [1]) slechts met £1.300.000 toenam. In 1910 moeten dus niet minder dan £16¾ millioen aan goud in de circulatie zijn opgenomen of „hoarded" door de inlandsche bevolking. De president deelde voorts mede met eigen oogen bij een bezoek, onlangs aan die landen gebracht, te hebben waargenomen, dat het goud veel meer in circulatie was gekomen dan vroeger, en dat reizigers thans met sovereigns op reis gaan, in plaats van met tasschen vol roepieën als voorheen. Ten slotte schijnen ook de bankbiljetten in den laatsten tijd aanmerkelijk meer onder de bevolking in omloop te zijn gekomen.

Men staat hier voor een feit van groote beteekenis in de markt van de edele metalen, eene wijziging in munttoestanden, welke opnieuw voor het wereldverkeer van groote gevolgen kan zijn. Azië was, na het aannemen van den gouden standaard in bijna alle landen, ook in Britsch-Indië, de groote consument van zilver gebleven, eigenlijk om geen andere reden dan de voorliefde van den Aziaat voor zilver, èn uit conservatisme, èn omdat dit metaal zich beter aanpast aan de menigte kleine betalingen in het Oostersche leven. China is naast Engelsch-Indië nog de eenige groote consument van zilver gebleven; in China evenwel staat thans ook eene munthervorming voor de deur. Immers eene combinatie van groote bankiers in Amerika, Engeland, Duitschland en Frankrijk, onder leiding van eenige der grootste Amerikaansche financiers, en krachtig gesteund door de regeeringen dier vier mogendheden, heeft onlangs eene overeenkomst geteekend voor eene leening van $50.000.000 (£10.000.000) ten einde met de hervorming van het muntwezen in China een aanvang te maken en de verdere ontwikkeling van Mantsjoerije door Amerikaansch en Europeesch kapitaal ter hand te nemen. De munthervorming zal voorshands nog op den grondslag eener zilvercirculatie worden ondernomen, omdat het zilver overal burgerrecht heeft in China en het land, wegens het enorme aantal inwoners met

[1]) *Indische Gids* 1908 II bl. 1228.

een nog lagen levensstandaard, een groot bedrag aan zilver in omloop zal behouden. De kans is echter niet uitgesloten, dat op den duur ook dit kolossale rijk goud voor zijn muntwezen zal behoeven, en dan zal eene dergelijke gebeurtenis ook van grooten invloed op de geldmarkten kunnen wezen. Indien vrijwel tegelijkertijd èn in Engelsch-Indië èn in China een tot nu toe nauwelijks gekende voorliefde voor goud zou worden geopenbaard, zullen de prijzen der edele metalen goud en zilver misschien nog nieuwe, nooit geziene verrassingen kunnen opleveren. De circulatiebanken, vooral die welke in het Oosten werken, zullen hierop alle aandacht gevestigd moeten houden.

In 1909 was de gemiddelde prijs van het z i l v e r $23^{11}/_{16}$ d. per ounce, in 1910 was die $24^{11}/_{16}$; het jaar opende met $24\frac{1}{4}$, doch toen het Engelsch-Indisch Gouvernement zijn invoerrecht van 5 pCt. ad valorem op baren zilver tot 4 d. per ounce verhoogde, wat bij den prijs 24 d. beteekent $^1/_6$ of ongeveer 16 pCt. van de waarde, had dit op 1 Maart 1910 eene daling tot $23^3/_{16}$ ten gevolge. De prijs herstelde zich evenwel spoedig en op 26 Oct. 1910 was hij zelfs $26\frac{1}{4}$ d.

Het Straits Gouvernement heeft dit jaar het saldo van zijn oude zilveren Straits-dollars van den muntslag 1903 uit de laatste muntzuivering van 1907 verkocht; de geldswaarde van het verkochte metaal bedroeg iets meer dan £1.000.000.

Ook het Ned.-Indische Gouvernement heeft in het afgeloopen jaar een saldo van dollars uit de muntzuiveringen in Tapanoeli, Djambi en Riouw (vasteland) verkocht; en nu de Javasche Bank haar saldo uit de muntzuiveringen ook allengs opruimde, zoodat nog slechts een onbeteekenend bedrag is overgebleven, zullen de oude zilveren muntstukken spoedig geheel uit onze koloniën en de naburige Straits Settlements verdwenen zijn. Invoer in Nederlandsch-Indië is ten strengste verboden, en ook de Straits heffen een groote boete op clandestienen invoer. Ten einde te voorzien in de behoeften der zilversmeden stelt de Javasche Bank thans kleine zilveren baartjes met eigen handelsmerk verkrijgbaar.

(Slot volgt.)

ZIJDETEELT OP SUMATRA.

Terwijl te voren in dit tijdschrift melding is gemaakt van de zijdeteelt op Java (*Ind. Gids* 1908 I bl. 680 en vroeger), vindt men nu in *Handelsberichten* van 17 Aug. en 7 Sept. j.l. gegevens omtrent de zijdeteelt op Sumatra, ontleend aan de „Korte Berichten voor Landbouw, Nijverheid en Handel".

Gedeeltelijk betreffen deze Atjeh, en dan blijkt, dat in de afdeeling Groot-Atjeh de zijdeteelt nog slechts van geringen omvang is, voornamelijk gedreven in de moekims Mon Tasië, Pi Jeuïng en Aneú Batèë (XXII Moekims), waar respectievelijk ca. 60, 80, 40 en 20 gezinnen er zich mede bezig houden, terwijl dit elders in de XXV Moekims nog met 10 en met 14 vrouwen het geval is. Er wordt steeds minder aan de cultuur gedaan, voornamelijk omdat het noodige voedsel voor de zijderupsen ontbreekt. De boom, waaraan de bladeren voor dit doel ontleend worden, wordt in dit bericht *ba' geureutoe* genaamd. Thans schijnen andere cultures te veel tijd van den Atjeher in beslag te nemen, zoodat geureutoe niet meer voldoende wordt bijgeplant, terwijl de boomen in de oude tuinen langzamerhand afsterven. Aanvoer van elders ter verbetering van het gehalte der zijde heeft niet plaats, evenmin als uitvoer van het gewonnen product.

Aan de qualiteit van de zijde hapert het niet, doch de concurrentie tegen de ingevoerde goedkoopere Chineesche en Japansche zijde, hoewel niet beter van qualiteit, is voor den Atjeher onoverkomelijk.

De waarde van de in Noord-Atjeh gewonnen zijde varieert van $2\frac{1}{2}$ tot $3 per $\frac{1}{2}$ katti.

Het zijdeweven is van ouds algemeen bekend geweest onder de Atjehsche vrouwen, zij het dan ook hoofdzakelijk voor eigen gebruik. Sedert den meer en meer toenemenden invoer evenwel van het zooveel goedkoopere Europeesche fabrikaat, is de behoefte aan de inheemsche zijden kleedingstukken minder en minder geworden, zoodat men op het oogenblik nog maar van het weven van zijde op zeer bescheiden schaal kan spreken.

Op de pasars Samahani en Seuneulob (XXII Moekims) worden die inheemsche weefproducten nog verhandeld en daarnaast komt ook uitvoer van Koeta-Radja voor.

Op de Noordkust van Atjeh is de cultuur in eenige met name genoemde landschappen inheemsch en in de onderafdeeling Pidië nog van eenige beteekenis.

Vroeger kwam de zijdeteelt op uitgebreide schaal voor en was het weven verspreide huisindustrie, waarmede zoowel ouderen als meisjes zich bezigvan zijden kleedingstukken met eigen gewonnen zijde een vrij algemeen hielden. Nu is het zijde weven slechts het werk van weinigen, meest ouderen van dagen, en men beweert dat de moeders deze kunst slechts bij uitzondering aan hare dochters leeren.

De achteruitgang wordt hoofdzakelijk toegeschreven aan het steeds toenemend gebruik van katoenen stoffen en aan den invoer van veel goedkoopere zijde uit China en Voor-Indië. Alleen hoofddoeken voor mannen en vrouwenbroeken worden nog geweven, doch de productie van inheemsche zijde is daarvoor niet voldoende; door den invoer van vreemde zijden garens wordt daarin voorzien. In het jaar 1910 bedroeg de invoer te Lhö' Semawé 32 K.G. en te Sigli tot en met de maand October 503 K.G.

In het Meergebied, waar geen zijden weefsels worden gedragen, wordt de te Bobasan gewonnen zijde slechts gebruikt voor het vervaardigen van vischsnoeren.

Wilde moerbezieboomen [1]) komen in de genoemde streken vrij veel voor. De zijderupsen zouden geteeld worden op onder de woningen opgehangen takken en deze niet verlaten, terwijl zij na de inspinning de cocons daaraan vastmaken. Deze zijn geel van kleur en worden in kokend water gedaan en daarna op een spoel afgesponnen. Het verven van de aldus verkregen zijde moet geschieden met uit Penang ingevoerde kleurstof en ook met gebrande klapperschil en curcuma.

Omtrent de zijdecultuur in de onderafdeeling Sepoetih van de Lampongsche districten verneemt men dat in nagenoeg alle kampongs zijderupsen geteeld worden en zijde wordt gesponnen. Deze zijde, welke over het algemeen grof van draad is, wordt uitsluitend gebruikt voor het weven

---

[1]) In Filet leest men onder No. 797 Babasaran S. = a. *Morus indica* L. Nat. familie der *Artocarpen*. Gr. Door geheel Indië wild en gekweekt; kleine boom. Gebr. De Indische moerbezie wordt om de bladeren veel aangekweekt voor de zijde cultuur..... Of de genoemde *ba'geureutoe* dezelfde soort is, blijkt niet. Bij het gebruiken van plaatselijke namen, zooals deze en de woorden „pantje" en „pantang" in de „Korte Berichten" genoemd, had de samensteller daarvan wel eene verklaring kunnen voegen.

der inheemsche sarongs (tapis), bestemd om bij feestelijke gelegenheden te dragen. Men maakt er bovendien slendangs, hoofddoeken enz. van, doch deze worden ook wel uit Palembang ingevoerd. In enkele kampongs worden sarongs van Palembangsch model geweven, waarvoor de fijnere geïmporteerde zijde wordt gebruikt. Voor de eerstbedoelde kleedingstukken gebruikt men echter de eigen zijde, waarin, behoudens een enkele maal aankoop bij kennissen tegen *f*2.50 à *f*3 voor een klos met ± 1000 vadem zijdedraad, overigens geen handel is. De zijdecultuur blijft daardoor stationnair, doch in stand omdat het gebruik van eigen geweven sarongs door de algemeen in eere gehouden adat wordt voorgeschreven.

In de onderafdeeling Sekampong heeft men tweeërlei bevolking, de zuivere Lampongsche (van de marga Sekampong district XIII en XIV) en die uit de Melenteng-streek, een vermenging van Lampongers met Boeginezen, Bantammers en kustbewoners uit Palembang. Bij de Lampongers is de zijdecultuur nog in eere en geldt hetzelfde als voor de onderafdeeling Sepoetih. In de Melenteng-streek worden geen zijderupsen geteeld en worden in enkele kampongs slechts zijden sarongs geweven van ingevoerde zijde.

In het algemeen schijnt te gelden wat nu volgt in het „korte bericht", dat namelijk de vrouwen zich uitsluitend met de zijdeteelt bezighouden.

De eitjes van den vlinder worden op een matje uitgespreid. Na 8 of 9 dagen komen de jonge rupsen er uit en worden dan gevoed met fijn gesneden moerbeziënbladeren, hier *daoen kertan* genoemd. Zijn de rupsen grooter, dan krijgen zij de gave bladeren. Voor de reinheid moeten zij om de paar dagen verplaatst worden. Zijn zij voldoende volwassen, d. i. geheel geel van kleur geworden, dan worden zij op een grootere mat geplaatst die, op een vierkant bamboezen vlechtwerk gelegd, wordt opgehangen, met takken van den Nodoeroeh- of Soengkalboom [1]) er boven.

Aan deze bladeren hechten zich de zijderupsen, waarna zij zich verder inspinnen. Na 4 à 5 dagen worden de cocons er afgenomen en met zijderups en al in kokend water gelegd, dat echter van het vuur is afgenomen. Daarna heeft het winnen van de zijde plaats. Met behulp van een bamboelatje wordt de zijde van eenige cocons (naar gelang van de dikte, welke men aan den draad wil geven) losgemaakt en verder met de hand afgetrokken, totdat de rups te voorschijn komt.

Deze natte draden worden op matten gelegd en in de zon gedroogd, daarna worden de draden vaster in elkaar gedraaid. De aanhechting van kortere draden tot een lange heeft plaats terwijl zij nog nat zijn.

Zoo noodig worden de draden vervolgens gekleurd.

Hoewel de beschrijvingen aan duidelijkheid en nauwkeurigheid te wenschen overlaten, is de mededeeling toch wellicht de moeite waard om de aandacht op deze huisindustrie te vestigen.

---

1) Of hier weder de wilde moerbezie bedoeld wordt, is niet duidelijk.

J. E. DE M.

Uit het Indisch Journaal van den Generaal von Gagern.

Het leven van den bekenden generaal Friedrich Balduin Freiherr von Gagern, geboren te Weilburg, October 1794, aanvankelijk in Oostenrijkschen- en van 1813—1848 in Nederlandschen dienst, is beschreven door zijn broeder Heinrich. (Das Leben des Generals Friedrich von Gagern 3 dln. 1856—1857).

Van die levensbeschrijving is in 1866 eene Hollandsche bewerking verschenen van de hand van Mr. C. C. E. d' Engelbronner.

Na zich bij Quatre-Bras en Waterloo en later als majoor chef v. d. Gen. Staf van Hertog Bernard van Saxen-Weimar in België te hebben onderscheiden, werd den kolonel v. Gagern in 1844 opgedragen, na bevordering tot Generaal-majoor, zich naar Indië te begeven, ten einde een defensieplan samen te stellen voor de verdediging der Koloniën, meer in het bijzonder van Java.

Uit het dagboek van den generaal, geschreven op reis naar en in Indië, deelen wij hieronder het een en ander mee.

Journaal eener reis naar Indië.

„1 Juni 1844, 's Hage. Ik had den winter rustig te Hornau [1]) doorgebracht en niets verstoorde het geluk in den zaligen familiekring, dan de onzekerheid die mijne toekomst bedekte. Een brief van den minister van oorlog dd. 14 Februari, riep mij naar 's Hage. Daar werd mij voorgesteld, om als generaal-majoor eene belangrijke militaire zending naar Java op mij te nemen. Ik verzocht 24 uren tijds om mij te bedenken, maakte eenige bescheidene bedingen, die ingewilligd werden en nam de opdragt aan.

Omtrent het doel der zending en omtrent alles wat daartoe bepaaldelijk betrekking heeft, zal ik in dit Journaal niet uitweiden. De zending werd voor moeilijk gehouden en velen stonden er verbaasd over, dat ik zoo spoedig kon besluiten haar te aanvaarden. Voorloopig werd het vertrek op 15 Mei vastgesteld; ik had dus nog een paar maanden voor mij.

Den 4^{en} Maart werd ik tot generaal-majoor benoemd; tegelijkertijd

[1]) Waar des Generaals ouders woonden.

werd door den Koning bepaald, dat de eerste luitenants le Clerq, George en List mij zouden worden toegevoegd. Ik heb alle reden om met deze keus tevreden te zijn; het zijn krachtige jeugdige menschen, voor de wetenschappelijke wapens gevormd en zeer aangenaam in den omgang.

..... De geheele maand Maart bleef ik in den Haag. Ik maakte mij dien tijd ten nutte om mij met al degenen in aanraking te stellen, die mij nopens Indië en den stand van zaken aldaar grondige berichten konden geven.

Die personen zijn: generaal de Kock, generaal van Geen, de kolonels de Stuers, Roest, van der Smissen, generaal Riesz, allen officieren, die lang in Indië gediend en daar nog betrekkingen hebben. De voormalige Gouv.-Gen. Baron van der Capellen was destijds nog te Parijs; ik zag hem echter in de maand Mei op zijn landgoed Vollenhoven bij Utrecht en een lang onderhoud met hem over personen en zaken in Indië, was voor mij zeer leerzaam. Bijzonder heeft het mij verwonderd van hem te hooren, welken grooten invloed de vrouwen daar uitoefenen. Het schijnt, dat het klimaat er gewoonlijk haar even zoo veel veerkracht geeft, als het den mannen ontneemt. Ik bedoel niet alleen minnarijen, maar ook kuiperijen in andere zaken.

Te Rotterdam zag ik het geheel nieuwe oorlogsstoomschip Merapi, dat bestemd was om ons naar Java te brengen en maakte ik kennis met de officieren aan boord. Nadat de noodwendigste voorbereidselen tot de reis bezorgd waren, nam ik verlof, om mijne ouders nog eens te bezoeken. Den 4den April reisde ik over Rotterdam naar Brussel, en had den 6den tot laat in den nacht een belangrijk onderhoud met den heer Rochussen, toen gezant te Brussel, zoowel over Java als aangaande de vroeger beraamde zending naar Japan. Bij deze gelegenheid moet ik vermelden, dat het publiek over 't algemeen in het denkbeeld verkeerde, dat dit gezantschap naar Japan mij later ook nog was toegedacht. Ik echter weet er niets van en wensch het zelfs niet, ofschoon alleen, omdat ik mij daarvan geen resultaat kan beloven.

Van Brussel ging ik met den spoortrein naar Keulen; van Keulen met de boot naar Bieberich. Den 10den kwam ik te Hornau aan, waar ik in den familiekring genoegelijke dagen beleefde. Ook hertog Bernhard van Saxen-Weimar bracht mij daar een vriendelijk bezoek met zijnen zoon Herman.

Den 29sten April verliet ik Hornau voor zonsopgang, geheel in stilte en zonder afscheid te nemen. Menige aandoening welde in mijn gemoed op! De hoop op een gelukkig weerzien stond als een vuurtoren in de brandende baren.

Te Rotterdam aangekomen vernam ik van den kapitein-luitenant Baars, den kommandant der Merapi, dat zijn schip nog niet geheel zeilree was en dat er nog wel een paar weken voor het vertrek zouden verloopen ....

Mijn tractement als generaal-majoor in Europa was per jaar *f* 5500; maandelijksche toelage in Indië *f* 2000; voorts 12 rations fourage, *f* 100 's maands voor huishuur, als mij geen gouvernementsgebouw zou kunnen verschaft worden. Op reis had ik dagelijks *f* 15 verblijfkosten, behalve de transportmiddelen, die mij kosteloos verstrekt worden. Bovendien bekwam ik *f* 4000 voor uitrusting en *f* 2000 voor schadeloosstelling in plaats van eenen vrijen overtocht naar Java. ..... Ten laatste kwam er een einde aan de onzekerheid. Den 20sten had de Koning last gegeven, dat wij den 25sten (Juni) scheep moesten gaan. Den 23sten zou ik met mijne officieren eene afscheidsaudientie bij den Koning hebben. Hij ontvangt mij inderdaad, maar bepaalt mij nog weder eenen anderen dag, om mij nog eens alleen te spreken.

Ik heb den 24sten ten half tien ure mijne laatste afscheidsaudiëntie bij den Koning gehad; ben met den schout-bij-nacht Arriëns en den secretaris-generaal Mazel van het departement van Buitenlandsche Zaken, wier zoons officieren van de Merapi zijn en van wie zij afscheid willen nemen, over Maassluis naar Hellevoetsluis gereden, waar wij om drie ure aankwamen.

Ik werd daar zeer vriendelijk ontvangen door de kapiteins ter zee Bronovo, kommandant van de werf en van der Plaat, kommandant van het wachtschip en bezag met die heeren de inrigting van de haven. Vervolgens hadden wij een vrolijk diner in het marine-gebouw, waarbij ik dertien gasten had genodigd: Arriëns, Mazel, hunne zoons, Bronovo, van der Plaat, mijn vriend Forstner en mijne officieren met hunne broeders of zwagers, die hen uitgeleide deden. Des avonds ten 9 ure begaf ik mij aan boord, waar ik met eerbewijzen ontvangen werd... Den 27en verlieten wij, bij gunstig weder en goeden wind, Hellevoetsluis en kwamen gelukkig in zee.... [1])

Den 11en November zagen wij, sedert Rio Janeiro, voor de eerste maal weder land; het was Java-Head. Des avonds lieten wij het anker vallen, want bij donkeren nacht (wij hadden geen maneschijn) is het gewaagd door de enge Straat-Sunda te varen. Onze reis was wel gelukkig afgeloopen, maar zij had lang geduurd; in het geheel waren wij 112 dagen op zee geweest.

Bij de doorvaart van Straat-Sunda houden de schepen vrij digt langs de kust van Java; men vaart tusschen Java-hoofd en Prinsen-eiland door. Wij hadden den stroom tegen en kwamen den 12en niet verder dan Anjer, ofschoon wij den stoom te baat genomen hadden. Voor Anjer wierpen wij het anker uit. Eene prauw kwam naar de Merapi en bragt mij eene zeer vriendelijke uitnoodiging van den generaal

[1]) Achtereenvolgens werden Falmouth, Madera en Rio Janeiro aangedaan.

Cochius te Weltevreden, eigenlijk het nieuwe Batavia, digt bij het oude gelegen, om bij hem mijn intrek te nemen. Generaal Cochius, kommandant van het leger in Indië, is een oude bekende uit den veldtogt van 1815.

Den 13^{en}, tegen den middag, kwamen wij op de reede, nadat wij nog eene menigte kleine eilanden voorbij gevaren waren. Het anker was nauwelijks uitgebragt, of daar verscheen de kolonel Perié, kommandant van de westelijke afdeeling van Java, om mij welkom te heeten en van boord te halen; hij had een tweeden brief van generaal Cochius bij zich, om mij ten zijnent te noodigen.

Zoo verliet ik de Merapi, die mij met 13 kanonschoten salueerde; de manschap paradeerde in het want. Mijne sloep voerde de vlag van schout-bij-nacht, omdat de generaal-majoor in rang daarmede gelijk staat.... Van kolonel Perié vernam ik het eerst, dat de G.-G. Merkus in Augustus gestorven was. De oudste raad van Indië, de Heer Reijnst neemt de betrekking waar, totdat de Koning een anderen G.-G. benoemd heeft. Dit was mij zeer onaangenaam, dewijl ik vele bijzondere aanbevelingen bij hem bezat en ik wist, wat ik aan hem had. Den Heer Reijnst ken ik niet; hij is afwezig en wordt eerst over eenige dagen te Buitenzorg terug verwacht. Men noemt hem een zeer rechtschapen, eenvoudig man, die op zeer burgerlijken voet leeft en in al wat hij doet, met veel beleid te werk gaat.

Bij generaal Cochius werd ik uiterst minzaam ontvangen. Zijne vrouw is lief, spraakzaam en wellevend; de kennis was spoedig gemaakt. Ook de generaal van der Wijck, chef der genie, bragt mij al zeer spoedig een bezoek. Ik had hem vroeger in den Haag leeren kennen.

Mijn eerste werk was om van mijne aankomst een officieel rapport naar den Haag te zenden en daarna aan de familie te schrijven. De gelegenheid was gunstig, want den 16^{en} en 17^{en} gingen er schepen, een naar Rotterdam en een naar Calcutta. Met dit laatste verzond ik mijn verzoek, om over land te mogen correspondeeren. Voorts heb ik bezoek afgelegd bij de raden van Indië du Puy, Hoogeveen, van Hogendorp en van Nes. Laatstgenoemde heeft eene aardige jonge Duitsche vrouw, eene geborene Hartefeld van Dusseldorf, maar zij schijnt ziekelijk, misschien wel zwak van gestel te wezen. Ook heb ik zeer veel bezoek ontvangen, o. a. Zondag 17 November het gansche korps officieren. Ik hield over het doel mijner zending een korte aanspraak, die een goeden indruk schijnt gemaakt te hebben. Er bevinden zich hier niet minder dan 150 officieren van allen rang....

Wat nu mijne inrigting betreft, het besluit was spoedig genomen, want er was geene keus. Huizen stonden er niet ledig en een voegzaam ameublement zou mij met andere aanschaffingen op ongeveer *f* 10000 zijn gekomen. Ik heb derhalve een bovenhuis gehuurd bij van Oekelen,

eene soort van hotel-garni.[1]) Ik betaal voor woning, kost (zonder wijn), licht, bad, en voeding van mijn oppasser Matthes, *f* 500 zilver, voor een gast *f* 4 daarenboven, per dag. Een huurrijtuig (met onderscheidene spannen paarden) kost mij *f* 150 zilver 's maands. Een gulden zilver staat gelijk met anderhalve gulden koper. Een maleische bediende geeft men *f* 12 's maands. Ik moet vijf zulke bedienden aannemen; Matthes is mandor, d. i. intendant. Ook moet ik liverei laten maken. Ik wilde korenblauw met wit en zilver (de kleuren van mijn wapen) geven, maar mijne Maleijers vroegen zoo dringend om rood in plaats van wit, dat ik dit maar toegegeven heb. Deze lieden zijn kinderachtig ijdel; zij hebben een overgroot behagen in schreeuwende kleuren. Doorgaans kleeden zij zich goed en weten zij zich smaakvol uit te dossen, ofschoon in hun werk de meesten tot de heupen naakt gaan. Daar de kinderen niet in doeken gewikkeld, volwassenen niet in keurslijven en enge kleederen gedrongen worden, en men bijkans geheel leeft in de vrije warme natuur, zijn nagenoeg allen goed gebouwd, misvormingen eene zeldzaamheid. De lieden der laagste klasse zelfs hebben een lossen gang, een natuurlijke vlugheid en zekere bevalligheid in de bewegingen....

Ik heb eene uitnoodiging ontvangen van graaf van Hogendorp, voor wien ik eene aanbeveling had medegebragt van den voormaligen gouverneur-generaal van der Capellen. Hij is de zoon van den Franschen generaal van Hogendorp en heeft eene beschrijving van Java geleverd.

Ik zal mij naar het oostersche leven wel weten te schikken, later welligt naar dat op Nova-Zembla en Spitsbergen: Voir c'est avoir; allons courir, car tout voir, c'est tout conquérir.

Den 28^en^ Nov. voldeed ik aan eene uitnoodiging van den waarnemenden G.-G. Reijnst en reed met den generaal van der Wijck naar Buitenzorg, 36 palen, d. i. 12 uren van Batavia. Met postpaarden wordt de afstand in 3 à $3^1/_2$ uren afgelegd. De weg is zeer goed en de zes kleine paarden voor onzen reiswagen vlogen er over heen als in Rusland.... De ontvangst bij den gouverneur-generaal was even eenvoudig als minzaam. Hoe meer ik met hem bekend werd, te meer beviel hij mij om zijne eenvoudigheid. Hij is geheel burgerlijk en wil niets anders wezen. Hij protesteert tegen het „Excellentie" en beschouwt zijne positie als een zuiver interim....

Ik heb vier dagen zeer aangenaam te Buitenzorg doorgebragt en de navolgende bezoeken afgelegd: bij de weduwe van den overleden gouverneur-generaal Merkus, bij den Heer Baud, directeur der cultures,

---

[1]) Die *boven*woning bevatte een galerij met zeven ramen, een ruime eetzaal, dito vestibule en vijf kamers.

een neef van den minister, bij den Heer Visser, secretaris-generaal, bij den graaf van den Bosch, een zoon van den gewezen minister. Deze heeft eene uitgebreide bezitting, die meer dan *f* 100.000 jaarlijks opbrengt: de cochenille is daar het hoofdvoorwerp van cultuur. Ik woonde een bal bij den Heer Baud en een bij den Heer Reijnst bij en bezigtigde den botanischen tuin, die tevens eene diergaarde is: waterzwijnen, schildpadden, herten, kasuarissen, pelikanen en andere watervogels vindt men daar. Den 2^{en} December keerden wij naar Weltevreden terug.

De geheele maand December was ik zoozeer met dienstzaken bezet, dat mij weinig tijds overbleef om merkwaardigheden te zien of aanteekeningen te houden van hetgeen ik gezien had. Mijn journaal is min of meer blijven hokken en ook andere liefhebberijen moesten stilstaan. Ik heb het hoofd nu te vol met zaken van meer gewigt, om mij con amore daaraan te wijden.

De ontvangst te Weltevreden is inderdaad vriendschappelijk en er is hier niemand, waarover ik mij zou te beklagen hebben. Ook de uitgaven vallen nog al mee: ongeveer *f* 1500 's maands, aanschaffingen van meerderen omvang niet medegerekend. Het lag in het bestek mijner zending, de omgevingen van Batavia te verkennen en dit is nu geschied. Die omstreken hebben zeer veel van Holland, maar zijn derhalve niet schoon. Het vroeger ongezonde, maar sedert door doeltreffende gezondheidsmaatregelen gunstiger bekende oud-Batavia is schier geheel door de Europeanen verlaten. De Chinezen spelen daar de hoofdrol; zij bewonen de grootste voorstad. De Chinesche bevolking te Batavia bedraagt 60.000 zielen; ik ben met de opperhoofden wel bevriend en zij komen mij bezoeken. De Chinezen nemen zeer toe in den Indischen Archipel en voor de Europeanen is dat misschien niet zonder gevaar.

Er is hier een whist-club, men speelt het punt tegen een gulden. Ik ben er lid van geworden. Ook hebben wij hier een fransch theater, opera en vaudeville; het abonnement voor zes voorstellingen is *f* 20.—.

Vele jonge Duitschers, gedeeltelijk van zeer goeden huize, maar die het een of ander op hunne rekening hebben, komen herwaarts om hun geluk te beproeven, meenende dat hun verleden hier niet bekend zou worden. Gewoonlijk echter zorgen afgunst en jaloezij wel, dat de berigten daarvan niet achterblijven; soms zelfs wordt ook wel van hier berigt ingewonnen. Voor vreemdelingen wordt het hier allengs moeijelijker om vooruit te komen, van wege het groot aantal Hollanders en hunne op langen diensttijd gegronde aanspraken. Ik vooral, moet ten aanzien der Duitschers zeer behoedzaam wezen, zoo lang ik hun vroeger leven niet ken. Het is moeielijk om daarbij een goeden middenweg in te slaan, om geen ijdele verwachtingen gaande te houden en om niet, door het uitdoven van alle hoop, tot vertwijfeling te brengen....

De tijd mijner afreis naar de binnenlanden van Java nadert. Ongeveer 8 maanden zal die togt vorderen. Dat is het belangrijkste deel mijner opdragt. Ik geef mij moeite om het Maleisch te leeren; die taal is hier wat de *lingua franca* in de Levant is. In W. von Humboldt's werk „over de kawi-taal" vindt men veel daarover. Ik heb daarom dat boek, als eene noodzakelijke voorbereiding tot zoodanige taalstudie, het eerst onder handen genomen."

De reis duurde van 28 Februari tot 27 November. Uit hetgeen de generaal daarover in zijn journaal schreef, teekenen wij alleen het volgende aan.

„Als hier aanzienlijke of hooggeplaatste Europeanen ergens behagen in scheppen of iets willen doorzetten, dan wordt het hun zoo gemakkelijk gemaakt, dat, hetgeen anders bezwaarlijk zou kunnen ondernomen worden, eene zaak van genoegen wordt. Maar hoeveel duizend arme Javanen moeten daarvoor in onbetaalde heeren- of vroondienst den zwaarsten arbeid verrigten en zich allerlei ontbering getroosten. Op de toppen der steilste bergen worden wegen gebaand om er over te kunnen rijden; hutten gebouwd, waartoe al het materiaal moet aangesleept worden; de regenten en districtshoofden moeten aan vreemdelingen hunne beste paarden leenen; honderden moeten te paard den togt mede maken, anderen de bagage aanvoeren. Muziek (gamlang) en danseressen (rongings) staan op alle stations gereed om de vreemlingen terwijl zij van paarden verwisselen, eene aangename verpozing te verschaffen; eerebogen met guirlandes van bamboes en bloemen zijn er opgerigt....

Voorts zag ik die arme Javanen in een plas-regen, op de hooge bergen, van koude rillen en beven, 6000 voet boven de oppervlakte der zee (Gedong Badak, helling van de Gede); de temperatuur dezer hoogte staat voor hen gelijk met die van een kouden winter....

Nadat wij hier boven een paar uren hadden doorgebragt, keerden wij naar Tjipannas terug, aten daar des middags en reden des namiddags naar Tjanjor (Tjiandjoer), de hoofdplaats der Preanger-Regentschappen, waar Generaal Cleerens, in zijne hoedanigheid van resident, ons met de meeste gastvrijheid ontving.

Te Tjipannas heb ik kennis gemaakt met den hortulanus van Buitenzorg, zekeren heer Teijsman, die mij zijne hulp beloofde voor de verzameling van een herbarium, en van vogels en insecten, die voor het museum te Wiesbaden bestemd zijn. Hij is een uitstekend botanicus, die als zoodanig in Europa verdient op prijs gesteld te worden.

Den 18de vertrokken wij van Tjanjor naar de Wijnkoopsbaai, overnachtten te Tjimahie en kwamen den 19de te paard aan de Wijnkoopsbaai, eene opene bocht die een talrijke vloot bergen kan. Gedurende den Oost-moesson liggen de schepen daar veilig, maar voor de verdediging is zij ongeschikt, dewijl de ingang 4 mijlen breed is. Er

is een zout-magazijn, een koffiepakhuis en een kas met een geldvoorraad van 120 duizend gulden in koper. De pakhuismeester Mijnheer Harbord is een Hanoveraan....

Het is wel bemoeijelijkt om antiquiteiten van hier weg te voeren, maar men kan zich zulke afgodsbeelden toch verschaffen en een Ganesa (den god der wijsheid met een olifantssnuit, naar de buddhistische fabelleer) moet ik volstrekt naar Hornau zenden. Ik heb daartoe beschikkingen gemaakt en geef nu tevens verslag van mijne nadere aanschaffingen.

Ik heb goed geconserveerde exemplaren van Siwa, Doerga, Buddha, Ganesa, Linggam en Yoni.... Maar waar zullen wij deze steenen beelden te Hornau eene plaats geven? Op de brug gaat het niet, dewijl ik den heiligen Nepomuc, die daar reeds staat, niet in zijne regten wil krenken; het boschje was eene meer eigenaardige plaats; het is te hopen, dat zij tot geen fanatieke beweging aanleiding zullen geven. Ook zend ik een antieken bronzen Buddha naar huis, dien ik voor mijzelven wensch te behouden.... Ik heb ook de dwaasheid begaan, of liever door een mijner verkwistende adjudanten laten begaan, van twee groote indische klokken (gongs) voor *f* 400 te koopen. Maar de klank is werkelijk zoo schoon en indrukwekkend, als ik nog nimmer gehoord heb. Zij worden opgehangen en met een klepel van gom-elastiek aangeslagen; de een is voor Hornau, de ander voor Monsheim. [1]) Gaudeatis igitur (Verheugt er u mede).

Met de vordering van mijn werk en over mijne begeleiders ben ik bij voortduring tevreden. Ik hoop door eene grondige en doorwrochte behandeling mijner taak eer te behalen: doch ik moet er bijvoegen, dat de menigvuldigheid der aangelegenheden van mijn dienstwerk mij zoo overstelpt, dat ik sedert een jaar aan geen andere dingen meer denken kan, dan die daarop betrekking hebben. Ik verheug mij op het oogenblik, waarop ik met onbevangen geest weder wat anders zal kunnen opvatten.... Van mijne tevredenheid over mijne begeleiders heb ik reeds bij herhaling gesproken. Ook met generaal van der Wijck even als in het algemeen met de autoriteiten hier, bleef ik op den vriendschappelijksten voet, — dat was de neteligste zijde van mijne zending en ik heb reeds een compliment daarover uit den Haag gehad."

Na een reis over Java van Anjer tot Banjoewangi keerde de generaal naar Batavia terug en maakte daarna van Mei tot September 1846 een reis over Sumatra (Benkoelen, Padang, Padangsche Bovenlanden, Tapanoeli en van Benkoelen over land naar Palembang). Ons bestek veroorlooft niet uit het verhaal omtrent die reis het een en ander over te nemen. Vóór zijn vertrek naar Europa (1 Nov. 1846) over Britsch-Indië, Egypte en Italië, schreef de generaal:

---

[1]) Beide gongs bevinden zich thans (nl. in 1866) in de ruïne van het slot te Heidelberg en zijn eigendom van den slotvoogd.

„15 Mei 1846 is voor mij een belangrijke dag, want vooreerst heb ik, na lang wachten, eindelijk weder brieven van huis ontvangen, met niets dan goede berichten; voorts heb ik heden mijn rapport geëindigd en onderteekend, zoodat ik het voornaamste gedeelte mijner zending als afgeloopen mag beschouwen. Of het een militair meesterstuk is, of men met de slotsom van mijnen arbeid tevreden zal zijn — of men al mijne voorstellen zal goedvinden, dat weet ik niet...., maar dat het een diplomatiek meesterstuk is, dat ik, bij een volkomene, pligtmatige onafhankelijkheid en zelfstandigheid in oordeelen en handelen, nogtans tot het laatste oogenblik met alle autoriteiten in de beste overeenstemming en op den vriendschappelijksten voet ben gebleven, dat durf ik een meesterstuk noemen van diplomatie. In twee punten zal men mij regt laten wedervaren: dat ik geen moeite heb ontzien en dat ik met beleid en voorzichtigheid ben te werk gegaan". [1])

„In ieder opzicht mag ik over mijn verblijf in Indië tevreden zijn en met dankbaarheid moet ik erkennen, dat ik in deze geheele onderneming zeer veel geluk heb gehad, maar het grootste geluk is, dat ik hopen mag alle mijne geliefde dierbare betrekkingen (waaronder v. G.'s bejaarde ouders) weder te vinden. Het doet mij slechts leed,

---

[1]) Dat die eigen-lof niet onverdiend was, kan o.a. blijken uit een brief (26 Mei 1845) van een Nederlandsch hoofdofficier op Sumatra (Bandar Alam) aan een zijner betrekkingen in Nederland: „Et maintenant mon cher ami, pour ce qui concerne la mission du général de Gagern, je suis entièrement de votre avis. Peut-être etois-je le seul de mon opinion, avant l'arrivée du général. Un tel disait que c'etoit une humiliation pour le général Cochius, qui maintenant n'avait qu' à prendre sa pension, parce qu'il ne pouvait plus rester à la tête de l'armée avec honneur. Un autre se trouvait humilié parce que la mission etoit donnée à un Allemand. Beaucoup d'autres mauvaises opinions existèrent encore, parce qu'on etoit en erreur sur le véritable but de la mission. J'ai combattu ces opinions. Aux uns je disais: pourquoi ne vous trouvez-vous pas humilié de ce que tous les trois mois un officier *de l'administration* vient contrôler les details de votre bataillon etc. Aux autres qui prétendoient qu'on aurait dû choisir parmi les officiers généraux hollandais de naissance, je passois en revue nos généraux, qui pouvoient aspirer à cette mission par quelques capacités et services rendus, mais ne possédoient pas les connoissances requises pour une mission aussi delicate, ou il falloit donner un aperçu général de tous les moyens de défense de Java, de l'armement etc. Je fis une parallèle entre le général de Gagern et plusieurs autres, je fis réconnoitre l'amabilité, la reserve et la modestie du premier. Je peignis les services des Gagern père et fils au service de Hollande et je demontrois qu'il etoit aussi hollandais que nous. Maintenant que le général de G. est sur les lieux, recevant beaucoup d'officiers et les recevant avec plaisir et aisance, on le loue. Dans les inspections il tient note de tout, sans faire jamais de remarque. Il est très reservé, même boutonné, ce qui est la conduite d'un homme sage...." (Volgens den oud-kolonel W. C. Nieuwenhuijzen kan de schrijver van dezen brief niemand anders zijn geweest, dan de Lt.-Kolonel (later Lt.-Gen.) J. van Swieten).

dat ik een mijner reismakkers, den luitenant George, moet achterlaten: hij ligt ziek aan dyssenterie en zal, zoodra hij hersteld mocht zijn, regtstreeks naar Holland terugkeeren. List wordt kapitein en adjudant van den G.-G. Rochussen; daarentegen zal, behalve le Clerq, de Heer van Aerssen, vroeger legatie-secretaris te Brussel en die den Heer Rochussen naar Java vergezeld had, met mij naar Europa terugkeeren. Tot het laatste oogenblik zijn mijne dienstbetrekkingen alleraangenaamst geweest. De G.-G. behandelt mij met vriendschap en vertrouwen".

Na zijn terugkeer te 's Hage werd de generaal benoemd tot commandant der reservebrigade, waaraan de functiën waren verbonden van gouverneur der residentie en van provincialen commandant van Zuid-Holland.

In April 1848 vroeg en verkreeg hij verlof en vertrok naar Duitschland. Daar was, in Baden, een opstand uitgebroken, onder leiding van Hecker, en de Badensche regeering wenschte den generaal v. G. het opperbevel te geven over de troepen, bestemd om tegen de opstandelingen op te trekken. Zonder de gevraagde goedkeuring van de Nederlandsche Regeering af te wachten, stelde hij zich aan het hoofd van drie bataillons infanterie, drie escadrons cavallerie en eenige artillerie en deed bij Kandern vruchtelooze pogingen om de leiders van den opstand van hunne voornemens af te brengen. Na een te vergeefs gevoerd mondgesprek met Hecker, stonden de beiden partijen bij den Scheideck tegenover elkander. Op het geroep „de generaal vóór" begaf v. G. zich naar de opstandelingen en trachtte hen tot het nederleggen der wapenen te bewegen, doch zonder gewenscht gevolg. Hij steeg weder te paard en was voornemens het bevel tot den aanval te geven, toen hij door vijandelijke kogels getroffen werd en spoedig daarna den geest gaf. (20 April 1848). Zoo eindigde het veelbewogen leven van dezen merkwaardigen man.

J. H.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Dr. K. W. van Gorkom's Oost Indische cultures, opnieuw uitgegeven onder redactie van **H. C. Prinsen Geerligs.** *Aflevering 1.* Rijst, door **J. J. Paerels.** Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1911. 4°. Met platen en illustraties. [48 blz. *f* 0.50].

Neerlands Indië. Land en volk; geschiedenis en bestuur; bedrijf en samenleving. Onder leiding van **H. Colijn** door deskundigen, met een Voorwoord van **J. B. van Heutsz.** *Aflevering 12.* Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier". 1911. 4°. Met afbeeldingen. [blz. 353—378. *f* 0.45].

Vereeniging „Oost en West". Jaarboekje 1911. Jaarverslagen 1910, geldelijke verantwoording van het Hoofdbestuur over 1909 en 1910, begrooting 1912 en opgave van de eereleden, de samenstelling der verschillende besturen en commissies. Den Haag, „Luctor et Emergo". 1911. 8°. [92 blz.].

Mr. G. D. Willinck. Non tali auxilio! of wijlen Prof. Dr. G. A. WILKEN, zoomede Mr. F. D. E. VAN OSSENBRUGGEN en beider arbeid op vergelijkend rechtswetenschappelijk gebied. Zutphen, J. NIJKAMP. 1911. 8°. [66 blz. *f* 0.60].

J. Nuhout van der Veen. Nogmaals „Irrigatie en landbouw op Java" en een woord over het overbrengen der irrigatie-afdeelingen naar het Departement van Landbouw. 's-Gravenhage, G. A. KOTTMANN. 1911. 8°. [91 blz. *f* 1.25].

Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem No. 48. Juli 1911. Inhoud: Verslag over het jaar 1910 met Bijlagen. Met afbeeldingen. Uitgave van het Museum. Druk van J. H. DE BUSSY, Amsterdam. 1911. 8°. [192 blz. *f* 1.50].

Vereeniging „Oost en West". Afdeeling: Informatie-bureau. No. 4. De ingenieur in Nederlandsch-Indië. Overzicht van den werkkring en van de vooruitzichten op plaatsing, benevens inlichtingen omtrent opleiding en financieele positie (door **L. J. C. van Es**). 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. (1911). 8°. [104 blz. *f* 0.40].

P. C. Flu. De Filaria-ziekte in Suriname, door — — Officier van gezondh. der 2e kl. N.-O.-I. leger.[1]) 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. 1911. 8°. Met platen en illustraties. [93 blz. *f* 1.—].

H. Miehe. Javanische Studien. Des XXXII. Bandes der Abhandlungen der mathematisch-physische Klasse der königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. No. IV. Mit 26 Textfiguren. Leipzig, B. G. Teubner. 1911. 4°. [136 blz. *f* 3.90].

Wetten (Javaansche), verordeningen, regelingen, besluiten, bevelschriften en andere bepalingen op agrarisch gebied in Jogjakarta. Verzameld, vertaald en van aanteekeningen voorzien door **J. D. Hunger.** *Deel II.*[2]) Pranatanbekel. (Javaansche tekst). Semarang—Soerabaia—'s-Gravenhage, voorheen G. C. T. VAN DORP & Co. (1911). gr. 8°. [XVIII en 340 blz.].

---

[1]) De omslag-titel luidt: Filarionderzoek in Suriname.
[2]) Deel I en III verschenen eerder.

N. M. C. Verweij Mejan: De „landrente-belasting-werkzaamheden in 1910", door den Wd. Inspecteur voor de landelijke inkomsten en verplichten diensten. Met 9 bijlagen. Batavia, Topographische Inrichting. 1911. gr. 8°. [69 blz.].

Dr. W. van Lingen: De Protestantsche Kerk in Ned. Oost-Indië. Baarn, Hollandia-Drukkerij. 1911. 8°. [Kerk en Secte. Serie V. No. 4.] [46 blz. ƒ0.40].

B. TIJDSCHRIFTEN. ENZ.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Genootschap. *2e Serie, dl. 28 (1911), No. 5.*

Dwergstammen in Zuid-Nieuw-Guinea (met plaat), door Prof. A. J. P. VAN DEN BROEK. — De exploratie van Nieuw-Guinea (met kaart). — Het Kamaka Wallar, een karstmeer op Nieuw-Guinea (met plaat), door Prof. J. E. NIERMEIJER. — Tweede mededeeling omtrent de Timor-expeditie van Prof. Dr. G. A. F. MOLENGRAAFF.

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. *Deel LIII, Afl. 3 en 4. 1911.*

Gedateerde inscripties van Java, door Dr. N. J. KROM. — De heiligen van Java III. Soenan Geseng, door Dr. D. A. Rinkes. — Het een en ander over oudheidkundige monumenten in de XXVI Moekims (IX Moekims-Toengkoeb) in Groot-Atjeh, door W. GOLDIE (met platen). — Nadere gegevens omtrent den Batoe Pahat in Sekadau, door J. BOUMAN (met plaat). — Aanvullingsnota van toelichting betreffende het rijk van Langkat. — Eene chatib-inscriptie uit de vorige eeuw. Mededeeling van C. M. PLEYTE. — Een protest, door Dr. N. J. KROM. — De datum op den grafsteen van Malik Ibrahim te Grĕsik. Mededeeling der Redactie. — Lijst van uitdrukkingen die gebruikt worden in de Javaansche goud- en wapensmederij (en die niet voorkomen in het Jav.-Nederl. handwoordenboek van GERICKE-ROORDA, ed. 1901), door R. M. MANGKOEDIMEDJA.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. *Deel LVIII. 4e Stuk. 1911.*

Woordenlijst tot de pantoens Njai Soemoer Bandoeng, Tjioeng Wanara en Loetoeng Kasaroeng, door C. M. PLEYTE.

Id. Deel LIX. 2e Stuk. 1e gedeelte. Babad Tjerbon. Uitvoerige inhoudsopgave en noten door wijlen Dr. J. L. A. BRANDES, met inleiding en bijbehoorenden tekst; uitgegeven door Dr. D. A. RINKEL.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel XLI. Afl. 7. 1911.*

Aanteekeningen betreffende de bestuursinrichting in de onderafdeeling Tebŏ en de daarmede samenhangende volksinstellingen en gebruiken, door W. C. VAN DER MEULEN. — De Fransche koloniale politiek, door L. VAN VUUREN.

Berichten en Mededeelingen der Vereeniging van Ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur. *No. 13. 1911.*

Politie in de binnenlanden van Java en Madoera, door J. D. DE VRIES. — Maatregelen in het belang van de Inlandsche visscherij op Java en Madoera, door J. PH. BALJON.

Id. No. 14. Voorbereiding reorganisatie bestuurswezen in Ned.-Indië en lotsverbetering Inlandsche ambtenaren op Java en Madoera.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *Deel 66. Tweede afl. 1911.*

Dajakkische Fabeln und Erzählungen, von H. SUNDERMANN. — Lexicographische bijdragen, door Prof. CH. A. VAN OPHUYSEN. — Zang IV van den Wiwāhā vergeleken met het Oud-Javaansche origineel, door J. KATZ. — Het aantal hofreizen van Rijklof van Goens, door J. W. IJZERMAN. — Het Infix-prefix *In*, door Prof. Dr. H. KERN. — K-um-a of Kuma? door A. BOLSIUS S. J. — Verslag van J. A. LOEBÈR JR. te Elberfeld, over zijn studiereizen ten behoeve der Indische Kunstnijverheid met ondersteuning van het Dep. van Koloniën in de jaren 1909 en 1910. — Eerste bijdrage tot de kennis van de taal der „Pesegem" van Centraal-Nieuw-Guinea, verzameld tijdens de expeditie naar het Sneeuwgebergte, door J. W. VAN NOUHUYS. — Het strafrecht der Dajaks van Tajan en Landak, door M. C. SCHADEÉ. — Notulen der vergaderingen van 17 Sept. 1910—17 Juni 1911.

Onze eeuw. *11e jaarg. Sept. 1911.*
Koloniale politiek, door Dr. E. B. Kielstra.

De Gids. *75e jaarg. 1 Sept. 1911.*
Kartini, door Mr. C. Th. van Deventer (Bespreking van: Raden Adjeng Kartini, Door duisternis tot licht).

Het Huis Oud en Nieuw. *Augustus 1911.*
Gegoten koperwerk van Java en Sumatra in het ethnologisch museum te Rotterdam, door Joh. F. Snelleman (met afbeeldingen).

Het Nederlandsche Zeewezen. *10e jaarg. 15 Sept. 1911.*
Voor drie jaar naar de Oost (vervolg), door Z. (met afb.). — Visscherij op Java en Madoera (vervolg).

Weekblad voor Indië. *8e Jaarg. 1911-1912. No. 13.*
Indische oudgast-typen, door Gabriël (vervolg, zie ook No. 14—15).
Id. No. 14. De Timor-surprise, door M. van Geuns. — De vezeltentoonstelling (met afb.). door v. d. L. (zie ook No. 15—16). — De nieuwe resident van Batavia (met portret). — Indische penkrassen, door Ofoei (zie ook No. 16).
Id. No. 15. Aan de Indo's, door Otto Knaap. — Timor, de B. V. en de Schutterij, door X.
Id. No. 16. Franz Junghuhn, door Augusta de Wit (zie ook No. 17). — De expeditie naar Timor (met afb.).
Id. No. 17. De nestor der Midden-Javasche planters (H. D. Mac Gillavry), door M. (met portret). — De cultuurschool te Buitenzorg (met afb.). — De negersoldaten op Timor (met afb.), door L. — De ingestorte aanbouw achter Pasar Besar (te Soerabaja), door v. d. L. (met afb.).

De Indische Mercuur. *34e jaarg. 1911. No. 34.*
Vezelcongres te Soerabaja. Literatuurberichten, bewerkt onder toezicht van Dr. J. Dekker (vervolg, zie ook No. 35). — Geschiedenis van de wetgeving op de suiker in de verschillende productielanden, enz. door H. C. Prinsen Geerligs. — Bananenkultuur, door Dr. J. Dekker. — Nieuws uit Java's theedistricten, door Dr. A. W. Nanninga. — Proeve van eene verklaring van de sereh-verschijnselen van het suikerriet, door Dr. H. M. Quanjer. — Het eerste vezelcongres te Soerabaja (vervolg). — De werving van werkkrachten in Ned.-Indië voor Malakka en andere buitenlandsch koloniën. — De Pamanoekan- en Tjiasem-landen.
Id. No. 35. Bericht omtrent de gouv. kina-onderneming over het 2e kwartaal 1911. — Invoer op- en uitvoer van Java in 1911.
Id. No. 36. Periodieke staten van de maalresultaten van de Java-Suikerfabrieken.
Id. No. 37. Robusta of hevea in Oost-Java? — De vezeltentoonstelling te Soerabaja. — Zondagsrust op de kebons. — Koloniale landbouwtentoonstelling te Deventer in 1912.

Cultura. Orgaan van het Ned. Instituut van Landbouwkundigen. *23e jaarg. No. 276. Augustus 1911.*
Suikerriet uit zaad en selectie langs geslachtelijken weg (met plaat), door J. Sibinga Mulder. — Bijdrage tot de kennis van het klimaat van Oost-Java. Weersoverzicht van Juni, door M. Buysman.

Buiten. Geïllustreerd Weekblad. *5e jaarg. 1911. No. 33-34.*
De tabakscultuur in Ned.-Indië, door Dr. H. H. Zeijlstra Fzn.

Teysmannia. *22e Jaarg. 1911. Afl. 7.*
Garoe-hout, door K. Heijne. — Sorghum vulgare L., door H. J. Wigman. — Hoe moeten besmettingsproeven ingericht worden (vervolg); door Dr. A. W. K. de Jong. — Helianthus (Zonnebloem), door H. J. Wigman. — Bijdrage tot de kennis der zoogdieren van Celebes, door P. A. Ouwens (met platen). — De bereiding van zondroge copra, door Dr. A. W. K. de Jong.

Der Tropenpflanzer. *15. Jahrg. Nr. 9. Sept. 1911.*
Der Tabakbau in den Vorstenlanden auf Java, von Prof. Dr. H. Miehe.

Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde. *26e jaarg. (1911). No. 3.*
De verspreiding der djatibosschen in Ned.-Indië, door R. Schuiling.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Deel 96 (1911). Nos. 7-8.*
Non bis in idem in geval van ontslag van alle rechtsvervolging. Verhandeling van Mr. P. R. Hoorweg. — Het Inlandsche rechtswezen op Java, Verhandeling van Mr. A. van Gennep.

Indisch Militair Tijdschrift. *42e jaarg. (1911). No. 8.*
Denkbeeld om in de opleiding tot onderluitenant bij de Infanterie meer uniformiteit te brengen, door J. H. C. Vermeer. — De diensthond in Indië, door G. J. Tymstra. — Ziekendragers, door J. Kouwenaar. — Eene von Moltke'sche verdediging van onzen archipel. — De vliegmachine voor militair gebruik. — Met politiehonden de rimboe in. — Over den tactischen verkenningsdienst der cavalerie. — Van vreemde legers. Enz.

Korte berichten voor landbouw, nijverheid en handel. *1e jaarg. No. 19. 1 Augustus 1911.*
De zijdeteelt in Ned.-Indië. II. De zijdeteelt in de onderafdeelingen Sepoetih en Sekampong der afdeeling Sepoetih Toelang Bawang. — Kleverigheid van rubber. — Korte aanteekeningen omtrent den handel in de zoogenaamde „Groote Oost". (Vervolg).

Het Koloniaal Weekblad. *11e jaarg. 1911. No. 36-37.*
Het wetsontwerp betreffende eene reorganisatie van het bestuurswezen in Nederlandsch-Indië, door een oud-ambtenaar van het Binnenl. Bestuur.

Lichtstralen op den Akker der Wereld. *17e jaarg. 1911. Afl. 4.*
Ant. A. Pennings in Bantam, door S. Coolsma (met portret en platen).

De Macedoniër. Zendingstijdschrift. *Sept. 1911.*
De Posso-missie, door H. Dijkstra. — Christelijk Hollandsch-Javaansche scholen, door D. Bakker.

Berichte der Rheinische Missions-Gesellschaft. *1911. No. 9.*
Bilder aus der Batakmission: Auf der Steppe. — Rings um den Tobasee.

The Geographical Journal. *September 1911.*
Explorations in Dutch New Guinea, by Captain C. G. Rawling (with plates and map).

Zeitschrift der Deutschen Geologischen Gesellschaft. *No. 3. 1911.*
Zum Problem der Entstehung der Umrissform von Celebes, von H. von Staff.

Den Haag, 25 September 1911. W. C. Muller.

Overheerschers en overheerschten in Nederlandsch-Indië. [1]

DOOR

F. W. A. L. DE NIJS,

Controleur Binn. Bestuur.

Hoewel ik vermoed, dat bij menigeen bedenking zal rijzen tegen de woorden overheerschers en overheerschten, heb ik gemeend, ze toch te moeten bezigen, daar zij naar mijn gevoelen beter dan welke andere ook, de ware verhouding aangeven, die bestaat tusschen de Nederlanders en de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië.

Men zou — met erkenning misschien van de bestaande tegenstelling — kunnen opmerken, dat de door het gebruiken van die woorden opgewekte gedachte niet aangenaam aandoet, maar dan vraag ik: Kan men eenig tijdvak van de geschiedenis der Nederlandsch-Oost-Indische bezittingen noemen, waarin Neêrlands heerschappij — ik heb hier meer speciaal het oog op de Buitenbezittingen — zich op krachtiger wijze openlijk heeft doen gelden dan in het laatst verloopen regeeringstijdvak? En verder: kan men eenige aannemelijke reden aanvoeren, waarom de Nederlanders niet trotsch zouden zijn op hunne heerschappij over het reusachtige eilandenrijk, dat, naar Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje op de laatste bladzijde [2]) van zijn werk „Mekka" opmerkt, „een talentvol schrijver in een van zijn ongelukkigste oogenblikken „ „Insulinde" " gedoopt heeft".

Wel is waar, dat naar de meening van sommigen Nederland in de uitoefening van zijne heerschappij het niet altijd even nauw genomen heeft met de algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid, maar ook al zou dat zoo zijn, dan staat daartegenover, dat de bevolking van den Indischen archipel, door allerlei omstandigheden min of meer voorbeschikt, om door vreemden overheerscht te worden, dan toch nog wel slechter overheerschers getroffen zou kunnen hebben.

Evenwel, die laatste waarheid zullen als regel slechts de overheer-

[1]) Bovenstaand opstel geeft in substantie den inhoud weder van een in Mei ll. in de Bestuursacademie gehouden voordracht, welke, in den tweeden persoon meervoud uitgesproken in een besloten gezelschap, door den schrijver eenigszins gewijzigd is, om haar voor de pers geschikt te maken.

[2]) Mekka II, blz. 393.

schers op haar juiste waarde schatten. Met betrekking tot de overheerschten bestaat steeds het gevaar, dat zij iedere overheersching beschouwen als een onrecht, dat zij door hunne onmacht helaas verplicht zijn te dragen, maar daarom toch niet minder goed gevoelen. En dubbel gevaarlijk is dat, waar men zulk een gevoelen gewoonlijk meesterlijk verbergen zal, zoodat van het bestaan er van alleen kan blijken door enkele op zichzelf staande gevallen van zóó peilloos diepen haat, dat men zich in het bewustzijn van zijne volstrekte onmacht tegen de overheersching zelve laat verleiden tot buitensporigheden jegens de vertegenwoordigers van het overheerschende ras. Ik geef toe, dat dergelijke uitingen van haat in Nederlandsch-Indië betrekkelijk weinig voorkomen, maar men zal moeten erkennen, dat het beter zou zijn, als zij zich in het geheel niet voordeden.

Intusschen, al is de tegenstelling tusschen overheerschers en overheerschten nu eenmaal onvermijdelijk, niets belet den overheerschers, haar zooveel mogelijk te verzachten; hun positie eischt zelfs, dat zij de overheerschten overtuigen, dat het belang van beide partijen medebrengt, naast elkander voort te schrijden op den weg naar ontwikkeling, dat het jachtterrein ruim en rijk genoeg is om in beider behoeften te voorzien en dat het eventueel voor de overheerschten niet hetzelfde zou zijn, of zij door de kat, dan wel door den kater gebeten worden.

Om mijnerzijds daartoe een steentje bij te dragen, waag ik het hier mijne meening te uiten omtrent de wijze, waarop dat einddoel zoo al niet bereikt, dan toch nagestreefd zou kunnen worden.

Op den voorgrond wensch ik te stellen, dat ik het assimilatie-denkbeeld beslist verwerp, als zijnde eene waanvoorstelling, waarvan trouwens Tartarin zelf reeds teruggekomen is. Ik kan derhalve ook niets gevoelen voor associatie, waarmede mijns inziens slechts bedoeld kan zijn een volmaakter vorm van assimilatie, althans naar de omschrijving, die in rechten gegeven wordt van eene maatschap, namelijk eene overeenkomst, waarbij twee of meerdere personen zich verbinden, om iets in eene gemeenschap te brengen, met het oogmerk om het daaruit ontstaande voordeel met elkander te deelen [1], met dien verstande, dat de vennooten niet kunnen bedingen, dat zij de regeling der hoegrootheid van hun aandeel aan een hunner of aan eenen derde zullen overlaten. [2]

Ik acht het daarom verkieselijker, de zaken te bezien, zooals die zich aan ons voordoen, hel belicht door de tropenzon, dan mij op te houden met uitersten, die een gevolg zijn van onvermijdelijke wisselwerking. Actie wekt reactie. Viert in het verre Oosten het dualisme hoogtijd, dan vermeit zich het Westen met assimilatie-theorieën;

---

[1] Zie art. 1618 Ind. B. W.
[2] Zie art. 1634 Ind. B. W.

knallen ginds de Männlichers in alle deelen van den archipel, dan hooren wij hier van ethische politiek; huilt men daar om een arbeidsproletariaat, dan wordt hier gesproken over educatie. Dat tusschen die uitersten nogal deining staat, behoeft geen nader betoog. Den bestuurder van het regeeringsscheepje behoeft zulks echter geen zorg te baren, immers hij heeft slechts in het gebeuren daar en hier te zien de roode en groene lichten, die zijn weg afbakenen en die hem, bij verstandig beleid, in veilige haven kunnen brengen.

Wie is die bestuurder van het regeeringsscheepje? Het Regeeringsreglement (art. 1) geeft ons het antwoord op die vraag. Hij oefent het bestuur uit in naam van den souverein, op den voet en onder de bepalingen van evengenoemd reglement; handhaaft dus de Nederlandsche souvereiniteit en is voor zijn bestuur verantwoordelijk (zij het indirect) aan het Nederlandsche volk, een stelsel van bestuur, dat n. m. b. m. het eenig juiste is voor eene koloniale mogendheid als Nederland. De bezittingen, overeenkomstig bepaald aangegeven regels bestuurd in den zin door de bezitster gewild, en van dat bestuur verantwoording niet aan de bestuurden, maar aan de bezitster.

Hoewel velen daarin met mij van gevoelen verschillen, ik ben van meening, dat over menschen, verhoudingen en toestanden alleen dan een objectief oordeel mogelijk is, wanneer men er niet midden tusschen in staat, maar vanuit een verwijderd uitzichtspunt neerziet op die verscheidenheid — en deze is bont in onze Oost. Het zwaartepunt van de Regeering behoort dus te blijven in het overheerschende land en niet in het overheerschte gebied, waarover een voor het geheel verantwoordelijke persoon gaat, die, met het oog op de uitgestrektheid van zijne bevoegdheid, in zooveel mogelijk homogeen genomen gebiedsdeelen wordt vertegenwoordigd door hoofdambtenaren, die er in zijnen naam het bestuur voeren. [1])

Rechtstreeks aan deze hoofdambtenaren ondergeschikt komen dan de in eerste instantie voor den goeden gang van zaken aansprakelijke, in de laatste decennia zoo ongunstig beoordeelde Europeesche ambtenaren, die het dagelijksch bestuur voeren over gedeelten van gewesten en de van regeeringswege aangestelde of erkende hoofden, die de onmiddellijke leiding behoorden te hebben van de Inlandsche bevolking. „Behoorden te hebben" schrijf ik, want, hoewel het Regeeringsreglement uitdrukkelijk bepaalt, dat, zooveel de omstandigheden het toelaten, de Inlandsche bevolking gelaten wordt onder de onmiddellijke leiding van hare eigene hoofden [2]), weet een ieder, hoe het beginsel in die bepaling uitgedrukt en wel eens genoemd „de zuil van ons gezag in Nederlandsch-Indië" [3]), in de praktijk hare toepassing gevonden heeft,

[1]) Zie art. 68 R. R. v. N.-I.
[2]) Zie art. 67 R. R. v. N.-I.
[3]) Zie Mr. C. W. Margadant. Het R. R. v. N.-I., deel III, pag. 17.

Er is wel eens betoogd, dat de taak der mindere hoofden zich geleidelijk heeft uitgebreid en zich in de toekomst nog verder moet uitbreiden. Dat is mijns inziens niet volkomen juist: De taak der Inlandsche hoofden in het algemeen heeft zich niet uitgebreid, noch moet zij zich uitbreiden. Die taak, zooals zij hun is toegedacht door het Regeeringsreglement, is zelfs niet voor uitbreiding vatbaar. Mij dunkt, dat de onmiddellijke leiding van de Inlandsche bevolking al het maximum is, dat den hoofden der overheerschten kan worden gelaten en dat de mannen van 1854 de grenslijn tusschen Europeesch en Inlandsch bestuur op de juiste plaats hebben getrokken.

De Inlandsche hoofden verrichten den arbeid van den man aan het stuurrad, waarmede aan het schip de goede richting wordt gegeven, de Europeesche ambtenaren vervullen de taak van den stuurman, die weet, waarheen het schip moet, die den ter bereiking van de bestemming noodigen koers aangeeft en toeziet, dat de roerganger dien koers houdt. Vinden sommigen de werkzaamheid van den man aan het rad te onbeduidend voor hem en achten zij hem vertrouwd en geschikt genoeg, om de taak van den stuurman over te nemen? Zoo ja, dan hoop ik voor hen, dat hij zijne vrijkomende handen niet in de allereerste plaats gebruiken zal, om hen te werpen in het element, dat de bewaarplaats is van het gebeente van zoovelen onzer roemruchte voorvaderen. Eén troost kan ik hun op die eventueele uitvaart medegeven, namelijk deze, dat zij dan althans meer bereikt zullen hebben dan het ideaal, dat zich, volgens Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje, de Europeesche ambtenaren hebben te stellen: „zichzelve geleidelijk voor een goed deel overbodig te maken". [1])

Of dit ideaal in overeenstemming is met de voorstellingen, die men zich gemaakt heeft, weet ik niet, wel kan ik voor mijzelven verklaren, dat ik het niet koester. Mij dunkt, dat ons ideaal — voorloopig althans — niet anders zijn kan dan de handhaving van het Nederlandsche gezag op zoodanige wijze, dat dit werkelijk strekt tot heil van overheerschers en overheerschten. Ter bereiking van dat ideaal zal, ofschoon wij reeds het gloren zien van den morgen, die de werkelijkheid brengen moet, nog een omvangrijke en moeizame arbeid noodig wezen, van welken een niet gering deel komt voor rekening van de bestuursambtenaren, Europeesche zoowel als Inlandsche. Zijn nu deze menschen voldoende berekend voor die zware, steeds zwaarder wordende taak? Terloops vermeldde ik zooeven reeds, dat zij in de laatste decennia weinig gunstig beoordeeld zijn. Afgescheiden van de al- of niet-gegrondheid van dat oordeel, verklaarbaar is het zeker.

Er wordt wel eens beweerd, dat het ambt van bestuurder veel heeft verloren van zijn vroeger belang. Zij, die dat zeggen, oordeelen

[1]) Zie „De inlandsche bestuursambtenaren vooral op Java", door Prof. C. Snouck Hurgronje in *De Gids* van Augustus 1908, blz. 234.

dan echter naar den uiterlijken schijn en zijn hoogstwaarschijnlijk menschen, die meer geven om den indruk, welken eene persoonlijkheid maakt naar buiten, dan om de gevolgen van zijne werkzaamheid naar binnen.

Werden de bestuursambtenaren vroeger over het geheel nog meer beschouwd als door hunne volslagen afhankelijkheid willige werktuigen ter bediening van de kranen, waardoor, naar gelang van omstandigheden, arbeid, producten, munt werden getapt uit het toen nog zoo ruim voorziene koloniale vat, de voortschrijdende algemeene ontwikkeling heeft medegebracht, dat de bestuurden langzamerhand zijn gaan inzien, dat de bestuurders er zijn voor hen en niet omgekeerd, dat die bestuurders door hen worden betaald en voor die betaling diensten hebben te bewijzen. Eenmaal tot dit inzicht gekomen, lag het voor de hand, dat vooral dat deel van de (Europeesche) bestuurden, hetwelk zich maar niet geheel vrij maken kan van den kruidenierssgeest, waarmede het erfelijk belast schijnt, zich geroepen achtte, om een bijna vernietigend oordeel te vellen over de hoedanigheid van de waar, die zij in den vorm van bestuurders voor hun goede geld kregen. Ook hierbij kwam te voorschijn de bekende „fault of the Dutch".

Maar is dat oordeel wel billijk? Toen de wetenschap zich zoo reusachtig snel ontwikkelde en in korten tijd zoo'n omvang kreeg, dat zelfs menschen met buitengewone verstandelijke vermogens haar niet meer konden omvatten, is het gevolg geweest arbeidsverdeeling en vorming van specialiteiten, die op hun beurt alweer zoo'n vooruitgang veroorzaakten van die onderdeelen der wetenschap, waaraan zij zich bijzonderlijk wijdden, dat het aldra ook voor hen noodzakelijk werd, alle krachten in te spannen om hun gebied te blijven beheerschen. Dat in dien wedstrijd de favorieten hunne medestrijders van dezelfde klasse gingen geringschatten, is even begrijpelijk als dat zij de amateurs gingen minachten. Hierdoor wordt, dunkt mij, verklaard het ongunstig oordeel in de latere tijden over de bestuursambtenaren, die, uit den aard hunner uitgebreide taak, in de onderdeelen niet anders kunnen zijn dan amateurs, zoodat het den econoom, den agronoom, den paedagoog, den aesculaap, den jurist, den ..... noem zelf nog maar enkele van die speciale specialiteiten-aanduidingen op, niet moeilijk viel om aan te toonen, dat hetgeen de bestuursambtenaren presteeren op het gebied van staathuishoudkunde, van landhuishoudkunde, van onderwijs, van gezondheidswezen, van recht enz. eigenlijk niet meer is dan dilettantisme. Vereenigt men nu al deze meeningen, dan komt men tot de slotsom, dat de bestuursambtenaren eigenlijk minderwaardigen zijn, maar dat zoo'n gevolgtrekking onjuist is, kan misschien duidelijk worden door het volgende voorbeeld: Om succes te behalen met zijn troep is het voor den direkteur van een speciali-

teitengezelschap niet noodig, dat hij zijne sujetten ieder in diens speciale branche overtreft, maar wel, dat hij hen zoodanig weet te doen optreden, dat hij ieders bijzondere kunstvaardigheid op haar voordeeligst doet uitkomen en daarvan het grootst mogelijke profijt trekt. Op zijne persoonlijkheid als leider komt het dus voornamelijk aan, niet op zijne detailkennis.

Specialiteit is als een zwaard! Hoe krachtiger en geoefender de hand, die leidt, des te grooter de uitwerking, maar toch past het slechts in eene bepaalde scheede en kan het zelfs daarin nog de leidende hand niet ontberen door de neiging om den drager te doen struikelen. Met deze laatste omstandigheid is n. h. v. niet steeds voldoende rekening gehouden. Men heeft zich mijns inziens door het oordeel van specialiteiten laten overbluffen, — om hier geen krachtiger term te gebruiken — heeft hun oordeel tot het zijne gemaakt en is sedert een twintigtal jaren onafgebroken doende met hooger eischen aan de kennis van de bestuursambtenaren te stellen. Voor zoover de Europeesche ambtenaren betreft, is dunkt mij de grens nagenoeg bereikt. Is het al naïef, te veronderstellen, dat één mensch het in den tegenwoordigen tijd ooit zoover zal kunnen brengen, dat niemand anders hem in welk onderdeel der wetenschap ook zal kunnen overtreffen, van algeheel gemis aan menschenkennis zou getuigen de verwachting, dat iemand met buitengewone verstandelijke vermogens daarvan niet het voor hem grootst mogelijke voordeel zal trachten te trekken en zich zal beschikbaar stellen voor een ambt, waarvan hij weten kan, dat dit hem voeren moet naar plaatsen, waar het niet steeds mogelijk zal zijn, die bekwaamheden in haar vollen omvang te ontwikkelen en te benutten.

In onzen bij uitstek materialistischen tijd met zijne steeds toenemende sociale behoeften is kennis een te geschikt middel tot vermogensvorming, om haar niet in hoofdzaak daartoe aan te wenden en zoolang eene regeering het blijkbaar niet stellen kan zonder tevredenheidsbetuigingen en andere onderscheidingen als wissels op de menschelijke ijdelheid, ten einde daarmede te ontkomen aan de noodzakelijkheid om de door hare dienaren bewezen bijzondere diensten te waardeeren in het algemeen erkende ruilmiddel, zoolang zal, denk ik, tevergeefs gewacht worden op de vervulling van het ideaal, dat de knapsten der knappen zich voor de bestuurstaak zullen beschikbaar stellen.

Voorshands zal men hebben te roeien met de riemen, die men heeft. Maar zijn die nu werkelijk zoo slecht? Zijn de bestuursambtenaren — in de eerste plaats dan de Europeesche — inderdaad verstandelijk zulke minderwaardige personen? Zoo ja, waarom voldoen zij dan zoo goed, zoodra zij in eenen specialen werkkring komen of speciale diensten hebben te leiden? Men zou op deze vraag kunnen antwoorden:

omdat alleen de besten tot die speciale betrekkingen geroepen worden. Immers zoo'n speciale opdracht wordt beschouwd als eene onderscheiding. Intusschen, ik ben van een ander gevoelen, namelijk dat wij in bedoelde gevallen sleehts hebben te zien bevestigingen van het Fransche gezegde: „tel brille au second rang qui s'éclipse au premier", want een goed strijder kan geen eervolle onderscheiding zien in een terugtreden uit de vuurlinie, waar hij wel zelf tot mikpunt dient, maar toch het dichtst bij het doel staat, naar het opsluitend gelid, al is het daar ook voordeeliger. Ik heb in die speciale betrekkingen steeds gezien prachtgelegenheden, om zonder benadeeling van persoonlijke belangen het bestuurscorps te zuiveren van elementen, die er niet in thuis behooren. En, mocht het zijn, dat ik in deze dwaal, dan heb ik nog eene andere vraag: Is voor een bestuursambtenaar, in hoofdzaak bekleed met uitvoerend gezag, in de allereerste plaats noodig, dat hij beschikken kan over eene groote hoeveelheid boekengeleerdheid? Ik ben van oordeel, dat die vraag ontkennend beantwoord moet worden. Niet de hoeveelheid kennis, die iemand weet te vergaren, geeft hem zijne waarde, maar de wijze, waarop hij van zijne kennis gebruik maakt. Daarvan hangt het af, of die kennis zal strekken ten voordeele, dan wel ten nadeele van het algemeen. De hoofdzaak is dus niet kennis, maar karakter.

Welnu, hier hebben wij den hiel van Achilles, het zwakke punt van het Nederlandsch-Indische bestuur, het te veel hechten aan kennis en te weinig geven om de persoonlijkheid. Dat laatste is niet geheel waar, zal men wellicht zeggen. Ja, ik weet, dat nu acht jaren geleden het candidaat-Indisch-ambtenaarschap is ingesteld en dat men met eenigen grond kan zeggen, dat sedert wel degelijk ook gelet wordt op de persoonlijkheid; maar er is een zeer groot onderscheid tusschen het stellen van een beginsel en de uitvoering daarvan. Herhaaldelijk wordt immers in de examenverslagen geconstateerd, dat de commissie niet in staat is om daarover te oordeelen en daarom dien factor buiten beschouwing heeft gelaten. Trouwens hoe zou het anders kunnen, waar telkens en telkens weder verklaard wordt, dat bij gebrek aan beter candidaten zijn toegelaten, die zelfs aan de exameneischen niet voldeden. Maar gesteld men kreeg te eeniger tijd menschen met karakter, wat zou daarvan na eenige jaren dienst overblijven, waar het mogelijk is gebleken om de bestuursambtenaren te berooven van een recht, dat zelfs den misdadiger uitdrukkelijk verzekerd is, namelijk om in hunne verdediging te worden gehoord wanneer zij in hun conduite-staat beoordeeld worden. [1])

Hoe zoudt gij, lezer, u gevoelen, wanneer, tegen het einde van het jaar,

[1]) Zie de miss. van den 1sten Gouvernementssecretaris van 6 September 1905, No. 3111*b* — ter toelichting van het Gouvernementsbesluit van gelijke dagteekening No. 52 —, opgenomen in Bijblad No. 6332.

de post u onder „dienst"omslag een schrijven bracht, waarin uw onmiddellijke chef voor eenige dagen uwe gastvrijheid inriep en gij weet, dat het is om te oordeelen ook over uw „interieur"? Kunt gij gevoelen wat dat zeggen wil, dat jarenlang uw eer, uw goede naam, uw toekomst als ambtenaar overgeleverd zijn aan de opvattingen van één enkelen persoon, die vaak zelf nog blootstaat aan eene beoordeeling op dezelfde wijze door een hoogeren chef?

Wat kon er onder die omstandigheden terechtkomen van de persoonlijkheid der ambtenaren? Zou het zoo verwonderlijk zijn, als daardoor bestuursambtenaren er toe gekomen zijn, om zich Potemkin ten voorbeeld te nemen en aldus den eersten stap te zetten op de helling, die voert tot bedrog en huichelarij? Dat het bestuurscorps nochtans niet geheel is ontaard in eene bende,die zich verdringt om den cocagnemast, aan welks top onder meer hangen: onderscheidingen, buitengewone bevordering, speciale betrekkingen, is heusch een opmerkenswaardig feit.

Weldadig deden dan ook aan de waardeerende bewoordingen [1]), waarin zich de verantwoordelijke raadsman der Kroon voor koloniën reeds kort na zijn optreden tegenover den afgevaardigde van Amsterdam III heeft uitgelaten over het corps ambtenaren bij het B. B. Uit die bewoordingen putten wij, dat ook bedoelde bewindsman de meening toegedaan is, dat nog niet alles verloren is. Trouwens de teekenen wijzen er op, dat wij het keerpunt voorbij zijn en ons weer bewegen naar den goeden weg.

Veel zal er echter nog moeten geschieden, vóór wij op den goeden weg teruggekomen zijn. In de eerste plaats behoort het diep geschokt zelfvertrouwen bij de bestuursambtenaren weder opgewekt te worden. Onmogelijk is dit niet, wanneer men slechts bedenkt, dat alleen vertrouwen in staat is, vertrouwen te wekken en verantwoordelijkheidsgevoel te kweeken. Zijn de ambtenaren eenmaal tot de overtuiging gekomen, dat hunne persoonlijke belangen bij de Regeering in goede handen zijn, dan behoeft niets meer hen te beletten, om zich geheel te wijden aan hun eigenlijke taak: de zorg namelijk voor het algemeen welzijn. Zoolang zij echter — ten rechte of ten onrechte — meenen,

[1]) .... In den korten tijd, dat ik de eer heb aan het hoofd van het Departement te staan, ben ik meermalen in de gelegenheid geweest ambtenaren te spreken, die na genoten verlof weder naar Indië terugkeerden, en waar ik als Kamerlid ook wel eens gedacht had, dat de geest onder het ambtenaarskorps niet zoo erg best was, is het mij nu telkens opgevallen met welk een moed, lust en met hoeveel illusie zij weder naar Indië gingen. Ik meen dan ook, dat, als wij hier over het korps ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur spreken, wij beter doen met een woord van lof aan dat korps te brengen, dat dikwerf onder zeer moeilijke omstandigheden, onder groot isolement, verstoken van wat wij dagelijks om ons heen hebben om den geest te verfrisschen, zijn plicht doet op eene wijze, die ver boven mijn lof verheven is....
(Zie het Verslag der Handelingen van de 2de Kamer der Staten Generaal gedurende het zittingjaar 1909/10 blz. 171).

niet op de Regeering te kunnen bouwen als op een rots, zoolang zal de behartiging van persoonlijke belangen, zoo al niet hoofdzaak voor hen zijn, dan toch afbreuk doen aan de algemeene zaak.

Wil men eene ambtelijke bevestiging van de juistheid van mijne laatste bewering? Lees dan wat de Minister van Koloniën eenige maanden geleden (tijdens de behandeling der Indische begrooting voor dit jaar) onder meer zeide naar aanleiding van de vraag betreffende geheele openbaarmaking van de Atjeh-rapporten van den heer Liefrinck: „Wil dus de Minister van Koloniën ook zijn oordeel kunnen vestigen, dan dient hij kennis te dragen van de volledige adviezen en rapporten van de ambtenaren, die met de toestanden daar bekend zijn, rapporten die ronduit, zonder terughouding, moeten geschreven zijn. Zonder terughouding, want zoodra men een rapport krijgt, waarvan men *moet vreezen* [1]), dat de ambtenaar, die het geschreven heeft, de gedachte heeft gehad, dat het in de couranten zou komen en wellicht dingen, die hij zag, *niet* [1]) op het papier heeft durven zetten uit *vrees voor latere moeilijkheden* [1]), dan heeft dat rapport veel van zijne waarde verloren. Dat is de eenige reden, waarom ik altijd zoo bang ben om rapporten in hun geheel over te leggen" enz. En verder: „De heer Thomson vraagt, of de heer Liefrinck tegen die publicatie bezwaar heeft. Dit is de quaestie niet. De quaestie is, dat in het algemeen iederen keer, dat een rapport wordt overgelegd, verlangd wordt, dat het zal gepubliceerd worden. En reeds daarvan kan het gevolg zijn, dat een ambtenaar, die een opdracht krijgt om te gaan zien, hoe op eene bepaalde plaats de toestand is, zijn taak aanvaardt onder den indruk: *ik moet voorzichtig zijn*, want alles, wat ik opschrijf, wordt door den druk gemeen goed gemaakt. Dit acht ik niet wenschelijk", enz. [2])

Spreken de aangehaalde woorden, geuit door een verantwoordelijken raadsman der Souvereine, niet boekdeelen? Wat moet er niet omgegaan zijn in dien rechtzinnigen bewindsman, toen hij door die woorden den volke kond deed, dat eene regeering vreezen moet, van hare dienaren, de hoogste niet uitgezonderd, niet te zullen krijgen de volledige adviezen en rapporten, waarop zij recht heeft, zoo die bescheiden gewoonlijk openbaar gemaakt worden. Immers de ambtenaren zouden uit vrees voor latere moeilijkheden door de openbaarmaking misschien niet alles, wat zij weten of gezien hebben, op papier durven zetten. Latere moeilijkheden, waardoor? Hierdoor, dat die openbaarmaking aan betweters en personen, die zich te kort gedaan achten, eene welkome aanleiding biedt om hunne meeningen en hun gezag te stellen tegenover die des adviseurs of rapporteurs en deze de zekerheid mist, dat de Regeering

---

[1]) De cursiveering is van mij.

[2]) Zie het Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal gedurende het zittingjaar 1910/11, blz. 269.

zich niet door die anderen zal laten beïnvloeden te zijnen nadeele. Alzoo vrees uit wantrouwen en zoodoende onwaarheid door zelfzucht.

Welnu die zelfzucht moet zooveel mogelijk verstikt worden, in de allereerste plaats, omdat egoïsme de aartsvijand is van altruïsme en dan, omdat zelfzucht de stam is, waarop baatzucht, hebzucht en heerschzucht maar al te welig tieren. Ontsieren de genoemde gebreken ieder mensch als zoodanig reeds, in een bestuursambtenaar mogen zij niet geduld worden, vooral niet, als die bestuursambtenaar, gelijk de Oost-Indische, hoofdzakelijk optreden moet als scheidsman tusschen gewoonlijk ver van elkander staande partijen met vaak zeer uiteenloopende, zoo al niet strijdige belangen.

Voor de richtige vervulling van zoo'n taak komen alleen mannen in aanmerking Welke mannen? Wat bepaalt de waarde van een mensch, zoo niet zijn karakter en waar karakter in tegenstelling met talent geen marktprijs heeft, daar het, als zijnde boven allen prijs verheven, niet voor geld te koop is, zal eene regeering geen bijzondere geldelijke offers behoeven te brengen, om zich mannen van karakter toe te voegen. In goede behandeling ligt de hoofdvoorwaarde voor het verkrijgen van menschen van karakter en..... voor hun behoud. Immers, waar de ambtenaar ondervindt, dat karakter niet gewaardeerd wordt, daar gaat de zwakkere na korter of langer zielestrijd medehuilen met de wolven in het bosch en verlaat de sterkere zoo spoedig mogelijk den dienst.

In het bijzonder denk ik hierbij aan den tijd, toen het stelsel van buitengewone bevordering samenging met eene geheime conduitebeoordeeling, gegrond op eene rekening-courant, alsof tusschen Regeering en ambtenaren eene handels- en geen publiekrechtelijke betrekking bestond. Het kan niet missen, of die noodlottige samenloop moet een verderfelijken invloed hebben uitgeoefend op het innerlijk gehalte, direct van de Europeesche en indirect ook op dat van de Inlandsche bestuursambtenaren. Zoo ooit, dan heeft de kiem van het egoïsme, die ieder mensch in zich heeft, zeker in den evenbedoelden tijd zich vrijelijk kunnen ontwikkelen tot een stam, waaruit als loten schoten de baatzucht, hebzucht, heerschzucht, hiervoor reeds genoemd.

Het ging er toen toch uitsluitend om, het aantal posten op de debetzijde van de rekening-courant zoo klein mogelijk en dat op de creditzijde zoo groot mogelijk te maken. Het eerste was na te streven door liefst alles, wat ter kennisse van den beoordeelaar kon komen, zelf te beredderen, voor het tweede werd het vernuft gescherpt op handelingen, die de aandacht en tevens de goedkeuring van den rekening-couranthouder konden wegdragen, wat in werkelijkheid heusch niet zoo moeilijk is als het schijnt, gegeven het feit, dat het voor een mindere gemakkelijker is, eenen meerdere te beoordeelen en te doorgronden dan omgekeerd.

Wie moesten onder zoo'n toestand lijden? In de eerste plaats natuurlijk die Europeesche ambtenaren, die, zonder te ontkennen, dat veel ballast moet uitgegooid worden om te stijgen, hun karakter niet onder dien ballast wilden rekenen en zich stil hadden te houden om hunne positie niet in gevaar te brengen. Immers, als de doodsstrijd, dien hun beter ik had te voeren, wat lang duurde, dan liepen zij het gevaar, dat een minder hoogstaand chef — en die zijn er toch ook — hen lastig of hinderlijk vond.

In de tweede plaats dienen genoemd de Inlandsche ambtenaren, die meer dan te voren van de hun rechtens toekomende stelling weggeschoven werden en als figuranten moesten dienst doen in het streven, om toch maar vooral de superioriteit van de te beoordeelen Europeesche ambtenaren te doen uitkomen.

In de derde plaats komen de overheerschten, die het gelag konden betalen! Goed, dat zij over het algemeen te mak zijn, om de verzenen tegen de prikkels te slaan.

En wat is het gevolg geweest van den geschetsten toestand? Het boven reeds vermelde oordeel: de bestuursambtenaren deugen niet, noch de Europeesche, noch de Inlandsche.

Wat zal nu worden gedaan ter voorziening in dit euvel? Voorzoover mij bekend, ligt in de bedoeling:

1° de Europeesche ambtenaren in aantal te verminderen en aan hunne bekwaamheid tevens hoogere eischen te stellen;

2° aan het Inlandsch element een grooter aandeel in het bestuur toe te kennen, in verband waarmede zal worden aangestuurd op versterking van het Inlandsch bestuur en verheffing van het peil, waarop de Inlandsche ambtenaren thans staan.[1])

De uitvoering van deze plannen is in de eerste plaats afhankelijk van de ontworpen algeheele herziening van de opleiding tot Europeesch bestuursambtenaar. Onvoorziene omstandigheden buitengesloten, kan verwacht worden, dat de eerste ambtenaren met deze nieuwe opleiding in dienst zullen komen in de twintiger jaren dezer eeuw, terwijl over hen eerst een redelijk juist oordeel zal kunnen worden geveld in de dertiger jaren. Aangezien de meesten der thans dienenden dan, zoo al niet van het wereldtooneel, toch zeker van het Nederlandsch-Indisch bestuurstooneel verdwenen zullen zijn, acht ik het verkieselijker, hier niet die plannen nader te gaan beschouwen, maar uit te gaan van den bestaanden toestand, die ernstig genoeg is. Immers van vermindering van het aantal Europeesche bestuursambtenaren kan, althans op de Buitenbezittingen, moeilijk sprake zijn. Dat aantal is al sedert jaren te klein; het gebrek is zelfs nijpend geworden door de voortdurende uitbreiding van ons gezag.

[1]) Zie Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag over de Indische begrooting voor 1911.

Hoe heeft de Regeering in het tekort trachten te voorzien? In de eerste plaats door waarneming tegelijk met de uitoefening van eigen ambt. Hoe verderfelijk dat is, behoeft geen betoog. Het eigen gebied lijdt, omdat in een ander ressort de zaken gaande moeten worden gehouden.

In de tweede plaats door de aanstelling van civiele gezaghebbers-f^d. controleurs en civiele gezaghebbers tout court. Afgescheiden van de vraag, of in opleiding en vorige betrekking der benoemden wel voldoende aanknoopingspunten te vinden zijn voor hun nieuwen werkkring, heb ik tegen de instelling van het civiel-gezaghebberschap enkele bedenkingen. Eerstens uit hoofde van den tijdelijken aard, welke geen ander gevolg kan hebben, dan dat zich als regel alleen zullen aanbieden òf minderwaardige personen, die nergens beter terecht kunnen, òf misschien in andere betrekkingen wèl volwaardige personen, voor welke het civiel-gezaghebberschap tijdelijk grooter geldelijke voordeelen aanbiedt dan hun eigen ambt.[1]) Verder heb ik deze bedenking, dat, waar in bekleeders van tijdelijke ambten niet veel anders gezien kunnen worden dan trekvogels, die verdwijnen, zoodra zij het elders beter kunnen krijgen, de standvogels, zoo al niet de beste, dan toch vele goede plaatsen aan hen moeten afstaan, althans zoo meer hoofden van gewestelijk bestuur van hetzelfde inzicht zijn als een mij bekend gewestelijk bestuurshoofd, dat meende voor hem gemakkelijk bereikbare ressorten te moeten aanwijzen[2]) aan de civiele gezaghebbers, om op hen scherpe contrôle te kunnen uitoefenen. Voorts de in sommiger oogen misschien kleingeestige bedenking, dat de tijdelijke civiele gezaghebbers gewoonlijk dadelijk zelfstandig werkzaam gesteld worden, waar personen, die ten volle voldaan hebben aan de door de Regeering voor eene benoeming tot bestuursambtenaar gestelde eischen dikwijls jarenlang aan hoogere ambtenaren toegevoegd blijven dienen. En ten slotte het bezwaar, dat de begrooting ontijdig wordt bezwaard met pensioenen van ambtenaren, die, voordat zulks strikt noodig is, of oorspronkelijk in hunne bedoeling lag, ontslag uit 's Lands dienst vragen om door eene benoeming tot tijdelijk civiel gezaghebber bij hun pensioen de aan het ambt van civiel gezaghebber verbonden bezoldiging te genieten. Dat, vooral in den aanvang, het nuttig effect

[1]) Hoe nauwkeurig die geldelijke voordeelen soms nagegaan worden, beoordeele men zelf naar enkele vragen, die mij door een candidaat gesteld werden: Of een controleur zeker percentage geniet van de gelden, die hij verwerken moet voor gewoon onderhoud en nieuwe werken ten behoeve van 's Lands B. O. W.? Hoeveel dagen per maand een controleur gewoonlijk op tournée is en hoeveel hij dan per etmaal betaalt in pasanggrahans? Of het gebruikelijk is, dat hij Inlandsche hoofden geldelijk beloont voor van hen genoten gastvrijheid? Of een controleur verplicht is, inspecteerenden chefs gastvrijheid te bieden en of hij daarvoor gedefroyeerd wordt?

[2]) Daartoe volkomen bevoegd. Zie Stbl. 1908, N°. 616.

van de werkzaamheid dezer personen op die wijze duur betaald wordt, behoeft hier, dunkt mij, geen nader betoog.

Nu zou men kunnen opmerken, dat de door mij geopperde bedenkingen niet opwegen tegen de bezwaren, verbonden aan het onvervuld laten van bestuursambten en dat er dus wel niets anders op overschoot dan aanstelling op ruime schaal desnoods ook van personen, wier vorige werkzaamheden nu niet altijd geacht kunnen worden, bijzonder geschikt te zijn geweest voor de ontwikkeling van eigenschappen, die een bestuurder moet hebben en die opmerking is zeer zeker volkomen juist, maar daaruit volgt dan tevens, dat alles in het werk gesteld moet worden, om een einde te maken aan het bestaande tekort aan ambtenaren.

Te dezen aanzien ben ik van oordeel, dat men al een grooten stap in de goede richting zal doen, als men eindelijk eens tot de erkenning komt, dat in verband met de nog steeds voortgaande specialiseering op allerlei gebied de taak der bestuursambtenaren in hoofdzaak beperkt dient te worden eerst tot de aanduiding en de verstrekking van de gegevens, waaruit de specialiteiten hunne regelingen moeten opbouwen en dan tot de uitvoering zelf of wel het toezicht op de uitvoering van die regelingen. De bestuurstaak, zooals die thans is, is langzamerhand zoodanig in omvang toegenomen, dat zij kwalijk meer in alle onderdeelen door de er mede belasten persoonlijk kan worden verricht met de voor ieder onderdeel afzonderlijk vereischte nauwkeurigheid en toewijding. Moge men spoedig inzien, dat hierin de bron van alle kwaad schuilt. De ambtenaar toch, voor zichzelven overtuigd, dat niet aan alles de noodige zorgzaamheid kan worden betoond, zal — ik vermeldde het reeds — uit zucht naar zelfbehoud er toe worden gedreven, om in de eerste plaats datgene goed te doen, wat onder de oogen van zijnen meerdere komt. En waarop grondt die in hoofdzaak zijn oordeel over eenen mindere als niet op schriftelijke bescheiden, immers hij lijdt onder hetzelfde euvel. Het kantoor krijgt dus den voorrang boven het vrije veld. Wat buiten de standplaats of op zekeren, niet al te grooten afstand daarvan geschiedt, wordt slechts vernomen door vaak onvolledige, weleens ook verkeerd begrepen mondelinge of schriftelijke mededeelingen van de Inlandsche hoofden. Het verband met de bevolking wordt, zoo al niet geheel verloren, dan toch uiterst los en op een gegeven oogenblik beleeft men verrassingen, die meestal van weinig aangenamen aard zijn. Alsdan hoort men de geijkte termen: fanatisme, onbetrouwbare hoofden, ongeschikte ambtenaren, terwijl de ware reden mijns inziens geen andere is dan onvoldoende zorg door onbekendheid, als gevolg van min juiste opvatting van taak door zelfzucht.

De middelen tot verandering liggen voor de hand:

1°. breken met de geheime conduite-beoordeeling en de daaraan

verbonden rekening-courant. Gedeeltelijk is zulks reeds geschied. Gedeeltelijk, zeg ik, want nog mis ik de bepaling, dat het zoogenaamd prestige van den meerdere geen beletsel mag wezen, om op een niet geheel juist oordeel terug te komen;

2°. den bestuursambtenaren voldoend en geschoold personeel toe te voegen, waaraan zij, zonder vrees voor al te veel debetposten op hun rekening-courant, onder hunne verantwoordelijkheid het bijwerk kunnen opdragen, waarvan zij, nu ja, wel op de hoogte behooren te blijven, doch dat zij daarom nog niet persoonlijk behoeven te doen.

Gewis, deze laatste maatregel zal geld kosten, maar wordt met dat geld te duur gekocht de vrijheid van beweging, die de bestuursambtenaren er door herkrijgen zullen? Ik acht bewegingsvrijheid het eene noodige voor den bestuursambtenaar. Waar de berg niet tot Mohamad komt, moet Mohamad wel tot den berg gaan en aangezien een bestuursambtenaar niet alomtegenwoordig kan zijn, moet hem de grootst mogelijke gelegenheid gelaten worden, om zich, onafhankelijk van de periode van de maand, het kwartaal, het semester of het jaar steeds daarheen te kunnen begeven, waar zijne persoonlijke aanwezigheid nuttig of noodig te achten is.[1]) De thans regelmatig terugkeerende tijdvakken van slapte in de uitoefening van de bestuurstaak moeten verdwijnen, daar zij op den goeden gang van zaken een even ongunstige uitwerking hebben als intermitteerende koorts op het gestel van den lijder.

Den hoofden moet de zekerheid ontnomen worden, dat in bepaalde tijden geen bezoeken van Europeesche ambtenaren te duchten zijn. Zij mogen niet verslappen; dat is niet toelaatbaar met het oog op hunne hoogst belangrijke taak als onmiddellijke leiders van eene bevolking, die in het algemeen nog te weinig inzicht heeft in haar ware belangen, over onvoldoende middelen beschikt, om die belangen kenbaar te maken en op hunne goede behartiging toezicht uit te oefenen en dus wel genoodzaakt is, zich te dien aanzien geheel te verlaten op hare leiders, die alzoo belast worden met eene zware verantwoordelijkheid, welke de Europeesche bestuursambtenaren moeten helpen dragen.

Welnu, de waarde van die te verleenen hulp wordt bepaald door de opvatting, die de bestuursambtenaren hebben van de belangen der

---

1) *Vad.* 7-7-11. No. 161 2e av.bl.

Een noodmaatregel.

Bij wijze van tijdelijken maatregel is, naar het *Soer. Hbl.* bericht, de directeur van binnenlandsch bestuur gemachtigd om, in verband met het tekort aan ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur zoowel op Java en Madoera als op de buitenbezittingen, aan het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur de beschikking te geven over een of meer klerken, ieder op een bezoldiging van ten hoogste *f*120 's maands, teneinde te worden toegevoegd aan besturende ambtenaren, die zoodanigen bijstand blijken te behoeven.

overheerschten en de meer of mindere juistheid dezer opvatting is afhankelijk van de bekendheid met hunne behoeften, welke bekendheid toch zonder twijfel op de meest volkomen wijze alleen verkregen kan worden door persoonlijke waarneming. De bestuursambtenaar moet persoonlijk die behoeften zien, hooren, ruiken, proeven, voelen, om er zich een volkomen juiste voorstelling van te kunnen maken en om de meest geëigende maatregelen te treffen of voor te stellen tot steeds betere voorziening in die behoeften. Hij zal zich daartoe moeten begeven tusschen de belanghebbenden en zich niet mogen houden in een splendid isolation.

Hoe veelvuldiger de persoonlijke aanrakingen tusschen bestuurders en bestuurden, des te vertrouwelijker de onderlinge verhouding. En alleen uit onderling vertrouwen kan groeien wederkeerige waardeering als vaste grondslag voor vriendschap, Een ideaal hopenlijk en geen illusie! Werkelijkheid is, dat meerdere aanraking tusschen Europeesche bestuursambtenaren en Inlandsche hoofden tengevolge hebben moet, dat de eersten tot het inzicht komen, dat de onmiddellijke leiders der overheerschten nu juist niet die vampiers zijn, waarvoor zij vaak doorgaan, dat zij veelal velen onzer overtreffen in menschenkennis, zelfbeheersching en goede vormen en, last but not least, dat hunne verstandelijke vermogens volstrekt niet van minderwaardige hoedanigheid zijn, al mangelt het hun gewoonlijk aan schriftelijke bescheiden als bewijzen van met min of meer gunstigen uitslag afgelegde proeven van zeer betrekkelijke waarde.

Hoe komt het dan, dat tot dusverre van de innerlijke waarde dier Inlandsche leiders zoo betrekkelijk weinig is gebleken naar buiten? Ik meen, doordat wij bij onze beoordeeling van Inlandsche hoofden steeds een Europeeschen maatstaf aanleggen, instede van ons te verplaatsen in den Inlandschen gedachtengang en te vragen, welke eischen het bestuur over Inlanders stelt aan de door ons als tusschenpersonen te bezigen volkshoofden. Het is zoo gemakkelijk gezegd: de Inlandsche hoofden zijn dom en onbetrouwbaar! maar wordt bij het uiten van deze woorden er wel voldoende aan gedacht, dat dit oordeel in zijn algemeenheid tevens inhoudt eene veroordeeling van ons beleid, waaraan die domme en onbetrouwbare wezens dan toch hun bestaan en voortbestaan te danken hebben? Wat is onzerzijds gedaan, om hun geestelijk peil te verhoogen? Hebben wij hen steeds behandeld overeenkomstig de stelling, die zij rechtens innemen, of hebben wij hun niet maar al te vaak, te pas en te onpas, laten voelen, dat wij hen geheel als minderwaardigen beschouwen, op wier meeningen of raadgevingen weinig of geen prijs wordt gesteld? Hadden wij maar in hen steeds de wettelijke leiders der overheerschten gezien, de aangewezenen om ons in te lichten omtrent het voor ons ondoorgrondelijke innerlijke wezen der overheerschten, wellicht waren wij behoed ge-

worden voor het nemen van allerlei maatregelen, die bij een onbevooroordeelde de vraag doen rijzen: Wordt de Inlander niet te veel beschermd? eene vraag, die wij niet anders kunnen beantwoorden dan met een volmondig ja! tenminste als men het ook als bescherming beschouwen wil, dat een kanarievogeltje in eene kooi gezet wordt, om het te behoeden voor de klauwen van de poes. En wat de onbetrouwbaarheid betreft, ofschoon mij het zwijgen daarover meer zou passen, waar ik zelf behoor tot eene groep van ambtenaren, die, zooals ik in den aanvang al vermeldde, zelf nog niet ten volle te vertrouwen schijnt, kan ik toch niet nalaten, op te merken dat, evenmin als het aangaat, ongelijksoortige zaken te meten met eenzelfde maat, men personen van verschillend ras mag beoordeelen naar den standaard van het hoogststaande.

Ik voor mij ben van meening, dat, gelet op de nog bestaande hechtheid van het Nederlandsche gezag in Oost-Indië, niettegenstaande allerlei reeds plaats gehad hebbende en nog voorkomende betreurenswaardige feiten, het met de onbetrouwbaarheid van onze Inlandsche helpers heusch zoo erg niet is, als men het wel eens wil doen voorkomen. Niet, dat ik beweren wil, dat zij zulke brave Hendrikken zijn, dat niet. Zij zijn menschen als wij, alleen verkeeren zij in vrij wat ongunstiger omstandigheden dan wij. Vergeet niet, dat — op de Buitenbezittingen althans — hunne bezoldiging, zoo zij die al genieten, gewoonlijk niet al te ruim is. Stel daartegenover de betrekkelijk geringe kans voor het spoedig uitkomen van door hen vrij gemakkelijk te begane misstappen en gij zult moeten toegeven, dat de verleiding voor hen veel sterker is dan voor ons, wier zedelijke opvattingen tenminste tot zoodanigen trap van ontwikkeling gekomen zijn, dat wij voelen, niet altijd te moeten trachten om de kans, waar wij die zien, bij haar vlecht te grijpen. Echter de mogelijkheid tot misstappen zal geringer worden, naarmate de Europeesche ambtenaren veelvuldiger bij hen zijn en hoe vaster hun gang wordt, hoe grooter waarde zal worden gesteld op hun geleide, dat toch onontbeerlijk is voor eene richtige uitoefening van onze taak, want, ik herhaal, er valt nog zeer veel te doen in het belang van de overheerschten, dus indirect ook in ons eigen belang.

De toenmalige Duitsche Staatssecretaris van koloniën, Dernburg, zeide in eene op 8 Januari 1907 te Berlijn gehouden rede [1]) o.m.: „Onder koloniseeren, onverschillig of men te doen heeft met planterskoloniën of met volkplantingen, verstaat men het bruikbaar maken van den bodem, van zijne schatten, van de flora en de fauna en vooral van de menschen zelf voor het maatschappelijk beheer der koloniseerende mogendheid. Deze is verplicht, haar hoogere beschaving, haar zedelijke begrippen en haar betere methoden in ruil daarvoor af te staan".

---

[1]) Zie ook *Indische Gids* 1909, 1, blz. 212.

Beschouwen wij deze verplichtingen, die toch moeilijk buitensporig te noemen zijn, wat nader, dan zullen wij moeten erkennen, dat de Nederlanders in Oost-Indië feitelijk nog zijn aan het begin van de nakoming. Welnu, als wij dat toegeven, wat belet ons om inderdaad, te beginnen met het begin en, zonder andere plichten te verwaarloozen, onze aandacht in de voornaamste plaats te wijden aan de massa der overheerschten, het volk, welks toestand, vooral in de lagere deelen, reeds slim is en voortdurend slimmer wordt. Gestadig in aantal toenemend, wordt het voor de overheerschten, ook door de regelingen der overheerschers en het steeds omvangrijker wordend groot-landbouwbedrijf, hoe langer hoe moeilijker om op de oude eenvoudige wijzen in hunne geringe behoeften te voorzien. In steeds grooter getale worden zij gesteld voor de keuze tusschen: loonslavernij, verhuizing, misdaad, ondergang.

Wat zullen zij kiezen? Ondergang? Deze uitweg wordt uiterst zelden geheel vrijwillig ingeslagen. Het lot om onder te gaan is in den regel den zwaksten beschoren, op wier behoud, uit het oogpunt van algemeen belang, geen bijzondere prijs valt te stellen.

Van de drie andere genoemde uitwegen is de laatste, de misdaad, wel de minst afschrikwekkende. De gevangenis heeft op den doorsneë Inlander nimmer een bijzonder angstverwekkenden indruk gemaakt en zal dat ook nooit doen, vooral niet naarmate het voordeelig verschil, dat zij boven het gewone kampoengleven biedt in betere behuizing, voeding, kleeding en verpleging, steeds grooter wordt. Bovendien, al spreken wij in den regel met een *sneer* over het „genot" van eigen rechtspleging, waar die aan de overheerschten is gelaten, onze hooggeprezen rechtspleging heeft hun de overtuiging geschonken, dat de gevangenis maar één ingang heeft en dat de kans om dien binnen te komen, misschien niet veel grooter is dan die van het roulette-balletje om op zéro te komen. En dat de misdadigheid hand over hand toeneemt, wel, de kort geleden met zooveel aandrang bepleite noodzakelijkheid tot reorganisatie van de politie op Java getuigde er immers al van.

Wat betreft den uitweg van verhuizing, deze wordt nog weinig ingeslagen, ook door het bekende zwak van den Inlander voor zijn geboortegrond, dien hij ongaarne en liefst niet voor goed verlaat, zoo nog andere uitwegen hem voordeeliger toeschijnen. Zelfs de met milde hand gesteunde pogingen tot aanmoediging van verhuizing kunnen nog op weinig schitterende uitkomsten bogen.

Blijft over de uitweg: loonslavernij. Wel, kunt gij zeggen, als de Inlander dien uitweg kiest, helpt hij niet alleen zichzelven, maar ook de leiders van groot-bedrijven, die al in ruime mate kunnen beschikken over twee der voor de voortbrenging noodige factoren, namelijk den grond en het kapitaal en hunkeren naar den derden factor:

arbeid, die alleen door de overheerschten in zoodanige hoeveelheid kan worden geleverd, als noodig is, om hunne bedrijven tot de hoogst mogelijke ontwikkeling te brengen; echter ik betwijfel, of die ondernemers wel zooveel prijs stellen op door tot loonslavernij gedwongenen te verrichten, misschien goedkoopen, maar veelal zeker ongeregelden arbeid.

Ik kan mij dan ook geenszins scharen aan de zijde van de twintigste eeuwsche Macchiavelisten, die aanraden, om de behoeften der overheerschten te vermeerderen, om hen daardoor spoediger tot arbeiden te dwingen, alsof het geluk van den Inlander niet juist ligt in zijne geringe behoeften en alsof hij thans nog in die behoeften even gemakkelijk kan voorzien als enkele tientallen jaren geleden. Mij dunkt, niet naar vermeerdering dier behoeften moet ons streven zich in de eerste plaats richten, maar naar betere voorziening in de reeds bestaande behoeften, of, zooals de heer Dernburg dat uitdrukte, wij behooren den overheerschten onze betere methoden te geven in ruil voor de hun — met het recht tot vrije beschikking over den grond en hunne vrijheid — ontnomen mogelijkheid, om op de te voren voor hen gebruikelijke, eenvoudige en gemakkelijke wijze in hunne geringe behoeften te voorzien [1]). Wij moeten hun toonen, hoe zij, zonder uit hunne gewone sfeer gerukt te worden, onder veranderde omstandigheden met nieuwe middelen hunne behoeften op gemakkelijke wijze kunnen bevredigen, hun leeren, hoe zij door gebruik te maken van de meerdere kennis van hunne overheerschers, hunne eenvoudige leefwijze, hunne behuizing, hunne gezondheid, hun veldarbeid, hun veeteelt kunnen verbeteren, door hun onderricht te geven in landbouw, veeteelt, handwerk. Kortom wij moeten hen in staat stellen, den strijd om het bestaan op de voor hen natuurlijkste en voordeeligste wijze te voeren naast, d. w. z. onder en niet tegen de overheerschers [1]).

Beschikken wij over genoegzame middelen, om de zoo juist geuite wenschen te kunnen vervullen? Ik twijfel er niet aan, of wij bezitten nu reeds de middelen, die ons, zij het dan niet dadelijk tot onberispelijke, dan toch tot zoo goed mogelijke nakoming van onze plichten jegens de overheerschten kunnen voeren. Meen niet, dat ik hier denk aan de dure overplantingsproeven of aan het veelgeprezen zoogenaamd „Inlandsch" credietwezen, waarin ik in hun tegenwoordigen vorm niet anders zien kan dan lapmiddelen, waarmede de voorstanders zichzelven en anderen een rad voor de oogen trachten te draaien door het in het

---

[1]) Zie ook „Farbe gegen Weisz in Afrika" van Waldemar Schültze, Hamburg, in het *Zeitschrift für Kolonialpolitik, Kolonialrecht und Kolonialwirtschaft*, 8er Jahrgang, 1906, blz. 727 v.v.

leven roepen of instandhouden [1]) van toestanden, die op den duur toch onmogelijk houdbaar zullen blijken; neen, ik heb het oog op veel meer voor de hand staande en levende hulpmiddelen [2]), namelijk op het Inlandsche hoofd, dat als onmiddellijke leider der overheerschten kan geven de voorbeelden, die strekken, en den Inlandschen onderwijzer, die, als verspreider van kennis, moet verkondigen de leeringen, die wekken. Van de onderlinge samenwerking van deze personen, op welke de Europeesche bestuursambtenaar uit den aard zijner werkzaamheid genoegzamen invloed kan uitoefenen, verwacht ik reeds zeer veel goeds voor het beoogde doel, vooral waar te allen tijde te rekenen is op uitmuntende voorlichting en krachtigen steun van de zijde van het Landbouwdepartement. Redenen, die de onderlinge samenwerking zouden kunnen belemmeren, zijn mij niet bekend, integendeel heeft persoonlijke waarneming mij geleerd, dat de onderlinge verhouding tusschen de Inlandsche dragers van gezag en van kennis gewoonlijk niets te wenschen laat, ja die personen zich oogenschijnlijk min of meer tot elkander aangetrokken gevoelen.

Echter, om behoorlijke uitkomsten van die samenwerking te mogen verwachten, is in de eerste plaats noodig, dat in de Inlandsche hoofden inderdaad gezien worden de eigenlijke leiders der overheerschten, dat zij geacht worden, te zijn de personen, die het best de nooden en

1) Van eenen collega heb ik: „De inlandsche landbouwende klassen in het grootste gedeelte van Java bestaan uit eene zeer kleine groep met eenig vermogen en daartegenover eene groote massa minimumlijders". — Volgens de bij het Welvaartonderzoek verkregen cijfers (zie blz. 264 v. v., 1e deel van het „Overzicht van de uitkomsten der gewestelijke onderzoekingen naar den landbouw") bedraagt het aantal deelgerechtigden in de bouwgronden op Java en Madoera (de Vorstenlanden uitgezonderd) met een bezit van 1 bouw of minder 78,83 pCt. van het totaal aantal deelgerechtigden bij de in communaal bezit met periodieke verdeeling zijnde gronden en 70,46 pCt. bij de gronden in individueel bezit of in communaal bezit met vaste aandeelen. — De eersten treden op als geldschieters van de laatsten. Van deze laatsten nu zijn de inkomsten juist voldoende, vaak zelfs te gering, om in de eerste levensbehoeften te voorzien. Zij oefenen als landbouwers dwergbedrijven uit, vaak in die mate, dat de uit eigen landbouw verkregen voordeelen slechts een gering deel vormen van de inkomsten van het gezin en zij eigenlijk beter tot de klasse van landbouwarbeiders zouden zijn te brengen.

Door billijk crediet mogen zij er al in slagen, die inkomsten rationeel te verdeelen en daardoor te voorkomen, dat zij steeds dieper in schulden geraken, het zal hun niet gelukken, meer en beter te produceeren dan te voren, onmachtig als zij zijn, om verbeteringen in hun bedrijf in te voeren, omdat de omvang hiervan niet het minste risico gedoogt.

2) Op hetgeen hier gaat volgen zal, vrees ik, voor Java — met het oog op den toestand daar — wel het een en ander af te dingen zijn en zal van het Inlandsch volksonderwijs wel niet veel meer verwacht mogen worden, dan dat het de menschen meer geschikt maakt, om hunne hoofden te controleeren.

behoeften der bevolking kennen, dat hun gevoelen steeds wordt ingewonnen en aldus niet alleen hun gevoel van eigenwaarde, maar ook hun ijver wordt geprikkeld.

Ten aanzien van de Inlandsche onderwijzers heb ik geen bijzondere wenschen kenbaar te maken. Eigen waarneming, ten zeerste versterkt door mededeelingen van een paar bekwame inspecteurs van het Inlandsch onderwijs, hebben mij de Inlandsche onderwijzers leeren waardeeren als menschen met eene vaak zeer ruime en eerbiedwekkende opvatting van hun taak, die steeds ten volle bereid bevonden worden, om hun vrije uren, welke zij niet hoofdzakelijk dienstbaar maken tot vermeerdering van hunne inkomsten, te wijden niet alleen aan hunne leerlingen, maar ook aan het algemeen belang rakende zaken. Dit laatste vermeld ik opzettelijk, ten einde bij voorbaat tegemoet te komen aan de mogelijk te opperen bedenking, dat ambachten, landbouw, veeteelt niet voorkomen onder de leervakken, die onderwezen worden op de Gouvernements Inlandsche scholen der tweede klasse, welke ik vooralsnog de belangrijkste acht voor de verspreiding van kennis onder de overheerschten en wel rechtstreeks aan hunne leerlingen en middellijk door de levering van candidaten voor de scholen tot opleiding van Inlandsche onderwijzers en van een deel van het personeel voor de dorpsscholen, voor welke laatste de bedoelde bedenking niet behoeft te gelden.

Zijn wij door de samenwerking van Inlandsche hoofden en onderwijzers zoover gevorderd, dat de overheerschten overtuigd zijn van de noodzakelijkheid, om zich van onze betere methoden te bedienen, willen zij onder de veranderde omstandigheden nog met niet te groote moeite in hunne behoeften voorzien en is door praktische ondervinding bij hen het vertrouwen in de leiders ten volle gevestigd, dan kan zonder bezwaar de volgende stap gedaan worden, namelijk de overheerschten op te leiden tot en te gewennen aan geregelden arbeid. Ik twijfel er niet aan, dat de Inlandsche hoofden en onderwijzers, zooals wij die hebben, er moge nog zooveel op hen aan te merken vallen, thans reeds in staat zijn om, onder de hoogere leiding en het toezicht der Europeesche ambtenaren, ons op den goeden weg te helpen en te houden.

Om te beginnen behoort mijns inziens de meeste aandacht geschonken te worden aan de bekendmaking der overheerschten met de toepassing van die middelen, welke kunnen dienen tot gemakkelijker voorziening in de eerste levensbehoeften, want, het moge plat klinken, onjuist is het gezegde niet, dat de weg naar het hart voert door de maag en zoolang de overheerschten op zoodanig peil van ontwikkeling staan, dat bevrediging van lichamelijke behoeften voor hen hoofdzaak is, behooren wij met dat feit rekening te houden. Dat door de bijzonder gunstige gesteldheid van bodem en klimaat die

behoeften zeer gering en gewoonlijk zonder veel moeite te bevredigen zijn, moeten wij niet gaan beschouwen als een euvel, waardoor de overheerschten zich niet hebben behoeven te wennen aan geregelden arbeid en dus tot de voortbrenging niet het hunne bijdragen op zoodanige wijze, als wel zou kunnen en meer in het belang van de overheerschers zou zijn — hier komt de zelfzucht weer om den hoek kijken — maar veeleer als een geluk, dat ons behoed heeft voor verrassingen, die de in de latere jaren in Oost-Indië zonder bepaalde leidende gedachte gevoerde politiek ons anders voorzeker bereid zou hebben.

Daarom behoort de opvoeding tot den arbeid niet in de eerste plaats gezocht te worden in vermeerdering der behoeften en in verfijning der genoegens, waardoor slechts verkregen kunnen worden uit hun evenwicht gerukte personen, die spoedig gevaarlijk zullen blijken voor de gemeenschap, maar, zooals ik aangaf, in het aan de hand doen eerst van de geschiktste middelen om in de lichamelijke behoeften op zoo eenvoudig en gemakkelijk mogelijke wijze te voorzien. Op deze manier, denk ik, zal het mogelijk zijn, tevredenheid te kweeken met als gevolg daarvan lust tot voortgaan op den door de vertrouwde leiders aan te geven verderen weg naar volle ontwikkeling. En tevredenheid hebben wij toch zeker in de eerste plaats noodig in dezen tijd, nu, zooals terecht opgemerkt is, in de internationale verhoudingen niet meer het recht geldt, maar enkel de macht wordt erkend.

Om eenige kans te hebben op goeden uitslag van ons streven naar opvoeding van de overheerschten, is echter noodig eene vaste leiding door doelbewuste leiders. Dat het hieraan nog al eens hapert, getuigt het feit, dat nog kort geleden sprake is kunnen wezen van het „aanpassingsvermogen" van ambtenaren. Welnu, dat moet in het vervolg niet meer mogelijk zijn. De overheerschten mogen nimmer kunnen gaan twijfelen aan de vastheid in de leiding! Ofschoon zij in het algemeen niet bekend zijn met de overwegingen, die leiden tot de regelingen, waarnaar zij zich hebben te gedragen, kunnen zij zeer goed opmerken, of in die maatregelen, — vooral zoo zij zaken betreffen, die hen van nabij raken — al dan niet orde en regelmaat te bespeuren is. Blijkt het tegendeel, dan zullen zij gewis de gevolgtrekking maken, dat het bestuur niet vooruitziet en dat zijne bevelen onbestemd en onzeker zijn. Zij zullen dan hun vertrouwen in de leiding gaan verliezen en dan is het pleit al half verloren, voor het aanhangig wordt.

Derhalve, en ik eindig hier met eene aanhaling van de woorden, door den tegenwoordigen Duitschen Staatssecretaris voor koloniën, von Lindequist, op 12 December a. p. gesproken, toen hij een beeld gaf van den tegenwoordigen stand der koloniale ontwikkeling: „Met betrekking tot de behandeling der inboorlingen geldt als regel: rechtvaardig, welwillend, maar vast....."

Mei 1911.

De veiligheid van personen en goederen op Java en de noodzakelijkheid eener systematische Politiereorganisatie

DOOR

J. C. LAMSTER.

De veiligheid van personen en goederen kan, alhoewel hier en daar verbetering viel te constateeren, geenszins bevredigend worden geacht.

Kol. Verslag, Ao 1911.

Wanneer wij Nederlanders eens een oogenblik tijd en lust hebben tot een praatje over den algemeenen toestand, waarin onze Aziatische bezittingen tegenwoordig verkeeren, dan is het meestal niet zonder eenig gevoel van zelfgenoegzaamheid en trots (en laten wij er dadelijk bijvoegen van gerechtvaardigen trots), dat er gewezen wordt op den ijver en den ernst, waarmede Regeering en bestuur de laatste jaren trachten om het proces van evolutie, dat onze bezittingen in dezen tijd doormaken, zoo vruchtdragend mogelijk te doen zijn.

Weliswaar staan we daarbij nog slechts aan het begin van een nieuw tijdperk, en zal er nog een lange en moeilijke weg zijn af te leggen aleer er voor de nieuwe richting in onze koloniale politiek een vast en betrouwbaar spoor zal zijn gevonden, doch wanneer we bij wijze van terugblik eens overzien, wat er in dat eerste begin tot stand werd gebracht, dan doet het vele goede, dat in zoo korten tijd te voorschijn kwam, het beste hopen voor de toekomst.

Hij, wien men nog geen tien jaar geleden zoude hebben durven voorspellen alles wat nu werkelijkheid is geworden, zou dan slechts ongeloovig geglimlacht hebben. De buitenbezittingen afdoend onderworpen en zoo goed als geheel tot rust gebracht, Java's handel, zoowel als die van de buitenbezittingen zich snel uitbreidende, industrie en mijnbouw zich krachtig ontwikkelende, opium- en pandhuispacht afgeschaft, heerendiensten tot een minimum beperkt, het landbouw-

credietwezen ingevoerd en geregeld, het inlandsch onderwijs verbeterd en in gestadige uitbreiding, dit alles bewijst naast zoovele andere nuttige hervormingen, dat er niet alleen hard gewerkt wordt om onze koloniale huishouding zoo spoedig mogelijk in overeenstemming te brengen met moderne begrippen in deze, maar dat bovendien belangrijke geldelijke offers worden gebracht in het belang eener spoedige en rationeele emancipatie der Javaansche bevolking.

En moet het daarom niet juist des te pijnlijker aandoen, wanneer men naast dit alles bij een aandachtiger beschouwing van den toestand tot de erkenning moet komen, dat er evenwel op één punt, doch helaas een zeer voornaam punt, nog zoo bitter weinig ten goede veranderd is, en dat hiermede onveranderd blijft bestaan een der grootste hinderpalen voor de verdere economische verheffing der inlandsche bevolking. Ja, wat erger is, dat de achterlijkheid op dat ééne punt veel van het goede der genoemde hervormingen neutraliseert.

Want een niet gering deel van de krachten, ingespannen om deze hervormingen tot stand te brengen, kan als een nuttelooze verspilling worden beschouwd, zoolang niet die eeuwige *sta in den weg*, nl. de bijna allerwege in de binnenlanden van Java heerschende onveiligheid, is opgeruimd en onschadelijk gemaakt.

Voor hen, die met de toestanden op Java bekend zijn, is het niet noodig nog eens op het bestaan dezer onveiligheid te wijzen. Want deze is bekend genoeg, ze heeft zelfs zoo langzamerhand een treurige vermaardheid gekregen. Maar wat niet algemeen bekend is en wat niet algemeen wordt ingezien, dat is de funeste invloed, welken deze onveiligheid uitoefent op de verdere ontwikkeling van land en volk, en op het weinigje wilskracht, dat den van nature reeds zoo apathisch aangelegden inlander nog is overgebleven.

Want het is alleen tengevolge hiervan, dat de desaman, wanneer hij aangemoedigd wordt tot meerdere zuinigheid, zich afvraagt wat bezit en rijkdom voor hem beteekenen, wanneer de bestaande onveiligheid het ongestoorde behoud daarvan voortdurend bedreigt. Er is een Javaansch spreekwoord dat luidt: „Nek hawan kagoengane Sang Nåtå, nek bĕngi doeweke doersilå", wat, vrij vertaald, zeggen wil: „Overdag beschikt de Regeering over onze bezittingen, maar 's nachts het dievenpak". Kan de overigens zoo weinig eischende bevolking veelzeggender uitdrukken, hoe zij zelve den toestand inziet?

Men denke toch vooral niet te luchthartig over deze zaak. In West-Europa zou het desnoods nog mogelijk kunnen zijn, dat een al te groote onveiligheid niet te diep en te ongunstig werkend op den gang van het volksleven behoefde in te grijpen. Hier hebben we tenminste nog een volksstem, die wanneer het al te bar wordt, zich door middel van de pers kan kenbaar maken, en een zin voor organisatie, waardoor men met behulp van een particulieren nachtveiligheidsdienst kan ver-

goeden, dat, waarin de gemeente- of rijkspolitie mocht tekort schieten. Iets dergelijks ontbreekt echter in de binnenlanden van Java ten eenenmale. De Javaan berust bijna altijd, de volksstem in de desa zwijgt, een pers bezit de desa niet, en de trap van ontwikkeling waarop de groote massa van het volk staat, sluit de mogelijkheid van een goed werkende particuliere organisatie tot beveiliging geheel uit. Om kort te gaan, voor Java geldt slechts in geringe mate het spreekwoord, dat ieder land de misdadigers heeft die het verdient. Java heeft in hoofdzaak die misdadigers, welke de overheerscher het op den hals heeft geschoven. Een overheerscher, die wel een westersche rechtspraak met een westersche bewijsvoering invoerde, doch die de politie ongeveer liet staan op haar standpunt van oostersche impotentie, waarin hij haar aantrof eeuwen geleden, toen hij voor het eerst met het eilandenrijk in Z.O. Azië kennis maakte.

(Twee factoren, waarvan in hoofdzaak alleen het misdadigersgilde de voor-, de goed-gezinde bevolking echter bijna uitsluitend de nadeelen ondervindt).

Van een enkele zijde heeft men wel eens den treurigen moed gehad om te willen betoogen, dat „het nu zoo heel erg nog niet is". Maar zijn we dan geneigd te vragen, met welke landen wil men ons mooi eiland Java met zijn meegaande en volgzame bevolking dan toch wel vergelijken? Toch niet met Perzië, Marokko, Turkije of een der midden-Amerikaansche negerrepubliekjes? Is het niet treurig, dat we in een bezitting waar het karakter der bevolking van dien aard is, dat we er met behulp eener goede politie een bijna idealen veiligheidstoestand zouden kunnen scheppen, nog dagelijks vernemen van roof, plundering, brandstichting, inbraak en doodslag, en ons dan met een: „Ja maar, zoo heel erg is het toch nog niet" daar goedmoedig bij neerleggen.

In dat opzicht is het dan ook een geluk te noemen, dat tenminste de autoriteiten anders over den toestand denken. Zoo iemand bevoegd is een oordeel uit te spreken over de mate van onveiligheid op Java en de gevolgen van dien, dan is het zeker de Directeur van binnenlandsch bestuur, iemand van wien men bovendien allerminst een overdrijving, eerder nog een vergoelijking van den toestand verwachten mag.

En hoe deze autoriteit er over oordeelt, blijkt wel het best uit een harer missives (begin September 1905), waarin door haar betoogd werd, „..... *dat de economische verheffing van den inlander, welke door de Indische regeering met opoffering van schatten van geld en inspanning wordt nagestreefd, niet kan slagen, zoolang daaraan niet vooraf is gegaan, verbetering van den politioneelen toestand waardoor de inlander den waarborg zal krijgen, dat hij in het rustig bezit van het door hem bijeen gegaarde zal worden gehandhaafd*".

Het zal wel niet noodig zijn er op te wijzen, dat sinds dien deze waarborg in zoo goed als geen enkel opzicht verbeterd is.

Doch niet alleen de Directeur van binnenlandsch bestuur, ook de Gouverneur-Generaal, ja zelfs de Minister meende niet langer in den bestaanden toestand te mogen berusten. Was het de Landvoogd, die einde Januari 1906 den Directeur van Justitie liet uitnoodigen om een rechterlijk ambtenaar voor te dragen, om te worden belast met het instellen van een onderzoek naar de middelen ter verbetering van den veiligheidstoestand op Java en Madoera, de Minister richtte toevallig in dienzelfden tijd (begin Januari 1906) tot den Gouverneur-Generaal de uitnoodiging om te doen onderzoeken, door welke middelen de veiligheid van personen en goederen op Java zou kunnen worden verbeterd.

En geen wonder, vrijwel eenstemmig had de geheele Indische pers dag in, dag uit, jaar in, jaar uit, gehamerd op hetzelfde aanbeeld; men kon letterlijk geen dagblad ter hand nemen, of de ongelooflijkste staaltjes over de driestheid van de kwaadwilligen, en de onmacht der politie troffen het oog, en zelfs de eenigszins regeeringsgetinte *Java-Bode*, die anders steeds nog opbouwend weet te critiseeren, waar anderen dadelijk klaar staan met een afbrekende critiek, zelfs de *Java-Bode* kon niet anders dan op krachtige wijze mede hare stem verheffen tegen de ergerlijke toestanden op politioneel gebied. En toen dan ook bij het bekende opstootje van Baron, tengevolge van het niet berekend zijn voor hare taak van de politie, eenige Europeesche en inlandsche ambtenaren werden vermoord en gewond, ook toen kon de *Java-Bode* niet nalaten in een kort, maar krachtig woord der Regeering af te vragen of er nu nog niet genoeg kalveren verdronken waren om in haar oogen het dempen van den put te rechtvaardigen.

Een lichtpunt in dat alles was de opdracht, welke in de eerste helft van 1906 verstrekt werd aan Mr. Boekhoudt, tot het beramen van middelen, om te geraken tot een verbetering van den veiligheidstoestand op Java. En het was bij het bekend worden van deze opdracht, dat men zich dan ook begon te vleien met de hoop, dat er nu eindelijk eens een verbetering, die geen langer uitstel meer gedoogde, zou worden aangebracht.

Alvorens echter verder hierop in te gaan, moeten we eerst een oogenblik stil staan bij den aard en de mate der onveiligheid, die op het oogenblik in het grootste gedeelte van Java heerschen. Alhoewel boven reeds werd gezegd, dat een dergelijke uitweiding voor personen, die met de toestanden bekend zijn, eigenlijk niet noodig is, en bovendien het oordeel van regeeringspersonen, als de bovengenoemde, reeds meer dan voldoende moet worden geacht en ook de niet ingewijden te overtuigen van de onhoudbaarheid van den tegenwoordigen stand van

zaken, willen we toch volledigheidshalve en tot beter inzicht in het kort enkele hoofdpunten aanroeren.

We zullen daarbij echter zeer beknopt moeten zijn, want hoe gaarne we ook alle ons bekende voorvallen en feiten zouden willen aanhalen om aan te toonen hoe het inderdaad gesteld is met alles wat op het politiewezen betrekking heeft, bij de overstelpende hoeveelheid stof is het een onbegonnen werk om met een dergelijke opsomming een aanvang te nemen. We zouden werkelijk niet weten waarmede te beginnen, en eenmaal begonnen zijnde zou er op redelijke wijze geen einde aan te maken zijn.

Gemakshalve zullen we daarom maar beginnen met het eerste het beste berichtje, dat ons zoo juist met de Indische mail bereikte, en dat we onveranderd overnemen.

> (*Java-Bode*, No. 163, 17 Juli j.l.): „Hedennacht kwam het tot een treffen tusschen de gouvernements hulptroepen en de roovers, op het land Tjileboet. Na een langdurig vuurgevecht moesten de roovers terugtrekken. De aanvoerder onzer hulptroepen, de wakil-tjamat van Semplak, en Aripin, een roover, bleven op het slagveld liggen, de eerste met een schot in de dij, de tweede met een schot in de lendenen. Daar de troepen zoo onvoorzichtig waren, zonder den geneeskundigen dienst, verbandmiddelen of trein uit te rukken en geen bogorsche dokter naar 't oorlogsterrein kon worden geëxpedieerd, duurde het lang vóór de gewonden in 't hospitaal konden worden opgenomen. Een groote belooning zal de aanvoerder onzer troepen ontvangen, daar Aripin, een tweede toekoe Oemar, betrokken is in alle rampokpartijen in het Buitenzorgsche en op zijn hoofd een aanzienlijke prijs werd gesteld. Aripin zal wel aan de verwonding bezwijken. 't Is jammer, dat deze veldslag 's nachts werd geleverd. Wat had men er een prachtfilm van kunnen fabriceeren.
>
> Onze troepen, achter kopjes vurende op de afdeelingen roovers, die in kampongranden achter zware boomen hadden post gevat. Een Timor-expeditie is er snert bij.
>
> Een inlander wilde, om de pret op 't feest te vergrooten, met een oud kanonnetje vreugdeschoten lossen. 't Schot viel; de kanonnier viel ook, want 't kanon sprong uit elkaar en kwamen de stukken er van in 't lichaam van den kanonnier terecht, die geruimen tijd in 't stadsverband moest logeeren, waar men hem de stukken koper uit 't lichaam haalde".

Het mag wel een vreemd verschijnsel worden genoemd, dat van een dergelijk feit, een roofpartij in de nabijheid van Buitenzorg, de zetel van den Gouverneur-Generaal, waarbij zich tusschen de hulp-politie en de roovers een formeel gevecht ontwikkelde, de aanvoerder doodelijk en een inlandsch ambtenaar licht gewond werd, dat over een dergelijke zaak slechts in een kort, eenvoudig courantenberichtje in de „gemengd-nieuws-rubriek" melding wordt gemaakt. Het is trouwens geenszins uitzondering, dat ook in andere dagbladen soortgelijke berichten op dezelfde onverschillige wijze worden gelanceerd, en de onbevooroor-

deelde lezer krijgt dan ook alleen reeds door de wijze waarop van de verschillende voorvallen in dit genre melding wordt gemaakt, den indruk, dat men ten slotte den strijd tegen deze zeer wel uit te roeien misstanden moede is geworden. Dat de pers, wetende dat het toch niets geeft, zich niet eens bijzonder inspant, om op de hoogte te blijven van de rooverijen, die al zoo in den omtrek plaats grijpen.

Toen een paar jaar geleden (we meenen in 1908) de onveiligheid op de particuliere landerijen in Bekasi dusdanig verergerde, dat de gewone politie er geen raad meer mee wist, eindigde men ten slotte met in de hoofdplaats Bekasi een afdeeling militaire wielrijders te stationneeren, die door voortdurend patrouilleeren in korten tijd een aanmerkelijke verbetering wisten aan te brengen. In het gouvernementsgebied van Krawang evenwel, waar de toestand minstens even erg was, vond men intusschen een dergelijke troepenlegering niet noodig. Het gevolg bleef dan ook niet uit, en zoo zagen we daar in den tijd van twee maanden zes z.g. diefstallen met geweld, d.w.z. rampokpartijen, waarbij met schiet- en blanke wapens voorziene roovers de woningen forceerden en de bewoners van alles wat ze bezaten beroofden. Van alle deze roofpartijen, werd in de dagbladen niets vermeld. Men behoeft dus niet te vragen hoeveel van dergelijke zaken in werkelijkheid in de desa worden afgespeeld, tegen één enkel dat door de dagbladen in ruimer kring wordt bekend gemaakt.

Meestal worden dan ook alleen die rampokpartijen gemeld, die toevallig ruchtbaar worden of wel de algemeene aandacht trekken door de verregaande driestheid der bedrijvers. Zoo b.v. de brutale roofpartij, die een of twee jaar geleden bij Pal merah (nog wel een der buitenwijken van Batavia) plaats had, toen de bewoners van Weltevreden werden opgeschrikt door het geknal der schoten en het hoongeschreeuw der roovers, en een paar politieoppassers met verlegen en benauwde gezichten als zinneloos heen en weer liepen, doch geen kans zagen om aan de schiet- en roofpartij een einde te maken.

Of wel wanneer er dooden vallen en de boeven in hun overmoed zoo ver gaan, dat ze de bewoners bij het minste of geringste verzet eenvoudig neerslaan of de ter hulp toesnellende kamponglieden zonder verderen vorm van proces neerschieten.

De politie is tegen dergelijke rooverbenden ten eenenmale niet opgewassen. Toch tracht men door allerlei kunst- en vliegwerk het kwaad zooveel mogelijk te keeren, een bepaald systeem wordt daarbij echter niet gevolgd, ieder bestuurshoofd handelt grootendeels naar eigen inzicht; al naar gelang van de behoefte wordt tijdelijk de formatie uitgebreid, ongeoefend personeel tijdelijk in dienst gesteld, en waar overbodig weer ontslagen.

En met dit ongeschikte personeel worden al naar mate de inlandsche hoofden daar tijd en lust toe hebben, of wel wanneer de toestand al

te bar wordt, een soort van drijfjachtjes georganiseerd, die echter tot nu toe bitter weinig resultaat hebben opgeleverd.

Door al dat voortdurend werken met tijdelijk personeel, waarbij men genoodzaakt is de meest uiteenloopende elementen aan te werven, behoort het geenszins tot de uitzonderingen, dat een of ander roover in den dop zich eerst bij de politie laat inlijven om wat op de hoogte te komen van den gang van zaken, om dan later, wanneer hij voldoende wegwijs is, naar de tegenpartij over te loopen. Omgekeerd bedient de politie zich weer dikwijls van spionnen, die alles behalve ter goeder naam en faam bekend staan.

Het spreekt vanzelf, dat deze stelsellooze werkwijze zonder doelbewust plan, zonder opleiding, oefening en organisatie toch nog geld genoeg kost, alleen de resultaten die men er mede bereikt blijven steeds even poover

Even machteloos als de politie staat tegenover de rooverbenden, even machteloos staat ze ook tegenover de inbrekerstroepjes, die op bijna iedere plaats van eenige beteekenis voorkomen.

Ook over de actie van dit gilde geven de dagbladen slechts zeer onvolledige mededeelingen, alleen als de toestand al te erg wordt tracht men door het geven van publiciteit aan de onveiligheid een einde te maken. We zullen den lezer dan ook maar niet vervelen met het opsommen van allerlei brutale stukjes van de inbrekersbende; niettegenstaande hare onvolledigheid staat de dagbladpers er nog vol genoeg van, om ieder die daar lust voor gevoelt de noodige voorbeelden te bieden. Alleen willen we één enkel staaltje aanhalen dat kort geleden plaats greep, en dat, hoe vermakelijk het op zichzelf ook is, een treurig licht werpt op ons politiewezen.

Na lang zoeken was men er n.l. in geslaagd om eindelijk het spoor te ontdekken van den bedrijver van verschillende inbraken op een plaatsje in midden Java. En wat bleek toen? — Dat onze inbreker al sinds lang verblijf hield in.... het gevang. Dank zij de welwillendheid van den inlandschen cipier werd een der gevangenen, een bekende dief, zoo nu en dan 's nachts in de gelegenheid gesteld om zijn lucratief baantje ten koste zijner medeburgers uit te oefenen, onder voorbehoud echter, dat hij vóór het aanbreken van den dag steeds trouw in het onvrije oord der verschrikking zou terugkeeren. Ieder die de Indische gevangenissen en de leefwijze der gevangenen heeft aanschouwd, begrijpt, dat het nakomen dezer belofte onzen boef geen noemenswaardige zelfoverwinning kostte; de met het bedrijf gemaakte winsten werden eerlijk verdeeld, en de zaak marcheerde zoo lang goed, totdat op een ongelukkigen dag de combinatie aan het licht kwam.

We halen dit feit niet zoozeer aan als een voorbeeld van verregaande knoeierij, als wel als een bewijs hoe veilig de cipier zich daarbij gevoelde.

Wel moet hij een zeer geringen dunk van de bruikbaarheid en de activiteit der politie hebben gehad om een dergelijk stukje te durven ondernemen!

Weer een andere soort van boeven, die eveneens weinig vrees koesteren voor de handhavers der openbare veiligheid, zijn de z. g. brâmâtjorahs, wĕri's, e. d., de plattelandsdieven, die bijna in iedere streek voorkomen, algemeen als dieven bekend zijn, nu hier, dan daar stelen, in den regel echter slechts een kleine buit behalen, doch die doorloopend ten koste van de bevolking leven, en geheele streken brandschatten en ringelooren. Iedereen kent ze, ieder weet waar ze uithangen, ieder is op de hoogte van hun zondenregister, maar..... niemand durft ze aan. De bevolking, zoomin als de politie. De bevolking niet, omdat ze meer dan één bittere ervaring heeft opgedaan over de wijze waarop ze bescherming van de politie geniet, en de politie niet omdat ze *dus* geen steun bij de bevolking vindt. Tot overmaat van ramp volgt, bij een schrikbarend groot aantal strafzaken voor den landraad, vrijspraak wegens gebrek aan bewijs.

En wee dan den aanklager met getuigen à charge incluis, die de stoutheid hebben begaan van bezwarende verklaringen af te leggen! Als een onzichtbaar spook waart dan door de dessa een wrekende hand, die trouw een ieder het hem toekomende toedeelt. Vandaag brandt een der getuigen zijn huis af, morgen vindt een ander zijn vee of paard in den stal met doorgesneden pezen, een volgenden keer vindt een derde zijn aanplant verwoest, en zoo gaat het door, totdat de engel der wrake bevredigd is.

En nu denke men niet, dat dergelijke voorvallen uitzonderingen zijn, integendeel, véél meer gebeurt er nog op dat gebied, dat nooit bekend wordt. (Toevallig lezen we daar in de *Java-Bode* van den 14den Juli j. l. het volgende berichtje: „Sarian in het Tangerangsche, wien een paard was ontstolen, vond het dier met afgesneden hals terug. Blijkbaar een wraakneming".)

Ook met zijn brandstichtingen staat de inlandsche boosdoener dadelijk klaar. Zoo overkwam het ons, een jaar of drie, vier geleden, dat wij, in het district Kartanegara (residentie Banjoemas) overnachtende bij een der dorpshoofden, 's nachts werden opgeschrikt door het brandsignaal. Naar buiten loopende zagen we op een kwartier afstand de lucht rossig gekleurd door den gloed van den een of anderen brand, en op onze vraag, wat er aan het handje was, liet het dorpshoofd zich ontvallen: „O, dat is het huis van Si Anoe, dat in brand staat!"

Wij, hoogelijk verbaasd, dat de man zoo gauw kon zeggen, *wiens* huis daar brandde, vroegen toen natuurlijk, hoe of hij dat zoo dadelijk wist. Hm.....! Dat was een onaangenaam geval. Eerst wat verlegenheid, toen eenig geweifel, en eindelijk kwam het hooge woord

er uit: Ja, hij had zoo iets hooren mompelen, dat Si Anoe ruzie had gehad, met een paar wĕri's, enne....., Ja, hij was eigenlijk vergeten, wie het hem verteld had, maar nu waren ze van plan zijn huis te verbranden, „en ziet u", zei hij, met een blik naar den rossig gekleurden horizon, „nu brandt het, want het is juist in die richting!"

Den volgenden morgen lichtte ik het districtshoofd over het gebeurde in, doch deze lachtte eens geheimzinnig; wie zou zich nu druk maken over zoo'n wissewasje? „Och mijnheer, dat gebeurt hier iederen dag, heeft u niet dien afgebranden winkel gezien, daar tegenover de woning van uw gastheer?"

Ja, dat wist ik al, dat was de woning van den dorpsschrijver, die was drie dagen geleden ook in vlammen opgegaan, want ook de dorpsschrijver had „ruzie" gehad.

(Het Koloniaal Verslag meldt voor Banjoemas 1691 branden 's jaars, het overgroote deel daarvan is, zooals algemeen bekend is, toe te schrijven aan kwaad opzet).

Toen we den volgenden morgen verder gingen, passeerden we een kampong, waar eventjes 70 huizen in de asch waren gelegd. Hoe of dat gekomen was? Wel, ook weer heel eenvoudig: Een paar inwoners hadden woorden gehad met een der leden van het dorpsbestuur, en den volgenden dag had men deze lieden zien praten met een paar wĕri's, en, toevallige samenloop van omstandigheden, den avond daarop stond het huis van genoemd lid in lichte laaie. Een ongeluk ligt echter in een klein hoekje, het noodlot wilde n. l. dat er dien avond een vrij straffe wind stond, en zoo klein kon het brandende hoekje niet zijn, of de wind was krachtig genoeg om de gretige vlammen verder te brengen, en toen vloog per abuis bijna de geheele kampong in brand, 70 huizen. [1])

Met het geven van deze en dergelijke voorbeelden zouden we ad infinitum kunnen doorgaan. Doch waartoe ook eigenlijk? Spreekt het Koloniaal Verslag met zijn sobere cijfers geen boekdeelen? Ziet hier, wat omtrent 1910 gemeld wordt:

Gewesten.	Gevallen van moord en doodslag.		Veediefstallen.		Rietbranden.	
	1910	1909	1910	1909	1910	1909
Madoera	225	186	888	618	?	?
Besoeki	144	92	?	?	171	144
Pasoeroean	103	79	1377	1382	?	?
Soerabaja.	65	54	?	?	423	391
Semarang	58	51	?	?	?	?
Batavia.	57	47	566	427	?	?

[1]) De buren durven in den regel niet helpen blusschen, want dan brandt den volgenden avond weer toevallig hun huis af.

Gewesten.	Gevallen van moord en doodslag.		Veediefstallen.		Rietbranden.	
	1910	1909	1910	1909	1910	1909
Rembang	147	161	?	?	?	?
Soerakarta	?	?	703	562	?	?
Pekalongan	?	?	?	?	143	186
Cheribon	?	?	?	?	72	49
Madioen	?	?	?	?	65	61
Kedoe	?	?	?	?	15	11
Djokjakarta	?	?	?	?	7	4

Bovendien nog 154 ketjoepartijen en 75 gevallen van roof op den openbaren weg. De lezer, welke deze cijfers zoo zonder meer onder de oogen krijgt, bevroedt in den regel niet wat het zeggen wil 154 roofpartijen in 10 gewesten.

10 van de 17 gewesten waaruit Java bestaat, waar de bevolking dan weer in zenuwachtige onrust den drogen tijd doormaakt, 10 gewesten, waar weer ieder volgend geval opnieuw schrik en ontsteltenis in de desa's verspreidt, waar men dan hunkert naar het invallen der regens, omdat dan meestal de rooverijen afnemen, 10 gewesten, waar men liever geen bezit in huis heeft, hopende dan voor geweld te worden gespaard.

In Soerakarta werden het vorige jaar 5 adellijke Javanen verbannen omdat tenslotte bleek, dat zij allen als hoofdman, dan wel als bendeleden waren betrokken in verschillende roofpartijen in dat gewest. En onder deze vijf adellijke roovers was er zelfs een van vorstelijken bloede, die in Europeesche ambtenaarskringen verkeerde, en zijn opvoeding in Europa had genoten!

Dergelijke toestanden zouden onmogelijk zijn, wanneer men over een goed georganiseerde politie beschikte.

En wanneer we nu eens nagaan, wat de dagbladpers in één week tijds zoo te hooi en te gras bekend maakt (afgescheiden nog van de dagelijksche politierapporten), en daarvoor gemakshalve de laatste mail er eens op naslaan, dan lezen we b.v. in Java-Bode van 14 Juli, „Een paard wordt in het Tangerangsche met afgesneden hals gevonden". (Blijkbaar eene wraakneming).

Van 15 Juli: 1. Een bericht over een diefstal op klaarlichten dag te Tangkie (bij Batavia), waarbij de bevolking verbitterd over de heerschende onveiligheid in die streken, een aanvang had gemaakt met het „bewerken" van den delinquent. De wijkmeester had de grootste moeite om den man veilig bij den schout te brengen.

2e. Bij de overneming van de bewapening der politie door den nieuwen chef te Batavia werd alleen een oud-roest winkel, die uit alle hoekjes en gaatjes te voorschijn moest worden gehaald, aangetroffen.

In de kampongs ziet men intusschen de bevolking met de grootste gerustheid en zonder eenige vrees voor ontdekking met oud-model politiesabels snoeien en kappen.

3e. In den oosthoek wordt bij een vechtpartij een Madoerees zwaar gewond, de landeigenaar verbindt den man en laat hem dadelijk naar den dokter transporteeren. De draagstoel achterop gaande ontdekt hij echter, dat de zwaar gewonde inlander was aangehouden door den wedana. Want.... er moest toch eerst een politioneel onderzoek worden gehouden! Ieder, die weet hoeveel tijd de meeste inlandsche ambtenaren voor de meestal bovendien nog gebrekkig gehouden voorloopige onderzoeken noodig hebben, begrijpt hoe onze administrateur daartegen opponeerde. Het hielp niets, het inlandsch politiehoofd deed zijn plicht (?) en diende tegelijkertijd een aanklacht in tegen den landheer wegens een beleedigende uitdrukking[1]), welke deze zich in zijn verontwaardiging had laten omvallen.

4e. In Bandjar wordt een postlooper van een der rubberondernemingen, die papieren geld moest wisselen, onderweg vermoord en beroofd.

5e. In Soerabaja heeft bij drie verschillende Europeanen in denzelfden nacht diefstal met inbraak plaats gehad. Bij een der inbraken voelden de inbrekers zich zoo op hun gemak, dat zij gedurende hun werk in de achtergalerij wat vruchten hebben zitten oppeuzelen.[2])

17 Juli: Ontmoeting tusschen roovers en hulppolitie bij Buitenzorg (boven reeds omschreven).

19 Juli: Nabij de brug van Pasar Baroe worden twee inlanders handgemeen. Eerst sarren en plagen, daarna handgemeen, tanden, nagels, etc. Een Europeesch agent staat er kalm naar te kijken, en laat na afloop de vechtersbazen ongemoeid naar huis gaan.

24 Juli: Onder de Chineezen begint in de benedenstad ontevredenheid te ontstaan over het optreden der Chineesche nacht-oppassers, die niets voor de veiligheid doen, en het alleen de vrouwen lastig maken. Een maand geleden had in de *Perniagaän* ook reeds een klacht gestaan over de weinige resultaten, waarop de nachtpolitie in Buitenzorg kan wijzen (14 Juni).

Ziedaar een zeer onvolledig overzicht van hetgeen er in slechts één week tijds al zoo door de pers te vermelden valt. We zeiden

---

[1]) Het overkwam mij zelf eens dat, nadat ik een Chinees, die bij een vechtpartij zwaar gewond was, verbonden had — de man had een diepe wond aan het hoofd —, de assistent-wedana dadelijk aan het verband begon te plukken. Op mijn vraag, waarom het verband weer open moest, zei hij, dat hij toch de afmetingen van de wond moest hebben voor zijn rapport. Een van den grond opgeraapt, vies, verschilverd en stoffig stukje bamboe had de man al in zijn handen om daarmee de wond te meten. Gelukkig kon ik hem overtuigen, dat hij geen kwaad behoefde te vreezen, als hij zich op mij beriep, wanneer hem om zijn rapport werd gevraagd.

[2]) Soerabaja telt slechts 8—10.000 Europeesche ingezetenen.

echter reeds, dat hetgeen werkelijk geschiedt, maar waarvan geen melding wordt gemaakt, verschillende malen zooveel meer is.

Nu is er wel reeds meermalen de aandacht op gevestigd, dat niet alleen de politie schuld heeft aan alles, en zeer zeker zijn er diverse andere oorzaken te noemen, welke medehelpen om den toestand zoo wanhopend slecht te maken, doch het zwaartepunt ligt in de eerste, tweede en derde plaats bij de politie.

Toch willen we enkele van de voornaamste dezer oorzaken even aanroeren, en dan komt in de eerste plaats onze inlandsche rechtspraak in aanmerking. Zijn we goed ingelicht, dan zou Mr. Boekhoudt, wien indertijd het onderzoek naar den veiligheidstoestand op Java werd opgedragen, veronderstellen, dat de minder gunstige invloed van ons stelsel van rechtspleging alleen in de oogen van de bestuursambtenaren bestaat. Het is mogelijk, dat deze meening de juiste is, en als leek zullen we ons van een oordeel over deze quaestie onthouden; dat neemt echter niet weg, dat er in onze inlandsche rechtspraak zeer veel is, dat den objectieven toeschouwer een onbevredigd gevoel geeft.

Wanneer we lezen, dat b.v. het aantal vrijspraken voor de arrondissementsrechtbanken in Nederland ongeveer 7.5 pCt. bedraagt, doch op Java voor den landraad ongeveer 25 pCt. der beklaagden worden vrijgesproken, dan gaat men toch onwillekeurig over tot het maken van vergelijkingen, en niet ten onrechte vraagt menigeen zich af, hoe het mogelijk moet zijn, om b.v. aan de veediefstallen, die voor sommige streken een ware geesel zijn geworden, een einde te maken, wanneer van de beschuldigden van dat misdrijf 43 pCt. worden vrijgesproken, (Ao. 1906).

Voor een deel worden deze ongunstige cijfers toegeschreven aan de gebrekkige wijze, waarop in den regel door de inlandsche bestuursambtenaren het voorloopig onderzoek wordt gehouden, maar, zouden we dan willen vragen, is dat dan geen aanleiding te meer, om er voor te zorgen dat men zoo spoedig mogelijk goed onderlegd politiepersoneel heeft, waaraan dat onderzoek kan worden opgedragen?

Ook willen we aannemen, dat het nu eenmaal noodzakelijk is, dat er strafzaken zijn, waarvoor onze landraden $1^1/_2$ tot ruim 2 jaar noodig hebben alvorens ze met een non possumus het koerang-trang hunner beslissingen wereldkundig kunnen maken, en dat al dien tijd de beklaagden in voorarrest worden gehouden, doch wanneer dat dan onvermijdelijk mocht zijn, dan kunnen we niet anders, dan dergelijke procedures qualificeeren als een zeer betreurenswaardige noodzakelijkheid, welke veel van het goede eener moderne rechtspraak neutraliseert.

Niet alleen, dat de beklaagden, die voor roof, moord of doodslag terecht staan, tengevolge van de langdurige behandeling en de daarop gevolgde vrijspraak langzamerhand door de bijgeloovige bevolking als een soort van onkwetsbaren en heiligen worden beschouwd, en dan

bij terugkeer in de desa des te beter gebruik kunnen maken van hun nu vermeerderd overwicht, maar bovendien worden bij deze jarenlange procedures eischen gesteld aan het herinneringsvermogen van getuigen en beklaagden, welke men redelijkerwijze niet stellen mag.

Wat weten de betrokkenen eigenlijk nog af, van hetgeen 2 jaar geleden gesproken en gedaan werd, welke prachtige gelegenheid wordt den beklaagde en den inmiddels bedreigden getuigen niet gegeven, om geheel op hun verhaal te komen, en honderd en een praatjes te verzinnen, om de bekentenis, gedaan onder den invloed van den eersten schrik, weer te niet te doen?

En wanneer dan de onontwikkelde inlander mompelt, dat onze rechterlijke ambtenaren met opzet de moeilijke strafzaken sleepende houden, eenig en alleen in de hoop, dat de misdadigers, wier schuld tengevolge eener te strenge bewijstheorie niet kan worden aangetoond, in de geïnfecteerde gevangenissen aan berri-berri zullen overlijden, dan vraagt men zich toch weifelend af, welke opvoedende kracht er moet uitgaan van toestanden, die aanleiding geven tot dergelijke praatjes.

Ook behoort het geenszins tot de uitzonderingen, dat een opvliegende Madoerees, die in een vlaag van dolle drift den belager van zijn eer neersteekt, 10 tot 15 jaar dwangarbeid oploopt, terwijl daarnaast vrij rondloopt de bekende, geroutineerde misdadiger, die van diefstal en rampok leeft, die ieder U met den vinger zal aanwijzen, als de bedrijver van die en die misdrijven, maar waarvoor de geheele streek rilt en beeft, voor wiens zaak geen getuigen à charge, doch wel plenty getuigen à décharge zijn te krijgen, alleen uit angst voor het „koerangterang".

En nu spreken we nog niet eens over de bijkomende misères, welke den inlanders, die als aanklagers, dan wel als getuigen met de justitie in aanraking komen, menigmaal te wachten staan. Over de vergeefsche tochten, die ze herhaaldelijk moeten ondernemen, 10 tallen van kilometers ver om te komen constateeren of het wel *hun* kip, *hun* geit, *hun* kleedingstuk is, dat door de politie hier of daar is opgeschommeld. Over de uren en uren, die ze bij wedana's en assistent-wedana's zitten te wachten gedurende het voorloopig onderzoek, over de onkosten, die er voor hen aan verbonden zijn, als zij er (fatsoenshalve) voor moeten zorgen dat de begeleidende politieoppasser bij het passeeren van een waroeng den inwendigen mensch standmässig kan versterken, over de fooitjes en de wang-soesah, die ze aan dezen of genen hebben te offeren om voor een deel van deze kleine onaangenaamheden te worden verlost.

Doch nog eens, we willen als leek hier niet verder op ingaan, en alleen er op wijzen, dat tengevolge van het bovenstaande de inlander als aanklager, zoowel als getuige, voor kleine zaken liever niet met de justitie in aanraking komt, niet zelden alle mogelijke moeiten doet,

om bij hem gepleegde diefstallen geheim te houden, en zoodoende onwillekeurig aanleiding geeft tot verergering van den reeds alles behalve rooskleurigen toestand.

In hoeverre het mogelijk zal zijn om ook hierin verbetering te brengen, hetzij door korter en sneller recht, hetzij door uitbreiding van de bevoegdheid van den politierechter, dan wel door de toepassing eener vrijere bewijsleer bij de landraadrechtspraak, laten we gaarne aan het oordeel van meer bevoegden over. Zooveel is intusschen zeker, dat men door eene betere politieorganisatie, een behoorlijke opleiding en een scherpere contrôle van het politiepersoneel reeds eenige van de bovengenoemde bezwaren met gemak zou kunnen ondervangen, en wanneer dan voor de opruiming van de overige moeilijkheden geen middel te vinden is, dan blijkt ook hieruit weer ten overvloede de noodzakelijkheid van een goede politie, in staat om te vergoeden, wat men elders tekort schiet.

Het is onzes inziens een bedenkelijk verschijnsel, wanneer de werking van politie en rechtspraak er de naaste aanleiding toe is, dat de bevolking hier en daar haar heil zoekt in het eigen rechter spelen, en er ten slotte toe overgaat, om wanneer het met de onveiligheid al te gek loopt, eenvoudig den een of anderen inbreker, dien zij op heeter daad betrapt, zoo te „bewerken", — gelijk de *Java-Bode* van 15 Juli het noemt, — dat hij geen koerang-trang meer noodig heeft.

En zoo lezen we dan ook in het verslag van de Mindere-Welvaart-Commissie (Verslag voor Semarang over Recht en Politie blz. 15):

> Djapara. De veiligheid is bevredigend. Jaarlijks komen gemiddeld 12 levensberoovingen voor; voor het meerendeel op personen, die te kwader naam en faam bekend staan, en het den desabewoners lastig maken. De veiligheid van goed is onvoldoende.

Met den besten wil van de wereld kunnen wij hier niets anders uit lezen, dan dat de bevolking meehelpt om jaarlijks een dozijn van de lastigste misdadigers uit de wereld te helpen, omdat politie en rechtspraak er haar niet van kunnen verlossen. Het is mogelijk, dat dit onder de gegeven omstandigheden het eenige afdoende middel is, maar „bevredigend" kunnen wij een dergelijken toestand niet noemen, wel „bedenkelijk".

Een tweede omstandigheid, die veel bijdraagt tot de ongunstige toestanden, die op het gebied van veiligheid van personen en goederen op Java bestaat, is de totale afwezigheid van verbeterhuizen, opvoedingsgestichten en andere inrichtingen voor jeugdige misdadigers. Het zullen wel de finantiëele bezwaren zijn, welke den voornaamsten hinderpaal vormen voor het in het leven roepen van dergelijke inrichtingen. Maar wederom is het dan de politie, die moet trachten goed te maken, wat men door de derving van andere preventieve middelen te kort komt.

Ten slotte moet hier nog een belangrijke factor worden genoemd,

welke een zeer ongunstigen invloed op den veiligheidstoestand uitoefent, n.l. de aard der bevolking en de lagere trap van ontwikkeling, waarop zij nog staat. De lijdzaamheid, waarmede zij zich alle geknoei, alle afzetterij laat welgevallen, de weinige kans, die de dorpspolitie daardoor heeft, dat hare praktijken, die het daglicht niet mogen zien, ruchtbaar zullen worden, het gemis aan gemeenschapsgevoel bij de bevolking, waardoor van een gezamenlijke actie tegen het boevengilde zoo goed als nooit sprake is, ziedaar eenige overigens algemeen bekende zaken, die het handhaven der veiligheid nog moeilijker maken dan het reeds is.

Wanneer in de rustige, maar pikdonkere desa de nachtelijke stilte plots verstoord wordt door het schrille gejoel der roovers en het echoënd geknal hunner geweren, dan verstomt eenklaps het zachte geroezemoes in de kampongwoningen, dan dooven eensklaps allerwegen de walmende petroleumpitjes uit, dan sluipt nergens een lichtstraal meer door de broze, doorzichtige omwandingen naar buiten, dan lijkt, als bij tooverslag, de geheele kampong uitgestorven, en te midden dezer doodsche stilte en ondoordringbare donkerte, brutaalt slechts op een enkele plek het bruut geweld, waar het flikkerende fakkellicht een tooneel beschijnt, dat den toevalligen toeschouwer half met diep medelijden, half met opbruisende verontwaardiging moet vervullen. De beweeglijke silhouetten van een 20-tal schreeuwende en joelende bandieten slepen koffers en kisten naar buiten; ineengekrompen van angst, zonder een enkele poging tot verzet, doen de mannelijke bewoners eenige aanwijzingen, die met stompen en bedreigingen worden beantwoord. Een hunner, bij een poging tot ontvluchting neergelegd, ligt te kreunen met een schotwond en een breeden sabelhouw over den rug en van de woning uit klinkt angstig kindergegil en roepen vrouwen kermend om hulp.

Het lijkt bijna ironie dat hulpgeroep! Wie zal hier helpen. De bevolking van de kampong blijft sidderende in hare woningen, en wacht daar in spanning het einde der dingen af. Niemand, die het waagt om zijn huis te verlaten, nog minder een hand uit te steken tot hulp. Helpen doet men niet meer, daar heeft men te bittere ervaringen over opgedaan, want dit beteekent een bijna wissen dood. of zoo men heden al den dans ontspringt, een wraakoefening op morgen.

Nachtelijke roofpartijen hebben volgens het Koloniaal Verslag 150—200 malen 's jaars op Java plaats. Natuurlijk dat zonder goede politie, welke de roovers ten minste aandurft, hierin geen afdoende verbetering is te brengen, doch aan den anderen kant zou er ook reeds veel ten goede kunnen veranderen, door der bevolking eenige leiding te geven bij hare organisatie tegen zulke overvallingen, bij het aanwijzen van verzamelpunten, bij pogingen tot omsingeling van de benden door verschillende kampongs te zamen, e. d.

Zoo moet ook bij vele veediefstallen een onmiddellijk alarm en vlug afpatrouilleeren der streek door bevolkingspatrouilles een bijna

zeker succes hebben. Van zulk een gemeenschappelijk optreden hoort men echter slechts zelden, en dan nog alleen wanneer van bestuurszijde de noodige pressie wordt uitgeoefend.

Ook bij brandstichtingen durft de bevolking in den regel niet dadelijk hulp te verleenen, alleen uit angst dat anders op een goeden dag ook haar huizen in vlammen zullen opgaan.

En wat voor onnoemlijk kwaad wordt er in strafzaken niet gesticht door de alles overheerschende angst van aanklagers en getuigen voor dieven en diefjesmaat?

Hoe diep de angst voor het geboefte er in zit, hoe weinig men door onderlinge samenwerking front durft te maken tegen de roovers bleek weer kort geleden toen een bewoner van Bandoeng des nachts per autofiets naar Buitenzorg rijdende in de nabijheid van deze plaats viel en een ongeluk kreeg. Op zijn hulpgeroep durfde niemand buiten komen, daar men dacht, dat er roovers bezig waren, met het uitschudden van een slachtoffer. Iedereen sloot huis en hek, en eerst na verloop van een half uur, gedurende welken tijd de verongelukte, die ernstig aan het been verwond was, om hulp had liggen roepen, kwam er eindelijk iemand buiten, en werd de man geholpen. (*Java Bode*, 24 Juli).

Het zal wel geen nader betoog behoeven, dat dergelijke toestanden, die hun oorsprong vinden in den aard der bevolking, in haar gebrek aan gemeenschapsgevoel, en in het lage standpunt van haar maatschappelijke ontwikkeling in hoofdzaak slechts door een langzaam werkende opvoeding zijn te verbeteren. Doch hoe lang, hoe oneindig lang zal het nog duren eer we de bevolking pas zoo ver hebben, dat de contrôle van beneden af een voldoende veiligheidsklep zal zijn tegen al te groote knoeierijen van het dorpsbestuur, eer de publieke opinie in de desa ook eens een woordje zal gaan meespreken eer men dan daar zal gaan inzien, dat een gezamenlijk optreden de rooverijen bijna onmogelijk zou maken.

Zij, die redelijk zijn, zullen moeten erkennen, dat men daar niet op mag wachten. Het gaat niet aan, om maar steeds in den vicieuzen cirkel te blijven ronddraaien: „De veiligheidstoestand kan niet verbeteren omdat de bevolking nog op een te laag peil van ontwikkeling staat om voldoende medewerking van haar te kunnen verwachten, en de ontwikkeling der bevolking is niet wel mogelijk zonder dat daaraan is voorafgegaan een afdoende verbetering van den veiligheidstoestand". Zoo komen we geen stap verder. Daar moet een einde aan te maken zijn, en daar *is* ook een einde aan te maken, doch hierover later.

Zooveel is intusschen zeker, dat al achten wij voor ons, om uit dit dilemma te geraken, in de eerste plaats een behoorlijke politiereorganisatie dringend noodig, zeer zeker ook de aandacht moet blijven

gevestigd op de mogelijkheid om door de bevolking zelve oneindig meer medewerking te doen verleenen dan tot nu toe gewoonlijk heeft plaats gehad. Zou b.v. een scherpe contrôle door Europeesche en inlandsche ambtenaren bij nacht en ontijden uitgeoefend, om na te gaan in hoeverre de bevolking gehoor geeft aan alarmsignalen niet reeds een gunstige uitwerking kunnen hebben? Plaatselijk zijn er trouwens wel voorbeelden van aan te wijzen, dat krachtige bestuurshoofden, alleen door hun persoonlijken invloed reeds veel ten goede konden veranderen. Alleenlijk krachtige figuren zijn overal en altijd uitzonderingen geweest, dus ook op Java, en we treffen hier helaas maar zelden bestuurshoofden aan, die met meer dan normale politietalenten zijn bedeeld. Al moge het dan ook een enkele witte raaf gelukken om een oase van veiligheid om zich heen te scheppen, de norm vertoont geheel iets anders.

En hiermede hebben we de hoofdoorzaken genoemd, welke naast den deplorabelen toestand, waarin zich ons politiewezen bevindt, aanleiding geven tot het feit, dat de veiligheid van personen en goederen nog geenszins bevredigend kan worden genoemd. (Koloniaal Verslag 1911).

Voldoende blijkt hieruit, dat verbetering van den toestand langs meerdere wegen gezocht moet worden; evenwel zal een grondige politieorganisatie hierbij ontegenzeglijk als het eerste noodige moeten worden aangemerkt. Want waar men ook heen wil, en hoe men de zaak ook inzie, alvorens aan den arbeid te gaan, behoort men in de eerste plaats een deugdelijk werktuig in handen te hebben.

Zonder goede politie geven, zooals de Directeur van binnenlandsch bestuur het zoo juist uitdrukte, pogingen tot ontwikkeling van de bevolking al heel weinig; wanneer de politie niet in staat is het geboefte behoorlijk op te sporen is het nut van een snel en kort recht vrij twijfelachtig, heeft men aan verbeterhuizen en opvoedingsgestichten niet veel.

En dus het kan niet genoeg herhaald worden! Er is waarschijnlijk niets waar Java op het oogenblik zoo dringend behoefte aan heeft als aan een goede politie, goede politie is het a-b-c voor de zoo hoog noodige veiligheid op Java, een waarheid reeds duizendmaal door de pers betoogd, en hier voor de 1001ste maal herhaald, een waarheid, die men echter ter bevoegder plaatse tot nu toe blijkbaar nog niet voldoende heeft ingezien.

Want wat is eigenlijk onze politie op Java, wat mankeert er aan, wat wil men verbeteren, en hoe tracht men deze verbetering tot stand te brengen?

We zullen ten overvloede ook trachten op deze vragen in het kort te antwoorden. In groote trekken kan de politie worden onderscheiden in:

a. De dorps- of desa-politie;

b. De gouvernementspolitie.

a. De eerste, *de desapolitie,* bestaat uit leden van het meestal door

de bevolking gekozen dorpsbestuur, welke van politiezaken evenveel afweten als hunne medeburgers, dus zoo goed als niets. Ter vergoeding hunner diensten wordt hun meestal het vruchtgebruik van eenige tot den gemeentegrond behoorende apanages afgestaan, terwijl ze elders het baantje hoofdzakelijk voor de eer of met een of ander bijoogmerk waarnemen. Soms ook vindt het dorpsbestuur het voorzichtiger om zich een of ander beroepsschurk als politie-autoriteit toe te voegen. Dat hangt echter dikwijls van de plaatselijke omstandigheden en den persoonlijken invloed van het dorpshoofd af[1]).

En nu moeten we al dadelijk beginnen met te erkennen, dat een onmiddellijke, grondige verbetering van deze dorpspolitie op het oogenblik ten eenenmale onmogelijk is. Wij doen beter met hier de zaak eens flink onder de oogen te zien, en met ronde woorden den waren toestand te erkennen dan met allerlei schoonklinkende frasen er om heen te draaien.

De toestanden bij de dorpspolitie zijn, afgescheiden nog van de meerdere of mindere mogelijkheid om voldoende goed onderlegd personeel te verkrijgen van dien aard, dat de finantiëele consequenties eener grondige verbetering op het oogenblik eenvoudig niet te overzien zijn.

De wijze, waarop een behoorlijke verbetering zou kunnen plaats hebben, hangt bovendien zoo nauw samen met de ontwikkeling van het gemeentewezen, de verbetering daarvan en de geleidelijke invoering van sociale hervormingen in de desa, dat eene reorganisatie der dorpspolitie eerst dan op deugdelijken grondslag mogelijk zal zijn, wanneer deze geschiedt gelijktijdig met en rekening houdende met den stand van genoemde hervormingen.

Het spreekt vanzelf, dat deze geheele zaak een afzonderlijke studie meer dan overwaard is, maar dan ook als *afzonderlijke* studie, en over

---

[1]) Alhoewel ons deze beschrijving wel wat sterk gekleurd lijkt, maken we curiositeitshalve melding van de opvatting van een bestuursambtenaar in deze. (Welvaartverslag, afd. Recht en Politie i/d. Res. Semarang, blz. 21, Kendal).

„Het bovenstaande raakt het desabestuur; doch op den voorgrond dient gesteld te worden, dat dáár, waar het desahoofd een slecht sujet is, het desabestuur per sé corrupt is, want, al mochten de overige bestuursleden uit goede elementen bestaan, deze moeten wel met hun hoofd meegaan, willen zij niet op een of andere wijze gezocht en uit hun ambt ontzet worden. De conclusie is niet moeilijk te trekken: dáár, waar de desa welvarend is, is het desahoofd een goed en vertrouwbaar persoon; waar de desa er vervallen uitziet, is het desabestuur, met het desahoofd aan de spits, een bende dieven en uitzuigers, waartegen het bestuur met geen of weinig succes kan optreden. Alle goede maatregelen en een goede toepassing van de beste strafwetgeving lijden tegen zulk een bende roovers schipbreuk, deze maken al het goede, dat wet of bestuur met de desa voorhebben, ongedaan. De dieven, die zich in zulk een desa bevinden, slaan hun slag ongehinderd, wetende dat zij door het desabestuur beschermd, en hunne daden met alle mogelijke middelen in de hand gewerkt worden".

toekomstplannen en niet in het kader eener oogenblikkelijk noodzakelijke politieorganisatie.

Want zelfs, al zoude men door onverwachte omstandigheden eensklaps de beschikking krijgen over de middelen, welke nu ontbreken, al zoude ook de ontwikkeling van het gemeentewezen een dusdanigen sprong nemen, dat men de dorpspolitie reeds nu onderhanden zou kunnen nemen, zelfs dan zou eene behoorlijke verbetering daarvan onmogelijk zijn door gebrek aan goed onderlegd personeel en aan een flinke kern, waarop men zou kunnen steunen bij het entameeren van een dergelijken reuzen-arbeid.

Want deze kern bestaat niet, ze moet nog geschapen worden, en daarom valt aan een grondige verbetering der dorpspolitie niet te denken, vóór en aleer de gouvernementspolitie goed in elkaar zit, het reorganisatieplan daarvoor een duidelijk relief vertoont, en men weet waar men heen wil.

En moet dan die dorpspolitie voorloopig maar in zijn embryonalen toestand blijven bestaan? Neen lezer, niet in allen deele, door bestuursmaatregelen zou reeds een begin gemaakt kunnen worden met het opheffen van de ergste misstanden, vooral wanneer daarbij ruggesteun wordt ondervonden door een goede gouvernementspolitie.[1]) Dergelijke maatregelen behooren echter eerder gerekend te worden tot een wijs bestuursbeleid dan tot een politie-organisatie, en kunnen dan ook in dit opstel gevoeglijk buiten beschouwing blijven. En bovendien, beschikt men eenmaal over een goede gouvernementspolitie, dan is bij een behoorlijk gebruik daarvan veel van het kwade, dat voortspruit uit de onvolkomenheid der dorpspolitie, tot een minimum terug te brengen. In afwachting van de tijden, dat het gemeentewezen in de binnenlanden beter geregeld zal zijn en dat men over voldoende personeel en middelen zal beschikken, welke een dieper ingrijpen zullen kunnen veroorloven, zal het voorloopig zeer wel mogelijk zijn, om door het nemen van bestuursmaatregelen[2]) de desapolitie beter aan haar doel te doen beantwoorden. Onder uitdrukkelijk voorbehoud echter dat daarbij de steun van een goed georganiseerde en goed geoefende en gecontroleerde gouvernementspolitie niet mag ontbreken.

Het is ter dezer plaatse, dat we niet mogen verzuimen om in het voorbijgaan te wijzen op het groote gevaar waaraan de politiereorganisatie heeft blootgestaan, gedurende de begrootingsdebatten in de Tweede Kamer voor 1911, toen de Regeering, tengevolge van minder geluk-

---

[1]) Onderwijs, wering van analphabeten uit het desabestuur, regeling der inkomsten uit de apanagevelden, scherper contrôle door de gouvernementspolitie, nachtelijke inspecties door de bestuursambtenaren, contrôle op het gevolg geven aan alarmsignalen, betere afsluiting van kampongs, erven en woningen, enz., enz.

[2]) Zie ook Naschrift.

kige voorlichting, een drietal rechterlijke-ambtenaren-inspecteurs wilde zien benoemd (onder leiding van den procureur-generaal) om een politie-inspectie te vormen. Zeer terecht betoogde het toenmalige kamerlid Colijn, dat, òf wel voor deze zwaar bezoldigde ambtenaren geen arbeidsveld zou bestaan, òf wel men ze zou moeten belasten met inspecties over de dorpspolitie. Hoe dit laatste, èn onnoodige conflicten tusschen plaatselijk bestuur en deze ambtenaren in het leven zou roepen èn in strijd is met de in beginsel reeds wenschelijk geachte decentralisatie, werd daarbij zoo duidelijk uiteengezet, dat het niet noodig is dit hier nog eens te herhalen.

We zeiden het boven reeds, de dorpspolitie is te nauw verbonden met alles wat betrekking heeft op de inwendige gemeentehuishouding, dat voorshands daarin geen verbetering zal zijn te brengen zonder ook het geheele gemeentebeheer te vervormen. Inspecties door rechterlijke inspecteurs zouden dan ook ten slotte slechts geleid hebben tot eindelooze en onnuttige conflicten met het plaatselijk bestuur, het stellen van desiderata, welke om finantieele redenen niet zouden zijn te verwezenlijken, of wel... in een kalme berusting in het onveranderlijke en dus noodeloozen en duren arbeid zonder succes.

Het mag een geluk worden genoemd, dat van de zijde der Tweede Kamer met succes front werd gemaakt tegen een dergelijke gevaarlijke wending in de politie-organisatie op Java. Eenmaal het schuitje in die richting gestuurd, zouden we met recht in het moeras geraken, en dan zou er vooreerst aan de lijdensgeschiedenis geen einde zijn te maken.

Waar echter de intrekking van het voorstel tot benoeming dezer drie rechterlijke-ambtenaren-inspecteurs slechts van tijdelijken aard is, kan in deze het caveant consules niet luide genoeg klinken.

We zullen de desapolitie hiermede verder laten rusten en overgaan tot:

b. De gouvernementspolitie, het eigenlijke fundament waarop ons politiegebouw is opgetrokken, een fundament echter, dat zoo wankel en onsamenhangend in elkaar zit, dat dit er de naaste aanleiding toe is, dat het geheele gebouw er zoo onsoliede, onbruikbaar en poovertjes bij staat.

Het geheel vormt een ware staalkaart van diverse politiesoorten, waarvan we de voornaamste hieronder laten volgen:

1. De gewone politieoppassers, die aan de inlandsche en aan enkele Europeesche bestuursambtenaren zijn toegevoegd (4 man aan een wedana en 2 man aan een assistent-wedana, in de meeste districten een mantri-politie).

2. Een tiental, aan enkele hoofden van gewestelijk bestuur toegevoegde, korpsen gewapende politiedienaren. Feitelijk zijn deze laatsten niets anders dan kleine korpjes civiele garnizoenstroepen.

3. De zoogenaamde nachtwakers, hoofdzakelijk ingesteld ter ver-

vanging van de afgeschafte nachtposten in heerendienst, een instelling evenwel welke op zeer weinig succes kan bogen.

4. De oppassers tot bewaking der districtsgevangenissen en tot vervoer van districtsgevangenen.

5, 6, 7 en 8. De koffie-, de zout-, de bosch- en de opiumpolitie (afgescheiden nog van het personeel onder andere takken van dienst ressorteerende, en bestemd voor het bewaken van gouvernementsgebouwen, zooals b.v. de pandhuizen, e.d. Ook met de uitgaven ten behoeve van deze bewakingsdienstjes zijn nog vrij belangrijke sommen gemoeid. (Zoo noemt de Heer J. D. de Vries — zie Naschrift — alleen voor de bewaking van 127 pandhuizen een bedrag van 25.000 gld.).

De lasten, welke door deze bonte rij van verschillende soorten politiekorpsen op de begrooting worden gelegd, bedragen om en bij de 2 millioen gulden [1]) (alléén voor Java). De voordeelen die zij ons bieden zijn echter in de verste verte niet evenredig aan de uitgaven, die men er zich voor getroosten moet. Ja, bijna zouden we geneigd zijn om te zeggen, dat er geheele afdeelingen van politie zijn, die vrijwel niets op politioneel gebied uit voeren.

In de eerste plaats toch zit er in de geheele politieorganisatie niet de minste samenhang, consequentie en orde. Zooals trouwens reeds uit de verschillende benamingen blijkt is de politie dan ook in den loop der tijden bij stukken en beetjes bij elkaar gescharreld, waarbij zij al naar gelang van de noodzakelijkheid nu eens met deze, dan weer met gene uitwas werd uitgebreid; alles z.g. tijdelijk, doch alles zonder de noodige contrôle, zonder behoorlijke organisatie, zonder oefening, zonder deskundige leiding.

De geheele politiemacht is daarbij versnipperd over de hoogere en lagere bestuursambtenaren, ieder doet dan ook binnen zekere grenzen met het hem toegevoegde personeel wat hem goed dunkt, en de eenige, die eigenlijk de geheele leiding van de politie in zijn bestuursressort in handen heeft, n.l. de assistent-resident, hoofd van plaatselijk bestuur, deze autoriteit heeft.... zoo goed als geen politie-oppassers ter zijner beschikking.

Is de politie reeds door gemis aan vakopleiding, gebrek aan oefening, op zichzelf al heel weinig waard, de onnoodige versnippering maakt bovendien nog in een bepaald bestuursressort de leiding zoo goed als

---

[1]) De uitgaven aan traktementen, toelagen enz. voor de algemeene politie op Java bedragen ongeveer 1.620.000 gld., die voor de korpsen gewapende politie 82.000 ten en behoeve der laatste reorganisatie 120.000 gld., totaal ruim 1.8 millioen. Telt men voor Java hierbij op, een evenredig deel van de diverse uitgaven voor vervoer, voeding en kleeding der oppassers, premiën, bezetten van wachthuizen, e. d., welke in geheel Indië ongeveer 0.9 millioen bedragen, dan komt men voor de totale uitgave ten behoeve der politie op Java zeker over de 2 millioen.

onmogelijk, waardoor de zoo hoog noodige samenwerking in den regel ver is te zoeken.

En het gevolg? Dat men zich bij de wijze van werken onzer politie doorloopend kan verbazen over de geringe samenwerking van de verschillende onderdeelen. Vraagt b. v. de eene bestuursafdeeling militairen aan, om aan den onhoudbaren toestand in een bepaald gedeelte een einde te maken, dan verdwijnen de roovers kalm naar het aangrenzende ressort waar ze dan ongestoord huishouden, aangezien geen enkele patrouille het wagen zal de grens te overschrijden. Wordt in een bepaald bosch veel hout gestolen, zoodat de beheerende houtvester het noodig vindt om zijn politiepersoneel wat harder achterna te rijden, dan verminderen wel de houtdiefstallen, maar vermeerdert b.v. het aantal veediefstalleen in de streek, of wel de aftappingen van de pijpleidingen der petroleumboringen nemen aanmerkelijk toe. Weliswaar ziet dan menig boschpolitieman de petroleumdiefstal plaats hebben, maar .... wat heeft hij daar nu mee te maken? Bovendien, zou het bij het betrokken hoofd van plaatselijk bestuur wel in goede aarde vallen als de boschpolitie ook naar wat anders dan naar houtdiefstallen keek? Merkwaardig is in dit opzicht een feit, dat de Heer J. D. de Vries aanhaalt in zijne politie-beschouwingen (zie Naschrift) en waarin verhaald wordt van een dief, welke gewaarschuwd werd door de politie van een naburig district, omdat men uit een zekere soort van jalousie aan de anderen de eer van het oppakken niet gunde.

En zoo zouden we kunnen doorgaan; ons zijn afdeelingen bekend, welke aan gewone bosch-, opium-, zout-, koffie- en nachtpolitie over ongeveer 150 oppassers beschikken, die geen van allen iets uitvoeren, waar flink gestolen en gesmokkeld, waar geroofd wordt en waar niettegenstaande deze geweldige macht (d. w. z. uitsluitend en alleen „geweldig" vanwege de quantiteit) zoo goed als geen arrestaties door de gouvernementspolitie plaats hebben. Men zou een dergelijke macht zonder eenig bezwaar gerust tot de helft kunnen terug brengen, mits dan van het overblijvende deel een goed geoefend korps van ongeveer 15—20 werd afgezonderd en ter beschikking gesteld van den assistent-resident, hoofd van plaatselijk bestuur.

Een enkele lezer zal allicht vragen wat de politie dan wel uitvoert, wanneer ze op politioneel gebied zoo weinig werkzaam is. Men houde ons ten goede, dat we hierover maar verder het stilzwijgen bewaren. Het is trouwens bekend genoeg hoe zij zoowel voor particuliere als voor dienstprestaties, die met politie niets hebben uit te staan, meertijds aan haar eigenlijke taak onttrokken wordt. Een merkwaardig staaltje vernamen we onlangs uit een kustplaatsje op Java, waar de gewapende politiedienaren gebezigd worden voor doodgravers.

Wordt daarentegen het optreden der politie in haar eigenlijken

dienstkring op een gegeven oogenblik dringend noodig, dan is het niet zelden onmogelijk om met den schout telefonische verbinding te krijgen, en is in geen velden of wegen een politieoppasser te verkennen.

En nu valt men over zulke voorvallen steeds de betrokken autoriteiten lastig, doch wat kunnen deze dan ter verbetering doen? Mag men den jager, wien men een onbruikbaar geweer in handen geeft, verwijten, dat hij steeds het wild mist? mag men den houthakker, wien men een botten, verroesten bijl met vermolmden steel toereikt, verwijten, dat hij daarmede geen eik kan vellen? kortom, is het des arbeiders schuld, dat hij niets degelijks levert, wanneer men hem dwingt om met onbruikbaar gereedschap te werken? Niettegenstaande er voor de politie op Java ongeveer 2 millioen gulden 's jaars wordt uitgegeven, is zij niet eens in staat, om bij het minste of geringste relletje de orde te handhaven? Verzet de bevolking zich ook maar met een zweem van ernst tegen sanitaire maatregelen, politiekeuren, e. d., dan blijft der politie in den regel niets anders over dan òf zich te laten doodknuppelen (Bandoeng, Batavia, cholera-relletjes) òf zich gezamenlijk met de inlandsche en Europeesche ambtenaren te laten afmaken of zwaar verwonden (Baron), òf . . . . . aan den haal te gaan; in den regel wijst een juiste zelfkennis haar den weg tot dit laatste redmiddel. Meestal eindigt dan ook bij een eenigszins ernstig verzet het laatste bedrijf in een telegram om troepenzending en een poging om daarmede de opgewonde menigte tot nadenken te stemmen. Doch dan is het in den regel te laat, de gemoederen zijn te opgewonden, vermaningen worden met een attaque beantwoord, een kort snerpend salvo, 20, 30 dooden en gewonden, algemeene ontnuchtering en vlucht en . . . . . de orde is hersteld.

Nu versta men ons niet verkeerd, we willen niet betoogen, dat Baron, Gedangan anders hadden moeten worden aangepakt, integendeel, wij zelve zijn er van overtuigd, dat onder de gegeven omstandigheden niet anders kon worden gehandeld, weifelend optreden zou zelfs een misdaad zijn geworden. Maar we achten het verkeerd, dat onze politie zelf niet dergelijke relletjes weet te doen bedaren. Bij zulke opstootjes behooren geen troepen thuis. Deze hebben nu eenmaal geleerd om een tegenpartij als vijand te beschouwen, hoe meer je er daarvan buiten gevecht stelt des te beter, en onwillekeurig zit deze gedachtengang voor, al doet men dan ook nog zooveel moeite om een milder opvatting in den troep te brengen.

Hoeveel anders moet echter de goed georganiseerde politie optreden. Men aanschouwe slechts onze maréchaussées in Nederland, wanneer deze een rumoerige volksopwinding bedwingen. Zonder geweld, zonder charge's, zonder salvo's bereiken ook zij hun doel.

Zonder een oogenblik zijn waardigheid uit het oog te verliezen, gesteund als het ware door zijn eigen gevoel van superioriteit, weet

de maréchaussée dikwijls slechts door een enkel kort, maar krachtig bevel te bereiken, waar een troep soms machteloos staat, en ten slotte noodgedwongen een salvo er in gooit.

Maar afgescheiden hiervan, haalt ook bij minder ernstige zaken de politie in den regel bakzeil. Men vindt het eenvoudiger en gemakkelijker om een oogje dicht te doen dan zich allerlei onaangenaamheden op den hals te halen; wanneer een politieoppasser weet, dat een ernstige jacht op den een of anderen boef eindigt met het verbranden van zijn eigen huis, dan vermindert zijn jachtlust dadelijk, en dit is evenzeer het geval bij de bosch-, bij de zout-, bij de opiumpolitie, ja bij iederen anderen tak van politiedienst. Een oppasser bij de boschpolitie loopt liever veilig en wel door de bosschen, en doet dan maar een oogje dicht, dan dat hij de kans loopt om vandaag of morgen het tijdelijke met het eeuwige te verwisselen.

Doch genoeg hierover, we hopen dat de lezer door het bovenstaande eenig inzicht zal hebben gekregen in de wijze waarop (op Java) de veiligheid van personen en goederen wordt gewaarborgd, en dat hij er van overtuigd zal zijn, dat in hoofdzaak de bestaande toestand te wijten is aan de fouten, welke ons politiewezen aankleven[1]).

Kort resumeerende zien we dat deze fouten bestaan in:

1. Zeer gebrekkige organisatie, tenminste als er überhaupt nog van organisatie sprake kan zijn;
2. Zoo goed als absoluut geen oefening en opleiding;
3. Zeer onvoldoende contrôle;

En als gevolgen hiervan:

4. Een korps dat niet berekend is voor zijn taak, met politiebeambten welke in den regel juist de voornaamste karaktereigenschappen missen, die men in een politieman zoo ongaarne mist, zooals een gepast gevoel van eigenwaarde, zelfvertrouwen, zelfstandigheid, voortvarendheid, flinkheid, betrouwbaarheid, plichtsgevoel en gevoel voor tucht. Een korps dus, dat het aan zichzelf te wijten heeft, als de bevolking geen vertrouwen in haar stelt, en dat dus ook van deze geen steun ontvangt, zoodra zij in het doen van aanwijzingen of het geven van inlichtingen gevaar voor zichzelve ziet.

Dat deze toestand zoo niet langer blijven kan, en er eindelijk toch eens verandering behoort te komen, spreekt vanzelf, doch alvorens in

---

[1]) We laten verder de gouvernementspolitie op de drie hoofdplaatsen buiten beschouwing, aangezien hier reeds met een dieper ingrijpende reorganisatie een eerste begin werd gemaakt, en we de resultaten daarvan niet vooruit willen loopen. Alleen willen we er op wijzen, dat wanneer deze reorganisatie slagen mocht, de resultaten zeer zeker zullen lijden door de omstandigheid, dat het euvel zich alleen zal verplaatsen. Het kwaad volk, dat zich niet meer veilig zal voelen in de stad, zal natuurlijk een goed heenkomen zoeken in de nu voor hen veiliger omstreken, en dan van daaruit zijn strooptochten voortzetten.

bijzonderheden af te dalen over de meest aanbevelenswaardige manier om een verandering ten goede tot stand te brengen, zullen we trachten om eens na te gaan, in welke hoofdrichting hier gezocht moet worden. En dan blijkt al dadelijk uit bovengenoemde gebreken, dat voor alles betere organisatie, degelijke opleiding en oefening en scherpe contrôle, No. 1 op het programma moeten staan. Hierdoor alleen toch zal het mogelijk zijn om de oppas-oppas van heden, wier vakkennis vrijwel gelijk nihil is, wier oefening alles te wenschen overlaat, en die dan ook in bijna geen enkel opzicht berekend zijn voor hun taak, te vervormen tot een behoorlijk georganiseerd, flink geoefend en onderlegd, en goed gediciplineerd korps veldpolitie.

Want hier draait alles om, we hebben op Java een degelijke, krachtige veldpolitie noodig. Tegen de gewapende benden, die in Meester-Cornelis, Buitenzorg, Bekasi, Krawang, Tangerang en andere streken huishouden, tegen de brandstichters in riettuinen en tabaksloodsen, tegen de benden, die in de koffietuinen niet alleen stelen, maar gedurende hun rooverijen het geboomte ook nog baldadig beschadigen, tegen de straatroovers en de houtdieven in de djatibosschen, tegen de brutale aftappingen der petroleumleidingen, tegen de georganiseerde inbrekerstroepjes, die bijna overal voorkomen, en tegen de algemeen als zoodanig erkende schurken, die geheele streken brandschatten en terroriseeren staat wat men nu als „de sterke arm" aanwijst bijna geheel machteloos. Alleen een goed georganiseerde veldpolitie die in staat is om stelselmatig volgens een vast plan tegen het geboefte op te treden mag rekenen op eenigen kans van slagen bij hare pogingen tot uitroeing van toestanden, die bij eenigen goeden wil op Java absoluut niet behoeven te bestaan.

En evenzeer als de toestanden in sommige streken van het moederland een korps koninklijke maréchaussée's noodig maken, evenzeer als dat korps juist op politioneel gebied onschatbare diensten bewijst, evenzeer, neen veel eerder zijn er op Java zoo goed als overal streken aan te wijzen, waar het gemis van dergelijke korpsen nijpend gevoeld wordt.

En vergelijken we nu eens den toestand bij de veldpolitie zooals hij is, met die zoo als hij behoorde te zijn, en gaan we dan eens na, welke middelen worden aanbevolen om de zoo hoog noodige veranderingen ten goede aan te brengen, dan is het in een woord verbijsterend om te ontwaren hoe groot een verbetering men verwacht van zoo geringe middelen.

Een geheele verjonging van het politiekorps, een behoorlijke oefening, opleiding en organisatie, en het brengen van spirit en geestkracht in een diensttak zooals de boven omschrevene meent men te kunnen bereiken door:

a. het hier en daar uitbreiden van het personeel;

b. het geven van een andere titulatuur aan enkele beambten, en

c. het benoemen van een drietal rechterlijke ambtenaren tot inspecteurs. [1])

Is het nu werkelijk nog noodig om er op te wijzen, dat het er heusch niets toe doet of het tegenwoordige politiekorps nog eenige „oppas" meer of minder telt, of de een of andere beambte met schout, onder-commissaris of met wat dan ook betiteld wordt, dat dit slechts bijzaken zijn, die als *zoodanig* hoogstwaarschijnlijk een nuttig effect kunnen sorteeren, doch die des Pudels Kern zelf in geenen deele raken? Is het nog noodig te betoogen, dat een rechterlijk ambtenaar hoe nuttig lid der maatschappij op zich zelf ook, niet de aangewezen persoon is, om politiemannen te oefenen en te leiden, en gehoorzaamheid en tucht te leeren, en tot een flinke veldpolitie te vervormen, dat drie, zegge drie, van dergelijke inspecteurs in de verste verte niet in staat geacht mogen worden om voor geheel Java het slecht georganiseerd onbetrouwbaar, ongeoefend en onvoldoende onderlegd politiekorps te vervormen tot een krachtige veldpolitie.

Wij voor ons hebben dan ook de overtuiging, dat met een reorganisatie, zooals ze werd voorgesteld, in het belang van de veiligheid in de binnenlanden weinig of niets zal worden bereikt. Zeker wat meer geld zal het wel kosten, en later zouden de inspecteerende politie-autoriteiten zich er over kunnen verbazen, hoe weinig de „oppas-oppas" wier grootste bekwaamheid schuilt in het in nederige houding en op deemoedigen toon prevelen van een: „Inggih Goesti' of „Dawoeh Pandjĕnĕngan", op de hoogte zijn van de bestaande bepalingen. Misschien ook, dat men dan later er toe zal overgaan, om te betoogen, dat er onderwijzend personeel noodig is, om tenminste eenige vakkennis bij te brengen aan onze politie. Want waar zou men anders de zoo hoog noodige practische en theoretische opleiding vandaan willen halen, waar vandaan de vorming, de oefening, en vooral de scherpe contrôle, die een inlander nu eenmaal geen oogenblik missen kan. Wat denkt men zonder dit alles te bereiken.

De bestaande toestanden in aanmerking genomen, is het dan ook een raadsel hoe men er ooit toe is kunnen komen om te veronderstellen, dat op de voorgestelde wijze behoorlijke verbetering mogelijk zoude kunnen zijn, hoe men er zelfs slechts een eerste stap in zou hebben kunnen zien op den weg, die in de toekomst naar een afdoende verbetering zou hebben kunnen leiden. Het is bijna onbegrijpelijk, hoe men met een dergelijke berg van ongerechtigheden voor oogen als ontegenzeglijk het rapport Boekhoudt moet openbaren, vermeend heeft deze op zoo eenvoudige wijze uit den weg te kunnen ruimen; tenzij.....? ja tenzij de opsteller van het rapport eigenlijk zelf in sommige opzichten geen weg heeft geweten met zijn opdracht.

---

[1]) Dit laatste voorstel is door de regeering pas voorloopig terug genomen.

Een stout beweren, zeker, maar laten we de zaak eens trachten op te helderen door een voorbeeld uit het practische leven, en dan nagaan of ons beweren nog zoo stout blijft.

We zullen maar weer het traditioneele, oude, wankele gebouw voor den dag halen. De eigenaar heeft het al lang gemerkt, zijn huis zit vrij losjes in elkaar, en de bewoners klagen steen en been over het oude wrakke rommeltje, en niet ten onrechte protesteeren zij, dat zij onder dak zijn gebracht in allerlei bijgebouwde schuurtjes en afdakjes, instede van in een behoorlijke woning. De huisbaas, die tenslotte niet langer doof kan blijven voor de verschillende en aanhoudende klachten wil een poging wagen om het verwaarloosde en vervallen boeltje voor een prikje in orde te krijgen. Dies roept hij er een deskundige bij, om eens over de zaak te praten, en aangezien hij geen architect in dienst heeft, en er ook geen krijgen kan, neemt hij als deskundige een spoorwegingenieur, die probeeren zal de zaak weer in het reine te brengen. Tot 's mans niet geringe verlegenheid verneemt deze laatste echter, dat de geheele reparatie zoo goed als niets mag kosten, er liggen nog wat oude balken achter in de loods, wat steenen, kalk en oude dakpannen, en daarmede moet maar getracht worden om de zaak zoo goed en kwaad als het kan op te kalefateren. Enfin onze spoorwegingenieur zet zich aan het werk, bekijkt en onderzoekt den geheelen winkel, en komt tenslotte tot de ontmoedigende ontdekking dat er eigenlijk van het geheele huis zoo goed als niets meer deugt. Dat wordt een moeilijk geval. Hij zint en zint, en wikt en weegt en..... zou het te verwonderen zijn geweest, als onder dergelijke omstandigheden onze pseudo-architect, onder het mompelen van een: „Sjonge, Sjonge lief, waar moet dat heen," zich eens met een bedenkelijk gezicht achter het oor hadde gekrabd.

Wij zullen deze vergelijking, die gelijk alle vergelijkingen, natuurlijk in sommige kleinigheden mank gaat, niet verder vervolgen, voldoende zij het te weten, dat tenslotte werd besloten om de muren wat bij te pleisteren, de ramen en deuren op te verven, het huis zelf hooger op te trekken, doch het verzakte fundament te laten zooals het was, terwijl men eindelijk om het geheel meer eenheid te geven, alles in denzelfden tint wat opverfde.

Dat de reparaties nu toch nog vrij groote onkosten zullen meebrengen, wel, dat had men van te voren wel kunnen voorspellen, en als later ons mooie gebouw topzwaar wordt, de verzakte fundeering verdere diensten weigert, en de rommel bij stormweer in elkaar valt, juist als de bewoners bescherming tegen het noodweer hoog noodig hebben, dan zullen degenen, die den dans ontspringen, natuurlijk weer jammeren: „We hebben het altijd wel gezegd".

Men krijgt dan ook van den geheelen opzet der politieorganisatie den indruk, dat de oorspronkelijke ontwerper geen kans ziende om

aan den letterlijken zin der opdracht te voldoen, en toch erkennende, dat er op politioneel gebied dusdanige toestanden heerschten, dat ingrijpen gebiedend noodig werd, tenslotte geeindigd is met het opmaken van twee voorstellen.

En van deze beide voorstellen tot verbetering van den toestand, n.l.:

het eene behelzende uitbreiding van personeel en instelling eener inspectie door rechterlijke ambtenaren;

het andere door bovendien kleine korpsen civiele marechaussée's in het leven te roepen;

van deze beide voorstellen nam men het eerste, het goedkoopste, besnoeide en vervormde dat nog wat, en het product van al deze metamorphose's deed tenslotte het ontwerp voor de poltiereorganisatie geboren worden.

En om nu een bekende spreekwijze eens gewijzigd toe te passen. Dit roeien met riemen die men *niet* heeft, (want wat men op Java aan politie heeft, verdient eigenlijk niet eens dien naam), moet dan ook als een der hoofdoorzaken worden beschouwd van het feit, dat het geheele reorganisatievoorstel zoo goed als niets positiefs biedt, dat het verwaterd is tot een onbestemd plan, waarvan men zelfs niet eens weet waarheen het ons voeren zal.

Het is deze onvastheid, en dit gebrek aan een eenigszins scherp omlijnd werkplan, dat bij alle politieuitbreidingen en reorganisaties steeds zoo'n ongunstigen indruk heeft gemaakt. Hierdoor hebben we in plaats van een stevig flink gebouw zoo langzamerhand een bonte warreling van ontelbare schuurtjes, afdakjes, paviljoentjes en hutjes aan elkaar geplakt gekregen, en nu mag men al de geheele krotjeswijk op nieuw in de verf steken en dan zeggen, ziezoo nu zit er meer eenheid in, ons komt het echter voor, dat deze eenheid er dan al heel losjes in zit.

Sinds jaren zijn we bezig om maar steeds weer op nieuw te trachten door herhaalde uitbreidingen verbeteringen aan te brengen, terwijl we hetzelfde geld veel nuttiger zouden kunnen besteden aan organisatie van het bestaande, aan leiding, oefening, onderricht, en contrôle. Het doode punt zijn we daarbij al sinds lang gepasseerd. Bij een eenigszins goed georganiseerd politie-systeem zouden we in een groot aantal afdeelingen het personeel zonder gevaar aanmerkelijk kunnen inkrimpen, want het eenige wat we noodig hebben is verbetering van het gehalte van het personeel desnoods tenkoste van het aantal.

Aan 10 oppassers, die de bekwaamheid, de geoefendheid, de routine en den moed missen om tegen rooverbenden op te treden hebben we niets, aan 5 politie-oppassers, welke deze eigenschappen wel bezitten hebben we alles.

10 Politieoppassers, die ongedisciplineerd, ongehoorzaam en omkoopbaar zijn, die in onpraktische, smakelooze en dikwijls verwaarloosde klee-

ding op hun post staan, die niet weten hoe in bijzondere omstandigheden te handelen, die dan als zinneloos heen en weer loopen, aan dergelijke politie heeft de publieke orde niets, ze wekt slechts den spot- en den lachlust van het publiek op, in stede daarvan hebben we veel meer aan 5 oppassers, die weten wat gehoorzaamheid, tucht en discipline is, die behoorlijk in hun kleeding zitten en geen onbehaaglijk gevoel opwekken door hun uiterlijk, die wat hun vakkennis betreft, goed zijn onderlegd, die flink zijn geoefend en op de hoogte gebracht van de bestaande politiebepalingen.

Alle waarheden als koeien, zal menig lezer bij zich zelve mompelen, en we beamen deze ontboezeming ten volle, doch daarom is het ons juist ook zoo onbegrijpelijk, dat deze waarheden steeds over het hoofd worden gezien wanneer er op gezette tijden voorstellen voor den dag komen om door z.g. tijdelijke maatregelen weer in den nood te voorzien, en wanneer ten slotte bij een algemeene reorganisatie deze tijdelijke maatregelen definitief worden bekrachtigd.

Op welke wijze dan wel rekening kan worden gehouden, met het bovenstaand hopen we in het kort in onderstaande regelen duidelijk te kunnen maken.

Van de overdaad aan onwerkzaam politiepersoneel, dat men in iedere bestuursafdeeling aantreft is het n.l. zeer goed mogelijk om op de standplaatsen der assistent-residenten, hoofden van plaatselijk bestuur afdeelingen van 15 tot 25 man te concentreeren. Of er b.v. bij een wedana nu 3 of wel 4 oppassers zijn geplaatst, komt in de praktijk vrijwel op hetzelfde neer. Zonder bezwaar kan men dan ook van de 5 of 6 wedana's per afdeeling ieder een politie-oppaser afnemen, en die op de hoofdplaats stationneeren, voegt men hierbij een deel van de nacht-, opium-, zout-, koffie- en boschpolitie, benevens de politieoppassers van den assistent-resident zelf, en van den regent, dan komt men met gemak tot een korps van 15 tot 20 man, in vele afdeelingen zelfs tot 25 man en meer.

Gelegenheid om het personeel in zekeren zin te concentreeren zoodanig, dat de verantwoordelijke persoon, i. c. dus de assistent-resident zelf het heft in handen houdt bij de hoofdleiding van de politie, bestaat dus alleszins. Een dergelijke concentratie wordt bovendien niet alleen gewenscht, maar zelfs broodnoodig geacht. De assistent-resident toch is de persoon, die verantwoordelijk is voor de veiligheid in zijn ressort, die het eerst behoort te weten, waar de fout zit, als de veiligheid te wenschen overlaat, die dus het best weet waar en hoe moet worden ingegrepen, als de zaak spaak loopt. Hij is het, die dus moet kunnen beschikken over een bepaald gedeelte van de onder zijn toezicht gestelde politiemacht, die de orders moet kunnen uitgeven aan patrouille's, welke voor een paar weken of maanden worden uitgezonden om een bepaald gedeelte van zijn ressort te

zuiveren, die moet kunnen aflossen en vervangen die patrouille-commandanten, welke in een bepaalde streek niet op hun plaats zijn, of ondoelmatig optreden, die eindelijk in gemeen overleg met zijn collega's van de naburige afdeelingen maatregelen moet treffen, dat tusschen de patrouille's op de grenzen de zoo hoog noodige samenwerking bestaat.

In stede van zoo als nu steeds te moeten zien door de oogen van zijn assistent-wedana's, te laten patrouilleeren door de politie van zijn assistent-wedana's, orders te geven door den mond van zijn assistent-wedana's zal hij zelf dan een directen invloed kunnen uitoefenen op de hoofdleiding in zake het nemen van politiemaatregelen van eenig meer belang [1]).

We achten dit een onafwijsbare noodzakelijkheid, wil de politie in een eenigszins moeilijke afdeeling (en die hebben we vele op Java) beantwoorden aan haar taak.

Een tweede noodzakelijkheid achten we een goede instructie en opleiding van het personeel. Het wordt hoog tijd, dat aan het volslagen gemis aan vakkennis, waardoor onze politie zich kenmerkt eindelijk eens een eind komt. Een Europeesch instructeur per hoofdplaats achten we meer dan voldoende, terwijl de overige encadreering van de korpsen kan geschieden met behulp van gegradueerd inlandsch politiepersoneel.

Dat deze instructie zich ook moet uitstrekken tot het onderricht in het hanteeren van de wapens spreekt van zelf, en waar het algemeen bekend is, dat de bewapening verre van voldoende is, is het ook wenschelijk hieraan de noodige aandacht te wijden, en te zorgen dat het personeel wanneer het er op aankomt niet met ledige handen staat. Naast den politiestok worden dan ook een korte klewang en een karabijn noodzakelijk geacht. Vreest men dat de politie te gauw gebruik zal maken van haar schietwapens, dan kan men het in ieder geval aan het beleid van den assistent-resident overlaten om te bepalen bij welke patrouilles al of niet schietwapens moeten worden meegenomen. Waar echter de ondervinding heeft bewezen, dat in een goed gedisciplineerd politiekorps (b.v. de maréchausseés in patria) het gebruik van de schietwapens lang zoo gauw niet plaats heeft als bij andere korpsen tot handhaving der openbare orde, lijkt ons deze vrees zeer ongegrond.

We zullen ons hier niet verdiepen in al de détails van de manier waarop deze instructie behoort te worden geregeld, alleen willen we

---

[1]) Ter voorkoming van misverstand vestigen we er ten overvloede de aandacht op, dat hier sprake is van de hoofdleiding in zake politiebeleid, en het niet de bedoeling is, dat de assistent-resident, hoofd van plaatselijk bestuur zich zou moeten inlaten met de verschillende politiedetails in zijn ressort.

wijzen op de noodzakelijkheid dat al het personeel der afdeeling afgeroepen worde. Bij wijze van overgangsmaatregel zou men b. v. door regelmatige aflossingen (b.v. om het half jaar) geleidelijk al het personeel ter hoofdplaats kunnen detacheeren, zoolang tot dat allen een beurt hebben gehad. Is eenmaal dezen toestand bereikt, dan gebruike men de afdeeling ter hoofdplaats als een soort opleidingssectie van waaruit dan in den vervolge de aanvullingen steeds plaats moeten hebben. Een algemeene gezamenlijke oefening eens per week waarvoor dan het personeel zou moeten samenkomen onder leiding van den instructeur is meer dan voldoende om het geleerde te onderhouden. [1])

Ook honderden andere zaken zooals eischen te stellen aan de instructie en de keuring van het personeel, vervanging van een gedeelte van het personeel door Amboneezen, de wenschelijkheid van 6-jarige verbintenissen, kleeding, schoeisel, het geven van zakboekjes aan de manschappen, waarin hunne beoordeelingen voorkomen, het oprichten van politiekampongs e. d. zouden in aanmerking kunnen komen om hierover onze gedachten te laten gaan, doch ook deze détails achten we hier voorloopig minder op haar plaats; genoeg zij het te weten, dat dit al te gader zaken zijn, welke eveneens geleidelijk dienen te worden geregeld.

Van veel meer belang is het echter, om te weten, op welke wijze de instructeurs zullen worden gecontroleerd en geleid. Het zal wel niet noodig zijn om te betoogen, dat de hoofden van plaatselijk bestuur, daar noch den tijd toe hebben, noch daarvoor zijn opgeleid.

Evenmin zal het mogelijk zijn om daarvoor de krachten te zoeken in het politiekorps zelf, om de doodeenvoudige reden, dat deze in het korps zelf niet te vinden zijn.

En zoo blijft dan ook niets anders over, dan de invoering van geheel versche krachten, en waar men het er nu toch eenmaal over eens is, dat slechts een op eenigszins militaire leest geschoeid oefeningssysteem [2]) een gezonde militaire tucht, en eene volgens vrijzinnige militaire beginselen ingerichte contrôle op den duur tot goede

---

[1]) B.v. de eene helft op den eenen dag, de andere helft op een anderen dag der week.

[2]) Ook in het Welvaartverslag werd enkele malen gewezen op de wenschelijkheid van op militaire wijze geoefende politie. Als voorbeeld halen we aan wat de Landraadvoorzitter van Kendal als zijn meening te kennen gaf (Welvaartverslag, Recht en Politie Res. Semarang, blz. 22).

„'t Eenige afdoende tot verbetering zou m. i. zijn, het in dienst stellen van „een afzonderlijke plattelandspolitie, en dan eenigszins onder militaire disci„pline, bijv. in den geest van een gendarmerie of maréchaussée, zooals die in „Europa voorkomen. De ambulante politie, die op zichzelf al een verbetering „is, doch nog niet voldoende, zou in dien zin vervormd kunnen worden, door „'t invoeren van een streng toezicht en tucht, en door ze te stellen onder „flinke leiding".

resultaten kunnen leiden, volgt hier als van zelf uit, dat deze contrôle over de instructeurs het best kan worden toevertrouwd aan eenige daarvoor geschikte officieren.

In Indië zelf is men van deze waarheid ten volle overtuigd, iets wat het beste blijkt uit de benoeming der nieuwe hoofdcommissarissen van politie op de drie hoofdplaatsen van Java, waarvoor men overal officieren heeft genomen. Waar men reeds bij een stedelijke politie dit beginsel toepast, hoeveel te meer is dan een dergelijke keuze noodig voor de veldpolitie in de binnenlanden.

En zelfs, al zouden we ook niet kunnen wijzen op de schitterende resultaten op politioneel gebied in patria bereikt met het korps koninklijke maréchaussée's, dan nog zegt het gezond verstand, dat een korps waarin eigenschappen als zelfvertrouwen, toewijding, plichtbesef, moed, voortvarendheid, zelfbedwang, en disciplinair gevoel zoo hoog noodig zijn, ook gecontroleerd en geinstrueerd moet worden door personen, bij wier opleiding reeds van af jeugdigen leeftijd op het aankweeken dezer eigenschappen bijzonder de aandacht wordt gevestigd, en bij wie, èn door hun opleiding, èn door hun werkkring uit den aard der zaak het gevoel voor verantwoordelijkheid en voor scherpe contrôle meer dan normaal ontwikkeld is.

We hebben dan ook de innige overtuiging, dat door het stellen dezer korpsen onder contrôle van eenige uitgelezen officieren, daardoor een macht in het leven zou worden geroepen, welke aan alle eischen van een degelijke veldpolitie zou kunnen voldoen.

Streng zal men daarbij echter dienen af te scheiden de bevoegdheden der verschillende controleerende autoriteiten. Evenals zulks bij de maréchaussée's in Nederland het geval is, zal alles wat oefening, opleiding en karaktervorming betreft uitsluitend moeten worden gesteld onder de bevoegdheden van de instructeurs, terwijl alles wat het gebruik en de tewerkstelling op politioneel gebied aangaat, uitsluitend tot de competentie der plaatselijke ambtenaren moet worden gerekend. Bij eene zakelijke regeling in deze zal een vruchtbare samenwerking even goed mogelijk moeten zijn, als zulks in Nederland het geval is.

Heeft men op deze wijze eenmaal een goede organisatie tot stand gebracht, waarbij een voortdurende oefening, een degelijke vakopleiding en een scherpe contrôle gewaarborgd zijn, dan zal er zeker in den aanvang nog menige moeilijkheid zijn te overwinnen, dan zal er nog menige fout te verbeteren zijn, doch men weet dan tenminste waar men op aan moet sturen, men heeft dan een houvast, men zal dan chefs hebben, die zich geheel aan hun politietaak kunnen wijden, en die op den duur een kern van deskundigen zullen vormen van waaruit de verdere volmaking van het politiewezen zal kunnen uitgaan, het eindelooze geliefhebber door uitsluitend out-siders, die de politie als een soort bijbaantje beschouwen is dan uit.

De politie zelf, zal zich meer kunnen wijden aan de bestudeering van de gewoonten en gebruiken en van het bijgeloof der Javaansche misdadigers, een studie, die der politie nuttiger zal zijn, dan men zoo oppervlakkig zou meenen.

Geleidelijk kunnen dan de deemoedige en krom getrokken „oppas-oppas", die tegenwoordig het korps ontsieren, worden vervangen door krachtige, flinke mannen, die naast gehoorzaamheid, tucht en doortastendheid voldoende zelfrespect hebben om niet bij het eerste het beste goud of zilver galon, dat zij in de verte ontdekken, met ten bodem gebogen gelaat en in kruipende houding in het stof te zinken. Zulk een slavenhouding past niet voor een handhaver der openbare orde.

En met een dergelijk korps, met frisch krachtig bloed, onder ernstige leiding, goed bewapend, goed onderlegd, practisch en vlug gekleed zal het eindelijk mogelijk zijn om eens met succes de hand te slaan aan zoo onnoemlijk veel in de inlandsche maatschappij, dat door verregaande verwaarloozing door en door bedorven is, dat men al een eeuw en langer tracht te verbeteren, echter zonder bevredigend resultaat.

Het totaal verloren vertrouwen der bevolking in de politie zal langzamerhand terugkeeren; door een rustelooze jacht met medewerking der kampongpatrouille's van de omliggende desa's zal men het der rooverbenden al ras zoo benauwd kunnen maken, dat de liefhebberij voor het baantje er gauw af zal zijn. Heeft men eenmaal het rooverwezen den kop ingedrukt, dan kan verder de volle aandacht worden gewijd aan de bekende beroepsdieven, straatroovers en inbrekers, ook hierbij zal het detacheeren van de civiele maréchaussée-patrouille's in de binnenlanden zeer spoedig succes hebben.

En zou dan al, ook tengevolge van ons gebrekkig ingericht gevangeniswezen, het aantal ontvluchte roovers nog steeds groot blijven, dan is de kans, dat dergelijke individuën op nieuw de geheele streek in rep en roer brengen zeer gering. Een korte drijfjacht zal dan in den regel voldoende zijn, om weer spoedig een eind aan de herwonnen vrijheid te maken.

Het zal dan uit zijn met de angst der politie voor Europeesche landloopers en straatschuimers.

Evenmin zal het meer noodig zijn, dat de politie een oogje dicht doet, alleen uit angst voor wraak van het geboefte, waar ze niet tegen is opgewassen.

Men zal niet meer gedwongen zijn, om voorschriften, uitgegeven in het belang der hygiène in te trekken, omdat de politie niet bij machte is, het verzet van een bijgeloovige bevolking te beteugelen, het zal niet meer noodig zijn geheel Indië als zoenoffer toe te werpen aan het choleraspook, alleen uit politioneele impotentie.

In het kort, er zal een eind komen aan de moeilijkheden, die men schier in alle takken van dienst ondervindt tengevolge van de slechte politietoestanden.

Maar bovenal, men zal kunnen beschikken over eene kern, van waaruit een geleidelijke verbetering en organisatie van de desapolitie mogelijk zal wezen. We zeiden het boven reeds, de desapolitie hervormen zonder deskundige leiding is evenmin mogelijk als een hervorming dezer politie zonder daarbij gelijken tred te houden met de ontwikkeling van het gemeentewezen, en wanneer dit laatste eenmaal een dusdanige hoogte bereikt heeft, dat ook de dorpspolitie eens met kans op succes onder het mes kan komen, dan hooren we klaar te staan met kundige chirurgen en goede instrumenten.

Ook in de buitenbezittingen zal men den terugslag ondervinden van de goede werking eener flinke politiekern op Java.

Het is pas een paar maanden geleden, dat een politieoppasser te Telokbetong tot 15 jaar dwangarbeid werd veroordeeld, omdat hij bij een relletje van ruziemakende chineezen, op het residentie-erf te dier plaatse een dezer een dusdanige sabelhouw toebracht, dat de man er aan overleed. Aan wien hier echter de schuld, aan dezen man, die hier om zoo te zeggen onder de oogen van den resident te vlug van leer trok, of aan de gebrekkige opleiding, waardoor de menschen hun politietaak absoluut niet begrijpen. Het stemt bitter wanneer men iets dergelijks verneemt, wanneer men ziet hoe een politie-oppasser, als slachtoffer van zijn onvoldoende opleiding een daad begaat, waardoor hij voor zijn verder leven verloren is.

We hebben het tot nu toe slechts gehad over de taak der politie in vredestijd, het is in Indië niet de gewoonte om ook te denken aan de mogelijkheid dat de politie ook eens in oorlogstijd op Java zal moeten kunnen toonen, waartoe ze in staat is; wie haalt zich nu over zulke zaken muizenissen in het hoofd?

Hoe zal het echter gaan, als ooit eens de oorlogsfakkel op Java mocht ontbranden, wie moet dan de bevolking in toom houden? Men weet wat er gebeuren kan, als een natie welke de Engelsche opvattingen omtrent oorlogsrecht huldigt zijn beschaving-aanbrengende handen naar onze koloniën mocht uitstrekken. Met de kafferbewapening in Zuid-Afrika voor oogen, met de herinnering aan hetgeen in het begin der 19e eeuw in onze koloniën door de Engelschen vertoond werd, mag men zich geen illusie's scheppen, dat men bij een inval van een buitenlandschen vijand op Java, aan den inlander per sé een neutraal toeschouwer zal hebben.

Het leger versnipperen om naast het bewaken van spoorwegen, bruggen en andere verkeersverbindingen ook nog een deel van de inlandsche bevolking in toom te houden, zal moeilijk gaan, het is zonder dat al zwak genoeg; welk een onschatbare diensten zouden dan te trekken zijn van een macht van 9 divisiën maréchaussée's ieder van ongeveer 250 man sterk? Maréchaussée's die dan ieder

hoekje en gaatje van het terrein kennen, en op vlugge manier uit de politie zouden zijn te concentreeren.

We willen hier niet verder op ingaan, het ligt buiten het bestek van deze beschouwingen, we willen er slechts op wijzen, hoe door een goede samenwerking van burger- en militaire autoriteiten hier slechts ten koste van geringe uitgaven belangrijke voordeelen zijn te verkrijgen. Onzes inziens verdient dit onderwerp dan ook de volle aandacht van de betrokken autoriteiten.

Dat de geringe onkosten, welke met een dergelijke reorganisatie gemoeid zouden zijn, in geen vergelijk staan tot de groote voordeelen, welke zij biedt, kan uit een korte berekening voldoende duidelijk blijken.

Rekent men toch om een rond getal te nemen, dat er op Java 90 bestuursafdeelingen zijn, te verdeelen over 3 gouvernementen van ieder ongeveer 30 afdeelingen, dan zou men per gouvernement voldoende hebben aan:

1 kapitein-instructeur,
3 luitenants-instructeurs,
30 adjudanten-instructeurs.

Rangen.	Uitgaven per gouvernement.
1 Kapitein	9.000 gld.[1]
3 Luitenants	18.000 „ [1]
30 Instructeurs	45.000 „
	72.000 gld.

Zooals bovenstaand staatje aangeeft zouden aan traktementen daarvoor per gouvernement noodig zijn 72.000 gulden. Rekent men verder voor de algemeene leiding en inspectie een bedrag van 12.000 gld. 's jaars, dan zou de invoering over geheel Java 228.000 gld. kosten. Daar dan evenwel de gewapende politiekorpsen zonder bezwaar kunnen vervallen, en aan deze per jaar ongeveer 82.000 gld. wordt besteed, zou de eigenlijke vermeerdering slechts 146.000 gld. bedragen. Voor geleidelijke verbetering van de bewaping en kleeding, bureau-onkosten en andere bijkomende uitgaven de som naar boven afrondende tot 200.000 gld. 's jaars, hebben we een raming, die in ieder geval beduidend boven de werkelijkheid zal blijven.

En slaan we nu de begrooting voor 1911 eens na, dan blijkt dat alleen het beetje onnoodige uitbreiding, dat men aan de politie in de binnenlanden wil geven, reeds 120.000 gld. 's jaars meer kost.

Is men bij een vergelijking van deze cijfers niet gerechtigd te vragen: Welke gelden zullen nuttiger besteed zijn, de 2 ton noodig om de verzameling oppassers zonder eenige vakkennis te vervormen tot een flink geoefend korps veldpolitie, of het bedrag, dat men nu wil uit-

[1]) Met reis- en verblijfkosten.

geven om deze verzameling met eenige individuën te vermeerderen?

We willen niet de kans loopen van het verwijt te moeten hooren van optimisme ten opzichte van bovenstaand schema, en daarom brengen we niet eens in rekening de vermindering die de raming moet ondergaan ten behoeve van afdeelingen waar de veiligheid voldoende is, en dus bij een goede organisatie het nu onwerkzame personeel belangrijk kan worden ingekrompen, van de handen vol nutteloos geld, die nu worden uitgegeven ten behoeve van z.g. tijdelijk, altijd echter minderwaardig personeel, aan onnoodig verspilde uitgaven ten behoeve van verwaarloosde telefoonlijnen, die men in de meeste onveilige streken, langs boomen, takken, struiken en vermolmde palen ziet bungelen [1]), en die dan ook in den regel alleen geld kosten, maar niet bruikbaar zijn. Over de indirecte voordeelen van een goede politie en van een behoorlijk gewaarborgde veiligheid zullen we verder maar zwijgen, een ieder voelt, dat deze eenvoudig niet te schatten zijn [2]).

En hiermede zouden we deze beschouwing kunnen eindigen, ware het niet, dat ons nog een enkele verklaring van het hart moet, die we ter voorkoming van misverstaan niet onuitgesproken willen laten. Menigmaal toch heeft men in de dagbladen bij de bespreking over de politietoestanden op Java klachten gehoord alsof bepaalde personen of wel bepaalde bestuurshoofden de schuld droegen van de bestaande toestanden, alsof het ondoelmatig optreden van plaatselijke ambtenaren de schuld droeg, van hetgeen men bij een grondiger onderzoek alleen zou mogen wijten aan het stelsel en aan het materiaal waarmede men werken moet. Misschien zelfs, dat er ook in dit opstel enkele uitlatingen kunnen voorkomen, die een oppervlakkig lezer kunnen doen veronderstellen, dat ook wij veel van het onvoldoende op veiligheidsgebied zouden willen toeschrijven aan een minder juist inzicht in politiebeleid van onze Europeesche bestuursambtenaren. En het is dit mogelijke misverstand, dat wij met deze slotwoorden bij voorbaat willen voorkomen.

Natuurlijk, waar gewerkt wordt, worden ook fouten gemaakt. Wie zal zulks niet beamen? Doch afgescheiden hiervan past op deze plaats zeer zeker een eeresalut aan ons korps Europeesche bestuursambtenaren, dat in zoovele streken, niettegenstaande de totaal ontoereikende politiemiddelen tenminste nog dragelijke toestanden wist in het leven te roepen en te houden. Menig toeschouwer beseft slechts tenhalve, welke moeilijkheden, zorgen en arbeid het kost om met behulp eener

---

[1]) Deze telefoonlijnen aangelegd ten behoeve van de politie worden in den regel slecht door haar bewaakt.

[2]) Wanneer men voor een mislukking vreest, wat is er dan tegen om b. v. in een klein gedeelte van Java een proef te nemen? Te meer waar c.q. eene invoering met het oog op de beschikbare krachten toch slechts geleidelijk zou kunnen plaats hebben.

slechte politie in de onveilige streken tenminste een eenigszins houdbare toestand te scheppen. Wie heeft geen verwondering gevoeld voor de ambtenaren, die zoo goed als ongewapend, slechts met een geleide van eenige ongeoefende, vrijwel waardelooze politieoppassers, een opgewonden, goed gewapende menigte tegemoet gingen, welke ontoerekenbaar en half krankzinnig van opgewonden fanatisme voor geen rede vatbaar was? Wie heeft geen bewondering gevoeld voor de kranige wijze waarop door verschillende ambtenaren ter Sumatra's westkust gedurende de belastingopstootjes werd stand gehouden op hun post niettegenstaande hen de gelegenheid werd geboden om terug te trekken, en dat alleen met den steun van een paar politieoppassers?

En is het ook niet voor een groot deel aan de plaatselijke bestuursambtenaren te danken, dat tot nu toe veel verzet voorkomen werd, veel geweld achterwege kon blijven, tengevolge van het moreele overwicht, dat zij door een waardige houding steeds op de bevolking heeft weten uit te oefenen?

Edoch! de tijden veranderen en daarmee de toestanden. Van het aureool, dat in het oog van den inlander afstraalde van het gouden en zilveren petgalon is veel verdwenen, met zijn geleidelijke emancipatie is zijn slaafsche en lijdelijke onderwerping aan alles wat de „kandjĕng gouvernement" ordonneert aan het uitsterven, en hiermede een deel van dat niet onder woorden te brengen moreel overwicht van bestuur tegenover bevolking. En ook daardoor zullen op den duur tijden aanbreken, dat de bestuursambtenaar voor het handhaven van orde en veiligheid aan zijn galon en zijn „oppas" niet meer genoeg zal hebben, dat hij ze beide volgaarne inruilen zal tegen één enkele goed geoefende civiele maréchaussée. En die tijden liggen na, zeer na zelfs, ze zijn hier en daar reeds aangebroken.

En ten slotte nog dit. Een enkele lezer zal misschien de opmerking maken, dat er zooveel plaats werd ingeruimd aan de beschrijving van toestanden, die vrij algemeen bekend zijn, aan wat de Franschen noemen: enfoncer une porte ouverte, zoo weinig echter aan de bespreking der middelen noodig geacht voor een afdoende verbetering.

Doch we hebben daarvoor onze deugdelijke gronden gehad. Waar bij de laatste politieorganisatie zoo weinig blijk werd gegeven, dat men tenminste een begin wenschte te maken met een krachtig en doortastend systeem van verbetering der politietoestanden in de binnenlanden, daar kan men niet anders dan tot de slotsom komen, dat men de grootte van het kwaad en de gevaren verbonden aan de bestendiging van den tegenwoordigen toestand nog niet voldoende inziet.

Het is daarom dat we getracht hebben om in het kort nog eens het licht te laten schijnen over den waren aard van den veiligheidstoestand op Java en de gevolgen van dien, dat we nog eens met nadruk er op hebben willen wijzen hoe dringend een spoedige en

systematische reorganisatie, althans het maken van een aanvang daarmee, noodzakelijk is.

Daartegenover achten we echter een tot in de détails uitgewerkt reorganisatieplan hier niet op zijn plaats. Vandaar slechts een kort schema, dat voor wijziging, aanvulling en verbetering vatbaar is, dat slechts in hoofdtrekken den weg aangeeft welke men onzes inziens heeft in te slaan, om tot een bepaald reorganisatiesysteem te kunnen geraken. Ons hoofddoel was dan ook slechts om vóór dat het te laat is, en vóór dat we met onze politie onherroepelijk in het moeras vastzitten, den betrokken autoriteiten nog eens tot nadenken te stemmen over de middelen noodig ter erlanging van een gezonden toestand. Het is zeer wel mogelijk, dat we daarbij de zaak verkeerd inzien, dat men meent beter te doen met op den ingeslagen weg voort te gaan. In dat geval zal ons wel niets anders overblijven, dan de oude troost: „In magnis voluisse sat est", in groote zaken is het voldoende gewild te hebben. Onze innige hoop is het dan echter, dat later, als de uitslag haar werk zal bekroonen, de regeering zich niet met diezelfde troost zal moeten tevreden stellen

Den Haag, Juli—Augustus 1911.

NASCHRIFT.

We hadden bovenstaande beschouwingen reeds beëindigd, toen in de *Berichten en Mededeelingen* van de „Vereeniging van Ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in Nederlandsch-Indië", No. 13, een artikel verscheen van de hand van den Heer J. D. de Vries, Controleur B.B., getiteld: *Politie in de Binnenlanden van Java en Madoera*, en waarin de hoofdaandacht werd gewijd aan verbetering van de desapolitie op Java.

In een zakelijk en helder gesteld betoog wordt daarin gewezen op de middelen, welke kunnen worden aangewend om deze politie te verbeteren, zonder in ongeëvenredigd groote uitgaven te vervallen.

Schrijver acht in hoofdzaak daarvoor noodzakelijk:

1°. Dat aan de assistent-residenten de bevoegdheid worde gegeven om daar waar noodig de wacht- en patrouille-diensten in de desa's door heerendienstplichtigen te herstellen.

2°. Dat getracht worde om voor zoover mogelijk het gehalte der desahoofden en der desabestuursleden te verbeteren.

Hiervoor wil schrijver de desaverkiezingen in zooverre gewijzigd zien, dat het Gewestelijk Bestuurshoofd het beslissend veto worde toegekend, bij de keuze van het dorpshoofd, desnoods met verwerping van den uitslag der verkiezing. Bovendien wordt een vaste salarieering, te bekostigen uit de opbrengst der collectegelden, apanagevelden en afkoop pantjendiensten wenschelijk geacht. Eveneens krachtige orga-

nisatie en uitbreiding van het desaonderwijs (Geen wering van analfabeten bij de verkiezing van dorpshoofd? J. C. L.).

3°. Samenvoeging van de miniatuurdesatjes tot flinke gemeenten.

4°. Inkrimping van het personeel der desapolitie, ten behoeve van ruimere inkomsten voor de overblijvenden.

5°. Afschaffing der werkzaamheden dezer politie, welke niet tot die ten behoeve der desabelangen mogen worden gerekend. (Bewaking der woningen van districts- en onderdistrictshoofden, van passars en stations).

Voor de verdere détails en de andere vraagstukken tot het onderwerp behoorende, raden we een ieder, die belang stelt in de politietoestanden op Java de lezing van dit belangrijke betoog ten sterkste aan. Vooral daar waar de Heer de Vries als deskundige de te nemen bestuursmaatregelen bespreekt, worden vele wenken gegeven, die den lezer doen voelen, dat hier de ervaringrijke bestuursambtenaar, die met de bevolking medeleeft, aan het woord is, wenken, die dan ook zeer zeker een ernstige aandacht overwaard zijn.

J. C. L.

De welvaart van Indië.

DOOR

BOEKA.

Thans, nu bijna alles van den voorgenomen arbeid van de Welvaartcommissie, benoemd in 1902, is gepubliceerd, mag verwacht worden dat in 1912 hare taak zal volbracht zijn. Het eigenlijke onderzoek vond echter door de Afdeelings-commissies reeds omstreeks 1904 plaats, zoodat wel meestal een nader onderzoek noodig zal wezen, indien men toen gebleken wantoestanden thans wil verbeteren; het Welvaartonderzoek is te veel gecentraliseerd.

Intusschen heeft de opgedane ondervinding geleerd dat een dergelijk diepgaand onderzoek zeer nuttig is, maar wil zulk blootleggen van den economischen toestand de welvaart onder de Inlandsche bevolking in heel Indië voortdurend ten goede kunnen komen, dan dient het periodiek herhaald en ook eene enkele maal tot de Buitenbezittingen uitgestrekt te worden. De tijd moet voorbij zijn dat Java en Madoera zich bijna uitsluitend in de welwillende belangstelling van Gouvernement en Regeering mochten verheugen en de Buitenbezittingen haast niet in tel waren, thans dient ook aan de laatsten de volle aandacht gewijd te worden, temeer waar bij dezen groote achterlijkheid op velerlei gebied in te halen valt. Het zou voor Java en Madoera voldoende zijn den bestaanden leiddraad, eenigszins gewijzigd, tot grondslag te nemen voor het onderzoek, terwijl dan met gewestelijke Samentrekkingen volstaan zou kunnen worden, zoodat het Gouvernement door meerdere personen te belasten met het maken dier samentrekkingen uit de Afdeelings-verslagen, het in de hand heeft het gereed komen van de gewestelijke Samentrekkingen te bespoedigen, terwijl het advies van enkele personen over zekere gedeelten gevraagd zou kunnen worden en, als bijlage van het Welvaartonderzoek uitgegeven, het praktisch nut daarvan zeer zou verhoogen; eene centrale commissie is dan overbodig. Door zulk onderzoek (b.v. iedere tien of vijftien jaar), niet berustend op verouderde gegevens, en door bespreking in de pers en elders, wordt het Gouvernement in staat gesteld maatregelen te nemen die de welvaart zeer veel ten goede zullen komen.

Het vee vormt zeker een hoogst belangrijk onderdeel bij een onderzoek naar de welvaart eener grootendeels landbouwende bevolking. Opvallend is het, dat sommige personen beweerden dat veediefstallen bijna niet meer voorkwamen en de Welvaartcommissie daarentegen besloot, aan te dringen op goede afsluiting van veekralen. Waarschijnlijk laat zich deze tegenstrijdigheid verklaren, doordat de bovenbedoelde personen op de officieele cijfers zullen zijn afgegaan, doch de Welvaartcommissie zich op het meer praktische standpunt plaatste van den werkelijken toestand, in aanmerking nemend, dat diefstallen bij Inlanders bijna nimmer officieel bekend worden.

Degenen die meenen, dat het oordeel van een regent van doorslaand gewicht is, zullen zich zeker verbazen, dat onder de hier bedoelde personen regenten waren. Deze opvatting is dan ook een dwaalbegrip, en ontstond door het verwarren van de waardigheid met het individu, want een regent kàn een zeer gewenscht adviseur zijn, doch de waardigheid brengt die eigenschap niet aan, terwijl het eene verkeerde meening is, dat het onderwijs hierbij een hoofdrol speelt, daar een regent die weinig onderricht genoot, als adviseur soms meer waarde heeft dan de uitstekend opgeleide. Natuurlijk is de goed onderwezen regent, die b.v. Nederlandsch kent, beter in staat zich op de hoogte te houden van de vorderingen op allerlei gebied, daarentegen zal hij dikwijls een vreemde zijn tegenover de bevolking en sommige Inlandsche toestanden; niet alleen zullen vele zijner opvattingen daaromtrent onjuist zijn, maar ook voor de Inlanders zal zoo'n regent niet wezen de landgenoot die hen begrijpt.

De noodzakelijkheid van weidegronden wordt herhaaldelijk betoogd, en terecht beweerd dat afgeschreven koffietuinen uitnemende weidegronden vormen. Evenwel bevreemdt het, dat de Welvaartcommissie niets besloot omtrent een gering onderhoud, hetwelk toch zeer aanbevelenswaardig en soms zelfs noodzakelijk geacht moet worden. Wat is namelijk het geval? Het vee zal op de weidegronden slechts sommige kruiden eten, maar de andere ongemoeid laten, waarvan het onvermijdelijk gevolg is, dat de onbruikbare planten op den duur de overhand verkrijgen, zoodat de weidegrond steeds minder voedsel biedt hetwelk vooral een groot bezwaar is waar hiervoor slechts een beperkt oppervlak beschikbaar is. Daarom moet zulks voorkomen worden, hetgeen op eenvoudige wijze geschieden kan door met het kapmes een of twee maal per jaar de kruiden, die het vee heeft laten staan, af te slaan, alsmede datgeen wat te oud is geworden, b.v. alang-alang, welke zeer jong zijnde door het vee gaarne gegeten wordt, doch later niet meer, zoodat hierdoor de goede kruiden verstikt zouden worden.

Wordt de weideplaats niet te groot genomen, opdat alang-alang en dergelijken steeds worden afgegeten, en wordt boven aangegeven gering onderhoud toegepast, hetwelk reeds na korten tijd niet noemenswaard

zal wezen, dan zal weinig weidegrond reeds genoegzaam voedsel opleveren. Dit onderhoud geheel over te laten aan de bevolking kan niet bij de bekende nalatigheid van den Inlander, doch het zal voldoende wezen, wanneer een ambtenaar zich een enkelen keer per jaar van den toestand van den weidegrond op de hoogte stelt.

Het „Overzicht" van de gewestelijke bescheiden in zake Landbouw bevat ook beschouwingen van den bewerker over zaken die in geen onmiddellijk verband staan met dat bedrijf. Zoo wordt ook over „hormat" gesproken en beweerd dat deze den Inlander belet, zijne meening te uiten. Die hormat moet het steeds ontgelden, meestal zijn het de beleefdheidsvormen, die geen genade kunnen vinden, doch hier wordt gesproken van een slechten invloed op het individu, welke zeer betreurenswaardig zou wezen, indien deze bestond; dit is echter niet het geval. Ook in Holland zal men wel uit beleefdheid tegenover een meerdere zich niet zoo vrij uiten als tegenover een gelijke, en bij den Javaan wordt zulks in veel sterkere mate gevonden, doch dit is moeielijk te verwonderen, waar hij eene geheel andere opvatting omtrent beleefdheid huldigt.

De meerdere die er slag van heeft, zal wel degelijk de meening van den mindere vernemen. Het is dus de schuld van den meerdere wanneer hij deze niet gewaar wordt en niet van de hormat. Wel beschouwt de Javaan het als zeer onbeleefd zich anders te uiten dan gewenscht wordt, hetgeen zoover gaat dat hij zelfs zegt, wat hij meent dat heimelijk gewenscht wordt, ook al zegt de vrager uitdrukkelijk slechts de eigen meening van den ondervraagde te willen vernemen. Zooveel mogelijk moet daarom de ondervraagde Inlander in onzekerheid gehouden worden omtrent het antwoord hetwelk men gaarne zou ontvangen. Slechts oude Inlanders zijn dikwijls vrijmoediger, niet omdat zij minder gewicht hechten aan de eischen der beleefdheid, maar wijl zij overtuigd zijn aan hunnen ouderdom het recht daartoe te ontleenen; een soortgelijk iets geldt voor jongere Inlanders die eene hooge positie bekleeden.

Behalve zijne begrippen over hetgeen al dan niet gepast is, speelt in deze zaak ook een groote rol de bekende vrees van den Javaan, zich in ongelegenheid te brengen, eene vrees, welke zeker grond van bestaan heeft; vooral de Westerling wikkelt hem dikwijls door onbekendheid met de toestanden in groote moeilijkheden.

Wordt echter gezorgd, dat de ondervraagde o v e r t u i g d is, niet te worden gehoord door anderen, en acht hij zich verzekerd dat de vrager hem geene onaangenaamheden zal bezorgen, ook niet door onvoorzichtigheid, terwijl deze slag heeft met hem om te gaan, dan zal hij zich zoodanig uiten, dat zijne meening daaruit blijkt. Dikwijls zal een Javaan in woorden niet geheel juist neerleggen wat hij wil zeggen, ook in intiemen kring, gaarne spreekt hij vragenderwijs of in beeldspraak,

waaruit zijne meening echter vrij gemakkelijk is op te maken. Een enkele Javaan moge hierop eene uitzondering maken, wanneer zijne geaardheid afwijkt van die zijner rasgenooten, doch dit daargelaten, valt vast te stellen, dat slechts noodig is het vertrouwen der Javanen te genieten en slag om met hen om te gaan.

Sterk wordt aangedrongen op landbouwonderwijs in allerlei vormen, zooals op uitgebreide schaal en in het Hollandsch voor meer ontwikkelden, voor den dessaman door demonstratievelden. Intusschen is voor het onderrichten van anderen in de eerste plaats noodig dat men zelf van de zaak, hier de landbouw op Java en Madoera, grondige kennis bezit, en voor demonstratie moet de eisch gesteld worden, dat navolging betere resultaten verschaft.

Dat de kennis van den landbouw op Java nog zeer onvolledig is, werd bewezen toen in verband met de vele en groote mislukkingen van het padigewas in de afd. Demak en Grobogan bij gouvernementsbesluit van 14 Juli 1906 no. 26 fondsen werden toegestaan voor het inrichten van proefvelden, die, volgens den directeur van het Landbouwdepartement, niet ten doel hadden, reeds aanstonds iets navolgenswaardigs te demonstreeren (Welvaart V*a* blz. 32).

Het valt dan ook niet te verwonderen, dat de Inlander moeilijk gebracht wordt bij zijn landbouw tot opvolgen der raadgevingen hem verstrekt, waar hij niet overtuigd is van hunne doelmatigheid, en evenmin van hun economisch voordeel. Is dit nu conservatisme?

Verkeerd is het, uit te gaan van de middelen die den Nederlandschen landbouw uit zijne achterlijkheid hebben opgeheven, want niet alleen verschillen volk en toestanden te veel, maar bovendien bood het buitenland verscheidene voorbeelden, waarmede men zijn voordeel kon doen.

Voor Indië geldt dit niet, eene enkele uitzondering daargelaten, zoodat alles eerst zorgvuldig beproefd moet worden, en welslagen of mislukken van een cultuur in de eene streek niets bewijst voor de resultaten in eene andere bij het veel voorkomen van groote klimaatsverschillen, terwijl hetgeen loonend is op de eene plaats, elders toegepast, verlies geeft. Ook het stelsel van landbouwonderricht in de Vereenigde Staten gevolgd, moet onbruikbaar geacht worden voor Indië bij het onderscheid tusschen volk en toestanden. Wel wordt het verbreiden van Europeesche denkbeelden een gelukkig geval genoemd (Welvaart V*a* blz. 331), doch velen zullen het met die uitspraak niet eens zijn. Over het algemeen wordt voor verbetering van den landbouw den blik in dit „Overzicht" te veel gericht naar Europa en Noord-Amerika, en landbouw in de tropen bevat voor den Westerling zooveel onbekends, dat er nog heel wat onderzoekingen en proefnemingen noodig zullen zijn, voordat overgegaan kan worden tot ingrijpende maatregelen ter verbetering van den Inlandschen landbouw.

Onder de Bijlagen komt eene hoogst belangrijke bijdrage voor van den houtvester S. P. Ham, vooral het medegedeelde omtrent „Naturalwirtschaft" len „Geldwirtschaft" verdient alle aandacht. Onder de verschijnselen die de welvaart van de landbouwende bevolking benadeelen, wordt daar genoemd:

„De groote onveiligheid en rechtsonzekerheid in de desa, knoeierij „en knevelarij van ondergeschikte hoofden en desa-bestuurders, velerlei „heeren en desa-diensten, verschillende regelingen der desahuishouding, „die den Inlander in zijne bedrijfsvrijheid belemmeren." (Welvaart V*b* blz. 54).

Bij de behandeling van Inlandsche handel en nijverheid noemt de bewerker het krijgen van meerdere Westersche behoeften door de Inlandsche bevolking eene vooruitgang van ontwikkeling (Welvaart VI*a* blz. 87). Hierdoor wordt een minder juist denkbeeld van den invloed gegeven van meerdere behoeften op materieel gebied.

Ontegenzeggelijk zal het voor de Inlandsche nijverheid voordeelig wezen zoo hare produkten hooger in prijs worden, maar de welvaart van den Inlander in het algemeen zou door stijgen der uitgaven achteruitgaan, nog daargelaten de groote kans dat alsdan buitenlandsche produkten de Inlandsche nijverheidvoortbrengselen geheel zullen verdringen. Wel zou het den Inlander op den duur goedkooper komen een enkelen keer eene hoogere prijs te besteden ter erlanging van eene veel betere kwaliteit, maar hij koopt liever een goedkoop voorwerp, al is dit van minder goede hoedanigheid, als het uiterlijk slechts naar zijn zin is.

Voor de Inlandsche nijverheid wordt hier over het algemeen te veel de aandacht gewijd aan verkoop in Westersche landen, terwijl Java of de Buitenbezittingen en andere Oostersche landen natuurlijker markten vormen voor hare produkten, en al moge de Inlandsche bevolking van Java weinig koopkracht hebben, daartegenover staat dat voor vele voortbrengselen een afzetgebied gevonden kan worden onder de aldaar verblijvende Europeanen en Vreemde Oosterlingen.

Voortdurend geeft de bewerker zijne afkeuring te kennen over hetgeen hij noemt het prentahwezen, doch op blz. 213 bepleit hij de toepassing van dwang „als het in 't belang van de Inlandsche bevolking is". Feitelijk is het dan ook dikwijls onmogelijk het geheel zonder dwang te stellen, maar het toepassen valt slechts te verdedigen wanneer het plaats vindt in het waarachtig belang van land of volk, en juist dit wordt zoo licht verward met den schijn daarvan, ook te goeder trouw door eene verkeerde meening omtrent het nut van zekeren maatregel.

Ook kan niet ontkend worden dat het prentahwezen sterk tegenwerkt het verkrijgen van eene meer zelfstandige inborst door den Inlander. Om deze redenen moet van elke soort van dwang steeds

met de uiterste omzichtigheid gebruik gemaakt worden; afschaffing van allen dwang zou echter een groot nadeel zijn voor den Inlander, en zachte dwang verdient soms uit een politiek oogpunt de voorkeur boven een bepaald bevel.

Voor de welvaart onder de Inlanders op Java is zeker de irrigatie een zeer belangrijke faktor, zoodat het „Overzicht" van de irrigatie der Welvaartcommissie alle aandacht verdient. Daarin wordt er op gewezen dat de Afdeelings-commissies geen nieuwe groote werken voorstellen om onontgonnen streken in cultuur te brengen, maar verbetering en uitbreiding van de bestaande irrigaties, benevens een goed waterbeheer, opdat een zuiniger waterverbruik en zekerheid van verstrekking, waar noodig, verkregen worden. Verder wordt aanbevolen in het „Overzicht" eene spoedige inrichting van alle wenschelijke irrigatie-afdeelingen, en waar hieraan geene behoefte bestaat, invoering van „technisch waterbeheer". Een goed waterbeheer is vooral noodig waar suikerindustrie voorkomt.

Over voor- of nadeel van de suikerindustrie voor de Inlandsche bevolking werd veel geschreven, en sommige zaken droegen niet bij tot een gunstig oordeel. Zoo wordt gemeld dat de bevolking soms werd verplicht verbrand riet te snijden tegen zeer verlaagd tarief, en dat wel eens gelast werd dat alle in de buurt aanwezige karren (van Inlanders natuurlijk) tegen verminderd tarief verbrand riet moesten vervoeren. (Welvaart, Recht en Politie, Kediri blz. 7).

Terwijl men de welvaart van den Javaan wil verhoogen, daalt in de vruchtbaarste, best geïrrigeerde streken de Javaansche landbouwer door de, met Chineesch of Europeesch kapitaal gedreven landbouw-industrie meer en meer af tot behoeftig daglooner. Java heeft bepaald behoefte aan industrie die voortbrengselen van het land verwerkt, opdat de Javaansche landbouwer een flinken afzet erlangt voor pro dukten welke hooger waarde hebben dan de door de Inlandsche markt tot zich genomene, maar die industrie moet niet door de grondhuur den Javaan verarmen en demoraliseeren.

Den Inlander zelfs eene betrekkelijk hooge grondhuur te verzekeren, zou niets baten, want steeds zal de Javaan, die de waarde van het geld nimmer acht, in korten tijd alles opgemaakt hebben, zoodat hij daarna slechts door voorschot opnemen in zijne behoeften kan voorzien. Eenmaal met verhuren begonnen, moet de Javaan daarmede doorgaan om zich het allernoodigste te verschaffen, want als arbeider te gaan werken voor de fabriek, daar ziet hij geducht tegen op, en ieder die op de hoogte is, zal zulks volkomen billijken.

Het is te begrijpen dat bij het aanzienlijk kapitaal voor de inrichting van eene suikerfabriek vereischt, zekerheid moet bestaan van de beschikking over eene voldoende hoeveelheid suikerriet. Maar is die bedrijfszekerheid alleen door grondhuur te verkrijgen? In Europa heeft

men vele bietsuiker-, jam-, en andere fabrieken die zonder grondhuur wel bedrijfszekerheid schijnen te hebben. Vreemd is het dat grondhuur bedrijfszekerheid geeft, terwijl het heet dat het grondverhuren door den Inlander geheel vrijwillig geschiedt. Ware het grondverhuren werkelijk vrij dan was er geen bedrijfszekerheid, want dan konden de Inlanders eens niet overgaan tot verhuren. Maar door een samenwerken van verschillende faktoren vormt de grondhuur een dwangjuk, waar de Javaan, eens onder, weinig kans heeft van vrij te komen.

Grondhuur voor alle cultures dient om deze redenen verboden te worden, doch dan moet den ondernemer zekerheid verschaft worden dat de Inlandsche landbouwer die zich verbond tot levering van zijn produkt, zich aan die verplichting niet onttrekt. De ondernemer wiens streven land en volk ten goede komen, heeft aanspraak op bescherming van zijn bedrijf tegen kwade trouw van Inlandsche landbouwers en gemeene praktijken van derden (b.v. unfaire concurrentie). Daartegenover staat dat het Gouvernement er voor heeft te waken dat de Inlander geen dupe wordt van ondernemers, veelal voorgelicht door rechtsgeleerde raadgevers.

Hierom dient voor het opkoop-contract een formulier vastgesteld te worden, terwijl aan dergelijke overeenkomsten, niet in dien vorm gesloten, rechtsgeldigheid moet worden ontzegd. Bovendien moet het Gouvernement eenige bepalingen maken, want de verschillende suikerfabrieken, die in latere jaren opgericht zijn om uitsluitend door opkoop zich riet te verzekeren, gingen alle tot het grondverhuursysteem over, waardoor de praktische onmogelijkheid om, onder de bestaande bepalingen, zonder grondhuur eene suikerfabriek te drijven, werd bewezen. Al vordert de bedrijfszekerheid bij opkoopen van riet een verbondenzijn van den landbouwer door een voorschottenstelsel in niet mindere mate dan bij grondhuur, zoodat hij doorloopend riet voor de fabriek verbouwen moet, dan nog verdient zulk verbonden zijn verre de voorkeur boven de demoraliseerende grondhuur, want dan blijft de Inlander landbouwer.

Zonder grondhuur is de suikercultuur te maken tot een voor de welvaart van den Inlander in het algemeen voordeelige faktor. De grondhuur is oorzaak dat de landbouwers meer nadeel dan voordeel van de suikerfabriek hebben, en slechts de van elders toegestroomde Inlanders, dus de losse werklieden, mandoers, waronghouders, enz. er profijt van trekken.

Het grootste kwaad, na afschaffing van de grondhuur, blijven de hoogst ongewenschte toestanden, die in de omgeving van de fabriek voorkomen. De aanwezigheid van lichtekooien, spelers, schavuiten, enz. geeft veel drukte en daardoor een indruk van welstand, maar het is hier schijn die bedriegt. Ook op afgelegen erfpachtsperceelen vindt men dergelijke misstanden, doch daar de dessa's er gewoonlijk geheel

afgescheiden van liggen, ondergaat de dessabevolking geen nadeeligen invloed daarvan. Bij suikerfabrieken en andere ondernemingen die te midden van dessa's gelegen zijn, heerschen zulke toestanden niet alleen in de onmiddellijke nabijheid der onderneming, maar ook op de zedelijke toestanden van verder afgelegen dessa's oefent de nabijheid eener onderneming een slechten invloed. Hoewel het niet mogelijk zal wezen dit kwaad geheel uit te roeien, zullen bij ernstig streven wel middelen gevonden worden om het veel te verminderen.

Het voorschrijven van een loonstandaard bij de suiker zou onmogelijke toestanden in het leven roepen, want er bestaat nog andere daghuur dan bij de suikercultuur. En laat men bij taakwerk b.v. het werk iets moeilijker uitvoeren dan overeengekomen was, zoo blijft het werkvolk gewoon weg.

Voor welvaart op Java zijn vooral noodig eene degelijke politie, eene goede rechtspraak en een strafstelsel dat de gemeenschap bescherming verleent tegen misdadigers van allerlei soort.

De plattelandspolitie moet goed zijn, waardoor een einde zal komen aan de dwingelandij van boeven, waarvan de dessaman zoo ontzettend te lijden heeft dat het begrijpelijk is dat hij liever het geld opmaakt dan spaart.

In elk onderdistrikt moet een politiepost zijn, bestaande uit huisjes met vrij groote erven en stallen, en sterk een tiental politieoppassers, staande onder een mantrie, terwijl het Gouvernement voor een aantal paarden moet zorgen. Huizen en stallen aldus vereenigd tot een post zal het den roovers niet gemakkelijk vallen daaraan hunne wraak te koelen, zooals zij thans doen met de bezittingen van loerah's en assistent-wedono's die hun het leven lastig maken; zoodoende wordt het gevaar ontweken dat de gevaarlijkste misdadigers door de politie ontzien zouden worden. Bovendien moeten de oppassers verzekerd zijn dat hun bij goed gedrag geene overplaatsing te wachten staat, opdat zij de erven hunner woningen zullen beplanten, en zich te midden van hun gezin gelukkig en tevreden gevoelen, eene voorname drijfveer voor ijver en plichtsbetrachting.

Deze politieposten moeten zijn de centra vanwaar politie gaat naar de plaats van het misdrijf, en verder zal die politie o.a. gestolen vee of paarden moeten opzoeken, inlichtingen hebben in te winnen omtrent geheime slachtplaatsen, in het oog te houden helers en bekende slechte sujetten, alsmede hinderlagen moeten leggen overal waar vermoed wordt dat gestolen goed zal worden vervoerd. Om voor mantri's goede krachten te krijgen met de gewenschte ambitie, bepale men dat het ambt van djaksa slechts te bereiken is door mantri's van de politie, terwijl het goed ware de benoeming tot djaksa te laten voorafgaan door een examen in de bekwaamheden die voor het voeren van eene instructie noodig zijn.

Het aanstellen van rechercheurs is voor het platteland niet aan te bevelen, want voor het brengen van klaarheid in misdrijfzaken zullen zij niet veel dienst bewijzen, waar zij op het platteland spoedig algemeen bekend zouden zijn, en hierom zouden zij ook van weinig nut wezen voor het aan den dag brengen van onbetrouwbaarheid van een politiedienaar. Beter is het voor iedere misdrijfzaak waar onderzoek gewenscht is, eene afzonderlijke opdracht daarvoor te geven aan iemand welke voor spion in die aangelegenheid geschikt is; ook voor het controleeren van politiebeambten zou men zulke spionnen kunnen gebruiken. Waarschijnlijk zullen voor spionnen dikwijls dezelfde personen genomen worden, maar het totale aantal van dergelijke personen die wel eens voor spion dienen, zal aldus zeer groot zijn, terwijl buitenstaanders dan nimmer weten of op zeker oogenblik een persoon als spion werkzaam is.

Bij inrichting van eene dergelijke plattelandspolitie moet het dessahoofd belast blijven met de handhaving van gewone orde en rust in zijn dessa, doch niet onveiligheid bestrijden, daar moet de politie voor zorgen. Aldus ontslagen van het gehate ketrangan zoeken, zal het loerah-ambt beschouwd worden als eene begeerlijke betrekking door de goede krachten die zich thans voor dat ambt niet beschikbaar stellen. Hooge betaling zou zelfs deze uitwerking niet hebben bij den echten Javaan, die aanzien verre stelt boven geldelijk voordeel. Ook voor de assistent-wedono's zou de oprichting van zulk eene politie eene zeer gewenschte verbetering zijn, want niet alleen vergt de tegenwoordige politietaak van hen vele uitgaven, maar ook legt deze beslag op het grootste gedeelte van hun tijd en werkkracht.

Het optreden van de politie op erfpachtsperceelen was steeds eene netelige zaak, en het dessahoofd, dat in de dessa flink optrad, was voor een erfpachtsperceel zeer laks. Daartegenover stond dat een ondernemer dikwijls alle reden had achterdochtig te zijn ten opzichte van handelingen van de zoogenaamde politie in het binnenland. Wordt echter eene goede politie opgericht met betrouwbare beambten, zoo zou er wel geen bezwaar tegen zijn, hun vrijheid te geven op de onderneming te komen, daar personen te arresteeren, enz., doch huiszoekingen zouden slechts mogen plaats vinden in tegenwoordigheid van een persoon door den beheerder der onderneming aan te stellen, evenals thans huiszoeking in de dessa door politie van elders de toestemming van het dessahoofd behoeft.

De rechtspraak valt natuurlijk uiterst moeilijk waar vrees voor wraak Inlandsche getuigen weerhoudt de waarheid te spreken, terwijl zij ook dikwijls onbetrouwbaar zijn, en het verstoppen van gestolen zaken of bebloede wapens in de woning van een onschuldige, om deze zoodoende in verdenking te brengen, niet zeldzaam voorkomt.

Distriktsgerecht, Regentschapsgerecht en politierol, moeten worden

toevertrouwd aan een speciaal daarvoor aan te stellen Inlandschen rechter. Bij het benoemen van dien Inlandschen rechter worde in het oog gehouden dat de hoofdzaak voor zulk gewichtig ambt het karakter is; vooral waar de Javaan een erkend zwak heeft voor familiebetrekkingen, vrienden, en hoogergeplaatsten, moet de rechter van dien landaard een zeer sterk karakter hebben. De algemeen bekende zwakheid van karakter bij den Javaan is hierbij een groot bezwaar, doch reeds veel daarvan vervalt bij het nemen van personen die den middelbaren leeftijd bereikt hebben. Niet alleen zijn zij sterker van karakter dan jeugdige Javanen, maar ook zal de bevolking meer vertrouwen stellen in de rechtspraak van den landgenoot die een bezadigden leeftijd bereikt heeft, en daarom stelle men hen eerst werkzaam in eene ondergeschikte betrekking, waar voor hen nuttige ervaring valt op te doen.

Bij de rechtspraak moet bedacht worden dat Westersche rechtsopvattingen dikwijls onbegrijpelijk zijn voor den Oosterling, terwijl het recht dient overeen te stemmen met het rechtsgevoel van het volk dat b.v. niets strafbaars kan vinden in het feit dat iemand dieven verwondt.

Het strafstelsel in Indië is bepaald onpractisch. Voor den Staat moet de hoofdzaak zijn bescherming van rustige ingezetenen, terwijl het belang van den misdadiger voor hem bijzaak moet wezen. De straffen dienen zich te bepalen tot verwijdering uit de maatschappij voor het leven, verplichting om zich gedurende zekeren tijd op een aangegeven uur aan eene bepaalde plaats te melden, en aanhouding met opsluiting of goed geregelden dwangarbeid.

De doodstraf dient te vervallen, ook wegens de onmogelijkheid om bij gebleken rechterlijke dwaling de straf op te heffen, en ten einde samenspanningen tegen onschuldigen, die in Indië zooveel voorkomen, moeilijker te maken.

Door strenge afscheiding van alle groote misdadigers van de anderen moet gewaakt worden tegen den verderfelijken invloed, dien omgang met de eersten op andere gevangenen oefent.

Voor voorname Inlanders en gegoede Vreemde Oosterlingen zou aanmelding geene straf vormen, zoodat bij hen dit door aanhouding vervangen moet worden. Ook voor Europeanen, bij de bevoorrechte positie welke zij in Indië innemen, kan aanmelding geene straf wezen, en moet deze vervangen worden door geldboeten subsidiair aanhouding. Wel treft geldboete dikwijls het gezin, maar aanhouding met verlies van betrekking of zware schade in zaken, voor Europeanen haast een onvermijdelijk gevolg van aanhouding, doet dit nog meer.

De verwijdering uit de maatschappij, toegepast op alle zware misdadigers, moet zijn voor het leven, want eerst uit het gedrag na terugkeer in de maatschappij kan blijken of de misdadiger werkelijk

verbeterd is, en alsdan worden de ingezetenen blootgesteld aan de gevolgen van een mislukken dezer proefneming. Beter streng tegen enkele misdadige personen dan de rust der maatschappij op het spel te zetten; verwijdering is een veiligheidsmaatregel in het belang van de gemeenschap. Dan zal er ook een einde komen aan den ellendigen toestand dat de Inlandsche getuige die de waarheid, in het nadeel van den beschuldigde, durft te spreken, groote kans loopt van geduchte wraakneming door den misdadiger, zoodra deze vrij komt. Want dan zal het onmogelijk wezen dat de misdadiger na ommekomst van straftijd terugkeert, terwijl zijne vrijlating nog dikwijls verhaast wordt door gratie, verstrekt bij feestelijke gelegenheden, bij betoonde dapperheid, enz., door welke gratie de rustige ingezetenen gestraft worden met terugkomst van den dwangarbeider. Ook vrijspraak wegens gebrek aan bewijs zal minder voorkomen als de getuigen weten dat de misdadiger bij veroordeeling voor het leven verwijderd wordt. Daarom zal eveneens ontvluchting afdoend belet moeten worden, want anders zou het moeilijk blijven getuigen tegen een misdadiger te verkrijgen; de tot verwijdering veroordeelden moeten dan ook vereenigd worden in koloniën op eilanden of andere gemakkelijk bewaakbare plaatsen gelegen.

Het is niet wel mogelijk alle gevallen waarin verwijdering toegepast dient te worden nauwkeurig te omschrijven, zoodat veel overgelaten zal moeten worden aan het overleg van den rechter. Trouwens, het zal hem gemakkelijker vallen, te beoordeelen of verwijdering uit de maatschappij van den overtreder voor de gemeenschap gewenscht wordt, dan vast te stellen de toerekenbaarheid van den misdrijver op het oogenblik dat de overtreding gepleegd werd.

Een bepaalde kanker aan de welvaart van den Inlander is het dobbelen. Het eenig afdoende zou zijn een algeheel verbod, ook in besloten kring, maar dit diende dan ook gehandhaafd te worden. Het dobbelen alleen toe te staan bij speciale vergunning bij feestelijke gelegenheden moet afgekeurd worden, want zelfs de Inlander die onder gewone omstandigheden zich weinig met spelen afgeeft, zou in opgewonden feestelijke stemming hartstochtelijk gaan dobbelen. Een verbod ook in besloten kring zou zich tevens uitstrekken tot de erfpachtsperceelen, en daar is gewoonlijk de dobbelwoede niet gering, doch wanneer een beheerder het dobbelen op zijne onderneming niet toelaat, zoo vereenigen zich soms de liefhebbers van het dobbelspel in eene woning van een naburige dessa, om aan hun hartstocht voor het spel te voldoen. Het komt voor dat de dobbelaar na den geheelen nacht gespeeld te hebben, 's ochtends thuis komt zonder zijne kleeding of sieraden, slechts met enkele oude vodden bedekt, terwijl een Chineesche dobbelbaas het hoogste ideaal van Inlandsche spelers is.

Het groote voordeel van Chineezen in het binnenland is voor den

Inlandschen landbouwer, volgens veler meening, gelegen in een gemakkelijken afzet van zijne produkten. Intusschen bedenken dezulken niet dat het moeilijk een voordeel voor den Inlander kan zijn, wanneer hij zijne produkten heeft in te leveren ter afdoening van een vroeger hem opgedrongen veel te klein voorschot, hetwelk hij als Inlander natuurlijk niet weigerde. Men moge al beweren dat zulks van hem zeer dom, en dus dit nadeel zoodoende zijne eigen schuld is, het betreft nu eenmaal een karaktertrek van den Inlander. Bij het beoordeelen of de Chinees een voor- of nadeelige faktor is voor de welvaart, bedenke men steeds dat Chineezen het land ontegenzeglijk vooruit brengen, maar even zeker eene bevolking die niet tegen hunne streken opgewassen is, achteruit.

Het nut om den dessaman, zonder hem uit zijne dessa te halen, lezen en schrijven in de landstaal te leeren, wordt algemeen beaamd, en natuurlijk vordert zulk onderricht Inlandsche onderwijskrachten. Hoewel het nu zeer gewenscht is dat hiertoe uitsluitend personen worden genomen met een goed karakter, zal zulks niet altijd kunnen gebeuren, maar in ieder geval dient er streng tegen gewaakt dat de volksonderwijzers ontevredenheid zaaien bij hunne leerlingen of hen stelselmatig opstoken.

Het pauperisme onder de Europeesche bevolking beperkt zich hoofdzakelijk tot de Indo-Europeanen. Niettegenstaande nu algemeen erkend wordt dat de Indo-Europeaan een afkeer heeft van handenarbeid, verwacht men juist verbetering van maatregelen die handenarbeid van den Indo-Europeaan beoogen, en slechts weinigen bepleiten het stichten van eene volksplanting die door jacht en visscherij in haar onderhoud voorzien zou. Echter zijn jacht en visscherij als bestaansmiddelen slechts voor een zeer primitief volk geschikt, zoodat zij voor den Indo-Europeaan afgekeurd moeten worden, maar daarom wordt nog geen handenarbeid vereischt. Behalve jacht en visscherij of landbouw en industrie heeft men nog veeteelt en paardenfokkerij. Waarom de Europeesche paupers niet vereenigd in volksplantingen op eilanden of in bepaalde streken, waar de omstandigheden voor een welslagen van zulk ondernemen gunstig zijn? Bij de groote vraag naar paarden voor het leger zou vooral paardenfokkerij in aanmerking komen.

Nu, dank zij Gouverneur-Generaal Van Heutsz, bewezen is dat Nederland de macht heeft een einde te maken aan wantoestanden waar ook in Indië, werd eene oplossing gegeven aan een zeer belangrijk vraagstuk. Eene oplossing, beter dan door inkrimping van het koloniaal gebied verkregen kon worden, hetgeen wel hetzelfde beoogde, maar zeker minder aanbevelenswaardig was, want niet alleen ware het te betreuren indien onder vreemde vlag zou gebeuren wat Nederland had moeten doen, doch ook voor de onderscheidene bevolkingen is

het gelukkig dat juist Nederland orde bracht waar dit noodig was.

In plaats van de heerschende wanorde heeft men thans een ordelijken toestand verkregen, maar al zijn die streken daardoor zeer veel gebaat, maatregelen voor verdere stoffelijke en geestelijke ontwikkeling kunnen niet uitblijven wil men de eenmaal aangevangen taak voortzetten. Veel geld zal daarvoor noodig zijn, zoodat men waarschijnlijk tot leeningen zijne toevlucht zal moeten nemen, maar hierbij zal steeds bedacht moeten worden hetgeen indertijd elders geschreven werd:

> „Voor Oost-Indië zal slechts geleend mogen worden, wanneer de stellige zekerheid bestaat, dat zoowel rente als aflossing betaald kunnen worden uit de opbrengst van hetgeen met dat geleende geld wordt tot stand gebracht. Een anders handelen is onverantwoordelijk en zou zich in de toekomst duchtig wreken"[1].

Daarom zullen ter verkrijging van geld voor bevordering van geestelijke ontwikkeling haast nimmer leeningen mogen dienen, doch voor materieele belangen zal zeer dikwijls tot leeningen overgegaan mogen worden, want òf dadelijk òf later, hetzij direkt of indirekt, zal bevordering der welvaart meestal meerdere inkomsten aan den Staat verschaffen.

Om zelfstandig leeningen te kunnen sluiten heeft Indië echter autonomie noodig. In zijn bekend artikel in de Mei-afl. van *Onze Eeuw* deze aangelegenheid besprekend, noemt de heer C. J. Hasselman twee wegen mogelijk, eerstens eene zekere mate van zelfstandigheid aan Indië toegekend, en ten tweede een grootendeels afgaan van het Moederland op adviezen van Indië, waarbij de schrijver aan de laatste wijze de voorkeur geeft, welke meening evenwel niet algemeen gedeeld zal worden.

Uitgaande van de stelling dat Indië autonomie moet hebben om zelfstandig leeningen te kunnen sluiten, en geheel beamend dat het verleenen van algeheele autonomie aan Indië niet gewenscht is, zou aan Indië eene beperkte autonomie moeten worden toegekend. Indië krijgt dan eene op publiek gezag ingestelde rechtspersoonlijkheid, zoodat wanneer Indië dan ook nog eene eigen vertegenwoordiging gegeven wordt, voldaan is aan hetgeen gevorderd wordt voor autonomie, welke echter meer of minder beperkt kan wezen.

Bij het verleenen dezer autonomie dient te worden uitgegaan van het beginsel dat speciaal Indische zaken door Indië behandeld moeten worden en Rijksaangelegenheden door Nederland. Sommige aangelegenheden zullen geheel tot een van beide groepen gebracht kunnen worden, andere voor een afgerond gedeelte tot de eene en voor het overige tot de andere. Eene regeling in dezen geest wordt vereischt voor het verkrijgen eener goede verhouding tusschen Europeesch-Nederland en Tropisch-Nederland als onderdeelen van het Rijk.

[1]) Zie mijn *Tropisch Nederland* (uitgegeven in 1903 bij F. van Rossen, Amsterdam), blz. 49.

Aannemende dat het behandelen der begrooting zal geschieden door den Raad van Indië vergroot met eenige buitengewone leden, mag het ambtelijke gedeelte reeds door de gewone leden vertegenwoordigd geacht worden, indien dus gezorgd wordt dat de buitengewone leden voor de belangen van Inlanders, Vreemde Oosterlingen, Europeesche handel, idem cultures, enz. opkomen, zoo is ook daarvoor voldoende zorg gedragen in den Raad.

Waar de leden van den Raad van Indië geen jeugdige personen meer zijn, en de buitengewone leden ook wel uit hen die een meer gevorderden leeftijd bereikt hebben, genomen zullen worden, zal eene dergelijke vertegenwoordiging geene eenzijdige lievelingsdenkbeelden trachten te verwezenlijken, maar kan een bezadigd handelen van haar verwacht worden.

Erkennend het nut van de publieke opinie welke buiten de vertegenwoordiging haar stem doet hooren, zou het volledige plan voor de begrooting gepubliceerd moeten worden, opdat ook van de uitingen van niet-leden bij het vaststellen der begrooting voordeel kan getrokken worden. En om eene rem op te leveren tegen overijlde maatregelen voortvloeiende uit een waan van het oogenblik, dient deze openbaarmaking te geschieden niet te korten tijd voordat de vertegenwoordiging hare besprekingen tot vaststellen der begrooting aanvangt.

Waar voor sluiting van leeningen eene zekere mate van autonomie onmisbaar is, dient Indië daaraan zoo spoedig mogelijk geholpen te worden. Voor eene flinke ontwikkeling van de welvaart heeft Indië noodig: a u t o n o m i e.

VARIA.

REORGANISATIE DER STRAFRECHTSPLEGING IN DE BELGISCHE CONGO.

De *groupe d'études coloniales de l'Institut Solvay* heeft een reorganisatie der strafrechtspleging in de Belgische Congo ontworpen en in het Juninummer van het *Bulletin de la Société belge d'Etudes coloniales* gepubliceerd. Een uiteenzetting van de thans geldende regeling gaat vooraf, terwijl een kort overzicht der gedachtenwisseling, waartoe het vóórontwerp aanleiding gaf, volgt. De Belgische Congo-toestanden verschillen te zeer met die in Ned.-Indië om uit dit werk van het Belgisch ,,Indisch Genootschap'' veel leering te kunnen trekken voor onze kolonie, waar we al zooveel langer bezig zijn met organiseeren en beschaven. Toch zijn er in dit werkje regels, die voor ons wel van eenig belang zijn. Zoo lezen we op blz. 13 onder de principes directeurs:

,,II. *Ce projet repousse tout système qui tendrait à créer deux justices: l'une destinée aux blancs, l'autre (appelée régime disciplinaire) destinée aux noirs.*

,,Pareille division entraîne de redoutables complications techniques; de plus, elle détruit presque entièrement l'effet moralisateur et civilisateur qui découle de l'idée de l'unité et de l'égalité de la justice''.

Hiertegen werden wel eenige bedenkingen aangevoerd (blz. 24 tot 28), die ons levendig herinneren aan de tegenkanting in ons Indië door de rechterlijke macht vroeger ondervonden, toen haar bemoeienissen met de rechtspraak over Inlanders werden uitgebreid; maar daartegenover werd door de voorstellers hun opvatting gehandhaafd en o. a. opgemerkt:

,,que l'Européen comme l'indigène n'était pas certain de trouver dans les juridictions administratives l'impartialité qui était l'apanage des magistrats de carrière'' (beroepsrechters);

,,que, d'ailleurs, pour des raisons déja indiquées, il était dangereux pour les administrés, quelle que soit leur race, de réunir dans les mêmes mains le pouvoir administratif et le pouvoir judiciaire''; etc.

Hoe steekt hierbij af de houding dergenen, die in onze oude kolonie, waar al zoo lang orde en regelmaat heerschen, de dubbele magistratuur nog willen behouden als een hoofdpilaar van staatsbeleid!

De thans bestaande regeling in de Congo kent geen rechtspraak van besturende ambtenaren, als eenig rechter, wel van door hen voorgezeten tribunaux territoriaux. Het avant-projet stelt echter, om een meer geregelde rechtspraak te verkrijgen, de instelling voor van *juges de police*. Als zoodanig zouden dan fungeeren de plaatselijk gezaghebbende ambtenaren, zonder openbaar ministerie en zonder griffier; maar voor deze rechters zouden zoowel de blanken als de andere rassen terechtstaan (met eenig verschil in de grenzen van bevoegdheid). Zou deze regeling dus reeds door vermijding van rassenongelijkheid gunstig afsteken bij die in Indië, een ander voordeelig verschil bij dit vóórontwerp is, dat de politierechters daar zouden staan onder een algemeen toezicht van de officiers du Mi-

nistère public, die — zonder dat een eigenlijk hooger beroep werd toegelaten — bevoegd zouden zijn in te grijpen en de beslissingen der politierechters te herzien. Deze officieren zouden, ook als alleensprekende rechters zonder assistentie, den volgend hoogeren graad van rechtsmacht uitoefenen, met hooger beroep van hen op het Tribunal de première instance. De bevoegdheid dezer officieren is vrij belangrijk.

Daarop volgen de tribunaux de première instance, ook bestaande uit slechts één beroepsrechter, bijgestaan door een griffier, terwijl daarbij een openbaar ministerie optreedt. Eerst de tribunaux d'appel zijn samengesteld uit meerdere (3) beroepsrechters.

De Belgische ontwerpers hebben dus ingezien, dat, wanneer men in een uitgestrekt gebied door bekwame en onpartijdige personen wil doen rechtspreken, ter vermijding van overmatige kosten, de quantiteit van rechters moet wijken voor de qualiteit, en zij deinsden er niet voor terug de gansche rechtspraak in eersten aanleg aan alleensprekende rechters toe te vertrouwen. Hetzelfde, voor Indië ook reeds aanbevolen [1]), heeft daar nog geen ingang, nauwelijks eenige instemming gevonden. Toch biedt de alleenrechtspraak in eersten aanleg uit een technisch oogpunt groote voordeelen aan en zal zij zeker een der middelen kunnen en moeten zijn om N.-Indië meer algemeen en gelijk te doen deelen in de voordeelen eener deskundige en onbevooroordeelde rechtsbedeeling.

I. A. N.

DE TOEBEREIDSELEN VOOR DEN DURBAR TE DELHI.

In aansluiting aan het bericht in onze Sept.-afl. bl. 1242, zij medegedeeld, dat de groote stoomer van de Peninsular and Oriental Company, de „Medina", te Greenock met spoed in gereedheid wordt gebracht om den koning van Engeland en zijne gemalin in de maand November naar Britsch-Indië over te brengen. Het is een prachtig schip van 12500 registertonnen bruto-inhoud en zal de grootste stoomboot zijn, die ooit het Suez-kanaal passeerde. De staatsievertrekken voor den Koning zijn op het voor half-dek aan bakboordzijde, die voor de Koningin aan stuurboord; alles te zamen zijn er 40 stellen vertrekken beschikbaar. Toegerust met krachtige toestellen voor draadlooze telegraphie, zal het schip de geheele reis over in aanraking blijven met de zaken in het moederland. Te Portsmouth zal het vaartuig onder bevel worden gesteld van den Vice-Admiraal Sir Colin Keppel. en het zal op de reis begeleid worden door de kruisers „Defense", „Natal", „Cochrane" en „Argyll".

Omtrent de toebereidselen in Delhi zelf (van welke stad eenig denkbeeld werd gegeven in de *Indische Gids* van 1903 I bl. 595), bericht *India* van 22 Sept. j.l. dat het uitvoerige programma thans is gepubliceerd en dat de Indische bladen reeds vol zijn met mededeelingen daarover.

Luitenant-kolonel Sir Donald Robertson, vroeger Britsch Resident in Mysore, bevindt zich dagelijks aan het India Office te Londen om met aanstaande bezoekers over hun verblijf te Delhi in schikking te treden. In de kampen van het Curson House en het Cecil Hotel, die binnen Delhi liggen, worden respectievelijk £8 en £6 daags in rekening gebracht. Er zijn nog eenige plaatsen beschikbaar in het Batchelor en in het Kudsia Bagh kamp. Het Nicholson kamp was aanvankelijk bestemd voor bezoekers van

[1]) Zie *Indische Gids* 1908 I, bl. 333 e. v.

andere gedeelten van Indië, waarbij de prijs op het betrekkelijk lage cijfer van twee guinea's daags werd gesteld. Het India Office kreeg echter onlangs per telegram bericht, dat nog 100 plaatsen voor Engelsche bezoekers afgezonderd konden worden. Ongeveer een vierde van deze waren reeds genomen, zoodat er nog voor 75 personen gelegenheid bestond om tegen de goedkoopere prijzen te worden geherbergd.

Zooals reeds vroeger was bekend gemaakt is 20 dagen het kleinste tijdsverloop, waarvoor dit onderkomen verhuurd wordt. Sommigen van hen, die plaatsen genomen hebben, verlaten Engeland medio October. De gelegenheid om de kampen te betrekken is gereed op 22 November, maar tusschen dien datum en 29 November, wanneer de kampen definitief opengesteld worden, moeten de bezoekers, die dan geen verblijfkosten behoeven te betalen, zelf een accoord maken met de leveranciers van voedingsmiddelen. Den bezoekers wordt officieel geraden om zoo vroeg mogelijk in de kampen te zijn, ter vermijding van niet te voorkomen toeloop in het verkeer vlak voor den aanvang der plechtigheden van den Durbar.

De nieuwe P. and O. stoomboot „Maloja", een zusterschip van de „Medina", die het Koninklijk gezelschap overvoert, zal Londen verlaten op 7 November, Marseille den 14den aandoen en op 28 November te Bombay komen. Dit is de uiterste datum, waarop bezoekers in Indië moeten aankomen, want om Delhi te bereiken, ook al neemt men aan, dat zij onmiddellijk derwaarts gaan, hebben zij nog maar een week tijd vóór dat Hunne Majesteiten daar op 7 December ontvangen worden. Tusschen de opening der kampen op 29 November en het vertrek van den Koning naar Nepal zullen 17 dagen verloopen, waardoor er nog slechts drie dagen overblijven voor de bezoekers om het minimum verblijf van 20 dagen vol te maken.

Sir Donald Robertson heeft gezegd, dat het geheele uitstapje door een bezoeker uit Engeland op zijn gemak voor £400 kan worden gedaan; deze raming wordt echter door Sir Henry Lunn, den ontwerper van coöperatieve reizen, buitensporig geacht en hij neemt aan Engelsche bezoekers voor minder dan de helft er door te helpen.

In de beide kampen, die voor Europeanen en voor inboorlingen, zullen ongeveer 100 vertegenwoordigers van de pers worden geherbergd en van deze zullen er meer dan 20 uit Engeland komen. Dan hebben ook een vijftal cinematograaf-firma's gevraagd om toelating, wier verzoeken in Indië nog in behandeling zijn. Men verwacht stellig dat er voor gezorgd zal worden, dat het publiek in het moederland en elders in staat gesteld zal worden „levende beelden" van de historische gebeurtenissen te Delhi te aanschouwen.

Wegens de droogte, die in sommige gedeelten van Indië heerschte, zal de troepenmassa te Delhi beperkt worden tot 3 divisies, alsmede 3 brigades cavalerie; met 1000 vrijwilligers, 1500 man, die thans aan de werken in Delhi arbeiden, en 7000 man van de Imperial Service, zullen er dan totaal 51500 bijeen zijn. Uitgekozen zijn de 3de divisie (Lahore) en de 7de (Meerut), terwijl de derde aan te wijzen divisie zal worden samengesteld uit een Britsche infanterie-brigade en de brigade van Lucknow en Nasirabad. De groote parade op 14 December wordt gerekend 2½ uur in beslag te zullen nemen. Alle troepen zullen tegen 26 November verzameld worden, ten einde de spoorweglijnen te goeder tijd voor het militaire vervoer beschikbaar te hebben.

Behalve het 11de regiment Lanciers, (King Edward's Own) en het 33ste Punjabis, die thans te Delhi gestationneerd zijn en de twee bataljons

Pioneers, die aan het kamp arbeiden, zullen de als garnizoen te Delhi aangewezen troepen, gedurende het Koninklijk bezoek nog worden aangevuld met het 31ste King's Royal Rifles uit Dagshai en de Seaforth Highlanders uit Chambuttia.

Op Woensdag 13 December, den dag volgende op de groote Durbarplechtigheid, zal de Koning een receptie houden voor de officieren der vrijwilligers en de Inlandsche officieren van het Indische leger en in den namiddag wordt een tuinfeest in het Fort gegeven. Tegelijk zal er beneden de muren van het Fort voor het volk een groote kermis zijn, waarbij de Koning en de Koningin zullen verschijnen en zich volgens oude Indische gewoonte aan het volk vertoonen. Het feest zal geheel van inlandschen aard zijn met worstelen, boegspriet-loopen, draaimolens, goochelen en de nu zoo populaire cinematograaf. Bijzondere schikkingen zullen gemaakt worden om de armen te spijzigen en de Koning heeft een aanzienlijke bijdrage in de kosten daarvan gegeven. Er zal ook eene illuminatie van het Fort zijn en een vuurwerk op de Bela.

Officieel wordt geschat dat de geheele bevolking der civiele en militaire kampementen gedurende de Durbar-week 250.000 personen zal beloopen en dat niet minder dan 100.000 menschen bij de Durbar-plechtigheid tegenwoordig zullen zijn.

DE REORGANISATIE VAN HET BESTUURSWEZEN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Door den heer A. J. N. Engelenberg, laatstelijk Resident van Djambi, werd op 29 Sept. j.l. eene lezing over dit onderwerp gehouden in de Vereeniging van Ambtenaren bij het B. B. Van deze lezing werden in de dagbladen overzichten gepubliceerd, doch met het oog op het groote belang der zaak, vestigde het *Vaderland* van 3 Oct. j.l. nog eens uitdrukkelijk de aandacht op eenige hoofdpunten van zijn betoog. Daar wij, even als de redactie van het *Vaderland*, het geheel met de strekking daarvan eens zijn, komt het ons wenschelijk voor die hoofdpunten hier over te nemen.

In de eerste plaats noemde spreker het wetsvoorstel voor de ambtenaren van het B. B. een verrassing. Zonder dat aan de mannen, werkzaam bij dat bestuur, iets bekend was omtrent de voorbereiding van zulk een hervorming, wordt thans door de Regeering aan de Volksvertegenwoordiging medegedeeld, dat reeds aan een geleidelijke invoering van zulk een nieuwe regeling mag worden gedacht. Een verrassing, omdat men bij andere diensttakken het toch niet mogelijk zou achten om zulk een reorganisatie in het leven te roepen, zonder het advies ingewonnen te hebben van personen, met de praktijk van die diensttakken bekend, b.v. een reorganisatie van Burgerlijke Openbare Werken zonder ingenieurs te hooren, van den geneeskundigen dienst zonder raadpleging van doctoren, van het leger zonder medezeggenschap van officieren.

En nu is pas weer iets gebeurd, waaruit opnieuw deze veronachtzaming, deze terzijdestelling van de mannen van de praktijk bij het B. B. ten duidelijkste blijken; namelijk de benoeming van de commissie tot voorlichting van de Regeering omtrent de hoogere opleiding van aanstaande bestuursambtenaren; daarin heeft geen enkele ambtenaar of hoofdambte-

naar zitting, die door de praktijk het bestuur kent; zonder afbreuk te doen aan de bekwaamheid van de heeren De Graaff en Hasselman, kan toch van hen niet worden getuigd, dat zij daarin hun sporen verdiend hebben; bij benoeming van zoodanige commissie voor de opleiding b.v. van officieren van het Indische leger zou men toch zeker niet verzuimd hebben daarin hoofdofficieren van dat leger op te nemen.

Waarom is dit niet noodig voor ambtenaren van het B. B.?

Wij staan voor het treurige feit, zeide spreker, dat niet voldoende waarde wordt toegekend aan hetgeen de practijk heeft geleerd.

Er is iets, er hangt iets in de lucht — misprijzing, kleinachting — iets dat niet vriendelijk gestemd is ten aanzien van het B. B.

Dit iets is de centralisatiegeest, de zucht om alles samen te vatten in het centrum te Batavia en Buitenzorg, de vijandin van al hetgeen zich bevindt in de peripherie.

De resident is niet meer wat hij ook volgens het Regeerings-reglement moest wezen, de vertegenwoordiger, de vertrouwde van de Regeering; de centrale regeering te Batavia en Buitenzorg regelt alles tot in de kleinste nietigheden, b.v. zij neemt beslissing in de zeer gewichtige beginselvraag of een resident, ergens in het publiek verschijnende, moet ontvangen worden met het Wien Neêrlands Bloed of het Wilhelmus van Nassauwen.

Voor een goeden gang van zaken is het een onafwijsbare eisch, dat dit verandert, dat de Regeering de verantwoordelijkheid zal d u r v e n leggen op en daardoor het gevoel van verantwoordelijkheid zal wekken bij degenen, die als haar vertegenwoordigers als het ware in den omtrek, in de peripherie zijn geplaatst, waar ons gezag direct in aanraking komt met de bevolking in den meest uitgebreiden zin.

De ziekte, waaraan Indië lijdt, is het gebrek aan vertrouwen in de plaatselijke ambtenaren.

Met instemming had spreker kennis genomen van hetgeen daaromtrent voorkomt in het Indisch Bijblad van het *Vaderland*, en hij ondersteunt gaarne den daarin gestelden wensch, dat de Volksvertegenwoordiging, alvorens op dit wetsvoorstel te beslissen, zal eischen, dat het gevoelen zal worden ingewonnen van de Vereeniging van Ambtenaren van het Binnenl. Bestuur.

Overgaande tot de bespreking van het voornemen om gouvernementen in het leven te roepen, merkt spreker met voldoening op, dat in de Memorie van Toelichting wordt erkend, dat decentralisatie van bestuursbevoegdheden, overdracht van verantwoordelijkheid ten aanzien van de bestuursgestie in de tegenwoordige tijdsomstandigheden een gebiedende eisch is. Zal dit worden bereikt door het in het leven roepen der gouvernementen, aan welker hoofd gouverneurs zullen staan, aan wie dan die bevoegdheden en de verantwoordelijkheid zullen worden overgedragen? Neen.

Het is niet alleen de eisch, dat die overdracht zal plaats hebben, maar zij moet ook geschieden op hen, die in de peripherie staan, die in aanraking komen met allen. Om een gewest te k u n n e n besturen, moet de gewestelijke bestuurder in aanraking kunnen komen met allen, bevolking, ambtenaren, particulieren, hun nooden en behoeften leeren kennen en bespreken, moet hij het leven van het door hem bestuurd gebied in zich opnemen; anders kan hij geen goed bestuurder zijn.

Maar hoe zou men zulk een eisch kunnen stellen aan gouverneurs van zulke uitgestrekte gebieden; trouwens de memorie erkent de onmogelijkheid, want daarin leest men: „het is duidelijk, dat er geen sprake van kan zijn, dat de gouverneurs persoonlijk voortdurend hun ambtsgebied

kunnen doorkruisen om met de bestuurders der afdeelingen, de regenten en andere Europeesche en inlandsche bestuursambtenaren plaatselijke belangen te bespreken en nopens belangrijke dienstaangelegenheden mondeling van gedachten te wisselen".

Hij zal dan ook weer als uit een centrum besturen, van achter eenige bundels papier, rapporten, enz.

De eisch is niet overdracht op zulke nieuwe papieren centra, maar op personen, die in staat zijn het hun toevertrouwde gebied door aanschouwing en bespreking te leeren kennen.

Heeft men niet Tapanoelie moeten afscheiden van het gouvernement van Sumatra's Westkust, omdat de gouverneur niet voldoende directe bemoeienis daarmede kon hebben? Men moet de tegenwoordige gewesten behouden, waar noodig zelfs verdeelen, en aan de residenten meer bevoegdheid, meer vertrouwen schenken, en het in het leven roepen van gouvernementen achterwege laten.

Handelende over de plannen tot het vorderen van een universitaire opleiding der aanstaande ambtenaren, waarschuwt spreker er voor, om daarvan geen overdreven verwachtingen te koesteren; ieder weldenkend mensch zal het nut van zulk een opleiding inzien, maar wat de ambtenaar van het B. B. nog boven opvoeding en geleerdheid noodig heeft is vooral k a r a k t e r.

Met een enkel woord, er was geen tijd meer om dit meer omstandig te doen, werd besproken de overdracht van meer bestuursfunctiën op de inlandsche hoofden, waarvan de heer E. een voorstander bleek, de voorgenomen indienststelling van adjunct-regenten en het in het leven roepen van een afzonderlijk korps civiele gezaghebbers.

Wanneer men aan de inlandsche ambtenaren meer bemoeienis wil geven met het bestuur, dan zal daarvoor noodig zijn een voortdurende en nauwe aanraking van hen met het Europeesche bestuurspersoneel; die nauwe aanraking zal worden geschaad door de indienststelling van adjunct-regenten, omdat deze personen, aan wie daarvoor een speciale en zorgvuldige opleiding zou worden gegeven, als het ware tusschen het Europeesche en inlandsche bestuur zullen worden geschoven en daardoor eer stremmend dan helpend zullen werken.

Ook acht hij nadeelig de indienststelling van civiele gezaghebbers, welke zullen worden aangewezen voor de dagelijksche bestuursuitvoering in haar ganschen omvang, onder leiding en toezicht van het personeel van den algemeenen bestuursdienst.

Deze civiele gezaghebbers zullen dus degenen zijn, die zich door de practijk geheel inwerken in de gansche bestuurstaak met al zijn bijzonderheden en daarin zullen zij worden gecontroleerd en geleid door personeel van den algemeenen dienst, hetwelk dat werk nooit bij de hand zal hebben gehad — want de bestuursuitvoering i n h a a r g e h e e l e n o m v a n g zal in handen zijn van de civiele gezaghebbers; — het is duidelijk, dat conflicten en onaangename verhoudingen, die nadeelig zullen werken op den algemeenen gang van zaken, niet kunnen uitblijven.

HET WELSLAGEN VAN COÖPERATIEVE CREDIETVEREENIGINGEN IN BRITSCH-INDIË.

In de *Indische Gids* van 1906 I bl. 43 deed de controleur E. Schmülling eenige mededeelingen over deze vereenigingen en over de taak van den

„registrator". Dat deze instellingen in Bengalen met toenemend succes werken en ook ongezochte andere gunstige resultaten hebben, blijkt uit het volgende bericht, aangetroffen in *India* van 29 Sept. 1911:

Volgens den correspondent uit Calcutta van de *Manchester Guardian* wordt het elk jaar meer en meer bevestigd, dat het Raiffeisen-stelsel de redde zal worden van het landbouwend Indië uit armoede en schulden. Het laatste rapport over de werking der coöperatieve credietvereenigingen in Bengalen duidt op gestadigen vooruitgang, al is ook vooralsnog het aantal leden dier vereenigingen vergeleken bij het uitgebreide zielental der bevolking een druppel aan den emmer. Het aantal leden steeg van 22.800 in 1909—'10 tot 35.250 in 1910—'11 en het bedrijfskapitaal van £46.000 tot £73.000. En wat nog sterker is, de fondsen, verstrekt door de deelhebbers zelf, toonen eene beduidende vermeerdering aan, een feit dat bewijst dat zij welvarender worden en meer de waarde hunner vereenigingen begrijpen als eene gelegenheid tot geldbelegging.

De registrator is er ook zeer over voldaan, dat de vereenigingen niet alleen hulp bieden om hun leden uit schuld te redden en ze tegen matigen intrest van kapitaal te voorzien, maar ook zulk een heilzamen invloed op het dorpsleven hebben. Er is reeds meermalen op gewezen, dat waar deze vereenigingen bloeien, de maatschappelijke drang, die tot dusverre gericht was op het spilziek geld uitgeven bij huwelijks- en begrafenisplechtigheden, zich thans tegen die buitensporigheden keert. Het is namelijk natuurlijk, dat van een aantal dorpsgenooten, die een coöperatieve credietvereeniging hebben opgericht, welke geld leent krachtens de onbepaalde credietwaardigheid van een lid, geen der leden gaarne zal zien, dat dit medelid groote onvruchtbare uitgaven doet, welke zijn vermogen om te betalen benadeelen. Een aantal der vereenigingen verstrekt maandelijksche bijdragen aan de dorpsschool. In sommige vereenigingen zijn de hygiène van het dorp en vraagstukken van landelijke verbeteringen op verstandige wijze besproken. Elders hebben zij bijgedragen tot het bijleggen van dorpsveeten en „de plaatselijke scheidsrechterlijke beslissing van geschillen, waarmede men anders naar het gerechtshof ging, wordt thans vrij algemeen". Het blijkt inderdaad dat deze vereenigingen de plaats gaan innemen van de „panchayet's", de dorpsraden, wier verdwijnen onder de verdorrende werking van de vroegere Britsche administratie in latere jaren ernstig werd betreurd.

Al deze voordeelen zijn voortgesproten uit de coöperatie, die oorspronkelijk eenvoudig bedoeld was als een manier om den landman uit zijn chronischen schuldtoestand te verlossen. Niet alleen is de ryot thans in de gelegenheid tegen 10 à 12½ pCt. te leenen waar hij vroeger 37½ pCt. betaalde — de vaste tax der geldschieters — maar hij heeft te doen met schuldeischers, die hem kennen en geen onedel voordeel zullen trekken uit zijn tijdelijke verlegenheid.

HET RHIJNSCHE ZENDINGSGENOOTSCHAP OP SUMATRA.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 October j.l. wordt in herinnering gebracht dat het op dien datum 50 jaar geleden was, dat het Rhijnsche Zendelinggenootschap te Barmen zijn werk in de Bataklanden van Sumatra begon en thans getuigen de landen om het Toba-meer van het succes, door de Duitsche Protestantsche zending bereikt. In 41 zendingsstations met 432 filialen zijn 103.500 Bataks in Christengemeenten vereenigd. Het Euro-

peesche zendingspersoneel telt, met inbegrip van 13 zusters, 68 personen. Dank zij den steun der Nederlandsche koloniale regeering heeft in het bijzonder het schoolwezen der missie zich zeer goed kunnen ontwikkelen, zoodat er thans 494 volksscholen zijn, waarin 27.000 kinderen van 637 inlandsche onderwijzers onderricht ontvangen. Een school met een meer uitgebreid leerplan, waar ook de Nederlandsche taal wordt onderwezen, ter opleiding van inlandsche ambtenaren, is er het laatste jaar bijgekomen. Zij staat onder een missionaris, die het Nederlandsche hoofdonderwijzersexamen heeft afgelegd. Een landbouwschool zal ook nog opgericht worden.

Eenige andere instellingen verdienen in het bijzonder vermeld te worden. In twee leeraarsseminariën worden 165 kweekelingen gevormd. Een groot hospitaal met polikliniek staat onder leiding van twee Duitsche geneesheeren. Hier worden ook inlandsche vroedvrouwen opgeleid, evenals inlandsche ziekenverplegers. Door dezen konden reeds onder contrôle en oppertoezicht der geneesheeren eenige kleine hospitalen worden opgericht. De ambachts- en industrieschool, die 42 leerlingen telt, is onlangs door den hertog-regent van Brunswijk, voorzitter van de Duitsche koloniale vereeniging bij gelegenheid van diens reis om de wereld bezocht. Hier wordt het schrijnwerkers- en smidsambacht alsmede boekbinden onderwezen, een eigen drukkerij is er aan toegevoegd, zoodat alle drukwerk in het land zelf gedrukt kan worden, evenals een elke halve maand verschijnend blad. Het plan is opgevat om een Bataksche courant uit te geven. De aan het Zendelingsgenootschap toebehoorende motorboot, waarmede het Tobameer bevaren wordt, is eveneens daar gemonteerd. Op de industrieschool kan men zelfs tanden laten vullen.

Ten slotte moet nog melding gemaakt worden van het leprozengesticht, met 235 verpleegden.

Het geheele, groote en veelzijdige arbeidsveld staat thans nog onder leiding van den heer D. Nommense, die nu 76 jaar oud is, en die tegelijk met de Batak-zending zijn 50-jarig dienstjubileum kan vieren.

De Batakzending — het wordt nadrukkelijk vermeld — verheugt zich in de warme sympathie der Nederlandsche koloniale regeering, niet in de laatste plaats omdat door de zending een wig gedreven is tusschen het geheel Mohammedaansche zuiden van het eiland en het steeds onrustige Atjeh in het Noorden. De Batakzending — aldus een Duitsch verslag — is dan ook een schoon voorbeeld voor het gelukkig samengaan van het zendingswerk met den kolonialen arbeid.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 12 Oct. 1911.

INHOUD.

Kwijtschelding van voorschotten voor de bacovencultuur. — Uitvoerrecht op benzine. — De voorgestelde Bestuursreorganisatie. — De adviescommissie in zake ambtenaarsopleiding. — De Inlandsche en de Chineesche Pers. — Een protest van de Semarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij. — Wetgevende kracht voor Nederl.-Indië. — Het boschwezen in de Buitenbezittingen. — Onze Marine in Indië. — De Reorganisatie in de Vorstenlanden. — Belasting betalen op Midden-Celebes. — Inlandsche Vereenigingen. — Onderwijs aan inlandsche meisjes. — Het Hindoevraagstuk in Britsch-Indië. — Emigratie naar Sumatra. — Jongevrouwen-scholen in Ned.-Indië. — Looderts-voorkomen in Zuid-Lombok. — Een publicatie van het Departement van Landbouw. — Verbod van rijstuitvoer. — Gesubsidiëerde inlandsche scholen. — Verdeelingsverdrag op het gebied der zending. — Het Blinden-Instituut te Bandoeng. — De Wees- en Boedelkamers in 1910. — Ontwaking in Suriname. — De toekomst van Suriname. — De balata-industrie. — Aanteekeningen op de Indische Begrooting voor 1912. — De oorlog van Tripoli. — De opstand in Se-tsjoean. — Verslag van den Gouv. Pandhuisdienst over 1910. — Sir Robert Hart. † — Noodlottige gebeurtenissen in Atjeh. — Ernstig ongeluk op de Hertog Hendrik. — Tegengang van opium-gebruik. — Het Openbaar-ministerie bij residentie-gerechten. — Bevolkingsachteruitgang op Nieuw-Guinea. — De zending Collette-Leur. — Dienstpostzegels.

Kwijtschelding van voorschotten voor de bacovencultuur. Terwijl de Minister van Koloniën vroeger reeds te kennen had gegeven (zie *Ind. Gids* 1911 I bl. 240), dat hij wel aanleiding vond tot de kwijtschelding over te gaan van de niet-aangezuiverde schulden der plantages in Suriname aan het gouvernement, heeft thans het te plegen overleg met den Gouverneur en met de Suriname-commissie plaats gehad en geleid tot het wetsvoorstel, dat in bijlage **314** der Handelingen S. G. van 1910—1911 is opgenomen. Daarbij wordt de Gouverneur van Suriname gemachtigd „de uitstaande vorderingen dier Kolonie wegens verleende voorschotten voor de uitoefening van de bacovencultuur en de daarop verschenen rente kwijt te schelden aan de eigenaren van cultuurondernemingen, die ten behoeve van de Kolonie op hunne geheele onderneming als zakelijken last een tijdelijke schuldplichtigheid vestigen tot jaarlijksche uitkeering van een bedrag van één derde gedeelte van de netto-opbrengst der geheele onderneming met een minimum van *f5* (*vijf gulden*) per Hectare 's jaars, berekend naar het aantal Hectaren waarvoor voorschot genoten is".

Bij algemeene verordening wordt geregeld, de wijze waarop de tijdelijke schuldplichtigheid wordt gevestigd en berekend, wat onder netto-opbrengst wordt verstaan, het tijdstip waarop de jaarlijksche uitkeering moet geschieden, dat waarop de tijdelijke schuldplichtigheid afloopt, enz.

Zonder in bijzonderheden het Ministerieele plan hier verder na te gaan, zij slechts vermeld, dat men zich voorstelt dat van de onder ult. Dec. 1910 bestaande vorderingen groot *f*2.167.000 betrekking hebbende op eene uitge-

strektheid van 2797½ H.A. bacovengronden, op de aangegeven wijze een bedrag van *f*881.000 als grondrente in de koloniale kas kunnen terugvloeien.

* * *

Uitvoerrecht op benzine. In bijl. **315** van de Handelingen S. G. 1910—1911 is een wetsontwerp opgenomen, strekkende om het *Ind. Stbl.* 1910 no. 79 in dier voege aan te vullen, dat daarin op petroleum-benzine en gasoline per hectoliter een uitvoerrecht van 3 cents wordt opgenomen. De aanleiding daartoe bestaat in de derving van inkomsten, welke het gevolg is der schikking met Frankrijk, waarbij is afgezien van de verhooging van de rechten op wijn in Nederlandsch-Indië, welke oorspronkelijk was voorgesteld bij de laatste algemeene herziening van het Indische tarief van invoerrechten. Daar Frankrijk daartegenover voorloopig toepassing van het minimum-tarief op de Nederlandsch-Indische petroleum en hare bijproducten heeft toegestaan en daarmede met name voor de Indische benzine een nieuw afzetgebied is geopend, wordt het niet meer dan billijk geacht om het aequivalent voor de Indische middelen te zoeken in eene heffing van de petroleum-industrie en beveelt zich als zoodanig in de bestaande omstandigheden als vanzelf een uitvoerrecht van benzine aan, mits zoo matig, dat de industrie dit zonder bezwaar dragen kan.

* * *

De voorgestelde Bestuursreorganisatie, waarvan in onze vorige aflevering (bl. 1355) sprake was, lokte verschillende opmerkingen uit. Vooreerst valt de aandacht op een artikel van een oud-ambtenaar van Binnenl. Bestuur in het *Koloniaal Weekblad* van 7 en 14 Sept. j.l., die begint met te wijzen op de geheimzinnigheid, waarmede die voorstellen vóór de verschijning werden omhuld, en op het vage van het ontwerp, een soort luchtkasteel. De uitgebreide memorie daarover dient voorloopig alleen om de noodzakelijkheid van het voorgestelde nieuwe ambt van Regeeringscommissaris aan te toonen, dat zoo omvangrijk blijkt, dat het niet mogelijk zal zijn de taak op te dragen aan het departement van B. B., noch aan een der leden van den Raad van Indië. „Het kan toch de bedoeling niet zijn, dat de Staten-Generaal thans reeds een beslissende uitspraak zullen doen omtrent een regeling, waarvan de verwezenlijking, zoo zij eenmaal mogelijk blijke, toch ligt in een verwijderd verschiet". De schrijver wil echter den schijn vermijden als zoude hij den arbeid niet op prijs stellen en al klinkt zij hem als toekomstmuziek in de ooren, als in Indië de krachten ontbreken, in Nederland, zegt hij ironisch, zijn schrandere koppen in overvloed, die zonder bepaalde, voorbereide kennis van Indië en Indische toestanden, als hervormers in Indië kunnen optreden, en wier vaderlandsliefde hoog genoeg staat om zich voor dergelijke taak op te offeren.

„De Indische ambtenaren moeten het nog eenmaal van de regeeringsbureaux uit hooren, hoezeer ondanks de zorgvuldigheid, waarmede de opleiding en de keuze van ambtenaren voor den dienst in Indië is overwogen, ondanks de steeds hooger gestelde eischen, ondanks het geleerdheidswaas eener kostbare bestuursacademie, hoezeer, desondanks, de regeering in hare verwachtingen is teleurgesteld geworden. „De moeilijkheden bij de tegenwoordige eischen aan eene behoorlijke vervulling der residents-vacatures verbonden, bewijzen dit reeds", zoo leest men in de memorie van toelichting. Zou daartegenover de vraag der ambtenaren zoo geheel ongegrond zijn: of in gemoede kan worden verklaard, dat vooral in de latere jaren

enkel bekwaamheid en zelfstandigheid van karakter gewogen hebben bij de vaak wilde keuze van ambtenaren voor de hoogere rangen?"

Bij de becijfering der meerdere kosten, die de reorganisatie na zich zal slepen, wordt in de toelichting vooral nadruk gelegd op de geleidelijkheid der invoering. Eene dergelijke becijfering, die nog zoo van onbekende en onzekere factoren afhangt, heeft voor den schrijver weinig waarde. De vraag der richting waarin men sturen wil is de voornaamste; die richting stelle men vast, de gelegenheid ter verkrijging van de middelen om het doel te bereiken neme men te baat.

Vervolgens geeft de schrijver een schets der plannen en hoe men mannen noodig heeft van breede algemeene ontwikkeling, enz., omtrent wier voorbereiding de Minister nog met deskundigen in overleg zal treden. Met verwijzing naar eenige artikelen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12, 14 en 15 Aug. 1906 en 11 Nov. 1906 (zie *Ind. Gids* 1906 bl. 1404 en 1926) wordt aanbevolen de zaak voor goed te regelen door een volledige universiteits-opleiding te eischen met een specifiek Indisch supplement van één, hoogstens twee jaar [1]). Doch deze quaestie is niet de eenige, waaromtrent onzekerheid heerscht. Eigenlijk is de geheele zaak nog onvoorbereid. Het is niet duidelijk dat men van de Staten-Generaal kan vorderen de „aanvaarding" van zulk een onvast „schema" eener hervorming, om daarna te gaan arbeiden aan: „het ontwerpen der fundamenten van de nieuwe regeling, welker bevestiging opnieuw de medewerking van den wetgever zal behoeven". Het schijnt in de gegeven omstandigheden practischer en eenvoudiger, al dadelijk twee der meest verdienstelijke en ondervindingrijke ambtenaren tot gouverneur van Batavia en van Padang aan te stellen en in overleg met de departementen van algemeen bestuur en met voorlichting van een lid van den Raad v. Indië de noodige regelingen te ontwerpen en reeds voor uitvoering vatbare maatregelen ten uitvoer te brengen. Ten slotte worden de tractementen nagegaan en acht de schrijver het wenschelijk de gouverneurs met *f*2000 's maands te bezoldigen en de bezoldiging van de leden van den R. v. I. niet hooger te stellen, die van den vice-president misschien uitgezonderd. Bij de tractementsregeling der Inlandsche ambtenaren, waarmede de schrijver overigens wel ingenomen is, wordt gewezen op de groote woorden waarmede o. a. een huishuurindemniteit voor onderdistrictshoofden van *f*10 's maands wordt gemotiveerd en een verbetering van de regentsbezoldigingen toegelicht, die aanvankelijk een vermindering is. De oud-ambtenaar zou de bezoldiging der regenten na eenig tijdsverloop eerder op *f*1500 's maands willen brengen.

In eene beschouwing, opgenomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 Sept. j.l., wordt o. a. de vervorming van Afd. B. tot een „Instelling voor bestuursstudiën" voor het corps civiele gezaghebbers besproken, welke men uitsluitend uit Indische jongelui schijnt te willen recruteeren. De opleiding van deze m o e t te Batavia plaats hebben en de vraag wordt gedaan of men hier te doen heeft met een door misplaatste angst ingegeven tegemoetkoming aan de ergernis, die de opheffing der afdeeling B in sommige kringen zal wekken. Men vergete niet dat van de 240 civiele gezaghebbers,

---

[1]) In de *N. Ct.* van 26 Sept. jl. stelt L., die het geheel hiermede eens is, voor, den tegenwoordigen ambtenaren reeds gelegenheid te geven een academischen graad te behalen door art. 133 der Hooger-Onderwijswet aan te vullen met: „een getuigschrift van afgelegd grootambtenaarsexamen".

die met 30 adjuncten de geraamde volledige formatie zullen uitmaken, velen onvermijdelijk zeer zelfstandig zullen moeten optreden en dat vooral voor hen geldt, dat zij zoo Europeesch mogelijk moeten zijn. Omtrent de regeling der bezoldiging van de Inlandsche ambtenaren wordt opgemerkt, dat men zich gewend heeft van hooger hand, zonder betrouwbare gegevens, eenvoudig voor hen uit te maken, hoeveel zij noodig hebben. Waar de inlandsche ambtenaar, ook in lageren rang, genoodzaakt is ten minste een gemengden levensstandaard te voeren, heeft men den inlandschen levensstandaard als maatstaf genomen, en wordt een kleine verhooging der schamele bezoldiging van de politie-mantri's ,,werkelijk niet buitensporig'' genoemd. Al de met zekere breedsprakigheid aanbevolen wijzigingen nemen, volgens dit artikel, niet weg, dat deze Memorie, die zooveel aandacht over heeft voor de verbetering der opleiding en der positie van de Europeesche ambtenaren, het inlandsche bestuurscorps en zijne meest dringende behoeften miskent en veronachtzaamt op eene wijze, die voor onzen tijd het ongeloofelijke nadert, en daardoor tevens de verwezenlijking eener hoofdgedachte van de voorgestelde bestuursvorming onmogelijk maakt.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25, 26 en 27 Sept. j.l. komt een beschouwing voor van ,,het wetsontwerp-Malefijt betreffende de bestuursinrichting in Nederlandsch-Indië'', dat achtereenvolgens het tempo der hervorming, het verkeerde begin en de eischen des tijds bespreekt. De plaatsruimte ontbreekt ons tot uitvoerige resumtie. Uit het eerste artikel slechts dit: ,,Wanneer men den tijd voor de overdracht van bevoegdheden afhankelijk stelt van een of ander oordeel over de geschiktheid der organen, welke die bevoegdheden moeten overnemen, dan komt er in afzienbaren tijd niets van, want dat oordeel vormt zich natuurlijk vooral onder den invloed van hen, die de bevoegdheden thans bezitten, en dezen mogen in theorie nog zoo ingenomen zijn met hunne ontlasting van detailwerk, als het er op aan komt, vinden zij steeds ,,den tijd daarvoor nu nog niet gekomen''. Men moet dus vreezen, dat de ,,tastbare vorm'', dien de beginselen dezer reorganisatie volgens de Memorie eerst na hunne aanvaarding door den Wetgever zullen aannemen, zeer geringen omvang zal vertoonen en dat al te veel gereserveerd zal blijven voor de ,,verdere afbakening tijdens den opbouw der gouvernementen''.

In het tweede artikel wordt een parallel getrokken met de tot stand gekomen uitbreiding van ons gezag in de Buitenbezittingen, waarover een voorafgaand overleg vijftien jaar geleden tot een soortgelijk resultaat gevoerd zou hebben, als wij nu in het ontwerp-Malefijt voor de bestuurshervorming belichaamd zien. Een parlement, dat met de lessen onzer jongste koloniale geschiedenis zijn voordeel heeft gedaan, zal zijn instemming met het ontworpen toekomstbeeld getuigen, maar geen cent voor de voorbereiding der hervorming toestaan dan na overlegging van een in het bijzondere uitgewerkt plan voor den opbouw van ten minste één gouvernement, zoo ingericht dat men onmiddellijk aan het werk kan tijgen. En dan dit beeld: ,,Het gerecht... is voortreffelijk maar aan het recept voor de bereiding hebben te veel in versleten Indische tradities vastgeroeste koks medegewerkt. Als men dat volgde, zou de spijs mislukken en oneetbaar worden''.

In het slot-artikel wordt er op gewezen dat als decentralisatie en andere zaken e i s c h e n v a n d e n t i j d zijn, en hiermede onze tijd is bedoeld, het hervormingsplan zoo doelmatig ingericht moet zijn, dat de voltooiing zich binnen een eenigszins begrensden tijd met goeden grond laat verwachten. Alles behoort er van losgemaakt, dat ook afzonderlijk is tot stand

te brengen, zooals de Minister dit al deed met de lotsverbetering der inlandsche ambtenaren. Alleen zou de schrijver gaarne zien dat geen aalmoes, maar een werkelijk behoorlijke regeling werd voorgesteld; dan eerst zou men zonder schaamte van de menschen kunnen verlangen, dat zij spaarzaam en ambtelijk eerlijk zijn. Een andere eisch des tijds is het werkelijk opleiden der Inlandsche hoofden voor de taak, die het R. R. hun sinds jaar en dag oplegt, die ook de van nature hun aangewezen taak is, maar waarvoor het bevoogdende Europeesche bestuur hen steeds ,,vooralsnog'' niet geschikt blijft achten. Het voornaamste middel is zeker de vermindering der voogden, maar de schrijver is niet zonder vrees, dat het in te voeren instituut der adjunct-regenten, speciaal voor dat ambt opgeleid en staande buiten de historische organisatie van het Inlandsch bestuur, dienen zal om die ontvoogding tegen te houden. De ,,Instelling voor Bestuursstudiën'' moet volledig voor hun taak berekende districtsbestuurders aankweeken en niet als afval, zooals de Memorie wil.

Voor de Buitenbezittingen wordt in die Memorie slechts geconstateerd, dat de geringe ontwikkeling van het gros der hoofden aldaar vooralsnog belet hun een werkelijk aandeel in het bestuur toe te kennen en dat hier naar verbetering gestreefd moet worden, doch geen woord wordt gezegd over het al dadelijk gebruik maken van het inlandsch bestuurspersoneel dat n i e t tot het onontwikkelde gros behoort, zooals in Menado, Oost-Sumatra, enz. Overal zullen de Europeesche civiele gezaghebbers voor onbepaalden, denkelijk onafzienbaren tijd moeten optreden als wegbereiders voor een toekomstig volmaakt inlandsch bestuur, tot welks vorming de Memorie den weg in geen opzicht opent of baant.

De slotsom is dat het Parlement juist omdat het zijne beginselen aanvaardt, den Minister zal moeten verzoeken zijn ontwerp te herzien, geen ontwerp ter voorbereiding, maar eenige ontwerpen van dadelijk in te voeren hervorming.

In het *Vaderland* van 26 Sept. j.l. wordt het vage en onbestemde der Memorie van Toelichting eveneens in het licht gesteld. Men vindt er geen antwoord op de vraag, waarom bij het Binn. Bestuur niet zoo gewerkt wordt, als men wel wenschen zou. Het *Vad.* meent, dat elk controleur ten antwoord zou geven: ,,omdat er bij het corps groote, zeer groote ontevredenheid en wrevel (dit woord is niet te sterk) heerschen, wegens ondervonden achteruitstelling, onbillijke en grievende behandeling, slechte vooruitzichten, enz.'' De Regeering en de volksvertegenwoordiging hebben een buitengewoon gunstige gelegenheid om daarvan op de hoogte te komen, als zij het advies inwinnen van de ,,Vereeniging van ambtenaren van het B. B.'', gevestigd in Den Haag en het is eigenlijk verwonderlijk dat deze nog niet is gehoord. Vervolgens wordt aangetoond dat slechts één ding in het voorstel vaststaat, n.l. dat men een regeeringscommissaris noodig heeft, voor wien, met het hem toegevoegd personeel, liefst *f*50.000 's jaars gevraagd wordt. Dit heeft onder de in Nederland vertoevende bestuursambtenaren een zeer pijnlijken indruk gemaakt, te pijnlijker omdat als zoodanig dezelfde hoofdambtenaar wordt genoemd, van wien de voorstellen uitgaan. En er wordt gevraagd waarom hier eigenlijk een regeeringscommissaris noodig is. Het stuk besluit met den wensch dat de sommen voor lotsverbetering der inlandsche ambtenaren op de begrooting voor 1912 gebracht worden, dat verdere inlichtingen omtrent de voorgestelde reorganisatie mogen worden gevraagd, het gevoelen der Vereeniging van Ambtenaren B. B. worde ingewonnen, dat de noodzakelijkheid van een regeeringscommis-

saris worde betwist en dat de volksvertegenwoordiging hare goedkeuring niet verleene aan het wetsontwerp zooals het daar ligt.

Dat het onderwerp zeer de aandacht trekt, blijkt wel uit het feit dat in het *Vaderland* van 27 Sept. nogmaalt een artikel er over voorkomt. Daarin wordt de lotsverbetering der inlandsche ambtenaren zeer gewenscht geoordeeld en daar zulk een herziening van de bezoldiging onder alle omstandigheden gewenscht is, en er ook geen regeeringscommissaris voor noodig is, zou het daarvoor aangevraagde geld zeer goed op zichzelf kunnen worden toegestaan, met afwijzing van al wat ter zake van de reorganisatie van het bestuur voorgesteld en uiteengezet is.

Nog valt te vermelden dat de heer R. Boele, die in de Indische bladen is aangevallen wegens zijn artikel in de Mei-afl. van de *Indische Gids*, behalve zijn verweer in de Aug.-afl. bl. 1069 van ons tijdschrift ook in het *Nieuws van den Dag van Nederl.-Indië* van 30 Aug. 1911 een ingezonden stuk deed opnemen, waarin hij nog eens duidelijk doet uitkomen, dat zijn principale bezwaar gericht is tegen de meerdere macht, waarover Inlandsche ambtenaren zullen beschikken tegenover den kleinen man, wanneer de Europeesche controleurs worden uitgeschakeld en vervangen door Inlandsche titularissen. Dat de maatregel anderhalf millioen meer zal kosten is een slechte troost voor den gewonen inlander en de universitaire opleiling van het aanstaande Europeesche bestuur zal niet kunnen verhinderen, dat de Inlandsche ambtenaren hunne meer uitgebreide macht zullen misbruiken. Europeesche ambtenaren schieten in algemeene ontwikkeling dikwijls te kort, zoo vaak zij tegenover de Europeesche bevolking komen te staan, o. a. door het niet behoorlijk verstaan en spreken der moderne talen. Hoe universitaire opleiding dit bezwaar zal wegnemen is den schrijver niet duidelijk, evenmin wat het belang der Inlanders daarmede te maken heeft. Het bezwaar van die meerdere studie zal zijn dat de ambtenaren op te gevorderden leeftijd in dienst treden. Al wordt van geachte zijde aan de *Java-Bode* verzekerd dat de samenstellers van de Reorganisatieplannen zich door het geschrijf van iemand, die door hen ter zake niet deskundig wordt geacht, niet van hun stuk zullen laten brengen, de heer Boele wenscht niettemin de bezwaren, welke niet door hem alleen gevoeld worden, onder de aandacht te brengen van hen, die in hoogste instantie de beslissing hebben, en nog eens duidelijk in het licht stellen, waar men met die voorgenomen reorganisatie heen gaat.

* * *

De advies-commissie in zake ambtenaarsopleiding, waarvan sprake was in het boven vermelde ontwerp van de reorganisatie van het bestuur, is door den Minister benoemd en bestaat, volgens de dagbladen, uit de heeren: Dr. C. Snouck Hurgronje, hoogleeraar te Leiden, voorzitter; Mr. C. van Vollenhoven, hoogleeraar te Leiden; Mr. J. H. Carpentier Alting, hoogleeraar te Leiden; Ch. A. van Ophuijsen, hoogleeraar te Leiden; Dr. H. Bavinck, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam; J. M. L. Keuller, professor aan het Bisschoppelijk Seminarie te Roermond; S. de Graaff, Oost-Indisch hoofdambtenaar met verlof, laatstelijk directeur van binnenlandsch bestuur; en C. J. Hasselman, Oost-Indisch ambtenaar met verlof, laatstelijk inspecteur voor de landelijke inkomsten en verplichte diensten; terwijl als secretaris zal optreden Mr. Dr. J. J. Boasson, commies bij het departement van koloniën.

Het trekt de aandacht dat in deze commissie geen enkel oud-gouverneur of resident is opgenomen, van wiens ervaring partij ware te trekken, noch een der leeraren van de Bestuursacademie, die zich door dagelijkschen omgang van den ontwikkelingstoestand der huidige ambtenaren met verlof konden vergewissen.

* * *

De Inlandsche en Chineesche Pers. In het *Koloniaal Weekblad* van 14 Sept. j.l. wordt de aandacht gevestigd op het voorkomende in onze Juli-afl. bl. 952 betreffende de uittreksels uit de Inlandsche en Chineesche Pers, welke de heer Meyer in de *N.R.Ct.* zou leveren. Daarbij verzuimden wij tot ons leedwezen tevens de aandacht te vestigen op hetgeen het *Kol. Weekblad* ook op dit gebied presteert. Wij meenden bovendien dat de heer M., ruimer met actueel materiaal toegerust, de taak op breeder wijze zou kunnen uitvoeren en dat, hetgeen het *K.W.* leverde, meer incidenteele fragmenten uit die pers vormde. Zonder in eenige waardeering van de meerdere of mindere verdienste van de arbeiders op dit gebied te komen, zij beider werk hulde gebracht, want het schijnt wel dat daar meer geduld aan vast is, dan alleen het overwinnen der bezwaren vordert, die de vreemde taal in den weg legt. In de *N.R.Ct.* van 28 Sept. j.l. vindt men toch een oordeel overgenomen, door W. J. K. in de *Java-Bode* uitgesproken, over de Maleische bladen, die tegenwoordig als paddestoelen uit den grond verrijzen, en dan is de indruk hoe criant vervelend dikwerf — om niet te zeggen veelal — de Maleische lectuur is. „Hetzij de redacteur is een Indo-Chinees of een heusche Maleier of Javaan, aan wien dan een ietsje van de Westersche beschaving is aangewaaid, voelbaar is hun gebrek dat zij te weinig in anderen onderstellen, of — laten wij euphemistisch zijn en herzeggen dat die redacteuren, schrijvende voor een inlandsch publiek, daartoe gehouden zijn.

„Gerektheid en langstijligheid zijn daarvan het onvermijdelijk gevolg. In groote schotels worden die spijzen den lezer opgedischt. Bovendien kan deze te gast gaan aan droogheid, onnoozelheid en bêtise".

Toch is de vis comica den Javaan of Maleier niet vreemd, zegt W. J. K., en hij wijst op de inlandsche comedievoorstellingen, waaruit blijkt, welk een open oog de inlander vaak heeft voor misstanden en wanverhoudingen en hoe hij die behoorlijk belachelijk weet te maken. De toeschouwers vatten den humor zeer goed!

„De meeste Maleische bladen, die ons onder de oogen kwamen, — aldus eindigt W. J. K. — waren zóó in het genre ennuyeux geschreven, dat alle lust mocht vergaan er verder aandacht aan te wijden; alleen de *Medan Prijaji*, een door Jong-Javanen geredigeerd, te Bandong verschijnend blad, maakt daarop een loffelijke uitzondering".

* * *

Een protest van de Semarang—Cheribon Stoomtram-Maatschappij. Als een der voordeelen, die pleiten voor den aanleg der staatslijn Cheribon—Kroja (zie onze Aug.-afl. bl. 1141), wordt in het Verkort Verslag der S. S. over 1910 (bl. 20) nog gezegd dat, indien bij aanleg der lijn Balapoelang—Poerwokerto door particulieren een tweede verbinding Tjikampek—Maos tot stand komt, grootendeels langs particuliere lijnen, het belang dier lijnen medebrengt: „een tariefpolitiek te voeren, welke de lijnen Tjikampek—Cheribon en Serajoedal-tram maakt tot pernicieuze aftaplijnen voor het staatsnet, tegenover welke aftappingen de Staatsspoorwegen machteloos

staan''. Dit heeft, namens de Semarang—Cheribon Stoomtram-Maatschappij, den heer J. D. Donker Duyvis aanleiding gegeven in dato 4 Aug. j.l. een schrijven tot den Gouverneur-Generaal te richten, waarin o. a. getracht wordt aan te toonen, dat die bewering onjuist is. Reeds op 31 Mei 1905 had die Maatschappij verzocht haar net te mogen uitbreiden met de reeds vroeger ontworpen lijn Balapoelang—Poerwokerto. Toen de aanleg van den staatsspoorweg Cheribon—Kroja ter sprake kwam, besloot de Maatschappij haar plannen zoo te wijzigen, dat samenwerking met den Staat kon worden verkregen. Gaat de staatslijn niet door, dan heeft de Maatschappij, in verband met de gewijzigde verkeerstoestanden, nu het voornemen een ander tracé te kiezen. Van Poerwokerto uit wordt het tracé der staatslijn gevolgd tot Songgom en vandaar zou de lijn zich noordelijk voortzetten en op een nader te bepalen punt splitsen in een noordoostelijken tak, aansluitend bij Kedjambon aan de lijn Tegal—Balapoelang en in een noordwestelijke, die nabij Tandjong zich met de bestaande lijn Semarang—Cheribon vereenigt. Een en ander houdt verband met het tot stand brengen eener rechtstreeksche verbinding op vrije baan van Cheribon naar Tegal, terwijl de oude lijn als tram voor plaatselijk verkeer zou blijven bestaan.

De steller van het hierbesproken schrijven neemt aan dat met de lijn Tjikampek—Cheribon in de geïncrimineerde zinsnede blijkbaar bedoeld is Semarang—Cheribon, doch dat er van eene aftapping van het vervoer der stations beoosten Maos naar Batavia geen sprake kan zijn in den zin van concurrentie met een vervoer van Maos via Cheribon naar Batavia, daar laatstgenoemde afstand van 385 K.M. slechts 24 K.M. korter is dan over Bandoeng. De nieuwe route zou belangrijk meer tijd eischen, terwijl de particuliere lijn Maos—Cheribon om de concurrentie vol te houden dan tegen zulke lage tarieven zou moeten vervoeren, dat dit voor haar geen voordeel zou opleveren. Door cijfers, waarop hier niet verder wordt ingegaan, wordt afdoende aangetoond, dat van aftapping van het doorgaande verkeer ,,het eenige'' dat het verslag, hoewel naar de meening der Maatschappij zonder grond, ,,redelijker wijze op het oog kan hebben'', geen sprake kan zijn. Ten slotte wordt nog twijfel uitgesproken omtrent de al te gunstige verwachtingen, welke in dat verslag van de rentabiliteit der lijn Cheribon—Kroja worden gekoesterd. Aan het slot harer beschouwingen wenscht de Maatschappij niet onopgemerkt te laten dat de strekking daarvan geenszins is in eene beoordeeling te treden van het nut van den aanleg dier lijn, in aanmerking nemende dat deze in de eerste plaats beoogt eene verbinding tusschen Batavia en Soerabaja in 12½ uur mogelijk te maken. Voor zooverre het onvermijdelijk blijkt dat zij bij het vraagstuk betrokken wordt, stelt zij er intusschen prijs op, dat hare bedoelingen en inzichten in het juiste licht verschijnen.

Een en ander lezende, vinden wij het nogal gewaagd om als de tekst luidt ,,Tjikampek—Cheribon'', daarvoor maar dadelijk te lezen ,,Semarang—Cheribon'', en uitsluitend te denken aan aftapping van het verkeer geheel naar Batavia. Men heeft tot dusverre te doen met een zuiderlijn met één natuurlijke afscheepplaats, Tjilatjap, die echter in vele opzichten als zoodanig bij Cheribon en Tegal achterstaat. Komt er een verbinding met de noordkust, dan zullen de goederen bij voorkeur derwaarts ter afscheep gaan en ook reizigers, die van het oosten komen en naar plaatsen tusschen Tjikampek en Maos via Cheribon moeten, worden geheel of gedeeltelijk langs particuliere lijnen afgetapt.

* * *

Wetgevende kracht voor Ned.-Indië. In de *Nieuwe Courant* van 23 Sept. j.l. bespreekt Mr. I. A. Nederburgh naar aanleiding van de jongste Indische begrooting dit onderwerp, en wijst op het onvermijdelijk verband tusschen welvaart en rechtszekerheid. Het *minimum* van wetgevende kracht, waarmee Indië genoegen mag nemen, is dat de wetgever er voor wake, dat de wetten niet in den weg staan en het is zelfs niet onbillijk te eischen dat zij niet al te zeer in strijd komen met den tijd, waarin zij gelden. Terugkomende op de wijziging der artikelen 75 en 109 van het R. R. bij de wetten van 31 Dec. 1906, gelooft hij dat die nieuwe artikelen wel nooit in werking zullen treden. Is dit zoo, dan worden intusschen krachten verspild aan noodeloozen arbeid, waardoor de vaststelling van wèl uitvoerbare bepalingen wordt verschoven. Hoeft aan de uitvoering van de nieuwe artt. 75 en 109 R. R. daarentegen niet gewanhoopt te worden, dan mag bij eene uiting van ongeduld een tweede van verwondering komen over de onhandigheid (tegen waarschuwing in) die nieuwe bepalingen zóó in te richten, dat zij eerst na jarenlangen arbeid in werking kunnen treden in plaats van dadelijk, maar geleidelijk.

Naast dit staaltje van onvruchtbare bezadigdheid wordt een product van overhaasting gelegd: de wet tot instelling van het ,,Nederlandsch onderdaanschap'', onlangs na korten bedenktijd tot stand gekomen ten behoeve van die Indische ingezetenen, aan wie reeds in 1892 het Nederlanderschap was ontnomen (*Ind. Gids* 1910 I bl. 214). Men begon opeens in te zien, dat het bedenkelijk werd in deze leemte niet te voorzien. De nieuwe regeling laat echter te wenschen over.

Vestigt men de aandacht op de wetgeving in Indië zelf, dan is de indruk evenmin bevredigend, hetgeen hier kortheidshalve door een enkel voorbeeld wordt aangetoond en wel in zake de verhouding van koelies en werkgevers in de Buitenbezittingen, door vergelijking van de Staatsbladen 1910 no. 196 en 283, waarbij de vraag rijst of geen der adviseurs dadelijk heeft weten aan te geven, wat in dat geval noodig was, dan of zij elkander in het vaarwater zaten en eerst de een, toen de ander gelijk kreeg. In het eene geval gebrek aan doorzicht, in het andere eene aarzelende houding.

Een regeling bij Kon. Besluit, waarbij de koloniale wetgever betrokken was, betreft de politie-rechtspraak, anderhalf jaar geleden door den tegenwoordigen landvoogd aanhangig gemaakt. Deze zal echter onuitvoerbaar wezen, tenzij gewaarborgd door veel ruimer toevoer van goede krachten en een deel der te besteden kosten en krachten gecompenseerd wordt door vereenvoudiging van de rechtspraak in andere opzichten.

Zonder zich in een en ander te verdiepen, wil de schrijver slechts doen uitkomen dat er iets aarzelends en onvruchtbaars op wetgevend gebied is, hetwelk wordt toegeschreven aan de veelheid van adviezen; deze moet in staat stellen de zaken van verschillende kanten te bekijken, doch mag niet ontaarden in een soort roulette, waarbij het toeval uitwijst wie het winnen zal. Bij den Directeur van Justitie behoort uit den aard van zijn ambt onder den Landvoogd de leiding te berusten. Wanneer niet òf zijn positie versterkt wordt, òf op andere wijze voor deskundige leiding der wetgevende beweging wordt gezorgd, is er weinig grond voor goede verwachtingen. Ruim 60 jaar geleden bij de invoering der ,,nieuwe wetgeving'' in Indië was de uitzending van Staatsraad Wichers als Regeeringscommissaris in dit opzicht van veel nut.

* * *

Het boschwezen in de Buitenbezittingen. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Sept. j.l. wordt uit de *Java-Bode* een artikel over dit onderwerp overgenomen, waaruit blijkt dat de regeering geen gevolg gaf aan de voorstellen van nu wijlen Dr. M. Treub om tot de exploratie en exploitatie der bosschen in de Buitenbezittingen over te gaan, op de wijze, door den houtvester H. J. Kerbert destijds in de *Indische Gids* (1904 I bl. 740) aangegeven. De tegenwoordige Directeur van Landbouw gaf den raad eerst nadere gegevens omtrent de gesteldheid dier bosschen bij de bestuursambtenaren te verzamelen. Er werd nu een vragenlijst rondgezonden en de antwoorden daarop zijn eenigen tijd geleden ontvangen. Uit deze gegevens, aangevuld met de rapporten van verschillende boschambtenaren, die de buitenbezittingen bereisden, blijkt dat de toestand op dit gebied bepaald ongunstig is. Dit is voor een groot deel te wijten aan den voortdurenden roofbouw der bevolking, het aanleggen van ladangs en het tengevolge daarvan zich verspreiden van moeilijk uitroeibare alang-alang (vergelijk ook *Ind. Gids* 1911 I bl. 293). Gewezen wordt op de hieruit ontstane nadeelen, behalve uit een boschbouwkundig ook uit een hydrologisch oogpunt.

Een ander gevolg van de op zulk een groote schaal gepleegde boschdevastatie is dat op de Buitenbezittingen nagenoeg geen boschconcessies worden aangetroffen. Wel bezitten van den overwal afkomstige Chineezen ter Sumatra's Oostkust zoogenaamde panglong-concessies, maar dit bedrijf zal op den duur geheel te niet gaan. Deze Chineesche houtexploitanten werken op hoogst primitieve wijze en alleen aan de kust. Overigens zijn in genoemd gewest verschillende houtaankapconcessies verleend, maar de meeste zijn niet aanvaard of spoedig weer gestaakt. De eenige groote houtaankap is die op het eiland Simaloer (*Ind. Gids* 1911 I bl. 88); deze heeft aan de houders nog geen winst opgeleverd en is in het laatst van 1909 overgegaan op de Javasche Bosch-exploitatie-maatschappij, die het bedrijf op krachtige wijze voortzet. Elders ter Sumatra's Westkust en in Benkoelen is geen enkele streek, die naar verwachting door particulieren met voordeel zou kunnen worden geëxploiteerd, terwijl voorts in Zuid-Sumatra meerdere concessiën verleend zijn, doch behalve een enkele in Djambi, waar echter op weinig beteekenende schaal wordt gewerkt, tot dusver niet aanvaard zijn. De winning van boschproducten, niet voor eigen gebruik, is niet van veel beteekenis en door de ondoelmatige inzameling worden de boomen vernield. Tot tegengang van deze ruineuze wijze van exploitatie zijn speciaal voor djeloetoeng in Palembang onder beperkende voorwaarden twee concessies verleend. Ook bestaat daar evenals in Djambi en de Lampongs een keur tegen het eigenmachtig kappen van tembesoe-boomen en in twee dezer gewesten van onglen-boomen. Wegens beperkte politiemiddelen kan voor de nakoming slechts onvoldoende worden gewaakt.

Er is nu reeds eenig boschpersoneel op de Buitenbezittingen en dit zal nog uitgebreid worden, doch voorloopig is het doel niet de bosschen met voordeel te exploiteeren, doch om door behoud en uitbreiding van de nog aanwezige bosschen verderen achteruitgang van den hydrologischen toestand te voorkomen. Eerst geleidelijk zal gestreefd worden naar het in eigen beheer exploiteeren van boschgronden nabij cultuurcentra of havens, zoodat het vervoer niet te veel moeilijkheden oplevert. Intusschen wordt gewaarschuwd tegen te groote verwachtingen, daar het vrijwel vaststaat, dat ook op den duur geen groote geldelijke voordeelen uit de bosschen te trekken zijn.

* * *

Onze Marine in Indië. In de M. v. T. op Hoofdstuk VI der Nederlandsche begrooting voor 1912 deelt de Minister van Marine mede, dat de bewerking der adviezen omtrent de voorstellen der staatscommissie benoemd bij Kon. Besl. van 3 Aug. 1906 (zie *Ind. Gids* 1908 II bl. 1365) nog niet geheel gereed is, zoodat het door de Ministers van Marine en van Koloniën ter zake aan H. M. de Koningin uit te brengen rapport nog niet kan worden ingediend. Niettemin kan nu reeds worden medegedeeld dat beide Ministers omtrent de Indische adviezen eenstemmig van oordeel zijn, dat het Nederl. eskader in Oost-Indië moet zijn een zoogenaamde artillerie-vloot, dat wil zeggen een eskader, samengesteld uit krachtige artillerie-schepen en torpedo-materieel. Uit hetgeen ter motiveering daarvan in het midden wordt gebracht zij aangestipt, dat, terwijl wij ons niet kunnen vleien het uitgestrekte gebied der O.-I. bezittingen afdoende tegen een indringer, welke de verovering op het oog heeft, te verdedigen, de kans dat het tot een poging daartoe zal komen kleiner wordt, naarmate aan eene schending onzer neutraliteit meer gevaren verbonden zijn. Een vloot, die de taak heeft te vervullen die neutraliteit te handhaven, mag niet eenzijdig worden samengesteld; er moet zoowel voor het kanon als voor de torpedo plaats in zijn, want geen der aanvals- en verdedigingsmiddelen komt voldoende tot zijn recht als een dezer ontbreekt. Artillerieschepen, torpedobooten en onderzeebooten vormen ook in de kleinste vloten een harmonisch geheel. De gevaren, die aan eene tegenover ons gepleegde onvriendelijke daad zijn verbonden, zullen niet worden afgemeten naar het aantal eenheden, die kunnen optreden, maar naar de schade, die toegebracht kan worden aan de kracht van 's vijands vloot, het gepantserd materieel. Van het torpedowapen is zonder krachtig artillerievuur weinig te verwachten. De torpedojagers kunnen als verkenners reeds een deel van hunne bestemming hebben vervuld en van den loop der omstandigheden zal het afhangen of zij nog in de gelegenheid zullen zijn van hunne torpedo's een nuttig gebruik te maken. Maar waar die gunstige omstandigheden slechts in het leven worden geroepen door de uitkomsten van het artillerievuur, is een vloot, uitsluitend uit torpedo-vaartuigen samengesteld, voor de genoemde taak niet geschikt.

* * *

De reorganisatie in de Vorstenlanden. In de reisbrieven van den heer Van Kol, opgenomen in de *Locomotief* van 12 Aug. j.l. no. 184 en verder in de nummers 187—189, 193—195 en 197—200, geeft hij eene studie, ditmaal niet over de politieke, maar over de agrarische hervormingen, die op til zijn. (Reeds vroeger schreef hij over de Vorstenlanden in de *Ind. Gids* 1904 II bl. 1149 en 1465). Op zijne eigenaardige wijze geeft hij een forsche schilderij van de toestanden, die er heerschen, en van de verschillende belangen, die er bij gemoeid zijn. Het stuk leent zich niet tot een volledig résumé, doch er blijkt uit hoe het aloude maron-stelsel, waarbij de bevolking den aan den vorst behoorenden grond in deelbouw pacht, zoodat degeen die den grond in apanage ontvangt als bezoldiging voor een ambt of uit gunst, en weder een plaatsvervanger, bekel, aanstelt, ten slotte $^2/_5$ van de opbrengst krijgt, tegen $^1/_5$ voor den bekel en de resteerende $^2/_5$ voor den bewerker van den grond, door de landverhuur belangrijk is gewijzigd. De Europeesche landhuurder treedt in de rechten van den apanagehouder en geleidelijk is het aandeel in den o o g s t omgezet in een aandeel in den g r o n d, met recht op den arbeid van den bewerker op dat deel, terwijl de bekel aansprakelijk is voor het behoorlijk opleveren van een en

ander. Wanneer men nagaat dat de arbeid voor de Europeesche industrie zooveel zwaarder is dan die voor den sawah-bouw, dat er nog een heirleger misbruiken zijn ingeslopen met betrekking tot allerlei verplichte diensten en adat-heffingen, dat er veel te veel apanagehouders zijn, die niets uitvoeren en dikwijls een armoedig bestaan leiden, hetgeen weder tot afpersingen enz. aanleiding geeft, dan is het duidelijk dat aan die toestanden een einde behoort te komen. Een en ander is op duidelijke wijze uiteengezet en al mag men de kleuren soms wel eens wat te sterk achten en de personen beter onbesproken waren gelaten, het slot van de reeks artikelen opent een dageraad, waarin aan al die ouderwetsche toestanden een einde kan komen en de hervormde Vorstenlanden, in den vorm van een protectoraat, zooals de heer Van Kol het ook elders als een ideaal beschouwt, een tijdperk van bloei en tevredenheid tegemoet gaan. Hij schildert de schoone taak, voor de Regeering weggelegd, en rekent het den huidigen Landvoogd als een groote verdienste aan, met die hervorming te zijn begonnen. Het apanage-bezit moet vervallen, de tractementen in geld worden betaald, het dessa-verband op communalen grondslag gelegd worden. Aanvankelijk kunnen een aantal van de bezit- en broodeloos wordende bekels bij de dessa-besturen worden aangesteld, doch de ± 18000, die er dan nog overblijven, moeten uit de vrijvallende $^1/_5$ der gronden, de zoogenaamde loenggoeh, voor hun leven als pensioen een ambtsveld krijgen, dat later aan de gemeente terugkeert. Behoudens verschillende hier niet te bespreken overgangstoestanden, zullen de ondernemingen in het vervolg hunne gronden moeten krijgen door ze in vrijwillig overleg van de gemeente te huren, terwijl de bewerking in vrijen arbeid zal behooren te geschieden. Daar over het geheel vrije arbeiders meer presteeren dan heerendienstplichtigen, zal dit slechts gedeeltelijk een nadeel zijn. Al moge een en ander de kostprijs van het product ook verhoogen, waar bijv. in Kediri een bouw riet op *f*100 te staan komt, is dit in de Vorstenlanden slechts *f*55, zoodat er voor die meerdere uitgaven nog een marge van *f*45 blijft. Sterk dringt de heer Van Kol er op aan, dat de Regeering door geen enkelen maatregel het vertrouwen der vorsten moge schokken, dat zij pertinent verklare dat elke annexatie-lust haar vreemd is, doch dat spoedig met de agrarische hervorming worde voortgegaan en deze niet op zoodanige wijze op de lange baan worde geschoven, dat naar den wensch van sommigen de toestanden nog 25, 50, ja 75 jaren gehandhaafd blijven.

In de *Locomotief* van 29 Aug. j.l. no. 200 verdedigt de redactie zich tegen de protesten uit de Vorstenlanden en aanvallen in de pers, dat zij aan deze artikelen een plaats verleende. Van Kol is een strijder van goede trouw, die den tegenstander feiten en cijfers biedt. Anderzijds is het te impressionabele van zijn wezen een zwak, waarin zijn bestrijders maar al te gaarne hun kracht zoeken, buiten de feiten en cijfers om. De redactie handhaaft haar recht op onafhankelijkheid en zij acht zich door niets gebonden. Het spreekt vanzelf dat wat de heer Van Kol schrijft, voor rekening van den heer Van Kol blijft. Wie zich verongelijkt of gegriefd acht, kan zich in de *Loc.* vrijelijk, mits behoorlijk, verdedigen. Dit is de houding en verhouding en de redactie gaat op deze zaak verder met geen woord in.

* * *

Belasting betalen op Midden-Celebes. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 Sept. j.l. haalt een artikel aan van den heer Alb. C. Kruyt, „een der bekwaamste zendingsmannen", dat in de „Rijnsche Zending" is verschenen over het belasting-stelsel in Midden-Celebes. Hij beschrijft het optreden der

belasting-commissie in Pendolo. De collecteur was vroeger onderwijzer in de Posso-zending en behoorde tot de beste krachten daarvan. Hij heeft een gewichtig voorkomen, dat de menschen imponeert. En gedurende zijn vroegere werkzaamheid heeft hij zijn menschen goed leeren kennen. Waar het zoo uitkomt, wordt hij vergezeld door den inlandschen assistent van het district, welke betrekking in de Europeesche ambtenaarswereld overeenkomt met die van aspirant-controleur. Eenige dagen van te voren wordt de komst van den belastinggaarder aangekondigd en deze houdt met zijn assistent en het dorps- of districtshoofd zitting in het huis van dezen. De belastingplichtigen verschijnen voor de commissie en worden hoofdelijk aangeslagen voor *f*5 of voor minder als zij te jong of te oud zijn, dan wel wegens zwakte, enz. soms geheel vrijgesteld. Velen stellen er een eer in tot de hoogst aangeslagenen te behooren, treden met zekere zelfbewustheid voor de tafel der commissie en verklaren: „Ik ben er een van *f*5".

Deze uniforme belasting, in meer ontwikkelde streken later vervangen door een belasting van 3 pCt. op het inkomen, wordt zonder klagen betaald. Zij vinden het niet meer dan natuurlijk aan hun heer belasting te betalen. Wel was de officieele belasting aan den voormaligen heer des lands, den radja van Loewoe, slechts een gering deel van de opbrengsten des lands, maar de Loewoe'sche gezantschappen, die eenige weken kosteloos onderhouden moesten worden, drukten zeer zwaar, terwijl de Toradja's bovendien blootstonden aan talrijke vexatiën van andere stammen, hetgeen nu alles heeft opgehouden. De nieuwe belasting wordt niet uit den familieschat betaald, maar ouden en jongen zoeken ieder voor zich aan het noodige geld te komen door verkoop van een gedeelte van hun rijst of boschproducten, verhuur van diensten, enz.

Wel begrijpt de Posso'er nog niet waarom men belasting betaalt; hij meent dat de Compagnie uitsluitend op eigen voordeel bedacht is, en dan ook schade lijdt als een belastingschuldige sterft. Bij een ziekte in een meer verwijderd dorp gaf het hoofd dan ook alleen de belastingbetalenden op, die overleden waren, alsof hij dacht: „in de overigen stelt gij toch geen belang".

* * *

Inlandsche Vereenigingen. In aansluiting aan het medegedeelde in de *Ind. Gids* 1911 I bl. 99 zij vermeld dat, blijkens een bericht in de *Nieuwe Courant* van 8 Sept. j.l., overgenomen uit het *Soer. Hbl.*, de daar genoemde vereeniging T j a h i o H a r d j o teekenen van leven gaf. Er was vroeger daaraan eene inrichting verbonden om kinderen van inlandsche ambtenaren te huisvesten, ten einde ze in de gelegenheid te stellen te Semarang de H. B. S., de M. U. L. O.-school en andere onderwijsinrichtingen te bezoeken. R. M. Soenario, ondercollecteur aldaar, nam deze inrichting in bescherming en verzocht door tusschenkomst van den Resident aan de regeering om twee kinderen van inlandsche ambtenaren, in dienst bij den Soesoehoenan, op die scholen in dezelfde rechten te doen deelen als die van inlandsche ambtenaren in dienst van het gouvernement. Op dit verzoek werd op 3 Aug. j.l. een gunstig antwoord ontvangen en bij Residentsbesluit werden de twee met name daarin genoemde kinderen op de Openbare Europeesche lagere eerste School B te Semarang toegelaten.

Tot een nieuwe vereeniging, M a n g o e n H a r d j o genaamd, werd een circulaire rondgezonden door een viertal inlandsche ambtenaren, waaronder de bekende architect B. O. W. Atmodirono, ten einde op eene op 13 Aug. te houden vergadering te worden geconstitueerd. Volgens de *Loco-*

motief van 17 Aug. had die vergadering plaats gehad en waren daarop de statuten vastgesteld. Deze vereeniging stelt zich ten doel door wettige middelen te bevorderen de ontwikkeling en den stoffelijken welstand van de Inlandsche ambtenaren in het algemeen en dat van de leden in het bijzonder. Leden kunnen zijn alle actief dienende en gewezen Inlandsche ambtenaren en weduwen van Inlandsche ambtenaren. Het hoofdbestuur bestaat uit zeven leden. Tot president kan een Europeaan benoemd worden. Uit het eveneens vastgestelde huishoudelijk reglement blijkt dat leden die 6 maanden achterstallig zijn in het betalen der contributie, of die handelingen plegen, schadelijk voor de belangen der vereeniging, op voorstel van het bestuur of minstens 20 leden geroyeerd kunnen worden. Voor leden met minstens *f*200 inkomen 's maands is de contributie *f*1 's maands met *f*1 entrée. Die met lagere inkomens betalen minder, tot *f*0.10 toe.

* * *

Onderwijs aan inlandsche meisjes. Zooals men in het fraaie artikel van Mr. C. Th. van Deventer in de Sept.-afl. van de *Gids* kan lezen, ondervond Raden Adjeng Kartini, die zoo ijverde voor de opvoeding der aanstaande Inlandsche moeders, een harer bitterste teleurstellingen, toen over het voorstel van den directeur van O. E. en N. om eene opleidingsschool voor regentsdochters op te richten, de meening der regenten gevraagd werd en de meerderheid zich er tegen verklaarde, daar het niet met de *adat* zou strooken, meisjes buitenshuis op te voeden, zoodat de Regeering van de zaak afzag. In het slot van zijn opstel kon gelukkig gewezen worden op een *daad*, de oprichting van een kost- en dagschool voor dochters van inlandsche hoofden, zooals Kartini zich die gedacht had. De baten der uitgave van haar brieven door Mr. J. H. Abendanon (zie onze Aug.-afl. bl. 1131) wordt bestemd voor die *Raden Adjeng Kartini-school*, waarvan „de eerste financieele steen gelegd is".

En ook elders op Java hebben particulieren in dit opzicht de hand aan het werk geslagen. In de *Java-Bode* van 25 Aug. j.l. wordt eene aantrekkelijke beschrijving gegeven van eene openbare les aan de inlandsche meisjesschool in de dessa Kaoem te Bandoeng, welke is opgericht door de vereeniging „Kaoetama Istri", waarvan het initiatief te danken is aan eene verdienstelijke inlandsche dame, Raden Dewi Sartika, de kleindochter van den Regent Bintang. Zelf moeder van vier allerliefste kinderen, voelt deze vrouw zich als moeder van de Soendasche jeugd niet alleen, maar handelt ook daarnaar en geeft zich geheel voor de taak, die zij vrijwillig op zich heeft genomen: de opvoeding van het inlandsche meisje uit den Menakstand en de vorming van de jonge vrouwen tot goede huismoeders, daarbij blijvende de eenvoud en bescheidenheid in persoon. Een oneindig groot veld van werkzaamheid ligt hier nog braak en daarvan heeft Dewi Sartika een klein stukje in cultuur gebracht, gesteund door werkelijk hoogstaande Europeesche dames, die op haar verzoek de genoemde vereeniging hebben opgericht. In de verschillende localen van het uit primitieve materialen opgetrokken schoolgebouw zaten de 216 meisjes, die door haar met behulp van een vijftal kweekelingen worden opgevoed, en proeven hunner bekwaamheid in handwerken, enz. waren er uitgestald. Behalve een klein subsidie van het gouvernement, worden de kosten gevonden uit de schoolgelden en uit bijdragen van belangstellende leden. Plannen bestaan om ook elders in de Preanger dergelijke scholen op te richten.

* * *

Het Hindoevraagstuk in Britsch-Indië wordt in de *Revue Economique internationale* van 15—20 Sept. 1911 besproken door den heer Émile Cammaerts, die wijst op de betrekkelijke kalmte, welke in den laatsten tijd in Britsch-Indië heerscht en nagaat in hoeverre deze is toe te schrijven aan de politieke hervormingen door Lord Morley ingevoerd. Het groote publiek denkt zich de beweging als van recenten oorsprong, doch de troebelen der laatste jaren zijn geen voorbijgaande crisis maar eene geleidelijke ontwikkeling van een beweging, die reeds sedert den grooten opstand in 1858 bestond. Intusschen hebben de leerstellingen van het S w a r a j, het streven naar politieke onafhankelijkheid, en van het S w a d e s h i, het onverbiddelijk boycotten van koopwaren van Britschen oorsprong, steeds meer en meer vorderingen gemaakt. Lord Morley heeft voornamelijk zijn aandacht op de eerstbedoelde beweging gevestigd, doch een van de grootste verdiensten van Lord Curzon is, dat hij naging in hoeverre de denkbeelden omtrent Swadeshi redelijk en uitvoerbaar waren. Want bij de gematigden is het de bedoeling om onder bescherming van het gouvernement eene nationale industrie te doen opbloeien en althans door de bewerking van de eigen grondstoffen van het land in dit opzicht van Europa onafhankelijk te worden. Om hieraan tegemoet te komen, richtte Lord Curzon een speciaal ministerie voor handel en nijverheid op en bestemde hij in 1905 groote sommen voor de ontwikkeling van het technisch onderwijs.

Op het oogenblik werken handel en industrie bijna uitsluitend met Engelsch kapitaal. De Europeanen hebben het monopolie der bewerking van wol, van katoen, van de jute in Bengalen en van het leder in Cawnpore. Er is op dezen regel slechts ééne uitzondering: de spinnerijen in Bombay, die geheel in handen zijn van inheemsche industrieelen. Doch de gelegenheid om de nationale industrie te ontwikkelen bestaat in ruime mate en met vrucht zoude men zich toe kunnen leggen op het verwerken van oliezaden, papierfabricatie, het looien, het chemisch verven, enz., doch dan zoude het gouvernement zulks moeten aanmoedigen door het doen van bestellingen en geen verhinderende belastingen moeten toepassen. De heer Chirol (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1237) vermeldt het geval van een rijken Parsi, de heer Tata, die er in slaagde in Bengalen een machtige, geheel Hindoesche onderneming te stichten, de „Iron and Steel Cy.", met een aanzienlijk kapitaal, aan welke de aanvankelijk toegezegde steun van het gouvernement onttrokken werd, tengevolge van uit Londen gegeven instructies: de onderneming verwekte achterdocht bij de Engelsche industrieelen. Er wordt geklaagd over de maatregelen die den Britschen import aanmoedigen. Wel werd in 1894 een invoerrecht van 5 pCt. op alle goederen gelegd, maar dit wordt gecompenseerd door binnenlandsche belastingen op zout, opium en artikelen van nationale nijverheid. Dan wordt het invoerrecht in verschillende gevallen ten bate van de Engelsche industrie verlaagd, zooals tot 3½ pCt. op katoenen goederen en zelfs tot 1 pCt. op ijzer en staal. Het is te begrijpen dat de Engelsche staatslieden eerder concessies doen aan de Swaraj- dan aan de Swadeshi-beweging. De tegenstand komt in dit opzicht uit Londen en het is te voorzien dat de Swadeshi-beweging meer en meer den voorrang zal innemen bij de opsomming van nationale grieven. Engeland zal dan voor dit dilemma geplaatst worden: of voor altijd de sympathie der verlichte klassen te verbeuren door de natuurlijke ontwikkeling der Hindoe-industrie te beletten, of zijn opvoedende taak doorzetten, welke opofferingen zijnerzijds daar ook mede gepaard moeten gaan. In het eerste geval zal de vreemdelingenhaat vroeg of laat op het schiereiland zegevieren, in het laatste geval zal deze blijkbaar tot rust

komen, bij gebrek aan ernstige grieven, die er voedsel aan kunnen geven en er zal zich een tijdperk van bloei voor Indië openen.

In het kort komen de conclusies van den schrijver hierop neder, dat thans de nationale beweging nog geheel oppervlakkig is, maar dat zij zich, dank rassen- en godsdiensthaat, zal kunnen ontwikkelen ten gevolge van het groot aantal gestudeerden zonder betrekking en de algemeene malaise, die er bestaat door de armoede van den landbouwenden stand. De ontwikkeling van eene nationale industrie en van het technisch onderwijs, zoude de overkropte loopbanen in dienst van staat en wetenschap ontlasten en zoowel aan de intellectueelen als aan de boeren arbeid verschaffen en de nationale welvaart doen toenemen. Hiertoe zijn een geheele hervorming van het douanetarief en directe aanmoediging van regeeringswege noodig. De zuivere politieke hervormingen van Lord Morley zijn onvoldoende om de ontstane beweging tot rust te brengen, die zal voortduren totdat ook het economisch probleem is opgelost.

* * *

Emigratie naar Sumatra. Van de emigratie naar de Lampongsche districten, waarvan laatstelijk sprake was in de *Indische Gids* 1911 I bl. 817, komt onder bijl. F van het Koloniaal Verslag van 1911 een rapport van den heer Van Dissel voor, waaruit blijkt dat op ult. Maart 1911 het aantal kolonisten bestond uit 4818 zielen (2497 m. en 2321 vr.), verdeeld over vier vestigingen, respectievelijk met 472, 427, 459 en 94 gezinnen. Tot ulto. Maart 1911 was aan droge padi ± 15000 pikol geoogst, terwijl nog ± 6000 pikol te veld stonden. Aan vee waren er 392 stuks. Behoudens een paar gevallen van mond- en klauwzeer, maakte de veestapel het goed [1]). In het plantseizoen 1910—'11 zijn 711 bouws met rijst beplant, waarvan 91 b. tegalgronden, 195 b. semi-bewaterbare en 425 b. bewaterbare sawahs. De niet meer door den Staat ondersteunde kolonisten betaalden in 1910 *f*1182 aan belasting. De in drie verschillende dorpen bestaande dessa-scholen zijn vereenigd en geplaatst ongeveer in het centrum van het nu bevolkte gedeelte van het kolonisatieterrein, waardoor het toezicht op het onderwijs beter en eenvoudiger kan worden uitgeoefend. Behalve in het gewoon elementair onderwijs wordt de dorpsjeugd ook, onder leiding van een der mantri's bij de kolonisatie, ingewijd in de beginselen van rationeelen landbouw. Thans bezoeken 65 kinderen de school, verdeeld in drie klassen.

In tegenstelling met de andere dorpen zijn de kolonisten in het dorp Koetoardjo der eerste vestiging niet zoo vlijtig als die der andere dessa's. Het bleek dat minder gewenschte elementen een remmenden invloed op het werk van de beter gezinden uitoefenden, zoodat genen moesten verwijderd worden, tengevolge waarvan de geest onder de bewoners van Koetoardjo aanmerkelijk verbeterde. „Bij de beoordeeling van de resultaten der kolonisatieproeven — dit is herhaaldelijk aangevoerd — moge nooit uit het oog worden verloren, dat hierheen niet de beste elementen van Java worden aangebracht", zegt het rapport. „Als proef zijn die hier op hun plaats, hoe bezwaarlijker de leiding daardoor ook werd, want eene kolonisatie met de besten der besten zou geen kunst geweest zijn en derhalve

---

[1]) De aandacht wordt hier gevestigd op een bericht in de *Nieuwe Rott Ct.* van 4 Juli j.l. uit de *Java-Bode* overgenomen dat reeds eenige jonge ossen — zelf gekweekt vee — te Batavia werden aangeboden, mooi van bouw en uiterlijk, geteeld uit Javaansche koeien met Bengaalschen dekstier.

als proef niet de minste waarde gehad hebben. Nu echter is het bewijs geleverd, dat koloniseeren op groote schaal zeer goede praktische resultaten zal opleveren".

Dezelfde bijl. F bevat een verslag over 1910 omtrent de proefneming met de overbrenging van Soendaneesche gezinnen naar de onderafdeeling Redjang (Benkoelen), uitgebracht door den controleur D. G. Hooyer en waaromtrent in onze Sept.-afl. bl. 1260 eenige minder gunstige berichten vermeld werden.

Bij Gouvs. besluit van 24 Nov. 1909 no. 13 werd boven de *f*20.000 reeds verstrekt bij besluit van 25 Jan. 1909 no. 17 *f*5000 toegestaan ter overbrenging naar Kepahiang van een aantal huisgezinnen van Soendaneeschen landaard. Op den 4den Dec. 1909 vertrokken een 12-tal emigranten onder leiding van een mantri over Benkoelen naar Buitenzorg om aldaar achtergelaten betrekkingen of wel andere inlanders over te halen naar de Redjang te verhuizen. Zij brachten 23 mannen, 22 vrouwen en 29 kinderen mede terug. De werfonkosten bedroegen *f*358, terwijl de overtochtskosten *f*503 beliepen; de verstrekte voorschotten zullen door de kolonisten terugbetaald moeten worden. Ook nu werden deze emigranten evenals vroeger gehuisvest in een loods van bamboe, met alang-alang gedekt. Na eenige maanden daarin gewoond te hebben, hadden alle kolonisten een eigen huisje gebouwd. Slechts gedurende vier maanden ontvangen zij eene ondersteuning bestaande uit rijst, visch, sirih en eenige andere artikelen, die *f*1186 kostte, terwijl te Kepahiang nog ruim *f*693 aan voorschotten aan emigranten verstrekt werden.

Aangezien de op 1 Jan. 1910 te Kepahiang aangekomen emigranten te laat waren voor den rijstbouw, werd eerst door hen tabak geplant, waarmede zij echter nog niet vertrouwd waren en weinig verdienden. Aan alle nieuwe kolonisten konden irrigeerbare gronden gegeven worden, doch zij wilden ook ladangs aanleggen, waarvan de oogst echter door wilde varkens grootendeels werd verwoest, daarentegen beloofde het gewas op de sawahs een goeden oogst. Terwijl in 1909 niets van uitgeplante thee-zaden terecht was gekomen, leverde eene in 1910 uitgeplante hoeveelheid theezaad van 20 gantangs prachtige plantjes, die de kolonisten nu op hun velden overplanten; de voorraad is voor 10 bouws voldoende en weer zijn 20 gantangs van zulk zaad ontvangen. De veeteelt bepaalt zich nog tot het fokken van geiten, terwijl ook pluimgedierte en goudvisschen worden aangekweekt. In het afgeloopen jaar verdienden vele vrouwen en kinderen en ook enkele mannen weer goede loonen als vrije koelies bij de tabakopkoopers. In 1910 werd aan eene irrigatie-leiding, een tweede prise d'eau en een 700 M. lange bakleiding gewerkt, doch een en ander was in Dec. 1910 nog niet geheel klaar. Het is opmerkenswaardig dat de Redjangsche bevolking, aangespoord door het voorbeeld der Soendaneezen, zich nu ook met ijver gaat toeleggen op den sawah-bouw.

De kolonisten hadden in 1910 veel te lijden van koortsen en buikziekten, waardoor de stemming gedrukt werd. Er stierven in dat jaar niet minder dan 22 volwassenen, w.o. 17 mannen en 44 kinderen, dus meer dan 10 pCt. van het zielental. Het meerendeel was door die ziekte verhinderd hun sawah-bezit uit te breiden. Ten einde aan de zieken tegemoet te komen, werden aan hen voeding en medicijnen van gouvernementswege verstrekt en om hen te behandelen werd een Europeesch ziekenverpleger, die zich te Kepahiang bevond, in dienst gesteld. De verleende hulp kostte tot 1 Nov. 1910 ruim *f*250, terwijl nog *f*200 besteed werd aan een „sedekah boemi".

Op 1 Jan. 1911 telden de emigranten in de Redjang 596 zielen (348 m en 248 vr.); de sawah-uitbreiding werd door de ziekte vertraagd, de oppervlakte was 50 bouws. Eene berekening wordt gemaakt van uitgaven in billijkheid door het gouvernement voor zijn rekening te nemen van ruim *f*4000. Bij Gouvs. besluit van 19 Sept. 1910 no. 30 was weer *f*20.000 toegestaan voor het overbrengen van nieuwe Soendaneesche gezinnen. Volgens den rapporteur moet zoo mogelijk eenige keeren per jaar worden geëmigreerd, zoodat een niet te langen tijd verloopt tusschen de achtervolgende wervingen, waardoor het voor de wervers gemakkelijk zal worden een voldoend aantal inlanders te vinden.

* * *

Jonge vrouwen-scholen in Ned.-Indië. Op 22 Nov. j.l. in het Indisch Genootschap, op 23 Febr. j.l. voor de Vereeniging ,,Oost en West'' te Amsterdam en op 25 Maart d.a.v. voor Groep Nederland van het ,,Algemeen Nederlandsch Verbond'' te Dordrecht, besprak Mevr. L. J. Hissink—Snellebrand de Indische paupermeisjes en bepleitte het nut eener inrichting, waar jonge meisjes, wier opvoeding thans verwaarloosd wordt, kunnen worden opgenomen om ze te vormen tot nuttige leden van de maatschappij, haar te leeren wat een goede Indische huisvrouw noodig heeft te weten en haar op te voeden tot, naar den geest, goed ontwikkelde vrouwen, die later als ze moeder mochten worden, goede degelijke opvoedsters voor hare kinderen kunnen zijn. In het verslag harer eerstgenoemde voordracht kan men lezen hoe zij zich de inrichting denkt. In *Neerlandia* van Mei j.l. wordt de aandacht gevestigd op het gevaar, waarop zij wees, dat n.l. vele van die meisjes door gebrekkige kennis van het Nederlandsch en verwaarloosde opvoeding terug zullen vallen in de inlandsche maatschappij, wat op zich zelve nog zoo erg niet zou behoeven te zijn, doch dat dan zou gebeuren vervuld met wrok tegen de Westersche maatschappij, waartoe zij door geboorte behooren en waaruit zij gestooten zouden zijn door gebrek aan Westersche ontwikkeling. Dat gevaar wordt door mevr. H.—S. geenszins denkbeeldig geacht. De oprichting der bedoelde scholen zou een daad van erbarmen zijn voor arme, weinig krachtige jonge meisjes en vrouwen in wie veelal een goede kern zit. Die oprichting wordt ook beschouwd als een daad van verstandige politiek in het belang van den Nederlandschen stam in Indië. In het Sept.-no. van *Neerlandia* wordt medegedeeld dat zich eene ,,Vereeniging tot oprichting voor Jonge-vrouwen-scholen in Ned.-Indië'' gevormd heeft met een bestuur, waarvan Mevrouw A. W. M. E. Uhlenbeck—Terwogt te Amsterdam voorzitster en de heer H. de Chauvigny de Blot te 's Gravenhage (2e Schuytstraat 252) le secretaris is. Het *Kol. Weekblad* van 10 Aug. j.l. gaf een overzicht van het streven der jonge vereeniging, waarvan het bestuur ook eene circulaire rondzond, vergezeld van de in brochure-vorm gedrukte lezing, op 23 Febr. te Amsterdam gehouden, met het doel tot deelneming op te wekken. Voor ten minste *f*5 's jaars is men lid, voor *f*2.50 buitengewoon lid.

* * *

Loodertsvoorkomen in Zuid-Lombok. In aansluiting aan zijn artikel over de geologische kennis van het eiland Lombok (zie *Ind. Gids* 1911 I bl. 562), publiceerde de Mijningenieur J. G. B. van Heek in het *Jaarboek van het Mijnwezen* een studie over het ,,Onderzoek van een loodertsvoorkomen in Zuid-Lombok'', en wel met betrekking tot de verkregen uit-

komsten en tot de kans, die er ingevolge bedoeld geologisch onderzoek bestaat, om met succes nadere mijnbouwkundige opsporingen naar looderts te doen. Het eerste was de aandacht op de zaak gevestigd in eene geheime missive van den Resident van Bali en Lombok, waarin uit een rapport van den controleur 1e kl. F. A. Liefrinck wordt medegedeeld dat in het zuiden ertsen voorkomen, waarvan toevallig eenige monsters dien controleur ter hand kwamen, doch dat het den kleinen man verboden was daarover met vreemden te spreken. In de overgezonden monsters werd zink aangetoond, benevens een weinig goud, zilver en koper. Later werd nog een monster van 2.5 K.G. erts te Batavia door den koopman Giesberger aangebracht, die in 1895 een afwijzende beschikking kreeg op zijn vergunningsaanvraag, omdat het wenschelijk geacht werd het eiland Lombok vooraf door personeel van het Mijnwezen te doen onderzoeken. Naast eenige monsters van minder beteekenis, was een stuk erts van 9.2 K.G. door den asp.-controleur J. R. Razoux Kuhr op den Goenoeng Soebadana verzameld, dat ruim 55 pCt. lood bleek te bevatten. Het ertshoudende terrein scheen echter bij plaatselijk onderzoek op de als vindplaatsen gesignaleerde plekken nergens op hoeveelheden te duiden, die de ontginning loonend zouden maken. Daarbij komt dat het eiland Lombok geologisch de voortzetting vormt van het blijkens de onderzoekingen van Verbeek en Fennema aan ertsen (behoudens petroleum en enkele steensoorten) arme eiland Java. Naar analogie kan dus de kans op het aantreffen van ontginbare ertsafzettingen aldaar gering worden geacht.

Er bestaat, volgens den schrijver, geen aanleiding dit eiland voor een nader mijnbouwkundig onderzoek van staatswege in aanmerking te brengen, althans niet zoolang er in N.-I. nog tal van andere streken zijn, waar een dergelijk onderzoek zeer zeker met meer uitzicht op succes zal kunnen worden ingesteld.

* * *

Een publicatie van het Departement van Landbouw. In onze laatste Aug.-afl. werd bij een bericht omtrent „cutch" (bl. 1139) in een noot vermeld, dat juist in *De Indische Mercuur* van 25 Juli te voren een artikel was opgenomen over de cutch-industrie in de Residentie Westerafdeeling van Borneo. Men maakt ons er uit Indië opmerkzaam op, dat dit artikel is overgenomen uit het nummer van 16 Juni 1911 van den 1sten jaargang der *Korte berichten voor Landbouw, Nijverheid en Handel*, uitgegeven door het Departement van Landbouw te Buitenzorg, Ned.-Indië. In dit tweemaal 's maands verschijnende periodiek komen mededeelingen voor van het Encyclopaedisch Bureau, dat ressorteert onder den Adviseur voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen. Op bl. 222 van genoemd blad vindt men het opstel over de cutch-industrie bovengenoemd, waarin o. a. verwezen wordt naar J. Karsten, Ueber die Mangrove-Vegetation im Malayischen Archipel, 1891, en naar mededeelingen van Dr. S. H. Koorders in *Teysmannia* IV afl. 5 (1893) over het groote tannine-gehalte van de mangrove, Rhizophora Mangle L. De plantendeelen vinden in dat groote looizuurgehalte vermoedelijk eene bescherming tegen het verrotten, waaraan zij door hun groeiplaats anders lichtelijk blootgesteld zijn. De koelit bakau en tengar (mangrove-bast) kwamen in het jaar 1896 het eerst in de uitvoerstatistieken voor, toen 62.995 K.G. van Sumatra's Oostkust naar Penang ging, en in 1909 bedroeg dit cijfer 8.965.180 K.G., waarvan o. a. 6¾ millioen naar Penang en 2 millioen naar Singapore, afkomstig van verschillende eilanden, doch niet van Borneo, waar de bast reeds dadelijk tot tannine wordt ver-

werkt. Er werd in 1907 voor een waarde van *f*265.842 uit Pontianak uitgevoerd, doch in 1909 slechts ± $^1/_5$ daarvan, omdat de boomen langs de rivieren schaarscher worden en een maatschappij dientengevolge de bewerking staakte.

Voor verdere bijzonderheden, voorkomende in de bedoelde publicatie, moeten wij overigens naar dit interessante artikel verwijzen.

* * *

Verbod van rijstuitvoer. Blijkens het *Alg. Handelsblad* van 26 Sept. j.l. had de Gouverneur-Generaal, in verband met den toenemenden uitvoer van rijst uit Nederlandsch-Indië wegens rijstschaarschte in de naburige landen en dientengevolge sterke stijging van rijstprijzen, den uitvoer van rijst uit Indië tijdelijk verboden, behoudens eerbiediging van reeds afgesloten contracten. Dit verbod zoude met dien datum ingaan en er werd bij vermeld, dat het bestuur van Fransch Indochina voor die kolonie een gelijken maatregel had getroffen.

De *Nieuwe Courant* van 28 Sept. nam ter verklaring daarvan een telegram over van Reuter, van 11 Sept. uit Singapore, waaruit blijkt, dat het afnemen der rijstaanvoeren uit Birma en Siam en de kans op mislukking van den oogst in laatstgenoemd rijk eene groote schaarschte veroorzaken, die bijna in hongersnood overgaat. Sedert drie dagen waren de prijzen verdubbeld. Uit Bangkok werd 15 Sept. geseind, dat de prijzen daar zoodanig waren gestegen, dat men rijst uit Rangoon liet komen.

Het *Alg. Handelsblad* van 30 Sept. wijst er op hoe het verbod in breede kringen de aandacht trekt. In beginsel verschilt deze opsluiting van de kostbare rijst in Indië niet van het dichtzetten van gebieden om sanitaire redenen of zelfs om oorlogstoestand. Voor zoover de Regeering thans op privaat domein inbreekt, doet zij dit krachtens een soortgelijken titel, als wanneer zij menschen ten algemeenen nutte uit hunne huizen zet. Tot nu toe verluidde weinig, dat op dreigenden hongersnood zou wijzen, behoudens enkele geruchten in de maandrapporten over dreigende rijstschaarschte, wegens mislukkingen in enkele districten van Tangerang en Krawang.

De toestand op Java zal in ieder geval ernstige reden moeten geven voor den maatregel, want groote belangen van handel en industrie worden er door getroffen. Het verbod is eene bemoeienis, die in strijd blijkt met onze tradities; zoover het *Hbl.* kan nagaan, werd het nooit eerder toegepast. De Regeering vreest blijkbaar dat, niettegenstaande in normale omstandigheden de rijstuitvoer van Java in het niet valt in vergelijking met den geheelen oogst en de import dezen export nog belangrijk overtreft, eene te sterke afvloeiing van dit voedingsmiddel. De prijzen in Nederland zullen waarschijnlijk nog meer stijgen en in zooverre heeft de groothandel geen reden tot klagen, daar het goed reeds in hoofdzaak contractueel werd ingeslagen. De export van Java is voor Nederland niet van overwegende beteekenis; de malerijen verwerken ruw genomen nauwelijks $^1/_5$ van de Java-export, terwijl de rijstinvoer in Nederland eenige malen den geheelen uitvoer van Java overtreft. Vele rijsthandelaren op Java, voornamelijk Chineezen, zullen waarschijnlijk schade lijden, wanneer zij hunne betere soorten niet exporteeren kunnen en de consument op Java geen hoogeren prijs voor deze soorten over heeft.

Het *Hbl.* van 8 Oct. ontleent aan een marktoverzicht van Singapore in de *Straits Budget* van 14 Sept. j.l. dat gedeeltelijke mislukking van den

oogst van 1912 verwacht werd op Sumatra, Java en Malakka en dat in Siam de oogst 50 pCt. minder zou opbrengen. In Perak en Siam zou over een uitvoerverbod gedacht worden. In den laatsten tijd zou verbazend veel rijst van Java opgekocht worden. Te Rangoon werd volgens een bericht aan de *Penang Gazette* de verhooging der rijstprijzen toegeschreven aan: ,,hysterical buying in Java''. Den 14den Sept. werd te Singapore het dubbele van den normalen prijs besteed en dit werd aldaar geweten aan speculaties van de ,,Siamese Rice Association'', die zou beproeven de hand te leggen op zoo groot mogelijke voorraden.

* * *

Gesubsidieerde inlandsche scholen. In het *Vaderland* van 3 Oct. j.l. wordt melding gemaakt van een voordracht door den bekenden Raden Kamil, inspecteur van het inlandsch onderwijs, op 14 Aug. te voren in de vereeniging van ambtenaren Mangoen Hardjo (bloei of welvaart stichten) te Semarang gehouden, (vermoedelijk dezelfde waarop die vereeniging zich opnieuw constitueerde, zie boven), over de verschillende onderwijs-inrichtingen op Java. Deze voordracht in het Javaansch begon met de bespreking der dessascholen. Iets hooger dan deze staan de inrichtingen van onderwijs, die van het gouvernement subsidie ontvangen, doch de spreker noemde deze ,,awon piambak'' (de slechtste). Zij ontstaan als de een of andere Javaan als goeroe optreedt van een paar leerlingen, waarna een bestuursambtenaar komt kijken en vraagt of hij er niet meer bijeen kan brengen. Zijn er 20 à 30, dan wordt bij het gouvernement geldelijke steun gevraagd. Komt men echter later onverwachts eens kijken, dan bemerkt men op welk een slechte basis die school opgericht is. De grond bezaaid met strootjes, de leerlingen meerendeels aan hun lot overgelaten en de goeroe daartusschen 't werk nakijkende. Op z'n doode gemak en dan nog hoe?

Ook moet men niet verbaasd zijn dat meer dan 50 pCt. van de ingeschreven leerlingen ontbreken. Op de vraag waar ze zijn, antwoordt de goeroe in al z'n eenvoud, dat de een op een broertje of zusje moet passen, de ander 't vee moet hoeden, enz., enz.

Het is vooral op dit gedeelte der rede, dat het *Vad.* de aandacht vestigt; bij het lezen ervan rijst de vraag of niet wat strenger moet worden toegezien bij het toekennen van subsidies en of het daarvoor bestede geld niet op betere wijze ten bate van het inlandsch onderwijs was aan te wenden.

* * *

Verdeelingsverdrag op het gebied der zending. In de *Locomotief* van 29 Aug. en in andere bladen wordt de aandacht gevestigd op een brief aan de *Java-Bode* uit Den Haag, waarin verzekerd wordt dat, om de R. K. geallieerden tot tevredenheid te stemmen, gedeelten van den Archipel bestemd zullen worden uitsluitend voor de Roomsche zending. Na ampele bespreking in den ministerraad zou de keuze op Borneo gevallen zijn. ,,De roomsche zendelingen krijgen ter bearbeiding de Dajakkers en de Borneo'sche Maleiers en alle maar eenigszins gewichtige bestuursfuncties op Borneo zullen worden gegeven aan katholieke ambtenaren van het B. B. Met de benoeming van den heer Rijkmans tot resident der Z.- en O.-afdeeling is de campagne begonnen''.

Het *Alg. Handelsblad* van 26 Sept. j.l. vermeldt dat het *Bat. Nbl.* hierbij

aanteekende: „Er is inderdaad sprake van eene verdeeling van het missiegebied, maar alleen van dat der katholieke missie.

„Voor eenigen tijd ressorteerde geheel Indië onder den apostolischen vicaris van Batavia en behoorde alzoo tot het gebied der Societeit van Jezus. Op den duur echter werd het voor de Jezuieten te groot, zoodat zij een gedeelte daarvan aan andere missiën overdroegen. Zoo vestigde zich op Borneo de congregatie der paters Capucijnen en werden Nieuw-Guinea en de Kei-eilanden overgedragen aan de congregatie van het Heilig Hart. Deze toestand moet echter nog wettelijk worden bekrachtigd, d. w. z. het concordaat tusschen Nederland en den Heiligen Stoel moet dusdanig worden gewijzigd, dat Borneo en Nieuw-Guinea aan het apostolisch vicariaat van Batavia worden onttrokken en twee apostolische praefecturen worden ingesteld". Namelijk van Borneo van Ned.-Nieuw-Guinea. Deze wijziging van het concordaat kan niet in Indië geschieden, doch daarvoor moet door den Minister van Buitenl. zaken met den pauselijken internuntius worden onderhandeld.

* * *

Het Blinden-Instituut te Bandoeng. Blijkens het 10de jaarverslag, dat loopt tot 30 Juni 1911 (zie voor het vorige *Ind. Gids* 1911 I bl. 388), was het aantal verpleegden in de Europeesche afdeeling van 23 tot 30 geklommen. Het schoolonderwijs, dat door den directeur (den heer J. E. Folkerts) en eene onderwijzeres gegeven wordt, omvat de vakken van lager onderwijs, de beginselen der moderne talen en de behandeling der schrijfmachines. De oudere verpleegden volgen niet het volledig schoolonderwijs; zij bekwamen zich alleen in het lezen en schrijven van Brailleschrift, in de behandeling der schrijfmachines en hebben een paar uur per week les in Nederlandsch, hoofdrekenen, geschiedenis en aardrijkskunde. De vorderingen zijn over het geheel zeer goed. Een tiental ontvangen piano- en orgelonderwijs en vijf in het stemmen en repareeren van piano's, waarvan reeds drie een piano geheel zelfstandig kunnen stemmen.

De borstelmakerij mag zich voortdurend in een grooten bloei verheugen. Begin 1911 is een nieuwe werkplaats van 180 M². in gebruik genomen, waarin een zaagmachine, draaibank, twee boormachines, werktafels, enz. Er zijn nu twee Europeesche werkmeesters en drie inlandsche timmerlieden voor het zagen, boren en afwerken der borstels, welke door de volwassen Europeesche verpleegden worden ingetrokken. Na aftrek van alle onkosten bleef voor de vereeniging op deze fabricatie een winst van *f*1725.

Over de inlandsche afdeeling valt veel goeds te zeggen. Er werden vele rottanmanden en vloermatten gemaakt, benevens touw van rameh-, kokos- en indjoek-vezels. Na aftrek van alle onkosten wordt het saldo onder de blinde Inlanders en Chineezen verdeeld; daar zij hun kost, inwoning en werkkleeren vrij hebben, mogen zij dit werkloon (uiteraard gering door het groot aantal blinden) gebruiken voor den aankoop van wat rookartikelen en eenig extra kleedingstuk.

Het aantal Inlandsche en Chineesche verpleegden schommelde in het afgeloopen jaar tusschen 140 en 170.

Wanneer zij voldoende bekwaam zijn als manden- en mattenmakers, verlaten zij de inrichting met een getuigschrift en de noodige werktuigen om het geleerde in hun kampongs productief te maken.

De ontvangsten bedroegen in het verslagjaar *f*16.991, terwijl de uitgaven *f*19.882 bedroegen, een blijkbaar zeer matig cijfer, als men rekent dat daaruit zoowel het salaris van het Europeesch personeel als de kosten der

Europeesche huishouding en de voeding van zooveel inlanders worden bestreden. Tot dekking van het te kort heeft men het kapitaaltje voor een bedrag van *f*2972 moeten aanspreken. Met de toeneming van het aantal verpleegden ligt het voor de hand dat de uitgaven ook in verhouding grooter worden, zoodat het duidelijk is dat deze nuttige inrichting den steun van het groote publiek behoeft.

* * *

De Wees- en Boedelkamers in 1910. Met betrekking tot het geldelijk beheer wordt de aandacht gevestigd op *St.* 1910 no. 600, waarbij het beleggingsveld der W.- en B.-kamers is uitgebreid tot schuldbrieven van gewesten en gedeelten van gewesten met eigen geldmiddelen in Ned.-Indië. Het gezamenlijk belegde bedrag der zes kamers beliep *f*9.189.007 (tegen *f*8.947.100 in 1909, zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1657) en waarvan was 6⅓ millioen in hypotheken, ruim *f*1.8 millioen in giro-deposito, ± ¾ millioen in grootboekinschrijvingen en de rest in onroerende goederen geplaatst. De rente-uitkeering aan de geadministreerden heeft zich niet op het peil van 5 pCt. der beide vorige jaren kunnen handhaven, doch daalde tot 4½ pCt. (evenals over 1906), terwijl de inkomsten van den lande terugliepen tot *f*75.155 beheerloon en *f*52580 leges, te zamen *f*127.735 tegen *f*158.988 in 1909. Wat den omvang van de taak betreft, oefenden de Weeskamers in 1910 de voogdij uit over 165 Europeesche, 9398 Chineesche, 1263 Arabische, 484 andere Oostersche en 325 Inlandsche pupillen en de toeziende voogdij over respectievelijk 13244, 11924, 1479, 446 en 960 van tot elk dezer categorieën behoorende minderjarigen. Toeziende curateele werd uitgeoefend over 53 Europeanen en 6 Chineezen, terwijl 717 Europeesche pupillen in gestichten onder toezicht der Weeskamers stonden.

* * *

Ontwaking in Suriname. Onder het opschrift ,,Ontwaking'' publiceerde de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* op 23 Aug. j.l. een particuliere correspondentie uit Paramaribo van 20 Juli, en blijkbaar door eene vergissing datzelfde stuk nog eens in de *N.R.Ct.* van 2 September. Het schrijven handelt over de ontstane gisting, die bezwaarlijk aan bepaalde oorzaken is toe te schrijven, doch waarop de Killinger-zaak van niet onbelangrijken invloed is geweest (zie *Ind. Gids* 1911 I bl. 805) ,,met zijn ter openbare terechtzitting viva voce tot uiting gekomen critiek op misstanden en op feilen van hoogere ambtenaren. Ook het bezoek der Suriname-commissie, die, naar de opvatting van het volk, niet zoozeer als een instituut ter bestudeering van toestanden, dan wel als eene enquête-commissie werd beschouwd''. De schrijver herinnert er aan hoe die Hongaar, de gevangenis van eigen land ontvlucht en als gewoon soldaat in Suriname aangekomen, bij de politie in enkele jaren tot inspecteur wist op te klimmen, ,,dit laatste, dank de suggestieve kracht die van hem uitging, gesteund door de hem eigen innemende manieren en zijn niet minder vertrouwen wekkend, wèl-geproportioneerd militair voorkomen''. De gedachte wil den schrijver maar niet uit het hoofd: ,,dat de eveneens gestrafte handlangers van K. — eenvoudige, halfontwikkelde lieden, w.o. verscheidenen die hem ondergeschikt waren in den politiedienst, — het slachtoffer zijn geworden van dezelfde suggestieve kracht, die de menschenkennis van K.'s voorsprekers verblindde, eene verblindheid die, laat ons hopen, nog een poos zal knagen aan het schuldig geweten der hoogwaardigheidsbekleeders die K. de vliegensvlugge, ongemotiveerde bevordering in den dienst bezorgden, met achterstelling van

de kinderen des lands. Maar hoe gemakkelijk moet het voor K. dan niet geweest zijn de eenvoudigen van geest en ontevredenen van hart tot zijn dolzinnig plan over te halen, omstraald als hij werd door die verbijsterende protectie, om nu maar te zwijgen van zijn flonkerende dienstkleeding en de klinkende guldens, die met kwistige hand aan eedgenoot en handlanger-in-spé gereikt werden".

Het volk is ontwaakt door de kordate, beginselvaste houding der beklaagden, die steeds verzekerden geen diefstal, brand of moord bedoeld te hebben. Het volk gaat zich voelen en stelt hoe langer hoe meer belang in de publieke zaak, getuige de opgerichte vereenigingen en de bijgewoonde lezingen, terwijl de heer Worst (zie onze Sept.-afl. bl. 1273) de sociaal-democratische beginselen ingang poogt te verschaffen. Een van de weinige Surinamers, die in de West terugkeerden, na door een bezoek aan het buitenland, met name de Vereenigde Staten, Nederland en Engeland in de gelegenheid te zijn geweest den blik te verruimen, is hij, zooals deze brief omtrent dien heer mededeelt, aanvankelijk op voorspraak van „Oost en West" en op kosten van anderen werkzaam geweest om een Landbouw- en Industrieschool te stichten, op het voorbeeld van hetgeen Booker Washington te Tuskegee tot stand bracht, toen hij zich plotseling om bepaalde redenen dien steun onttrokken zag. Behalve dat er in Suriname geen politieke partijen bestaan, is er voor sociaal-democratische beginselen ook weinig voedingsbodem, daar hier de schrille klasse-tegenstellingen vrijwel ontbreken.

Ten slotte wordt in dezen brief nog met een enkel woord van de rede van Ds. Boers gewag gemaakt, wiens brochure onder het opschrift „Een geruchtmakend vlugschrift" in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 4 en 18 Sept. uitvoerig wordt besproken. Dit geschrift, getiteld „Over de beweging in deze dagen", heeft heel wat gerucht veroorzaakt. Uit de bespreking er van door den correspondent te Paramaribo blijkt dat deze predikant, die vroeger te Doetinchem stond, wel eens overdrijft en een te ongunstigen indruk van het volk heeft gekregen, dat nu eenmaal wat oppervlakkig is en veel van uitbundige vroolijkheid houdt. Ten onrechte beschuldigt hij het van weinig om onze Koninklijke familie te geven, hetgeen bijv. weersproken wordt door de oprechte deelneming in 1893 betoond bij de ziekte van onze Koningin, zooals Thomson dit vermeldt in zijn „Overzicht der Geschiedenis van Suriname", bl. 195. Dan is zijn teekening der misstanden op moreel gebied misschien wat te sterk gekleurd, doch het slot der beschouwing is toch een woord van waardeering voor de goede bedoeling van het geschrift en „voor den kloeken durf om met zijne overtuiging voor den dag te komen, gelijk hij deed, hoewel hij zich — ook volgens eigen getuigenis — wel bewust moet zijn geweest dat zijn kijk op de dingen, — gevoelsmensch al hij in de eerste plaats is — lang niet den bijval van velen zoude oogsten.

„Hoevele onjuiste voorstellingen zijn geschrift — te goeder trouw — ook moge bevatten (zooals ik bewees is er ook goeds in), Ds. Boers hebbe de voldoening dat hij de reveille voor de volksconcientie heeft helpen blazen, ten teeken dat het geen tijd van soezen meer is, maar van waken en werken voor het Surinaamsch volksbelang.

„Hopen wij dat zijn voorbeeld navolging moge vinden en dat hijzelf het niet bij deze minder fortuinlijke poging laten zal".

* * *

De toekomst van Suriname. De Haagsche correspondent van de *Telegraaf*

had, zooals uit de *N.Ct.* van 28 Sept. j.l. blijkt, een onderhoud met den afgetreden gouverneur van Suriname, Mr. D. Fock, en vroeg hem o. a. wat hij van de toekomst van dat land dacht. Op beslisten toon was het antwoord dat naar zijn vaste overtuiging die toekomst zeer gunstig was, mits het gouvernement er niet tegen op zag, geld in de kolonie te steken. In theorie is hij het met de heeren Cremer c. s. eens dat het geven van voorschotten ten bate van de bacovencultuur niet zoo heel gewenscht is, doch daar de particulieren het niet geven en de Surinaamsche Bank er niet toe bij machte is, blijft er niet anders over dan dat de Staat hulp verleent. Herinnerd werd aan het voorstel, gedaan, nadat in Sept. 1910 ook in de Congo-varieteit der bacoven de Panama-ziekte was opgemerkt, een plan dat in het ongunstigste geval 4½ millioen zou gekost hebben, doch dat niet is aanvaard (zie *Ind. Gids* 1911 I bl. 239). De kolonie overdoen mag Nederland als koloniale staat niet en er geld in steken wil men niet, zooals Mr. Fock bij herhaling moest ondervinden. Van de cacaocultuur is nog veel te verwachten, daar de krulloten-ziekte door het inkappen kan bestreden worden gelijk op de plantage Susanna's daal is gebleken, waar met steun van het gouvernement de velden zijn ingekapt en alle bestede kosten zijn terugbetaald. Aan een plan om dit met voorschotten van het gouvernement ook op een complex andere plantages toe te passen is echter door de regeering geen gevolg gegeven. Dat de bacovencultuur geliquideerd wordt had Mr. Fock zeer betreurd; als er een particuliere bank was geweest die het noodige kapitaal bijeen had kunnen brengen, goed, maar als dat niet gebeurt, moet de Staat helpen. De grond in Suriname is zeer rijk en vruchtbaar.

Met nadruk werd opgekomen tegen het verwijt dat de bestuurs-organisatie te weelderig is, doch er werd aanbevolen dat de regeering voor de hoogere bestuursposten Nederlandsche ambtenaren naar Suriname zou detacheeren, bijv. voor 3 à 5 jaren, om na terugkeer in hunne vroegere functie herplaatst te worden. Zij zullen dan veel kennis en ervaring opdoen.

Zooals bekend, werd Mr. Fock opgevolgd door den heer W. D. H. baron van Asbeck; deze vertrok op 29 Sept. j.l. via IJmuiden met de „Prins der Nederlanden" naar zijn standplaats, uitgeleid door den Minister van Koloniën, door zijn ambtsvoorganger en andere autoriteiten.

* * *

De balata-industrie. Uit een artikel in *De West* over dit onderwerp ontleenen de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 Sept. j.l. en andere bladen de bijzonderheid, dat de balata-industrie in Suriname in de laatste jaren met sprongen vooruitgaat. In 1909 overschreed de uitvoer voor het eerst de 500 ton en het loopende jaar zal hij stellig meer dan het dubbele en ten minste 1000 ton bedragen, ter waarde van *f*4 millioen. Door de balata-industrie komen een paar millioen gulden aan arbeidsloon in omloop, waarvan het grootste deel bij het einde der campagne en bij het sluiten van contracten voor het volgende jaar in Augustus en September wordt uitbetaald. De arbeiders maken er onmiddellijk goede sier van, tooneelen van brooddronkenheid zijn aan de orde van den dag; er wordt letterlijk met geld gesmeten; stalhouders en winkeliers beleven goede dagen en als het Koninginnefeest begint zullen de steeds talrijker wordende draaimolens weer een groot deel van de zuur verdiende penningen opslokken.

Bij de balata-industrie heeft men de schaduwzijde, dat de uitgaven belangrijk in de hoogte gaan door de concurrentie wegens het opjagen van loonen tengevolge van gemis aan werkvolk. Voorts is men verplicht groote

credieten te verleenen aan menschen die niets bezitten en als een expeditie mislukt, is de geldschieter zijn geld kwijt. Daardoor is de balata-industrie een risquant bedrijf, waarin de grootere ondernemingen zich beter staande weten te houden dan de kleinere.

* * *

Aanteekeningen op de Indische Begrooting voor 1912. Deze jaarlijksche bundel van de Vereeniging „Moederland en Koloniën" verscheen ditmaal op 2 Oct. j.l. en bevat een 12-tal bijdragen, waaronder verschillende van nieuwe medewerkers. In de „Algemeene Opmerkingen" is uit de staten der middelen een beknopt overzicht van deze gegeven en van de uitgaven, die noodig zijn om ze te verkrijgen, ten einde meer in bijzonderheden te doen zien welke beteekenis te hechten is aan de vermelde meerdere ontvangsten op de 5 onderdeelen: belastingen, monopolies, producten, bedrijven en andere, waarvan de gezamenlijke opbrengst op bijna *f*22 millioen hooger dan in het voorafgaande jaar wordt geraamd. Bij „Justitie" is het Mr. A. van Gennep, die er op aandringt om toch de nieuwe wetgeving te bespoedigen, welke door de Staatscommissie wordt bearbeid. Dan heeft hij het over de vooruitzichten voor de leerlingen der Inlandsche Rechtsschool, geopend in *St.* 1911 no. 381 en is daarmede niet ingenomen. Waar op het oogenblik onze rechterlijke organisatie in Indië in een overgangsstadium verkeert, is de thans gegeven toezegging praematuur. Er bestaat geen behoefte aan Inlandsche griffiers, een betrekking tot dusver door Indische mannen bekleed, wier vervanging geen rechtstreeksch nut doch wel nadeel zal geven. Hij wil de kweekelingen dier school inleiden in de rechtspraktijk door bij de Landraden en Residentiegerechten een rechtsbijstand van Inlandsche juristen in te voeren en de zaakwaarnemers in de ban te doen. De heer J. J. Bekaar bespreekt verschillende punten uit het hoofdstuk „Financiën", wijst op de moeilijkheid om uit een commercieel oogpunt een juist overzicht van de bedrijven en monopolies te krijgen en berekent in het slot van zijn artikel hoe weinig betrekkelijk de groote industrie tot de middelen bijdraagt [1]).

De controleur J. G. van Heyst begint zijn beschouwing van de afdeeling „Binnenlandsch Bestuur" met een overzicht van de voorgenomen reorganisatieplannen, doch als wij van hem vernemen dat in „de keurige en als een sieraad onder de parlementaire stukken te rangschikken memorie van toelichting" de hoofdbeginselen worden aangegeven, dan denkt men onwillekeurig aan ironie of wel er blijkt uit hoe verschillende personen in appreciatie van klaarheid, kernachtigheid en keurigheid van stijl over een zelfde stuk lijnrecht tegenovergestelde meeningen kunnen hebben (zie onze Oct.-afl. bl. 1355 e. v.). Dan is ons meer aantrekkelijk, hetgeen de resident A. J. N. Engelenberg over de „Buitenbezittingen" in het midden brengt, die o. a. een lans breekt voor de zelfstandigheid van de hoofdambtenaren, die daar krachtens art. 68 R. R. het bestuur uitoefenen en die thans niet

[1]) Van deze gelegenheid wordt gebruik gemaakt om een betreurenswaardige emissie te herstellen, die in den haast der uitgave van de „Aanteekeningen" geschiedde, dat namelijk in de inhoudsopgave het artikel Financiën, Afd. III, bewerkt door den heer J. J. Bekaar, vergeten is. De verslaggever van de lezing van den heer Engelenberg op 10 Oct. maakt van dien bundel melding en vergat aan de hand dier inhoudsopgave eveneens dien schrijver te vermelden, zoodat het door een ongelukkigen samenloop van omstandigheden den schijn heeft of de auteur dezer verdienstelijke bijdrage opzettelijk genegeerd werd, terwijl integendeel zijn bijdrage zeer op prijs wordt gesteld.

meer het vertrouwen schijnen te bezitten van eene regeering, die met hare inspecteurs alles bureaucratisch wenscht te centraliseeren.

Bij het ,,Europeesch Onderwijs'' zocht de heer Th. G. G. Valette onder andere te vergeefs naar maatregelen om de Hoogere Burgerscholen van hare overbevolking te ontlasten door oprichting van nieuwe en naar eene regeling, waardoor de tractementen der H.-B.-S. leeraren op gelijk peil werden gebracht. Zoowel bij dezen als bij de onderwijzers van het Lager Onderwijs blijkt groote behoefte aan degelijk personeel. Voorts blijken de onderwijzeressen bij het L. O. thans eenigszins achter te staan bij haar mannelijke collega's.

Op het gebied van het ,,Inlandsch Onderwijs'' is Mr. C. Th. van Deventer meer voldaan dan vroeger, omdat binnen de engere grenzen door de ambtsopvolgers van Mr. Fock getrokken, althans van eenigen voortgang begint te blijken. Bij de eerste klasse-scholen bespreekt hij o. a. het belangrijke denkbeeld om in het vervolg het onderwijs in de Nederlandsche taal ook aan inlandsche onderwijzers op te dragen. Wat de regeling betreft, die men er op gevonden meent te hebben om in Menado de neutrale scholen met de miste onkosten te behouden, is het opvallend dat hij op bl. 122 met betrekking tot het op den duur overlaten van die scholen aan de zending tot dezelfde conclusie komt als de heer Engelenberg op bl. 90.

Bij ,,Eeredienst'' merkt de heer M. Joustra o. a. op dat bij deze begrooting niets blijkt omtrent de werkzaamheid der commissie voor de reorganisatie der Protestantsche kerk ten vorigen jare benoemd (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1660).

Plaatsruimte ontbreekt ons om van de verdere afdeelingen meer te zeggen dan dat bij ,,Landbouw'' de voorgenomen afschaffing van de koffiecultuur (bl. 138) en bij den veeartsenijkundigen dienst de al te groote bemoeiing met den veestapel belangrijke zaken zijn, terwijl de heer M. IJpelaar bij de ,,Openbare Werken'' nog eens informeert naar de ,,Permanente irrigatie-commissie'' en (bl. 154) ook de nog steeds niet voldoend heldere retributie-quaestie bespreekt. Bij de ,,Gouvernements bedrijven'' wordt gewezen op de groote vraagstukken van onvoldoende hoeveelheid aangemaakt zout en de nog steeds hangende verpakkingsquaestie, terwijl de waarde der aan te leggen lijnen Bandjar—Parigi en Cheribon—Kroja wordt vergeleken.

Bij ,,Oorlog'' bespreekt de heer H. A. Kooy tevens de reorganisatie der gewapende politie, die beoogt de verspreide korpsen gewapende politiedienaren onder *eene* centrale leiding te brengen, hetgeen indirect kan leiden tot inkrimping van de garnizoensinfanterie. Ook de invoering van een soort capitulanten-stelsel wordt door den schrijver toegejuicht, evenals de overbrenging van het Departement van Oorlog naar Bandoeng. De voortzetting van de tractementsregeling der officieren geeft aanleiding tot de opmerking dat partieele voorzieningen zoo licht het onderling verband doen verliezen. Ten slotte wordt op nieuwe maatregelen gewezen, als invoering van gemengde compagnieën, mitrailleur-afdeelingen, draadlooze telegraphie, enz.

Het laatste hoofdstuk ,,Marine'', van de hand van den heer J. W. Termijtelen, geeft een résumé dat nog aangevuld kon worden met de zoo juist verschenen voorloopige uitspraak bij de Ned. staatsbegrooting door den Minister van Marine gedaan, dat het behoud van een artillerievloot voor Ned.-Indië onvermijdelijk wordt geacht.

* * *

De oorlog om Tripoli. De sedert 29 Sept. j.l. uitgebroken oorlog tusschen Italië en Turkije om het bezit van Tripoli wekt geheel gemengde gevoelens op en voor zoover ze geen aanleiding tot een algemeene uitbarsting van vijandelijkheden in Europa geeft, laat de uitslag den toeschouwer in de onzekerheid aan welke zijde hij zijn sympathie zal vestigen. Aan den eenen kant is het overijld inbezitnemen van een gewest van een ander een daad, strijdig met onze begrippen van eerlijkheid en goede trouw. Daartegenover staat dat Italië er een groot belang bij heeft een expansiegebied in zijn onmiddellijke nabijheid te bezitten, dat door de krachten van het Italiaansche volk tot ontwikkeling kan worden gebracht en nu in een toestand van verval en van verwaarloozing verkeert. In de *Indische Gids* 1910 I bl. 721 heeft de heer H. van Kol dit ,,land van den dorst'' beschreven. Zooals hij schreef is de toestand aldaar niet hopeloos, de vruchtbaarheid kan herleven, het water uit den ondergrond kan weer redding brengen. Doch als men op bl. 733 leest hoe onhandig de Turksche overheid, als zij nog eens iets doet, de zaken aanpakt, dan is het duidelijk, dat onder zulk een régime niets van het land terecht komt. En dat in de oudheid deze provincie in bloeienden toestand verkeerde, getuigen de Romeinsche overblijfselen, welke er gevonden werden, terwijl in de dertiende en veertiende eeuw Egypte, Tripoli en Tunis genoemd worden als aan de suikerfabrikatie deel te nemen (zie het pas verschenen Handboek van den heer Prinsen Geerligs bl. 4). Daarbij komt dat Turkije feitelijk tot in de 19de eeuw slechts een nominale heerschappij over dit land bezat, dat door een onafhankelijken Dey bestuurd werd. Zooals de heer M. A. Perk in een interessant feuilleton in het *Vaderland* van 9 Oct. aantoont, is Tripolitanië eerst sedert $\frac{3}{4}$ eeuw een Turksche provincie en niet met het Rijk der Halve Maan opgegroeid. Deze schrijver put uit de gedenkschriften van zijn overleden schoonmoeder, de weduwe van den laatsten consul-generaal, tevens zaakgelastigde, door Koning Willem I geaccrediteerd bij den laatsten Pacha van het regentschap Tripoli Youssef Caramanli, Jhr. Clifford Kock van Breugel. Deze was vóór zijne benoeming tot dat ambt op 22 Mei 1827 luitenant ter zee, dienende onder den Schout-bij-nacht Wolterbeek op het eskader, dat destijds in de Middellandsche Zee kruiste ter bescherming onzer koopvaarders tegen de kapers der Barbarijsche zeerooversnesten.

Een ander schrijver, van ,,Reisindrukken van Noord-Afrika'' in de *Nieuwe Courant* van 9 Oct., wijst op de oud-Romeinsche atmospheer, die nog thans in Noord-Afrika is te onderkennen, de kleeding, die aan de Romeinsche toga's herinnert, de hooghartige indolentie, de uitspanningsplaatsen, herinnerend aan de Romeische festijnen. En wat er nog aan ruïnen over is, bewijst dat de oude Romeinsche bouwkunst monumenten stichtte, die in luister te boven gingen wat het Forum van Rome of Pompeji te aanschouwen gaven. ,,Wat toch kan'', vraagt deze schrijver, ,,in Romeinsche oudheden den toets doorstaan met de wonderen van Thimgad, de oude Trajanusstad bij Bistra, wat met de musea van Tunis en Carthago, wat met al de sublieme kunstproducten vergeleken worden, die nog sluimeren in de nog altijd wassende zandheuvels van Tripolis?'' Voorloopig noemt hij daar slechts een, de beroemde Arcus Triumphalis, bij den vuurtoren op de oude Spaansche batterij te Tripoli, nu wellicht reeds een puinhoop onder het bombardement der Italianen.

Tripoli en Barka (het oude Cyrenaïca) beslaan een oppervlak van 1.051.000 K.M^2. en tellen slechts 1 millioen inwoners, hoofdzakelijk Mooren in de steden, Arabische Bedoeïenen en de oorspronkelijke Berbers op het land, allen meer of minder met negers vermengd. Behalve deze Mohamme-

danen zijn er niet veel Turken, die zich vooral op de militaire posten bevinden, veel Joden en weinig Europeanen in de stad Tripoli.

Het is te hopen dat door den invloed der groote mogendheden Turkije er toe gebracht zal worden noodeloos bloedvergieten en geldverspillen te voorkomen, door zich neer te leggen bij een feitelijk bezit door Italië, desnoods met een souvereiniteit als die over Egypte, dat een Engelsche kolonie is geworden en onder dat beleid met reuzenschreden is vooruit gegaan. Wat van Tripoli te verwachten is, blijkt reeds uit een courantenbericht, dat een van de eerste maatregelen van Italië zal wezen er den slavenhandel af te schaffen. Typisch is ook het bericht in de *N.R.Ct.* van 10 Oct., dat volgens den berichtgever der *Köln. Zeitung* eenige hoofdlieden der Bedoeïenen in Beneden-Egypte te vergeefs beproefden hun stamgenooten tot ondersteuning der Turken op te roepen omdat een 30.000 Tripolitaansche Bedoeïenen juist in Egypte de willekeur der Turken ontvlucht zijn en nu hopen, na bezetting van Tripoli door Italië naar hun geboorteland terug te kunnen keeren.

* * *

De opstand in Se-tsjoean. Terwijl men thans niet veel meer verneemt van de oproeren in Zuid-China (zie *Ind. Gids* 1911 I bl. 820), schijnt in de provincie Se-tsjoean de toestand ernstig te zijn. Dit gewest, grenzende aan Tibet, in het bovenstroomgebied van de Jangtse-kiang (zie onze Oct.-afl. bl. 1406), schijnt in een gisting te zijn, waaraan vele notabelen deelnemen. Volgens een bericht in het *Algemeen Handelsblad* van 14 Sept. j.l. was toen de telegraphische gemeenschap met de hoofdplaats Tsjeng-toe afgebroken. Aanleiding tot de ongeregeldheden zou het besluit der regeering hebben gegeven om de spoorwegen in dit gewest onder staatstoezicht te brengen, hetgeen naar men meent moest leiden tot contrôle van het buitenland, dat de voor uitbreiding benoodigde fondsen verschaffen zou. Volgens een bericht in het *Vaderland* van 19 Sept. verkeerde men aanvankelijk in ongerustheid over het lot van Duitsche zendelingen, doch later bleek dat deze in veiligheid zijn. De vreemdelingen werden niet gemolesteerd, maar volgens een telegram van 17 Sept. aan de *Morning Post* was bij het innemen van Tsjeng-toe de familie van den Onderkoning vermoord. Volgens de *Agence d'Extrême Orient* had de Onderkoning bericht dat de oproerlingen door de troepen teruggedreven waren, doch hij vroeg versterking. Het gevangen nemen van den leider zou tot nieuwe agitatie aanleiding hebben gegeven. In een telegram van 30 Sept. wordt een voorstelling van den staat van zaken gegeven, alsof alles weder rustig was. Volgens een telegram van een zendingspost te Tsjeng-toe, vermeld in de *Nieuwe Courant* van 9 Oct. j.l., waren bij den opstand 10000 menschen gevallen, waarvan 2000 soldaten. Duizenden menschen zijn dakloos, en de opstandelingen, ten getale van 10.000, houden verscheidene steden in het Zuidwesten bezet. De *N.R.Ct.* van 2 Oct. vermeldt nog dat de opstandelingen proclamaties uitvaardigen, waarin zij de onafhankelijkheid van Se-tsjoean uitroepen en de afscheiding van dit gewest van het overige China proclameeren. Bij strengheid tegen de leiders, w.o. een president van het provinciale parlement, wordt de bevolking tot nog scherper verzet geprikkeld en een toegevende houding tegen de verzetsmannen zou als zwakheid worden uitgelegd. Er is nu een regeeringsedict te Peking uitgevaardigd, waarbij den Onderkoning van Se-tsjoean wordt opgedragen de grootste gestrengheid te betrachten; alleen mag hij de menschen van

stand en beteekenis, die zich met de leiding van den opstand hebben bezig gehouden, niet bejegenen als gewone muiters.

Ernstig is het bericht dat voorkomt in de *N.R.Ct.* van 11 Oct. dat de revolutionairen een belangrijk succes behaald zouden hebben in Woetsjang, tegenover Hankow aan de Jangtse; een van de groote steden van China, en dat deze opstand met dien in Se-tsjoean in verband staat.

* * *

Het verslag van den Gouvs. Pandhuisdienst over 1910 zag met prijzenswaardigen spoed het licht en, als men het doorbladert, krijgt men eerst recht den indruk welk een kolossaal omvangrijke administratie het gouvernement hier op zich genomen heeft. Gaf het vorige verslag door afbeeldingen een begrip van hetgeen er nu reeds omgaat, het huidige zonder afbeeldingen, dat overigens op denzelfden voet is ingericht als het vorige, geeft door zijn cijfers den indruk van de klimmende administratie. Deze strekte zich uit over 165 pandhuizen tegen 127 in het vorige verslagjaar. De beide laatste bijlagen, bevattende respectievelijk de balansen en de bedrijfsrekeningen over het verslagjaar voor elk pandhuis afzonderlijk, zijn nu reeds staten van eerbiedwaardigen omvang en moeten, als wij ons niet vergissen, op den duur nog verdubbeld worden. Op het eerste gezicht raakt men wat in de war als men de met name genoemde pandhuizen achtervolgens genummerd ziet en als laatste nummer 243 leest, terwijl er nog maar 165 zijn, doch hier en daar is een sprong in de volgnummers, zooals van 42 op 63 en van 100 op 130, die dit wel verklaart, maar op zichzelf niet duidelijk is. De balansstaat telt behalve de namen en volgnummers 12 kolommen in debet en 7 in credit; doch de bedrijfsrekeningen 24 in debet en 4 in credit, zoodat men zonder lange inlegvellen niet klaar komt.

Wij betwijfelen niet of al deze staten, waartoe zulk een kolossaal personeel de bijdragen leverde, zijn geheel in orde, doch vooreerst zullen er niet veel lezers voor gevonden worden en dan vraagt men zich af waar het met het beheer van al die kleine pandjes op die wijze heen moet. Uit overzicht no. 1 blijkt dat van 15.159.733 ingebrachte panden niet minder dan 15.115.069 stuks behoorden tot de rubriek A (waarop minder dan *f*25 wordt beleend) en dat op deze panden *f*20.278.369 werd verstrekt van de ongeveer *f*23½ millioen totaal. Men heeft dus per pand ruim *f*1.33 geleend, wel een bewijs hoe gering de waarde dier voorwerpen is. In het verslagjaar werd *f*3.121.273 aan rente gekweekt, waarvan dus $^{20}/_{23}$ voor de panden A komt of *f*2.7 millioen, zoodat elk pand ± 18 cents rente opbracht of 13½ pCt. Dit lijkt hoog, maar als men den omslag nagaat, welke al die kleine beleeningen veroorzaken, is het misschien nog te weinig. Te Bandoeng nam het aantal jaarlijks ingebrachte panden in het tijdvak 1904—1910 toe van 180.986 tot 361.250 en moet het in overweging worden genomen om een tweede pandhuis op te richten, daar het met het oog op de verantwoordelijkheid van den administrateur niet wenschelijk geacht wordt de capaciteit van een pandhuis op te voeren tot boven een inbreng van jaarlijks ± 300.000 panden. Op bl. 35 wordt vermeld dat de panden A gemiddeld 57 dagen beleend werden (dat is ongeveer $^1/_6$ jaar, zoodat er vermoedelijk in zulk een pandhuis gelijktijdig een 50.000 stuks aanwezig zijn).

Van groote knoeierijen wordt in het verslagjaar geen melding gemaakt, doch wegens onbetrouwbaarheid werden één inlandsch administrateur, 25 Inlandsche beambten en 3 leerling-beambten onstlagen.

* * *

Sir Robert Hart †. Blijkens een bericht in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Sept. j.l. is deze verdienstelijke man, over wiens werkzaamheid in China destijds (*Ind. Gids* 1906 II bl. 1589) uitvoerig is bericht, op 76-jarigen leeftijd overleden. En het is blijkens diezelfde courant van 23 Sept. d.a.v. wel eene tot droefgeestigheid stemende toevalligheid, dat tegelijk met het bekend worden van dat doodsbericht een levensbeschrijving van hem werd gepubliceerd in „Mannen en Vrouwen van Beteekenis", opgesteld door H. v. d. Mandere. Wij lezen daar dat nu wijlen Li Hoeng Tsjang van hem zeide: „He is China's oldest friend". Niettemin bleef hij Europeaan en Engelschman. Hij bleef zijn afkomst getrouw en bij zijn talrijke bemiddelingspogingen van officieuzen aard was het juist dit zien en gevoelen van den ondergrond der Europeesche motieven, terzelfder tijd dat hij het Chineesche standpunt begreep, hetwelk hem deed slagen, waar anderen faalden. De voorname rol die Sir Robert Hart tot het einde toe gespeeld heeft, was te danken aan zijn eerlijkheid en aan zijn gemis aan zelfzuchtige beweegredenen.

* * *

Noodlottige gebeurtenissen in Atjeh. Zooals de schrijver van de Atjehkroniek in de *Nieuwe Courant* van 21 Sept. zeide, schijnt een ongeluk nooit alleen te komen en waren in den laatsten tijd in Atjeh een reeks ongevallen te boekstaven, die gelukkig geen van alle politieke beteekenis schijnen te hebben. Tegelijk met de vreeselijke ramp, die de patrouille-Nutters bij Pameuë tegemoet ging, verdronken een paar militairen in de Simpang, viel sergeant Beem zich in den Döröt een ongeluk, werden in het Melaboesche een paar menschen wegens onbekende redenen geslacht, vermoordden dwangarbeiders in het kampement te Tapa-Toean den sergeant Hoogerdijk en werd de reeks besloten door den 2 Aug. voorgevallen moord op den beheerder van het Gajoeweg-magazijn te Bireuën A. P. O. M. Fuchs. Had die moord met de politiek in verband gestaan, dan zoude een viertal dagen later Gouverneur Swart zeker niet, zonder eenige noemenswaardige dekking, een tournée van daar naar Takêngön aan het Tawar-meer hebben ondernomen.

Omtrent de patrouille onder den onderluitenant Nutters leest men in de *N.R.Ct*, van 30 Sept. dat deze van Meureudoe uit de opdracht ontving om aanraking te zoeken met de bende van Habib Moesa, welke nog steeds de Pameuë-streek onveilig maakt. Men dacht 8 dagen uit te blijven en nam voor 10 dagen vivres mede. Deze colonne is in het hooggebergte op de grenzen van het woeste Kawaj XII-gebied verdwaald. Eerst den 19den Augustus werden zij in het stroomgebied van de Kroëng Meugeurinting, op ongeveer een dagmarsch van Meulaboeh gevonden. Negen marechaussées en tien dwangarbeiders en koelies waren door honger en ellende omgekomen. Geen wapens gingen verloren. De colonne was 28 dagen zonder vivres geweest en had alle patronen verschoten op apen en ander gedierte, terwijl alles van wortels, bladeren, enz. wat maar eenigszins eetbaar was genuttigd werd.

* * *

Een ernstig ongeluk op de Hertog Hendrik. Nadat men hier door telegrammen reeds op de hoogte was dat er een ongeluk was gebeurd, bleven de bijzonderheden, omtrent hetgeen eigenlijk geschiedde, geheel in het duister. Blijkens een bericht uit het *Soerab. Handelsblad* van 2 Sept., den dag van het ongeluk, overgenomen in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 3 Oct. j.l.,

was het pantserschip Hertog Hendrik eenige dagen te voren met de Holland, de Tromp en de Zeven Provinciën naar het Westgat gestoomd tot het houden van gevechtsschietoefeningen. Even voor het beëindigen van deze gebeurde het ongeluk, dat aan 3 mindere schepelingen het leven kostte, terwijl één adelborst en 2 minderen ernstig en 4 andere minderen niet zoo ernstig gekwetst werden. Het schip lag 15 zeemijlen bewesten het lichtschip en voor deze oefeningen, die slechts eens per jaar plaats hebben, werd aan boord met 2 stukken van 24 c.M. en 2 van 15 c.M. gevuurd. Toen een aantal schoten uit het 15 c.M. kanon aan stuurboord gelost waren, is het sluitstuk open gegaan en de lading heeft achteruit de er achter staande manschappen getroffen. Het is hier niet de plaats alle gissingen te vermelden, die omtrent de oorzaak zijn geopperd; aan de constructie of qualiteit van het geschut kan het niet liggen. Voor den leek is wel een van de waarschijnlijkste verklaringen deze, dat de man die het kanon bediende, door het vele vuren in de war gebracht, meende dat zijn eigen stuk afging, terwijl dit feitelijk met een nabijzijnd kanon het geval was en dat hij toen ontijdig het sluitstuk heeft geopend voordat het schot uit zijn kanon was gevallen. Intusschen schort het *Soer. Hbl.* zijn oordeel op tot eene commissie uitspraak heeft gedaan.

* * *

Tegengang van opium-gebruik. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 Oct. j.l. wordt melding gemaakt van eene ordonnantie in de *Jav. Ct.* van 8 Sept., waarbij aan Europeanen en daarmede gelijkgestelden de invoer, het bezit, het in voorraad hebben en het vervoer van opium of overblijfselen daarvan is verboden, ook al is dat opium afkomstig van de regie.

Evenzoo zijn in datzelfde nummer bepalingen gemaakt tegen het invoeren, bezitten, enz. van surrogaten en alle stoffen die als surrogaat van morphine aan te wenden zijn. Voor apothekers zijn uitzonderings-bepalingen gemaakt. Deze ordonnantie kan worden aangehaald als „morphine-ordonnantie".

* * *

Het openbaar ministerie bij residentie-gerechten. In onze Aug.-afl. wordt door den heer Taylor Kraay op bl. 1067 het voorstel gedaan om onder toekenning van een toelage van *f*50 's maands als ambtenaar van het openbaar ministerie bij het residentiegerecht den griffier van den landraad aan te wijzen, in welke gevallen de adjunct zou kunnen optreden als griffier van het residentiegerecht of omgekeerd. Hoewel in beginsel de noodzakelijkheid erkennende dat de bedoelde ambtenaren van het O. M. betaald worden, heeft een schrijver in de *Locomotief* van 7 Sept. j.l. 2e blad, er bezwaar tegen om hiervoor griffiers te kiezen. „Een van de waarborgen voor een goede rechtspleging — en *zelfs* bij residentiegerechtszaken wenschen we die!" — zegt hij, „is de scheiding tusschen griffier, rechter en openbaar ministerie en waar de scheiding tusschen beide eerstgenoemden zoo goed als niet bestaat bij de landraden, waar de landraadsvoorzitter zelf nota bene het proces-verbaal opmaakt, daar is het allerminst gewenscht nu ook nog den ambtenaar van het openbaar ministerie afhankelijk te maken". De griffiers zijn voor een deel wegens te geringe rechtskennis ongeschikt voor het werk en overigens te veel een met de voorzitters, waardoor het werk van den griffier en den ambtenaar van het O. M. door elkander zal wor-

den gehaspeld. De schrijver wil daarom de bedoelde betrekking doen waarnemen òf door gepensionneerde ambtenaren, bijv. assistent-residenten, òf door jongere rechtsgeleerden, die nu griffiewerk doen en daardoor een aardiger gelegenheid krijgen om zelfstandig te leeren werken, dan nu onder routine-griffiers de praktijk (soms praktijk-sleur) te leeren. Dit behoeft voor het gouvernement niet duurder uit te komen, omdat men zonder bezwaar één ambtenaar van het O. M. kan aanstellen voor verscheidene gewesten. Reeds zijn in 1908 voor Batavia en Bandoeng gesalarieerde functionnarissen aangesteld.

* * *

Bevolkingsachteruitgang op Nieuw-Guinea. In de *Locomotief* van 30 Aug. j.l. vonden wij een brief overgenomen van Pastoor J. van der Kolk aan de *Java-Post* van 4 Juli 1911, waarin deze vermeldt hoe hij een statistiekje heeft gemaakt van de bevolking der kampongs Okaba en Mewi [1]) op Zuid-Nieuw-Guinea en daaruit tot het treurig besluit komt dat bij de Marindineezen het aantal geboorten verbazend klein is en als dit zoo doorgaat er weinig van hen zal overblijven. De oorzaak schijnt te zijn het late huwelijk en het zedelooze leven er voor, terwijl ook de syphilis der laatste jaren het cijfer der geboorten niet zal doen stijgen. Alles te zamen is de toestand die ook bij de andere dorpen op de zuidkust en daar misschien nog erger heerscht, niet rooskleurig. De schrijver acht echter nog redding mogelijk: door vereenigde krachten van gezag en godsdienst dit ,,volk van ontucht'' opheffen tot edeler begrippen en levensopvattingen. De jongeren vooral, nog krachtig en gezond en goed van aard en inborst, zouden moeten worden opgeleid tot een vroeger, geregelder en waardiger gezinsleven in een aparte eigen woning. Dan ware het Marindineesche volk nog lang niet ten ondergang opgeschreven: integendeel, het zou veel goeds en degelijks beloven.

Blijkens het *Vaderland* van 5 Sept. schreef dezelfde pater van der Kolk in de Annalen, die het Missiehuis te Tilburg uitgeeft, een interessanten brief over een feest dat de geheele kampong viert als een der meisjes ophoudt kind te zijn. Het meisje wordt opgeschikt en het aangezicht wordt rood, zwart en geel geverfd. Er wordt een feestmaaltijd gehouden en als de maan opkomt begint zang en dans; dat duurt den ganschen nacht. Daar voor alle jongens en meisjes die ,,groot worden'' op deze manier wordt gefuift, is het vaak kermis te Okaba.

* * *

De zending Collette-Leur. Omtrent de commissie-reis van de heeren A. C. R. Collette, hoofdingenieur, en A. J. Leur, oud-directeur bij den telegraafdienst in Nederland, die zich met een opdracht van den Minister van Koloniën naar Indië begaven, wordt o. a. in het *Vaderland* van 6 Sept. vermeld, dat blijkens de *Java-Bode* de uitzending het idee is geweest van dien Minister, dat bij den Landvoogd een gunstig onthaal vond. Doel der zending, die zich bepaalt tot telegraphie (ook draadlooze) en telephonie, zou niet zijn het zoeken van fouten en misstanden, doch beraadslaging met het leidend personeel en het geven van wenken en aanwijzingen. Van dien aard is dan zeker het in de *N.R.Ct.* van 4 Oct. overgenomen bericht, dat zij nieuwe toestellen, waarmede men niet overweg kan, leerden gebruiken, waardoor nu tusschen Batavia en Weltevreden alle telegrammen

---

[1]) Zie o.a. kaart XIII *Tijdschr. Kon. Aardr. Gen.* 1908.

over één lijn overgeseind worden. Ook werd het telegraafkantoor te Weltevreden geheel onvoldoende geoordeeld. Overigens bleek de personeelquaestie de lastigste te zijn. Van een reis over Java zal men t. z. t. vermoedelijk meer hooren.

* * *

Dienstpostzegels. Zooals op bl. 1285 der Sept.-afl. is medegedeeld, bestaat het voornemen om gedurende een jaar voor dienststukken een dienstpostzegel in te voeren, ten einde eene vertrouwbare statistiek te verkrijgen van het aantal verzonden dienststukken en de daarmede correspondeerende porto-kosten. De betrokken ambtenaren, autoriteiten, enz. werden uitgenoodigd een opgaaf te doen van den noodig geachten voorraad. Blijkens een bericht in de *Java-Bode*, overgenomen in de *Nieuwe Courant* van 21 Sept., bleken de benoodigde hoeveelheden zoo enorm, dat het niet minder dan vier jaar heeft geduurd om die bij elkaar te krijgen. Thans is men eindelijk daarin geslaagd en was het tijdstip, waarop de dienstpostzegels in gebruik moeten worden genomen, vastgesteld op 1 October 1911, zoodat van dien datum tot ulto. September 1912 alle verzonden dienstcorrespondentie vóór de ter post bezorging moet worden voorzien van dienstpostzegels naar het tarief van 4 cent per 50 gram, welk port eveneens geldt voor dienstbriefkaarten, terwijl bij aanteekening het vast recht van 10 cents eveneens in dienstpostzegels op de stukken behoort te worden gekweten.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

De Rietsuikerindustrie in de verschillende landen van productie, historisch, technisch en statistisch overzicht over de productie en den uitvoer van de rietsuiker, door H. C. Prinsen Geerligs, Directeur der Filiale Nederland van het Proefstation voor de Java Suiker-Industrie.

Tevens vierde deel van het „Handboek ten dienste van de Suikerriet-cultuur en de Rietsuikerfabricage op Java". Uitgegeven door de vereeniging: Het Proefstation bovengenoemd.

Amsterdam. J. H. de Bussy 1911.

Dit royaal uitgevoerde, met een aantal kaarten en eenige afbeeldingen in en buiten den tekst versierde werk is blijkbaar met groote zorg samengesteld en bevat belangrijke gegevens over alle landen der wereld, waar de rietsuikercultuur gedreven wordt. Voorzien van duidelijke inhoudsopgave en alphabetische registers is het naslaan zeer gemakkelijk en men geraakt op die wijze binnen een kort bestek volkomen op de hoogte van hetgeen men van concurreerende landen mogelijkerwijs te wachten heeft. Om te doen uitkomen welken invloed de verschillende centra van rietsuikerproductie op de wereldproductie hebben, opent het boek met twee wereldkaartjes, waarop zoowel voor 1900 als voor 1910 met gearceerde cirkels van evenredige grootte de productie van elk dier centra is voorgesteld en de hoeveelheid in een cijfer van duizendtallen tonnen bijgeschreven, terwijl een afzonderlijke cirkel links op de kaart op dezelfde schaal de totale wereldproductie voorstelt, die van 5171 in dat decennium tot 8563 duizend ton toenam. Java nam daarin deel in 1900 voor 744 en in 1910 voor 1278 duizend ton. De grootste cirkel vormt in beide diagrammen Britsch-Indië met respectievelijk 1799 en 2125 duizend ton, doch voor den wereldhandel is zulks van minder beteekenis, omdat het overgroote aandeel dezer productie in eigen plaatselijk verbruik voorziet.

De eerste afdeeling van het werk bevat in twee hoofdstukken de geschiedenis der suikerindustrie tot aan de invoering van het continentale stelsel en vandaar tot op den huidigen dag. Terwijl hierdoor 42 pagina's in beslag worden genomen, beslaat de tweede afdeeling, de toestand der rietsuikerindustrie in de verschillende landen van productie, 360 bladzijden en is gesplitst in I. Azië, II. Europa, III. Noord-, IV. Midden- en V. Zuid-Amerika, VI. Afrika, en VII Australië.

Achter de verschillende hoofdstukken worden de bronnen genoemd en een reeds voor de geschiedenis blijkbaar van belang zijnd werk van Sayid Muhammad Hadi „The Sugar Industry of the United Provinces of Agra and Oudh" werd ook een voorname bron voor de uitvoerige beschrijving der inlandsche suikerindustrie in Britsch-Indië, waarvan de bijzonderheden niet zoo algemeen bekend zijn. Typisch zijn de inlandsche molens, waarin

het riet in een cilindervormig vat door middel van een door ossen gedreven stamper tegen den wand gekneusd wordt en het sap door een pijpje in een reservoir uitloopt. Eigenaardig is dat men vroeger wel een dikken tamarindeboom op 1 M. boven den wortel afzaagde en den staan blijvenden tronk voor dit doel uitholde. Als de schrijver evenwel zegt: „de hierbij gevoegde afbeeldingen toonen duidelijk aan hoe zulke molens werken", dan zijn wij zoo vrij hier een vraagteeken te plaatsen. Hoe het juk werkt, waar de ossen aangespannen worden en waarop de drijver soms gaat zitten om meer kracht uit te oefenen, is niet duidelijk. Men ziet dit horizontaal tegen den omtrek van het vat of den mortier steunen, doch niet hoe het behoorlijk zou kunnen draaien.

Opmerkelijk is dat de schrijver van het aangehaalde boek over „The Sugar Industry" Assistent-Director of Land Records and Agriculture te Allahabad is, die met succes een nieuwe methode heeft toegepast om de *rab*, een half vaste suikermassa, te vervaardigen, het zoogenaamde Hadiproces.

Van belang is de opmerking, dat er in Britsch-Indië gewichtige en moeilijk te veranderen redenen aanwezig moeten zijn, die de uitbreiding en verbetering der rietcultuur tegenhouden. Welke deze zijn en of dit feit aan conservatisme of armoede der inlandsche bevolking, aan te groote verbrokkeling van het grondbezit of aan gemis aan samenwerking is toe te schrijven, is niet uit te maken. Niets wijst er echter op dat in de naaste toekomst eene ingrijpende verandering is te wachten en daarom bestaat er alle reden te vermoeden dat, niettegenstaande zijn eigen reusachtige suikerproductie, Britsch-Indië vooreerst wel een suiker-importeerend land zal blijven, dat even goed riet- als beetwortelsuiker van buiten tot zich trekt.

De suikerfabricatie in de *Straits Settlements* was vroeger van meer belang dan nu, omdat men zich meer op de rubber-cultuur toelegt, die winstgevender belooft te zijn en minder handenarbeid in den vorm van contractkoelies vereischt. *Cochin-China* voert zeer weinig suiker uit, een ruwe, bruine soort wordt veelvuldig voor binnenlandsche consumptie gemaakt. In *China* bestond vroeger een groote uitvoer van suiker uit Swatow, die echter van 1.825.128 pikols in 1899 door de zware concurrentie van Hongkong en Java daalde tot 495.239 pikols in 1909. Behalve de eigen productie voert China steeds meer en meer suiker uit het buitenland in en wel bruine van Java en de Philippijnen, witte kristal- en stroopsuiker van Java en geraffineerd uit Europa, Hongkong en Japan.

In *Japan* wordt op primitieve wijze rietsuiker bereid, die in het land zelf wordt geconsumeerd. Wat den invoer van buitenlandsche suikers betreft, bedroeg deze in 1901 bijna 5 millioen pikols, doch deze hoeveelheid is in latere jaren aanzienlijk verminderd ten gevolge van de toenemende productie van Formosa. In 1910 was de invoer slechts 2 millioen pikols, doch deze kwam voor het overgroote deel uit Nederlandsch-Indië. De invoer van Formosa in Japan steeg van 0.7 in 1905 tot 2 millioen pikols in 1909.

Aan de suikerindustrie van *Formosa* zijn een elftal bladzijden gewijd. Er bestaan daar reeds 15 groote suikerondernemingen, waarvan er acht een aantal fabrieken, die geheel modern ingericht zijn, exploiteeren, terwijl de andere zeven in allerijl fabrieken bouwen om zoo spoedig mogelijk centrifugesuiker te gaan bereiden.

In het VIIde hoofdstuk van de afd. Azië worden de *Philippijnen* behandeld en wel met betrekking tot de geographische gesteldheid, de bevolking en de verkeerswegen; dan wordt de geschiedenis der cultuur aldaar nagegaan, de wijze waarop zij gedreven wordt en de fabricatie, om ten slotte

een beeld der toekomst te ontwerpen en er op te wijzen, dat deze industrie op de Philippijnen met reuzenschreden belooft vooruit te gaan; zoowel door het met Amerikaansch kapitaal oprichten van groote centraalfabrieken, als door ontginning van nieuwe gronden.

Het VIIIste hoofdstuk, dat op Azië betrekking heeft, behandelt *Java*, evenals de andere landen toegelicht met een kaart en eene afbeelding van een suikerfabriek. In de 43 bladzijden van dit hoofdstuk zijn tal van wetenswaardigheden en statistieken bijeen gebracht en o. a. is daarin opgenomen het overzicht van den kostprijs van rietsuiker van eenige fabrieken der Koloniale Bank, voorkomende in de *Ind. Gids* 1909 II bl. 1275.

De rietsuikerproductie in Europa bepaalt zich tot *Spanje* en wel tot dat gedeelte van Andalusië, dat tusschen Almeria en Gibraltar ligt. Zij gaat er achteruit, want de omstandigheden zijn niet gunstig voor deze cultuur.

Aan de suikerproduceerende gebieden van *Noord-Amerika* zijn 104 bldz. gewijd, waarbij Louisiana, Mexico, Cuba, San Domingo, Porto Rico, de Britsch-West-Indische eilanden, de Fransche Antillen en St. Croix eene afzonderlijke bespreking vinden.

Onder *Midden-Amerika* worden Guatemala, Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa Rica en Panama vermeld.

In *Zuid-Amerika* treden Columbia, Venezuela, Britsch-Guyana, Suriname, Ecuador, Peru, Bolivia, Brazilië, Argentinië en Paraguay op den voorgrond.

Van *Afrika* wordt Madeira behandeld, dan volgen de Canarische Eilanden, Angola, Liberia, Egypte, Mozambique, Natal, Mauritius en Réunion.

De zevende afdeeling omvat *Australië*, waar in vier hoofdstukken het gemeenebest van Australië, de Hawaii-Eilanden, de Fidsji-Eilanden en Tahiti zijn ondergebracht.

Zonder in nadere bijzonderheden te treden is deze opsomming der zorgvuldig uitgewerkte hoofdstukken reeds voldoende om te beseffen welk een verbazend omvangrijke studie aan dit boek voorafgegaan moet zijn.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

EENIGE GREPEN UIT HET VERSLAG DER JAVASCHE BANK OVER HET 83ste BOEKJAAR.

Gewijzigde goud- en zilverpolitiek der Javasche Bank. In de laatste vier jaren is eene naar verhouding belangrijke hoeveelheid zilver ten behoeve van Nederlandsch-Indië aan Nederland onttrokken. Van 31 Maart 1907 tot 31 Maart 1911 bedroeg dit per saldo *f*42.000.000, bijna uitsluitend in den vorm van rijksdaalders, die ten deele te Utrecht in guldens, halve guldens en pasmunt omgemunt werden ter verschaffing van Ned.-Indisch geld in de streken, waar de muntzuivering achtereenvolgens werd voltooid, alsook voor de in de laatste jaren sterk gestegen behoefte aan aanvulling der circulatie door toeneming van handel en cultuur en openstelling van uitgestrekte gebieden in de buitenbezittingen voor het regelmatig handelsverkeer. Van dit zilvergeld is per saldo ongeveer *f*11.000.000 verbleven in de kassen der Javasche Bank (ten deele wegens eene noodwendige vergrooting van den metaalvoorraad ingevolge de sterke toeneming der obligo's) en verder bij 's Lands kas en enkele groote instellingen, terwijl kan aangenomen worden dat ± *f*31.000.000 zilver in de circulatie is opgenomen. De voorraad zilveren standpenningen bij de Javasche Bank bedroeg op 31 Maart 1910 rond *f*35.194.000, op 31 Maart 1911 rond *f*29.086.000.

Veel omstandigheden wijzen er op, dat de verdere ontwikkeling der Koloniën in de naaste toekomst nog belangrijk meer munt zal vereischen. Nu de voorraad zilver in circulatie aldaar is aangegroeid tot een vroeger nimmer gekend bedrag, meende de Javasche Bank ter ongestoorde handhaving van de goudwaarde van dezen zoo vergrooten zilvervoorraad bijzondere maatregelen te moeten nemen. Zij liet sedert Mei 1910 £350.000 aan sovereigns uitkomen en, toen uit den bestaanden voorraad in het moederland geen aanvulling met gouden standpenningen te krijgen was, werd door het Bijkantoor te Amsterdam goud in baren aangekocht, voorloopig tot een bedrag van *f*7 millioen, met het voornemen die te Utrecht te doen ommunten in gouden tientjes. De Javasche Bank nam dien maatregel, niet omdat zij meende dat Nederlandsch-Indië thans verzadigd zou zijn van zilveren munt, hetgeen zeker nog niet het geval is, maar omdat zij het bedrag aan zilveren munt, nog voorradig in haar kluizen in Indië en bij de Nederlandsche Bank in Nederland, voorloopig nog ruim genoeg achtte voor de eischen van de Koloniën, in aanmerking genomen dat in het moederland ook veel zilver en bijna geen goud in omloop is; en omdat zij hare goudpositie in den metaalvoorraad, welke moet dienen tot dekking harer obligo's, wilde versterken. Of ook voor onze O.-I. koloniën het tijdstip reeds aangebroken is, dat goud in de circulatie gewild zal worden, valt thans nog niet te beoordeelen, doch mocht dit blijken het geval te zijn, dan zou de Javasche Bank bereid zijn ook goud voor de circulatie af te staan, nu de

munttoestand in het Moederland, en dus ook in Nederlandsch-Indië, door de belangrijke absorptie van zilver en door de vergrooting van den goudvoorraad in de laatste jaren zoo aanmerkelijk verbeterd is, dat tegen loslating van goud in de circulatie thans met het oog op den zilvervoorraad geen bezwaar meer behoeft te bestaan. Intusschen is door deze aankoopen van goud en door een belangrijken aanvoer van aan de Munt geslagen gouden ducaten de goudvoorraad van de Javasche Bank per ulto. Maart opgevoerd tot *f*20.227.044 tegen *f*11.206.733 bij sluiting van het voorafgaande boekjaar.

In den loop van het jaar heeft de Javasche Bank in den vorm van „earmarking" te Amsterdam een vrij belangrijk bedrag aan rijksdaalders opgeslagen, welke voor haar als reserve voor de circulatie in de Koloniën dienden. Van Mei 1910 tot Febr. 1911 deed zij *f*4 millioen aan rijksdaalders voor eigen rekening naar Ned.-Indië uitkomen, terwijl ook door den goudaankoop deze zilverreserve afnam, zoodat deze per 31 Maart 1911 was teruggeloopen tot *f*3 millioen.

Tegenover de bankbiljetten in omloop, per 31 Maart 1911 ten bedrage van *f*90.9 millioen, de saldi rekening-courant *f*13.9 millioen en ongeveer *f*1 millioen assignatiën, tezamen *f*105,8 millioen, had de Bank eene dekking aan goud van *f*20.227.000 en aan zilver van *f*29.193.400, tezamen *f*49.4 millioen, zijnde 47 pCt. Indien de goudwissels en prolongatiën als reserves bij de dekking gevoegd worden, vermeerdert dit percentage tot 71.

In verband daarmede en in aansluiting aan het verslag van het vorige jaar (*Ind. Gids* 1910 II bl. 1269) wordt hier nog eens gewezen op het groote nut, dit jaar weder uit de reserve in den vorm van buitenlandsche wissels en prolongaties getrokken. Immers uit deze beiden heeft de Bank de kracht kunnen putten om op een gegeven oogenblik juist die muntsoort of het edele metaal te verkrijgen, dat zij behoefde, terwijl zij verder daaruit de betalingen kon doen voor Indische rekening tot de groote bedragen, waarvoor haar opdracht werd gegeven. De belangrijke goudaankoopen, de aanvoeren van zilver voor de Indische circulatie en het opleggen van zilver te Amsterdam wegens snelle uitbreiding harer obligo's, konden zonder eenige stoornis in het bedrijf en zonder eenige renteverhooging uit deze reserve worden gefinancieerd.

Van de groote betalingen voor Indische rekening wordt, behalve de afdekking van metaalzendingen voor Gouvernementsrekening, de betaling gereleveerd van tweemaal *f*3½ millioen in Juni 1910 en Januari 1911, voor den aankoop van de particuliere landen Kandanghauer en Indramajoe West door de Ned.-Ind. regeering.

Nog eens terugkomende op de ongegronde verwijten, het vorige jaar weerlegd, wordt medegedeeld dat de *f*20.000.000 aan prolongatie en „on call", die de Javasche Bank destijds te Amsterdam had loopen (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1269 laatste alinea) reeds op 12 Nov. 1910 waren teruggeloopen tot *f*1.900.000, zoodat van begin Juni tot dien datum, den tijd dat gewoonlijk de hoogste eischen aan de bank gesteld worden, reeds meer dan *f*18 millioen van de reserve verbruikt waren. Deze feiten en cijfers kunnen beter dan eenige redeneering aantoonen hoe ongegrond derhalve destijds die bemerkingen zijn geweest.

De uitkomsten van land- en mijnbouw in Ned.-Indië.

De suikermarkt is zeer bewogen geweest. Een terugslag in den Cubaoogst gaf in de eerste helft van 1910 aanleiding tot een sterk oploopen der prijzen, welke stijging nog in de hand werd gewerkt door hausse-manipulatiën op de markt. De koopers waren zoo willig gestemd, dat de pikol

Muscovados opliep van $f6\frac{1}{2}$ tot $f7\frac{3}{4}$ en dat in Aug. 1910 zelfs voor den komenden oogst van 1911 zooveel kooplust bestond, dat reeds drievierden van den te verwachten oogst 1911 werd opgekocht voor prijzen van $f7$ tot $f7\frac{3}{4}$. Superieure suiker besomde in overeenstemming van $f7\frac{1}{2}$ tot $f9$ per pikol voor oogst 1910 en van $f8\frac{1}{4}$ tot $f9$ bij vóórverkoop voor oogst 1911. Voor een niet gering deel waren het Chineezen, die den oogst 1911 reeds in 1910 opkochten. Toen bekend werd dat de bietoogst in Europa wel 2 millioen tons grooter zou worden, zakten de prijzen snel in en bleven zij het geheele najaar 1910 lusteloos, totdat in Februari-Maart 1911 weder kooplust ontstond. Intusschen waren de prijzen ingezakt tot $f6\frac{1}{4}$ voor Muscovados en ongeveer $f7\frac{1}{4}$ voor Superieur, tegen welke prijzen in Mei 1911 nog zaken werden afgesloten. De geheele jaaroogst wordt voor 1910 berekend op 20.700.000 pikols of 595.000 pikols meer dan in 1909. De middenprijs voor Muscovados is ten slotte geweest $f6.90$ tegen $f6.60$ in 1907 en $f5.82$ in 1904. Ook thans kan zeker meer dan een vierde van den oogst voor superieur gerekend worden, waarvan de prijs het midden hield tusschen $f7\frac{1}{2}$ en $f9$. De waarde van den suikeroogst op Java zal dus voor 1910 op ongeveer $f150.000.000$ kunnen geschat worden. 182 fabrieken waren in werking; men berekent dat in 1910 eene oppervlakte van 179.330 bouws was beplant met suikerriet en dat dit cijfer voor 1911 zal toenemen tot 184.570 bouws of 131.632 H.A. Java leverde in 1910 ongeveer een achtste van de wereldproductie van rietsuiker en ongeveer een zestiende van de wereldproductie van riet- en bietsuiker te zamen.

De Sumatra-tabak leverde in 1910 eene groote teleurstelling; een totaal van 273.725 pakken kwam ter markt, dus eenige duizenden pakken meer dan uit den oogst van het vorige jaar; daar de middenprijs evenwel 81 cent was tegen 110 cent voor 1909, was de geheele opbrengst zeer ongunstig, slechts $f34.250.000$ tegen $f46.350.000$ in 1909. Men moet teruggaan tot het jaar 1890 om een gelijk ongunstig tijdvak te vinden. Vele ondernemingen moesten dan ook constateeren met verlies te hebben gewerkt. De Java-tabak maakte in verhouding een beter figuur, daar de oogst 303.532 pakken bedroeg en een prijs van dooreen $37\frac{1}{4}$ cent bedong, zijnde een totaal geldbedrag van $f19.125.000$, de andere soort en kwaliteit in aanmerking genomen, een goede prijs. Intusschen zijn voor de Sumatra-tabak bij de voorjaarsinschrijvingen 1911 weder buitengewone prijzen gemaakt, herhaaldelijk het dubbele van de taxatie.

De productie van Gouvernements-koffie ging wederom achteruit; slechts 29.255 pikols werden aangevoerd. De Java-koffie wordt steeds meer verdrongen door Robusta en van uit het buitenland door Santos. Die gestadige achteruitgang in de gouvernementscultuur is destemeer te betreuren, omdat verschillende particuliere ondernemingen nog steeds in staat zijn geweest een mooie en winstgevende cultuur van Java-koffie in stand te houden. De landen om den Kloet en op den Idjen geven daarvan zeer belangwekkende voorbeelden. Intusschen is de Robusta meer en meer gekweekt en bij een goed staanden aanplant daarvan is men versteld over een dusdanigen rijkdom van oogst. Ofschoon deze varieteit in hoedanigheid achterstaat bij goede Java en Liberia, zijn de prijzen toch zeer bevredigend en neemt de consumptie van Robusta op Java ongetwijfeld toe. De prijzen zijn zóó gestegen, dat men tot 1896 moet teruggaan om deze hoogte terug te vinden. Eind December was de marktwaarde van prima Liberia $f48$, afwijkende Liberia $f45$, Kroë $f51$, Padang- en Makasser-soorten $f51$ tot $f59$. Robusta besomde van $f35$ tot $f42$. De koffiecultuur in Bali en Celebes kon ook weder opleven, nu meer geregelde toestanden aan den ernst, waar-

mede de cultuur gedreven wordt, ten goede komen. De nieuwe oogst van Bali belooft zeer mooi te worden. Men vindt daar nog allerwege de oude Java- en Liberia-soorten.

De t h e e-cultuur gaat een nieuwe toekomst tegemoet. In Ceylon zijn uitgestrekte theelanden omgewerkt voor rubbercultuur en de hierdoor ontstane vermindering in productie wordt nog niet opgewogen door de vrij snelle uitbreiding van theelanden in ons Indië, vooral nu het verbruik belangrijk toeneemt. In eenige deelen van Sumatra worden thans ernstige pogingen gedaan om tot de theecultuur te komen; o. a. treedt in die richting eene krachtige combinatie op, die onder de auspiciën van het Gouvernement een proef zal nemen op de zuiderhelling van het Ophirgebergte. De thee belooft op den duur een der schoonste cultures van onze O.-I. koloniën te worden en de Engelsche markt heeft reeds haar voorkeur voor de theeën uit Britsch-Indië en Ceylon prijs gegeven en erkent dat de Javatheeën reeds geheel in kwaliteit en verpakking met die andere overeenkomen.

De r u b b e r gaat ook een steeds voornamer rol spelen in de economische omstandigheden onzer koloniën, niet alleen door het product zelf, maar ook door zijn invloed op andere cultures. Maakte de rubbercultuur reeds elders de markt vrij voor onze Indische theeën, ter Sumatra's Oostkust wordt iets dergelijks ondervonden met tabakslanden, die een kwijnend bestaan leidden en door hun product toch de markt konden drukken.

Het artikel rubber zelf is aan eene wilde speculatie ten prooi geweest en vele nadeelige gevolgen in verschillende richtingen vloeiden daaruit voort. De „hard fine Para" uit Brazilië, nog steeds de standaardqualiteit, opende 1910 met een prijs van 7 sh. 7 d., liep op tot 12 sh. 6d., om spoedig te zakken en het jaar te sluiten met 5 sh. 7 d. Deze ongemotiveerde prijsverhooging riep een aantal speculatieve ondernemingen in het leven en het bersten van dien zeepbel gaf tot groote beroering aanleiding; in Shanghai brak zelfs een crisis uit als nooit te voren. Nederlandsch-Indië heeft eenigszins den terugslag gevoeld, aangezien men voor verscheidene ondernemingen, die naar het Verre Oosten heetten verkocht te zijn, den koopprijs niet kon uitbetaald verkrijgen. Niettemin zijn er in 1910 vele gronden in Ned.-Indië voor rubbercultuur bestemd en door Nederlandsch en vreemd kapitaal, vooral Engelsch, Fransch en Belgisch, in exploitatie genomen. Alleen ter Oostkust van Sumatra heeft men een goede honderd ondernemingen met ongeveer 25000 bouws gronden, waarvan circa 21000 beplant met 9 millioen Hevea-boomen en 4000 bouws met ongeveer 3 millioen Ficus elastica (ramboeng). Het kapitaal, daarbij geïnteresseerd, wordt geschat op $f41\frac{1}{2}$ millioen Nederlandsch, $f32\frac{1}{2}$ millioen Engelsch en $f4$ millioen Belgisch, Fransch, Duitsch, enz. De werkvolk-quaestie zal op den duur nog veel zorg baren en in de eerstkomende jaren een der moeilijkste problemen zijn.

De Engelschen hebben een bijzondere voorkeur voor de Hevea-soort en planten ongeveer alleen deze. Anderen koesteren ook groote verwachtingen van de Ceara (manihot-) rubber, die vooral in de hoogere streken goed gedijt, terwijl de Hevea beneden de 1000 voet moet blijven. Gelukt de Ceara-cultuur — en er zijn reeds zeer mooie aanplantingen van — dan waren de uitgestrekte hoogvlakten met bijna waardeloos wildbosch, thans met het oog op den regenval te reserveeren, daarmede te beplanten en winstgevend te maken.

Ook in wilde rubber schijnen in Nederlandsch-Indië nog schatten te vinden te zijn. Tijdens het verblijf van Mr. G. Vissering ter Westkust van

Nieuw-Guinea werden hem door bestuursambtenaren goede monsters van lianen-rubber uit de oerbosschen in de omgeving getoond; zelfs de ongeschoolde Papoea's waren in staat die rubber in eenige hoeveelheid te winnen. Bij Kaimana, liggende 18 uur stoomens ten zuiden van Fak-Fak, is als het ware een nieuw gebied opengelegd nu de Paketvaart Maatschappij heeft besloten met ingang van Januari 1911 maandelijks een boot langs die plaats te sturen. Een menigte producten, rottan, damar, rubber, kan thans uit de rijke oerwouden bij de Kamrau- en Argoeni-baaien in de buurt van Kaimana zijn weg naar de wereldmarkt vinden. Ook dichter bij de centra van handel in onze O.-I. Koloniën wachten zeer vruchtbare streken op ontwikkeling door kapitaal. Celebes, Ceram bieden duizenden en nog eens duizenden hectaren land aan, geschikt voor land- en boschbouw van allerlei aard. Met een enkel woord wordt ook melding gemaakt van Bali en Lombok als landen, volgens de opvatting der regeering uitsluitend aangewezen voor cultuur door de inlandsche bevolking; het is een lust voor de oogen om te zien hoe die landen met eene krachtige bevolking in de laatste jaren onder een geregeld bestuur zijn vooruit gegaan. Ook in de pas gepacificeerde streken van Celebes heerscht thans volkomen rust en de welvaart neemt er zichtbaar toe. Voortdurend moet de Paketvaart hare scheepsruimte naar Saleyer, Paloppo en Palima in de Golf van Boni vergrooten en de Javasche Bank moet steeds meer metaal voor die streken afstaan. Vooral Saleyer is rijk geworden door de kopra; het bezit aan contant geld op dat kleine eiland wordt thans geschat op bijkans vijf millioen gulden.

Als bijna zuiver inlandsch product dringt de k o p r a thans naar de kroon; over den geheelen Archipel is de klappercultuur zoozeer toegenomen, dat de uitvoer in 1910 het groote cijfer van 193.280 ton heeft bedragen, met prijzen van *f*27¾ tot *f*34 per 100 Kilogram franco Holland voor goede leverbare in de zon gedroogde (F. M. S.) en *f*26 tot *f*31⅝ voor gewone goede leverbare qualiteit (F. M.), tegen 129.089 tons in 1909, toen de prijzen bovendien eenige guldens lager noteerden. Werd het vorige jaar vermeld dat aldus ongeveer *f*25 millioen uit de klappercultuur in de inlandsche samenleving is gevloeid, voor het jaar 1910 was dit cijfer tot *f*48 millioen gestegen.

Terwijl kortheidshalve andere producten hier onbesproken blijven, zij nog slechts de aandacht gevestigd op enkele metalen.

De prijzen van t i n zijn in 1910 weder aanmerkelijk hooger geweest. De Billiton-inschrijvingen te Batavia, welke kunnen geacht worden een goeden maatstaf te leveren, openden 5 Januari 1910 met *f*105,45, sprongen van *f*106,40 in Augustus op *f*112,20 in September en liepen in November tot *f*117,90 en in December tot *f*121,50, om in het nieuwe jaar te komen op *f*127,01 in Januari, op *f*130,78 in Februari en in Maart op *f*125,43. De middenprijs voor 1910 is aldus geweest *f*109,06, tegen *f*94,96 in 1909, *f*92,05 in 1908, *f*122,48 in 1907 en *f*128,07 in 1906.

De waarde der g o u d - en z i l v e r-productie van de zes voornaamste exploiteerende maatschappijen is geweest voor Redjang-Lebong *f*4.898.877, voor Ketahoen *f*1.386.906, voor Simau *f*492.527, voor Sintoeroe *f*206.211, voor Palehleh *f*690.524 en voor Totok *f*742.391.

DEBIET VAN DJATIHOUT EN STAATSAANKAP.

In het verslag van de Kamer van Koophandel en Nijverheid te Semarang over het jaar 1910 leest men op bl. 20 het volgende:

De markt van Djati was gedurende het verslagjaar zoowel op Java als in Europa wederom zeer gunstig. Tot die levendige vraag naar hout droegen voornamelijk veel bij de vele en groote bouwwerken, welke het Gouvernement liet uitvoeren, en de bloei van de suikerindustrie.

Door de groote uitbreiding, die op Java aan spoor- en tramwegen werd gegeven, overtrof de vraag naar dwarsliggers het aanbod.

Het aanbod had zeker grooter kunnen zijn als niet door de groote uitbreiding, die reeds in 1909 aan de staatsexploitatie werd gegeven, de uitgifte van boschperceelen, waarvan de exploitatie middels aannemers geschiedt, ingekrompen moest worden.

Hierdoor werd de leveringscapaciteit van de verschillende houtcontractanten steeds kleiner en aangezien het boschwezen slechts bij hooge uitzondering tot den aanmaak van dwarsliggers overging, kon het niet anders, of verschillende Spoor- en Trammaatschappijen kwamen voor het feit te staan, dat zij geen voldoend aantal dwarsliggers, benoodigd voor onderhoud en aanleg, konden krijgen.

De nieuwe lijn Tjikampek—Cheribon ondervond van dien toestand de grootste moeilijkheden.

Wel werden door den Directeur van Landbouw de noodige maatregelen getroffen om daarin zooveel mogelijk verbetering te brengen, doch uit den aard der zaak kon alles niet direct hersteld worden.

Onze Kamer vernoemt nu, dat er groote hoeveelheden ijzeren dwarsliggers in Europa worden ingekocht, ten einde zooveel mogelijk in het tekort te voorzien.

Onder deze omstandigheden viel natuurlijk aan het contracteeren voor dwarsliggers voor Zuid-Afrika niet te denken, en hebben de houthandelaren deze met zooveel moeite veroverde markt dan ook moeten prijs geven.

Het zou zeer te betreuren zijn, als door den invoer van ijzeren dwarsliggers de markt voor houten dwarsliggers langzamerhand geheel verloren ging, aangezien de productie van kort hout op Java zoo groot is, dat een deel daarvan beslist in den vorm van dwarsliggers moet aangeboden worden.

De groote uitbreiding, die de suikerfabrieken aan den aanleg van Decauville-spoor gaven, waardoor groote vraag ontstond naar kleine dwarsliggertjes, heeft dan ook zeer veel bijgedragen tot den gunstigen toestand van den houthandel gedurende het verslagjaar.

Zeer veel klein en kort hout, waarvoor anders zeer moeilijk en dan nog slechts voor kleine hoeveelheden een markt te vinden was, kon gedurende het verslagjaar in den vorm van dwarsliggers tegen behoorlijke prijzen geplaatst worden.

Ook de uitvoer van timmerhout was zeer bevredigend. Aan hunne eischen voor kwaliteit, bekapping en afmetingen hielden de koopers in Europa echter steeds streng de hand.

De houthandelaren, tevens exploitanten, zijn in de gelegenheid hieraan te voldoen en kunnen hunne prijzen er naar regelen. Voor den houthandelaar niet-exploitant, die het exportbedrijf uitoefent door inkoop van hout op Gouvernements-venduties, leveren de strenge eischen, die koopers in Europa aan het hout stellen, meermalen moeilijkheden op, aangezien de kwaliteit en de bekapping van het hout, afkomstig van de Staatsexploitatie,

meerendeels niet aan de gestelde eischen voldoet, terwijl de daarvoor vastgestelde limite-prijzen zeer hoog zijn. Het gevolg van een en ander was dan ook, dat de Gouvernements-venduties in het laatst van het verslagjaar veel minder bezocht werden.

Afgeschrikt door de hooge limiteprijzen, welke in het geheel niet evenredig waren aan de kwaliteit en bekapping van het hout, trokken de koopers zich langzamerhand terug, en waren genoodzaakt zich van het benoodigde hout te voorzien bij Chineesche exploitanten of handelaren, waar zij het hout op keur konden koopen.

Zeer veel hout, waaronder voornamelijk rondhout, op Gouvernementsvendutie aangeboden, bleef daardoor onverkocht.

Aannemers van bouwwerken, die door gebrek aan vierkant bekapt hout zich van ruwe stammen op Gouvernements-vendutie voorzagen, in de meening dat bij eventueele tegenvallers na verzaging, het verkregen hout toch voor andere doeleinden gebruikt zou kunnen worden, kwamen tot de ontdekking dat de kostprijs plus het zaagloon hunne begrooting verre overschreden. Eenige van deze aannemers gingen er toe over, om voor hunne bouwwerken een wildhoutsoort van Sumatra's Westkust, genaamd *Rassak* [1], te gebruiken.

Deze housoort, bij kleine partijtjes te Semarang ingevoerd, vond dan ook grif afnemers.

Uitgevoerd werd in 1910: 19304,749 M³. Djati, tegen 15742,955 M³. in 1909.

---

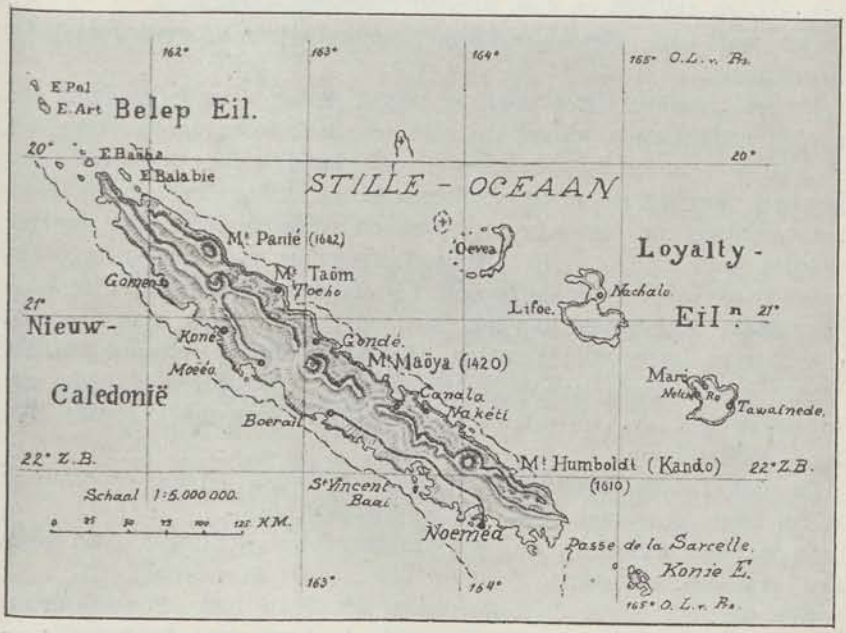
[1]) Vermoedelijk is hier de boom bedoeld in den catalogus van het Koloniaal Museum 3e dr. bl. 249 onder N°. 782 opgenomen, een soort inlandsche eik: *Quercus neurophylla*. Miq. — Rasak, Sumatra, Banka, goed timmerhout. C. (Cordes). S. g. 1.04. (Red.)

Ontfermt u hunner!

Hoe ik er toe kwam mij met de melaatschen te bemoeien.

DOOR **PH. DELORD**,

Predikant-zendeling.



Gij die zoo vriendelijk wilt zijn dit geschriftje te lezen, mag ik u allereerst verzoeken mij te volgen naar Maré? Maré is een eiland in den Stillen Oceaan, een van de Loyalty-groep. Het is een der aanhoorigheden van wat ze daar „het Groote Land" noemen, dat is te zeggen van Nieuw-Caledonië.

Dáár heeft de *Bond der Evangelische Zendingsgenootschappen te Parijs* [1]) een veld van werkzaamheid gevonden, en daar werd ik in 1897 als predikant-zendeling heengestuurd.

Toen ik er heen ging wist ik niet wat lepra was, had er geen flauw besef van. Nooit nog had ik een melaatsche gezien.

Maar kort na mijn aankomst aldaar — ternauwernood enkele

[1]) Société des Missions évangéliques de Paris.

weken — werd ik bij een zieken grijsaard geroepen, bij den „nata" [1]) Sio.

Toen ik vroeg waaraan hij leed, kreeg ik geen beslist antwoord. Want de Inlanders spreken het woord „kabari" — lepra — maar zelden uit; ze houden zich meer aan vage uitdrukkingen: „hij is ziek"; „het is de ziekte"; alsof zij vreesden of wellicht zich schamen de zaak bij heur naam te noemen. Maar ik drong aan, en kwam eindelijk te weten dat Sio melaatsch was.

Hij zat in zijn sombere, lage berookte hut, omringd door een aantal bezoekers; in de deur staande kon ik menschen en dingen bijna niet onderscheiden, maar eindelijk kreeg ik toch zijn voeten in het oog, en zag dat ze met wonden overdekt waren.

Dat was mijn eerste kennismaking met dezen droeven geesel der menschheid.

Eenige maanden later zond de regeering van Nieuw-Caledonië een aantal melaatschen van Maré, die op de eilanden Belep, langs den noordelijken uitlooper van „het Groote Land" waren gestationneerd geweest, naar hun eiland terug. Men richtte voor hen eenige kleine lepro zen-verblijven in, ver van de dorpen en verspreid in woeste streken.

Alles was zoo ruw en primitief mogelijk: een enge en lage hut voor twee tot drie melaatschen, hier of daar opgetrokken; de keus der plaats was geheel aan het toeval overgelaten: nu eens tusschen een paar grillig gevormde rotsen, dan weer onder de boomen van het woud; maar altoos zonder water, zonder levensmiddelen, zonder gebaande wegen,.... ver van alle menschelijk verkeer, zonder broederlijke hulp, zonder hoop.

Op dat tijdstip kregen de hoofden van hooger hand bevel allen af te zonderen die sporen toonden van melaatschheid.

O, wat een willekeur, wat een droefenis, die „lichtingen" van mannen, vrouwen, kinderen!

Niet dat de Inlander de kenteekenen der ziekte niet zelf zou kunnen onderscheiden — hij is zelfs zeer bij de hand, wat dat betreft; — maar.... er zijn familietwisten en veeten; er is wrok en wraakzucht.... en „al naarmate gij behoort tot de grooten of tot de kleinen", zal het vonnis der rechtbank u melaatsch verklaren of niet!

Enkelen die in hoogen graad melaatsch waren, bleven in hun stam en besmetten de anderen. En zoo breidde de ziekte zich uit.

Wat te doen? Wat anders dan liefhebben, dan *ons ontfermen?*

Och, 't is niet veel wat we gedaan hebben; een paar bezoeken — te zeldzaam; een uitreiking van kleederen twee maal 's jaars, en van levensmiddelen in tijden van schaarschte; later het uitgeven van een dagblaadje in hun taal. . . . . Dat is alles.

't Is waar dat het werk den zendeling dikwijls over de hand loopt.

---

[1]) Inlandsch prediker.

Hij heeft zich te bemoeien met de scholen, den handenarbeid, de kerken, de vereenigingen van matigheid en Christelijke werkzaamheden, — strevingen van nog jongen datum in Nieuw-Caledonië. Ja, dat is waar. Maar bovenal is waar, dat men zich zoo gemakkelijk aanwent hèn te beschouwen *als dood*, die nog slechts ten halve dood zijn, die aan den zelfkant des levens òmtobben, die men niet ziet — maar die er toch zijn!

Luistert naar een hunner liederen uit dien tijd, een lied waar al hun wanhoop in weerklinkt:

I. Eens was het mijn begeerte, steeds te blijven
dicht bij mijn vader en mijn lieve moeder;
als 't Kerstmis was, of in de blijde Mei,
Dan had ook ik mijn plaatsje bij het feest.
O Moeder, noem mij niet meer bij mijn naam!
Zoon, geef mij niet den zoeten naam van Vader!
. . . Neen, neen . . . duizendmaal neen!
En zoo zal het altoos zijn, altoos,
zonder einde . . . altoos!

II. Terwijl mijn handen krachteloos worden,
mijn vingers loslaten en afvallen,
de vliegen zich te goed doen aan mijn wonden,
druppen de tranen uit mijn oogen . . . .
Want verdwenen is de stem van mijn vriend,
en de stem die mij toespreekt is mij vreemd;
zij roept mij en ik versta haar niet meer!
Zie hoe de tranen vlieten uit mijn oogen!
Ja, tranen, nòg meer tranen . . . . en altoos!

III. Wanneer ik roep: „Mijn broeder, o, waar zijt gij?"
. . . . Zie, 't zijn de schaduwen die antwoord geven.
Wanneer mijn lieve vrouw ik tot mij lok,
. . . . 't martijntje roept terug, of wel de arend.
Ja, de aarde is mij tot een moeder nu,
de wormen zullen mij tot broeders strekken.
En zoo is alles wat ik liefheb weg,
voor onafzienbren tijd, ach, voor altoos,
voor altoos . . . . ja altoos!

En intusschen vermeerderden zich de lepragevallen, vooral bij de jongen, bij de heele kleinen.

Het is waar, dat er af en toe een blijde hoop opleefde bij onze arme kranken: er was een middel gevonden; er was een genezende boomschors ontdekt; men wist nu een afdoende behandeling . . . . O, wat waren ze dan vol moed en blijde vooruitzichten!

Een tijdlang werden er ware pelgrimstochten gemaakt naar het

naburige eiland Lifoe. Een melaatsche had een visioen gehad: een engel was hem verschenen en had tot hem gezegd: „Sta op en volg mij!" En de engel had hem naar een bosch gebracht en hem een zekeren boom aangewezen.

De lijder, uit zijn zinsvervoering ontwaakt, ging naar het bosch en zamelde de boomschors in. Het afkooksel werd gedronken en men kon er de zieken ook in baden; maar het had een buitengewone uitwerking: een zóó hevige zweetafscheiding, dat de zieke half dood van uitputting bleef liggen.

Op Maré namen enkelen, vol hoop, deze proef. Dat duurde zoo een tijdje, maar de zieken werden niet beter.

Op een gegeven oogenblik werd er ook veel gesproken over een centraal leprozenverblijf. Er werden onderzoekingen ingesteld, er werden geneesheeren uitgezonden, er werd een eiland uitgezocht, er werden hutten gebouwd en putten gegraven .... Alles voor niets. De zieken bleven òf in de oude inrichtingen, voor iedereen toegankelijk, òf — nog wel zoo eenvoudig! — in hun eigen families.

* * *

Inmiddels had ik met verschillende doctoren en specialiteiten de zaak besproken. Ze waren het allen er over eens, dat niet één van alle tot dusverre voorgestelde geneeswijzen had beantwoord aan de verwachtingen die men er van had gekoesterd. Alleen de *Chaulmoogra-olie*, in geleidelijk grootere hoeveelheden genomen, gaf nu en dan bevredigende resultaten; maar het geneesmiddel was duur, het walgde de zieken, en het had een minder aangename uitwerking op de spijsvertering.

Een onderhuidsche behandeling, door veelvuldige inspuitingen met genoemde olie, had zeer te waardeeren gevolgen; maar ze kon slechts worden toegepast door doctoren of bekwame verplegers, en dan nog onder zoodanige voorwaarden, dat er voor onze arme Kanaaksche melaatschen geen denken aan was.

Ach, wat te doen? .... Hoe vele malen heb ik mij deze vraag niet gesteld!

Hoe dikwijls heb ik wel gedroomd van een nieuw, goed ingericht leprozenverblijf, voorzien van alles wat de lijders behoeven, en waarin ik al die arme onterfden zou kunnen opnemen en verplegen. . . .

Helaas! wat een verschil tusschen droom en werkelijkheid!

Het is met arme en zwakke middelen dat wij het werk, hetwelk God ons te doen geeft, moeten volvoeren, — ongetwijfeld opdat Zijne kracht in onze zwakheid worde volbracht, en wij bewaard blijven voor de dwaasheid ons te verhoovaardigen.

Maar de middelen die Hij te onzer beschikking stelt, hernieuwen het wonder waarvan het Evangelie spreekt: er waren, om de groote

schare te voeden, niet dan vijf gerstebrooden en twee vischjes. . . .[1]) Maar het jongske dat deze voedingsmiddelen bezat *weigerde ze niet aan den Heer* .... en de menigte werd gespijzigd tot verzadigens toe!

God zegene die zieken in Frankrijk, Zwitserland en elders, die in 1903 gehoor gaven aan mijn oproep ten bate der melaatschen van Maré! Van hun goedheid wil ik hier melding maken. Hun gaven toch hebben mij in staat gesteld, gedurende vier jaren te voorzien in de meest dringende behoeften der melaatschen. En het was met het overschot van deze som, dat ik in 1908 begon op enkele leprozen proeven te nemen met de chaulmoogra-olie. Zoo hebben zieken gezorgd voor zieken; zoo hebben hulpbehoevenden van uit de verte hulp verleend aan andere hulpbehoevenden, door hun gaven, door hun gebeden, door hun sympathie; en zoo heeft, naar het woord van den Apostel Paulus, „het zwakke der wereld het sterke beschaamd"[2]).

Ja, mijn onbekende vrienden, het is aan u dat ik deze bladzijden opdraag!

Het werk Gods dat daar ginds, aan den anderen oever der verre zeeën, gedaan wordt, — *gij zijt het die het volbrengt.* Men let op den zendeling die handelt, vertelt, schrijft; men leest zijn brieven, men bewondert hem wellicht, ... en men let niet op den nederigen zendingsvriend, op dien dienaar van Jezus Christus, die hier in onze Europeesche landen hard zwoegt voor het dagelijksch brood, *en die toch geeft van zijn nooddruft*; men let niet op den zieke, die zich zijn uren van eenzaamheid, ja van lijden, ten nutte maakt, want zie: het zendingsblad gelezen hebbende *bidt hij.* Hij laat zijn gedachten gaan over de nooden van het Zambezi-gebied, over de zieke zendelingen in den Congo, over de moeilijkheden van het werk op Madagascar, over de inlandsche predikers van Lessoeto, over het kleine licht van den Senegal, over Tahiti en zijn kerken, over de Romaansche, de Moravische, de Bazeler zending . . . Voor die allen bidt hij en voegt er aan toe: „Heer, gedenk ook de leprozen van Maré!"

Broeders, „uwe gebeden zijn tot gedachtenis opgekomen voor God!"[3])

Augustus 1908 begon ik een proefneming: op raad en door tusschenkomst van den dokter van een naburig eiland, liet ik uit het hospitaal van Noemea Chaulmoogra-olie komen, die ik verdunde met gewone tafelolie. Ik smeekte God mij te helpen, mij te bezielen, — maar ik moet bekennen dat mijn geloof zeer wankel was, en nooit verzuimde ik tot de verwanten der lijders die ik had opgeroepen, te zeggen, „dat het maar een

[1]) Joh. VI : 5—15.

[2]) I Kor. I : 27—29: Maar het dwaze der wereld heeft God uitverkoren opdat Hij de wijzen beschamen zou; en het zwakke der wereld heeft God uitverkoren, opdat Hij het sterke zou beschamen; en het onedele der wereld, en het verachte heeft God uitverkoren, en hetgeen *niet* is, opdat Hij hetgeen *iet* is, te niet zou maken; opdat geen vleesch zou roemen voor Hem.

[3]) Hand. X : 4.

proef was." Ik handelde eigenlijk om mijn geweten tevreden te stellen.

Maar toch — wij vroegen om Gods zegen op de „proef".

Wij hadden twintig melaatschen uitgekozen. Ik liet hun zeep uitreiken en medicamenten, toebereid en afgemeten volgens mijn nieuwe formule. Ze kregen voldoende voor een behandeling van twee maanden. Na verloop van dien tijd zouden de ouders of vrienden der lijders mij verslag komen doen van de uitwerking.

Den dag dier verslaggeving — ik zal hem nooit vergeten! In gedachten aanschouw ik nog eens het geheele tooneel in het schoolgebouw: al die Inlanders, mannen en vrouwen, de een na den ander opstaande om te getuigen van wat God gedaan had voor hun zieken.

„Mijn zoon moest altijd in de hut liggen; wegens de wonden aan zijn voeten kon hij niet uitgaan; en nu is hij het die hout voor ons gaat sprokkelen!"

„Mijn man voelt zich zoo sterk, dat hij weer aan 't werk zou willen gaan; maar ik houd hem terug, want ik ben zóó bang dat hij weer instort!"

Een kind schreef: „Missi (afkorting van „mon Missionnaire"), ik kan nu loopen!"

Een ander: „Ik klim al in de kokosboomen; al mijn kracht komt terug, en mijn vingers kunnen weer iets vasthouden."

„Mijn dochter die verloren was is teruggevonden; zij was als dood, zij komt tot het leven terug."

Toen zij allen uitgesproken hadden, keerde ik mij om naar mijn ambtsbroeder, den heer Et. Bergeret, zendeling; evenals ik had hij de oogen vol tranen, maar tranen van vreugde en dankbaarheid.

O ja, ik had reeds enkele der zieken in behandeling opgezocht, en ik had mij overtuigd van hun beterschap; maar dien dag kreeg ik bericht van allen; *namens allen* konden wij God danken voor de zeer merkbare verbetering van hun toestand.

God verhoorde ons.

Toen namen we de proef met 50 leprozen, en kozen zelfs lijders die zéér aangetast, zéér verzwakt, zéér verminkt waren. De uitwerking was dezelfde.

Inmiddels werd de zaak ruchtbaar op de naburige eilanden. Men kwam navraag doen, zich van de uitkomsten vergewissen, en het stroomde bij den zendeling van menschen uit afgelegen streken, die melaatschen in hun familie hadden.

Een huisvader was van het naburige eiland Lifoe gekomen om medicijn te halen voor zijn twee groote jongens, allebei melaatsch; bij zijn tehuiskomst werd hij door hen op klappen onthaald.... omdat hij de medicamenten, voor zijn zoons bestemd, niet had weten te verdedigen: hij had ze zich laten afnemen door andere liefhebbers!

Op een ander eiland was het verboden „de medicijn van de Protestanten" te gebruiken. Dan kwamen de menschen 's nachts bij den „nata", den Inlandschen prediker, en smeekten hem toch medelijden

met hen te hebben.... dan zouden ze Protestant worden, beloofden zij. Een mooie gelegenheid voor averechtsche proselietenmakerij!

Ik ben in 't bezit van kostbare herinneringen, van hartroerende brieven; maar ik kan niet alles hier aanhalen. Katholieken hebben mij, na hun genezing, een dankbaarheid betoond die mij ten diepste trof.

Ja, hier onder mijn oogen heb ik het treffend getuigenis van een *Heiden*, die, voelende dat hij tot het leven terugkeerde, eveneens niet nalaten kon zijn dankbaarheid uit te spreken.

Zoo werd ook de geestelijke arbeid bevestigd en versterkt; en voor ons, nederige zendelingen, dienaren van een belang dat soms met minachtend schouderophalen bejegend wordt, — voor ons beteekende dit dat wij een klein beetje meer populair werden.

Populair!.... ja, onder de leprozen! En *die* lauweren zijn wèl zooveel waard als vele andere, maar in de oogen der wereld brengen zij weinig voordeel.

Toch bezorgden zij mij, tijdens mijn laatste bezoek aan de Leprastichting Bethesda, een ontvangst, zoo vorstelijk als men zich die in zulk een omgeving maar denken kan.

Ofschoon ze slechts weinige uren van te voren wisten dat ik komen zou, wilden de bewoners van het gesticht mij toch onthalen. Maar hoe en op wat? Met hun zieke handen mogen ze geen maaltijd bereiden voor gezonde menschen. Vlug zenden ze iemand naar het naaste dorp om borden, een tafel en schoon tafellinnen te halen.

Inmiddels haasten zij zich — beter gezegd: sleepen zij zich naar de kleine tuintjes, wier verzorging hun troost en afleiding geeft; zij kiezen het mooiste en beste uit, dat wat ze hun Hoofden zouden aanbieden indien zij gezond waren....

En mij werd een volslagen maaltijd aangeboden, en ik kreeg geschenken in gevogelte, in aardvruchten en suikerriet. Ik werd stil van al die bewijzen van edelmoedigheid en dankbaarheid. Ik geloof dat men veel moet hebben geleden om zóó te kunnen liefhebben.

„Missi," sprak tot mij de diaken Waixhen, „wij weten dat dit uw laatste bezoek aan ons is, en wij hebben een afscheidslied geleerd."

En met hun arme stemmen, die ze wel eenigermate terug hadden gekregen maar die nog erg zwak en beverig waren, zongen ze — en liefst vierstemmig! — de volgende woorden:

I. O onze vader, o onze moeder,
wij zijn bedroefd en weenen,
want nu moeten wij scheiden.
Helaas, vaarwel, o onze vader, o onze moeder,
vaarwel, vaarwel!

II. Het is onze kracht, het is ons leven
die wij nu beweenen.
Want ons ziende voor de poort des doods hebt gij medelij
Helaas, vaarwel, enz. gekregen.

III. Ja, wij willen weenen, en altoos
indachtig zijn het goede dat gij deedt,
aan onze lichamen, aan onze zielen.
Helaas, vaarwel, enz.

IV. O onze vader, als gij henengaat,
helaas, vergeet dan niet dat wij
verweesd, verweesd hier achterblijven!
Vaarwel, o onze vader!
o onze moeder, vaarwel!

Toen de schaduwen langer werden, en de zon onder den horizon begon te verdwijnen, toen wij, mijn vrouw en ik, te paard gezeten ons nog eens omwendden om een laatsten blik te werpen op het dorp der melaatschen, en de laatste klanken van dien afscheidszang ons bereikten, toen voelden wij op eenmaal heel diep, hoe bitter hard het is te moeten scheiden, te worden losgescheurd van hetgeen men lief heeft.

Die onterfden liefhebben, medelijden hebben met die uitgeworpenen des levens, — ik doe hier een beroep op allen, Katholieken of Protestanten, diaconessen, geneesheeren of zendelingen, die zich hebben heengebogen over hun arme melaatsche broeders, — o neen, nietwaar? dat noemen wij geen last, geen toewijding zelfs; neen, *het is een geluk*, want dáár mochten wij den kostelijken oogst eener waarachtige dankbaarheid binnenhalen!

* * *

En wat moeten we nu uit dit alles besluiten?

Dat God ons een grooten zegen heeft geschonken als een antwoord op de gebeden der vrienden en dienaren van Zijn werk, als een verhooring van het gebed der Algemeene Kerk: „Uw Koninkrijk kome!" Want Zijn Koninkrijk strekt zich uit zoowel tot de gemartelde lichamen, als tot de zielen die door de zonde werden verwoest.

Wij hebben dan ook het geneesmiddel, toebereid en afgemeten gelijk wij het toedienen op Maré, den naam gegeven van *Aïoeni*, Kanaaksch voor *verhoord*.

Maar hier doet zich de vraag voor: de gevolgen, daar ginds verkregen bij honderden melaatschen, die beterschap voelden en waarvan enkelen zich geheel genezen verklaarden,... zullen die gevolgen blijvend en beslissend zijn?

Men weet dat die ziekte bloot staat aan op en neer's, aan tijden van stilstand die wel eens een bedriegelijke hoop kunnen wekken.

Daarom heb ik mij afdoende gegevens weten te verschaffen. Om met kennis van zaken te kunnen antwoorden allen die mij zouden ondervragen, heb ik een zoo volledig mogelijk onderzoek ingesteld. Ik heb een tot in bijzonderheden afdalend vragenboekje uitgegeven, en rondgedeeld aan alle melaatschen die mijn behandeling gevolgd hadden. Twee daartoe geschikte personen uit de plaats schreven in

zijn tegenwoordigheid de antwoorden van den zieke op; en alles werd onderteekend door hem en door de twee getuigen.

Zie hier de resultaten van dit onderzoek, *uitsluitend* voor zoover Maré betreft; voor de andere eilanden en voor het Groote Land zijn ze minder volledig, ofschoon even afdoend. Dus alléén op Maré werden 223 erkende en een dertigtal twijfelachtige lepralijders gevonden, benevens minstens evenveel lijders die hun kwaal verborgen houden, of zelf nog niet weten dat zij reeds besmet zijn. Wij komen dus op een aantal van zeker niet minder dan 280, en — willen wij hopen — niet méér dan 300. Dat geeft ongeveer 1 melaatsche op de 11 zielen. (Voor geheel Nieuw-Caledonië en onderhoorige eilanden kan men het aantal melaatschen (blanken en inboorlingen) wel schatten op 2500).

Van de 223 leprozen van Maré, waartoe mijn onderzoek zich uitstrekte, hebben er 136 mijn behandeling gevolgd:

6 waren daarmede ternauwernood begonnen;

5 konden op geen gevolg hoegenaamd wijzen;

20 namen slechts een geringe verbetering waar (hetzij dat ze de behandeling nog niet lang genoeg volgden, hetzij dat hun omstandigheden geen voldoende voeding veroorloofden; hetzij ten slotte dat ze waren aangetast door een andere ziekte, als b.v. tering of syphilis);

49 spreken van een *merkbare* verbetering;

41 verzekeren dat ze een *zeer groote* verbetering voelen en dat ze op den goeden weg der genezing zijn;

15 kunnen beschouwd worden als *bijna genezen*, daar alle blijken en kenmerken der lepra onder de behandeling ophielden. Trouwens, zij werden officieel gemachtigd weder terug te keeren in den schoot hunner familie en hun plaats te hernemen in den stam. Deze resultaten werden verkregen bij sommigen in 3 tot 4 maanden, bij anderen in 7 tot 8 maanden, en bij nog enkele anderen in een tijdsverloop van één jaar en meer. Dat hangt veel af van de soort van lepra, het weerstandsvermogen van den zieke, en den langeren of korteren tijd dat hij aan zijn kwaal leed.

Zullen die resultaten van blijvenden aard zijn?

Ik hoop het. Mijn ervaring gaat niet verder dan twee jaren, en het is verstandig af te wachten of de tijd haar zal bevestigen. Maar al schrijven wij *de helft* der resultaten af, dan houden wij toch nog een zoodanige verbetering in den toestand dezer ongelukkigen over, dat het ongetwijfeld de moeite waard is de proef nog eens op anderen te nemen.

Dit zeggende, mag ik mij beroepen op het getuigenis van een der meest beroemde specialiteiten op dit gebied: Prof. Dr. Ehlers van Kopenhagen. Hij is in 't bezit van talrijke afdoende ervaringen, en hij „beschouwt de chaulmoogra als het krachtigst geneesmiddel tegen de lepra, dat wij op dit oogenblik kennen."

Hij zelf deelde mij gevallen van genezing mede en voegde er bij:

„*De lepra is geneeslijk*, wij moeten het erkennen en het overal luide verkondigen, want wij hebben de theorie der Middeleeuwen overgenomen: dat er tegen de melaatschheid. . . . geen kruid gewassen is."

En — *het aantal melaatschen is legio*: omdat zij ver van ons zijn, hebben wij daarom minder verplichting tegenover hen?

Overigens, dank zij de verkeersmiddelen waarop wij ons heden beroemen; dank zij de aanhoudende uitwisseling tusschen de koloniën en haar hoofdsteden; dank zij het komen en gaan van handelaren, soldaten en zeelieden, breidt de melaatschheid zich uit. Hier en ginds, in de havenplaatsen, in de groote steden, ja zelfs op het platteland zijn er kleine haarden van melaatschheid ontstaan. De zieken verbergen zich, leven onbekend; zelfs hunne naastbestaanden vergissen zich vaak omtrent den aard der kwaal die hen verteert. In Europa overtreft het aantal *bewezen* gevallen reeds het cijfer 10.000, en dit geeft op verre na de werkelijkheid niet weer.

Maar de groote centra der melaatschheid zijn: de Indiën, Zuid-China, de Soenda-eilanden, Zuid-Afrika en enkele staten van Amerika: Mexico, Columbia, Guyana, Brazilië, enz. Voor enkele deelen der wereld is het zeer moeilijk een cijfer vast te stellen, omdat de juiste gegevens ontbreken; — van een land als Thibet, b.v. weet men zoo goed als niets; — toch komt men tot het schrikwekkende totaal van 735.000 leprozen. Voegt men daar één vierde aan toe voor de landen waaromtrent geen enkel cijfer bekend of zelfs te benaderen is, en voor alle onbekende gevallen, dan komt men op bijna *een millioen*.

Kunt gij u die lijdende menigte voorstellen? Die verminkten, dat uitvaagsel der wereld, dat alle staten uit hun midden wegstooten? Is dàt niet „het groote heirleger der ellendigen?"

Ver van hen afblijven, zich vrijwaren tegen een mogelijke besmetting, hen van de bewoonde wereld afsluiten, het merk der schande op hen drukken. . . . is het niet waar dat men dáár het eerst aan denkt en dáár het eerst naar handelt?

„Een klooster als gij Roomsch zijt; en zijt gij Protestantsch, dan een revolver," — was de cynische raad van een dokter aan de ouders van een melaatsch kind.

En in het Evangelie lezen wij: „En Jezus, met barmhartigheid innerlijk bewogen zijnde, strekte de hand uit, en raakte hem aan, en zeide tot hem: „Ik wil, word gereinigd! . . . ."[1]) „Voorwaar, Ik zeg u: voor zooveel gij dit een van Mijne minste broeders gedaan hebt, zoo hebt gij dat Mij gedaan. Ik ben krank geweest en gij hebt Mij bezocht. . . ."[2]) „Want indien gij liefhebt die u liefhebben, wat doet

---

[1]) Markus I : 40—42.
[2]) Matth. 25 : 40 en 36b.

gij boven anderen? . . . ."[1]) „Dit is Mijn gebod, dat gij elkander liefhebt gelijk Ik u heb lief gehad. . . ."[2]).

Eens bezocht ik een leprozenverblijf, en toen ik mij na den dienst onderhield met enkele zieken die om mij heen op een matje zaten gehurkt, zei ik tot een meisje van een jaar of 12, 13:

„En gij, mijn kind, wie zorgt er voor jou, wie houdt er van jou?"

En zij, haar oogen tot mij opheffende, zoodat ik meteen haar arm, door de lepra weggevreten gezichtje kon zien, antwoordde slechts:

„Niemand, mijnheer!"

Zij sprak de waarheid. Daar buiten was niemand die voor haar zorgde, niemand die haar liefhad; slechts enkele melaatschen, even arm als zij zelf, hadden medelijden met haar en deelden haar iets van het hunne mede.

O, en hoevele anderen zijn er nog die „niemand" hebben! Het is voor hèn, voor uwe broeders en zusters, dat ik deze regelen schrijf. Het is niet mogelijk dat gij ten aanschouwe van zulk een jammer onverschillig blijft!

O, ontfermt u .... *ontfermt u hunner!*

AANTEEKENINGEN.

I. De Lepra [3]) is een langzaam voortschrijdende ziekte, veroorzaakt door den zoogenaamden *bacil van Hansen*. Deze zetelt gewoonlijk in de nabijheid der huid, en daar veroorzaakt hij door zijn buitengewoon talrijke kolonies „leproma's", die naar buiten uit allerlei verschijnselen blijken. Tot op heden zijn alle pogingen tot het kweeken van den lepra-bacil vruchteloos gebleven. Verschillende proeven, op dieren genomen, hebben evenmin tot iets geleid. Te vergeefs heeft men er naar gezocht in den bodem, in het voedsel, enz., men zou daaruit wel moeten besluiten dat hij buiten het menschelijk organisme niet leven kan.

Het is bijna onmogelijk zich rekenschap te geven van het oogenblik, waarop iemand de lepra krijgt. Want tusschen dit oogenblik en de verschijning der eerste kenteekenen kan er soms reeds een geruime tijd verloopen zijn, van eenige maanden tot verscheiden jaren. Dat beteekent dat men nog zoo goed als niets weet van de *wijze van voortplanting* der lepra. Toch heeft mijn onderzoek mij een aantal oorzaken van besmetting doen ontdekken:

1e. Voor één derde der gevallen vond ik dat losbandigheid de oorzaak der ziekte was. Zoo kwam het dat menschen, die tegelijk door lepra en door onnoembare ziekten waren aangetast, haarden van besmetting werden.

2e. Een tweede oorzaak is het door elkander leven der Inlanders, opgehoopt in slecht geluchte hutten, slapend op onzindelijke matten. Daaruit is voor een groot deel de lepra der kinderen te verklaren.

3e. Zijn er nog verschillende andere oorzaken: het ruilen der kleederen (een onuitroeibare gewoonte bij Inlanders); het gebruik dat de een zijn pijp aan den ander geeft, evenals de zoogenaamde „poeti séréi", d. w. z.: kruiden, waaraan geneeskrachtige eigenschappen worden toegeschreven,

[1]) Matth. 5 : 46a en 47b.

[2]) Joh. 15 : 12.

[3]) Het is om te voldoen aan den wensch van verscheiden personen, dat ik hier, zonder de minste medische pretentie, deze enkele aanteekeningen maak. Ph. D.

worden fijngekauwd, en dit papje spuwt men uit op de wonden van een lijder; indien nu de „kruidenkauwer" een melaatsche is, kan men nagaan wat de gevolgen dezer geneesmethode zijn!

Doch ik herhaal: al deze oorzaken zijn nog slechts *veronderstellingen* — wel aannemelijk, maar nog niet op afdoende wijze bevestigd.

Overigens schijnt het wel dat sommige menschen de lepra niet kunnen krijgen, terwijl anderen er blijkbaar toe voorbeschikt zijn.

Melaatschen krijgen niet veel *kinderen*, en deze zouden waarschijnlijk niet worden aangetast indien ze, onmiddellijk na hun geboorte, van hun ouders werden verwijderd. Doch gewoonlijk zijn zij zwak en miezerig en heel slecht gewapend voor den strijd om het bestaan.

De voornaamste *openbaringen* of kenteekenen der lepra zijn: vlekken op de huid, knobbels of puisten, bobbels [1]), het uitvallen der haren van wenkbrauwen, baard en opperhuid, misvorming der handen (tot klauwen), verminkingen, wonden, en vooral de anesthesie of het gevoelloos worden van enkele lichaamsdeelen.

Deze kenmerken worden nu eens afzonderlijk, dan weer allen te zamen bij een en hetzelfde individu aangetroffen.

Op een gegeven oogenblik kan het lijden zeer hevig zijn: jeuk, scheuten, overgevoeligheid, en vooral zenuwpijnen; dan volgt een tijd van rust; de zieke vervalt in een staat van gevoelloosheid, het is hem als leefde hij in een zwaar lichaam dat niet van hem is. Dat is de cachexie, het langzaam wegsterven dat nu begint, en dat op hem valt als een kille schaduw, die hem van dag tot dag dieper omhult.

II. Het zou een groote onbillijkheid zijn, hier geen melding te maken — zij het slechts terloops — van de pogingen, aangewend door particulieren, vereenigingen of regeeringen,

TOT VERLICHTING VAN HET LOT DER MELAATSCHEN.

Een statistiek, zelfs gedeeltelijk, te geven, zou hier te veel plaats innemen.

Bij wijze van maatschappelijk voorbehoedmiddel hebben de regeeringen een zeker aantal wetten gegeven, en eenige asyls en hospitalen geopend. Maar redelijkerwijs kan men niet verwachten dat de melaatschen zich goedschiks zullen onderwerpen aan die afzonderingswetten; gewoonlijk doen zij dat eerst in den uitersten nood. [2])

Vereenigingen en particulieren daarentegen, zich plaatsend op het standpunt der liefdadigheid, hebben wonderen gewrocht. In onze Europeesche landen en elders, door de tusschenkomst van zendings- of andere genootschappen, heeft men duizenden melaatschen opgenomen en verpleegd, heeft men asylen, leprozengestichten, hospitalen geschapen, uitdeelingen van kleederen, verbandlinnen en voedsel gehouden.

Tot op de verst verwijderde stranden heeft de liefde van Jezus Christus een diep medelijden ingeboezemd voor die lijdende en verlaten wezens, voor die onterfden, voor die door de lepra verminkten.

---

1) „Bulles lépreuses".

2) Een geneesheer toonde mij eens een rotsachtig voorgebergte, waarop de administratie korten tijd tevoren een veertigtal leprozen had afgezonderd. „Er zijn er nu nog maar vier," voegde hij er bij.

„Zijn de anderen dood?" vroeg ik naïef.

Hij schoot in den lach. „Wel neen," zei hij; „maar omdat men eenvoudig vergeten had voor hun voeding te zorgen, denk ik dat zij naar elders zijn verhuisd om niet van honger om te komen."

Waarlijk, de som van al dit goede willen vertegenwoordigt een ontzaglijke inspanning... en toch, wat beteekent dit alles tegenover zoovelen! Denk eens aan: de statistiek heeft uitgemaakt dat in de Indiën slechts hoogstens twee van de honderd melaatschen eenige hulp en zorg ontvangen!

Maar men wordt steeds klaarder wakker, men houdt zich bezig met het lepra-vraagstuk, doctoren zetten hun onderzoekingen voort. Verleden jaar (1909) werd er te Bergen (Noorwegen) een medisch congres gehouden, dat uitsluitend de behandeling dezer kwestie ten doel had.

Deze geesel, de lepra, *moet* met liefde worden afgewend; de Christelijke Kerk, haar plicht inziende, *moet* het woord waar maken van haar Heer en Heiland: „Het Koninkrijk der Hemelen is nabij gekomen. Geneest de kranken, reinigt de melaatschen." [1])

De behandeling die goede resultaten gaf, is de volgende: [2])

1e. Men plaatse den lijder in een omgeving die het meest bevorderlijk is voor zijn lichamelijke gezondheid en zijn zedelijk welzijn, opdat hij de hoop en de blijdschap in zich voele herleven.

2e. Men geve hem een goede voeding, zonder te veel af te wijken van zijn gewoonten. Niet te veel nieuwe gerechten.

3e. Hij moet in de open lucht verkeeren en steeds, zonder zich te vermoeien, bezig zijn met werk dat hem belang inboezemt.

4e. Hij moet veel baden nemen, zoo mogelijk warm en liefst met gebruik van een of andere krachtige zeep (b.v. groene zeep). Kleederen en woning moeten uiterst zindelijk gehouden worden. En dan — afzondering, vooral in den eersten tijd der behandeling.

5e. Het preparaat „aïoeni" moet alle morgens vóór den eersten maaltijd worden ingenomen.

Bij dit geneesmiddel, waarvan zeer zuivere chaulmoogra het hoofdbestanddeel vormt, wordt steeds een maatglas gevoegd, waarop de te nemen hoeveelheid is aangegeven, benevens een gebruiksaanwijzing die alle mogelijke inlichtingen geeft.

Gewoonlijk voelt zich de zieke na een paar dagen als gebroken van vermoeidheid. Hij voelt zich ongemakkelijk, hij wordt door een groote slaperigheid overweldigd. Ten slotte vertoont zich een uitslag op de huid der zieke plaatsen en de wonden beginnen overvloedig te etteren. Daar moet hij zich niet ongerust over maken, maar stilletjes doorgaan met de behandeling. Die verschijnselen zijn de uitwerking van het geneesmiddel; kort daarna zal hij een merkbare beterschap waarnemen.

Mijn grootste wensch, mijn innig gebed voor mijn melaatsche broeders is: dat God weldra de onderzoekingen der geneesheeren en der geleerden bekrone met succès. Och, mocht toch spoedig het oogenblik aanbreken, dat wij een serum bezitten dat alle gevallen van lepra onfeilbaar geneest!

Maar is het niet natuurlijk en billijk, dat wij ons inmiddels bedienen van de bescheidener en langzamer, maar toch afdoende middelen waarover wij beschikken, om die arme lijders te verbeteren, te hervormen, te genezen wellicht?

Als het ware ondanks mijzelf tot dit besluit gebracht, en logisch gedwongen voort te gaan op den ingeslagen weg, blijf ik mijzelf ter beschikking stellen van allen die in dit vraagstuk belangstellen en er zich mede bezighouden.

---

[1]) Matth. 10:7—8.

[2]) Ik zeg hier *hoe het zijn moest*. Het spreekt van zelf dat onze arme leprozen van Maré en de naburige eilanden onmogelijk aan deze voorwaarden hebben kunnen voldoen.

Ik meen dat ik niet langer zwijgen mocht, daar „de Heer groote dingen aan ons gedaan heeft."

Mochten deze weinige bladzijden „Hem tot lof en eere zijn," en mochten zij wat meer liefde wekken voor onze melaatsche broederen!

PH. DELORD.
Pasteur-missionnaire. Orient-ville.
Lausanne (Suisse).

December 1910.

Vert. van NELLIE.
Voorschoten, Sept. 1911.

P. S. Mocht, na de lezing van het bovenstaande, iemand een geldelijke bijdrage overhebben voor proefnemingen op Java, dan wil ik die gelden *gaarne* in ontvangst nemen en opzenden aan ter zake bevoegden.

NELLIE.

NASCHRIFT.

Ik heb den Heer Delord gevraagd:

1e. naar den wetenschappelijken naam der plant waaruit men Chaulmoogra-olie trekt. Deze is: Gynocardia odorata;

2e. waar men die olie krijgen kan: bij alle groote apothekers en drogisten te Parijs, maar vooral te Londen. Maar — er is olie èn olie; doch op den duur leert men de zuivere wel onderscheiden van de onzuivere;

3e. naar zijn *formule*. Die gaf en geeft hij gaarne aan wezenlijk belanghebbenden: geneesheeren en zendelingen; maar daar verreweg de meeste melaatschen arme menschen zijn, zou hij liever niet zien dat het een duur handelsartikel werd.

Op verzoek der zendelingen van Oceanië gaat de Heer Delord zelf voort het geneesmiddel volgens zijn formule te bereiden. Voor 5 francs krijgt men een doos, voldoende voor een normale behandeling gedurende een maand. Die doos bevat:

½ liter preparaat
1 maatglas
1 fleschje pastilles
1 rol verbandgaas (gaze hydrophile)
1 doos speciale zeep
1 gebruiksaanwijzing in 5 talen.

Winst wordt hierop zoo goed als niet gemaakt. Er zijn er, zegt de Heer Delord, die de genezing der melaatschen door Chaulmoogra tegenspreken; maar in ieder geval brengt de behandeling daarmede een verbetering teweeg, die soms zeer na aan genezing grenst. Den dag dat hij mij schreef (30 Sept. 1911) had hij juist een brief ontvangen van een melaatsche uit Waadland, die hem zijn dankbaarheid betuigde omdat, dank zij zijn medicamenten, de ziekte allengs verdwijnende was. „Il est si heureux! Sa lettre „chante de joie,"" zegt de Heer Delord.

De Heer en Mevrouw Delord moeten voor de opvoeding hunner kinderen in Zwitserland blijven, ofschoon hun hart uitgaat naar hun inboorlingen, inzonderheid naar hun melaatschen.

Hun nader adres is:

Clos-Saïd. Chailly sur Lausanne.

Dit voor belanghebbenden die, b.v. op een reis in Zwitserland, den Heer Delord misschien zouden willen spreken. Hij stelt zich beschikbaar voor allen die het lot der melaatschen zouden kunnen en willen verzachten.

N.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Mr. D. Rutgers. Het Inlandsch Reglement. Leiddraad voor studie en praktijk. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1911. 8°. [472 blz. *f* 7.50 gebonden].

Dr. J. H. Bonnema. De beoefening der geologische wetenschappen in Nederland en zijne koloniën. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Rijksuniversiteit te Groningen op 22 Sept. 1911. Groningen, P. NOORDHOFF. 1911. 8°. [37 blz. *f* 0.50].

Adatrechtbundel III, bezorgd door de commissie voor het adatrecht. (Minahasa). Uitgegeven door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. Herdruk. 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1911. gr. 8°. [193 blz. *f* 2.—].

Handleiding voor den dienst der in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië; met tariefwet, tariefordonnantie en ordonnantie op de heffing en verzekering van genoemde rechten. Batavia, RUYGROK & Co. 1911. 8°. [185 blz.].

W. de Cocq Buning. Nederl.-Indisch Landbouw-Syndicaat Soerabaia. Vezelcongres met Tentoonstelling Soerabaia, 1911. De kapokhandel. Soerabaia, E. FUHRI & Co. 1911, gr. 8°. Met platen en graphische voorstellingen. [19 blz.].

G. F. J. Bley. Ned.-Indisch Landbouw Syndicaat Soerabaia. Vezel-Congres met Tentoonstelling (1911) te Soerabaia. De kapokcultuur op Java. Soerabaia, E. FUHRI & Co. 1911. gr. 8°. Met platen. [78 blz.].

Ch. Mac Gillavry. Ned.-Ind. Landbouw-Syndicaat Soerabaia. Vezelcongres met Tentoonstelling Soerabaia. 1911. Kapokcultuur op Europeesche ondernemingen en van de Inlandsche bevolking. Soerabaia, E. FUHRI & Co. 1911. gr. 8°. [12 blz.].

H. F. Roll. School tot opleiding van Inl. artsen. Leerboek der gerechtelijke geneeskunde. *IIe deel*: kindermoord; vergiftiging; overwachte, niet-gewelddadige dood. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij ['s-Gravenhage, M. NIJHOFF]. 1911. gr. 8°. Met illustraties. [452 blz. *f* 10.—].

Neerlands Indië. Land en volk, geschiedenis, bestuur, bedrijf en samenleving. Onder leiding van **H. Colyn.** *Afl. 13.* Amsterdam, Uitgevers-Mij. „Elsevier". 1911. 4°. [blz. 1—32; *f* 0.45].
Id. Afl. 14 [blz. 33—64; *f* 0.45].

[Ki **Padma Soesastra**]. Javaansche samenspraken. Met eene Inleiding door Dr. **D. A. Rinkes.** (Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen) [Batavia, Drukkerij „Papyrus"]. 1911. 8°. [79 blz.].

Het **bosch- en dienstreglement** van 1897 zooals ze werden gewijzigd en aangevuld tot 1910 met Aanhangsel. Samengesteld door **F. W. Snepvangers.** Semarang—Soerabaia—DenHaag, G. C. T. VAN DORP & Co. (1911). 8°. [124 blz. *f* 1.25].

Mevr. J. Kloppenburg—Versteegh. Wenken en raadgevingen betreffende het gebruik van Indische planten, vruchten enz. Semarang—Soerabaia—Den Haag, G. C. T. VAN DORP & Co., 1911, 8°. [324 en VIII blz. *f* 2.50].

Catalogus der Koloniale Bibliotheek van het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië en het Indisch Genootschap. 3e Opgave van aanwinsten sedert het afsluiten van den catalogus [door **W. C. Muller**]. 's-Gravenhage, M. Nijhoff. 1911. 8°. [VIII en 62 blz. *f* 1.—].

Verslag van den Sumatra-Staatsspoorweg en van de Ombilinmijnen over 1910. Batavia, Landsdrukkerij ['s-Gravenhage, M. Nijhoff]. 1911. 8°. Met grafische voorstellingen. [61 blz. *f* 0.60.]

A. Cabaton. Java, Sumatra, and the other islands of the Dutch East Indies. Translated and with a preface by **B. Miall.** With a map and 47 illustrations. London-Leipsic, T. Fisher Unwin. 1911. 8°. [376 blz. *f* 7.35.]

A. Maass. Durch Zentral-Sumatra. I. Band, I. Teil: Reisebericht. Erlebnisse, Funde, geschichtliche Rückblicke. II. Teil: Die Ethnographie der Kuantan- und Kamparländer. Mit 223 Abbildungen, 3 Photogravüren, XXII Tafeln, einer faksimilierten Bilderhandschrift und einer Karte. Berlin, W. Süsserott. 1910. gr. 8°. [XXXI en 851 blz. *f* 41.60. compl. Geb.].

Verslag der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië over het jaar 1910. Batavia, Landsdrukkerij ['s-Gravenhage, M. Nijhoff]. 1911. gr. 8°. Met platen en tabellen. [208 blz. *f* 5.—.]

T. J. Bezemer. Het verband tusschen de studie der talen en der volkenkunde van den O. I. Archipel. Rede gehouden tot opening zijner lessen als privaat-docent in het Javaansch, Maleisch en de volkenkunde van Ned.-Indië aan de Technische Hoogeschool, op 6 Oct. 1911. Wageningen, B. Wigman ['s-Gravenhage, M. Nijhoff]. (1911). 8°. [31 blz. *f* 0.30].

[**Dr. H. H. Juynboll.**] Ministerie van Binnenlandsche Zaken. Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. Verslag van den Directeur over het tijdvak van 1 Oct. 1909 tot 30 Sept. 1910. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. 1911. 8°. [59 blz.]

B. TIJDSCHRIFTEN. Enz.

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *11e jaar 1911. No. V.*
Aanteekeningen op de Begrooting van Ned.-Indië voor het dienstjaar 1912. (Algemeene opmerkingen, door J. E. de Meyier. — Justitie, door Mr. A. van Gennep. — Financiën, door J. J. Bekaar. — Binnenlandsch Bestuur op Java en Madoera, door J. G. van Heyst. Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen, door A. J. A. Engelenberg. — Europeesch onderwijs, door Th. C. G. Valette. — Inlandsch onderwijs, door Mr. C. Th. van Deventer. Eeredienst, door M. Joustra. — Landbouw, door een Outsider. — Burgerlijke Openbare Werken, door M. Ypelaar. — Gouvernementsbedrijven, door J. E. de Meyier. — Oorlog, door H. A. Kooij. — Marine, door J. W. Termijtelen.)

Eigen Haard. *37e jaarg. 1911. No. 40.*
Van 't oude Samarang en 't verjongde Semarang, door A. H. Plas (met afb.). — Bestrijding der Yawsziekte in Suriname, door F. P. Schuitemaker (met afb.).

De Ingenieur. *26e jaarg. 1911. No. 38.*
Geologisch onderzoek van Ned.-Indië, door H. G. Jonker. — Ingenieurs voor het mijnwezen in Nederlandsch-Indië.

Marineblad. *26e jaarg. 1911—12. Afl. 4.*
In Memoriam. A. E. Rambaldo, door T.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. Deel 96 (1911). Nos. 9—10.
Een kadaster voor 't inlandsche grondrecht. Verhandeling van M. L. M. van der Linden.

Het Nederlandsche Zeewezen. *10e jaarg. 1911. No. 19.*
Voor drie jaar naar de Oost (vervolg), door Z. — Vischvangst op Java en Madoera (vervolg).

Onze Eeuw. *11e jaar. 1911 Afl. 10.*
Koloniale politiek, door Dr. E. B. Kielstra (*slot*).

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel 41 (1911). Afl. 8.*
Ons tijdschrift, door J. C. Kielstra en C. Lulofs. — De herziening der politieke contracten ter Oostkust van Sumatra, door Mr. J. C. Kielstra. — De Fransche koloniale politiek (*vervolg*), door L. van Vuuren. — Coöperatie van Inlanders, door H. Carpentier Alting.

Het Nederlandsche Zeewezen. *10e jaarg. No. 20. 15 October 1911.*
Bananen, cultuur en transport, door H. — Voor drie jaren naar de Oost (vervolg), door Z. — Vischvangst op Java en Madoera (vervolg).

Buiten. Geïllustreerd Weekblad. *5e jaarg. 1911. No. 37.*
Van Java's tempelschoonheden (vervolg) [Tjandi Bening], door Joh. Brandenburg Jr. (met afb.).
Id. No. 39. Op meerdaagsche oefening, door W. van Kregten (met foto's van den Bromo).

Pintoe Perniagaan. *No. 25. Tahoen jang Kadoea.*
Pionierswerk in Nieuw-Guinea (met afb.) [door J. A. F. Blom].

Vragen van den Dag. *26e jaarg. 1911. Afl. 10.*
Uit het leven der Bataks, door Prof. Ch. A. van Ophuijsen.

Indologenblad. *3e jaarg. No. 1. Oct. 1911.*
De reorganisatie van het bestuurswezen in Indië. — De Islam en de beschaving, door Dr. C. Snouck Hurgronje. — Hedendaagsche beschouwingen over strafrecht en straf, door Mr. J. H. Carpentier Alting. — Sluit naturalisatie van den Inlander zijn opneming in de klasse der Europeanen in? door I. C. Vergouwen.

Weekblad voor Indië. *8e jaarg. 1910—11. No. 18.*
A. E. Rambaldo † (met portret), door M. v. G. — In Memoriam: A. E. Rambaldo, door W. J. v. d. Leemkolk. — Het tienjarig jubileum van het Blindeninstituut te Bandoeng (met afb.), door W. J. Giel (zie ook No. 19). — Indische penkrassen (vervolg), door Ofoei (zie ook No. 20). — Inlandsche kunstnijverheid ten huize van den Javaanschen architect R. M. T. Wrek Sodininggrat te Soerakarta, door Lem.
Id. No. 19. Franz Junghuhn (vervolg), door Augusta de Wit (zie ook No. 20). — De allernieuwste methode van critiek, door Jhr. de Kock. — Noerani. Uit het leven eener Sumatraansche, door W. K. van Daalen (zie ook No. 20).

Het Koloniaal Weekblad. *11e jaarg. 1911. No. 38.*
Gebrek aan ingenieurs in Nederl.-Indië, door L. H. S.
Id. No. 39. Irrigatie en landbouw op Java, door E. van Assen.
Id. No. 40 en 41. De instelling van een korps civiele gezaghebbers voor de Buitenbezittingen, volgens de plannen tot reorganisatie van het bestuurswezen in Ned.-Indië, door J. F. H. Schultz van Vlissingen.

Het Tijdschrift. *No. 1. 1 September 1911.*
Prospectief. — Juristerij en Jury's, door A. Hivernon. — Het astraal-drama in de Christus-mythe, door M. Henning. — Moet de Javaan geestelijk immobiel blijven? door Tjipto Mangoenkoesoema. — Het bankroet der ethica, door A. le Clerq. — Gemeente-politiek, door Mr. I. Hen.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel IV. Afl. 8. Aug. 1911.*
Boschbeheer in de Buitenbezittingen, door Salverda. — Eucalyptus, door Van Asbeck. — Kappen, zuiveren, plenteren, door J. C. v. R. Claasen. — Boschbrandbescherming in de houtvesterij Noord-Kradenan, door T. Timmer. — Algemeene opmerkingen over Kemlandingan, door A. Reilingh. — Korte beschrijving van in 1910 in werking gekomen houtvesterijen en de daarvoor opgestelde bedrijfsplannen. — Kemlandingan en wedoesan, door Th. Salomon. — Handel in teakhout, in het bijzonder in Nederland, door v. Z.

De Indische Mercuur. *34e jaarg. 1911. No. 38.*
Vezelcongres te Soerabaja. Literatuurberichten (vervolg; zie ook No. 40). — Over zaadkeuze bij Hevea, door C. J. DE VOGEL. — Maatregelen tot bescherming der rubberproductie in Brazilië. — Mededeelingen van het „Proefstation voor tabak".

Id. No. 39. De suikerhandel van Amsterdam van 1813 tot 1894, door J. J. REESE, besproken door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — De aanleg der lijn Cheribon—Kroja.

Id. No. 40. Over de kleur en het ziek worden van rubber, door C. J. DE VOGEL. — HART's handboek over cacaocultuur, door dr. J. DEKKER. — Insecten die in Hawii het suikerriet aantasten, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Een huis voor verlofgangers, door dr. J. DEKKER. — De peperspeculatie te Batavia. — Sinaasappel-plantage in Suriname.

Id. No. 41. Het berooken van caoutchouc, door dr. J. DEKKER. — Robustakoffie, wijze van bereiding en wijze van verkoop, door J. H. F. SCHMEDDING & ZOON. — Consulaire overeenkomst tusschen Nederland en China met betrekking tot de Ned. bezittingen en koloniën. — Boschexploitatie in Suriname. — Wereldproductie, verbruik en voorraden van cacao in 1910.

Teysmannia. *22e jaarg. 1911. Afl. 8.*
Een schets van de vegetatie in Kameroen, door Dr. F. C. VON FABER. — Zoetwaterflora en vischteelt, door C. A. BACKER. — Botanische excursies in de omgeving van Batavia, II—V, door Dr. K. KAMERLING. — Over het pekkig worden van rubber, door Dr. K. GORTER. — Onderzoekingen over kalkarmoede van den grond door middel van chemische analyse en van vegetatieproeven.

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Deel 51 (1911). Afl. 4.*
Het Geneesk. Tijdschr. voor N.-I., door W. A. BORGER. — Experimenteele „Vibrionendragers", door O. DEGGELLER. — Malaria als oorzaak van krankzinnigheid, door W. A. BETZ. — De waarde van de gistingsproef bij 46°, als hulpmiddel bij het wateronderzoek, door Prof. Dr. E. EIJKMAN. — Een geval van zwartwaterkoorts bij febris intermittens tertiana, door Dr. R. RÖMER. — Eenige resultaten met het cholera vaccin verkregen, door Dr. A. H. NIJLAND. — Tiende jaarverslag van het Koningin Wilhelmina Gasthuis voor ooglijders te Bandoeng over het jaar 1910, door Dr. C. A. WESTHOFF. — Statistisch overzicht van de sterkte, immigratie, mortaliteit en morbiditeit onder het mijnwerkerscorps te Billiton gedurende de laatste 50 jaren, in verband met het beri-beri-vraagstuk, door J. A. M. J. JENNISSEN. — Het wegen en de waarde der Wassermannsche reactie, door Dr. J. DE HAAN. — Een antwoord op den strijd over de creoline therapie, van Deggeller, door E. W. K. v. d. BORNE.

Korte berichten voor Landbouw, Nijverheid en Handel. *1e Jaarg. No. 21. 1 Sept. 1911.*
Extracten uit de Korte Verslagen over het 1e en 2e kwartaal 1911. — Korte aanteekeningen omtrent den handel in de zoogenaamde „Groote Oost" (*slot*).

Mededeelingen vanwege het Ned. Zendelinggenootschap. *Deel 55 (1911). 3e Stuk.*
Opmerkingen naar aanleiding van Prof. Dr. C. SNOUCK HURGRONJE's boek: Nederland en Islam. Lezing, gehouden door Dr. G. SMIT.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1911. Nr. 10.*
Zum fünzigjährigen Jubiläum der Batakmission. — Bilder aus der Batakmission: Ringsum den Tobasee II.

Centralblatt für Bakteorologie, Parasitenkunde u. s. w. *60. Bd. 1911. Heft 3/4.*
Die Gärungskrankheiten (Beri-beri, Scorbut, Barlowsche Krankheit, Cholera nostras u. a.), von J. H. F. KOHLBRUGGE.

Der Tropenpflanzer. *15. Jahrg. Nr. 10. Okt. 1911.*
Der Tabakbau in den Vorstenlanden auf Java, von Prof. Dr. H. MIEHE (*Fortsetzung*).

Beihefte zum Tropenpflanzer. *Bd. XII. Nr. 6. Okt. 1911.*
Die Kultur der Kokospalme, von H. ZAEPERNICK (mit Abbildungen).

Den Haag, 24 October 1911. W. C. MULLER.

De plannen tot desorganisatie van het Bestuur in Ned.-Indië.

DOOR

Mr. A. VAN GENNEP.

Wat bij de behandeling van dit onderwerp, zoowel in de officieele stukken als in de pers, telkens weer of liever altijddoor de aandacht trekt, is het op den voorgrond stellen van de belangen des *ambtenaars*. Het nieuwe bestuursstelsel werd uit ambtelijk plichtbesef naar aanleiding van ambtelijke bezwaren door ambtenaren uitgedacht, is alzoo doortrokken van zuiveren ambtenaarsgeest, en wordt thans door ambtenaren verdedigd of aangevallen met argumenten, bijna uitsluitend ontleend aan ambtelijke overwegingen, waarbij het ambtelijk belang op den voorgrond treedt.

Hiermede bedoel ik volstrekt niet iets afkeurends te zeggen, maar ik vestig slechts de aandacht op dit verschijnsel, opdat we ons daarvan goed bewust zullen zijn en dientengevolge meer onbevangen ertegenover zullen staan. Want veeleer dan dat ik in dit ambtelijk streven iets minderwaardigs zou meenen te bespeuren, zie ik er integendeel een gezonde en eerbiedwaardige uiting in van ambtelijke zelfkennis en zelfkritiek. Immers de bureaucratie in Indië is tot het besef gekomen, dat het zóó langer niet gaat, dat ze ons en zichzelf in een verkeerde richting heeft gestuurd en dat, als dit bestuur ons ten slotte niet op het strand wil zetten, een koersverandering „noodzakelijke eisch is des tijds". En nu behoeft men een stuurman wel niet uitermate dankbaar te wezen, als het blijkt, dat hij ons verkeerd heeft gekoerst, het eigen inzicht en de bekentenis daarvan door dien stuurman kunnen toch niet anders dan lof verdienen. Slechts zullen we dan voor het vervolg ietwat meer op onze hoede moeten zijn, dat hij zich, bij zijn goede bedoelingen, niet ook zélf misleidt. En waar nu, gelijk voorop gesteld, deze drang naar nieuwe lijnen geheel van ambtenaren uitgaat, is gevaar voor ambtelijke eenzijdigheid allerminst denkbeeldig.

De bestuurs-ambtenaar in Indië, die noch politiek noch staatsrechtelijk voldoende onderlegd is, en die eigenlijk gedurende zijn gansche loopbaan òf controleerde òf werd gecontroleerd, kan zich dat bestuur wel niet anders voorstellen dan als een groote hiërarchie, een nauw sluitend stelsel van ambtelijke machtsvolkomenheid, dat als een totebel door den Hollandschen visscher over Insulinde werd uitgecirkeld en waarvan de Gouverneur-Generaal de treklijn, de hooge ambtenaren het want en de lagere de mazen zijn. Kortom, een Indisch ambtenaar van B. B.

is, ik wil niet zeggen van nature en van huis uit, maar door opleiding en werkkring langzamerhand geworden, het type van een centralisatieman, een middenpuntzoekend heterocraat. Hij kan zich dus het bestuur bijna niet meer denken zonder centrale, die uit één punt naar alle richtingen haar stuwkracht zendt.

Nu is een dergelijk stelsel, wáár en in wélken vorm men het ook zoekt in de geschiedenis, steeds gebaseerd op *wantrouwen*, op de ervaring der menschelijke zwakheid en onvolmaaktheid, waarbij dan de centrale het tekort aan geestkracht en zedelijk bewustzijn reeds bij voorbaat moet aanvullen. En aangezien nu elk mensch maar een zeker quantum van energie verdragen kan, volgt hieruit, dat hoe grooter die energie van *buiten*, hoe kleiner ze van *binnen* is en omgekeerd, terwijl het een bekend psychisch verschijnsel is, dat wantrouwen ten slotte alle geestkracht doodt.

Geen wonder dat in een dergelijk bestuursstelsel de Regeering in Ned.-Indië zich met allerlei werk zag belast, dat zij ten slotte niet meer overzien en beheerschen kon, terwijl anderzijds de Residenten steeds meer aan zelfstandige bestuurstaak moesten inboeten, waardoor alle initiatief en zelfvertrouwen verloren gingen, en de liefde voor hun mooie en hooge roeping werd uitgebluscht. Dat dit euvel ook besmettelijk doorwerkte bij de lagere ambtenaren, is te verklaren en zoo werd het geheele bestuursorganisme niet veel anders dan een gehoorzame machine, waarin elk rad slechts draait, omdat het nu eenmaal de beweging der andere machinedeelen moet overnemen, terwijl het geheel zijn energie ontvangt van uit de centrale. Van organismen met eigen levenskracht, die onder eigen verantwoordelijkheid tot daden prikkelt, is weinig sprake meer en de depressie wordt zoo groot, dat ten slotte het ambtenaarscorps dreigt te verloopen.

Ziedaar ongeveer den toestand, terwille der duidelijkheid maar liever wat scherper geteekend, waarin thans hoog noodig verbetering moet worden gebracht. En deze is noodig, niet in de allereerste plaats ter wille van de ambtenaren, maar van het algemeen belang van Indië en dus ook van Nederland, omdat een bestuur, dat niet goed functioneert en waarin de bestaande en betaalde krachten niet tot haar vólle uitwerking kunnen komen, zoodat telkens langs indirekten weg weer naar andere, minder geëigende krachten moet worden omgezien om de machine in gang te houden, niet alleen verderfelijke invloeden wekt, maar ons ten slotte ook ruïneeren zou. Kortom, de bestuursinstallatie, die we thans in Indië hebben, wordt niet praktisch en economisch aangewend en werkt daarom *slecht* en *duur*.

Het is dus hoog tijd, dat hierin verbetering kome en de éénige vraag, die overblijft, is *hoe?*

Mij dunkt, dat probleem is nu toch niet zóó moeielijk, dat daarvoor steeds dikkere nota's en lange jaren van voorbereiding noodig zijn,

maar zonder wat durf en élan komt nu eenmaal geen enkele ingrijpende maatregel tot stand, maar het schijnt, dat die gewassen in de Indische ambtenaarswereld zijn gaan kwijnen. Als een deel van de geestkracht en van den tijd, die thans in Indië verbruikt worden aan het schrijven van — overigens veelal zeer lezenswaardige — adviezen, rapporten verslagen, memories, nota's met eerste en tweede en derde vervolgen, enz., waarvan alleen de lektuur reeds een zee van tijd kost en slechts door enkelen zal ondernomen worden, als al die kracht eens meer rechtstreeks kon worden aangewend voor de wél overdachte en onder eigen verantwoordelijkheid uitgevoerde **daad**, hetzij dan van wetgeving hetzij van bestuur, hoe oneindig veel krachtiger zou dan de Regeering zijn en hoeveel weldadiger haar invloed. En al zou het ook dán nog kunnen gebeuren, dat een enkele maal door onbevoegden werd misgetast, het gansche streven zou er juist dàn veel meer op gericht zijn het gevoel van persoonlijke verantwoordelijkheid en de capaciteiten aan te wakkeren, waar deze zich nu verslapen in lange droomnota's en eerst wakker worden als ze door anderen geklopt worden, omdat het tijd is om op te staan.....

Voor een goed inzicht in- en een juist oordeel over de thans aanhangige reorganisatie-plannen is wellicht niets zoo bevorderlijk als vergelijking, en vóór daarom op dit onderwerp nader in te gaan kan het nuttig zijn eerst eens te onderzoeken — zij het dan ook zeer summierlijk — hoe in Britsch-Indië het bestuur is ingericht. Weliswaar treffen we daar ginds andere rassen aan, maar zoo overwegend is dat verschil nu niet, dat dit op den bestuurs*vorm* van veel invloed zou kunnen zijn.

Het Britsch-Indische Rijk heeft een oppervlakte van meer dan 1,700,000 vierk. Eng. mijlen, met een bevolking van plm. 315 millioen zielen, en is ingedeeld in 13 provincies en 16 min of meer onafhankelijke Vorstenlanden, welke laatste hier voor ons doel verder buiten beschouwing kunnen blijven. De 13 provincies zijn zeer verschillend van grootte, gevolg van historisch geworden toestanden, waarvoor de Engelschman te allen tijde een groot respect heeft getoond, en hebben dus ook een zeer verschillend bevolkingscijfer, wat bij de zes voornaamste nog van 19 tot 52 millioen uiteenloopt.

Dat reusachtige rijk wordt geregeerd door een Gouverneur-Generaal, ook wel betiteld als „Viceroy", bijgestaan door een Uitvoerenden Raad (Executive Council), bestaande uit 6 gewone leden, benoemd door de Kroon en belast met de eigenlijke uitvoerende macht, en inderdaad ministers, staande ieder aan het hoofd van een eigen departement (Home; Revenue and Agriculture; Finance; Commerce and Industry; Education; Legislative), terwijl o. a. de legercommandant buitengewoon lid is.

Uit dien Raad is — en dit is zeer merkwaardig — door toevoeging van een bepaald aantal „additional" leden langzamerhand ook een *wetgevend*

lichaam gegroeid, speciaal belast met den wetgevenden arbeid, dat zich ten slotte geconsolideerd heeft tot een zelfstandigen Wetgevenden Raad, de „Supreme Legislative Council". Oorspronkelijk benoemd door den G. G., werden de leden later, toen de stem der publieke opinie luider begon te spreken en het noodig bleek ook de begrooting aan haar oordeel te onderwerpen, ten getale van 60, deels door den G. G. (n.l. 35) deels door speciale maatschappelijke organisaties (n.l. 25) gekozen, zoodat alle belangen zooveel mogelijk vertegenwoordigd zijn.

Behalve met den wetgevenden arbeid voor het geheele rijk, is dit college in hoofdzaak belast met het onderzoek der jaarlijksche begrooting, die door den Minister van Financiën (the Finance member of the Executive Council) met eene memorie van toelichting wordt ingediend. Nadat de Wetgevende Raad daarop gehoord is, de discussies gevoerd zijn en besluiten zijn uitgelokt, waarbij de tolrechten en het Leger buiten beschouwing moeten blijven, wordt de begrooting, door de Regeering al of niet conform gewijzigd, ten tweede male ingediend en heeft eene algemeene beraadslaging plaats, waarbij echter geen besluiten mogen worden genomen, terwijl in het algemeen elk voorafgaand besluit ook slechts het karakter draagt van een advies aan den G. G. in Rade en dus niet bindend is.

Overigens kunnen in dit wetgevend lichaam, waarin ook de Uitvoerende Raad zitting heeft, alle onderwerpen van algemeen belang, die niet bij de begrooting zijn te berde gebracht, in behandeling worden genomen en tot besluiten leiden, terwijl de leden het recht hebben om volgens bestaande regels interpellaties en vragen tot de Regeering te richten.

In de provincies, waarvan er verscheidene veel grooter dan Java zijn, is het bestuur verschillend ingericht, maar als type kan de volgende regeling gelden. Aan het hoofd staat een Gouverneur, benoemd door de Kroon, of een Luitenant-Gouverneur, benoemd door den G. G. onder goedkeuring van de Kroon, met naast zich een Uitvoerenden Raad, bestaande uit drie of meer leden, waaronder ook Inlanders, belast met het uitvoerend gezag in de provincie.

De Wetgevende Raad bestaat ook hier en is, evenals de Supreme Council, samengesteld door de toevoeging aan den Uitvoerenden Raad van een vijftigtal leden, die deels door den Gouverneur of Luitenant-Gouverneur, deels door verschillende corporaties gekozen worden (districtsraden, Mohammedaansche kiescolleges, landeigenaars, Universiteiten, Kamers van Koophandel, Suiker-syndicaat, etc.) en wel in zoodanige verhouding, dat het gouvernement niét over een ambtelijke meerderheid beschikt, terwijl ook Inlanders zitting hebben. De werkkring dier wetgevende Raden is in beginsel gelijk aan dien van den Supreme Council, met dit verschil alleen, dat hun taak zich niet verder uitstrekt dan de provincie, dat de wetten en begrooting de goedkeuring behoeven van den G. G. en geen onderwerpen mogen regelen van meer

algemeenen aard, of waarin door den centralen wetgever reeds *is* voorzien.

De provincie is verder verdeeld in districten, die elk hun afzonderlijke organisatie hebben en wier zielental (bijv. in de „United Provinces") van 750000 tot 1500000 verschilt, elders zelfs gemiddeld $1^3/_4$ en 2 millioen bedraagt. Die districten zijn de eigenlijke bestuurseenheden met aan het hoofd een „magistrate and collector", die alle uitvoerende macht en een deel der rechterlijke macht in zich vereenigt en een zeer uitgebreide en zelfstandige bevoegdheid heeft, welke zich door zijn alles overwegenden invloed in het district óók op wetgevend gebied uitstrekt. Want men verlieze hierbij niet uit het oog, dat zijn ambt dateert uit een tijd, dat de wetgevende en de uitvoerende macht nog *niet* scherp gescheiden waren en onder „uitvoering" dus niet verstaan werd het uitvoeren van de *wet*, maar van de Regeeringstaak, waarin het wetgeven begrepen is

„In India" — zoo schrijft Sir John Strachey, aan wien deze gegevens in hoofdzaak ontleend zijn — „he is, in many respects, the most important officer in the whole administrative hierarchy", terwijl hij verder ter illustreering van diens uitgebreide functies de navolgende woorden aanhaalt van Sir William Hunter: „The Indian collector is a strongly individualised worker in every department of rural well-being, with a large measure of local independence and of individual initiative. As the name of collector-magistrate implies, his main functions are twofold. He is a fiscal officer, charged with the collection of the revenue from the land and other sources; he is also a revenue and criminal judge, both of first instance and in appeal. But his title by no means exhausts his multifarious duties. Police, jails, education, municipalities, roads, sanitation, dispensaries, the local taxation, and the imperial revenues of his district are to him matters of daily concern. He is expected to make himself acquainted with every phase of the social life of the natives, and with each natural aspect of the country. He should be a lawyer, an accountant, a financier, and a ready writer of state papers. He ought also to possess no mean knowledge of agriculture, political economy, and engineering".

Elk district is onderverdeeld in 5 of 6 „subdivisions" onder Inlandsche hoofden en in hoofdzaak belast met de inning der belastingen en de regeling van landelijke aangelegenheden, alles natuurlijk onder toezicht van het districtshoofd.

Deze heeft echter voor zijn uitgebreiden werkkring een grooten staf van ambtenaren te zijner beschikking, waaronder in de eerste plaats de „joint magistrate", wiens functiën in hoofdzaak gelijk zijn aan die van zijn chef, die hem, al naarmate van het in hem gesteld vertrouwen, een grooter of kleiner deel van zijn taak overdraagt. Voorts de „assistant-magistrate", waarvan er in groote districten meerderen zijn, en eindelijk de „deputy collectors" en „deputy magistrates", meestal Inlanders,

die allen het districtshoofd in zijn werkzaamheden bijstaan, zijne bevelen overbrengen en ten uitvoer leggen en met de contrôle over hun bestuursgebied belast zijn.

Voor de *politie* is het district in divisies verdeeld, in elk waarvan een hoofdman met zijn constabels en verder bureau-personeel de belangen der politie behartigt, terwijl ook elk dorp zijn politie-hoofd heeft, staande het geheel onder een „superintendent" van politie met zijn inspecteurs, die weer ondergeschikt is aan den magistrate-collector.

Behoudens de gemeenteraden in de groote steden, bestaan er voor het platteland ook districtsraden, voor drie kwart gekozen door kiescolleges (de, Taluk boards) wier leden door het districtshoofd worden benoemd, die dan op zijn beurt bijna altijd door dien raad tot voorzitter wordt gekozen. Deze raden, waarin de districts-ambtenaren ex-officio zitting hebben, behartigen de locale belangen van het district, waartoe hun een deel der provinciale inkomsten wordt afgestaan, voorzoover hun eigen inkomsten onvoldoende zijn. Tot nog toe hebben die raden weinig voldaan, maar de Staatscommissie voor de decentralisatie in Indië heeft in haar rapport van 1909 op een krachtiger self-government aangedrongen. „We consider it undesirable", zoo luidt het op dit punt „to dissociate the Collector and his assistants from the work of rural boards, but we have propounded a scheme under which these bodies will have larger resources, more clearly defined functions, much larger powers within these, and consequently a more real *responsibility* for the success or failure of their administration. We insist on the predominance of an elected non official element, but recognise that the methods of selection must be adjusted to the varying circumstances of different areas".

Met het oog op de zeer groote macht der districtshoofden, waarvan er bijv. in de provincie „United-Provinces" met haar 47 millioen inwoners, verdeeld in 48 districten, alzoo 48 zijn, is het noodig gebleken tusschen dat groote aantal hoofd-ambtenaren en de provinciale regeering nog een schakel te leggen. Zoo zijn dan o. a. in genoemde provincie de 48 districten weer administratief gegroepeerd in 9 „divisions" onder de leiding van een Commissaris, die met zijn staf van ambtenaren in hoofdzaak belast is een soort superintendentie te voeren over de districtshoofden, zonder zich daarbij met de détails en de locale belangen in te laten. Zij zijn dus de traits d'union tusschen de districtshoofden en het provinciaal bestuur, terwijl alle stukken vice-versa door hunne handen passeeren en door hen daarover desnoodig rapporten en adviezen worden uitgebracht. Alleen in de provincie Madras, hoewel 41 millioen inwoners tellend, komen die Commissarissen niet voor en geschiedt de correspondentie der districtshoofden rechtstreeks met het provinciale gouvernement.

Resumeerende zegt Strachey: "The unit of administration in every province is the district; every district has its own organisation; the

province is a collection of districts, with the addition of the strong central authority of the provincial Government, which controls and gives unity to the whole".

Ziedaar in zeer korte trekken de bestuursinrichting van Britsch-Indië, voorzoover die voor ons onderwerp van belang kon worden geacht.

In welke richting gaan nu de nieuwe bestuursplannen voor Ned.-Indië? Beseffende, dat het uitvoerend gezag niet meer uitsluitend geïnspireerd kan worden van uit de centrale bureaux, wil men het grondgebied verdeelen in Gouvernementen met aan het hoofd Gouverneurs, wier bestuurstaak in karakter meer overeenkomst met die van den G. G. dan met die der Residenten zal vertoonen en die speciaal met de algemeene leiding van het uitvoerend gezag zullen belast zijn. De Residenten en dus ook de residenties wil men laten vervallen en daarvoor in de plaats stellen kleinere afdeelingen, met aan het hoofd afdeeling-chefs, die de „daadwerkelijke" bestuurders van Indië zullen zijn en wier taak aan die der tegenwoordige Residenten zal nabij komen „met uitzondering echter van diens politieke en *wetgevende* functiën en van de uitoefening *der algemeene bestuursleiding*", maar toch met „de ruimste mate van zelfstandigheid".

In die afdeelingen zullen dan verder *„voor de algemeene bestuursleiding"* een of twee Europeesche ambtenaren werkzaam zijn, die den titel voeren van Assistent-Resident, waardoor „de aard hunner functie geheel wordt weergegeven". (Bl. 4 en 17 der mem. van toel.)

Als ik dit alles goed begrijp, want heel duidelijk is het goochelen met die „algemeene bestuursleiding" *niet* [1]), dan zal dus de uitvoerende macht gedecentraliseerd moeten worden en voor een groot deel worden overgedragen aan de Gouverneurs, die voorts ook met het maken van gewestelijke verordeningen zullen worden belast. Zij zullen dus voor hun gewest de maatregelen van bestuur en de verordeningen vaststellen, die dan verder door de Residenten en hun Assistenten „daadwerkelijk" zullen worden uitgevoerd en gehandhaafd.

Is deze opvatting juist — en ik zie geen ándere — dan volgt hieruit, dat de Gouverneur een zèèr uitgebreide regeermacht zal krijgen en de Resident niet veel anders zal zijn dan diens gehoorzame dienaar, die aan de hem van bovenaf gegeven instructies en bevelen uitvoering zal hebben te geven, waarin ze dan door de Assistenten worden bijgestaan. Wat hierbij van hun „ruimste maat van zelfstandigheid" zal overblijven, is mij niet duidelijk, tenzij deze bestaat

---

1) Met schrik vraag ik mij af, hoe iemand, die een zóó onklaar en verward beeld van de door hem zelf voorgestelde bestuursinrichting blijkt te hebben, dat hij aan den assistent-resident wél, maar aan den resident, die door gene geassisteerd moet worden, géén deel geeft in de „algemeene betuursleiding", hoe zoo iemand met de verwezenlijking van die plannen zou kunnen belast worden.

in hun zelfstandig *beleid*, dat nu eenmaal door elk bestuursambtenaar, ook door een aspirant-controleur, moet worden in acht genomen. Voor zelfstandig *willen* en *handelen* zal echter geen plaats meer overblijven, want zij missen èn wetgevende èn eene algemeene uitvoerende macht, die zij hebben moeten afstaan aan den Gouverneur, terwijl zij daarenboven bij hun „daden" nog voortdurend op hun vingers zullen worden gekeken (en getikt) door den bestuurs-adviseur, die den Gouverneur ter zijde staat. Zij zullen dus in waarheid niet veel anders zijn dan Controleurs *in het groot*.[1])

Daartegenover zullen de Gouverneurs een bijna onbeperkte zelfstandigheid erlangen, alleen nog gecontrabalanceerd door den G. G. en door den Gouvernementsraad, die eens of tweemaal in het jaar zal vergaderen, terwijl de Gouverneurs een gebied onder hun bestuur zullen krijgen, veel grooter dan Nederland.

Mij dunkt, als men nu tòch eenmaal aan het reorganiseeren gaat en alles omver wil halen, zoodat we, om zoo te zeggen, den bestuursvorm maar „voor het kiezen" hebben, een bestuursvorm, als hierboven geschetst, allerminst verkieslijk is. Want het is duidelijk, dat we daarmede van Scylla in Charybdis vallen en de bureaucratie eerst dán haar ware triomfen zal vieren. Immers die alleen staande Gouverneur zal in onze ambtenaarswereld in Indië òf uitgroeien tot een onverdraaglijk despoot, waartegenover alle lagere ambtenaren ja en amen zeggen, òf blijven een papieren Gouverneur, die wel goed *wil* maar niet *kan* en niet *durft*, omdat het hem virtualiter ónmogelijk zal zijn de steeds toenemende belangen en nooden van een zóó groot gebied goed of zelfs maar voldoende te overzien. En nu zou men aan dat bezwaar wel eenigszins te gemoet kunnen komen door hem in plaats van één bijv. *vier* adviseurs te geven (de geldkwestie beschouw ik in belangrijke zaken als bijzaak) en die in Rade te vereenigen, maar dan blijft toch nog altijd als groot en grootste bezwaar over, dat door die Gouvernementen het werk aan de centrale bureaux wél zal verlicht, immers verplaatst worden, maar Indië niet zal krijgen, wat het alleen behoeft: decentralisatie van bestuur. Want wat voor verschil maakt het nu uit, of bijv. Java door één centrale dan wel door *drie* wordt beheerscht, waar elk dier Gouvernementen grooter is dan Nederland en ongeveer 9 millioen inwoners zal tellen? En wat stelt men zich nu voor van de vruchtbare werkzaamheid van een Gouvernementsraad, die uit een zóó uitgestrekt gebied eens of tweemaal in het jaar wordt bijeengeroepen, indien zijn werk nog in iets ánders zou moeten bestaan dan in de behandeling der begrooting? Kortom de aanhoudende voeling met de maatschappij, die

[1]) Weet de ontwerper wel, wat „wetgeven" eigenlijk is en dat bijna alle zoogenaamde „atoerans" en „prentah's" van de tegenwoordige bestuursambtenaren binnen het gebied der wetgeving vallen? Die bevoegdheid zal nu zelfs aan de Residenten worden afgenomen.

aan de Regeering alleen kracht en leven kan geven en die de essentie, het levenselixir is eener gezonde decentralisatie, is in dat stelsel tot een absoluut paskwil geworden, veel méér nog dan in het huidige.

Het gebrek van dat nieuwe stelsel is, dat het niet steunt op een juist motief en daarom zijn rationeelen grondslag mist. Want wat is hier de toedracht en welke is hier de loop van oorzaak en gevolg? Mij dunkt déze: Aan de Residenten, die volgens hun oude instructie een zéér groote en zelfstandige macht kunnen uitoefenen, die *principieel niet* van die der thans voorgestelde Gouverneurs verschilt, heeft men in verloop van tijd die macht daadwerkelijk afgenomen, waardoor de tegenwoordige wanverhouding is ontstaan in de verdeeling der uitvoerende macht. Om hierin tegemoet te komen wil men thans Gouverneurs in het leven roepen met principieel dezelfde bevoegdheid, niet der tegenwoordige, maar van de vroegere Residenten, zoodat het eenige verschil tusschen den thans voorgestelden en den voorheen bestaanden toestand inderdaad déze is, dat we nu Residenten met den titel van Gouverneur krijgen over veel te groote gewesten. Men heeft dus, met den bestaanden toestand voor oogen, wél principieele veranderingen willen maken, maar in plaats van die te zoeken in eene reconstructie en het rechtsherstel der residenties, eenvoudig nieuwe bestuurseenheden uitgedacht. In plaats dus van aan de Residenten *terug te geven*, wat hun toekwam, geeft men thans die macht aan de Gouverneurs. Een redelijk motief bestaat daarvoor niet, want dat we voor Java — altijd na een betere bestuursopleiding — wèl 40 bekwame „daadwerkelijke" bestuurders zouden kunnen vinden, maar geen 17 bekwame Residenten, is een motief, dat niet weegt [1]). En eenig ander motief voor de schepping der Gouvernementen zal in de mem. van toel. vergeefs worden gezocht.

Wie nu verder die mem. van toel. met aandacht leest, zal ontwaren, dat het Engelsche stelsel den schepper der nieuwe bestuursplannen voor oogen moet hebben geschemerd. Vandaar toch de Gouvernementen, vandaar de „districten" als nieuwe „bestuurseenheden" en vandaar ook die nieuwe districtshoofden, die zoogenaamd een „ruime mate van zelfstandigheid" zullen krijgen en de „daadwerkelijke bestuurders" zullen zijn. Al dat m. i. heele mooie in het Engelsche stelsel tracht men nu met *woorden* te benaderen, want inderdaad gelijkt de magistrate-collector op onzen nieuw geschilderden Resident als een Koning op uw dienstwilligen dienaar. De parallel kan na het voorafgaande een ieder verder voor zichzelf trekken.

Het Engelsche stelsel is, evenals het onze, historisch gegroeid en daarom logisch en rationeel. Daar vinden we in de provincies, die veel grooter zijn dan de hier bedoelde Gouvernementen, een volledig geoutilleerde bestuursinrichting met haar uitvoerende en wetgevende

[1]) Zie mijn artikel in de *Nieuwe Courant* dd. 16 October 1911, ochtendblad.

machten voor het geheele gebied [1]) en heel ver daaronder ambtenaren, die met de grootste zorg uit de beste Engelsche elementen gekozen worden, met een enorme macht in elken tak van dienst, zelfs in den rechterlijken. Die mannen zijn de eigenlijke regeerders van Indië, omdat ze, gesteund door hun assistenten, hun gebiedsdeelen duidelijk kunnen overzien en door al hun bemoeiingen in voortdurend en nauw contact met de bevolking staan, wier behoeften en nooden zij niet alleen behoeven aan te hooren, maar ook, voorzoover dat aan het bestuur gegeven is, kunnen bevredigen. En hiermede niet tevreden, openbaart zich thans in Engeland een richting, die een nóg krachtiger zelfbestuur wenscht, aan de districtsraden méér middelen ter beschikking wil geven en hen meer rechtstreeks gekozen wil zien door het volk.

Die Engelsche districten, die, zooals boven vermeld, een bevolking hebben van 1,500,000 en meer, komen, wat hun oppervlakte en bevolkingscijfer betreft, vrijwel overeen met onze residenties, waarvan er slechts zes, de dichtst bevolkte, een zielental hebben van meer dan 2 millioen, terwijl er zeven onder het cijfer 1,500,000 blijven. Mij dunkt, er bestaat dus, ook met het Engelsche voorbeeld voor oogen, niets geen aanleiding die gewesten thans prijs te geven en de eigenlijke regeeringstaak te leggen in handen van drie Gouverneurs, elk over negen millioen zielen, verdeeld in absoluut willekeurige gebiedsdeelen, die te *klein* zijn om bizondere regelingen te behoeven, afwijkend van de centrale regeeringsmaatregelen en daarentegen weer veel te *groot* om de locale behoeften naar eisch te regelen en te voorzien.

Kortom, het begrip „zelfbestuur", welks deugdelijkheid thans op Java wel algemeen aanvaard wordt, is door den ontwerper der nieuwe plannen in het geheel niet begrepen, in ieder geval volkomen miskend, en met *zijn* Gouverneurs gaan we op dien weg geen stap vooruit, maar achteruit.

Overigens spreekt het vanzelf, dat deze slotsom niet voor de Buitenbezittingen geldt, waar een sterk gecentraliseerd gezag vooralsnog niet kan worden gemist, al zal ook daar aan de Residenten meer vrijheid moeten worden gelaten. Vermoedelijk zullen dan ook de nieuwe plannen meer geïnfluenceerd zijn door de kenners der Buitenbezittingen,

[1]) Die Indische provincies met haar 30, 40 en 50 millioen inwoners zijn dus in geen enkel opzicht met onze residenties (of Gouvernementen) te vergelijken en ook haar *finantiëele* decentralisatie heeft voor onze residenties weinig of geen belang. The time will come — zegt Strachey en daarmede is het groote verschil verklaard — when each great province of India will be virtually almost *a separate state*. Deze opmerking raakt ook een gedeelte der zeer belangrijke nota, die in 1901 door den heer J. B. van der Houven van Oordt over het Britsch-Indische bestuursstelsel werd uitgebracht en die inmiddels ook verouderd is. Onze Gouvernementen (op Java) of residenties zullen nooit worden „separate states" en het Engelsche bestuur heeft dus voor zijn 315 millioen inwoners tegenover het onze ééne verdieping meer, die voor ons buiten beschouwing kan blijven en ons nooit tot model kan dienen.

voor welke ze veel goeds bevatten, dan door de bestuurs-ambtenaren op Java, waarvoor ze niet passen.

Is hiermede aangetoond, dat, althans op Java, aan Gouvernementen niet alleen geen behoefte bestaat, maar deze ook op de ontwikkeling van land en volk belemmerend zouden inwerken, de vraag blijft, *hoe* dan in de bestaande gebreken moet worden voorzien? Het antwoord op die vraag ligt thans vlak voor de hand. En als de reorganisatie-plannen, gelijk zoo veel plannen in Indië, niet reeds van ouden datum waren, immers dateeren van vóór de decentralisatiebesluiten, dan zou thans ook in *die* richting wel naar de oplossing gezocht zijn. Het schijnt echter, dat hier op oude stokpaarden wordt doorgereden, terwijl er jonge en krachtige paarden op stal staan. En als die jonge dieren thans slecht gereden worden, dan ligt de fout niet bij hen, maar bij den koetsier, die door echt Indischen centralisatiegeest bevangen de teugels niet durft vieren. Eerst als dát gebeurt, zal blijken, hoe een zachte hand wonderen doet, hoe mooi de beestjes in het span zullen loopen en hoe gelijkmatig ze zullen trekken.

Waar zoowel de uitvoerende als de wetgevende macht op Java tot voor korten tijd feitelijk zuiver gecentraliseerd waren en daarin alleen nog eenige verdeeling gebracht werd door de bestuurstaak der Residenten, die weliswaar „beurtelings wetgever, rechter, bestuurder en in de laatste qualiteït geenszins alleen uitvoerder van hooger bevelen, doch zelfstandig vertegenwoordiger van het gezag" [1]) heeten, doch dat in werkelijkheid niet meer *zijn*, en waar in 1905 aan de gewesten en onderdeelen van gewesten eigen geldmiddelen en *autonomie* in uitzicht werden gesteld, daar volgt reeds hieruit, wát we in dat nieuwe staatsorganisme missen, nml. een passende verdeeling van het *uitvoerend* gezag. Ziedáár de teere plaats, den Achilleshiel, van onze bestuursinrichting in Indië, waarop het volle licht dient te vallen. Want door de decentralisatiebesluiten is hierin niet behoorlijk voorzien en de centrale wilde hier niet afgeven, wat ze eenmaal bezat. Gevolg was, dat niet de nieuwe rechtspersonen, maar de Gouvernements ambtenaren met de gansche uitvoering bleven belast [2]) en dat, waar die taak, gelijk boven uiteengezet, door de capitis diminutio der Residenten duchtig was gecentraliseerd, niet alleen de Residenten maar ook de centrale bureaux onder al het schrijfwerk bezweken. Wat ons dus thans te doen staat, is niet anders dan dit: de gewestelijke instellingen óók belasten met een groot deel der *uitvoerende* macht, de taak ten onzent van de Gedeputeerde Staten.

[1]) De Louter, Staatsrecht van Ned.-Indië, 5e druk, bl. 210 en 211.

[2]) Art. 19 en 19a der Locale raden-ordonnantie zijn alleen toepasselijk op locale verordeningen en verleenen dus slechts een zeer beperkte „uitvoerende" macht.

„Men kan de waarde en de beteekenis van de werkzaamheid, in ons staatsrecht aan de Ged. Staten opgedragen, nauwelijks hoog genoeg aanslaan. Rechtstreeks of zijdelings betrokken in de uitvoering van de meeste wetten, is hun ambt een van de groote middenpunten onzer ingewikkelde en moeielijke administratie", schrijft prof. Buys in zijn Grondwet (Dl. II bl. 146). Welnu, die ingewikkelde en moeielijke administratie doet zich, zij het dan ook van anderen aard, ook in Indië voor en in de naaste toekomst zal ze zeker nog zwaarder worden. Geen wonder dus, dat de Residenten op den duur tegen hun taak niet bleken opgewassen en inplaats van hun alstoen een steunpunt te geven *in* hun gewest, waar het noodig en op zijn plaats was, heeft men dien steun gezocht bij de centrale bureaux en daarmede de geheele bestuursinrichting ontwricht met de bekende noodlottige gevolgen.

Eigenaardig, dat ook hier Engeland weder tot een praktischer oplossing is geraakt. Want ook daar heeft men ingezien, dat noch de Gouverneurs noch de districtshoofden het werk alleen meer afkonden en daarom aan de eersten een Uitvoerenden Raad toegevoegd, een maatregel die voor de meeste provincies eerst dateert van 1909, en aan de laatsten een dubbelganger gegeven in den „joint magistrate", behoudens zijn assistenten en verderen grooten staf.

Hoe bij ons op Java de oplossing zal moeten gezocht worden, is een vraag voor eene verschillende beantwoording vatbaar, en mogelijk dat hier de Residenten zélf van advies kunnen dienen. Stellig zou het ook aanbeveling verdienen den werkkring der districtshoofden in Engelsch-Indië eens van nabij te bestudeeren, want het is mógelijk, dat ook daar naar een nog betere oplossing wordt gezocht, zooals het rapport der Decentralisatie-commissie vermoeden doet. „The boards", zoo luidt het daar met betrekking tot de districtsraden, „have practically become a department of the Government administration; their work is done by the official element with the boards themselves, or by Government departments at the boards' expense; their proceedings are subject to excessive outside control; and in present circumstances they can never become, as Lord Ripon intended them to be: effective instruments of local self-government".

Gelijk hierboven reeds meegedeeld (bl. 6), acht de genoemde Commissie het echter niet wenschelijk „to dissociate the Collector and his Assistants from the work of rural boards" en ook voor Java kan daarvan geen sprake zijn. Zoolang het particulier element in onze Raden nog weinig geneigdheid vertoont zich met bestuurszaken in te laten, zal in die richting voorshands geen goede oplossing worden gevonden. Voorloopig zullen dus wel alleen ambtenaren met die uitvoerende taak belast moeten worden, maar dezen zou ik dan ook, met den Resident aan het hoofd, geconstitueerd willen zien tot een speciaal college van drie of vier personen, waaraan als zoodanig de

uitvoerende macht in de Residentie werd opgedragen en dat dus m.a.w. belast werd niet alleen met de uitvoering van alle gewestelijke en een deel der *algemeene* verordeningen [1]), maar ook met alles, wat binnen de grenzen der wet (en der Residentie) tot den regelmatigen gang van het bestuur en de vrije uitoefening van het staatsbedrijf behoort.

Hierdoor zal dan zoowél de taak der centrale bureaux aanmerkelijk worden verlicht als vooral ook de macht der gewesten belangrijk versterkt worden, terwijl we tegelijk zullen krijgen, wat we zoeken en noodig hebben: geen in schijn maar in werkelijkheid gedecentraliseerd bestuur, dat met de locale behoeften kan rekening houden, bestuurders en bestuurden dichter bij elkander brengt en gemakkelijker in beweging wordt gezet dan het langzame en logge staatslichaam of het veel te groote Gouvernement.

Rest de vraag, of die colleges te vormen zijn? Mij dunkt van wél en zelfs zonder extra-kosten, al zal het particulier en ook het Inlandsch element, dat daarin op den duur noodig zal zijn, voorloopig nog slechts sporadisch vertegenwoordigd kunnen zijn. Waar we echter bij de nieuwe richting, waarin aan het Inlandsch element een veel grootere zelfstandigheid zal worden gegeven, een belangrijk overcompleet aan Assistenten en Controleurs zullen krijgen, zullen in de eerste plaats uit dát corps de elementen moeten gerequireerd worden om in die colleges zitting te nemen. En als we dan aan die betrekking een wat hooger traktement verbinden dan de Assistent-Residenten thans ontvangen, zal zoowel voor het veel kleiner aantal Controleurs de promotiekans verbeterd als de aantrekkelijkheid van de bestuursloopbaan verhoogd worden. Want ik zou niet meer dan ongeveer 80 Controleurs op Java en Madoera willen behouden, teweten in elk regentschap één.

Resumeerende, is mijn conclusie:

Dat de reorganisatie, die thans wordt voorgesteld, ten opzichte van Java en Madoera, in zijn hoofdlijnen is defect, omdat ze:

1. In de Gouvernementen bestuurseenheden schept, die wèl verplaatsing van centralisatie, maar, omdat ze veel te groot zijn, geen vruchtbare *de*centralisatie zullen brengen.

2. Alleen aan de belangen der centrale bureaux en der ambtenaren tegemoet komt, doch de maatschappelijke belangen, die een goed ingericht zèlfbestuur eischen, volkomen miskent.

3. In plaats van de historisch gegroeide Residenties te versterken en ten opzichte harer uitvoerende macht beter te organiseeren, deze zonder eenig redelijk motief totaal vernietigt, en alzoo — kort samengevat — niet is een *re*organisatie, maar een *des*organisatie van bestuur.

Den Haag, November 1911.

---

[1]) Zie de artt. 127, 128 en 129 der Provinciale wet, 1905, S. 210.

Aanteekeningen over de vroegere inlandsche goudindustrie in de Lebongstreek.

DOOR

P. HÖVIG.

Onder de Lebongstreek wordt in de wandeling verstaan dat gedeelte van de residentie Benkoelen waarin de bekende mijnen van de goudmaatschappijen Redjang Lebong, Ketahoen, Simau enz. gelegen zijn. Lebong is de plaatselijke uitspraak van het maleische woord Robang waarmede een mijn bedoeld wordt.

Hoofdplaats van de streek is het marktvlek Moeara Aman op ong. 72 K.M. hemelsbreedte N. N. W. van de havenplaats Benkoelen gelegen, waarmede het door een 156 K.M. lange weg verbonden is.

Toen de eerste europeesche prospectors [1]) de Lebongstreek bezochten, troffen zij geen inlandschen mijnbouw meer aan, maar wel was de bevolking bekend met de aanwezigheid van talrijke mijnwerken van een vroegere periode.

Op hunne aanwijzingen werden deze onderzocht en leidde dit tot het vinden van de nu in exploitatie, gedeeltelijk nog in onderzoek, zijnde ertsafzettingen.

Bij latere navraag bleek de bevolking de geschiedenis dezer oude industrie, zoowel bij mondelinge overlevering als in geschrifte, goed bewaard te hebben. In het onderstaande heb ik getracht een kort overzicht te geven. Vooraf wil ik opmerken dat het mij bij de verzameling der gegevens hoofdzakelijk te doen was zooveel mogelijk de namen en de approximatieve ligging dier oude werken te weten te komen, zoodat niet meer aandacht geschonken werd aan historie en chronologie dan noodig leek.

Voor iemand die daar echter belang in stelt, is in de Lebongstreek nog een interessant arbeidsveld te vinden. [2])

---

[1]) De heer Cassel, toenmaals administrateur van het koffieland Toeban Ajam bij Tjoeroeb, was de eerste.

[2]) Bij het verzamelen der gegevens ondervond ik zeer veel hulp van Soeta Maroean van Mokko Mokko.

Omstreeks het midden der 18e eeuw zond de toenmalige Sultan van Pagar Roejoeng: Daulat Makkoeta Alamsjah, een nakomeling van Sultan Iskandar Zoelkœrnaini[1]), een zijner hoofden, genaamd Imbang Djaja, uit om een inspectiereis te maken naar Koerintji en Djambi, met de speciale opdracht om alle streken te onderzoeken die hem geschikt leken voor mijnontginningen en zoo mogelijk nieuwe goudvelden te ontdekken.

Hij vertrok met 4 onderhoofden en vele volgelingen op zijn reis, die zou blijken een ware gelukstocht te worden.

De uitrusting van de toenmalige opspoorders was eenigszins anders dan tegenwoordig, want behalve de onmisbare, „doelang"[2]) namen zij een zwarten hond, een witten boschhaan (beroego poetih) en een boeroeng poejoeh[3]) mede, die door hunne geluiden de noodige aanwijzingen zouden verstrekken.

De reis ging eerst door Korintji waar grenzen geverifieerd werden en bergen op hun rijkdom aan mineralen werden onderzocht. Niet zonder succes; want op den Goenoeng Mandi Oerai bij de doessoen Hiang werd eene aanmerkelijke hoeveelheid goud verkregen. Van hier werd de tocht voortgezet over Limoen en Batang Asai naar Djambi, waar het gewestelijk hoofd den last kreeg zijn doessoens te vergrooten en te verbeteren en bijzonder zijn aandacht te schenken aan goudontginningen. Om een en ander op dreef te brengen verbleef Imbang Djaja hier eenigen tijd en liet zijn volgelingen exploreeren met het resultaat dat eenige niet nader genoemde goudvindplaatsen ontdekt werden. Hiermede echter niet tevreden trok hij in westelijke richting, overschreed den Barisanketen en volgde de Soengai Seblat, die op den gelijknamigen ± 2400 M. hoogen berg ontspringt, stroomafwaarts.

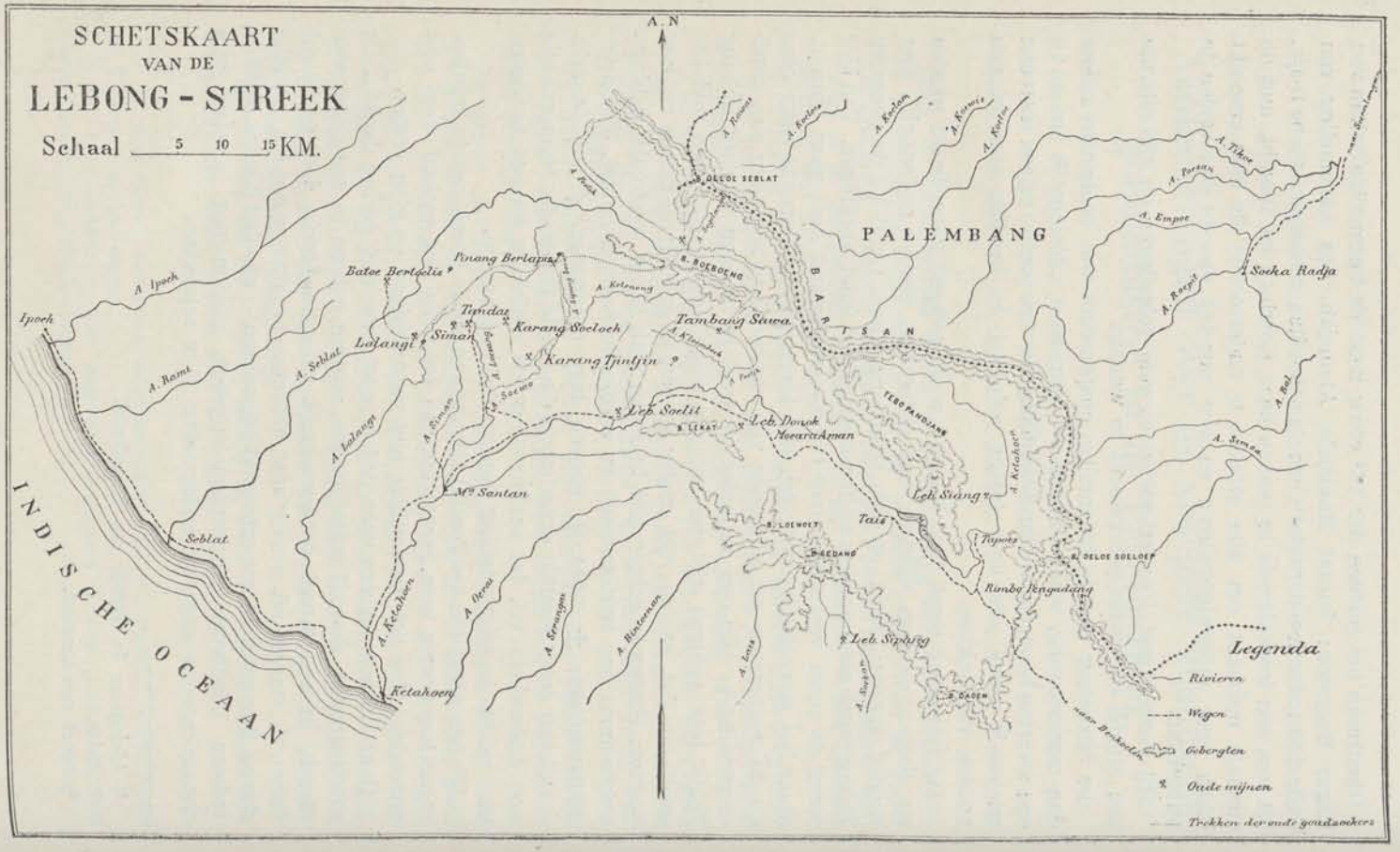
Ook hij deed dezelfde ervaring op, die menig prospector tegenwoordig nog ondervindt n.l. dat schijnbaar goede indicaties kunnen bedriegen en vreugde in teleurstelling kunnen doen verkeeren.

Bij een zijtak (de Aer Poetih) gekomen begon de boschhaan te kraaien, maar hoe ijverig men zocht; het zoo begeerde gele metaal werd niet gevonden. Men liet zich echter niet ontmoedigen en ging verder.

Over de energie van deze lieden moet men niet gering denken. De moeilijkheden die zij ondervonden moeten hebben in een onbekende streek, in een woest ontoegankelijk gebergte, bedekt door een dicht oerwoud, waarin zij, zoover niet olifanten- of rhinocerospaden – welke dieren hier naast tijgers onbeperkt heerschten — gevolgd konden worden, iederen handbreed wegkappen moesten, zouden nog in staat zijn menig modern uitgerust onderzoeker af te schrikken.

---

[1]) Alexander de Groote van Macedonië.
[2]) Batea.
[3]) Soort van kwartel.


SCHETSKAART
VAN DE
LEBONG - STREEK
Schaal 5 10 15 KM.
N.
PALEMBANG
BARISAN
INDISCHE OCEAAN
Batoe Bertoelis
Penang Berlapis
Ipoch
Soeka Radja
Tambang Slawa
Karang Soetoch
Karang Tjintjin
Leb. Soelit
Leb. Siang
Leb. Sipiang
Mo. Santan
Sablat
Ketahoen
Tais
Rimbo Pengadang
Legenda
Rivieren
Wegen
Gebergten
Oude mijnen
Trekken der oude goudzoekers

Hun volharding werd spoedig beloond. Bij de Aer Sagelengai, een anderen zijtak, begon de haan weder verscheidene malen te kraaien. Nu bleek het geen loos alarm en werd zooveel goud gevonden dat Imbang Djaja het raadzaam achtte aldaar een doessoen te stichten en een zijner onderhoofden Datoeh Radja Sabo, naar Korintji terug te zenden om meer volk te halen.

Nu de dieren eenmaal het goud op het spoor waren, hadden zij echter geen rust. Terwijl de ontginningen met volle kracht aan den gang waren, bleven de haan en de boeroeng poegoeh dagelijks kraaien en koeren en wel in Zuidelijke richting, zoodat Imbang Djaja er opmerkzaam op werd en het geraden achtte aan deze wenken gevolg te geven. Hij vertrok met een gedeelte zijner volgelingen en overschreed de Bt. Boeboeng. In een wilde bergbeek aan de Z. W. helling van dezen berg ligt een groote steen, waar de haan op vloog, zevenmaal kraaide en zevenmaal kakelde, om welke reden deze steen nog heden ten dage „batoe berketek" genoemd wordt.

Imbang Djaja verbleef hier vele jaren. Hij stichtte een doessoen, liet sawah's aanleggen (vandaar de naam Tambang Sawah) en goudwasschen in meerdere beken, o.a. de A. Batoe Apar, de A. Poetih. A. Bandoeng en A. Keloemboek.

De clairvoyante vogels lieten echter niet af maar bleven naar het Zuiden kraaien en koeren, zoodat Imbang Djaja zich wel genoodzaakt zag hieraan gevolg te geven om opnieuw op pad te gaan, een zijner onderhoofden: Datoek Bergombak Pandjang als zijn gemachtigde achterlatende.

Ver behoefde hij niet te gaan. Na de Ketahoen-rivier te zijn overgestoken, kwam hij spoedig aan een klein beekje, dat de hond al blaffende stroomopwaarts volgde. Toen hij het dier achterna ging, zag hij dat hij het spoor volgde van een soort leguaan, wiens huid als goud in de zon schitterde.

De hond had hem al spoedig bij den staart te pakken, maar Imbang Djaja, die wel inzag dat dit eene beteekenis moest hebben, n.l. dat de leguaan wel een „moeder van het goud" (biang emas) kon zijn, bevrijdde het beest en volgde het op zijn vlucht. Het verdween in een hol in een berghelling en Imbang Djaja's diagnose bleek juist te zijn. Men had Lebong Donok [1]) gevonden. Het goud was er zoo overvloedig: „dat het zelfs in de steenen werd aangetroffen".

Uit deze zinssnede van de verhalen mag men opmaken, dat men zich op de vorige vindplaatsen uitsluitend bepaald had tot het verwasschen van goudhoudend grind en zand.

Inderdaad wordt dan ook in de vroeger genoemde beken geen spoor van oude werken gevonden.

---

[1]) Mijnbouwmaatschappij Redjang Lebong.

Het is niet noodig verder den levensloop van Imbang Djaja te volgen; zijn werkkring als prospector is hiermede gesloten. Genoeg zij het te vermelden, dat de rijke vondsten veel volk lokten, dat er talrijke doessoens gesticht werden en dat hij begon handel te drijven met de Engelschen, die zich intusschen op de Westkust vertoond hadden [1]).

Onder het volk, dat naar de nieuwe goudvelden stroomde, was een zekere Radja Ibeng, zoon van Tjindoe Mato van Indrapoera. Jong en welgebouwd als hij was, had hij spoedig het hart veroverd van een schoone uit de doessoen Lebong Tinggi (een der dorpen bij Lebong Donok).

Daar hij waarschijnlijk aan de ouders van de bruid niet de vereischte koopsom kon betalen, die nu nog usus is onder de Lebongbevolking, of om welke andere reden ook, besloot hij haar te schaken en vluchtte met haar naar Tambang Sawah. Daar hij echter beducht was, dat de lieden van Lebong Tinggi hem zouden achtervolgen, waarbij het om zijn leven zou gaan en er niet geheel op vertrouwende, dat zijn gastheeren van Tambang Sawah, om een overval te voorkomen, hem niet zouden uitleveren, vluchtte Radja Ibeng met zijn bruid naar het Westen over de Bt. Oeloe Keloemboek.

Zij zochten een schuilplaats aan een rivier bij een heuvel, en omdat het daar zoo stil en eenzaam was, noemden zij de plaats „Soelit" [2]).

Op zekeren dag dat Radja Ibeng langs de rivier liep te visschen, zag hij een leguaan, met een glanzende huid, die juist zijn gevoeg deed. Daar ook de drek geel was, werd zijn nieuwsgierigheid in hooge mate opgewekt, die overging in verbazing en hoop, toen hij zag, dat de uitwerpselen uit zeven staafjes zuiver goud bestonden. Hij begreep, dat hij met dezelfde „biang emas" te doen had, waaraan Imbang Djaja de ontdekking van Lebong Donok te danken had en volgde het dier tot hij zag, dat het in een hol in den Soelit-berg verdween. Overgelukkig met zijn vondst keerde hij naar Tambang Sawah terug, waar hij nu met open armen en al het eerbetoon, dat een kind van de fortuin toekomt, ontvangen werd. Het plaatselijke hoofd Radja Setih Merat betaalde hem de volle waarde zijner zeven goudstaafjes uit en liet hem met een drietal onderhoofden en volgelingen naar Lebong Soelit terugkeeren om met de ontginningen aldaar een aanvang te maken. Lebong Soelit kreeg een groote naam als goudvindplaats, niet alleen omdat er meer goud gevonden werd dan elders, maar ook omdat het van betere kwaliteit was.

Later vond een der onderhoofden, Baginda Kembang Serai genaamd, in de Soelitrivier meer stroomopwaarts nog eene goudafzetting, die naar hem „Lebong Kembang Serai" genoemd werd.

---

[1]) Dit, of de opgave van het tijdstip (men zegt 1241) waarop Imbang Djaja van Pagar Roejoeng vertrok, moet onjuist zijn.

[2]) Mijnbouwmaatschappij Ketahoen.

Intusschen zette het hoofd, dat te Seigelengai achtergelaten was, de exploraties voort.

Op zekeren dag zond hij zijn zoon Hoeloebalang Oedjan Tidabergoeroeh met een onderhoofd, volgelingen en een witten haan uit in Westelijke richting naar een zijtak van de Soewohrivier (A. Simpang Soewoh) Op een berg, Goenoeng Pinang Belapis, gekomen, begon de haan eenige malen te kraaien. De wenk werd ter harte genomen. In korten tijd werd een doessoen gesticht en waren de ontginningen in vollen gang.

Van hieruit werd de Aer Lalangi onderzocht door Hoeloebalang Tandjoeng Biloet, die, door den haan geleid, goud vond, het bedrijf organiseerde en daarna een zijtak van de Aer Hoesang stroomopwaarts onderzocht met het resultaat dat bij een heuvel goud aangetroffen werd en weer een vestiging gesticht. Als een teeken voor zijn nakomelingen liet Hoeloebalang Tandjoeng Biloet een gedenksteen oprichten en er een inscriptie ingriffen, waarom die mijn Lebong Batoe Bertoelis genoemd werd.

De doessoen Pinang Belapis nam intusschen voortdurend in zielental toe, vooral toen ook lieden van Bantam overkwamen, onder hun hoofd Tjindai Wajang, die twee kinderen medebracht: een jongen en een meisje dat Gadis Pandjang Oemoer heette.

Na eenige jaren trouwde het meisje met Baginda Saligi Angin. Op zekeren dag wilde het toeval, dat de vrouw een nugget vond ter grootte van een grooten komkommer (lepang) en daar zij bevreesd waren dat dit goud hun door hun zwager, broeder en andere dorpsgenooten zou worden ontnomen, vluchtten beiden langs de Aer Simpang Soewok stroomafwaarts.

De vrouw had het ongeluk daarbij haar gouden ring te verliezen. De naam Karang Tjintjin herinnert nog hieraan.

Daar zij den ring na eenig zoeken niet vonden, werd de tocht voortgezet tot het vallen van den avond, waarop zij onder een grooten steen overnachten.

De vrouw had zich echter het verlies van haar ring zeer aangetrokken en daar het haar inviel dat hij wel door den stroom kon zijn medegesleurd, begon zij den anderen morgen het rivierzand bij hun nachtverblijf te verwasschen, met het gevolg dat zij niet den ring maar wel goud vond.

De plaats heet Karang Soeloeh. [1]) Toen zij later naar Pinang Belapis terugkeerden, brachten zij zulk een gunstig verslag uit van hunne bevindingen en konden dat met zooveel gevonden goud staven, dat de doessoen door de geheele bevolking verlaten werd, waarvan de eene helft zich te Karang Tjintjin, de andere zich te Karang Soeloeh vestigde.

---

[1]) Mijnbouwmaatschappij Gloemboek.

De vrouw van Baginda Saligi Angin kreeg twee zonen. Baginda Loeboek Siman en Baginda Karang Latang genaamd, die, toen zij daarvoor groot genoeg waren het voorbeeld hunner ouders wilden volgen en op goudzoeken uitgingen, met het gevolg dat beiden na eenigen tijd eene afzetting vonden. B. Loeboek Siman noemde zijn mijn naar zichzelf, Lebong Siman, terwijl B. Karang Latang den zijne den naam Lebong Tandai [1]) gaf.

Bovendien vonden zij nog goud in de buurt van de Aer Seblat en verder tot aan den Goenoeng Oeloe Sepoeh.

Nadat Imbang Djaja, door zijn sultan naar Pagar Roejoeng teruggeroepen was, zette zijn opvolger te Lebong Donok het bedrijf aldaar voort en vondt er nieuwe vindplaatsen bij, n.l. Belimaoe, Pelabi en Oeloe Oerai. In de Aer Belimaoe vindt men nog oude waschkanalen (sluices) waarvan de wanden ruw met rolsteenen bekleed zijn. Oude mijnwerken schijnen er niet voor te komen, terwijl Pelabai waarschijnlijk zijne beroemdheid er meer aan dankt dat het een vestiging van goudsmeden was, evenals eenige andere doessoens in den omtrek zooals de oude doessoens Kotta Agoeng, Danave en Semelako. Verwascht men den grond van deze doessoens, dan vindt men er talrijke stukjes slak in en goudkorrels, soms volkomen rond, die de duidelijke sporen dragen gesmolten te zijn geweest. Zelfs werden enkele stukjes gouddraad gevonden. Erts heeft men er ook wel verwerkt; men vindt bijna in of bij iedere doessoen één of meerdere wrijfsteenen (batoe gassoer, batoe giling, waarop het erts vermalen werd) en in de nabijheid ervan stukjes soms zeer rijk erts. Dit erts werd echter niet uit eigen plaatselijke mijnen gewonnen, maar aangebracht in hoofdzaak van Lebong Donok, gedeeltelijk misschien ook van Lebong Soelit. Men vertelt toch dat het erts daar zooveel goud bevatte dat een éénmans vracht (± 30 kilo) erts voldoende edel metaal gaf om een maagd te koopen en dit klinkt zeer waarschijnlijk daar men ook heden nog wel enkele stukken erts vindt, die letterlijk geel zijn van het daarin aanwezige vrije goud. Het was dus wel de moeite waard om het over een afstand van eenige kilometers mede te nemen om het thuis op zijn gemak en in alle veiligheid te kunnen verwerken, of dit door vrouwen en kinderen te laten doen.

Een van de onderhoofden van Lebong Donok werd er op uit gezonden de Aer Ketahoen verder stroomopwaarts te verkennen. Hij vond goud in een kleinen rechterzijtak, de A. Siang genoemd, en stichtte daar een kleine doessoen en ook op een andere plaats (waarschijnlijk links van de Ketahoen) waar hij de doessoen Serdang Koening stichtte. Het zijn waarschijnlijk beide kleine ontginningen van stroomgoud geweest.

[1]) Beiden behooren nu aan de Mijnbouwmaatschappij Simau. De naam Simau is in de wereld gekomen door het verkeerd lezen van het woord Siman.

Het schijnt dat op een goeden dag, waarschijnlijk door den goudrijkdom, het rijk van Palembang een inval in de Lebongstreek waagde. Echter moeten zij daarmede niet veel succes gehad hebben; de verhalen vermelden niet dat de in het voorgaande reeds genoemde vindplaatsen en mijnen in hun bezit overgingen.

De Lebongers schijnen dan ook een krijgshaftig volkje geweest te zijn, die ook onder elkander den vrede niet bewaarden.

Telkens treft men plaatsen aan, die met den naam „peradoean" [1]) worden aangeduid en in de oude doessoens vindt men, in den vorm van half dichtgevallen wolfskuilen, sporen van versterking.

Den Palembangers gelukte het blijkbaar niet verder door te dringen dan het zuidelijke gedeelte der Ketahoenvallei, althans het verhaal wil dat, vele jaren nadat het eerste goud gevonden was, een vorst van Palembang „Ratoe Madja Pahit" genaamd in de nu niet meer bestaande doessoen Kotta Roekam (Marga Birmani Lebong) kwam en daar huwde.

Hij bleef daar lange jaren, kreeg veel kinderen maar keerde ten slotte, met achterlating zijner familie, eerst naar Palembang en toen naar Java terug.

Aan een zijner kleinzonen is het vinden van Lebong Simpang te danken.

Deze, Serapoe Koembang geheeten, schaakte op een goeden dag een meisje van zijn doessoen en vluchtte met haar de wildernis in. Op een nacht, dat zij half uitgeput van honger en ellende onder een boom hun nachtleger hadden opgeslagen, droomde Serapoe Koembang, dat een oude man bij hem kwam en zeide: „Hei! Serapoe Koembang, zoo ge den dood in deze bosschen ontgaan wilt, moet ge morgen het eerste beste dier dat ge ziet, volgen waar het ook gaat. Het zal mijn dier zijn. Op de plaats waar het stilstaat en verdwijnt moet ge graven, daar zal zeker veel goud te vinden zijn". Na die woorden verdween de oude.

Den volgenden dag toen zij hun zwerftocht voortzetten, zagen zij al spoedig een gele Siamang [2]), die zich voor hen uit van boom tot boom slingerde. Zij volgden het dier tot het in een zijtakje van de Aer Noekan in het water sprong en verdween. Dit beekje heet nu nog Aer Siamang. Zij vonden er goud en toen zij daarvan genoeg verzameld hadden om den bruidschat te betalen, keerden zij naar Kotta Roekan terug en huwden in den vorm.

In de buurt van de A. Siamang aan een anderen zijtak, waar rijkere goudafzettingen gevonden waren, de A. Simpang, werd een doessoen gesticht, Kotta Titi geheeten, en een eenigszins geregelde ontginning begonnen. Naar deze A. Simpang wordt de mijn nog altijd Lebong Simpang genoemd.

---

[1]) Kampplaats, slagveld.
[2]) Een anthropoïde apensoort met een dikke zwarte vacht.

En hiermede eindigen de verhalen. Over het verloopen van de goudindustrie weet men niets anders te vertellen dan dat „na vele jaren" de Engelschen op genoemde plaatsen kwamen om gom, damar en rottan op te koopen en tevens aan de kust koffie-, peper- en muskaattuinen aanlegden, waardoor de Lebongbevolking kans zag zich betere vaste inkomsten te verschaffen, zoodat het meerendeel zich aan de kust vestigde.

Na het verval van het Menangkabausche rijk schijnen de mijnen onder het sultanaat van Mokko-Mokko gekomen te zijn. De afstammelingen van deze sultansfamilie zijn nog in het bezit van zwaarden met sierlijk bewerkte gouden scheeden en grepen, die van het metaal, uit de Lebongstreek afkomstig, gemaakt heeten, toetsteenen enz.

Op vele plaatsen vindt men nog overblijfselen van de oude bedrijvigheid.

Behalve de oude waschkanalen, die reeds vroeger vermeld zijn, treft men te Lebong Simpang, Lebong Donok, Soelit, Simau, Tandai en Karang Soeloeh overblijfselen van mijnwerken aan in den vorm van soms voor het grootste gedeelte dichtgevallen of door vegetatie overgroeide tunnels en schachten. Men moet zich echter hiervan geen te grootsche voorstelling maken. Zeker is op sommige plaatsen een belangrijke hoeveelheid werk verricht, van een systematischen mijnbouw is echter geen spoor te herkennen. Men heeft er zich toe bepaald de bijzonder rijke ertspartijen die aan den dag kwamen weg te nemen en waarschijnlijk alleen die waarin vrij goud zichtbaar was.

Hoe anders te verklaren dat men op oude werkplaatsen dikwijls blijkbaar weggeworpen stukken erts aantreft, die tot eenige onsen per ton edel metaal bevatten, en dat in onze oogen rijke gedeelten van de outcrop, maar zonder zichtbaar metaal, onaangeroerd zijn gelaten, hoewel de oude mijnwerkers met het bestaan van die ertspartijen bekend moeten zijn geweest. Men heeft echter die pockets zoo grondig geledigd, dat men bij eene bemonstering der wanden der oude werken nooit een buitensporig rijke essay aantreft.

Als gevolg van deze werkwijze zijn dan ook de vormen van de oude werken zeer onregelmatig. In plaats van tunnels of schachten kan men eerder spreken van min of meer langgerekte horizontale, schuine of vertikale excavaties.

Aan bekleeding der wanden der mijnwerken heeft men niet gedaan, tenminste is mij niet bekend, dat dit ooit ergens in deze streek is aangetroffen, hoewel het in andere deelen van den Archipel wel moet voorkomen n.l. met los op elkaar gestapelde steenen.

Toch is men er niet geheel onbekend mede geweest, zooals de bekleeding van enkele waschkanalen bewijst.

De verwerking van het erts was even primitief als de ontginning.

Het goudhoudend gesteente werd naar een dichtbijgelegen beekje of naar de doessoen medegenomen en daar eerst met behulp van steenen hamers op een vlak andesietblok tot gruis geklopt. Deze blokken kregen door het voortdurend gebruik een min of meer cylindrische uitholling.

Daarna werd het ertsgruis op een ander evens vlak andesietblok met behulp van een meer dan een vuist groot stuk andesiet of kwarts tot poeder gewreven, op dezelfde manier als in het laboratorium op de „bucking plate" geschiedt.

De wrijfsteenen die men nog vindt vertoonen een vlakke zijde die eenigszins gebogen is, het andesietblok een min of meer ovale uitholling. Soms treft men ook vrij groote kogels aan van kwarts of andesiet die blijkbaar voor hetzelfde doel dienden als de wrijfsteenen.

Gemeenlijk noemt de bevolking de uitgeholde andesietblokken „batoe gassoer" of „batoe giling".

Een kleine verzameling van deze werktuigen bevindt zich in het mineralogisch en geologisch kabinet van het Hoofdbureau van het Mijnwezen te Weltevreden.

Het zoo verkregen poeder werd op het bekende houten waschbord (batea, doelang) verwasschen en het goud tot sieraden verwerkt of verhandeld.

Of men met het gebruik van kwikzilver bekend was staat niet vast. Wel werd te Lebong Donok bij een beekje dit metaal gevonden, zelfs in vrij belangrijke hoeveelheid, maar de mogelijkheid is niet uitgesloten dat dit afkomstig is van Europeesche prospectors in den eersten tijd der exploratie.

Indische Bureaucratie

DOOR

BATAVUS.

„De meesten zien de dingen niet, die ze iederen dag zien."

Als medewerker van de *Locomotief* schreef ik nog onlang in dit blad van een Resident op de Buitenbezittingen die een lang telegram met vooruitbetaald antwoord ontving van een Engelsche maatschappij, waarin eenige vragen gedaan werden om verduidelijking van concessievoorwaarden, alvorens over te gaan tot exploitatie in de haar overgedragen concessie, en van het bijna ongeloofelijk klinkende feit dat die Resident dit telegram eenvoudig niet beantwoordde, noch de gelden van het betaalde antwoord liet terugzenden. Ik vermeldde dit feit, dat mij van nabij bekend was, om voor de zooveelste maal eens aan te toonen, welke opvattingen mogelijk zijn bij sommigen van onze Indische ambtenaren en stelde daartegenover de wijze van doen in de naburige Britsche Koloniën.

In *Het Vaderland* van 11 Oct. vond ik nu het verslag van de rede van den Heer Engelenburg, Resident met verlof, in „Moederland en Koloniën" gehouden, een rede die mij bijzonder sympathiek was, omdat ook hij met kracht opkwam tegen „den draak der bureaucratie" en die als de oorzaak beschouwde van de uiterst langzame ontwikkeling van ons Indië, en er nog bijvoegde: „Beschamend is hiertegenover „het voorbeeld van de gefedereerde Staten van Malakka, welke zich „met groote snelheid ontwikkeld hebben".

Juist deze zinsnede geeft mij aanleiding om dit punt nader toe te lichten, hopende dat de heer Engelenburg hiertegen geen bezwaar zal hebben.

Eerst wenschte ik nog even terug te komen op de bewuste telegramgeschiedenis.

De Engelsche maatschappij in kwestie had bezwaar tegen een bepaling in de concessie, die zeer onduidelijk en oogenschijnlijk zeer onbillijk was en wilde die gaarne toegelicht hebben, alvorens kapitaal aan de zaak te wagen.

De aangewezen weg was inlichtingen vragen bij het ministerie van

Koloniën in den Haag; dit geschiedde door tusschenkomst van den vertegenwoordiger in Nederland, maar zooals ongelukkigerwijze zeer dikwijls het geval is, wist men aan het Departement *niets*, en werden de vragers verblijd met de „traditioneele inlichtingen die men uit Indië zou vragen".

Daar het den vrager uit droeve ervaring bekend was, dat een dergelijke vraag via Batavia naar de Buitenbezittingen plus antwoord terug in het gunstigste geval zes maanden, maar misschien ook wel 12 maanden noodig zou hebben, was dit aanbod onbruikbaar, daar er groote haast bij de zaak was en bleef er dus niets anders over dan telegrafeeren aan den betrokken Resident, met het vermelde resultaat Ook per brief kwam geen antwoord. Eerst 3 maanden later mocht het gelukken, door tusschenkomst van derden de verlangde uitlegging te bekomen.

Ik stelde tegen over deze *allerdroevigste* behandeling, het feit dat dergelijke telegrammen verzonden, aan den Gouverneur van Britsch North-Borneo, de Straits of aan een der hoofdambtenaren van de Gefedereerde staten van Malacca, zonder twijfel binnen 48 uur beantwoord zouden worden.

Volgens de in Ned.-Indië vigeerende bepalingen kunnen particulieren zich alleen tot den Resident richten bij gezegeld request, wat zeker ook zijn goede zijde heeft; de fout zit alleen hierin, dat bepalingen door tal van Nederlandsche en N.-Indische ambtenaren niet beschouwd worden als dingen die men alleen gebruiken moet, wanneer dit *noodzakelijk* is, die zooveel elasticiteit moeten hebben dat men ze kan aanpassen aan het levende leven, aan de nuchtere werkelijkheid, zoodat ze voor de praktijk *nuttige* dingen worden, maar als starre onwrikbare regelen, waaraan het leven zich heeft aan te passen.... wat het natuurlijk niet doet.

Het is duidelijk, dat de bepaling in het laatste geval geen nut doet, maar remt, hindert, overal wrijving, ontmoediging... en dus groote schade veroorzaakt en... vertraging.

Vertraging, vertraging, die nationale vloek van Indië! of liever, laat ik 't maar eerlijk zeggen, die nationale vloek van Nederland, in 't kwadraat overgebracht naar Indië, die ontzettende langzaamheid, die ondernemende mannen wanhopig maakt, vooral hen, die gezien hebben, hoe die dingen toegaan in Engelsche of Amerikaansche landen! Heeft men ginds dan geen eerbied voor den tijd; weet men dan niet dat *deze* zich zeker niet stoort aan slaperige bureaucraten, maar rusteloos doorgaat, *wel* voortvarend is?

Ik schreef dat ik mij den gedachtengang van den Resident in kwestie kon voorstellen, die waarschijnlijk diep verontwaardigd was dat men zijn bureau als een informatie-bureau beschouwde.

Als ik gedurfd had, zou ik gaarne hebben willen zeggen, dat ik dit

ook zoo beschouwde, als ik gedurfd had.... want in Indië hangt men dikwijls erg van den Resident af!

Natuurlijk was de Engelsche maatschappij een en al verbazing over dit uitblijven van het antwoord, dat men desnoods alleen al uit een oogpunt van beleefdheid had kunnen verwachten.

Een der Directeuren van de maatschappij te Londen, die vele jaren in Britsch-Borneo had doorgebracht, had reeds lang vóór de geschiedenis van het telegram, verklaard dat hij liever niet met Ned.-Indië te maken had, „where nobody helps and everything goes so slow, and where all sorts of difficulties seem to be put in the way everywhere; it does not pay to work there".

Ik wil hier dadelijk bijvoegen, dat naar mijn meening, weinig Residenten, op Java ten minste, de zaak zoo behandeld zouden hebben; ik heb het genoegen gehad er eenigen te kennen, die een zeer ruime opvatting hadden van hun ambtelijken werkkring; maar dat neemt niet weg, dat er steeds een heel percentage blijft, zij en haar ondergeschikten, die Nederl. Indisch bureaucraat zijn bij uitnemendheid.

Dit is een kwestie van ras, van opvoeding en van... methode.

Ik zal het nu alleen hebben over de methode; we weten allen dat de vlugheid van beweging en de gewoonte om snel te beslissen, die de Engelschen zoo zeer van ons onderscheidt, hoofdzakelijk stammen uit ras en opvoeding.

Ze kunnen niet „in een vloek en een zucht" veranderd worden.

De methode van besturen die natuurlijk ook met deze beiden te maken heeft, kan daarentegen wel gewijzigd worden.

Ik zal deze vergelijken met die in de gefedereerde Maleische Staten.

Wanneer men in ons Indië een of andere vergunning aanvraagt, laten we bijv. zeggen een vergunning om water te mogen aftappen uit een riviertje voor een koffie- of suikeronderneming dan is de ambtelijke weg de volgende:

Eerste Etappe: men dient een rekwest in aan de *hoogste* autoriteit. in casu den Directeur B. O. W., waarbij uit den aard der zaak allerlei bescheiden enz. moeten worden overgelegd.

Nu is het duidelijk, dat deze van de zaak weinig of niets afweet, en de stukken dus endosseert aan den chef van de afdeeling van zijn Departement, bijv. irrigatie, waaronder de kwestie ressorteert. *Tweede Etappe:* deze Hoofdingenieur ziet de stukken in, weet evenmin iets af van de détails van de zaak en laat een conceptbrief opmaken, waarmede de Directeur ze *te zijner tijd* langs den gebruikelijken ambtelijken weg verder laat lanceeren naar de Residentie, waar de menschen wonen, die er *wel* iets vanaf weten. *Derde Etappe:* de stukken slapen rustig op deze schrijftafel; want alles gaat heusch billijk en volgens 't nummer, en er liggen meestal heel wat stukken boven op, die voorgaan. Dit duurt dikwijls 2 à 3 maanden, zooals ik uit eigen

ondervinding weet. Dit is niet altijd langzaamheid of onverschilligheid van den bewusten commies; meestal hebben deze departements-ambtenaren werkelijk ontzettend veel te doen. 't Is de methode, die hier 't kwaad doet. *Vierde Etappe:* de stukken worden eindelijk losgelaten op den ambtelijken weg en zakken *geleidelijk* af naar den betrekkelijken *Resident,* die ze even inziet en endosseert aan een commies. *Vijfde Etappe*: De commies deponeert ze op zijn schrijftafel na ze ingezien te hebben; hij weet van de zaak eigenlijk niets af, evenmin als de Resident, die hem dan ook opdroeg om de stukken door te zenden aan den betrokken Ingenieur der irrigatie, hetgeen de commies met bekwamen spoed doet, d. w. z. na een of twee weken. Eindelijk krijgt de Ingenieur een missive van den Resident met dien van den Directeur B. O. W. en .... oef! daar zijn de stukken eindelijk bij den eenigen man in Ned.-Indië, die iets van de détails van de zaak afweet!

Zesde Etappe: de Ingenieur onderzoekt de zaak en rapporteert.

Zevende Etappe enz.: de geheele bundel wandelt terug langs denzelfden langen ambtelijken en her-bereikt den Directeur, die, gewoonlijk niets wetende van de eigenlijke zaak, uit den aard der zaak besluit conform het advies van den Ingenieur.

Duur van het proces gewoonlijk 1 à $1^1/_2$ jaar, of wanneer men overal vriendjes heeft, $^1/_2$ jaar.

Men denke aan al de missives van die vele ambtenaren, die allen niets van de zaak afweten en aan de dikwijls groote industrieele belangen, die hier op 't spel staan. — Onwillekeurig wordt men getroffen door de gedachte: *Als we de zaak nu eens omkeerden!*

Methode in de Straits:

Wanneer men een vergunning vraagt, gaat men direct naar den ingenieur of ambtenaar, *die wel iets van de zaak afweet,* bespreekt de kwestie op zijn bureau en dient, na overleg en na de noodige inlichtingen verkregen te hebben, bij *hem* een rekwest in. Kan men niet naar dezen ambtenaar toegaan, dan wordt *natuurlijk de zaak* schriftelijk ingeleid. De ambtenaar trekt nu, al of niet met den aanvrager, naar de plaats in kwestie en onderzoekt de zaak serieus.

Na een of twee weken, soms binnen 48 uur, krijgt men *zijn* beslissing, waarbij *hij,* de eenige man die er iets van afweet, de concessie al of niet verleent. Hij geeft die concessie evenwel onder de nadere goedkeuring van den Resident, Gouverneur of wie de hoogste autoriteit in deze kwestie moge zijn!

De aanvrager mag evenwel vast beginnen en verliest geen tijd; het is een hooge zeldzaamheid dat de nadere goedkeuring niet verleend wordt.

Men lette nu wel op het groote verschil: de Engelsche ambtenaar *draagt de volle verantwoordelijkheid* van zijn beslissing; de onze niet, want deze adviseert slechts en laat de beslissing aan den Directeur of G.G. over. Deze laatste hooge autoriteiten dragen ook de volle

verantwoordelijkheid niet want ze kunnen zich beroepen op de adviezen hunner ondergeschikten. Dit is het ellendige in Ned. Indië zoo geliefde dekkingssysteem, dat de kracht en de zelfstandigheid der ambtenaren verlamt.

De Britsche ambtenaar in kwestie daarentegen weet dat *alles* van hem afhangt en zal dus wel oppassen zijn vingers te branden, wetende welke hoogst ernstige gevolgen een afkeuring van hooger hand te weeg zoude brengen. Een methode dus die hem *verheft*, die hem prikkelt degelijk en vlug te werken, omdat hij de eenige is op wien allen wachten en die dus ook allen blaam krijgt en verdient, wanneer er veel tijd verloren mocht gaan of hij een vergissing mocht begaan.

Men denke nu aan het ontzettende tijdverlies bij onze methode en de groote materieele schade die er het gevolg van is!

Ieder die Indië, zooals ik, van nabij kent, weet welke schade op die manier wordt geleden, geheel noodeloos, en weet ook hoe onze methode de ondernemingsgeest verlamt.

Wel zal hij nu tegenvoeren dat de Engelsche methode haar bezwaren en de onze haar voordeelen heeft; dit zal wel zoo zijn, onze methoden zijn *theoretisch* gewoonlijk goed, en daarin zit juist het groote gevaar en dus bezwaar, want die theoretische fraaiheid wordt als pro-argument aangehaald. Men denkt gewoonlijk dat ons systeem beter is, omdat bij de Engelschen te veel macht gegeven wordt aan een ondergeschikt ambtenaar, die er licht misbruik van zal maken. Maar dit is alleen theoretisch het geval, want bij ons heeft ook de ondergeschikte ambtenaar feitelijk de geheele macht in handen omdat nog eens weer, de Directeur of de G. Generaal niets van de zaak afweet. De nuchtere werkelijkheid is deze dat juist bij ons systeem alle contrôle ontbreekt. Stel dat onbehoorlijke invloeden in 't spel komen, dan kan dit geschieden: bij den ingenieur in kwestie, bij den Resident of Secretaris, den Hoofd-ingenieur op het Departement, den Directeur B. O. W. etc. etc.

Wanneer men zich nu later bij den Directeur mocht beklagen over dit of dat, dan zegt deze bijv. Ja de resident had bezwaar, of de ingenieur, enz. Komt men bij den ingenieur dan schuift hij de schuld op het Departement. Wij kennen dit allen in Indië!

Bij het Engelsche systeem schijnt het, altijd in theorie, verkeerd te zijn dat te veel aan den jongeren ambtenaar wordt overgelaten.

De praktijk bewijst evenwel het tegendeel. Alles is hier zoo helder als glas; niemand kan de schuld wentelen op andersmans schouders: de ingenieur heeft de vergunning verleend en is dus de eenige schuldige: mocht er iemand oneerlijk behandeld zijn geworden, dan heeft *hij* dit gedaan, en mocht hij iemand onrechtmatig boven iemand anders bevoorrecht hebben, dan zal de verongelijkte partij *hem* met den vinger

aanwijzen, en eerst *dan* zal de hoogere autoriteit ingrijpen, niet vóór dien tijd! Knoeierij is dus juist hier als van zelf uitgesloten!

Dit is het Engelsche systeem, dat men overal toegepast vindt; de ambtenaren die de zaak hebben te beoordeelen en die werkelijk alleen kunnen beslissen, *doen dit ook*. Zoo ook behandelt het Engelsche Parlement de zaken van Engelsch-Indië; daar ginds in Indië zetelt de kennis van zaken dus ook de macht; Engeland houdt het heft in handen, theoretisch, maar gebruikt dit hoogst zelden, *kan* alleen ingrijpen wanneer dit noodig mocht zijn. De Britsch-Indische begrooting wordt dan ook in het Engelsche Parlement in een paar uur afgehandeld, en geen afgevaardigde die 't in zijn hoofd zou krijgen zich er mee te bemoeien, dan alleen wanneer bij een erkende specialiteit is en dit in 't belang van Indië dringend noodig vindt. *Self-restraint* is de groote deugd van het Engelsche Regeerings-stelsel, en die onthouding vindt men overal tot in de onderste lagen, zelfs bij den politie-agent.

Als we dus de zaak eens omkeerden! Resident Engelenburg noemde de bureaucratie een draak, waartegen de beste G.-Generaal en Directeuren het af moesten leggen. De droeve ervaring van vele tientallen van jaren heeft dit duidelijk getoond. Het starre deftige monster dat zich steeds verbeeldt dat zijn wijze van doen die van de geheele wereld is, kan m. i. alleen door list overwonnen worden als de draken van ouds.

Ik weet, dat verscheidene ambtenaren het denkbeeld van de „omkeering" toejuichen. Wanneer we dit nu toepassen, kunnen we immers de *rest* hetzelfde laten! Laat dan de „nadere goedkeuringen" maar langzaam voortglijden langs den traditioneelen ambtelijken weg, en laten de geïncarneerde bureaucraten die er altijd wel zullen zijn, omdat 't zoo heerlijk is zich machtig te voelen achter de pen, zich *dan* gerust vermaken met de stukken zoolang als ze 't wenschen; ze zullen er *dan* immers absoluut geen kwaad meer mede kunnen doen!

Nu kosten ze de betrokken menschheid miljoenen gouds en bergen van ergernis!

De „Landrentebelastingwerkzaamheden in 1908/09 en in 1910" door F. P. Sollewijn Gelpke en N. M. C. Verweij Mejan.

Waar de vorige maand het tweede jaarverslag over de werkzaamheden van het landrenteonderzoek verscheen, en waar beide verslagen samen (het eerste loopende over de jaren 1908 t. m. 1909 [1]), het tweede over 1910) een duidelijk overzicht geven van hetgeen de laatste drie jaar op het gebied van landrenteonderzoek werd tot stand gebracht, wordt het oogenblik niet ongeschikt geacht om beide jaarboeken hier in het kort te bespreken [2]).

Voldoende bekend mag het worden geacht, dat bij zoo goed als alles, wat sinds 1814 werd beproefd om tot een bevredigenden landrenteaanslag te geraken, een tegenslag werd ondervonden, welke zelfs de grootste optimisten moedeloos heeft moeten stemmen. De eene deceptie volgde op de andere, herhaalde wijzigingen, proefnemingen en onderbrekingen waren hiervan het gevolg, en tot slot werd een dusdanig ingewikkelde en verwarde toestand geschapen, dat het voor een goed inzicht wenschelijk is, om alvorens tot eene bespreking van de genoemde verslagen over te gaan, in het kort even de voorgeschiedenis van het landrenteonderzoek te resumeeren.

Nadat in 1813 door Raffles de landrente was ingevoerd als eene belasting op de landbouwproducten der bevolking, heeft het tijdperk 1813—1872 zich gekenmerkt door eene onafgebroken reeks van proefnemingen, welke op zich zelve reeds een ware lijdensgeschiedenis vormt van landrentemetingen die werden gelast en weer afgebroken, onderzoekingen die werden aangevangen en weer gestaakt en tijdelijke maatregelen, die werden genomen om alras weer door andere te worden vervangen. Het wordt niet noodig geacht om in dit verband alles te resumeeren, wat in dien tijd heeft plaats gehad, voldoende zij het te weten, dat men eindelijk in 1872, na 60 jaar lang zoeken en probeeren, den juisten weg meende te hebben gevonden om tot eene billijke landrenteregeling voor geheel Java en Madoera te kunnen komen.

Toch bleek eenige jaren later, dat de toen ingevoerde Landrente-ordonnantie (*Ind. Stbld.* 1872 no. 66) in de praktijk niet voldeed en te eenenmale onuitvoerbaar was, niet het minst door gebrek aan cartographische en economische gegevens. En zoo zien we dan ook reeds kort daarop een nieuwe regeling geboren worden, waarin bij *Stbld.* 1879 no. 164 besloten

[1]) Opgenomen in het Jaarboek van den Topographischen Dienst in Nederlandsch-Indië, 1909, blz. 129 e. v.

[2]) Ter voorkoming van misverstand wordt er de aandacht op gevestigd, dat deze verslagen alleen betrekking hebben op het eigenlijke landrente-*onderzoek*, en de landrente-*metingen*, waarover verslag wordt uitgebracht in de jaarboeken van den topographischen dienst, onbesproken laten.

werd om eene systematische kadastrale opmeting van Java en Madoera te entameeren.

Intusschen was omstreeks 1851 reeds een begin gemaakt met eene z.g. statistieke opneming van Midden-Java, welke beoogde het verzamelen van gegevens van economischen aard, het opnemen en zoo goed mogelijk in kaart brengen van de landrenteplichtige gronden der bevolking, en het verzamelen van cijfers op de volkstelling betrekking hebbende. Een en ander had plaats onder leiding van daartoe aangewezen bestuursambtenaren.

Toen nu in 1879 de bovengenoemde nieuwe voorschriften verschenen, werd daarbij niet alleen bepaald, dat een zestal meetsecties van den kadastralen dienst zouden worden belast met een op wiskunstigen grondslag gebaseerde landrenteopneming van West- en Oost-Java [1]), maar dat bovendien de statistieke kaarten van Midden-Java voortaan zouden worden bijgehouden door (een 33-tal) bureaux onder leiding van kadasterambtenaren. Dit laatste was een gevolg van de minder gunstige resultaten, verkregen met de statistieke opneming, welke laatste dan ook bij hetzelfde staatsblad (Ao. 1879 no. 164) werd opgeheven. Terzelfder tijd zou onder leiding eener landrenteinspectie nogmaals een onderzoek naar de economische factoren, benoodigd voor eene billijke landrenteregeling, plaats hebben.

Maar ziet, nauwelijks is met deze nieuwe werkzaamheden een aanvang gemaakt, of wederom kwam er een kink in den kabel. Van meer dan een zijde werden stemmen vernomen, die de landrenteaanslag te hoog vonden, en die dus allerminst een opdrijving der belasting verwachten. Toen zulks, alhoewel slechts in geringe mate, toch plaats had, werden de protesten hiertegen steeds luider en luider; men hield niet op met er op te wijzen, dat, niettegenstaande de gehouden onderzoekingen, de belasting nog steeds zeer onbillijk verdeeld was, en dus nog altijd onregelmatig op de bevolking drukte, en reeds 7 jaar later, in 1886, werd weer als gevolg hiervan door de regeering aan de verschillende gewestelijke bestuurshoofden machtiging verleend om naar eigen inzicht de landrenteaanslag te verbeteren, waar noodig zelfs in afwijking van de door de landrente-inspectie verkregen resultaten. Het spreekt vanzelf dat de reactie niet uitbleef. Was in de periode 1879—86 de landrentebelasting slechts met $1\frac{1}{2}$ millioen gulden gestegen, in de daarop volgende vier jaar van 1886—90 daalde de brutoaanslag van 20.5 tot 16.7 millioen gulden.

Ook het opnemingswerk wilde in dien zelfden tijd niet vlotten. Vooral bij de kadastrale meetsecties liepen de kosten zoo enorm hoog op, en vorderde het werk zoo langzaam, dat men naar middelen begon uit te zien, om hierin verbetering te brengen. Eene proef, genomen in de Preangerregentschappen, leidde ten slotte in 1890 tot een vereenvoudigde werkwijze, ten behoeve waarvan bij *Stbld.* dd. 18 Juni 1890 no. 6 wederom nieuwe voorschriften werden uitgevaardigd. Als gevolg hiervan werden nog in den loop van datzelfde jaar eerst 5, later alle 6 de kadastrale meetsecties in de Preanger-regentschappen samen getrokken, en het meetwerk in Oost-Java wederom in den steek gelaten. Alhoewel deze nieuwe werkwijze nog zeer kostbaar en tijdroovend bleek te zijn, werd toch in verband hiermede eene nieuwe Landrente-ordonnantie samengesteld, (*Stbld.* 1896 no. 126) welke alleen voor de Preanger regentschappen van kracht werd verklaard, en waarbij met gebruikmaking van goed kaartenmateriaal door deskundig personeel een grondig landrenteonderzoek werd gehouden. Dit

[1]) In de residentiën Preanger-Regentschappen, Cheribon, (eerst later), Soerabaija, Pasoeroean, Kediri en oud-Probolinggo.

was de eerste keer, dat de resultaten van het onderzoek, afgescheiden van de kosten en de vorderingen van het werk, een bevredigende uitkomst gaven, en het is dan ook deze regeling, de z.g. Preanger-regeling, die later uitgebreid, aangevuld en eenigszins gewijzigd geleidelijk voor geheel Java van kracht zou worden verklaard.

In 1898 waren de werkzaamheden in de Preanger-regentschappen zoo ver gevorderd, dat men de meeste daar te werk gestelde meetsecties kon missen, en werd mitsdien een gedeelte van het nu vrij gekomen personeel naar Cheribon gedirigeerd, terwijl het overige bestemd werd om het verlaten arbeidsveld in Oost-Java weer op te zoeken. In beginsel werd besloten om in beide ressorten het onderzoek op den voet van de Preanger-regeling voort te zetten.

Voor Midden-Java was intusschen, nadat de Preanger-regeling in beginsel voor geheel Java was aangenomen, bepaald dat de minder deugdelijke kaarten van de kadastrale statistiek, die zooals gezegd sinds 1879 door kadastraal-statistieke bureaux werden bijgehouden, geheel zouden worden omgewerkt tot landrentekaarten, om dan later eveneens te dienen voor het landrenteonderzoek op Preanger-grondslag.

Over de bruikbaarheid dezer omgewerkte kaarten hoorde men echter weinig goeds; pogingen in Oost-Java en Cheribon aangewend om de opmetingen bij de meetsecties te bespoedigen, te vereenvoudigen en economischer in te richten, leidden evenmin tot afdoende resultaten, en zoo naderde men langzamerhand het jaar 1905, waarin naar aanleiding van boven verwachting goed geslaagde proeven besloten werd, om de opmetingen, benoodigd voor het landrenteonderzoek, voortaan te doen verrichten door personeel van den topographischen dienst.

Vanaf begin 1906 werden daarom bij dezen diensttak geleidelijk een 4-tal landrente-opnemingsbrigades opgericht (te zamen 8 secties), terwijl terzelfder tijd het kadaster van alle werkzaamheden, betrekking hebbende op de landrentemetingen, werd ontheven. De oude Landrente-ordonnantie van 1896 eenmaal voor de Preanger-regentschappen ingesteld, bleef voor dat gewest van kracht, terwijl voor overig Java eene nieuwe ordonnantie in het leven werd geroepen (*Stbld.* 1907 no. 277), in hoofdzaak gebaseerd op den voet van de bestaande Preanger-regeling. Hoogstwaarschijnlijk is het de bedoeling om de beide regelingen, die slechts in de bijzaken verschillen vertoonen, geleidelijk in elkander te laten vervloeien.

De beide jaarverslagen nu bevatten een relaas van hetgeen verricht is na het tot stand komen der groote reorganisatie in de jaren 1906—1907, en nu zal het den aandachtigen lezer al dadelijk opvallen, dat in de verslagen hoofdzakelijk slechts gesproken wordt over de invoering der nieuwe landrenteregeling gedurende de jaren 1908 t. m. 1910. Dit is echter een gevolg van de omstandigheid, dat in het belang eener verzekerde samenwerking tusschen opneming en onderzoek het werkplan zoodanig is samengesteld, dat b.v. in de districten, die in den loop van 1906 werden opgemeten, in 1907 het onderzoek door de landrenteinspectie plaats had, terwijl de invoering dan in 1908 volgde.

Bovendien had zich in het overgangstijdperk eene vrij groote hoeveelheid werk opgestapeld. De onderzoekingen, die reeds vóór het jaar 1907 in verschillende districten buiten de Preanger-regentschappen waren afgeloopen, konden niet op den voet worden gevolgd door de invoering der nieuwe regeling, aangezien de betrekkelijke ordonnantie geruimen tijd op zich liet wachten.

Waar men in dien tijd dus buiten de Preanger-regentschappen klaar was, kon men niet anders, dan het werk laten liggen verouderen, totdat eindelijk door de uitvaardiging van *Stbld.* 1907 no. 277 aan de hinderlijke stremming in den goeden gang van zaken een einde kwam.

En dat toen van de geboden gelegenheid om nu eens met kracht de hand aan den ploeg te slaan een goed gebruik werd gemaakt, werd niet alleen reeds bij geruchte vernomen, doch blijkt zoo overtuigend uit de betrekkelijke verslagen, dat we niet kunnen nalaten, in ondervolgend staatje een overzicht te geven van den stand van het landrenteonderzoek en van den arbeid, die de laatste jaren verricht werd [1]).

STAND VAN HET LANDRENTE-ONDERZOEK EIND 1910.

RESIDENTIËN.	AANTAL DISTRICTEN.	Invoering der Preanger-regeling vóór 1907.	Districten, waar de nieuwe regeling is ingevoerd m. behulp v. landrentekaarten		Districten waar metingen en onderzoek zijn afgeloopen, invoering nieuwe regel. in 1911.	Districten waar de metingen zijn afgeloopen, invoering nieuwe regeling in 1912.	TOTAAL.	Districten waar de metingen en het onderzoek zijn of zullen worden geëntameerd.	TOELICHTINGEN.
			van den kadastralen dienst.	van den topographischen dienst.					
Bantam	18	—	—	—	3 [3])	7 [3])	10	8	[1]) De tusschen haakjes geplaatste cijfers hebben betrekking op de eerste 10-jaarlijksche herziening.
Batavia	7	—	—	4	3	—	7	—	
Preanger Regentsch.	53	53	—	—	—	—	53	—	
			(5) [1])	(20)	(5)	(6)	(36)	(17)	
Cheribon	23	—	15	—	—	—	15	8	[2]) Het meerendeel dezer kaarten is door den topogr. dienst bijgewerkt.
Pekalongan	28	—	—	—	—	—	—	28	
Semarang	35	—	—	—	5	9	14	21	
Rembang	23	—	—	—	—	—	—	23	
Soerabaija	28	—	—	—	—	—	—	28	
Madoera	22	—	—	—	—	—	—	22	
Pasoeroean	30	—	—	—	6	6	12	18	
Besoeki	18	—	—	—	—	4	4	14	
Banjoemas	19	—	7	8	4	—	19	—	
Kedoe	34	—	10	19	5	—	34	—	
Madioen	21	—	—	—	—	—	—	21	[3]) In deze kolom zijn alleen de districten opgenomen, waarvan de invoering in de genoemde jaren reeds nu gewaarborgd is.
Kediri	24	—	—	—	—	—	—	24	
TOTAAL	383	53	32 [2]) (5)	31 (20)	26 (5)	26 (6)	168 (36)	215	

Van de 383 districten op Java, waaruit het landrenteplichtig belastbare gebied op Java bestaat, is in de jaren 1908 t. m. 1910 in 63 districten de nieuwe landrenteregeling ingevoerd, terwijl in 26 andere alle voorbereidende werkzaamheden zijn afgeloopen, zoodat de invoering der nieuwe regeling daar in 1911 plaats heeft. Van nog 26 districten is de kaarteering klaar, zoodat ook daar in 1912 de invoering van de nieuwe regeling geschieden kan. De stand van het tegenwoordige werk is dus zoodanig, dat

[1]) Een zorgvuldig afgewerkte kaart, vervaardigd bij de Topographische Inrichting te Batavia en toegevoegd aan het Tweede Verslag geeft een duidelijk beeld van den stand van het werk.

tot en met 1912 de invoering in 155 nieuwe districten is gewaarborgd. Dit maakt met de 53 districten van de Preanger-regentschappen, waar de nieuwe regeling reeds vóór dien tijd in werking was, 168 districten. Bovendien heeft in deze laatste residentie de jaarlijksche herziening reeds voor een groot deel plaats gehad, zoodat daar in 23 districten de herziene aanslag is ingevoerd, en de invoering in 1911 en '12 in nog 11 andere districten is gewaarborgd.

Op het oogenblik kan dus gezegd worden, dat de nieuwe regeling werkt in 30 pCt .van het aantal districten (over 2 jaar in minstens 44 pCt.), en dat bovendien de tienjaarlijksche herziening heeft plaats gehad in 7 pCt. der districten van Java (over 2 jaar in 9½ pCt.). Deze cijfers komen op enkele onbeduidende verschillen na, geheel overeen met het werkplan, dat indertijd bij den aanvang van de werkzaamheden werd opgemaakt, en hetwelk ook in het eerste jaarverslag voorkomt, en men zal dan ook geen groote optimist behoeven te zijn, om te mogen aannemen, dat dit werkplan geregeld en zonder horten en stooten zal worden afgewerkt. Te meer is een dergelijke veronderstelling gewettigd, waar tot nu toe nog steeds met onvolledige secties en met een voor een groot deel nog onervaren personeel werd gewerkt. Van de 8 landrente-opnemingssecties van den topographischen dienst zijn er n.l. nog twee in opleiding, terwijl van de 6 secties waarin het personeel met het landrenteonderzoek belast is verdeeld, nog één moet worden opgericht.

Het moet dan ook erkend worden, dat wat den gang der werkzaamheden aangaat, beide jaarverslagen een alleszins gunstigen indruk maken, en dat, na alle ondervonden tegenvallers van voorheen, de sprong, die het landrenteonderzoek sinds 1906 heeft genomen, een ware verrassing mag worden genoemd.

Thans een enkel woord over het werkplan, de werkwijze en de ondervinding, die men tot nu toe met het landrenteonderzoek heeft opgedaan.

Het werkplan is berekend op eene gezamenlijke oppervlakte aan bouwgrond der bevolking van ongeveer 7½ millioen bouws, waarvan 3¼ millioen bouws sawah en 4¼ millioen bouws droge grond. Daar het niet onbekend is, dat de oppervlakte aan landrenteplichtig belastbaren grond op Java meestal beduidend lager werd getaxeerd, is het niet ondienstig om in dit verband er op te wijzen, hoe men aan de tegenwoordige raming is gekomen. Naar aanleiding n.l. van de tot nu toe bij de metingen verkregen uitkomsten, moet men aannemen, dat in streken waar de gronden nog nimmer technisch werden opgemeten, de oppervlakte van sawahs ongeveer 30 pCt. meer bedraagt dan die, voorkomende in de landrenteliggers, terwijl deze meerdere raming voor droge gronden ongeveer 150 pCt. bedraagt. Een uitzondering hierop maken de sawahs in de districten, waar de z.g. kadastraal-statistieke opmetingen hebben plaats gehad, daar de totale oppervlakten van het sawahgebied per district hier vrij kleine verschillen vertoonen (afgescheiden dan van de veel te groote verschillen, die in de detailopnemingen werden geconstateerd). De droge gronden echter geven ook hier een meerbevinding van ± 150 pCt. Brengt men nu in de landrenteliggers der nog niet opgemeten streken deze correcties aan, dan komt men tot een totaal van ongeveer 7½ millioen bouw landrenteplichtig belastbaren grond.

Het werkplan zelf is overigens zoo gedetailleerd uitgewerkt, dat het niet wel doenlijk is om, hoe belangrijk dit plan ook voor eene vergelijking met de tot nu toe verkregen resultaten zij, het hier in zijn geheel over te nemen, zoodat slechts met een zeer beknopt overzicht moet worden volstaan

BEKNOPT OVERZICHT VAN HET WERKPLAN VOOR HET LANDRENTE-ONDERZOEK OP JAVA EN MADOERA.

I. INVOERING DER NIEUWE REGELING.

Jaartal van invoering.	Aantal districten.	Aantal bouws.	Jaartal van invoering.	Aantal districten.	Aantal bouws.	Jaartal van invoering.	Aantal districten.	Aantal bouws.
1908	20	352.000	1913	26	558.000	1918	28	608.000
1909	27	500.000	1914	28	607.000	1919	19	546.000
1910	17	386.000	1915	38	640.000	1920	11	282.000
1911	28	400.000	1916	28	548.000	1921	3	161.000
1912	31	567.000	1917	26	611.000	TOTAAL.	61	1.597.000
TOTAAL.	123	2.205.000	TOTAAL.	146	2.964.000	Totaal Generaal I	330	6.766.000

II. 10-JAARLIJKSCHE HERZIENING PREANGER REGENTSCHAPPEN.

Jaartal van invoering van den herzienen aanslag.	Aantal districten.	Aantal bouws.	Jaartal van invoering van den herzienen aanslag.	Aantal districten.	Aantal bouws.	AANTEEKENINGEN.		
1908	8	172.000	1913	2	31.000	Totaal Generaal II	53	849.000
1909	9	165.000	1914	—	—			
1910	7	110.000	1915	—	—	Totaal Generaal I	330	6.766.000
1911	6	101.000	1916	6	63.000			
1912	8	105.000	1917	7	102.000	Eind-totaal	383	7.615.000
TOTAAL.	38	653.000	TOTAAL.	15	196.000			

III. ALGEMEEN OVERZICHT.

RESIDENTIËN.	Aantal districten waarin de nieuwe invoering zal geschieden in:														TOTAAL.
	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	
Batavia	1	1	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
Cheribon	4	7	4	—	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	23
Banjoemas	4	7	4	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19
Kedoe	11	12	6	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34
Prean.Reg.sch. [1]).	8	9	7	6	8	2	—	—	6	7	—	—	—	—	53
Bantam	—	—	—	6	7	5	—	—	—	—	—	—	—	—	18
Semarang	—	—	—	5	9	6	6	8	—	—	—	—	—	—	34
Pasoeroean	—	—	—	6	7	6	6	6	—	—	—	—	—	—	31
Besoeki	—	—	—	—	4	4	4	6	—	—	—	—	—	—	18
Kediri	—	—	—	—	4	5	5	10	—	—	—	—	—	—	24
Pekalongan	—	—	—	—	—	—	7	8	8	5	—	—	—	—	28
Rembang	—	—	—	—	—	—	—	—	6	7	5	5	—	—	23
Soerabaya	—	—	—	—	—	—	—	—	7	4	5	5	7	—	28
Madoera	—	—	—	—	—	—	—	—	3	4	4	4	4	3	22
Madioen	—	—	—	—	—	—	—	—	4	6	6	5	—	—	21
TOTAAL	28	36	24	34	39	28	28	38	34	33	28	19	11	3	383

[1]) Herziening.

Zooals hieruit blijkt, heeft tegelijkertijd met de invoering der nieuwe regeling over geheel Java met uitzondering van de Preanger-regentschappen, ook de 10-jaarlijksche herziening in laatstgenoemd gewest plaats. In

1921 zullen de drie laatste districten der residentie Madoera een beurt krijgen, terwijl uit het plan kan worden afgeleid, dat in 1917 of 1918 reeds weer een aanvang moet zijn gemaakt met de herziening der nu onderhanden gewesten van Midden- en West-Java.

Zooals uit de verschillende hoofdstukken van de verslagen wordt opgemaakt, is in groote trekken de gang van het landrenteonderzoek de volgende.

Door de landrente-opnemingssecties van den Topographischen dienst worden landrentekaarten vervaardigd in den regel op eene schaal van 1 : 5000 (bij uitzondering 1 : 1000). Alhoewel als maximum-oppervlakte voor de perceelen waarin de landrenteplichtig belastbare bouwgrond bij de opmetingen wordt verdeeld, 25 [1]) bouw is genomen, bedraagt de gemiddelde grootte dezer perceelen in den regel slechts een 5-tal bouw. Alleen in streken waar de grond minder waarde heeft, wordt de gemiddelde grootte soms een enkele keer ± 10 bouw. Voor de grenzen dezer perceeltjes worden zooveel mogelijk natuurlijke afscheidingen, dan wel wegen en gemarkeerde eigendoms- of staatsgrenzen genomen. Nadat de oppervlakten dezer perceelen, welke bij den topographischen dienst worden bepaald, in de z.g. desaregisters zijn ingeschreven, vormen deze kaarten met registers den kadastralen grondslag, waarop het onderzoek plaats heeft.

Dit landrente-onderzoek is opgedragen aan 6 [1]) landrente-onderzoekingssectie's, bestaande uit: 1 Controleur bij het B. B. als chef, 1 adjunct-controleur, toegevoegd aan den eersten, 15 landrente-mantri's voor de schattingswerkzaamheden, en eenig personeel voor schrijf-, teekenwerk, enz.

Naar aanwijzingen van den Inspecteur der landelijke inkomsten en verplichte diensten heeft onder toezicht van deze Europeesche landrente-ambtenaren het schattingswerk door de mantri's plaats.

Door deze laatsten worden de perceelen sawah van uiteenloopende productiviteit of de droge gronden van uiteenloopende waarde in perceelsgedeelten van ongeveer gelijke productiviteit of waarde gesplitst. De metingen hiervan geschieden met eenvoudige hulpmiddelen, terwijl de grenzen der nu ontstane perceelsgedeelten schetsmatig op de kaarten worden aangeduid.

Vervolgens worden de sawahperceelen of perceelsgedeelten naar de volgende beginselen gegroepeerd:

a. in iedere desa worden van elk perceel de gronden der perceelsgedeelten onderling vergeleken, en daarna met die van de naburige en andere perceelen of perceelsgedeelten;

b. in ieder district worden vervolgens de gronden der verschillende perceelen en perceelsgedeelten der diverse desa's weer onderling vergeleken om zoodoende te komen tot een zeker aantal g r o e p e n van uit een belastingsoogpunt gelijkwaardige sawahs.

Maatstaf bij deze vergelijking is de p r o d u c t i v i t e i t van den grond, en wel uit een inlandsch oogpunt, waaronder wordt verstaan, de resultante van alle factoren welke in de schatting der bevolking zelve, het eene grondstuk in het algemeen verkieslijk kunnen doen zijn boven het andere.

Merkwaardig mag daarbij wel worden genoemd het verschijnsel, dat in de tot nu toe onderzochte districten, de suikerfabrieken niet altijd beschikken over de vruchtbaarste sawahs, ja dat zij gewoonlijk zelfs sawahs in-

---

[1]) Nl. voor sawah 25 bouw, voor droogen grond 50 bouw.
[2]) Waarvan er eind 1910, 5 waren opgericht.

huren, die onder de 3e en 4e soort worden gerangschikt. Waar men in den regel in de meening verkeert, dat de suikerfabrieken steeds beslag leggen op de beste gronden, is het wel de moeite waard, om op de in dezen opgedane ondervinding de aandacht te vestigen.

Vervolgens heeft, ook met gebruikmaking der over verschillende jaren loopende gegevens der proefsnitvelden, die zooveel mogelijk over de verschillende grondsoorten verspreid liggen, eene schatting plaats van de opbrengst der verschillende sawahs. Een en ander geschiedt naar reden van de uitgestrektheid der sawahs en van het productiviteitscijfer der groep waartoe zij behooren. Van deze opbrengst wordt na aftrek van een bepaald bedrag voor onkosten, beplanting, enz. een zeker percentage als landrentebelasting geheven.

Dit percentage bedraagt voor streken met een zwakken economischen toestand van 8 t/m. 11 pCt., voor streken waar die toestand middelmatig is 12 t/m. 16 pCt., terwijl deze heffing in streken met eenen sterken economischen toestand 17 t/m. 20 pCt. bedraagt.

Deze economische factor wordt hoofdzakelijk afgeleid uit:

a, de algemeene ligging (wegen, markten, havens);

b. de agrarische ontwikkeling der streek (cultuurtoestand, irrigatie, soort van landbouwproducten, nabijheid van Europeesche cultures, veeteelt, enz.);

c. de klimaattoestanden (natuurlijke gesteldheid van het terrein, hygiënische toestand, enz.).

Andere factoren worden desniettemin waar noodig evenzeer in rekening gebracht, waaronder te noemen vallen de verschulding der bevolking bij vreemde Oosterlingen e. a., de buitengewone onveiligheid der streek e. d.

De bepaling, dat de eventueel op te leggen verhooging der belasting voor sawahs voor elk tienjarig tijdperk waarvoor ze wordt vastgesteld voor elke desa niet meer dan 25 pCt. mag bedragen, bleek in de praktijk te veel aanleiding te geven tot onbillijke verdeeling. Verschillende desa's waar, hetzij door foutieve opgaven, schattingen e. a. dan wel door andere oorzaken, de sawah's volgens de oude regeling te laag belast waren, zouden daardoor te lang in eene bevoorrechte positie verkeeren.

In het verslag van 1910 lezen we nu, dat door *Stbld.* 1909 no. 51 hierin tegemoet wordt gekomen, zoodat waar noodig gedurende het loopende decennium waarvoor de aanslag wordt vastgesteld, de belasting periodiek verhoogd kan worden. Bij de toepassing van genoemde bepaling wordt er naar gestreefd om na 10 jaar den juisten aanslag te kunnen bereiken.

Zoowel uit een billijkheidsoogpunt als uit een oogpunt van consequentie lijkt ons deze maatregel zeer toe te juichen.

De droge gronden worden op gelijke wijze als de sawahs onderzocht, doch de maatstaf waarnaar hier de vergelijking der verschillende grondsoorten plaats heeft is niet de p r o d u c t i v i t e i t, doch de w a a r d e van den grond.

Zooals in het verslag gemeld wordt, is de belasting der droge gronden gemiddeld eene fractie van die der sawahs. Zij wordt voor eenige klasse bepaald door de daarin voorkomende gronden te vergelijken met de gronden van een of meer sawahgroepen, waarbij rekening wordt gehouden met de omstandigheid, dat bij sawahs wel landrente-afschrijving plaats heeft wegens misgewas en onbeplant blijven, en bij droge gronden niet.

Is nu voor de verschillende perceelen en perceelsgedeelten de belasting vastgesteld, dan heeft verder de repartitie voor den individueelen aanslag plaats door eene commissie, samengesteld uit ambtenaren van het plaatselijk

bestuur, bijgestaan en voorgelicht door landrente-ambtenaren, waarbij door het desabestuur de afzonderlijke individueele stukken worden uitgemeten.

Ook hierbij blijkt, dat wanneer over een goede grondslag wordt beschikt, de verschillen tusschen de metingen van de individueele stukken met de technische meting niet groot genoemd kunnen worden. Dank zij de moeite, die men zich getroost heeft om de bevolking bij deze metingen op streek te helpen, waren die verschillen in ruim de helft van de perceelen minder dan 2 pCt., en in slechts zeer enkele (nog geen 0.1 pCt.) meer dan 10 pCt.

Nadat dan voor alle belastingplichtigen de aanslag is vastgesteld, wordt hen op het terrein door een inlandsch ambtenaar of den klasseermantri het bedrag van den aanslag medegedeeld onder aanwijzing van de betrekkelijke grenzen der verschillende perceelen of perceelsgedeelten.

10 Jaar later heeft dan naar dezelfde beginselen eene algeheele herziening plaats.

Alhoewel de gang van zaken in bovenstaande regelen slechts zeer globaal werd beschreven, zal het toch duidelijk zijn, dat deze landrentewerkzaamheden heel wat inspanning van het betrokken personeel vergen. Reeds bij de opmetingen wordt het volhardingsvermogen der inlandsche topografen, die in de verste uithoeken en de steilste bergpartijen hunne metingen moeten verrichten op een harde proef gesteld. En niet minder vordert de veldarbeid der klasseermantri's, die de schattingswerkzaamheden moeten verrichten, zeer veel van het physiek, het geduld en den tact van deze inlandsche beambten. Te verwonderen is het dan ook niet, dat de verslaggever melding maakt van de moeilijkheden om goed personeel te krijgen, en daarover het volgende zegt:

„Hoewel de bezoldiging niets te wenschen overlaat, is het toch moeilijk, „om personen van veel ontwikkeling voor de betrekking te krijgen. De „inlandsche ambtenaar schrijft liever op een kantoor, en houdt niet van „een zwervend leven in het diepe binnenland. Gewoonlijk hebben de land„rente-mantri's eene Inlandsche school der 1e klasse doorloopen. Helaas „deden slechts enkelen het klein-ambtenaarsexamen, of bezochten zij een „Europeesche school. Helaas, schrijf ik, want dit zijn doorgaans de beste „werkkrachten''.

Met dat al moet hij, die deze mantri's in hun werkzaamheden heeft gadegeslagen, niet anders dan een zeer gunstigen indruk krijgen van hetgeen met dit inlandsche personeel, dank zij een stelselmatige werkwijze en een voortdurende en scherpe contrôle, te bereiken is. Door zaakkundige, ernstige, doch moeitevolle leiding lukt het den controleerenden ambtenaren in den regel zeer spoedig om het jonge personeel de noodige routine en het vereischte inzicht bij te brengen, en men moet hebben aanschouwd hoe deze inlanders door een handig hoor en wederhoor, door vragen en kruisvragen, door vergelijken, wikken en wegen ten slotte achter de juiste waardeverhouding van den grond komen, om te erkennen dat mits men zich slechts de moeite getroost van een grondige contrôle, ook in moeilijke omstandigheden inlanders niet altijd een minderwaardige werkkracht behoeven te zijn, zooals nog te veel verondersteld wordt.

In een zestal staten (drie voor de eerste invoering en drie voor de 10-jaarlijksche herziening in de Preanger-regentschappen), wordt dan een overzicht gegeven van de bereikte resultaten, de verrichte werkzaamheden en de opgedane ondervinding bij het landrenteonderzoek.

Staat no. 1 geeft een algemeen overzicht van den landrenteplichtig belastbaren grond, en van den ouden en nieuwen aanslag in het onderzochte gebied. Zoo ergens, dan blijkt uit deze gegevens, hoe hoog noodig het

was, dat er eindelijk eens een ernstig en grondig onderzoek naar den landrenteaanslag werd gehouden.

Niettegenstaande er in verschillende districten voor de oppervlakten der sawahs een meerbevinding geconstateerd werd van 30 en meer pCt., toont in de meeste dezer streken de aanslag dier sawah's eene neiging tot dalen.

In den regel, zegt verslaggever, is dit een gevolg van de omstandigheid, dat bij de oude regeling te veel wordt gegeneraliseerd bij de bepaling der opbrengsten en zoodoende tal van minderwaardige sawah's te hoog worden aangeslagen. Weliswaar worden de beste sawah's naar verhouding te laag aangeslagen, maar niet in zulke mate, dat daarmede de te hooge aanslag der minderwaardige sawah's wordt gecompenseerd.

Hieronder volgen eenige van de meest sprekende voorbeelden hoe uit het gehouden onderzoek blijkt, dat bij de oude regeling de aanslag in den regel alles behalve naar consequente beginselen werd vastgesteld.

DISTRICTEN.	Oppervlakte der sawahs in bouws		meer of minder in pCt.	Landrente-aanslag, in guldens		meer of minder in pCt.	TOELICHTINGEN.
	Nieuwe metingen.	Oude kohieren.		Nieuwe regeling.	Oude regeling.		
Bantjah	5 321	2 870	+ 85	10 609	12 210	— 13	De tusschen accoladen geplaatste getallen geven de geleidelijke stijging van den aanslag aan vóór het 10-jarig tijdvak.
Kawali	6 435	4 719	+ 36	18 736	23 340	— 20	
Singomerto	7 188	6 376	+ 13	22 679	35 471	— 36	
Djamboe	9 395	8 878	+ 6	40 992	33 319	+ 23	
Grabag	6 275	5 975	+ 5	31 337	43 874	— 29	
Kaliwiro	8 541	5 735	+ 48.9	16 181	17 259	— 6	
Gombong	6 350	6 396	— 1	{30 935} {33 660}	25 793	{+ 17} {+ 31}	
Pedjagoan	7 160	7 559	— 5	{45 956} {50 025}	44 654	{+ 3} {+ 12}	
Broeno	4 569	2 704	+ 69	7 253	9 471	— 23	

Het verslag zegt dan ook niet ten onrechte, dat uit alle cijfers blijkt, dat bij den ouden aanslag alle redelijke grondslag werd gemist, iets wat evenzeer blijkt uit de gegevens op de droge gronden betrekking hebbende.

De enorme meerbevindingen aan drogen grond zijn voor een deel te wijten aan de bepaling in de oude regeling, volgens welke woonerven van minder dan $\frac{1}{4}$ bouw oppervlakte van landrente waren vrijgesteld. Daar deze bepaling tot de schromelijkste knoeierijen, misbruiken en belastingontduikingen aanleiding gaf, werd zij ook al om redenen van practischen en technischen aard in de nieuwe landrente-ordonnantie niet meer opgenomen. (Ook de clandestiene ontginningen, die in vele desa's op groote schaal voorkomen, zullen onzes inziens niet weinig tot deze groote meerbevindingen hebben bijgedragen).

In staat I zien we dan ook districten genoemd met meer dan 1000 pCt. meerbevinding aan drogen grond, het grootste cijfer vertoont het district Karangtempel (Cheribon), waar 3222 bouw droge grond werd opgemeten, terwijl de oude kohieren er slechts 89 meldden, eene meerbevinding dus van ruim 3500 pCt.

Bij de 10-jaarlijksche herziening in de Preanger-regentschappen maken de cijfers van staat I intusschen een veel geregelder indruk. Dat neemt echter niet weg, dat men zich de verschillen met de oude kohieren niet zoo groot had gedacht, als die welke later geconstateerd werden, en zeer zeker mag het jammer worden genoemd, dat, waar men 10 jaar lang over goede desakaarten beschikte, ten slotte toch nog bleek, dat in die tien jaar op

de 440.000 bouw nog een verschil van 25.000 bouw kon ontstaan, alleen ten gevolge van eene minder juiste bijhouding der landrentecohieren en van een gebrekkig toezicht op clandestiene ontginningen.

Deze groote verschillen komen echter zeer plaatselijk voor, daar in 5 van de 25 districten der Preanger-regentschappen reeds bijna de helft van deze 25.000 bouw verschil wordt gevonden, terwijl de andere districten geen van alle voor de totale som aan bouwgrond meer dan 10 pCt. verschil met de oude kohieren opleveren.

	Aantal districten.	Uitgestektheid in bouws.			Landrente-aanslag in Gld.		
		Sawahs.	Droge gronden.	Totaal.	Sawahs.	Droge gronden.	Totaal.
	Nieuwe invoering 1998 tot en met 1910.						
Nieuwe regeling	63	571.853	696.558	1.268.411	{2.582.896 / 2.596.770}[1]	948.485	{5.531.381 / 3.545.255}
Oude regeling	63	493.898	331.943	825.841	2.625.920	700.450	3.326.370
Meer of minder	63	+ 77.955 (+ 16 %)	+364.615 (+ 110 %)	442.570	{— 43.024 / — 29.150} (— 2 en — 1 %)	+248.035 (+ 35 %)	{+205.011 / +218.885} (+ 6 en + 7 %)
	Herziening Preanger Regentschappen 1907 tot en met 1910.						
Na de herziening	25	203.564	264.366	467.930	809.847	254.732	1.064.579
Voor de herziening ...	25	188.647	252.654	441.301	628.648	211.297	839.945
Meer	25	14.917 (+ 7 %)	11.712 (+ 5 %)	26.629	+181.199 (+ 29 %)	+43.435 (+ 21 %)	224.634 (+ 27 %)

[1]) De tusschen accoladen geplaatste getallen geven de geleidelijke stijging van den aanslag aan, voor het 10-jarig tijdvak.

In bovenstaand staatje is de opgave van staat I in het kort geresumeerd. Als eindresultaat van het drie-jarig tijdperk 1908 t/m. 1910 blijkt hieruit, dat in de 63 districten waar de nieuwe regeling in dien tijd werd ingevoerd, op ongeveer 825.000 bouw bouwgrond ruim 440.000 bouw meerbevinding werd geconstateerd, terwijl de totaal belasting in dat gedeelte steeg met ruim *f*205.000 (over 5 jaar met *f*218.000). In 25 districten van de Preanger-regentschappen waar de eerste 10-jaarlijksche herziening plaats had, werd op 440.000 bouw ongeveer 25.000 bouw meerbevinding geconstateerd, de aanslag steeg in dit gewest met *f*225.000 [1]).

Waar nu het geheele verslag bij het vaststellen van den aanslag een milde geest ademt, en uit de verstrekte cijfers blijkt, dat men vóór alles liever den aanslag te laag neemt, dan een al te plotselinge rijzing toe te laten, mag men dan ook veilig aannemen, dat de vermeerdering der landrentebelasting in de 88 onderzochte districten met *f*430.000 (over 5 jaar met *f*440.000) het m i n s t e is, dat men zonder onbillijk te worden, redelijkewijze heeft kunnen toepassen.

Ook hieruit blijkt dus weer overtuigend, hoe noodig en... hoe voordeelig een goede systematische regeling van het landrenteonderzoek is. Bij de oude regeling, waar alle aanslag in de lucht hing, was eigenlijk niemand

[1]) Zooals bekend zijn de Preanger Regentschappen in vergelijking met met overig Java zeer laag aangeslagen.

tevreden, de bevolking niet, omdat zij zelve zag hoe de belasting ongelijkmatig en onbillijk verdeeld was, en de ambtenaren niet, omdat deze wel inzagen, dat zonder deugdelijk onderzoek aan deze onbillijkheid geen eind was te maken. In den regel draaide het dan ook er op uit, dat de schatkist het gelag betaalde, zonder dat daarmede de onbillijkheid tegenover de bevolking ongedaan werd gemaakt.

Door de tegenwoordige regeling echter, gebaseerd op een grondig onderzoek, is men nu op de hoogte van de diverse landrente-factoren, heeft ieder zijn billijk aandeel in de lasten, en zullen de regelmaat en orde, welke hiervan het gevolg zijn, tot resultaat hebben, dat van hetgeen de schatkist vroeger te kort kwam, een serieus onderzoek met gemak bekostigd kan worden.

Men behoeft geen groot rekenaar te zijn, om te becijferen, dat dit reeds nu, na invoering der nieuwe regeling in slechts 63 districten het geval is.

In staat II en III van het verslag worden meer gedetailleerde gegevens verstrekt voor den aanslag der sawah's en der droge gronden. Ook hier moeten we weer volstaan met het overnemen van slechts enkele gegevens uit deze uitvoerige staten.

OPBRENGST PER BOUW SAWAH AAN PIKOLS DROGE PADI VAN 571.853 BOUWS. (in 4304 desa's, nieuwe invoering)

AANTAL BOUWS SAWAH.	pCt. van alle onderzochte sawahs.	OPBRENGST IN PIKOLS DROGE PADI.	AANTEEKENINGEN.
15.531	3	beneden de 10 pikols.	
49.007	9	10—15 „	
73.944	12	15—20 „	
124.539	22	20—25 „	
96.489	17	25—30 „	
97.725	17	30—35 „	
57.098	10	35—40 „	
24.928	4	40—45 „	
22.789	4	45—50 „	
9.743	2	boven de 50 „	
571.853	100	Gemiddeld 26 pikols.	

Het district met de hoogste gemiddelde opbrengst padi per bouw sawah was Kaliredjo (Banjoemas) met 41 pikol per bouw, ook de gemiddelde landrenteaanslag per bouw sawah was daar het hoogste, n.l. *f*7.80. De laagste cijfers in deze vertoonde het district Broeno (Kedoe), waar deze respectievelijk waren 15 pikols en *f*1.33. De gemiddelde opbrengst voor alle sawh's was 26 pikols, de gemiddelde aanslag *f*4.54.

De padiprijs schommelde meestal om de bedragen van *f*2.— en *f*2.25, slechts in enkele districten bedroeg ze gemiddeld *f*1.80, *f*2.50 of *f*2.75.

Van de 4304 onderzochte desa's werd door 1396 of 32 pCt. een percentage van de belastbare opbrengst der sawah's betaald van 8 t/m. 11 pCt. (economische toestand zwak); de overige desa's, dus 68 pCt., betaalden een percentage van 12 t/m. 16 pCt. (economische toestand middelmatig); meer dan 16 pCt. werd nergens geheven.

OPBRENGST PER BOUW SAWAH AAN PIKOLS DROGE PADI VAN 203.564 BOUWS. (809 desa's 10-jaarlijksche herziening Preanger Regentschappen).

AANTAL BOUWS SAWAH.	pCt. van alle herziene sawahs.	OPBRENGST IN PIKOLS DROGE PADI.	AANTEEKENINGEN.
3.543	2	10—15 pikols.	
20.864	10	15—20 „	
34.052	16	20—25 „	
44.430	22	25—30 „	
43.130	21	30—35 „	
28.731	14	35—40 „	
22.587	11	40—45 „	
5.445	3	45—50 „	
2.782	1	boven de 50 „	
205.564	100	gemiddeld 34 pikols.	

Het district met de hoogste gemiddelde opbrengst padi per bouw sawah was Oedjoeng-broeng-koelon met 39 pikol, en eene gemiddelde landrente-aanslag van *f*5.70 per bouw. De laagste cijfers vertoonde het district Darmaradja met 20 pikols en eene gemiddelde aanslag van *f*1.72. De gemiddelde productie voor alle sawah's bedroeg 34 pikols, de gemiddelde aanslag *f*3.98.

Van de 809 desa's werd in 320 desa's of 40 pCt. een percentage van de belastbare opbrengst der sawah's geheven van 8 t/m. 11 pCt. (economische toestand zwak); in 477 desa's of 59 pCt. was de economische toestand middelmatig en bedroeg dus het percentage der landrente-aanslag 12 t/m. 16 pCt., terwijl in 12 desa's of 1 pCt. deze toestand sterk werd genoemd (landrente-aanslag dus meer dan 16 pCt. van de belastbare opbrengst der sawah's).

Deze 12 desa's zijn alle gelegen om en bij de bedrijvige hoofdstad Bandoeng in het welvarende district Oedjoeng-broeng-koelon.

Van de droge gronden, welker aanslag kan beloopen van *f*0.25 t/m. *f*20.—, werden in de districten, waar de nieuwe regeling werd ingevoerd, de meeste gronden belast met bedragen van *f*0.25—*f*1.25. Van de 696.558 bouw droge grond hadden 410.968 bouw of 59 pCt. eene aanslag, die niet boven de *f*1.25 steeg, slechts van 122 bouw of 0.02 pCt. van alle onderzochte gronden ging de aanslag boven de *f*8.— per bouw. De gemiddelde belasting voor alle districten bedroeg *f*1.36 per bouw. Het district met de hoogste gemiddelde belasting per bouw droge grond was Koetoardjo (Kedoe), met *f*2.99, dat met de laagste Rantjah (Cheribon) met *f*0.53. Hierbij zijn buiten beschouwing gelaten de Duizend-eilanden bij Batavia, welker rijke klappertuinen met gemiddeld *f*5.— per bouw zijn belast.

In de Preanger-regentschappen werden 264.366 bouw droge grond herzien. Ook hier viel het grootste deel der gronden in de termen voor eenen aanslag, die niet boven de *f*1.25 steeg, n.l. 211.706 bouw of wel 80 pCt. van alle herziene gronden, 1059 bouw of 0.4 pCt. der in het gewest herziene gronden werd met meer dan *f*8.— belast. Het meerendeel dezer gronden viel in het reeds genoemde district Oedjoeng-broeng-koelon, en in Tim-

binganten. Vermoedelijk zijn het in laatstgenoemd gewest de winstgevende vischvijvers, welke het zwaarst belast werden (vischvijvers en nipahbosschen worden tot de droge gronden gerekend).

Gemiddeld bedroeg de aanslag voor de droge gronden van alle herziene districten *f*0.96 per bouw. Het district met de hoogste gemiddelde belasting per bouw droge grond was Oedjoeng-broeng-koelon, met *f*2.80, dat met de laagste Darmaradja met *f*0.40.

Ten slotte nog een woord over eenige algemeene opmerkingen, welke in het verslag voorkomen.

In de eerste plaats trof het dan de aandacht, hoe het landrente-onderzoek meer dan eens moeilijkheden ondervond ten gevolge van de weinige medewerking, die werd ondervonden van de plaatselijke inlandsche ambtenaren bij de repartitie en de bijhouding der landrenteboekhouding. ,,De invoering ,,kenmerkte zich door een voortdurenden strijd tegen de indolentie van vele ,,inlandsche bestuursambtenaren'', wordt in het eerste verslag gezegd, en het volgende jaar: ,,Weinig opwekkend was het daarom te ondervinden, ,,dat zelfs onder de Europeesche controleerende ambtenaren blijken van ,,weinig belangstelling werden gegeven. Dat de aan een Aspirant-Controleur ,,bij proces-verbaal overgedragen belangrijke desa-registers en kaarten, in ,,een daarvoor speciaal verstrekte kast opgeborgen, bleken na korten tijd ,,reeds gedeeltelijk in het ongereede te zijn geraakt, kan toch moeilijk aan ,,iets anders worden toegeschreven''.

Het maakt echter den indruk, dat dit gebrek aan belangstelling voor een niet gering deel te wijten is aan de meening, die — zooals de verslaggever zegt — nog bij vele inlandsche ambtenaren bestaat, dat de uitvoering der gegeven landrentebevelen, evenals zoovele andere, die zij ontvangen, nauwelijks zoude worden gecontroleerd, dat het niet zoude worden bemerkt, als ze er niets aan deden.

En met deze paar woorden wordt naar onze meening aangeroerd eene algemeene fout in het Indische bestuurssysteem, die onnoemlijk meer kwaad sticht, dan de oppervlakkige toeschouwer zou denken.

Juist: Het is de scherpe contrôle, die het geheele geheim vormt van den goeden gang van het tegenwoordige landrenteonderzoek, en daarom — we moeten hier een kleine zijsprong maken — is het zeker te hopen, dat het goede voorbeeld, gegeven door de werkwijze in toepassing bij het landrenteonderzoek, een gunstige reflex moge uitoefenen op die takken van bestuur, waar men, in stede van enkele weinige, goed gecontroleerde bevelen uit te vaardigen, zijn kracht zoekt in een zondvloed van voorschriften, bepalingen en bevelen, die geen van alle worden gecontroleerd.

Waar zoo dikwijls bij mislukte proefnemingen op ander gebied veel op de indolentie van den desaman wordt geschoven, is hetgeen over de ondervinding bij het landrenteonderzoek in deze wordt medegedeeld, dan ook zeer zeker gunstig te noemen.

,,In aanmerking genomen den enormen arbeid, die van hen werd geëischt, ,,hun doorgaans geringe bezoldiging en de weinige schoolkennis, door hen ,,opgedaan, kan hier over het algemeen niet anders dan met lof worden ,,gewag gemaakt van de medewerking der desabesturen''. En een verblijdend verschijnsel mag het worden genoemd, dat in streken, waar de nieuwe regeling eenigen tijd werkzaam is, de bevolking steeds meer medewerking toont. Natuurlijk dat uitzonderingen van mindere medewerking en van indolentie evenmin uitblijven, doch regel is, dat de bevolking, zoodra zij de nieuwe regeling kent, veel meer daarvoor voelt dan voor de oude.

De verslaggever zegt daaromtrent o. a.:

„Fluctueert de aanslag der verschillende districten reeds belangrijk, de „aanslag voor de desa's in hetzelfde district fluctueert in grootere mate, „en die voor de individuën in dezelfde desa in nog grootere mate.

„Dat van sommige individuën, vooral van de machthebbenden in de „desa' de aanslag verdubbelde en verdrievoudigde kwam veel voor, maar „toch verlangde bijna niemand de oude aanslag terug.

„Bij de nieuwe regeling kan de belastingschuldige weten, waarom hij „zus of zooveel heeft te betalen, doch bij de oude regeling niet. De nieuwe „regeling is voor den desaman begrijpelijk, „trang", zooals hij zegt, terwijl „de aanslag bij de oude regeling zelfs voor de desahoofden veelal een ondoor„grondelijk raadsel is".

Niettegenstaande we getracht hebben zoo beknopt mogelijk te blijven, hebben we deze beschouwing over de belangrijke verslagen van het landrenteonderzoek der laatste jaren toch eenige meerdere plaats moeten geven, dan gewoonlijk voor een dergelijke beschrijving beschikbaar is.

We hebben echter gemeend hier een uitzondering te moeten maken, eensdeels doordat deze alhoewel korte, doch zaakrijke verslagen zich moeilijk voor een al te beknopt overzicht leenen, vooral waar zulks de eerste keer geschiedt, anderdeels, wijl het zijn nut kan hebben, om na al de moeilijkheden, die het landrente-onderzoek tot voor eenige jaren heeft ondervonden, den lezer een meer uitgebreid verslag te geven van den gunstigen huidigen stand van het landrentevraagstuk [1]).

We hopen hiermede te hebben bereikt, dat we den lezer denzelfden gunstigen indruk mochten geven van de beide verslagen, die ook wij zelf er over ontvingen, n.l. deze, dat ze ons hebben aangetoond, hoe men de laatste jaren met het landrenteonderzoek ontegenzeggelijk op den goeden weg is, dat de moeilijke eerste tijd met succes doorstaan werd, en dat we de overtuiging hebben, dat binnen enkele jaren het landrentevraagstuk zal zijn opgelost.

Een enkele opmerking moet ons echter tot slot van het hart. We weten zeer goed, dat Indië het land is van den gaanden en komenden man, en dat het daardoor ook steeds eenige inspanning kost, om zooveel mogelijk de geschikte man op de juiste plaats te houden. Doch, zouden we willen vragen, zou het daarom onmogelijk zijn geweest, om te voorkomen, dat de resultaten van een zoo gelukkig opgezet werk als het landrenteonderzoek, in gevaar worden gebracht door een al te snelle wisseling van leiders? Vergissen we ons niet, dan is nu in den loop van slechts enkele jaren de landrente-inspectie in reeds drie verschillende handen geweest, en zonder nu ook in het minst de bekwaamheden der verschillende dignitarissen te willen beoordeelen, lijkt het ons toch minstens genomen een niet zeer gunstige toestand, wanneer de regeering de belangen van goede landsdienaren niet zoo aan de hare weet te verbinden, dat een dergelijke onnoodige wisseling van personen in gewichtige betrekkingen daardoor voorkomen wordt.

J. C. Lamster.

---

[1]) Als er nl. van een landrente-*vraagstuk* nog sprake is.

VARIA.

HET JAVAANSCHE DESSAHOOFD. [1])

Wil men het gehalte der dessahoofden verbeteren, dan dient men maatregelen te nemen, waardoor men verzekerd is aan het hoofd van iedere dessa een persoon te hebben, die onafhankelijk is van zijn ondergeschikten. Daarmee is gezegd dat *a.* de verkiezing, zooals ze thans is geregeld, moet afgeschaft worden, *b.* de betrekking beter bezoldigd moet worden.

Wat het eerste punt aangaat, met opzet heb ik geschreven „de verkiezing zooals ze thans is geregeld", d. w. z. waarbij van bestuurswege absoluut geen invloed op de keuze kan uitgeoefend worden. Was onder het oude reglement van *Stbl.* 1878 no. 47 aan den resident, hoewel door deze iedere verkiezing moest goedgekeurd worden, alleen de bevoegdheid gegeven om de keuze van enkele categorieën van personen niet te sanctioneeren, bij *Stbl.* 1907 no. 212 is wel die bevoegdheid uitgebreid, doch het heeft blijkbaar niet in de bedoeling gelegen een invloed van beteekenis op de keuze van de dessabevolking aan het hoofd van Gew. Bestuur toe te kennen. Trouwens zoolang geen wijziging is gebracht in art. 71 R. R. is het de vraag of invloed van beteekenis mag toegekend worden. Uit de geschiedenis van de totstandkoming van art. 71 blijkt voldoende, dat in het stellen van den eisch van goedkeuring door den resident niet de bedoeling heeft gelegen werkelijke inmenging aan het hoofd van Gew. Bestuur toe te kennen. De strijd omtrent de vraag of het instituut der dessahoofdverkiezingen van oud-Javaanschen oorsprong is, dan wel door Raffles zoo niet ingevoerd, dan toch uitgebreid over geheel Java en Madoera, waar hij slechts hier en daar sporen van een verkiezing had aangetroffen, is gestreden. Weinigen zullen thans nog volhouden dat de dessahoofdverkiezing iets inhaerents is aan de Javaansche dessa. Maar gaat men na waarom men deze instelling voor de bevolking als van zulk een groot gewicht achtte, dat men noodig vond in het Regeerings-Reglement van 1854 de bepalingen van art. 71 op te nemen, dan is dat niet omdat men er van overtuigd was of de ondervinding geleerd had, dat niemand beter dan de bevolking zelve de personen kan kiezen, die haar het best zoude kunnen besturen, die het beste konde zorg dragen, dat in de dessa orde en veiligheid heerschte. Immers in een inspectie-rapport over een reis in 1834 door den Luitenant Gouverneur-Generaal ad-interim B a u d uitgebracht, wordt reeds gezegd: De Regent van Demak beschouwt als een ongunstige omstandigheid de hier tijdens het Britsche Bestuur ingevoerde vrije verkiezingen der dessahoofden, welke tot resultaat gehad hebben, dat er thans een stel mindere hoofden bestaat, die over 't algemeen zich meer van de bevolking dan van het Gouverne-

[1]) Overgenomen uit No. 13 der „Berichten en Mededeelingen ten behoeve der leden" van de Vereeniging van Ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in Ned.-Indië, te 's Gravenhage: Verhandeling van den Controleur J. D. d e V r i e s over de „Politie in de Binnenlanden van Java en Madoera". (Zie Nov.-afl. *Ind. Gids* bl. 1449).

ment afhankelijk acht, en flauw medewerkt tot handhaving eener goede politie.

De opname van art. 71, dit blijkt duidelijk, is geschied, opdat niet Europeesche en Inlandsche hoofd- en lagere ambtenaren, door het aan het hoofd plaatsen van hun werktuigen of maagschap, gelegenheid zouden vinden cultures op te drijven, heerendiensten te doen verrichten, ja zelfs opbrengsten, hetzij in nátura, hetzij in geld, te vorderen, welke onrechtmatig dan wel te zwaar zouden zijn voor de bevolking; m. a. w., om zeker te zijn dat aan het hoofd van de dessa's personen stonden, die uit haar midden gekozen en zich dus een met haar voelende, de bevolking konden beschermen tegen te overmatige eischen van het Gouvernement, of van de uitvoerders van den wil van het Gouvernement. Zooals Van Hoëvell het in de 2e Kamer uitdrukte, werd het beschouwd als de eenige toevlucht om het despotisme van Aziatische vorsten te dragen en ook den last, dien wij haar (de Jav. bevolking) opleggen, te torsen. Ik geloof, dat de tijd, dat men van het torsen van een last mag spreken, voorbij is, dat althans het doel van het Nederlandsch-Indische Gouvernement niet meer is, den Javaan een last te doen torsen en dat voldoende vast staat, dat de Javaan althans in zijn dessahoofd allerminst de persoon heeft, die hem tegen de bovenmatige eischen van het Gouvernement zal beschermen. Wijzen de talrijke klachten, tegen die functionarissen ingebracht, niet juist op het omgekeerde van bescherming? Menig controleur zal het met mij eens zijn, dat een belangrijk deel van zijn werk bestaat in het beschermen van de dessa-Javanen tegen de bovenmatige eischen van zijn dessahoofd, gekozen op de wijze, die moet waarborgen, dat hij de man is die beschermt. Ook Fransen van de Putte verdedigde nog in de zitting van de Eerste Kamer op 20 December 1900 het instituut der vrije dessahoofdverkiezingen als de eenige veiligheidsklep tegenover het autoritaire en autocratische Europeesche en Inlandsche Bestuur. Het moet geconstateerd worden, dat men het instituut nimmer heeft hooren verdedigen als het middel om den rechten man op de rechte plaats te krijgen. Nu de tijden zijn veranderd nu men niet meer mag spreken van het „torsen van een last" als doel van het Bestuur, behoort men ook de instellingen te veranderen. Men heeft reeds getracht in het reglement van *Stbl.* 1907 no. 212 met die veranderde tijdsomstandigheden rekening te houden. Overtuigd als men was, dat de vrije verkiezingen slechte dessahoofden hadden gegeven, heeft men, vasthoudende aan hetgeen art. 71 voorschreef, toch niet kunnen nalaten meer te regelen dan met de geschiedenis van dit artikel m. i. is overeen te brengen. Wie kiesgerechtigde was, besliste de dessa voorheen zelve, thans is dit bij het reglement bepaald. En ook de bepaling, dat hij verkozen is, die bij de verkiezing meer stemmen dan $^1/_5$ van het aantal stemgerechtigden in de dessa op zich vereenigt, is m. i. met het idee vrije verkiezingen moeilijk te rijmen. Geen Javaan begrijpt een dergelijke bepaling, die veroorzaakt, dat in een dessa met 200 stemgerechtigden iemand, die 45 stemmen op zich vereenigt, verkozen moet worden verklaard. Doch daadwerkelijke verbetering heeft die wijziging niet gebracht. Wil men werkelijk verbetering, dan dient men het palladium los te laten.

Het Javaansche dessahoofd heeft tweeërlei functiën. Hij is een agent van de openbare macht, de vertegenwoordiger van het Nederl.-Indische Gouvernement, maar tevens behoort hij als vertegenwoordiger der dessa zich één met haar te gevoelen. Maar voor dit laatste is niet noodig de verkiezing door de ingezetenen, evenmin als dit met den burgemeester in Nederland het geval is, die ten slotte nog veel meer een gemeente-ambte-

naar is dan het dorpshoofd op Java. M. i. is de tijd thans aangebroken om over te gaan tot het aanstellen der dessahoofden van Gouvernementswege. Wenscht men echter de dessa althans eenigen invloed te doen behouden op de keuze van haar bestuurder en tevens aan het bezwaar van het aanstellen van gunstelingen van Inlandsche ambtenaren tegemoet te komen, men late door de dessa bij wijze van verkiezing een aanbeveling opmaken, waarop bijv. alleen die personen geplaatst worden, die $^1/_5$ van het aantal kiesgerechtigden op zich vereenigd hebben. De zekerheid dat het verkrijgen van het grootst aantal stemmen niet de zekerheid van aangesteld te worden medebrengt, zal aan de praktijk van omkooping en vreesaanjaging een gevoeligen knak geven; de controleur van de afdeeling zal wel in staat zijn, desnoods buiten het Inlandsch bestuur om, behoorlijke informatiën in te winnen omtrent de gekozen candidaten, terwijl, waar ik een aanbeveling, geen voordracht, zou wenschen, er, zoo het mocht blijken dat al de candidaten volkomen ongeschikt zijn, nog gelegenheid bestaat een ander geschikt persoon aan te stellen.

Door den eisch dat de aanbevolene de stemmen van $^1/_5$ van het aantal stemgerechtigden moet verkregen hebben, is men verzekerd dat de aan te stellen persoon een zekeren steun in de dessa heeft.

Naast een andere wijze van aanstelling heb ik, als een der voorwaarden om te komen tot onafhankelijkheid der dessahoofden van hunne bevolking, genoemd: verbetering van de bezoldiging. Ook het feit, dat het overgroote aantal der dessahoofden in hunne rechtmatige inkomsten een te geringe belooning vinden, is van algemeene bekendheid.

Uit de als bijlage IV van het eindverslag over het onderzoek naar den druk der dessadiensten opgenomen raming van de inkomsten der dessahoofden op Java en Madoera [1]) blijkt dat van de 28.000 ruim 8000 minder dan *f*25, bijna 11.000 meer dan *f*25 en minder dan *f*50, bijna 5000 meer dan *f*50 en minder dan *f*75 en de rest meer dan *f*75 's maands inkomsten genieten. Indien geen behoorlijke critiek op deze cijfers ware uit te oefenen, zoude men moeten erkennen dat de toestand nog niet zoo slecht was. Indien een dessahoofd *f*25 's maands als inkomsten uit zijn ambt bekomt, kan hij in de maatschappij, waarin hij leeft, en met hetgeen hij uit zijn bedrijf als landbouwer verkrijgt, wel onafhankelijk van zijne dessagenooten genoemd worden.

Uit den staat, opgenomen op pag. 93 van het eindverslag, blijkt hoe men tot die raming is gekomen. Als hoofdverdiensten worden daar genoemd collecteloonen, koffieprocenten, opbrengst der ambtsvelden, pantjendiensten; als bijverdienste de opbrengst der verschillende adatheffingen.

Ten aanzien der hoofdverdiensten valt op te merken dat het collecteloon niet als zuivere inkomst mag aangemerkt worden. Het dessahoofd in de praktijk, ook waar *Stbl.* 1907 no. 277 reeds werkt, aansprakelijk voor de landrente die zijn dorp moet opbrengen en althans in streken met individueel bezit geen enkel middel bezittende om de achterstalligen tot betaling van hunne belasting te dwingen, past telken jare eenige guldens, soms eenige tientallen guldens bij, die hem dan wel later dikwerf worden terugbetaald, doch waarvan ook zeer dikwijls een gedeelte oninbaar blijft. Voorts brengen de talrijke reizen naar de standplaats van ontvanger of ondercollecteur hun onkosten met zich. Ook leidt geldelijke administratie, gevoerd door een persoon van het gehalte van het Javaansche dessahoofd, veelal tot verwarring.

[1]) Zie *Ind. Gids* 1907 I bl. 876.

Omtrent de ambtsvelden valt op te merken, dat waar men bij de invulling van kolom 8 van den staat der inkomsten in 't algemeen te rade zal zijn gegaan met de aanstellingsbesluiten der functionarissen, in de raming geen rekening kan gehouden zijn met het feit, dat vele dessahoofden een deel van hunne ambtsvelden aan hunne helpers, de leden van het dessabestuur, in bewerking om niet afstaan. Een door het dessahoofd in ambtsveld bezoldigd dessaschrijver is inderdaad geen uitzondering.

Ten slotte de waarde der pantjen-diensten als inkomst. Uit het op pag. 75 van het eindverslag vermelde valt af te leiden, dat men bij de berekening van de inkomsten, die pantjen-diensten heeft gewaardeerd op *f*1.50 per pantjen-dienstplichtige per jaar.

In werkelijkheid hebben die diensten voor het meerendeel van de dessahoofden niet die waarde. In het eindrésumé van het „Onderzoek naar de Verplichte Diensten der Inl. bevolking" leest men omtrent de pantjendiensten: De duur der pantjen-prestatie is verschillend. In den regel komen de pantjen des ochtends om 7 uur in de woning van het dessahoofd, maken het erf schoon, snijden gras, halen water en brandhout, verrichten allerlei huiselijke diensten, vergezellen de vrouw van het dessahoofd naar de pasar, doen veld- en tuinarbeid, enz. enz. Uit welke omschrijving reeds valt af te leiden, dat huiselijke diensten, ik zou bijna zeggen vrouwenarbeid, hoofdzaak is. Willen deze pantjen-diensten hem een werkelijk profijt zijn, dan is het noodzakelijk, dat het dessahoofd een groote huishouding heeft, althans een grooten staat voert. Neemt men in aanmerking, dat hij die pantjen-dienstplichtige nog tweemaal per dag voedsel moet verstrekken, dan behoeft het niet te verwonderen, dat in sommige streken de dessahoofden de pantjen niet meer laten uitkomen, elders men er genoegen mee neemt, indien 's morgens een bos hout gebracht wordt.

De verstrekking van voedsel maakt dat de diensten in sommige streken drukkend worden, niet voor den dessaman, die ze presteert, maar voor het dessahoofd, die ze eischt (pag. 76 eindverslag onderzoek druk der dessadiensten). Vooral de armere onder de dessahoofden zijn vaak meer met dan om hun pantjen verlegen. Alleen waar deze diensten werkelijk algemeen afgekocht worden, vormen ze een inkomst van beteekenis; althans indien de afkoopsommen behoorlijk worden opgebracht, wat echter volgens het op pag. 37 van het eindverslag vermelde in Krawang en de Preanger Regentschappen niet regelmatig plaats heeft. Neemt men het boven vermelde in aanmerking, dan mag dus voornamelijk in die streken, waar afkoop geen regel is, d. i. Midden- en een groot deel van Oost-Java, de raming veel lager gesteld worden, dan in hooger genoemde bijlage IV is geschied. Genieten volgens de residentiesgewijze opgemaakte recapitulatie in Bantam, Batavia en de Preanger Regentschappen resp. 71 pCt., 60 pCt. en 40 pCt. der dessahoofden minder dan *f*25 's maands inkomsten uit hun ambt, doch is dit in alle overige gewesten (met uitzondering van Soerabaja en dit wegens het groot aantal kleine dessa's) nog geen 30 pCt., dan aarzel ik niet na het bovenstaande aan te nemen, dat ook voor de overige gewesten dat percentage gerust op 40 à 50 pCt. mag gesteld worden.

Bij de verbetering van de bezoldiging der dessahoofden moet, naar het mij voorkomt, vastgehouden worden aan het beginsel, dat de gemeente zelve de bezoldiging van haar hoofd zal hebben te betalen, de ingezetenen het daarvoor noodige zelve dienen op te brengen. Het Gouvernement anders dan in den vorm van collecteloon een deel van de bezoldiging van het dessahoofd te laten dragen, omdat ten slotte het belang van den ganschen staat ook medebrengt, dat aan het hoofd der dessa's personen staan, aan wien

men de zorg voor de veiligheid van personen en goed in die dessa mag opdragen, gaat m. i. te ver. Op de dessa zelve, als onderdeel van den staat, rust ten slotte de verplichting zorg te dragen, dat zulks mogelijk is en de daartoe noodige personen zijn te vinden.

Is de bezoldiging dus thans onvoldoende, dan dienen er maatregelen genomen te worden, die de gemeente verplichten haar hoofd behoorlijk voor zijn arbeid te betalen. Van regeeringswege dient aan de dessa die verplichting opgelegd te worden. Dat het in het leven roepen van een dergelijke verplichting door bijv. bij residentsbesluit voor ieder gewest of gedeelte van een gewest vast te stellen de bezoldiging, welke een dessahoofd in een dessa van een bepaald aantal zielen minstens dient te genieten en onder vaststelling van een absoluut minimum, in strijd zoude zijn met de 2de alinea van art. 71 R. R. kan ik niet toegeven. In ieder geval staat m. i. vast, dat door het uitvaardigen van een dergelijke bepaling men geen stap verder gaat dan men al is. Gaat men na wat alzoo tot de huishouding van een Inlandsche gemeente behoort, dan zal men ontwaren dat van regeeringswege in iederen tak dier huishouding bereids is ingegrepen. Men heeft reeds geruimen tijd ingezien, dat orde moest worden geschapen in het belang van den Inlander zelf in de veelal verwarde huishouding van de Inlandsche gemeente. In Bijblad 4911*a* luidt het o.a.: niet onwaarschijnlijk hebben de bestuurshoofden in het aan art. 71 R. R. ten grondslag liggend beginsel van onthouding van inmenging in de huishoudelijke aangelegenheden der Inlandsche gemeente een beletsel gezien om de hooger bedoelde inbreuken op het individueel grondbezit krachtig en stelselmatig tegen te gaan, evenals voor enkele jaren nog hetzelfde beginsel als wettelijk bezwaar gold tegen eene regeling en inkrimping van bestuurswege van de gemeentediensten, het aantal leden der dessabesturen en hunne ambtsvelden.

Na het onderzoek naar de verplichte diensten in de jaren 1888—1892 ziet men dan ook allerwege deze laatste onderwerpen bij residents-besluit geregeld. Het onderscheid bestaat alleen hierin, dat men zich tot nu toe heeft bepaald tot het vaststellen van maxima en ik hier een minimum zou wenschen aangegeven te zien. Doch de tijden zijn intusschen ook veranderd. Leest men de overwegingen van de hoogerbedoelde residents-besluiten na, sedert in de meeste gewesten door nieuwe regelingen op den voet van Bijblad 5558 vervangen, dan blijkt het, dat het destijds noodig was in te grijpen in de aan de Inlandsche gemeenten gelaten bevoegdheid tot regeling harer huishoudelijke belangen om de leden van die gemeenten te beschermen tegen de dorpsgemeenschap, zich op dit punt openbarende in de inkomsten van het dessahoofd. Slaat men daartegenover de toelichting op de Inlandsche gemeenteordonnantie op, dan blijkt dat daarin gezegd wordt, dat men thans aan den tijd is gekomen van de bescherming van de dessagemeenschap tegen het individu. Waar het toenmaals noodzakelijk en gewettigd was maxima vast te stellen, is het nu even noodzakelijk en even gewettigd minima vast te stellen.

Behalve het vaststellen van eene minimum bezoldiging, zoude ik tevens wenschen, dat de pantjen-diensten afgeschaft werden en de adatheffingen zooveel mogelijk beperkt. In plaats daarvan zou de dessaman een aequivalent in geld dienen op te brengen.

Door den lateren Minister van Koloniën, V a n D e d e m, werd in eene redevoering, gehouden in de Tweede Kamer op 12 Dec. 1890, bij de behandeling van de Ind. begrooting van 1891 betoogd, dat pantjen-diensten evenmin als de dessa-politiediensten vallen onder de omschrijving „huishoude-

lijke belangen van al. 2 van art. 71 R. R." en dat ze konden gebracht worden onder de diensten, bedoeld bij art. 57 R. R. In de belooning van het dessahoofd werd door hem een algemeen belang gezien. Ook F o k k e n s betoogde in een redevoering, in het Indisch Genootschap op 16 Nov. 1897 gehouden, dat indien men de wordingsgeschiedenis van het Reg.-Reglement nagaat, men dan bij de behandeling der ontwerpen van wet, die tot dat Reglement geleid hebben, het duidelijkste bewijs vindt, dat onder persoonlijke diensten van art. 57 R. R. zoowel dessa- als heerendiensten worden begrepen.

Is deze opvatting de juiste, dan zoude zeer zeker tegen de afschaffing der pantjen-diensten en hunne vervanging door eene belasting weinig aan te voeren zijn. Doch aangenomen dat deze opvatting onjuist is, omdat feitelijk de pantjen-diensten niet verplicht zijn, daar de bevolking zich bij iedere verkiezing opnieuw tot het presteeren ervan verbindt en art. 57 alleen spreekt van diensten waartoe zij verplicht is, dan nog is eene dergelijke afschaffing te verdedigen, al was het alleen maar omdat voor hem die het genot van die diensten heeft, de waarde in geen verhouding staat tot den druk, dien zij uitoefenen op hen die ze moeten presteeren. De aard der werkzaamheden brengt mede, dat de rijke doch ongeschikte loerah een goede belooning ontvangt, de arme doch geschikte loerah geen loon ontvangt, omdat de vorm, waarin dit loon wordt uitgekeerd, het voor den laatsten alle waarde doet verliezen. — Toch, zoo leest men in het eindrésumé, beschouwt de bevolking deze diensten als de zwaarste dessadiensten. — Voorts hebben ze voor hen, die ze moeten presteeren iets vernederends, daar men feitelijk is overgeleverd aan de luimen van het dessahoofd. Ten slotte komt het zeer veel voor dat bij afkoop der diensten door een gedeelte der dienstplichtigen misbruiken ontstaan. Het dessahoofd toch vraagt dan van hen, die de diensten niet kunnen afkoopen, het volle aantal hem bij zijn aanstellingsbesluit toegekende pantjen per dag. Het schijnt dat door geen der partijen het onbillijke van deze handelwijze wordt ingezien, althans klachten hierover komen zelden binnen en men ontdekt dergelijke toestanden vaak eerst bij de dessahoofd-verkiezingen.

De betaling van hetgeen opgebracht wordt ter vervanging van de afgeschafte pantjen-diensten moet geschieden als het voldoen van eene belasting, niet als iets waartoe de dessaman zich vrijwillig verbindt. De aangelegenheid zal op dezelfde wijze dienen geregeld te worden als in *Stbl.* 1905 no. 523 ten aanzien van het aequivalent voor de afgekochte heerendiensten is geschied. Ook hier zal eerst in 's lands kas moeten gestort worden en de residenten gemachtigd zijn, daarna over die sommen te beschikken, ter uitbetaling aan de rechthebbenden. Wenscht men de zaak niet op deze ietwat omslachtige wijze te regelen, doch aan het dessahoofd de inning van het hem toekomende zelve op te dragen, zonder hem een middel aan de hand te geven, zijn onderhebbenden tot betaling te dwingen, dan vervalt men weer in een aalmoes-vragend politie-hoofd.

De belasting zal echter niet in alle dessa's dezelfde zijn, ja zelfs in sommige dessa's niet geheven behoeven te worden.

De bezoldiging van het dessahoofd kan samengesteld blijven uit de collecteloonen, de opbrengst der ambtsvelden met als aanvulling de pantjenbelasting, als ik het aequivalent voor de afgeschafte pantjen-diensten zoo eens noemen mag. De collecteloonen zijn bekend en bij een voor tien jaar vastgestelden aanslag der landrente is het bedrag van deze inkomst dus voor dien tijd vrij stabiel. De andere belastingen toch zijn van nagenoeg geen beteekenis in het meerendeel der dessa's.

De waardeering van de inkomsten uit de bestaande ambtsvelden kan vrij nauwkeurig geschieden. Binnen een afzienbaren tijd zijn alle bouwgronden ten behoeve van de invoering van de nieuwe landrente-regeling opgemeten en in kaart gebracht, in verschillende klassen verdeeld en voor iedere klasse de netto-opbrengst in geld per bouw ten opzichte van de heffing van die belasting vastgesteld. Neemt men die ook aan voor de berekening van die inkomsten der dessahoofden, dan kan berekend worden welk bedrag aan het in de besluiten te bepalen minimum ontbreekt. Dit ontbrekende dient uit de pantjen-belasting gevonden te worden. Waar uit de andere bronnen van inkomsten meer wordt verkregen dan het minimum, zoude in 't geheel geen belasting geheven behoeven te worden. Voor in functie zijnde dessahoofden heeft men natuurlijk rekening te houden met verkregen rechten.

Van de opbrengst der collecte-loonen en ambtsvelden, of liever in de eerste plaats van de waarde der aanwezige ambtsvelden zal afhangen of die pantjen-belasting hoog of laag zal moeten zijn. Heeft men nu te doen met dessa's waar, omdat de uitgestrektheid ambtsveld zeer gering is of de qualiteit der gronden zeer veel te wenschen overlaat, de pantjen-belasting te hoog zou moeten opgevoerd worden, dan zal men zulk een dessa als noodlijdend moeten beschouwen en ligt het op den weg van het Gouvernement om bij te springen. Dit zal het beste kunnen geschieden door de dessa gelegenheid te geven den grondslag van de bezoldiging van haar hoofd te versterken, m. a. w. door de dessa in de gelegenheid te stellen ambtsvelden aan te koopen met rentelooze voorschotten van het Gouvernement, terug te betalen op langen termijn, of aan haar domeingronden af te staan, om deze in ambtsvelden om te zetten.

Voor het eerste doel is, beginnende met de begrooting over het dienstjaar 1909, op de Indische begrooting telken jare *f*50.000 uitgetrokken. Hoeveel elk jaar daarvan is besteed is mij nergens gebleken [1]). Wel kan men bevroeden dat zulk een luttele som voor een ± 8000-tal dessa's, waar dan wordt aangenomen dat de bezoldiging te gering is, geheel onvoldoende zou zijn. Tot nu toe heeft men trouwens ook niet anders gedaan dan de dessa af te vragen of ze geld met verplichting tot terugbetaling zoude willen aanvaarden voor dat doel. Maar bijna zonder uitzondering weigert de Javaan die hulp, omdat het belang van het individu boven dat van de dorpsgemeenschap gaat. Men moet daarom breken met het systeem de beslissing aan den dessaman zelf over te laten.

Deze zelfde fout kleeft m. i. de regeling aan van Bijblad 6535, waarbij de gelegenheid is opengesteld om domeingronden tot ambtsvelden om te zetten. Daarin is de bepaalde voorwaarde opgenomen, dat voor den aanleg dier ambtsvelden geen dienstprestaties van de bevolking gevraagd mogen worden, dan met inachtneming van het bepaalde bij art. 17 der Inlandsche gemeente-ordonnantie, d. w. z. na verkregen toestemming van de meerderheid der dienstplichtigen. Hierdoor verliest de bepaling vrijwel alle beteekenis, daar zeer zelden of nooit de Inlander eene dergelijke arbeidsprestatie vrijwillig op zich zal nemen, terwijl de waardevermeerdering van den grond door den daaraan te besteden arbeid niet het, tijdens de tot ambtsveld proclameering van den grond, in functie zijnde dessahoofd ten goede komt, doch de dessa zelve, wier eigendom de grond wordt. Het gebruik van den grond door het in functie zijnde dessahoofd mag niet anders beschouwd worden dan als een betaling voor gepresteerde diensten.

---

[1]) B'ijkens de jongste begrooting (1912) is voor dit doel in 1909 en 1910 respectievelijk *f* 43518 en *f* 35431 uitgegeven en op onderafd. 91 weder *f* 50000 uitgetrokken. (Red.)

Mocht ten slotte de dessa zoo klein zijn, dat ze onmogelijk het minimum, voor het loon van een dessahoofd gesteld, kan opbrengen, dan zou daarin aanleiding gevonden kunnen worden om tot hare vereeniging met een andere dessa over te gaan. Men kan haar dan stellen voor de keuze: òf het minimum op te brengen, òf haar zelfstandig bestaan te verliezen. In het voortbestaan van vele kleine dessa's, onder hoofden, die nagenoeg geen inkomsten hebben uit hun ambt, ligt een bepaald gevaar voor de veiligheid van de geheele streek. Het is vaak in deze dessa's, dat de boosdoeners zich nederzetten en in het dessahoofd, tegen afstand van een deel van den buit, een waren beschermer vinden. In het meer aangehaalde rapport van de ,,Indian Police Commission'' verklaart zij zich ook in § 46 eene voorstandster van de vereeniging van kleine dessa's, hoewel zij de bezwaren van zulke vereenigingen erkent. ,,To group villages tends to confuse and eventually destroy the old village arrangements. It may sometimes however be impossible, to find suitable men or to provide adequate renumeration, without grouping together two or more small villages. If this is the case, then the inevitable must be accepted''. — Op dit gebied valt op Java nog heel wat te doen. — In de residentie Kedoe heeft men in 1902 en volgende jaren dessa-vereenigingen op groote schaal doorgedreven en daarbij in sommige districten het aantal dessa's van 300 op 100 en minder teruggebracht, zonder dat de bevolking daardoor in eenig opzicht is benadeeld. Als men weet dat in Soerabaja sommige onderdistricten meer dan 70 dessa's tellen, dan valt te begrijpen dat vele dier dessa's staan onder hoofden, die geen of nagenoeg geen inkomsten hebben en dat het voor een onderdistrictshoofd niet doenlijk is, zorg te dragen dat in elk dier dessa's alles zoo gaat als het behoort. Heeft men op deze wijze gezorgd, dat de bezoldigingen der dessahoofden op een behoorlijk peil zijn gebracht, dan zal men de adatheffingen, die eensdeels den functionaris zijn onafhankelijkheid tegenover zijn dessagenooten doen verliezen, anderdeels bij slechte dessahoofden aanleiding kunnen geven tot grove vexaties, aanzienlijk kunnen beperken. Verder zal men gerechtigd zijn strafbepalingen uit te vaardigen tegen het aannemen door de dessahoofden van giften van wie ook, met de bedoeling openlijk of heimelijk, dat hij in compensatie daarvoor zijn invloed zal aanwenden op zijn dessagenooten om hen tot het sluiten van transacties over te halen. Dan ook zal met meer gestrengheid kunnen opgetreden worden tegen knevelarijen der functionarissen, wat dikwijls thans wordt nagelaten, omdat men overweegt, dat de man ten slotte ook te weinig inkomsten uit zijn ambt heeft.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 NOV. 1911.

INHOUD.

Inlandsche verplegers. — Verband tusschen taalstudie en ethnologie. — Het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. — De bedevaart naar Mekka 1910/1911. — Vezelcongres te Soerabaja. — De rechtspersoonlijkheid van Nederl.-Indië. — Landbouw-fanatisme. — Spoorwegpolitiek op haar smalst. — Twee afdeelingen ter inlichting over den Handel. — Het grensgeschil op Timor. — Emigratie van Javanen naar de Buitenbezittingen. — Sneller recht in onze Oost. — Irrigatiewerken in de residentie Menado. — Candidaat-Indische Ambtenaren in Indië. — Civielgezaghebbers. — De Surinaamsche begrooting. — Officierenverloop bij den Topographischen dienst. — Vorstenlandsche toestanden. — Dessaverkiezingen. — De Diamantindustrie te Martapoera. — Afdeelingsraden voor bepaalde gebiedsdeelen. — Het aftreden van Dr. H. F. Roll. — Tractementsverhooging bij de rechterlijke macht. — De Fransch-Duitsche onderhandelingen over Marokko en Fransch Congo. — Het aftreden van Staatssecretaris von Lindenquist. — De werving voor het Indische leger. — De positie van den genaturaliseerden Inlander. — Rietbranden op Java. — Onze opiumpolitiek. — Mr. N. P. van den Berg. — Wijziging der koelie-ordonnanties. — Het recht van reclame der Ind. Officieren. — Belangstelling in de publieke zaak. — De pestbestrijding in het Malangsche. — De opiumconferentie. — West-Australië en onze handel. — Militieplicht van Indische jongelui. — Een triumf voor Minister Colijn. — De omwenteling in China. — Het gezonde binnenland van Atjeh. — Een Javanen-kolonie te Sampoli in Deli. — De zelfbesturen buiten Java en Madoera. — Nog meer gemaatregel.

Inlandsche verplegers. In de *Locomotief* van 12 en 13 Sept. j.l. bespreekt Dr. H. Bervoets eenige punten uit de Indische begrooting die betrekking hebben op den Geneeskundigen dienst (onderafd. 107) en wel in de eerste plaats den verplegingsdienst voor Inlanders door Inlanders. Hij begint met zijn waardeering uit te spreken over den nieuw ingestelden Burgerlijk Geneeskundigen Dienst, waarvan in den korten tijd van zijn bestaan reeds hoogst nuttige en belangrijke werkzaamheden zijn uitgegaan. Wat zou men begonnen zijn als de pest eenige jaren te voren op Java ware uitgebroken, toen die dienst nog niet was ingesteld. Men is met veerkracht en goeden moed voor de toekomst bezield en een der bewijzen is de geldelijke steun, die de regeering verleenen wil voor de oprichting en het onderhoud van Inlandsche ziekenhuizen. Het wordt nu openlijk erkend dat op de zalen daarvan geschoolde verplegers en verpleegsters behooren te zijn. Die erkenning is een kostelijk bezit, waaraan niets te kort wordt gedaan als de pogingen om ze te verwezenlijken in de eerstvolgende tien jaren nog vrij onvoldoenden uitslag hebben, misschien wel grootendeels mislukken, omdat de bezwaren, aan de opleiding verbonden, reusachtig zijn. Het eerste is dat der taal; het gebruik van de landstaal zal voor de leerlingen het gemakkelijkst zijn, maar zal de leermeester daarin alles naar behooren kunnen uitdrukken en de examen-commissie er haar diploma's op kunnen uitreiken? Dan heeft men het inlandsch karakter en de buitengewone

zorg, die besteed zal moeten worden aan de vorming daarvan. Zal men het zoo ver weten te brengen dat een geschoolde verpleegster het bijv. strijdig met haar geweten zal achten, op verzoek der patiënten en achter den medicus om wat te knoeien met inlandsche medicijnen, ,,pidjetten'', enz.

Jammer vindt de schrijver het dat in het programma der opleiding eenige zeer onoordeelkundige fouten zijn. De eisch, dat de leerlingen niet *ouder* dan 18 jaar mogen zijn, zou hij eerder willen veranderen in niet *jonger*. Hij ziet niet in dat een Javaan van 20, desnoods 25 jaar, niet meer tot een goeden ziekenverpleger zou zijn op te leiden en acht daarentegen het binnenbrengen van jongeren in de ziekenzalen met het daar dagelijks voorkomend lijden en sterven minder geschikt en hij vreest voor het ontbreken van den noodigen ernst en van de toewijding, die bij deze soort arbeid onmisbaar zijn.

Ook vindt hij de bezoldigingen niet doelmatig, die aan de afgestudeerden toegelegd zullen worden. Hij vreest dat een Javaan met *f*40 's maands tractement te veel heer zal zijn tegenover de zieke landgenooten, die op hun beurt tegen zoo'n ,,Mas'' opzien. Een klein tractement, bij vrije voeding en kleeding en een spaarbankboekje in het vooruitzicht bij goede plichtsbetrachting, wordt beter geacht. Maar die minder gelukkige regelingen zullen wel spoedig veranderen en verbeteren. Hoofdzaak is en blijft dat de schrijver met verheugenis het feit begroet, dat de Regeering zich beijvert om een goeden verplegingsdienst voor Inlandsche zieken in het leven te roepen.

Met betrekking tot de hulp-geneeskundigen wordt melding gemaakt van hetgeen Dr. v. Haeften in de *Ind. Gids* van Juni 1911 omtrent de opleiding van hulpkrachten heeft gezegd. Hoewel ook tegen die verhandeling wel eenige bedenkingen zijn in te brengen, zou de schrijver het toch ten zeerste toejuichen, indien de daar gegeven wenken werden behartigd en men er toe overging om, naarmate de bemoeienissen van den Burg. Gen. Dienst zich uitbreiden, naast een corps Inlandsche verplegers en verpleegsters, ook een corps ,,Assistenten voor de Volksgezondheid'' in het leven te roepen.

* * *

Verband tusschen taalstudie en ethnologie in N.-I. Wij ontvingen een overdruk van een rede, op 6 Oct. j.l. te Delft gehouden door den heer T. J. Bezemer, leeraar aan de Hoogere Landbouwschool te Wageningen, die als privaat-docent aan de Technische Hoogeschool bij voldoende belangstelling lessen zal gaan geven in een tweetal talen en in de Volkenkunde van den O.-I. Archipel. De spreker wil doen uitkomen van hoeveel nut de studie der volkenkunde kan zijn om verschillende verschijnselen in Indische talen te doen begrijpen of een eigenaardig licht te werpen op de oorspronkelijke beteekenis van sommige woorden. Dit wordt door voorbeelden toegelicht. Zoo bezitten vele stammen een geheime taal, die zij bijv. op zee of in de mijnen bezigen om de daar heerschende geesten om den tuin te leiden en waar het Maleische ,,koeda'' voor paard in dien zin wordt vervangen door ,,adjaran'', het onderwezene, ziet men tevens den oorsprong van het Javaansche ,,djaran''. In het gebruik van het Kråmå op Java heeft men eveneens een uiting van vrees, nu niet voor werkelijke geesten, doch voor de meerderen, de overheerschers. Een ander voorbeeld is het geschenk ,,toekon'' bij het huwelijk op Java in gebruik, afgeleid van het voormalige koopen der bruid; een en ander wordt in verband beschouwd met de exogamie, het patriarchaat en matriarchaat. Een ander woord ,,tangga'' voor buurman is terug te brengen tot de trap van het huis, oorspronkelijk

de gemeenschappelijke familiewoning, nog bij de Minangkabauers in gebruik, waar de lieden van één stam, buren zijn, lieden van één trap. Het berooken der Atjehsche kraamvrouwen wordt voorts besproken, en het Javaansche woord „ngroewat", verdelgen, in verband met de wajang-voorstellingen, die weder vooral in hun schimmen een godsdienstig element vertoonen en waarvan sommige soorten vertoond worden om onheilen af te wenden. Ook de tijgers, als vader of oom aangesproken, de overblijfselen van zielsverhuizingsgeloof, het totemisme en animisme komen ter sprake, en uit al die gegevens wordt besloten tot het belang der ethnographie, leidend tot ethnologie of vergelijkende volkenkunde, waardoor men opklimt tot den oorsprong der verschillende verschijnselen, tot eene algemeene beschavingsgeschiedenis. Het kan den beoefenaars der technische wetenschappen geen onverschillige zaak zijn, ook in het verledene na te speuren waartoe het genie der menschen zich vermag te verheffen. Want de hooge vlucht die de wetenschap in de 20ste eeuw neemt, is het resultaat van een langen arbeid van tallooze geslachten en elk nieuw geslacht begint op het punt waar het vorige is blijven staan. De uitvinding van pijl en boog, het eerste maken van vuur, het gebruik van letterschrift beteekent geen minder grooten vooruitgang op het gebied der beschaving, dan die van stoommachine, telefoon of draadlooze telegraphie. Ook historisch bestaat er een nauw verband tusschen de studie van Indische taal- en volkenkunde en de T. H. waar spreker thans het woord voert in dezelfde localen, waar vroeger de Indische afdeeling der Delftsche Academie haar zetel had.

* * *

Het Rijks Ethnographische Museum te Leiden. Van deze instelling ontvingen wij het jaarverslag, loopende van 1 Oct. 1909 tot 30 Sept. 1910. In de vacature, ontstaan door de benoeming van Dr. H. H. Juynboll tot directeur, werd voorzien door Dr. M. W. de Visser, 2e secretaris-tolk der Nederlandsche legatie te Tokio tot conservator te benoemen. Dit is een groote aanwinst, daar deze geleerde uitstekend is voorbereid om de verwaarloosde afdeelingen betreffende Japan en China tot hun recht te doen komen. Daarentegen werd Dr. J. Marquart ontslagen, wegens zijne benoeming tot adjutor voor de Midden-Aziatische talen aan de Leidsche Universiteit. Elders lezen wij dat van zijn werk over de Benin-verzameling nu eindelijk 37 vellen zijn afgedrukt.

Behalve de gewone opsomming van aanwinsten en andere onderwerpen, met het Museum in verband staande, gaf de heer H. W. Fischer nog eenige bijzonderheden over door hem in Duitschland bezochte musea (zie *Ind. Gids* 1910 II bl. 1394) en bevat het geschrift een verslag van een studiereis van den heer Juynboll zelf naar Londen van 24 Maart—7 April 1910. Merkwaardig is daarbij de opmerking dat in Londen, evenmin als in Parijs, van een „Ethnographisch Museum" kan gesproken worden, zooals dit o. a. te Berlijn, Keulen en Leiden het geval is. Men moet er verschillende musea bezoeken, als men zich een voorstelling van de ethnographie van een bepaald volk wil vormen. De grootste verzameling vindt men in het Britsche Museum en de schrijver geeft in het kort een overzicht van hetgeen daar aanwezig is. Het „Imperial Institute" bevat de voorwerpen der koloniale tentoonstelling van 1886 en het fraaiste is er het „Indian Pavillion" met zijn prachtig houtsnijwerk, de regaliën van den vorst van Udaipur en de huldigingsgeschenken, door Indische vorsten aan den overleden koning bij zijn troonsbestijging gegeven. Ook wordt vrij uitvoerig melding gemaakt van het South-Kensington Museum, de Kew-Gardens, enz.

* * *

De bedevaart naar Mekka 1910/1911, of Hadj 1328, is reeds vermeld in *Ind. Gids* 1911 I bl. 365. In het als bijlagen der Staatsbegrooting voor 1912 gedrukte zoogenaamde „Oranjeboek" komt sub G een uittreksel voor uit het bedevaartverslag van dat jaar, waarin o. a. opnieuw de aandacht wordt gevestigd op het steeds aanzienlijker worden van het aantal N.-I. pelgrims. De vraag, of de goede zorgen door onze Regeering aan de pelgrims besteed en de wetenschap dat zij, zoo noodig, door het consulaat te Djeddah beschermd worden, hierop van invloed zijn, wordt beslist ontkennend beantwoord. Ook al verwaarloosde de Regeering hunne belangen geheel, hun aantal zou daardoor niet met één verminderen en omgekeerd. Uit de statistiek der met passen voorziene lieden blijkt dat, waar de toeneming op Java en Madoera vergeleken bij verleden jaar 17.3 pCt. bedraagt, zij op de Buitenbezittingen 50.6 pCt. is. Wat de behandeling betreft, die de djawa-pelgrims ondergaan van elk die kans ziet van hen te profiteeren, en die meer is als die van een troep vee dan van menschen, die behoorlijk betalen voor hun bewezen diensten, constateert de consul dat de lieden in sommige opzichten iets flinker worden, zij het in geringe mate en misschien slechts tijdelijk; doch over de geringste uiting van zelfstandigheid hunnerzijds moet men zich steeds verheugen.

Opmerkelijk is het dat al die duizenden, die jaarlijks aankomen, bijna geheel afkomsig zijn uit de laagste standen der bevolking en dat Inlandsche hoofden of andere lieden van eenige ontwikkeling slechts in zeer gering aantal onder hen voorkomen. Daaruit zou men misschien de gevolgtrekking kunnen maken, dat zoodra de groote massa der bevolking wat meer ontwikkeld zal zijn, de deelneming aan de bedevaart geringer zal worden.

De veiligheid liet dit jaar weinig te wenschen over (vergelijk *Ind. Gids* 1910 II bb. 1640). Slechts enkelen klaagden tusschen Mekka en Medina door Bedoeïenen beroofd te zijn, doch de Grootsjerief zou reeds stappen gedaan hebben om hen schadeloos te stellen.

Met den gezondheidstoestand ging het beter dan gevreesd werd; het duurde lang voor de eerste gevallen van cholera geconstateerd werden. De quarantaine-stations kunnen die echter niet tegenhouden, maar werken de verspreiding eerder in de hand. Te Aboe-Soäd, een eiland, ingericht voor 320 pelgrims, had op 15 Aug. j.l. eene opeenhooping plaats van 1625 pelgrims, ± 150 employé's en soldaten en ongeveer evenveel prauwvoerders, te zamen een kleine 2000 man, en eenige dagen later van ± 1800 lieden, met al hun bagage, duizenden koffers, kisten en pakken. De waterleiding, die volgens de officieele bescheiden op dat eiland bestaat, heeft nooit gewerkt, zoodat het drinkwater in kleine open bakken in de cordons werd gebracht, waar iedereen met eigen gereedschap er uit schepte. Men kreeg nog geen derde van het voorgeschreven quantum; het verkeer onderling van de lieden binnen verschillende cordons was gemakkelijk en in het lazaret was slechts één geneesheer om drie keer per dag bij soms 2750 personen, verdeeld op de ongeveer een half uur van elkander gelegen eilanden Aboe-Soäd en Warta, eene „visite médicale individuelle" te doen. De cholera vertoonde zich het eerste te Mekka met twee verdachte gevallen, op 26 December. Geregeld kwamen daarna gevallen voor, meest van 2 tot 10 per dag. Op 9 Januari constateerde men de eerste gevallen te Djeddah, een viertal daags, en op 4 Februari het laatste.

* * *

Vezelcongres te Soerabaja. In de October-afl. van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik*, etc. komt op bl. 791 een opstel voor over het vezelcongres met ten-

toonstelling, in 1911 te Soerabaja gehouden, geschreven door den heer F. W. Riebschläger, aldaar woonachtig. Het geeft een kort doch duidelijk overzicht van het gesprokene en het tentoongestelde. De directeur Lovink hield op 3 Juli de openingsrede en wees er op dat reeds vijf jaar geleden bij het landbouwdepartement het plan opkwam om eene speciale studie van vezelplanten te maken en het is aan Prof. Treub te danken, dat een scheikundig ingenieur werd aangenomen en met steun der regeering de onderzoekingen aanvingen. De inleider wees er op hoe slechts katoen en kapok van vroeger af geteeld werd en dat eerst later aanplantingen van Manilla-hennep en Sisal-hennep werden beproefd. De vezelcultuur in Indië is nog voor groote uitbreiding vatbaar. Er werd gewezen op de vele bezwaren, die men had moeten overwinnen om dit congres en deze tentoonstelling in elkander te zetten en hoe de voorzitter van het Indische comité, de heer Ottolander, daarvoor door de Koningin tot Officier in de Oranje-Nassau-orde was benoemd. Vervolgens werden de buitenlandsche gasten elk in hun eigen taal welkom geheeten.

De heer De Kruyff, chef der bacteriologische afdeeling van het Landbouwdepartement, gaf een algemeen overzicht over de vezelstoffen, waarvan het artikel in het kort melding maakt, om speciaal te resumeeren wat elk der andere sprekers over verschillende vezelsoorten mededeelden. Besproken werden Sisal-hennep door den heer E. de Kruyff, Java jute (hibiscus cannabinus) door den heer Zegers Rijser, Poeroen-vezel (daman) door den heer Elenbaas van Borneo, Mendong door den heer Johan uit Kedoe, Kapok door den heer G. J. J. Bley uit Selokaton, Rameh door den heer H. C. Bluntschli, directeur der Midden-Sumatra Mij. te Siak, Ananas-vezel door denzelfden, Kokos-vezel door den Regent van Karang-Anjer.

Op dit overzicht volgt hetgeen de verschillende commissies hadden nagegaan betreffende de rentabiliteit der verschillende vezelcultures en ten slotte worden de tentoongestelde machinerieën besproken, waarvan ongeveer $\frac{3}{4}$ door de Duitsche industrie waren ingezonden.

Het artikel, dat slechts 12 bladzijden telt, geeft in een kort bestek veel wetenswaardigs. Jammer dat er eenige storende drukfouten in voorkomen en op verschillende plaatsen voor bouw „bomo" wordt geschreven, terwijl de naam van den heer Lovink tot Loring werd verhaspeld.

* * *

De rechtspersoonlijkheid van Nederlandsch-Indië. De wetsontwerpen, waarover destijds zooveel praeadviezen zijn uitgebracht (zie *Ind. Gids* 1907 I bl. 881 en de artikelen op bl. 841 en 845), tot wijziging van de Indische Comptabiliteitswet en het Regeeringsreglement, ten einde aan Indië rechtspersoonlijkheid toe te kennen en het meerdere financiëele zelfstandigheid te geven, worden besproken in bijlage **31** der Handelingen 1911—'12. De Minister van Koloniën geeft daarbij aan de Tweede Kamer kennis, dat het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van het Regeeringsreglement door hem wordt ingetrokken, terwijl hij tevens een gewijzigd voorstel indient tot wijziging van de Comptabiliteitswet. Met de hoofdstrekking der ontwerpen kan hij zich namelijk niet vereenigen, vooreerst wat betreft het vaststellen der begrooting in Indië, waardoor het recht van amendement der Tweede Kamer op onderdeelen verviel en in de tweede plaats kan hij geen wezenlijke beteekenis hechten aan deelneming in den arbeid van den Raad van Indië in speciale gevallen door particulieren, tot wier benoeming bovendien de ingezetenen in geen enkel opzicht hebben medegewerkt.

Deelneming van niet-ambtelijke elementen in Indië aan het tot stand komen van de begrooting zal beter tot haar recht komen, wanneer daartoe een afzonderlijk lichaam van meer representatief karakter wordt gevormd. Het ging niet aan in de aanhangige wetsontwerpen eene dergelijke ingrijpende wijziging te brengen. Daarom zijn de geschetste denkbeelden nedergelegd in nadere ontwerpen, waarvan de Minister hoopt, dat zij weldra zijn departement zullen kunnen verlaten. Een maatregel van werkelijke urgentie, als de wettelijke vaststelling van de rechtspersoonlijkheid van Indië, mocht daarop echter niet wachten en hij acht het daarom raadzaam, van het tegenwoordige wetsontwerp tot wijziging van de Indische Comptabiliteitswet alleen die bepalingen te handhaven, welke daarop betrekking hebben. Vervolgens worden de bezwaren tegen de vaststelling der rechtspersoonlijkheid besproken en weerlegd en van het bezwaar van Mr. Kleintjes (*Ind. Gids* 1907 II bl. 108) erkend dat de uitdrukkelijke verklaring wellicht beter op haar plaats zou zijn in het R. R., doch nu zij in verband met een onderwerp van financiëelen aard wordt voorgesteld, geen noodzaak bestaat, van het door Mr. Fock in deze voorgestelde af te wijken.

* * *

Landbouw-fanatisme. In het weekblad *De Ingenieur* van 21 Oct. j.l. bespreekt de heer R. A. van Sandick „Landbouw en irrigatie op Java", naar aanleiding van de brochure-Nuhout, waarvan melding werd gemaakt in onze Oct.-afl. bl. 1411, en begint met er op te wijzen, dat de hooge verwachtingen, die men destijds te goeder trouw koesterde omtrent den opbloei van den inlandschen landbouw op Java, als gevolg van den aanleg van zoovele kostbare irrigatiewerken in geenen deele is vervuld. „Men kon het haast niet gelooven, omdat men het zoo onwaarschijnlijk vond", zegt de schrijver, en deze bekentenis is voor ons een eigenaardige bijdrage tot verklaring van het feit dat men van het verkondigen van denkbeelden, die van de heerschende afwijken, nooit veel genoegen beleeft. Alleen de suikerindustrie heeft nog het meeste van de irrigatiewerken geprofiteerd, omdat zij tegelijk haar cultuur-methode verbeterde. Voor den inlandschen landbouw is de zorg voor water en voor eene behoorlijke distributie ervan, belichaamd in de irrigatieafdeelingen, niet voldoende. Er komt veel meer kijken en: „in de eerste plaats is noodig — het spreekt wel vanzelf — op zijn minst elementaire kennis van de practische en theoretische eischen van den landbouw". Dit leidt tot het denkbeeld om die irrigatie-afdeelingen bij het departement van landbouw over te brengen. Het toevoegen van enkele opzichters, die van landbouw verstand hebben, wordt terecht gewraakt. Er moet een einde komen „aan alle tot nu toe hoogtij vierende beunhazerij en dilettantisme van onbevoegden op landbouwgebied". Nu er een Departement van *Landbouw* bestaat, ligt het voor de hand, om dat bij uitstek deskundige departement de leiding van de irrigatie-afdeelingen te geven.

Wezen wij er reeds een 20 jaar geleden („Bevloeiingen" bl. 440) op, dat de meerdere productie van sawahs naast het water van zooveel verschillende invloeden afhing, dat het hoogst moeilijk is de voordeelen, door irrigatiewerken op Java te verkrijgen, ook maar bij benadering te schatten, in de *Indische Gids* van 1902 I bl. 172 werd dit denkbeeld onder het opschrift „Irrigatie-fanatisme" nader uitgewerkt. Thans, nu dit fanatisme van de baan raakt, is het de vraag of er geen gevaar begint te dreigen in den vorm van „Landbouw-fanatisme". De heer van S. zegt dat de inlandsche landbouwer, de eigenlijke belanghebbende, elke degelijke voorlichting missende, op zichzelf is aangewezen. Het hem vroeger door enthousiaste

bestuursambtenaren als aangeboren toegeschreven landbouwinstinct wordt, vermoedelijk terecht, naar het rijk der fabelen verwezen. Daarmee wordt echter geenszins beweerd dat de Javaan geen landbouwkennis zou bezitten: „Hij bezit wel degelijk landbouwkennis, ontleend aan dien kostbaren schat, de ervaring, die zich echter slechts uitstrekt over de eenvoudigste eischen van den landbouw. Die ervaring kan hij trouwens lang niet altijd behoorlijk toepassen, wegens zekere verhoudingen in de dessa, wegens economische redenen, bijgeloof en andere hocus-pocus"... Met deze woorden schijnt de toestand juist gekarakteriseerd, doch dan is het de vraag om in de eerste plaats te werken op die oorzaken, welke den Javaan beletten zijn landbouw-ervaring behoorlijk toe te passen en in de tweede plaats of landbouwkundigen daar zoo geschikt voor zijn. Verder is thans het woord „Landbouw" al evenzeer een soort tooverwoord geworden als in vroeger jaren het woord „Irrigatie". In het vooruitzicht wordt gesteld dat de irrigatieafdeelingen onder „Landbouw" wellicht nog meer zullen kosten dan nu reeds het geval is en dit wordt zelfs waarschijnlijk geacht. Voeg daarbij dat de geschoolde landbouwkundigen juist die factor „ervaring" op Java zullen missen en dat men voor zeer veel geld gaat ingrijpen in een volkscultuur, die geheel met het leven van $\frac{3}{4}$ der bevolking is saamgegroeid. Zal men werkelijk langs dien weg meerdere opbrengst der velden bereiken? En zal die meerdere productie de enorme kosten waard zijn? Zal het ingrijpen in dat gedeelte van het bestaan van den Javaan, waar hij nog het beste tot zelfstandigheid zou gebracht kunnen worden, niet verderfelijk op het volkskarakter werken? En is nu ten slotte die sawah-cultuur zoo slecht als men het wil doen voorkomen? Wij vreezen voor eenzijdig inzicht van „Landbouw-fanatisten" en voor een over twintig jaar noodzakelijke erkenning ook in dit opzicht weer eens misgetast te hebben, omdat men niet kon wachten op den natuurlijken groei van de maatschappelijke verhoudingen, die verbeteren door toenemende welvaart en rust. Opmerkelijk is toch dat van de Buitenbezittingen hoofden en landbouwers naar Java gestuurd worden om daar den landbouw te bestudeeren en dat zelfs de weinig bedreven emigranten op Sumatra de inwoners leeren de natte rijstteelt te beoefenen. Zouden de landbouwkundigen, die men over Java wil loslaten, niet nog erger dan bestuursambtenaren geneigd zijn tot dilettantisme, tot groote schade van den landbouwer, die ten slotte het gelag betaalt?

* * *

Spoorwegpolitiek op haar smalst is de titel van een opstel in drie vervolgen, opgenomen in de *Preanger-Bode* van 26 en 27 Sept. j.l., waarin zoowel het adres van den heer Donker Duyvis, besproken in onze vorige afl. bl. 1529, als een opstel van Mr. H. 's Jacob, getiteld „Eene rentabiliteitsberekening" in de Mei-Juni-aflevering van het *Tijdschr. v. Nijv. en Landb. in N.-I.* aan critiek worden onderworpen. Het artikel in de *Pr.-B.* schrijft het nog niet uittrekken op de Ind. begrooting voor 1912 van gelden ten behoeve van den aanleg der lijn Cheribon—Kroja (naar ons oordeel ten onrechte) toe aan oppositie die tegen dien aanleg in Nederland zou bestaan en daar de heer Donker Duyvis directeur en de heer 's Jacob hoofdvertegenwoordiger in Indië van de bekende vier zustermaatschappijen zijn, meent het blad, dat deze oppositie door de S. C. S. wordt gesteund. Twee hoofdargumenten voor den staatsspoorweg Cheribon—Kroja zijn de geopende mogelijkheid om daarlangs Soerabaja vanuit Batavia in $12\frac{1}{2}$ uur te bereiken en verder dat de doorgaande verbinding, behoudens het particuliere

stuk Solo—Djokja, niet over verschillende maatschappijen zouden loopen. Daar de S. C. S. deze beide voordeelen onaanvechtbaar moet verklaren, meent de schrijver in de *Pr.-B.* blijkbaar in het adres van haar directeur een toeleg te zien om door zich „met zekeren wellust" op de rentabiliteitsberekening te werpen, den bouw op die wijze te verhinderen. In het adres zelf hebben wij dit niet gelezen, slechts wordt er in gesproken van een poging om de bedoelingen en inzichten der Semarang—Cheribon St. Mij. in het juiste licht te doen verschijnen, waarbij het ons voorkwam, dat ten onrechte verondersteld werd dat voor de Tjikampek—Cheribon-lijn als aftappingslijn van het staatsnet, bij niet van staatswege aanleggen der verbinding Cheribon—Kroja, de lijn Cheribon—Semarang zou moeten worden gelezen. Die onderstelling wordt in het tweede artikel bevestigd. Bij geen staatsaanleg zijn de punten van aftapping inderdaad Tjikampek en Kroja, want al is Tjikampek—Cheribon ook een staatslijn, zij zoude dan een aftapping van de hoofdlijn der Westerlijnen worden. Wij kunnen ons niet in de beschouwingen verdiepen naar aanleiding van de vrachtberekeningen via Cheribon en via Bandoeng. De heer Duyvis meent dat bij particulieren aanleg de S. S. alle aftapping zou kunnen afsnijden door de bepaling in te trekken, dat bij vrachtprijzen voor het vervoer langs verschillende niet aan elkander aansluitende lijnvakken der S. S. deze berekend worden naar den g e h e e l e n langs de staatslijnen af te leggen afstand. Met andere woorden door voor die deelen af te zien van de reductie voor lange trajecten. Dit is echter zoozeer in strijd met de gevolgde spoorwegpolitiek, waarp ook de Mindere Welvaart-Commissie aandringt, dat van dit middel geen gebruik kan worden gemaakt. Na nog eenige becijferingen te hebben nagegaan, vindt de *Pr.-B.* dat in het request door bespreking van bijzaken de aandacht van de hoofdzaak wordt afgeleid en de handelwijze der S. C. S. daardoor te beschouwen is als een uitvloeisel van spoorwegpolitiek op z'n smalst.

Het artikel van Mr. 's Jacob wordt door de *Pr.-B.* op oelangrijk hooger peil gesteld, doch in de becijferingen worden fouten aangewezen. Ten onrechte zou hij ook uit de S. S. jaarverslagen de cijfers der Westerlijnen toepassen op de nieuwe lijn. De toestanden op de lijn Cheribon—Kroja wijken zoo totaal van die der W.-L. af, zoowel wat betreft aanleg- als exploitatiekosten en vermoedelijke opbrengst, dat men door zulk een handelwijze tot onjuiste conclusies komt.

* * *

Twee afdeelingen ter inlichting over den Handel. In *Handelsberichten* van 26 Oct. j.l. wordt in verband met de oprichting van de Afdeeling Nijverheid en Handel van het Departement van Landbouw te Buitenzorg (hetwelk sinds 1 September 1911 den naam draagt van Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel), ter algemeene kennis gebracht, dat die afdeeling belast is met het verstrekken van inlichtingen in samenwerking met de afdeeling Handel v. h. Dept. v. Landb., Nijv. en Handel te 's Gravenhage (Lange Houtstraat 36).

Aan belanghebbenden in Nederland, welke zoodanige inlichtingen wenschen te ontvangen, wordt aanbevolen hunne aanvragen te richten tot de afdeeling Handel te 's Gravenhage. Deze laatste is in het algemeen belast met de vertegenwoordiging in Nederland van de afdeeling Nijverheid en Handel te Buitenzorg, welker publicaties ook hij haar verkrijgbaar zijn.

Op gelijke wijze is de Buitenzorgsche afdeeling belast met de vertegenwoordiging der Afdeeling Handel te 's Gravenhage en zijn de publicaties

van deze aldaar verkrijgbaar, terwijl belanghebbenden in Nederlandsch-Indië, die inlichtingen van de Afdeeling Handel te 's Gravenhage wenschen te ontvangen, zich daartoe tot de Afdeeling Nijverheid en Handel te Buitenzorg kunnen wenden.

* * *

Het grensgeschil op Timor. Omtrent deze quaestie, waarover in de Sept.-afl. bl. 1263 e. v. het een en ander is medegedeeld, zijn wat het diplomatieke gedeelte getreft in het, in de laatste dagen van September verschenen, Oranjeboek mededeelingen gedaan, welke onder het opschrift „Nederland en Portugal" in een tweetal artikelen in de *Nieuwe Courant* van 12 en 13 October j.l. worden besproken. Veroorloofde dat blad zich te voren reeds critiek, het Oranjeboek heeft hare opvatting bevestigd, dat tegenover de onrechtmatige daden van het zwakke doch zelfbewuste Portugal dezerzijds niet de gewenschte flinkheid, fierheid en doortastendheid zijn betoond. Met voldoening verneemt men dat onze gezant te Lissabon (Mr. v. Doude van Troostwijk) op 31 Jan. 1911 had geprotesteerd tegen de wandaden, waaraan inboorlingen onder Portugeesch gezag zich in het najaar van 1910 tegen de onder onze bescherming staande bevolking in Nederl. Timor hebben schuldig gemaakt. Op 3 Febr. antwoordde de Portugeesche minister dat ter zake bevelen zijn gezonden. Op 21 Februari maakte een telegraphisch beklag over de inmiddels gevolgde bezetting van Lakmaras door Nederl. troepen een punt van bespreking uit. Het van Portugeesche zijde gedaan verzoek om ontruiming was slechts schijnbaar gegrond op art. 7 van het tractaat van 1904 (1908), daar Lakmaras reeds Nederlandsch gebied was en niet tot de afgestane streken behoorde. Minister van Swinderen schreef op 24 Maart aan den Gezant, dat er van de ontruiming van Lakmaras geen sprake kon zijn. Hij voegde er aan toe: „voordat de zekerheid verkregen zal zijn, dat Portugal zijne houding tegenover Maucatar zal wijzigen". Hierbij werden evenwel twee ongelijksoortige zaken aaneengekoppeld, want Portugal had niet het recht aan Maucatar te raken vóór de definitieve overdracht.

Toen vervolgens gebleken was, dat Portugal ook op andere nog niet overgedragen streken bestuursdaden oefende en zelfs een benteng op Nederlandsch gebied had opgericht, stelde de heer D. v. T. op 18 Juli den Minister Machado een „aide-mémoire" ter hand met de mededeeling van het besluit der Nederl. regeering „de streken op het eiland Timor, grenzende aan het Portugeesch gebied, en welker betwisting met het verdrag van 1 Oct. 1904 een einde had genomen, thans definitief onder ons bewind te brengen, alsmede van de daartoe aan den Gouverneur-Generaal gezonden lastgeving". Deze notificatie wordt beantwoord met eene bereidverklaring om de grenscommissarissen opnieuw te doen bijeenkomen ter plaatse, „ten einde tot overeenstemming te geraken". Hierop verklaarde de heer Doude terstond dat dit niet de bedoeling der Nederl. Regeering was. Deze achtte de zaak voldoende voorbereid om in Europa tot eene beslissing te kunnen komen. Bij eene „Memoria" op 28 Juli bleek er geen bezwaar meer te bestaan tegen de voorgenomen bezetting van Lakmaras door Ned. troepen, doch met betrekking tot O'Kussi werd een voorbehoud gemaakt. Dit verklaarde minister van Swinderen op 9 Aug. niet te kunnen aanvaarden, en de zaak bleef van Portugeesche zijde slepende, waardoor de ongeregelde toestand op de grenzen voortduurt.

Het blijkt niet dat eenige schadevergoeding voor de moord- en roofpartijen op Nederlandsch gebied door ons geëischt of zelfs maar gevraagd

is. De indruk die bij de *N.Ct.* achterblijft, is dat door Nederland wel af en toe flink *gesproken* is tegen Portugal, maar niet flink *gehandeld*. En onbegrijpelijk, ja ergerlijk, wordt de houding genoemd, door ons gezag in Nederlandsch-Indië aangenomen, terwijl te Lissabon onze gezant zich gelden liet.

Bedoeld wordt de betuiging van leedwezen (zie bl. 1265 t.a.p.). Op 17 Juli j.l. doet de gezant mededeeling van het bevel tot het onder ons bewind brengen van Lakmaras en de andere grensstreken. Op 18 Juli trof de patrouille-commandant Pluim Mentz in Lakmaras een Portugeesche post aan, gelast dien te ontruimen en handelde dus volkomen in overeenstemming met de bedoeling van de Nederlandsche regeering. De Portugeesche commandant weigert, „waarop die post op kalme wijze (door de Nederl. troepen) bezet wordt". (Telegram van den G.-G. Oranjeboek stuk no. 16). Tijdens die bezetting *beginnen* drie Portugeesche negersoldaten te schieten. Men schiet terug, er worden drie zwarten gedood door onze troepen, die de bezetting gevangen nemen en naar Atapoepoe brengen, vanwaar zij gevankelijk ingescheept wordt naar Koepang. Voor die volmaakt rechtvaardige daad van inbezitneming, strekkende ter uitvoering van een door onze Regeering gegeven bevel en uitgelokt door een gewelddaad van Portugeesche zijde, biedt onze G.-G. zijn excuses aan. Zooals de zaak in het Kol. Verslag (bl. 56/7) wordt voorgesteld, schijnt de fijne onderscheiding, welke daartoe aanleiding gaf, hierin te bestaan, dat het bevel tot ontruiming door den Nederlandschen patrouille-commandant gegeven was, „onafhankelijk van de aan de Portugeesche regeering genotificeerde bezetting van Lakmaras". Het had pas mogen gebeuren, nadat kolonel Van Rietschoten zou zijn aangekomen!

Minister Machado onderscheidde minder fijn. Hij deelde aan de Portugeesche Cortes mede, dat de Hollandsche gouverneur van Timor door zijne overijling gewelddadigheden had veroorzaakt, maar dat Holland alle genoegdoening had gegeven, verontschuldigingen gemaakt en bevolen den status quo te herstellen.

Hoewel de Gouverneur-Generaal zijn betuiging van leedwezen uit eigen beweging had verzonden, nam onze minister van Buitenlandsche Zaken de gemaakte excuses eenigszins voor zijne verantwoording, toen hij zonder meer den Portugeeschen zaakgelastigde te 's Hage, die namens Machado kwam protesteeren, er mede in kennis stelde.

Het Nederlandsche publiek trekt zich als gewoonlijk van dergelijke zaken niet veel aan. Slechts zeer weinige stemmen zijn er in dezen zomer opgegaan, die inlichtingen vroegen — inlichtingen, die ons onthouden werden, wijl aan de Portugeesche regeering, die het tijdstip waarop *zij* publiciteit wenschte, zoo uitnemend wist te kiezen, op haar verlangen een toezegging tot geheimhouding was gedaan. De *N.Ct.* denkt daar anders over. Indien Nederland in Europa en in de koloniën niet t e n v o l l e *al* zijn rechten laat gelden tegenover staten, die het herhaaldelijk en moedwillig krenken en tegen welke het volkomen opgewassen is, dan wordt gevraagd hoe het zijn aanzien zal behouden, dat het behoeft om overeind te blijven staan, wanneer een machtiger aanrander zijn recht of zijn eer te na komt.

* * *

Emigratie van Javanen naar de Buitenbezittingen. In een interview met een oud-assistent-resident van de politie, voorkomende in het *Alg. Handelsblad* van 16 Oct., had deze het o.a. over de koeliewerving op Java. Er gaan zoo een 30.000 à 40.000 man jaarlijks als officieel aangeworven koelies.

weg, maar daar naast bestaat de clandestiene werving, en de bedoelde oud-ambtenaar gaf een schets van de verschillende manieren, waarop men daarbij het bestuur en de menschen zelf omtrent hun toekomst om den tuin tracht te leiden; „de mannen misschien om in de mijnen te sterven (ze zijn niet sterk, de Javaantjes, — tegen mijnarbeid kunnen ze zelden), de vrouwen om prostituée te worden, ...en de werver verdient zijn geld".

Hiertegen teekende Dr. B. Trouw in het *Hbl.* van 19 Oct. protest aan. Hem blijkt uit die uitlatingen, dat bedoelde bestuurder aan de emigratie van Javanen naar buiten geen goed hart toedraagt, vooral de „Straits" schijnen bij hem in een slecht blaadje te staan. Intusschen zijn er op Malakka zoo goed als geen diep-mijnen en bovendien worden in de mijnen slechts Chineezen gebezigd. Hieruit besluit deze schrijver dat ook de emigratie naar onze buitenbezittingen door den bestuurder op de index geplaatst is. Deze zijn in veel hooger mate bij de emigratie betrokken dan Malakka. Immers de ontwikkeling van een groot deel dezer streken staat of valt met den geregelden aanvoer van werkkrachten. Het gewest Oostkust van Sumatra is tot ontwikkeling gekomen uitsluitend met behulp van werklieden, van buiten aangevoerd, en heeft die nog steeds noodig. Gedurende zijn langdurig verblijf ter S. O. K. heeft Dr. Trouw vernomen, dat de daar wonende arbeidsgevers zich te beklagen hebben, dat de emigratie van Javanen derwaarts zoo vaak tegenstand ondervindt van, soms zelfs op chicaneuze wijze tegengehouden wordt door ambtenaren B. B. op Java, en zulks naar het schijnt op grond van vage denkbeelden omtrent de ellende, die den emigranten in hun nieuw land zouden wachten. Hij stelt er daarom prijs op te verklaren, dat de Javanen, die naar Sumatra's Oostkust vertrekken om als contract-koelie te werken, het daar, voor zoover ze oppassend zijn, uitmuntend hebben, in sommige opzichten veel beter dan in hun eigen land, o.a. ook doordat ze daar gevrijwaard zijn voor de futiele bemoeizucht der bestuursambtenaren, enz.

De redactie teekende hierbij aan, dat de opmerkingen van den geïnterviewde op haar den indruk hadden gemaakt uitsluitend betrekking te hebben op de clandestiene werving, welke vooral, zoo niet uitsluitend ten behoeve van de werkgevers in de Straits Settlements op Java plaats heeft. Ook is er eenige grond voor de vrees, dat bij het gebrek aan arbeiders voor het tinbedrijf, nu de rubber zooveel krachten trok, de Javanen daar in de mijnen terecht komen.

In het *Hbl.* van 29 Oct. houdt Dr. Trouw o.a. vol, dat die vrees ongegrond is. Van de 185.000 mijnarbeiders op Malakka zijn 175.000 Chineezen, de overige 10.000 bestaan uit Britsch-Indiërs, Maleiers en Javanen. Het is waar dat in de laatste jaren op de rubberplantages groote behoefte is aan werkkrachten en ook Javanen er heen gaan. De Engelsche planters betalen echter een hoog loon, en de schrijver is overtuigd, dat het Engelsche gouvernement niet dulden zou, dat de menschen in ziekte of nood door hunne werkgevers worden verwaarloosd.

Gaarne zou de schrijver zien, dat de werving in goede banen werd geleid, in welgemeende samenwerking met de planters. Het is hem niet te doen geweest een pleidooi te leveren voor de Straits, doch alleen om te voorkomen, dat het idée zou post vatten alsof vertrek van Java voor de Javanen gelijk zou staan met zich in het verderf storten. Practisch schijnen vele ambtenaren B. B. op Java te meenen, dat zij de inlanders coûte que coûte onder de beschermende vleugelen van het Gouvernement moeten houden. Dit is z. i. onjuist.

* * *

Sneller recht in onze Oost. In het laatstbedoelde ingezonden stuk wijdt Dr. Trouw ook een woord van sympathie en dank voor eene pleitrede voor sneller recht in onze Oost, in het *Hbl.* opgenomen. Het is niet de eerste maal dat er op gewezen wordt, hoe in onze Oost als praktisch gevolg van de maatregelen, die genomen zijn om goed recht te waarborgen, dikwijls onrecht en rechteloosheid worden in de hand gewerkt.

In het *Alg. Handelsblad* van 19 Oct. werd er op gewezen hoe met de langzaamheid der rechtspraak de hoogst onbillijke langdurige preventieve hechtenis samenhangt. Hiegbij wordt het geval Razoux Kuhr (zie onze Oct.-afl. bl. 1406) vermeld. Men moge het een onvaderlandslievende daad van hem heeten, zijne aanklacht in de Engelsche taal te stellen. Men moge zelfs aan de zuiverheid zijner bedoelingen twijfelen en aanleiding daarvoor vinden in de door hem gestelde vraag: „Zijn de Hollanders dit schoone eiland (Java) met 35 millioen inwoners waard?" Maar de feiten blijven. De redacteur van de *Straits Times*, die den schrijver eerst afgewezen had, schreef, na kennisneming van het geschrift, dat het hem werkelijk leed zou doen, als die vraag ontkennend beantwoord moest worden; toch is deze quaestie er een, die voor Holland een bron van gevaar uitmaakt voor de toekomst. Op Java is thans veel Engelsch kapitaal belegd en het aantal Duitsche en Engelsche onderdanen op het eiland groeit steeds aan. Het is noodig dat de Hollanders er den rechtsstandaard tot de eischen der 20ste eeuw opvoeren. „Wanneer een Hollander te Singapore in hechtenis wordt genomen, zal hij onmiddellijk vernemen wat hem ten laste is gelegd. Indien het misdrijf, waarvan hij wordt beschuldigd, niet tot de zwaarste behoort, zal hij op vrije voeten worden gesteld tegen het storten van een waarborgsom. Hij zal binnen enkele uren openlijk terecht staan en steeds zijn raadsman op gezette tijden in de gevangenis mogen spreken. Is hij onschuldig, dan leidt het onderzoek van den magistraat naar alle waarschijnlijkheid tot zijne onmiddellijke invrijheidstelling. Bekent hij schuld, dan zal in negen van de tien gevallen zijn zaak onmiddellijk worden berecht".

„Mocht het ter onzer kennisse komen", zegt het blad, „dat een Engelsch onderdaan eene behandeling ondervond als genoemde Europeaan, dan zouden wij het onze plicht achten, de heele Engelsche pers en de Engelsche regeering te bewegen tot protesten, die de Hollandsche regeering niet zou wagen ter zijde te leggen".

Afgezien van sommige oratorische overdrijvingen, bevat dit over het geheel kalm gestelde stuk volgens het *Hbl.* eene ernstige waarschuwing, die overweging verdient. Wat het stellen van een waarborgsom betreft, in Engelsch-sprekende landen gebruikelijk, wordt opgemerkt dat dit niet past in een stelsel, dat gelijkheid van allen voor de wet huldigt. Maar overigens, de omslachtige procedure voor de Raden van Justitie maakt het begrijpelijk dat aan een der eischen van een goed recht, snel te zijn, niet kan worden voldaan.

Er schijnt sprake van een aanstaande herziening der rechtspraak, doch waar slechts voorbereiding hiervan in uitzicht gesteld is, meent het blad op eenigen spoed te moeten aandringen.

Ten slotte wordt de grief besproken der moeilijke bewijsvoering bij de rechtspraak over inlanders en het feit, waarvan ook de *Straits Times* melding maakte, dat twee ambtenaren van Serawak, in commissie gezonden naar Pontianak, om verontschuldigingen aan te bieden voor een geval van koppensnellen van Serawakkers op Nederlandsch gebied, weigerden de schuldigen uit te leveren. Zij betoogden te vreezen dat deze hunne

gerechte straf niet zouden ondergaan, wegens de moeilijke bewijsvoering voor den Nederlandschen rechter.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Oct. wordt een artikel van het *Bat. Nbl.* over den leader in de *Straits Times* aangehaald, waarbij dat blad aanteekent: „Aldus in de hoofdzaken bijna woordelijk de *Straits Times*. Men ziet, een onvriendelijk artikel. Maar ook een artikel dat zeer veel waars bevat en dat men goed zal doen niet zonder meer voorbij te gaan, omdat het vaak een kleinigheid is, die een steentje aan het rollen brengt. Hier *is* een steen des aanstoots, voor landzaat en vreemdeling, en hoe eer die opgeruimd wordt, hoe beter. Dwang van buiten behoort te zijn buitengesloten!"

Blijkens de *Java-Bode*, aangehaald in de *N.R.Ct.* van 26 October, had de heer R. K. geen aanleiding zich te beklagen. Er waren om zijn arrestatie en vervolging te rechtvaardigen gronden aanwezig, en zijn vrijspraak berustte op de gewijzigde houding van een inlandschen getuige, die jaren lang zijn aanklacht volgehouden had, en welke dus niet was te voorzien.

* * *

Irrigatiewerken in de residentie Menado. In de *Nieuwe Courant* van 14 Oct. bespreekt de oud-resident E. J. Jellesma deze zaak naar aanleiding van een uit de *Java-Bode* in de *N.Ct.* van 26 Sept. overgenomen artikel betreffende de zending van een ingenieur der B. O. W. naar dat gewest in het belang der irrigatie. Er is in Menado reeds het een en ander aan irrigatie gedaan, doch vele voorstellen ter zake bereikten het betrokken departement niet. Alleen het voorstel om een steenen stuwdam met aftapping aan het meer Linow te laten aanleggen vond goedkeuring, en dat werk is gebleken van veel nut te zijn voor de bevloeiing der velden van de bergnegorijen in het district Sonder. De bewering als zou de behoefte aan irrigatiewerken in de Minahassa gering zijn, is niet bepaald juist. Herhaaldelijk hebben hoofden en bevolking getracht op verschillende plaatsen waterleidingen aan te leggen, ten einde onbenutte gronden te kunnen bevloeien, maar het gemis aan deskundige leiding deed zich gevoelen. De toekomst vooral voor de hoogere streken ligt echter in de sawah-cultuur, en uitbreiding daarvan moet het wachtwoord blijven. Er behoeft geen sprake te zijn van groote kostbare werken, men kan volstaan met kleinere op verschillende plaatsen, waarbij de koeliearbeid kan verricht worden door de bevolking der negorijen, die er profijt van hebben. In het artikel in de *Java-Bode* werd gezegd dat in het Westen van Menado de aanleg van werken minder gemotiveerd is, daar de bevolking er o.a. in Boloang-Mongondou, dun gezaaid is. De heer J. meent dat de vijf zelfbesturende landschappen, die men daar vindt en waarvan de kampongs in de nabijheid der kust liggen, eveneens nut zouden hebben van kleine irrigatiewerken, terwijl Boloang-Mongondou toch 80.000 zielen telt, waarvan 60.000 in 24 kampongs op de hoogvlakte in het binnenland. Door irrigatiewerkjes en aanleg van natte rijstvelden zou aan deze streken een groote weldaad worden bewezen. In Gorontalo staat de sawah-bouw op een lagen trap, doch het gebrek aan ploegvee speelt hier een groote rol, daar vroeger de meeste karbouwen aan een kwaadaardige ziekte gestorven zijn. Wil men daar de sawah-cultuur opheffen, dan dient het gebrek aan ploegvee niet uit het oog te worden verloren.

* * *

Candidaat Indische ambtenaren in Indië. In het *Vaderland* van 18 Oct. vonden wij een bericht omtrent het verslag, uitgebracht door de Commissie tot voorbereiding van de aanwijzing in 1911 van de candidaat-Indische ambtenaren in Indië, wier onderzoek liep over 9 van de 10 candidaten, omdat één physiek was afgekeurd. In het kort blijkt dat zoowel het schriftelijk als het mondeling onderzoek weinig bevredigende resultaten opleverde. Bij het mondeling onderhoud in het Nederlandsch kwam, meer nog dan bij het opstel in die taal, duidelijk aan het licht, hoezeer het den sollicitanten aan algemeene ontwikkeling ontbrak.

Op de eenvoudigste vragen, voor welker beantwoording geen groote mate van schoolsche kennis wordt vereischt, maar wel eenige belangstelling en eenig inzicht in de voornaamste vraagstukken van den dag, bleef men vaak het juiste antwoord schuldig. Van eenig doordringen in de beteekenis van waargenomen feiten bleek weinig of niets. De algemeene indruk, welken de commissie van het peil der sollicitanten heeft gekregen, is dan ook bepaald ongunstig.

* * *

Civiel gezaghebbers. Naar aanleiding van hetgeen de resident Engelenberg in zijne lezing aanvoerde tegen het voornemen om op de Buitenbezittingen de bestuursvoering in haar geheelen omvang aan civiel-gezaghebbers over te laten (zie onze Nov.-afl. bl. 1520), schrijft de oud-Resident Schultz van Vlissingen in het *Vaderland* van 10 Oct. dat, ongeacht de bezwaren welke dit medebrengt, eene splitsing van de bestuursambtenaren in ambtenaren van den algemeenen bestuursdienst en civiel gezaghebbers toch dringend noodig is, omdat het aantal controleurs te groot is, zoodat het te lang duurt eer een controleur aan de beurt komt voor Assistent Resident en voor hij als zoodanig in aanmerking komt voor Resident. De schrijver stelt zich echter voor dat eene verdeeling van arbeid mogelijk zal blijken, waaromtrent hij spoedig nadere uiteenzettingen zal geven.

De redactie teekende hierbij aan dat het een bron van groote moeilijkheid zal blijven, dat de civiele gezaghebbers zullen komen te staan onder toezicht van personen, die het bestuurswerk, aan gene toevertrouwd, nooit bij de hand hadden en dus als onbevoegd zullen worden beschouwd om te leiden.

In een artikel in het *Vad.* van 6 Nov. repliceert de heer Schultz hierop, dat het zijne bedoeling is, dat eenige belangrijke onderdeelen van de bestuurstaak in handen van de Assistent-Residenten blijven en dat deze zich verder zoodanig in het overige werk der gezaghebbers dienen in te werken, dat zij na eenigen tijd volkomen ervaren daarin worden.

De Assistent-Residenten, die pas als zoodanig optreden, staan tegenover de hen ondergeschikte civiele gezaghebbers in dezelfde verhouding als een ingenieur, die nog niet lang in dienst is, tot de onder zijn bevelen dienende opzichters. Deze bezit de noodige theoretische kennis, doch zal in de practijk nog het een en ander van die ondergeschikten kunnen leeren.

* * *

De Surinaamsche begrooting wordt besproken in het *Vaderland* van 24 en 25 October en daarbij wordt in de eerste plaats gewezen op den korten tijd, welke in Suriname voor de behandeling wordt gelaten. Vóór den tweeden Dinsdag in Mei aldaar vastgesteld en dus omstreeks in Juni bij het Ministerie ontvangen, komt zij niet eerder dan half October bij de Tweede Kamer binnen. Het is de vraag of met het oog daarop de indiening

in Suriname niet wat later kon plaats hebben. Ditmaal ware voor eene vertraging grond geweest, als rekening was gehouden met het advies der Suriname-commissie, doch van haar rapport blijkt in de begrooting nog niets. De leden der commissie, die in Suriname zijn geweest, hebben daar blijkens de West-Indische bladen met ernst en ijver gewerkt. Hun werk mag niet in de archieven worden opgeborgen.

Dan wordt er der Memorie van Toelichting een grief van gemaakt, dat deze geheel zwijgt omtrent hetgeen gebeuren zal als de planters der bacovencultuur zonder gouvernementssteun niet kunnen voortwerken en er moeilijkheden rijzen wegens het niet kunnen betalen der immigranten.

In de begrooting zijn door den Minister eenige wijzigingen gebracht, hoofdzakelijk om ze in overeenstemming te brengen met het zoogenaamde financieele plan-Idenburg, zooals dit later gewijzigd is. Het nadeelig verschil tusschen de huishoudelijke uitgaven in engeren zin en de gewone uitgaven moet volgens dat plan ieder jaar met *f*30.000 verminderen en dus moet dat verschil in 1912 ongeveer *f*120.000 minder bedragen dan in 1908. Hieraan voldeed de in Suriname opgemaakte begrooting niet. De schrijver in het *Vad.* acht het noodzakelijk te waken tegen onnoodige uitgaven, doch het bedoelde stelsel van eene jaarlijksche vermindering der begrooting met *f*30.000 acht hij verwerpelijk, omdat indien Nederland zijn kolonie behoorlijk wil besturen en ook maar voor een deel aan de daar, evenals overal elders, vermeerderende bestuurseischen wil voldoen, de huishoudelijke uitgaven moeten stijgen, terwijl de middelen vooralsnog niet naar evenredigheid zullen toenemen, want de door productieve uitgaven te verkrijgen betere economische toestand der kolonie is niet in eens te verkrijgen. Aangetoond wordt dat het schrappen der lotsverbetering van surnumerairs, en van fondsen voor wegsverbetering en van een marktplaats te Paramaribo niet is goed te keuren.

* * *

Officieren-verloop bij den Topographischen Dienst. Blijkens een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 31 Oct. j.l. is het in den laatsten tijd bij den Topographischen Dienst in N.-I. niet gesteld, zooals men dat eertijds gewoon was te vernemen. Bekend genoeg is het, dat het Indische leger in dezen diensttak een onderdeel bezit, dat niet ten onrechte als een der beste opnemingsdiensten ter wereld wordt aangemerkt en dat de gelden, daarvoor uitgetrokken, een waardevolle rente, in den vorm van een keurig kaarten-materiaal opleveren. Deze gunstige reputatie is niet het minst te danken aan den oud-Chef, kolonel Enthoven, die destijds deze gunstige resultaten wist te verkrijgen door een juist inzicht in de eischen te stellen voor de salariëering van zijn personeel. De meerdere uitgaven aan bezoldiging werden ruimschoots vergoed door de meerdere arbeidsprestatie, een natuurlijk gevolg van de groote opgewektheid en den coulanten gang van zaken, waarmede steeds gewerkt werd. Men begrijpt echter, dat een zorgvuldig waken voor de belangen van het personeel en een rekening houden met veranderde tijdsomstandigheden daarbij dringend noodig waren. En juist over die beide punten zijn in den laatsten tijd klachten vernomen. Over de feiten, waarop deze gegrond zijn, wijdt het artikel niet uit; het wijst slechts op een teekenend verloop juist onder de goede krachten van het personeel, terwijl een drietal officieren in opleiding verzocht hebben van hun verdere tewerkstelling bij dezen diensttak te worden ontheven. De hierdoor ontstane directe en indirecte nadeelen zijn duidelijk.

De voornaamste grieven zijn de onzekere positie van de officieren bij

dezen dienst, nu het verluidt, dat op het behoud van kapiteins, die langer dan drie jaar in dien rang dienst verrichten, geen bijzondere prijs wordt gesteld, en de salariëering van de officieren en de inlandsche topographen. Dat op het behoud van kapiteins in die dienstbetrekking op den duur geen prijs wordt gesteld, is voor den lande zeker niet dienstig, omdat daaruit een opvolger van den tegenwoordigen dienstchef zou moeten worden gekozen. Na gewezen te hebben op een artikel in de *Java-Bode* van 12 Sept. j.l., waarin vermeld wordt hoe in den tijd van enkele maanden reeds de vierde officier plan heeft dien dienst te verlaten, wordt aangedrongen op een onderzoek naar de oorzaken van dit verloop.

* * *

Vorstenlandsche toestanden. Naar aanleiding van de reisbrieven van den heer Van Kol, waarvan melding is gemaakt in de vorige afl. bl. 1533, heeft J. J. S. in de *Locomotief* van 18 Sept. tot 4 Oct. j.l. een 13-tal artikelen geschreven, waarin getracht wordt de beweringen van eerstgenoemde uitvoerig te wederleggen. Blijkens de inleiding hebben deze artikelen, voor zoover zij een polemisch karakter dragen, ten doel niet den heer Van Kol, maar den socialist Van Kol te bestrijden. En toch is hiermede ook weer niet bedoeld het door hem aangehangen socialistische stelsel alleen of op zich zelf, want in zijne wijze van strijden ter zake van de reorganisatie der Vorstenlanden is zeer veel, dat met dat stelsel als zoodanig niets gemeen heeft, maar om andere redenen niet door den beugel kan". De schrijver bedoelt hiermede: „het oppervlakkige in zijn schrijven, zijn onjuiste en onware mededeelingen, zijn overdrijving, zijn herhaalde tegenspraak, die maken, dat zijn artikelen, welke anders niet zonder verdienste zouden zijn, thans als vrijwel waardeloos moeten worden aangemerkt".

Waar tegenwoordig op niet weinige cultuurondernemingen in de Vorstenlanden de geïncrimineerde toestanden en misstanden niet meer voorkomen, hoewel het oude agrarische stelsel er nog bestaat en daarentegen zulke misstanden ook wel bij een ander stelsel voorkomen, acht de schrijver hierdoor het bewijs geleverd, dat er geen oorzakelijk verband bestaat tusschen die misstanden en het nog van kracht zijnde agrarische stelsel.

Het is niet doenlijk al die artikelen te resumeeren, doch de grondtoon schijnt te zijn dat het stelsel niet slecht is, doch hetgeen er in den loop der tijden is bijgekomen. Zoo is betaling in grond niet zooveel slechter dan betaling in geld, maar er zijn allengs veel te veel apanagehouders gekomen en onder dezen zeer velen met een veel te klein apanagebezit, waardoor zij in de verleiding kwamen om veel meer van hun stukje grond te halen, dan het hun redelijkerwijze opbrengen kon.

Het wordt den heer Van Kol als een groote fout aangerekend, dat hij de opgezetenen van den grond „pachters in halfbouw" noemt en ze verder ook als „landbouwers" aanduidt. Zij zijn tot nu toe landbouw-arbeiders en anders niet. A priori hebben zij geen enkel recht op grond of oogst van den grond en a priori zijn zij ook niet tot werken verplicht. Alleen als loon voor hun arbeid hebben zij recht op de helft van den oogst.

Wanneer de vorst of de apanage-houder zijn gronden aan Europeanen verhuurt, dan treedt de landhuurder niet zoozeer in de plaats van den apanagehouder, maar in die van den vroegeren bekel-pachter. Als deze het stelsel van deelbouw (maron) door dat van wisselbouw (glebag) vervangt, dan geschiedt volgens den schrijver niet het minste onrecht aan den koelie kentjeng, die nimmer eenig beschikkingsrecht over den grond heeft gehad. En als zorg wordt gedragen, dat aan zijn preferente rechten om door

arbeid loon te verdienen, niet tekort wordt gedaan, dan heeft hij niet te klagen. In een ander artikel wordt aangetoond dat de bij het glebagstelsel gevorderde arbeid niet overmatig is. Bovendien geeft art. 17 van het Landhuurreglement aan den Resident bevoegdheid om bij de exploitatieregelingen in te grijpen. Vervolgens worden de landhuurders verdedigd als de heer Van Kol ze beschuldigt een grooten mond op te zetten, wanneer maatregelen in het belang der bevolking worden genomen. Ook de schaduwzijden van een stelsel van vrijen arbeid worden genoemd. Voorts worden de huurlanden vergeleken met de kedjawen-gronden, waardoor de gunstige toestand der eerste in het licht treedt. Doch ook het sombre beeld dat Van Kol ontwerpt van die kedjawengronden beantwoordt niet aan de werkelijkheid. In het algemeen worden tal van cijfers en opgaven van dien criticus gerefuteerd, terwijl in een slotartikel een en ander wordt gezegd over de door hem zoo herhaaldelijk doch onverdiend gehekelde kongsie-Van der Wijck.

* * *

Dessaverkiezingen. Blijkens de *Locomotief* van 22 Sept. j.l. is het aan het initiatief van den Resident van Semarang te danken, dat door den Directeur van B. B. een circulaire aan de hoofden van Gewestelijk Bestuur is gericht, waardoor voor elk gewest een eigen regeling van de dessa-verkiezingen mogelijk wordt gemaakt. Volgens den Directeur geeft art. 71 R. R. aan het Gewest een verordeningsrecht in zake de huishoudelijke dessa-belangen. Er bestaat daarom geen bezwaar tegen dat, wanneer het gebruik dat de kiezers zich scharen achter den door hen gewilden candidaat, „in verband met de daarmede gepaard gaande openbaarheid der stemming in de praktijk hier en daar tot ernstige bedenkingen aanleiding mocht geven en het, ter vermijding dat op de keuze ongewenschte invloeden worden uitgeoefend, aanbevelenswaardig mocht voorkomen, de kiesgerechtigden in de gelegenheid te stellen hunne stemmen buiten tegenwoordigheid van hunne mede-ingezetenen een voor een uit te brengen, in die gevallen een voorziening van dezen aard wordt getroffen. Ten einde eventueel wantrouwen en daaruit voortvloeiende klachten te vermijden, schijnt het nochtans gewenscht tot een zoodanige nieuwe regeling alleen dan over te gaan, indien de meerderheid van de ter vergadering aanwezige kiesgerechtigden daartoe haren wensch te kennen geeft".

De *Loc.* spatieerde hier om te doen uitkomen het streven van het gouvernement om de openbare in een geheime stemming te doen omzetten. Wij vestigen er de aandacht op, dat de Regent van Temanggoeng destijds reeds een verdienstelijke poging in die richting heeft gedaan (zie *Ind. Gids* 1907 II bl. 1094).

* * *

De diamant-industrie te Martapoera en omgeving. In *Handelsberichten* van 2 Nov. j.l. vonden wij een uittreksel uit een artikel over dit onderwerp, overgenomen uit de *Korte Berichten voor Landbouw, Nijverheid en Handel* (vermeld in de vorige afl. bl. 1541). In het derde blad van de *Locomotief* van 23 Sept. j.l. no. 221 wordt een nog wat uitvoeriger gedeelte gegeven en wel met bijvoeging van de inlandsche ceremonies, die in acht worden genomen, vóór dat men een terrein gaat exploiteeren of als er geen voldoende hoeveelheid diamant gevonden wordt. Eene maatschappij, die op een concessie werkte, heeft haar arbeid niet voortgezet, zoodat thans alleen

door inlanders naar diamant gezocht wordt. Deze moeten voorzien zijn van een door den Resident der Z.- en O.-afd. van Borneo af te geven licentie, die een maand geldig is en eerst *f*1, later *f*3 kostte. Door die verhooging en de groote productie van Kaapsche diamanten verminderde het aantal uitgegeven licenties sterk. Er zijn thans ± 1000 personen bij betrokken en aan licenties wordt *f*8 à 10000 per jaar geïnd. Er zijn nabij Martapoera vier diamantslijperijen, waarvan drie voorzien van stoomkracht en één van een petroleum-motor, die ook Kaapsche diamant, waarvan jaarlijks ± 100.000 karaat geïmporteerd worden, verwerken. De slijperijen leveren alleen de beweegkracht, waarvoor de slijper *f*3.50 à *f*4.50 per maand betaalt. Als slijper werken ± 10.000 inlanders, als klovers circa 100, terwijl de handel zich bevindt in handen van 200 à 300 personen.

De verkoopprijs van de Kaapsche diamant bedraagt *f*7.50 tot *f*50, van de Borneo'sche diamanten *f*135 tot *f*400 per karaat.

* * *

Afdeelingsraden voor bepaalde gebiedsdeelen. Onder het opschrift „Postvatten" komt in de *Locomotief* van 4 October j.l. een artikel voor, waarin de bestaande gewestelijke raden worden besproken, die thans nog wel niet geheel aan de verwachting beantwoorden, doch waarvan zooveel te maken zou zijn. Gaat de bestuursorganisatie door, waarbij de residenties van Java plaats moeten maken voor drie gouvernementen, dan zal voor gouvernementsraden in nog veel grooter mate het bezwaar gelden, dat zich reeds nu bij de gewestelijke raden doet gevoelen, dat de leden namelijk niet van alle deelen van het gewest op de hoogte zijn. Zoo zal het bijv. raadsleden uit den handel te Tjilatjap verbazend moeilijk vallen zich op de hoogte te stellen van wat in de tabaksstreken bij Bandjarnegara noodig is, als bijv. hun oordeel wordt gevraagd over den aanleg van den schakel Bandjarnegara-Kedoe van de tramlijn. Veel interessanter is het voor hen Zuid-Banjoemas alleen te beoordeelen, waarvoor ze wat kunnen gevoelen en dat ze kennen.

Als er gouvernementen komen is het dubbel noodig dit niet geheel nieuwe, maar zelden ernstig overdachte denkbeeld aan de orde te stellen. Zijn er bij de behandeling der bestuursreorganisatie personen, die voor werkelijk medezeggenschap van ingezetenen in het bestuur over hun streek wat gevoelen, dan ligt het voor de hand, dat zij zich rekenschap geven van wat de gewestelijke raden zijn en kunnen zijn. Dan zal de conclusie moeten wezen dat dergelijke vertegenwoordigingen veel nuttigs kunnen verrichten. Men zal dan raden over deelen van het groote gouvernementsgebied moeten instellen op den voet der gewestelijke raden, maar met vermijding van de hinderende bepalingen en circulaires, welke hun groei niet hebben kunnen keeren, alleen iets tegenhouden. „Daarvoor moeten we", zegt de schrijver, „post vatten".

* * *

Het aftreden van Dr. H. F. Roll. De *Nieuwe Courant* van 31 Oct. j.l. ontleent aan een artikel met het opschrift „Een verlies" in de *Java-Bode* van 29 Sept., dat uit de benoeming van Dr. Noordhoek Hegt tot directeur der school tot opleiding van inlandsche artsen blijkt, dat de regeering uit Nederland het bericht heeft ontvangen, dat de heer H. F. Roll eervol ontslag uit 's lands dienst heef tbekomen. Dit ontslag werd verleend op verzoek, nadat de geneeskundige commissie te 's Gravenhage den heer Roll voor den Indischen dienst had afgekeurd.

In het einde van 1893 kwam hij als officier van gezondheid 2e klasse te Batavia en trok reeds binnen het jaar met de Lombok-expeditie te velde, alwaar hij het Lombokkruis verwierf. In Mei 1895 verliet hij den militairen dienst wegens zijn benoeming tot onderdirecteur van het Laboratorium voor pathologische anatomie en bacteriologie, te Batavia gevestigd en thans geneeskundig laboratorium geheeten. In 1896 werd hij directeur hiervan, ging eenige jaren later met ziekteverlof naar Europa en bij zijn terugkeer in 1901 werd hij benoemd tot directeur der S. T. O. V. I. A., welke betrekking hij behield tot 1908, toen hij andermaal wegens ziekte naar Europa moest. De tegenwoordige organisatie van die school was de vrucht van zijn bijzondere werkkracht en liefde voor die inrichting. Als zonder vrees voor gerechte tegenspraak verklaard kan worden, dat de opleiding van den inlandschen geneeskundige thans op een veel hooger peil staat en in veel ruimer mate aan de behoeften van de praktijk voldoet dan vroeger, dan is dit voornamelijk te danken aan den oud-directeur Roll en verder aan de toenmalige regeering, die zijn adviezen te dien opzichte heeft willen volgen.

* * *

Tractementsverhoogingen bij de rechterlijke macht. In hetzelfde blad wordt aan de *Java-Bode* de vraag ontleend, welke maatregel in Indië nu eigenlijk lang kan standhouden. Pas sedert den aanvang van 1911 heeft het corps van de rechterlijke macht zijn tractementsverhooging gekregen, of er wordt overwogen het koninklijk besluit te wijzigen. Er is namelijk ook aan de leden der Raden van Justitie op de Buitenbezittingen, met een aanvangstractement van *f*700 's maands, na drie jaar eene verhooging tot *f*800 toegekend en dit blijkt achteraf eene onbillijkheid tegenover de landraadvoorzitters op Java, waarvan er zijn met grooter ancienniteit en die geen verhooging krijgen. Nu kan men of die verhooging ook aan deze toekennen, of ze van de leden der Raden te Padang, Medan en Makasser weder afnemen. Wegens de hooge kosten moet de Regeering, met handhaving van verkregen rechten, tot dit laatste overhellen. De *Java-Bode* vraagt of dit wel goed gezien is en of de schatkist die verhooging ook aan de landraadvoorzitters niet kan dragen; zij waarschuwt daarbij tegen àl te spoedig wijzigen van de financieele positie der ambtenaren van de rechterlijke macht, op gevaar van het billijke verwijt te zullen hooren, dat men voor zijn positie en toekomst in den Indischen dienst geenerlei zekerheid heeft. En dit zal zijn invloed doen gelden op den lust om in de Indische magistratuur te dienen.

* * *

De Fransch-Duitsche onderhandelingen over Marokko en Congo zijn eindelijk ten einde gebracht. Op den 4den Nov. had om 5 uur 's namiddags de onderteekening plaats van de Marokko- en Congo-overeenkomsten. Hiermede is de dreigende quaestie, welke begon met het zenden van het Duitsche oorlogsschip naar Agadir (zie onze Aug.-afl. bl. 1125), tot een bevredigend einde gebracht. Zooals de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 4 Nov. onder het opschrift „Ontspanning" mededeelt, was de loop der gebeurtenissen deze: Toen in het om zijn erts-rijkdommen en zijn gunstige ligging aan twee zeeën veel begeerde Marokko de woelingen, die, ook onder de regeering van Sultan Moelai Hafid, het rijk bleven teisteren, dit voorjaar de afmetingen van een algemeenen opstand aannamen, waardoor het land in een toestand van anarchie geraakte, greep Frankrijk op verzoek van

den Sultan in. Het zond, ook uit hoofde van de verplichtingen, die het ingevolge de Acte van Algesiras op zich genomen had, troepen naar het Sjerifijnsche rijk om den in zijn hoofdstad belegerden Moelai Hafid te bevrijden en de te Fez gevaarloopende Franschen en andere Europeanen te beschermen. Een ander doel, zoo werd gezegd, had Frankrijk niet, kon het niet hebben.

Den 1sten Juli deelde de Duitsche gezant Von Schoen aan den Minister van Buitenl. Zaken De Selves mede dat de regeering te Berlijn, naar aanleiding van de ongerustheid van Duitsche handelsfirma's en Duitsche beschermelingen te Agadir over den onzekeren toestand in het gebied, besloten had de kannonneerboot ,,Panther'' derwaarts te zenden. Wat hiervan de bedoeling was, is niet dadelijk geheel duidelijk geworden. Duitschland, dat in Marokko vooral economische belangen heeft, wilde Frankrijk er waarschijnlijk aan herinneren, dat de republiek de door de overeenkomst van 1909 aanvaarde koloniaal-economische samenwerking niet al te zorgvuldig nakwam, en eene bespreking uitlokken. Met prijsgeving van de voordeelen eener bespreking ook met de andere mogendheden, besloot Frankrijk tot eene met Duitschland alleen en op 9 Juli had de eerste samenkomst van Cambon met von Kiderlen plaats. Van de geheime besprekingen lekte zooveel uit, dat de onderhandelingen hierover gingen: Duitschland zou zich in politieken zin geheel terugtrekken uit Marokko en daarvoor door Frankrijk schadeloos gesteld worden met een stuk van Fransch-Congo. Hoe groot dat gebied zou zijn, zou, naar Frankrijks stelligen wensch eerst uitgemaakt worden nadat men het ten opzichte van Marokko volkomen eens was. Aanvankelijk afgebroken werden op 4 Sept. de besprekingen hervat en de overeenkomst betreffende het Congo-gebied blijkt wel de grootste moeilijkheden te hebben opgeleverd. In het algemeen was men in Frankrijk gekant tegen het afstaan van Fransch gebied en toen het bekend werd dat Duitschland een groote streek tusschen zijn kolonie Kameroen en de rivieren Congo en Oebangi verlangde, waardoor het westelijk deel van Fransch Congo geheel zou afgesneden worden van het noordoostelijk deel en het Tsjad-gebied, werd in Frankrijk het ministerie Caillaux reeds bedreigd, als het in deze ,,coupure'' bewilligde. Daar Duitschland prijs stelde op aanrakingen met Belgisch Congo; werd de middenweg gevonden, bestaande, volgens de *N.R.Ct.* van 26 Oct. j.l., in de ,,piqûres'', twee puntige stukken, die Kameroen niettemin aanraking geven eenerzijds met de Congorivier, anderzijds met de Oebangi. Volgens de thans aangenomen grenzen, staat Duitschland de Noordoostelijke punt van Kameroen, de zoogenaamde ,,eendensnavel'', aan Frankrijk af en wordt daar de rivier Logone de grens, langs den oostelijken tak tot aan Goré. Vandaar gaat zij zuidwaarts tot Loko en dan volgt zij de strook langs de Lobay tot de Oebangi. Van uit zee begint de grens te Monda, loopt evenwijdig aan de grens van Spaansch Nieuw-Guinea en verder met een bocht oostelijk naar de Ivindo-rivier, die gesneden wordt bij de vereeniging met de Dachim, volgt deze tot aan de Fransch blijvende Madjingo en dan verder oostelijk tot aan de vereeniging van de Ngóko en de Sangha, benoorden het Fransch blijvend plaatsje Wesso. Ten zuiden gaat de grens naar de Kaudeko en de Bokiba en volgt verder de Likuala tot aan den rechteroever van de Congo-rivier. Van hier tot aan den mond van de Sangha volgt zij over zes à twaalf K.M. de Congo tot de Likuala aux Herbes, deze zijstroom op tot Botungo en loopt dan tot Bera Ngoko, waar zij ombuigt bij de samenvloeiing van Bodinga en Lobaye en deze rivier stroomafwaarts volgt tot de Oebangi ten noorden van Mongoemba. De gemeenschap, tusschen de bij de Congo-rivier gescheiden

deelen van het Fransch gebied, blijft niettemin mogelijk, omdat die rivier zich daar ter plaatse verbreedt en de aldus gevormde eilanden Fransch territoir blijven.

* * *

Het aftreden van Staatssecretaris Von Lindequist. De onderhandelingen hebben tot indirect gevolg gehad, dat de heer Von Lindequist, die (zooals vermeld werd in *Ind. Gids* 1910 bl. 963) nog niet lang geleden den heer Dernburg opvolgde, zijn eervol ontslag als hoofd van het Duitsche ministerie van Koloniën heeft genomen. Hij schijnt zich niet te hebben kunnen vereenigen met den afstand van 1600 K.M.² Duitsch gebied, terwijl toch in ruil daarvoor 300.000 K.M.² Fransch gebied worden verkregen. Het gemis aan samenwerking met het ministerie van buitenlandsche zaken kon in dit geval niet anders dan belemmerend werken. Het is te begrijpen, dat de minister van koloniën de geheele quaestie uit zijn ressort-standpunt beoordeelde, doch zooals de correspondent van het *Alg. Handelsblad* van 4 Nov. j.l. terecht zegt, bij een zoo belangrijk verdrag moet men zich ook rekenschap geven van de groote politieke beteekenis van de geheele zaak. Dat de heer Von Lindequist zijn ontslag neemt op het oogenblik dat het verdrag beklonken is, geeft in Duitschland den indruk dat men daar niet de voordeelen verkregen heeft, die mogelijk waren, doch daarentegen aan het ministerie in Frankrijk een heele steun, daar een verdrag, dat tot zulke incidenten aanleiding gaf, toch voor Frankrijk niet zoo onvoordeelig geacht kan worden.

Dat men het den heer Von Lindequist zeer kwalijk neemt, blijkt uit een officieuze correspondentie in de *Kölnische Zeitung*, waarin gezegd wordt dat zijne benoeming een misslag is geweest, dat hij wel ijverig was, doch het hem haperde aan breeden aanleg en doortastende kracht, dat hij van spreekwoordelijke besluiteloosheid was, enz. In andere bladen is hem zelfs verweten, de oorzaak te zijn geweest van voor Duitschland hinderlijke indiscreties, die tijdens den loop der onderhandelingen bekend werden. De keizer moet hem niet tot de gebruikelijke afscheids-audiëntie hebben toegelaten. De gewezen gouverneur van Samoa, Dr. Solf (zie *Ind. Gids* 1909 I bl. 682) is met de voorloopige leiding van het ministerie van koloniën belast.

* * *

De werving voor het Indische leger. In het *Alg. Handelsblad* van 3 Nov. j.l. komt een ingezonden artikel voor van „Sobat", waarin deze herinnert aan de bespreking der werving, voorkomende in een tweetal artikelen over de Indische oorlogsbegrooting voor 1912, welke in het *Alg. Hbl.* waren opgenomen (de schrijver zegt van 27 en 28 Sept. te voren, doch bedoeld schijnen de artikelen in dat blad van 5 en 6 Oct.). In die artikelen werd het een heugelijk verschijnsel genoemd, dat sedert 1908 eene zeer belangrijke verbetering in de werving was gekomen. Terwijl in 1906 en 1907 nauwelijks een g e m i d d e l d e van 700 aangeworvenen werd bereikt, steeg het in 1908, 1909 en 1910 (zie bijl. A onder 9 van het Kol. Verslag 1911) tot een cijfer van ruim 1300, welk getal vermoedelijk ook wel in 1911 zal worden gehaald.

Die cijfers wekten den argwaan op van „Sobat", die ze inderdaad t. a. p. in dat Koloniaal Verslag aantrof, namelijk voor die drie laatste jaren respectievelijk 1333, 1303 en 1341 Europeanen, doch de werkelijke resultaten over die jaren bedroegen 1736, 1491 en 1341, dus een achteruitgang in plaats van een vooruitgang.

„Het is toch voldoende bekend", zegt „Sobat" „— en zeker wel aan het Departement van Koloniën — dat de werving vóór 1 Mei 1909 zoowel te Harderwijk als te Nijmegen plaats had, maar dat na dien datum ze in eerstgenoemde plaats is opgeheven en geheel overgebracht naar Nijmegen. Men had dus voor 1906 t/m. 1909 de getallen van beide plaatsen bijeen moeten tellen. Dit is in den wervingsstaat met het opschrift werving te Nijmegen over het hoofd gezien en bovendien zijn er voor de jaren 1906 en 1907 de getallen van Harderwijk in plaats van die te Nijmegen ingevuld, terwijl de werkelijke resultaten te Nijmegen, resp. 153 en 160, geheel vergeten zijn. Voor 1908 en 1909 heeft men in dezelfde rubriek ook de getallen van Harderwijk opgenomen, dat sinds 1 Mei 1908 een onderdeel van de Koloniale Reserve was geworden, maar ook hier zijn de resultaten van de werving te Nijmegen niet genoemd en met deze onjuiste en onvolledige resultaten heeft men in één vergelijkenden staat de wèl volledige cijfers van 1910 gebracht.

Met behulp van vorige verslagen, reconstrueert „Sobat" de zaak en hoopt dat bij de behandeling der Indische begrooting de aandacht hierop zal worden gevestigd. Intusschen is sedert een verbeterblad van het Koloniaal Verslag verschenen, waarin de juiste cijfers zijn opgenomen.

* * *

De positie van genaturaliseerde Inlanders. In no. 1 van het *Indologenblad* (3e j.g.) van 14 Oct. stelt de heer J. C. Vergouwen de vraag of de naturalisatie van den Inlander zijne opneming in de klasse der Europeanen insluit en komt tot eene ontkennende beantwoording daarvan. Even weinig als iedere Europeaan, die in Indië verblijf houdt, Nederlander is, evenmin mag iedere Nederlander geacht worden tot de klasse der Europeanen te behooren. De wetgever heeft onderscheid gemaakt tusschen Europeanen en Inlanders en de met deze respectievelijk gelijk gestelden, omdat hij de verschillende klassen der bevolking in Nederlandsch-Indië in hun burgerlijk en maatschappelijk bestaan rechten wilde verleenen en verplichtingen opleggen, welke zooveel mogelijk overeenkomen met wat zij sinds eeuwen kenden en met wat ieders natuur en eigenaardige aanleg vorderde. Nederlander of vreemdeling, westerling of oosterling worden, voor zoover zij met de Indische wetten in aanraking komen, vóór alles ondergebracht in een der vier bevolkingsklassen, en dit volgens regelen, die, naar de meesten willen, voor de hoofdonderscheiding slechts met den landaard, voor de nevenonderscheiding met den godsdienst rekening houden. Slechts wanneer dus hier of daar iemand aan zijne oorspronkelijke omgeving mocht zijn ontgroeid, kan zijne overbrenging uit zijn oude naar eene andere, hem meer passende, bevolkingsklasse plaats vinden, door middel van eene aanvrage daartoe aan den Gouverneur-Generaal.

Vestigt zich dus een Nederlander door geboorte of naturalisatie in het rechtsgebied van Ned.-Indië, dan blijft hij al de voorrechten behouden, die hij aan zijn Nederlanderschap ontleent, maar moet hij zich voorts, als ieder ander, onderwerpen aan de N.-I. wetgeving... die hem onmiddellijk indeelt bij een der bevolkingsklassen, naar onderscheidingen, die met het staatsburgerschap geen rekening houden. De naturalisatie alleen geeft den Inlander slechts enkele politieke rechten. Wil hij aan het Europeesche recht onderworpen worden, dan moet hij gelijkstelling met Europeanen aanvragen.

In no. 2 van hetzelfde blad (van 1 Nov. j.l.) wijst de heer B. J. Haga er op dat de heer Vergouwen bij zijn betoog verzuimd heeft een definitie

van het begrip „Europeaan" te geven. In het nieuw ontworpen art. 109 R. R. worden onder Europeanen gerangschikt: 1e. Alle Nederlanders. Door dus met dat ontwerp mede te gaan, kiest men partij tegen zijn betoog. Overigens wordt gewezen op de praktische bezwaren, die er aan verbonden zijn. Een Inlander, die genaturaliseerd is tot Nederl. kan benoemd worden tot ambtenaar B. B., lid van den Raad van Justitie, Gouverneur-Generaal. Toch zou hij dan onderworpen zijn aan het Adatrecht, het Inl. reglement, enz., terwijl hij toch blijk heeft gegeven aan het recht voor Inlanders ontgroeid te zijn.

In hetzelfde blad is de heer J. R. van Beusekom voor de bevestigende beantwoording der gestelde vraag. Volgens hem houdt de verdeeling in bevolkingsklassen wel rekening met het staatsburgerschap en kan het in 1910 zelfstandig ingestelde Nederlandsche onderdaanschap toch wel niet de bedoeling hebben om den Inlander alleen maar den naam van Nederlander te geven en hem ten slotte de rechten van dezen gedeeltelijk te onthouden.

* * *

Rietbranden op Java. Zooals Mr. J. W. Ramaer schrijft in *De Indische Mercuur* van 7 Nov. j.l., heeft de suikerindustrie op Java in geen enkel jaar zooveel last gehad van rietbranden als in 1911 (vergelijk *Ind. Gids* 1909 II bl. 1675). Blijkens een opgave, door het Alg. Syndicaat v. Suikerfabrikanten verzameld, bedroeg het aantal branden voor geheel Java in de jaren 1907—1911 respectievelijk 2261, 1811, 1708, 1654 en 2754 en het aantal bouws verbrand riet 4767, 3931, 3586, 2407 en 6589. Alleen in Pekalongan is het aantal branden niet toegenomen. Vooral in Probolinggo, thans een afdeeling van Pasoeroean, en in dit gewest zelf is de vermeerdering groot. In beide hebben zoowel het aantal branden als de verbrande oppervlakte een record-cijfer bereikt. Ook in Kediri en Madioen is de toeneming aanzienlijk. In het voorl. Verslag op de Ind. begrooting voor 1912 is op deze zaak de aandacht gevestigd. De heer van Geuns van het *Soerab. Hbl.* heeft persoonlijk de meest geteisterde residentie bezocht en in zijn blad van 26 Sept. j.l. deed hij een staat opnemen van de branden op verschillende fabrieken in de afdeelingen Kraksaän, Probolinggo en Loemadjang, waaruit blijkt dat ook fabrieksgewijze zoowel het aantal branden als de verbrande oppervlakte aanzienlijk is toegenomen. Dit is ook het geval met de fabriek Djatiroto der Handelsvereeniging Amsterdam, waar einde Augustus reeds 405 bouws afgebrand waren. Dit is vooral van belang, omdat hier het grootste deel van den aanplant niet op ingehuurde maar op erfpachtsgronden staat. Naar de reden der brandstichtingen wordt vergeefs gezocht. Wel is men tegenwoordig meer en meer overtuigd dat door toegeeflijkheid van bestuurders de bevolking gedemoraliseerd raakt. Intusschen acht de schrijver het onrechtvaardig, het geheele bestuur op Java te betichten van volkomen onverschilligheid tegenover het rietbrandenvraagstuk. In Besoeki heeft een krachtige bestuursmaatregel het aantal branden zoo aanzienlijk doen dalen, dat men met het oog op het verleden den tegenwoordigen toestand al looft. In Kediri heeft de resident Constant een systeem bedacht, waarbij het aantal branden van 499 in 1904 tot beneden de 100 daalde in 1910, om echter in 1911 tot 317 te stijgen.

De *Mataram* doet eenige middelen aan de hand, die de fabrikanten zelf zouden kunnen toepassen, doch de schrijver toont aan dat men daar niet veel succes van verwachten kan. Men staat voor een raadsel. Hetgeen dit jaar in Probolinggo en Pasoeroean geschiedde, is een beschaafden staat onwaardig, en er moet iets tegen gevonden worden. Eenige jaren geleden

hield een assistent-resident, die er een einde aan wilde hebben, het slechte volk uit de dessa's eenigen tijd op zijn kantoor aan. Er kwamen geen branden, zoolang die lieden verwijderd waren. Met beroep op een bericht in het Kol. Verslag omtrent de verbanning van eenige personen uit Solo in het belang van de openbare rust, komt de heer Ramaer nogmaals met het voorstel dit middel ook te beproeven in streken met veel rietbranden. In de Kamerzitting van 11 Nov. 1908 kwam de politieke verwijdering als strafmiddel ter sprake en voelde de heer Van Kol veel voor dit denkbeeld, mits niet alleen toegepast op rietbrandstichters, maar ook op veedieven en ander gespuis.

In de *N.Ct.* van 7 Nov. worden de artikelen van den heer Van Geuns besproken, die de oorzaak zoekt in de veldwinnende demoralisatie van den Javaan, in verslapping van de tucht. Het misdadige van het bedrijf moet de bevolking worden ingeprent, en de *N.Ct.* constateert dat na de verschijning van zijn artikelen zoo in Madioen als in Pasoeroean door het bestuur krachtige maatregelen zijn genomen, die door eene sterke vermindering der branden zijn bekroond, vooral in Madioen.

* * *

Onze Opiumpolitiek. Het *Vaderland* van 6 Nov. j.l. haalt als feuilleton uit de *Java-Bode* de hoofdzaken van een artikel aan, waarmede het blad geheel instemt. Onze tegenwoordige politiek is er op gericht het gebruik binnen strenger perken te houden, welke onmiddellijk worden vernauwd, wanneer daartoe goede kans wordt gezien. Streken waar niet geschoven wordt blijven gesloten; waar weinig wordt geschoven voert men een licentiestelsel in, dat het opiumgebruik zal doen uitsterven; waar veel wordt geschoven wordt steeds nauwkeuriger registratie der schuivers ingevoerd. Zoodra de toestand het nemen van doeltreffende beperkingsmaatregelen veroorlooft, worden deze onmiddellijk toegepast. Veel verder kan men niet gaan, zonder meer kwaad dan goed te doen. Een andere vraag is of het van direct economisch belang zou zijn het opiummiddel af te schaffen. In verband daarmede den omvang van het gebruik nagaande, zijn er op Java 154.919 opiumverbruikers op 30¼ millioen zielen, op Formosa 116.549 op ruim 3 millioen zielen en in China 13.455.699 verbruikers op 400 millioen zielen. Op Java is het aantal schuivers (volgens eene telling op 1 Juli 1909) slechts 0.51 pCt. der geheele bevolking van Javanen en Chineezen te zamen. Tegen 16 mata's per dag bij den schuiver in China, 9.25 bij dien op Formosa, verbruikt de Javaansche schuiver niet meer dan 1.33. Te betreuren is het, dat in de opgaaf niet vermeld staat, hoevelen van de schuivers op Java tot de inlandsche, hoevelen tot de Chineesche bevolking gehooren. Intusschen kan uit de cijfers worden afgeleid, dat de beteekenis, wat de breede lagen der bevolking betreft, uiterst gering moet wezen. Toch neemt in economisch gunstige jaren het opiumverbruik toe, zoodat er bij den Javaan wel degelijk neiging bestaat om te schuiven en alleen de hooge prijs hem weerhoudt. Al is het gevaar dat hij bij voortschrijdende economische ontwikkeling meer opium zou gaan gebruiken, op het oogenblik niet in hooge mate aanwezig, zoo dient er voor gezorgd dat, naarmate die ontwikkeling toeneemt, ook de gelegenheid om het geld aan opium te besteden vermindere. Dat jaarlijks van 150.000 menschen een 20-tal millioenen verkregen worden, die voor heel wat beter doeleinden waren te besteden, mag niet uit het oog worden verloren. Resumeerende bestaat er geen aanleiding het opiummiddel in zijn tegenwoordigen vorm wegens

het ,,onzedelijke'' te doen verdwijnen, doch is het gewenscht eene geleidelijke inkrimpingspolitiek te volgen.

* * *

Mr. N. P. van den Berg, de President der Nederlandsche Bank, die zoo lange jaren in Nederlandsch-Indië doorbracht en waaraan Indië zooveel verplicht is, vierde op 5 November j.l. zijn tachtigsten geboortedag. In *De Indische Mercuur* van 7 Nov. j.l. geeft de heer F. A. Jas o. a. een voorloopige lijst van hetgeen hij in zijn Indische periode schreef, terwijl het in 1907 verschenen werk ,,Munt-, Crediet- en Bankwezen in N.-I.'' een beeld geeft van den economischen toestand in die periode, waaraan hij een werkzaam aandeel nam en waarbij zijne bescheidenheid hem belette, zooals Mr. van Deventer in de *Gids* van Febr. 1908 opmerkte, om volledig de geschiedenis te geven van den grooten en heilzamen invloed, dien hij op de gebeurtenissen tusschen 1860 en 1890 heeft gehad (zie *Ind. Gids* 1908 II bl. 411).

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 Nov. zegt van hem: ,,Ondanks zijn 80 jaar houdt Mr. Van den Berg met vaste hand de teugels van het bedrijf, dat hij sinds meer dan 20 jaar in goede banen heeft geleid. De hooge reputatie, die de Nederlandsche Bank in binnen- en buitenland bezit, heeft hij weten te handhaven en te versterken. Door eene krachtige bank- en discontopolitiek heeft hij een werkzaam aandeel gehad in de ontwikkeling van onzen handel en in de bevestiging van ons muntwezen''.

Waar hij nog steeds te midden van het bedrijvige zakenleven zijn voorname rol vervult, is echter thans het oogenblik nog niet gekomen om een terugblik op zijn uitstekenden arbeid te slaan.

* * *

Wijziging koelie-ordonnanties. Blijkens de *Javasche Courant* van 16 Oct. j.l. no. 81 heeft de regeering, in afwachting van eene algemeene herziening der voor verschillende gewesten buiten Java en M. geldende zoogenaamde ,,koelieordonnanties'', meerdere vrijheid gegeven tot indienstneming van werklieden op anderen voet, dan bij die verordeningen is bepaald. Terwijl men den volledigen tekst o. a. kan vinden in *De Indische Mercuur* van 7 Nov. j.l. bl. 980, wordt hier volstaan met de opmerking dat thans het sluiten van een modelwerkcontract als het bekende niet verplichtend is, doch als het koelies betreft, niet behoorende tot de inheemsche bevolking der afdeeling, waarin de onderneming ligt, moet de ondernemer een contract sluiten volgens het nieuwe model. De poenale sanctie wegens contractbreuk komt daar niet in voor.

* * *

Het recht van reclame der Indische officieren. In de *Nieuwe Courant* van 4 Nov. j.l. komt een ingezonden stuk voor van X., waarin er op gewezen wordt, dat destijds in de Tweede Kamer het lid Thomson van Minister Idenburg de belofte wist te verkrijgen, dat de officieren van het N.-I. leger over *alle* ongunstige of minder gunstige aanteekeningen in hun beoordeeling zouden mogen reclameeren, zelfs over die, welke ,,*niet* van invloed werden geacht op de geschiktheid voor den hoogeren rang''. Dit beginsel is in de voorschriften opgenomen geweest, doch praktisch gesproken is het nu bij eene nieuwe regeling voor de kapiteins en eerste luitenants vervallen. Vermoedelijk is de G.-G. er in geloopen, doordat het bewuste punt in de nieuwe ordonnantie *Staatsbl.* 1911 no. 278 bij oppervlakkige lezing den

indruk geeft dat het recht van reclame voor officieren ten volle is verzekerd. Ook de Raad van Indië schijnt zulks niet anders te hebben ingezien. Ter aantooning dat dat recht niet meer verzekerd is, haalt X. § 29—§ 32 van het voorschrift in extract aan en hij wijst er op, dat het den beoordeelde tot en met den rang van luitenant-kolonel is toegestaan *bij ongeschiktverklaring voor den hoogeren rang* zich op ongunstige aanteekeningen te rechtvaardigen. Dat is dus voor de 1e luitenants niet eerder dan nadat zij tot de oudste helft, voor de kapiteins, dat zij tot het oudste vierde gedeelte behooren. Door voorbeelden wordt aangetoond tot welke schromelijke gevolgen dit kan leiden. In den regel moet de patiënt zich nu verdedigen op punten, 4 à 6 jaar geleden voorgevallen. Door de verwisseling van chefs, welke intusschen heeft plaats gehad, zijn geen inlichtingen meer te krijgen; de chefs, die de details medemaakten, zijn naar elders verplaatst en herinneren zich de zaken niet meer. Feitelijk zijn bij het nieuwe stelsel de eerste luitenants en kapiteins gedurende een reeks van jaren van alle reclame verstoken en dit is ook het geval met betrekking tot ongunstige aanteekeningen, die door een wapenchef (Legercommandant) *niet* van doorslaanden invloed worden geacht op de bevordering, terwijl opvolgende wapenchefs intusschen anders kunnen oordeelen; alles bijeen is het volgens X. een treurig stelsel, een reuzensprong achteruit op den goeden weg van het reclamerecht. De bezwaren zullen over eenige jaren blijken en ten slotte zal het zuivere beginsel van dadelijk recht van reclame zegevieren.

* * *

Belangstelling in de publieke zaak. In de Indische correspondentie met dit opschrift, opgenomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 6 November, wordt er aan herinnerd, hoe men eenige jaren geleden bij de invoering der decentralisatie in veler oog nog niet ver genoeg was gegaan en dat de ingezetenen grooteren invloed wenschten op de samenstelling der raden. De regeering is hieraan in zoover tegemoet gekomen, dat zij bij het openvallen der eerste vacatures, de Europeesche leden allen door de ingezetenen heeft laten verkiezen. Doch zelfs op grootere plaatsen bleek hiertoe weinig animo te bestaan en thans heeft het geval zich voorgedaan, dat voor een gemeenteraad, toen de tijd van de periodieke verkiezing gekomen was, geen candidaten zijn gesteld.

In tegenstelling met de betrekkelijke wetten in Nederland, voorzien gelukkig de Indische algemeene verordeningen in zulk een geval; de ontbrekende leden worden dan door de regeering benoemd. Dit gevoegd bij de bepaling, dat lands dienaren niet voor zulk eene benoeming mogen bedanken, geeft het middel om de raden steeds voltallig te houden. Eigenlijk is zulk een stel voorschriften echter met het vertegenwoordigend regeeringsstelsel in strijd en wanneer men het commentaar van den tegenwoordigen staatsraad, hoogleeraar Oppenheim, over de Nederlandsche gemeentewet opslaat, zal men daar het ontbreken van zulke bepalingen verdedigd zien. De praktijk heeft in Indië bewezen, dat men in deze niet te optimistisch moet wezen. Hierop echter de conclusie te gronden, dat de ingezetenen voor het toekennen van zelfbestuur nog niet rijp zijn, wordt evenwel onjuist geacht, in verband met den aard van het verschijnsel en de oorzaken. Door het vlottende der Europeesche bevolking is deze geneigd tot een zekere onverschilligheid, vooral wanneer het zaken betreft, die eerst in de toekomst van nut zijn, zooals bijv. de aankoop van het land Menteng door de gemeente Batavia. In de tweede plaats zijn de talrijke

verplaatsingen oorzaak van de geringe belangstelling in de zaken der plaats, waar men tijdelijk woont. Wel is er in het bestuur een eenigszins andere geest gekomen, doch in de wijze van besturen heerscht een ambtelijke eenvormigheid, die geen rekening houdt met plaatselijke toestanden. Slechts ,,selfgovernment'' zou bij de ingezetenen meer burgerzin aankweeken. Dit is niet overal mogelijk, maar waar het kan, dient er toe overgegaan te worden. Zoo zouden belastingcommissies, schoolcommissies, enz. door de raden benoemd moeten worden en meer onderwerpen onder den invloed der raden gebracht.

* * *

De pestbestrijding in het Malangsche. In zijn reisbrieven in de *Locomotief* van 7, 9 en 10 October geeft de heer Van Kol een beschrijving van de pestbestrijding in het Malangsche en laat zich zeer waardeerend uit over hetgeen daar verricht is. Ons bestek gedoogt niet deze artikelen te resumeeren, doch de woorden aan het slot van den eersten brief mogen niet onopgemerkt blijven: ,,De Javaansche doctoren Somo di Dirdjo en Tjipto Mangoen koesoemo, met een winstgevende praktijk, maakten zich vrij, om zonder eenige geldelijke voorwaarden te stellen, zich geheel te geven aan den dienst van hun volk en ,,als een terrier'' rusteloos de pestlijders op te sporen om de ziekte te kunnen beperken''... ,,Over den man, die de ziel en de leider was in dezen zwaren strijd in dienst der menschheid, aan wien dezen zooveel slapelooze nachten bezorgde, daar de resultaten niet evenredig waren aan de inspanning, over Dr. De Vogel moet ik tot mijn leedwezen, volgens zijn verzoek, verder zwijgen''.

,,Ook vrijwel alle Inlandsche hoofden deden hun plicht te midden van gevaren hun wel degelijk bekend; de wedono van Penangoengan had alléén te zorgen voor 10 pestkampen en ± 2000 personen en elders moest in de talrijke behoeften van een geheelen kring van kampen worden voorzien. Men roemt zoo vaak de mannen die zonder blikken of blozen in de opwinding van den oorlog vuur en zwaard trotseeren, doch hooger staat de moreele moed van deze bescheiden werkers, die, aan alle zijde door onzichtbare vijanden met steeds doodelijke kogels omringd, met zooveel ijver en trouw hun plicht in die haarden van pestilentie volbrachten''.

* * *

De Opiumconferentie. Op de in December a.s. te 's Gravenhage te houden conferentie tegen het opium-misbruik zullen vertegenwoordigd zijn: De Vereenigde Staten van Amerika door Z.Weleerw. Charles H. Brent, Hamilton Wright, H. J. Finger, gedelegeerden; F. Huidekoper, secretaris; China door Liang Sjeng, gezant te Berlijn; Frankrijk door Brenier (zie onze Sept.-afl. bl. 1275), Guesde, administrateur B. B., en Dr. Gaide, majoor v. d. Gen. dienst der koloniale troepen; Italië door Prof. Rocco Santoliquido, afgevaardigde en Directeur-Gen. van den openbaren gezondheidsdienst, en Prof. Victor Villavecchia, Directeur van de scheikundige laboratoria van den douanedienst; Japan door Dr. R. Tahara en Dr. L. Takagi; Nederland door Baron Schimmelpenninck v. d. Oye [1]), Mr. C. Th. van Deventer, Dr. Scheurer en de heeren De Jongh en Van Wettum; Siam door Akhara Varadhara en W. J. Archer.

---

[1]) Later is gebleken, dat deze heer de benoeming niet kon aannemen en wordt de oud-Minister Cremer als zijn vervanger genoemd.

Voorts nemen met nog nader aan te wijzen gedelegeerden Duitschland, Groot-Britannië, Perzië, Portugal en Rusland aan de conferentie deel.

* * *

West-Australië en onze handel. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 Nov. j.l. wordt melding gemaakt van een artikel van den heer E. G. Semmens, honorary accredited agent for the Western Australian Government in Holland, voorkomende in de *Zeepost*, waarin de aandacht wordt gevestigd op de groote ontwikkeling van West-Australië in verband met handel en scheepvaart. Daar blijkt voor Java, Sumatra en Borneo een wijd veld open te liggen. West-Australië kan deze plaatsen van meel voorzien, dat met het beste, in de Oostelijke staten verkregen, kan wedijveren en veel goedkooper is, daar Fremantle slechts 8 dagen reizens van Soerabaja ligt. De Noord-Westkust ligt zeer nabij Java en de andere eilanden, vee en schapen kunnen dus in Wyndham ingeladen en aldaar in de beste conditie ontscheept worden. Steenkool kan ook veel voordeeliger direct van West-Australië dan uit de Oostelijke staten worden verscheept. Appelen en druiven zijn, volgens de beste methode verpakt, geschikt voor invoer in Oost-Indië. Dan worden nog als invoerartikelen uit West-Australië genoemd haver, hooi, yarra-hout, geschikt voor dwarsliggers, bruggen en werven. Daar tegenover kunnen uit Nederland en Nederlandsch-Indië worden geïmporteerd: kaas, chocolade, koffie, drogerijen, medicijnen, bananen, riet, flesschen, potten, glas, rijst, stroohoeden, kapok, kokosnoten, tabak, enz. enz.

Aanwijzingen worden gedaan omtrent de meest geschikte manier van invoer van bananen, die zoowel versch, als in den vorm van meel en gehakte bananen gewild schijnen. Grondnoten worden ook ingevoerd, doch te Port-Darwin is men reeds begonnen ze zelf aan te kweeken. Uit eenige statistieke cijfers blijkt voor welke waarde reeds nu aan Nederlandsche artikelen wordt ingevoerd.

* * *

Militieplicht van Indische jongelui. Werd in de *Ind. Gids* 1911 I bl. 540 melding gemaakt van de milde bepalingen, welke in dit opzicht in het nieuwe wetsontwerp der militiewet waren opgenomen, bij de openbare behandeling van dit ontwerp is men nog een stap verder gegaan. Wel heeft men de aangehaalde 3e al. van art. 13 laten vervallen, omdat men ze niet van *inschrijving* wilde vrijstellen, doch een amendement van de Commissie van Rapporteurs werd aangenomen om ze vrijstelling van *dienst* te verleenen en dat wel krachtens eene alinea 5 *a* bij artikel 21, waarbij deze vrijstelling ook verleend wordt: „aan hem, die zijn woonplaats in de koloniën of bezittingen des Rijks in andere werelddeelen heeft of van wien op redelijke gronden te verwachten is, dat hij zijn woonplaats aldaar zal hebben". Het geldt dus thans degenen die in Nederland hun opleiding krijgen voor een betrekking in Indië, onverschillig of hun ouders hier of in Indië wonen.

Wat het verschil tusschen vrijstelling van inschrijving en vrijstelling van dienst betreft, praktisch voor de betrokkenen van geen belang, is het dit wel voor de andere ingeschrevenen, omdat voor een van dienst vrijgestelde een ander moet invallen, die aanvankelijk vrij was. Bij art. 33 moest de vroeger vermelde alinea vervallen, omdat die nu reeds voorkwam in art. 21, doch daarmede verviel de grondslag van een aangenomen amendement-Veen op art. 4 dat naar art. 33 verwees. Een en ander geeft nog aanleiding tot

legislatieve moeilijkheden, waarvan de oplossing wel gevonden zal zijn, als de militiewet bij de eindstemming wordt aangenomen.

* * *

Een triumf voor Minister Colijn mag het ten einde brengen der Kamerdiscussie over de Militiewet zeker worden genoemd, en men is het algemeen eens over het uitstekende figuur, door den heer Colijn in deze gemaakt, door de juistheid en soberheid waarmede hij alle aanvallen tegen dit wetsontwerp wist te beantwoorden. Nu zijn naam aldus gevestigd is, acht Dr. Hendrik Muller in de *Nieuwe Courant* van 12 Nov. j.l. het leerrijk, een paar bijzonderheden uit de vroegere loopbaan van den heer Colijn aan te halen, waarbij tevens een sterk sprekende aanwijzing wordt verkregen van de gave van generaal Van Heutsz om spoedig menschen te doorgronden: „Toen de heer Van Heutsz als overste in Atjeh terugkeerde, vond hij er het leger, ten gevolge der staatkunde van concentratie, tot weinig wenschelijke gewoonten gekomen. Bij een terugtocht voor den vijand, door hem medegemaakt, ontbrak het in den aanvang aan orde en aan standhouden, waar dit noodig was. Hij plaatste zich toen naast een colonne, nam het bevel over en deed een aantal parade-bewegingen uitvoeren, daarbij tellend als op het exercitieveld, en het wilde vuren vervangende door nauwkeurige inachtneming der schoolsche voorschriften. Orde, rust en vertrouwen keerden daardoor in het peloton terug. Een oogenblik later zag hij hetzelfde verrichten door een ander peloton, onder leiding van een jongen luitenant, die het voorbeeld van den overste had afgekeken en dezelfde gunstige uitkomst bereikte. Deze jonge luitenant was de huidige minister van Oorlog, en deze gebeurtenis maakte hem later tot adjudant en vertrouwde van den gouverneur van Atjeh Van Heutsz".

Een ander staaltje was zijn plaatsing op Sabang, toen de neutraliteit daar gehandhaafd moest worden bij het passeeren van de Russische vloot naar Japan. De gouverneur van Atjeh had uit goedhartigheid aan de weduwe van een gesneuveld onderofficier vergunning gegeven om te Sabang spiritualiën te verkoopen. De nieuwbenoemde gezagvoerder Colijn weigerde zulks echter, omdat hij in de gegeven omstandigheden het gebruik van sterken drank zooveel mogelijk wilde tegengaan. Ook een bevestiging van 's Gouverneurs bevel deed hem niet wijken. Het kostte hem later een krachtige berisping, doch een uitnoodiging om te logeeren volgde er op.

* * *

De omwenteling in China. Werd in de revue der vorige aflevering (bl. 1551 en 1552) reeds melding gemaakt van een succes door de revolutionairen te Woetsjang behaald, weinig was het toen te denken, dat die beweging zich door de geheele vallei van de Yangtse-kiang zou verspreiden en weldra tot alle groote steden van China zou overslaan. Het is thans nog niet mogelijk zich een juist denkbeeld van den toestand te vormen. Yoean-Tsji-Kay, de man van het oogenblik, schijnt nog te weifelen of hij zich in de bres zal stellen voor de met ondergang bedreigde Mantsjoe-dynastie, dan wel een vergelijk met de revolutionairen treffen.

Blijkens telegrammen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 October waren toen reeds Woetsjang, het tegenoverliggende Hankow en de ijzer- en staalfabrieken en arsenalen van het naburige Hanjang in handen van de revolutionairen, en had generaal Li, die het bevel over de militietroepen in de provincie Hoepé voerde, verklaard dat de Chineezen het plan hebben de Mandsjoe-dynastie te verjagen. De *N.R.Ct.* van 13 Oct. bespreekt den

haat welken de echte Chineezen van het Midden en Zuiden des Rijks koesteren tegen de heerschende kaste der Mandsjoe's. Zij zijn eerst onder de regeering van keizer Tsjin-tsjoeng (1573—1619) voor de Chineezen gevaarlijk geworden, toen deze hun toestond zich in Liau-toeng te vestigen, waaruit zij later niet weder verdreven konden worden. Een Mantsjoe-hoofdman, Te-tsoe, nam den titel van keizer aan, er ontstonden voortdurende oorlogen, en toen in 1643 eindelijk Peking door de Mandsjoe's was veroverd, kwam geheel China spoedig onder de macht der Tsjing-dynastie, door dien hoofdman gegrondvest, en die zich tot nu toe wist te handhaven. Bij elken grooten opstand tegen de bestaande orde van zaken wordt door de leiders behendig partij getrokken van den latenten haat tegen de Mandsjoe's. Dit was het geval bij den vreeselijken Taiping-opstand, die van 1850—1872 duurde en ook toen was het in de genoemde drievoudige stad dat de strijd het felst woedde.

Blijkens de *N.R.Ct.* prijzen de buitenlanders te Peking de helderziendheid en de organiseerende kracht, waarvan de hoofden der opstandelingen het bewijs hebben geleverd. De brigade-generaal Li Hoean Hoeng, hun aanvoerder, is bij de vreemde militaire attaché's welbekend. Een zekere Dr. Cantlie zou den leider Soen-Jat-Sen te Londen hebben gesproken en van hem hebben vernomen dat het de bedoeling is de Mandsjoe's te vervangen door eene centrale regeering met een Lager- en een Hoogerhuis. Zooals de Londensche correspondent van de *N.R.Ct.* in dat blad van 16 Oct. mededeelt, is eene gewelddadige onttroning reeds meer voorgekomen, o.a. in 1766 v. Chr. [1]) heeft de stichter der Siang-dynastie, Tjengtang, den „slechten" keizer Kijeh weggejaagd en in 1122 v. Chr. heeft Woe Wang den keizer Tjou van den troon gestooten. De bijzonderheden zijn ontleend aan eene verhandeling, die de vroegere Chineesche gezant te Washington, Dr. Woe Ting Fang, voor het Alg. Rassencongres te Londen geschreven had. De schrijver, een man van gezag, was ondervoorzitter van den Raad van Buitenlandsche zaken te Peking en is nog lid van het Hof van Arbitrage, van welk beginsel hij een groot voorstander is, evenals van het samengaan van het Oosten en het Westen, ofschoon hij niet ontkennen wil, dat er een „Geel Gevaar" bestaat. De Westersche mogendheden zijn daar, volgens hem, meer debet aan dan de Chineezen zelf.

Dat de omwenteling met veel moorden gepaard gaat, is duidelijk. In Woetsjang werden 800 Mandsjoe's gedood. Een andermaal worden weder tal van gevangen opstandelingen onthoofd. Bij de slachting te Nanking verloren 1000 menschen het leven. Overal heerscht brandstichting en bloedvergieten en dientengevolge wordt er zoo verbazend veel ellende uitgestaan, dat de Chineezen in Ned.-Indië zich gelukkig rekenen daarbuiten te staan. Het is niet doenlijk om al de mededeelingen daaromtrent te vermelden. Blijkens de telegrammen, o. a. in de *N.R.Ct.* van 22 October, waren de regeeringstroepen, die bij Hankow de orde zouden herstellen, door de opstandelingen verslagen. Den volgenden dag blijken deze ook in het bezit van een deel van den spoorweg naar het Noorden, terwijl de Chineesche vloot niets kon uitrichten. Op 25 Oct. leest men het bericht dat de opstandelingen de vier middenprovincies feitelijk beheerschen. Een bericht in de *N.R.Ct.* van 28 Oct. spreekt van een Keizerlijk besluit, waarbij de geheele krijgsmacht in de provincie Hoepé en de Chineesche vloot op de Yangtse onder de bevelen wordt geplaatst van een commissie-te-velde, hetgeen beteekent dat Joean-Tsji-Kay feitelijk tot militair dictator was aangesteld.

---

[1]) Zie *Ind. Gids* 1909 I bl. 487.

Die opdracht schijnt echter door hem afgeslagen. Op 31 Oct. leest men het bericht dat langs den spoorweg de keizerlijke troepen van hun basis zijn afgesneden. De in het nauw gebrachte regeering vaardigde een voor westersche begrippen allerzonderlingst edict uit, waarin de 5-jarige keizer erkent door slechte raadslieden bedrogen te zijn en zichzelf de schuld geeft van de beroeringen. Eerst waren het: „de onlusten in Sze-tsjoean, de opstand in Woetsjang; thans zijn het onrustbarende berichten uit Sjensi, Honan en de muiterijen, die in Kanton en Kwangsi uitbreken. Het geheele rijk is in beroering; de geest van het volk is verward en de geesten van de laatste negen keizers kunnen niet meer in vrede genieten van de offers die hun worden gebracht. Dit alles is mijn schuld", zegt de keizer.

Volgens een bericht uit San Francisco zou Peking reeds ingenomen zijn, doch al is dit voorbarig, de omwenteling zal toch wel zegevieren. Tot dusver werden de vreemdelingen niet gemolesteerd. Voorzichtigheidshalve werd blijkens het *Hbl.* van 24 Oct. Hr. Ms. pantserdekschip „Holland" te Sjanghai gestationneerd, ter bescherming van de belangen van Nederlandsche onderdanen.

* * *

Het gezonde binnenland van Atjeh. In de 259ste Atjeh-kroniek in de *Nieuwe Courant* van 19 Oct. werd de aandacht gevestigd op de heerlijke eigenschappen van het klimaat in de bergstreken van Atjeh. Gedurende de concentratie, toen er, behoudens zeer enkele uitzonderingen, geen dienst van eenig belang werd gevergd, is in sommige jaren de troepenmacht als gedecimeerd door de beri-beri, omtrent de oorzaak waarvan men nóg tot geen vaste overtuiging schijnt te zijn gekomen. Wel was de legering der troepen hygiënisch geen ideaal, maar daardoor hadden even goed andere ziekten kunnen ontstaan. Feitelijk heerschte toen van het hartje van Java tot het zuiden van Sumatra nagenoeg tegelijkertijd beri-beri. Thans komt de ziekte in al deze streken slechts zeer sporadisch voor en vertoont zij zich oostelijker meer acuut, zooals onder de mijnwerkers op Banka. Het is daarom voorbarig, te zeggen dat de militaire actie ons in Atjeh van die bezoeking heeft verlost; dit geldt toch niet voor andere streken, zooals Benkoelen, waar zij ook zonder militaire actie verdween. Wat men wel door die actie verkreeg was een ontzaglijk aantal lijders aan dysenterie, typheuse koortsen en zelfs cholera. Groote temperatuursafwisselingen, zware vermoeienissen, heftig zenuwlijden, slecht drinkwater, moerassige terreinen — 's nachts sliep men letterlijk in de modder —, hoogst onzindelijke semi-permanente bivaks, een ménage, die alles te wenschen overliet; — deze en nog zoovele andere ontberingen deden telkens het ziekencijfer zoodanig stijgen, dat binnen een paar jaar en soms in nog korter tijd het gansche garnizoen was verwisseld.

Sinds de actie zich diep in het binnenland verplaatste, is de troepenverpleging er niet beter op geworden en allerlei nieuwe ontberingen kwamen er uitteraard nog bij. Maar de gezondheidstoestand is desniettegenstaande beter. Mochten dus aanstonds de toestanden in het gebied van den rödjö van Boekèt voldoende zijn geconsolideerd, dan zou het ernstig overweging verdienen om bijv. van Takèngön een reconvalescenten-oord te maken voor burgerlijke en militaire landsdienaren en voor de particulieren, die er wenschen heen te gaan. Misschien valt het geheel ophouden van het verzet samen met het gereedkomen van den Gajoe-weg voor rijtuigen; dan heeft men daar den toestand zooals die ter Sumatra's Westkust was, vóór het tot stand komen van den spoorweg van Padang naar Fort de Kock.

* * *

Een Javanenkolonie te Sampali in Deli. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 Nov. j.l. neemt uit de *Deli-Ct.* een artikel over betreffende de nieuwe Javanenkolonie, die ontstaan is op de onderneming Sampali van de Deli-maatschappij. Reeds 40 jaar betrekken de cultuurondernemingen ter Oostkust van Sumatra werkkrachten van Java, doch het blijft een voortdurend komen en gaan. In de bedoelde stichting heeft men een poging te zien om kunstmatig een blijvende vestiging van Javanen te scheppen, die als vrije arbeiders bij de cultures werkzaam zouden zijn. Op de ondernemingen Sampali en Tandjong Slamat is men daar sedert Juli aan bezig en naar hetgeen de redactie van de *Deli-Ct.* er op eerstgenoemde plaats van zag, schijnt de proef werkelijk te zullen slagen. Er werden eenige getrouwde contractkoelies heen gezonden, wien het resteerende van hun contract geschonken werd en nu bestond de kampong uit 60 gezinnen, waarover een mandoer als kapala kampong was aangesteld. Ieder kreeg achter zijn erf een padiveld groot $^4/_{10}$ bouw, waarop de rijst reeds welig stond te rijpen. Gedurende Juli tot half Augustus hielp de onderneming ze aan een voorschot in rijst en geld, terug te betalen in den vorm van betaalden arbeid op de onderneming. Men zal echter nog moeten zien of de lieden onder die omstandigheden voortdurend zullen willen blijven en dan zullen nog gevallen te regelen zijn dat familieleden derwaarts emigreeren, enz.

* * *

De zelfbesturen buiten Java en Madoera zijn onlangs weder ter sprake gekomen, omdat de oud-Resident van Sumatra's Oostkust, de heer J. Ballot, die als Gouverneur van Sumatra's Westkust eenigen tijd in Nederland vertoeft, in de vergadering der „Vereeniging van Ambtenaren bij het Binnenl. Bestuur in Nederlandsch-Indië" van 25 October een sedert gedrukte voordracht hield over „De nieuwe politiek ten opzichte van de zelfbesturen in de Bezittingen buiten Java en Madoera". Zooals reeds uit den aanhef blijkt, is deze voordracht een doorgaande wederlegging van hetgeen de heer Michielsen in zijn destijds gehouden rede „Moederland en Koloniën" te berde bracht (zie laatstelijk onze Juli-afl. bl. 955). Ons bestek gedoogt niet uitvoerig te resumeeren wat ter verdediging van de handelingen van het bestuur wordt in het midden gebracht. De verwijzing naar een paar artikelen in de *Java-Bode* van 3 en 4 Dec. 1908, welke thans afkomstig blijken te zijn van den Assistent-Resident Van der Plas, geven ons aanleiding nog eens te wijzen op het voorkomende in de *Indische Gids* 1909 I bl. 358 en II bl. 1064, waarin mede sprake is van artikelen in de *Java-Bode*, onderteekend P.

Op bl. 64 der brochure, waarin de voordracht is afgedrukt, worden meer in het bijzonder de vijf grieven van den Sultan van Assahan besproken. De eerste betrof het weglaten in de omschrijving van zijn gebied bij het nieuwe contract, van drie Bataksche landschapjes, waarop hij recht meende te hebben. De spreker beroept zich hier o. a. op een beslissing van den toenmaligen Resident Michielsen zelf, die dezen vermoedelijk ontgaan was, en het betoog geeft inderdaad den indruk, dat de Sultan hier ongelijk heeft. Wat het tweede punt betreft, het rechtstreeksch beroep op den Gouverneur-Generaal doet spreker voorlezing van den destijds door dezen aan den Resident van S. O. K. gerichten brief, waarin de bereidwilligheid wordt uitgesproken den Sultan aan te hooren, „*mits* zich plaatsende op den grondslag van dat contract..." De heer Michielsen was daarmede niet tevreden, omdat z. i. de radja's door het woordje „mits" niet meer in hooger beroep zullen *durven* komen. De heer Ballot meent, dat het optreden van den

Sultan een dergelijke schuchterheid om gebruik te maken van art. 55 R. R. niet gevreesd behoeft te worden. Eene aanmoediging van dit contact, ook door den heer Moresco voorgestaan (zie bl. 79 der lezing Michielsen), schijnt ons niettemin aanbevelenswaardig.

Bij de bespreking van de derde grief dat art. 34 van het nieuwe contract den sultans niet het minste aandeel in het beheer en de contrôle der landschapskassen waarborgt, is de heftige wijze, waarop de heer Ballot spreekt over het front d'airain, waarmede de Sultan de hoogste personen in den lande trachtte te misleiden, en over het gemis aan critiek, waarmede de heer Michielsen daarop inging, naar onze bescheiden meening wat al te forsch om onbevooroordeelde buitenstaanders te overtuigen. Ook Mr. J. C. Kielstra in zijn tweede artikel over de nieuwe contracten ter S. O. K. (*Tijdschr. B. B.* Sept.-afl. 1911 bl. 153) betreurde het dat het contractueele voorschrift aan het zelfbestuur geen waarborg geeft van medezeggenschap in het beheer van de landschapsfondsen en deze schrijver kan wel niet, blijkens hetgeen hij in de voorafgaande aflevering op bl. 68 schreef, van vooringenomenheid voor den Sultan van Asahan worden beschuldigd. (De onpartijdigheid vordert hierbij te wijzen op de verontschuldiging over de daar geplaatste aantijgingen, welke op bl. 156 in het naschrift voorkomen, en zij doet het betreuren, dat de schrijver zich tegenover een besturend Inlandsch vorst in functie zoo onvoorzichtig uitliet).

De stelling, waarvan de heer Ballot uitgaat om alle redeneering over minder goede trouw tegenover de Inlandsche vorsten, bij de wel eenigszins afgedwongen herziening der contracten, af te snijden is, dat men geen contract sloot met den persoon, maar met den zelfbestuurder als zoodanig, dat men de inkomsten intact liet, doch in de verhouding van het aandeel dat de vorst voor zijn civiele lijst en voor zijn landschap besteedde, een wijziging en vaststelling bracht, die het belang van de bevolking eischte. Van besteding van het geld voor andere doeleinden is volgens art. 34 geen sprake. Dit klinkt alles zeer rationeel en tot zulk een verhouding moest het zeker wel komen, doch als men nagaat, dat die fondsen ook wel gebruikt zijn om er Europeesche ambtenaren uit te bezoldigen, en woningen te bouwen, dan geeft zulks (ondanks de verdediging dier handelwijze door ons destijds op bl. 1068—'69 van de *Indische Gids* 1908 deel II geresumeerd) aanleiding den wensch van een goed Inlandsch bestuurder te billijken, die gaarne meer in bijzonderheden aan de beschikking over de gelden zijner landschapskas wenscht deel te nemen, dan door de eenvoudige teekening van een geheel klaargemaakte begrooting.

Wij veronderstellen hier te doen te hebben met een Inlandsch bestuurder, geheel overeenkomstig het ideaal dat men zich van zoo iemand in de nieuwe orde van zaken heeft gevormd. De lezing der diverse stukken geeft den buitenstaander den indruk dat de Sultan van Asahan op dit punt nog niet geheel aan dat westersch ideaal van openhartigheid en onbaatzuchtigheid beantwoordt, daar hij zelfs zijn vriend Michielsen niet altijd volkomen heeft ingelicht, doch zoolang geen bepaalde feiten tot terechtwijzing of vervolging kunnen leiden, moet men hem in zijn waarde laten en is het af te keuren, dat over hem gesproken wordt, zooals in deze polemiek en in het aangehaalde artikel in het *Tijdschr. B. B.* werd gedaan. Ook een schildering van een anderen Sultan, die wij ons uit de mondelinge voordracht herinneren doch niet in de gedrukte aantroffen, gaf ons den indruk dat men nog niet voldoende overtuigd is van de noodzakelijkheid om, door het betoonen van eene welwillende deferentie voor dit ambt, mede te werken aan een ontwikkeling dezer Inlandsche bestuurders tot

werkzame regeeringsorganen, terwijl toch het gebrek aan geschikt Europeesch personeel eene belemmering is om overal rechtstreeksch bestuur in te voeren. De kracht ten goede in de zelfbesturen aanwezig dient aangekweekt, zooals de heer Moresco het in zijn lezing in het *Ind. Genootschap* op 7 April 1908 zoo juist zeide in de bewoordingen op bl. 944 van de Juli-afl. 1908 van de *Indische Gids* aangehaald. En in verband daarmede is ook het adres der Vereeniging „Moederland en Koloniën" gemotiveerd, waarvan de Minister van Koloniën in zijne Memorie van Antwoord op het V. V. over de Indische begrooting voor 1912 (bl. 68) de goede bedoeling waardeerde.

* * *

Nog meer gemaatregel. Een der redenen, zoo wordt in het *Vaderland* van 13 Nov. j.l. gezegd, die den inlander afkeerig maakt van ons gezag, is de neiging niet alleen bij enkele ambtenaren, maar ook bij de Indische regeering zelve, om alles te willen maatregelen. Herinnerende aan het Staatsblad (waarschijnlijk wordt bedoeld *St.bl.* 1903 no. 269) waarbij aan de bezitters van velden in het gebied der Demaksche waterwerken wordt v e r b o d e n om met de grondbewerking van hunne e i g e n rijstvelden te beginnen vóór dat zij daarvoor vergunning krijgen van het bestuur, ontmoet men nu in Banjoemas een poging om op een ander gebied dergelijke preventieve maatregelen te nemen. Om houtdiefstallen uit bosschen tegen te gaan, heeft de houtvester aldaar voorgesteld om alle in Banjoemas aanwezige houtwerken, binnen de in art. 28 van het boschreglement verboden kringen, zoo streng mogelijk te controleeren. Daartoe wenscht hij alle aan inlanders behoorende djatihoutwerken der huizen te laten merken en nauwkeurig te doen opmeten. Van al die gemerkte houtwerken zou dan een register worden aangelegd, waarin alle mutaties, door koop en verkoop, verwerking of verzaging ontstaan, geboekt zouden moeten worden. Het districtsbestuur zou een enorme administratie krijgen, vervoer zou niet zonder pas mogen geschieden en verwerking van hout alleen met voorkennis van het dessabestuur plaats hebben. Het is niet duidelijk hoe de ontwerper die vexatoire maatregelen tot uitvoering denkt te brengen. Om de goede werking te controleeren, zou de politie met het contrôle-boek in de hand huiszoeking mogen doen, met al de schadelijke misbruiken, daaraan verbonden. De bijhouding der registers zou bovendien onmogelijk blijken; nu reeds vordert de bijhouding der registers van de nieuwe landrenteregeling, die alleen op stukken grond betrekking heeft, een groot buitengewoon personeel, en hoe zou het dan gaan met die stukjes hout in duizenden huizen?

„Wil men de inlanders niet altijd doen blijven onmondige kinderen, en hen opvoeden tot denkende menschen met verantwoordelijkheidsgevoel", zegt het blad, „dan make men toch een einde aan dergelijk onredelijk en onverstandig gemaatregel".

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Mededeelingen van het Bureau voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau. Afl. 1 1911.
N. V. Electrische Drukkerij „Luctor et Emergo", 's Hage.

De inleiding dezer eerste aflevering geeft eene korte uiteenzetting van het doel, met de oprichting van het Encyclopaedisch Bureau beoogd, waaraan o. a. de verzorging van dit periodiek is opgedragen.

Het feit, dat in de laatste jaren de bezittingen buiten Java en Madoera geleidelijk in meerdere mate de aandacht zijn gaan trekken, bracht mede dat er in ruimere, zoowel ambtelijke als particuliere kringen behoefte ontstond aan meer bekendheid met de toestanden aldaar en meermalen werd er bij de Regeering op aangedrongen de gegevens, in verslagen en adviezen harer ambtenaren ontvangen, door publicatie meer toegankelijk te maken.

„Een dergelijk, door de vereeniging „Moederland en Koloniën" te 's Gravenhage, onder dagteekening van 22 Mei 1908, ingediend verzoekschrift, was de onmiddellijke aanleiding, dat de vraag, hoe aan den drang naar publicatie van gegevens aangaande de Buitenbezittingen kon worden tegemoet gekomen, in gezette overweging werd genomen; dit rekest deed o. m. den toenmaligen tijdelijken Adviseur voor de bestuurszaken der Buitenbezittingen, den Heer H. Colijn, bij de door hem in Juli 1909 ingediende voorstellen tot uitbreiding van zijn bureau, het denkbeeld opperen om daaraan tevens eene onderafdeeling te verbinden, die meer in het bijzonder belast zou zijn met de verzameling en bewerking van de voor publicatie geschikte gegevens betreffende de bezittingen buiten Java en Madoera".

Het doel, waarmede het Encyclopaedisch Bureau werd opgericht en waarvoor bij suppletoire begrootingswet van 1910 (*Ind. Stbl.* 1910 no. 476) voor het eerst fondsen werden toegestaan, is verspreiding van zoodanige kennis omtrent de Buitenbezittingen als vooral aan de ontwikkeling van deze dienstbaar zouden zijn te maken, kennis alzoo van meer algemeenen aard, Encyclopaedisch in den goeden zin van het woord.

De taak van dit bureau wordt voorshands aldus omschreven:

I. Samenstelling van gewestelijke monografieën;

II. Verzorging van periodiek verschijnende „Mededeelingen";

III. Medewerking, voor zoover de Buitenbezittingen betreft, voor het Departement van Binnenlandsch Bestuur, aan de „Korte Berichten voor Landbouw, Handel en Nijverheid" van het Departement van Landbouw.

Hierbij wordt gewezen op den tijdroovenden voorbereidenden arbeid, die noodig is om het in de archieven verspreide materiaal bijeen te brengen en het bezwaar dat zoovele stukken slechts de subjectieve opinie der stellers weergeven en „slechts weinigen, hoe verdienstelijk hun werk overigens ook moge zijn, eene duidelijke eenvoudige uiteenzetting van de door hen aangetroffen toestanden hebben geleverd".

Voorts wordt in den regel elk verband tusschen gegevens, van verschillende bestuurders afkomstig, gemist en men staat veelal voor een groote massa subjectief gestelde geschriften, waaruit het bezwaarlijk is den werkelijken toestand te onderkennen. Ook het cijfermateriaal is nog uiterst onvolledig. Hoewel de moeilijkheden, die zich bij de uitvoering van het plan voordoen, niet kunnen worden onderschat, heeft men vermeend, reeds thans een aanvang te mogen maken met de beschikbare gegevens, v. z. n. aangevuld en verwerkt, ter kennis van belanghebbenden te brengen. „Moge de inhoud ditmaal minder uitgebreid en veelzijdig zijn, dan in de toekomst kan worden verwacht, anderzijds meende men aan het publiek niet langer te mogen onthouden, wat reeds kon worden gepubliceerd".

Alsnu overgaande tot de beschouwing van dien inhoud, vindt men het eerste artikel gewijd aan „Het Sultanaat Batjan", een opstel, dat blijkens het voorbericht niets anders bedoelt te zijn dan eene nadere aanvulling met de hier verzamelde gegevens van de nota's van toelichting, opgemaakt bij de sluiting van het politiek contract met het zelfbestuur van Batjan, den 9den Nov. 1899 [1]) en bij het afleggen der korte verklaring door genoemd zelfbestuur den 9den Juni 1910.

Bij de aardrijkskundige beschrijving wordt in een noot gewezen op de onvolledigheid der kennis, die wij in het algemeen op dit gebied omtrent verscheidene eilanden van den Molukschen Archipel bezitten, hetgeen de aandacht der regeering getrokken heeft. In verband daarmede is besloten tot eene militaire exploratie in de aangegeven volgorde van: 1. Halmaheira met Morotai; 2. de Soela-eilanden; 3. de Obi-eilanden; 4. Batjan met omliggende eilanden; 5. de Radja Ampat-eilanden; 6. Boeroe; 7. de Aroe- en Tenimber-eilanden, en 8. de Zuidwester-eilanden. Krachtens Besluit van 1 Febr. 1911 no. 24 is Kapitein J. M. Baretta van den Generalen Staf reeds vertrokken naar eerstgenoemd gebied.

In de bedoelde schets, die wordt toegelicht door een kaart van Batjan op de schaal 1 : 600.000, worden een 14-tal eilanden genoemd, waaruit het Sultanaat bestaat, omsloten door een denkbeeldigen zeshoek, waarvan de hoofdpunten worden opgegeven. Tot het rechtstreeksch bestuurd gebied behoort het terrein van het fort Barneveld en de Christenkampong Laboeha, dat op een afzonderlijke kaart is aangegeven, terwijl een schetskaartje op 1 : 1.000.000 nog de omlijning aangeeft der beide sultanaten Ternate en Batjan. Van de eilanden Batjan of Seki, Kasiroeta of Groot Tawali en de overige eilanden gezamenlijk wordt het een en ander gezegd omtrent vorm, klimaat en natuurlijke historie, terwijl omtrent de bevolking het getuigenis van eenige deskundigen wordt medegedeeld en in de bijlagen haar verdeeling over de eilanden en kampongs (totaal 9021 zielen), de in het Sultanaat geheven belastingen en de op het landschap betrekking hebbende contracten, enz. worden vermeld. Ten slotte worden een 15-tal werken en verhandelingen genoemd, waaruit geput is om o. a. de geschiedenis sedert de dagen der Compagnie en den economischen toestand te beschrijven. Onder „boschproducten" wordt o. a. gewezen op de verwarring, die er bestaat in de benamingen gom copal en damar en naar aanleiding daarvan een tot dusver niet gepubliceerd opstel hierover van den Ass.-Resident J. Stormer afgedrukt.

Het tweede artikel handelt over de Atjehsche landschappen Tripa, Triëng

[1]) Zie *Indische Gids* 1904 I bl. 249—262.

Gadèng en Meureudoe. Als inleiding daarop wordt gewezen op de nota's van toelichting, welke aan de Regeering worden aangeboden ter begeleiding van politieke contracten, enz. betreffende de zelfbesturende landschappen, waarop deze betrekking hebben. Omtrent den inhoud en de indeeling daarvan werden eenige wenken gegeven in de Circ. van den 1sten Gouvs. Secretaris van 23 Dec. 1908, opgenomen in Bijblad 6917. Deze geschriften hebben het grootste belang voor de betrokken bestuursambtenaren. „Meermalen komt het voor, dat enkele hoofdstukken van de nota's van toelichting een juist inzicht geven in heerschende en geheerscht hebbende toestanden en daardoor een welkom hulpmiddel vormen ter juiste beoordeeling van den loop der gebeurtenissen". Zoo geven die, welke betrekking hebben op de drie genoemde landschappen, een goeden kijk op de toestanden, die vóór ons krachtig ingrijpen in de Onderhoorigheden van Atjeh geheerscht hebben. Overgenomen uit de Nota van Toelichting overgelegd bij de Korte Verklaring, door het landschapshoofd op 30 Mei 1909 afgelegd, wordt een overzicht gegeven van het bestuur van het landschap Tripa, zijn samenstelling en geschiedenis. Op bl. 70 wordt het landschap Triëng Gadèng behandeld [1]) en wordt verwezen naar een kaart no. IV, waarop dit landschap en het aangrenzende Meureudoe op de schaal 1 : 60.000 zijn afgebeeld. Zoowel van het eerstgenoemde als van Meureudoe op bl. 80 e. v. wordt het noodige medegedeeld over grenzen, grootte, bevolking, hydrographische gesteldheid, samenstelling met opgave der kampongs, grondgesteldheid, nijverheid, landbouw, handel, enz. Een uitvoerige studie wordt gewijd aan de samenstelling en de geschiedenis van het bestuur van het landschap en, bij de vele quaesties omtrent de opvolging in het oeléebalangschap daarvan, is de onderlinge bloedverwantschap der opvolgende titularissen van zooveel belang, dat er een uitvoerige stamboom der familie is bijgevoegd, waaruit blijkt hoe de acht laatste opvolgers elkander bestaan.

Over het geheel maakt dit, 115 pagina's tellende, geschrift een goeden indruk en zal het voor de speciale studie der betrokken gewesten zeker van veel nut zijn.

Handboek ten dienste van de Suikerrietcultuur en de Rietsuiker-fabrikage op Java, uitgegeven door de vereeniging „het Proefstation voor de Javasuiker-industrie. Derde Deel. De fabrikatie van Suiker uit Suikerriet op Java, door H. C. Prinsen Geerligs. 2e Druk 1911.

Met vreugde wordt dit boek begroet.

In 1907 verscheen de eerste druk bij de Firma J. H. de Bussy in Amsterdam, terwijl deze Firma nu na 4 jaren ook den tweeden druk bezorgde.

Met vreugde wordt dit boek in suikerkringen begroet, dit is zeker.

In de eerste plaats bewijst de verschijning van een tweeden druk zoo kort na den eersten het succes van het handboek en de groote behoefte, die zich deed gevoelen voor een goed, uitvoerig handboek voor de fabrikatie van suiker op Java.

Maar in de tweede plaats kan den schrijver Prinsen Geerligs geluk gewenscht worden, dat het succes van het boek van dien aard was, dat hij,

---

[1]) Zie *Indische Gids* 1911 I bl. 225.

na zulk een korte periode in staat was een tweeden druk uit te geven. In de industrie verouderen helaas handboeken voor fabrikatie, vooral in deze eeuw van vooruitgang, na weinig jaren; het handboek, in zijn tweeden druk weer geheel bijgewerkt en up to date, voldoet nu weer aan de laatste eischen, die een suikerindustrieel aan het boek mag stellen, zelfs vóór dat de eerste druk verouderd mag genoemd worden.

Dit punt moet als zeer gewichtig aangemerkt worden, daar het vroeger in de suiker en nu nog in andere industrieën vaak voorkomt, dat verouderde handboeken gebruikt moeten worden omdat er geen betere jongere zijn.

Nadat de eerste druk overal ingang gevonden heeft, ook in de andere suiker produceerende landen door talrijke vertalingen, valt er over den algemeenen opzet niet veel te zeggen. Deze is in alle opzichten goed, gemakkelijk voor personen, die zich van deze industrie nog op de hoogte moeten stellen, even gemakkelijk voor hen, volkomen bekend met de industrie, die echter het boek meer als een naslagboek zullen gebruiken, om het geheugen op te frisschen.

Bij den eersten opslag ziet men principieel een belangrijke verandering. Prinsen Geerligs heeft zoowel in zijn kort uitstekend boek van ongeveer 18 jaar geleden, „Korte Handleiding tot de fabrikatie van suiker uit suikerriet op Java", als in den eersten druk van het daarop volgende groote handboek zich steeds onthouden van het geven van afbeeldingen en teekeningen. De schrijver heeft natuurlijk daarvoor een grondige reden gehad. Zijn boeken behandelen niet de details van de apparaten, zij behandelen slechts het scheikundig gedeelte; dat geschiedt door en in de apparaten. Voor de personen, werkzaam in de industrie, die de apparaten den geheelen dag voor zich zien, zijn afbeeldingen dan ook overbodig, en werden de boeken van Prinsen Geerligs dan ook voor die categorie geschreven.

Er blijven echter jongelieden die zich, zonder werkzaam te zijn in suikerfabrieken, toch op de hoogte moeten stellen van de suikerfabrikatie, en voor deze personen is het gelukkig, dat Prinsen Geerligs ditmaal van het principe is afgeweken en het boek goed geïllustreerd heeft.

Wat betreft de teekeningen blijkt het wel, dat, evenals voor de schrijvers van alle technische handboeken, het verkrijgen van goede, werkelijk leerzame cliché's, liefst zonder naam van den fabrikant, niet altijd mogelijk is geweest. Het is te hopen, dat vóór het verschijnen van den derden druk een verzameling teekeningen bewerkt kan worden, die geheel aan de eischen van het handboek zal voldoen, waardoor het handboek nog meer in waarde zal winnen voor hen, minder bekend met de apparaten.

Chemie en techniek loopen in de suikerindustrie zóó in elkaar, dat ze in dit boek moeilijk te scheiden zijn.

De verschillende hoofdstukken zijn, waar het noodig was, verbeterd en bijgewerkt; vooral die afdeelingen, die betrekking hebben op witsuikerfabrikatie, eischten uitbreiding, daar het aantal witsuikerfabrieken de laatste jaren belangrijk gestegen is.

De sulfitatie van het ruwsap en ook de interessante zure sulfitatie na carbonatatie volgens Harloff, zijn uitvoerig behandeld.

Bij de bespreking der verdampapparaten werd het Kestnerapparaat ingelascht.

De diksapsulfitatie en verdere zuivering werd omgewerkt ten behoeve van de witsuikerfabrikage; dit belangrijke station voor de witte suiker onderging de laatste jaren voortdurend verbeteringen.

Het hoofdstuk „Afwerken der kooksels" is geheel herzien, dit zoo gewich-

tig en ingewikkeld departement in de suikerfabrieken, waar telkens nieuwe ondervinding in toepassing wordt gebracht, is nu geheel in aansluiting met de praktijk van ruw- en witsuikerfabrikage en zijn voor het eerst een paar schema's toegevoegd, die tot de verduidelijking bijdragen. Over het algemeen zouden nog meer schema's opgenomen kunnen worden, ook bij de andere hoofdstukken, daar deze met een paar lijnen een duidelijker beeld geven dan een lange beschrijving.

Het derde hoofdstuk: „Berekening der fabrikatie-resultaten" bleef vrijwel onveranderd, bij het station der sapmeting of weging zoo gewichtig als basis van de geheele fabrikatiecontrôle, werden de laatst ingevoerde verbeterde weeg- en contrôle-apparaten behandeld.

Zooals in het kort aangewezen, is het boek absoluut nauwkeurig bijgewerkt, en worden al de verbeteringen, vermeld in de laatste 4 jaren, aangebracht.

Prinsen Geerligs heeft met het schrijven van dit boek de Javasuikerindustrie weder een grooten dienst bewezen, en dit boek zal weer onmiddellijk op Java en in de andere landen, waar Hollanders een plaats veroverd hebben in de rietsuikerindustrie, goed ontvangen worden.

Verder heeft Prinsen Geerligs met dit boek weer bijgedragen tot de verspreiding van den roem van de Java-suiker; de Java-suikerindustrie, die zooveel heeft gedaan tot ontwikkeling en bloei van onze Koloniën, tot ontwikkeling en welvaart van de inlanders, en die een wereldreputatie heeft, waarop ieder Nederlander trotsch mag zijn.

J. C. Boot.
Privaat-Docent aan de T. H.

's Gravenhage, November 1911.

Baessler-Archiv. Band I, Heft 2 en 6.
Leipzig-Berlin, 1911.[1])

Dit tijdschrift bevat Bijdragen tot de Volkenkunde en wordt onder medewerking van de directeuren der ethnologische afdeelingen van het Koninklijk Museum voor Volkenkunde in Berlijn geredigeerd door P. Ehrenreich.

Hoewel de inhoud vooral betrekking heeft op de Duitsche koloniën, is hij toch ook voor Nederlandsche ethnografen zeer belangrijk, daar er o.a. veel over *Duitsch-Nieuw-Guinea* in staat en *Nieuw-Guinea* sedert de laatste expeditie zeer populair geworden is.

De 2e aflevering begint met eene verhandeling van Dr. O. Dempwolff over sagen en sprookjes uit *Bilibili* (Astrolabebaai, Kaiser-Wilhelmsland, Duitsch-Nieuw-Guinea). De teksten zijn gedicteerd door een 18-jarig inboorling. Uit de beide totemistische sagen blijkt, dat de stam *Bilibili* een krokodil en de stam *Mindir* een varken als stamvader beschouwt. De volgende sage, die dr. D. „Heilbringer-Sage" noemt, naar aanleiding van Ehrenreich's verhandeling „Götter und Heilbringer" (*Zeitschr. für Ethnol.* 1906, p. 536 vlg.), bestaat uit 3 deelen: 1. van twee broeders pleegt de eene echtbreuk met zijne schoonzuster. Na de ontdekking hiervan wordt de echtbreekster gestraft. 2. De echtbreker wordt ontdekt en de beide broeders bestrijden elkaar. 3. De eene broeder verlaat zijn land en sticht dorpen op eilanden en langs de kust.

---

[1]) Zie *Ind. Gids* Aug. 1911 bl. 1133.

Van de kleinere sagen en sprookjes herinnnert „Die Himmelsfrau" (p. 82—87) aan mythen in andere gedeelten van Indonesië. Eigenaardig zijn de verhalen, die dienen om het ontstaan van eenige der eerste levensbehoeften te verklaren, b.v. van de kokosnoot (p. 93—96), van het vuur, uit het pudendum eener oude vrouw (!) (p. 96—100), van het *kawa*-drinken, dat men van een varken zou geleerd hebben (p. 100—101), en van de tabak, uit het bloed van een komeet (p. 101). Ten slotte een verhaaltje, om te verklaren, waarom de honden tegenwoordig niet meer spreken kunnen, hetgeen vroeger wel het geval was (p. 102).

Prof. F. von Luschan geeft eene met fraaie afbeeldingen geïllustreerde verhandeling over de ethnographie der *Keizerin-Augusta-rivier*. Deze rivier is in 1885 door Finsch ontdekt, doch eerst in 1908 voer de ethnograaf dr. Friederici haar verder op en bracht verzamelingen mede voor het Berlijnsche Museum. In 1909 drong Prof. Fülleborn tot 400 K.M. in het binnenland door. Over deze reis heeft O. Reche een voorloopig bericht uitgegeven in den *Globus* (deel 97, p. 277). Groote verzamelingen ethnographica zijn door bemiddeling van Dorsey naar *Chicago* gezonden, terwijl ook het Berlijnsche Museum behalve de voorwerpen, afkomstig van Friederici's reis, drie zeer schoone serieën ontving van den kommandant van den *Cormoran*, van den administrateur Heine en vooral van Prof. Neuhauss, die hierover een boek zal schrijven. Ook O. Schlaginhaufen bereisde dit gebied en gaf er een voorloopig verslag over in deel XIII der *Abh. und Berichte des Kgl. Zool. und anthr. ethnogr Museums* te Dresden, in 1910.

Prof. v. Luschan bespreekt, naar aanleiding van afbeeldingen van voorwerpen uit zijn Museum, eerst aardewerk, dat versierd is met een varkenskop en doet denken aan voorhistorische gezichtsurnen. Veel fraaier uit een aesthetisch oogpunt zijn de zeven aarden schalen, die hier zijn afgebeeld. Zij zijn met min of meer gestiliseerde gezichten versierd. Een aarden varkenskop (fig. 12) noemt v. Luschan een waar kunstwerk.

Ook de houtsnijkunst is aan de *Augusta*-rivier zeer ontwikkeld, zooals blijkt uit de maskerachtige haarsieraden van *Erythrina*-hout. Het oude snijwerk, dat in fig. 18 afgebeeld is, herinnert aan een uitgesneden plank der *Maori's* (fig. 19), doch de laatste is veel fraaier. Ook de beide houten blaashorens (fig. 20) doen denken aan *Maori*-voorwerpen. De snavels van schepen uit dit gebied zijn meestal in den vorm van een krokodillenkop uitgesneden. Van de sluitstukken voor betelkalkcylinders (fig. 24—26) zegt v. Luschan, dat zij op het toppunt der Melanesische kunst staan en met verwante kunstproducten bij beschaafde volken vergeleken kunnen worden. Trouwens ook het Dajaksche snijwerk overtreft verre het Europeesche.

Van de vlechttechniek in dit gebied geven de gevlochten maskers goede voorbeelden. Ten slotte beeldt v. Luschan nog eenige geprepareerde schedels af, die eenigszins op *Maori*-schedels gelijken, hoewel bij deze de huid met de tatoeëering bewaard is gebleven, hetgeen niet het geval is bij die der *Augusta*-rivier.

Met recht zegt v. Luschan, dat een verblijf van minstens een jaar en kennis van een der talen, die aan de *Augusta*-rivier gesproken worden, noodzakelijk zijn, om de ethnographie van die streek grondig te bestudeeren.

Deze aflevering eindigt met een bericht over eene afbeelding van een paar oude helmen uit *Polynesië*, die herinneren aan twee kostbare stukken, die tot de oudste van het Berlijnsche Museum behooren en van *Cook* afkomstig zijn, en die hier ook afgebeeld worden.

De zesde aflevering van hetzelfde tijdschrift begint met eene verhan-

deling van den zendeling Reiber over kinderspelen in *Duitsch-Nieuw-Guinea*. Hij verdeelt deze spelen in 13 rubrieken en laat hierop nog een veertiende van „diverse spelen" volgen, waarin o.a. tollen, verstoppertje spelen, schommelen en andere, ook in Europa zeer gewone spelen gevonden worden. De kinderen uit deze streken schijnen eene sterke neiging te vertoonen, om nieuwe spelen te bedenken. Eigenaardig is het, dat de meisjes geen speciale meisjesspelen kennen. De volwassenen hebben geen spelen, doch versmaden het niet, met de kinderen mede te spelen. De meeste spelen zijn aan bepaalde jaargetijden of maanden gebonden, dus evenals bij ons. Het liefst speelt men 's avonds. Ten slotte een tabel van drie pagina's, waarin de namen der spelen en van de stammen, bij welke zij voorkomen, systematisch opgenoemd worden.

Zeer belangrijk is eene verhandeling over de scheepvaart bij de bewoners van *Vuatom* (*Nieuw-Pommeren*) door den zendeling Meyer. De wijze, waarop deze eilandbewoners hunne schepen bouwen, wordt aan de hand van afbeeldingen duidelijk en uitvoerig geschetst. Ook eenige pagaaien worden afgebeeld. Bij doodenfeesten worden de snavels der schepen, als een aanzienlijk man gestorven is, fraai uitgesneden, meestal in den vorm van een dier, b.v. een casuaris, een neushoornvogel, een slang, een krokodil, een haai, een krab, enz. Op een gekleurde plaat vindt men negen voorbeelden van dergelijke scheepssnavels.

Een andere zendeling, Wendler, geeft eene niet minder belangrijke verhandeling over het vuurmaken en de spijzenbereiding bij de bewoners der *Marshall*-eilanden. Om vuur te ontsteken, gebruiken zij een soort van vuurboor. Als kookhaard dient een gat van een voet diep, dat in een zandachtigen bodem, liefst aan het lagunenstrand, gegraven wordt. Uitvoerig beschrijft Wendler de bereiding van het pijlwortelmeel (*Tacca pennifida*), dat wegens zijne lichte verteerbaarheid een voortreffelijk voedingsmiddel is. Ook de bereiding van het *mogan*, een volksspijs der *Marshall*-eilanders, wordt in 4 bladz. 4o. behandeld.

De kleine mededeelingen achter deze aflevering hebben betrekking op de ethnographie van *Afrika*. De zendeling C. Spiess schrijft over den eeredienst en het toovergeloof der *Evhe-Negers* in *Togo*. Deze negers gelooven, dat iedereen reeds, voordat hij op deze wereld geboren werd, in *Mawuwe* (van *Mawu* (God) en *awe* (huis) gehuwd was. De vrouw, met wie men in dit vroegere leven gehuwd was, heet *dzogbemesi* (van *dzo* (oorsprong) en *gbe* of *egbe* (heden, dag), dus oorsprongsdag). Hiervan wordt afgeleid *dzogbemesikpo* of *dzogbemesiho* (van *kpo* (aardhoop) en *ho* (huis), waarmede men een huis aanduidt voor de vrouw van den man, eer deze op de wereld geboren werd. Twee afbeeldingen van deze huizen vindt men in de verhandeling van Spiess.

Hier en daar treft men in *Togo* voor de hutten der inboorlingen een opvallenden fetisch aan, die *gboñe* heet (afgeleid van *gbo ñe* = op den rug vallen) en bestaat uit een stok, waarom een slingerplant of een doek meermalen gewonden is. Deze stok dient om booze geesten of ziekten neer te werpen of te binden. Er wordt niet aan geofferd of voor gebeden.

Verder vindt men hier een toovermiddel afgebeeld, dat *glakpedzo* heet (afgeleid van *gla* = onderkaak, *kpe* = eene geestverschijning, hebben, en *dzo* = vuur, toovermiddel) en dat bestaat uit een onderkaak van een zwijn, die in een doek genaaid en met *Kauri*-schelpen versierd is. Daaronder zijn een boog en pijl afgebeeld, die dienen om booze invloeden af te schrikken.

Het slot van deze aflevering wordt gevormd door eene verhandeling van A. Witte over menstruatie en de puberteitsfeesten der meisjes in het

Kpandu-gebied (*Togo*). Bij de *Evhe*-Negers geldt eene menstrueerende vrouw als onrein. Zij moet zich in een afzonderlijk huis ophouden en mag zich niet wasschen of baden. Een spijsverbod bestaat niet voor haar, doch er wordt voor haar in een afzonderlijken pot gekookt. Een menstrueerend meisje uit *Kpandu* in oude dracht wordt hier afgebeeld. De puberteit van een meisje wordt met groote feesten gevierd. Vier liederen, die daarbij gezongen worden, vindt men hier in tekst en vertaling medegedeeld.

Dr. H. H. Juynboll.

Pariboga Salawe dongeng-dongeng Soenda. Vijf-en-twintig Soendasche sprookjes, verzameld door C. M. Pleyte. Batavia, Landsdrukkerij 1911.

In de Juli-aflevering van 1911 kondigden wij twee Soendasche leesboekjes aan, inhoudende 5 en 4 van de 25 door den Heer Pleyte verzamelde sprookjes.

Thans zijn nog vier stukjes verschenen, waarin de 16 overige dongengs zijn opgenomen.

Wij merkten toen op, dat men van zulke sprookjes als lectuur voor de inlandsche schooljeugd een matig gebruik dient te maken. Wel zijn de meeste van de vroeger en thans verschenen sprookjes vrij onschuldig, maar er zijn toch enkele bij, waarvan wij dat niet kunnen zeggen, o.a. No. 23, ,,Sakadang koleangkak''.

Daarvan luidt de korte inhoud aldus: Een arme weduwe sterft. De dochter dekt het lijk toe, hoort 's morgens vroeg gestommel in den hoek, waar het lijk ligt, en ziet dat het verdwenen is. Zij ziet een koleangkak (kiekendief) op den kapokboom bij het huis, die haar toeroept met de stem van haar moeder en zegt dat zij niet moet huilen. De dochter trouwt en wordt eens door haar echtgenoot uitgenoodigd zijn hoofd te zuiveren van ongedierte (siaran), waarop de vrouw hem vertelt, dat haar moeder, de koleangkak, haar dat streng verboden heeft, zeggende: ,,Gij moet elkander vooral niet l... (siaran), want dan verdwijn ik''. De man staat er echter op en ondergaat de kunstbewerking. Dan zingt de vrouw: ,,Moeder koleangkak, vlieg niet naar den hemel zonder mij''. Terwijl zij dat zingt, groeien er veeren uit haar lichaam. De man sliep in omdat hij ,,ngeunah disiaran'' en in slaap gezongen was. Toen hij wakker werd, zag hij een koleangkak op den nok van het dak, en dat bleek zijn vrouw te zijn, die hem toezong. De vogel vloog weg, ,,kakahjangan'', en de man werd krankzinnig en stierf.

(Moraal). Als de koleangkak zich laat hooren, dan is dat een teeken, dat het zal gaan regenen, want dan wil de gestorven weduwe, die niet gewasschen was (na haar dood), zich baden.

Men zal moeten toegeven, dat dit verhaal nu juist niet geschikte lectuur kan worden genoemd voor de toch al bijgeloovige inlandsche jeugd. Wij gevoelen dan ook veel meer voor het type dierenverhalen, zooals No. 22, ,,Sakadang (vriend) Peutjang''.

Deze opmerking heeft intusschen alleen betrekking op een eventueel ,,schoolgebruik'' en laat de verdienste van den verzamelaar natuurlijk onaangetast.

Jammer dat ,,Ki Mantri Kambing'' in twee stukken verdeeld, in het 5e en 6e stukje is opgenomen.

J. H.

Het Inlandsch Reglement. Leiddraad voor studie en praktijk, door Mr. D. Rutgers. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1911.

Reeds een enkele blik in de inhoudsopgave en in het register der behandelde artikelen van dit werk van Mr. Rutgers, rechtsleeraar aan de Hoofdenschool te Magelang, dwingt tot de erkentenis dat er tusschen dezen arbeid en dien van Mr. A. J. Immink, neergelegd in zijn „Rechtspleging voor de Inl. Rechtbanken in Ned.-Indië" een zeer wezenlijk verschil bestaat. Beoogt deze laatste een meer wetenschappelijke behandeling der Inl. rechtspleging in het algemeen en wijdt hij zelfs een afzonderlijk boekdeel aan die rechtspleging in de Buitenbezittingen, het hier aangekondigde werk wil ons geven een praktische en concrete toelichting van de artikelen van het Inlandsch Reglement alléén, ten einde deze doode materie ook voor niet-juristen en voor de Inlandsche jongelui, die aan rechtsschool of hoofdenschool studeeren, verstaanbaar en aanschouwelijk te maken. In die poging is m. i. de schrijver bizonder gelukkig geslaagd en terecht schrijft hij dan ook in zijn inleiding: „*Een boek van dezen aard bestaat niet; het werk van Mr. A. J. Immink, dat trouwens niet als leerboek is ingericht, is geheel verouderd*".

Dit boek geeft derhalve een, ook voor wetenschappelijke juristen zoo noodigen, kijk op de *werkelijkheid* en werpt een scherp licht op de zieke plekken in het Inl. rechtsleven, wier juiste diagnose de eerste stap tot verbetering is. Dat hierbij, maar altijd op een gemoedelijke manier, dikwijls harde waarheden worden uitgesproken, kan de waarde van dit boek slechts verhoogen en om een goed denkbeeld te geven van de wijze, waarop de auteur zijn stof verwerkt heeft, kan ik niet beter doen dan daarvan enkele voorbeelden aan te halen.

Van de dorpshoofden wordt naar aanleiding van art. 7 I. R. gezegd: „De hun bij het I. R. toegezegde bevoedheden, die nogal omvangrijk zijn, „overschrijden zij in de praktijk meestal verre en zij krijgen zoo een invloed „op het vooronderzoek in strafzaken, die hun wettelijke en moreele be„voegdheid geheel te buiten gaat en die dikwijls nog bij het eindonderzoek „op de terechtzitting een beletsel is, de waarheid te ontdekken. Dat de „invloed van het dorpshoofd steeds de strekking heeft den verdachte te „bezwaren, behoeft geen betoog; het aandikken en maken van katrangan is „zoo bekend, dat verdere beschrijving en verduidelijking door voorbeelden „geheel overbodig is. De districts- en onderdistrictshoofden kunnen hierin „veel verbeteren, door streng toezicht op de dorpshoofden te houden en „zooveel mogelijk te trachten hen te doen begrijpen, dat het bij het onder„zoek te doen is om de waarheid alleen. De districts- en onderdistricts„hoofden zijn, helaas, al te zeer geneigd dit zelf uit het oog te verliezen, „en het is geen uitzondering, als op hun uitdrukkelijken last, de katrangan „wordt gemaakt; de districtshoofden meenen dan te handelen in den geest „van de Europeesche ambtenaren van het B. B. en beroepen zich veelal „op een bevel van den Ass.-Resident om b.v.: „binnen acht dagen ka„trangan te hebben"; gelukt dit niet, dan is de al of niet er bij gezegde „straf: geen aanbeveling voor promotie, dit is geen promotie", etc.

Bij artikel 11 I. R. wordt in verband met de wachtdiensten aangeteekend: „De desamenschen zijn op dit wachthouden niet erg gesteld en thuisblijven „of op de wacht slapen behooren tot de meest voorkomende kleine over„tredingen door Inlanders gepleegd. Ook bestaat de door vele desahoofden „toegelaten gewoonte, zich te laten vervangen en vooral in den nanacht, „tegen den morgen, zijn er in vele wachthuisjes niet anders dan een of

„twee jongens van 12 tot 15 jaar, die, bij nadering van onraad, wegloopen „of zich slapende houden. Het aantal aanhoudingen door gardoewachters, „dat, bij werkelijk waken, zeer groot moest zijn, is dan ook in werkelijk-„heid gering".

Met betrekking tot de preventieve hechtenis wordt bij art. 16 I. R. opgemerkt: „Zooals wij later zullen zien, duurt het gewoonlijk maanden „voor een Inlander, die eenmaal gearresteerd is, vrijgelaten of wel veroor-„deeld wordt; eene aanhouding door het dorpshoofd, ook zonder eenigen „redelijken grond gedaan, heeft zoo een vrijheidsberooving voor langen tijd „ten gevolge", en bij art. 86 I. R. lees ik op bl. 53: „De beslissingen, die „de (Assistent-) Resident naar aanleiding van de artikelen 81 tot en met „86 neemt, zijn van zoo ingrijpend belang, dat hij hierbij, zoowel wat betreft „de verdere vervolging als bij de beslissing over de preventieve hechtenis, „met de uiterste zorg moet te werk gaan. De Landraadvoorzitters, die de „stukken van hen ontvangen, krijgen veelal den indruk, dat de (Assistent-) „Residenten, vooral bij de preventieve hechtenis niet te werk gaan met „de zorg die vereischt mocht worden; maar, zooals ook reeds boven gezegd, „ligt dit mogelijk wel eens daaraan, dat er dringende redenen tot arrestatie „zijn, die den Landraadvoorzitter onbekend zijn; ik geloof echter, dat in „de meeste gevallen de (Assistent-) Resident een of anderen vasten regel „voor de preventieve hechtenis volgt, wat zeker niet te verdedigen is. „De bedoelde beslissingen worden alle genomen na overleg met den (Hoofd-) „Djaksa en hoe minder moeite zich de (Assistent-)Resident geeft, hoe „verder de invloed van den (Hoofd-)Djaksa gaat; die gaat wel eens zóó „ver, dat deze laatste *alles* doet en de (Assistent-)Resident alleen teekent".

Het spreekt van zelf, dat wij dergelijke opmerkingen ook elders aantreffen, o. a. in de afdeelingsverslagen over de uitkomsten der onderzoekingen naar het recht en de politie op Java en Madoera of in het lijvige en lezenswaardige rapport van Mr. W. Boekhoudt over de Reorganisatie van het Politiewezen, maar dit neemt niet weg, dat die beschouwingen, hier in beknopten en leerzamen vorm meegedeeld, aan dit boek een bizondere opvoedende kracht geven, die stellig haar goede uitwerking niet zal missen. Dat de schrijver ook over de taak van den Landraad-President gezonde begrippen heeft, blijkt o. a. in zijn aanteekening op de artt. 123, 124 en 125 I. R., waar ik o. a. lees: „De rechter heeft zich te onthouden van alle „inmenging bij het *stellen der feiten door eischer*. Ook de conclusie, die eischer „maken wil, wat en hoeveel hij als rechtsherstel wil vragen, is *zijn* zaak; „de rechter mag daar geen invloed op uitoefenen" en verder:

„Dit uitmaken" (nml. van het geschil) „moet hij doen naar zijn beste „weten en het Inl. Reglement geeft hem de gelegenheid om alle wettige „bewijsmiddelen er in genoemd aan te wenden om de waarheid te ontdek-„ken. Ook tegen den wil van partijen mag hij die gebruiken, al zal hij „meestal over de aanwezigheid van eenig bewijsmiddel door partijen wor-„den ingelicht. De houding van den rechter moet dus niet zijn die van „een *automaat*, die een beslissing geeft naar aanleiding van het werkzaam „optreden van partijen; integendeel, hij moet zelf werkzaam optreden en „alle wettige maatregelen zelf nemen om de waarheid te ontdekken, om „daarna te beslissen".

Gaarne had ik van dezen kundigen schrijver iets meer vernomen over de moeilijkheden bij de toepassing van het adatrecht; waarvan ik op bl. 64 alleen vermeld vindt, dat het bestaan daarvan „niet altijd even gemakkelijk is uit „te maken, omdat de adat-rechtsregels meestal niet opgeschreven zijn en „voor verschillende streken van Java en Madoera nogal uiteenloopen".

Toch was, dunkt mij, in een leerboek als dit, waarvan de lijnen zóó breed zijn opgezet, genoeg aanleiding om op die moeilijkheden wat dieper in te gaan en de leergrage jeugd te wijzen op het onbestemde en onvaste van het adatrecht, waardoor het voor de praktijk onbruikbaar is, terwijl het overigens, hoewel van lager ontwikkeling dan ons recht, toch *in wezen* daarvan niet verschilt, zoodat de vonnissen, die bijna altijd krachtens *ons* recht gewezen worden, ook inderdaad tegenover de Inlanders volkomen billijk zijn.

Ook had ik met het oog op de strooming, die bij Justitie schijnt te heerschen, om tusschen rechter en partijen een meer rechtstreeksch contact te zoeken (wat in de praktijk echter onmogelijk is), bij de behandeling van art. 130 I. R. een waarschuwing tegen den verderfelijken invloed der zaakwaarnemers en een woord over de bij Inlanders zoo gebruikelijke vertegenwoordiging van partijen zeker wel op hun plaats gevonden. Want dit verschijnsel grijpt diep in het rechtsleven der Inlanders in en ook dáárvoor zal de schrijver dus wel een open oog hebben gehad en had hij dus aan zijn leerlingen een verklaring kunnen geven. Voor velen toch schijnt deze nog niet zoo voor de hand te liggen en leerzaam zijn daarom de woorden van den president-Landraad van Cheribon, die ik mij veroorloof te dezer zake even aan te halen [1]: „De wetgever heeft gewild, dat de weg van rechten voor „den kleinen man geëffend werd. Zoo kan hij in de procedure voor den „Landraad rechtstreeks tot den rechter gaan, indien hij niet zelf een request „kan indienen. De rechter is dan verplicht van zijn mondelinge voordracht „een verbaal te dresseeren, behalve nog, dat de rechter den Inlander „*om niet* het noodige zal zeggen dat hem bij de behandeling der zaak te „pas komt, enz. Werd dit principe in de praktijk geregeld tot vervulling „gebracht, men zou, *indien de rechters overigens voor hun taak berekend waren*, „een ideaal procedure hebben.

„De toegang tot den rechter is echter, ook als deze steeds klaar staat „voor den rechtzoekende, voor den kleinen man, niet zulk een eenvoudige „zaak, als het *in theorie* lijkt. De rechter is in zijn oogen een vrij ongenaakbaar heer, *die meestal zijn taal niet kent* [2], zoodat hij hierdoor alleen reeds „toch weer op een tusschenpersoon is aangewezen. Meestal zoekt de kleine „man, zelfs de zeer kleine, het dan ook, zij het ten koste van voor hem „beduidende offers, in de hulp van een ander, die wèl schrijven kan. Dat „hij zoodoende in handen valt van den zoogenaamden „prokrol-bamboe", „behoeft geen betoog. Dat wij hier voor een ingekankerd kwaad staan, is „mij meermalen gebleken". Dat voor dien kanker alléén door de schepping van een geschoolden en verplichten rechtsbijstand genezing kan worden gebracht, schijnt de Regeering nog maar altijd niet in te zien.

A. v. G.

---

[1]) Onderzoek naar de mindere welvaart. Het recht en de politie in de Residentie Cheribon bl. 29.

[2]) Cursiveering van mij.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HET WETENSCHAPPELIJK INTERNATIONALISME.

Als tweede brochure, uitgegeven door het voorloopig bureau der stichting voor het internationalisme, waarvan de eerste handelde over „l'Internationalisme médical", ontvingen wij een lijvig boekdeel, getiteld: „l'Internationalisme scientifique" (sciences pures et lettres), samengesteld door den bekenden strijder voor het internationalisme, dr. P. H. Eykman, voorzien van een voorbericht van Prof. Paul S. Reinsch (Roosevelt Exchange Professor· Madison Wis. — Berlin), een van die Amerikaansche hoogleeraren, die elkander jaarlijks aan de universiteit te Berlijn afwisselen om daar den leerstoel in te nemen, naar president Roosevelt genoemd, terwijl Duitsche professors den Kaiser Wilhelm-leerstoel aan de Columbia-universiteit te New-York tijdelijk bezetten.

Zooals Prof. Reinsch in dit voorbericht terecht zegt, zullen zelfs diegenen, die eenigszins op de hoogte zijn van internationalen wetenschappelijken arbeid, getroffen worden door de groote uitbreiding, welke de samenwerking der volken op wetenschappelijk gebied nu reeds verkregen heeft. Er blijkt uit dit geschrift, hoe snel de geheele beschaafde wereld doordrongen wordt van een gelijkvormige geestesgesteldheid. Zooals de Stoïcijnen reeds voorspeld hebben, de menschelijke geest streeft naar eenheid in methoden en denkbeelden. Al de arbeiders op wetenschappelijk terrein wenschen de door hen verkregen uitkomsten onderling uit te wisselen en zich tot internationale lichamen te vereenigen.

In de brochure zelf geeft Dr. Eykman een overzicht van hetgeen hij met zooveel moeite bijeenbracht, namelijk een opgaaf van alle vereenigingen, periodieke congressen, bonden en andere associaties, die op het gebied van wetenschap en letteren als internationaal te boek staan. De lijvige bundel noten, die op de 108 bladzijden der brochure volgen, bevatten een aantal opgaven betreffende de verschillende instellingen; de voornaamste gegevens, adressen, soms korte omschrijvingen, enz., zijn opgenomen, elk voorzien van een volgnummer, welke nummers zich aansluiten bij die, welke reeds waren gegeven bij de eerste brochure betreffende het medisch internationalisme. Het voornemen bestaat om bij de volgende brochures, die over andere onderwerpen zullen handelen, de nummering, die hier met 614 eindigt, te vervolgen. In het onderhavige werk telden wij 434 nummers, zoodat er 180 reeds bij de geneeskundige vereenigingen zijn genoemd.

In de inleiding worden nog een aantal medische en hygiënische instellingen vermeld, die in de vorige brochure over het hoofd waren gezien.

Dat de samensteller in staat was zijn opgaven, die bij honderden geteld worden, zoo volledig bijeen te brengen, dankt hij voornamelijk aan de Archieven en de bibliotheek van het Internationalisme, welke door het *Bureau préliminaire de la Fondation pour l'Internationalisme* met groote volharding verzameld en dagelijks bijgehouden worden (6 Van Lennepweg,

den Haag). Om dit te bereiken, is een omvangrijke arbeid van een talrijk personeel noodig. Voor alles moesten een groot aantal dagbladen en andere periodieken worden doorgelezen, waaruit alles wordt ontleend, wat op het onderwerp betrekking heeft; daarna moeten deze uittreksels geregistreerd en gerangschikt worden.

Voorts was het noodig om ter verkrijging van de programma's, statuten, ledenlijsten, enz. der aldus bekend geworden organisaties, een uitgebreide correspondentie te voeren, vooral wanneer het instellingen betrof, die reeds een zekeren tijd geleden gesticht waren; want het gebeurt niet zelden, dat zulke organisaties, congressen, enz. verdwenen zijn, na slechts korten tijd te hebben geschitterd en dat het bijna ondoenlijk is, er een spoor van terug te vinden.

Het aantal brieven, dat het *Bureau préliminaire de la Fondation pour l'Internationalisme* jaarlijks verzendt, wordt dan ook bij duizenden geteld. Met dankbaarheid wordt erkend, dat de antwoorden menigmaal van groote welwillendheid getuigen en alle gewenschte inlichtingen bevatten, doch dit is niet altijd het geval en het gebeurt ongelukkig te dikwijls, dat de brieven van het *Bureau* onbeantwoord blijven en dat daardoor het bijeenbrengen der gegevens ondoenlijk wordt.

Allen, die zich voor het Internationalisme interesseeren en een bepaald onderwerp willen bestudeeren, vinden in de leeszaal niet alleen alle daarvoor noodige bescheiden, doch tevens de hulp, die zij mochten wenschen.

Hoewel de mogelijkheid bestaat, dat er nog eenige internationale organisaties aan alle nasporingen van het *Bureau préliminaire* zijn ontsnapt, kan toch na vijf jaren arbeids met zekerheid getuigd worden dat er geen uitdrukking van het internationale leven, welke van eenig aanbelang is voor de toekomst van het internationalisme, bestaat, waarvan het bureau geen voldoende gegevens bezit.

Door een vernuftig kaartsysteem, waardoor de instellingen zoowel volgens het onderwerp, als alphabetisch en chronologisch gerangschikt kunnen worden, is het gemakkelijk in de gegevens den weg te vinden en de voortschrijding van het internationalisme den weg te wijzen ter voorkoming van krachtsverspilling als eenzelfde onderwerp, zooals menigmaal gebeurt, op verschillende congressen behandeld wordt of wanneer gelijksoortige vereenigingen zonder onderling verband worden opgericht.

Natuurlijk zijn het meerendeel der vermelde onderwerpen niet speciaal van belang voor de koloniën, doch de nota doorbladerende, vonden wij er toch verschillende, die in dit opzicht de aandacht verdienen.

Wij vermelden de volgende:

5. *Société internationale d'Ethnographie*, waarvan Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis te Leiden Secretaris is, en die *Archives* uitgeeft.

6. *Bureau international d'Ethnographie*, voorloopig te Brussel, met den heer Cyriel van Overbergh als president en de heeren J. Halkin en Gollier als secretarissen.

222. *Fédération internationale pour la Protection des Races indigènes contre l'alcoolisme*, adres den heer Charles F. Harford, 117 Palace Chambers 9 Bridgestreet Westminster S. W.

228. *International Plague Conference*, gehouden te Moekden 5—28 April 1911, waarop de meeste staten op uitnoodiging van China vertegenwoordigd waren.

230. *Prix contre la Lèpre*. Association pour l'Etude de l'Hygiène et des maladies des tropiques. Paris.

Door Dr. Zambaco Pacha te Constantinopel zijn drie prijzen uitgeloofd,

een van 1000 en twee van 500 francs, voor de beste antwoorden op de drie volgende vragen: Is lepra erfelijk? Brengen menschen haar op elkander over? Kan men haar op dieren overbrengen?

234. *Far Eastern Association of Tropical Medecine* (Ostasiatische Gesellschaft für Tropenkrankheiten). Voorzitter Dr. J. Milford Atkinson D. P. H. [1]) Hongkong. Het eerste congres werd in 1910 te Manilla gehouden, het tweede zal op 20—27 Januari 1912 te Hongkong plaats vinden (Alg. secretaris Dr. Francis Clark, M. R. C. P. [2]), D. P. H. Hongkong).

254. *Commission pour la Publication de l'Encyclopédie de l'Islam.* Hiervan is Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje te Leiden Voorzitter ad interim, terwijl Prof. Dr. Josef Ritter von Karabacek te Weenen en de heer M. C. Salemann te St. Petersburg ondervoorzitters zijn. Hoofdredacteur is Prof. Houtsma te Utrecht.

Deze commissie is benoemd door de *Association international des Académies* (245) op grond van een wensch, die op het *Internationaal Orientalisten-congres* (507) werd uitgesproken.

Laatstgenoemd congres gaf ook den stoot tot

255. *Commission pour l'Edition critique du Mahabhârata*, waartoe zich verschillende geleerden vereenigd hebben, waaronder Prof. J. S. Speyer te Leiden.

274. *Deutsch-Chinesische Hochschule*, Tsingtau. Directeur Prof. G. Keiper, aldaar.

355. *International Rubber Testing Committee*, waarvan Dr. A. H. Berkhout te Wageningen voorzitter is. Dit comité is opgericht tijdens de internationale caoutchouc-tentoonstelling te Londen en stelt zich in de eerste plaats ten doel om zooveel mogelijk eenheid te brengen in de wijzen van bepaling der hoedanigheden van het caoutchouc. In verschillende landen zijn reeds secties opgericht.

356. *Commission internationale d'Unification des Analyses sucrières.* De heer François Sachs, Rue de Longue-Vie 64. Brussel.

357. *Congrès internationaux de Sucrerie et des Industries de Fermentations.* Hiervan worden twee congressen genoemd, respectievelijk in Juli 1905 te Luik en in April 1908 te Parijs.

362. *Comité permanent des Congrès du Pétrole.* Secretaris de heer Albert Blazy, Place des Vosges, Paris II. Vier congressen worden genoemd, Aug. 1900 te Parijs, Juni 1905 te Luik, Sept. 1907 te Boekarest en 1911 weder te Parijs.

403. *International Commission for the Study of Clouds.* Secretaris de heer H. H. Hildebrandsson te Upsala.

408. *Congrès géologiques internationaux.*

Het eerste congres had plaats in 1878 te Parijs, het 11de in 1910 te Stockholm (adres Prof. J. G. Andersson aldaar) en het 12de zal in 1913 in Canada worden gehouden.

413. *Association internationale de Sismologie.* Alg. Secretaris de heer Radò Kövesligethy, Sándor-Utzca, Budapest. Alleen staten, geen individuen kunnen lid van deze vereeniging worden, welke in nauw verband staat met de internationale Sismologische conferenties die in 1901 en 1903 te Straatsburg en in 1905 te Berlijn zijn gehouden. De algemeene vergadering bestaat uit afgevaardigden van de verschillende staten, die lid der Vereeni-

---

1) Diploma in Public Health.

2) Member of the Royal College of Physicians, Londen.

ging zijn. De eerste had plaats in Sept. 1907 in den Haag, de tweede in Juli 1911 te Manchester.

416. *Congrès internationaux de Géographie.* Sedert 1871 zijn 10 congressen gehouden, waarvan het laatste 15—22 Oct. 1911 te Rome (Alg. secretaris M. le Commandant Giovanni Roncagli aldaar). Op verschillende dezer congressen was het maken van een wereldkaart op de schaal 1 : 1.000.000 ter sprake gebracht, waaromtrent in 1909 eene conferentie te Londen heeft plaats gehad (418). Secretaris daarvan is de heer T. T. Behrens, kapitein bij de geographische sectie van den Generalen Staf te Londen.

465. *Association scientifique internationale d'Agronomie coloniale.* Alg. Secretaris Prof. F. Heim, 34, Rue Hamelin, Paris. Deze vereeniging is gesticht naar aanleiding van een congres, in Juni 1905 te Parijs gehouden. Het doel is de wetenschappelijke en praktische studie van alle vraagstukken, die betrekking hebben op den kolonialen landbouw. Het tweede congres voor de koloniale landbouwkennis werd in Mei 1910 te Brussel gehouden, het derde zal in 1912 te Londen bijeenkomen.

491. *Congrès universel des Races.* Dit congres [1]) werd in Juli 1911 te Londen gehouden. Alg. Secretaris de heer G. Spiller, 63 South Hill Park, Hampstead, Londen N. W. Het volgende congres, dat vermoedelijk over vier jaar zal plaats hebben, zal heeten: Wereldcongres voor de ontwikkeling der Eendracht tusschen alle afdeelingen der Menschheid.

Door de opsomming van deze aan de „notes" ontleende gegevens, verkrijgt men eenig denkbeeld van de internationale vereenigingen, waarbij onze koloniën meer direct of indirect betrokken zijn en waaromtrent het meergenoemde Bureau in den Haag zeker gaarne nadere inlichtingen zal verschaffen.

DE GEVOLGEN DER OPENING VAN HET PANAMA-KANAAL.

Dit onderwerp werd op 20 Februari 1911 behandeld door de heeren Paul de Rousiers en den vice-Admiraal Fournier op eene bijeenkomst, waar de eerste de commercieele, de tweede de militaire zijde van het vraagstuk besprak. Die avond vormde een van vijf spreekbeurten, welke de *Société des anciens Elèves et Elèves de l'Ecole libre des Sciences politiques* voor dit jaar met betrekking tot Noord-Amerika had georganiseerd en waarvan het gedrukte verslag hieronder is vermeld [2]).

De eerste spreker vestigde er in het bijzonder de aandacht op, dat de onderneming thans niet meer particulier wordt uitgevoerd, doch door het gouvernement der Vereenigde Staten. Dit maakt al dadelijk eene berekening onnoodig of de twee milliard francs, die er aan ten koste worden gelegd, een voldoende rente zullen afwerpen. De directe voordeelen treden tegenover de indirecte op den achtergrond en het is het nationale belang der zaak, dat de spreker tracht te schetsen. Tot dusver was het federale gouvernement der V. S. niet gewoon zich met de uitvoering van publieke werken in te laten, en terwijl tal van zaken aan de afzonderlijke gouvernementen werden overgelaten, bemoeide het zich in hoofdzaak met de landsverdediging, de internationale betrekkingen, de douane en de posterijen. Dat de centrale regeering ditmaal de uitvoering zelf ter hand nam,

---

[1]) Zie *Ind Gids* Sept 1911 blz. 1269.

[2]) Les Questions actuelles de Politique étrangère dans l'Amérique du Nord Paris Libr. Alcan. 1911.

is wel een bewijs van het belang, dat er aan gehecht wordt, en deze beslissing is te beschouwen als een ernstig sturen in de richting van het pan-Amerikaansche imperialisme [1]).

In de eerste plaats dient dan ook onderzocht te worden, hoever de rechten der Vereenigde Staten op het kanaal zich zullen uitstrekken. Reeds sedert bijna een eeuw heeft het gouvernement der V. S. de mogelijkheid van zulk een kanaal tusschen den Atlantischen en den Stillen Oceaan nooit uit het oog verloren. Reeds de op 3 October 1824 afgelegde verklaring van vriendschap tusschen de V. S. en Columbia sloot in zich de mogelijkheid, dat eerstgenoemden tusschenbeide zouden kunnen komen als een vreemde mogendheid de doorgraving van de landengte op het grondgebied van Columbia mocht ondernemen. Twintig jaar later (12 Dec. 1846) wordt een verdrag geteekend tusschen een staatkundig vertegenwoordiger der V. S. en het gouvernement van Nieuw-Grenada, dat zich in 1831 van Columbia had losgemaakt en binnen welks gebied dat van Panama zich thans bevond. De Vereenigde Staten waarborgen hierbij de volkomen neutraliteit der landengte en de souvereine en eigendomsrechten van Nieuw-Grenada op dit gebied. Daar men evenwel moeilijkheden ter zake met Engeland vreesde, werd dit verdrag niet bekrachtigd, evenmin als eene overeenkomst van 21 Juni 1849 met Nicaragua, waarbij het uitsluitend recht van de V. S. werd erkend om op het gebied van dien staat een kanaal tusschen de beide Oceanen aan te leggen. Inziende dat zulke overeenkomsten alleen van beteekenis zijn, als Groot-Britannië er mede instemt, wordt dit bereikt door het verdrag Clayton-Bulwer van 17 April 1850. Daarbij deden beide partijen elk voor zich afstand van het voornemen om zelf het kanaal aan te leggen en werd de zelfstandigheid van Midden-Amerika gewaarborgd.

Intusschen kwam er een geheele verandering, toen in 1881 de Fransche Panama-maatschappij werd opgericht, welke aanvankelijk in de Vereenigde Staten een groote ontroering veroorzaakte. Men zag echter weldra in, dat de lange duur der onderneming en de noodzakelijkheid om al dien tijd rente van het geleende geld te betalen, terwijl er nog geen ontvangsten waren, het welslagen van het werk zouden benadeelen. En inderdaad zijn blijkens het rapport van den liquidateur der Panama-maatschappij op de 1259 millioen francs, die gestort werden, niet minder dan 238 millioen aan de aandeel- en obligatiehouders terugbetaald. Men kent de moeilijke omstandigheden, waaronder de liquidatie in 1889 plaats had [2]). Wanneer de oude maatschappij met succes haar plan volvoerd had, zoude het kanaal aan de opperheerschappij der V. S. ontsnapt zijn en zoude zoowel de neutraliteit er van in oorlogstijd als de vrije doorvaart voor alle vlaggen gewaarborgd zijn geweest.

De oorlog om Cuba had intusschen het strategisch belang van het kanaal aangetoond en president Mac Kinley zeide het in zijn boodschap van Dec. 1898 onbewimpeld, dat de nationale staatkunde eischte, dat het kanaal door de V. S. werd beheerscht. De omstandigheden waren gunstig om Engeland op dit punt tot concessies te bewegen, daar de Transvaalsche oorlog de aandacht van Panama afleidde. Het op 18 Nov. 1901 gesloten verdrag Hay-Pauncefote zag af van de conventie van 1850 en rekende op den aanleg van het kanaal onder toezicht van het gouvernement der Vereenigde Staten.

---

[1]) Vergelijk *Ind. Gids* 1907 I bl. 590 e. v.

[2]) Zie *Ind. Gids* 1905 II bl. 1836 en 1909 II bl. 1136.

Het was nu nog noodig de rechten der nieuwe Panama-maatschappij, die in 1894 werd opgericht, over te nemen en zich het eigendom te verzekeren van een voldoend breede strook gronds langs het kanaal om geheele vrijheid van handelen te bekomen.

Het eerste ging gemakkelijk, want, ondanks de groote hoeveelheid arbeid die verricht was en het enorme materieel, dat zij bezat, haar verkregen rechten op den Panama-spoorweg, enz., stond de nieuwe maatschappij, geheel op eigen krachten aangewezen door de algemeene onverschilligheid der Europeesche mogendheden, machteloos tegenover den eenig mogelijken kooper der onderneming en moest zij haar bezit en rechten voor 200 millioen francs afstaan.

Van de zijde van Columbia dreigden grooter moeilijkheden, daar dit land, wetende dat zijn medewerking voor de Vereenigde Staten onmisbaar was, daarvoor een hoogen prijs wilde bedingen. Het is bekend hoe een juist van pas ontstane revolutie de rechten van Columbia overdroeg op de republiek Panama en hoe deze dadelijk na haar ontstaan met de Vereenigde Staten in onderhandeling trad. Bij het verdrag Hay-Bunau-Varilla van 18 Nov. 1903 stond zij ten eeuwigen dage aan de V. S. het gebruik en beheer van alle gronden af, die zich tot op een afstand van 5 mijlen aan weerszijden van de as van het kanaal uitstrekken en bovendien al die andere gronden en wateren, welke voor den bouw, het onderhoud en de exploitatie van het kanaal noodig mochten zijn. De V. S. bedongen voorts het recht om voor de veiligheid en bescherming van het kanaal van gewapende macht gebruik te maken en om er forten te bouwen. Feitelijk is hierdoor het woord van president Grant verwezenlijkt: Een Amerikaansch kanaal, behoorende aan het Amerikaansche volk, op Amerikaanschen bodem.

Wat de gelijkvormige behandeling van alle vlaggen betreft, wordt gewezen op een voorstel van den „Commissionner of Navigation" om bij het Congres een wet aanhangig te maken, die voorschrijft om aan Amerikaansche schepen, die van het kanaal gebruik maken, de kanaalrechten terug te betalen. Iets dergelijks bestaat reeds voor de havenrechten, betaald door reeders van Amerikaansche schepen in de havens der Vereenigde Staten, en vreemde staten kunnen dit voorbeeld volgen, waarbij gewezen wordt op antecedenten met betrekking tot het Suez-kanaal, hetzij door onmiddellijke restitutie der kanaalrechten als door Rusland, Oostenrijk-Hongarije en Zweden, hetzij door premies met betrekking tot het vervoer van de mails.

Met het oog op den economischen invloed van de V. S. op Zuid-Amerika is het een feit, dat de geographische scheiding, door de doorgraving tot stand te brengen, tusschen de beide Amerika's juist een economischen band zal leggen.

Het is vooralsnog moeilijk uit te maken, welken invloed het kanaal van Panama op het wereldverkeer zal hebben en in hoeverre er aanleiding tot concurrentie met het Suez-kanaal is. Zooals het Panama-kanaal thans wordt uitgevoerd, is het voor de grootste schepen bruikbaar. De diepgang wordt 12.50 M. (tegen 8 M. in het Fransche ontwerp), de minste breedte wordt 91.45 M. en dit nog slechts in de Culebra over 30 K.M., bij een lengte van het geheele kanaal van 80 K.M. Er komen zes paar sluizen, en deze zullen 305 M. lang en 33.50 M. wijd zijn. Er wordt dus gerekend op schepen van 300 M. lengte, die weliswaar nog niet bestaan, doch welke in den scheepsbouw aanstaande blijken. Er zullen zich dus geen technische bezwaren verzetten tegen de doorvaart der grootste schepen door het kanaal. Het

is evenwel nog de vraag of schepen op de vaart van Europa naar het Verre Oosten of tusschen Europa en Amerika er voordeel in zullen zien via Suez of via Panama te gaan. Men weet nog niet hoe hoog de kanaalrechten te Panama zullen zijn en kleine afstandsverschillen langs de beide wegen leggen geen gewicht in de schaal.

Duidelijk is het voordeel voor de betrekkingen tusschen Europa en de Westkust van Amerika. Vanaf Valparaiso tot aan Van Couver komen alle havens daarlangs dichter bij Europa, doch het is nog niet zeker of alle koopwaren, welke vanuit die havens naar Europa verscheept worden, van die bekorting zullen kunnen profiteeren. De uitvoer van nitraten uit Chili geschiedt thans bijna uitsluitend met zeilschepen, omdat het transport met stoom te kostbaar wordt en door de slechte gelegenheid de schepen dikwijls tijden op lading moeten liggen wachten, hetgeen voor zeilschepen niet zoo duur uitkomt als voor stoomschepen.

Iets dergelijks geldt met betrekking tot de belangrijke ladingen, welke de Stille Oceaan-havens van Noord-Amerika opleveren. Het zijn meest zeilschepen, die het graan en het hout laden, welke in den omtrek van den Puget-Sound te Tacoma, Seattle en Portland de afscheepproducten dezer havens vormen, en men weet niet vooruit of deze wijze van vervoeren geen voordeelen zal blijven opleveren. Wel zullen er stoomvaartlijnen komen tusschen Europa en San Francisco door het Panama-kanaal, maar het is gewaagd te veronderstellen, dat al het verkeer der Stille Oceaan-havens zich naar het kanaal zal richten.

Daarentegen zal het verkeer tusschen de Amerikaansche Atlantische havens en het Verre Oosten zich blijkbaar ontwikkelen. Hoewel nog geen schatting in tonnenmaat is te maken, zijn hier reeds eenige gegevens aan te wijzen. Philadelphia zendt nu reeds groote hoeveelheden petroleum naar Japan. Wegens den grooten afstand en de geringe vracht, die het artikel dragen kan, gebeurt dit meest per zeilschip. Het is duidelijk, dat door den belangrijk korteren afstand de voor Yokohama bestemde petroleum wel door het kanaal zal gaan. Voorts heeft Japan uit Europa en Amerika een groot aantal metaalwaren noodig, en daar de Vereenigde Staten nu zooveel gemakkelijker derwaarts kunnen afschepen, wordt de concurrentie met Europa gemakkelijker.

Onder de kostbare koopmanschappen is er een die blijkbaar stellig haar weg door het kanaal zal nemen, n.l. de zijde. Japan is thans de grootste voortbrenger hiervan en in 1909 bedroegen de uitvoeren uit het Verre Oosten naar Europa 15.720.000 K.G. van de totale hoeveelheid van 24.200.000 K.G., welke ter beschikking der nijverheid gesteld worden. Anderzijds is het verbruik van zijde in de Vereenigde Staten in de laatste tien jaren verbazend toegenomen en wel van 3.700.000 K.G. in 1900 tot 10.038.000 K.G. in 1909, terwijl alle landen van Europa te zamen in 1909 slechts 14.003.000 K.G. verbruikten. Zoo zullen Japan als grootste producent en Amerika als grootste consument, die tot dusver over de markten van Milaan en Lyon met elkander in relatie kwamen, door de opening van het Panamakanaal in rechtstreeksche betrekking geraken.

Een belangrijk verkeer is ook te wachten tusschen de Zuid-Atlantische havens, zooals Rio de Janeiro, Montevideo en Buenos-Ayres en de havens van het Verre Oosten en van Australië, waarbij Braziliaansche koffie, cacao, caoutchouc, enz. de handelsartikelen zullen zijn.

Bepaalt men zich tot het handelsverkeer dat tengevolge van het kanaal ontstaan zal tusschen Noord- en Zuid-Amerika, dan schijnen de vooruitzichten zekerder en belangrijker. In de eerste plaats zal de kustvaart naar

alle waarschijnlijkheid een ongekende vlucht nemen. Volgens de Amerikaansche statistieken was in 1908 slechts eene gezamenlijke scheepsruimte van 215.907 tonnen netto hiermede gemoeid, welk gering cijfer zich laat verklaren door de bezwaren, verbonden aan eene reis van New-York naar San-Francisco. Wordt die reis gemakkelijker en korter, dan zal het verkeer tusschen de beide kusten van Amerika ook daarom zoo toenemen, omdat de voortbrengselen van beide elkander als het ware aanvullen en Pennsylvanië bijv. zijn steenkolen, ijzer, staal, machinerieën en petroleum naar Californië en naar de havens van de Puget Sound kan zenden, in ruil voor de vruchten en wijnen die aan de Atlantische zijde een onmetelijke markt kunnen vinden.

Wat de Noord-Amerikaansche havens aan den Atlantischen Oceaan en die aan de Golf van Mexico betreft, deze zullen naar Peru, Chili, Bolivia en Ecuador niet alleen petroleum, ijzer en fabrieksvoortbrengselen zenden, doch vooral steenkolen. Men moet toch niet vergeten dat deze in de Stille Oceaan-havens van Zuid-Amerika veelal 80 frs. per ton en in Baltimore en Philadelphia zelfs tot 10 frs. per ton doen. Wel is de uitvoer van steenkool uit de Vereenigde Staten nog gering omdat deze meest alles voor eigen metaalindustrie verbruiken, doch de productie was in 1910 ongeveer een half milliard tonnen, terwijl de wereldproductie 1.200.000.000 tonnen bedroeg en dus zijn de V. S. wel ingericht op een grooten kolenuitvoer.

Omgekeerd kan Chili een groot deel van zijn nitraten afstaan, om den weg door het kanaal te nemen, waar reeds nu de havens van de golf van Mexico, speciaal Nieuw-Orleans, groote afnemers zijn. Vooral de in opkomst zijnde naburige haven Galveston, waarvan de uitvoer, wegens het groote achterland, steeds toeneemt, belooft een groote rol te spelen in het verkeer, door den aanleg van het Panama-kanaal in het leven te roepen.

Ook de betrekkingen tusschen de Stille Oceaan-havens van Noord-Amerika en de Atlantische havens van Zuid-Amerika zullen veel tot het kanaalverkeer toebrengen. Californië kan bepaalde vruchten en groenten leveren, die in het tropisch klimaat niet groeien, en omgekeerd. Deze betrekkingen tusschen Noord- en Zuid-Amerika zullen des te meer zich ontwikkelen, omdat de Amerikanen van het Noorden reeds sedert jaren moeite doen om zich afzetgelegenheden in het Zuiden te verzekeren. Behalve voorbarige pogingen tot toleenheid en pan-Amerikaansche congressen, blijkt dit ook uit het aantal sedert 1891 door Noord-Amerika gesubsidiëerde stoomvaartlijnen.

Ten slotte valt na te gaan in hoeverre de Noord-Amerikanen er met hun koopvaardijvloot op ingericht zijn om van het kanaal van Panama profijt te trekken, zoodat het vermeerderd verkeer de nationale vlag ten goede komt. De schattingen der handelsvloot loopen uiteen. Volgens de statistieken der Vereenigde Staten neemt hun handelsvloot van bruto 7½ millioen ton de tweede plaats in, onmiddellijk na Engeland met 18 millioen ton bruto-inhoud. Dit geeft ten onrechte den schijn dat de V. S. op dit punt goed toegerust zijn. Uit diezelfde statistieken toch blijkt dat van alle koopmansgoederen, die hun buitenlandschen handel uitmaken, in 1910 slechts 8.7 pCt. onder de nationale vlag werden vervoerd. Deze tegenstelling laat zich verklaren uit de omstandigheid dat bijna 3 millioen bruto-tonnen behooren aan de vloot, die op de groote binnenmeren vaart. Dan komen er nog 3 millioen ton voor de kustvaart tusschen de Amerikaansche havens onderling, welke bij de wet uitsluitend aan de nationale

vlag is voorbehouden. Ten slotte blijven er slechts ruim een millioen brutotonnen over voor de mededinging op de groote vaart, waaronder de tonneninhoud der gesubsidiëerde maatschappijen begrepen is. Op het oogenblik is de Amerikaansche handelsvloot niet in staat de mededinging der vreemde vlaggen het hoofd te bieden. Doch om zulks met juistheid te beoordeelen, moet men de oorzaak nagaan. In 1860 bezat de geheele handelsvloot der wereld 15 millioen bruto-tonneninhoud, waarvan Engeland $\frac{1}{3}$ bezat, de Vereenigde Staten kwamen daarna met een half millioen minder, en de andere naties hadden te zamen eveneens 5 millioen ton. Destijds was de scheepvaart op de meren van weinig beteekenis en de V. S. kwamen dus Engeland zeer nabij, doch in 1865, tengevolge van den burger-oorlog, werd die handelsvloot bijna geheel vernietigd. Dat zij zich daarna niet herstelde, valt aan verschillende oorzaken toe te schrijven. Het tot het uiterste gedreven beschermend stelsel bracht een doodelijken slag toe aan de koopvaardij. Dan was er een omwenteling in den scheepsbouw gekomen, waarbij het ijzeren schip het houten verving. Toen men nog houten schepen bouwde, had Amerika een grooten voorsprong boven zijn mededingers, wegens de groote hoeveelheid goedkoop en uitstekend hout, die het bezat. Om mede te kunnen dingen, moesten ijzeren schepen gebouwd worden en daarop was men destijds niet ingericht; de metaalindustrie was nog in haar kindsheid, zij werkte duur, en het betrekken van benoodigdheden uit het buitenland werd belemmerd door hooge invoerrechten. Daarbij kwam dat de Amerikaansche reeder ook geen schepen in het buitenland mocht koopen, want de wet verbood dat zulke schepen onder de nationale vlag voeren. Voorts vond het toen zeldzame kapitaal in de Vereenigde Staten veel voordeeliger belegging in den aanleg van spoorwegen, het ontginnen van nieuwe gronden en het ontwikkelen der productieve krachten van het land, zoodat het zich afwendde van een industrie, waar het de mededinging van de vreemde industrie te duchten had.

Deze oorzaken, die de opleving der vloot na den oorlog beletten, hebben steeds in zekere mate doorgewerkt, zoodat de Amerikaansche handelsvloot nog niet den rang herwonnen heeft, die zij vroeger bezat. Doch de oorzaken wijzigen zich. Het protectionisme wordt weliswaar nog steeds gehuldigd, doch door andere economische oorzaken heeft de uitwendige zeehandel toch enorme afmetingen aangenomen. Deze verstrekt thans buitengewone ladingen aan vreemde vlaggen. Dat de scheepsbouw nog niet kan mededingen met de Britsche werven, komt omdat hij nog niet den omvang van deze bereikt heeft, zoodat hij nog niet, als de Engelsche werven, geheele reeksen gelijksoortige vaartuigen achtereen kan afleveren. Doch de beginselen zijn aanwezig om telkens meer af te leveren en als er vraag naar is, een aantal exemplaren van een bepaald goed bestudeerd scheepstype af te leveren. De groote opofferingen, welke de regeering zich getroost om nieuwe geregelde stoomvaartdiensten te subsidiëeren, geeft de werven meer en meer gelegenheid om seriën gelijksoortige schepen te bouwen, dat het groote geheim is van het welslagen hunner mededingers. Ten slotte is de schaarschheid van kapitaal geweken, nu gelegenheid tot spoorwegaanleg en ontginning zeldzamer wordt. Alles werkt dus samen om in de toekomst de handelsvloot op te beuren, en er valt niet aan te twijfelen, dat de Amerikanen in dit opzicht de gunstige gelegenheid zullen aangrijpen, welke de opening van het Panamakanaal hun aanbiedt.

Het schijnt dus vrijwel vast te staan, dat die opening het uitgangspunt zal worden van een nieuwe opleving der Vereenigde Staten op economisch en handelsgebied. Zij zullen zelf de grootste voordeelen trekken uit het

werk, dat zij ondernomen hebben en dat zij tot een goed einde zullen brengen.

Ook Zuid-Amerika zal profiteeren van de nauwere economische betrekking welke tot de Vereenigde Staten zal ontstaan; doch het is te vreezen dat de betrekkingen van Europa met de beide Amerika's den tegenslag zullen ondervinden van de gunstige stelling, welke de Vereenigde Staten door die doorgraving zullen verkrijgen en van de voorrechten welke deze van plan zijn aan hun eigen vlag bij den doortocht van het kanaal te verleenen. Het is te hopen dat de Europeesche staten alles in het werk zullen stellen om de nauwkeurige voorwaarden der verdragen te handhaven en in het bijzonder de verplichting der V. S. eener gelijke behandeling van alle vlaggen met betrekking tot de te heffen kanaalrechten. Hadden de Europeesche staten indertijd de onderneming van De Lesseps beter gesteund, dan zou de gelijke behandeling van alle vlaggen het natuurlijk gevolg zijn geweest van het internationale karakter der onderneming.

Dat de gouvernementen bij de liquidatie der eerste Panama-maatschappij de zaak niet steunden, is weer het gevolg daarvan, dat de openbare meening destijds het internationale belang der zaak niet voldoende besefte en er vooral in Frankrijk te veel binnenlandsche politiek in mengde.

De Vice-Admiraal Fournier besprak met enkele woorden het programma, door President Taft voor de verdediging van het Panamakanaal aangenomen. Er werd afgezien van eene bewaking van het kanaal uitsluitend door dekkingseskaders, omdat deze onmachtig zouden zijn tegen de aanvallen te land en verder een deel van de voor aanval bestemde krachten ter zee zouden vast leggen. De militaire en maritieme raadslieden waren het er ten slotte over eens, dat aan de beide uiteinden van het kanaal versterkingen gebouwd moeten worden, bestand tegen het geschut van de grootste schepen, waartoe vereischt worden: 1e. Eene bewapening, samengesteld uit kustbatterijen van 18 stukken van 0.305; 25 mortieren van hetzelfde kaliber en 12 stukken van 0.150; 2e. Een permanent garnizoen van 18 compagnieën artillerie, een bataljon artillerie der coast-guards, vier regimenten infanterie en één escadron cavalerie.

Een en ander schijnt rationeel en onvermijdelijk en er zoude niets verder over te zeggen zijn als de zaak alleen de technische en beperkte quaestie der plaatselijke verdediging van het kanaal betrof. Met de grootste omzichtigheid, om geen enkele nationale gevoeligheid te kwetsen, wordt echter aangetoond dat, tengevolge der doorsnijding van de landengte van Panama en vooral onder den drang van onvermijdelijke gebeurtenissen, die eene voortdurende ontwikkeling der imperialistische buitenlandsche politiek van de Vereenigde Staten in de hand werken, de vloot van dit eiland zich hoe langer hoe meer tot de hoogste zeemacht zal moeten opwerken.

Sedert eenige jaren geeft het Amerikaansche volk toe aan een onweerstaanbaren drang naar het Verre Oosten. Het doel is het onmetelijke Chineesche Rijk met zijn 400 millioen inwoners als cliëntèle te veroveren, niet door geweld, maar door overreding en door de aantrekkingskracht der hulpbronnen, welke de vrienden aan gene zijde van den Stillen Oceaan te zijner beschikking kunnen stellen om zijn ontwikkeling in de richting der Europeesche beschaving en het nuttige aanwenden van al zijn latente krachten te bevorderen. Als men nagaat wat in China op mijnbouw- en spoorweggebied nog te verrichten valt, de havens, die er aangelegd, de maritieme hulpmiddelen en verkeerswegen die er tot stand zijn te brengen, dan is het niet te verwonderen, dat zulks in hooge mate de begeerte opwekt

van een jong volk, dat reeds behoorlijk is toegerust voor die taak en daarbij gediend wordt door het beginsel van de „open deur", welke het langs diplomatieken weg steeds heeft ingeroepen. Waarom zou China die deur ook niet openen voor het eenige volk, dat niet om afstand van grondgebied is gekomen, voor den welgestelden bankier, die zijn schatten te zijner beschikking stelt, voor den vriend, die als onderpand voor eene duurzame en vruchtbare vereeniging, een machtige vloot ter beschikking stelt, welke in de toekomst kan dingen naar het meesterschap over den Stillen Oceaan.

Ongelukkig had reeds een andere pretendent, Japan, zich aangeboden om China bij te staan in zijn economische, militaire en maritieme ontwikkeling, in de hoop er ook de voornaamste voordeelen van te trekken. Te meer daar Japan door eigen voorbeeld en het prestige van zijn overwinningen die evolutie heeft uitgelokt, en thans niet door een nieuw aangekomene na zooveel moeite, gevaar en opoffering op zij geschoven wenscht te worden.

Die positie van twee even ondernemende als vastbesloten mededingers was op zichzelf reeds verontrustend. Niettemin hoopte men op een modus vivendi, toen de toestand meer gespannen werd door het plotseling tusschenbeide komen van de diplomatie der Vereenigde Staten met het voorstel om de spoorwegen in Mandsjoerije internationaal te maken. De uitwerking van dezen zet ten gunste van China had tengevolge de toenadering van Japan tot zijn vroegeren vijand Rusland om tegen China op te treden, dat op de tegemoetkoming van Japan niet inging. Het ultimatum, onlangs door het gouvernement van den Czaar aan dat te Peking gesteld, is dan waarschijnlijk een gevolg, niet van de bijeenkomst te Potsdam, doch van de nieuwe Russisch-Japansche overeenkomst.

Zoolang China nog niet rekenen kan op de daadwerkelijke hulp der Vereenigde Staten in een gewapend conflict in het Verre Oosten, blijft het blootgesteld aan de eischen der beide verbonden mogendheden, die China's kennelijke neiging tot den vriend aan de overzijde van den Stillen Oceaan zooveel mogelijk tegenwerken. Dit zal zoolang duren als deze vriend niet in staat zal zijn om zonder bondgenoot, want dit zou een algemeenen oorlog ontketenen, aan Japan het meesterschap der zee rondom zijn Archipel te ontrukken. En dit is de voorwaarde, waarop het alleen mogelijk is dat een aangevuld en verbeterd Chineesch leger Korea zal kunnen heroveren en zijn stelling in Mandsjoerije herwinnen, omdat dan Japan geen versterkingen derwaarts zou kunnen overbrengen.

Doch daartoe moeten de Vereenigde Staten tijd hebben om vooraf hun vloot te versterken met tal van schepen, sterker dan de Japansche. In de tweede plaats moet China zijn eigen vloot organiseeren en groote wel voorziene maritieme etablissementen aanleggen in de buurt van Japan, als basis voor de vereenigde vloten, en dan moet het in de derde plaats een talrijk goed geoefend nationaal leger vormen, dat zich met de troepen van den Mikado zal kunnen meten. Het is echter zeer de vraag of China onder de beroeringen, waaraan het land lijdt, dit programma zal kunnen uitvoeren, en het is voor China te vreezen, dat dit gevaar van binnenlandsche woelingen door buitenlandsche aansporingen wordt verergerd, welke ten doel hebben het centrale gezag zoowel als dat in de provinciën te verzwakken [1]).

[1]) De houding van Japan en Rusland tegenover China wordt gekarakteriseerd door het volgende in de *Nieuwe Courant* van 3 Nov. jl. opgenomen bericht uit Peking aan de *New-York Herald*:

De Waiwoepoe heeft het voor-parlement medegedeeld, dat het herstel van den vrede te

Tijdens die periode van onmacht, welke voor China nog lang kan duren, wordt het de taak der gemeenschappelijke vrienden, Engeland en Frankrijk, om aan de beide tegenover elkander staande partijen aan de eene matiging, aan de andere voorzichtigheid aan te bevelen, ten einde een *casus belli* tusschen hen beiden te voorkomen, die het gevaar voor een algemeene uitbarsting zou medebrengen. De Engelsch-Fransche entente in het Verre Oosten heeft volgens den Vice-Admiraal Fournier een belangrijke rol te spelen en men mag hopen, dat zich een blijvende evenwichtstoestand vormt, welke geen der beide tegenstanders zal durven verbreken, uit vrees daar door onberekenbare gevaren te loopen.

Aan de Amerikanen wordt aanbevolen om bij hun streven om de grootste zeemogendheid der wereld te worden, de noodige offers te brengen aan de voorzichtigheid, al kost het ook iets aan hun eigenliefde, ten einde de verwezenlijking van dien nationalen droom niet in de waagschaal te stellen of zelfs te vertragen.

---

noodzakelijker is, omdat Japan en Rusland de binnenlandsche onlusten willen gebruiken om China diplomatieke moeilijkheden te bereiden. Zoo zou Japan een vermindering van de invoerrechten met 1/3 verlangen voor de goederen die over den Antoeng—Moekden spoorweg naar Mandsjoerije worden gezonden en heelemaal de positie van meest bevoorrechte natie wenschen. Rusland moet in een ultimatum hebben medegedeeld, dat China in de quaestie van de Mandsjoerijsche grenzen het Russische standpunt moet innemen. Dit zou voor China het verlies van de stad Mandsjoelie (Mandsjoerije) beteekenen, welke het gewichtigste douanestation aan de Siberische grens vormt. Deze mededeelingen zouden op de leden van de nationale vergadering grooten indruk hebben gemaakt en alle partijen zouden uit vrees voor een aanval van buiten zijn overeengekomen te arbeiden voor het herstel van den vrede in het binnenland.

De Toovenaar

DOOR

Ed. KÜHR.

Als van ons Zijn de schaduw zich verlengt;
De ziel geen hartstocht in vervoering brengt;
Hoe duid'lijk schimt door de herinnering
Ons leven weer vol kleur en teekening.
Wat pijnt dan niet 't leed, zóó dat fantascoop
Op 't doek van óns geest slechts 't gelaat der smart
Vertoont dan wel teleurgestelde hoop,
En zelfverwijt doet grijnzen koud en hard!

Hij stond in een slechten reuk. De Chineezen ontweken hem, maar de beheerders hunner armenfondsen verstrekten hem geld en levensmiddelen, denkelijk uit vrees.

Men vertelde onder de hand van misdrijven, welke hij op zijn kerfstok zou hebben, en van booze geesten, die bij hem huisden en allerlei wonderlijks deden.

Als magistraat te Pontianak moest ik dus mijn neus in den wind steken.

— Dezen kant uit, mijnheer! Pas op, dáár liggen borden op den vloer. Volg mij maar. Dien wand niet aanraken, vettig is hij. Waarom laat hij ons toch zoo in den donker scharrelen?

We hoorden den regen op 't dak kletsen en den wind tegen 't achterhuis drukken.

Een reetje licht in 't planken beschot verruimde eenigszins de kamer. Een offertafel met wat afgebrande wierookstokjes kwam in de schemering meer naar voren. Hooger tegen den wand bemerkte ik een plaat, waarop ik slechts een witten baard kon onderscheiden. Het rook er goor en vunzig naar schimmel en rottende dingen.

Toen was mijn wegwijzer al tastend in een heel smalle gang geraakt, aan 't einde waarvan zooveel lichtschijnsel was dat ik zijn donkeren rug als stuurbaak in 't oog kon houden.

Voorzichtig stapte ik over een omgeworpen mand. Mijn witte broekspijpen gaven ook wat licht van zich af.

— Bah, wat een walgelijke lucht!

Het bleek dat op 't einde van die gang links de deur openstond van

een vertrek, dat voor een armen Chinees tamelijk verlicht mocht heeten.

„We zijn er", zei mijn geleider. „Daar ligt hij".

Een kleine petroleumlamp, waarvan 't glas aan den bovenkant gebroken was, hing aan den rechterwand van 't vertrek en bescheen een lijk, dat lag op onderschraagde planken, met een vies matje bekleed.

— Hij is dood. Zie eens hoe sterk de bovenranden der oogholten, de slaap- en jukbeenderen en de kin zich al door de perkamenten huid persen!

— Nee mijnheer, zóó ziet er iemand altijd uit als hij met spoken omgaat!

De donkere neussgaten en de krachteloos opengezakte mond met hier en daar afgebrokkelde tanden, vielen onmiddellijk op. De oogen lagen zóó diep dat slechts twee in de richting van de oortoppen rijzende streepjes hun plaats aanduidden.

Langzaam verwijdden zich de oogspleten tot er twee stukken zwarte diamant mij tegenflikkerden.

Zijn smalle knokige bleekgele hand verplaatste de opiumpijp met 't daarbij hoorend lichtje. De magere beenen in te korte broekspijpen, verschoven zich over de brits tot ze den vloer raakten. Al steunend op den linkerelleboog richtte de ingevallen borst met den daarop waggelenden doodskop zich op. En onafgebroken staarden mij die twee diamanten aan. Al 't leven van dat skelet was in die twee donkere punten saamgetrokken.

— Ik weet waarvoor U gekomen is. Ming Tjoen — zijn langnagelige linkerduim wees naar mijn geleider, — heeft 't mij kenbaar gemaakt. Gelooft U in mijn vermogen?

In zijn oogen las ik dat ik ja moest zeggen en ik zeide ja want ik wilde weten.

Voortdurend trokken mij die donkere stippen op 't vuilgele vlak aan. Ze verwarden mij, ik die anders mijn blikken zonder te knippen op één punt gericht kan houden. En de opiumlucht, zoet en vreemd geurend, maakte me benauwd. Om die als potlood blikkerende diamanten, welke soms een snel vervliegende vrees verwekten, trilde gedurig een paarse stralenkrans zonder overgang bijna, licht geel wordend.

„Ga mee!" zei hij opstaande.

Zijn weifelende hand haakte 't petroleumlampje van den wand af. De voeten sloften langzaam de kamerdeur uit, gevolgd door ons. Op 't beschot aan weerszijden der gang, zooeven door ons doorloopen, plekte 't lampschijnsel in lang gerekte, dan snel zich bollend krimpende tongen. Weer stapten we over de mand. En toen we terug waren in 't voorvertrek, zette hij zijn lampje op de offertafel; ontstak drie uit een roodpapieren zakje gehaalde wierookstokken; boog zich — ze in de hand houdend — drie maal tot den grond voor den grijzen god op de

rood met goud geverfde prent aan den wand; en sleepvoette met de intusschen opgenomen lamp weer naar zijn slaapkamer, na de dampende stokjes in een pot met zand op de offertafel gestoken te hebben.

Maar een schrik schokte mij achteruit: de nauwe gang was versperd door een happenden leeuw. Omdat 't door mijn brein flitste dat ik 't dier best aan kon, — met zijn rollende oogen zoo sprekend gelijkend op naar Chineesche wijze gestileerde leeuwen, — hurkte ik om 't een of ander stuk hout of ijzer te grijpen en hem daarmee neer te slaan.

„Wat doet u, doet u toch mijnheer?" hoorde ik als van een grooten afstand mijn geleider roepen.

— Zie je dan niet dat dat beest ons bijten wil?

Doch de grafieten oogen van 't wandelend skelet, keken achterom mij aan. Zijn lampje bestraalde de plek waar 't ondier zich dreigend op zijn pooten schommelde.

„'t Is niets mijnheer. Niet bang zijn. 't Is slechts een omgevallen mand met uien!" susten de bleekblauwe ingetrokken lippen.

Wel vervloekt! Ik schaamde me zóó in de luren te zijn gelegd. Mijn metgezel achter mij, verwonderde zich niets bespeurd te hebben van een wild dier: „'t Is immers de mand waarover u zooeven bent heengestapt!"

Op me zelf was ik te nijdig om hem te antwoorden, en liep verder naar 't kamertje op 't eind der gang.

Warm had ik 't. Het achterhuis kraakte nog steeds van den duwenden wind. Ergens droppelde een lek. Het was alsof ik in een nevel liep, op wolken. Mijn stap was van een slapend been en mijn ooren suisden. Angst klopte in mijn borst. Weer hoorde ik als altijd wanneer 's nachts de regen om mijn huis druischt, kreten, gillen van menschen in nood, van kinderen in doodsbenauwdheid. In den duizel van verschijningen, opduikende uit en zich verdringende op de duistere zee om me heen, lijnden zich scherp de omtrekken van den verstarden kop van een Dajakschen sneller af door een Maleische bevolkingspatrouille gedood. Uit de puilende halsaderen bobbelde traag nog bloed. De mond met de linkerkaak door een zwaardslag verwond, grijnslachte.

— Kijk, kijk, wat een lollige vent! Hij knijpt snaaks zijn linkeroog dicht als de nar van King Lear bij 't tappen van een mop. Dol! Och kerel, houd je gezicht! Mijn buikspieren doen me pijn van 't lachen..... o God, ben ik krankzinnig geworden?.....

Kalm was weer de duistere zee. Regelmatig gleden er lichtvlakken over, breeder, helderder wordende tot ik mij opnieuw in 't slaapvertrek bevond tegenover den toovenaar.

Half leunend tegen, half zittend op de brits, vroeg hij, mij uitdagend aanstarend: „Is u gelukkig?"

— Overal waar men tot onderzoek de spade in den grond van 't Zijn steekt, stoot men op de wortels van den Boom der Kennis, die evenals het Paradijs, waarin hij bloeit, nog niet gevonden is. Doch gelúkkig is men al voor een groot deel, wanneer in 't zweet zijns aanschijns men zijn arm bestaan heeft verdiend in vrede met zich zelf.

„Ik begrijp uwe bedoeling," zuchtte hij als in nadenken zijn blikken van mij op den vloer vestigend.

Een oogenblik meende ik dat hij huilen ging. Zijn hand beefde toen hij de petroleumlamp van zich schoof en uitblies.

Hoewel trapsgewijs het brandend pitje in de glazen opiumaansteker in stralenkracht toenam, kon ik evenwel slechts de in zijn onmiddellijke nabijheid zijnde voorwerpen onderscheiden.

— Nu moet u goed op dit vlammetje uw oogen richten, dan zal 't u veel doen zien.

Van lieverlede deint 't lichtblad achteruit. In de verte hoor ik een kind, dat schreiend bang aan 't hek schudt om bij moeder te wezen.

Toen werd ik gewaar een rood-oranje-kleurigen gloed, welke aanaandachtiger beschouwd zich langzamerhand verheldert tot twee groote papieren lantarens met blauw-purperen Chineesche karakters beschilderd, onbewegelijk hangend in donkeren nacht, voor een somber scharlaken hooge deur, aan een warme stinkende smalle straat. In dat licht in woeste verschijning en verdwijning, een hand eindigend in iets glanzends; een bloote knie met scheenbeen, daarboven een schittering van metaal; drie koppen, waarvan één met vreemd tulpvormigen hoed op, en twee onbedekt maar omwonden met dunne haarvlechten; twee, drie handen aan lange stokken, glinsterend de punten; zeven bultige ruggen in duistere verrekkingen; een krakende bons, welke het rood-oranje doet schommelen tegen blauw-zwart, en in een stilte zijn gele schijnsels over den grond heen en weer verkringelen.

Opeens een gillend gejank van een wegsluipenden hond. Geschreeuw, rauw en schor in korte galmen. Uit 't blauw-zwart schietend, met een donkere veeg over 't gelaat, een meisjeshoofd, dat zich verlengend tot rug en kuiten neerploft op de straat. Gespierde beenen, die stappen op dat zich wringende jonge lijf. Een groote hand, bij de haren voortrukkend en wegwerpend een vrouw in een lang kleed, grijs en beplekt, de mond wijdgapend en donker. Een breede rug neersmakkend met stuiptrekkende armen en beenen. Dan een jongensgezicht, dat omzichtig als een vogel, tusschen stampende voeten en roerlooze rompen zijn lenige ledematen schuift, en vrijgekomen ze langs gouden gewaden, zwabberend van aan armen hangende kisten, in een vaart verglimmen doet.....

O wat verademing, wat verrukking na dien nacht vol ontzetting:

die lichtblauwe lucht steeds wijkend en vonkend van zonstof tot aan den gezichtseinder!

Daaronder slaapt kalm die trotsche hooge vrouw: de zee, de zichtbare verdichting van de onschendbare schoonheid: lieflijker soms dan een diep in 't gemoed gekoesterde wensch; — hartstochtelijker veelal dan 't vuur, wanneer 't onder de gloeiende hoeven zijner vlammend razendrennende rossen berghellingen en ravijnen doet daveren en tot asch vertrappelen; — afgrijslijker bij buien dan de moeder, die in waanzin haar mooie kinderen aan stukken hakt; — maar altijd grootscher, ontzagwekkender dan de nachtelijke hemel.

Bij elke welving en zinking van haar borst flakkeren de duizenden briljanten van haar licht-beriel-zijden kleed, dat statig kreukt en ritselt tot het verdonst in vage verheid.

Haar spitse vingers wuiven loom weg naar 't zuiden als een hinderlijke vlieg, een jonk, waarvan 't bruin der drie vinvormige zeilmatten aan de bovenranden als goud vervloeit in 't glanzend lichtblauw.

Eensklaps spant een donkergrijs net zich uit over al die heerlijkheid, onmiddellijk gevolgd door een vervaarlijk monster, dat met bulderende schokken, de vleermuisvlerken wijduitgebreid, de dreigende oogen bliksemsschietend, in ademstokkenden val neerstort, zijn geweldige adelaarsklauwen hakend in 't lichaam der sluimerende vrouw. Maar moedig als ware trots verweert zij, wakkergeschrikt, zich: knieën en vuisten zoo hevig tegen 't schublijf van den draak bonzend dat hoog door 't net de flarden van haar kleed in witte vlokken uitrafelen, en hij brullend van pijn, prooiloos weg moet wieken.

En tusschen de vlokkenverstuivingen door, dwarrelt de jonk als een kever op den wind, om eindelijk na tuimelende onderdompelingen, zonder zeilen in een bruisenden worp te verdwijnen, drijvend latend een klein zwart vlak, waarop met angstgebaren een menschje een stoomschip aanroept, dat achter telkens rechtstandig zich grillig uitspreidende dikke witte sluiers, zwaar schommelend voorthort, strak zijn rood-wit-en-blauw uitvlaggend tegen paarlgrijs.....

Nog hoor ik den wind ruischen. Doch nu doet hij van witgroenige stammen, wortelend in den top van een gedeeltelijk afgegraven heuvel, de bladeren als groene kapellen fladderen in den blauwigen witbestreepten morgenhemel.

Slechts door een breedgeranden spitsoploopenden rieten hoed en een vuil-katoenen lap om de heupen bedekt, verschuift ijverig zich roodbruin 't lichaam van een Chinees op en voor 't door de zon reeds trillende lichtgeel en grijs van 't losgewerkte zand en grind, dat hij met zijn houweelachtige spa in een smalle goot harkt. Als de daarin voortbuitelende stroom met moeitevolle omkrullingen een tijdlang al 't hem bezwarende heeft medegesleurd, daalt de delver naar den eersten val

der leiding. Begeerig schept hij van 't daar bezonkene eenige kluiten op met een bij die plek gereedliggenden houten ondiep-kegelvormig-ronden bak; doet ze met water aangelengd, daarin door snelle rukbewegingen der armen ronddraaien zóó dat geleidelijk al de brij over den rand weggulpt, en bergt, na onderzoekend van onder zijn hoofddeksel rondgegluurd te hebben, haastig in een zakje — bij vingerhoeden vol — het in 't diep van den kegel schitterende stof: 't goud....

Bijna onmerkbaar verbleekt de figuur van den bedrijvigen Mongool. Slechts 't goud blijft lang naschijnen, tot ook die glans wegzakt in 't bruin en zwart van een ijzerhouten palenafsluiting om een met kiezelsteenen bevloerde open ruimte.

In den linkerhoek teekent zich duidelijk af 't overdekte voorhof eener Chineesche woning,.... wat?.... 't gewezen verblijf van wijlen den laatsten Chineeschen gebieder van Mandhor? En zit daar niet de controleur Rijk te ontbijten in nachtbroek en kabaai?.... ja, ja, zeker. Nu herken ik hem goed: zijn kleine gestalte, die donkere baard, dat rustig kijken van zijn lichte oogen....

Ach, hoe lang is 't nu al geleden? Meer dan een kwart eeuw. Arme kerel! Wel had ik er een voorweten van. Herinner jij 't je nog mijn zeggen: je voor 't laatst de hand gedrukt te hebben, — ginds bij 't afscheidnemen op den steiger voor de residentswoning te Pontianak, toen 't zeker was dat 't met jou zich inschepende detachement militairen niet op je nieuwe standplaats zou achterblijven? Want ik wist dat die in zijn doodkist liggende Chineesche vorst, wiegelend op de witbehangen praalschuit, door den stoomer waarmee je vertrokt, op sleeptouw genomen, te Buitenzorg was geweest, en dat de Regeering op zijn verzoek: uit vrees door zijn stamgenooten te worden vermoord, bij geheim besluit, na zijn overlijden de opheffing van 't Chineesche bestuur over 't landschap Mandhor had bevolen, omdat het geldelijk zich niet meer bedruipen kon.

Nog zie ik je staan, dáar op 't dek, met de handen aan 't hoofd, verdoofd door 't geknetter der vuurspattende ritsen voetzoekers, 't piepend gesnerp der klagende violen en 't huilen der schalmeien tusschen de tegen de ooren botsende dreunslagen der koperen bekkens!

Daar komen ze aan!

Twee, drie, vijf, naakt 't bovenlijf, in korte broeken en een rooden band om de middel, de roode haarvlechten om 't hoofd gewonden, 't gelaat rood en zwart bestreept, sluipstappen — de handen aan de geweren, — door de hoofdpoort met zoekende oogen als stroopers, die een spoor volgen.

De voorste helt voorover, zijn tromplader richtend. Een knal. Met grijpteenen en beurtelings zich rekkende en krommende knieën en ellebogen als door een wild beest nagezet, zie ik door den kruitdamp

heen een gedaante in kettinggangers-kleeding over de schutting klauteren. Van achter zijn tafel rijst pijnlijk — de rechterarm slap neerhangend, de controleur Rijk op; keilt met zijn linkerhand een bierflesch naar zijn aanvallers en waggelt naar den achterwand een deur in, welke snel zich opent en weer achter hem sluit.

De vijf kijken elkaar aan en uiten een onderdrukt ho! Dan veert als een kat de tweede op zijn teenen tot die deur, zijn wapen in den aanslag.

Na eenige oogenblikken strompelt Rijk weer naar buiten en staart doodsbleek in de op hem mikkende geweerziel. Een ontploffende vuurstraal..... achterover slaat hij tegen een wand, zakt ineen kermend en rolt languit over den grond.

Weer beraadslagen de duivels met de oogen en eenige korte klanken. Haastig rukken daarop twee hunner stukken bindrotan, hangende aan de omheining, af en knoopen ze om den hals van den stervende.

En als de vijfde, na bij den uitgang gespied te hebben, geruststellend heeft gewenkt, wordt de nog stuiptrekkende gewonde holderdebolder over de kiezels getrokken, bloedige plukken haar achterlatend, stootend tegen de granieten stoepsteenen van de hoofdpoort, langs 't pad in de groene boschschemering over de als slangen wegschietende wortels, die tevergeefs met hunne hoekig-scherpe bochten 't voorthobbelende lichaam trachten tegen te houden, rijtend de kleeren en krakend de beenderen.

Hijgend en blazend staken de sleepers plotseling bij een moeras den wedloop hunner beenen en laten de rotanlijnen los, zoodat de logge romp stuurloos tegen een boom optornt en de voeten slieren langs een voor haar kuikens de aarde openkrabbelende kloek, welke deftig achteruit dribbelend, door een luid kok-kok-kok-kok haar verontwaardiging te kennen geeft.

Doch als voortgezweept door angst gunnen de moordenaars zich geen rust: boren en spitten met afgebroken takken een gat in den weeken bodem; tillen aan armen en beenen al zwaaiend 't lijk in de hoogte, waardoor de daarop trippelende kippetjes wankelend piepend wegfladderen, en smijten het in den kuil, vlug het met modder bedekkend, om vervolgens in een ren met hunne geweren zich te verliezen in 't bosch....

Na een eeuw van duisternis flitsen opeens bajonetten, een sabelkling; bewegen in regelmatigen grondgedreun donker-blauwe ruggen met zware ransels tegen een somberen achtergrond van stammen, waarvan de bladeren bij plekken, van tijd tot tijd, zichtbaar worden door vlammetjes uitdoovend met doffe geluiden. Een kort bevel, en een geklikklak van metaal. Dan een scherp knetterend lofwerk van vurige slangen, in een lichtende wolk langzaam zich hullend, zwak den weergalm van trompet-stooten doorlatend.....

De tonen van den hoorn en de gloed in den rook wassen tot samenklanken en glansschijven aan, allengs zich verklarend in vreemde

zangwijzen en hellen lampenschijn, dringend door glazen vensters en een open deur, zeegroen beschilderd en omvat door gouden lijsten met bloemsnoeren en bladranken.

In- en uitgeloop van waaierbewegende mannen in kleurige lange gewaden: zwijgende witte kimono's, sierlijk met blauwe en zwarte plantvormen bedrukt; mal door gebaren schuddende bruine en groene tulbanden; schreeuwerige koepelvormige hoeden, rood en geel gelakt, boven zwarte slingerende haarvlechten, glimmend als zij, — allen uitwijkend voor op straat draagbaar-uitgestalde ijsdranken, vruchten en snoepgoed, waarvan de walmende verlichting gedurig verschermd wordt door vette, donkere bovenlijven en gezichten.....

Nee maar! Ik kan me niet vergissen. 't Moet 't theehuis wezen aan de Teotju-street te Singapore, waarin ik vroeger door bleek-koele vingertjes medelijdend werd verbonden, toen een paard-mensch mij uit zijn riksja had doen kantelen, na in onzachte aanraking te zijn geweest met een garry door een dronken Kling gemend. Het litteeken heb ik nog boven 't rechteroog.

In een tooverslag verwijdt zich die open deur tot een ruime zaal. Van de licht-geel-okeren zoldering, door matgouden vlechtbanden verdeelt en omlijst, tot den donkergrijs-marmeren vloer vallen breede violet-zijden kleeden, waarop in bochtige reeksen menschfiguurtjes, amber en olijfgroen, zich rijen, door donkerbruine lijnen begrensd en bestikt met schitterend gouden ranken uitloopend in bloesems en bladeren.

Waar aan den rechterwand 't kleed met vergulde spangen is opgenomen, laat het een donker blauw-groen bamboe-hekwerk uitkomen, tusschen welks openingen de muziek, hoewel gedempt, toch met hare tromroffels en bekkenslagen, door viool- en schalmei-tonen in telkens veranderende maat en hoogte omkringeld, nog zoo krachtig stroomt, dat niet alleen de lichten der groote kroonluchters, maar ook de vlammen sidderen der lange roode kaarsen, welke bij den versten wand der zaal, — naast witte lotosbloemen in groenig gele vazen, pompelmoezen en oranjeappelen, — rijzen uit de diep-karmozijnen gebeeldhouwde offertafel als wachters in stille aanbidding voor de bijna levensgroote van den bovenwandrand afhangende wazig-witte beeltenis op licht-blauwe zijde van Kwan Jien, de godin der Barmhartigheid.

Hoe lieflijk dalen haar blikken aandachtig op hoofd tot hoofd van die jonge en oude mannen, allen voor en bij haar troon vergaderd om wat geluk te koopen, na hun dor vreugdeloos zakenleven des daags onder den gloeienden Oosterhemel, het zoekend in de zwarte, schuine oogen der poppevrouwtjes, die lachend aangehaald en toegesproken, — 't donkere haar op 't midden gescheiden en van achteren hoog opgestoken, in licht-grijzig-geel-zijden bovenkleeding en nauwe broek verdwijnend in rood satijnen schoeisel met opgewipte punten, —

als zonnevlakken in een kleurrijk-wind-bewogen park verglijden, hiér mouwopstroopend een sigaret stekend tusschen dikke lippen, daár buigend dampende kopjes thee aanbiedend.

Als de verklonken muziek het praatrumoer heeft doen steigeren, verschuift een kleine hand het wandkleed links van de offertafel, door latend een rijzige meisjesgestalte in wit zijden kimono, spaarzaam lichtgroen en goud bestreept.

Een bijenzwerm van bewondering gonst er op.

— Een Jahoedi-vrouw?

— Nee, een Engelsche.

— Ja, maar van een Maleische moeder. Zij spreekt Maleisch.

Vroolijk lachen de groote glanzend zwarte oogen in haar bleek-blank, ovaal gelaat de zaal toe.

Na even met de hand gevoeld te hebben, dat de gouden van briljanten fonkelende spelden heur zware kastanje-bruine haarwrong nog bevestigen, gaat ze zitten naast een flink gebouwden jongen Arabier.

— Heb-je lang op mij gewacht?

— Ja, ik dacht, dat jij in 't geheel niet verschijnen zou. Je hadt toch niemand bij je?

— Dát moet je mij nooit meer vragen!

Spitsend de roode lipjes en de scherp-geteekende wenkbrauwen fronsend, alsof ze boos is, geeft ze met haar waaier hem eenige harde tikken op de knieën.

— Ben ik dan niet alleen voor jou?

Hoffelijk 't hoofd voorover buigend, vat hij vlug haar handen tusschen de zijnen en drukt ze ademhalend tegen den neus.

Een Chinees, die gedurende dat gesprek aldoor naar haar heeft gekeken, verlaat, eenigszins onbeholpen in zijn lange kleeding met de wijde mouwen, zijn stoel en legt haar een paar roodpapieren pakjes in den schoot.

— Geef je mij dat? ..... O, stofgoud! Hoe zwaar, hoe glinsterend! Dank-je wel.

„Kopervijlsel!" grinnikt de Arabier verachtelijk.

Schouderophalend, dezen zelfs geen blik verwaardigend, vervolgt hij:

— Mijn huis roept al om je. Kom mee! Hier hoor-je niet. Hoe dikwijls heb ik je dat al niet gezegd!

„Hij" — antwoordt ze giegelend den Arabier, op den schouder kloppend — „zal 't wel niet toestaan".

— Wat kan mij dien geitebok schelen?

Driftig neemt hij zijn mededinger op, die voor zich op den grond spuwt en zich op zijn stoel omdraait.

Om een vechtpartij te voorkomen, dringt zich tijdig een oude Japanner tusschen hen in en vraagt met luider stem in 't Maleisch aan 't meisje:

Toe, zing ons nog een sjaïr voor, zooals gisteren, wil-je?

„Ja, ja een sjaïr!" herhalen verscheidene monden.

Verheugd over die afleiding, springt ze op, dat haar donker roode muiltjes slippen en buitelend als bloedspatten op 't marmer neerplatsen.

Gaandeweg de gekousde voeten weer daarin bergend, loopt ze naar 't bamboehekwerk. De bedoeling radend, zijn twee, drie gedienstigen haar echter voor geweest en reiken haar een Japansche mandolijn toe.

Daarop midden in de zaal gezeten, aangestaard door den verbolgen Chinees, dien de Japanner op een afstand van zijn medeminnaar weer plaats heeft doen nemen, draagt ze voor, op zangerigen toon, geleid door een weemoedige, langzaam zich voortschakelende wijs aan 't speeltuig onttingkeld:

Hoog in de wolken zweeft de arend....
Maar ik tref hem met mijn hart!
Ver in de bosschen dwaalt de tijger....
Maar ik strik hem met mijn hart!
Diep in de grotten slaapt de brilslang....
Toch grijp ik hem met mijn hart!
Dan leggen ze stil 't hoofd op mijn borst,
Vreedzaam als schaduwen van de maan;
Kijken verlangend naar mijn kleinen mond;
Drukken, omstrengelen mij den schoot:
Zacht streelt mijn liefde hun wildheid weg,
Hun angst, hun woest begeeren....
't Lang gezocht geluk toch is genot
In een kalmen droom van alvergeten!....

Eenige stilte. En toen een uitroepen: „Mooi, mooi, nog een sjaïr!"

IJlings staat ze op, de mandolijn op een tafel werpend.

— Nee, nee. Nu kan ik niets meer verzinnen. Mijn hart is zoo beangst.

De handen tegen de borst gedrukt, schrijdt ze met gebogen hoofd voetje voor voetje tusschen de haar verbaasd naziende omzittenden.

Langs den door minnenijd gekwelden Chinees gaande, houdt deze haar bij den arm vast, zeggende: „Je moet mee. Ik wil 't. Anders..."

Verschrikt eerst kijkt ze hem aan. In 't volgend oogenblik echter slaat ze met haar waaier tegen zijn hoofddeksel, dat 't aan den keelband op zijn rug blijft hangen, schaterend hem toevoegend:

Och loop heen. Je kunt immers wel mijn vader zijn. Foei, een vader op zijn dochter verzot!

Slet, houdt je giftmond!

En ruw duwt hij haar van zich.

Achteruit wankelend, haar evenwicht bewarend, graait ze snel in den binnenzak van haar kimono en gooit, ziedend van toorn, de van

hem gekregen roode pakjes in zijn gezicht dat een gouden motregen hem half verblindt.

— Daar, verstopte opiumpijp, heb-je ze terug!

In een secunde hoed, lange overkleeding en schoenen van zich slingerend, grijpt hij een dolkmes uit zijn gordel en rijt haar den buik open. Krimpend van pijn stort ze neer. Op 't zien der uitpuilende ingewanden deinzen vol afgrijzen de toegeschotenen terug. Onder vrouwengillen en geschreeuw van amok! amok! ramt hij met zijn hoofd den Arabier, die te laat zijn gewapende vuist heeft omklemt, achterover, waardoor beiden, niettegenstaande krachtig remmende handen, in een verwoede worsteling over 't marmer kronkelen, eindigend in een bloedstraal, die hoog opspritst uit den hals van den jeugdigen tegenstander.

Dan rap als een visch uit 't warnet van grabbelende armen en hinkende beenen zich werkend door schoppen en vuistslagen, duikt de uitgeraasde Chinees, vallend en wentelend, onder de offertafel, zoodat vazen, kaarsen en vruchten daarop als in een aardbeving door elkaar rammelen, — en verdwijnt achter 't wandkleed, juist op 't oogenblik dat roodgetulbande gerechtsdienaars op 't moordgerucht de zaal betreden....

Geleidelijk zakt de lampenklaarte tot een diepe schemering, waarin onbepaalde schijnsels onrustig heen en weer zweven of zij zich vorm willen geven doch telkens als door een wispelturige macht weer worden uiteengedreven; tot eindelijk na een wanhoopszucht als van een stervende, die de zielebanden slaakt, in een weerlicht zichtbaar wordt een verwrongen mager lichaam bengelend aan een wandkram....

Een duw voelde ik en rukken aan mijn schouders. Als uit een nachtmerrie schrikte ik wakker.

„Mijnheer, mijnheer! Vreeslijk, wat onheil! Help, help! Hij heeft zich verdaan!" schreeuwde mijn geleider.

Het beverig vlammetje van een lucifer ontstak de petroleumlamp.

Snel mij bezinnend, omvatte ik 't hangend skelet en hield 't op.

— Ming Tjoen, haal 't mesje hier uit mijn jaszak en snijdt zijn haarvlecht door!

Ontstrikt strekten we hem voorzichtig op zijn brits uit.

En terwijl mijn geleider aan de nieuwsgierige buren verklaarde:

— Hij zou ons wat vertoonen. Een kwartier wel wachtten we. Maar niets zag ik. Toen klom hij op zijn kist, die daar in dien hoek; knoopte zijn haarvlecht om zijn nek en om die kram dáár in dien wand, en liet zich glijden van zijn kist.....

Ademde mijn toovenaar nog eenmaal zwak en prevelde: „Nu kan u..... mij..... niet meer..... in de gevangenis..... sluiten....."

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Dr. J. H. Verloop. A brief outline of the Surinam gold industry. Geology, technique, hygiene. Description of the gold placer and the prospects at the Guiana Gold Placer. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1911. 4°. With plates and maps. [106 blz. *f* 4.20].

T. J. Bezemer. Oefeningen ter vertaling uit en in het Javaansch met Javaansch-Hollandsche woordenlijst. Derde, verbeterde druk. Zwolle, W. E. J. TJEENK WILLINK (1911). 2 deeltjes 8°. [88 en 52 blz. *f* 1.75].

Catalogus der (Surinaamsche) Koloniale Bibliotheek. Paramaribo, H. B. HEYDE. 1911. 8°. [163 blz.].

M. van Geuns. Soerabaja's strijd om een haven. (Overdrukken *Soerabajasch Handelsblad*). Soerabaja, 1911. 8°. [51 blz.].

Dr. K. W. van Gorkom's Oost-Indische cultures, opnieuw uitgegeven onder redactie van **H. C. Prinsen Geerligs.** *Afl. 2.* Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1911. gr. 8°. Met illustraties. [blz. 49—96; *f* 0.50].

Id. Afl. 3. [blz. 97—144; *f* 0.50].

M. van Geuns. Het rietbranden-vraagstuk in Pasoeroean, Madioen en Kediri. (Overgedrukt uit het *Soerabajasch Handelsblad*). Soerabaja, 1911. 8°. [57 blz.].

Statistiek van den handel en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië over het jaar 1910. Deel IIa. (Java en Madoera). Samengesteld bij het Hoofdbureau der in- en uitvoerrechten en accijnzen. Batavia, Landsdrukkerij ['s-Gravenhage, M. NIJHOFF]. 1911. 4°. [151 blz. *f* 1.—].

Economische (De) en financieele toestand der kolonie Suriname. Rapport der Commissie benoemd bij besluit van Zijne Excellentie den Minister van Koloniën van 11 Maart 1911, Afd. B., No. 55. 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1911. gr. 8°. Met kaart. [XI; 308 blz.; Bijlagen *f* 1.—].

Prof. Dr. Paul Preuss. Die Kokospalme und ihre Kultur. Mit 17 Tafeln, 20 Textabbildungen, 1 Diagramm und mehreren Tabellen. Berlin, D. REIMER. (1911). 8°. [221 blz. *f* 5.20. Geb.].

Dr. Max Weber and **Dr. L. F. de Beaufort.** The fishes of the Indo-Australian Archipelago. I. Index of the ichthyological papers of P. BLEEKER. Leiden, E. J. BRILL. 1911. 8°. With portrait. [410 blz. *f* 4.—].

Dr. J. van Breda de Haan. De rijstplant. I. Eene anatomische beschrijving der rijstplant. Batavia, G. KOLFF & Co. 1911. gr. 8°. Met platen. [Mededeelingen uitgaande van het Departement van Landbouw. No. 15]. [53 en III blz.].

H. C. H. de Bie. De rijstplant. II. Rijstcultuur op Java. Korte beschrijving der rijstcultuur van de inlandsche bevolking op Java. Batavia, G. Kolff & Co. 1911. gr. 8°. [Mededeelingen uitgaande van het Departement van Landbouw. No. 16.] [38 blz.].

Statistiek van de Scheepvaart in Nederlandsch-Indië over het jaar 1910. Samengesteld bij het Hoofdbureau van Scheepvaart. Batavia, Landsdrukkerij. ['s-Gravenhage, Martinus Nijhoff.] 1911. 4°. [80 blz.]

Dr. J. Schreiber. Die gesundheitlichen Verhältnisse unter der Bevolkerung von Silindung in Sumatra. Eine studie. (Extrait du „Janus, Archives internationales etc.", Sept. 1911). Haarlem, Erven F. Bohn. 1911. 8°. [Uitgave van het Bataksch Instituut. No. 5.] [56 blz. *f* 0.30.]

Observations made at the Royal magnetical and meteorological Observatory at Batavia. Published by **Dr. W. van Bemmelen.** Vol. XXXI, 1908. Containing meteorological, magnetical and seismometric observations made in 1908. Batavia, Government Printing Office. 1911. fol. [XLVIII en 173 blz.]

Dr. H. H. Juynboll. Supplement op den catalogus van de Javaansche en Madoereesche handschriften der Leidsche Universiteits-Bibliotheek. Deel II. Nieuw-javaansche gedichten en oud-, middel- en nieuw-javaansche prozageschriften. Leiden, E. J. Brill. 1911. 8°. [XVII en 552 blz.]

Schidlof's taal-methode praxis voor zelfonderricht van vreemde talen. 1000 Woordensysteem. Maleisch, door **G. Ström.** Amsterdam, H. Meulenhoff. 1911. 8°. [344 blz. *f* 3.60 in map.]

Mr. I. A. Nederburgh. Hoofdstukken over strafvordering voor Ned.-Indië. Tweede gedeelte: Het bewijs. 's-Gravenhage, Gebr. Belinfante. 1911. 8°. [XIV en 262 blz. *f* 3.50.]

Indië in beeld. Toeristenbond voor Nederland. Met korten, toelichtenden tekst bij het plaatwerk Indië in beeld, uitgegeven door den A. N. W. B. Toeristenbond voor Nederland (door **H. F. Wagenaar Reisiger**). Haarlem, N. V. De Tulp. 1911. gr. 8°. [*f* 8.—.]

Jaarverslag van den topographischen dienst in Nederlandsch-Indië over 1910. Zesde jaargang. Batavia, Topographische Inrichting. 1911. gr. 8°. Met platen en kaarten. [359 blz.]

A. H. Berkhout en **H. C. Prinsen Geerligs.** Indische cultuur-almanak (met supplement) voor 1912., 26e Jaargang. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1911. kl. 8°. [408 blz. *f* 3.— Geb.]

Dr. H. Ploss. Das Kind in Brauch und Sitte der Völker. Völkerkundliche Studien. Dritte Auflage. Nach dem Tode des Verfassers herausgegeben von **Dr. B. Renz.** Erster Band. Mit 230 Abbildungen im Text. Leipzig, Th. Grieben's Verlag. 1911. gr. 8°. [608 blz. *f* 7.80.]

De Indo-Nederlandsche Wetgeving. Staatsbladen van Nederlandsch-Indië bewerkt en met aanteekeningen voorzien door **J. Boudewijnse, G. H. van Soest en K. H. Boers.** 66e Aflevering 1910. Nos. 1—686. Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier". 1911. gr. 8°. [877 blz. *f* 15.—.]

B. TIJDSCHRIFTEN. Enz.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *2e Serie, deel XXVIII (1911). No. 6.*

Barrière-riffen en atollen in de Oost-Indiese Archipel (met kaarten), door J. F. Niermeyer. — Het dalen van de Sedoelang-eilanden op de Noordkust van Java (met kaartje), door C. Craandijk. — Ethnographische gegevens van

de exploratie-detachementen op Nieuw-Guinea (met afb.), door J. C. van Eerde. — Het eiland Ambelaoe en zijne bewoners. — Een en ander uit het Jaarverslag van den Topogr. Dienst in Ned.-Indië over 1910 (met tekstkaartje), door J. J. Staal. — De Idenburg-rivier (Nieuw-Guinea) (met tekstkaartje).

Indisch Genootschap. *Vergadering van 17 October 1911.*
Het djatiboschbedrijf op Java. — De wildhoutbosschen uit een oogpunt van houtproductie. Door Ch. S. Lugt en H. J. Kerbert.

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *11e jaar, 1911. No. 6.*
De Indische begrooting voor 1912, door A. J. N. Engelenberg.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *Deel 66 (1911). Afl. 3.*
De Loeboes in Mandailing (met kaart en afb.), door J. Kreemer. — Zang XVIII tot XXII van den Nagarakrtagama, door Prof. Dr. H. Kern. — Het verhaal van „de visch en het eekhoorntje" en zijne verspreiding op Sumatra, door Prof. Ch. A. van Ophuijsen. — Mededeelingen betreffende de landschappen Blang Pidië en Poelo Kajèë, Toengkob behoorende tot de Kawaj XII, Koeala Lambeusòë, Bambi en III Moekims Oenòë, Aréë, V Moekims Reubèë, XII Moekims Pidië, IX Moekims Keumangan, Beutong, Salang, eiland Simeuloeë.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel XLI. Afl. 9. Sept. 1911.*
Schets van den aard en omvang der rechten, welke in de res. Kedoe door de Inlandsche bevolking op de gebruiksaandeelen in den gemeentelijken grond worden uitgeoefend en beteekenis welke aldaar thans nog aan de rechten der Inlandsche gemeente op deze gronden kan worden toegekend. — Wijziging in de politieke contracten ter Oostkust van Sumatra (vervolg), door Mr. J. C. Kielstra. — De rechtstoestand van de geoccupeerde gronden in het gouvernement Sumatra's Westkust, door W. J. Kroon. — De Fransche koloniale politiek, door L. van Vuuren.

Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij der Ned. Letterkunde te Leiden. *Bijlage tot de Handelingen van 1910—'11.*
N. G. Pierson, door Mr. C. A. Verrijn Stuart. — A. L. van Hasselt, door J. F. Niermeyer.

Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau. *Aflevering 1, 1911.*
Inleiding. — Het Sultanaat Batjan (met kaarten). — Inleiding tot de nota's betreffende de Atjehsche landschappen Tripa, Triëng Gadèng en Meureudoe. — Bestuur van het landschap Tripa, zijne samenstelling en geschiedenis. — Het landschap Triëng Gadèng. — Het landschap Meureudoe (met kaart).

Het Nederlandsche Zeewezen. *10e jaargang 1911. No. 20 en 21.*
Bananen, cultuur en transport, door H. — Voor drie jaren naar de Oost, door Z. (vervolg). — Vischvangst op Java en Madoera (vervolg).

Tijdschrift voor Economische Geographie. *2ejaarg. No. 10. 15 Oct. 1911.*
Economische geographie van Zuid-Sumatra, in verband met den Spoorwegaanleg, door Dr. H. Blink (slot). — Uit de koloniale literatuur, door W. C. Muller.

De Banier, Christelijk Weekblad voor Ned.-Indië. *3e jaarg. No. 37. 15 Sept. 1911.*
Het inlandsch onderwijs in Menado. — De positie van „Christelijk onderwijzer in Indië".

Neerlandia. Orgaan van het Alg. Ned. Verbond. *15ejaarg. No. 10. Oct. 1911.*
Christelijk onderwijs aan Javaansche meisjes.

Eigen Haard. *37e jaarg. 1911. No. 43—45.*
Van 't oude Samarang en 't verjongde Semarang. (Historisch-ethnographische schets), door A. H. Plas (met afb.).

Vragen van den Dag. *26e jaarg. Afl. 11. Nov. 1911.*
Acclimatisatie van blanken in de tropen, door ALBERTINE LENS.

Berichten en Mededeelingen der Vereeniging van Ambtenaren bij het Binnenl. Bestuur enz. *No. 15. 1911.*
Verschenen beschouwingen betreffende het wetsontwerp tot reorganisatie van het bestuurswezen in Ned.-Indië.

Id. No. 16. Voordracht van den heer J. BALLOT betreffende de nieuwe politiek ten opzichte der Zelfbesturen in de bezittingen buiten Java en Madoera.

Weekblad voor Indië. *8e jaarg. 1911—12. No. 22.*
De eeuwfeesten te Bandoeng (met afb.) (zie ook No. 23). — Noerani. Uit het leven eener Sumatraansche, door W. K. VAN DAALEN (zie ook Nos. 24—26).

Id. No. 23. Pastoor WILH. C. VAN DEN HEUVEL S. J. (met portret), door L. B. M. LAMMERS. — De petroleumbrand te Tandjong-Priok (met afb.).

Id. No. 24. De manoeuvres en de humaniteit, door M. VAN GEUNS. — Koninginnedag te Bima (met afb.).

Id. No. 25. Nieuw bloed in Java's veestapel, door A. — De brand te Batavia (met afb.).

Id. No. 26. Een landvoogdelijke opwekking, door M. VAN GEUNS. — Het 40-jarig doctor's jubileum van dr. C. H. A. WESTHOFF te Bandoeng (met afb.), door W. J. GIEL. — De groote manoeuvres in het Soemedangsche (met afb.).

De handel. Geïllustreerd Maandblad voor Industrie enz. *Oct. 1911. V. No. 10.*
De havens van Semarang en eenige andere plaatsen, door dr. C. te Lintum.

Korte berichten van Landbouw, Nijverheid en Handel. *1e jaarg. No. 22. 16 Sept. 1911.*
De diamantindustrie te Martapoera en omgeving. — Extracten uit de Korte Verslagen.

Id. No. 24. De pepercultuur in de Buitenbezittingen (vervolg).

De Ingenieur. *26e jaarg. 21 Oct. 1911. No. 42.*
Landbouw en Irrigatie op Java, door R. A. VAN SANDICK.

Id. No. 43. Een kabelbaan over de Suriname-rivier in den spoorweg van Paramaribo naar Dam in de kolonie Suriname (met afb.), door F. P. PIETERMAAT.

Mededeelingen betreffende het Zeewezen. *Deel 33 (1911). Afl. 1.*
Ombilinkolen en Yarrowketels, door J. H. GIJZEN.

Marineblad. Orgaan der Marine-Vereeniging. *26e jaarg. 1911-'12. Afl. 5. 20 Oct. 1911.*
Iets over de triangulaties van Flores en Soemba, locale attractie en netswijzigingen (met kaart), door J. LUYMES. — Het gebruik der theodoliet en de verstrekking van instrumenten aan boord der opnemingsvaartuigen in Ned. Oost-Indië, door J. LUYMES.

Indologenblad. *3e jaarg. No. 3. 15 Nov. 1911.*
Belangstelling voor Indië. — Iets over grondbezit van den Inlander. — De Islam en de beschaving, door Prof. Dr. C. SNOUCK HURGRONJE (vervolg). — Hedendaagsche beschouwingen over strafrecht en straf, door Prof. Mr. J. H. CARPENTIER ALTING (vervolg).

Het Recht in Ned.-Indië. *Deel 96 (1911). Nos. 11—12.*
De executie van civiele vonnissen der residentie-gerechten, door Mr. J. H. VAN LAER. — Het eigen strafstelsel der desa, door Mr. D. J. JONGENEEL. — Naar aanleiding van art. 31*b* W. v. S. v. I., door Mr. P. Faber.

Veeartsenijkundige Blaaen voor Nederl.-Indië. *Deel XXIII (1911). Afl. 3 en 4.*

Kwadedroes-infectie in verband met conjunctivale malleïnatie en agglutinatie, door Dr. L. DE BLIECK. — Bestaan er gegronde redenen om het smal worden van het been onder het haakbeentje bij de beoordeeling van paarden als een fout te beschouwen? door J. VAN SLOOTEN. — De veestapel op Madoera, door W. KERREMANS. — Voedermiddelen, door Dr. J. DEKKER. — Rectificatie, door W. VAN DER BURG. — Staat der gevallen van besmettelijke veeziekten in Nederl.-Indië gedurende de maanden Jan.-April 1911.

De Indische Mercuur. *34e jaarg. 1911. No. 42.*

De katoencultuur op Sint-Eustatius, door G. J. VAN GROL. — Nieuwe katoenliteratuur, door Dr. J. DEKKER. — De resultaten der in 1911 gehouden Sumatra- en Borneo-tabaks-inschrijvingen (oogst 1910). — Het debietrecht op tabak in Nederland.

Id. No. 43. De Soekaboemische Landbouwvereeniging.

Id. No. 44. Voordrachten gehouden door de H.H. H. J. KERBERT en CH. S. LUGT (over het boschwezen), (zie ook No. 45). — Vezelcongres te Soerabaja. Literatuurberichten (vervolg zie ook No. 45). — De toekomst der rubbercultuur in den Congo. — Rubbercultuur in de gefedereerde Maleische Staten.

Id. No. 45. Mr. N. P. van den Berg, 1831—1911, door Mr. F. A. JAS. — Rietbranden op Java, door J. W. RAMAER. — Fabrieksresultaten van een aantal Java-suikerfabrieken gedurende den oogst 1910, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Herziening der koelie-ordonnantie.

Id. No. 46. Geschiedenis van de wetgeving op de suiker in de verschillende productielanden, enz. V. Nederland, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — De bestrijding van het kleverig worden van caoutchouc, door Dr. J. Dekker. — Het Europeesche personeel der Javasche theeondernemingen, door Dr. A. W. NANNINGA. — De havenverbetering van Soerabaja. — Het verbod van rijstuitvoer van Nederlandsch-Indië. — Diamant-industrie te Martapoera en omgeving. — De beteekenis van West-Australië voor Ned. Oost-Indië.

Mededeelingen van het Proefstation voor Thee. *No. XV. 1911.*

Verdere onderzoekingen over een in theeblad voorkomend oxydeerend ferment, door H. L. WELTER.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Deel LXXXIII, 1911. Mei-Juni-afl.*

Eene rentabiliteitsberekening, door H. 's JACOB. — Eenige opmerkingen naar aanleiding van het jaarverslag van de Kamer van Koophandel en Nijverheid te Makasser in 1910, door K. HEIJNE. — Java-suiker. — Schijncijfers. — Bericht omtrent een onderzoekingstocht naar de Uria (Hercules-rivier in Nieuw-Guinea). — Büttnersche kaapstander. — Wat is zwaartekracht? — Hoe onze plantage in Duitsch Oost-Afrika ontstond. — Over de immuniteit van de „Coffea Congensis" var. Chaloti Pierre voor de „Hemileia Vastatrix". — De katoen in Klein-Azië. — De landengte van Tehuantepec en de „Pan-Amerikaansche Spoorweg". — Beteekenis van het ontwouden in de „Far West".

Indisch Militair Tijdschrift. *42e jaarg. No. 9. Sept. 1911.*

De diensthond in Indië, door G. J. TIJMSTRA (vervolg). — Nogmaals iets over op te leggen vergoedingen ingevolge art. 82 der Ind. Comptabiliteitswet, enz., door H. MUSCH. — Een Von Moltke'sche verdediging van onzen Archipel (vervolg). — De vliegmachine voor militair gebruik, door W. J. LUCARDIE (vervolg). — Samenwerking van Infanterie en Artillerie, door G. J. NIJWEIDE. — Enkele beschouwingen naar aanleiding van „Verlofstractementen van officieren vergeleken met die der ambtenaren". — De werkkring van den paardenarts lid der commissie tot aankoop van troepenpaarden, door J. VAN SLOOTEN. — Het Indische snelvuurberggeschut. — Uit de pers. — Enz.

Orgaan der „Indische Krijgskundige Vereeniging". *1911. No. 35.*

Onze intendance-verpleging in oorlogstijd, door den kapitein-intendant J. G. SMIT.

De Macedoniër. Zendingstijdschrift. *Oct. 1911.*
Wat kan, mag en moet de koloniale Regeering doen in het belang van de uitbreiding van het Koninkrijk Gods? — Reizen op Soemba, door D. K. Wielenga.

Zeitschrift für Kolonialpolitik, Kolonialrecht und Kolonialwirtschaft. *Jahrg. XIII, 1911. Heft 10.*
Der Faserkongress mit Ausstellung in Soerabaia 1911.

Bulletin Agricole du Congo Belge. *Vol. II. No. 3. Sept. 1911.*
La main-d'oeuvre à Ceylon, à Sumatra, aux Etats Fédérés Malais et aux Straits Settlements (avec illustrations), par H. Lemaire.

La Revue Jaune. *1re Année. No. 10. 15 Oct. 1911.*
Le traité-sino-hollandais.

Bulletin of the American Geographical Society. *Nov. 1911.*
Explorations in Dutch New Guinea.

Der Tropenpflanzer. *15. Jahrg. Nov. 1911.*
Der Tabakbau in den Vorstenlanden auf Java (Schluss), von Prof. Dr. H. Miehe.

Bulletin du Jardin Botanique de Buitenzorg. *2e Série. No. 1. 1911.*
New or interesting Malayan ferns (3), by Capt. C. R. W. K. van Alderwerelt van Rosenburgh.

Den Haag, 27 November 1911. W. C. Muller.

REGISTER op den XXXIIIsten Jaargang (1911),

A.

Rubriek.		Deel.	Bladz.
r.	Actie en reactie inzake Christelijke propaganda (*Soer. Hbl.*)	1	695
kl.	Adatrechtbundels I en III, door Mr. H. J. Scheuer ...	1	109
kl.	—— II, door id.	1	698
r.	—— Communiqué v. d. Commissie voor het adatrecht	1	556
r.	Adiningrat. Pangeran —, regent van Demak (*Vad.*)	1	804
r.	Affelen van Saemsfoort (C. A.) over de fusie der Ind. bestuurscorpsen (*N.Ct.*)	1	247, 2 970
r.	Agadir. Een Duitsch oorlogsschip te — (Marokko).....	2	1125
r.	Algiers. Beschavingstoestanden in — door Batavus (*Loc.*) ...	2	1405
*	Alston (Leonard). Education and citizenship in India; door Dr. J. H. Kohlbrugge	1	182
r.	Ambten. Waarneming van — in Indië. (*N.Ct.*)	2	1122
r.	Ambtenaarsopleiding. Al of niet opheff. afd. B. te Batavia (*Ind. Kr., Loc.*)	2	1120
r.	—— De advies-commissie in zake —	2	1528
r.	Ambtenaren. Te kort aan —. (*J.-B., N.R.Ct., N.Ct.*)	2	968
*	—— als politierechters	2	1178
r.	—— Candidaat-Ind. — in Indië. (*Vad.*)	2	1650
kl.	Angell (Norman). De groote Illusie	1	116
w.i.	Anthropometrie. Inlandsche —	2	1283
*	Anton (Prof. Dr. G. K.). Leopold II en de wording van den Congostaat	1	149
v.	—— Over officieele onkunde in Duitschland omtrent onze koloniale geschiedenis.	2	932
r.	Apo-Kajans. Tochten naar de — op Borneo (*J.-B., N.Ct.*)	2	1391
*	Approviandeering (De) v. h. Ind. Leger 1840—'65 door W. C. Nieuwenhuyzen.	1	197, 323, 482
r.	Arbeidscontract. Het — in de Az. koloniën, door E. Moresco. (*Bull. de Col. Comp.*)	1	554
r.	Arbeidsinspectie. De — in de praktijk. (*Sum. Post*)...	1	234
r.	Arbeidskrachten. Gebrek aan — en emigratie. (*N.R.Ct.*)	1	92
r.	Arends (P. C.). Het zout in Tapanoeli. (*Ber. en Med. B. B.*)	2	1383
r.	Artsenschool. Een nieuwe — voor Indië. (*N. v. d. D. v. N.-I.*)	1	675
r.	Asahan. De sultan van —. (*L. en V.*)	1	556
r.	—— De beste kolon. politiek d. Mr. C. Th. v. D. (*L. en V.*)	2	955
r	—— Adres der Ver. „Moederland en Koloniën".	2	956
r.	Assam. Een overval op de grenzen van — (Br.-Indië). (*Hbl., N.R.Ct.*)	1	804

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Assam. Mislukte expeditie naar —. (*India*).	2	948
r.	Assistenten. Aanvallen op — ter Oostk. v. Sumatra. (*S.-P., N.R.Ct.*)	1	235
r.	Atjeh. Alweder een flink dwangarbeider in —. (*N.Ct.*)	1	107
r.	—— Een groot feit in de pacificatie van —; de Tiro-bende gevat. (*N.Ct.*)	1	267
r.	—— Vragen over —, door den hr. de Stuers. (*Hand. S.-G.*)	1	682
*	—— Schetsen uit —, d. H. T. Damsté.	1	850, 2 996
r.	—— De toestand in —. (*N.Ct.*).	2	966
r.	—— De — -kroniek der *N.Ct.*	2	1125
r.	—— Onderwijs noodig in —, ook voor meisjes. (*N.Ct.*).	2	1272
r.	—— Noodlottige gebeurtenissen in —. (*N.Ct.*)	2	1553
r.	—— Het gezonde binnenland van —. (*N.Ct.*)	2	1667
r.	Atjehers. Gematigd optreden van —. (*J.-B., N.Ct.*).	1	807
v.	Atjehsche onderhoorigheden; verklaringen	1	225
r.	Australië. De Java- — lijn. (*N.R.Ct.*)	1	359, 692
r.	—— West- — en onze handel, d. E. G. Semmens. (*N.R.Ct.*)	2	1664
r.	Australische (De) vloot. (*N.R.Ct.*).	2	1266

B.

r.	Baai. Een — ontdekt op Java's Zuidkust. (*Bat. Nbl.*)	2	1403
r.	Bacovencultuur. De — in Suriname. (*Hbl., N.R.Ct.*)	1	238
r.	—— De — in Suriname geholpen door de U. F. Cy. (*Vad.*)	1	552
r.	—— Kwijtschelding van voorschotten a. d. —. (*Bijl. Hand.*).	2	1523
kl.	Baesler-Archiv. Bd. 1 Heft 3 en Beiheft 1.	2	1133
kl.	—— Bd. 1, Heft 2 en 6; d. Dr. H. H. Juynboll.	2	1675
r.	Bakhuizen van den Brink (C. R.). Wat mag Indië van Nederland verwachten?	1	361
r.	Balata-industrie. (De) in Suriname. (*N.R.Ct.*).	2	1547
r.	Ballot (J.). De zelfbesturen buiten Java en M.	2	1668
r.	Bananen-cultuur. (*Petermanns Mitt.*).	2	1101
kl.	Barois (Julien). Les irrigations en Egypte.	1	395
kl.	Bataks. Kijkjes in het huiselijk leven der — d. Prof. C. A. v. Ophuysen.	1	391
r.	Bedevaart. Pestbestrijding en —. (*Vad.*)	2	1106
r.	—— De — naar Mekka in 1910/1911.	2	1640
r.	Bedrijven. De neven— v. d. Javaan, door T. J. Bezemer. (*Tijdschr. E. G.*).	2	1101
r.	Begrooting. Aanteek. o. d. Ind. — v. 1912. (Uitg. *M. en K*)	2	1548
r.	Belangstelling in de publieke zaak. (*N.R.Ct.*)	2	1662
*	Bengalen 1758—1761 d. N. Macleod.	2	1206
r.	Benzine. Uitvoerrecht op —. (*Bijl. Hand.*).	2	1524
r.	Berg (Mr. N. P.). 80 jaar geworden.	2	1661
r.	Beri-beri. Verzuurde rijst en —, d. Dr. J. H. F. Kohlbrugge.	1	528
r.	Bervoets (Dr. H.) over Inlandsche verplegers. (*Loc.*)	2	1637
r.	Bestuur. Fusie der Ind. —'s corpsen. (*N.Ct.*).	1	247
r.	—— Reorganisatie van het Binn. — d. E. Jellesma. (*N.Ct.*)	1	356
*	—— De voorgen. reorg. van het Binn. — in N.-I., d. R. Boele.	1	639, 2 1069
r.	—— Veranderde —'s indeeling in de „Groote Oost". (*Vad.*).	1	691

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
	Bestuur. Overheerschers en overheerschten, door F. W. A. L. de Nijs.	2	1441
*	—— De plannen tot desorganisatie v. h. Binn. —, d. Mr. A. v. Gennep.	2	1585
*	Bestuursacademie. De Ned.-Indische — te 's Hage, d. een belangstellende.	1	616
r.	—— De Ind. —. (*Vad.*).	1	696
r.	—— De — in 1909—'10. (*Onderw.-versl.*).	2	1248, 1408
r.	Bestuursorganisatie. De komende —. (*Loc.*).	2	1121
r.	Bestuursreorganisatie. De voorgestelde —. (*K. W., N.R.Ct.*).	2	1524
*	Bestuurswezen. Voorbereid. eener reorg. v. h. —, d. J. E. de Meyier.	2	1355
v.	—— De reorg. v. h. —; lezing Res. Engelenberg.	2	1518
w.i.	Betz (W. A.). Over karakter en degeneratie.	2	1280
r.	Bevooroordeeld optreden tegen den Islam. (*N.R.Ct., J.-B., Loc.*).	2	1107
r.	Bezemer (T. J.). De economie der Jav. dessa. (*Tijdschr. Ec. Geog.*)	1	244
r.	—— Landbezit en gedwongen diensten. (*id.*)	1	385
r.	—— Landbezit en Inl. landbouw. (*id.*)	1	814
r.	—— Over de nevenbedrijven v. d. Javaan. (*id.*)	2	1101
r.	—— Verband tusschen taalstudie en ethnologie.	2	1638
*	Bibliographie (Maandelijksche —, door C. W. Muller).	1	145, 289 433, 577, 721, 857; 2 1008, 1153, 1297, 1437, 1581, 1705
w.i.	Billiton. De — maatschappij in 1909—1910.	1	276
r.	—— Koelie-onlusten op —. (*N.Ct.*).	1	389
r.	—— Ongeregeldheden op —. (*Hbl., Bat. Nbl.*).	1	551
*	——Moet de concessie der — Mij. verlengd worden?	2	1192
v.	Bima (Gouv. Celebes). Suppl. contract.	2	935
r.	Blinden-Instituut. Het — te Bandoeng. Jaarversl.	1	388, 2 1544
r.	Boeddhisme. Het — en zijne verspreid. ook in Eur. (*N.Ct.*)	1	534
*	Boeka (P. C. C. Hansen Jr.). De welvaart van Indië.	2	1501
r.	Boekjes voor hoofden in Kameroen. (*N.Ct.*).	1	536
*	Boele (R.). De voorgen. Reorg. v. h. B. B. in Ned.-Indië.	1	639, 2 1069, 1528
v.	Boeloengan (Z.- en O.-Borneo), verklaring	1	229
r.	Boengkoe. Noord— op Oostk. Celebes. (*Vad.*).	1	98
v.	Boenoet (West-Borneo). Verklaring.	1	227
r.	Bolaäng-Mongondou (Menado), door E. J. Jellesma.	2	1103
w.i.	Bombay (The) Burmah Trading Corporation.	1	706
kl.	Boot (J. C.). Aank. deel III Handb. Suikerc. v. Pr. Geerligs.	2	1673
kl.	Borel (Henri). „Het daghet in den Oosten".	1	270
w.i.	Borneo Company Lim.	1	274
v.	Bôrô-boedoer. Het onvoltooide Boeddha-beeld van den —.	2	1376
r.	Boschbeheer. De inl. bevolking en geregeld —. (*Tectona*).	1	260
*	Boschbezit. Eene bijdrage tot de beteekenis v. o. tropisch —, d. H. J. Kerbert.	2	1032
*	Bosschen. De instandhouding der — op de Buitenbezitt., J. K. H. Schultz van Vlissingen.	1	293
*	—— Invloed der — op klimaat en regenverd., d. H. ten Oever.	2	861
v.	Boschwezen. De caoutchouc, getah-pertja en kina geteeld d. h. —.	1	349
r.	—— Betrouwbaarheid van offic. verslagen o. h. —. (*Ind. Merc.*).	2	1383

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Boschwezen. Aankap in eigen beheer niet geheel door het —. (*Tect.*)	2	1398
r.	—— Het — op de Buitenbezittingen. (*J.-B.*).	2	1532
*	Bouma (Mr. G. N.). De magistr.-rechtspr. i. h. ressort v. d. R. v. J. te Padang.	2	1178
v.	Boy-scouts voor Ned.-Indië, door A. de Braconier.	1	517
v.	Braconier (A. de). Boy-scouts voor N.-I.	1	517
*	—— De wondere sage.	1	572
*	—— Gouverneur H. N. A. Swart.	1	581, 725
kl.	Brazilië, een reis d. e. Java-planter, G. Elink Schuurman Gzn.	1	832
v.	Britsch-Indië. Hindoe- en Mohammedanen-twisten.	1	223, 367
r.,	—— De Savarkar-zaak voor het scheidsgerecht.	1	535
r.	—— Samenzweerders in —. (*India, N.R.Ct.*).	1	803
r.	—— Overval in Assam; tocht n. d. Dihong. (*India, Hbl.*, enz.).	1	804
r.	—— Hollandsche monumenten in —. (*Bull. Ned. O. B.*).	2	1111
v.	—— De toebereidselen voor den Durbar te Delhi.	2	1242, 1516
v.	—— Het welslagen van coöperatieve ondernemingen in —	2	1537
r.	——Het Hindoe-vraagstuk in —.	2	1537
*	Britsch-Indiërs. Emigratie van — n. d. Engelsche kolon.	2	1222, 1364
w.i.	Britsche beleggingen in den vreemde.	1	407
r.	Britsch-Japansche (Het) verdrag. (*N.Ct.*).	2	1260
r.	Bron de Vexela (J. L. le), voorz. Alg. Rekenkamer in Ned. †	1	806
r.	Bruinsma (A. E. J.) over brochure Steens Zijnen over Sumatra. (*I. M.*).	2	1383
kl.	Bussy (J. H. de). Handboek v. Cult.- en Handelsondern., 23ste jg.	1	400
r.	Buitenbezittingen. Erfpacht op de —. (*Jav. Ct., Vad., Soer. Hbl.*).	1	812, 2 1115
r.	—— Onbeduidendheid der verslagen over de —. (*J.-B.*).	2	1404
*	Bureaucratie. Indische —, d. Batavus.	2	1608

C.

v.	Calcutta. Onlusten tusschen Hindoes en Mohammedanen te —.	1	223
v.	Caoutchouc. Gouvs. —, getah-pertja- en andere cultures.	1	349
r.	Carthaus (Dr. Emil) over Timor. (*Globus*).	1	101
r.	Cavalerie. De Indische —, bespr. d. Ritm. J. G. Boon. (*Vad.*).	1	813
r.	Celebes. Suiker op —. (*N.R.Ct., J.-B., Hbl.*).	1	97
r.	—— Benting op Noord-Boengkoe genomen. (*Vad.*).	1	98
v.	—— Verklaring van eenige vorsten op Midden- —. (Menado).	1	523
r.	—— Belasting betalen op Midden- —, d. Albert C. Kruyt. (*N.R.Ct*).	2	1534
r.	Cheribon—Kroja. De staatslijn —. (*Pr.-B.*)	2	1643
kl.	China. Denkbeelden v. H. Borel over den vooruitgang in —.	1	272
r.	—— De constitutioneele beweging in —. (*N.Ct., Hbl.*).	1	384
r.	—— De pest in —. (*Hbl.*).	1	533
r.	—— Het opiumvraagstuk in —. (*Vad., India*).	1	546
r.	—— Nederland en —; overeenkomst betr. consuls. (*N.R.Ct.*).	1	818
r.	—— Oproeren in Zuid- —. (*Vad., Hbl.*).	1	820
r.	—— tegenover Rusland. (*N.Ct.*).	2	959
r.	—— en Indië. (*Perniagaän, N.R.Ct., J.-B.*).	2	1254

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	China. Cijfers omtrent de Protest. zending in —. (*N.R.Ct.*)	2	1255
r.	China. De consul. overeenkomst met —. (*Vad.*)	2	1400
r.	—— Overstroomingen en hongersnood in —. (*Vad.*).	2	1406
r.	—— De opstand in Se-tsjoean. (*Hbl.*, *N.Ct.*, enz.).	2	1551
r.	—— De omwenteling in —. (*N.R.Ct.*, enz.)	2	1665
v.	Chineesche (Het) Leger.	1	70
r.	—— leeningen. (*N.R.Ct.*).	1	91
r.	—— steenkool. (*N.Ct.*).	1	92
r.	—— politie. (*Vad.*, *N.Ct.*, enz.).	1	247
r.	—— Het — hospitaal te Batav. met opheffing bedreigd. (*N.Ct.*)	1	362
r.	—— Het — officieuze nieuwsagentschap te Brussel. (*N.Ct.*)	1	382, 542
r.	—— handelsvereenigingen. (*J.-B.*).	1	383
v.	—— Opheffing der — Chineesche hospitalen.	1	661
r.	—— Een — regeeringscommissaris. (*N.R.Ct.*, *J.-B.*).	1	819
r.	—— De — quaestie in Indië. (*M.I.C.P.*).	2	1116
r.	—— Een eerste — credietbank. (*Warna Warta*).	2	1386
r.	Chineesch-Nederlandsch (Het) conflict. (*L. en V.*).	1	541
r.	Chineezen. De — in Indië en de *Revue jaune*. (*N.Ct.*).	1	381
r.	—— De — -quaestie in Engeland. (*N.R.Ct*).	1	697
r.	—— in de West. (*N.R.Ct.*).	2	962
r.	—— De —moord in Mexico. (*Hbl.*).	2	970
r.	—— De — in Indië. (*N.R.Ct.*, *Warna Warta*).	2	1271, 1397
r.	Civiel gezaghebbers, bespr. d. Oud-Res. Schultz v. Vlissingen. (*Vad.*)	2	1650
v.	Cock (Dr. J. K. de) over het onvolt. Boeddha-beeld v. d. Bôrô-boedoer.	2	1376
w.i.	Collette (A. E. R.). Het int. Telegr. kabelnet i. v. m. N.-I. (*Tijdschr. Ec. Geogr.*)	2	987
r.	—— Zending naar N.-I. met den heer Leur.	2	1555
r.	Colonial Institute. Java besproken in het Royal — te Londen. (*Hbl.*).	1	108
r.	Colijn (H.), promotor v. h. N.-I. Landsyndicaat. (*Loc.*).	1	89
r	—— Minister van Oorlog. (*N.R.Ct.*).	1	387
r.	—— Een triumf voor Minister —. Dr. H. Muller ov. —. (*N.Ct.*)	2	1665
v.	Compagnie. Het zegel der Oost-Indische —.	1	68
*	Concubinaat. Huwelijk en —; herinn. v. e. Assistentsvrouw	1	410
v.	Congo. Reorg. der strafrechtspleging in de Belgische —. (*Bull. E. C.*) d. I. A. N.	2	1515
r.	—— Fr.-Duitsche onderh. o. Marokko en Fransch- —. (*N.R.Ct.*)	2	1655
*	Congostaat. Leopold II en de wording v. d. —, door Prof. Dr. G. K. Anton.	1	149
v.	Coöperatieve credietvereenigingen in Britsch-Indië.	2	1520
r.	Corantijn. De — -expeditie in Suriname. (*Hbl.*).	1	105
r.	—— Tocht van Luit. Kayser naar de — geslaagd. (*N.R.Ct.*).	1	677
r.	De — -expeditie gehuldigd.	2	1108
r.	Cornelis (Kapt.-Luit. W.). Ontslagquaestie van —. (*Hbl.*).	2	1112
kl.	Couperus (J. R.) aankondiging van Hunger, Jav. wetten I en III	2	1127
*	Couranten. Twee Bataviasche —, door S. Kalff.	2	1145, 1288
r.	Credietverband. Bepalingen betr. het —.	1	684
r.	Credietwezen. Het Inlandsch — tot Sept. 1910. (Verslag).	1	685
r.	—— Eene centrale instelling voor het Inl. —. (*Vad.*, *J.-B.*).	2	941
r.	Creutzberg (Mr. K. F.) ontw. onteigeningsverord. Partic. Lander.	1	669

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
kl.	Cultuur- en Handelsondernemingen; Handboek, J. H. de Bussy, 23ste j.g.	1	400
r.	Curaçao. Havenplannen voor —. (*N.R.Ct.*).	1	248
r.	Curaçaosche hoeden. Invoer van — te New-York. (*N.Ct.*)	1	94
w.i.	Cutch.	2	1138, 1541

D.

*	Damsté (H. F.). Schetsen uit Atjeh.	1	850, 2 996
w.i.	Debiet van djatihout en staatsaankap.	2	1565
r.	Delftsch (Het) ethnologisch museum. (*N.R.Ct.*).	1	690
r.	Deli. Toestanden in —. (*Vad.*, *N.R.Ct.*, enz.).	1	380
*	Delord (Ph.). Ontfermt u hunner! (vert. d. Mevr. N. v. Kol).	2	1567
r.	Desertie naar Australië. (*N.R.Ct.*).	1	255
r.	Dessa-autonomie. De tooverformule der —, d. C. J. Hasselman. (*O. E.*).	1	376
r.	—— -loemboengs. Mantri's voor het toezicht op —. (*J.-B.*).	1	539
*	—— -dokters. Een en ander over —, door Dr. H. S. Pruys.	2	1200
v.	—— Het Javaansche — -hoofd, d. J. D. de Vries. (*T. B. B.*).	2	1629
r.	—— -verkiezingen. Circ. Dir. B. B. (*Loc.*)	2	1653
r.	Deventer (Mr. C. Th. v.). De beste koloniale politiek. (Asahanquaestie, *L. en V.*).	2	955
r.	Diamant-industrie (De) te Martapoera. (*Hdlsber.*)	2	1653
v.	Dienstpostzegels.	2	1556
r.	Djelat. De landbouwkolonie — nabij Tjiamis. (*Vad.*)	2	969
r.	Djeloetoeng-concessies; broch. J. G. Schlimmer.	1	555
r.	—— (*L. en V.*, *Tijdschr. Nijv. en Lb. N.-I.*, nieuwe broch. Schl., enz.).	1	800
r.	—— Open brief v. d. hr. Schlimmer.	2	1273
r.	—— Artikel v. d. heer K. Heyne.	2	1392
r.	Dijk (P. van) c. m. i. † (*De Ing.*).	2	967
v.	Dompo (Celebes). Suppl. contract.	2	938
v.	Dorssen (Dr. J. M. H. v.). Levensbericht v. Dr. W. ten Rhyne (1647—1700).	2	1084
r.	Draadlooze telegraphie. Mobiele stations voor —. (*Ind. Mil. T.*).	1	687
v.	Duitsch Zuidwest Afrika. Bevoorrechting v. h. gr. kapitaal in —.	1	212
r.	—— Oost-Afrika De centr. spoorweg in —. (*N.R.Ct.*).	2	1109
r.	—— oorlogsschip te Agadir (Marokko).	2	1125
r.	Duitschland als politieke mogendheid. (*N.R.Ct.*).	1	254
v.	—— Offic. onkunde in — betr. onze kol. gesch. (Pr. Anton).	2	932
kl.	Duncan (Pr. Rob. Kennedy). Techniek en wetenschap.	1	558
v.	Durbar. De toebereidselen voor den — te Delhi.	2	1516
r.	Dwang. De contr. J. W. Meyer Ranneft over „Zachten —".	1	104
r.	Dwangarbeider. Alweder een flink — in Atjeh. (*N.R.Ct.*).	1	107

E.

r.	Eekhout (R. A.). Tocht naar Prinsen-Eil. en Djoengkoelon.	1	368
kl.	Egypte. Les irrigations en —, par Jul. Barois.	1	395
r.	—— De Engelschen in —. (*Vad.*, *N.Ct.*).	2	947

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Emigratie. Javanen- — naar Sumatra. (*Sum. P.*).	1	245
r.	—— De — naar de Lampongs. (*Vad.*).	1	817
*	—— van Britsch-Indiërs naar de Engelsche koloniën.	2	1206, 1365
r.	—— van Soendaneezen naar Benkoelen. (*Loc.*).	2	1260
r.	—— naar Sumatra. (Kol. Versl.).	2	1538
r.	—— van Javanen naar de Buitenbezittingen. (*Hbl.*)	2	1646
kl.	Encyclopaedisch Bureau. Afl. der Mededeelingen.	2	1671
w.i.	Engelsche maatschappijen.	1	274
r.	Erfpacht. Aanvragen om — op de Buitenbez. (*N.Ct.*).	1	370
r.	—— op de Buitenbezittingen. (*Jav. Ct.*)	1	812
r.	—— id. (*Vad., Soer. Hbl.*).	2	1115
w.i.	Eykman (Dr. P. H.). Het wet. internationalisme.	2	1682
v.	Erzberger (M.) over „Millionengeschenke" in Duitsch Z.-W. Afrika.	1	212
kl.	Es (L. J. C. van). De Ingenieur in N.-I. no. 4 der uitg. Oost en West.	2	1409
kl.	Ethnographie. Een nieuw tijdschrift over —; Baessler-Archiv.	2	1133, 1675
kl.	Ethnographisch (Het Rijks-) Museum. Catalog. II en III	1	117
r.	—— —— te Leiden; verslag.	2	1639
r.	—— Museum te Delft.	1	690
r.	Ethnologie. Verband tusschen taalstudie en —.	2	1638
r.	Europeanen. Het pauperisme onder de —. (*N.R.Ct.*).	1	370

F.

*	Falck (Mr. A. R.) en zijne vastlegging v. o. aanspr. op Borneo, d. P. H. v. d. Kemp.	1	1
*	Feuilleton. De wondere sage, door A. de Braconier.	1	572
*	—— Op 't land Tjiwaringin, door F.	1	711
*	—— Twee Bataviasche Couranten, door S. Kalff.	2	1145, 1288
*	—— De toovenaar, door Ed. Kühr.	2	1694
c.	Fokkens (F.). Brief n. a. v. revue 1910 II bl. 1395.	1	560
*	Fokker (Dr. A. A.). Iets over de uitspraak van het Maleisch.	1	625
kl.	—— Aank. v. C. Spat, Maleische taal, 2e druk.	2	981
kl.	Fotographie. Raadgever voor hen die de — beoefenen, d. L. David-Nell.	2	1416
r.	Financiën en bestuur; art. van „Opmerker" in de *Loc.*	1	554
*	Fransch (Een) Protectoraat door H. H. van Kol.	1	437
r.	—— West-Afrika. (*Tijdschr. N. en Lb. N.-I.*).	1	50
r.	Fransche (De) troepen in Wadai. (*Hbl.*).	1	106
r.	Freiburger (De) Molukken-expeditie. (*Vad.* en *N.R.Ct.*).	2	941
r.	Fusie der Indische bestuurscorpsen. (*N.Ct.*).	1	247

G.

*	Gagern (von) Uit het Indisch journaal v. Generaal — d. J. H.	2	1427
r.	Gajoeweg (De) bespr. in de reisbr. v. Van Kol en verded. d. Hoedt. (*Loc.*).	2	1099

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Gemaatregel. Nog meer —. (*Vad.*)	2	1670
r.	Gemeenteraden in Indië. (*Bat. Nbl., J.-B., N.Ct.*).	1	694
*	Geneeskundigen. Het vraagstuk der hulp- — in N.-I., d. Dr. F. v. Haeften.	1	748
v.	Gennep (Mr. A. van). Taalonderwijs o. d. Inl. scholen. (*N.R.Ct.*).	1	233
*	—— Het inlandsch rechtsleven op Java en Madoera.	1	299
v.	—— over rechtsbijstand door kantja's.	1	519
kl.	—— over de bespr. v. Adatbundel II door M. Scheuer.	1	825
kl.	—— aankondiging van Formulierb. v. d. Inl. Rechtspl. v. Mr. Hekmeyer.	2	974
v.	—— Nog eens over het inlandsch rechtsleven op Java.	2	1378
*	—— De plannen tot desorganisatie van het B. Bestuur.	2	1585
r.	Gevangenisleven. Uit het —, door H. C. G. (*Loc.*).	1	800
r.	Gide (Ch.). Over den strijd tegen het opium. (*Rev. éc. int.*).	1	100
v.	Goenoeng Taboer (Z.- en O.- Afd. v. Borneo). Verklaring.	1	228
*	Goudindustrie. Vroegere inl. — i. d. Lebongstreek, d. P. Hövig (*met kaartje*)	2	1598
*	Grashuis (Mr. G. J.). Over het Javaansch als studievak en als examenvak.	2	1013, 1157
r.	Greshoff (Dr. M.). Gedenkteeken voor —.	2	949
r.	Grond. Over den — van Java, d. Dr. E. C. Jul. Mohr. (*Teysm.*)	2	965
r.	Grondhuurpolitiek. Kentering i. d. — der suikerfabrieken. (*Loc.*).	2	940
*	Grondhuurprijs. Vastell. v. d. — op Java, spec. m. h. o. o. d. suikerfabr., door Dr. J. F. H. Kohlbrugge.	1	307
r.	Grondhuurprijzen bij de suikerindustrie. (*Vad.* en *J.-B.*)	2	967, 1113
r.	Grondmonsters van houtvesterijen, d. Dr. E. C. Jul. Mohr. (*Tectona*).	1	686
r.	Grondverhuur. Regeeringsbemoeienis met —, d. Mr. P. Maclaine Pont. (*N.Ct.*).	1	667

H.

kl.	Haan (Dr. F. de). Priangan 2e deel, door H. B.	1	827
*	Haeften (Dr. F. W. van). Het vraagst. der hulpgeneeskundigen in N.-I.	1	748
r.	Handel. Twee afdeelingen ter inlichting over den —.	2	1644
r.	Handelsschool. Een — in Ned.-Indië. (*Soer. Hbl.*).	1	261
*	Hansen (P. C. C.) Jr., zie Boeka.		
r.	Hart (Sir Robert) †.	2	1553
r.	Hasselman (C. J.). De tooverformule der dessa-autonomie. (*O. E*).	1	376
r.	Havenwerken te Belawan en in de Aroe-baai. (*Vad., Loc.*).	2	1270
w.i.	Heek (J. G. B. van). De geologie van Lombok. (*Jb. Mijnw.*).	1	562
r.	—— Loodertsvoorkomen op Lombok (*Jb. Mijnw.*).	2	1540
kl.	Hekmeyer (Mr. F. C.). Formulierboek voor de Inl. rechtspleging, 2e dr.	2	974
*	Hering (F. C.). Java's weervermogen tegen een buitenl. vijand.	1	192
r.	Heutsz (P. J. F. van). Vooruitgang of achteruitgang. (*T. B. B.*).	2	1110
r.	Hindoe-vraagstuk (Het) in Britsch-Ind. (*Rev. ec. Int.*).	2	1537
r.	Hissink-Snellebrand (Mevr. L. J.). Over jonge vrouwen-scholen.	2	1540

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Hollandsche monumenten in Britsch-Indië. (*Hbl.*).	2	1111
r.	Hoogere Burgerscholen. Afschaffing der overgangsexamens.	1	260
r.	—— —— Behaalde punten op de eindexamens. (*Het Onderwijs*).	2	961
r.	Hoogere Burgerschool (Een) te Bandoeng. (*Pr.-B.*).	1	378
r.	Houtexploitatie op het eiland Simeuloeë. (*N.Ct.*).	1	88
r.	Houthandelaars. Het gouvernem. en de partic. —. (*Hbl.*)	1	97
r.	Houtvesterijen. Grondmonsters van —, d. Dr. Jul. Mohr. (*Tect.*).	1	686
*	Hövig (P.). De vroegere inl. goudindustrie i. d. Lebongstreek....	2	1598
*	Huishuurindemniteit. Vrije woning of —, d. H. T. N. Taylor Kraay.	1	634
kl.	Hunger (J. D.). Javaansche wetten I en III, d. J. R. Couperus.	2	1127
*	Huwelijk en Concubinaat. Herinneringen v. e. Ass.-vrouw....	1	410

I.

r.	Immigratie in Zuid-Afrika niet gewenscht. (*N.R.Ct.*).	2	1106
w.i.	Imperial Institute (Het) te Londen.	1	123, 528
r.	Inboorlingenpolitiek. Een teer punt i. o. —. (*Loc.*).	2	1394
r.	Indië. Op weg naar zelfstandigheid van Ned.- —. (*Loc.*).	1	90
r.	—— Spoorwegen naar —. (*Hbl.*, *N.Ct.*).	1	96
r.	—— Wat mag — van Nederland verwachten? d. C. R. Bakh. v. d. Brink.	1	361
r.	—— in de Tweede Kamer; staatk. brief v. E. (*Loc.*).	1	375
r.	—— Vooruitgang in —. (*N.Ct.*, *Bat. Nbl.*).	1	696
r.	Indische (De) Kroniek, een nieuw blad, red. D. M. G. Koch.	1	688
r.	—— jongens. De opleiding der —. (*Loc.*).	1	373
r.	Indo-China. Toestanden in —; rapport Violette.	1	690
r.	—— Dr. Hendr. P. N. Muller over Fransch —. (*Econ.*).	2	950
kl.	Indochine (L') française, p. Russier et Brenier.	2	1275
r.	Indo's. Het samenhokken van — in Nederland. (*Soer. Hbl.*).	1	807
r.	Indramajoe-West. Terugkoop van het land —. (*N.Ct.*).	1	257
kl.	Ingenieur. Feestnummer van „De —", 25-jarig bestaan....	1	392
kl.	—— De — in Ned.-Indië, d. L. J. C. v. Es; (no. 4 Inf. *O. en W.*)	2	1409
*	Inlanders. Worden de — door onderwijs goede burgers v. d. Staat? door Dr. J. F. H. Kohlbrugge.	1	182
r.	—— naar Brussel; zelf zien en hooren. (*N. Ct.*).	1	255
v.	—— bij den dienst v. h. Boschwezen, door S. Ritzema v. Eck.	1	346
r.	—— en Chineezen op de H. B. S.	2	961
r.	—— De positie van genaturaliseerde —. (*Indol.bl.*)	2	1658
r.	—— Voor- of achteruitgang van —? door P. J. F. v. Heutsz. (*T. B. B.*).	2	1110
r.	—— in betrekkingen van Europeanen; een gew. beginselquaestie. (*J.-B.*)	2	1407
*	Inlander-vraagstuk (Het) in N.-I. v ec. standp., d. Tideman...	2	1301
r.	Inlandsch ambtenaar. Een actief —. (*N.Ct.*).	1	95
*	—— rechtsleven (Het) op Java en Mad.., d. Mr. A. v. Gennep.	1	299, 2 1378
r.	—— Reglement. Wijziging van het —. (*N.R.Ct.*, *J.-B.*).	1	545
kl.	—— —— (Het) door Mr. D. Rutgers.	2	1679
r.	—— bestuurselement. Uitbr. van het —. (*Loc.*).	1	671

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Inlandsch volksrecht. Erkenning van het —. (*N.R.Ct.*)	1	694
r.	Inlandsche vereenigingen. (*Loc.*).	1	99
r.	—— kunstnijverh. in Indië. (*Hbl.*, *Het Huis O. en N.*, *N.R.Ct.*)	1	235
r.	—— ambtenaarsweduwen. Voorstel v. e. Javaan omtr. —. (*Loc.*)	1	387
r.	—— Gemeenteordonnantie herzien. (*N.Ct.*).	1	388
r.	—— hoofden. Boekjes voor —, in Kameroen toegepast.	1	536
r.	—— kinderen op Europ. scholen; gewijz. bepalingen. (*Vad.*)	1	546
r.	—— rechtsschool (De); verslag. (*N.R.Ct.*).	1	552
r.	—— —— Verklaring v. h. geringe bezoek. (*N.R.Ct.*, *L. en V.*).	2	942
r.	——rechtskundigen. De toekomst der —. (*N.Ct.*, *J.-B.*).	2	1253
r.	—— meisjes. Onderwijs aan — te Bandoeng. (*J.-B.*)	2	1536
r.	—— verplegers, d. Dr. H. Bervoets. (*Loc.*)	2	1637
w.i.	Instituut. Het „Royal Col. Institute" te Londen.	1	403
w.i.	Internationalisme. Het wetensch. —. (wet. en lett.)	2	1682
r.	Invoerrechten. Het N.-I. tarief van —, bewerkt d. A. Verkerk. (*Het transp. en verk.*).	1	689
*	Irrigatie. De uitk. v. h. Welv.-Onderzoek op Java VIIa.	1	499, 643, 774, 2 906
r.	—— -werken in Menado, door E. J. Jellesma. (*N.Ct.*)	2	1649
kl.	—— Nogmaals — en landbouw op Java, broch. J. Nuhout v. d. Veen.	2	1411
r.	Islâm. De — in Engeland. (*Vad.*).	1	246
kl.	—— Nederland en de —, vier voordr. v. Prof. Dr. Snouck Hurgronje.	2	976
r.	—— Bevooroordeeld optreden tegen d. —. (*N.R.Ct.*, *J.-B.*, *Loc.*)	2	1107
r.	—— De — in Rusland. (*N.R.Ct.*)	2	1254

J.

r.	Jaarmarkt-tentoonstelling. De 2de te Kota-Radja. (*N.Ct.*)	2	964
r.	Jacob (Mr. H. 's) over djeloetoeng-zaken. (*Tijdschr. N. en Lb. N.-I.*)	1	801
r.	Jannette Walen (J. P.) 80 jaar. (*Loc.*, *J.-B.*)	2	1112
r.	Japan. Engeland en — in zake leening en inv.-rechten. (*Hbl.*)	1	252
r.	—— Het socialisten-proces in —. (*N.R.Ct.*)	1	253
r.	—— Buitenl. politiek; antipathie tegen Amerika. (*Vad.*)	1	254
r.	—— Javasuiker in — geboycot. (*Vad.*)	1	368
r.	—— De zgn. Javasuiker-boycot in —. (*N.Ct.*)	1	676
r.	—— Arbeidstoestanden in —. (*N.R.Ct.*)	2	945
r.	Japansche. Het Britsch- — verdrag. (*N.Ct.*)	2	1260
r.	—— spionnen. (*N.R.Ct.*, *J.-B.*, *Vad.*)	2	1388
r.	Jasper (J. E.) lezing over het Inl. Onderwijs. (*Ind. Gen.*)	1	231
r.	Java. Godsdienstige beweging op —. (*K.W.*, *N.Ct.*)	1	88
r.	—— Reclame voor —. (*Loc.*)	1	90
r.	—— Een gunstig Engelsch oordeel over —. (*Hbl.*)	1	108
*	—— 's weervermogen tegen een buitenl. vijand, d. F. C. Hering.	1	192
r.	—— -Australië-lijn. Aangevr. subsidie. (*N.R.Ct.*, *Hbl.*)	1	359, 692
*	—— 's weerbaarheid is Java's behoud, door R. M. Noto Soeroto.	2	895
r.	—— Over den grond van —, door Dr. E. C. Jul. Mohr. (*Teysm.*)	2	965
r.	—— -Siam-lijn (De) der K. P. M. (*Deli-Ct.*)	2	1112

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Java's Zuidkust. Een baai ontdekt aan —. (*Bat. Nbl.*)	2	1403
r.	—— -Australië-lijn. Mem. v. Antw. 1ste Kamer.	2	1403
r.	—— in de weegschaal. Engelsch artikel over Java. (*Loc.*)	2	1404
r.	Javaan. Een — over „titels en gezag". (*Loc.*)	1	103
r.	—— Een interview met een —. (*Hbl.*)	2	944
*	Javaansch. Hooger onderwijs i. h. —, d. R. M. Noto Soeroto.	1	312
*	—— Het — als studievak en als examenvak, d. Mr. G. J. Grashuis.	2	1013, 1157
r.	Javaansche adel. (*Loc.*)	1	103
r.	—— dessa. De economie der —, d. T. J. Bezemer. (*T. Ec. Geogr.*)	1	244
r.	—— reserve-officieren. (*Av.-P.*)	1	255
kl.	—— volk. Gedachten over en voor het —, d. wijlen R. A. Kartini	2	1131
r.	Javanen-kolonies in Deli. (*De Contr.* en *Deli-Ct.*)	1	802
w.i.	Javasche Bank. Verslag over het 83ste boekjaar	1	1418, 1560
r.	Jellesma (E. J.). Het onderwijs in de Minahassa. (*Vad.*)	1	233
r.	—— in de *N.Ct.* over reorg. B. B.	1	356
v.	—— De Talauer-eil. (Menado).	2	1206
r.	Jemen. Ernstige onlusten in Syrië en —. (*N.R.Ct.*)	1	242
r.	—— De opstand in —. (*N.Ct.*, *N.R.Ct.*)	1	365

K.

*	Kalff (S.). Twee Bataviasche couranten.	2	1145, 1288
r.	Kameroen. Een spoorweg in —. (*N.R.Ct.*)	2	1261
r.	Kandanghauer. De commissie voor —. (*Loc.*)	1	89
r.	—— Instructie der — -commissie en critiek daarop. (*Loc.*)	1	672
v.	Kantja's. Rechtsbijstand door —.	1	519
w.i.	Karakter en degeneratie; art. v. Dr. W. A. Betz.	2	1281
r.	Karolinen. Oproer op de —. (*N.Ct.*)	1	258
kl.	Kartini (Raden Adjeng). Door duisternis tot licht, d. H. B.	2	1131
r.	Kaijser (Dr. J. D.). Leprabestrijding met nastine (voordr. *Gen. Ver.*)	1	377
*	Kemp (P. H. v. d.). Mr. A. R. Falck i. z. vastlegging van onze aanspraken op geheel Borneo.	1	1
r.	—— Herst. Ned. gezag in de Molukken. (*Bijdr. T. L. en V.k.*)	2	971
*	Kerbert (H. J.). Bijdrage t. d. beteek. v. h. Tropisch Boschbezit.	2	1032
v.	Kielstra (Dr. E. B.). Geregelde stoomv.-diensten in N.-I. (*Tijdschr. Ec. Geogr.*)	2	1092
r.	Kielstra (Mr. J. C.). De grondhuur v. suikerfabrieken. (*Tijdschr. B. B.*)	2	1386
r.	Kitchener (Lord) naar Egypte. (*Hbl.*, *India*).	2	1250
r.	Kock (Jhr. W. H. W. de). De heldendaad van Lebak.	1	823
r.	Koeliegebrek en poenale sanctie (oud-Deliaan in *N.Ct.*).	1	86
r.	—— quaestie. De *Loc.* over de —; assistenten veelal de schuld.	2	1098
r.	—— -werving op Java voor buiten 's lands. (*Vad.*, *Loc.*, enz.)	2	1104
r.	—— —— op Java. (*N.R.Ct.*, *Pr.-B.*, *Loc.*)	2	1259
r.	Koelie-ordonnanties. Wijziging —. (*Jav. Ct.*, *I. M.*)	2	1661
r.	Koelies. Vrije — in Atjeh. (*N.Ct.*)	1	86
r.	Koeto-Ardjo. 40-jarig jubileum v. d. Regent v. —. (*N.Ct.*)	1	80
r.	Koffie. Staats — -cultuur af te schaffen. (*Loc.*)	2	1396

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
*	Kohlbrugge (Dr. J. F. H.). Worden de inl. d. ons onderw. goede burgers v. d. Staat?	1	182
*	—— Vastst. v. d. grondhuurpr. op Java (v. d. suikercultuur).	1	307
r.	—— Brochure over verzuurde rijst en beri-beri.	1	526
*	Kol (H. H. van). Een Fransch protectoraat.	1	437
kl.	—— Nederl.-Indië in de Staten-Generaal 1897—1909.	1	834
r.	—— in zijn reisbrieven over de reorg. der Vorstenlanden. (*Loc.*).	2	1533
r.	Kol (Mevr. Nellie van). Draagt elkanders lasten. (*Vad.*)	1	83
*	—— Over leprabestrijding; broch. Delord.	2	1567
r.	Kolff (Mr. J. A. C.). Toelichting wetgev. mijnb.k. opsp. (*Tijdschr. N. en Lb. N.-I.*)	1	549
r.	Koloniaal Instituut (Het) en samenwerking, d. Dr. E. Jul. Mohr. (*Teysm.*)	2	946
r.	—— —— De plaatsing van het — te Amsterdam. (*Hbl.*)	2	1123
r.	—— Museum. Prijsvr. geschied. wetensch. onderzoek N.-I.	2	949
kl.	—— —— Bulletin no. 48. Verslag over 1910.	2	1416
r.	Kolonie. De mislukte landbouw- — Tjibogo. (*Loc.*)	2	1260
kl.	Kooy (M. C.) -van Zeggelen. De Hollandsche vrouw in Indië.	1	119
kl.	—— Jong Java's lief en leed, 2e dr.	1	120
r.	Koperwerk. Gegoten — van Java en Sumatra, d. Joh. F. Snelleman. (*Het Huis*).	2	1399
r.	Kruyt (Alb. C.). De slavernij in Midden-Celebes. (*O. E.*)	1	256
r.	—— Belasting betalen op Midden-Celebes. (*N.R.Ct., R.-Z.*)	2	1534
*	Kühr (Ed.). De Toovenaar.	2	1694
v.	Kunstnijverheid. De inlandsche — in Indië. (*Hbl., Het Huis, N.R.Ct.*)	1	235
r.	Kwijtscheldingen van een pachtschat aan Phoa Tjin Thae, enz. (*Bijl. Hand.*)	2	1249

L.

r.	Lamminga (A. G.). Bezwaren tegen exploit.-cijfers Soerab. haven. (*De Ing.*)	1	679
r.	Lampongs. De emigratie naar de —. (*L. en V., Vad.*)	1	80, 817
*	Lamster (J. C.). De veiligheid v. personen en goederen op Java en Politie-org.	2	1462
*	—— Overzicht versl. landr. werkz. 1908/'09.	2	1614
*	Lebongstreek (Sumatra). Kaartje.	2	1600
r.	Landbezit en gedwongen diensten, d. T. J. Bezemer. (*Tijdschr. Ec. Geogr.*)	1	385
r.	—— en inl. landbouw, door id. (*id.*)	1	814
r.	Landbouw. Kleinbedrijf in den Inl. —, d. F. J. Couwenberg. (*Tijdschr. B. B.*)	1	688
r.	—— Koloniale — -tentoonstelling te Deventer.	2	1394
r.	—— Korte berichten voor —, Nijv. en Handel, uitgegev. d. Dept. v. —.	2	1541
r.	—— -fanatisme (n. a. v. art. R. A. v. Sandick i. d. *Ing.*)	2	1642
*	Landrentebelastingwerkzaamheden 1908/'09, d. J. C. Lamster.	2	1614
r.	Later (J. F. H. A.) over de regeering t. o. v. de gemeenten. (*Soer. Hbl.*)	1	530
r.	—— Een en ander u. Midden-Java; de Solo'sche rijksraad. (*Id.*)	1	537

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Leeuwin. Austral. tijdschrift, getiteld „The —". (*Neerlandia*).	1	674
*	Leger. De approviandeering v. h. Ind. — 1840—1865, d. W. C. Nieuwenhuyzen.	1	197,323,482
r.	—— Geen reorg. volg. de denkb. v. overste Hering. (*Bat. Nbl.*)	1	363
*	Leopold II en de wording v. d. Congostaat, d. Prof. Dr. G. K. Anton.	1	149
r.	Leprabehandeling met nastine, d. Dr. J. D. Käyser. (*Gen. Ver.*)	1	377
		2	1571
*	—— met chaulmogra-olie. (Artikel Delord).	1	91, 371
r.	Liberia. De republiek —. (*Vad., Hbl., N.R.Ct.*)	2	1657
v.	Lindequist (Von). Aftreden v. d. Duitschen Kol.-Secr. —.	2	953
r.	Lingen (Dr. W. van). De reorg. der Prot. kerk in N.-I.	1	526
v.	Loewoe (Celebes). Afstand van aanspraken op Bada.	1	562
w.i.	Lombok. De geologie v. —, d. J. G. B. van Heek. (*Jb. Mijnw.*)	2	1540
r.	—— Loodertsvoorkomen op —, d. id. (*id.*)	2	1385
r.	Lulofs (C.). De nieuwe politiek op Timor. (*Tijdschr. B. B.*)		

M.

r.	Maclaine Pont (Mr. P.) over grondverhuur. (*N.Ct.*)	1	667
*	Mac Leod (N.). Uit de gesch. der O. I. C.; G. G. Mossel V. Malabar, Soerate en Perzië.	2	1072
*	—— Idem VI Bengalen (met kaartje).	2	1206
*	Magistraatsrechtspraak binnen het ressort v. d. R. v. J. te Padang, d. Mr. Bouma.	2	1178
r.	Malang. Een plaatsel. raad voor —, d. O. P. Hondius. (*Ind. Kr.*)	2	1257
r.	Malaria te Semarang. (*Loc.*)	1	246
w.i.	Malaria-muggen en Azollen.	2	1139
*	Maleisch. Iets over de uitspraak v. h. —, d. Dr. A. A. Fokker.	1	625
r.	Maleische benamingen voor nieuwe vindingen. (*Vad.*)	2	950
v.	Mardi Kenjo. Inl. meisjesschool te Soerabaja.	2	1081
r.	Marine. Onze — in N.-I.; de Minister v. M. over een artillerievloot.	2	1533
r.	—— Een ernstig ongeluk op de „Hertog Hendrik". (*Hbl., N.R.Ct.*)	2	1553
r.	Marokkaansch (Het) gevaar. (*Hbl., N.R.Ct.*)	1	809
r.	Marokko. De Fransch-Duitsche onderh. over — en Congo. (*N.R.Ct.*)	2	1655
r.	Martens (L. A.), gewezen President v. d. Alg. Rekenk. in N.-I. †	1	102
r.	Mekka. De bedevaart naar — (Moh. jaar 1328). (*N.R.Ct.*)	1	365
r.	—— Id. 1910/1911 (Oranjeboek).	2	1640
*	Melaatschen. De — op Maré (Nieuw-Caledonië).	2	1567
v.	Menado. Verklaringen van eenige vorsten op Midden-Celebes.	1	523
r.	—— Irrigatiewerken in —, d. E. J. Jellesma. (*N.Ct.*)	2	
kl.	Meulen (Dr. A. J. v. d.) en M. ten Bouwhuis. Platen-atlas.	2	986
r.	Mexico. Chineezen-moord te Torreon in —. (*Hbl.*)	2	970
r.	Meyer (J. J.), redacteur overzicht Inl. en Chin. pers in de *N.R.Ct.*	2	952
*	Meyier (J. E. de). De goud- en zilvermijn Salida ter S. W. K. (met schets).	1	28

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
*	Meyier (J. E. de). Een teer punt in onze inboorlingenpalitiek.	1	769
*	—— Voorbereiding eener reorganisatie v. h. bestuurswezen in N.-I.	2	1355
r.	Mijnbouwkundige opsporingen in N.-I., toel. Mr. Kolff. (*T. Nijv. en Lb. N.-I.*)	1	549
r.	Militaire macht. Inkrimping der — op de Buitenbez. (*Sum. P.*)	1	809
r.	Militieplicht van Ind. jongelui. (*Bijl. Hand.*)	1	540, 2 1664
r.	Minahassa. De onderwijsquaestie i. d. —. (*N.Ct.* br. Viersen).	1	680
v.	Moederland en Koloniën. Tienjarig bestaan der Ver. —.	1	659
r.	—— Aanteekeningen op de Ind. Begrooting voor 1912.	2	1548
r.	Moeriah-trasfabriek. (*E. H.*)	1	390
r.	Mohammedanen. Huwelijken van — in Nederland. (*Vad.*)	2	1115
r.	Moharram-onlusten te Bombay. (*N.Ct.*)	1	367
r.	Mohr (Dr. E. C. Jul.) over den grond van Java. (*Teysm.*)	2	965
r.	Molukken. Gewijzigde toestanden in de —. (*J.-B.*)	1	693
r.	—— Het herstel v. h. Ned. gezag in de —, d. P. H. v. d. Kemp. (*Bijdr. T.-, L.- en V.*)	2	971
r.	Moresco (E.). Het arbeidscontract i. d. Az. koloniën. (*Bull. de Col. Comp.*)	1	554
v.	Mori. Maloewa, Boentoe Batoe en Allah (Midd.-Cel.). Verklaringen.	1	525
*	Mossel (J.). V Malabar, VI Bengalen onder G.-G. —.	2	1072, 1206
kl.	Muinck (M. de). Onteigening in de Ned. koloniën. (Proefschr.)	2	1278
r.	Muller (Dr. Hendr. P. N.) over Fransch Indo-China. (*Econ.*)	2	950
r.	Multatuli-vereering, n. a. v. een artikel v. Jhr. de Kock i. d. *Tijdsp.*	1	823
w.i.	Muntverslag. Het — met betr. tot N.-I.	2	1136
r.	Museum. Het — Prins Hendrik te Rotterdam. (*N.R.Ct.*)	1	84
r.	—— Id. verslag 1910	2	1247

N.

*	Nederburgh (Mr. I. A.). De opleiding v. juristen voor den rechterl. dienst in N.-I.	2	1336
r.	—— Wetgevende kracht voor N.-I. (*N.Ct.*)	2	1531
r.	Nederlandsch-Indië. De rechtspersoonlijkheid van —.	2	1641
r.	Nederlandsch-Indisch (Het) Landsyndicaat. (*Loc.*)	1	89
r.	—e taal (De) en de Inlanders onzer koloniën, d. N. (*N.R.Ct.*)	1	233
r.	Negervraagstuk (Het) in de Vereenigde Staten. (*Vad., N.R.Ct.*)	1	372
r.	Nias. De patrouille Dittrich op —. (*N.Ct.*)	1	380
*	Nieuwenhuyzen (W. C.). De approv. v. h. Ind. leger 1840—1865	1	197,323,482
*	Nieuw-Caledonië. Kaartje van —.	2	1567
r.	Nieuw-Guinea. Overzichtskaart der exp.-Lorentz. (*Mij. t. b. nat.ond.*)	1	82
r.	—— De grensregeling op —. (*N.R.Ct., Bat. Nbl., N.Ct.*)		94, 379
r.	—— Expeditie Moszkowski. (*Loc.* en *T. Aardr. G.*)	1	95
r.	—— Exploratie in Zuid- —. (*J.-B.*)	1	692
r.	—— De Engelsche expeditie naar —. (*Hbl.*)	1	815

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Nieuw-Guinea. Dwars door —; expl. det. Schäfer. (*J.-B.*)	1	815
r.	—— Een tuchtiging op Duitsch —. (*Hbl.*)	1	816
r.	—— Bevolkingsachteruitgang op —; Pastoor v. d. Kolk over —. (*Loc., Java-P.*)	2	1555
*	Nijs (F. W. A. L. de). Overheerschers en overheerschten in N.-I.	2	1441
*	Noto Soeroto (Raden Mas). Hooger onderwijs in het Javaansch.	1	312
*	—— Java's weerbaarheid is Java's behoud.	2	895
r.	—— geïnterviewd in het *Hbl.*	2	944
kl.	Nuhout van der Veen (J.). Nogmaals Irrigatie en Landbouw.	2	1411
r.	Nypels (G.) over de slavernij in N.-I. (*L. en V.*)	2	1256
r.	—— over de verdediging van N.-I.; herinn. 11 Aug. 1811. (*L. en V.*)	2	1268

O.

r.	Observatorium. Jaarverslag 1910 v. h. Magn. Meteor. —.	1	677
r.	Oever (H. ten). De inlandsche bevolking en geregeld boschbeheer. (*Tect.*)	1	260
*	—— Invloed van de bosschen op klimaat en regenverdeeling.	2	861
*	Officieren van gezondheid (Inlandsche) met verlicht examen.	1	769
r.	—— Ontslag van Europ. — v. h. Ind. leger. (*N.R.Ct., J. Ct.*)	1	816
r.	—— Recht van reclame. (*N.Ct.*)	2	1661
r.	—— -verloop b. d. Topogr. Dienst. (*N.Ct.*)	2	1651
r.	Officiersbond (Een). (*Loc.*)	2	1382
r.	Ombilin-mijnen. De Sumatra S. S. en de — in 1910.	1	1399
r.	Onderwijs. Het Middelb. — in N.-I., d. Dr. Tjeenk Willink. (*N.R.Ct.*)	1	99
r.	—— Inlandsch — -quaesties, lez. J. E. Jasper. (*Ind. Gen.*)	1	232
r.	—— De overgangsexamens H. B. S. overgelaten a. d. leeraren.	1	260
r.	—— Iets nieuws op — -gebied. Eigen gesubs. toezicht. (*N.R.Ct.*)	1	682
r.	—— aan Inlandsche meisjes. (*J.-B.*)	2	1536
kl.	Onteigening in de Ned. koloniën. Proefschr. de Muinck.	2	1278
r.	Onvereenigbare betrekkingen. (*N.R.Ct.*)	1	386
kl.	Oorlog. De groote illusie betreffende den —, d. Norman Angell.	1	116
r.	Oost. Veranderde bestuursindeeling in de „Groote —". (*Vad.*)	1	691
r.	Oost-Azië. Machtsverhoudingen in —. (*N.Ct.*)	2	959
r.	Oosterlingen. Het volkskarakter der —. (*J.-B., Bintang*)	1	245
r.	—— Vreemde — niet benoembaar in 's lands dienst.	1	264
w.i.	Openbare (De) werken in Ned.-Indië in 1908.	1	700
r.	Opium. De strijd tegen het —, d. Ch. Gide. (*Rev. Ec. Int.*)	1	100
r.	—— verbruik en koortsepidemie, d. Mr. G. Willinck. (*N.Ct.*)	1	246
r.	—— De strijd tegen h. —; anti- — -bond; sluikerij. (*Hbl., N.Ct.*)	1	258
r.	—— Het — -vraagstuk in China. (*Vad., India*)	1	546
r.	—— -regie in de Straits. (*Hbl.*)	2	959
r.	—— Tegengang van het — -verbruik. (*N.R.Ct.*)	2	1554
r.	—— Onze — -politiek. (*Vad., J.-B.*)	2	1660
r.	—— De — -conferentie te 's Gravenhage.	2	1663
*	Overheerschers en overheerschten in N.-I., door F. W. A. L. de Nijs.	2	1441
r.	Overtochtsreglement (Het) gewijzigd. (*Bat. Nbl.*)	1	537

P.

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
w.i.	Paketvaart. Al of niet gesubs. lijnen der Kon. — Mij.	2	992
r.	Palembang. Welvarend —. (*J.-B.* en *Kol. Versl.*)	1	256
r.	Palmas. Het eiland —; meded. v. d. hr. Van der Toorn. (*Vad.*)	1	808
r.	Pamanoekan- en Tjiassemlanden (De). (*Hbl., Sum.-P., Loc.*)	2	1396
r.	Panama-kanaal. Het —, besproken in *N.R.Ct.* en *Ing.*...	1	84
r.	—— Voorber. der voltooiing. (*N.R.Ct.*)	2	969
w.i.	—— De gevolgen der opening van het —.	2	1685
r.	Pandhuisdienst (De) in 1909. (Verslag, *Loc.*)	1	244
r.	—— Verslag 1910.	2	1552
r.	Pangoengsèn. De kolonie — voor zieke en arme Javanen. (*Loc.*)	1	671
r.	Pan-Indoïsme. „Onco" in het *Soer. Hbl.* over —. (*N.Ct.*)	1	807
r.	Papierfabriek. De eerste — in Ned.-Ind. (*N.Ct., Bat. Nbl.*)	1	85
*	Papieren (Het) régime in Ned.-Indië, met naschrift van J. E. d. M.	1	21
kl.	Pariboga; Soendaneesche sprookjes, verz. d. C. M. Pleyte; d. J. H.	2	973, 1678
r.	Particuliere landerijen. Vraag in het Lagerhuis over de — op Java. (*Vad.*)	1	540
r.	—— Onteigening der —. Ontwerp Mr. K. F. Creutzberg.	1	669
r.	Pauly (Mr. D. L. F. de), oud-President Hooggerechtshof N.-I. †	1	799
r.	Pauperisme (Het) onder Europeanen. (*N.R.Ct.*)	1	370
r.	Pers. De Maleische —, een nieuw doch gestaakt weekblad.	1	527
r.	—— De Inl. en Chin. —; overz. in de *N.R.Ct.*, d. J. J. Meyer.	2	952
r.	—— De Inl. en Chin. — (*K. W., J.-B.*, enz.)	2	1529
r.	Perzië. Rusland en Engeland in —. (*N.Ct., Vad.*)	1	96
r.	—— tegenover de Russ.-Duitsche toenadering en Engeland. (*N.R.Ct., Vad.*, enz.)	1	363
r.	—— Russ.-Duitsche overeenkomst betr. Noord- —. (*N.R.Ct.*)	2	1392
r.	Pest. De — in China. (*Hbl.*)	1	533
r.	—— De — op Java. (*Vad., Hbl., N.R.Ct., N.Ct.*)	1	682
r.	—— -gevallen op Java. (*Hbl., N.Ct.*)	1	823
r.	—— Dr. B. L. van Albada over quarantaine met betr. tot de —. (*Vad.*)	2	963
r.	—— Interpellatie in de Tweede Kamer. (*Loc.*)	2	963
r.	—— -bestrijding en bedevaart. (*Vad.*)	2	1106
r.	—— Offic. cijfers omtrent de — in het Malangsche. (*N.R.Ct., Bat. Nbl.*)	2	1109, 1663
r.	—— De — -bestrijding en de scheepvaart. (*J.-B.*)	2	1117
r.	—— Rattenverdelging en andere maatr. (*M.I.C.P.*)	2	1118
r.	Phosphaatmijnen (De) van Santa Barbara; vragen Kamerlid Hugenholtz.	1	358
kl.	Photographie zie Fotographie.		
kl.	Pleyte (C. M.). Soendaneesche sprookjes, d. J. H.	2	973, 1678
kl.	Poelhekke (M. A. P. C.). Woordkunst.	1	400
r.	Politie. Particuliere — -oppassers ter S. O. K. (*N.Ct.*)	1	93
r.	—— De reorganisatie der — -rechtspraak. (*N.R.Ct., J.-B.*) ...	2	972
*	—— De — -organisatie, d. J. C. Lamster.	2	1462
r.	Portland-cementfabriek op Sumatra. (*Ind. Merc.*)	1	390, 529
r.	Portugeesche koloniën. Slavenhandel in de —? (*N.R.Ct.*)	1	531

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Postspaarbank. De N.-I. — in 1910.	2	1244
w.i.	Post-, Telegraaf- en Telephoondienst (De) in N.-I. in 1909.	2	1284
r.	Praktisch zijn. Laat ons —; (*N.Ct.*) ambten. i. d. v. part.ic.	1	543
kl.	Priangan, d. Dr. F. de Haan, aangek. d. H. B.	1	827
kl.	Prick van Wely (Dr. F. H. P.). Viertalig aanvull. Wdbk., 3e dr.	1	270
r.	Prinsen-eiland en het schiereil. Djoengkoelon. (*N.R.Ct., T. B. B.*)	1	368
kl.	Prinsen Geerligs (H. C.). Handl. Geëmpl. suikerindustrie.	1	557
kl.	—— De rietsuikerindustrie in de versch. landen van productie.	2	1557
kl.	—— Derde deel v. h. Handb. der Suikercultuur; d. J. C. Boot.	2	1673
r.	Prins Hendrik-school. De —. (*Jav. Ct.*)	2	1110
r.	Proefstation. Algemeen — te Salatiga (verslag).	1	553
r.	Protestantsche Kerk. De reorg. der — in N.-I., d. Dr. v. Lingen.	2	953

Q.

kl.	Quintus Bosz (Dr. J. E.). De samenstelling der Indische voedingsmiddelen.	1	830

R.

r.	Raden. De bevoegdheid van locale —. (*Loc.*)	2	1100
r.	—— De locale — -conferentie te Bandoeng. (*Loc.*)	2	1258
r.	—— Afdeelings- — voor bepaalde gebiedsdeelen. (*Loc.*)	2	1654
r.	Ramaer (Mr. J. W.) De bespr. der Jav. Suikerindustrie i. d. 2e Kamer.	1	81
r.	Rambaldo (A. E.). †	2	1268
kl.	Rappard (Jhr. A.). De Toonkunst en hare beoefenaars.	1	401
r.	Rassencongres. Het eerste algemeene — te Londen. (*N.R.Ct*)	2	972, 1269
r.	Razoux Kühr (J. R.). In het Engelsch geschreven pamflet.	2	1406
r.	Receptiegelden, tafelgelden, enz. (*Tijdschr. B. B.*)	2	955
r.	Recht. Sneller — in de Oost.	2	1648
r.	Rechterlijke ambtenaren (De) in N.-I.; uitg. Inf.b. O. en W.	1	833
r.	—— macht. Tractementsverhooging b. d. —. (*N.Ct., J.-B.*)	2	1655
*	Rechterlijken dienst. De opl. v. juristen v. d. — in N.-I., d. Mr. I. A. Nederburgh.	2	1336
v.	Rechtsbijstand door kantja's, d. Mr. A. v. Gennep.	1	519
r.	Rechtskundigen. De toekomst der Inl. —. (*N.Ct., J.-B.*)	2	1253
r.	Rechtspersoonlijkheid. De — van Ned.-Indië.	2	1641
v.	Rechtspleging. Reorg. der straf- — in de Belg. Congo.	2	1515
r.	Rechtsschool. De Inlandsche —; verslag. (*N.R.Ct.*)	1	552
r.	Redjang Lebong. Verslag o. d. goudmijn — in 1910. (*N.R.Ct.*)	1	797
r.	Regentenvereeniging. (*N.R.Ct., Bat. Nbl., Loc.*)	1	817
r.	Regeeringsbeschikkingen. Motiveering van — t. o. v. gemeenten. (*Soer. Hbl.*)	1	530
r.	Reitsma (S. A.). Verantw. v. spoor- en tramw. voor goederenvervoer. (*T. Nijv. en Lb. N.-I.*)	1	83
r.	—— Een H. B. S. te Bandoeng. (*Pr.-B.*)	1	378

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Rembang. Plannen in de residentie —. (*N.R.Ct., J.-B., Loc.*)	1	820
*	Reorganisatie. Voorbereiding eener — van het Bestuurswezen in N.-I., d. J. E. de Meyier.	2	1355
*	Residentiegerecht. Ambt. v. h. O. M. b. h. —, d. H. F. N. Taylor Kraay.	2	1064, 1554
r.	—— en. De nieuwe — ter Oostk. v. Sumatra. (*Hbl.*)	2	1401
r.	—— Het openbaar Ministerie bij de —. (*Loc.*)	2	1554
v.	Rhijne (Dr. Willem ten) 1647—1700, d. J. M. H. v. Dorssen.	2	1084
r.	Rietbranden op Java, bespr. d. Mr. J. W. Ramaer. (*Ind. Merc.*)	2	1659
kl.	Rietsuikerindustrie (De) i. d. verschill. landen v. productie, door H. C. Prinsen Geerligs.	2	1557
r.	Rijstuitvoer. Verbod van —. (*Hbl.*)	2	1542
r.	Riouw. De sultan van — afgezet.	1	386, 547
v.	Ritsema van Eck (S.) over Inlanders b. d. dienst v. h. Boschwezen in N.-I.	1	346
r.	Roll (Dr. H. F.). Het aftreden van — als directeur v. d. S. t. o. v. i. a.	2	1654
w.i.	Royal Colonial Institute (The) te Londen.	1	403
r.	Rubber. Kleverigheid van —. (*Korte ber. Bzrg.*)	2	1402
r.	Rubbertentoonstelling. De tweede — te Londen. (*N.R.Ct.*)	2	1102, 1266
r.	Russisch-Duitsche toenadering m. betrekk. t. Perzië. (*N.R.Ct., Sat. Rev.*)	1	363
kl.	Rutgers (Mr. D.). Het Inl. Reglement, d. Mr. A. v. G.	2	1679

S.

r.	Salatiga. Het Alg. Proefstation te — in 1909.	1	553
*	Salida. De goud en zilvermijn — ter S. W. K., d. J. E. de Meyier.	1	28, 2 1090
r.	Saluutschoten. Nieuw reglement op de —. (*N.Ct.*)	1	362
r.	Salversaan. De — -brigade in de West. (*N.R.Ct.*)	2	1123
v.	Sambalioen (Z.- en O.-Borneo). Verklaring.	1	228
r.	Samensmelting der N.-I. bestuurscorpsen, d. v. Aff. v. Saemsfoort. (*Ver ambt. B. B.*)	2	970
v.	Sanggar (Celebes). Suppl. contract.	2	936
r.	Santa Barbara. De phosphaatmijnen van —; vragen kamerlid Hugenholtz.	1	358
kl.	Santen (Rient van). Moments de Bonheur.	2	984
r.	Sapeh. Straat — tusschen Soemba en Flores gevaarlijk.	1	380
kl.	Scheuer (Mr. H. J.). Aankond. v. Adatbundels.	1	109, 698
kl.	—— Diens aank. bespr. d. Mr. A. v. Gennep.	1	825
r.	Schlimmer (J. G.), broch. over Djeloetoeng-concessies op Borneo.	1	555, 801
r.	Scholen. Wijzig. der bep. tot toelating v. Inl. kinderen op Europ. —. (*Vad.*)	1	546
r.	—— Gesubsidiëerde Inlandsche —. (*Vad.*)	2	1543
r.	School. Een handels- — in Ned.-Indië. (*Soer. Hbl.*)	1	261
r.	Schultz van Vlissingen (J. F. H.). Nabetrachting Ind. begr. 1911.	1	251
*	—— Instandhouding der bosschen op de Buitenbez.	1	293

REGISTER 1911.

Rubriek		Deel.	Bladz.
r.	Selenka-expeditie; publicatie. (*N.R.Ct.*)	2	1123
r.	Semarang. De malaria te —. (*Loc.*)	1	246
r.	—— -Cheribon Stoomtram Mij.; protest in zake Cheribon—Kroja.	2	1529
w.i.	Siam Forest Company Ld.	1	274
r.	—— Een nieuwe spoorlijn in —. (*N.R.Ct.*)	2	1114
r.	—— De kroning van den Koning van —. (*B. Nbl., N.R.Ct.*)	2	1262
r.	Simeloeë. Houtexploitatie op het eiland —. (*N.Ct.*)	1	88
*	Sint-Helena. Twee bezoeken aan —.	1	137
r.	Si Singa Maharadja. De familie v. wijlen — t. h. Christendom overgegaan. (*J.-B.*)	1	389
r.	Slavenhandel in de Portugeesche koloniën? (*N.R.Ct.*)	1	531
r.	Slavernij. De — in Midden-Celebes, d. Alb. C. Kruyt. (*O. E.*)	1	256
r.	—— in de Congo en elders. (*Bull. Soc. Et. Cot.*)	2	956
r.	—— Waar bestaat in Ned.-Ind. nog —?, d. G. Nypels. (*L. en V.*)	2	1256
r.	Slavinnen. Handel in half-blanke —. (*N.R.Ct., Bat. Nbl.*)	2	1402
r.	Smalspoorbanen. Voordeelen van —, d. P. A. Roelofsen. (*J.-B., N.R.Ct.*)	1	799
w.i.	Smits (P. Joh.) over de harmonische analyse der watergetijden.	1	131
r.	Snelleman (J. F.). Gegoten koperwerk van Java en Sumatra. (*Het Huis*)	2	1399
kl.	Snouck Hurgronje (Dr. C.). Nederland en de Islâm.	2	976
v.	Soembawa (Celebes). Suppl. contract.	2	937
kl.	Soendasche sprookjes, d. C. M. Pleyte; d. J. H.	2	973, 1678
r.	Soerabajasche havenplan. De voordeelen van het —. (*De Ing.*)	1	679
r.	Soldaten. Onze Indische —. (*De Banier*)	1	674
r.	Solosche (De) Rijksraad. (*N.R.Ct., Soer. Hbl., Hbl.*)	1	537
r.	Spaar- en leenbanken voor Inlanders op de Buitenbez.	2	1246
kl.	Spat (C.). Maleische Taal; aank. Dr. A. A. Fokker.	2	981
r.	Spoor- en tramwegen. Verantwoordelijkh. v. — v. goederen, Reitsma. (*T. N. en Lb. N.-I.*)	1	83
r.	Spoorweg. De centrale — v. Duitsch Oost-Afrika. (*N.R.Ct.*)	2	1092
r.	—— Een nieuwe — in Siam (*N.R.Ct.*)	2	1114
r.	—— van Biskra naar Toegoert (Algerië). (*N.R.Ct.*)	2	1120
r.	—— De — Cheribon—Kroja.	2	1141
r.	—— Een — in Kameroen. (*N.R.Ct.*)	2	1261
r.	—— in Zuid-Sumatra. (*Bijl. Hand.*)	2	1272
r.	Spoorwegen naar Indië. (*Hbl., N.Ct.*)	1	96
w.i.	—— De Indische Staats- — in 1909.	1	278
r.	—— Het nieuwe vrachttarief der Staats- —. (*Loc.*)	1	374
w.i.	—— Rapport over den aanleg van Staats- — op Zuid-Sumatra.	1	836
r.	Spoorwegmaatschappij. De Ned.-Indische — in 1910.	2	970
r.	Spoorwegpolitiek op haar smalst. (*Pr.-B.*)	2	1643
r.	Sterftestatistiek. Aanleg van een — op Java. (*Bat. Nbl., Vad.*)	2	1407
r.	Sterke drank aan inboorlingen in Zuid-Nigerië. (*N.R.Ct.*)	2	1252
r.	Stoomtramwegen. Nieuwe — op Java. (*Bijl. Hand.*)	1	533
r.	Stoomvaart Java—Australië; subsidie. (*N.R.Ct., Hbl.*)	1	359
v.	Stoomvaartdiensten. Geregelde — in N.-I., door Dr. E. B. Kielstra. (*T. Ec. Geogr.*)	2	1092
r.	Storm van 's Gravesande (Laurens) in Essequebo, een vergeten Nederlander.	1	262

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Straits Settlements. De opiumrégie in de —. (*Hbl.*)	2	959
r.	Studiereizen naar Indië. (*Vad.*)	2	968
w.i.	Suez-kanaal (Het) in 1910.	2	993
r.	Suiker op Celebes. (*N.R.Ct., J.-B., Hbl.*)	1	97
r.	—— De zoogen. Java- — boycot in Japan. (*N.Ct.*)	1	676
r.	—— Te veel —? (*Ind. M.*)	1	677
r.	—— Java- — in Australië. (*Vad.*)	2	1115
r.	Suikerfabrieken. De grondhuur voor —, d. Mr. J. C. Kielstra. (*T. B. B.*)	2	1386
v.	Suikerfabrikanten. Programma v. h. Alg. Syndicaat van —.	1	791
r.	—— Kentering in de grondhuurpolitiek der —. (*Loc.*)	2	940
r.	Suikerindustrie. De bespr. der Java- — in de 2e Kamer, d. Mr. J. W. Ramaer.	1	81
kl.	—— De geëmployeerde bij de —. Uitg. Inform.b. O. en W.	1	557
r.	—— De — en de Inl. bevolking, d. D. Koch. (*Ind. Kr.*)	1	813
r.	—— De — op Java; rede van Mr. Paets tot Gansoyen.	1	845
r.	—— Grondhuurprijs bij de —. (*J.-B.*)	2	1113
r.	Sumatra's Oostkust. Koeliegebrek en poenale sanctie. (*N.Ct.*)	1	86
r.	—— —— Particuliere politie-oppassers ter —. (*N.Ct.*)	1	93
r.	—— —— Aanvallen op assistenten ter —. (*Sum.-P.*)	1	235
r.	—— 's Westkust. De nieuwe residentiegerechten ter —. (*Hbl.*)	2	1401
r.	—— —— Theecultuur ter —. (*Sum.-B.*)	1	675
w.i.	Sumatra. Rapport o. d. aanleg v. Staatssp. in Zuid- —	1	836
r.	—— Wetsontwerp spoorweg in Zuid- —. (*Bijl. Hand.*)	2	1272
r.	—— Verbinding van Java en —. (*Hbl., Bat. Nbl.*)	2	1272
r.	—— De Staatsspoorwegen en de Ombilinmijnen in 1910.	2	1399
r.	Surinaamsche (De) Begrooting. (*Vad.*)	2	1650
r.	Suriname. De Corantijn-expeditie. (*Hbl.*)	1	105
r.	—— De Panamaziekte in de bacoven. (*N.R.Ct.*)	1	106
r.	—— De bacovencultuur in —. (*Hbl., N.R.Ct.*)	1	238
r.	—— Lichtpunten in —. (*De West, Vad.*, enz.)	1	241
r.	—— Verlofsbepalingen voor —. (*Hbl.*)	1	251
r.	—— 's behoeften. (*N.Ct.*)	1	530
r.	—— Commissie voor —. (*St.Ct.*)	1	551
r.	—— Hulp der United Fruit Cy. in zake bacove.	1	552
r.	—— Het proces-Killinger. (*Hbl.*)	1	805
r.	—— De geest der bevolking in —. (*Vad.* en *Stand.*)	1	811
r.	—— Econ. toestand van —; jaarversl. Surin. Bank. (*Hbl.*)	1	821
r.	—— Het gele gevaar in —. (*N.R.Ct.*)	2	962
r.	—— Het goudvraagstuk in —, d. Van der Toorn. (*N.Ct.*)	2	1256
r.	—— Beweging in —. (*Hbl.*)	2	1273
r.	—— Kwijtschelding van voorschotten a. d. bacovencultuur.	2	1523
r.	—— Ontwaking in —. (*N.R.Ct.*)	2	1545
r.	—— De toekomst van —. (*Telegr., N.Ct.*)	2	1546
r.	—— De balata-industrie in —. (*De West, N.R.Ct.*)	2	1547
*	Swart (H. N. A.). Gouverneur — beschr. d. A. de Braconier.	1	581. 725
r.	Syrië. Ernstige onlusten in — en Jemen. (*N.R.Ct.*)	1	242

T.

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
v.	Talauer-eilanden (De), res. Menado, d. E. J. Jellesma.	2	1236
r.	Tandjong Priok. Droogdokmaatschappij —, versl. 1910. (*N.R.Ct.*)	1	692
r.	—— Het havenbedrijf te —. (*N.R.Ct.*)	1	796
*	Taylor Kraay (H. F. N.). Vrije woning of huishuurindemniteit.	1	634
*	—— Ambtenaar v. h. O. M. b. h. residentiegerecht.	2	1064, 1555
w.i.	Telegraafkabelnet. Het intern. — in verband met N.-I.	2	987
r.	Telegraafwezen. Verbeter. i. h. Ind. —. (*N.R.Ct., J.-B.*)	1	263
r.	Telegraphie. Mobiele stations voor draadlooze —. (*Ind. Mil. T.*)	1	687
r.	Teutoonsch gevaar (Het). (*N.R.Ct.*)	1	254
r.	Theecultuur ter Westkust van Sumatra. (*Sum.-B.*)	1	675
*	Tideman (J.). Het Inlander-vraagst. in N.-I. van een econ. standp.	2	1301
v.	Tidore (Ternate), verklaring.	1	662
r.	Timor. Dr Em. Carthaus over —. (*Globus*).	1	101
r.	—— Grensgeschillen op —. (*Hbl., J.-B., N.Ct.*, enz.)	1	252
v.	—— Verklaring van 52 hoofden op de eilanden onder —.	1	664
r.	—— Verwikkelingen op —. (*N.R.Ct., N.Ct., J.-B.*)	2	1263
r.	—— Nieuwere politiek op —, d. C. Lulofs. (*T. B. B.*)	2	1385
r.	—— Het grensgeschil op —. (*N.Ct.*)	2	1645
r.	Tinprijs. Hooge — te Rotterdam. (*Handelsb.*)	1	385
w.i.	Tinverkoop in Nederl.-Indië.	1	133
w.i.	—— te Singapore.	1	847
r.	Tjeenk Willink (Dr. H. H.) over het Middelb. Onderw. (*N.R.Ct.*)	1	99
r.	—— Statistieken examens H. B. S.	2	961
r.	Tjibogo. De mislukte landbouwkolonie —. (*Loc.*)	2	1260
r.	Tjikampek-Tjilamaja. Kosten v. d. smalspoorweg —. (*J.-B., N.R.Ct.*)	1	799
r.	Tomboktoe. De zouthandel van —. (*Vad.*)	2	1253
kl.	Toonkunst. De — en hare beoefenaars, d. Jhr. A. Rappard.	1	401
kl.	Topographische dienst; jaarverslag over 1909.	1	120
r.	—— Officieren-verloop bij den —. (*N.Ct.*)	2	1651
kl.	Treub (M.). Landbouw, nagel. geschriften v. Prof. —.	1	112
r.	—— De — -maatschappij (later Treub-Serrurier Mij.)	2	971
r.	Tripoli. De oorlog om —. (*N.R.Ct., Vad.*, enz.)	2	1550
*	Tübingen. Studiereis n. h. „Institut für ärzl. Mission" te —, d. Dr. F. W. v. Haeften.	1	748
*	Tunesië. Een Fransch Protectoraat, d. H. H. v. Kol.	1	437
r.	Tunis. Eene enquête in — noodig. (*Le Journ.*)	2	1245
r.	Turkije. De Jong-Turksche partij schuld a. d. opst. in Jemen. (*N.R.Ct.*)	1	365
r.	Turksch. Een nieuw — Consul-generaal te Batavia. (*N.R.Ct.*)	1	549

U.

w.i.	United Fruit Company.	1	275

V.

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r.	Vaderland. Indisch Bijblad van het dagblad „Het —"	1	673
*	Veiligheid. De — van pers. en goed. op Java en de noodz. v. Politiereorg., d. J. C. Lamster.	2	1462
r.	Venezuela. Nederland en —. (*N.R.Ct.*)	2	1389
r.	Verdediging. De — onzer koloniën, herinn. 11 Aug. 1811. (*L. en V.*)	2	1267
r.	Vereenigingen. Inlandsche —. (*N.Ct.*)	2	1535
*	Verjaring. De — van schuldvorderingen o. d. Lande, d. J. H. A. v. d. Water.	2	1047
r.	Verlof. Binnenl. — in plaats van naar Europa. (*N.R.Ct., Vad.*)	1	238
*	—— Een — wegens ziekte naar Batavia in 1681.	1	284
r.	Verplegers. Inlandsche —.	2	1637
r.	Verpondingsbelasting v. ondernem. op Deli. (*Av.-P.*)	2	1393
r.	Vezelcongres. Vertegenw. v. d. V. S. op het — te Soerabaja. (*Vad.*)	1	697
r.	—— Het — te Soerabaja. (*N.R.Ct., N.Ct., Vad.*, enz.)	2	1387
r.	—— Id., beschr. in *Zeitschr. v. Kol. polit.*, etc.	2	1640
kl.	Voedingsmiddelen. De samenstelling der Ind. —, d. Dr. J. E. Quintus Bosz.	1	830
*	Vogel (Joh. Wilh.) bij de Salida-mijn.	1	37, 284
v.	Volkslectuur. Nota over de —, d. J. H.	2	1083
r.	Vorstenlanden. De agrarische hervorming i. d. —. (*Soer. Hbl., J.-B.*)	2	1395
r.	—— De agr. herv. besproken d. H. v. Kol. (*Loc.*)	2	1533
r.	Vorstenlandsche toestanden, d. J. J. S. (*Loc.*)	2	1652
r.	Vrachttarief. Het nieuwe — der S. S. (*Loc.*)	1	374
r.	Vreemdelingen. Toelating van — op Java. (*Jav. Ct.*)	1	550
v.	Vries (J. D. de) over politie en dessahoofden.	2	1629
r.	Vrouwen. Jonge — -scholen in N.-I.; lez. Mevr. Hissink-Snellebrand.	2	1540

W.

kl.	Waal (L. A. de). De financ. zelfst. v. d. locale zelfbest. in N.-I.	2	979
r.	Wadai. De Fransche troepen in —. (*Hbl.*)	1	106
kl.	Wagenvoort (Maurits). Nederl.-Indische menschen en dingen; d. J. H.	1	265
r.	Wapen. Een gemeentelijk — voor Batavia. (*Hbl., N.R.Ct.*)	1	381, 538
*	Water (J. H. A. v. d.). De verjaring v. schuldvord. o. d. Lande.	2	1047
w.i.	Watergetijden. De — in den Indischen Archipel.	1	131
r.	Wees- en Boedelkamers (De) in 1910. (Verslag).	2	1545
*	Welvaart. De — van Indië, door Boeka.	2	1501
*	—— De uitkomsten v. h. — -onderzoek op Java VIIa Irrigatie.	1	499, 643, 774, 2 906
r.	Went (Prof. F. A. F. C.). De ontdekking v. „Onze West". (*Gids*).	2	1390
w.i.	Werken. De openbare — in Ned.-Indië in 1908.	1	700
r.	Werving. De — voor het Ind. leger.	2	1657
r.	West. De ontdekking van „Onze —", d. Prof. F. Went. (*Gids*).	2	1390
r.	Wetgevende kracht voor N.-I., door Mr. I. A. Nederburgh. (*N.Ct.*)	2	1531

Rubriek	REGISTER 1911.	Deel.	Bladz.
r	Willinck (Mr. G. D.) ov. opiumverbruik en koortsepidemie. (*N.Ct.*)	1	246
*	Woning. Vrije — of huishuurindemniteit, door H. F. N. Taylor Kraay.	1	634
r.	Woningnood. De heer Van Geuns ov. —. (*Soer. Hbl., N.Ct.*)	1	789
kl.	Woordkunst door M. A. P. C. Poelhekke.	1	400

Z.

r.	Zeeroof in Straat Madoera. (*N.Ct., Bat. Nbl.*)	1	373
r.	—— Bestrijding van —. (*Vad.*)	1	797
v.	Zegel. Het — der O.-I. Compagnie.	1	68
r.	Zelfbesturen. Inkomsten van Inl. (*Loc.*)	1	385
kl.	—— De financ. zelfstandigheid der locale —, d. L. A. de Waal.	2	979
r.	—— (De) buiten Java en M., lezing Gouverneur J. Ballot. (*Ver. Ambt. B. B.*)	2	1668
r.	Zelfbestuur. Behoud van — of inlijving. (*N.R.Ct.*)	1	689
r.	Zelfstandigheid. Op weg naar — van N.-I. (*Loc.*)	1	90
r.	Zending. De bestrijding der kosten van de —. (*Hbl., Banier*).	1	676
v.	—— Verdeelingsverdrag op het gebied der —. (*Loc., Hbl.*)	2	1543
v.	Zendingsgenootschap. Het Rhijnsche — op Sumatra na 50 jaar.	2	1521
w.i.	Zijdeteelt op Sumatra.	2	1424
w.i.	Zilver-aankoopen en aanmunting in Br.-Indië.	1	709
r.	Zondagsrust op de kebons ter S. O. K. (*Hbl.*)	2	1401
r.	Zonnebaden als straf. (*Vragen, Bijl. Hand.*)	2	1401
r.	Zout. De — -handel van Tomboktoe. (*Vad.*)	2	1253
r.	—— Het — in Tapanoeli, d. P. C. Arends. (*Ver. Ambt. B. B.*)	2	1384
r.	Zwakte tegenover machtsmisbruik. (*Soer. Hbl.*)	1	358

